

Doc 2210

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT
BEVORDERING DER BOUWKUNST
BOND VAN NEDERLANDSCHE
ARCHITECTEN

424

47^e JAARGANG
1926

~~1598~~

'S-GRAVENHAGE MOUTON & Co.

INHOUD

VAN DEN 47^{KS} JAARGANG 1926.

INHOUD VAN HET REDACTIONEEL GEDEELTE.

*(Met uitzondering der prijsvragen en boek-
werken en tijdschriften).*

	Blz.
W. J. M. van de Wijpersse, Vloerbelastingen	3
J. J. L. Moolenschot, Katholieke schoolbouw te Amsterdam	4
A. J. Kropholler, Over hedendaagschen kerkbouw	13, 23
Periscopius, Rotterdamsche Post 15, 46, 67, 175, 282, 341, 461	461
De aansprakelijkheid van den architect voor bestellingen	16
Just Havelaar, De bouwkunst en het moderne natuurgevoel	20, 33, 43
J. P. M. Tentoonstelling van het werk van den prix de Rome	36, 174
J. C. Meischke, Groot Constantia	47
D. J. Heusinkveld, Noorderkerk met kosterwoning aan de Rooyaards van den Hankade te Utrecht	51
Th. J. Lammers, School voor L. O. en M. U. L. O. in het Bergerbosch te Bergen N.-H. gebouwd 1925	54
C. M. v. Moorsel, 'n Noodkerkje	56
J. P. M. Vormen van Nederlandsche kunsten in de laatste 50 jaar	69
Huldiging dr. H. P. Berlage	72
J. P. M. Beschouwingen over de plannen voor het nieuwe operagebouw te Amsterdam	75
D. F. S. De Amsterdamsche monumenten-verordening	88
Ir. M. C. A. Meischke, Een school aan den Ouden Dijk te Rotterdam	104
Jos. de Jonge, Ingezonden stuk aan Periscopius	108
Plaquette, Dr. Berlage	122
Ir. A. R. Hulshoff, De werkkring van den Gemeente-architect	126
Pl. van den Berg, De dijken langs onze rivieren	127
J. P. M. Landhuisje „De Mijlpaal” architect J. C. van Epen	128
J. P. M. Reisschetsen uit Italië	136
v. H. V. De Pier Pander Tempel te Leeuwarden	144
Het Volkenbondspaleis te Genève	147
Nieuw tramhuisje te Amsterdam	148
A. J. Westerman, Winkelgalerij en café-restaurant te 's-Gravenhage	152
J. P. M. De bouwkunst bij den dienst der Zuiderzeewerken	154
Ir. A. H. van Rood, De nieuwe Koninginnebrug te Rotterdam	156
A. W. Bos, Groot Amsterdam	162
Ir. S. van Ravesteyn, Naar aanleiding van de Parijsche tentoonstelling	166
Dr. Ir. J. H. Plantenga, Over ruimteform en plastische vorm en over het wezen der barok	181
G. van der Gaast, Paviljoen in het Wilhelminalpark te Utrecht	184
J. I. Planjer, Politiebureau aan de Tolsteegbrug te Utrecht	186
Ir. J. W. E. Buys, Verbouwing van het gymnasium te Haarlem	191
H. M. Zoetmulder, De verhouding tusschen de architecten onderling	194
Keuringsvoorschriften voor hout als bouw materiaal en voorschriften voor houtbereiding	196, 205
Alb. Otten, Düsseldorf in 1926	200
J. I. Planjer, Openbare school aan de Laan van Chartreuse te Utrecht	214
J. I. Planjer, Openbare scholen in de Ondiepwijk te Utrecht	215
Commissie v. Onderzoek, De verhouding tusschen de architecten onderling	218
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Verslag werkzaamheden van de Tentoonstellingscommissie voor de Nederlandsche afdeling op de Tentoonstelling te Parijs 1925	222, 230
J. C. Meischke, Rondavels, Volkshuisvesting in Afrika	226
D. Heusinkveld, Oranjeruis en Clubhuis „Jong Utrecht” te Utrecht	235
W. J. Sandhövel, De Maasbrug te Maastricht	247, 258, 265
C. B. Posthumus Meyjes, Eenige indrukken van de G.E.S.O.L.E.I. te Düsseldorf	254
A. P. Smits, Flatbouw aan het Tournooiveld, Hoek Lange Vijverberg-Hooge Nieuwstraat te 's-Gravenhage	263
J. P. M. Notities bij de afbeeldingen van het gebouw der 4 ^e Ambachtsschool te Amsterdam	274

	Blz.		Blz.
Ir. J. v. d. Linden. Reisherinneringen uit Frankrijk	287	L. H. E. v. H. V. Willem Brouwer 1901—1926	403
Mr. E. H. P. Rosenboom. De afschaffing van den bouwborgtocht	290	C. M. v. Moorsel. Twee landhuizen.	406
Pl. van den Berg. Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen	291	Ir. A. Meyers. Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen	408
Aanbieding huldeblijk aan Dr. H. P. Berlage	298	G. A. Roobol. Café-restaurant „Borde-laise” te Amsterdam	409
Normalisatie van kleuren	298	Nieuwe bouwsystemen	411
J. P. M. Silo-gebouw van de Heinekens bierbrouwerij te Amsterdam	304	Dr. Ir. J. H. Plantenga. Dubbel landhuisje in het Park „de Kievit” te Wassenaar	417
P. J. G. Nell. Afvoerkanalen voor gaskachels	307	G. van der Gaast. Het Rokin te Amsterdam	418
Ir. P. F. de Bordes. Schoolcomplex te Haarlem	310	Ir. F. P. J. Peutz. De steenen brug te Maastricht	422, 445
J. P. M. Woningbouw in voormalig Nieuwendam	316	Ir. P. H. Endt. Gietijzeren stalramen	426
Een Amerikaansch oordeel over Wolkenkrabbers	328	Publ. Werken. De nieuwe vleugel van het Raadhuis te Amsterdam	427
Concertgebouw te Stockholm	332	Alb. Otten. De drie koepels der „G. E. S. O. L. E. I.”	440
J. C. Meischke. De Heerenhofstad	335	Een mededinger. De Volkenbond-prijsvraag	445
Ir. J. W. E. Buys. Over den bouw van het „Wilhelminahuis” te stichten door de vereniging „Gemeenschappelijk wonen voor vrouwen”	345	Pl. van den Berg. Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen	447
Ontwerp-norm der Hoofde commissie voor de Normalisatie in Nederland	349	Dr. Ir. J. H. Plantenga. Overnoedige bouwplannen	450
Ir. A. J. van der Steur. Het Rokin	352	Ferd. B. Jantzen. Wijkgebouw „Westerwijk” te Amsterdam	458
J. P. M. Landhuis Kari Sari te Haarlem	357	Ir. A. D. Mesritz. Electriche verwarming	463
Monument te Chalon sur Saône	359	Ir. M. C. A. Meischke. Tentoonstelling van het werk van de bouwkundige leden van „Practische studie” in de expositiezaal der bibliotheek te Delft	466
C. B. Posthumus Meyjes. Het Rokin-vraagstuk	360	G. F. Een proefstad bij Bordeaux	467
C. P. van Hoek. Titaanwit	361	Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer. Wat kunnen wij van de oude monumenten leeren?	470, 482
Grüne. Architectur	363	Ir. A. D. Mesritz. Electriche warmwatervoorziening	472
J. P. M. Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer	366	J. P. M. De Weteringschans of de stad der droomen	475
R. d. M. Landhuis te Wassenaar	367	De aanstaande ambtswoning van den burgemeester van Amsterdam	476
Bruno Taut. Open brief aan de Jury van de prijsvraag voor het paleis van den Volkenbond te Genève	369	L. H. E. v. Hylekama Vlieg. Over Volkshuisvesting te Leeuwarden	478, 488, 497
Hooykaas & Lockhorst. Formeelconstructie voor bogen	371	Ir. A. J. v. d. Steur. De inaugureele rede van Prof. Slothouwer. Een nabetrachting	484
J. P. M. Treffende gelijkenis	376	Mr. W. A. M. Cremers. Is opheffing van den bouwborgtocht mogelijk?	491
Ir. Jan Gratama. De architect en de huidige bouwnijverheid	382		
J. M. v. Hardeveld. Hoe Erich Mendelsohn Amerika ziet	389		
Ir. G. J. P. M. Bolsius. Verbouwing Postkantooral te Semarang	398		
C. N. van Goor. De architect en de huidige bouwnijverheid	400		
J. van Laren. Winkelhuis te Hilversum	401		

	Blz.		Blz.
Mr. E. H. P. Rosenboom. Opheffing van den bouwborgtocht	503	Clausule betreffende Stelposten	245
G. A. Roobol. Groot Amsterdam	505	Samenstelling Kringbureau Gewestelijke kring Amsterdam	246
Ir. S. van Hoogstraten. Bevolkingstoename en Stedebouw	509, 525	Excursie kring Hilversum B.N.A.	246
Vereniging Bouwkunst en Vriendschap. Prijsvragen 1926. Juryrapport	513	Voorstellen van den heer Ph. J. Hamers over de reorganisatie van het B.W.	252
INDEELING NAAR DE ONDERWERPEN.		Commissie van Onderzoek Jaarverslag 1925	261
MEDEDEELINGEN VAN DEN B.N.A.		Kort verslag van de Jaarvergadering van den Bond op 3 Juli 1926	285
Samenstelling Bureau Gewestelijke Kring 's-Gravenhage	103	Voorstel tot aanvulling van de „Algemeene regelen”	315
Ontslag Commissie van Redactie	113	Het Rotterdamsche Beursplan	343
Samenstelling Bureau Gewestelijke Kring Rotterdam	113	Verslag van de ledenvergadering op Vrijdag 15 October	437
Adres inzake de Koninginnebrug te Rotterdam	113	Het diner in het IJ-paviljoen	438
Adres aan het Gemeentebestuur van Arnhem	114	De excursie op Zaterdag 16 October 1926	438
Bundestagung van de B.D.A. te Düsseldorf	115	De prijsvraag voor het paleis van den Volkenbond te Genève	449
Uitvoering van schilderwerk	122	Adres aan de Jury voor de prijsvraag voor het Volkenbondspaleis, inzake verlenging van den inzendingstermijn	469
Adres aan den Gemeenteraad van Maastricht inzake de Maasbrug	123	UITGEVOERDE BOUWWERKEN EN ONTWERPEN.	
Ledenvergadering van den B.N.A.	139	Katholieke schoolbouw te Amsterdam door architect J. J. Moolenschot	5
Verslag van de vergadering van het Bestuur met de Afgevaardigden der Gewestelijke Kringen	149	Het grafmonument voor Generaal van Heutsz	40
De verhouding tusschen de architecten onderling	161	Het operagebouw te Amsterdam 49, 60, 75	75
Kort verslag ledenvergadering B.N.A. op 17/4 '26	171	Noorderkerk met kosterwoning aan de Rooyaards van den Hamkade te Utrecht, arch. D. J. Heusinkveld	51
Adres van den kring Hilversum aan B en W, van Hilversum	179	School voor L. O. en M.U.L.O. in het Bergerbosch te Bergen N.H., gebouwd 1925, arch. Th. J. Lammers	54
Beambte Bureau B.N.A.	189	Een noodkerkje, door C. M. v. Moorsel	57
Adres van het Bestuur van den B.N.A. aan den Minister van Waterstaat	189	De Koninginnebrug te Rotterdam	103
Adres van het Bestuur van den B.N.A. aan den Minister van Arbeid verzoekende uitbreiding commissie voor de Gewestelijke uitbreidingsplannen	190	De school aan den Ouden dijk te Rotterdam, arch. Ir. M. C. A. Meischke	104
Bestuursverkiezing	199	De Mijlpaal, arch. J. C. van Epen, door J. P. M.	128
Nieuwe leden van den B.N.A.	199	De Bijenkorf te 's-Gravenhage	143
Bestuursverkiezing 1926	219	De Pier Pander Tempel te Leeuwarden, door L. v. H. V.	144
Jaarvergadering van den B.N.A. op 3 Juli '26	239	Nieuw Tramhuisje te Amsterdam	148
Jaarverslag B.N.A. over 1925	241	Winkelgalerij en café-restaurant te 's-Gravenhage, Arch. A. J. Westerman	152
Voorstellen betreffende reorganisatie van het Bouwkundig Weekblad	243	De nieuwe Koninginnebrug te Rotterdam, door Ir. A. H. van Rood	156
Praeadvies van het Bestuur over de voorstellen reorganisatie B.W.	245	Groot-Amsterdam	174

	Blz.		Blz.
De stadhuisbouw te 's-Gravenhage . . .	178	De drie koepels van de „Gesolei“, door Alb. Otten	440
Paviljoen in het Wilhelminapark te Utrecht, arch. G. van der Gaast . . .	184	Oorlogsmonumenten	457
Politiebureau aan de Tolsteegbrug te Utrecht, arch. J. I. Planjer	186	Wijkgebouw „Westerwijk“ te Amsterdam, arch. Ferd. B. Jantzen	458
Verbouwing van het gymnasium te Haarlem, arch. Ir. J. W. E. Buys	191	Het Evangelistenraam in den Dom te Utrecht	504
Openbare school aan de laan van Char- troise te Utrecht, arch. J. I. Planjer	214		
Openbare scholen in de Ondiepwijk te Utrecht, arch. J. I. Planjer	215	TECHNIEK EN BOUWMATERIALEN.	
Oranjestad en clubhuis „Jong Utrecht“ te Utrecht, arch. A. Heusinkveld	235	Warmte-isolatie	2
Flatbouw aan het Tournooiveld, hoek Lange Vijverberg-Hooge Nieuwstraat te 's-Gravenhage, arch. A. P. Smits	263	Een houten kap met een vrije over- spanning van 76 M.	2
Notities bij de afbeeldingen van het gebouw der 4e Ambachtsschool te Amsterdam, Bureau van den stads- architect te Amsterdam, door J. P. M.	274	Vloerbelastingen	3
De Rooyaards-Schouwburg	303	Internationale bond voor de kennis der bouwstoffen	11
De Rijksacademie van Beeldende Kun- sten	303	Centrale verwarming van steden	32
Silo-gebouw van de Heineken's Bier- brouwerij te Amsterdam, arch. B. J. Ouëndag, door J. P. M.	304	Keuringsvoorschriften voor hout als bouwmateriaal en voorschriften voor houtbereiding	196, 205
Schoolcomplex te Haarlem, arch. Ir. P. F. de Bordes	310	Nachtstroom demonstraties te Amster- dam	253
Woningbouw in het voormalig Nieuwen- dam, arch. J. Boterenbrood, door J. P. M.	316	Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen, door Pl. van den Berg	291
Concertgebouw te Stockholm	332	Opvallende kleuren voor reclame	296
Over den bouw van het „Wilhelmina- huis“ te stichten door de vereeniging „Gemeenschappelijk wonen voor Vrouwen“, arch. Ir. J. W. E. Buys	345	Normalisatie van kleuren	298
Landhuis Kari Sari te Haarlem, arch. G. Friedhoff, door J. P. M.	357	Afvoerkanalen voor gaskachels, door P. J. G. Nell	307
Monument te Chalon sur Saône	359	Houtgranietvloeren	333
Landhuis te Wassenaar, arch. Ir. A. de Rouville de Meux	367	Een centrale warm-watervoorziening in een woningbouw te Amsterdam	344
Verbouwing Postkantoorhal te Sema- rang, arch. Ir. G. J. P. M. Bolsius	398	Ontwerp-norm der Hoofdc commissie voor de normalisatie in Nederland	349
Winkelhuis te Hilversum, arch. J. van Laren	401	Titaanwit, door C. P. van Hoek	361
Café-Restaurant „Bordelaise“ te Am- sterdam, arch. G. A. Roobol	409	Formeelconstructie voor bogen, door Hooykaas en Lockhorst	371
Dubbel landhuisje in het park „De Kievit“ te Wassenaar, arch. Dr. Ir. J. H. Plantenga	417	Rapport van de commissie, samengesteld door den B. N. A., de Orde van Raad- gevende Ingenieurs en de Neder- landsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-industrie, teneinde een onderzoek in te stellen naar de vraag- stukken der samenwerking op het gebied van de uitvoering van pro- jecten voor centrale verwarming	378, 393
De nieuwe vleugel van het Raadhuis te Amsterdam, afd. gebouwen Publieke Werken	427	Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen, door Ir. A. Meyers	408
		Nieuwe bouwsystemen	411
		Gietijzeren stalramen, door Ir. P. H. Endt	426

Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen, door Pl. v. d. Berg	447
Electrische verwarming, door Ir. A. D. Mesritz	463
Electrische warmwatervoorziening, door Ir. A. D. Mesritz	472
STEDEBOUW, VERKEERSWEGEN, ENZ.	
Regionale plannen	18
Het derde Rome	19
Tuinkunst cursus	31
Het Hofplein-vraagstuk te Rotterdam	32
Internationaal Stedebouw Congres te Weenen	41
Stedebouwkundige voordrachten te Delft	123
Groot Amsterdam	162
De oplossing van het Rokin-vraagstuk te Amsterdam	190
Adres inzake het plan Groot-Amsterdam	219
De Gewestelijke uitbreidingsplannen	221
De Maasbrug te Maastricht door W. J. Sandhövel	247, 258, 265
Internationaal Stedebouwcongres te Weenen	273
Adres van de groep Groot-Amsterdam inzake het uitbreidingsplan Amster- dam	294
Het Rokin, Ir. A. J. van der Steur	352
Het Rokin-vraagstuk, door A. B. Posthumus Meyjes	360
Het Rokin te Amsterdam, door G. v. d. Gaast	418
De steenen brug te Maastricht, door Ir. F. P. J. Pentz	422, 445
Over Volkshuisvesting te Leeuwarden, door L. H. E. v. Hylekama Vlieg	478, 488, 497
Groot Amsterdam, G. A. Roobol	505
Bevolkingstoename en Stedebouw, door Ir. S. van Hoogstraten	509-525

HISTORISCHE ONDERWERPEN, OUDE GEBOUWEN.

Groot Constantia door J. C. Meischke	47
De Uffizi-Gallery	125
Het Hotel Rohan te Parijs	332
Overmoedige bouwplannen, door Dr. Ir. J. H. Plantenga	450
Wat kunnen wij van de oude monu- menten leeren? door Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer	470, 482
De inaugurele rede van prof. Slot-	

houwer. Een nabetrachting, door Ir. A. J. van der Steur	484
---	-----

ONDERWERPEN VAN RECHTSKUN- DIGEN, SOCIALEN EN ADMINI- STRATIEVEN AARD.

Loodgieterswerk	12
De aansprakelijkheid van den architect voor bestellingen	16
De Amsterdamsche monumenten ver- ordening	88
Raad tot behoud en bevordering van natuur- en kunstmonumenten in Stock- holm	120
De bebouwing in Zuid	188
De architectonische commissie voor de bebouwing in Amsterdam	190
De verhouding tusschen de architecten onderling, door H. M. Zoetmulder	194
Adres aan den Raad van Amsterdam (betreffende aesthetische controle be- bouwing Amsterdam-Zuid)	211
Bouw- en Woningtoezicht in kleine gemeenten	213
De verhouding tusschen de architecten onderling, door de Commissie van Onderzoek	218
De Commissie voor de bebouwing van Amsterdam-Zuid	246
Abschaffing der borgstelling	251
De architect en de huidige bouwuijver- heid door Ir. Jan Gratama	382
De architect en de huidige bouwuijver- heid door C. N. van Goor	400
Is opheffing van den bouwborgtocht mogelijk? door Mr. W. A. M. Cremers	491
Opheffing van den bouwborgtocht, door Mr. E. H. P. Rosenboom	503

ONDERWIJS, EXAMENS.

Het n.s. examen voor Bouwkundig Op- zichter	32
De examens B.N.A.	87
Uitslag examens B.N.A. 1926	199
De opheffing van de school voor Bouw- kunde, Versierende kunsten en Kunst- ambachten te Haarlem	210
Examens M. T. S. te Haarlem	229
M. T. S. voor de Bouwkunde te Utrecht	300
Bouwkunde aan de Technische Hooge- school	439

	Blz.		Blz.
TENTOONSTELLINGEN, CONGRESSEN EN VOORDRACHTEN.			
Tentoonstelling van het werk van den prix de Rome	36, 174	Beantwoording vragen „Heerenhofstad”	71, 90, 229, 262, 335
Tentoonstelling Oud-Kaapsche huizen	49	Jaarverslag Permanente Prijsvraag Commissie 1925	131, 141
Tentoonstelling Plannen Operagebouw	59	Het Volkenbondspaleis te Genève 147, 246, 252, 293, 365, 369, 445, 449, 496	
Vormen van Nederlandsche kunsten in de laatste vijftig jaar, door J. P. M.	69	Prijsvraag Brenninkmeyer	151
Tentoonstelling georganiseerd door de vereeniging van gemeentelijke bouwtechnische hoofdamtensaren te Utrecht	115	Prijsvraag Bouwkunst & Vriendschap voor een brandweerpost	301, 323
De werkkring van den gemeente-architect te Kopenhagen	126	Open brief aan de Jury van de prijsvraag voor het Paleis van den Volkenbond te Genève van Bruno Taut	369
Voordracht van Dr. Ir. D. F. Slothouwer	131	Een mededinger. De Volkenbondsprijsvraag	445
Naar aanleiding van de Parijsche tentoonstelling	166	Studieprijsvraag uitgeschreven door de vereenigingen: „De Friesche Bouwkring”, Techniek en Kunst, Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst	447
Düsseldorf in 1926 door Alb. Otten	200	Het affiche der IXe Olympiade	463
Tentoonstelling Prijsvraag ontwerpen voor de bebouwing Voormalig Pekingbosch te Baarn	221	Vragen en antwoorden Prijsvraag Friesche Bouwkring	469
Verslag van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante kunsten over het jaar 1925	221	Wederrechtelijk gebruik van den naam der Permanente Prijsvraag Commissie	477
Verslag betreffende de werkzaamheden van de Tentoonstellingscommissie voor de Nederlandsche Afdeling op de Tentoonstelling te Parijs 1925 door Ir. J. de Bie Lauveling Tjeenk	222, 230	Ingekomen antwoorden Prijsvraag Bouwkunst & Vriendschap „Brandweerpost”	477
Bundestagung B. D. A. te Düsseldorf	239	Jury rapport 1925, Bouwkunst en Vriendschap	513
Enige indrukken van de G. E. S. O. L. E. I. te Düsseldorf, door C. B. Posthumus Meyjes	254	BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.	
Verslag Excursie Kring Hilversum	283	Dr. H. P. Berlage, Bouwmeester	5
Tentoonstelling te Berlijn in 1930	457	The work of Ernest Newton. The Architect Press	39
Tentoonstelling van werk van de bouwkundige leden van „Practische Studie” in de expositiezaal der Bibliotheek te Delft, door Ir. M. C. A. Meischke	466	Ons Eigendom	50
PRIJSVRAGEN.			
Studie prijsvraag van het Tijdschrift „Klei”	1, 190	Architectura No. 1	50
Prijsvraag Schaeplman-monument	1	Centraalblad der bouwbedrijven	50
Prijsvraag voor een vergaderzaal van den Volkenbond	32	De Aannemer	50
Prijsvraag voor de bebouwing van het Voormalig Pekingboschte Baarn 57, 109, 213		The Journal R. I. B. A. van 9-1-26	50
Prijsvraag voor een reclamebiljet voor de gemeente Utrecht	57, 86, 125	De Bondsstem	50
Prijsvraag voor het Canisius monument	59	Byggnästaren	50
		Meubilering en inrichting der woning door A. E. v. d. Tol	58
		Bramante F. Malaguzzi-Valeri-Biblioteca d'Arte illustrata Roma	70
		Architecture of the Renaissance, from Brunelleschi to Michel Angelo. Dagobert Frey, Den Haag	70
		Nederlandsche Kunst in de laatste halve eeuw. Uitgegeven door de vereeniging Kunst aan het Volk door E. Querido	70
		Maandblad voor het Teekenonderwijs	87
		Maandblad voor Beeldende Kunsten	87

	Blz.		Blz.
Technisch Gemeentebld	87	Rotterdamsche Post, Periscopius 15, 46, 67, 175, 282, 341, 461	
Gewapend beton	87	Moderne Bouwkunst Sluizenbouw-architectuur	19
Bouwstoffen	87	De Bouwkunst en 't moderne natuurgevoel, door Just Havelaar	20, 33, 43
Het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw	88	Bouwondernemers en Schoonheidscommissie	41
Gaetano Minucci. L'abitazione moderna popolare nell'architettura contemporanea olandese. Roma 1926	118	De kiosken van Amsterdam	42
Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, 5e deel	119	Beschildering van de wanden der burgerzaal van het Stadhuis te Rotterdam	49
Onze bouwmaterialen door J. A. v. d. Kloes	119, 462	De dijken langs onze rivieren, door Pl. van den Berg	127
Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst door F. Vermeulen	176	Een kunst- en vereenigingsgebouw te Hilversum	135
L'Architecture Religieuse du Brabant au XVIIe siècle, par Dr. Ir. J. H. Plantenga	177	Rijksacademie voor Beeldende kunsten	135
A History of English Brickwork, by mr. Nathaniel Lloyd	227	Reisschetsen uit Italië, door J. P. M.	136
Het openschool-internaat door Ph. J. Hamers	228	De bouwkunst bij den dienst der Zeezuiveringen, door J. P. M.	154
Ir. Daan Jansen, Oud Utrecht	237	Over ruimtevorm en plastische vorm en over het wezen der barok, door Dr. Ir. J. H. Plantenga	181
Lesser known Architecture of Spain by F. R. Yerbury	238	Rondavels, Volkshuisvesting in Afrika, door J. C. Meischke	226
Sprokkelingen in Nederland	270, 363	Reisherinneringen uit Frankrijk, door Ir. J. v. d. Linden	287
First report on the reconstruction of the Tokyo Imperial University Library Feb. '26	271	Handel in erfpachtsgronden	309
Jaarverslag 1925 Ver. Hendrick de Keyser	272	De eerste vrouwelijke architect in België	315
The Society of Architects	284	Een Amerikaansch oordeel over wolkenkrabbers	328
De oogen open, Ir. Alph. Siebers	322	De R.K. Kerk aan de Rozengracht te Amsterdam	343
Nederl. Burgerlijke bouwkunst uit vroeger tijd, uitg. de Waelburgh	332	De Roayaars-Schouwburg	343
Constructie van gebouwen, door prof. J. G. Wattjes	362, 462	De bebouwing van Zuid	344
Zakboekje voor landmeten en waterpassen, door Prof. Ir. Hk. J. Heuvelink	363	Raadhuishbouw te Hilversum	355
Het ontwerpen van gewapend beton gemakkelijk gemaakt, door P. J. Vermaas	374	Het Tielsche Stadhuis	355
Nederlandsche Bouwmeesters, een reeks studies onder leiding v. W. Reijers Wzn.	375	De hoek Spui—N.Z. Voorburgwal te Amsterdam	355
L'Architecture Vivante. Printemps 1926	402	Grüne Architektur	363
Vormcompositie-contrapunt door J. H. de Groot	485	Amerikaansch bouwsysteem	365
ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDE AARD.			
Een Belgische villa De Medici	12	Treffende gelijkenis	376
Over hedendaagschen kerkbouw, door A. J. Kropholler	13, 23	Hoe Erich Mendelsohn Amerika ziet, door J. M. v. Hardeveld	389
		Twee landhuizen, door C. M. v. Moorsel Pzn.	408
		De Raadhuishbouw te Den Haag	456
		Een Proefstad bij Bordeaux, door G. F.	467
		De Weteringschans of de stad der droomen, door J. P. M.	475
		De aanstaande ambtswoning van den Burgemeester van Amsterdam	476

	Biz.		Biz.
PERSONALIA.			
Nieuwe opdracht aan Dr. H. P. Berlage	2	Dr. H. P. Berlage	73
J. A. van Voorthuizen. †	31	Chr. School aan den Ouden Dijk te Rotterdam, arch. Ir. M. C. A. Meischke	105, 106
H. van Hilten. †	31	Plaquette, Dr. H. P. Berlage	121
L. H. E. van Hylekama Vlieg	59	Landhuis „De Mijlpaal” arch. J. C. v. Epen	129
Dr. H. P. Berlage.	59, 71, 72, 87, 103, 122, 298	Reisschetsen uit Italië, van Ph. J. Hamers	136
De nieuwe Amstelbrug te Amsterdam.	71	De Bijenkorf te 's-Gravenhage, arch. Piet Kramer	143
Mej. J. F. Veldhuizen	151	Pier Pander Tempel, te Leeuwarden	144
Mr. J. Wesseliüs †	151	Maquette van den Pier Pandertempel.	145
Onderscheidingen	253	Nieuw tramhuisje te Amsterdam, Dienst Publieke Werken	148
De beeldhouwer L. Zijl	273	Winkelgalerij en Café-Restaurant te 's-Gravenhage, arch. A. J. Westerman	152
Prof. R. N. Roland Holst	292	Koninginnebrug te Rotterdam	158
Monument Dr. Cuypers	309	Tunnel van de Rove, bij Marseille.	160
Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer	306	Brancusi, Torso van een jong mensch	170
Willem C. Brouwer 1901—1926.	403	Reisschetsen van den heer W. v. d. Sluys	174
Evert Brennan †	449	Paviljoen in het Wilhelmiapark te Utrecht.	184
Ir. D. E. C. Knuttel †	495	Politiebureau aan de Tolsteegbrug te Utrecht, arch. J. I. Planjer	186
Prof. Dr. Jan Six †	496	Gymnasium te Haarlem, arch. Ir. J. W. E. Buys	191
INGEZONDEN STUKKEN.			
Jos de Jonge, antwoord aan Periscopiüs	108	Düsseldorf in 1926	200
B. F. Boeijsing, betreffende artikel Nieuwendam van J. Boterenbrood.	412	Openbare school aan de Laan van Chartreuse te Utrecht, arch. J. I. Planjer	214
H. P. J. de Vries, aan Periscopiüs.	474	Dubbele scholen in de Ondiepwijk te Utrecht, arch. J. I. Planjer.	216
AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.			
School voor L. O. aan de Westzaanstraat te Amsterdam, arch. J. J. L. Moolenschot	6	Volkshuisvesting in Afrika.	226
Huis van Frank Lloyd Wright	8	Barnham Court.	228
Voorbeeld van een zichtbaren dakstoel	15	Oranjenhuis en Clubhuis „Jong Utrecht” te Utrecht, arch. D. Hensinkveld.	235
Over hedendaagschen kerkbouw, door A. J. Kropholler	23	Oud Paleis te Cordova	238
Prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap, ontwerp voor een concertgebouw en conservatorium	25	De Maasbrug te Maastricht	247, 257
De Toren van den Dom te Ulm, teekening van den heer J. P. L. Hendriks	36	De G. E. S. O. L. E. I. te Düsseldorf	254
Nieuwe kiosken van Amsterdam	39	Flatbouw aan het Tournooiveld, Hoek Lange Vijverberg-Hooge Nieuwstraat te 's-Gravenhage, arch. A. P. Smits	264
Het Grafmonument voor Generaal van Heutsz	40	Bibliotheekgebouw van de Universiteit te Tokio	271
Illustratie van Rotterdamse Post X.	46	4e Ambachtsschool te Amsterdam, Dienst Publieke Werken	275
Groot Constantia	47	Reissherinneringen uit Frankrijk door Ir. J. v. d. Linden	287
Noorderkerk met kosterwoning te Utrecht, arch. D. J. Hensinkveld.	53	Vormend Denken, beeldhouwwerk van Dr. J. Mendes da Costa.	297
School te Bergen, arch. Th. J. Lammers	54	Silo-gebouw van de Heinekens bierbrouwerij te Amsterdam, arch. B. J. Ouëndag	304
Noodkerkje te Scheveningen, arch. A. J. Kropholler	56		
Opera-gebouw te Amsterdam	60, 76		
Rotterdamse Post XI.	67		

	Biz.		Biz.
Dubbele school te Haarlem, arch. Ir. P. F. de Bordes	311	L'Architecture vivante, Printemps 1926	402
Woningbouw in voormalig Nieuwendam van arch. J. Boterenbrood	316, 413	Landhuis te Utrecht arch. G. Rietveld	406
Bureau International du Travail te Genève	325	Landhuis te Wassenaar, arch. B. J. Koldewey	407
Het nieuwe concertgebouw te Stockholm, arch. Ivar Tengbom	331	Café-Restaurant „Maison Bordelaise” te Amsterdam, arch. G. A. Roobol.	411
Prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap „De Heerenhofstad” te 's-Gravenhage arch. Ir. J. W. E. Buys	335	Dubbel Landhuisje in het Park „De Kievit” te Wassenaar arch. Dr. Ir. J. H. Plantenga	417
Het Rokin, artikel Ir. A. J. v. d. Steur.	352	Het Rokin te Amsterdam, artikel van G. van der Gaast	419
Hangbrug over de Delaware-rivier te Philadelphia	354	De Harm Smeenge School te Amsterdam Dienst Publieke Werken.	420
Landhuis Kari Sari te Haarlem, arch. Ir. G. Friedhoff.	356	De steenen brug te Maastricht	422
Monument te Chalon sur Saône.	359	Gietijzeren stalramen.	426
Grüne Architectur	364	Nieuwe Vleugel van het Raadhuis te Amsterdam Dienst Publieke Werken	428
Landhuis te Wassenaar, arch. Ir. A. M. de Rouville de Meux	367	De drie koepels der „G. E. S. O. L. E. I.”	440
Formeelconstructie voor bogen	372	S. Petronio te Bologna	451
Landhuisje te Steenwijkerwold	376	Kathedraal van Siena	454
Gemeente woningen te Amsterdam gebouwd door H. A. G. A., arch. Ir. Jan Gratama	383, 386	Wijkgebouw „Westerwijk” te Amsterdam, arch. Ferd. B. Jantzen	458
Erich Mendelsohn, Amerika	390	Electrische verwarming, door Ir. A. D. Mesritz	464
Postkantoorhal te Semarang, arch. Ir. G. J. P. M. Bolsius	398	Een Proefstad bij Bordeaux	467
Winkelhuis te Hilversum, arch. J. van Laren	401	Electrische warmwatervoorziening, door Ir. A. D. Mesritz	472
		De aanstaande ambtswoning van den Burgemeester van Amsterdam.	476
		Over Volkshuisvesting te Leeuwarden	478, 488, 498

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Inning van de contributie voor het jaar 1926. — Beëindiging van het lidmaatschap van den B. N. A. — Mededeelingen. — Studie-Prijsvraag van het Tijdschrift Klei. — Prijsvraag Schaepman-Monument. — Berichten. — Warmte-isolatie. — Nieuwe opdracht aan Dr. H. P. Berlage. — Een houten kap met een vrije overspanning van 76 M. — Vloerbelastingen, door W. J. M. van de Wijnperse. — Katholieke schoolbouw te Amsterdam, door J. J. L. Moolenschot, Arch. B. N. A. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

INNING VAN DE CONTRIBUTIE VOOR HET JAAR 1926. Gedurende de maand Januari zal de gelegenheid openstaan voor de leden en de aspirant-leden van den B. N. A. om de contributie voor het jaar 1926 te voldoen door storting van een bedrag ad f 30.20 op de postrekening van den B. N. A. 71518.

Na de storting wordt per post een gezegelde kwitantie toegezonden.

Na 31 Januari zal de inning van de contributie bij hen, die haar niet gestort hebben op de postrekening, plaats vinden per postkwitantie. Voor de inningskosten hiervan zal f 1.— in rekening worden gebracht, zoodat dan over f 31.— zal worden gedisponeerd.

Het Bestuur vertrouwt dat vele leden gebruik zullen maken van de aldus geschapen gelegenheid de contributie te kunnen storten op de postrekening van den B. N. A. en daarmee zullen medewerken aan het verlichten van de administratie.

De Penningmeester van den B. N. A.

BEEÏNDIGING VAN HET LIDMAATSCHAP VAN DEN B. N. A. Voor het lidmaatschap van den B. N. A. hebben bedankt de heeren: H. Bletz te Den Haag, Ir. J. B. v. Loghem te Haarlem, Theo Rueter te Blaricum, Ir. H. Teeuwisse te Wassenaar, J. v. d. Valk te Tilburg, H. J. Wigman te Ginneken en H. H. v. Zeggeren te Den Haag.

MEDEDEELINGEN.

STUDIE-PRIJSVRAAG VAN HET TIJDSCHRIFT KLEI. De Directie van het tijdschrift „Klei” heeft een studie-prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een brug in baksteen over een gracht in een nieuwe wijk in een onzer groote steden. De brug moet aansluitend aan de straten worden geprojecteerd; de breedte van de brug bedraagt 14 M.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: Ir. J. Klijnen, H. v. d. Kloot Meyburg, Ir. A. Siebers, Ir. H. Thunnissen, W. Verschoor.

De volgende prijzen zijn ter beschikking gesteld: 1 hoofdprijs van f 200, een 2e prijs van f 125 en een derde prijs van f 75. Inzending vóór 15 Maart a. s.

Exemplaren van het programma zijn op aanvraag kosteloos verkrijgbaar bij de Directie van „Klei”, Nijmegen, St. Jorisstraat 28.

PRIJSVRAAG SCHAEPMAN-MONUMENT.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft, na onderzoek van het programma voor deze prijsvraag, bevonden dat het in velerlei opzichten niet voldoet aan de eischen, die in het belang van kunst en kunstenaars bij een monument als dit, gesteld behooren te worden.

Correspondentie met den prijsvraaguitgever, die niet beantwoord werd, heeft niet mogen leiden tot het wegnemen van de door de P.P.C. geopperde bezwaren.

De voornaamste dezer bezwaren zijn: 1o. dat de bekroonde kunstenaar als *leverancier*

van het monument moet optreden, met al de risico daaraan verbonden en de verkeerde verhoudingen, die daaruit kunnen ontstaan en 2o. dat de prijsvraaguitgever, met terzijdestelling van het juryoordeel en de bekroonden, zich alle vrijheid voorbehoudt om zelf het ontwerp voor de uitvoering te kiezen waardoor elke waarborg dat het werk in de beste handen komt (het doel van de prijsvraag) verdwijnt.

De P.P.C. moet dan ook ten ernstigste den kunstenaars de medewerking aan een prijsvraag waarbij dergelijke voorwaarden worden gesteld, ontraden.

BERICHTEN.

WARMTE-ISOLATIE. Te Utrecht vergaderde Zaterdagmiddag 19 December in het Fysisch Laboratorium der Rijks Universiteit de Commissie tot onderzoek der warmte-isolatie ingesteld door het Technisch Economisch Genootschap. Deze Commissie stelt zich ten doel de warmte-werende eigenschappen van bouwmaterialen en constructies alsook van isoleerende materialen te onderzoeken in de praktijk. Het onderzoek geschiedt bij de gebouwen en andere objecten in de weers- en gebruiksomstandigheden zooals deze zich voordoen. Zij had een aantal belangstellenden uitgenoodigd tot het bijwonen van een demonstratie der collectie instrumenten die zij tot dit doel op grond van studie en ervaring heeft doen vervaardigen.

Aangehouden werd op welke wijze het mogelijk is met bedoelde toestellen en methoden van onderzoek nauwkeurig na te gaan hoe de warmte met voortdurende intensiteit wegstroomt door de wanden of zich daarin accumuleert, hoe de temperatuur in de opeenvolgende verticale lagen van een wand verschilt en gestadig verandert en hoe men op deze wijze een inzicht krijgt in den tot dusver nog niet waargenomen invloed die de samenstelling en constructie der wanden daarbij uitoefent. Behalve op wanden kunnen deze metingen ook worden uitgevoerd bij vloer- en dakconstructies.

Voorts werd gedemonstreerd hoe men bouw- en isoleermaterialen op het laboratorium onderzoekt op hun isoleerende eigenschappen en op deze wijze een grondslag van vergelijking krijgt van de eigenschappen der materialen in verwerkt en onverwerkt toestand.

Uit de gegeven toelichtingen bleek niet alleen welke moeilijkheden met het meten van warmte en temperaturen in de praktijk en bij objecten als de onderhavige gepaard gaan doch tevens op welke wijze men deze kan overwinnen.

Door genoemde onderzoekingen uit te strekken over een groot aantal objecten zal men eindelijk de belangrijke gegevens gaan verkrijgen, die iedere constructeur van bouwwerken enz. zoo noode behoeft om zijn schepping te doen beantwoorden aan de eischen die niet alleen de wetenschappelijk toegepaste techniek, doch ook het praktisch gebruik stelt.

Op initiatief van het Technisch Economisch Genootschap is dus in Nederland een instelling tot stand gekomen tot meting en controle van isolatie zoowel van wanden als buisleidingen en dergelijke. Hierdoor wordt in een groote leemte voorzien.

Nu de methoden waarop boven bedoeld werd in theorie en praktijk zijn uitgewerkt, besloot de commissie voor belanghebbenden, fabrikanten van isolatie en bouwmaterialen, constructeurs en gebruikers de gelegenheid open te stellen materialen en constructie op hun warmte-werende eigenschappen te doen onderzoeken en certificaat daarvoor te verlenen. In verband hiermede zij vermeld dat het secretariaat der commissie gevestigd is te Amersfoort Bergstraat 16.

NIEUWE OPDRACHT AAN DR. H. P. BERLAGE. Naar de Telegraaf verneemt is aan Dr. H. P. Berlage opgedragen het plan te ontwerpen voor den bouw van het nieuwe Hoofdgebouw van de Rijksverzekeringsbank, dat in het plan Zuid zal verrijzen. Waarschijnlijk zal de Gemeente hiervoor een terrein beschikbaar stellen aan het einde van de Ferdinand Bolstraat.

EEN HOUTEN KAP MET EEN VRIJE OVERSPANNING VAN 76 M. Te Dortmund is een „Westfalenhalle” gebouwd, een gebouw dienende voor tentoonstellingen, muziekfeesten, ruitfeesten, congressen, enz. De afmetingen van de „halle” zijn inwendig 86 M. breed en 110 M. lang. De vrije overspanning der kappantelen 76 M. De kapconstructie is uitgevoerd in hout volgens het systeem Tuchscherer. De vloer is amphitheatrisch gebouwd en ingericht voor 6000 zitplaatsen, terwijl in de arena bovendien nog voor 4500 menschen zitplaats aanwezig is. Verder beschikt men nog over 1500 staanplaatsen. De voorbouw bevat den hoofdingang met vestibule, restaurant, bureau, feestzaal en dienstvertrekken.

Verder zijn aan het hoofdgebouw aangesloten een rijhal 26 x 30 M. en een stalling voor 150 paarden. In de arena wordt een wegneembare renbaan gemaakt voor rijwielen en lichte motoren met een weglengte van 200 M. Inderdaad een gebouwtje dat de Westfalen „grossartig” kunnen noemen.

N.R.C.

VLOERBELASTINGEN.

Het is een bekend feit, dat vloerbelastingen dikwijls te hoog worden aangenomen. In hoeverre de aangenomen belastingen de werkelijke overtreffen, is minder bekend. Dit punt moge hier worden besproken. Ook hoort men soms, dat de voorgeschreven belastingen *opzettelijk* te hoog, d.w.z. hooger dan de werkelijke, zijn gesteld. Ook dit moge nader onder de oogen worden gezien.

Als voorbeeld kan dienen een gebouw, bestemd voor bewoning en werkplaats van intellectueele arbeiders, dus geen magazijn of fabriek. Men vindt dan b.v. 500 K.G. per M². voor de lokalen en 400 K.G. per M². voor de platten als nuttige, veranderlijke belasting, en 600 K.G. per M². voor trappen. ¹⁾ Als men bedenkt, dat een dicht op elkaar gepakte menschenmassa, zooals men op talrijke plaatsen vindt vermeld en ik ook proefondervindelijk heb nagegaan, 400 K.G. per M². weegt, dan springt de onjuistheid van deze cijfers reeds naar voren. Hoe ver deze onjuistheid gaat, is gebleken na een onderzoek ingesteld door het amerikaansche tijdschrift *Engineering News Record*. Dit orgaan heeft een uitgebreid onderzoek doen instellen, reikend over tal van groote gebouwen, waaronder 2 van de grootste „skyserapers”, waarbij de werkelijke belasting in honderden vertrekken is gemeten. Het resultaat is vermeld in het nummer van 29-3-24, terwijl een uittreksel voorkomt in het *Polytechnisch Weekblad* van 1-1-25.

In het kort samengevat, vond men:

in lichtbelaste vertrekken een belasting per M ² . groot 71 à 4 K.G., gemidd. 50 K.G.	
in middelmatig belaste vertrekken	150 à 16 „ „ „ 52 „
in zwaarder „ „ „	165 à 24 „ „ „ 68 „
in sommige zwaar belaste gedeelten	383 à 105 „ „ „ 207 „
als gemiddelde over het geheele gebouw	57 „

Deze cijfers doelen op woonlokalen, kantoorlokalen e.d.

Het spreekt vanzelf, dat voor andere bestemmingen in elk geval afzonderlijk zal moeten worden nagegaan, wat de werkelijke belasting zal zijn. Maar leerzaam is het bovenstaande ten einde bij die schatting wel degelijk rekening te houden met de open ruimten, die eveneens door de bestemming worden vereischt. Misschien dat het volgende feit uit mijn persoonlijke ervaring daarop licht kan werpen.

Doordat een werklokaal zou worden bestemd voor museum, werd het noodig kasten met een belasting groot 1800 K.G. per M². te plaatsen op een vloer, die voor 250 K.G. per M². was berekend.

Toen de kasten in tekening werden geplaatst, bleek het dat de werkelijke belasting der balken niet veel meer was dan de berekende en dat het mogelijk was met geringe kosten een bevredigende oplossing te verkrijgen n.l. door de bovengesloten vloer te doen mededragen.

Hieruit blijkt, dat er aanleiding is de balken voor een geringer bedrag te berekenen, dan de vloerplaat. Bij deze laatste toch moet men de vrijheid behouden een willekeurig klein gedeelte zwaar te belasten, terwijl voor den balk het gemiddelde geldt.

Uit de gevonden belastingwaarden blijkt, dat de werkelijke gemiddelde belasting in woonvertrekken aanmerkelijk minder is dan 100 K.G. per M².

Er blijft thans na te gaan of er omstandigheden zijn, die het wenschelijk maken de belastingcijfers op te zetten. Er zijn nog andere eischen, dan die waaraan men voldoet door te construeeren overeenkomstig de resultaten van een statische berekening. Deze eischen zijn stijfheid van de vloer en behoorlijke uitvoering.

Stijfheid is voor een vloer in een woonlokaal de eerste eisch. Hij mag niet merkbaar doorbuigen en niet voelbaar in beweging komen bij gewoon gebruik. Wil een schok gedempt worden, dan is daartoe een minimum hoeveelheid materiaal noodig, dat in trilling moet worden gebracht, — (kenbaar aan het gewicht). Bij een houten

¹⁾ Deze cijfers zijn genomen uit bestekken van erkende architecten.

vloer is de massa gering; dan kost het extra-voorzorgen om de noodige stijfheid te verkrijgen en wel een zekere hoogte der liggers, liefst gepaard met een ver-reikend onderling verband, waardoor de trillingen over een zoo groot mogelijk aantal liggers met de daaraan bevestigde vloer en plafond worden verdeeld. Brengt men dit in verband met de statische berekening, dan is deze laatste op zich zelf onvoldoende, — zij zou tot te lichte afmetingen aanleiding geven en daarom schrijft men b.v. 250 K.G. per M². vóór, d.i. het 4-voudige van de werkelijkheid.

Deze voorzorgen zijn echter bij gewapend-beton vloeren onnoodig; dit materiaal heeft een massa, die 4 × zoo groot is als die van hout; terwijl de verdeelwapening er voor zorgt, dat een plaatselijke stoot over een groot oppervlak, en dus een groote massa, wordt verdeeld. Voor betonvloeren geldt dus niet de eisch, dat men wegens de stijfheid fletieve belastingen behoeft voor te schrijven.

De eischen van uitvoering kunnen nooit bevredigd worden door — zooals in het begin vermeld — 500 voor te schrijven in plaats van een bedrag dat b.v. op 150 à 200 ware te stellen, 400 in plaats van 100, — 600 in plaats van 400. Men late dit over aan de samenstellers der Gewapend-Beton Voorschriften, en overigens heeft men een waarborg in de keuze der betonfirma.

Ik heb me ook afgevraagd of het streven om de belastingcijfers veel te hoog te stellen wellicht zijn oorzaak vindt in wantrouwen ten opzichte van het materiaal „gewapend beton”. Er zijn feiten, die daarop wijzen, b.v. het terugstellen der toe te laten spanning bij ijzer van 1200 tot 1000 K.G. per c.M².

Tegenover zoodanige meening zou ik willen stellen, dat mij geen enkel feit bekend is, waaraan zij een redelijken grond zou kunnen ontleenen. Bij de toepassingen, die in de burgerlijke bouwkunde regel zijn, is het beton meestal niet blootgesteld aan weer en wind of aan felle zonneshijn en intense koude. De constructiedelen zijn óf geheel binnenshuis (vloeren, trappen enz.), óf ingemetseld (lateien boven ramen en deuren), óf beschermd door een afdekkende laag (platten) terwijl voor fondamenteen de toestand al buitengewoon gunstig is, wegens gelijkmatige temperatuur, vochtigheid en afwezigheid van schokken. Niet dat het materiaal „gewapend beton” tegen weer en wind, zon, koude en schokken niet behoorlijk bestand is te maken, — maar de exceptioneel gunstige toestand kan dienen om het onredelijke meer naar voren te brengen van de gewoonte om o.a. een fondeeringplaat te berekenen naar den eisch alsof alle vloeren, dus elke M². en alle tegelijk, belast zouden zijn met de belasting voorgeschreven voor de vloerplaten. Moge er al aanleiding zijn om dit laatste bedrag te stellen op het twee- of drievoud van het werkelijke gemiddelde b.v. 200 (werkelijk 60) K.G. per M². (wegens plaatselijke overbelasting), — voor de fondeeringplaat is wiskundig zeker te zeggen, dat elke korrel materiaal meer dan door het eigen gewicht en een gemiddelde nuttige belasting van 100 K.G. per M². gevorderd wordt (althans bij woon- en werkgebouwen) weggeworpen is. W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

KATHOLIEKE SCHOOLBOUW TE AMSTERDAM.

De hierbij door plattegronden en foto's toegelichte scholen, in het Spaarndammerkwartier gebouwd, zijn gesticht ten behoeve der Parochie H. Maria Magdalena.

De school voor Voorbereidend Onderwijs aan de Zaanstraat door de Vereeniging tot Weldadigheid van den Allerheiligsten Verlosser; de school voor Lager Onderwijs aan de Westzaanstraat door de St. Vincentiusvereeniging.

Beide Vereenigingen die voor meer andere liefdewerken ook werkzaam zijn tot Bevordering van Katholiek Bijzonder Onderwijs hebben in de lange reeks van jaren van hun bestaan reeds vele scholen in Amsterdam gesticht; Bewaarscholen en Leerscholen voor meisjes door de eerstgenoemde Vereeniging, jongensscholen door de St. Vincentius-Vereeniging.

Betreffend den bouw is voor de Voorbereidende School aan de fundering en de vloeren van gangen, portalen en dienstvertrekken Cement-ijzer toegepast; voor de leerschool is de fundering van metselsteen en zijn de vloeren der gangen, portalen, gymnastieklokaal en dienstruimten van stampbeton.

Voor de buitenspouw- en overige rompmuren is verwerkt grijze Hardgraauw, voor binnenspouw- en overige muren Keurrood.

Binnen- en buitenspouwmuren zijn onderling verbonden met blokjes van Cement-ijzer en waar deze muren langs de kozijnen aansluiten is lei aangebracht.

De cementvloeren van de Kleuterschool zijn belegd met porfiertegels, die van de leerschool met enkel gebakken tegels en zijn enkele wanden, kachel- en fontijnmuren voor beide scholen bezet met Delftsche tegels.

Aanrechten, wasch- en waterbakken en de afscheidingen der W. C.'s en urinoirs van de Kleuterschool, alsmede de fontijnbakjes in de klaslokalen van de leerschool zijn van Granito vervaardigd. De trappen voor beide scholen zijn van Beiersch Graniet.

Voor de vloeren van de klas- en speellokalen der Kleuterschool is krimpvrj Amerik. grenenhout (Rifthout) en voor de vloeren der klaslokalen van de leerschool is vurenhout toegepast. De vloer van het gymnastieklokaal is met dik linoleum belegd.

Verder zijn voor beide scholen de houtwerken in differente kleuren geschilderd, de muurwanden van de lokalen ter halve hoogte grjsgroen en lambri's in gangen en portalen bruinrood gefrescoliet.

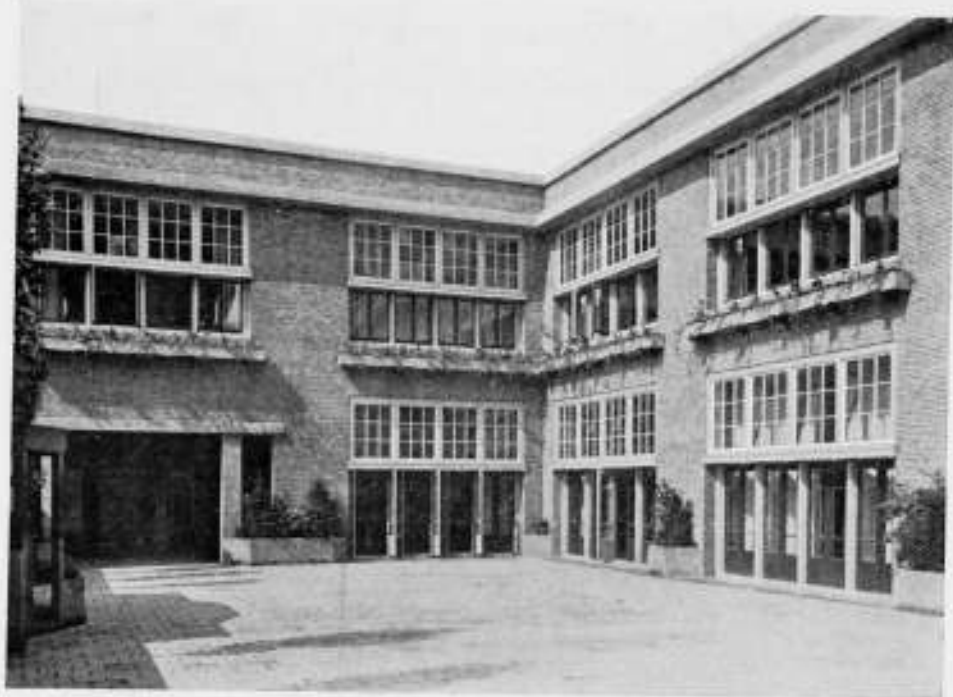
J. J. L. MOOLENSCHOT,
Architect B.N.A.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Dr. H. P. Berlage, Bouwmeester, 230 afb. met een inleiding van Ir. Jan Gratama. Rotterdam, W. L. en J. Brusse's Uitgevers Mij.

Dit boek vervangt het bekende Gedenkboek dat ter gelegenheid van Berlage's 60en verjaardag in 1916 werd uitgegeven. Dit boek is nagenoeg uitverkocht en het is dus prettig dat dit feit ongeveer samenvalt met Berlage's a.s. 70en verjaardag. Het is wat moeilijk, om eenig verband tussehen deze gebeurtenis en het verschijnen van dit boek niet te zien. De beschouwingen over Berlage, in het Gedenkboek van 1916 ten beste gegeven, zijn in dit werk vervallen. De heer Gratama is thans alleen aan het woord. Aangezien hij het nog eens is met de strekking van zijn artikel in het Gedenkboek van 1916, drukt hij dit nogmaals af om daarna de verhouding van Berlage in de laatste 10 jaren te behouden. Hetgeen de heer Gratama aan zijn beschouwingen toevoegt, is zeer belangwekkend. De strekking ervan is, dat in de laatste tien jaren niet de beteekenis maar wel de positie van Berlage in onze Nederlandsche bouwkunst veel is veranderd. De beteekenis van Berlage is de beteekenis die een groote voorganger voor zijn tijd heeft, de beteekenis van den grootmeester, die zoals Gratama bij Berlage's laatste werken aanduidt, niets van zijn kracht heeft verloren en (in zijn Christian Science Kerk te Den Haag) „in frischheid van opvatting en zekerheid van weten en durven, alle jongeren achter zich laat” en die zijn overtuiging dat elke waarachtige architectuur uit de drie-eenheid, doel-construetie-vorm bestaat, getrouw blijft, zij het dat in zijn nieuwste scheppingen een mutatie valt waar te nemen naar doel-vorm-construetie.

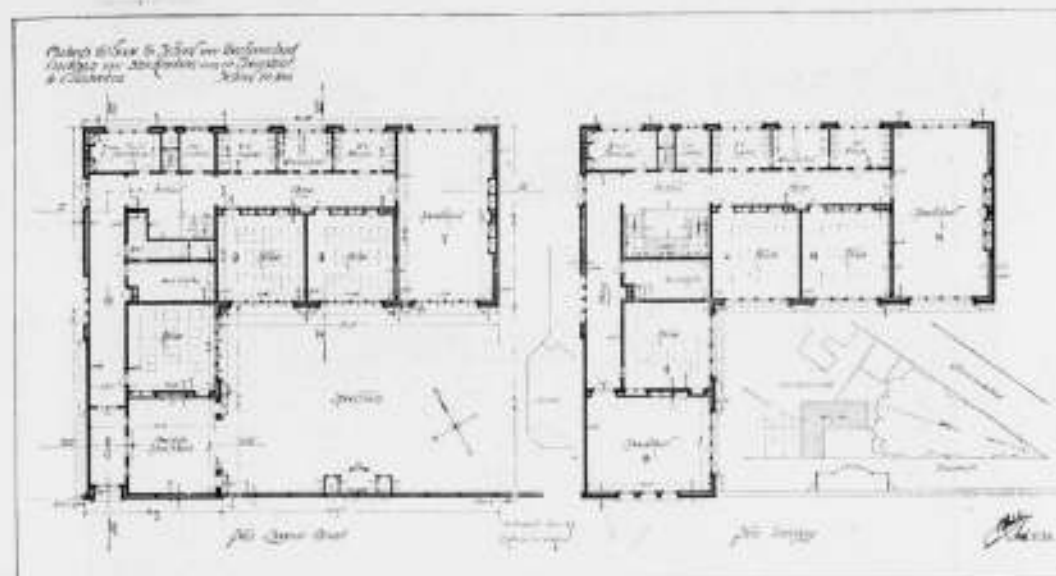
Maar zijn positie is een geheel andere. „Tot 1916 waren het enkele personen, waartoe in de eerste plaats Berlage behoorde, die de bouwkunst beheerschten: nu zijn er vele talenten en vele stroomingen”. In een fijne analyse laat de heer Gratama Berlage zien zoals hij tegenover deze vele talenten en stroomingen staat: als een wijs man, met een scherp oog op de nieuwe stroomingen, die hij spoedig dóórziet. „Belage offert alleen aan de groote goden; de kleine, zoals gemakkeljck succes,

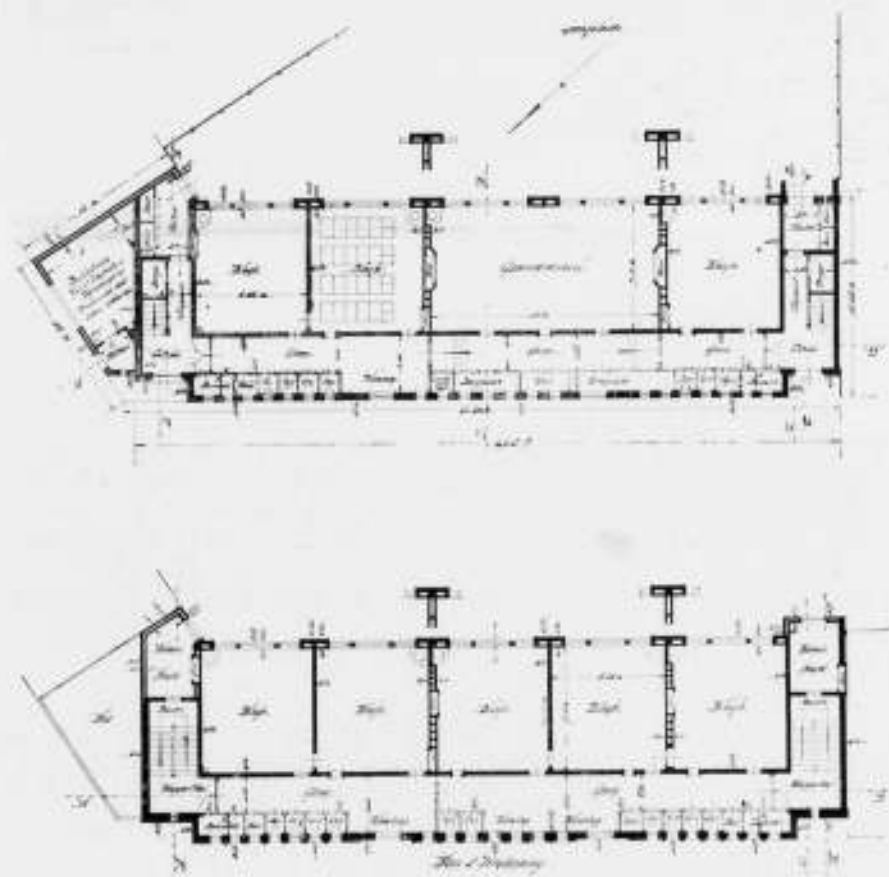
SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS AAN DE ZAAANSTRAAT TE AMSTERDAM.

SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS AAN DE WESTZAAANSTRAAT TE AMSTERDAM.
ARCHITECT J. J. L. MOOLENSCHOT. R. N. A.

PLATTEGROND. SCHOOL AAN DE ZAAANSTRAAT TE AMSTERDAM.

PLATTEGROND SCHOOL AAN DE WESTZAAANSTRAAT TE AMSTERDAM.
ARCHITECT J. J. L. MOOLENSCHOT. R. N. A.

HUIS VAN FRANK L. WRIGHT. AFBEELDING UIT „WENDINGEN“.

behaagzucht, meedoen aan de mode, gaat hij voorbij. Berlage, met zijn rijk en sterk talent, staat geheel in dienst van den diepsten ernst.”

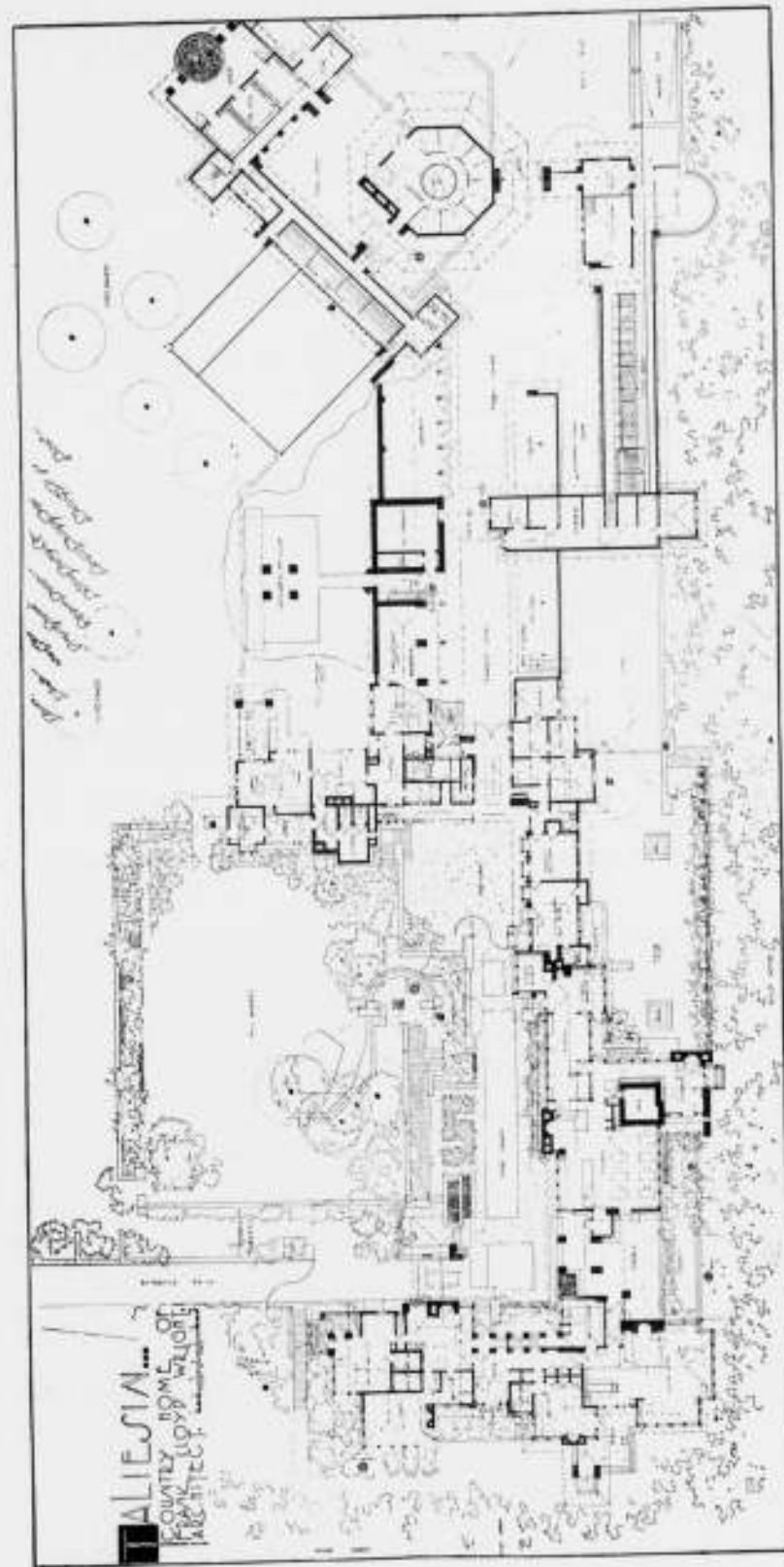
Bij de platen uit het Gedenkboek 1916, is tot 1916 alleen een villa in Noordwijk van 1896 en de Amstelbrug van 1906 bijgevoegd. Van na dien tijd zien wij alle groote en beheerde werken gereproduceerd.

Het is vervelend dat er bij een dergelijke nitgaaf geen nieuwe cliché op over kan schieten voor den hoofdingang van het kantoorgebouw te Londen, die in 1916, nog in den steiger gefotografeerd moest worden. Typographisch staat dit boek bij dat van 1916 ten achter. De randjes, die de heer S. H. de Roos rond den bladspiegel pleegt te zetten, blijkt veel minder een modesnufje van een voorbije periode te zijn geweest dan wordt beweerd. Want die randjes maakten de pagina's heusch beter en ook de kloeke onderschriften onder de platen (die zoowaar nog in het midden van de blad-zijde stonden) gaven, wat je noemt, meer stijl.

Een zeer mooi photographisch portret van Berlage en de forse plaat van den Beurstoren gaan aan de inleiding van het boek dat velen, ook al bezitten ze het Gedenkboek, tot hun eigendom zullen maken, vooraf.

Wendingen, Frank-Lloyd-Wright-Boek. Zeven nummers van *Wendingen* zullen te zamen een Frank-Lloyd-Wright-Boek vormen. Het zal een groot, dit boek worden, dat f 30.— zal kosten. Het zal het volledige werk van Wright en vele artikelen bevatten. Het dochtertje van Wijdeveld bood Wright bij zijn binnenkomst een bouquet van fleurige bloemen.

„Vanuit de stilte der prairie-randen kwam hij ons de nieuwe architectuurvormen brengen. Hij voorvoelde hoe dit werk moest aanvangen, en hoe het zacht neerleggen der architectuur in den schoot dezer aarde tegen de golvende lijnen der glooiende terreinen, de vruchtbaarste wijze van bouwen was, . . . en werkelijk vruchtbaar was

TALIESIN. HET HUIS VAN FRANK-LLOYD WRIGHT. AFBEELDING UIT „WENDINGEN“.

zij, want zij groeide uit de stilte naar het leven. Zoo zag men zijn werken vanuit het kleine landhuis, vanuit het buitenverblijf, naar de steden komen... en onbewust, als verrassend resultaat eener nooit verwachte werking, ging de sfeer van zijn wezen over naar de fabriek, de school en het bankgebouw. Zoo groeiden de vormen zijner architectuur en kwam, ook door zijn invloed, een eindelijke rust in de bouwkunst, want heel het leven zoekt een stilleren achtergrond voor het rusteloos bewegen. Het leven is niet meer naar binnen, het is naar buiten gekeerd. De interieurmachten van het huis worden verdrongen door de exterieurkrachten van de straat. De nieuwe architectuur wordt het blanke filmdoek dat zelf rustig en strakgespannen, het wilde en snelle leven laat passeeren. Weg!... alle overbodige details. Het nieuwe ornament is de architectuur zelf, is de modelleering der ruimten, is de bouw der monolitische massa's, is de spanning van het vlak, is het rythme der onderdeelen, is het driedimensionale der vormgeving."

En nu volgen Wright's werken stuk voor stuk: zijn Larkin-Kantoorgebouw, zijn Unity-tempel, het Coonley-House, het prachtige, steeds weer innemende Coonley-House, te zamen gebonden in een fraai ontworpen omslag. Maar fraaier, fijner ook, is wat Wright zelf bracht op de openingspagina. We hebben veel Frank-Lloyd-Wright-achtigs beleefd, ook in Wendingen. Dit van hem zelf, verzoent ons er mede. Het woord Wendingen is hier omgetooverd in een suggestie, in een kaleidoscoop van lijnen en vlakken en cirkels, waartusschen het zwart van de fond vervloeit tot den grijzen afsluitrand. En twee roode stippen gloeien daarop als robijnen op een zilveren bracelet. De tweede band brengt o.m. het Robie-house en Wright's eigen huis Taliesin. Dit huis is een omstandige geschiedenis, zóó omstandig dat het blijkbaar alleen fragmentarisch is te zien. Een prozaïsche beschouwer merkt op, dat het heel wat tijd zal kosten 's avonds alle deuren van dit huis te sluiten. Maar behalve dat, er blijkt in Wright een neiging tot een patriarehale levenswijze te zitten, die men in zijn eerste werken kwalijk had vermoed.

De foto's zijn in dit Wright-boek helaas verre van fraai. De schaduwen zijn dood gedrukt, de platen hebben weinig diepte. Dit is een algemeen Wendingen-platen gebrek. Intusschen zien wij met stijgende belangstelling de volgende nummers tegemoet.

Tijdschrift voor Volkshuisvesting, Dec. 1925. Dit nummer heet het: verwarmingsnummer en is geheel gewijd aan de verwarmingstechniek van woningen. Belangrijke bijdragen zijn geschreven door A. H. van Rood: De samenhang van Bouwkunst en Verwarmingstechniek, door Ir. F. G. Unger over Wijkverwarming volgens van der Woude en door Jhr. de Jonge van Ellemeet over Woningen met centrale verwarming in Spangen.

Een voor architecten zeker belangrijk nummer.

Bouwen. Het December-nummer van „Bouwen" zou men het v. d. Velde-nummer kunnen noemen, niet alleen omdat het hoofdartikel van hem is, maar omdat de andere artikelen en de platen in denzelfden geest als dat van v. d. Velde zijn gehouden. „Het eeuwige moderne", heet het artikel, dat toelicht dat vorm en moderniteit twee termen zijn, die elkaar uitsluiten, daar de vorm eeuwig is. Het stuk is zeer lezenswaard, ook de overige bijdragen, o.a. over moderne kamerverlichting door den Deen Poul Henningsen.

J. P. M.

9 JANUARI

1926

NUMMER 2

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Inning van de contributie voor het jaar 1926. — Mededeelingen. — Internationale bond voor de kennis der bouwstoffen. — Tentoonstelling studiewerk van den heer J. P. L. Hendriks. Prix de Rome. — Uit de bladen. — Een Belgische villa de Medici. — Loodgieterswerk. — Over hedendaagschen Kerkbouw, door A. J. Kropholler, Arch. B.N.A. — Rotterdamsche Post IX, door Periscopius. — De aansprakelijkheid van den architect voor bestellingen. — Regionale plannen.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

INNING VAN DE CONTRIBUTIE VOOR HET JAAR 1926. Gedurende de maand Januari zal de gelegenheid openstaan voor de leden en de aspirant-leden van den B.N.A. om de contributie voor het jaar 1926 te voldoen door storting van een bedrag ad f.30.20 op de postrekening van den B.N.A. 71518.

Na de storting wordt per post een gezegelde kwitantie toegezonden.

Na 31 Januari zal de inning van de contributie bij hen, die haar niet gestort hebben op de postrekening, plaats vinden per postkwitantie. Voor de iningskosten hiervan zal f1.— in rekening worden gebracht, zoodat dan over f31.— zal worden gedisponeerd.

Het Bestuur vertrouwt dat vele leden gebruik zullen maken van de aldus geschapen gelegenheid de contributie te kunnen storten op de postrekening van den B.N.A. en daarmee zullen medewerken aan het verlichten van de administratie.

De Penningmeester van den B.N.A.

MEDEDEELINGEN.

INTERNATIONALE BOND VOOR DE KENNIS DER BOUWSTOFFEN. Vóór den wereldoorlog vonden allen, die belang stelden in de kennis der bouwmaterialen in den ruimsten zin des woords — geleerden, en zij, wier ambt of beroep hen met dezen tak van wetenschap in aanraking bracht, industrieelen en zoovele anderen — een gemeenschappelijk internationaal middelpunt in het „Internationale Verband für die Materialprüfung der Technik" (*Association internationale pour l'essai des matériaux: International Association for testing materials*) dat eens om de twee of drie jaar congressen hield in een der wereldsteden, congressen, waar de belangrijkste vraagstukken op het gebied der bouwstoffen werden behandeld, veelal voorbereid door daartoe ingestelde internationale commissies.

Deze nuttige instelling is — met zoovele andere goede dingen — het slachtoffer van den oorlog geworden. Thans werken de beoefenaars dezer wetenschap in de meeste landen op zichzelf; de eenige aanraking die zij met elkander hebben is bijna uitsluitend die, welke door de tijdschriften geboden wordt en ook deze is uiteraard geringer dan vóór den oorlog; — van een enigszins vruchtdragende internationale samenwerking is geen sprake. En terwijl in alle landen de normalisatie-idee meer en meer veld wint, ontbrekt het Instituut, dat boven de normalisatie van het reeds bestaande uit, nieuwe banen inslaat en toegankelijk maakt voor de groote schare, die gebaat is bij de voortdurende verbetering der materialen, waaruit onze gebouwen, bruggen, machines, schepen, motoren, vliegtuigen en wat niet al, zijn opgebouwd.

Aan een herleving van den Bond viel in de eerste jaren na den oorlog niet te denken. Thans echter, nu de gespannen internationale betrekkingen allengs verbeterd zijn, nu zelfs voor eenige maanden te Locarno een geest van verzoening heeft verbonden wat tot nu gescheiden was, — thans schijnt het niet onmogelijk dat een poging om den ouden Internationalen Bond te doen herleven, zij het ook wellicht in gewijzigden vorm, kans van slagen zou hebben.

De ondergeteekenden willen die poging wagen. Zij meenen dat Nederland, als een der neutrale staten gedurende den oorlog, den eersten stap daartoe zou kunnen doen en zou kunnen trachten medewerkers in eenige der voornaamste landen te vinden. Zij stellen zich voor deze medewerkers dan uit te noodigen tot een samenkomst hier te lande, waarin de wederoprichting van den Internationalen Bond zou kunnen plaats hebben.

Zij verzoeken hen, die sympathie koesteren voor het hierboven ontwikkelde denkbeeld als blijk daarvan hun naamkaartje met volledig adres aan den laatst-ondergeteekende te zenden. Deze belangstellenden zullen dan nader worden opgeroepen tot een vergadering met het doel om een Nederlandsche kern van toekomstige leden van den op te richten Bond te vormen en te trachten de in de vorige alinea bedoelde samenkomst tot stand te brengen.

Het coölooppig Comité:

Prof. J. A. VAN DER KLOES, Oud-Hoogleraar in de kennis der Bouwstoffen te Delft, *Voorzitter*.

Ir. M. E. H. TJADEN, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, *2e Voorzitter*.

Ir. P. JOOSTING, Hoofd-Ingenieur der Nederlandsche Spoorwegen te Utrecht, *Penningmeester*.

Prof. Ir. CHR. K. VISSER, Hoogleraar in de kennis der Bouwstoffen te Delft.

Ir. P. F. VAN DER WALLEN, Industrieel te Den Briel, *Secretaris*.

TENTOONSTELLING STUDIEWERK VAN DEN HEER J. P. L. HENDRIKS. PRIX DE ROME. Van Zondag 10 tot Zondag 17 Jan. a.s. zal in het gebouw van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te zien zijn het studiewerk vervaardigd door den heer J. P. L. Hendriks op zijn reis door Duitschland.

UIT DE BLADEN.

EEN BELGISCHE VILLA DE MEDICI. Zoals men weet hebben de te Rome studeerende Fransche kunstenaars een officieel verblijf in de villa de Medici. Thans zullen ook de Belgische kunstenaars een eigen domicilie krijgen, al is het wat uit de buurt van Rome. Het Hbld. bevatte n.l. het bericht dat het eilandje Comanico, in het meer van Como, na den oorlog aan Koning Albert geschonken, door dezen weer is overgedaan aan de Brera te Milaan. Deze heeft besloten het voor den duur van 99 jaar aan den Belgischen Staat te verhuren tegen 1½ Lire per jaar. Er zullen in dit heerlijk oord paviljoens worden gebouwd tot verblijf van Belgische kunstenaars: schilders, beeldhouwers, graveurs, architecten en schrijvers.

LOODGIETERSWERK. Voor den kantonrechter te Rotterdam heeft dezer dagen een loodgieter terechtstaan, wien ten laste was gelegd, dat hij geen voldoende maatregelen zou hebben genomen, om te voorkomen, dat een bij hem in dienst zijnde arbeider in de goot van een gebouw loodgieterswerkzaamheden verrichtte met gebruikmaking van een toestel, gevuld met petroleum uit welk toestel een open vlam opsteeg. In een uitvoerig betoog zette de gemachtigde voor den beklagde Mr. Dr. A. Fontein uiteen, hoe weinig de wet van 13 Jan. 1923, (Loodgieterswet) zich aanpast aan de praktijk, door voor te schrijven dat de vuurpot op straat moet blijven staan, zoodat de gloeiende bout in een metalen, van binnen met asbest bekleeden koker naar het dak moet worden opgeschoten, (en dan natuurlijk juist afgekoeld is) en hoe eigenlijk, bij handhaving van de wet, het een onmogelijkheid wordt spoedig een dringende reparatie aan een dak te verrichten.

Pleiters conclusie (van zijn pleidooi geeft de N.R.Cr. van 29 Dec. '25 een uitvoerig verslag) is, dat de bedoelde wettelijke bepalingen noch door de loodgieters, noch door het ambtelijk toezicht kunnen worden nageleefd en dat het het verstandigst ware geweest om het bij de enkele plaatsing in het Staatsblad te laten blijven. Afgezien van het bezwaar tegen de dagvaarding, dat daarin niet is gesteld, dat de werkzaamheden niet alleen in de goot van een gebouw zijn verricht, doch ook voor dat gebouw waren bestemd, doet pl. met aandrang een beroep op den kantonrechter om met gebruikmaking van zijn praetoriaansche bevoegdheid, geen straf toe te passen en op het Openbaar Ministerie om voorshands geen verdere vervolgingen meer in te stellen. De regering zal daardoor ongestoord de gelegenheid hebben, met belanghebbenden overleg te zoeken over het beramen van voorzieningen, die in veel grootere mate met de praktijk rekening houden. Zoals gezegd, zijn belanghebbenden allerminst afkeerig van redelijke maatregelen ter meerdere bescherming van waardevolle gebouwen.

De kantonrechter zal in deze zaak schriftelijk vonnis wijzen.

OVER HEDENDAAGSCHEN KERKBOUW.

door A. J. Kropholler, Architect B.N.A.

De hedendaagsche kerkbouw stelt drieërlei eischen, t.w. economische, aesthetische en last not least, godsdienstige.

I.

De *economische* eischen van den kerkbouw zijn in de eerste plaats dezelfde, die men aan *ieder* bouwwerk mag stellen, n.l. dat het practisch, degelijk en zonder noodeloze kosten ook *mooi* is gebouwd. En dat, waar noodig, ook met de *eenvoudigste* middelen een bruikbaar en waardig geheel wordt gesticht. Het komt dikwijls voor, dat de beschikbare middelen gering zijn. In dit geval make men het noodige, en dat degelijk, doch late weg hetgeen men kan missen.

Wat kan uit een practisch oogpunt gemist worden?

De muren moeten hoog genoeg zijn, om er flinke ramen in te kunnen hebben. Practisch zal dit voor een gewone kerk neerkomen op plm. 10 M. muurhoogte. Wanneer de muren niet zoo uitgemergeld dan worden gemaakt als bij vele 19de-eeuwsche kerken het geval is, kunnen zij zonder hulp van steunpunten in het kerkruim, het dakwerk dragen. Dat moet ook van een massieve samenstelling zijn. Daar-tegenover kan worden gemist een overwegend deel van hetgeen men gewoon was te maken: gemetselde of zandsteen kolommen, op die kolommen rustende lichtbeukmuren, en eigenlijk het geheele bogen- en gewelvensysteem van de Middeneeuwsche kerken. Al heeft men ook de grootste bewondering voor den Middeneeuwschen kerkbouw, het is toch niet raadzaam om steeds datzelfde vormenschema te blijven kopiëren, vooral daar, waar het voor onzen hedendaagschen kerkbouw niet meer deugt. Zoo is het niet slechts voor onzen tijd oneconomisch, om kerken met pijlers en kruisgewelfjes te bouwen, maar het is practisch onmogelijk, om volgens dit schema een middenbeuk van 20 M. of meer breedte te maken. En toch is dit zeer dikwijls noodig. Maar vooral moet men ophouden, dun en klein na te bootsen, hetgeen in vroeger tijden zwaar en massief werd gebouwd. Voor dit laatste is in onzen tijd geen geld, zal men zeggen, doch dat komt voor een deel omdat wij den opzet te duur maken, zoodat op alles moet worden bezuinigd, terwijl een eenvoudige ruimte voor hetzelfde geld solide, zwaar en degelijk kan worden gebouwd.

Verder is het een eerste economische eisch om het materiaal, dat het land oplevert, te gebruiken, daar ingevoerd materiaal meestal duurder uitkomt.

Een andere voorname eisch is, om de kerken aldus te bouwen, dat zij van binnen niet geheel beschilderd moeten worden. Kunstvolle beschildering is bijna onbetaalbaar in onze dagen en niet-kunstvolle beschildering is onwaardig voor een kerkgebouw. Dr. Cuypers heeft ons getoond, hoe mooi baksteenmetselwerk in een kerkinterieur kan staan. Het z.g. schoon metselwerk is een aesthetische, nationale en economische eisch in ons land van mooie baksteensoorten.

Men vermijde tenslotte het gebruik van zeer duur materiaal voor den bouw, daar dan geen gelden meer beschikbaar zijn als men aan de versiering toekomt en men zich hiervoor met tweederangs kunst moet behelpen.

II.

Wat zijn de *aesthetische* eischen van den kerkbouw?

De schoonheid is die eigenschap van sommige dingen, dat zij ons geestelijk verheugen en tegelijk het hart verheffen.

Is tot het benaderen van deze kostelijke eigenschap der dingen een enkel voorschrift te geven? of is alles alléén te danken aan plotselinge hoogere ingevingen van den bouwmeester? Ik geloof, dat dit laatste niet het geval is.

God heeft alles, wat Hij geschapen heeft, ook vaste wetten gegeven, waarnaar het steeds opnieuw ontstaat. Ook de schoonheid van een gebouw ontstaat niet dan naar vaste wetten en de kunstenaars volgen die wetten hoofdzakelijk intuïtief. Maar het

spreekt vanzelf dat niet iedereen die intuïtie sterk genoeg en zóó voortdurend heeft om een werk in alle deelen tot iets moois te maken.

Daarom heeft men steeds en voor alle kunsten gezocht naar een leidraad voor de intuïtie. Zelfs zeer impulsieve kunstenaars hebben behoefte aan een theorie voor hunne kunst gevoeld.

Vincent van Gogh schreef aan zijn broeder:

„Ik vind dat kleur, dat perspectief, dat teekening, enfin, dat alles bepaalde wetten heeft, die men bestudeeren moet en kan, zooals chemie, of algebra. Dit is „lang de gemakkelijkste opvatting niet, en iemand die zegt: o het moet alles „van nature erin zitten, maakt er zich makkelijk af. Als dat afdoende „was! Doch 't is niet afdoende, want al weet men nog zooveel instinctmatig, men „moet juist dan nog meer zijn best doen mijns inziens, om van instinct te komen tot „la raison.”

In de bouwkunst heeft men reeds lang gezocht naar een leidraad voor de schepende fantasie. Het verst daarin zijn m.i. gekomen Gottfried Semper en Viollet le Duc. Deze laatste heeft als leidend schoonheidsbeginsel gevonden, dat van een bouwkunstwerk tot in onderdeelen het praktisch doel moet spreken, en tevens de aard der toegepaste materialen. Het eerste door de hoofdvormen van het bouwwerk, het laatste door de bewerking der bouwstoffen.

De bouwmeester, die deze beginselen met oordeel toepast, ondervindt dat op deze wijze een gebouw groter eenheid vertoont, dan wanneer men de fantasie bij ieder onderdeel geheel vrij spel laat, en dat men daardoor geleid, de bouwvormen beter leert verstaan.

En in zekeren zin kan men het volgen van dit beginsel een traditie der Christelijke bouwkunst achten.

De eerste Christenkerken zijn, wat den eigenlijken bouwstijl betreft, nog Romeinsch. Antieke lijsten en pilasters vormen daar nog het hoofdelement, al draagt de versieringskunst, die zich manifesteert in de mozaïeken, reeds een Christelijk karakter.

De oudste Christelijke kerken, die een eigen stijl vertoonen, vindt men in Syrië. Hier vindt men, bewust of onbewust voor het eerst bedoelde beginselen gevolgd, evenals later in de Romaansche Basilieken en den Byzantijnschen koepelbouw.

De Romaansche bouwtrant onderging in den tijd der gilden een verandering, bestempeld met het woord *Gothiek*. Maar die verandering raakte meer den niterlijken vorm dan het bouwkunstbeginsel. In plaats van de totdien gebruikte rondbogen koos men spitsbogen; doch de boog bleef als boog niet minder constructief toegepast. De constructies werden zelfs stouter, doch zij bleven de kern van den bouw. De gebouwen werden rijker van beeldhouwwerk voorzien, dank zij de voortreffelijke werking van het gildebroederschap; de glasschilders wisten hun wonderlijk bezielde voorstellingen daaraan toe te voegen; men mag zeggen, dat het toppunt van menschelijk kunnen in deze bouwkunst werd bereikt.

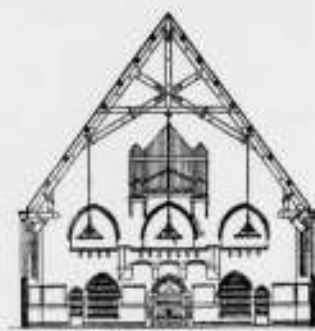
Na de 13de of 14de eeuw is er een keer gekomen, waarbij men tenslotte met de Renaissance den bouwtrant der antieken ging volgen.

Aan Dr. Cuyper komt de eer toe, van den eersten stoot te hebben gegeven, dat in ons land daaraan weer een einde kwam en teruggegrepen werd naar de beginselen, waarvan men welhaast kan zeggen, dat zij de kern der bouwkunst raken.

Het volgen dezer beginselen brengt bij den kerkbouw bepaalde moeilijkheden voor den bouwmeester mede, vooral inzake het inwendige van het kerkgebouw.

Vroeger werden algemeen steenen gewelven gebruikt. In onzen tijd wordt dit dikwijls bezwaarlijk, omdat steenen gewelven zware muren vereischen, en groote spanningen ook kostbare constructies meebrengen.

De groote vraag is: wat dan?

VOORBEELD VAN EEN ZICHTBAREN DAKSTOEL.

Een gewelf is door zijn vorm een karakteristieke steen-constructie. Hout of gewapend beton hebben beiden hun eigen karakteristieke vormen. Voor beide materialen bestaan er of moeten er gezocht worden bouwvormen, die ook in die materialen een regelrecht uitvloeisel der techniek zijn. Voor hout is dat de zichtbare dakstoel, die reeds in de oud-Christelijke kerk in gebruik was. Zelfs in Nederland bestaan er nog Middeneeuwse kerken met zichtbare houten bekappingen, o.a. te Brouwershaven. Onze geheele oude kerkbouwkunst leert, dat bij toepassing van zwaar balkwerk, een houten kap een zeer waardig effect kan maken, passend bij een kerkgebouw. De zichtbare dakstoel is ook karakteristieker als houten overhuiving eener ruimte dan de platte houten zoldering, en zeker wanneer uitwendig toch de schuine dakvlakken worden aangebracht.

Voor het meerendeel onzer hedendaagsche kerken zal de houten dakstoel aangewezen zijn. Hij komt dan ook meer en meer in zwang. De oud-Christelijke basiliek roept ons toe, dat er niets nieuws onder de zon is en de kringloop van den tijd brengt ons dezelfde noodzakelijkheid, als waarin zich de bouwers der eerste basilieken bevonden.

De aesthetische eischen van onzen hedendaagschen kerkbouw zou ik niet graag zoo hoog stellen als de voorbeelden uit vroeger tijden. Die gaan ver boven ons tegenwoordig praestatievermogen uit en men zou eerst een architektuurschool moeten hebben, als de vroegere gilden. Door allen in één richting te arbeiden, zouden wij in de toekomst misschien ook zulk een cultuurkunst kunnen bereiken. Een monumentale bouwkunst kan echter niet bestaan zonder dat wij aan haar ten offer brengen: ons persoonlijk uitleven in onze kunst. Zij eischt het volgen van traditie.

(Wordt vervolgd).

ROTTERDAMSCH E POST IX.

Met den overgang van het oude jaar in het nieuwe bekommert de mensch zich meer dan anders om het lot van zijn tijdgenoot. Dan komt een goede kant van zijn karakter naar voren en uit zich in een buitengewoone belangstelling voor het welzijn van zijn fellow-creatures, voor wie hij uitsluitend beste wenschen heeft.

In een stemming van olieholten, appelflappen en warme punch wordt zijn hart ruim en wordt hij gul met zijn heil-en-zegen, van beide véél zelfs en voor iedereen.

Weliswaar is de kaartjesregen van vroegere jaren geminderd en is de stroom van gelukwenschen nu langzamerhand verlegd naar de dagbladpers. Vooral neringdoenden vullen nu met hun wenschen in reeksen advertenties de kolommen der kranten.

Men leest hun namen in lange rijen onder en naast elkaar: de kleermaker, de modiste, de kruidenier, de waschvrouw, de bedienaar, de kapper, de bakker, de melkboer, de slager, enz.

Behalve de winkelbent vindt men er de beoefenaars van het eersame handwerk, de nijvere vakman: de loodgieter, de stucadoor, de schilder, de behanger, de timmer-

man, de metselaar, ja zelfs het compleet bouwkundig bureau en ten slotte de „architect“.

Zij allen gevoelen zich gedrongen uiting te geven, in het openbaar, aan de spontane opwelling van naastenliefde, hetzij in simpele wenschen, hetzij verrijkt met God's besten zegen, al naar gelang van kleur en richting ook des naasten.

De een stelt zijn wenschen wat meer altruïstisch, namelijk voor allen zonder onderscheid, de ander wat meer egoïstisch, meer zakelijk, met uitsluitende beperking tot familie, vrienden, bekenden en... clientèle. Het is opmerkelijk hoe soms de mensch, zelfs bij een spontane uiting, niet vermog het eigenbelang geheel en al weg te cijferen; waarschijnlijk toe te schrijven aan den invloed, gedurende een geheel jaar, van de gebruiken bij den handel.

Het doorbladeren van de met nieuwjaarsadvertenties volgedrukte kranten is een onschuldig vermaak, hetwelk een leerzamen kant heeft. Verwonderlijk overigens hoe snel aan een architect in de met woorden overvulde advertentiekolommen het woord „architect“ opvalt. Mogelijk komt dit ook doordat in deze rubriek het woord gelukkig zoo zelden voorkomt. Inderdaad is er vooruitgang te bespeuren, bij vroeger jaren vergeleken. Velen onthouden zich of volstaan met de simpele vermelding van hun naam, een eerlijke nieuwjaarswensch dus. Slechts een enkel architect, buiten het verband van den B.N.A., acht het noodig zich bij zijn wenschen van een handelsgebruik te bedienen.

Een gevoel van wrevel konden wij echter niet geheel onderdrukken toen een collega onze aandacht vestigde op dergelijke advertenties in een dagblad geplaatst door de architecten Jos, de Jonge en A. J. van Doorn.

JOS DE JONGE,	
m.h.g.	ARCHITECT. Havenstraat 65.
Aan mijn familie, vrienden en bekenden een gezegend Nieuwjaar.	
A. J. VAN DOORN,	
Architect.	
Henegouwerlaan 116a, Rotterdam.	
Bij de intrede van het Nieuwjaar, Gods omniabaren zegen toegevoerd aan Vrienden en Bekenden.	
P. A. PONSEN,	
Bediener ter Begraafplaats,	
Oolevaarsstraat 59. Tel. 42108.	
Rotterdam, 1 Januari 1926.	

Onze aandacht eenmaal gewekt zijnde, zochten en vonden we beide namen met kwaliteit en adres opnieuw in een tweede blad en van den heer de Jonge een derde geval in een predikbeurtenblad van een ander kerkgenootschap dan dat waartoe de heer de Jonge behoort. Opvallend en in dit geval bezwarend is de omissie door beide heeren van de initialen B.N.A., die in hun aanbestedingsadvertenties, voor zoover ons bekend, nimmer ontbreken.

Het moge aangenaam zijn bij de intrede van het nieuwe jaar de hartelijke gelukwenschen van een collega in ontvangst te nemen, doch velen zouden met ons in dit geval de voorkeur geven aan het meer en meer in onbruik geraakte visitekaartje.

Wij hopen van harte dat dit weinig gelukkig voorbeeld niet door andere zwakken als wellicht profijtelijk wordt gevoeld en gevolgd en wenschen den beiden heeren toe dat zij in dit nieuwe jaar ten spoedigste mogen terugkeeren tot de goede manieren die onontbeerlijk zijn om als broeders van 't zelfde huis — den B.N.A. — genoeglijk saam te wonen.

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT VOOR BESTELLINGEN.

In „De Aannemer“ van 15 Dec. 1925 troffen wij onderstaand stuk aan, dat wij, gezien de les die er voor architecten uit te leeren valt, in zijn geheel overnemen.

„Een eigenaardig geval heeft zich te Amsterdam voor eenigen tijd voorgedaan bij den bouw van een bioscoop, waarvan een architect tot zijn niet geringe verbazing de dupe werd.

Die zaak zat zoo: de architect van dat werk, 't welk door een niet onbekende aannemersfirma werd uitgevoerd, bestelde bij een handelaar in kunststeen de voor dat werk benodigde marmerwerken, alles volgens gespecificeerde opgave, te leveren op het werk.

Die bestelling wordt uitgevoerd en het geleverde op de gewone wijze verwerkt.

Eenigen tijd later ontvangt de architect de nota, op zijn naam tot een bedrag van ruim f 2000.—, doch zegt *wa* tegen den handelaar, dat die levering niet voor hem persoonlijk was, maar voor zijn lastgever, den aanbesteder, tot wien hij zich heeft te wenden om betaling.

De steenhandelaar evenwel geeft te kennen, dat hij alleen te doen heeft met den gene, die het marmer bestelde i. e. de architect, zoodat hij op hem alleen een vordering heeft en niet op den hem onbekenden aanbesteder.

De architect weigert natuurlijk, doch de handelaar daagt hem voor den rechter en de Rechtbank stelt dezen in 't gelijk.

Zij overwoog n.l.:

dat de architect, die bestellingen van bouwmaterialen doet, zonder daarbij een lastgever te noemen, geacht moet worden, zichzelf te verbinden;

dat hij in die hoedanigheid in betrekking staat zowel tot den bouwheer als tot den aannemer en hij soms bestelt voor rekening van den een, als den ander, zonder dat de leverancier, die met de interne verhoudingen van die belanghebbenden niet bekend behoeft te zijn, kan weten, wie den architect zal vrijwaren;

dat de leverancier hieromtrent aan den architect geen opheldering behoeft te vragen.

De architect ging van die uitspraak in hooger beroep bij het Gerechtshof, dat een paar weken geleden het vonnis der Rechtbank bevestigde. De architect voerde wel aan, dat een architect, in welke hoedanigheid hij die bestelling zou hebben gedaan, steeds voor zijn lastgever handelt en nimmer voor eigen rekening; dat die hoedanigheid den leverancier bekend was en deze bij twijfel omtrent den lastgever, zich maar op de hoogte had moeten stellen, dat al treedt de architect bij een bouwwerk altijd op namens den bouwheer, aan wien hij zijn macht ontleent, de aannemer niettemin krachtens het bestek of een andere afspraak moet betalen hetgeen de architect namens den bouwheer aan den leverancier heeft opgedragen en dit moet verrekenen met den bouwheer, voor zoover het werk of de levering niet in de aannemingssom begrepen is: dat voor den leverancier geen twijfel bestond, wie hij aansprakelijk moest achten, daar hij de aannemers kon aanspreken voor dat gedeelte van het marmer, dat in de aannemingssom begrepen was, en overigens de hem bekende aanbesteder, of anders, indien hij beweerde, dat hij nimmer met de aannemers had te doen gehad, rechtstreeks voor het geheel de aanbesteder als zijn lastgever, die eventueel de aannemers in vrijwaring kon roepen, maar dat hijzelf nimmer voor de betaling aansprakelijk kon zijn — dat alles baatte hem niet.

Het Hof ging uit van overwegingen:

dat de leverancier van het marmer stond buiten de onderlinge verhouding tussehen de aannemers en den aanbesteder;

dat hij dus niet behoefde na te gaan, of hetgeen hij zou leveren al dan niet viel onder het bestek of werd besteld krachtens een andere afspraak tussehen hen, welk bestek of andere afspraak hem niet aanging;

dat het ook niet uitgesloten was, dat hij als architect de bestelling deed voor een onderaannemer, of wel geheel eigenmachtig buiten het bestek of enige afspraak om, in de verwachting, dat de bouwheer ze later zou goedkeuren;

dat de architect, indien hij de onderhavige bestelling deed zonder een lastgever te

noemen, eventuele moeilijkheden, die zich zouden voordoen over de vraag, of het marmer kon geacht worden onder het bestek begrepen te zijn, dan wel of en door wien hij gerechtigd was, de bestelling als lasthebber te doen, niet mocht afschuiven op den leverancier; dat de architect voorts een beroep heeft gedaan op de gewoonte, volgens dergelijke leveranties, ook al zouden ze door den architect buiten den aannemer om besteld zijn, aan dezen worden geleverd en door den aannemer aan den leverancier worden betaald, waarna de aannemer ze met den aanbesteder verreken;

dat dit beroep niet opgaat, daar niet ter zake doet, of de architect een dergelijke leverantie buiten den aannemer om bestelt, maar slechts, of hij de bestelling doet, zonder zijn lastgever te noemen en in dat geval tegenover den leverancier aansprakelijk is te achten, afgezien nog daarvan dat die gewoonte zou strijden met des architect's overige stellingen omtrent de vraag, wie de leverancier had moeten aanspreken.

Op grond dezer overwegingen werd het vonnis der Rechtbank door het Hof bevestigd en den architect veroordeeld tot betaling van den leverancier.

Wel een dure les voor een begane informaliteit!"

REGIONALE PLANNEN.

De commissie in Noord-Holland.

Enkele maanden geleden is, naar men weet, ter provinciale griffie van Noord-Holland onder leiding van den Commissaris der Koningin een bijeenkomst gehouden om te komen tot de vorming en samenstelling van een vaste commissie, die Ged. Staten van voorlichting en advies zal hebben te dienen bij de vervulling van hun wettelijke taak ter zake van gemeentelijke uitbreidingsplannen. Het is de bedoeling, aan deze commissie niet alleen de ter goedkeuring ingekomen uitbreidingsplannen, nadat zij den officieelen weg hebben doorlopen, ter beoordeeling toe te zenden of haar advies te vragen omtrent door Gedep. Staten vast te stellen uitbreidingsplannen, maar bovenal, haar preventieven arbeid te doen verrichten, in dien zin, dat zij bij den opzet, de inrichting en de uitwerking van uitbreidingsplannen de vraagbaak en voorlichtster wordt van de gemeentebesturen (en van hun deskundige raadslieden), die uit welke oorzaak dan ook tot het ontwerpen van zoodanig plan overgaan; opdat praktisch gesproken geen ontwerp wordt ter visie gelegd of ter vaststelling eener gemeente wordt aangeboden, dat niet deskundig zal zijn getoetst aan de eischen zoowel van stedenbouw als van behoud van natuurschoon en van verkeer in de geheele omgeving, waarin dat plan tot uitvoering zal moeten komen.

Naar wij thans vernemen, zal de commissie behalve uit den voorzitter, den plaatsvervangenden voorzitter en den secretaris, bestaan uit 19 leden. Indien alle uitgenoodigden hun benoeming aanvaarden, zal de commissie als volgt zijn samengesteld: Voorzitter: de Commissaris der Koningin, Jhr. Mr. Dr. A. Röell; plaatsvervangend voorzitter A. W. Michels, lid van Ged. Staten; leden: a. Vaste leden: A. W. Bos, directeur van P. W. te Amsterdam, W. M. Dudok, id. te Hilversum, ir. N. J. Granpré Molière, hoogleeraar aan de T. H. te Delft, Mr. D. Hudig, secretaris van het Ned. Inst. voor Volkshuisvesting en Stedenbouw te Amsterdam, P. Ch. J. Peters, secretaris van de gemeente Laren, Jhr. C. J. A. Reijgersman, hoofdingenieur-directeur van den Prov. Waterstaat te Haarlem, Dr. Ir. Th. W. van der Waerden, lid van de Prov. Staten, te Amsterdam, b. Bijzondere leden met welke de commissie wordt uitgebreid, als het geldt: ten eerste uitbreiding van Amsterdam en aangrenzende gemeenten: J. ter Haar Jr. en S. Rodrigues de Miranda, wethouders van Amsterdam, Jhr. A. H. Optennoort, directeur van Gemeentewerken te Utrecht. Ten tweede voor uitbreiding van Haarlem en omliggende gemeenten: Ir. Jos. Cuypers, te Roermond, Ir. L. C. Dumont, directeur van P. W. te Haarlem, M. A. Reinalda, wethouder van Haarlem; ten derde voor uitbreiding van gemeenten in het Gooi: H. de Bordes, burgemeester van Bussum, Mr. P. J. Reymer, burgemeester van Hilversum, D. F. Tersteeg, tuinarchitect te Naarden; ten vierde voor gemeenten in Noord-Holland behoorden het IJ, niet vallende onder één en twee: Mr. G. J. Bisschop, burgemeester van Hoorn; S. Jannema, directeur van Gemeentewerken te Zaandam, Mr. W. C. Wendelaar, burgemeester van Alkmaar.

Secretaris der commissie zal zijn de heer C. Thomese, hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat te Haarlem.

(Hbd.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Het derde Rome. — Moderne bouwkunst Sluizenbouw-Architectuur. — De bouwkunst en 't moderne natuurgevoel, door Just Havelaar. — Over hedendaagschen kerkbouw, door A. J. Kropholler.

HET DERDE ROME. De Italiaansche premier, Benito Mussolini, die dezer dagen doctor honoris causa in de technische wetenschappen, in het bijzonder in de bouwkunst, van de Technische Hoogeschool te Milaan is geworden, omdat hij op de puihoopen van het oude Italië een nieuwen Italiaanschen staat heeft opgetrokken (zijn doctoraat h.c. in de geneeskunde zal gauw moeten volgen, want wist hij niet ieder door een wondermiddel van elken tegenzin in fascisme te genezen) Mussolini heeft den nieuwen gouverneur van Rome geïnstalleerd met een rede, waarin hij zijn wensch tot uiting bracht binnen vijf jaren het derde Rome te willen aanschouwen, d.i. het Rome van het Fascisme! Rome moet, zoo lezen wij in het Hbd. in de oogen van alle volken der wereld als een groote heerlijk-machtige stad te voorschijn treden, gelijk zij was ten einde van het eerste keizerrijk van Augustus. Rondom het Augusteum, het Marcellus Theater, het Kapitoel en het Pantheon moet ruim baan worden gemaakt en alles wat er gedurende de eeuwen van verval is gebouwd, moet verdwijnen. Over vijf jaren zal men van het Colonna-plein het Pantheon moeten kunnen zien. Weg met moderne straten met tramlijnen! Nieuwe verkeersmiddelen moeten worden uitgedacht (zoo'n dictator heeft het fijn voor het zeggen!) en aan het fascistische volk, dat arbeidt, moeten woningen, scholen, tuinen, baden en sportterreinen worden geschonken.

In onze Januari-nummers van 1931 hopen wij op deze groote plannen terug te kunnen komen, en in ons blad van de tot stand gekomen werken het een en ander te laten zien.

MODERNE BOUWKUNST SLUIZENBOUW-ARCHITECTUUR. In het jongste nummer van „de Ingenieur” herdenkt de heer Ir. R. P. J. Tutein Nolthenius het veertigjarig bestaan van dit weekblad, waarvan hij een der stichters is. De heer Tutein Nolthenius, die reeds meermalen zijn hart luchtte over de moderne bouwkunst, waar hij blijkbaar iets tegen schijnt te hebben, roert deze, met andere uitingen van den modernen tijd, in zijn alleraardigst geschreven heilwensch aan den „Veertigjarige”, zoo terloops aan als volgt:

„Werd de 19e eeuw genoemd de eeuw van het kind (het was feitelijk die van den onderwijzer), het etiket van onze twintigste is daarentegen waschecht. Onze eeuw is die der techniek! Wat zoude nu wel Mr. J. P. Amersfoordt zeggen, ijverig lid van ons Instituut, maar tevens de eerste landbouwer van den Haarlemmermeerpolder? Hoe verfoede hij de liniaal der ingenieurs! Alles wat ingenieurs bouwen (en zij bouwden vroeger van alles) lijkt op een sluis! zuchtte hij. Welnu, thans is de heele architectuur sluizenbouw. Alle gebouwen zijn sluizen op den droge! Wel nog niet te veel gaten ter lichtverrijking, maar ook dat zal weldra anders worden. Kunstlicht behoort bij zulke kunst. En de wegbereider der hedendaagsche politieke constellatie, Dr. A. Kuypers, wees reeds den weg. Ontving hij niet, meer dan twintig jaar geleden, op klaarlichten dag, zijn bezoekers in het „Torentje” bij een verlichting welke wegens het rood van gordijnen en meubelen, op den binnentredende een indruk maakte van een hel?”

In de schilderkunst wordt de menschelijke gestalte gewrongen in driehoeken en cirkelbogen, waar relief niet kan vermeden worden; steekt men armen en beenen der mannen in waterleidingbuizen, omkleedt de vrouwen met duikerklokken.

Huilend, bulderend, fluitend, wedijvert de moderne muziek met onze stoommachines.

In de modewinkels geen fraai gekapte wasbustes meer!

Knoppen of ovalen in plaats van de bij die dames trouwens overbodige hoofden; sikkelvormig uitgesneden planken inplaats van vleezige armen. Nog hooger triomf: de heusche vrouw, de vrouw der twintigste eeuw, zoo plat als een werkteekening!

Haast weet men niet meer wat te wenschen: vooruitgang of achteruitgang!?”

DE BOUWKUNST EN 'T MODERNE NATURGEVOEL

door JUST HAVELAAR.

I.

Een der kenmerken van den tijd, in zijn drang naar geestelijke verruiming en naar zedelijke vernieuwing, is de alom ontwaakte en diep dóórdringende natuurliefde. Elken zomer trekt de jeugd, afzonderlijk of in groepen, de velden en de bosschen in. Was Goethe de eerste Europeesche mensch, die uit vrijen drang, uit natuurliefde, onder de sterren sliep, thans, een eeuw later, wordt 't haast een vanzelfsprekende vraag, waar men dien zomer kampeerde. Er worden geestelijke en feestelijke bijeenkomsten gehouden op de heide. Bij hoog-oplaaiende kampvuren droomt onze jeugd de groote droomen der eeuw. Voorbij schijnt de tijd, dat de natuur nog slechts 't laatste toevluchtsoord was der vereenzaamde zielen, die de wereld waren moede geworden. De tijd der romantische en sentimenteele natuurverering, in den geest van Obermann en de Saint Pierre, ligt evenzeer voorbij, als die der grimmige anachoreeten, der wereldverachters, die in een spelonk, in een ruw houten hut, de zonde des levens overdachten.

De oude, statige patriciërshuizen in de stad worden tot kale kantoor-lokalen gedegradeerd. Reeds zien wij de armen hun sloppen en krotten verlaten en goed gebouwde arbeidersdorpen bewonen, waar bloemen groeien, „Pourquoi ne hâtit-on pas les villes dans la campagne?” verzuchtte een geestig Parijzenaar der 19e eeuw. Deze ironische verzuchting schijnt verwerkelijkt te worden.

Het is niet fantastisch, de internationale natuurdrang onzer dagen in verband te zien met 't verlangen naar een vrijer, ruimer, zelfstandiger leven, dat een einde maakt aan de bedomptheid der burgerlijke periode, toen koele zakelijkheid en harde wilskracht de wet voorschreven en een dof conventionalisme den toon aangaf. Het is niet ongerijmd te beweren, dat de moderne natuurdrang verband houdt met een persoonlijker en „natuurlijker” moraal, met dien eerbied voor de eorlijkheid, voor de eorlijkheid boven allen en in alles, welke misschien onze eenige, onze centrale deugd is. Het beperkte, eng-begrensde, binnen-kamersche leven, dat in den gezins-cultus zijn meest eigenlijke poëzie vond — zij 't dan een poëzie welke fataal in 't „verhevenc” verloopt! — en dat de normatieve fatsoenlijkheid en de gereguleerde plichtmatigheid als hoogste deugd beschouwde, neemt een einde.

Met een enkel woord heb ik reeds er op gedoeld, dat de natuurzin van onzen tijd in beginsel afwijkt de sentimenteele en romantische natuur-dweeperij, de individualistische stemmings-verliefdheid der 19e eeuw, waarbij heel de schepping diende tot meerdere glorie van 't weemoedig hart. Nationaal en litterair gesproken is Gorter's „Mei” de eerste profetische vizie geweest der veranderde natuurliefde. Evenals in de kosmische symphonieën, welke Vincent van Gogh schilderde, of in de lyrische van Walt Whitman en Verhaeren, werd hier de natuur niet langer vervormd tot een spiegel van stemmingen en zintuigelijke aandoeningen, maar werd zij aanschouwd als een universeele, geestelijke levensmacht, waarvan ook de mensch een deel uitmaakt. Met de objectiviteit van het naturalisme heeft, zooals nauwelijks betoogd hoeft te worden, deze gezindheid niets meer gemeen. Zij staat zelfs afwijzend tegen het naturalisme of materialisme, dat wereld en leven mechanisch verklaart en geen religieuze mogelijkheid bevat. Er is tenslotte een veel inniger verband tusschen de natuurliefde van Gorter en die van den Franciscaansch voelenden katholiek Guido Gezelle, dan tusschen Gorter en Zola.

Misschien is 't niet geheel overbodig hieraan toe te voegen, dat deze overwegingen „slechts” principieel bedoeld zijn. Want het is er verre vandaan, dat de jeugd, die zingend en met wapperende haren, 't vaandel voorop, de hei intrekt, of dat de Gooische villabewoner, zich in 't algemeen bevrijd zouden hebben van den waan en de zelfgenoegzaamheid eener sentimenteele natuur-aanvoeling! Er steekt heel wat roman-

tiek, er gaapt heel wat leege fraze, in de betuigingen van zaligen natuurmin onzer stedeontvluchters.

Principieel beschouwd dan, mag in de ontwakende natuur-liefde 't symptoom worden begroet eener nieuwe cultuur-periode. Immers, zij gaat samen met diepe wijzigingen in onze wereldbeschouwing. Het dualisme, dat God stelde tegenover mensch en wereld, dat de natuur leerde zien als het aan den geest tegenovergestelde, maakt steeds sterker, steeds bewuster, plaats voor pantheïstische, psychisch-monistische en panpsychische gevoelens en denkwijzen, waarin het zedelijk dualisme nog maar een zeer betrekkelijke „fase” vormen kan in het groote, dramatische proces der zelfverwezenlijking van den geest. Ons religieus bewustzijn wortelt niet langer in super-naturalistische en transcendente overtuigingen of heils-verwachtingen, doch verinnerlijkt zich tot immanente religie, tot een religie, welke veel zuiverder dan de vroegere godsdiensten, de wetenschappen en de wijsgeerige speculaties omvatten kan, daar zij niet langer van abstracte, theologische dogma's uitgaat. De homocentrische levensbeschouwing, de levensbeschouwing, die den mensch een geheel afzonderlijke en uitzonderlijk bevoorrechte plaats aanwees in 't universum, die dit universum maakte tot een voor den mensch ingerichte wereld, die de natuur tot 't décor van 't menschelijk „gemoed” verkleinde of haar utilitistisch waardeerde, die den mensch tot het doel en het waarom der „Schepping” verhief, deze levensbeschouwing gaan wij zien als een erbarmelijk bekrompen en hoogmoedige waan, welke slechts door naïveteit en onwetendheid verontschuldigd kan worden. De diepe aandacht, waarmede psychologen de krachten van ons onderbewustzijn en van elementaire levenskrachten onderzoeken, is in dit verband mede te noemen. De aarde wordt een levende, van geest vervulde macht, een verschijning van 't Goddelijk Al. Ook de dieren zijn bezielde wezens; ook ons zinnenleven heeft deel aan de wereld-ziel en aan haar drang tot bewustwording en vergoddelijking.

Dat deze zienswijze een diep ingrijpende revolutie teweeg brengt in onze moreele begrippen, in onze levenshouding, in ons godsbesef, behoeft wel niet verzekerd te worden. Men kan dan ook geen modern werk van een wijsgeerig, psychologisch, cultuur-historisch of religieus denker, die meetelt, in handen nemen, waarin niet met deze en daarmee samenhangende vragen geworsteld wordt en dat niet een poging is klaarheid te brengen in de ons allen beheerschende vraag omtrent de verhouding van „wereld” en „ziel”, van „natuur” en „geest”. Zij beheerscht ons allen, deze vraag, daar zij wezenlijk een cultuur-probleem is. Zoo wij vertrouwen hebben in onze toekomst, het is tenslotte omdat wij beseffen, dat de evolutie van een theïstischen godsdienst tot een immanente religie een ontzagwekkend moment aanduidt in de geestelijke geschiedenis eener menschheid. Eeuwen van natuurwetenschappelijk denken hebben dit moment voorbereid. Van nog onafzienbare betekenis zijn de nieuwe levenswaarden, die onze tijd zich, op alle gebieden van het geestelijk leven schept, waarden, welke in het begrip der „Natuur” haar centrale symbool vinden.

Historisch is deze kentering niet alleen verklaarbaar maar wordt haar betekenis eerst recht aanschouwelijk. Nooit is in onze Westersche wereld, de verhouding van Stad en Land vruchtbaar geweest. De boer voedt den stedeling, maar wordt door dien stedeling, zoodanig niet geminacht, dan toch hooghartig behandeld. Hij leeft met de natuur en wordt zelf een deel der natuur. Hij is eeuwig als de natuur, eeuwig in den zin van on-historisch. De stad blijft het centrum der geschiedenis en der cultuur. De stad symboliseert het leven dat *verandert*, dat geschiedenis maakt, de stad met haar voortdurend zich wijzigende huis-typen, haar karakteristieke straten-aanleg, haar monumenten, haar raadhuis, haar kerken, haar musea, stations en bankgebouwen. De stad bezoekt men om ons verleden te leeren verstaan, maar de stedeling gaat tot de natuur, niet om kunst- en beschavingsgeschiedenis te bestudeeren, doch om uit te rusten en zich te laven aan de eeuwige schoonheid van 't onbewuste leven. En de landman zelf is voor deze schoonheid 't minst toegankelijk, daar hij haar „leeft”. Een boer, die dichtend of beeldend de poëzie der natuur verheerlijkte, zou in zijn hart een

stedeling moeten zijn. De boer bezat zijn eigen waardigheid, die zich ook kunstvol te vertolken wist: maar dit alles bleef elementair en onbewust. ¹⁾

Zijn huis is een veilige veste, voor hem, zijn gezin, zijn volk en zijn vee. Breed verheft 't zich, door de oude boomen beschut, breed en trotsch temidden der natuur, wier rust het met waardigheid vertolkt. De waterput, de hooiberg, de schuur: zij vormen een gesloten geheel om 't eenzaam bouwsel.

Altijd is de hoeve in volkomen overeenstemming tot de natuur, die zij beheerscht. De Italiaansche „masseria”, bloksgewijs opgebouwd, stug, vierkant, sierloos, met haar ruige, gekalkte muren, waar klein en donker de raamgaten in schijnen gehakt te zijn, vormt een weerbaar bouwsel te midden van 't zon-oversehenen, grootsch-gelijnde bergland. De cypressen spiralen er bovendien, streng, straf, zwart.

Even weerbaar, maar ruimer, opener, breeder, ligt de Fransche „manoir” temidden der bloeiende, zacht golvende hellingen der heuvels: een rustiek bouwwerk van grijzen steen, omringd door een muur, die alle bijgebouwen omvat en waar een breede poort binnenleidt tot den hof, die een wereld apart vormt, de wereld door den boer als een vorst beheerscht, de eenige waarmee hij noodig heeft. Het leven speelt zich af binnen den hof-muur en op het wijde veld van zijn arbeid. Wat gaan hem revoluties aan, wat beurs-speculaties en financiële crachs en de koloniale politiek en de opening van een museum voor moderne kunst... hij blijft wat hij sinds eeuwen was. Het leven is goed in zijn eeuwige herhaling.

Is onze Hollandsche boerderij niet de karakteristieke bouw voor een land, vlak als de zee, waarop 't gewonnen werd, waar de winden onbelemmerd overheen komen bulderen, waar de regens kletteren, in den winter en in den zomer, waar de misten de verre, lage horizon oversluierd houden? Warm, zwaar, spreidt het bemoste stroodak zich uit over dit nest van verzadigde welvaart. Het is het huis voor de lange, grijze winteravonden. Stutig, eenzelvig, rijst de machtige massa der Hollandsche hofstede uit boven de vage verten der melancholische polders. En de boer zelf, breed, stug, streng als zijn staten-bijbel, vergeldt de minachting der stedelingen met zijn slimme hooghartigheid.

Een haast steedsche sierlijkheid wordt hiernaast de „cottage” van Engeland, het land dat zichzelf niet voeden kan, het land der industrie en der groot-grond-bezitters, der „lords”, het land dat als een kolossale tuin is, afgewisseld door kolossale steden. Niet ruig en episch, niet voor den boer dien Millet, dien Streuvels, dien Breughel beeldden, is de Engelsche cottage, maar romantisch en verzorgd. Het kon het voorbeeld worden voor den stedeling, die tegen 't eind der 19e eeuw in de natuur poëzie en rust zocht. En evenzoo kon het Zwitsersche „châlet”, dat in zijn eenvoud en rustieke gratie zoo volkomen het karakter heeft van een veilige schuilplaats in de ouherbergzame bergen en tegelijk zoo mooi zich aansluit bij de bloeiende liefelijkheid der Alpenweidjes, een geliefkoosd motief worden voor de romantisch gestemde natuur-liefde.

De boer had, de eeuwen door, zijn eigen waardigheid, zijn onbewusten stijl, zijn landelijke volkskunst, het best bewaard misschien en 't hoogst ontwikkeld bij de Oostelijke volken van ons werelddeel, bij Hongaren en Russen, de groote landbouwvolken. Maar deze rustieke schoonheid bleef onbewust en bleef eenzelvig: zij had geen invloed op de stads-cultuur, die de werkelijke, historische cultuur bleef van Europa. Ook de burcht, wier ruïne op den rots ons een wereld van heroïsche legenden suggereert, stond buiten die cultuur. Wij moeten teruggaan tot de oud-Germaansche wereld en haar diepzinnige mythen, om een dieper contact met de ziel der natuur en met de kosmische machten te vinden. Onze Europeesche beschavingswereld vormde zich eerst, toen de steden zich ontwikkelden, toen alle geestelijke krachten zich binnen de muren der stad concentreerden.

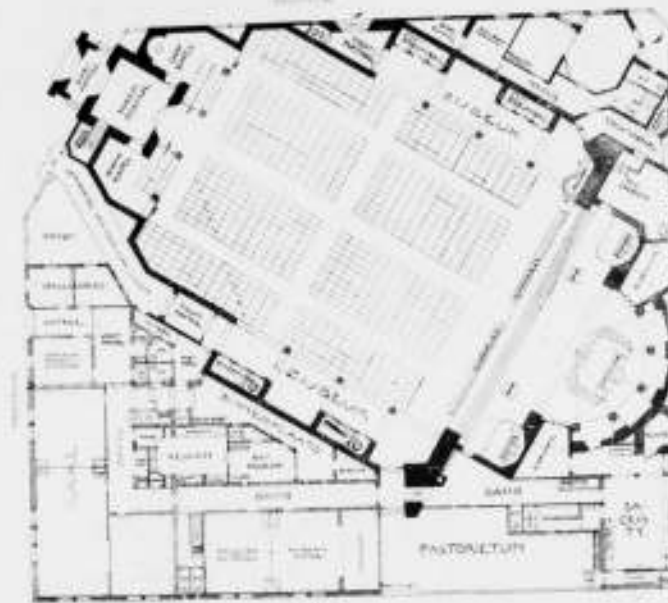
(Wordt vervolgd).

¹⁾ Over deze en de hier volgende dingen heb ik in het Amsterdamer Weekblad van 17 Aug. 1913 reeds uitgeleid: men zal het hier, gewijzigd terug vinden. Ook mag ik, wat de algemeene inzichten betreft, verwijzen naar mijn essay „De Natuur en het Ik” in de „Stem” van Febr. 1924.

OVER HEDENDAAGSCHEN KERKBOW

door A. J. KROPHOLLER, Architect B. N. A.

(Slot).

III.

De belangrijkste Godsdienstige eisch voor den kerkbouw is de gelegenheid te scheppen, om de geloovigen zoo goed mogelijk aan de godsdienstoefeningen te laten deelnemen.

Hier stelt vooral de Katholieke kerkbouw bijzondere eischen.

In de eerste plaats moet men daar goed het altaar kunnen zien. De zitplaatsen moeten daarom niet verder verwijderd zijn, dan strikt noodig is. Wij moeten dus de plaatsruimte in de kerken zooveel mogelijk in de breedte zoeken.

Het altaar moet goed verlicht zijn. Maar om uit de kerk het altaar goed te kunnen zien, is het gewenscht om geen ramen achter het altaar te hebben. Het licht moet dus van terzijde of van boven het altaar beschijnen.

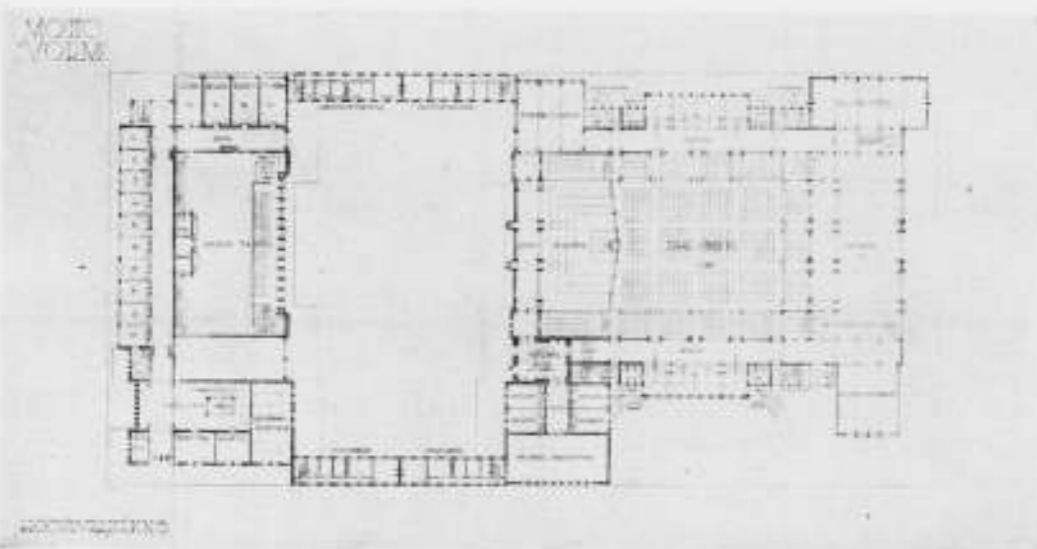
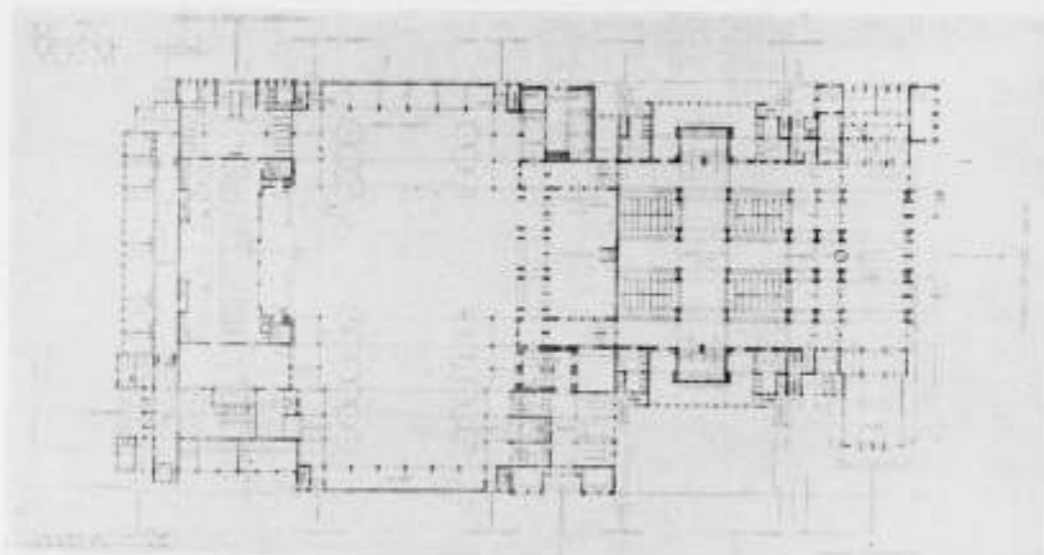
Ook moet men het geheele presbyterium goed zien, dat daarom meer licht moet ontvangen dan de overige kerkruimten. Het is het hoofdmoment der Katholieke kerk.

Verder moeten alle pijlers worden vermeden, die het vrij gezicht van de zitplaatsen belemmeren. Het middenschip moet dus groot genoeg zijn, om alle zitplaatsen te bevatten en deze mogen niet voor een gedeelte in de zijbeuken worden gemaakt.

Met de acoustiek moet bij allen kerkbouw worden rekening gehouden. De ervaring leert, dat vooral groote hoogte belemmerend werkt en men de meeste moeilijkheden met het verstaan heeft in kerken, waarin een koepel of andere verhooging boven het midden is aangebracht. Uit een oogpunt van acoustiek moeten de kerken dan ook worden gebouwd van een matige hoogte, zonder belangrijke verhooging op het kruispunt. Tenslotte spreekt het vanzelf, dat bij flinke afmetingen ook voor het gehoor een korte en breede kerk beter is, dan een lange en smalle.

Tot de godsdienstige eischen behooren ook de eischen, die de liturgie aan onzen kerkbouw stelt.

Een der eerste is de richting ten oosten, de heilige linie, waarop door Alberdingk Thym met nadruk weer de aandacht is gevestigd. Zijn hiertegen soms technische bezwaren, de oplossing van deze moeilijkheden kan ook juist een bijzonder cachet aan een kerkgebouw geven.

PRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1925. ONTWERP
VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM. 1e PRIJS. ONT. 1e. P. K. VAN MEURS.

Een geschikte en voorname ligging van doopkapel en biechtstoelen is noodzakelijk en het is niet voldoende, als deze in hoekjes geborgen zijn.

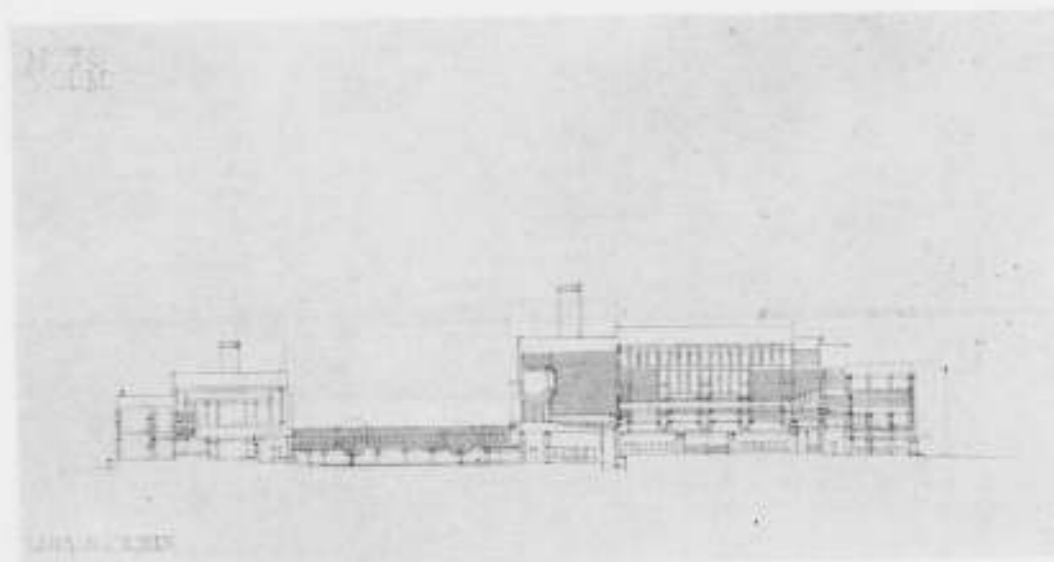
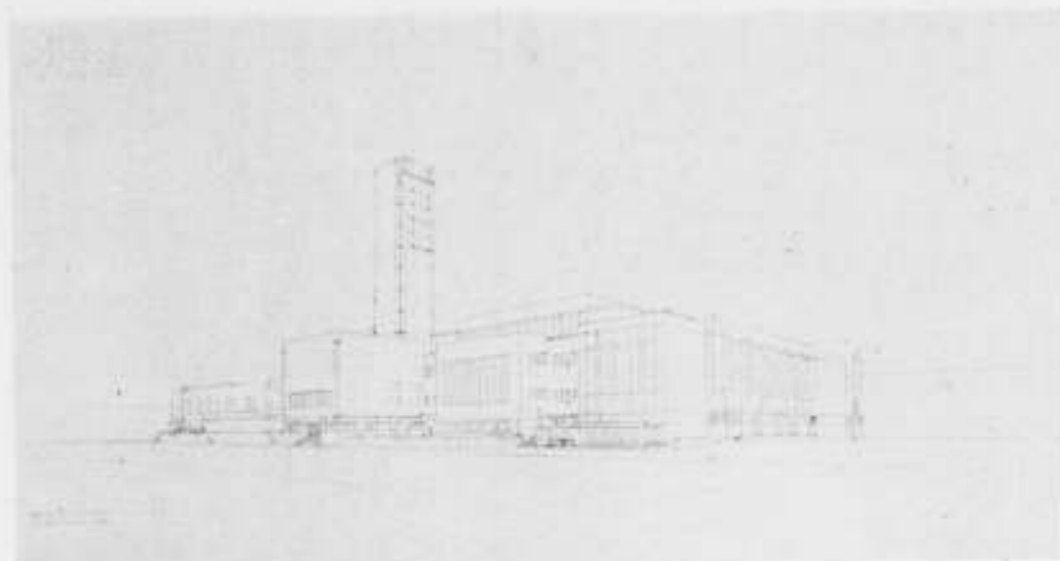
Dikwijls is het gewenscht, ter weerszijden van het altaar afzonderlijke ruimten te hebben voor kinderzitplaatsen.

Tenslotte is het een eisch, dat de hedendaagsche bouw een zekere aansluiting heeft aan onzen ouden kerkbouw, een aansluiting, die echter vanzelf zal komen, wanneer wij van de tot heden in gebruik zijnde elementen van den kerkbouw niet méér laten varen dan hetgeen een gezonde ontwikkeling belemmeren zou.

Een zeer goed te behouden element lijkt mij b.v. de spitsboog. Deze is door traditie als 't ware met kerkbouw vereenzelvigd; daarbuiten ziet men hem bijna niet toegepast.

Tot de traditioneele elementen behooren ook de basiliekvorm, de steunbeeren en de klokketorens.

Een verdere aansluiting zouden wij kunnen vinden door oude, maar in onbruik

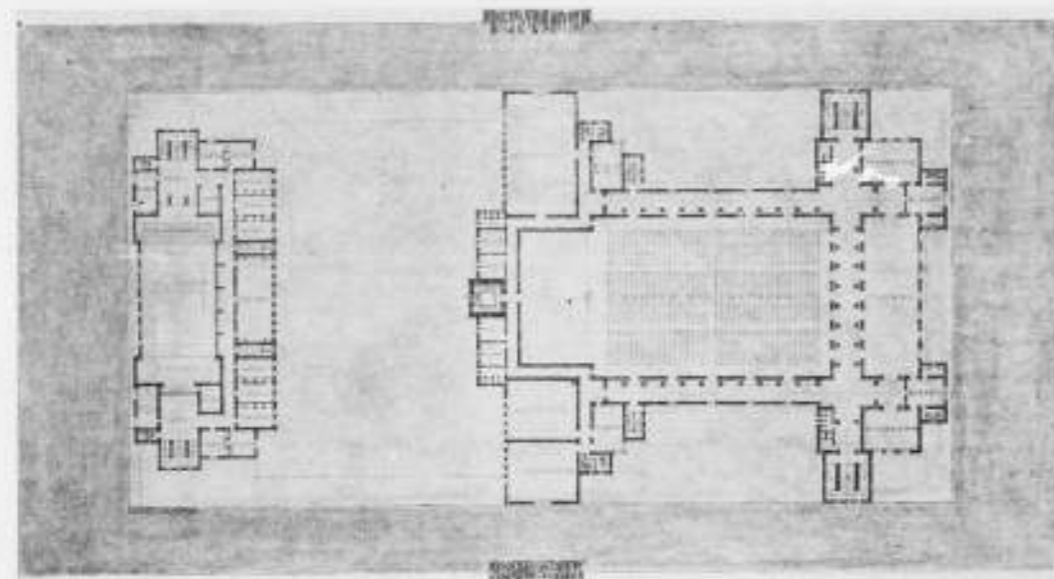
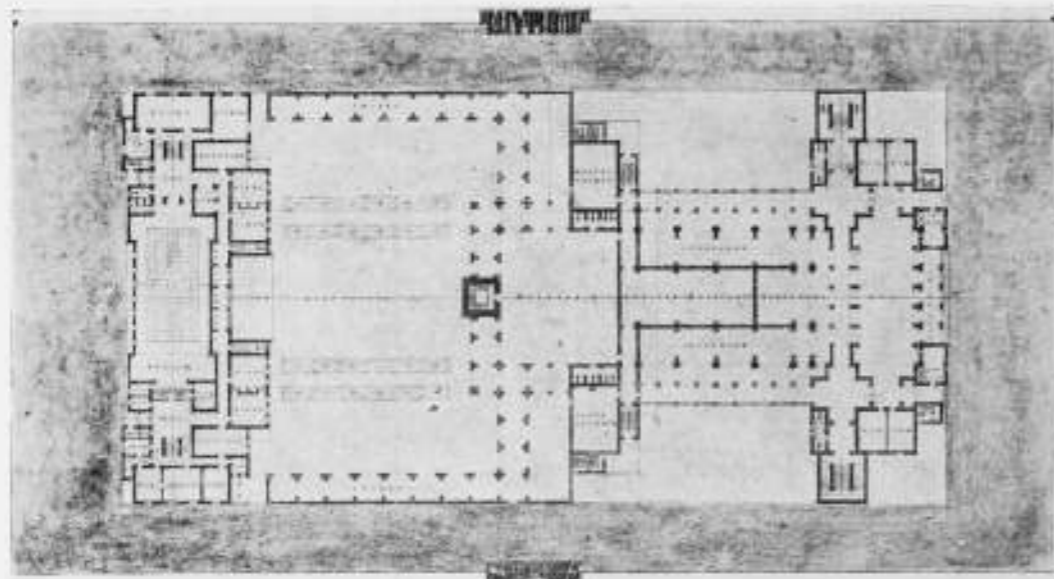

ONTWERP VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM.
ONTWERPER 1e. P. K. VAN MEURS.

geraakte elementen weer in te voeren: zoo de triumphboog, als afsluiting van het presbyterium en de overige kerkruinte.

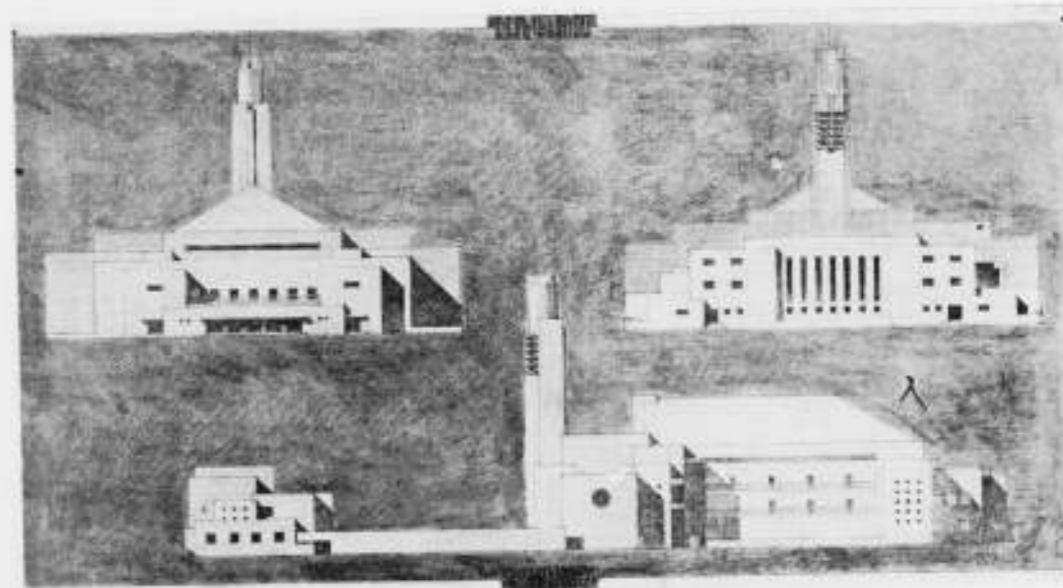
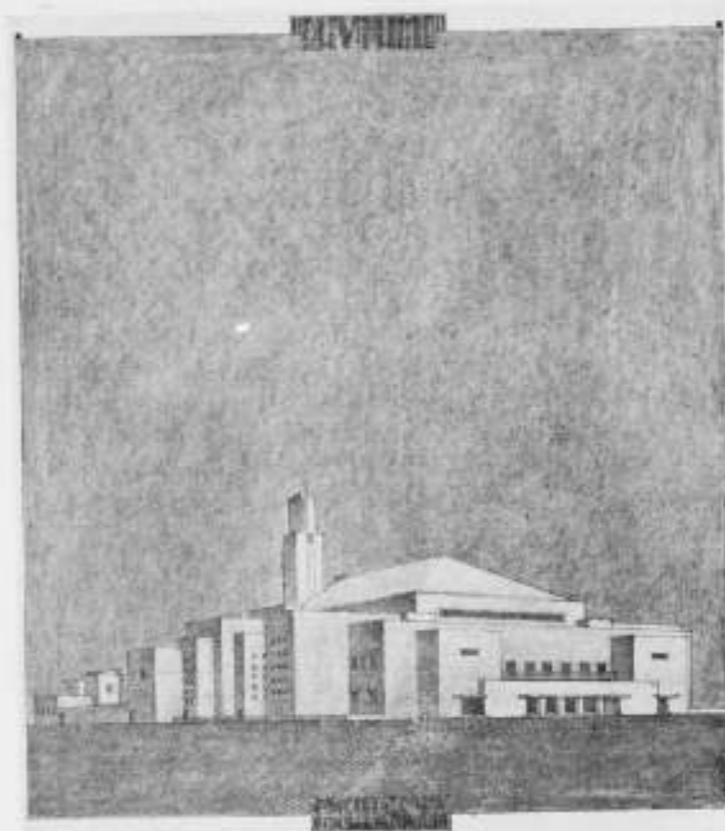
De laatste tientallen jaren is een streven in deze richting duidelijk merkbaar.

Wat betreft een goed gezicht op het altaar, hiervoor is ook wel het radicale middel: de verbreding en verkorting van den middenbeuk, een middel, dat aanvankelijk schoorvoetend werd toegepast. Men zocht de oplossing door het middenschip weg te laten en alleen de middenruimte te bouwen, dus alleen de kruising, en deze door een koepel of iets dergelijks te bekronen (centraalbouw). De bezwaren ten opzichte van het verstaan daarbij zijn bekend, vooral bij kerken van eenige afmeting. Liturgisch zijn deze kerken alleen te verdedigen, wanneer men onder het hoogtepunt het altaar plaatst, zooals dit bij de St. Pieterskerk te Rome is gedaan. Zeker is het geen fijne gedachte om in de kerk een centrum te maken en daar zelf plaats te nemen. In een centrale kerk behoort het altaar in het centrum te staan.

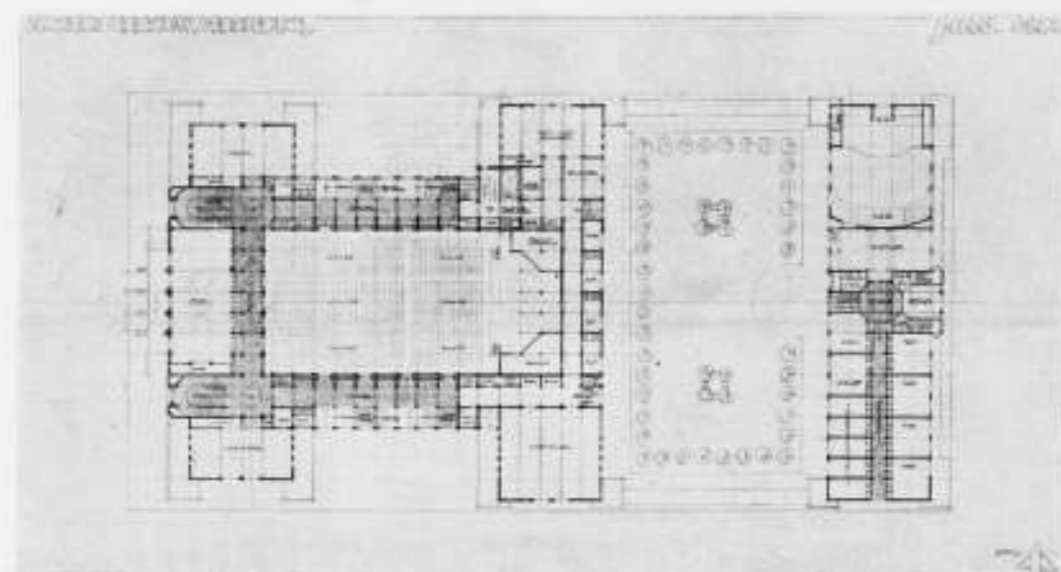
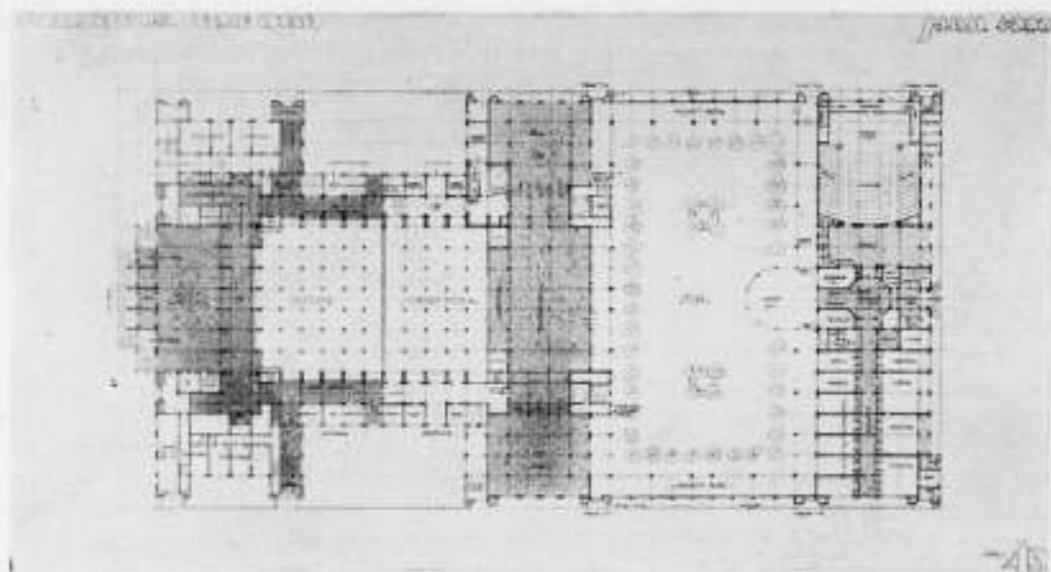

PRISVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1925. ONTWERP VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM. 2e PRIS. ONTWERPER: W. VAN DER SLUYS.

De koepel is de meest statige afdekking eener ruimte. In een mausoleum of doopkapel geeft de koepel verheffing aan de plaats waar het grafteeken of de doopvont staat. Daarom is het een voortreffelijk idee, om de ruimte boven het altaar met een koepel of halven koepel te overwelfen. Maar daarom ook is een koepel niet de aangewezen afdekking van de ruimte, die voor de geloovigen in het kerkgebouw is bestemd, want wat blijft er dan over voor de ruimte waar het altaar staat? Er is geen climax meer, wanneer deze dan wordt overdekt met een halven koepel. Die climax was er wel in de oud-Christelijke basiliek en sommige Middeleeuwsche kerken, waar het middenschip met een houten dakstoel was overdekt en het presbyterium door een halven koepel overwelfd.

ONTWERP VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM. ONTWERPER: W. VAN DER SLUYS.

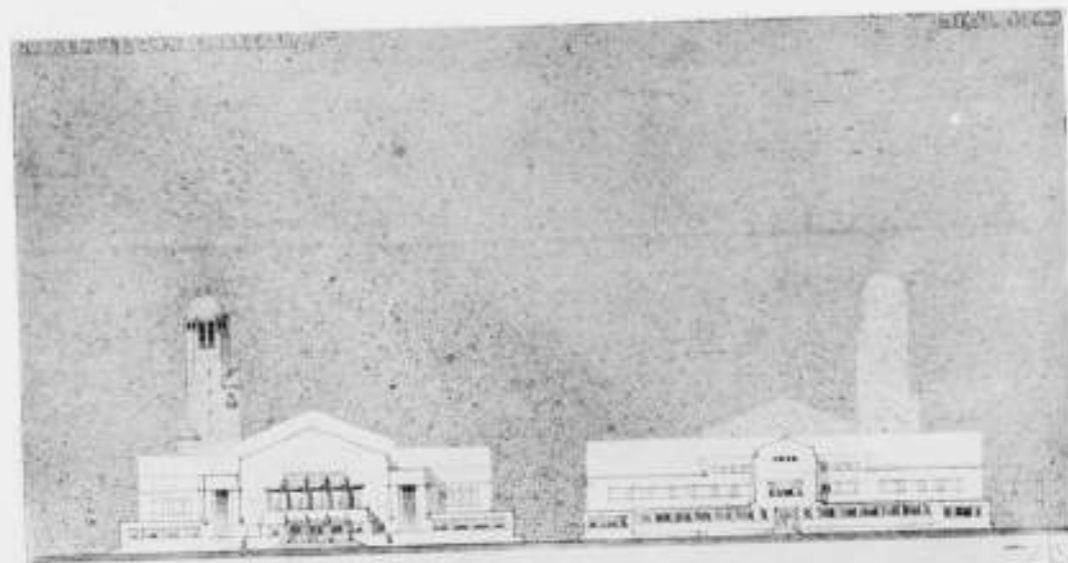

PRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1925. ONTWERP VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM. 3e PRIJS. ONTWERPER: Dr. J. H. VAN DEN BROEK.

Terloops gezegd, werd de koepelbouw voor kerken zelden in dier voege toegepast, dat men één centrale ruimte met een koepel overdekte. Wel is dit de bouwwijze geweest voor doopkapellen, evenals voor grafmonumenten. De doopvont of de graf-tombe werd midden onder den koepel geplaatst. Een bijzonder voorbeeld van een gekoepelde kerk uit den Byzantijnschen tijd is de bekende Ayasophia te Constantinopel. Een systeem van in elkander loopende koepels vormt daar de machtige binnenruimte.

Dit bouwsysteem vordert bovendien ongehoorde offers en is, gelijk uiteengezet, althans voor den katholieken kerkbouw niet het meest geëigend.

De Romaansche kerk heeft niet één dergelijk machtig indrukwekkend centrum als de Byzantijnsche. Echter komt juist het ontbreken hiervan aan het presbyterium ten goede. Bovendien wordt bij de Romaansche kerk de werking van het presbyterium verhoogd door de rechte rijen pijlers van den middenbeuk, die het oog als vanzelf

ONTWERP VOOR EEN CONCERTGEBOUW EN CONSERVATORIUM. ONTWERPER: Dr. J. H. VAN DEN BOSCH.

naar het altaar heenleiden. De pijlers werken als de boomen eener statige oprijlaan, aan welker einde het slot ligt: Men moet dit zien in de laan, het oog wordt erheen getrokken. De laan is als het ware dienstbaar aan het slot. Zoo moet het in de kerk ook zijn. Althans in de Katholieke kerk.

De hierboven aangegeven begrippen geef ik gaarne in overweging aan allen, wien de kerkenbouw ter harte gaat. Dat zij vruchten dragen!

A. J. KROPHOLLER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. Inning van de contributie voor het jaar 1926. — Mededeelingen. Tuinkunst Cursus. — J. A. van Voorthuizen † — H. van Hilten. † — Uit de Bladen. Het Hofplein-vraagstuk te Rotterdam. — Prijsvraag voor een vergaderzaal van den Volkeubond. — Centrale Verwarming van Steden. — Het a.s. examen voor Bouwkundig Opzichter. — De Bouwkunst en 't Moderne Natuurgevoel. II, door Just Havelaar. — Tentoonstelling van het werk van den Prix de Rome, door J. P. M. — Boekbespreking, door S. — Het grafmonument voor Generaal Van Heutsz.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

INNING VAN DE CONTRIBUTIE VOOR HET JAAR 1926. Gedurende de maand Januari zal de gelegenheid openstaan voor de leden en de aspirant-leden van den B.N.A. om de contributie voor het jaar 1926 te voldoen door storting van een bedrag ad f.30.20 op de postrekening van den B.N.A. 71518.

Na de storting wordt per post een gezegelde kwitantie toegezonden.

Na 31 Januari zal de inning van de contributie bij hen, die haar niet gestort hebben op de postrekening, plaats vinden per postkwitantie. Voor de inningskosten hiervan zal f.1.— in rekening worden gebracht, zoodat dan over f.31.— zal worden gedisponeerd.

Het bovenstaande wordt alsnog dringend in de aandacht van de leden aanbevolen. Tot nog toe hebben slechts een 40-tal leden hun contributie gestort. Door dit geringe aantal is helaas het beoogde doel, verlichting der administratie, niet alleen niet bereikt, maar het effect is negatief geworden.

Immiddels blijft het Bestuur op de medewerking der leden vertrouwen en hoopt dat in de laatste week een groot aantal leden hun contributie nog zullen storten.

De Penningmeester v. d. B.N.A.

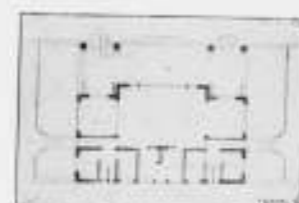
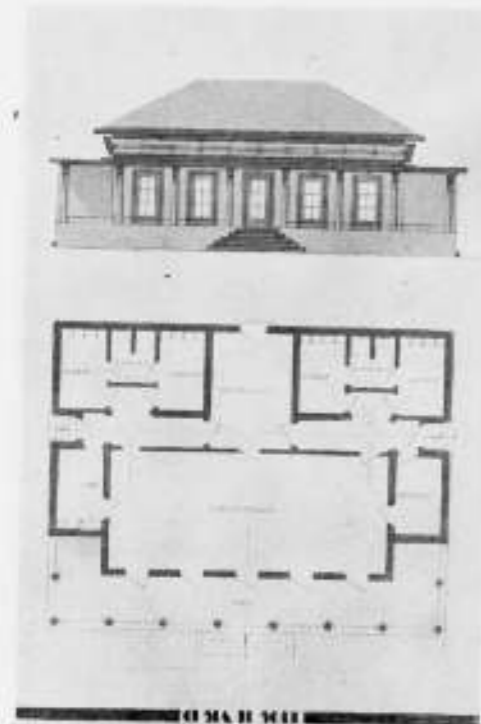
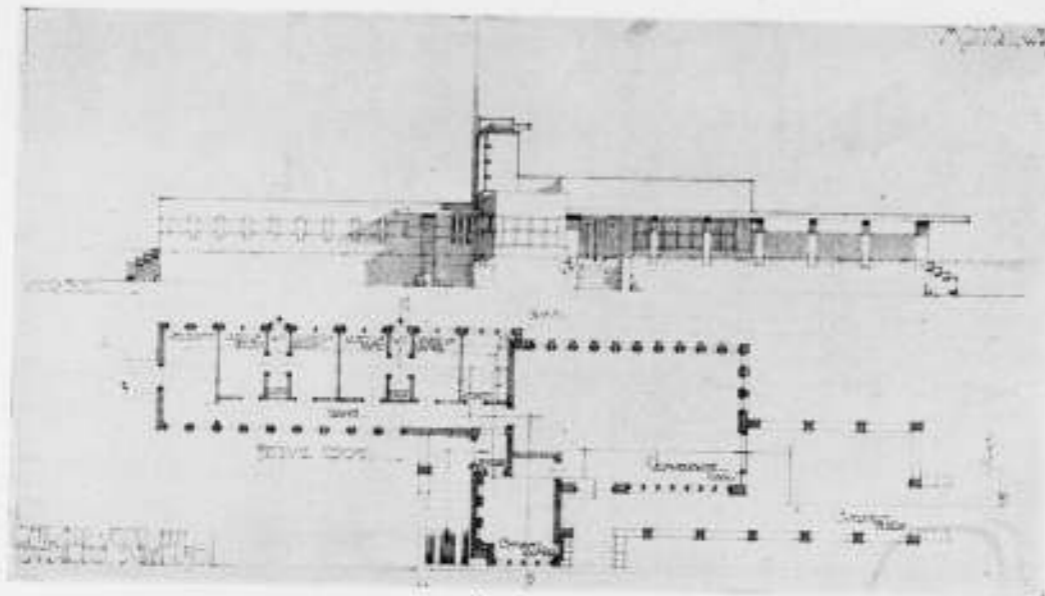
MEDEDEELINGEN.

TUINKUNST CURSUS. Uitgaande van den Bond van Nederlandsche tuinkunstenaars zal op 4-5-6 Februari a.s. een tuinkunst-cursus worden gehouden te Wageningen. Voordrachten zullen worden gehouden door Prof. van Baren, Prof. Dr. Valekenier Suringar, de heeren Ramaer en Hartogh Heys van Zouteveen (over Het natuurbegrip in de tuinkunst) terwijl wij in het bijzonder de aandacht vestigen op een voordracht van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over Stedebouw en Tuinkunst (op Vrijdag 5 Febr. 2 uur in het Gebouw voor Microbiologie).

Aanmelding kan voortuit geschieden bij den Secretaris van den Bond, Wilhelminalweg 6, Wageningen.

J. A. VAN VOORTHUIZEN. † Op 66-jarigen leeftijd is overleden de heer Van Voorthuizen, die jarenlang aan het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam een belangrijke rol heeft vervuld. Later is de heer v. Voorthuizen overgegaan naar den Woningdienst, waardoor vele architecten die in de hoofdstad woningbouwplannen hadden, met hem in aanraking kwamen en zijn vriendelijk optreden zullen blijven gedenken.

H. VAN HILTEN. † Te Utrecht is overleden de hoofd-opzichter der Gemeentewerken en van de Dom-restauratie, de heer H. v. Hilten. De overledene heeft jaren lang deel uitgemaakt van de examencommissie voor Bouwkundig opzichter, waarin hij door zijn

PRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1925. ONTWERP VOOR EEN TENNISHUISJE. VAN BOVEN NAAR ONDER: 1e, 2e EN 3e PRIJS. ONTWERPERS RESP. DE HERREN: KO BLOK TE LOENEN, W. VAN DER SLUYS TE ROTTERDAM. VAN HET ONDERSTE ONTWERP IS DE VERVAARDIGER ONBEKEND.

degelijke en uitgebreide vakkennis en hartelijken omgang, ook met de kandidaten, zeer gewaardeerd werd. Zijn vele drukke werkzaamheden te Utrecht maakten dat hij bij het klimmen der jaren voor het lidmaatschap der examencommissie moest bedanken.

UIT DE BLADEN.

HET HOPPLEIN-VRAAGSTUK TE ROTTERDAM. De Telegraaf vermeldde op 16 Januari het volgende, belangrijke nieuws:

Het vorige jaar deelden B. en W. mede, dat zij in meerderheid tot de conclusie waren gekomen, dat het, in verband met een nader rapport van den Directeur der gemeentewerken, aanbeveling verdiende om het door het ahangig gemaakte voorstel tot terzijstelling van het groote plan Berlage-Burgdorffer en tot brugbouw bezuiden de Delftsche Poort nader te bezien, in verband waarmede dat voorstel door B. en W. voorshands werd teruggenomen.

Deze nadere overweging heeft inmiddels plaats gehad. De conclusie daarvan is geweest, dat het, nu in elk geval de tijdsomstandigheden de uitvoering van een groot opgezet kostbaar plan niet toelaten, aanbeveling verdient allereerst aan Dr. Berlage te verzoeken om in overleg met den Directeur der gemeentewerken een vereenvoudigd en financieel uitvoerbaar plan op te maken. Wel zou, naar de Directeur der gemeentewerken zich voorstelt, de gedragslijn deze kunnen zijn, dat tot den brugbouw reeds aanstonds wordt besloten, zij het, dat dit besluit gepaard zou moeten gaan met het doen van stappen om tot een oplossing van het Hopplein-vraagstuk te geraken, en hebben verschillende leden der Commissie voor de plaatselijke werken zich bij die zienswijze aangesloten, doch het College acht het gewenscht te voorkomen, dat, wanneer tot het doen ontwerpen van een vereenvoudigd plan wordt besloten, de ontwerper gebonden zou zijn aan een voorafgegaan besluit tot den bedoelden brugbouw. B. en W. stellen den Raad daarom voor hen te machtigen den heer Dr. H. P. Berlage uit te noodigen om in overleg met den Directeur der gemeentewerken in den kortst mogelijken tijd een vereenvoudigd en in de tegenwoordige tijdsomstandigheden financieel uitvoerbaar plan te ontwerpen tot oplossing van het Hopplein-vraagstuk.

PRIJSVRAAG VOOR EEN VERGADERZAAL VAN DEN VOLKENBOND. Op Maandag 11 Januari zijn te Genève de architecten bijeengekomen, die de jury vormen voor den internationalen wedstrijd ter verkrijging van een vergaderzaal van den Volkenbond. Deze jury bestaat uit de heeren Hurnet (Engeland), Dr. Berlage (Nederland), Horta (België), Lemaire (Frankrijk), Moser (Zwitserland), Muggia (Italië), Tengbom (Zweden), Steinhof, als plaatsvervanger van Hofmann (Oostenrijk) en Urdapilleta (Spanje).

Naar men weet beraamt de vergadering den aankoop van een terrein, groot 46.899 M², gelegen naast het gebouw waarin thans de bureaux van het secretariaat van den Volkenbond gevestigd zijn. Bovendien werden de credieten voor den bouw op 11.700.000 gouden francs gebracht. (Hbd.)

CENTRALE VERWARMING VAN STEDEN. De Gemeenteraad van Berlijn-Charlottenburg gaat een centrale verwarmingsinstallatie instellen voor 200.000 personen. De eerste installatie die een half miljoen mark zal kosten, is reeds ontworpen.

(De Telegraaf.)

HET A.S. EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Voor het a.s. examen voor Bouwkundig opzichter hebben zich 210 kandidaten aangemeld. Dit aantal kandidaten dat de schatting van het getal deelnemers aan dit eerste examen onder het nieuwe programma verre overtreft, is zeer verheugend, zoowel voor den B.N.A., die zijn pogingen om de examens te handhaven, met succes ziet bekroond, maar méér nog door het feit, dat de jonge Nederlandsche bouwkundigen, behoefte blijken te gevoelen aan het behalen van een diploma, en zich daarvoor een omvangrijke studie willen getroosten.

Getuigt dit feit aan den eenen kant van een verscherping der sociale verhoudingen, waarbij het diploma een begeerd object wordt in den strijd om het bestaan, aan den anderen kant blijkt toch, omdat voor het verwerven van een positie in het bouwvak zonder diploma nog steeds een vrij groote mogelijkheid bestaat — al zal deze op den duur kleiner worden — ook een lust tot studie en ontwikkeling te bestaan, die de architecten zal verheugen.

DE BOUWKUNST EN 'T MODERNE NATUURGEVOEL

door JUST HAVELAAR.

II.

Altijd en overal heeft de cultuur zich in de steden geconcentreerd. Maar duiden de Oosterse kunst en de Oosterse religiositeit er niet op, dat deze cultuur, in tegenstelling tot de Westerse, van natuur-mystiek en natuur-poëzie geheel doordrongen kan zijn? Ik behoef slechts te verwijzen naar de geheimzinnige en wijsche landschappen der oude Chinese schilderkunst, die een zoo fundamenteel *andere* houding ten opzichte der natuur uitdrukken dan zelfs een Ruysdael of een Claude Lorrain, of naar de Buddhistische tempels en beelden, voor welke men zich geen passender sfeer kan denken, dan die der tropische natuur, hoe streng van stijl zij ook zijn. In 't Westen is natuurzin steeds met naturalistische gezindheden samen gegaan, daarginds zijn 't juist de hoogste aitingen van religieus leven, welke de ziel der natuur oproepen.

En wij behoeven niet zoover weg te reizen. Het oude Griekenland, dat onze cultuur zoo blijvend en diep beheerschte, geeft, niettegenstaande zijn steedsche, Soeratische intellectualiteit en niettegenstaande het geïdealiseerd naturalisme zijner volgroeide plastiek, het verrakkend schoone, ja het verheven voorbeeld van een samensmelting van den geest met de natuur. De tempels van Delphi en Paestum herinneren ons met schaanthe hoe de Griek zijn heiligste scheppingen met de gloriëuse schoonheid der aarde wist te doen samenstemmen. Mocht Griekenland al Athene zijn, de Akropolis is geen architectuur der stad, maar een bouwwerk, dat aan de zon en den blauwen hemel gewijd schijnt. Voor het volk, dat in Homerus zijn symbolischen dichter vererde, sprak de natuur een heilige taal.

Het is hier de plaats niet te overwegen, hoe het kosmisch levens-gevoel der Grieken in een vlak naturalisme wegzonk. Wij zien, dat de Romeinse samenleving voor geen enkele aandoening van natuur-mystiek meer toegankelijk was. De schoonheid der purperen zee en der blauwe bergen straalde vergeefs, ongenoten, ongezien, voor den Romein. Het latere, keizerlijke Rome, met zijn enorme uitbreiding, zijn technische werken, zijn hooge huur-kazernes, zijn vuile, nauwe sloppen, zijn pronkende paleizen en pleinen, zijn overbevolking, zijn pauperisme, zijn bureaucratie, zijn militarisme, is het uitgegroeide voorbeeld van een groote-stadsbeschaving, die tot geen hoogere cultuur, tot geen zelfstandige scheppingskracht meer in staat is. De beschaafde cosmopoliet was sceptisch geestig, dilettantisch, aan weelde verslaafd en boven alles praktisch en zakelijk en nuchter. Zakelijkheid was, historisch gezien, zijn groote eigenschap. Rijke Romeinen konden zich de weelde veroorlooven de heete zomermaanden door te brengen in hun kostbare villa's op de bergen, of aan de zee, maar met een dieperen natuurzin had deze villegiature evenmin iets gemeen, als de natuurliefde van een modern zakenman, die de drukte der werkstad ontvlucht in zijn weelderig en geriefelijk landhuis, waar hij telefonisch nog steeds bereikbaar blijft voor zijn personeel op het kantoor.

Toen Rome in puin viel, rees Byzantium, het monstrum der groote-stads-beschaving, de parasiet der cultuur, en, eenwen lang, de eenige plek, waar de oude cultuur-tradities — zij 't star en vormelijk — bewaard bleven. De machtige geestelijkheid der nieuwe Katholieke Kerk vermoecht haar hiëratisch gezag te vertolken in een strenge, rijke, monumentale kunst, maar nauwelijks laat zich een geestelijke uiting denken, welke de natuur barscher afwijst, welke minder religieuzen natuur-zin vertolkt, dan de Byzantijnse mozaïken, kerken en paleizen.

De vroeg-middeleeuwsche cultuur, feodiaal en priesterlijk, heeft zich, in haar barsche kracht en donkere geslotenheid, architectonisch volkomen uitgedrukt in den Romaanschen bouwstijl. Het is de typische stijl van een menscheid, die een

heroïsche poging doet de natuur uit haar geestelijk leven te bannen; het is de bouwstijl van een cultuur, die, door priesters en monniken gedragen, in de kloosters zich samentrok. Het is de donkere, zware en verheven stijl van het Katholiek ascetisme, sober, streng en hartstochtelijk. Door kleine boogrammen dringt het licht weifelend in de machtig overwelfde ruimten, die door lage en massieve zuilen gedragen worden. In het gebeeldhouwd ornament, aan kapitelen, rond-bogen en daklijsten, overheerscht het daemonische en grillige: de elementen van vrees en verschrikking.

Maar een groote kentering zou de Gothiek teweeg brengen, een kentering, die zich in de figuur van een Franciscus van Assisi misschien het klaarst openbaarde. Franciscus breekt met 't hiëratisch en priesterlijk karakter der vroege Christeneeuwen. Hij is niet de theoloog, maar de geïnspireerde, niet de priester, maar de profeet, die de formeele autoriteit der Kerk met haar dogmatiek en haar praal als glimlachend ter zijde schuift om, zonder bemiddeling, zuiver intuïtief, als 't ware van uit God zelf, te getuigen van zijn waarheid en liefde. Hij vuurt de massa's van 't volk aan. Hij breekt de muren af, die den mensch van de schepping geïsoleerd hadden: zijn liefde omvat alle dieren, alle bloeiende schoonheden der aarde, alle stralende wonderen van 't universum: één en ondeelbaar en heilig is de wereld in God. — Franciscus echter was de mensch van 't Zuiden, de mensch die de Griekse wereld-visie nog ergens diep in zijn hart omdroeg, die Pan en Dionysus in zijn Christendom opnam. Men kon hem niet, zonder meer, den Vader noemen der Gothiek, den bij uitstek Noordelijken stijl.

Desniettemin blijft de snelle evolutie van den Romaanschen tot den Gothischen stijl, die zich in alle gebieden der cultuur deed gevoelen, een der groote gebeurtenissen in de Europeesche geschiedenis. Het volk zelf ontwaakte en ontwikkelde zich tot een zelfstandige macht met eigen scheppingskracht. De stad overwon de burcht. Het groote hemellicht brak door de muren der Kathedraal heen. De herwonnen natuur-liefde vertolkte zich op eindeloos gevarieerde wijze in de gratie en het vrije rythme der beelden, in de duizendvoudige natuurmotieven der ornamentale sculptuur. De Kathedraal, met haar rank rijzende zuilen, haar ijle gewelven, haar muren van gloeiend glas, is als een hemelsch woud, waar het licht kleurrijk doorheen zingt.

Intusschen: meer dan eenige *elementen* van kosmisch bewustzijn vinden wij in de Gothiek toch niet. Het is er verre vandaan, dat een geestelijk natuurgevoel haar essentiële kenmerk zou zijn. Nog steeds bleef het strenge gedachten-bouwsel der Middeleeuwen ongeschonden overeind staan. Nog steeds golden haar vast-bepaalde, scherp-omlijnde gezegswaarden, die voor een persoonlijker en bewegelijker geestesleven geen ruimte lieten. Tot diep in de Renaissance, tot da Vinci toe, bleef de Middeleeuwsche systematiek, die alle levenswaarden haar onveranderlijke plaats gaf, bleef de theologische denkwijze zich handhaven. Nog altijd heerschte het oude dualisme.

En wij weten, dat het Calvinisme hierin geen werkelijke wijziging bracht, dat deze godsdienst integendeel het Christelijk dualisme een veel strenger en grimmiger vorm gaf, dan het laat-Middeleeuwsche Katholiceisme met zijn mogelijkheid van mystisch (d.i. intuïtief) éénheidsbewustzijn. De Gothiek berust op de samensmelting der twee groote religieuze krachten van 't Middeleeuwsche Katholiceisme: de scholastiek en de mystiek, de theologie en de inspiratie, het dialectisch intellect en de spontane intuïtie; het Calvinisme heeft de theologie behandhaafd (al was zij de oude niet meer) en de bron van mystiek doen opdrogen. Er is wellicht geen zoo volstrekt theologische godsdienst geweest, als de Calvinistische.

Toch was de mildere natuuraanvaarding zoo min te keeren, als de doorbrekende natuurwetenschap, die geheel onze wereldbeschouwing zou revolutioneeren.

Het nieuwe natuurgevoel, dat zoowel bij Giotto en zijn volgelingen, als later bij de Vlaamsche Primitieven zich zoo ontroerend openbaart, heeft zich in de volgende eeuwen tot een landschapkunst ontwikkeld van dikwijls zeer nobele dichterkelijkheid, maar die slechts enkele malen zich tot een kosmisch voelen verwijdde en verdiepte.

Het groeiend naturalistisch levensgevoel der Renaissance miste de diepte en de synthese der religieuze ontroering. De Renaissance was een cultuurbeweging, die, integenstelling tot de universaliteit van het voorafgaand religieuze tijdperk, door een bepaalde klasse, door de aristocratie, gedragen werd. De rijke Florentijnen hadden hun villa's op de zonnige heuvels, villa's van wijdsche statie, maar die de cultuur der stad slechts naar het land overbrachten. Hoe had de eeuw, die het trotse palazzo Strozzi of Pitti schiep, een tijd kunnen zijn van diep doordringende natuurwijsheid? Een oneindige bekoring bezitten de onde en statige parken, de volmaakte tuinen welke de Italianen der 16e eeuw zich aanlegden; wie vergeet ooit de stemmingen, ondergaan in het park van een Villa d'Este of Borghese bij Rome, van de Villa Giusti bij Verona? Maar het waren plaatsen der weelde, waar de aristocratische stedeling een centrum van aesthetische intellectualiteit wist te scheppen en de heete stad tijdelijk ontvluchtte. Evenzoo toonen de kasteelen aan de Loire een ononderbroken evolutie van de donker besloten vesting van de zonnige openheid en verrijnde gratie, welke in een juweel als Azay le Rideau tot een poëem van hoffelijke charme en sierlijke levenstakt werd vervolmaakt. Het grandioze monument dezer wijdsche buitenverblijven heeft de Zonnekoning zich voor immer gesticht in Versailles; en hoe voelt men in Versailles de sfeer van Parijs! De natuur zelf werd er tot een kostbaar kunstwerk ongeschapen, een kunstwerk dat eindeloos herhaald en gevarieerd kon worden in de speelsche vormen der 18e eeuw.

Maar, zoo al de stad het gansche cultuurleven tot zich trekken en beheerschen bleef, er moet aan toegevoegd worden, dat de stad hier dagen nog volstrekt niet die hel van motorisch geweld, van reclamezuchtige brutaliteit en jachtige zaken-haast was, welke ons verschrikt, doch nog plaatsen van nijmerige rust, van innige romantiek bevatte. En waar romantiek is, daar droomt altijd de natuur-poëzie. Het symbool der romantiek is de ruïne, dit tot natuur herworden bouwwerk, het geordend arte fact, dat weder tot den chaos der natuur terug valt. De ruïne is een schoonheid door menschengest en natuurkracht geschapen, een schoonheid, maar een haast zieke schoonheid, een schoonheid voor eenzame droomers en melancholieken, voor de verliefden der stemming. Deze romantische natuurschoonheid, die in de schilderachtige steden en stadjes van 't 17e eeuwse Holland zich zoo verrukkelijk vertolkte, heeft nooit een zoo hooge uitdrukking gevonden als door de groote landschap schilders van dien tijd: door Seghers, Rembrandt, Ruysdael, v. Goyen, die de nevelige wijdheid van de Hollandsche velden en watervlakten tot statige of teedere stemmingsbeelden van weemoedige verheffing omdroomden. De ruige boerenhoeve met haar golvend en bemoste stroodak, haar bouwvallige waardigheid, moest deze schilders wel dieper boeien, dan de koel-klassieke grandezza van v. Campen's Raadhuis, dit typisch monument van Renaissanceistisch stedesehoon. Veralgemeenend kan gezegd worden, dat de Barok met haar gebroken rythme en haar schemerend ruimtegevoel veel meer dan de intellectualistische Renaissance van natuurzin doorstroemd is. Maar boven het stemmingsvolle kwam deze zinnelijke natuurliefde zelden uit. De natuur bleef de oase der enkelingen. De rijke patriciër speelde den buitenman in zijn landhuis aan de Vecht, in het landhuis dat door zijn strakheid en geslotenheid de sfeer der stad behield. Rousseau riep om natuur en natuurlijkheid en werd al te gemakkelijk geloofd en al te lichtvaardig gevolgd door een overbeshaaft aristocratie, die zich haastte zijn denkbeelden en zijn enthousiasmes tot modegoed te maken. Nooit is de natuur zoo bedwreept en nooit zoo sentimenteel vervalsecht als in dien tijd. De lieve coquette-rie van het Petit Trianon, waar een vorstin als een kind herderinnetje speelde, terwijl het onweer der revolutie van verre reeds rommelde, is tenslotte de sociale realisatie van 't geen den fijnen Watteau als een droom van schoonheid en poëzie voor den geest had gestaan.

De Rococo-stijl vertolkt nauwkeurig het vervagende, luxueuze, mondaine natuur-sentiment dezer geraffineerde en verwijfde cultuur. Mozart's geestelijke, haast Griekse gratie, Goethe's diepzinnige natuurfilosofie, Shelley's kosmische wereld-

DE TOREN VAN DEN DOM TE ULM.
TEEKENING VAN DEN HEER J. P. L. HENDRIKS.
PRIX DE ROME.

vizie, bleven de belijdenis van enkelen, van in wezen onbegrepenen; een architectuur, welke Shelley waardig ware, zou men vergeefs zoeken in het doodsich klassicisme van 't Empire, welks waardigst monument de „Madeleine" is. Niet ééne nieuwe mogelijkheid, geen spoor van eigen scheppingskracht valt te bekennen aan dit meesterwerk der imitatie.

TENTOONSTELLING VAN HET WERK VAN DEN PRIX DE ROME.

De verzameling opmetingen en reisschetsen, vervaardigd door den heer J. P. L. Hendriks, die in de afgelopen week in de Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te zien was, gaf een fleurig en opgewekt idee van de wezenlijke taak eens Prix-de-Rome's voor Bouwkunst. Want te veel wordt deze taak als een zwaarwichtige en ook als een verantwoordelijke gedacht. Mogelijkheden tot het nasporen van groote vraagstukken het bestuderen van „problemen", worden den reizenden Prix-de-Rome gewezen en hem wordt toegedacht de vruchten van zijn arbeid op de meest altruistische wijze dienstbaar te maken aan de toekomst van de vaderlandse bouwkunst. Per keerende post.

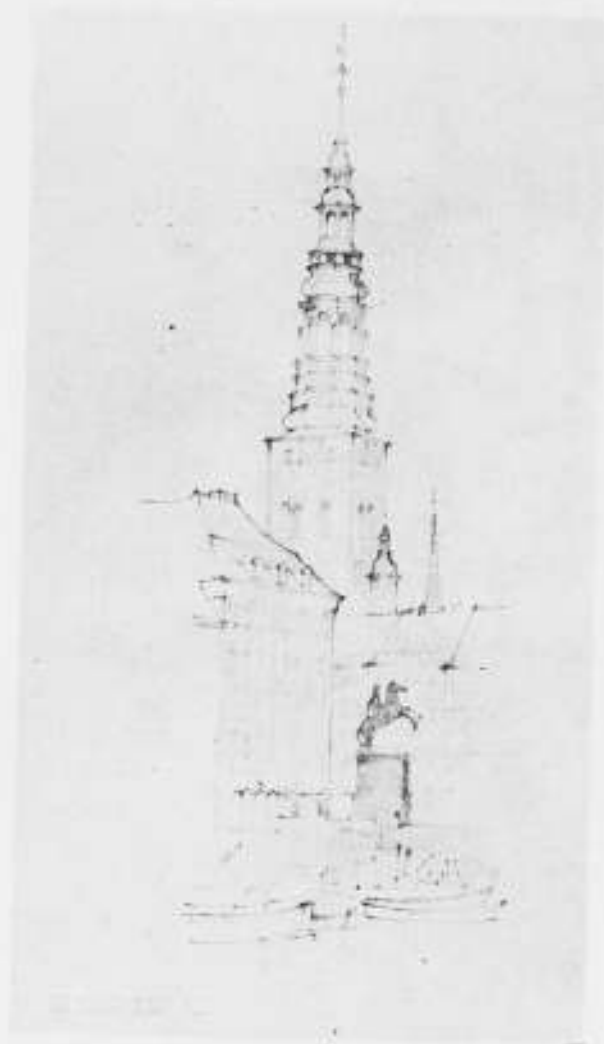
De heer Hendriks heeft blijk gegeven (misschien zich bewust van de hartelijke erkentelijkheid van het vaderland jegens kunstenaars die geringe jaren buiten zijn grenzen hebben vertoefd) op zijn reizen vrij te willen zijn van de dramatische beweging van het huidige beschavingsproces en de kunst die het uit, en zijn reizen te benutten om puur het mooie en schoone te zien en te genieten. Drie jaren achtereen! Duizend dagen lang zal hij, zooals Pallieter zijn Nethuzon genoot, zich te gast doen aan de roode kunsse dakjes van een Rothenburg, uit een gaatje van een eenwonder torenwerk stil behoerd, aan de steile statige spitsen van de „Deutsche Dome", zooals zij uit pleinhoekjes en

ROTHENBURG, AAN DE TAUBER.

DE WEISKER TURM TE ROTHENBURG. MET EENIGE TYPISCHE OUDE GEVELTJES
TEEKENINGEN VAN J. P. L. HENDRIKS, PRIX DE ROME.

DE NICOLAÏTOREN TE KOPENHAGEN.
REISSCHETS VAN J. P. L. HENDRIKS.

nauwe steegjes oprijzen, aan sierlijke koperen torens, hoog boven het stadsgewoel de ijle lucht bespelend, straks aan de architectuur van romantische plekjes in het diepe Zuiden van Italië. Welhaast een aan het roekeloze grenzende tijdsverspilling, in dezen koortsigen tijd, die zooveel aandacht vergt en arbeidskracht behoeft.

En toch zal een studiereis, op een wijze zoals de heer Hendriks haar volbrengt, weldadiger invloed hebben op het scheppingsvermogen van een bouwkundig talent, dan een studie in de vraagstukken van het heden, welke toch maar oppervlakkig kan zijn, bij zulk her- en derwaarts trekken.

Onze tijd gelooft helaas niet meer in de verkwikking van een langdurig geestelijk bad. De kenteekenen daarvan zijn zichtbaar in de overspannenheid, de exaltaties, het onbeheerschte, zelfs wat het meest principieele betreft, van de kunstuitingen der nieuwe richting, een matheid, en een moeheid, die dezen tijd niet opgewassen maakt voor het oplossen van de vraagstukken die hij stelt. En daarom kan in een geestelijke afzondering in een omgeving, die voor dezen tijd volkomen dood schijnt, een accumulatie van kracht liggen, die onzen tijd toch ten goede kan komen.

De reisschetsen van den heer Hendriks zijn fraaie staaltjes van teekenkunst, waarbij echter het weer te geven onderwerp geheel ondergeschikt is aan de karakteristiek van de teekening. Er zijn door middel van de kerkjes, torentjes, bruggetjes in

ONTWERP JAN DE MEIJER.

ONTWERP A. G. G. G. G. G.

Amsterdam heeft nieuwe kiosken. De oude waren voorwaar nog niet versleten maar toch minder comfortabel op den duur. Men denke zich even in . . .

De nieuwe voldoen aan alle eischen. Er zijn twee modellen. De eene naar het ontwerp van den heer Lamsloep, Architect bij den Dienst der Publieke Werken, de andere zijn ontworpen door den heer Jan de Meijer. Ze zijn nog niet in volle fleur. Ze moeten nog geschilderd worden en de vitrines zullen met lichtreclames worden gevuld. Als het zoover is zullen we ze nog eens laten zien.

het oude Duitschland mooie teekeningen gemaakt. De teekeningen zijn primair, de onderwerpen secundair. Daardoor vertellen deze teekeningen weinig over hetgeen zij afbeelden, ondanks hun getrouwe weergave der onderwerpen en de scherpe analyse daarvan. Van de opmetingen dienen vermeld te worden de gedetailleerde teekening van de „Alte Schule“ te Weimar, die zich de lieveling der Hollandsche Prix-de-Rome's moet gaan voelen, van den Dom in Bamberg van het Oosten gezien, details van gevels en portalen te Braunsweich, Hildesheim, enz. alle zorgvuldige teekeningen, zonder zwier of onnoodig bravour. De heer Hendriks bezoekt in zijn stipendiumjaar in hoofdzak Duitschland, en brengt ook een bezoek aan Denemarken. In 1926 gaat hij naar Italië en zal in het bijzonder in het zuiden van de oostkust verblijf houden. J. P. M.

BOEKBESPREKING.

The Work of Ernest Newton, R. A. William G. Newton. The Archit. Press (£ 3,3 s.).

Dit is een boek, dat men onmiddellijk instinctief met eerbied behandelt. Niet omdat de verzorging daarvan zoo perfect is, maar wel omdat er een distinctie van uitstraalt, die zonder pretentie is. Hoe merkwaardig toch dat zelfs bij een boek het niterlijk zoozeer door het innerlijk wordt beïnvloed. Wanneer men naast dit boek bijv. legt het overzicht van Lutyens' werk dat indertijd door de Country Life Library werd uitgegeven, pompens en luidruchtig, dan zijn deze uitgaven niterlijk reeds karakteristiek voor het werk der beide kunstenaars.

Hoe aanlokkelijk het is een vergelijking te maken tusschen deze twee bouwmeesters van onzen tijd, het kan niet het doel zijn van een boekbespreking. Toch is het juist om een oogenblik aan dien zoo buitengewoon habielen collega van Newton te denken, opdat men de volle waarde van zijn eigen bescheiden talent leert kennen.

Newton stierf in Januari 1922. De oorlog had hem zeer aangepakt, zooals zooveel Engelschen, die hebben getracht „to see it through“. Na 1919 heeft hij nog maar enkele werken gemaakt, zijn meest typeerende werken zijn in het begin van deze eeuw ontstaan.

Het is zonder twijfel moeilijk voor den modernen Hollandschen architect, wiens geest zoozeer op het nieuwe is ingesteld de ware aandacht aan dit stille en bescheiden werk te geven, maar behalve dat die aandacht ten volle verdiend is voelt men, de verhoudingen tusschen Engeland en ons land iets nader kennende, dat hier sprake is van een eereschuld tegenover dezen fijnen geest, die zooveel sympathie had voor ons land. Hij leerde zelfs onze taal, zeker een bijzonderheid voor een Engelschman.

Uit de talrijke Country Cottages uitgaven kennen wij zijn beste huizen zooals Redcourt, Haslemere en Feathercombe, eveneens in Surrey. Het zijn beide baksteenen huizen, het eerste met de getoogde kozijnen en schuiframen, het latere met kruis-kozijnen en draairamen. In vele andere voorbeelden leert men de groote kwaliteiten van dezen bouwmeester kennen en het lijkt na een aandachtige beschouwing toch niet geheel juist, wanneer in den begeleidenden tekst wordt gezegd, dat men misschien niet altijd van zijn huizen zal zeggen „dit moet een Newton-huis zijn”, maar wel „hoe wonderlijk juist past dit in de omgeving”. Dit laatste is natuurlijk in de foto's niet geheel te waardeeren, maar door zijn werken nu verzameld te zien, voelt men toch dat men van een sterk karakter kan spreken. De hoofdtrek van dit karakter was zonder twijfel de dienstbaarheid. Hij luisterde graag naar talrijke eischen, waarvan zeker de aanpassing aan het landschap een der eerste is, maar waarvan de praktische bruikbaarheid dan toch de allerbelangrijkste zal blijven. De plattegronden zijn in dit opzicht een nauwkeurige studie waard, hier is met de grootste zorgvuldigheid gedacht aan het dagelijksch gebruik van het huis en er is nergens eenigerlei verwrongen oplossing te vinden terwille van het exterieur. Alles door en door gezond, eerlijk en gaaf werk. Zijn begrippen omtrent bouwkunst gaan niet verloren door zijn dood; maar wel voelt men dat door zijn heengaan een figuur verdween, zooals men er niet veel meer vindt, de voor-oorlogse landhuisarchitect. S.

HET GRAFMONUMENT VOOR GENERAAL VAN HEUTSZ.

HET VOOR UITVOERING BESTEMDE ONTWERP.

gestelden tijd 4 ontwerpen in, waarvan dat onder het motto „Atjeh” voor uitvoering werd voorgedragen. Het bleek ingezonden door de heeren Ingenhoesz en Ir. D. Roozenburg, architect.

De ontwerpen in maquette en teekeningen worden thans geëxposeerd in het Stedelijk Museum op de tentoonstelling van het Nederlandsche Kunstverbond. Het ontwerp onder motto „Atjeh” bleek het beste wat je nemen kan.

Het ingezonden werk is niet zeer belangrijk. De opgaaf is moeilijk, en het is de vraag of de deelnemende kunstenaars die liefde er voor gevoeld hebben, die voor zoo'n werk van pieteit noodig is. Een grafmonument vraagt meer dan schoonheidsontroering. Maar ook hiernaar zijn de ontwerpers niet toegekomen, al is het bekroonde ontwerp bevredigend van vorm en proportie. Maar die twee ond-strijders op de wacht vóór den grafkelder is, wat gedachte betreft, al het goedkoopste wat je nemen kan. Onze tijd heeft betere symboliek gegeven in zijn kunst. Jammer was het, dat een weidsch ontwerp, met meesterlijke detaillering en profileering niet in aanmerking kon komen omdat het niet weidsch bleek. De 2 overige inzendingen waren beneden hetgeen men van de deelnemers mocht verwachten.

Op de nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam zal een eenvoudig graf worden ingericht voor Generaal van Heutsz. Voor het verkrijgen van een ontwerp voor het grafmonument heeft het Van Heutsz-Comité zich gewend tot de heeren W. Kromhout, Th. Wijdeveld, architecten en H. J. van den Eynde, Ingenhoesz en C. Zijl beeldhouwers, met de opdracht een ontwerp te maken voor het monument. De uitgenoodigde architecten kregen het recht zich eventueel een beeldhouwer te assu-meeren, de beeldhouwers het recht samen te werken met een architect. Er kwamen binnen den daarvoor

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Mededeelingen. Internationaal Stedebouwcongres te Weenen. — Bouwondernemers en Schoonheidscommissie. — Groot Amsterdam. — De Kiosken van Amsterdam. — Vergadering van de afdeling Stedebouw van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw te Amsterdam, Gebouw Heystee, Heerengracht 545—549, op Zaterdag 6 Februari 1926, des namiddags te 1½ uur. — De Bouwkunst en 't Moderne Natuurgevoel, III, slot, door Just Havelaar. — Rotterdamse Post, X, door Periscopius. — Groot Constantia, door J. C. Meischke.

MEDEDEELINGEN.

INTERNATIONAAL STEDEBOUW CONGRES TE WEENEN. In September 1926 zal te Weenen een internationaal stedebouwcongres worden gehouden, onder leiding van de „International Federation for Town and County planning and Garden Cities.”

Een voorloopig prospectus vermeldt als de voornaamste der te behandelen onderwerpen: a. Het onderzoek naar de vormen van eigendomsrecht in de verschillende landen en hoe zij praktische resultaten met betrekking tot den stedebouw en het gewestelijk plan toelaten. b. De rationeele distributie van woningen en etage-woningen (cottage and tenement houses)

Het prospectus wijst op de aantrekkelijkheden die de stad Weenen uit het oogpunt van stedebouw biedt, en stelt den deelnemers een tentoonstelling op dit gebied tijdens het Congres in uitzicht.

Een persoonlijke aanbeveling tot deelname van den Burgemeester van Weenen, aan het prospectus toegevoegd, zal niet nalaten haar gunstige uitwerking te hebben op hen die graag het nuttige met het aangename, in dezen het zeer nuttige met het hoogst aangename te samen zien. Nadere inlichtingen zullen mettertijd door het Instituut voor Volkshuisvesting, tijdig worden verstrekt.

BOUWONDERNEMERS EN SCHOONHEIDSCOMMISSIE. Het Handelsblad maakt melding van een adres, dat „Amstels' Bouwvereniging” heeft gezonden aan B. en W., naar aanleiding van de adressen van den Kring Amsterdam van den B. N. A. en van het Genootschap Architectura et Amicitia in zake de bebouwing van Amsterdam-Zuid. Wij lezen:

„Amstels' Bouwvereniging” heeft aan B. en W. een adres doen toekomen, waarin zij dit college verzoekt in het algemeen belang en uit overweging van billijkheid aan de adressen, die onlangs werden gezonden door het Genootschap „Architectura et Amicitia” en den „Bond van Nederlandsche Architecten” (B.N.A.) geen gevolg te geven, voor zoover daarin wordt aangedrongen op een verplichtend stellen voor den bouwondernemer tot het doen vervaardigen van alle teekeningen voor een bouw door den architect, die de gevels ontwerpt.

De heer Spier — aldus adressante — heeft in de Raadsvergadering van 7 dezer zeer duidelijk doen weten, dat het optreden der Schoonheidscommissie, gekozen uit leden van A. et A. en der B.N.A. thans reeds tot zoo ernstige misstanden leidt, dat daartegen krachtige maatregelen dienen te worden genomen omdat de belangen van tal van burgers op ernstige wijze worden geschaad, een en ander hoewel de Schoonheidscommissie nog slechts beperkte macht heeft daar tot nu toe alleen de gevelontwerpen aan haar oordeel werden onderworpen.

Wordt aan de wenschen van A. et A. en B.N.A. voldaan, dan wordt daardoor de macht van de architectencommissie nog versterkt, waardoor de in den Raad naar voren gebrachte bezwaren niet worden ondervangen, maar vergroot. Bovendien geldt de critiek op de Schoonheidscommissie in niet geringe mate de beide architectenverenigingen uit de leden, en op voordracht waarvan de leden der Schoonheidscommissie worden gekozen.

De bouwondernemer, die door jarenlange ervaring weet, wat het publiek wil en op welke wijze hij zijn onderneming op de meest economische wijze moet leiden, kan hierbij niet loopen aan den leiband van een, dikwijls nog jong en onervaren architect, die, wordt volgens het adres der beide architectenverenigingen gehandeld, chef is in des ondernemers bedrijf. Het wordt den ondernemer daardoor onmogelijk van tevoren te berekenen, hoeveel zijn product zal

komen te kosten, waardoor het leiden van een bedrijf uiterst moeilijk wordt gemaakt. Waar den architecten de gelegenheid werd gegeven, zich als kunstenaars uit te leven, bleek dikwijls zoo groot gemis aan practischen zin, dat dit leidde tot enorme schade voor den ondernemer.

Het adres der architectenvereniging, voorzover daarin tot uiting komt de wensch, aan de bouwondernemers voor te doen schrijven de verplichting om architecten voor alle bouwteekeningen te doen zorgen, moet naar de meening van adressante dan ook niet anders worden beschouwd dan als een poging om hunne leden in ruimere mate dan tot heden, bij de uitvoering van den woningbouw te doen werkzaam zijn, waartoe echter het gemeentebestuur h.i. niet behoeft mede te werken en waarvan het gevolg moet zijn:

1e. grooter renteverlies door de gemeente op den grond, wegens langdurige voorbereiding tusschen ondernemer, architect en gemeente;

2e. belangrijk hogere kosten voor teekening en architecten-honorarium;

3e. een automatisch volgende verplichting voor den bouwondernemer, elke wijziging in de tabellen voor de berekening van het architecten-honorarium zonder meer te aanvaarden, en

4e. dat bij verschil van opvatting tusschen ondernemer en architect, de eerste niet van architect kan verwisselen doch zijn bouwplannen moet opgeven.

GROOT AMSTERDAM. Deze week is gepubliceerd het z.g. plan „Groot Amsterdam”, d.i. het uitbreidingsplan van Amsterdam na de annexaties van 1920. Het plan ligt ter inzage op het Raadhuis tot 1 Maart a.s. Wij hopen op dit belangrijke onderwerp spoedig terug te komen.

DE KIOSKEN VAN AMSTERDAM.

De heer J. Herman, architect B. N. A. en kenner van oude fabelen, stuurde ons onderstaand toepasselijk gedicht:

„Eureka” Le problème est résolu.
Nos kiosques sur les places publiques
Dont l'aspect ne répondait plus
Au goût actuel d'art anarchique
Devaient soudainement disparaître
Pour faire place à des petits monuments,
Car il fallait soigner le bien-être
Non seul de l'art mais aussi de „Maman”,
Qui tout un jour dans cette tourelle,
Enfermée comme un brigand,
Pour satisfaire à des besoins naturels
Ne pouvait s'absenter un instant.
La presse annonçait par trompette trébaine
A qui les projets étaient confiés,
L'exécution se ferait par dizaines
Car le sobre budget était fixé.
Sur différentes places un terrain fut clôturé
A l'intérieur duquel on se mit à l'oeuvre,
Maintenant le tout est déblayé
Attendons „MALOTRU” pour les déclarer chef d'oeuvre.

Caisses vitrées
Superposées
Des merveilles
Sans pareilles.

LA FONTAINE

VERGADERING VAN DE AFDEELING STEDEBOUW VAN HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW TE AMSTERDAM, GEBOUW HEYSTEE, HEERENGRACHT 545-549, OP ZATERDAG 6 FEBRUARI 1926, DES NAMIDDAGS TE 1½ UUR.

Agenda:

1. Verkiezing werkende leden.

Aan de beurt van aftreden zijn de Heeren: Dr. J. P. Fockema Andreae, A. W. Bos, Mr. D. Hudig, Ir. A. M. Kuysten, Ir. Th. K. van Lohuizen, J. Schulte Nordholt, H. S. de Roode, J. J. van Schuylenburg, P. Vorkink, Ir. W. G. Witteveen.

2. Verslag over de werkzaamheden in het afgelopen jaar.

3. Begroting voor het loopende jaar.

4. Lezing van den Heer Ir. A. Keppler over Amerikaanschen Stedebouw.

5. Lezing van den Heer H. P. J. Bloemers over den opbouw van Boreculo.

42

DE BOUWKUNST EN 'T MODERNE NATUURGEVOEL

door JUST HAVELAAR.

III (Slot).

De 18e eeuwse idylle ging in bloed en tranen ten onder. En de nieuwe tijd, die in bloed en tranen werd geboren, scheen van de zweepende natuur-poëzie niets overgehouden te hebben, dan de klachten en verzuchtingen van enkele verdwaalde romantici, die zich niet meer thuis vonden in de sfeer der enorm uitgegroeide steden, in deze zwoegende werkplaatsen van een menschedom, dat verpletterd werd onder zijn eigen arbeids-dwang. Het leger der proletariërs, uit 't land gerecriteerd, werd opgehoopt in vanze achterbuurten. De „kleine luiden” hokten samen in de doodsche huurkazerne, die woekerzuchtige speculanten zoo goedkoop en zoo slecht mogelijk in eindeloze reeksen deden optrekken. De „gegoeden” bewoonden nieuwe, dorre, punctueel opgedrederde wijken, die den wandelaar van verveling en wezenloosheid doen geeuwen.

Het maatschappelijk leven was als een machine geordend, maar deze orde — mirabele dictu — deed aan als een chaos van geesteloosheid, een chaos, die zich dan ook telkens manifesteerde, waar de architect boven de zakelijkheid trachtte uit te komen, of liever, waar het werk van den architect eigenlijk aanving. „Hoe mooier, hoe leelijker” had men kunnen zeggen, zooals in later tijd de omgekeerde leus bewust opgeld maakte bij de Expressionisten van Duitschland.

Provincie-stadjes veeteerden voort in den dooden slaap der vergetelheid: het werkelijke leven, het leven dat een tijd kenmerkt, voltrok zich in de daverende centra van handel en industrie, in de zwart besmookte en troosteloos groote metropolen, waar de strijd om het bestaan, de wil tot macht, de jacht op buit, de vrees voor honger, de nijld der concurrentie ongestoord tyraniseerden. Uit deze wereldsteden was alle droom en alle schoonheid gevloeden. Niet langer een cultuur vertegenwoordigde de Stad, maar slechts een beschaving, een beschaving zonder religie, zonder geloofskracht, zonder innerlijke éénheid, zonder mogelijkheid van verheffing, een beschaving, welke tot ongehoorde verfijning werd opgedreven door de weinigen, die er „de vruchten” van plukten. Deze alles nivelleerende stads-beschaving, met haar burgermans-idealen, haar economische dogma's, tastte tenslotte de oude tradities aan van 't landelijk leven: de statige hoeven werden vervangen door de kale en nuchtere imitaties van 't geen men in de stad een huis was gaan noemen.

De schilders onttrokken zich aan deze beschavings-sfeer: zij werden landschap-schilders, die de visuele indrukken der natuur spontaan en gevoelig, maar zonder spoor van symbolische verdiepteheid, vertolkten in een kunst, welke geen denkbeeld meer geeft van 't geen werkelijk de harten, de geesten vervulde. Veel meer spiegelt zich de 19e eeuwse mentaliteit af in de wrange evocaties van een Toulouse-Lautrec, in de caricaturen van een Steinlen of Th. Heine, en in de litteratuur, die analytisch was, wetenschappelijk, pessimistisch en negatief, of die de schemerende diepte eener zielsverlatenheid suggereert: een litteratuur van de straat, van het café, van het bordel, van het zolder-kamertje. Een paria voelde zich de dichter in deze eeuw, die alle geestelijk-constructieve vermogens miste, die algeheel vervreemd was aan den geest der architectuur. De wijsbegeerte kwijnde na het harstochtelijk pessimisme van den grooten en eerlijken Schopenhauer. De godsdienst versplinterde zich en verburgerlijkte. In de techniek, in den scherp analytischen arbeid der exacte natuur-onderzoekers, in de sociaal-economische wetenschappen, schiep zich de eeuw van 't materialisme haar ware en meest duurzame, haar historische monumenten.

De groot-stedeling, sceptisch en intelligent, nerveus en gehaast, zoekt soclaas in 't buitenleven. De treinen vervoeren hem snel en makkelijk naar de dorpen, wier rust vernietigd wordt door spiechtige optrekjes, pensions en opzichtige, steedsche villa's. In de buitenrestaurants verdringen zich, des Zondags, de doffe scharen natuur-minnaars, onder 't krüschend of sleepend gejammer van 't strijkje, dat alle banaliteiten, sentimentaliteiten en brutaliteiten eener door cinema's en kranten vergiftigde bevol-

43

king „musikaal” transposeert. Auto's snorren, toeterend, stinkend, over de wegen. De majesteit der bosschen wordt besmeurd met den afval eener gedemoraliseerde massa, die in de natuur eerst recht onbevangen haar ploertigheid uitstalt. Onze bad-plaatsen aan de zee zijn verpest tot rammelende kernissen der misère.

Zoo manifesteert de stedeling zijn natuur-zin. Alles wat wordt aangeduid met de woorden eerbied, waardigheid, stilte, concentratie en poëzie, schijnt hier een sentimentele fabel. Voor den materialist worden natuur-zin en ongebondenheid synonieme begrippen.

Dit alles blijft nog werkelijkheid; en toch is veel reeds veranderd. De geest van Shelley en Goethe werkt door en de machtige visioenen van Vincent van Gogh, die de natuur verheerlijkte als de al-bezielende, geestelijke kracht, krijgen toch misschien de beteekenis eener profetie.

Onze maatschappelijke en politieke wereld schijnt wanordelijker dan ooit, nu, na den oorlog, de uiterlijke, mechanische orde verbroken is. Alle sluimerende ziekten der laatste honderd jaar komen, in die ontroddering, tot explosie, maar ook de nieuwe, vormende krachten doen zich, veel sterker dan in de voor-oorlogse periode, gevoelen. En het is geen slecht teken, dat juist de architectuur een der duidelijkste symptomen is dezer geestelijke herleving. Ziet men, vooral in Amsterdam, de nieuwe wijken naast de oude (hoe scherp loopt de grens!), dan beseft men eerst welk een orde-scheppende macht de architectuur kan zijn.

Wij onderscheiden in de nieuwe bouwkunst twee groote stroomingen: een technisch-rationalistische en een lyrische. De enorme huis-complexen, die b.v. Oud in Rotterdam bouwde, imponeren door zuiverheid, eerlijkheid, klaarheid. Zij doen aan als bouwkunstig verwerkte of „beleeftde” ingenieurs-werken. En dit is stellig van deze scheppingen geen geringe eigenschap. Want ten leste moeten bouwmeester en technicus in één persoonlijkheid samenvallen. Dit zal gebeuren zoodra een cultuur zich opnieuw vormt. Maar voorloopig overheerscht het verstandelijke hier nog geheel. Straten, in dezen geest opgebouwd, drukken volkomen het wezen uit van een besloten, zakelijke stadsbeschaving; waar het leven onpersoonlijk, mechanisch, massaal geleefd wordt en de mensch een nummer is. Deze architectuur is aan alle natuur-gevoel vreemd. Zij behoort bij een menschheid, die binnen steenen muren leeft. Zij is het kort-begrip van de Straat.

Geheel anders doet de lyrische bouwkunst aan, die door de Klerk haar representatiieven vorm kreeg. Hier overheerscht het element der schilderachtigheid, maar van een schilderachtigheid, die niet langer in rustieke, verbrokkelde, aan de poëzie der ruïne herinnerende gestalte zich vertolkt, doch die monumentaal weet te werken, die zich zelf in de monumentaliteit overwint. Monumentaal is zij door haar breede, sterk dynamische rythme. Het zou geen zin hebben thans de zwakten dezer bouwkunst breed uit te meten. Ongetwijfeld overheerscht hier nog te zeer de mode, de artistieke, decoratieve en subjectieve schoonheidszin; te veel wordt hier nog de plattegrond aan het effect van den gevel, de bewoner aan den straatganger, de waarheid aan de aesthetiek opgeofferd. Maar deze tekortkomingen, die te opvallend zijn dan dat zij lang kunnen stand houden, beletten mij niet te erkennen, dat deze bouwkunst een levens-vizie uitdrukt, welke diep verband houdt met 't nieuwe natuur-gevoel, zooals dit, naar ik in den aanvang dezer studie betoogde, bezig is in ons tot bewustheid te komen. Deze even bewegelijke als stoutmoedige stijl, in zijn kleurige openheid, heeft een haast Zuidelijk karakter. Deze kunst is even streng als vrij, even grootsch als fijn; zij is bovenal *wijd*. Zij is de architectuur van een menschheid, die niet langer onder den druk leeft van theologische dogma's, van dualistische spanningen en ascetische idealen, en die evenmin meer grübelt over ziels- en gemoeds-conflicten of in afgemeten burgerlijkheid en harde zakelijkheid zich vastzet. Zij is de architectuur van een menschheid, die haar moeiten met moed aanvaardt, die *durft* leven, die het geluk geloof. Wat is meer Zuidelijk, meer zon vervuld, meer „open” tenslotte, dan de tegelijk zoo „gesloten” bouwkunst van Dudok? En welke architectuur der Westersehe cultuur past zich zoo harmonisch aan bij de wijde schoonheid der natuur?

Het rythme dezer architectuur is aardisch in zijn sterk horizontale strekkingen, en het is doorkoortst van een stijgenden drang, door de markante verticale bewegingen en opstuwingen, die de dominerende horizontaliteit onderbreken. Het is niet systematisch en theoretisch afgepaald, maar buitengewoon spontaan en vrij, in overeenstemming met onze natuurbeschouwing, die zoo sterk op het dynamische, schepende en wordende den nadruk legt.

Te midden dezer bouwwerken voelt men zich in de natuursfeer komen. De geest der natuur gaat de stad doordringen.

Ik zie in deze bouwkunst het begin van een cultuur, die niet langer in de steden geconcentreerd zal blijven. Men krijgt het gevoel, dat de bouwers dezer massale woningen in hun hart meer honden van velden, boomen, bloemen en dieren, dan van straten met café's en kantoren en winkels. Er is gebroken met den 19e-eeuwsehe geest; het woord „19e eeuwsech” heeft in bepaalde kringen een duidelijke, haatbare beteekenis gekregen. Kenmerkend is, dat zelfs een man als Oud, deze typisch grootsteedsche architect, in staat bleek een „nood-dorp” te bouwen dat aandoet als het toekomstvisioen van een de natuur bewonende bevolking. Men kan den indruk niet van zich afzetten, dat de architect zich in deze opgave veel vrijer gaf, veel openhartiger uitsprak, dat hij er meer *liefde* toonde, dan in zijn anderen, toch zoo respectabelen arbeid. (Ook Berlage's nieuwe kerk-ontwerp voor den Haag, dunkt mij in dit verband karakteristiek. Zeer in 't bijzonder verwijs ik naar de scheppingen van v. d. Velde, den Belg).

De natuurzin is tenslotte onverenigbaar met 't massale samen-hokken van duizenden in 't klein bestek eener stadswijk. Hij veronderstelt een vrijer en persoonlijker levenswijze, al behoeft dit persoonlijk accent niet te outaarden in een individualisme, dat allereerst bezorgd is, zich van anderen te onderscheiden. Het is daar zelfs niet mede te vereenigen. Want een wijsheid, een wereldbeschouwing, een religie, die de natuurwereld omvangt, die universalistisch en monistisch bepaald en gestemd is, gaat uit van het éénheidsbewustzijn en ziet daarin den kern van alle religieuze leven. Niet op datgene, wat onderscheidt, maar op dat wat samenbindt, valt hier de nadruk. Hoe zou men in de dieren zijn broeders kunnen zien en in de menschen „wolven”? Hoe kunnen eerzuchtigen en ijdeln het feest vieren van den najaarsstorm of van de lente-regen? Hoe kunnen zij hun innige verwantschap voelen met de wonderbare boomen? Het wezen der natuur is: Orde.

Er is in onze moderne natuurliefde een element geweest van individualisme, dat zich als een coquet, bewust-aesthetisch spel manifesteerde. Wij allen kennen de villatjes, welke doen denken aan stedelingen, die uit beschavings-vermoeidheid den boer spelen. Nog steeds spreekt zich in de neiging tot buitenwonen teveel moedwillig en zelftevreden egoïsme uit van lieden, die zich de schuldige weelde veroorloven voor de conflicten van hun tijd, voor den strijd en de pijn der realiteit, met een sierlijke beweging uit te wijken. Maar ik behoef slechts te herinneren aan het voorbeeld door den fijnen de Bazel ons geschonken, dat zoo rijk en gelukkig door talrijke talenten gevolgd werd, dat in 't bijzonder door Granpré Molière zoo zuiver werd toegepast in de bescheiden volkshuisvesting, om reeds de vervulling te zien van een bouwkunst, die, zonder zweem van romantische sentimentaliteit, de natuur oproept.

Het landhuis zal ongetwijfeld niet de minst gave winst heeten onzer nationale, moderne bouwkunst.

Wat wij thans zien, is niets dan een weifelend begin. En het kan ook niet meer zijn. Stellen wij ons een architectuur voor, van grootsch kosmisch denken en voelen doortrokken, stellen wij ons een cultuur voor, gedragen door een even diepe als teedere natuur-mystiek en door sterk ingeleefde monistische overtuigingen, een cultuur, die de eigenschappen van heiligheid, ordening, scheppingskracht, liefde, offerzin, tot nu toe aan de Goden toegeschreven, *verinnerlijkt*, een cultuur gestuurd door die Religie der Ziel, welke wij voorvoelen, denken wij ons een tempel, welke het kosmisch mysterie vertolkt, denken wij ons een menschheid, wier gedachten niet in studeer-vertrekken en armoedige kamertjes en in kantoorklokken en in fabrieks-

ILLUSTRATIE VAN ROTTERDAMSCHER POST X.

hallen, en in de haastige straat, maar onder het licht der sterren en bij 't waaien van den wind geboren zijn, dan zien wij gansch andere schoonheden en verhevenheden, dan de bouwwerken van enkele begaafden uit onzen tijd kunnen uitdrukken: maar de weg ligt vóór ons. Die weg is des te langer, naar gelang het einddoel verrukkender is; anderen volgen, waar wij stil staan. De ideeën zijn niet te keeren. Zij voeden zich met de teleurstellingen en de beproevingen. Zij streven naar haar vervulling.

ROTTERDAMSCHER POST X.

Gestadig groeit het getal van provincies, steden en dorpen, die overgaan tot het opmaken van particele en zelfs regionale uitbreidingschema's en tot het instellen van met zorg samengelezen adviescommissies, als waarborg voor het totstandkomen van meer aesthetische, althans meer ordelijke toestanden in stad en land.

Weliswaar beantwoordt het resultaat niet steeds onmiddellijk aan de gekoesterde verwachtingen, doch ontegenzeggelijk valt reeds eenige vaste lijn te bespeuren in het algemeen streven naar meer ordelijkheid en in het zich algemeen voegen naar de van hoogerhand gegeven leiding.

Het is te hopen en zelfs te verwachten dat eindelijk ook de groote Maasstad in 1926 veel meer dan tot nog toe haar aandacht aan deze aangelegenheden zal wijden.

Het is echter van het grootste belang dat de gemeente zelve over de gansche linie het goede voorbeeld geve, dat zij streve naar frischheid en ordelijkheid in eigen groote huishouding en onder meer een spoedig einde make aan de overgrootte goedmoedigheid en aan de gedachteloosheid waarmee de verschillende gemeentediensten publiek terrein gebruiken voor het opstellen van permanente en tijdelijke bouwsels, waardoor het stadsbeeld hier en daar een weinig fraai en zelfs potsierlijk karakter verkregen heeft.

Onderen onder ons zullen zich wellicht herinneren hoe, naar schatting een twintigtal jaren geleden de architect Meyburg in een der bouwkundige bladen een woord van waarschuwing schreef naar aanleiding van de vreemdsoortige verzameling bloemenkramen, lantaarnpalen, reclamezuilen, etc., die zich reeds destijds op en nabij het Hofplein bevond.

De tijd ontbreekt ons nasporing te doen naar tijd, plaats en tekst van het artikel, doch, al moge kortgeleden het houten wachthuis van de paardetram naar Hillegersberg verdwenen zijn, wij zijn vrij zeker dat overigens de toestand daar ter plaatse sindsdien allerminst verbeterd is.

Nu heeft dezer dagen het raadslid architect Verheul een goed werk gedaan door opnieuw op een reeks wondeplekken den vinger te leggen. Den toestand aan het Kruisplein heeft hij daarbij zelfs aan den Raad voorgelegd door middel van de hierbij gereproduceerde teekening, waarop door hem in het licht van een vriendelijk herfstzonnetje is voorgesteld een rij van gemeentelijke bezienswaardigheden, met als achtergrond de mooie boomgroepen van de Rotterdamsche diergaarde.

De teekening is uiterst natuurgetrouw, zelfs in zooverre, dat de palingkraam, die er alleen 's avonds staat, niet ten onrechte mede in het zonnetje is gezet.

Het moet toch o.i. mogelijk zijn aan de groote gedachteloosheid in Rotterdam een einde te maken. Thans zijn de verantwoordelijke personen gewoonlijk zoek.

Een oude parlementarier als de heer Verheul meende tot zelfs tegen den marktmeester zijn wapens te moeten richten en kwam ten laatste tot de conclusie: „er is niemand in Rotterdam, die zich met het stadsaspect in zijn geheel bemoeit“.

Men is geneigd te vragen of, wanneer de heeren Burgemeester en Wethouders dezer wereldstad geen tijd of geen lust of geen talent hebben om orde op deze zaken te stellen, niet de tijd gekomen is een strijdbaar vrouwelijk wethouder aan te stellen, belast speciaal met de gemeentezorg voor het stadsaspect in zijn geheel. Hoe menig huis vol slordigheid is niet door vaste vrouwenhand ten goede omgetooverd.

PERISCOPIUS.

GROOT CONSTANTIA.

De Zuid-Afrikaansche bladen bevatten nadere mededeelingen omtrent den brand, die de oude hofstede „Groot Constantia“ in de asch gelegd heeft, van welk treurig feit onlangs in de pers melding gemaakt is.

De brand blijkt ontstaan te zijn in het rieten dak en breidde zich zoo snel uit, dat het huis in weinige minuten over de volle breedte in lichte laaie stond. De gemeentelijke brandweer van Wijnberg kon door gebrek aan voldoende water weinig meer uitrusten dan het vuur tot het hoofdgebouw beperken. Gelukkig konden de nabij gelegen nevengebouwen behouden blijven, ofschoon de rieten daken reeds hier en daar door vliegende vonken aangestoken waren.

Door de snelle verspreiding van het vuur was het onmogelijk de collectie oude meubelen, die het huis bevatte, te redden. De geheele inboedel, die een belangrijke kunstwaarde bezat, is verloren gegaan, met uitzondering van enkele stoelen en kleine tafels. Binnen een half uur na de ontdekking van den brand stortten dak en zoldering naar beneden en was het lot van „Groot Constantia“ beslist. Alles wat brandbaar was is aan het vuur ten offer gevallen, zelfs de zware gevelkozijnen met hun luiken en de massieve hoofddeuren. Slechts de muren en vier groote topgevels zijn blijven staan. De eens zoo fraaie, bedrijvige hofstede van Gouverneur Simon van der Stel is nu een ruïne en een toonbeeld van verlatenheid.

Het mag wel een ironisch toeval heeten, dat juist het rieten dak, dat gerijpt door de weersinvloeden van bijna twee en een halve eeuw als een zwart flurweelen vacht over de blanke muren gespreid lag, zulk een noodlottige factor bleek in den ondergang door het vernielend element; dat juist een van de charmes van dit huis de oorzaak van zijn verderf worden moest.

De Zuid-Afrikaansche pers spreekt van een nationaal verlies en inderdaad is het lot wel wreed geweest door juist dit historische huis zoo rampspoedig te treffen. Met „Groot Constantia“ is helaas niet zoo maar een oud huis verloren gegaan, doch vooral een belangrijk fragment cultuurgeschiedenis vernietigd. Dit is wat voor een jong land als Zuid-Afrika met een betrekkelijk jeugdig verleden, het verlies van dit bijzonder fraaie specimen zoo schrijnend maakt.

Er zijn meerdere bekoorlijke huizen in Zuid-Afrika, maar geen van de beteekenis en kunstwaarde als waarop „Groot Constantia“ kon bogen door zijn sterken band met het verleden.

De naam „Groot Constantia“ is nauw verbonden aan de vroegste geschiedenis van Zuid-Afrika en het huis zelf is als een stuk van die geschiedenis, als een stille getuige

uit vervlogen tijden. Vanaf zijn stichting in 1685 is het een middelpunt geweest, waar de grooten van macht en kennis kwamen en gingen. Beroemde mannen en vrouwen van opeenvolgende geslachten hebben in de koele vertrekken zich verpoosd en zich verkwikt aan den edelen wijn, die vanouds de roem van Groot Constantia was. Zij hebben genijmerd in de droomerige schaduw van het geboomte der plaats of in het warme zonnelicht van de breede, open stoep in stille bewondering genoten van het wijdsche uitzicht over de Valsehe Baai met de bergen van Hottentots Holland in de blauwe verte. Gouverneurs uit den tijd van het Hollandsche bewind en vreemde staatslieden hebben op „Groot Constantia” vertoefd. Mannen van wetenschap en krijgslieden te land en ter zee zijn er gedurende hun oponthoud aan de Kaap ontvangen. Zelfs keizerin Eugénie van Frankrijk heeft enkele oogenblikken verwiijd in het huis, waar haar zoon, prins Louis Napoléon, die in een gevecht tegen de Zoeloe's het leven liet, zooveel gelukkige uren had doorgebracht.

Uiteraard beperkt het verlies van „Groot Constantia” zich niet tot Zuid-Afrika, doch het treft indirect ook ons, Nederlandsche Architecten, omdat dit huis een van de schakels, zoo niet de voornaamste, is tusschen ons land en het ver verwijderde gemeenebest van Zuid-Afrika, juist op bouwkunsthistorisch gebied. Vooral als belangrijke architectuurruiting is dit oude bouwwerk van Zuid-Afrika van bijzondere betekenis voor ons land.

De oude Kaapkolonie toch, is een bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlandsche Bouwkunst buiten Nederland, een geschiedenis, die nimmer volledig te boek gesteld werd, ondanks haar rijke stof en bijna grenzeloos terrein. Van dit groote domein buiten Nederland, heeft tot heden naar ik meen alleen Dr. Ir. D. F. Slothouwer het „Noordelijk Halfrond” geëxploreerd, het uitgestrekte gebied boven den Moerdijk, om zoo te zeggen. Van wat beneden deze rivier ligt, het „Zuidelijk Halfrond”, is weinig bekend. En toch is wat de oude kolonisten op de woeste stranden van het Kaapschiereiland tot stand gebracht hebben op 6000 mijlen van het moederland, pionierswerk, waarop wij nu nog met recht trotsch mogen zijn.

Ik hoop in den loop van dit jaar gelegenheid te hebben te dezer plaatse uitvoeriger op deze belangrijke uiting van Nederlandsche Koloniale Bouwkunst terug te komen en ik vlei mij met de enkele hierbij geplaatste afbeelding van „Groot Constantia” bij voorbaat reeds Uw belangstelling voor dit onderwerp gewekt te hebben.

Rotterdam, Jan. 1926.
48

J. C. MEISCHKE.

6 FEBRUARI

1926

NUMMER 6

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Nieuwe leden B.N.A. — Mededeelingen. — Tentoonstelling Oud-Kaapsche huizen. — Berichten. — Het operagebouw te Amsterdam. — Beschildering van de wanden der Burgerzaal van het Stadhuis te Rotterdam. — Inhoudsopgave van Tijdschriften. Januari-nummers. — Noorderkerk met kosterwoning aan de Rooyaards van der Hamkade te Utrecht, door D. J. Heusinkveld, Arch. B.N.A. — School voor L. O. en M. U. L. O. in het Bergerbosch te Bergen (N.H.) gebouwd 1925, door Th. J. Lammers, Architect B. N. A. — 'n Noodkerkje, door C. M. van Moorsel Pzn. — Prijsvraag voor de bebouwing van het voormalig Pekingbosch te Baarn. — Prijsvraag voor een reclamebiljet voor de gemeente Utrecht. — Ontvangen boekwerken, door v. W. F.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

NIEUWE LEDEN B. N. A. Sedert de vorige opgaaf zijn als lid van den B. N. A. toegetroten de Heeren: Ir. M. C. A. Meischke, Architect te Rotterdam; Martin Roebbers, Architect te Deventer; G. Siccema (was asp. lid), Architect te Wildervank.

MEDEDEELINGEN.

TENTOONSTELLING OUD-KAAPSCHE HUIZEN. Van 8 tot 14 Februari a.s. zal in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549 te Amsterdam een tentoonstelling worden gehouden van Oud-Kaapsche Huizen (Oud-Holl. Kaapsche bouwstijl) en Landschappen.

Maandag 8 Februari a.s. des avonds 8 uur zal deze tentoonstelling worden ingeleid door den heer J. C. Meischke, Architect B. N. A. te Rotterdam in een voordracht met lantaarnplaatjes over de Kaapsche Hollandsche bouwstijl. Voor de leden en aspirant-leden van den B. N. A. zal deze tentoonstelling en voordracht gratis toegankelijk zijn.

De tentoonstelling is geopend dagelijks van 10-4 uur, des Zondags van 2-4 uur.

BERICHTEN.

HET OPERAGEBOUW TE AMSTERDAM. — Naar wij vernemen heeft de Jury ter beoordeeling van de voorloopige schetsplannen voor het Operagebouw op het IJschut-terrein te Amsterdam, met algemeene stemmen besloten aan de Wagnervereeniging het ontwerp onder het motto „Hinderfjäll” ter uitvoering aan te bevelen. Bij opening van den naambrief bleek de inzender van dit ontwerp te zijn de heer J. F. Staal, Architect te Amsterdam. Waarschijnlijk zullen de ingezonden ontwerpen van de 6 uitgenoodigde architecten binnenkort tentoongesteld worden.

BESCHILDERING VAN DE WANDEN DER BURGERZAAL VAN HET STADHUIS TE ROTTERDAM. De N. R. Ct. meldt:

Naar wij vernemen, is de beschildering van de wanden in de groote Burgerzaal van het stadhuis opgedragen aan Prof. J. Thorn Prikker te Dusseldorp-Stockum. Gelijk men weet, is de beschildering van den grooten achterwand boven de schouw geschonken door de heeren Joh. en C. van 't Hoff en is die van de vakken in den langen zijwand (vijf

49

grote en twee kleine vakken) een geschenk van wijlen mevrouw M. C. Blankenheym, douairière Jhr. C. J. van Nispen tot Panmerden.

Deze belangrijke opdracht — de totale oppervlakte van de aan te brengen beschildering bedraagt meer dan 140 M². — heeft plaats gehad op advies van de architecten van den Raadhuisbouw en den directeur van het Museum Boymans en in overeenstemming met de familie Van 't Hoff en het bestuur van de Blankenheym-Stichting.

INHOUDSOPGAVE VAN TIJDSCHRIFTEN, JANUARI-NUMMER.

Ons Eigendom bevatte artikelen en velerlei opmerkingen over en tegen de Schoonheidscommissies. Een nummer bevat een reglement voor de S-C opgesteld door de Besturen van de Bouwkundige Vereeniging „Onderneming en Vrijheid” en van den Verhuurdersbond „Onderling Belang” te 's-Gravenhage. Voorts wordt de bebouwing in Plan Zuid te Amsterdam uitvoerig behandeld.

Architectura No. 1 geeft werk van Wijdeveld, Een periodiek overzicht I van J. F. S. bevat opmerkingen over de bevoegdheid der S-C., die alleen ingewijden kunnen volgen en goed- of afkeuren. No. 2 laat Negerkunst zien, met een artikel van Verkruyzen. Pirandelliana is een grap (?) over de Operaprijsvraag. No. 3, J. B. schrijft een uitvoerig stuk over de bebouwing in plan Zuid, van actueel belang. Hij behandelt de positie en de taak van de te benoemen commissie van aanwijzing, die v.h. méér zal moeten doen dan alleen „aanwijzing”. Schrijver vlecht verschillende stedenbouwkundige vraagpunten in zijn opstel. No. 4, geeft werk van Bonnet, Tj. Bottema lucht zijn hart over den bouw van gewapend beton te Parijs. J. F. S. acht in zijn Periodiek Overzicht II het plein voor het Koloniaal Instituut aangewezen voor het van Heutsz-Monument.

Centraal der Bouwbedrijven, bevat artikelen over Electriche liften, de berekening van kolommen door A. Lensink, keurt de oer-konservatieve opvattingen af die Otto Karoux in een werkje: „Ausbauarbeiten in Praxis und Unterricht” ten beste geeft, voorts troffen we „een verhandeling aan over Stadsverwarming door Ir. O'Brien en over Schoonheid” „De Aannemer” behandelt in No. 5 „een heftig bestreden vonnis”, over de „arbitrale clause”, en het verslag van een Nieuwjaarsrede, waarvan de behandeling van „borgstelling en cessie” hoofdzaak was.

The Journal R. J. B. A. van 9 Jan. bevat de voordracht van Welch over: The conditions of the Building Industry, with special regard to the Shortage of skilled Labour and the Increased cost of Building work Met uitvoerige discussie. In dat van 23 Jan. vertelt Sir Nicholson de geschiedenis van de Kathedraal te Lincoln, terwijl de herstelkwestie uitvoerig wordt behandeld. Uit technisch oogpunt voor architecten van restauratiewerken van belang.

In de Bondsstem vervolgt T. v. d. Broeke zijn beschouwingen over verfstoffen en wordt (terecht) een advertentie gehekeld, waarin een Bouwk. Teekenaar wordt gevraagd, „zonder hinderlijke geloofs- of organisatie-principes”. „Klei” No. 1 vertoont werken van J. H. de Herder, architect B. N. A., No. 2 het beeldhouwwerk van J. van Lunteren aan het Gebouw Petrolea te Den Haag. In „Bouwen” zien we afbeeldingen van de Pasar Gambir te Weltevreden, een observatiepost, die Dr. Ir. Plantenga voor een sterrekundige te Wassenaar bouwde, en worden Stedenbouwkundige vraagstukken behandeld door Ir. van Meurs.

„Byggnästaren” opent zijn jaargang met een tweetal nummers, voorzien van vele plaatjes van het werk van diverse architecten, alles met korte zakelijke toelichtingen, door de architecten zelf. „Architecten” geeft in een dubbel nummer een geïllustreerde beschrijving van het enorme nieuwe hoofdbureau van politie te Kopenhagen. No. 3. De Mededeelingen van de R. K. vakgroep Bouwkunst laten een landhuisje zien van F. Wolters, B. N. A. te Eindhoven, het ontwerp van de Kruisheerenkerk te Rotterdam van Jan Stuyt, terwijl H. Thunissen „De diepere gronden der Architectuur” peilt.

(Inhoudsopgave der Maandbladen volgt).

NOORDERKERK MET KOSTERSWONING AAN DE ROOYAARDS VAN DEN HAMKADE TE UTRECHT.

Het hierbij afgebeelde bouwwerk is gesticht voor rekening en ten dienste van de Gereformeerde Kerk te Utrecht. Met den bouw is begonnen in Augustus 1922. De eerste dienst in de kerk heeft plaats gehad den 5en Juli 1923.

Hoewel de indeeling op de plattegrond duidelijk is na te gaan, wordt nog even gewezen op den ingang van de kerk, welke bestaat uit 3 portalen, het middelste dient tevens voor uitgang, daarvoor worden dan de deuren tegenover de hoofddeuren opengezet. De zijportalen ter linker- en ter rechterzijde hebben elk twee deuren voor ingang om zooveel mogelijk tocht in de kerk tegen te gaan. In de kerk zijn geen galerijen, de bedoeling is er deze immer in te maken; er is van het beginsel uitgegaan: als er galerijen moeten zijn, dan deze gelijk inbouwen, daar met het linken op twee gedachten geen behoorlijk interieur te verkrijgen is.

Om het doorslaan van vocht te voorkomen zijn de muren van de kerk 2 × éénsteen dik met spouw er tusschen. De buitenspouwmuren zijn van bontkleurige Waalsteen, de binnenmuren van gele Friese handvormsteen op een lambris van verglaasde steen. Om overal de spouw consequent te kunnen doorvoeren zijn ook van de lichtramen houten kozijnen met spouwlaten toegepast. In deze kozijnen is dan zonder raanhout direct het glas in lood gezet.

De bekapping met een hokhoogte van ongeveer 19.50 M. is uitgevoerd door de Eerste Ned. Maatschappij voor Houtconstructies („Nemah”) te Doetinchem. De klokketoren op het kruispunt van het dak heeft een spitshoogte van ongeveer 29.50 M. Eenige weken geleden is daarin een luidklok geplaatst.

De dakgoten van de kerk zijn gemaakt van gewapend beton, waterdicht afgewerkt, zonder toepassing van hout en zink, zoodat onderhoud uitgesloten is. De dakbedekking bestaat uit roode Hollandse pannen, voor de helft rechtsche en voor de helft linksche met het oog op afwaaien en inregenen. Op de topgevels z.g. kantpannen. Het staande gedeelte en het dak van de klokketoren is gedekt met ronde leipannen. De afdekking op de spits is van lood. De galmborden met de hoekstijlen zijn ook met lood bekleed.

Voor wat betreft het interieur diene het volgende: Zooda als hiervoor is genoemd zijn de wanden van de kerk van bonte gele Friese handvormsteen, de lambris van dezelfde steen, verglaasd in groene en gele kleur, alles platvol gevoegd. Aan deze wanden behoeft dus nooit iets te worden gedaan, geen witten, schilderen of iets dergelijks, terwijl door het genuanceerde oppervlak het geheel een aangename indruk maakt. De kozijnen, deuren, kapschinkels, plinten en verdere betimmeringen zijn in rustige kleuren geschilderd, terwijl de plafondbeschietsing, gemaakt van uitgezocht vurenhout, geolied en gelakt is, wat door den tijd een prachtige warme toon krijgt.

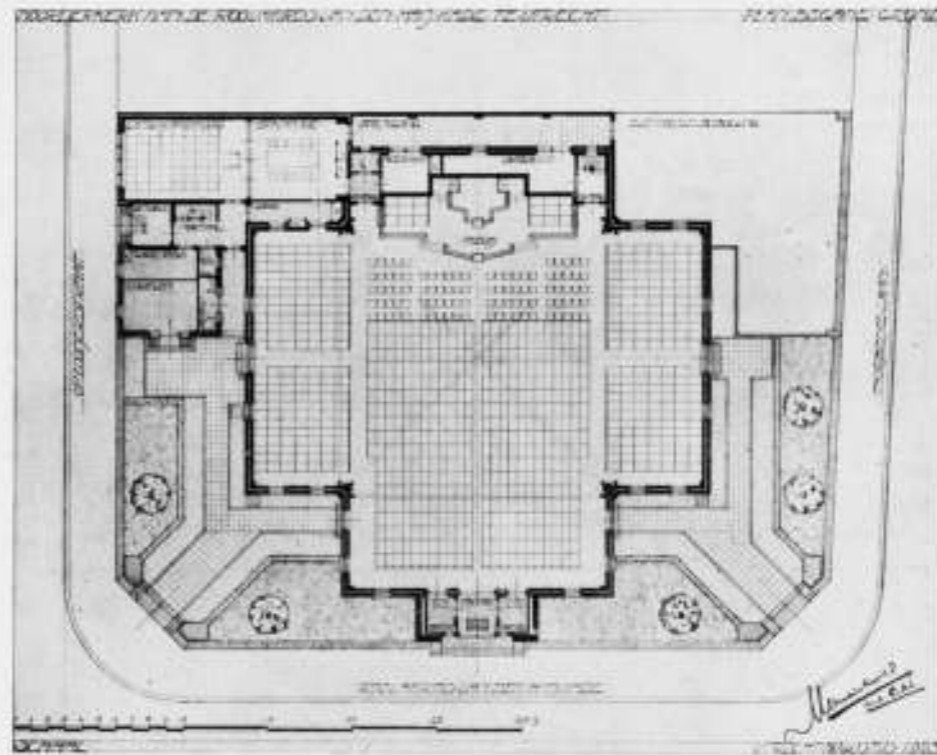
De banken met voor en achterschotten zijn van vurenhout met eikenhouten lezernaars en voetenplanken, donker blauwpaars gebeitst en gelakt. Het totaal aantal zitplaatsen is 864, waarvan 766 op vaste banken en 98 op stoelen, welke laatste bij de bediening van het H. Avondmaal gemakkelijk weggenomen en verplaatst kunnen worden. Onder de lezernaars zijn tegen de achterschotten der banken kleine kapstokhaken geschroefd voor ophangen van hoeden, damestashjes e.d.

Daar voldoende geldmiddelen ontbraken is voorloopig een oud orgel geplaatst en in verband daarmee de galerij-balustrade aangebracht. Ook omdat het instrument te licht van toon is om de kerkruimte voldoende te vullen, hopen wij dat er binnen niet al te langen tijd een nieuw mag komen met een front passende bij het interieur.

Ten behoeve van de ventilatie zijn in het vlakke gedeelte van het plafond vier stuks houten roosters aangebracht, welke zoo noodig met luiken gesloten kunnen worden. Deze roosters correspondeeren met de kerkzolder welke geventileerd wordt door 8

NOORDERKERK MET KOSTERSWONING TE UTRECHT.
ARCHITECT: D. J. HEUSINKVELD, B. N. A.

PLATTEGROND VAN DE NOORDERKERK TE UTRECHT. ARCH. D. J. HEUSINKVELD.

stuks tegenover elkaar staande dakvensters, welke in den zomer altijd open staan en door schuine borden tegen inregenen beveiligd zijn.

De elektrische lampen voor de avondverlichting zijn zoo sober mogelijk gehouden, daar geen geld beschikbaar was voor mooier kronen e.d. Door onzen adviseur, wijlen den Heer B. A. J. van der Hegge Zijnen, is in hoofdzaak gelet op de technische en economische zijde van dat vraagstuk.

De verwarming van de kerk geschiedt door middel van gasradiatoren, geplaatst in de gangpaden. Deze verwarmingsinstallatie is niet met mijn volle instemming aangebracht, daar bij het ontwerpen van het bouwwerk is gerekend op voetverwarming onder de banken met bijplaatsing van enkele radiatoren op spiralen onder de hooge ramen der topgevels, door middel van lage drukstoom of warmwater. Dit systeem heeft vóór, dat de gangpaden zoo smal mogelijk gehouden kunnen worden, wat bij gasverwarming niet het geval is, daar dan de zitplaatsen veel te dicht bij de radiatoren komen, wat voor de kerkbezoekers hinderlijk is. Daar bij voetverwarming de warme lucht regelmatig opstijgt, heeft men bovendien ook minder last van koude luchtstromingen of tocht in de kerk langs de hooge muren. In dat bijzondere geval verstoren de gegalvaniseerde afvoerpijpen der radiatoren ook op hinderlijke wijze het interieur daar de afvoerkanalen niet meer weggewerkt konden worden.

Hoofdaannemer van het bouwwerk was de Firma Erven H. J. Jurriëns te Utrecht, de banken zijn gemaakt door de Firma J. J. Buskes te Utrecht; beiden hebben hun werk tot mijn volle tevredenheid uitgevoerd en opgeleverd. De kosten (afgerond) hebben bedragen:

Voor de kerk met bijgebouw, afsluitmuren enz.	f 110850.00
Voor meubilering	8500.00
Electrische installatie voor kerk en bijgebouw	2960.00

Totaal f 122310.00

Utrecht, 2 Februari 1926.

D. J. HEUSINKVELD, Arch. B.N.A.

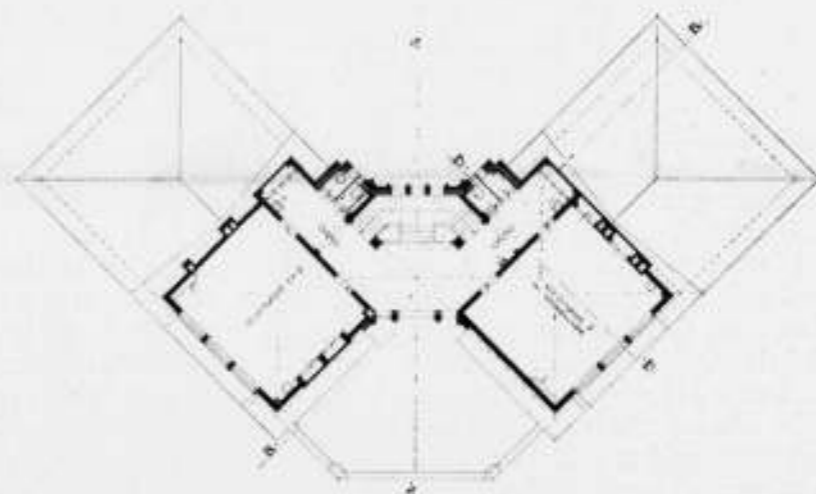
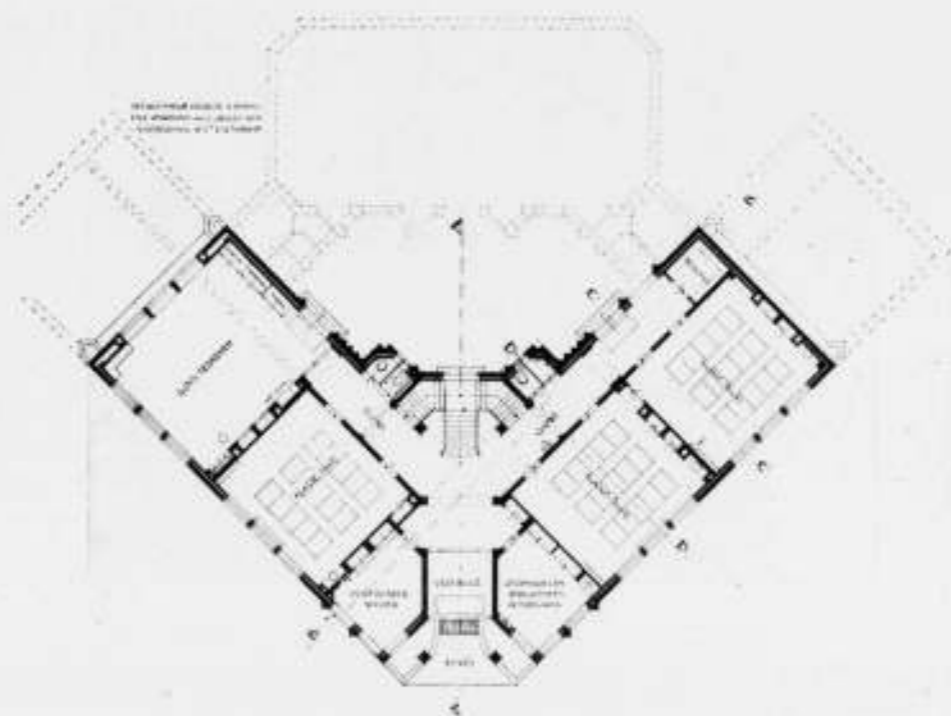
SCHOOL TE BERGEN.

ARCHITECT TH. J. LAMMERS B. N. A.

SCHOOL VOOR L. O. EN M. U. L. O. IN HET BERGERBOSCH TE BERGEN (N.-H.) GEBOUWD 1925.

Het bouwen van deze School voor de Berger Schoolvereniging was een aantrekkelijke opdracht ondanks allerlei geharrewar onherroepelijk aan een Schoolgebouw verbonden.

Een boschrijk mooi groot terrein gunstig liggende aan twee ineenlopende wegen, dat tevens een gunstige situatie toeliet in verband met de toetreding van zonlicht in de lokalen.

PLATTEGROND VAN DE SCHOOL TE BERGEN. ARCHITECT TH. J. LAMMERS. B.N.A.

Deze ligging van het terrein heeft de hoofdvorm van den plattegrond bepaald en gaf mij aanleiding dezen V vorm te kiezen. Hierdoor is tevens een gelukkige oplossing van de gangen en trappenhuis mogelijk geworden. Het gebouw is centraal verwarmd, in gangen en hal zijn tegelvloeren aangebracht, overigens is het gebouw sober van afwerking. De kleuren van het schilderwerk der lokalen zijn door den kunstschilder Jaap Weyand aangegeven en bijzonder geslaagd.

De terreinafscheiding aan de twee wegen wordt gevormd door een haag die op de foto nog al erg magertjes is daar ze pas kort te voren geplant was. Het achterterrein is gedeeltelijk als speelterrein en schooltuin ingericht, overigens is het bestaande boschterrein ongerept gelaten.

Th. J. LAMMERS,
Architect B.N.A.

NOODKERKJE TE SCHEVENINGEN. A. J. KROPHOLLER, ARCHITECT B.N.A.

'N NOODKERKJE.

Met kerstmis 1912 werd dit kerkje, op Scheveningen achter het cirkus, voor het eerst in gebruik genomen. De dichter in pastoor Binnewierds, had in Kropholler de man gezien, die het beste en zuiverste zou kunnen verwerkliken, van wat er in zijn hoofd vast stond: een eenvoudig godshuis voor eenvoudige mensen aan zee.

Zo heeft dit kerkje daar 13 jaar gestaan, veel langer dan oorspronkelijk het plan was en nu de definitieve kerk aan het komen is, waarvoor, door vriendschappelijke tussenkomst van Kropholler, ondergetekende de opdracht ontving, zal dit noodkerkje verdwijnen gaan.

Ik moet U zeggen, dat het mij waarlijk wat droef is, de hand aan dit stil-vrome gebouwtje te moeten slaan. Het eerste kerkje van Kropholler! Want hoe het ook verwaarloosd mag zijn in de laatste jaren, toen alle geld werd bespaard voor nieuwbouw en dus geen, dan hoog nodige reparaties eraan werden gedaan: het was een stille vredigheid gevend, als je er weer eens naar binnen ging. Zo 's morgens, met het hoge zonlicht door het zangkoorraam of zomersavonds als een rode gloed de altaaruimte vulde. Die eenvoudige ruimte met haar geheel ongekuunstelde maar zuivere vormgeving. Nergens iets ook maar gedaan voor „de kunst”, maar open en eerlijk gevend, wat ervan gevraagd werd, d.i. „diensbaar tot in merg en been”, de on-gewilde bouwkunst, die, voordat de maatstok van klassiek-schoon of decoratief-vaardig nog wordt aangelegd, spontaan en direct ontstaat.

O, vooral niets decoratiefs! Daar mag immers niets decoratiefs zijn aan een bouwdeel, wil het niet onzuiver erdoor worden als *bouwdeel*.

Ach ja!, een mooi ding kan decoratief zijn. Dit kerkje was zo bedoeld, óók decoratief, ja, maar dan: *niettegenstaande zichzelf*. O, wezenloze kunstmakers, van moderne jazz-band-architectuur, geloof me, daar was niets, hoegenaamd niets decoratiefs, *niets de-ko-ra-tiefs* aan dit kerkje en het deel echt en goed, het te bekijken, het in te gaan. Want het was 'n gebouwtje, 'n gebouwtje. De gevels waren delen van een *gebouwtje*, géén verwerklikingen van mooie tekeningetjes, die men dan „geveltekeningen” noemt.

Het was schoon in z'n kale niet-mooi-willen-zijn.

Onzalig uur, waarop 't decoratieve niet meer slechts een overmaat of toevoeging

bleef, maar de bouwdelen zelf decoratief moesten worden gemaakt, — (een overhoeks raampje, weet U; tegeltjes bovenaan de gevel; de baksteen *staande* gemetseld; kriebelige zig/zag flodderingen in plaats van muurvlakken; en oja! helemaal recht, alles *recht* omdat dat modèrner is) — toen dat uur kwam, had men geen oog meer voor simpele bouwbaarheid. Zijn nu de gemoederen weer milder, wat minder omsluierd al?

Berlage schreef eens: „zoolang er toch waarde wordt gehecht aan een volkomen pretentielooze verwerkliking der bouwkunstige idee, zal ook het werk van Kropholler van waarde blijken te zijn.”

„Zolang er....” ja!

Voorburg.

C. M. VAN MOORSEL Pzn.

PRIJSVRAAG VOOR DE BEBOUWING VAN HET VOORMALIG PEKINGBOSCH TE BAARN.

De exploitatie van het voormalig Pekingbosch te Baarn, schrijft een prijsvraag uit voor de bebouwing van het voormalig Pekingbosch te Baarn. De prijsvraag omvat het ontwerpen van landhuisjes, niet meer kostende dan f 6000.—, bevattende op den beganen grond drie kamers, keuken, keldertje en closet, op de verdieping 4 slaapkamers zoo mogelijk met badruimte. De landhuisjes zullen moeten worden ontworpen in verband met een bij het programma gevoegde situatie-teekening en de door de inzenders te ontwerpen verdere verkaveling van het terrein.

De ontwerper is vrij in de indeeling voor de verkaveling van de bouwterreinen, mits niet meer dan ongeveer 500 M², per huisje wordt gereserveerd.

Wanneer de verkaveling van het terrein, of de bouwkosten, eene groepsering van eenige aaneengebouwde huisjes noodzakelijk maakt, zal dit worden toegestaan. Een zoodanig blok wordt als één ontwerp beschouwd. De ontwerper zal rekening moeten houden met een gunstige ligging van de woonvertrekken der huisjes ten opzichte der windstreken en van de op de situatietekening voorkomende wegen.

Het verdient aanbeveling dat de ontwerpers, bij de keuze van het perceel, waarop zij zich de uitvoering van hun ontwerp denken, ook rekening houden met die percelen die niet gelegen zijn langs wegen, die, in verband met de windrichting, voor de planindeeling der huisjes het gemakkelijkst zijn te achten, daar ten minste de helft der uit te kiezen ontwerpen moet kunnen worden gebouwd van een andere dan deze gunstigst liggende wegen. Andere gebouwen dan landhuisjes zullen niet in het plan mogen worden opgenomen. Wel zal bij de huisjes moeten worden gerekend op een schuurtje, en bij eenige huisjes op een garage, waarvan de bouwsom niet in bovengenoemd bedrag is begrepen.

Er worden uitgelooft 15 gelijke prijzen elk van f 132.—.

De jury bestaat uit de heeren: S. de Clercq, Architect te Den Haag, Corn. de Graaf, Architect te Utrecht en H. van der Kloot Meyburg, Architect te Voorburg.

De ontwerpen moeten worden ingezonden vóór of op 30 April 1926, vrachtvrij, niet opgerold aan het adres van den adviseerend architect van de Exploitatie van het voormalig Pekingbosch, den heer Jan van der Lip te Utrecht. Inlichtingen omtrent het programma kunnen schriftelijk aan hetzelfde adres worden gevraagd tot 20 Februari 1926.

Het volledige programma waarin opgenomen eenheidsprijzen, waarnaar de begroting moet worden berekend, alsmede een uittreksel van de Bouwverordening te Baarn en de genoemde situatietekening is kosteloos verkrijgbaar aan het adres van den Architect Jan van der Lip te Utrecht.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET VOOR DE GEMEENTE UTRECHT.

Burgemeester en Wethouders van Utrecht schrijven een prijsvraag uit voor een reclamebiljet ten dienste van de propaganda voor de Gemeente Utrecht als woon- en

industriestad. Het bijzet moet op pakkende en bevattelijke wijze de aandacht vestigen op de materiele en ideële voordeelen die de Gemeente Utrecht biedt voor hen, die zich voor de uitoefening van hun beroep of bedrijf, of als particulier willen vestigen, of de stad als vreemdeling willen bezoeken.

De ontwerpen moeten een grootte hebben van 120×80 c.M., staande genomen.

Er worden uitgelooft: een eerste prijs van f 400.— en een tweede prijs van f 200.—

De ontwerper, wiens teekening voor de uitvoering zal worden aangewezen, is verplicht deze eigenhandig voor reproductie in de door hem gekozen techniek — steen- of houtdruk, in beide gevallen met toepassing van ten hoogste drie kleuren, behalve het zwart en de kleur van het papier — gereed te maken en bij het drukken daarvan de noodige voorlichting te geven. Voor deze bemoeiingen zal hem een honorarium van f 150.— worden betaald. Hierbij moet rekening worden gehouden met het aanbrenge van mogelijk door de jury verlangde, niet omvangrijke wijzigingen in het oorspronkelijk ontwerp.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: W. Graadt van Roggen, Dr. Ir. G. W. van Heukelom, L. N. Holsboer, A. C. Lion Cachet, Prof. R. N. Roland Holst.

De ontwerpen worden ingewacht vóór of uiterlijk op den 1sten April 1926 aan het adres van den heer W. Graadt van Roggen, Administratiegebouw Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht.

Exemplaren van het programma zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan het adres van den heer L. N. Holsboer, Directeur van Gemeente Werken te Utrecht.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Meubilering en inrichting der woning door A. E. v. d. Tol (Rotterdam Nijgh en v. Ditmar).

Dit boekje is een praktische handleiding voor leken bij de inrichting van hun interieur. Behandeld wordt de indeeling van de woning, de bestemming van de verschillende kamers, de inrichting van slaapkamer, woonkamer, enz. Daarbij geeft de schrijver middelen aan om de bekende gebreken aan onze huurwoningen te corrigeren (maskeeren van overvloedige deuren, e.d.). Vrij uitvoerig wordt over de kleur gesproken, de kleurentheorie wordt terloops aangeroerd en tal van kleurencombinaties worden aangegeven. Dan wordt gesproken over de behandeling van het muurvlak, de wandversieringen, gordijnen, plafond en vloerbedekking en ten slotte over de meubilering van de vertrekken. Zoo bevat het boekje tal van wenken van praktischen en aesthetischen aard voor hen die zich hun interieur willen scheppen naar eigen karakter en zich niet willen laten inrichten door een meubelzaak. De schrijver stelt dit axioma: „Begin met Uw vertrekken zoo sober mogelijk in te richten en ga, vooreerst, niet ver buiten het direct praktisch noodige”. Geleidelijke aanvulling kan daarna volgen en „bij een langzamen ophou, meteen het decoratieve element meer naar voren brengen”. Het ideale geval noemt hij: „dat, waarbij men met een interieur-kunstenaar kan samenwerken, die ruim genoeg is en menschenkennis in voldoende mate bezit, om het karakter van zijn opdrachtgever vrij te laten”. Langs den weg van vrije keuze uit eenvoudige middelen moet dan gaan het zoekende tasten naar „stijl”. „Aan „kunst” daarbij te denken en gewild „artistiek” te doen is snobbisme”. „Tracht nergens anders naar dan in Uw omgeving een gevoel van „prettige behagelijheid en rustige bevrediging” (Berlage) te doen ontstaan en kunt ge U dat verschaffen met een bazar-artikel en niet met een kunstnijverheids-voortbrengsel, koopt dan het eerste. Gij zult krachtiger de komst van een echten nieuwen „stijl” bevorderen, dan Uw buurman die alleen moderne „stijl”-artikelen koopt! Maar blijft eerst goed rondkijken en komt gij onder de producten van kunstnijveren dingen tegen die U dat doodgewone gevoel van „prettige behagelijheid en rustige bevrediging” sterker nog geven, koopt ze”. Waar dit boekje leiding geeft bij de keuze van die artikelen, ligt zijn diepere beteekenis als krachtig pleidooi voor een komende stijl. v. W. F.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Mededeelingen. Prijsvraag voor het Canisiusmonument. — Tentoonstelling plannen Operagebouw. — Berichten. — Operagebouw te Amsterdam. — Rotterdamsche Post XI, door Oeriscopus. — Vormen van Nederlandsche Kunsten in de laatste vijftig jaar door J. P. M. — Ontvangen boekwerken.

MEDEDEELINGEN.

PRIJSVRAAG VOOR HET CANISIUSMONUMENT.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft, na onderzoek van het programma voor bovengenoemde prijsvraag, bevonden dat het op verschillende belangrijke punten niet voldoet aan de Algemeene Prijsvraagregelen en dat met name, niet den minsten waarborg bestaat dat de bekroonde of zelfs een der bekroonden, met de uitvoering van het monument zal worden belast.

Evenzeer zijn de bepalingen omtrent de „levering” n.b. met boetebepaling, onaanneemelijk en is in geen enkel opzicht het auteursrecht van den ontwerper gewaarborgd.

Ondanks uitgebreide correspondentie met den prijsvraaguitschrijver is deze niet bereid gebleken om maar ook de geringste wijziging in de programmabepalingen te brengen, zoodat den kunstenaars ten ernstigste ontraden moet worden in deze prijsvraag mede te dingen.

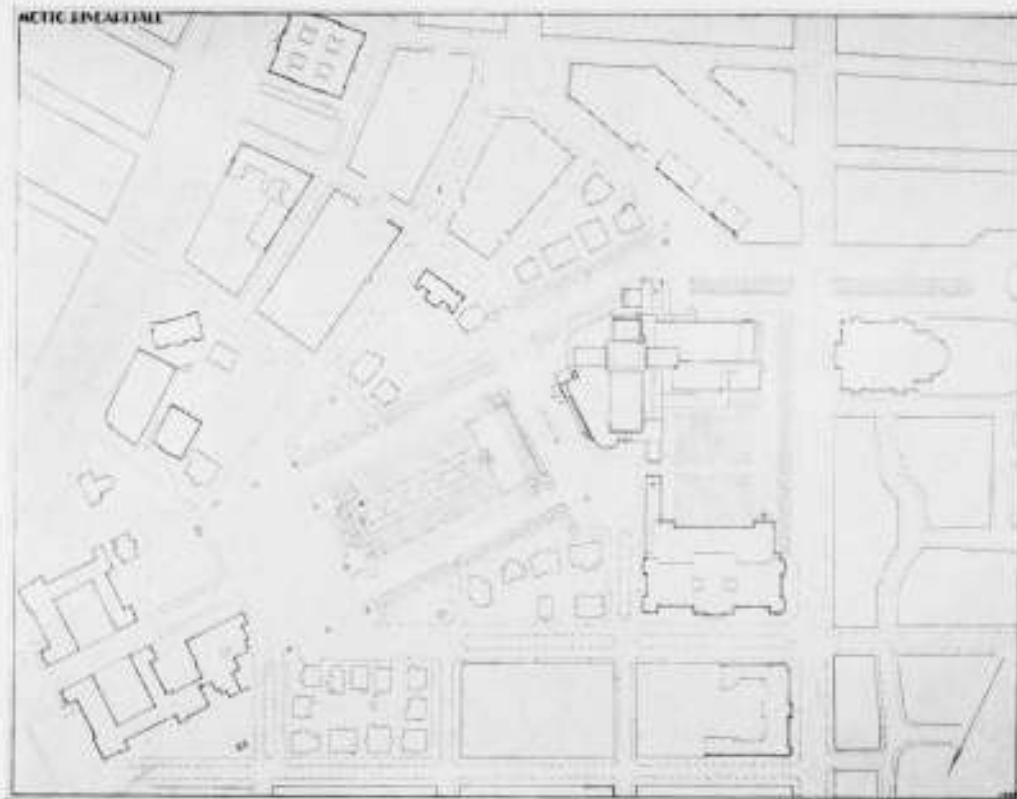
TENTOONSTELLING PLANNEN OPERA-GEBOUW. De voorloopige schetsplannen voor het Operagebouw met ombouwing op het IJschutterrein te Amsterdam, ontworpen door de H.H. Architecten C. J. Blaauw, Ir. J. van Gratama, J. M. v. d. Mey, Dr. Ir. D. F. Slothouwer, J. F. Staal en H. Th. Wijdeveld zullen tentoongesteld zijn in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 14 tot 27 Februari 1926.

BERICHTEN.

L. H. E. VAN HYLCKAMA Vlieg. De Gemeenteraad van Leenwarden verleende op Dinsdag 9 Februari j.l. eervol ontslag aan den Heer L. H. E. van Hylckama Vlieg als Directeur der Gemeentewerken aldaar, met ingang van 15 Februari.

Dr. H. P. BERLAGE. Op Zondag 21 Februari a. s. zal Dr. H. P. Berlage den leeftijd bereiken van 70 jaar.

TIJD EN EEUWIGHEID. Met het menschedom zijn ook zijn bouwwerken wankel geworden. Na de St. Pauls te Londen, de Waterloo-bridge, het Pantheon te Rome, de Aya Sophia te Constantinopel, hooren we nu rare noten kraken over de Eifeltoren, die leelijk roest, over Uffizi-galerij, die door de Arno ondermijnd wordt en over de Dom te Keulen, die, hoewel nog niet gevaarlijk, leelijk begint . . . enz. enz.

SITUATIEPLAN OPERAGEBOUW.

ARCHITECT: J. F. STAAL.

OPERAGEBOUW TE AMSTERDAM.

RAPPORT DOOR DE JURY TER BEOORDEELING DER VOORLOOPIGE SCHETSPLANNEN VOOR EEN OPERAGEBOUW OP HET IJSCULPTERREIN TE AMSTERDAM, UITGEBRACHT AAN HET BESTUUR VAN DE STICHTING „DE WAGNERVEREENIGING“.

Aan H.H. Bestuurders der Stichting „De Wagnervereniging“.

Overeenkomstig Uw verzoek hebben wij de eer U hierbij te doen toekomen de beoordeeling der voorloopige schetsplannen voor een Operagebouw op het IJsculpterrein te Amsterdam.

Tot het vervaardigen dezer schetsplannen waren door U uitgenoodigd zes architecten t.w. de Heeren C. J. Blaauw, Ir. J. Gratama, J. M. van der Mey, Dr. Ir. D. F. Slothouwer, J. F. Staal en H. Th. Wydeveld.

De opdracht, aan deze architecten bij een nauwkeurig gedetailleerd programma gegeven en door hen aanvaard, kan in het kort als volgt worden omschreven:

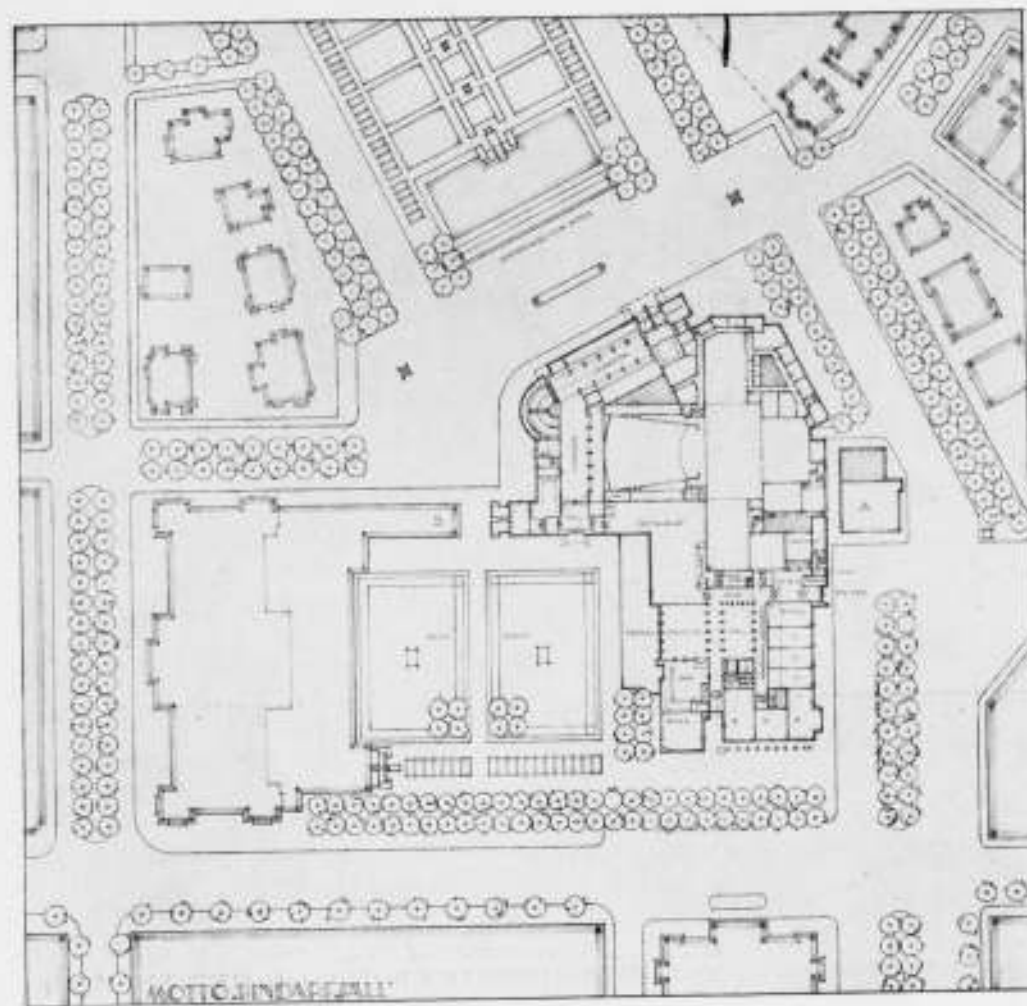
„Het vervaardigen en inleveren van een voorloopig schetsplan voor een doelmatig en economisch te beheeren Operagebouw op het IJsculpterrein te Amsterdam. Al of niet kan daarbij worden ontworpen eene aansluitende ombouwing, die eveneens goede exploitatie-mogelijkheden bieden moet.

„Dit geheele complex zal zich op harmonische wijze in het stadsplan dienen te voegen.”

De zes ontwerpen werden onder de na te noemen motto's ingezonden, in welke volgorde de inzendingen door de Jury behandeld zijn:

„De Zeven”, „Lohengrin-motief”, „X”, „Opera-Seria”, „Hindarfjall”, „Wagner”. De Jury hield om tot eene beslissing te komen, in totaal 7 bijeenkomsten en wel op de volgende data:

60

BEGANEGROOND PLAN OPERAGEBOUW-COMPLEX.

ARCHITECT: J. F. STAAL.

4 Januari 1926, 6 Januari 1926, 9 Januari 1926, 13 Januari 1926, 16 Januari 1926, 28 Januari 1926 en 30 Januari 1926.

Op de eerste bijeenkomst werd, na opening der inzendingen geconstateerd, dat deze alle aan de bepalingen van het contract voldoen. Vervolgens werden, teneinde de hoofdgedachte van de ontwerpers te ontlede, in de eerste plaats de situatie-plannen der zes inzendingen in behandeling gebracht.

Op de tweede bijeenkomst werd daarop het stedenbouwkundige vraagstuk aan de hand der onderscheidenlijke toelichtingen nader bestudeerd.

Op de derde en vierde vergadering werden achtereenvolgens de inzendingen op het punt van het Operagebouw nauwkeurig onderzocht.

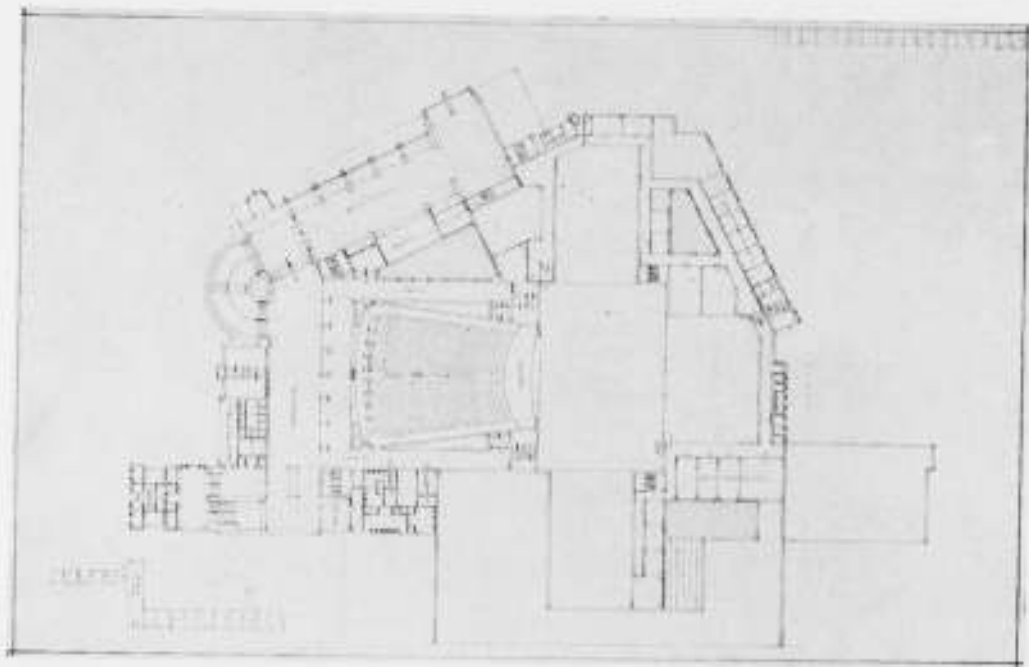
De vijfde vergadering was meer bepaaldelijk gewijd aan een omvattende bestudering der ontwerpen „Hindarfjall” en „X”, terwijl de zesde bijeenkomst de gelegenheid bood alle ontwerpen ook op technische onderdelen nogmaals de revue te laten passeeren.

Bij de zevende (slot-)vergadering kon de Jury daarop hare conclusies trekken en tot een positief resultaat komen.

Het oordeel samenvattend, dat de Jury zich op deze bijeenkomsten gevormd heeft, kan omtrent de onderscheidenlijke inzendingen het volgende opgemerkt worden:

„De Zeven”. Tegen dit plan zijn in hoofdzaak de volgende bezwaren gerezen:

61

HOOFDVERDIEPING OPERAGEBOUW.

ARCHITECT: J. F. STAAL.

eene te uitgebreide bebouwing van het geheele terrein zonder hiermede nochtans een eenheid te bereiken;

eene niet gelukkige groepeerings van het geheele gebouwencomplex ten opzichte van de elkaar kruisende assen, waarvan het gevolg is, dat de gesloten flatbouw tegenover de bestaande open bebouwing komt te liggen en dat de vorm van de open gedeelten tusschen het gebouwencomplex in verband met de bestaande bebouwing niet bevredigt;

eene niet te aanvaarden oplossing van den hoofdingang onder het straatniveau.

De Jury meent echter wel de aandacht te moeten vragen voor de bijzondere wijze, waarop de ontwerper hall, hoofdtrappen, bijtrappen, gangenstel en foyers, alsmede de verschillende rangen in de zaal van het Operagebouw met elkaar in verband heeft gebracht.

„Lohengrin-motief”. De hoofdgedachte van de drie assen heeft iets aantrekkelijks, maar deze is niet tot een bevredigend plan gerijpt, hetgeen vooral tot niting komt in dat gedeelte van het complex, dat met het Stedelijk Museum één geheel zou moeten vormen.

Het verband van vestiaires, trappen, hallen en foyers kan niet als goed aanvaard worden, doch wel mag gewezen worden op de ernstige studie der distributie van tooneelruimten, dienstvertrekken e.a., welke distributie in tegenstelling tot enkele andere ontwerpen goed geslaagd mag worden genoemd.

„X”. Indien men zou aanvaarden de gedachte, dat een Operagebouw slechts een volkomen symmetrische plattegrond mag hebben, dan zou zeker erkend dienen te worden, dat dit plan tot eene in hoofdzaak gewenschte oplossing geleid heeft.

De groepeerings van het symmetrische gebouw met de daarbij aansluitende bebouwing in de as van het Rijksmuseum bevat eene goede hoofdgedachte. Echter kan niet ontkend worden, dat deze streng doorgevoerde symmetrie aan de kant van de van Baerlestraat en Gabriël Metsstraat een eenigszins geforceerde oplossing tot gevolg heeft.

De plattegronden wijzen op een monumentale geslotenheid die tegelijk beknopt is. Doch de Jury meent, dat deze beknoptheid den ontwerper tot een minder gelukkige oplossing geleid heeft ten aanzien van de toegangen tot de foyers en trappenhuizen.

Niettemin meent de Jury deze inzending te mogen kwalificeeren als een goed doorwerkt plan.

„Opera-Seria”. Het plan van dezen ontwerper zou, voorzover het betrekking heeft op het Operagebouw zelve, bij uitvoering zeer zeker tot een groot sch monumentaal geheel kunnen groeien, want de plaatsing van het gebouw aan het ontworpen plein in de van Baerlestraat is op zich zelf zeer mooi.

Het gevolg hiervan was echter, dat de indeeling van het Museumplein niet tot een harmonische oplossing heeft geleid. De plaatsing van de flatwoningen o.a. — welke overigens niet gelukkig is te noemen — vermocht hierin geen verbetering te brengen.

Bovendien zou, ter beschikking van het gewenschte monumentale effect van het plein voor het Operagebouw, de westelijke wand van de van Baerlestraat een belangrijke wijziging moeten ondergaan, waarvan de uitvoering bezwaarlijk kan worden verwacht.

Hoewel de ontwerper op de zeer fraaie teekeningen een buitengewoon mooi zaal- en tooneelcomplex heeft weten voor te stellen, moet de Jury toch opmerken, dat dit resultaat mede verkregen werd door afwijkingen van het programma.

Maar wel zal met de Jury ongetwijfeld elke beschouwer van dit plan getroffen worden door het monumentale karakter der plattegronden en door de liefde, waarmede de ontwerper zich aan zijn taak heeft gewijd.

„Hindarfjall”. De ontwerper heeft de Jury overtuigd, dat bij uitvoering van zijn ontwerp het schouwburg-hotelcomplex zijn naaste omgeving met Concertgebouw-Stedelijk Museum-Rijksmuseum tot een groot monumentaal stadsdeel zal binden; dat de niet symmetrische ligging van den schouwburg ten opzichte van de Rijksmuseum-as volkomen aanvaard mag worden en dat deze ligging in zijn plan tot een groot gedachte plattegrond verwerkt is. Als voornaamste consequentie dezer ligging zij aangegevend de zeer goede oplossing aan het Museumplein gegeven.

Bovendien heeft, naar de meening der Jury, de ontwerper het schouwburgplan tot een betrekkelijk beknopt, doch groot sch geheel weten te verwerken, waarbij speciaal de aandacht gevestigd worde op de buitengewone wijze, waarop de hoofdtrap met foyers en zaal in verbinding is gebracht.

De ligging van het hotel is zeer gunstig. De ontwerper plaatst dit gedeelte van het gebouwencomplex tegenover het Concertgebouw en slaagt er aldus in de ingang van de Gabriël Metsstraat met het daarbij aansluitende Museumplein tot een goede oplossing te brengen.

Buitendien zal de architectonisch voortreffelijk ombouwde tuinaanleg tusschen dit hotel en het Stedelijk Museum een zeer waardevol effect in het stadsdeel vormen.

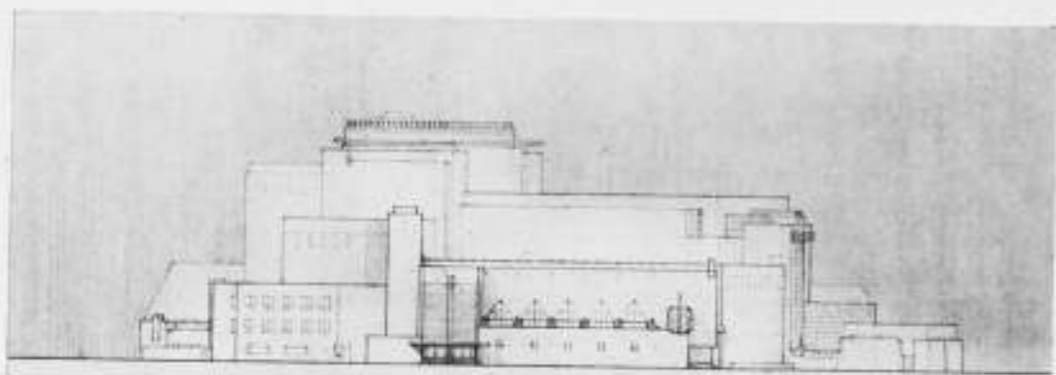
„Wagner”. De ontwerper heeft getracht de moeilijkheid van het stedenbouwkundige vraagstuk op te lossen door het kruispunt der beide assen in het Operagebouw zelve op te nemen. Deze hoofdgedachte kan eene gelukkige worden genoemd.

Bij nadere beschouwing blijkt echter dat de groote voorruimte mede door hare afmetingen niet in eene harmonische verhouding staat tot den eigenlijken Schouwburg, terwijl de ontwerper de moeilijkheid van de kruising der twee hoofdasen in het kernpunt van het Gebouw niet tot eene te aanvaarden oplossing heeft gebracht.

Met waardeering voor de goede hoofdgedachte ten aanzien van het stedenbouwkundige vraagstuk meent de Jury toch tegen de plattegronden van den schouwburg zelve (zoowel hall met hoofdtrappen als schakeling met bijruimten rondom het tooneel) ernstige bezwaren te moeten doen gelden.

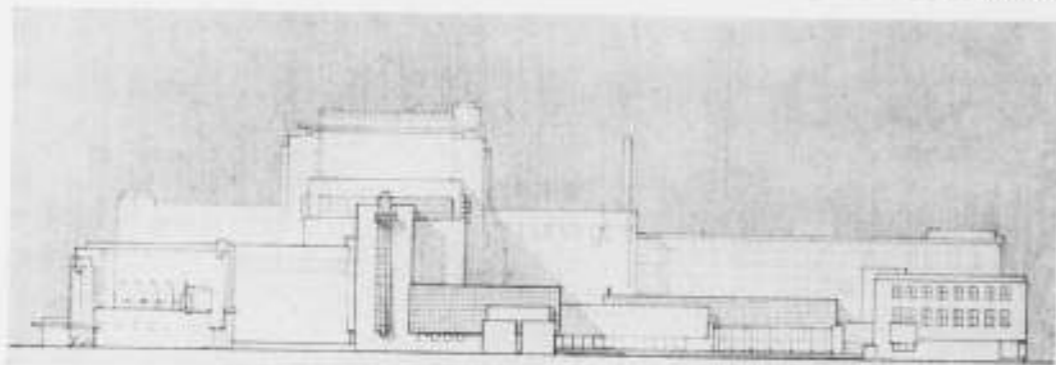
De Jury heeft in haar programma niet meer dan schematische voorstellingen van het architectonisch gedeelte der opgave gevraagd. Aan dezen eisch hebben de meeste inzenders zich ook gehouden.

Niettemin hebben enkele ontwerpers — speciaal die van de Motto's „Opera-Seria” en „Hindarfjall” — een juiste voorstelling gegeven van de architectonische werking van het door hen geprojecteerde complex.

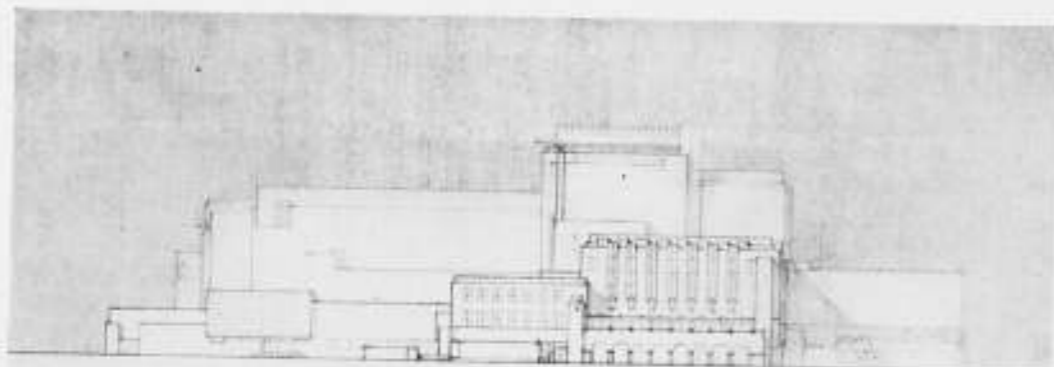
AANZICHT.

ZIJDE MUSEUMPLEIN.

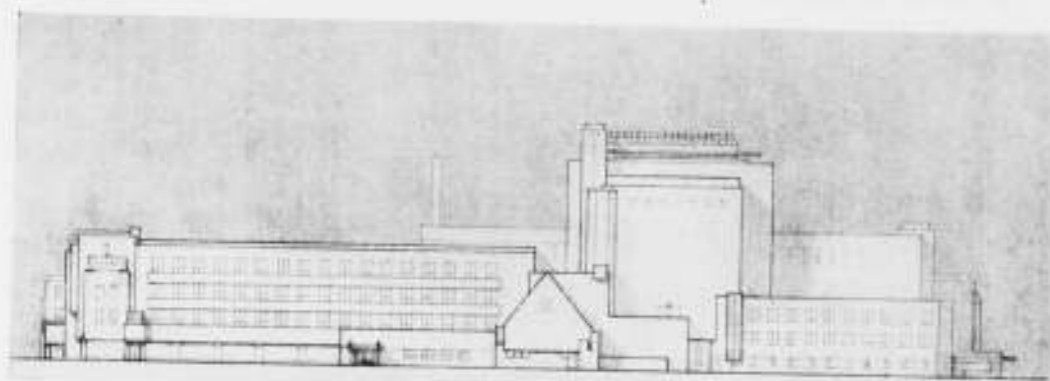
AANZICHT.

ZIJDE STEDELIJK MUSEUM.

AANZICHT.

ZIJDE VAN BAERLESTRAAT.

AANZICHT.

ZIJDE GAHR-METSUSTRAAT.
GEVELS VAN HET OPERAGEBOUW-COMPLEX. ARCHITECT J. F. STAAL.

Hoewel, uiteraard, deze arbeid van geen invloed geweest is op de beslissing van de Jury, wenscht deze toch een waardeerend woord hieraan te wijden.

Bovendien biedt, volgens hare meening, — en hierop zij in verband met de hieronder te nemen conclusie speciaal de aandacht gevestigd — het ontwerp „Hindarfjall” alle waarborgen, dat dit bij uitvoering tot eene belangrijke architectonische schepping zal groeien.

Conclusie. Naar aanleiding van bovenstaande beoordeling der ingekomen ontwerpen zal het Uw Bestuur niet verwonderen, dat de Jury *zonder eenig voorbehoud met algemeene stemmen* besloten heeft aan de Wagnervereeniging het ontwerp „Hindarfjall”, dat, zooals wij U bereids konden berichten, van den architect J. F. Staal is, voor uitvoering aan te bevelen.

Te meer doet zij dit, waar het ontwerp, zoowel door de beknoptheid van het schouwburgplan zelve als door grootte en ligging van het hotel en van het restaurant met terras, alsmede de juiste plaatsing der winkels en showrooms, zeer goede exploitatiemogelijkheden biedt.

Tenslotte stelt de Jury er prijs op Uw Bestuur geluk te wenschen met het buitengewoon bevredigend resultaat, dat deze prijsvraag heeft opgeleverd. Zij ontveinst zich niet, dat nog vele moeilijkheden te overwinnen zijn, doch vertrouwt dat Uw Bestuur alle medewerking vinden zal om desondanks de plannen ten volle te verwezenlijken.

Aldan zal de muziekdramatische kunst eindelijk de plaats vinden, waar zij op waardige wijze beoefend worden kan. Bovendien zal de stad Amsterdam hiermede een van haar moeilijkste stedenbouwkundige vraagstukken tot een schoone oplossing kunnen brengen.

Aldus opgemaakt en vastgesteld in de voltallige Juryvergadering op 4 Februari 1926 te Amsterdam.

w.g.	Dr. H. P. BERLAGE, J. C. BUNGE, A. R. HULSHOFF, M. v. NOTTEN, P. VORKINK, P. CRONHEIM, <i>Secretaris.</i>	}	<i>Juryleden.</i>
------	--	---	-------------------

OVER DE ONTWERPSCHETSEN VOOR HET OPERA GEBOUW.

In dit nummer zijn en in het volgende nummer zullen nog enkele afbeeldingen worden opgenomen van de schetsontwerpen voor het operagebouw te Amsterdam.

De prijsvraag, waartoe de heeren Blaauw, Gratama, v. d. Mey, Slothouwer, Staal en Wijdeveld, zijn uitgenoodigd, had het karakter van een ideeën prijsvraag, zooals blijkt uit de korte samenvatting van het programma, in het juryrapport op pag. 60, gegeven.

De teekeningen dus schrijven niet meer neer dan ideeën, gedachten over de oplossing van het vraagstuk, en geven van de concrete vorm van de architectuur, in welke de oplossing door de ontwerpers is gezocht, een zeer schetsmatige aanduiding.

Voor hen die verwacht hadden voor dit zeer belangrijke bouwwerk een collectie fonkelende teekeningen ingezonden te zien, zullen de schema teekeningen wellicht een teleurstelling brengen. Daarentegen zal het beschouwen en bestuderen van deze teekeningen van uit het hogere standpunt waarop de Jury zich stelde, een rijkdom van gedachten inzichten en vondsten, toonen, die boeiend als hij is, deze prijsvraag reeds afgescheiden van haar resultaat, belangrijk maakt.

Het ontwerp van den heer Staal, dat voor uitvoering door de Jury wordt voorgedragen, brengt naast de concrete architectonische vorm, waarop de Jury met lof wijst, een situatieplan, waarvan de groote betekenis eerst na overwogen studie ten volle kan blijken. Wij achten het niet ondienstig, daartoe te vermelden uit wat de ontwerper zelf aan zijn plan schriftelijk toevoegde:

TOELICHTING.

Situatie. Het complex is vastgelegd aan de nabije groote gebouwen: Concertgebouw en Stedelijk Museum, bepaald van uit hun richtingswerking en van uit die der hoofdstraten. De relatie met het Rijksmuseum acht ontwerper van secundaire orde, hoewel belangrijk. Deze verbinding is gezocht over de volle breedte van het Museumplein, dat door het silhouet van het complex wordt afgesloten. Met behoud van de openheid is bedoeld het Museumplein als ruimte „af” te vormen, van welke de richting- m.k.z. de „strooming”), doch niet de as-werking gewichtig is. De scherpe hoek van het bouwblok Gabriël Metsu- en van Baerlestraat is gesloopt, om het verlengde J. W. Brouwersplein een, aan de gestrekte richting der gebouwen zich aansluitenden, passenden vorm te geven. Tevens om verkeers- en welstandsredenen. Ontwerper meende, waar de Lairesestraat-doorzetting over het Museumplein uit verkeersoogpunt onbelangrijk werd verklaard, het verlengde J. W. Brouwersplein te mogen vernauwen door het bijgebouw A.

Ontwerper heeft de bestaande begrenzing van den tuin Stedelijk Museum, welke dien tuin een onhoudbaren vorm verschaft, doen vervallen, met de straat, die van geen belang is. Den tuin van Stedelijk Museum en dien van het Hotel-restaurant heeft hij, ter verkrijging van een stedenbouwkundige eenheid, tot één gemaakt, waarbij, indien noodig, een lichte afseiding tusschen beide tuinen te accepteren is. Door verlegging der wegen en verplanting der boomen op het Museumplein ontstaan voor enkele bestaande villa's vóórterreinvergrotingen, welke, bij niet aankoop door de betreffende villa-bezitters, tot plantsoen kunnen worden, van de villa's door een pad te scheiden. Door dezelfde verlegging ontstaan nieuwe villaterreinen.

Behouwing. Het complex is zoodanig bebouwd, dat de lengte-richtingen, gezien uit van Baerlestraat en van J. W. Brouwersplein, die straatrichtingen onderstrepen. Het is aan weerszijden van de as Rijksmuseum evenwichtig, niet symmetrisch bebouwd, zijn uiterste grenzen zijn ongeveer even ver van die as-snijding verwijderd.

Het Theatergebouw is omringd met lagere en kleinere gebouwen of gebouwgedeelten, om een overgang en verband met de schaal der bestaande bebouwing te verkrijgen.

Theater. De situatie leidt tot een afwijking van het gangbare Theatertype; plaats en vorm van de hoofdtrap schijnt ontwerper de aesthetische consequentie der situatie en hieruit is de verdere distributie van gangen en bij-trappen afgeleid.

De volgende zakelijke overwegingen hebben bij de distributie verder gegolden:

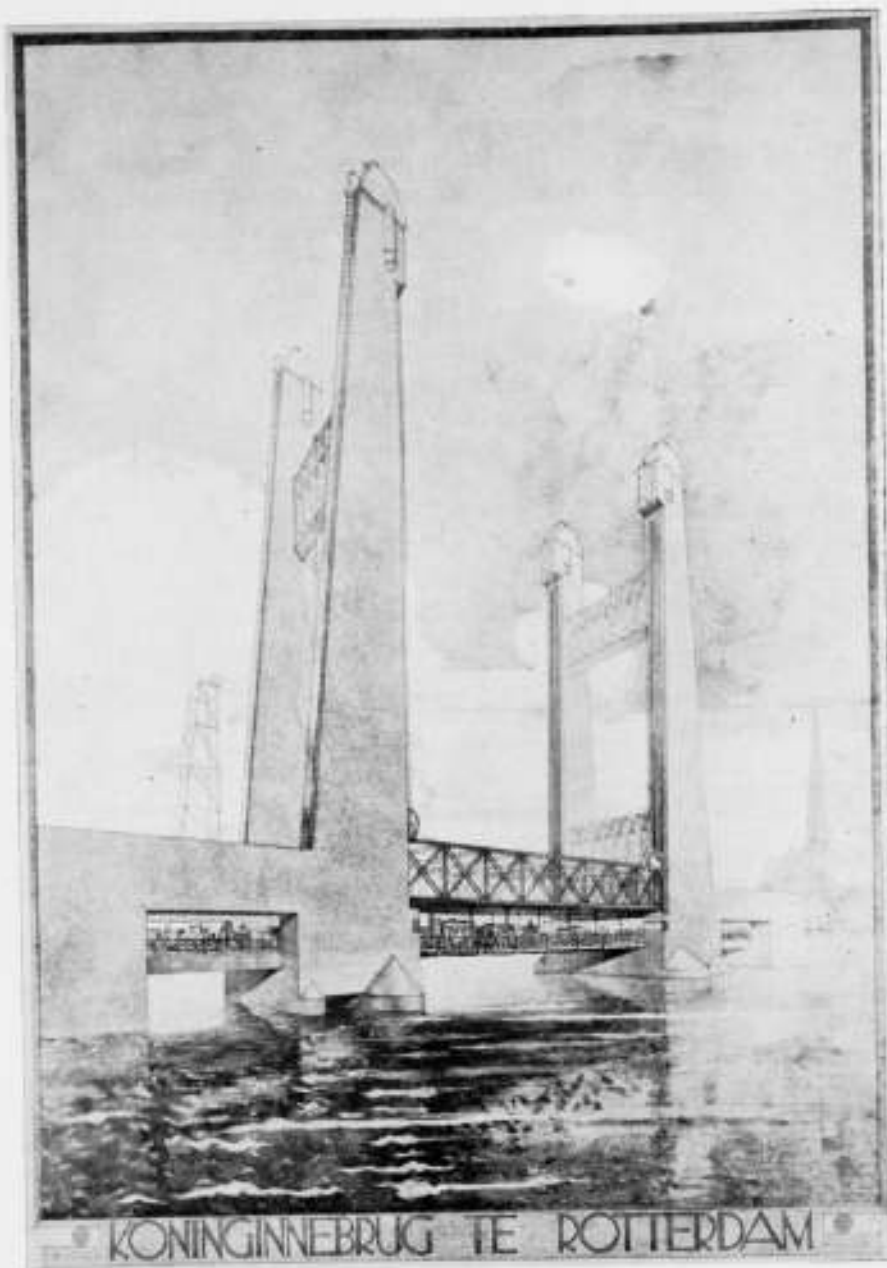
I. Direct na binnenkomst moet elke bezoeker zich snel en gemakkelijk van jas, hoed, etc. kunnen ontdoen. Geen bezoeker mag de hoofdtrappen betreden anders dan in zijn avondeostuum.

II. Hoofdtrap, hoofd-corridor en foyer (hogere rangen) moeten samenvloeden tot één gezelschapsruimte, waar men elkaar zonder zoeken vindt. Geen circulerende gangen en geen afgesloten trappenhuis, doch één verbondenheid van hoofdcorridor en foyer, waartusschen de hoofdtrap uitmondt. De hoofdtrap is een zich omhoogschroevende voortzetting der corridors. De hoofd-corridors zijn foyers, in de smallere en lagere gang (tegen de achterzijde van de zaal) zijn fauteuils of banken te plaatsen, hoewel wandelen, niet zitten, het doel der bezoekers is in de pauze. De afgesloten foyer is rook-foyer.

III. Mogelijkheid tot directe oriëntatie, door steeds andere uitzichten en door- kijken bij het zich bewegen door het Gebouw.

IV. In het ontwerp zijn 2 gescheiden ingangen, bedoeld respectievelijk voor de hogere en lagere rangen (2° en 3° balcon). Doch zij kunnen, daar de hoofdtrappenhuisen naast elkaar en op ongeveer gelijken afstand tusschen de ingangen gelegen zijn, ook voor een andere scheiding van bezoekers (b.v. tusschen abonné's en niet-abonné's) worden gebruikt.

De plaatsverdeling is als volgt: Zaal 836 zitplaatsen; 1° balcon 448 zitplaatsen; 2° balcon 321 zitplaatsen; 3° balcon 300 zitplaatsen. Totaal 1905 zitplaatsen.

ROTTERDAMSCH E POST XI.

Met waardeering hebben wij gezien dat Burgemeester en Wethouders van Rotterdam den zedelijken moed gehad hebben terug te nemen het onzalige voorstel tot het bouwen van een brug ten Zuiden van de Delftsche Poort (zie Rotterdamsche Post VIII) en in plaats daarvan hebben voorgesteld aan Dr. Berlage een nieuw plan voor het Hofplein te vragen.

De raad heeft dezer dagen dit voorstel aangenomen en het is te hopen dat Dr. Berlage deze opdracht zal aanvaarden en erin zal slagen in dit stadium voor het al te lang verwaarloosde Hofpleinvraagstuk een bevredigende oplossing aan de hand te doen.

Een nieuwe kwestie vervult inmiddels de gemoederen. De jury in de prijsvraag voor de brug over de Koningshaven heeft indertijd twee ontwerpen aangewezen, die ernstig voor uitvoering in aanmerking zouden komen. (Zie Rotterdamsche Post V.). De directeur van Gemeentewerken nu heeft de inzenders van beide ontwerpen in de

gelegenheid gesteld hun ontwerp nader te bezien en heeft thans het ontwerp „Op hoop van zegen” (een dubbele basculebrug) voor uitvoering voorgedragen. (Zie afbeelding in No. 22 van het Bouwkundig Weekblad Jaargang 1925).

Hij acht weliswaar de ontwerpen technisch gelijkwaardig, doch aesthetische overwegingen doen hem het ontwerp „Pentagram in cirkel” (een hefbrug) terzijde leggen.

Nu is het een feit dat hij de openbare meening in deze niet aan zijn zijde heeft. Integendeel, in den raad, in de pers en onder de architecten blijken sterke sympathiën te zijn voor het ontwerp „Pentagram in cirkel” van den Rotterdamsehen ingenieur Emmen.

Uit zeker technisch instinct voelen velen voor een zoo laag boven het water gelegen brug van 50 Mr. doorvaartwijdte, het voordeel van den hefbrug boven de dubbele basculebrug en wat het uiterlijk aangaat, de gespierde, gedurfd betonpijlers met daartusschen de lichtig opschuivende brug hebben het gevoel voor de schoonheid der techniek, dat bij raschte Rotterdammers latent aanwezig is, een nieuwen, sterken prikkel gegeven.

Trotsch als zij zijn op hun kolentips, hun graanzuigers, hun silo's, hun zeeschepen, hun drijvende bokken, enz., geven zij verre de voorkeur aan Emmen's frisch ontwerp boven het zware, alledaagsche product van een Duitse fabriek.

Het wil er bij een massa Rotterdammers niet in dat, waar bij meerdere zaken een overheidstoetsing gegeven wordt ten einde opdrachten voor de plaatselijke nijverheid te behouden, dit belangrijke werk in Duitse handen zou worden gegeven en het kloek ontwerp van hun stadgenoot, juist om aesthetische redenen, onuitgevoerd zou moeten blijven.

Wij kunnen ons niet onttrekken aan den indruk bij het lezen van het rapport van den directeur, dat deze zijn redenen heeft, nog buiten de merites van het Duitse project, die zoo zeer naar voren te brengen.

De meest voor de hand liggende verklaring moge zijn dat bij aanvaarding van een fabrieksontwerp „het opmaken van uitvoerige, tot in bijzonderheden afdalende bestekken kan achterwege blijven”.

Wij kunnen persoonlijk niet anders dan de algemeene bewondering voor het hefbrugontwerp deelen.

De structuur van het inderdaad kolossaal gevaarte is van een zoo ongerepte, natuurlijke schoonheid dat men reehuit maling krijgt aan de traditioneele overwegingen van „schaal” en aansluiting aan de laat-negentiende eeuwse bebouwing van de van der Takstraat en Rosestraat.

De uitdrukking van volkomen beheerschte rustige kracht in de betoneconstructies in juist gevoelde tegenstellingen tot de ijle liggers van het beweegbare gedeelte, geven een impressie van zuiver zakelijke schoonheid, die wij ons niet herinneren ondergaan te hebben sinds wij zes, zeven jaar geleden voor het eerst zagen het ontwerp van Duiker en Bijvoet's Academiegebouw.

De heer Emmen moet wel een geboren constructeur zijn om zuiver langs den weg zijner ingenieursformules gekomen te zijn tot de samenstelling van een utiliteitswerk van zoo hooge architectonische waarde, tot welke artistieke bekwaamheden hij trouwens, voor zoover wij weten, zichzelf nooit in staat droomde.

Wij begrijpen volkomen hoe het mogelijk is dat dit ontwerp bij leken als architecten zoo onverdeelden bijval vindt, wij begrijpen volkomen dat ook de jury dit ontwerp, dat eigenlijk inging tegen de in het programma uitgesproken wenschen, om zijn bijzondere kwaliteiten toch zoodanig naar voren bracht, wij deelen echter geenszins de door den directeur zoo zonder aarzeling uitgesproken vrees voor aantasting van het stadsbeeld.

Als Rotterdam iets hoognoodig heeft dan zijn het bouwwerken van dezen aard. Men moge hiervoor doode steden als Enkhuizen en Veere willen behoeden, Rotterdam heeft het recht een bescherming als deze af te wijzen.

Het is een werk uit één stuk, een flinke, frissche gedachte en wij zouden het oprecht betreuren als aan onze stad dit krachtig Hollandsch werk ontging.

PERISCOPIUS.

VORMEN VAN NEDERLANDSCHE KUNSTEN IN DE LAATSTE VIJFTIG JAAR.

„Kunst aan het Volk” heeft in het Stedelijk Museum te Amsterdam een tentoonstelling doen inrichten, welke beoogt een overzicht te geven van de Vormen der Nederlandsche Kunsten in de laatste vijftig jaar. Aangezien de kunstvorm onafscheidelijk verbonden is aan het kunstproduct zelve, is deze tentoonstelling er een van kunstproducten uit de laatste 50 jaren, waarbij de bouwkunst ook in foto's vertegenwoordigd is. De middenzaal op de verdieping bevat hoofdzakelijk de beeldhouwkunst en het zal wel de bijzondere geschiktheid van deze ruimte om er vele groote beelden in te plaatsen geweest zijn, die de beeldhouwkunst tusschen haar zusters hier dien wat opvallenden voorrang bezorgde. Als ook eenzelfde geschiktheid de „collectie schilderijen met typeerende specimina uit de periode 1875—1925,” in de armoedige hoekzaal deed te land komen, mogen wij hieruit geen gevolgtrekkingen maken over de kwaliteiten van de specimina. Want al zijn deze verre van typeerend, althans niet het bewuste tijdperk typeerend, er zijn juweelen bij.

Tusschen deze zalen liggen de 3, die de kern van de tentoonstelling bevatten, de meubelkunst en de kunstnijverheid en de architectuur in foto.

De tentoonstelling is ingericht door den architect E. J. Kuipers, die de aankleding ervan zeer sober maakte, zoodat deze nergens om den voorrang streeft met het geëxposeerde. Waarom, vraagt men zich af, zijn vele tentoonstellingsinterieurs zoo kostbaar en ondeugdelijk, als het met zulke simpele middelen zoo goed en bevredigend kan.

Het werk van Kuipers ware inmiddels aan een boeiender expositie beter besteed geweest. Wel is zeer markant en interessant materiaal bijeengebracht, maar men krijgt de indruk dat de grondgedachte van deze tentoonstelling niet scherp genoeg omlijnd is geweest, zoodat het expositie-materiaal niet een bepaalde bedoeling tot uitdrukking kan brengen.

Wat, zoo vragen we ons af, heeft Kunst aan het Volk zich voorgesteld met deze tentoonstelling te geven. Wat beduidt die vormkwestie, die in den naam van deze tentoonstelling zoo bijzonder naar voren wordt gebracht. Is het om het verschil in vormen te zien? Natuurlijk is er verschil in vorm, tusschen een stoel van 1880 (neem geen prul, maar een exemplaar van Dr. Cuypers) en een van nu. Maar het oneritisch bescouwen van deze verschillen versterkt de neiging tot appreciatie van alleen datgene waarnaar al steeds voorliefde is uitgegaan. Deze neiging te versterken, kan toch moeilijk het doel van een tentoonstelling zijn. Of bedoelt zij de overeenkomst te laten zien, tusschen den waren kunstvorm van 1880 en den waren van nu, het eeuwige moderne, dat Henry van de Velde in „Bouwen” zoo nitnemend belichtte. Maar daarvoor is allereerst inzicht noodig — zooals alle inzicht ieder overzicht moet voorafgaan — en met dat inzicht moet men zich verrijkt hebben wil men in dat oogpunt eenige beteekenis aan de tentoonstelling kunnen geven.

Doch waarschijnlijk heeft Kunst aan het Volk het heelmaal niet zoo verschrikkelijk bedoeld. Men hoeft over dergelijke neteligheden ook niet altijd te zeuren. Ze richtte de tentoonstelling in tot prettige stichting en leering. Want als wij bijv. in de vitrine der medailles zien, hoe de welgevormde en welgevulde inspireerende of lauwerende matrones van 1875 plaats hebben gemaakt voor figuraties, die een stemming van blanco en onbevredigdheid kunnen brengen, dan valt daaruit toch ook wel iets te leeren. Al ben je er dan misschien niet precies over gesticht.

De tentoonstelling blijft tot het eind van deze maand geopend.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bramante, F. Malaguzzi-Valeri, Biblioteca d'Arte illustrata, Roma. (10 Lire).

Dit werkje over Donato Bramante met 31 reproducties is er een van een serie, waarop hier gaarne de aandacht wordt gevestigd, hoewel er zeker niet veel van onze collega's zijn, die gemakkelijk Italiaansch lezen. Het is toe te juichen, dat men ook in Italië overgaat tot dergelijke goedkope specialiseringen, omdat men in de verschillende handboeken het werk van een bepaald bouwmeester moeilijk bij elkaar kan vinden. Ook is het praktisch gezien, dat bij deze kleine boekjes de belangrijkste werken overzichtelijk zijn gereproduceerd, terwijl de bibliografie zeer waardevol is, ook al omdat daarbij de artikelen in Italiaansche periodieken, die wij hier zelden zien, zijn opgegeven.

Men heeft bekende personen als schrijvers weten te vinden, bovengenoemde Malaguzzi is de directeur van den Pinacothek in Bologna, terwijl Venturi van de Universiteit van Rome, over Alberti en Brunelleschi schreef. Een enkele buitenlander als Frey van de Technische Hoogeschool in Weenen heeft ook een deel verzorgd, n.l. dat over Michel Angelo als architect.

Verder zijn verschenen Laurana, Borromini, Cortona, Maderno, Rainaldi en een dik nummer, dat 30 Lire kost, over Bernini. De foto's zijn niet bijzonder fraai, maar er zijn nogal eens teekeningen weergegeven, zoo o.a. bij Bernini van zijn project voor den afsluitenden gevel van het Louvre.

Laat de taal geen verhindering zijn, er is in deze kleine boekjes toch veel te vinden en wanneer men daardoor zou komen tot een nadere kennis van het prachtige Italiaansch, dan zou dit reden tot dubbele dankbaarheid kunnen geven.

Architecture of the Renaissance, from Brunelleschi to Michel Angelo, Dagobert Frey, The Hague, G. Naeff, 1925 (f 6.—).

Uit de hierboven vermelde uitgaven heeft Prof. Frey uit Weenen een overzicht samengesteld, waarvoor dezelfde clichés zijn gebruikt en dat hier in Holland in de Engelsche taal is verschenen.

Na een tekst van 28 bladzijden volgt een bibliographie van de meest belangrijke werken over het probleem der Renaissance en de architectuur van dien tijd. Meer volledige opgaven krijgt men in de boekjes van de Bibliotheca d'Arte Illustrata. Daarna volgen 157 reproducties, waarbij verschillende van teekeningen. Na een serie van Brunelleschi volgt L. B. Alberti, waarbij met een vraagteken ook het Palazzo Pitti. Van den merkwaardigen tromfboog te Napels in het midden der vijftiende eeuw opgericht ter eere van Alfons van Aragon, die sinds 1904 gerestaureerd is en die naar een project van Laurana moet zijn uitgevoerd door den Milanees Pietro di Martino worden een vijftal foto's gegeven. Daarna wordt van Laurana o.a. zijn heerlijk hertogelijk paleis van Urbino gegeven. Bij de afbeeldingen van Bramante vinden wij een tekening van van Heemskerk, die de S. Pieter in aanbouw weergeeft, bij Rafaël het Palazzo dell' Aquila naar een tekening van Parmigianino. Tenslotte volgt na Giuliano da Sangallo een 30-tal aan Michel Angelo gewijd, o.a. eenige teekeningen voor de facade van S. Lorenzo te Florence.

De zeer bijzondere wijze, waarop Frey spreekt over het ontstaan van de groote Wedergeboorte en ook van het Barok, zijn een diepgaande studie waard. S.

Nederlandsche kunst in de laatste halve eeuw. Uitgegeven door de vereeniging Kunst aan het Volk, door E. Querido. f 1.50. De uitgave van dit boekje valt samen met de tentoonstelling over de vormen der Ned. kunst in de laatste 50 jaar. Het is mooi verzorgd en de bijdragen zijn prettig en goed geschreven. Het bevat 13 hoofdstukken en eenige illustraties. Het is een waardevol boekje. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Dr. H. P. Berlage, 21 Febr. 1856—1926. — Mededeelingen. — De Nieuwe Amstelbrug. — Beantwoording vragen Heerenhofstad. — Dr. Berlage is 70 jaar. — Beschouwingen over de plannen voor het nieuwe Opera-gebouw te Amsterdam, door J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

Dr. H. P. BERLAGE 21 Febr. 1856—1926.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A. heeft aan Dr. H. P. Berlage, Eerlid van den B.N.A., ter gelegenheid van zijn 70sten verjaardag, als blijk van verering, de medaille van den B.N.A. uitgereikt.

Deze medaille, de eerste, welke de B.N.A. uitreikt, is ontworpen door den beeldhouwer Hildo Krop, en vervaardigd in brons.

MEDEDEELINGEN.

DE NIEUWE AMSTELBRUG TE AMSTERDAM.

Naar wij vernemen zal de Nieuwe Amstelbrug, die tegenover de Amstellaan de verbinding der beide Amsteloevers tot stand zal brengen ontworpen worden wat het niterlijk aanzicht daarvan betreft, door Dr. H. P. Berlage.

BEANTWOORDING VRAGEN HEERENHOFSTAD.

Hiermede deelen wij namens de Jury mede, dat de beantwoording der gestelde vragen betreffende het programma van de prijsvraag voor een Heerenhofstad, zal geschieden in het volgende nummer van het Bouwkundig Weekblad. Het uitstel vindt zijn oorzaak in het groote aantal vragen, die beantwoord moeten worden, en die, door dit uitstel te samen gepubliceerd zullen kunnen worden, hetgeen ten gerieve is van de deelnemers aan de prijsvraag.

Dr. Berlage is 70 jaar.

Het is zijn wensch geweest, deze verjaardag in stilte te vieren zonder openbaar huldebetoon. In dien wensch zal ook heimelijk begrepen zijn geweest verschoond te blijven van luiddinkende hulde-artikelen en feestelijk gestelde lofredenen in dagbladen, vakbladen en tijdschriften, maar dit verlangen zal tegelijk wijselijk als onvervulbaar zijn opgegeven. Ook wij, die zijn gevoelens kennen, kunnen hem niet sparen en al is het dan niet tot in het volle licht der hulde, even moeten wij hem naar het voetlicht keeren op dit oogenblik en hem dank zeggen voor wat hij in zijn arbeidzaam leven, voor de Nederlandsche bouwkunst — om ons hiertoe alleen te bepalen — heeft gedaan.

Bezien wij in het kort zijn levenswerk, dan imponeert direct de lange reeks van groote en grootsche ontwerpen, als daar zijn: zijn Mausoleum, zijn Beurs, zijn Vredespaleis, zijn Beethovenhuis, zijn Panthéon der Menschheid, zijn Uitbreidingsplannen van Den Haag en Amsterdam, zijn Hofpleinplan, zijn Museumplan. De omvang van dit werk stelt het oeuvre van wie van zijn tijdgenooten ook, in de schaduw.

Maar daarbij vergeten wij niet, hoe ieder project van deze reeks, toen het uit zijn handen kwam, ons steeds opnieuw een openbaring was, van hetgeen deze bouwkunstenaar bezielde. Steeds was een nieuw werk van hem „boven verwachting”. De lijn in zijn werk bleef steeds stijgend en dit is het wat ons op zijn 70sten verjaardag met zooveel vreugde vervult, dat wij weten, dat de lijn van zijn werk steeds stijgend nog zal blijven. Ieder werk van Dr. Berlage is een stap voorwaarts in de richting, zooals zijn levensbeschouwing de ontwikkeling der kunst en der bouwkunst in het bijzonder ziet. Onwrikbaar is steeds zijn overtuiging geweest, dat die richting de goede moest zijn, tot nu, nu verschillende teekenen voor hem bewijzen kunnen zijn, die zijn overtuiging staven. Want wanneer wij rondom ons de onzekere pogingen zien, waarmede getracht wordt zichzelf een leidend beginsel te suggereeren, dat zekerheid kan bieden voor een bloeiende ontwikkeling der bouwkunst — roerend zijn soms die toekomstzorgen — dan treft ons de vastheid en de rustige verzekerdheid, die de ondergrond van Dr. Berlage's kunstvisie nog steeds biedt.

Maar laten wij niet — al is dit verleidelijk — de waarde bepalen van een geesteshouding van een kunstenaar, waar alleen het toekomstgeslacht de juiste maatstaf zal kunnen aanleggen.

Berlage heeft gelukkig als architect genoeg mooie en geslaagde bouwwerken tot stand gebracht, dat wij ons tot het genieten daarvan kunnen bepalen. Dit is boven alles uit, voor ons geslacht, en voor de kunstvolle verrijking van ons leven, toch het voornaamste.

En er is een architect geen dankbaarder hulde te brengen dan door te erkennen, dat wij allen in ons leven gestaan hebben voor bouwwerken, wier architectonische schoonheid ons kunstgenoot schonk, en waarvan hij de architect is.

Dr. H. P. BERLAGE.
ARCHITECT

1856—21 Februari 1926.

BESCHOUWINGEN OVER DE PLANNEN VOOR HET NIEUWE OPERAGEBOUW TE AMSTERDAM.

Een vrijstaande schouwburg heeft, in 't algemeen gesproken, een bepaald type van gebouwworm. Zoals een schuur en een kerk een globalen hoofdvorm hebben, waarvan het beeld zich in ons bewustzijn direct associeert met onze gedachten wanneer die op zulke bouwwerken worden gericht, zoo heeft een schouwburg een bepaalde schouwburgvorm. Hij is zóó karakteristiek dat wij er zelfs een bepaald begrip van een schouwburg door hebben gekregen.

Als wij aan een schouwburg denken, zien wij onwillekeurig de hoog oprijzende tooneelruimte, met daarvóór de lagere afdekking van de toeschouwerszaal vóór ons. De talloze schouwburggebouwen in Europa, wier aanblik niet anders gaf dan steeds maar weer die hoog oprijzende tooneelruimte, met daarvóór de lagere afdekking van de toeschouwerszaal, hebben dit beeld kunstmatig in ons aangekweekt. Zóó éénvormig was die stelselmatige aankweeking van dit beeld, dat wij direct met de globale hoofdvorm van de ontrek een peristyle en kolonnade aan de voorzijde associeeren, . . . terwijl wij als reflex op dit doorgaans tintelende rythmische beeld van de voorzijde, vaag de sombere, massale, hooge achtergevelwand zien oprijzen.

Die achtergevelwand van een schouwburg heeft vooral in zijn hooge sombere zwaarte iets zinbeeldigs, als afsluiting van dat geheimzinnige tooneelgedoe, waar, tusschen ruw beschilderde doeken en schermen, uitgezaagde planken, takels, lieren, rollen en katrollen, verbeeldingen worden gewekt van de dramatiek van het leven. Zoo'n schouwburgachtergevel is waarlijk een achterwand van sterk afsluitende kracht, waaruit geen leven meer straalt.

Wij hebben dus van een vrijstaand schouwburggebouw een vrij concreet algemeen beeld.

Dit beeld moest ook weer bij de ontwerpen voor de Opera voor de Wagnervereeniging tot uiting komen. Want de eischen, waaruit het boven omschreven massa-beeld van een schouwburg zijn ontstaan dankt, werden ook hier den deelnemers dwingend gesteld. Het Bestuur van de Wagnervereeniging heeft aangegeven hoe het tooneel met de toeschouwersruimte in hoofdvorm moest worden gebouwd. Daar was niet van af te wijken, en uit de ingezonden plannen is te zien dat geen der deelnemers er van is afgeweken. Eenerzijds is het jammer dat het voorschrift van de zaal- en tooneelruimte bindend is gesteld. De kern van het vraagstuk, waar het het operagebouw zelf betrof, moest nu de ontwerpers onverschillig laten, en deze kern is juist architectonisch, vooral voor de moderne architectuur, zoo intens belangrijk. Het kwam nu neer op een decoratieve aankleding van die belangrijke ruimten. Maar, anderzijds is het standpunt van de Wagnervereeniging te billijken, die, een bruikbare opera wenschend, afzag van — zij het voor de bouwkunst interessante — experimenten, die nog niet aan de practijk waren getoets. Hier het zekere voor het ongewisse te kiezen, kan men het verantwoordelijk Bestuur van de Wagnervereeniging niet euvel duiden. Overigens koos het een tooneeldistributie met tooneel, achter-tooneel, en twee zijtooneelen (z.g. Schiebe-Bühnen) die, in den huidige stand van de tooneeltechniek, de grootste mogelijkheden en perspectieven op regiegebied waarborgen. Maar de gekozen tooneel- en zaalvorm hield in zich het algemeen gangbare Europeesche schouwburgtype, dus ook het boven geschetste globale schouwburgbeeld.

Zich te moeten houden aan het gewone schouwburgtype, als globale massa, stond dus vast bij alle deelnemers, en de eerste vraag, waarmede zij zich wezenlijk moesten bezig houden, was die van de plaatsing van de bekende globale massa, op het Museumplein.

Het Museumplein is een open ruimte, zonder bepaalde, d.i. karakteristieke grenzen. Het Champ de Mars te Parijs, misschien tien maal zoo ruim, is bepaalder

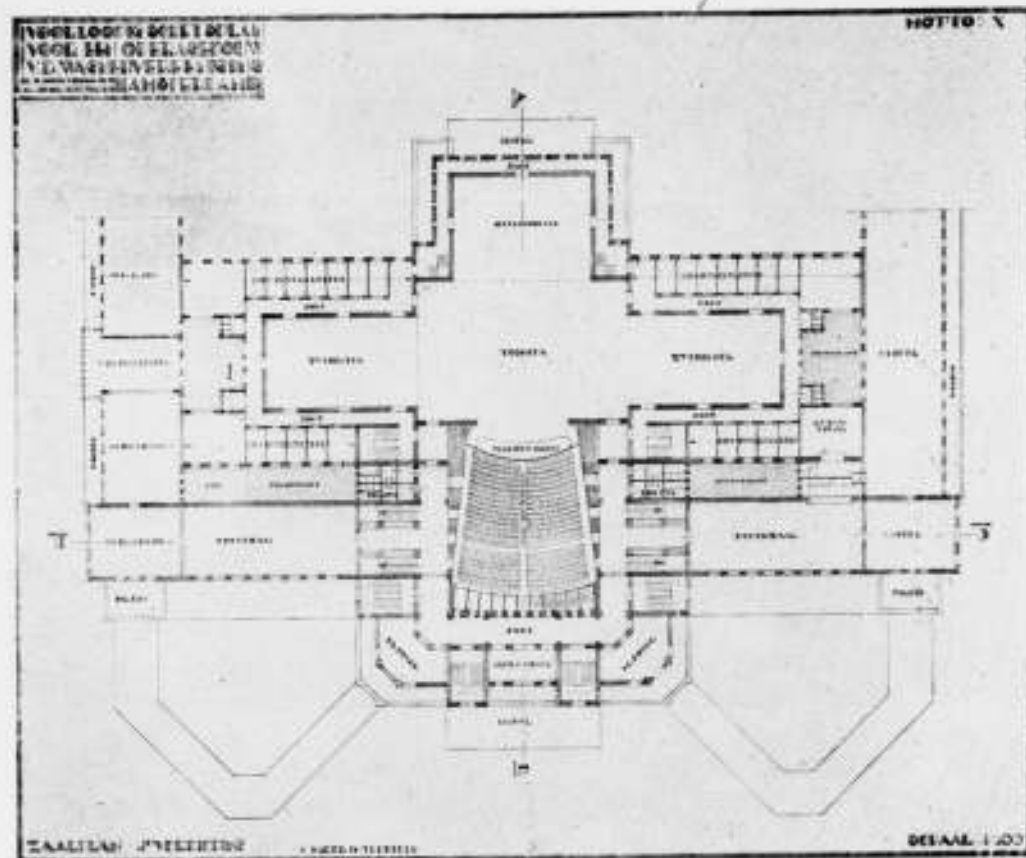

SITUATIE OPERAGEBOUW.

ARCH. C. J. BLAAUW.

begrensd. De niet-bijziende mensch ziet althans grenzen, op het Museumplein iets wat hij als begrenzingen aanduidt. Direct al brengen aaneenrjgingen van gesloten en open bebouwingen met grootere bouwwerken daartusschen verwarringen. Daarbij beneemt een naar alle zijden uitlopend wegenweb, van wegen zonder karakteristieke bestemming, het gevoel van „omsloten” te zijn. Toch is het Museumplein geen vlakke zonder oriënteerende accenten. Het Rijks Museum is, hoewel het vrij ver van het centrale punt van het plein verwijderd is, machtig genoeg om zijn midden as tot ver over het plein heen te leggen. Het Concertgebouw met zijn scherp fronton en kolonnade, is ook niet als een quantité négligeable te beschouwen en zijn façade werpt eveneens een asrichting over het terrein. *Glukkig* liggen deze assen niet in één zelfde lijn, maar zij snijden elkaar ongeveer ter hoogte van het muziektentje op de IJschub.

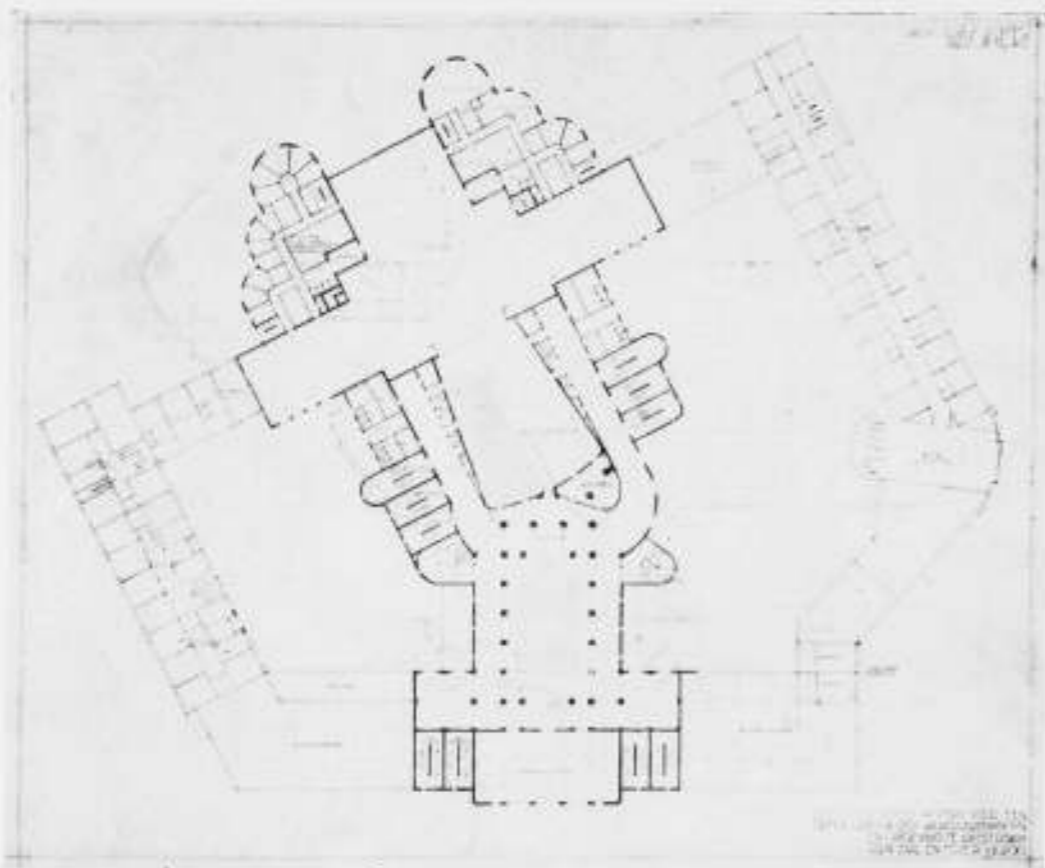
Dit, niet het muziektentje, maar de knik in de as, was een der groote moeilijkheden, maar tevens ook de grootste bekoring van het vraagstuk voor de ontwerpers van het operagebouw. Primair was voor hen de vraag hoe de domineerende „globale” schouwburgnassa zou staan ten opzichte van de genoemde assen. Secundair moest het

ZAALPLAN OPERAGEBOUW.

ARCH. C. J. BLAAUW.

Stedelijk Museum een rol spelen. Zijn leelijke achtergevel — met alle respect — en de wetenschap dat het gebouw naar deze zijde uitgebreid moet worden, was de ontwerpers ongetwijfeld aanleiding zijn transformatie zoo mogelijk in de pogingen tot de stedenbouwkundige verfraaiing van het Museumplein te betrekken. Wat nu de bovengenoemde assen aangaat, één as moest uitverkoren worden. Vier der deelnemers, de Heeren Gratama, van der Mey, Blaauw en Slothouwer, kozen de as van het Rijksmuseum. (Zie teekening 1 op pag. 80). Deze keuze had direct een strenge consequentie: de façade van de opera naar de zijde van het Rijks Museum te brengen. Dit werd geen wenschelijkheid meer, nog minder een mogelijkheid, het werd een eisch. Immers het kiezen van dien as, de eenige as met dwingend aesthetische kracht, uitgaande van het Rijks Museum, onderwerpt de opera aan het gezag van het Rijks Museum. Iemand die men respecteert keert men zijn rug niet toe. Dit geldt evenals in menselijke, ook in architectonische en stedenbouwkundige situaties. Dat het respect hier de achtergevel van het Rijks Museum betreft, is minder ironisch dan het lijkt, omdat deze gevel van het Museum waarlijk niet het karakter van maar-een-achterzijdegevel heeft. Met den eisch, die de as-keuze stelt, valt niet te transigeeren, en hoe praktisch de Heer v. d. Mey de gevolgen van zijn verkeerd getrokken consequenties tracht te bedekken, door de achtergevel der opera tussehen flatwoningen weg te moffelen, hoe elegisch de Heer Gratama van zijn nood een deugd trachtte te maken door zijn fraai architectonisch verzorgde achtergevel in een statige vijver te doen weerspiegelen, de inconsequentie was een zwakte in de kern van het ontwerp, die voelbaar moest blijven. De juiste gevolgtrekkingen uit de keuze der Museum-as trokken de Heeren Blaauw en Slothouwer, met de aanvaarding van de daaraan verbonden moeilijkheden. En al zijn de oplossingen hiervan wellicht minder geslaagd,

ZAALPLAN OPERAGEBOUW.

ARCH. Dr. JAN GRATAMA.

schepping is in de nabijheid van de achterzijde iuderdnaad wel wat zoek geraakt. Eerst meer in de verte, waar de symmetrische omtreklijn spreekt, voelt men aswerking. Het is plausible als iemand vanaf een der sympathieke rustbanken, die het Museumplein sieren, zijn blik latende gaan van links naar rechts, bekent de relatie tusschen hier en ginder van secundaire orde te achten, „hoewel belangrijk”. Maar er is een veel diepere aanleiding, oorzaak desnoods, dan feitelijkheden voor ons om een zoodanige meening zoo al niet te onderschrijven, dan toch er waarde aan te hechten. Immers er is een aesthetisch gevoel dat opstandig is tegen de onderworpenheid aan de dwang, van de geometrische werking van een symmetrie-as. De onderworpenheid hieraan is klassicistisch in voelen en zij bepaalt het essentieele gehalte van de plannen van de Heeren Gratama, v. d. Mey, Blaauw en Slothouwer, die, ondanks het verschil in het architecturaal uiterlijk hunner plannen, één groep vormen van architectonisch gevoel. Tusschen hun plannen bestaat geen *fundamenteel* onderscheid, al biedt de een wat aantrekkelijker, geavanceerder vormen misschien dan de andere, die meer conventioneel, meer traditioneel is. Een keuze tusschen hen is een kwestie van appreciatie van een der stadia in de evolutie, die zich in één bepaalde geesteshouding voltrekt. Fundamenteel verschillend van hen is het werk van de Heer Staal. Zijn werk getuigt zuiver van een a-klassicistische visie.

In het werk van den Heer Wijdeveld valt geen bepaalde houding te onderkennen. Eenerzijds suggereert hij een a-klassicistische greep te zullen doen, maar anderzijds getuigt hij in zijn theaterplan van een lust in klassieke evenwichtigheid, die de Ecole des Beaux-Arts hem zij benijden. Wijdeveld's fraai geteekend project is innerlijk zwak, omdat de geest erin dualistisch is. En hoewel het buiten het kader van deze beschouwing valt, mag misschien — ter verduidelijking — gezegd worden, dat

SITUATIE OPERAGEBOUW. ARCH. Dr. J. GRATAMA.

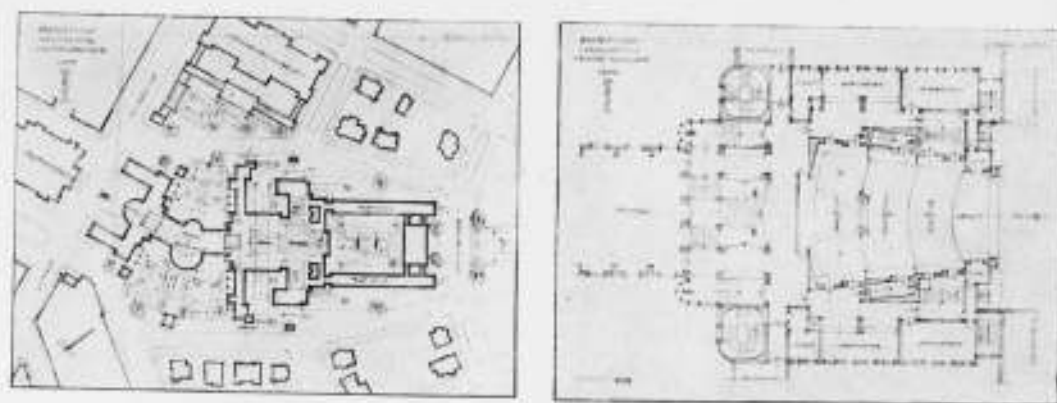
in hun projecten zit de goede kerngedachte die uit de gekozen situatie voortvloeide.

Bovendien, in de ligging der hoofd-facade met de ingangen der opera aan het Museumplein, ligt een aantrekkelijkheid te meer omdat daar ruimte is voor een goede oplossing van het verkeersvraagstuk, dat bij een opera toch steeds belangrijk is. Deze ruimte is door hen die de ingang der opera aan de v. Baerlestraat projecteerde, *gemaakt* moeten worden. Ruimte maken is moeilijk in een bebouwde stad. De gegeven oplossingen bevestigen dit.

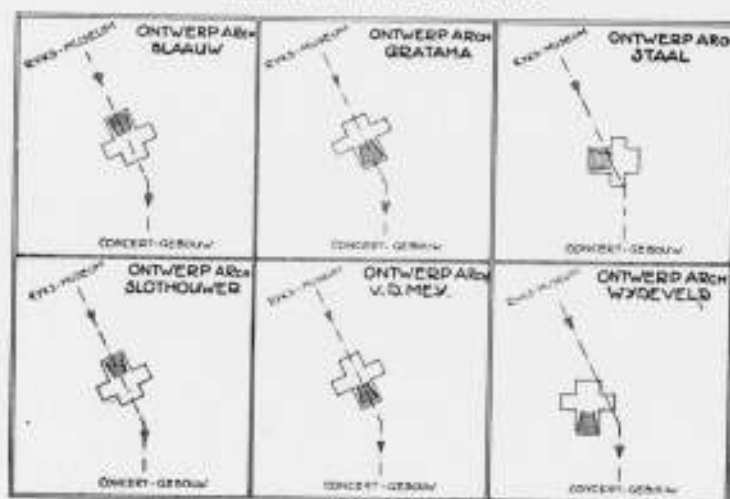
Waren er nog andere situaties te kiezen?

De Heeren Staal en Wijdeveld kozen er andere.

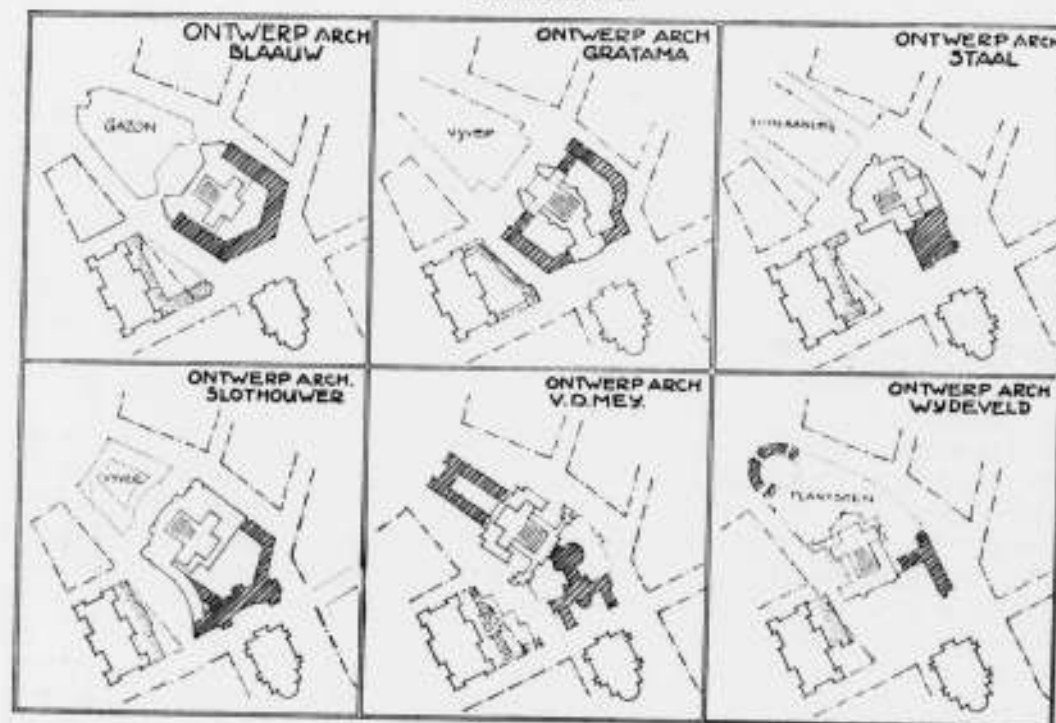
Beide ontwerpers negeerden de as Rijks Museum en de as Concertgebouw, de Heer Staal volmaakt, de Heer Wijdeveld, pour acquit de conscience, behield de Museum-as voor de verfraaiing en de bebouwing van het Museumplein, buiten zijn opera om. Maar de „globale” operavorm, valt bij beide ontwerpen buiten de assen. De ontwerpers stelden zich buiten de wet die voor 4 andere ontwerpers had gegolden: was daarvoor rechtmatige aanleiding? Noteeren wij allereerst, dat „de secundaire orde van relatie van het operagebouw met het Rijks Museum” ¹⁾ een meening is, die, hoe subjectief zij lijkt, op feitelijke gronden kan rusten. Het is een feit dat de aswerking van het Rijks Museum, hoe krachtig ook, juist in de nabijheid daarvan, niet meer sprekend is, eigenlijk alleen uit ervaring voelbaar. De symmetrie van Cuypers'

SITUATIE OPERA. ARCH. J. M. VAN DER MEY. ZAAL PLAN OPERA.

TEKKENING I.

TEKKENING II.

dit dualisme, het hinken op klassieke en fundamenteel niet-klassieke gedachten het kernpunt is van de critiek van de „Stijlgroep” op de, wat deze noemt, „Wendingengroep”. De Stijlgroep, meedoogenloos stijl in haar ééne principe en alles daaraan offerend, maar in die houding ook waarlijk sterk zijnd, vervloekt kortweg de dualistische houding, waarmede, door een rijke fantasie gevoed, de schoonheid, ongebreidelend, tot vermoeiens toe kan voortwoekeren om een zwakke kern.

Naar zijn hoofdaard behoort dit ontwerp tot de groep Gratama, v. d. Mey en daardoor blijft de Heer Staal met zijn ontwerp geïsoleerd over. Hij heeft zijn a-klassieciestisch standpunt doorgevoerd in het heele project. Hij heeft, eenmaal zijn vrijheid hernemend, uit de banden eener aesthetische houding die onder de geestelijke gevoelens van dezen tijd voor hem drukkend ware geworden, van zijn vrij-zijn een passend, hoewel belangrijk, gebruik gemaakt.

Intusschen meene men vooral niet dat deze vrijheid een gemakkelijker taak zoude hebben ingehouden dan de overige ontwerpers zich oplegden door het innemen van een ondergeschikt standpunt tegenover dwingende assenstelsels. De a-klassieciestische visie is waarlijk geen recept om het als kunstenaar makkelijker te hebben. De moderne bouwkunstenaar zal het zeker niet makkelijker hebben dan zijn voorganger. De barok was niet moeilijker dan de moderne kubusbouw. Staal kon zich in deze opgaaft zoo vrij en frisch uiten, niet omdat hij het zich makkelijk maakte, maar omdat hij zich had los gemaakt uit opvattingen die strijdig waren met zijn kunstenaars-natuur. Het worstelen van een kunstenaar met de materie is het worstelen van een kunstenaar met zijn eigen geest. Is deze strijd gestreden en gewonnen, dan groeit en bloeit en rijpt alles vanzelf. Wat niet beteekent dat dan alles goed is, objectief gezien, maar binnen het kader van de conceptie is alles gaaf en zuiver.

Nadrukkelijk zeg ik hierbij dat deze toestand ook bestaat voor andere geesteshoudingen.

In dezen toestand was Staal toen de groote greep hem te pakken had. Die greep is bij hem niet de plaatsing van de opera op zichzelf, niet de door de Jury terecht geroemde oplossing van het foyer- en trappenhuis-vraagstuk, noch de Jury bekorende voorbeeldige transformatie van de ruimte achter het Stedelijk Museum, zijn greep was, met de massa van de globale operavorm, de bijgebouwen tot één éenheid te willen en te kunnen samenvoegen. Vooral in de behandeling der bijgebouwen ziet men het cardinale verschil tusschen het standpunt van den Heer Staal en dat der andere ontwerpers. De ontwerpers hadden volgens hun opdracht de vrijheid op het Museumplein, behalve het operagebouw, ook andere gebouwen te projecteeren, die geschikt waren de exploitatie mogelijkheden van de opera in economischen zin te vergrooten. Daarbij werd in het bijzonder gewezen op een hôtél, maar ook flatwoningen, winkels met bovenwoningen enz., konden dienstig zijn. Alle ontwerpers hebben deze niet-bindend voorgeschreven, maar toch wel wenschelijk geachte bouwwerken bij hun operaplan opgenomen. Bijgaand tekeningetje II geeft een beeld nu van de kern van de opera, binnen het door de verschillende ontwerpers noodig geacht opera-volume; daarbij zijn de bijgebouwen gearceerd aangegeven.

Waar de Heeren Gratama, v. d. Mey, Blaauw en Slothouwer de opera plaatsen in de, door de richtingas van het Rijks Museum aangegeven lijn, hadden de bijgebouwen de functie rondom de aldus vaststaande, slechts in één richting een weinig nog te verschuiven operaklomp, het complex te voltooien. Uit den aard der zaak hielden zij daarbij rekening met het omliggende straten-net en de daaraan liggende gebouwen. Op tekening II ziet men, op welke wijze de ontwerpers dat met min of meer succes hebben gedaan. Dat daarbij bij de een meer het hôtél, bij de ander de woningen gelukkiger uitkwamen, moet de consequentie zijn van het ingenomen standpunt. De plaatsing der bijgebouwen was voor hen het maken van een aftreksom: totaal complex — opera = bijgebouwen. Zij bouwen het door de bestaande rooilijnen omsloten terrein vol, de vorm en plaatsing der rooilijnen in enkele finesses, voort-

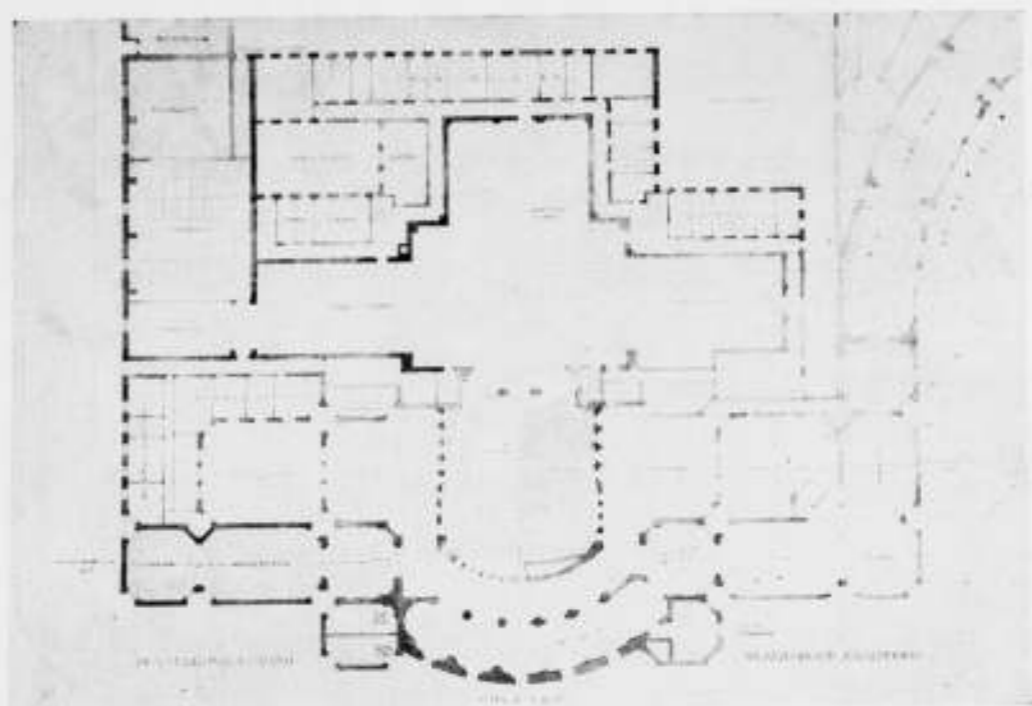

SITUATIE OPERA. ARCH. DR. Ir. D. F. SLOTHOUWER.

vloeiende uit hun plannen, wijzigend. Maar daardoor maakte zij tevens van de opera een aan drie zijden ingesloten bouwwerk. De heer Gratama deed dit consequent door de ringbouw rondgaande op vrij groote hoogte te projecteeren, de heer Slothouwer minder consequent, door over een lagere bebouwing links en rechts, uitzicht op de zijgevels van de opera te kunnen behouden, de heer Blaauw trachtte door een trapsgewijze opbouw de opera klomp als domineerend moment te doen spreken. Door de ringbebouwing rondom het beschikbaar terrein, maakte zij de opera tot een gebouw in een gebouwen complex met de hoofdgevel aan de straat. Dat alle vier de genoemde architecten vóór het Concertgebouw een front maakten van beteekenis wijst er op dat zij eenzelfde gedraglijn volgden, dat zij ook eenzelfde gevoeligheid hadden voor de factoren, die hun architectuur beïnvloeden konden. Bezien wij de ontwerpen thans afzonderlijk.

De Heer Gratama ging zoo ver het representatieve deel van de opera tot aan de van Baerlestraat te vergrooten. Een overdaad van representatie die zelfs voor een opera te machtig kan worden. Maar waar had de ingang anders kunnen liggen, nu zij, door de averechtsche plaatsing van het geheele gebouw, midden in het ter bebouwing bestemde terrein terechtkwam!

Daarbij heeft deze ontwerper een torenvormige verhooging op een der bijgebouwen (het Hotel) hoek Gabriël Metsstraat-Museumplein aangebracht, die, zóó dicht bij de

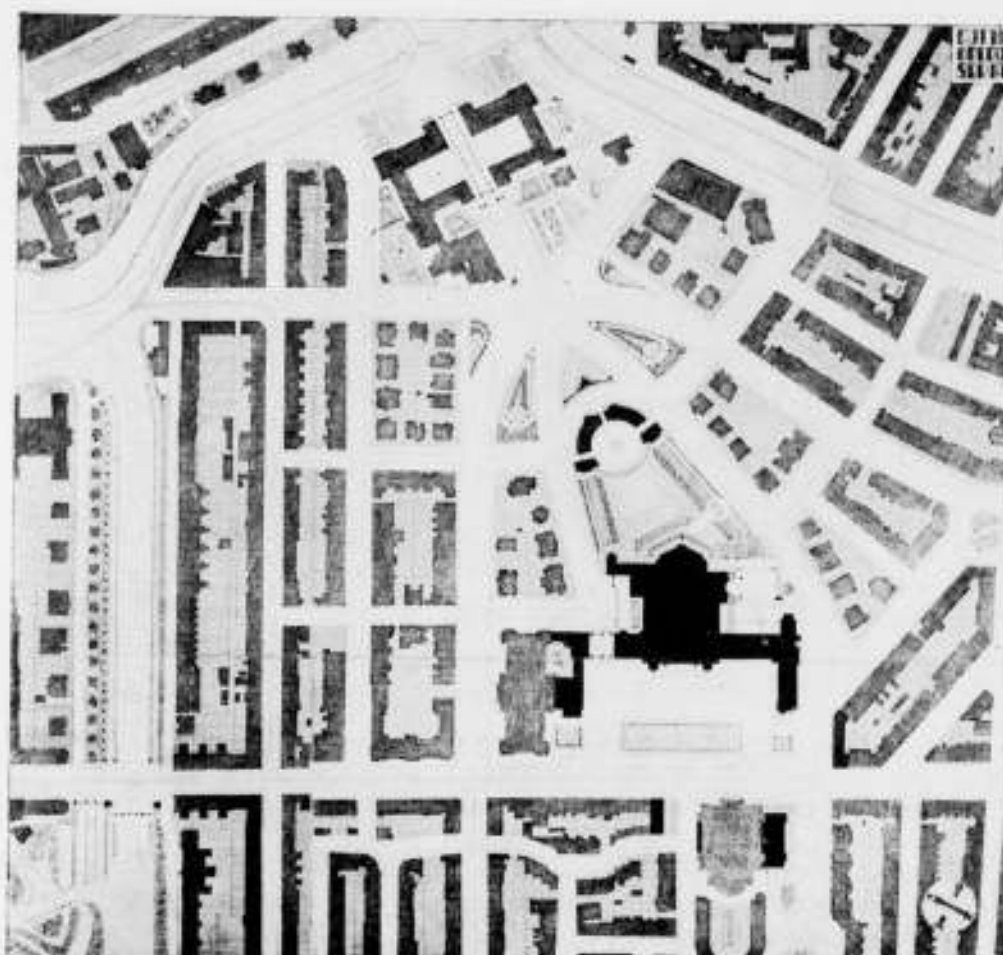
PLATTEGROND 1^e RANG EN ZAALHOOGTE OPERA. ARCH. DR. Ir. D. F. SLOTHOUWER.

opera-massa, het aesthetische effect daarvan zal verzwakken. Door deze toren, in dezen vorm, maakte hij een Hôtel, waarbij een opera is opgenomen.

De Heer Slothouwer deed het Concertgebouw en het Stedelijk Museum recht wedervaren. De opmerking in het Jury-rapport dat de door hem gedachte verbinding met het Sted. Museum onopgelost is, lijkt mij niet juist, omdat in de terug gebogen vorm eerder een neiging lijkt te bestaan om het contact met het Sted. Museum te verbreken dan om er een geheel mee te willen vormen. Trouwens deze ontwerper is er met zijn complex het verst van afgebleven.

De plaatsing van het Hotel in het complex aan de v. Baerlestraat is gelukkig en in de gedachtesfeer van de ontwerper volkomen juist. Bovendien maakte deze ontwerper een diepe studie van het operagebouw vraagstuk, (de Jury waardeert de resultaten hiervan) daarbij andere factoren voorbij ziend, die voor de Jury in dit stadium belangrijker bleken dan een zoo gedetailleerde studie.

De Heer Blaauw verzwaakte zijn genegenheid, waarvan hij wilde doen blijken ten opzichte van het Concertgebouw, door haar ook te betuigen aan de huizenrij aan de Gabriël Metsstraat, op deze wijze symmetrie verkrijgend, die, voortvloeiende uit de as van het Rijks Museum, op deze plek niet meer acceptabel is. Het vernuft van den ontwerper om de symmetrie door te voeren is besteed aan een complex, waar dit zeker niet behoefde. Zijn knapheid zou alleen te bewonderen zijn gebleven in zijn teekeningen. Inmiddels kreeg de Heer Blaauw een beknopt plan, dat de Jury terecht roemt. Als de Beschränkung den Meister zegt, dan zou de Heer v. d. Mey wiens complex ruim twee maal meer oppervlakte beslaat dan het grootste van de andere, nog niet aan het meesterschap toe zijn. Hij loste de aftreksom waarschijnlijk algebraïsch op. Inmiddels valt in zijn ontwerp zeker te waardeeren de — origineele — poging om, waar beknoptheid tot gewrongenheden leiden kon, zoo ruim mogelijke beschouwing te ontwerpen, en alles van elkaar te scheiden. Hôtel, Restaurant, Opera en woningen. De bijgebouwen in het ontwerp van den Heer Wijdeveld zijn niet in het aftreksom-systeem der vier geroemde ontwerpen te vatten. In twee vleugels, links en rechts van de opera, brengt hij ze onder en plaats bovendien nog een groep

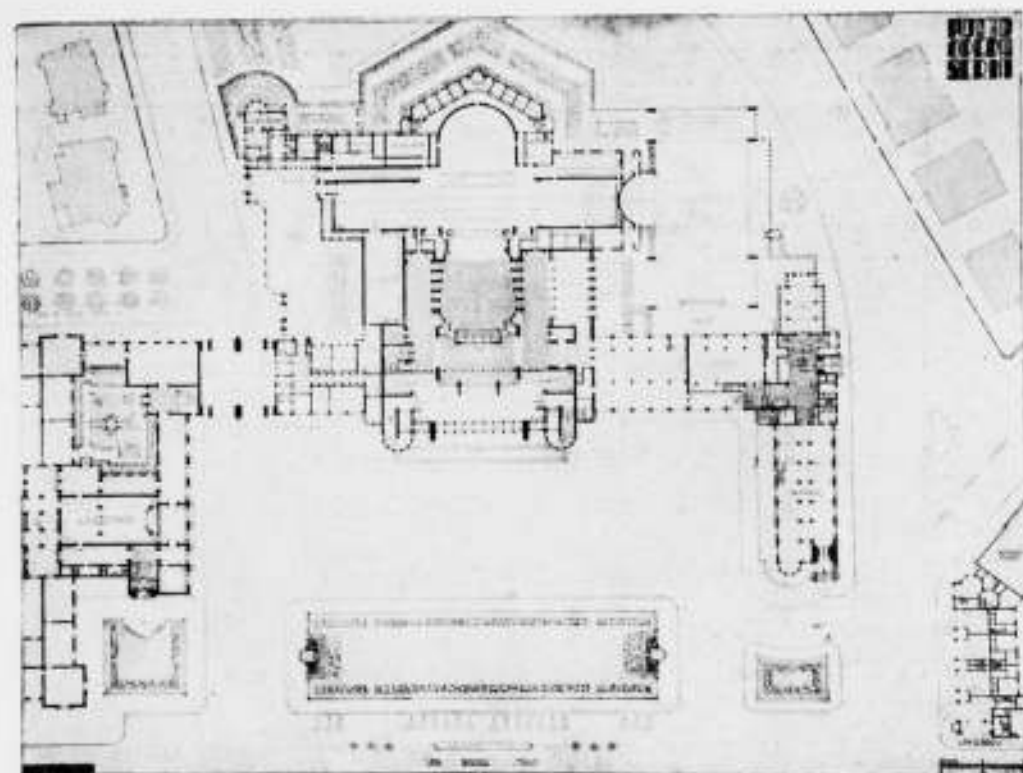
SITUATIE OPERA.

ARCH. H. TH. WIJDEVELD.

flatwoningen midden op het Museumplein. Met de vleugelgebouwen aan zijn theater vormt hij een machtig plein, dat de Jury roemt, maar dat wellicht op deze plaats, en aan deze straat, niet het effect zal hebben dat er van verwacht werd.

Het ontwerp van den Heer Staal geeft met dat zijner rivalen een volmaakte tegenstelling. Staal's operagebouw met de bijgebouwen toch is één onvervormbaar geheel, dat als één plastische klomp, over de volle breedte, aan het eind van een ter breedte van het geheele Rijks Museum door boomrijen afgesloten, esplanade, oprijst, in evenwichtige verdeling ter weerszijden van de as. Teekenend is deze rechthoekige esplanade, tegenover de naar het Rijks Museum toegespitste vijvers, gazons en parken van de andere ontwerpen, de aswerkingen daarin accentueerend. Brutaal verwerkt Staal, als ware het een klei model — de massa's van ontzagwekkende afmetingen dooreen, tot een gevaarte, hij verfijnt alle verhoudingen daaraan, ze met fijn, muzikaal gevoel, afstemmend. Een steenklomp als de Aya Sophie, zoo verwickeld en verward, maar tegelijk zoo machtig en streng en waar het moet, fijn.

De Jury heeft zich in haar beschouwingen over het ontwerp nauwkeurig uitgedrukt op welke gronden dit project de voorrang moest verdienen: „de ontwerper heeft de Jury overtuigd dat bij uitvoering van zijn ontwerp het schouwburg-hotel-complex zijn naaste omgeving met Concertgebouw, Sted. Museum, Rijks Museum tot een groot monumentaal stadsbeeld zou binden. Dat de niet symmetrische ligging van de schouwburg ten opzichte van de Rijks Museums-as volkomen aanvaard mag worden en dat deze ligging in zijn plan tot een groot gedaachte plattegrond verwerkt

PLATTEGROND OPERA C.A.

ARCH. H. TH. WIJDEVELD.

is". De bewoordingen lijken diplomatiek gekozen. Ze zijn tegenover het door den Heer Staal ingezonden ontwerp goed en juist gekozen. Het is aannemelijk en de berekening in deze beschouwingen leiden er toe aan dit ontwerp de voorkeur te geven al kan men missehien in veel mindere mate als bij de andere ontwerpen het beeld realiseren dat dit plan ten slotte zal geven, en als is er nog veel niet voor realisatie vatbaar. De Jury was waarlijk competent genoeg om van haar te verwachten dat de technische tekortkomingen nog van Staal's ontwerp haar niet zullen zijn ongaan. Dat zij desondanks zich door dit ontwerp liet overtuigen, en niet door een der andere, waarvan zeker de meeste direct waardeerbare kwaliteiten bevatten, en dat zij de verantwoordelijkheid aanvaardde om dit ontwerp, rijk aan schitterende gedachten maar nog niet vol direct realiseerbare kwaliteiten, te kiezen, vind zijn oorzaak, in de, psychologisch zoo goed in te denken, vreugde der Jury, om een project te kiezen, dat voortgekomen uit een streng geestelijke houding, daarin van a tot z zuiver is en gaaf. Zij belandde haar geweten met de zonde, een vondst door aesthetische intuïtie, de voorrang te geven boven de vondsten door aesthetisch intellectualisme. Gelukkig kan de Jury haar geweten sussen, het geldt hier maar een avant-project. De gevolgen van de verleiding, die zij niet kan weerstaan, zijn nog goed te maken.

Tenslotte, de verleiding om in bepaalde gevallen bij zijn oordeel over aangelegenheden, op het gebied der kunst zich te laten leiden door de suggestie van iets aesthetisch sterks en boeiends, dat aantrekt en bekoort, al kan men daardoor zijn oordeel niet meer tot de volle 100%, door zakelijke argumenten verdedigen, is er een, waaraan men zich mag overgeven.

Het Gemeentebestuur van Amsterdam had in 1897 zeker geen 100 % zekerheid dat Berlage een mooi bouwwerk zou maken van zijn Beurs.

Ik wil hier even aan herinneren. Als de vergelijking niet opgaat, is dat zeker omdat... Berlage toen meer te kort kwam — aan de 100% — dan Staal nu. En de Beurs is het hoofdmonument van de moderne Nederlandsche Bouwkunst geworden!

J. P. M.

BEANTWOORDING DER VRAGEN, INGEKOMEN NAAR AANLEIDING
VAN DE DOOR DE GEMEENTE UTRECHT UITGESCHREVEN
PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET.

Vragen:

- 1e. Welke tekst of opschrift moet op de reclameplaat voorkomen?
- 2e. Welk formaat moet de tekst hebben?
- 3e. Voor welken datum moet de inzending geschieden?
- 4e. Moet de tekst internationaal zijn, of moeten verschillende talen later kunnen worden ingedrukt?
- 5e. Indien de tekst Hollandsch moet zijn, is daar dan verder iets over vastgesteld?
- 6e. Mogen 3 kleuren in verschillende nuances toegepast worden, b.v. rood, lichtrood en donkerrood; mogen alleen primaire kleuren toegepast worden?
- 7e. In welke bladen worden de vragen beantwoord?
- 8e. a. Wordt met de verkleining op $\frac{1}{2}$ bedoeld, dat de maat $120/80$ op $\frac{1}{2}$ wordt verkleind en hetzelfde ontwerp wordt aangehouden?
b. Is het de bedoeling op het briefkaartformaat en den sluitzegel $\frac{1}{4}$ cM. het ontwerp $120/80$ te handhaven, of mogen hierop varianten worden gemaakt?
c. Mogen of moeten de verkleinde varianten ook foto's zijn?
d. Worden met de in artikel 3 van het programma bedoelde verkleiningen of varianten bedoeld foto's of kleurschetsen?
- 9e. Mag ook goud als kleur worden gebruikt?

Antwoorden:

Daar volgens artikel I de reclameplaat bij de Nederlanders of vreemdelingen de aandacht moet vestigen op de voordeelen, die de Gemeente Utrecht biedt, is de plaatsaanduiding „Utrecht-Holland" noodzakelijk, terwijl vrijheid bestaat voor toevoeging van meerdere woorden, waarbij echter op beknoptheid wordt aangedrongen.

Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Zie artikel 12 van het programma.

Zie antwoord op vraag I.

Zie antwoord op vraag I.

De ontwerper is geheel vrij in de keuze zijner kleuren, maar behalve het zwart mag hij slechts 3 andere kleuren gebruiken.

Bouwkundig Weekblad, V.A.N.K., De Reclame, Architectura, Handelsblad, Telegraaf, Standaard, Utr. Prov. en Sted. Dagblad, Utrechtsch Nieuwsblad en Het Centrum.

Met verkleiningen, geschikt voor briefkaart en sluitzegel, worden niet bedoeld fotografische verkleiningen van het ontwerp-affiche, doch zoodanige verwerking van hetzelfde gegeven, dat het geschikt gemaakt wordt voor een kleiner formaat. Met andere woorden, de overeenkomst der voorstelling moet gehandhaafd blijven, maar zoo noodig mag het gegeven vereenvoudigd worden, opdat de duidelijkheid ook in het kleiner formaat bevestigd blijve.

Goud is niet gewenscht.

De Jury:

W. Graadt van Roggen.
Dr. Ir. G. W. van Heukelom.
Ir. L. N. Holsboer.
A. C. Lion Cachet.
Prof. R. N. Roland Holst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Berichten. — Inhoud van de Maandbladen (Januari-nummers.) — De Amsterdamsche Monumentenverordening, door D. F. S. — Prijsvraag „De Heerenhofstad", door de Jury.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

DE EXAMENS B.N.A. Het schriftelijk examen voor het diploma Bouwkundig Opzichter B.N.A. (ook het z.g. Voorbereidend Examen) dat gehouden zou worden op 22-23-24 en 25 Februari, is niet doorgestaan.

Eenige dagen tevoren werd de Commissie namelijk er mede in kennis gesteld, dat aan eenige kandidaten een der vragstukken bekend zou zijn.

Hoewel het voorloopig onderzoek naar dat geval nog geen duidelijk beeld gaf van hetgeen er is geschied, meende de Commissie van Onderwijs, in het belang van de kandidaten, voor de waarde van hun diploma, in elk geval goed te doen nieuwe vragstukken samen te stellen.

Aangezien hiermede eenigen tijd gemoeid is, konden de examens niet op den vastgestelden tijd doorgaan. Thans zullen zij over eenige weken worden gehouden.

RECTIFICATIE. In ons vorig nummer zijn per abuis de pagina's 78 en 79 verwisseld. Men moet lezen in de volgorde: pagina 77-79-78-80 en vervolgens.

BERICHTEN.

HULDIGING Dr. H. P. BERLAGE. Een getuigenis van de gevoelens van het Gemeentebestuur van Amsterdam. Het Gemeenteblad van 20 Februari j.l. bevatte de volgende voordracht:

„Den 21sten Februari viert de bouwmeester Dr. H. P. Berlage zijn zeventigsten verjaardag. B. en W. zijn er van overtuigd, dat de Raad met hen behoefte gevoelt, er bij deze gelegenheid getuigenis van te geven, hoe trotsch de hoofdstad op den bouwmeester van haar Groote Koopmansbeurs is. Derhalve geven B. en W. den Raad in overweging hen te machtigen, den beeldhouwer L. Zijl op te dragen aan het Beursgebouw, op den hoek van het Beursplein en het Damrak, aan den ingang Damrak-zijde, een steen aan te brengen waarop behalve Berlage's beeltenis een inschrift wordt aangebracht luidende als volgt:

Het Gemeentebestuur van Amsterdam heeft dezen steen doen plaatsen ter eere van Dr. H. P. Berlage, die op 21 Februari 1926 den zeventigjarigen leeftijd bereikte en in de jaren 1898-1903 deze Beurs bouwde."

Bij K. B. is Dr. H. P. Berlage die 21 Februari j.l. zijn 70sten verjaardag vierde, benoemd tot commandeur in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

INHOUD VAN DE MAANDBLADEN (JANUARI-NUMMERS).

MAANDBLAD VOOR HET TEEKENONDERWIJS. De bijdrage „Handteekenen voor den architect" is er zeker een, die deze kan interesseeren.

MAANDBLAD VOOR BEELDENDE KUNSTEN. Hoewel dit nummer geen architectuur bijdrage bevat, is dit nummer zeker lezenswaard, om o.a. bekend te worden met de eigenaardige verzameling van van der Heydt te Zandvoort, waarover Otto van Tusschenbroek schrijft. T. G. vraagt aandacht voor eenige Hinderwetsbeslissingen. In *Gewapend Beton* bespreekt de heer Ir. A. Visser, die reeds meer zijn gedachten uitte over de aesthetiek van het Gewapend Beton (o.a. die te Oak-Park bij Chicago en te Rainey). *Bouwstoffen* bevat artikelen over de aan-

bechting van mortel aan steen. Het *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw* brengt ons in Amerika. De heer Keppler vertelt van het woningvraagstuk aldaar. Pittige opmerkingen die ter harte genomen kunnen worden. In *Heemschut* worden twee oude vestingwerken te Bergen op Zoom beschreven. Beweegt „Heemschut” zich ook op het gebied van de taal, streeft het er naar leelijkheid in de taal te weren. Laat zij dan oppassen voor een zin als: „In de A'damsche schoonheids-commissie stommelt het” die voorkomt in het verslag over de werkzaamheden van den Bond.

DE AMSTERDAMSCHEN MONUMENTENVERORDENING.

De Gemeenteraad heeft in de afgelopen week de Monumentenverordening aangenomen, waarop hier als een gebeurtenis van beteekenis nader de aandacht moge worden gevestigd.

De angst, dat de naam van deze verordening haar in gevaar zou brengen is gelukkig niet bewaarheid. En toch is deze naam ook weer niet geheel juist. Vooral voor Amsterdam niet, hetgeen ook tot uiting komt in Art. 1 der verordening, waar gesproken wordt van werken, welke van belang zijn uit een oogpunt van geschiedenis, kunst of *schoonheid*. Deze laatste toevoeging in afwijking van de Haagse verordening van 1921, die overigens in hoofdzaak als voorbeeld heeft gediend.

Het gaat hier dus niet alleen om monumenten van geschiedenis en kunst. Ook werken van bijzondere schoonheid zonder meer kunnen onder deze bepalingen vallen. En het woord monument is dus feitelijk onjuist en geeft daardoor aanleiding tot verwarring. Deze verwarring zou in Amsterdam tot groote moeijeligheden aanleiding kunnen geven.

Voor de uitvoering van deze verordening zal een lijst moeten worden opgemaakt en het spraakgebruik zal dus meebrengen dat men spreken zal van de monumentenlijst. Waardoor onwillekeurig de neiging zal ontstaan om toe te geven aan den drang der publieke opinie om op deze lijst alleen monumenten in den waren zin van het woord te plaatsen. Wie deze lijst zullen maken is nog niet bekend, in de verordening staat dat de Schoonheidscommissie het moet doen, maar de wijze, waarop dit zal moeten gebeuren is vanzelfsprekend nog niet geregeld. Het is de bedoeling van dit korte artikel de samenstellers van deze lijst erop te wijzen, voor zoover noodig, dat de lijst van Amsterdam er anders uit zal moeten zien dan die van den Haag.

Voor alles dient eran herinnerd te worden en het is noodzakelijk dat het groote publiek dit ook goed begrijpt, dat het plaatsen op de lijst niet beteekent een absoluut sloopingsverbod. Als men het zoo zegt lijkt het haast vanzelfsprekend, het zou niet anders dan dom zijn te beweren dat eenig gebouw nooit zal mogen worden afgebroken. Als voorbeeld diene het zeer fraaie huis van Vingboons, gelegen juist in den knik van den O.Z. Voorburgwal, dat gesloopt is voor de uitbreiding van het Stadhuis. Zonder twijfel had dit huis op de lijst gestaan en zonder twijfel had de betreffende commissie geadviseerd, dat geen goede bebouwing tot stand kon komen met behoud van dit huis. De heele verordening beteekent dus niet anders dan dat men niet mag sloopen zonder meer. Dat men niet mag sloopen zonder de garantie, dat na gebleken noodzakelijkheid van den sloop in ieder geval een toestand zal ontstaan die, in het groot gezien, een verbetering is. Op deze wijze begrepen en toegepast is ook de levende architectuur in hooge mate gebaat en het is dan ook volkomen onjuist om in deze verordening alleen antiquarische begrippen te willen erkennen.

Nu is deze verordening zeer soepel en zeer algemeen gesteld. Veel zal dus afhangen van de interpretatie. Als voorbeeld moge gelden, dat in Art. 1 o.a. wordt gezegd dat op de lijst komen te staan niet alleen bouwwerken, maar ook kunstwerken. Bovendien staat in Art. 2, dat men deze werken o.a. niet alleen niet mag sloopen, maar zelfs ook niet aan het oog onttrekken. Deze begrippen worden in de toelichting niet nader verduidelijkt en het is eenigszins verwonderlijk, dat in den Raad niemand op de moeijeligheden, die uit een zoo ruime aanduiding zouden kunnen voortkomen, heeft gewezen. Volgens deze verordening is het dus verboden om kunstwerken aan het

8

oog te onttrekken. Hoewel men wel bedoeld zal hebben, dat men een fraaie gevel niet vol mag hangen met reclames is een dergelijke uitdrukking toch voor velerlei niet bedoelde nitleg vatbaar.

Overtuigd dus dat veel zal afhangen van de wijze, waarop deze verordening wordt toegepast moge hier nog nader gewezen worden op de moeijeligheden bij het opmaken der lijst.

Een stad als den Haag kan men in dit opzicht vergelijken met Utrecht en Zutphen, dat steden zijn, waar men nog menig belangwekkend gebouw vindt uit een oogpunt van geschiedenis of kunst, maar waar men helaas niet meer kan spreken van schoone complexen, behoudens een enkele uitzondering. Het is daar zeer eenvoudig, principieel, een lijst te maken en de grenzen scherp te trekken.

Amsterdam is echter een ander geval, dat zich eerder met een stadje als Delft laat vergelijken. De schoonheid dezer steden wordt niet in de eerste plaats bepaald door wat men dan hier wil noemen de monumenten, maar door het karakter van geheele stadsgedeelten, dat bewaard gebleven is en waarvan de waarde voor onzen tijd steeds meer begrepen wordt.

Zonder nu zoover te willen gaan in Amsterdam de geheele stad binnen de Singels op de lijst te willen plaatsen — hetgeen misschien wel het eenvoudigste zou zijn — moge hier het denkbeeld naar voren gebracht worden, dat ook in de Telegraaf van 16 dezer is genit, om enkele karakteristieke stadsgedeelten als geheel op de lijst te plaatsen. Wanneer men daarbij in Delft denkt aan geheele gedeelten van het Oude Delft, dan denkt men hierbij in Amsterdam natuurlijk in de eerste plaats aan de grachten. Wanneer men hier de perronen stuk voor stuk zou willen taxeerden naar hun waarde, hun kunstwaarde, dan voelt men dadelijk dat het uiterst moeijelijk is, zoo niet onmogelijk, een grens te trekken. Er zijn talrijke Lod. XIV halsgevels met zeer fraaie gebeeldhouwde klauwstukken, die men zonder twijfel op de lijst zal zetten, terwijl het verlies van enkelen daarvan bijv. voor het geheele stadsbeeld overkomelijk zou zijn. Daartegenover staat, dat een enkele eenvoudige gevel een onmisbare factor is in een bepaald beeld, waartoe gewezen moge worden op het eenvoudige huisje op den hoek van Leidschegracht en Heeregracht, dat nu eigendom is van de Vereeniging Hendrick de Keyzer, waardoor deze geheele hoek verzekerd is. Wanneer wij bedenken wat er verloren is gegaan op den hoek van Prinsengracht en Brouwersgracht door het sloopen van een geveltje van 5 M. breed, waardoor een zeer bijzonder stadsbeeld voor onbepaalde tijd bedorven is, dan moet men erkennen, dat het in Amsterdam niet alleen gaat om de monumenten van geschiedenis en kunst, maar ook om die van schoonheid, zooals deze verordening dan ook, in afwijking met de Haagse, zegt. En dan zijn die monumenten van schoonheid dikwijls afhankelijk van een enkel simpel bouwsel, dat van schrik haast tot puin zou vervallen, wanneer het zich bewust was van de onderscheiding als monument betiteld te worden.

Er zal hier dus gewerkt moeten worden met een diep besef van de zeer eigen schoonheid van Amsterdam, waarbij intusschen historische kennis onmisbaar is. Er zijn verschillende voorbeelden van zeldzame gevelttypen, zooals de eenige Lod. XVI halsgevel Prinsengracht 12. Voor het behoud van dergelijke unica zal men m.i. naar zeer bijzondere oplossingen moeten zoeken. Naast kennis van de historie der oude architectuur zullen de samenstellers van deze lijst ook een open oog moeten hebben voor de schoonheid van het moderne Amsterdam. Want deze verordening zal zich niet alleen tot de oude schoonheid kunnen bepalen.

Volgens de verordening zal al dit werk gedaan moeten worden door de Schoonheidscommissie. In den Haag bestaat een afzonderlijke Monumentencommissie, met een bureau, dat eventueel de behulpzame hand biedt om, ondanks de onbeschermde architectentitel, tot een goede be- of verbouwing te komen. Moge Amsterdam de ernst van deze zaak inzien en dadelijk maatregelen nemen opdat bij de toepassing van deze verordening de geest daarvan niet wordt doodgedrukt.

D. F. S.

89

PRIJSVRAAG „DE HEERENHOFSTAD“.

Met behulp van het bewaard gebleven zetsel van het programma zal ten tijde der Tentoonstelling van de ontwerpen een complete historie aangaande dit studie-onderwerp worden verkrijgbaar gesteld.

Aan de eigenlijke prijsvraagtekst zal in bovenbedoelde brochure een technisch-economisch molenontwerp vooral gaan in de vorm van een kopie van de inzending die de prijsvraaguitgever zelf voor een desbetreffende prijsvraag te Amsterdam heeft samengesteld.

De tekst van het programma zal in die brochure worden voortgezet met de vragenbeantwoording en met den inhoud van het juryrapport benevens de reproductie van enkele resultaten. Bovenbedoeld werk zal aan inzenders kosteloos worden toegezonden.

In een aantal later afgedrukte exemplaren van het programma werden enkele wijzigingen aangebracht welke hier nu worden medegedeeld.

Pag. 6. Na het slot van de eerste volle alinea achter „medewerking van derden“ leze men den volzin:

De kruidenteelt voor de Nederlandsche pharmacopea of voor de internationale kruidkundige geneeswijzen of genotmiddelen-productie, kan van groote beteekenis worden in de Heerentank voor het landelijk eigendom.

Pag. 7. Na „Het derde argument“ leze men „Het volgende belangrijke“ enz.

Hoofdstuk III. Art. 6 de 8ste regel, oplossing met twee s.

Dito. Art. VII letter E, de derde zin „Het kruien enz.“ vervalt omdat later onder deze letter wordt gesicht reeds direct in het ontwerp met een moderne kruinrichting rekening te houden.

Letter E, laatste alinea, de tweede zin aldus te lezen: Zij hebben een zeil, een weefsel op een wiekconstructie waarin meer rekening wordt gehouden met den luchtweerstand bij onderdeelen enz.

Hoofdstuk IV. Art. 4 al. 4. Het woord weide te veranderen in uederzetting.

Hoofdstuk IV. Afd. Inzending enz. Art. 6 derde regel: Weekblad. Binnen zes weken na voorn. d. zal aan hetzelfde blad het juryrapport ter publicatie worden aangeboden enz.

Dito. Afd. Inlichtingen. De onderste naam moet zijn Meischke.

Hoofdstuk VI. Al. 4. Toevoeging. Metaalen, ook aluminium dakpannen zijn zelfs in den handel. (Lammerts & Co., Arnhem).

De klimaatgrafiek.

Ingevolge de mededeeling in Hoofdstuk III letter 2 al. 4 wordt hier herinnerd aan de klimaatgrafiek. Deze bleek niet ten volle uitvoerbaar wegens gebrek aan statistieken met psychologische gegevens naast de instrumentale becijferingen.

Eenwel verscheen alleszins optijd een studie over een wél uitvoerbaar deel der klimaatgrafiek. In het Bouwbedrijf van Januari pag. 5—9 publiceert Jan Doets in samenwerking met H. Regoort, gezagvoerder K. W. I. M. een praktisch bruikbare uitvoerige inlichting over Zonshoogten en slagschaduwlengthen gedurende alle jaargetijden.

Beantwoording der vragen.

De vragenlijst staat in de volgorde waarin de vragen werden ontvangen.

De vragen werden doorlopend genummerd opdat men ook van een antwoord kan terug gaan naar de daarmede betrekking hebbende vragen. Achter de vragen staat het voornummer van het antwoord. De beantwoording zal geschieden in de vorm van een genummerde, systematische toelichting van het programma, direct na de vragenlijst.

1. Mogen er ook korte gevels aan het complex worden ontworpen? Zie art. 7. Hoofdstuk III.
2. Mogen er ook in de gevels tegelwerken worden ontworpen? Zoo ja moeten zij dan direct in de gevels worden geteekend of afzonderlijk? Dit zie art. 7 en Hoofdstuk VI onderaan.
3. Moeten de teekeningen op karton geplakt worden, zoo ja moet het karton dan 3 mm. dik zijn? Niet opplakken.
4. Moet de mestvaalt direct in verbinding staan met de varkensstal. Ja. Mag dan het bronhuis en de koeienstal onder één kap worden ontworpen. Ja.
5. De paardenstal moet die gelijk in verbinding staan met de wagenschuur of afzonderlijk? Zie Hoofdstuk III Letter M derde alinea.
6. Moeten er ook voorgevels, zij- en achtergevels worden ontworpen, zoo ja mag de schaal 1:100 zijn of 1:20? Zie art. 7 Hoofdstuk III en Hoofdstuk IV art. 4 cijfers 2 en 3.

7. Het karakter van weiland is niet overal gelijk. Een verschil tusschen Veenendaalsche weide en de weide bij Den Haag of Leiden kan iedereen opmerken. De plaatsbepaling is te vaag. (25)
8. Ook de bepaling der streek is noodzakelijk wegens de typische architectuur welke aan een streek eigen is. (7)
9. Welke hulpmiddelen vallen *buiten* de normale middelen van de teekentafel. (31)
10. De op het demonstratie ontwerp geteekende kas (Warenhuis) zal volgens een als bijlage gezonden grafiek, last hebben van de schaduw van het bouwwerk. De grafiek toont de verhoudingen op 21 Dec., Juni-September en Maart speciaal voor de 25 Meter hooge molen. Kan de jury het demonstratie ontwerp wijzigen of is het den deelnemers grootsoofd de indeeling van het terrein te wijzigen. (33)
11. Hoe is het kruien van den molen op te vatten, van af een uitwendig platvorm (pag. 11 E) waar er later gesproken wordt (12 E) van de te volgen automatische kruinrichting. (Zie de voorgaande tekstwijziging en 12 J)
12. Wat is de opvatting van de zinsnede (pag. 15 en 16), de ingang behoeft niet noodzakelijk in het kamp zelf te staan maar kan opzij worden ontworpen. (16)
13. Wat is de bedoeling van de op pag. 16 en 17 onder M, N, O genoemde handwerkruimten. (17)
14. Is de gegeven terreinsituatie zuiver aan te houden, zoodat dus alleen de hier aangegeven gebouwen schematisch zijn. (33)
15. Hoe hoog staat het water gemiddeld t.o.z. van het terrein. (25)
16. Is de verwarming van het gebouwencomplex centraal? (5)
17. Is het noodig of gewenscht dat hooi boven de koestallen bewaard wordt of wordt dit alleen bewaard in de op pag. 17 onder pro memoria besproken opslagplaatsen. (19)
18. Molen. Is de hoogte van 25 Meter tot bovenkant kap of wicken en waartoe dient die molen. (12)
19. Woning eigenaar. Hoeveel woon- en hoeveel slaapvertrekken moeten aanwezig zijn. Waartoe dient de handwerkruimte. (13)
20. Landarbeiderswoning. Wat wordt verstaan onder een enkel stuk vee (koe, geit, schaa, varken) (15)
21. Droogschuur. Waartoe dient de handwerkruimte? (17)
22. Bronhuis. Moet in het bronhuis een waterreservoir aanwezig zijn. Zoo ja moet het hoog staan of is een persketel voldoende, die op den beganen grond geplaatst wordt. (20)
23. Moeten de 3 paarden gestald worden in de veestallen G of in de wagenloodsen M. (21)
24. Moeten de maten die voor sommige gebouwen zijn aangegeven, aangenomen worden of mogen die vergroot of verkleind worden. (7)
25. Moet de mestvaalt F gesloten wanden hebben of moet de mest buiten gelost kunnen worden? (22)
26. Hoeveel silo's moeten in de molen worden aangebracht, voor verschillende soorten voer? (12)
27. Mogen in de droogschuur O absoluut geen raven voorkomen? (17)
28. Op hoeveel varkens moet worden gerekend en moeten er binnen- en buitenhokken worden aangebracht? (22)
29. Moeten er nog stierenboxen en melkkamers in de veestallen aangebracht worden. (19)
30. Letter E. Moet in of uitwendige ladingrichting aanwezig zijn? (12)
31. „ „ Dient molen voor bepaald bedrijf? zoo ja welk, of als krachtwerktuig in het algemeen? (12)
32. „ „ Welke zijn de andere artikelen naast groenvoer, is de bestemming van de inwendige molenruimte als silo bedoeld? (12)
33. Letter K. Is de handwerkruimte uitsluitend voor vrouwelijk personeel bedoeld? (13)
34. Letter G. Zijn deze stallen alleen voor groot vee? (19)
35. Hoofdstuk IV Programma. De verlangde uitvoering van de sub 2e en 3e genoemde teekeningen heeft vermoedelijk ten doel op effect berekend teken- en aquarelwerk te voorkomen? (30)
36. Er werd een schadevergoeding van f1000 bepaald voor den eersten prijswinner in geval zijn studieontwerp niet in de keuze van den prijsvraaguitgever mocht vallen, zoodra van een uitvoering sprake is. Kan de jury deszwaande de rechten over en weer nader aanduiden in tijdsbepaling en beteekenis.
Hoe staat het met het recht van eventuele uitvoering voor rekening van derden in verband met een wellicht vermeend recht van voorkeur en keuze ten bate van den prijsvraaguitgever. (32)
37. Hoofdstuk III. Pro memoria. Hooi- en stroobergen hebben praktische beteekenis voor wat standplaats als bouw betreft — goed — doch m.i. moeten zij, uit hoofde

- van hun overheersende afmetingen, wel degelijk aan het totaal plan voor een goed geheel samenwerken; verdient het daarom geen aanbeveling hiervoor nadere eischen vast te stellen of althans de volle verantwoordelijkheid voor beantwoording aan utilitaire- als esthetische eischen voor rekening van ontwerpers te stellen? (24)
38. Hoofdstuk IV. Gevraagd worden 2 perspectieven van uit de twee hoofdtoegangen tot de weide; zijn hiermede de bruggen bedoeld? (27)
 39. De maximum-maat der teekeningen is 50 bij 100 cM., dus wordt elke tekening die grooter is buiten beschouwing gelaten? (29)
 40. Hoofdstuk V. Hierin wordt gesproken van demonstratie-ontwerp; Is alzoo de geheele opzet niet voor een bepaald grondstuk als de terreinschets aangeeft, en mag dus voor elke willekeurige situatie een plan worden gemaakt? (33)
 41. Welk doel heeft de droogschuur. Wordt die door de geheele nederzetting of door een speciale groep in de Heerenhofstad gebruikt. (17)
 42. Bevat het gastenkamp 2 of 4 gezinnen? (16)
 43. Moeten de twee eerste perspectieven genomen worden uit de punten U? (27)
 44. Is met het oog op III . . . geheel of deels witten en teeren geoorloofd? (4)
 45. De maat der teekeningen veroorlooft niet het complex in geheel te geven. Gewenscht is voor de plattegronden 120-140 en voor de gevel-teekeningen breed 50 cM., lang tot 140 cM. (29)
 46. Waartoe dient de droogschuur. (17)
 47. Moet ooft voor langer of korter worden opgeslagen? en welk ooft? (5)
 48. Wordt de melk voor transport naar de fabriek opgeslagen of onmiddellijk verzonden, of ligt het in de bedoeling de melk zelf te verwerken? (5)
 49. Is het voornaamste stalvoer hooi? (5)
 50. Een nadere plaatsbepaling in verband met de te kiezen materialen voor den bouw. (25)
 51. Samenstelling van den grond en het grondwaterpeil in verband met den bouw van kelders enz. (25)
 52. Peil van het terrein t.o.v. het open water (25)
 53. Is electriciteit voorhanden? gas en waterleiding? (5)
 54. Moet de molen productief gemaakt worden omdat hij gevraagd is, of is hij gevraagd omdat hij productief is en kan hij door een motor worden vervangen? (12)
 55. Op pag. 3 sub 3 van het programma wordt als hoofdmotief gesproken van „de Hollandsche windmolen”, terwijl op pag. 11 onder E wordt gezegd, dat gelijkenis met de zogenaamde Hollandsche molens van alledaagsch model geen eisch is. Wat is de bedoeling van den prijsvraaguitschrijver? (12)
 56. Op pag. 8 sub 5 wordt alleen in overweging gegeven het uiterlijk aanzien in studie te nemen en op pag. 2 sub II wordt slechts gevraagd een aanduiding van het gebouwcomplex in de orienteering der opstelling van de kapitale ruimten, terwijl op pagina 20 zoodanige teekeningen worden verlangd, dat de samenstelling der gebouwen daaruit volkomen duidelijk is te zien, benevens een nauwkeurige toelichting betreffende de voor den geheelen bouw te gebruiken materialen alsmede de herkomst. Wat moet worden aangehouden? (5)
 57. Wordt met herkomst der materialen bedoeld de plaats van ontginning of fabricage? (28)
 58. Wordt de afwisselende bedekking der gebouwen met riet of brandvrij materiaal alleen geëischt met het oog op het gevaar van overslaan bij brand? (8)
 59. Is de veronderstelling juist, dat vanuit de eigenaarwoning uit de voornaamste vertrekken gezicht moet worden verkregen op de warme siertuin? In dat geval komen deze dan op de ongunstige plaats Noord en Oostzijde? (13)
 60. Op pag. 11 sub E wordt gevraagd het kruisen van den molenkop te doen geschieden op een platvorm, hetwelk even onder de wick aanwezig moet zijn, terwijl op pag. 12 wordt gemeld, dat de uitwendige kruis-inrichting komt te vervallen. Wat is hier de bedoeling? (12)
 61. Berust de aanduiding van 200 vierkante Meter vloer voor de gezamenlijke ruimten dienstbaar aan de speciale bezigheden van den eigenaar wellicht op een vergissing? Het gevraagde oppervlak schijnt veel te hoog. (13)
 62. Is de „handwerkkamer voor los of vast personeel” genoemd sub K pag. 13 synoniem met de „handwerkruimte” (verwarmd) genoemd sub O pag. 16 of zijn hier twee ruimten met verschillende bestemming bedoeld? (13) (17)
 63. Wat is de feitelijke strekking van de droogschuur? (17)
 64. Moeten de ruststeden bedoeld sub H pag. 17 plaats vinden op den beganen grond? (20)
 65. Is de veronderstelling juist, dat de prijsvraaguitschrijver bedoeld heeft een afzonderlijke stal voor paarden en een voor groot vee (koeien), beide onder te brengen in de wagenschuur sub M pag. 17 genoemd? (21)

66. Welke „gewone wagens” worden bedoeld sub R pag. 17? Moeten deze ook door de woning van den pachter passeeren? Van welke afmeting zijn bedoelde wagens en hun maximale lading? (23)
67. Moet de bedoeling van het gastenkamp zoodanig worden begrepen dat de eene woning bijv. komt op den beganen grond en de tweede op de eerste verdieping? of is ook een afwijkende groepeerings toegestaan, bijv. beide op den beganen grond? (16)
68. Voor de situatie genoemd sub. 4 pag. 20 is niet aangegeven de wijze van uitvoering der teekeningen. Is deze vrij gelaten of moet deze worden uitgevoerd in zwarte lijnen zonder kleuren (beplanting)? (27)
69. Waartoe wordt de kracht van den windmolen aangewend? Indien er graan wordt gemalen geschiedt dit dan op een verdieping of op den beganen grond; waar zal het graan gedorscht worden, en moet op een opslagruimte voor het meel gerekend worden? (12)
70. Welke producten zullen in de droogschuur bewaard worden? (17)
71. Zijn er factoren, die het wenschelijk maken, het gastenkamp tusschen de bedrijfsgebouwen te projecteeren? (16)
72. Zal een pannendak met beschieting als voldoende brandvrij worden beschouwd? (8)
73. Zou het niet wenschelijk zijn het te beleggen kapitaal te noemen? Hierdoor wint de opgave aan realiteit en wordt minder vaag minder utopisch. (1)
74. Zou het niet wenschelijk zijn dat van de voornaamste ruimten de grootte in M². aangegeven wordt? (neen).
75. Is de genoemde molen een meelmolen?
De molen dient enerzijds tot berging van groenvoer en anderzijds bevat hij een waterreservoir. Is het mogelijk zoowel het groenvoer als de watertank elders onder te brengen? Men verkrijgt dan de grotere vrijheid bij de vormgeving van den molen. (12)
76. Kan de grondwaterstand onder het maaveld aangegeven worden? Is aan te nemen dat het terrein geheel vlak is? (25)
77. Het teekenen op ondoorzichtig papier is zeer tydroovend. Alle deelnemende architecten kunnen veel tijd en daardoor onnoedige kosten sparen wanneer het inzenden van widdrukken, sepia-drukken, plandrukken enz. toegestaan wordt. (29)
78. Uit de beschrijving van den molen blijkt niet of het werkelijk de bedoeling is deze in bedrijf te stellen, of dat de functie een louter versierende is. Een zekere tegenstrijdigheid valt op in de beschrijving van den molen als enerzijds gezegd wordt: Er wordt niet geëischt dat de windmolen moet gelijken op de z.g. Hollandsche molens van alledaagsch model. Slechts dezelfde schoonheid in het landschappelijk beeld dient behouden te blijven”.
En anderzijds:
De wicken behouden het Oud-Hollandsch model. . . .
Aangezien de wicken als het meest karakteristieke deel van de molen te beschouwen zijn, is door de laatste bepaling de eerste vrijwel waardeloos geworden.
Het moet dus als uitgesloten zijn te beschouwen b.v. acht kleinere wicken te maken of het Flettner-rotor-systeem toe te passen of iets dergelijks (12)
79. Is het een vereischte dat het warenhuis C evenals CC de afgeschuinde hoeken bezit welke op de terreinschets zijn aangegeven. (10)
80. Wat is de beteekenis van het gestippelde vierkantje vóór K van de situatie. (33)
81. Ware het niet beter, de situatie op een grotere schaal te teekenen b.v. schaal 1:400, dan zou het mogelijk zijn, de diverse vertrekken en ruimten in de situatie in te teekenen, 't welk tot een goed begrip van het onderling verband der samenstellende deelen nuttig, (26) en zelfs noodig is.
82. Is de met R aangegeven dubbele lijn bedoeld als een overal, dus ook de pachterswoning doorgaande doorrit. (23)
83. Is de handwerkruimte gevraagd voor O en N bedoeld ten gebruike van den eigenaar. (17)
84. Hoe hoog is de droogschuur gedacht. (17)
85. Is een afzonderlijke tuin bij de pachterswoning vereischt. (14)
86. Bij de beschouwing van de pachterswoning, wordt een gesloten karakter van de, naar de sier en proeftuin van den eigenaar gekeerde zijde gevraagd, ten einde deze tuin vrijer te houden.
Geldt ditzelfde niet evenzoo voor de arbeiderswoningen aan den tuin. Kan het aan den ontwerper worden overgelaten hier een oplossing te vinden, door eventueele verplaatsing der woningen of anderszins. (15)
87. Indien blijkt dat den vereischten vierkantigen grondvorm van de vrijstaande arbeiderswoningen een bezwaar vormt voor een architectonisch goede oplossing, mag dan van dien grondvorm worden afgeweken. (15)

88. Mag het gastenkamp ook ergens anders geplaatst worden. Staande tusschen twee gebouwen is het bezwaarlijk zijverlichting aan te brengen indien de indeeling dit zou vragen. Het maken van een hofje heeft nogal bezwaren. Het gebouw is er te klein voor.
Niet duidelijk is de zin: de ingang behoeft niet noodzakelijk in het kamp zelf te staan maar kan opzij worden ontworpen. (16)
89. Wordt de ruimte boven de wagenshuur benut als berging o.d. (18)
90. Is het mogelijk enkele meerdere afmeting van het bronhuis te geven. Wat is de bedoeling van de centrale pomp. Is er geen waterleiding aanleg voorzien met distributie door het geheele gebouwencomplex, een hoog geplaatst reservoir met elektrische pomp o.d. (20)
91. Is de wagenshuur tevens te beschouwen als berging voor landbouwmachines. (21)
92. Wat is de functie van de molen in het bedrijf? Dient deze voor het malen van graan, zoo ja, kan dit niet electrisch geschieden? De totale boogte van den molen mag 25 M. zijn, zijn de wiken hierin begrepen? De openingen voor de silo zijn aan de N.O. zijde aan te brengen. Hoe kan dat met het oog op de veestal? (12)
93. Wat is de bedoeling van de handwerkkamer voor het personeel in de eigenaarswoning. Is deze kamer op te vatten als werkplaats, bijv. voor timmeren enz. dus bijv. herstellingsarbeid in dienst van den eigenaar of meer als zitkamer voor het personeel met gelegenheid tot werken voor ontspanning. (13)
94. Waarvoor dient de droogschuur? (17)
95. Heeft de landeigenaar een aparte paardenstal b.v. bij zijn eigen wagenshuur, of is er maar één paardenstal op de hofstede. (18)
96. Is er te rekenen op een garage voor een auto van den eigenaar? (18)
97. Aan welk einde van gebouw F moet de varkensstal zijn? Gaat de doornit ook hier doorheen? (22)
98. Is het verlaagde spoor voor uitmesting van de mestvaalt dus een ingraving? (22)
99. Hoe is de doornit op te vatten gaande door de pachterswoning? (23)
100. Daar het zomerhuis van de pachterswoning als onderdak voor gasten kan dienst doen, is dan daarbij op slaapplekken te rekenen? (14)
101. Worden pannen gerekend te behooren tot onbrandbaar materiaal zoo ze gebezigd worden als dakbedekking? (8)
102. Wordt een rieten dakbedekking als niet brandvrij aangemerkt? (8)
103. Zijn er herstelplaatsen te projecteren, bijv. timmermanswerkplaats, smederij, tevens hoefsmederij. (6)
104. Is er een koelhuis? (6)
105. Is de zuivelinrichting in het brongebouw onder te brengen of dient dit ergens anders voor? (20)
106. Het gebouwencomplex wordt slechts in de orienteering der opstelling van de kapitale ruimten en in de beginselen der inrichting aangegeven. Aldus volgens pag. 2. De beteekenis van dezen zin is niet recht duidelijk en lijkt in tegenspraak met de uiteenzetting die volgt, daar onder de kapitale ruimten volgens pag. 10 het gebouwencomplex als zoodanig wordt verstaan. (6)
107. Op blz. No. 10 staat: de bedekking der gebouwen moet zijn afwisselend riet en brandvrij materiaal. Op blz. No. 27 staat dat het riet speciale bouwtechnische waarde heeft. Daar deze rietbekappingen groote moeilijkheden tot een moderne oplossing insluiten en andere oplossingen bouwtechnisch niet minder in waarde hoeven te zijn, wordt hiermede verzoekt deze clause in het programma te laten vervallen temeer daar er bij de inleiding op blz. No. 1 vooral naar een moderne oplossing wordt gestreefd. Men zou derhalve kunnen schrijven dat een rietbedekking zeer gewenscht is doch niet vereischt. (8)
108. Op blz. 11 staat. Met het beschuttings ontwerp door middel van houtgewas, zooals voorzien in de lange baan, hangt het een en ander af van het ter beschikking staand milieu. De strekking van dezen zin is niet begrijpelijk, verzoekt hiervoor een toelichting. (11)
109. Blz. 11 Letter E. Het kruien geschiedt op een platvorm welke even onder de wiek moet aanwezig zijn. De wiken passeren de balie op 15 cM. afstand.
Op blz. 12 wordt gesproken van een automatische kruininrichting, waardoor die op het platvorm vervallen kan. Welke van de twee soorten kruininrichting wordt hier nu bedoeld, de automatische of de methode op platvorm? (12)
110. Het grondvlak van den molen kan geprojecteerd worden binnen een kwadraat van 10 M. met een versmalling tot circa 5 M. Wat wordt hiermede bedoeld? (12)
111. Uit geen der beschrijvingen is op te maken voor welk doel de molen gebruikt moet

- worden, behoudens voor het onder E genoemde. Ook de indeeling v. d. molen is niet duidelijk uit het programma te begrijpen. (12)
112. De vaan op den molen is alleen in zijanzicht gegeven. Bestaat er ook een vastgestelde dikte voor die vaan. (12)
113. Blz. 13. Wat is de bestemming voor de groote ruimte in de eigenaarswoning. (13)
114. Blz. 15. Het grondvlak van het los staande arbeidershuisje moet een vierkant zijn. In verband met de situatie kan deze eisch een belemmering zijn voor den ontwerper, moet aan deze verhouding streng de hand gehouden worden? In dit compacte bouwwerk moet alles ondergebracht worden wat in het vorige type landarbeiderswoning meer uit elkaar gehouden werd. Wat beteekent dit? (15)
115. Wordt met het gastenkamp bedoeld, beganegrond 1ste verdieping en zolderruimte? Zoo ja, moet deze zolderruimte van iedere etage afzonderlijk door een gescheiden trap bereikbaar zijn? (16)
116. De ingang van het gastenkamp behoeft niet in het kamp zelf te staan maar kan opzij worden ontworpen. Hoe wordt dit bedoeld? (16)
117. Blz. 16. Er moeten toegangen tot het gastenkamp zijn, één westwaarts en één oostwaarts. Worden deze toegangen gezamenlijk voor de twee gezinnen bedoeld, of heeft ieder gezin een aparte toegang zoowel oost als westwaarts? (16)
118. In het gastenkamp kan men onder bepaalde omstandigheden een binnenhofje, plaatsje, ontwerpen, waardoor het gebouwtje vier licht en luchtzijden ontvangt. Uit dezen zin blijkt de bedoeling niet, daar bij hofbouw geen sprake is van vier licht- en luchtzijden, doch van 8. Hoe wordt dit binnenhofje dus eventueel bedoeld?
Het hofje krijgt dan minstens aan 1 zijde een balkon voor de communicatie met 1 hoog. Indien deze zin als een noodzakelijk gevolg van den voorgaanden beschouwd moet worden, is het niet duidelijk waardoor er een balkon voor communicatie met 1 hoog ontstaat.
Wenschelijk is tevens een eenvoudige en zakelijke uiteenzetting van den inhoud van het gastenkamp. (16)
119. Mogen de hoofdtoegangen tot de hofstad verlegd worden? (33)
120. Blz. 10. Mag het warenhuis één glasoppervlak hebben of moet dit volgens bestaande modellen samengesteld worden? Moet dit glas-complex in het ontwerp opgenomen worden of moet het vrij zijn van de architectuur der gebouwen. (10)
121. Hoe is de hoogste en laagste waterstand van het vaarwater A ten opzichte van den grond.
122. Moet er gerekend worden op radio en centrale verwarming in de gebouwen? (5)
123. Is de onderlinge plaatsing der gebouwen zooals op de situatieschets aangegeven bindend, of mogen kleine, niet ingrijpende verschuivingen plaats hebben? (33)
124. Is er belangrijk verkeer van W.S. naar K.H. om K heen? (33)
125. Op de situatie loopt de doornit door de pachterswoning, wat is hiervan de bedoeling? (23)
126. Zijn waar de toegangswegen op het terrein uitmonden, afsluitbare toegangshekken gedacht? (33)
127. De zijde van de pachterswoning naar de sier- en proeftuin gekeerd moet sober gehouden worden met het oog op het vrijer houden van dien tuin. Geldt dit ook voor de arbeiderswoningen? (15)
128. Is centrale verwarming gewenscht met behoud van open vuur b.v., en zoo ja voor het geheele complex of b.v. alleen voor de eigenaars woning? (5)
129. Is de jury van oordeel dat de molen als bevredigende hoekoplossing in de overigens vrijwel symmetrische voorhof aanleg zeer wel mogelijk is? (3)
130. Is de vrees denkbeeldig, dat de molen daar schade zal doen aan de eenheid, vooral van de voorhofzijde gezien? (3)
131. Mag de molen geplaatst worden aan het eindpunt van de vaarsloot A zoodat deze achter het gebouwencomplex oprijst en hierdoor toch in verband met het totaalbeeld
132. Pag. 10. De bedekking der gebouwen. Is rietbedekking noodzakelijk, zoo ja, mogen dan ook andere gebouwen daarmee gedekt worden? (8)
133. Pag. 11. De Houtbeschutting. Hoe is het ter beschikking staand milieu en waar gelegen, in verband met de houtbeschutting voor de lange baan? (11)
134. Pag. 11. E. Is de molen een onderkruier? (12)
135. Niet te begrijpen is het gevraagde projecteren van den molen volgens de alinea betreffende het grondvlak van een kwadraat van 10 M. versmallend tot circa 5 M. (12)
136. De plaats van den watertank is niet duidelijk, bij een onderkruiersmolen (zie vraag 3) zou die tank mee moeten draaien. Kan die tank niet beter in het bronhuis komen te staan? (12)
137. Hoe zijn de afmetingen van de automatische kruininrichting? (12)

138. Pag. 13. K. Wat is het doel van de „éene ruimte van grootere omvang” in de eigenlijke eigenaarswoning? Tweede zin van de eerste alinea van K. (13)
139. Pag. 15. F derde alinea. Is de bedoeling van het gastenkamp, parterre, te verdiepen en zolder zonder kelder? (16)
140. Pag. 16. Zijn de toegangen v. b. gastenkamp W. waarts en O. waarts voor de twee woningen gemeenschappelijk? (16)
141. Bij de toepassing van een binnenhofje krijgt het gastenkamp niet vier maar acht licht- en luchtzijden? (16)
142. Het balkon op één hoog is niet duidelijk in zijn beteekenis. (16)
143. Wat wordt betreffende den doorrit R onder gewone transportmiddelen verstaan? (23)
144. Hoe moet iedere arbeiderswoning van 1000 M² grond onmiddellijk bij 't gebouw voorzien worden zonder de situatie geweld aan te doen. Er is op ± 600 M² gerekend in de bijgevoegde situatie. (15)
145. In verband met de massa arbeid die gevorderd wordt, is steller dezès zeker, te spreken namens vele of alle mededingers door ernstig aan te dringen op inwilliging van de volgende wensch, n.l. de bepaling omtrent de soort papier (op pag. 20) als volgt te wijzigen:
„stevig wit of crèmepapier of witte lichtdrukken op stevig papier of calques geplakt op wit karton”.
Toelichting: Daar 't ontwerpen bijna zonder uitzondering steeds (en zeker 't beste) geschiedt op transparantpapier, telkens weer een nieuw stuk op vorig ontwerp, is het zeer onpractisch, om, als de steeds verbeterde schetsen zoover zijn dat ze voor 't laatst gecalqueerd kunnen worden, dan opnieuw op dik papier te gaan *uuteekenen*. De voor de hand liggende methode is calqueren en witte lichtdrukken of calques (op wit karton geplakt) inzenden. Hierin dient de inzender zelf keus te hebben. Vragèr dezès is overtuigd dat de witdrukken nog duidelijker zijn dan potloodteekeningen waarvan ingesloten doorsnede een bewijs is. (30)
- De afdruk is steeds aangenamer voor 't oog dan een meestal glimmende potloodteekening en laat zich uitstekend fotografeeren voor reproductie in de bladen. (29)
146. Het zij mij vergund U mijn voornaamste bezwaren even in het kort mede te deelen.
In de eerste plaats worden in de prijsvraag wel is waar uitgebreide algemeene beschouwingen gehouden over de vraag, wat een heerenhofstad is en wat ze niet is, maar een helder beeld van hetgeen de schrijver hiermede eigenlijk bedoelt, wordt niet verkregen. Bovendien komen in de beschouwingen en toelichtingen allerlei tegenstrijdigheden voor. Om slechts een voorbeeld te noemen: In de algemeene beschouwingen wordt een pleidooi gevoerd voor het verpachten van de bij de heerenhofstede behoorende landerijen. In de toelichting en schets wordt echter een droogschaar en een wagenschaar voor den eigenaar ontworpen, die bij toepassing van dit systeem volkomen overbodig te achten zijn; of zijn hier andere redenen welke dit noodzakelijk maken? Welke zijn dan deze redenen? (zie Hoofdstuk II, alinea „De bezigheden” tot „De Keuze” zie ook 18.)
Blijkbaar is de schrijver bij nadere uitwerking van zijn plannen voor de consequenties van het door hem zelf aanbevolen systeem van verpachten teruggeschrokken. Geen wonder trouwens, want in het verpachten van één of meer landerijen is m.i. weinig ideeels te ontdekken. Wellicht dat daarom de opsteller van het programma toch blijkbaar denkt, zelf maar een deel te beheeren. (2)
- Voor een goede en serieuze uitwerking van de plannen mag dan echter wel gevraagd worden, dat wordt aangegeven welk deel van het bedrijf zelf wordt beheerd en welk deel verpacht wordt. Deze bedrijven dienen toch uit praktische overwegingen zooveel mogelijk van elkaar te worden gescheiden, daar ondanks een wel overwogen keuze van pachter en arbitrageclausules anders een bron van voortdurende kwesties en onaangenaamheden wordt geschapen. (De prijsvraag bevat geen speciaal landbouwkundig-economische problemen en zie 2).
147. In de tweede plaats is het niet wel mogelijk een behoorlijk plan te ontwerpen dat tot praktisch resultaat z.a. in de Algemeene Beschouwingen is bedoeld zal voeren om de eenvoudige reden, dat de grootte en den aard van de bij het bedrijf behoorende landerijen niet worden opgegeven. Wel is waar wordt in hoofdstuk V medegedeeld dat de landerijen waarmede bij het ontwerp rekening moet worden gehouden, in totaal slechts ongeveer 32 H.A. omvatten, maar deze oppervlakte is toch veel te gering, omdat dan in de schets en beschrijving ontworpen bedrijfsgebouwen volgens algemeen vaststaande begrippen in een dusdanige verhouding staan tot het geheele bedrijf, dat men kan spreken van een topzwaar bedrijf. (33)
148. Ten slotte komen in het ontwerp enkele fantastische plannen voor, die een economisch

- denkend mensch doen twifelen aan het bereiken van een praktische bruikbaarheid. Ik noem slechts de windmolen en de zogenaamde lange baan. Om aan deze zaken eenige bruikbaarheid voor het bedrijf te geven, worden ze aangewezen als silo en als gelegenheid om landbouwmachines te beproeven. En dat op een bedrijf volgens opgave bestaande uit ongeveer 7 H.A. tuingrond en 25 H.A. grasland. (Molen — zie aankondiging en No. 12, voor de lange baan zie Hoofdstuk III afd. ontwerp letter B).
149. De kosten daaraan verbonden zijn toch van dien aard, dat voor een bedrijf als hier bedoeld geen sprake kan zijn van een gunstig rendement. (Rendementsbeoordeling wordt niet gevraagd).

Gij, als architecten zult beter kunnen beoordeelen of een molen welke door het bedrijf niet wordt vereischt, aestetisch is te verdedigen (zie hierboven).

Terwijl aan de andere kant beslist noodige zaken, zooals b.v. een hooiberg, e.d. toch zeker noodzakelijke ruimten, niet in het plan worden opgenomen, omdat de plaats hiervan moeilijk van te voren is te bepalen. Al wordt op bl. 18 van het programma gezegd, dat zij in deze prijsvraag niet kunnen worden opgenomen omdat hier de schoonheidsmotieven een belangrijke rol vervullen, dit komt te veel in strijd met de praktische bruikbaarheid, die toch ook wordt vereischt. (24)

150. Hieruit blijkt, dat de schrijver van de brochure het landbouwkundig gedeelte te veel verwaarloost. Daardoor komt het ook, dat hij enerzijds de gewenschte noodzakelijke gegevens voor het uitwerken van de prijsvraag onvoldoende vermeldt en anderzijds te veel afdraait in details, men denke slechts aan de maten van de stallen. (Slechts twee maten werden gegeven, de lengte en de breedte van het gebouw).

Wanneer men op deze prijsvraag een eenigszins bruikbare oplossing wil krijgen, dan is dus m.i. noodig, dat enerzijds aangegeven wordt welke landerijen er zijn en hoe deze zullen worden beheerd, terwijl anderzijds de ontwerper de noodige vrijheid moet worden gelaten in de te ontwerpen bedrijfsgebouwen, waarbij de vrijheid moet worden gelaten in het programma genoemde gebouwen te laten vervallen, om te werken, of andere toe te voegen zonder dat deze in strijd zijnde met het programma, bij de beoordeeling niet in aanmerking zullen komen. (Zie Hoofdstuk III Artikel 5 waar de werkwijze wordt verklaard en antwoord 5).

BEANTWOORDING DER BINNENGEKOMEN VRAGEN IN DE VORM VAN EEN SYSTEMATISCHE TOELICHTING VAN DEN TEKST VAN HET PROGRAMMA.

1. Hoofdstuk II Se alinea. Het noemen van een bepaald bedrag voor het aan te wenden kapitaal wordt niet gewenscht, om den ontwerper niet vóór de schepende arbeid met kosten overwegingen te beïnvloeden. De gevraagde globale kostenberekening zal voldoende zijn om een uitgewerkte studie in den geest van de prijsvraag te houden. (73).

2. Pag. 6 bij De Keuze enz. Een duidelijke overeenkomst aangaande de deelen van het landgoed welke verpacht en welke in eigen beheer blijven dient natuurlijk ook te worden gemaakt en het ontwerp zal een afscheiding zoo niet gemakkelijk dan toch mogelijk moeten maken. Het gegeven demonstratieontwerp voorziet in deze behoefte. (146).

De vermogenden die buiten den landbouw tot ontwikkeling kwamen, verreweg de meerderheid in die categorie, zijn zelden geschikt voor het goed beheer van een reeds populair en normaal geworden landbouwbedrijf, het aantal van nature geschikt is groot geworden. Een speciaal kultuur daarentegen biedt om allerlei redenen meer kansen voor heeren die deze zoeken; de twee kringen blijven het best op hun eigen natuurlijk aanpassingsgebied.

In den bouw van een H. zit in zoover weinig ideeels, dat zulks geen philanthropie is, een sociale neiging van twijfelachtige beteekenis. Slechts zeer weinigen zouden zoiets op het budget verdragen. De H. biedt het een en ander onder wel overwogen omstandigheden en milieu, waarvoor eischen gesteld kunnen worden. Zoo zal bijv. een eigenaar de keuze kunnen hebben tusschen een kostbare gelegenheid in een modern villapark, waarin men elkander haast de balletjes uit de soep kan kijken; een fraai landhuis waarvan men nooit anders ondervindt dan de voortdurende onkostrekening en belasting, of de eigenaarswoning van een H. in een milieu waar voor alle denkbare behoeften van een actieve persoonlijkheid, die in de productiviteit van het landelijk vermogen belangstelt, ten allen tijde een onuitputtelijke bron van bevrediging kan worden gevonden.

3. Hoofdstuk III letter 3. Zeer zeker is een artistiek effect te verkrijgen met de plaats van den windmolen aan het eindpunt van de vaarsloot A, oprijzende achter het gebouwencomplex. Men vergeet evenwel niet dat de keuze van de plaats in het demonstratieontwerp, voor een belangrijk deel ook door utiliteits overwegingen wordt beheerscht. Het hoofdmotief als hoekpijler in een stervorming ontwerp veroorlooft het aansluiten der drie

schuren aan den molenwand, het sparen van drie buitemuren en het wederkeurig gemakkelijk versterken van den molentoren.

De voorhofaanleg is in het demonstratie ontwerp toch zeer zeker niet symmetrisch bedoeld al vormt de gebouwen as een regelmatige U. De molen behoeft op een hoek van de ongelijkvormige zijden geen schade te doen aan de eenheid van het geheel en rijst op direkt bij den hofaanleg. (129, 130, 131).

4. Artikel 4. Witten en teeren worden als schilderwerk beschouwd. (44).

5. Art. 5. Dit artikel verklaart het beginsel dat in deze prijsvraag gevolgd wordt om in een landelijke nederzetting tot schoonheid te kunnen komen. Eerst is de artist binnen zekere gestelde perken aan het woord, daarna komt aan de beurt de agrarier en de technicus, deze zeker niet allernuist in onzen tijden, ten slotte doet de bouwmeester zijn woord gelden. Daarom schijnt het alsof de prijsvraag de landbouw verwaarloost door niet af te dalen in landbouwkundige details, welke voor de conceptie van het geheel van geringe betekenis zijn en bij een uit te voeren ontwerp kunnen worden gewijzigd naar bijzondere omstandigheden. Wat doet dat er nu toe indien de artist ergens op juiste wijze een hondenhoek voor een herder plaatst en later de pachter een Kees houden wil.

Over de werkwijze van deze prijsvraag valt moeilijk met goed gevolg te polemiseren, zij is het resultaat van een inzicht en van een keuze. Deze keuze doelt zeker niet met te veel landbouwkundige details een zeer belangrijk deel der belangstellenden te ontmoedigen.

Het uiterlijk aanzien van gebouwen houdt verband met het inwendige. Het eerste is zonder het tweede niet logisch bouwkundig te waardeeren. De opstelling der ruimten wordt vereischt ter beoordeling of de voorgaande twee gegevens onder meer, klimatisch juist werden ontworpen. De drie gegevens hebben onderling verband en behoren daardoor bij de eischen voor de inzending.

Tot de details welke aan de ontwerpers worden overgelaten behoren: de toepassing van centrale verwarming van het heele complex, of van onderdeelen, de ontwerpers staan hierin vrij in de keuze. Het eerste zou in de extensieve bouwwijze vermoedelijk zeer kostbaar worden met het nadeel van de moeilijkheid eener onderlinge verrekking der bedrijfskosten, wegens gemis van bekende tarieven. Verder behoren tot bovenbedoelde details de ruimte schepping voor ooftopslagplaatsen, voor melkopslagplaatsen of voor het melkverwerken. Zoo zal bijv. ook hooi als voornaamste stalvoer kunnen dienen zoolang dit voordeliger is dan andere voederartikelen.

Hetzelfde geldt van het voorhanden zijn van Radio, electriciteit, gas en waterleiding. Een eigen watervoorziening werd in het programma genoemd bij het bronhuis in verband met de tank in den molentoren. (16, 47, 48, 49, 53, 56, 122, 128, 150).

6. Art. III. Dit artikel is een nadere definitieering van II. (103, 104, 106).

Een smederij, een timmermanswerkplaats en een koelhuis worden niet gerekend te behoren tot het landelijk bedrijf in de Heerenhofstad, voor reparatiearbeid kan in de handwerkruimten der schuren gelegenheid gevonden worden.

7. Art. 7. Er wordt geen vooral bepaalde typisch architectuur gevraagd en daarom is de aanduiding van een streek, waarin het ontwerp dienen moet onnoodig. De aanduiding van het milieu zooals geschiedde, wordt voldoende geacht voor het scheppen van schoonheid.

Maten werden genoemd in verband met medegedeelde bedoelingen. Van deze maten kan in geringe mate worden afgeweken zoover de bedoelingen daardoor niet worden geschaad en met de afwijking inderdaad iets wordt bereikt, hetgeen uit de toelichting aanstonds moet kunnen blijken. (24,8).

8. Volgende afdeling cijfer V. De afwisselende dakbedekking wordt geëischt met het oog op overslaan en bestrijding van brand. Een pannendak met beschieting is voldoende brandvrij, riet, zelfs zoogenaamd onbrandbaar riet wordt door de polisbeurs niet als brandvrij genoteerd en hier op den duur als niet brandvrij beschouwd.

Riet als dakbedekking is noodzakelijk voor de stallen en voor de droogschuur, en wenschelijk voor de wagenschuren wegens de vochtabsorberende en andere eigenschappen. De brandveiligheid is ook noodzakelijk. De dakafwisseling kan niet worden prijsgegeven en vormt een der vele moeilijkheden in deze studieprijsvraag. (58, 72, 101, 102, 107, 132).

9. Cijfer VII, letter B. Zie het medegedeelde onder letter D.

10. Letter C. Het warenhuis is van courant model bedoeld, vrij van bijzondere architectuur. De schuine hoeken moeten aanwezig zijn voor de warnte economie en voor een toe te passen werkwijze daarbinnen. De schuine zijden kunnen evenwel korter zijn zonder overdreven afwijking. De aanduiding van dit bouwwerk dient tot de milieu beoordeling. (20, 79).

11. Letter D. De beschutting van de lange baan, hier opgemerkt, moet soms geheel of gedeeltelijk worden geplaat en is dan natuurlijk pas na jaren goed werkend. De warme tuin is terstond in functie.

De inzender ontwerper kan in zijn ontwerp rekening houden met een langebaan beschutting die gereed is en derhalve bestaat uit goed opgaand houtgewas, het normaal geval voor den langen duur. (108, 133).

12. Letter E. Over de betekenis van den molen voor den opzet van het geheel werd hiervoor reeds een mededeeling gedaan. De molen, de hoeksteen van het ontwerp zal dienen tot het opwekken van kracht. De plaats van deze opwekking van kracht zal natuurlijk niet zijn in een stad waar de kilowatt 6 ct. kost, inclusief alle tarief onkosten.

Met torenhoogte wordt bedoeld de hoogte tusschen de begane grond en den nok van den molenkop exclusief de vaan en wicken. De krachtmachine bestaat in het zichtbare deel van den molen uitsluitend de kopruimte. De inwendige indering van de silo, boven den doorrit, is geen punt van betekenis voor deze prijsvraag, doch hangt af van de definitief gekozen bedrijfseconomie. Een uitwendige laadrichting zal worden gekozen, welke in het ontwerp kenbaar kan zijn aan een balk boven de hoogste en maansgrootte opening, een courant model.

De openingen komen, tusschen de veestal G en de mestfaalt F.

De molen zal geen reserve motor behoeven, hij zal volkomen zelfstandig werken bij tij en ontij.

De watertank werd uitdrukkelijk klein genoemd enz., de tank zal dus de vormgeving geheel niet behoeven te beïnvloeden, een windmolen is geen watertoren, landschappelijk een ander beeld.

Het wickmodel is voorgeschreven, rotor of achtwickenstelsel worden niet toegelaten. Indien een zeswiel molen in een ontwerp kan dienen, dan wordt dit technisch toelaatbaar geacht. De zeswielmolen produceert 50% meer kracht. Reeds in de oudheid, in Egypte, heeft men, naar vernomen werd, den zeswielmolen als de technisch meest economische windkrachtproducent gekend.

De meening dat de wick het voornaamste karakterstieke deel van den molen uitmaakt en derhalve een moderne en tevens goede oplossing van een molenontwerp onmogelijk maakt of al te zeer bemoeilijkt blijve voor rekening van den vraagsteller. De prijsvraag zal antwoorden. Door het niet laten wegvallen van een zin heeft het kruien van den molen twijfel opgewekt. Men vergelijkt het hierboven medegedeelde. De molen is een bovenkruier, de tank draait niet mede, staande in een verdieping onder den kop. Het grondvlak van den molen, die een willekeurige vorm kan hebben, moet beschreven zijn binnen een kwadraat van 10 Meter zijde. Het grondvlak van den molenkop moet volgens dezelfde voorwaarde beschreven zijn binnen een vierkant van 5 Meter zijde.

Voor de vaan werd geen dikte aangegeven. De automatische kruinrichting bevindt zich in den kop van de molen en is van geringe omvang. Details zijn hier overbodig.

De Hollandsche molen is hoofdmotief, indien er een moderne en goede oplossing voor dit motief gevonden wordt, die niet op oude ontwerpen gelijk, dan is dat resultaat van deze nationale prijsvraag eveneens een Hollandsche molen, niets afdoende aan de bedoeling van het programma; de text bevat hierin geen tegenspraak doch slechts enkele beperkingen voor den ontwerper.

11, 18, 26, 30, 31, 32, 54, 55, 60, 69, 75, 78, 92, 109, 110, 111, 112, 135, 136, 134, 137.

13. Letter K. Hoeveel ruimten van de familiewoning op den warmen tuin moeten uitzicht hebben kan in aantal variëren tusschen voldoende en overdreven. Die zijde is alléén 's winters ongunstig wegens den zomestand en de koude.

In de tweede zin wordt met één ruimte van grootere omvang bedoeld de schepping van een gelegenheid om, naast de kamers van beperkte omvang ten minste in één ruimte een grooter aantal bezoekers te kunnen recipieeren en onthalen. Die ruimte bevat de rol van de zoogenaamde „zaal" in vele Amsterdamsche woningen.

Het aantal kamers wordt aan den ontwerper overgelaten, blijvende in den geest van de prijsvraag. Bij aanwezigheid van het gastenkamp is natuurlijk één logeerkamer voldoende.

De handwerkruimte dient uitsluitend voor huishoudelijk handwerk, dus niet voor timmerwerk of reparatiewerk aan de gebouwen. Hoofdzakelijk vrouwelijk personeel zal daarvan voor arbeid gebruik maken, een zitkamertje werd immers apart genoemd. Deze ruimte heeft niets te maken met die sub O, genoemd.

De genoemde totale ruimte in speciaal gebruik van den eigenaar, namelijk 200 vierk. meter bruikbare vloer, berust niet op een vergissing. (19, 33, 59, 61, 62, 93, 113, 138).

14. Letter J. Uit het demonstratieontwerp blijkt dat de pachter een afzonderlijke tuin ter beschikking krijgt. De afscheiding tusschen S 1 en S 2 is weer een zaak van ondergeschikt belang voor de prijsvraag. Het „zomerhuis" dient ook om te slapen, verplaatsbare houten beschietingen kunnen in de ruime kamer in de behoeften voorzien. De gebruikswijze is uiteenlopend en dikwijls goed in de bestaande voorbeelden op het landelijke. (85, 100).

15. Letter L. Terwijl de pachterswoning een opvallende toegang heeft tot de warme tuin, doch de bouw in deze richting sober blijft, krijgt de groep landarbeiderswoningen aan die zijde een beslist gesloten karakter. De weg naar de werkplaatsen gaat om den hof heen. De bedoeling is dat alleen in voor de hand liggende uitzonderingsgevallen de hof ook in gebruik wordt afgestaan aan de bewoners van vermelde groep.

De plaats in het demonstratieontwerp gegeven is volgens het beginsel van het demonstratief karakter niet vaststaand. Het is duidelijk dat twee der woningen dienst doen voor het scheppen van den warmen tuin terwijl de derde te toegangen beheerscht. Men kan naar eigen inzicht ontwerpen, zoo de demonstratie kan worden verbeterd, hetgeen de jury zal beoordeelen.

Onder een enkel stuk vee wordt verstaan ten minste één koe en ten hoogste drie koeien. Het gaat hier om de ruimte.

Het grondvlak van de derde arbeiderswoning moet „nagenoeg” vierkant zijn. De afwijking van het vierkant kan zoover gaan dat er eenig contrast met de beslist gerekte vorm der twee eerste woningen gehandhaaft blijft. De ruimte schepping dient te geschieden naar dezelfde behoeften als in twee eerste woningen, doch op andere wijze natuurlijk.

Het demonstratie ontwerp voorziet in 600 M. grond bij deze woningen, aanbevolen wordt 1000 M. te geven, dit kan geschieden door in het losse stuk van de lange baan, vlak daar tegenover perken af te schieten of door die zijde van het Hofstaderf wat uit te breiden. (20, 86, 87, 114, 127, 144).

16. Letter P. Het gastenkamp werd tusschen bedrijfsgebouwen geplaatst waarin, als behorende tot de bemoeienissen van den eigenaar, geen druk bedrijf is voorzien. Het doet dienst als brandmuur tusschen twee rietbedekte gebouwen. Het scheidt een zekere vrijheid voor de gasten en den gastheer over en weer, het dient den warmen tuin en het geeft afwisseling in den gevel. Men verbeterde het demonstratie ontwerp.

Het kamp bevat twee complete etagewoningen, werd dus bedoeld voor twee gezinnen. De bedoeling van de etagewoningen in het demonstratieontwerp lag uitsluitend in de schepping van een dakonderbreking, de bouweconomie en de aanduiding van enkele secundaire motieven, een ontwerp met twee woningen in het cachet van een gastenkamp, naast elkaar ontworpen, behoeft geenszins de verwachtingen teleur te stellen.

De zolderruimte moet gescheiden bruikbaar zijn voor de twee woningen. Twee kleine kelders dienen aanwezig te zijn. De ingang kan opzij, d.w.z. bijv. in de droogschuur buitenuit worden ontworpen. Men denke zich in als gast en bewoner. Elke woning kan een eigen toegang van west en van oost hebben, noodzakelijk is dit niet hoewel de eigen toegangen de onderlinge vrijheid bevorderen, zonder dat een inwendige, afsluitbare verbindingsoening behoeft te ontbreken.

Aangezien het kamp in het demonstratieontwerp tusschen gebouwen staat vervallen twee lucht en lichtzijden. Het eventueel te ontwerpen binnenhofje (plaats) zal vermoedelijk bij de demonstratieve compacte woningbouw haast niet zoo groot zijn als de bouw breed is, van daar dat slechts vier licht en lichtzijden genoemd werden. Bouwtechnisch kan het gastenkamp natuurlijk zeer wel andere goede oplossingen geven, men vergelijkte het boven medegedeelde.

Het genoemde balkon dient niet voor de communicatie „met” maar „voor” de bewoning op één hoog, zooals in het programma staat.

De inhoud van het gastenkamp ontwerpe men zelfstandig. (12, 42, 67, 71, 88, 115, 116, 117, 118, 129, 140, 141, 142).

17. Letter O. De hoogte van de droogschuur wordt vrij gelaten. De schuur dient voor het werk waaraan zij haar naam ontleent. Facultatief licht mag voorkomen, in geringe omvang. Een praktische zeer bruikbare droogruimte waarin ook het licht noodig is, zooals voor huishoudelijk goed, is een glasconstructie. Dit wordt duidelijk onder O niet bedoeld. De droogschuur wordt normaliter alléén voor eigenaarsdoelen gebruikt, niet door de heele nederzetting. Er worden geen producten bewaard maar gedroogd, de aard der produkten kan hier niet worden gespecialiseerd, dit is een zaak voor de latere inwendige inrichting.

De handwerkruimte dient om het personeel 's winters in een verwarmde ruimte manipulaties aan de produkten te doen verrichten, hier is dus natuurlijk wel veel licht. (27, 13, 21, 41, 46, 63, 70, 83, 84, 94)

18. Letter N. Zekerlijk kan in de wagenschuur van den eigenaar een paardenstal worden ontworpen, maar dan hoogstens voor twee paarden. De wagenschuur dient tevens als autogarage voor den eigenaar en zijne gasten. De bovenruimte kan als berging dienen. Voor de handwerkruimte zie men onder O, zie ook letter M. (89, 95, 96)

19. Letter G. De mogelijkheid van hooiberging boven de koestallen hangt van het ontwerp af, noodig is dit niet, daarvoor kunnen de genoemde bewegelijke constructies dienen.

Een stierenbox kan voorkomen. De melkkamer is wellicht in de bronhuisruimte onder te brengen. Alléén groot vee wordt in deze stallen geborgen. De plaats van den paardenstal is in het programma voldoende bepaald (17, 29, 34).

20. Letter H. Zeker kan de zuivelinrichting in het bronhuis komen, men bedenke dat het huis juist 's winters niet zonder meer zeer koel zal zijn. Het bronhuis dient in de eerste plaats voor wat reeds in het programma staat. De watertank werd onder E genoemd. Afmetingen staan vrij aan het overleg van den ontwerper. De bedoeling bevat een centrale waterleiding voor het heele complex via de genoemde centrale pomp, de Tank en de kipschakelaar voor den motor.

De plaats der ruststeden, der vertrekjes, werd alléén in de oriëntering naar het oosten bepaald. (22, 64, 90, 105)

21. Letter M. De wagenschuur van den pachter is zeker ook de plaats voor het onderbrengen van landbouwmachines, die van den eigenaar in mindere mate. Ook de plaats der paardenstal wordt niet meer aangeduid dan reeds medegedeeld. (23, 65, 91)

22. Letter F. De doorrit geeft verbinding tusschen mestvaalt en varkensstal. De vaalt heeft gesloten wanden. Het verlaagde spoor voor het transport der mest kan naar omstandigheden een ingraving zijn, maar blijve gemakkelijk droog.

De varkenshokken zijn binnensmurs, de uitloop ligt buiten, het aantal is uitdrukkelijk niet voorgeschreven, doch een maximum van dertig, kan worden genoemd. De stal ligt aan het N.W. uiteinde van het gebouw volgens het demonstratie-ontwerp. (28, 97, 98)

23. Letter R. Onder gewone transportmiddelen wordt verstaan boerenwagens en vrachtauto's van maximum twee ton draagvermogen. De doorrit behoeft niet speciaal door de pachterswoning te gaan, zij kan tusschen het poortje T en de woning liggen of door een overbouwde deel van de woning gaan. Door de toegang die de doorrit verschaft wordt het erf vóór de pachterswoning vrijer, maar daarom zeker niet zonder passage, bijv. in bepaalde tijden van het jaar voor een deel van de producten en de mest van F en E tusschen C en H door naar JH en KH. De absoluut vrije gaarde van den pachter is S₂ en van den eigenaar de ruimte tusschen B en B in het westen. De warme tuin is niet absoluut vrij maar nagenoeg. (66, 82, 99, 143)

24. Promemorije. De hooi- en stroobergen kunnen in het ontwerp worden opgenomen zoover zij in het totaal beeld een rol van betekenis kunnen vervullen, doch hun absoluut praktische betekenis blijve gehandhaafd, terwijl bij bewegelijke constructies het tijdelijk beeld in acht worde genomen. De utilaire en aestetische eischen zijn geheel voor rekening van de ontwerpers, het programma wil slechts een nieuwe en soms lastige band voorkomen. (37) 149.

Het spreekt vanzelf dat de enkele hoofdmaten van de kapitale ruimten aanduiden op een bepaalde categorie van bedrijven, waarin de prijsvraag zich beweegt. Voor de conceptie van het geheel, de oplossing der moeilijkheden en het artistiek rythme van het bouwwerk, kunnen een gewijzigd volumengebruik en enkele ruimteveranderingen geen misvormingen teweeg brengen, mits de ontwikkeling door des meesters oog en hand wordt geleid.

25. Hoofdstuk IV artikel 1. Inderdaad is het karakter van weiland niet overal in ons land gelijk. We onderscheiden heiweiden, veenweiden en kleiweiden. Het aanzien van de kleiweide, vooral de rivierkleiweide, kan men brillant noemen. De heiweide is dof. Een andere taal voor hetgeen de kenner aan het meer of minder goed en snel groeiend gewas op het land intuïtief voelt is niet bekend. Evenwel, de weide is in het ontwerp van deze prijsvraag immers slechts de omlijsting. Voor omlijsting werd gekozen het van ouds meest populare agrarische arbeidsobject, de weide, aangezien uit het veebedrijf de meest regelmatige arbeidsverdeling voortkomt, die we tot nu toe ook in ons land kennen. Daarmede wordt niet bedoeld dat het niet veel beter ook anders kan, maar de bedoeling ligt in de werkelijkheid van den tijd besloten.

Of de omlijsting dof dan wel brillant zal zijn doet aan de kwaliteit van een ontwerp niets af of toe, hoewel men bij voorkeur de brillanz zal kiezen. Dat is een kapitaals-aangelegenheid. Een nadere plaatsaanduiding is niet noodzakelijk. Als grondsoort worde klei aangenomen.

Ook een nadere plaatsbepaling in verband met de te kiezen materialen voor den bouw is onnoodig omdat vaarwater aanwezig is.

Het water van de vaarsloot, aangenomen boezemwater, staat 20 cM. onder landpeil, het polderwater staat 70 cM. onder landpeil.

Het terrein wordt als geheel vlak aangenomen. (7, 15, 50, 51, 52, 76), 121.

26. Artikel 4—cijfer 1. De schaal blijft, (81)

27. Cijfer 4. Met hoofdtoegangen worden geen bepaalde punten bedoeld maar punten naar keuze van den ontwerper, liggende in bepaalde lijnen, de twee hoofdtoegangswegen. De wijze der uitvoering staat onder cijfer 6 alinea 4. (38, 43, 68)

28. Cijfer 6. Met de herkomst wordt bedoeld de handelsherkomst, de bedoeling is een eventuele controle op vermoede materiaal fantasie mogelijk te maken. (56), 57.

29. Alinea 2 van cijfer 6. De teekeningen worden niet opgeplakt, de maximum maten worden gehandhaafd. Het is niet noodzakelijk dat de plattegrond van het complex in zijn geheel wordt geteekend. Voor het totaal overzicht dient de situatieschets van art. I.

Van het geëischte teekenwerk kan niet worden afgeweken, drukwerk wordt niet gevraagd. Een prijsvraag is geen aanbesteding en hier kan niet worden bijgedragen aan een factor welke tot ontwaarding van het prijsvragenbeginsel kan leiden. Tijdrovend artistiek teekenwerk wordt niet geëischt hoewel daarvoor eene waardeering is aangekondigd. (45, 77, 145, 39).

30. Derde alinea. Deze eisch dient om eenheid in de inzendingen te bereiken en daardoor de beoordeeling te vergemakkelijken. (35) (145)

31. Artikel 5(derde alinea. De jury behoudt zich de vrijheid om ten tijde der beoordeeling uit te maken welke hulpmiddelen buiten de normale hulpmiddelen van de teekentafel vallen. (9)

32. De voorkeur van keuze van eenig ontwerp door den prijsvraag uitschrijver vervalt uiterlijk twee maanden na dato van het Jurypapier.

Wanneer de eerstbekroonde na dit tijdstip zijn ontwerp voor een ander als de prijsvraag uitschrijver wil doen uitvoeren vervalt zijn recht op schadeloosstelling.

33. De terreinschets. De hoofdtoegangen uit het demonstratie ontwerp mogen worden verlegd. Het gestippelde vierkantje bij K bedoelt te herinneren aan het nut dat een uitbouw als beschutting van een hoofdingang hebben kan, indien deze bij K aan de zuidzijde wordt ontworpen en dus blootgesteld is aan frequente W, tot Z.Z.W. winden. De doortrit loopt zóó dat het arbeidsverkeer bij de pachterswoning niet voor langs maar achter langs het huis wordt geleid. De doortrit van het demonstratie ontwerp kan daar op tweeërlei wijze worden ontworpen, gaande langs een plaats tusschen de poort T en de woning of gaande langs een overbouwde doorgang.

Afsluitbare hekken kunnen worden geplaatst daar waar zij nuttig kunnen zijn.

In het programma, Hoofdstuk V laatste alinea, werden landerijen genoemd, welke buiten de Ommelander weiden, de omlijsting, gelegen zijn. Bedoeld werd dat deze landerijen tot de bezitting behoren en naar behoefte aan het hofstadbedrijf kunnen worden toegevoegd, apart met andere gebouwen kunnen worden beheerd of aan derden verpacht.

Het demonstratie ontwerp kan worden gewijzigd, het beschreven doel en de beperkingen kunnen niet worden gewijzigd, tenzij specifiek toegestaan. De ligging wordt beheerscht door een situatie bij vaarwater en harde weg en door het klimaat van ons land.

De streek voor een Heerenhofstad ligt bij voorkeur niet ver van de bevolkingscentra, of een schoone naturomgeving of anderszins zóó, dat ook 't vinden van den „welvarenden pachter" niet te zeer wordt bemoeilijkt. De onveranderbare omlijsting in de Ommelander weiden vereischt niet noodzakelijk maar bij voorkeur de grondsoort van de klei, de rivierklei. Daarop volgt de geïrrigeerde weide en vervolgens de weiden op de afdalende reeks van grondsoorten.

De hoofdtoegangen kunnen worden gewijzigd indien daarmee een verbetering wordt bereikt. Afsluitbare toegangshekken mogen voorkomen. Het verkeer van WS om K heen naar KH is matig en dient in alle geval alléén voor eigenaarsbemoedissen.

De onderlinge plaats der gebouwen is in zoover bindend dat het beoogde, beschreven doel daarmee wordt bereikt, niet ingrijpende verschuivingen zijn derhalve voorwaardelijk toelaatbaar.

Inderdaad werpt de molentoren een lange schaduw op het warenhuis. Evenwel is die schaduw smal en het aantal active zonnuren in den winter is gering. In den winter be- teekent het diffuse licht voor de kas veel meer dan het zonlicht en zoodra de Maartsche zon schijnt is een kas spoedig zóó heet, dat men soms véél meer dan genoeg warmte ontvangt en moet gaan spuien en tochten.

In het demonstratieontwerp ligt de warenhuis-rand, langs den grond op 10 M. afstand van de gebouwenas, het ontwerp biedt ruimschoots gelegenheid voor een verschuiving van dezen rand naar aanleiding van een uit te voeren ontwerp en gecompenseerd in de overige omtrekken van het warenhuis.

Deelnemers die zich wenschen te zekeren tegen elementare fouten in de landbouw-architectuur, omdat deze wetenschap hen uit hoofde van hun beroep of anderszins vreemd is, en in de genoemde literatuur geen voldoende steun vinden, kunnen wellicht voor de ruimtebeoordeeling critiek verkrijgen bij deskundige vrienden, bij de Nederlandsche Heide- Maatschappij die overal hare opzichters heeft, bij Rijks- en Provinciale ambtenaren of bij leeraren aan de bekende wintercursussen. (10, 14, 40, 80, 119, 123, 124, 125, 126, 147)

DE JURY.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen — Examens B.N.A. — Bestuursvergadering. — Bureau van den Gewestelijken Kring „Den Haag" — Berichten. — Een School aan den Ouden Dijk te Rotterdam, door Ir. M. C. A. Meischke. — Ingezonden, door Jas. de Jonge. — Prijsvraag voor de bebouwing van het voormalig Pekingbosch te Baarn.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

EXAMENS B.N.A.

De uitgestelde Examens voor Bouwkundig Opzichter B.N.A. zullen thans worden gehouden op Dinsdag 16, Woensdag 17, Donderdag 18 en Vrijdag 19 Maart a.s.

BESTUURSVERGADERING. Op Dinsdag 9 Maart wordt de gewone maandelijksche Bestuursvergadering gehouden. Eventueel te behandelen brieven moeten vóór dien datum ontvangen zijn.

BUREAU VAN DEN GEWESTELIJKEN KRING „DEN HAAG".

Sedert 1 Febr. j.l. is in den Gewestelijken Kring „Den Haag" een nieuw Kringbestuur opgetreden, bestaande uit den heer J. D. Looyen, Voorzitter, Ir. A. H. van Rood, Secretaris en Ir. M. P. J. H. Kljnen.

BERICHTEN.

DE KONINGINNEBRUG TE ROTTERDAM. De Gemeenteraad van Rotterdam heeft in zijn zitting van Vrijdag 19 Februari de beslissing genomen inzake de Koninginnebrug. Ingevolge deze beslissing zal het door B. en W. voorgestelde ontwerp van Ir. A. H. van Rood, worden uitgevoerd. De kosten hiervan bedragen 2½ miljoen gulden, waarbij nog komen f 150.000 voor het maken van een hulpbrug, die dienst moet doen tijdens den bouw.

In een der volgende nummers zal het definitieve plan van Ir. van Rood worden opgenomen.

HULDIGING Dr. BERLAGE. De Gemeenteraad van Amsterdam heeft besloten in de Beurs een door den beeldhouwer L. Zijl te vervaardigen gedenksteen aan te brengen, ter huldiging van Dr. Berlage. Dr. Berlage is benoemd tot ere-doctor van het Technikum te Zürich, waar hij, zooals bekend is, in zijn jonge jaren gestudeerd heeft.

EEN SCHOOL AAN DEN OUDEN DIJK TE ROTTERDAM.

Het bouwen van bijzondere scholen behoort zoetjesaan weer tot het verleden: zelfs aan de legio-aanvragen schijnt dus een eind te komen. Als neutraal vaderlander zal niemand zulks betreuren, hoewel deze kortstondige bouwperiode toch weer een zoozeer gewenschte opleving in het rustend bouwvak heeft gebracht. Ook de gemeenschapsbouw met overheidssteun, die den woningnood trachtte op te heffen, is namerkelijk gekenterd, daar gebleken is, dat zelfs aan 's Rijks financiën een eind kan komen. Op den vloed is de eb gevolgd, waaruit nu vele overbodige schooltjes zichtbaar zijn geworden. Doch van de school, waarover ik hier een en ander ga mededeelen, kan allerminst gezegd worden, dat zij overbodig was. De reeds bestaande schoolvereeniging, had ten behoeve van haar school een tamelijk uitgewoone villa gekocht, waarvan de gebreken toenamen met het aantal leerlingen. Het Bestuur verzocht mij toen, dit aftandsehe gebouw door aan- en opbouw op te knappen, welk ontwerp gelukkig nooit ten uitvoer is gekomen, want het Schoolwetje maakte een eind aan alle lijden en dat nog wel onder niet te versmaden voorwaarden. Op een naast de „Villa” liggend terrein had het Bestuur zijn oog geslagen, en met den heer Van Dorth uit Amersfoort heb ik een project gemaakt voor een zesklassige school, waarop toen de grond is gekocht. Eenmaal zoover, moest de zesklassige school in een tienklassige worden herschepen, dus in een M. U. L. O.-school. Het terrein was niet voor uitbreiding vatbaar, en dus moest de oplossing in de hoogte worden gezocht, zoodat het oorspronkelijk project, wat een verdieping had, geheel moest worden omgewerkt tot een school met twee verdiepingen. Na ongeveer een jaar geteekend, gewikt en veranderd, geconfereerd en wel het meest gewacht te hebben, verscheen in Augustus 1922 de officieele goedkeuring. De aanbesteding in October van hetzelfde jaar had ten gevolge, dat de bouw werd gegund voor f 124.730.—, hoogste inschrijving was f 186.000.—.

De school is gelégen aan een grooten verkeersweg, die ter plaatse van het terrein een flauwe bocht maakt, zoodat het gebouw reeds van een grooten afstand zichtbaar is en eenigszins afsluitend werkt. Door de stoep, de entree, de vestibule en spreekkamer van het Hoofd laag te laten aansluiten bij het trappenhuis en dit met de hallen weer lager af te dekken dan het eigenlijke schoolgebouw, is hierdoor een zekere climax in planontwikkeling verkregen. Over de indeeling van het plan valt weinig te zeggen: de Lageronderwijswet legt alle maten vast en bepaalt de ligging der lokaliteiten ten opzichte van de windstreken. De garderobes op de gangen zijn tusschen de toiletten geprojecteerd en geflankeerd door lage vleugelmurtjes, waardoor het minder fraai gezicht van kapstokken in de gangen is vermeden. Tusschen gangen en lokalen zijn zware spouwmuren opgetrokken, waarvan de spouwen zijn benut voor ventilatiekanalen, kasten en drinkfonteinjes, zoodat al deze voorwerpen niet buiten het muurvlak komen. Bovendien wordt het lesgeven niet gehinderd door het loopen op de gangen, daar de spouw het geluid sterk isoleert! Tusschen de lokalen onderling zijn eveneens spouwmuren aangebracht, zoodat het is uitgesloten dat een hogere klas onwillens zijn vorig leerjaar nog eens repeteert.

Alle lokaalvloeren zijn riftvloeren op houten bintlagen: de plafonds zijn aan plafondhangers opgehangen, daar het mijn ervaring is dat plafonds en vloeren van gewapend beton hinderlijk kunnen resonneeren. De overige vloeren zijn van beton gemaakt, terwijl in de gangen verlaagde plafonds de hoogteverhouding aangenameer maken. De tusschenruimten zijn benut voor leidingen.

De steen voor het uitwendige gebruikt, is een geelgrijze Waalklinker. Het plint en de voorkant van het trappenhuis zijn van een zeer harden paarschen steen. De banden ertusschen zijn van beton, zwart gemaakt met Negrine, een teerachtig product, dat er koud wordt opgesmeerd, spoedig droog is en absoluut diepzwart en goed blijft, zonder eenige afdruijing of werking. Het raamhout is grijs geverfd, het kozijnhout wit.

VOORGEVEL. CHIE. SCHOOL. TE ROTTERDAM.

ARCHITECT IR. M. C. A. MEISCHKE. B.N.A.

Het voegwerk is gedeeltelijk platvol, gedeeltelijk teruggevoegd. Het dak is afgedekt met zwartgeglazuurde pannen, die prettig van toon zijn en het dak een eenigszins metaalachtig blauwen glans geven.

Nu nog iets over de inwendige aankleding. De wanden in de lokalen, zoowel als in de gangen, hallen en trappen zijn bezet met tegeltjes van 10 bij 10 c.M., van een zacht genuanceerde grijsgroene kleur, geleverd door de Porcelaine Fles te Delft. Langs boven- en onderkant zijn ze afgezet met een diepzwarte tegel. De wanden daarboven zijn geschuurd en liechteréme gesausd. De radiatoren in de lokalen zijn onder de ramen in nissen geplaatst met een achterwand van zwarte tegels, waarboven een hardsteenen gezoote vensterbankplaat; een dito plaat op de inpost der ramen in de lokalen geeft plaats voor het kweken van lente- en herfstboden. De onderramen draaien naar buiten; de bovenlichten kleppen naar binnen, door een halve vaste ruit aan de buitenzijde beschermd tegen inroegen en invallen van koude lucht. De ondergordijnen zijn van landhuisstof, de bovengordijnen van een grijze ribstof. De kozijnen zijn zwart geschilderd, het regelwerk der deuren is een warm donkerblauw, niet te fel, maar rustig van toon, terwijl het paneelwerk in de kleur der tegellambriering is geschilderd. De vloertegels op de gangen zijn in hoofdzaak grijs van kleur met terra-cotta en zwarte randen. De traptreden, voorzien van stootborden van tegeltjes zijn evenals de trapwanden en vleugelmuurtjes met granietplaten afgedekt. Hier en daar een klein kleurnootje tusschen het overheerschend blauw en grijsgroen.

Versieringen mochten alleen op eigen kosten worden aangebracht, zoo heeft het personeel een glas-in-loodraam geschonken, voorstellend Christus de kinderen zegend. Om alles in een hand te houden heb ik mij met het ontwerp en de uitvoering belast, zooals ik ook met de wandschilderingen heb gedaan, waarvan er hier een is afgebeeld, voorstellend de Barmhartige Samaritaan, welke voorstelling, hoofdzakelijk in grijs, groen en zilver met een enkele terra-cotta en blauwe kleurnoot, boven de speelplaatsdeur in de benedenhal is aangebracht.

De andere, die Salomo voorstelt, zijn handelsvloot uitzendend en opwachttend is geplaatst boven de bank, tusschen de kasten der onderwijzerskamer.

De totale bouw heeft ongeveer een jaar geduurd, omdat er nog al vorst- en weer- verlet is geweest.

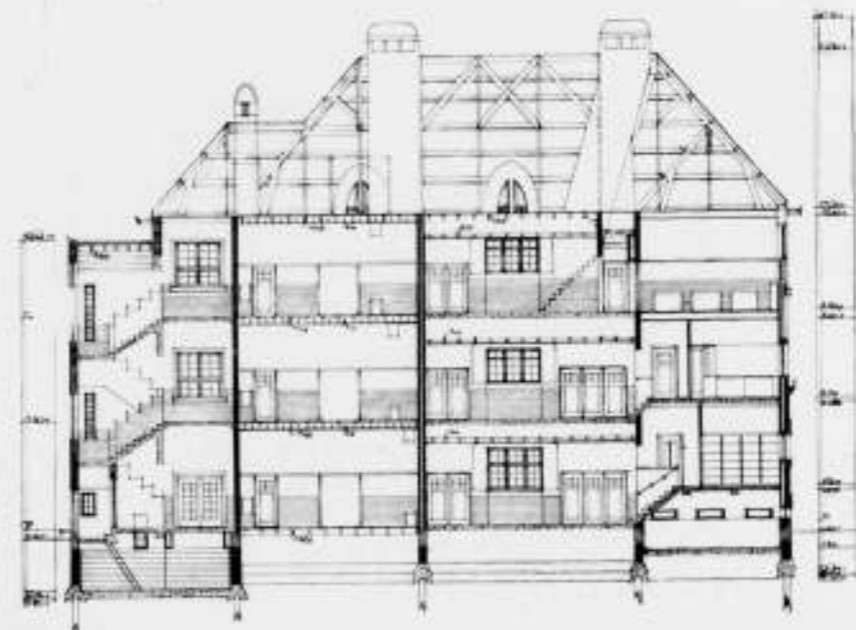
De hierbijgaande afbeeldingen zullen den lezer, een wel is waar kleurloozen indruk geven van vorm en détail, toch maken ze het nitteraard dorre van de beschrijving van een gebouw iets aantrekkelijker. ¹⁾

IR. M. C. A. MEISCHKE.

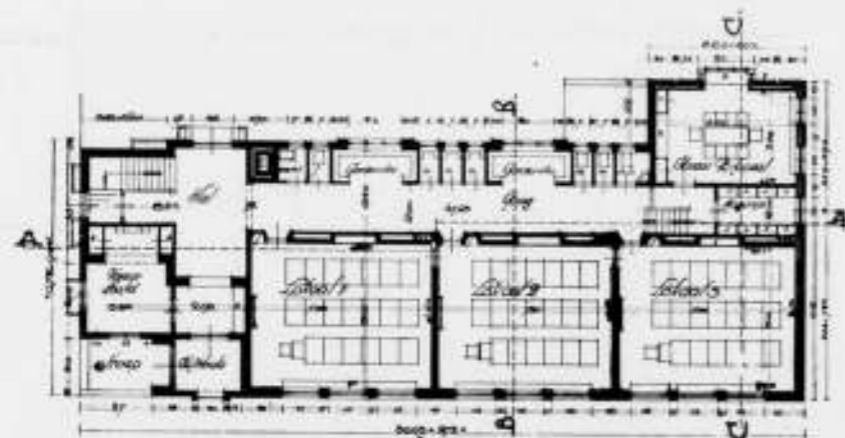
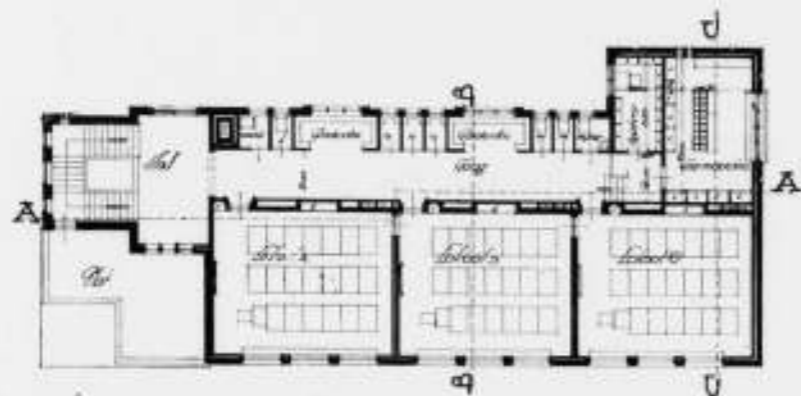
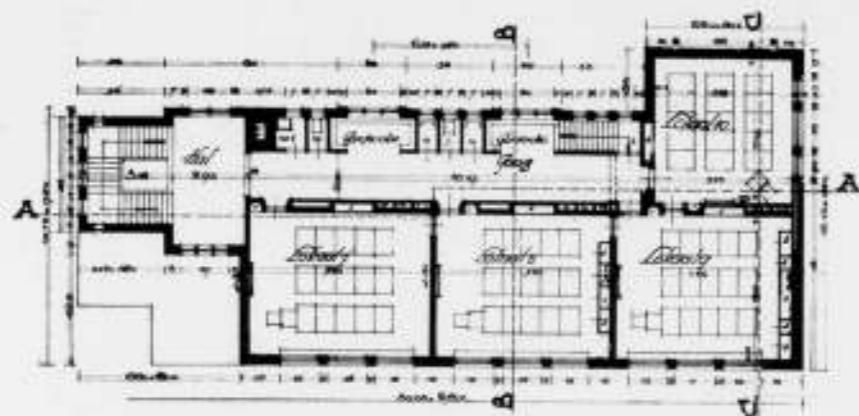

ZIJGEVEL, CHR. SCHOOL TE ROTTERDAM.
ARCH. IR. M. C. A. MEISCHKE B.N.A.

¹⁾ (In het volgende nummer zullen nog eenige afbeeldingen van dit bouwwerk worden opgenomen. Red.)

GEVELS EN DOORSNEDE CHR. SCHOOL TE ROTTERDAM.
ARCHITECT IR. M. C. A. MEISCHKE B.N.A.

PLATTEGRONDEN CHR. SCHOOL TE ROTTERDAM.
ARCH. IR. M. C. A. MEISCHKE B.N.A.

INGEZONDEN.

ANTWOORD AAN PERISCOPIUS.

De schrijver van „Rotterdamsche Post IX” in No. 2 van den loopenden jaargang heeft dit gemeen met zijn collega's uit den duikbootenoorlog, dat het doel, dat hij zich gesteld heeft, niet bij uitstek sympathiek is.

Dat de gebruikers van den periscope niet bijzonder kieskeurig te werk gingen en maar al te dikwijls een torpedo lanceerden, vóórdat ze zich tijd gunden voor overweging of onderzoek, is een tweede punt, dat Periscopus met hen gemeen heeft.

Deze beide „gemeenheden” zouden zijn slachtoffers er toe kunnen brengen hem ergens in de omgeving van den Noordpool te wenschen om zich daar met zijn duistere praktijken bezig te houden.

Toch, en dit heeft hij niet „gemeen” met zijn bovengenoemde collega's, is hij een gemoedelijk man en doet ook wel wat goeds. Alleen van R. P. IX krijgt men den indruk, dat hij een onschuldig kikkertje heeft opgeblazen tot een interessant monsterje.

De kikker in zijn ware gedaante was dan ook wel dood-simpel.

Drie schoolbesturen — principalen van verschillende richting met den aanleve van bouwcommissies, etc., — moesten enkele jaren geleden de gebruikelijke nieuwjaarswenschen worden gezonden. Alle adressen zijn niet eens bekend. Wat is dan eenvoudiger, dan op de stereotype vraag van je aanbestedings-advertentie-man „of niet een nieuwjaarsfelicitatie geplaatst zal worden”, met „ja” te antwoorden.

Temeer als je dan overtuigd bent, allen te bereiken, die er prijs op stellen niet vergeten te worden.

Want heusch, geachte Periscopus, die menschen (die je in mijn H.-B.-S.-tijd zelfs onder de leeraren vondt) zijn er nog, zelfs onder de vroede bestuurders van bijzondere scholen.

De in December herhaalde vraag, „net als verleden jaar!” is vermoedelijk met „ja” beantwoord en dat zonder gewetenskwelling, maar ook zonder „profijtelijsheids-overweging”.

Hiermee is ook de omissie van de initialen B.N.A. verklaard, want tot het gebruiken daarvan was ik bij de eerste plaatsing niet gerechtigd. De omissie is dus niet „opvallend” en niet bezwarend.

Met deze verklaring hoop ik, dat de even geschokte gemoedsrust van den geachten Periscopus zal zijn teruggekeerd en hen overtuigd, dat hij, als gemoedelijk collega nu wel zal aannemen, dat de plaatsing „niet overwogen” en „eerlijk” bedoeld was.

Overigens zal ondergeteekende gaarne aan de vervulling van zijn „hartewensch” aan het slot van zijn brief, meewerken naar zijn bescheiden krachten. Waarmee niet gezegd wil zijn, dat „goede manieren”, die ik, met hem, onontbeerlijk acht in den B.N.A. als overal, meebrengen, dat een gewoon kikkertje, dat je even uit een rustig dutje aan den vijverkant opschrikt, zóó opgeblazen moet worden.

Tenslotte: Uw periscope worde gericht op meer belangrijke, destructieve factoren in het „broederhuis” en we zullen Uw onderhoudende en geestige mededeelingen van het waargenomene met genoegen lezen. Zoo noodig nemen we ze weer met een korreltje zout.

Intusschen, met verschuldigde gevoelens van dankbaarheid, Uw gewillige leerling-
in-wellevendheid,

JOS. DE JONGE.

(De plaatsing van dit stukje is door bijzondere omstandigheden zeer vertraagd.)

PRIJSVRAAG VOOR DE BEBOUWING VAN HET VOORMALIG PEKINGBOSCH TE BAARN.

BEANTWOORDING DER VRAGEN.

Vraag 1. Blijft de 10 M. erfseiding, genoemd sub 1, alinea 8 gehandhaafd ook voor 2, 3 of 4 perceelen? Antwoord. Van erfseiding wordt niet gesproken. Het programma geeft antwoord op Uw vraag.

Vraag 2. Is plaatsing van groepen van vier perceelen niet storend voor een villapark? Antwoord. Ontwerper moet dit zelf beoordeelen. Zie alinea 4 sub 1.

Vraag 3. Mogen de gevraagde drie kamers ook ineendoopende ruimten zijn, eventueel afscheidbaar door gordijnen of vouwdeuren? Antwoord. Ja.

Vraag 4. Aangegeven is dat de huisjes geplaatst moeten zijn 10 M. uit de grens-afseiding van terrein en weg. Nu ligt op de stukken B, No. 10091 de rooilijn vier en zes M. uit deze terrein-afseiding. Moet nu daar ter plaatse de voorgevel resp. zes en vier M. uit dien rooilijn staan? Antwoord. Ja.

Vraag 5. Moet het veelhoekig gedeelte bij de begraaftplaats ook verkaveld worden? Antwoord. Neen, zie onderschrift tekening.

Vraag 6. Wat is bedoeld met „eventueel niet opgaande muren van de verdieping“? (Zie al. 26 pag. 1)? Antwoord. Muren, niet op de beganegrond-muren opgetrokken.

Vraag 7. Wordt de voorkeur gegeven aan vrijstaande huisjes? Antwoord. Neen.

Vraag 8. Mag de terreinverkaveling gekleurd zijn? Antwoord. Neen. Zie sub 2 programma.

Vraag 9. Mogen, zoo dit voor een gunstige verkaveling gewenscht blijkt, ondergeschikte wegen bijgeprojecteerd worden? Antwoord. Neen, wel toegangen tot tuinen.

Vraag 10. Indien meer dan één villa-ontwerp onder verschillende motto's ingezonden wordt, moet dan bij elk motto weer een plan van terreinverkaveling gevoegd worden? Antwoord. Ja.

Vraag 11. Mogen, wanneer de meeste terreintjes minder zijn dan 500 M²., er enkele grooter zijn, waardoor dus de 500 M². als een gemiddelde is te beschouwen? Antwoord. Ja. Zie programma.

Vraag 12. Vallen de schuurtjes in of buiten de f 6000.—? Antwoord. Zie programma.

Vraag 13. Wordt nog een zolder vereischt? Antwoord. Ontwerper wordt hierin vrijgelaten.

Vraag 14. Hoeveel moet de afstand tusschen de huisjes onderling zijn? Antwoord. Zie uittreksel Bouwverordening art. 16.

Vraag 15. Mag een balkdragende tusschenmuur, waarop doorgaande balken rusten, 0.11 M. dik zijn? Antwoord. Ja.

Vraag 16. Mogen neodrucken in zwart, op wit tekenpapier, ingediend worden (opgeplakt natuurlijk)? Antwoord. Geen bezwaar.

Vraag 17. Is de rooilijn voor de terreinen Nos. 10138 aan alle zijden 10 M. uit den weg gelegen? Antwoord. Ja.

Vraag 18. Met keldertje, is daarmede bedoeld een z.g. kelderkast, of een kelder op volle diepte? Antwoord. Ontwerper wordt hierin vrijgelaten.

Vraag 19. Kan één plan worden ingediend op naam van twee personen en compagnon? Antwoord. Ja, mits uit den naambrief blijkt welke der twee personen de eigenlijke ontwerper is.

Vraag 20. Moet in de begrooting een post worden uitgetrokken voor de badkamerinstallatie? Antwoord. Neen.

Vraag 21. Kunnen de schuurtjes naar keuze ontwerper in hout of steen worden uitgevoerd? Antwoord. Ja.

Vraag 22. De noordelijkst gelegen perceelen 10138 grenzende aan Torenlaan en Kettingweg geven een beperking in de verkaveling door de terreinbreedte en de maximum oppervlakte van 500 M²., waardoor m.i. ongunstige terreinverhoudingen (b.v. 10 × 50 M.) niet zijn te vermijden. Kan voor dergelijke gevallen van de maximum oppervlakte worden afgeweken? Antwoord. Dit sluit het woord „ongeveer“ in.

Vraag 23. Omvat de prijsvraag het ontwerpen van *alle* landhuisjes, die men zich in verband met de verkaveling van het terrein er op gebouwd denkt, of wel de ontwerpen van één of meerdere dezer landhuisjes, m.a.w. denkt men zich de bebouwing als een herhaling van eenige normaal-plannen, of wordt deze samengezocht uit verschillende ingezonden ontwerpen? Antwoord. Ja, de mogelijkheid bestaat, doch alleen uit hoogstens 15 bekroonde ontwerpen.

Vraag 24. Moet het ontwerp van gevels en plattegronden voor ieder huisje afwisselend zijn? Zoo ja, moeten dan voor ieder huisje volgens punt 2, sub b, de plattegronden op schaal 1 à 100 geteekend worden of kan men volstaan van één huisje plattegronden enz. te geven? Antwoord. Bij één te beoordeelen verkaveling behoeft slechts één huisje volledig volgens programma te worden uitgewerkt; de varianten daarop in dezelfde verkaveling dus niet.

Vraag 25. Wanneer 15 of 10 ontwerpen bekroond worden, welke ontwerper heeft dan kans op uitvoering van zijn plannen, of wordt de uitvoering, wanneer deze doorgaat, verdeeld onder deze 15 of 10 ontwerpers? Antwoord. Ieder van de eventueel 15 bekroonden heeft kans op uitvoering.

Vraag 26. Is het Pekingbosch dicht begroeid met groote boomen, struikgewas etc.? Antwoord. Neen, slechts weinige boomen nog aanwezig.

Vraag 27. Als door het propaganda maken (sub 10 pag. 3) der diverse ontwerpen een koperer komt, die een niet bekroond ontwerp gebouwd wil hebben, hoe wordt dan gehandeld? Antwoord. Als het ontwerp een goede jurybeoordeling heeft kan dit worden uitgevoerd, buiten den prijsvraaguitschrijver om, anders niet.

Vraag 28. Het juiste adres van den adviseerenden architect, den Heer Jan van der Lip? Antwoord. Utrecht, Voorstraat 11bis.

Vraag 29. Mogen ook kleine tuinhuisjes worden ontworpen? Antwoord. Neen.

Vraag 30. In het programma staat vermeld, dat door één ontwerper niet meer dan drie ontwerpen mogen worden ingediend. Mag de ontwerper niet het terrein verkavelen en daarop, naar zijn idee, verschillende types plaatsen, en dat uit die types door de jury 1, 2 of drie ontwerpen kunnen worden gekozen, b.v. het terrein kan bevatten 40 landhuisjes, mag dan de ontwerper hiervan b.v. 6, 8 of 10 verschillende types ontwerpen en deze over het terrein verdeelen? Antwoord. Als U drie ontwerpen mag inzenden, begrijpen wij niet, dat U daaruit tien kunt lezen.

Vraag 31. Kan de huisrioleering op het gemeente-rioolhuis worden aangesloten, of moet op de gemeente controleputten worden aangesloten, indien deze aanwezig zijn? Antwoord. Zie uittreksel Bouwverordening art. 70 sub 2.

Vraag 32. Is het de bedoeling, dat de verkaveling van het te bebouwen terrein geheel volgens één ontwerp wordt gemaakt, en moet dan de plattegrond van het ontwerp in elk verkregen terrein gezet worden of moet het te bebouwen terrein enkel verdeeld worden in delen van pl.m. 500 M², het meest geschikt voor het bouwen van landhuizen? Antwoord. In iedere verkaveling de huisjes of groepen van huisjes intekenen.

Vraag 33. Is in beg. grond als derde kamer een serre of soort serre geoorloofd? Antwoord. Ja.

Vraag 34. Zijn de vier kamers op verdieping bestemd als op een verdieping voorkomend bedoeld? Antwoord. Neen.

Vraag 35. In hoeverre is het noodig kleine variaties in uiterlijk, b.v. aan te geven van de zooveel aanwezige landhuisjes? Antwoord. Wordt aan ontwerper overgelaten.

Vraag 36. Mogen enkele kamers of vertrekken worden gecombineerd, b.v. één ruimte te splitsen in eet- en woonvertrek? Antwoord. Ja.

Vraag 37. Indien de pannen behoorlijk bevestigd zijn, verlenen B. en W. dan ontheffing van art. 66, No. 1. Antwoord. De mogelijkheid is niet uitgesloten.

Vraag 38. Hoe worden faecale stoffen afgevoerd? Antwoord. Door middel van beerput en overstort naar gemeenteriool.

Vraag 39. Is het de bedoeling dat onder één motto één ontwerp, hetzij al dan niet tot een groep gecombineerd, wordt ingezonden, of kan een volledig ontwerp voor de bebouwing van het geheel met verschillende typen, gegroepeerd naar de ligging, worden ingezonden. Zoo ja, wordt dan ieder type als een ontwerp beoordeeld, of de bebouwing in zijn geheel? Antwoord. Ieder ontworpen type wordt afzonderlijk beoordeeld. Zie ook antwoord op vraag 24.

Vraag 40. Is het geoorloofd een of meer der gevraagde slaapkamers op den beg. grond te ontwerpen, en (of) kan een der drie op den beg. grond gev. kamers opgevat worden als woonhall? Antwoord. Ja.

Vraag 41. Moet op de begrooting geen post voor risico, verzekeringen enz. voorkomen, of is ook deze post in de eenheidsprizen begrepen? Antwoord. Is in de opgegeven eenheidsprizen begrepen.

Vraag 42. Wat is bedoeld met de zin: Doorsneden van muren en bouwblokken op de tekening sub a.? Antwoord. Dat de doorsneden van muren en huisjes op de verkaveling met een tint worden aangegeven.

Vraag 43. Is de bedoeling zooveel mogelijk enkelvoudige landhuisjes te ontwerpen, of zal worden gelet op juiste groepeerings van verschillende typen, nul, enkelv. en dubbele? Antwoord. Wordt aan ontwerper overgelaten. Zie ook antwoord op vr. 24.

Vraag 44. Hoeveel landhuisjes mag de groepeerings bedoeld in alinea 4 ten hoogste bevatten? Antwoord. Wordt aan ontwerper overgelaten.

Vraag 45. Mag in het driehoekvormig middenpark tusschen de landhuisjes ook een terrein blijven liggen voor tennisveld, spelterrein of iets dergelijks? Antwoord. Ja.

Vraag 46. Moet eventueel van elk type een tekening worden gemaakt bedoeld in b, en moet tevens van elke type een begrooting worden gemaakt, of is een tekening van één type met de begrooting van dat type voldoende plus een perspectief met de omschrijving der materialen? Antwoord. Ja, als gevolg daarvan antwoord op het tweede gedeelte, neen.

Vraag 47. Hoe geschiedt de terreinafscheiding van den weg, door hekken of muurtjes? Antwoord. Ontwerper is hierin vrij.

Vraag 48. Moeten de voorgevels alle evenwijdig loopen met grensafscheiding weg, of is men hierin vrij, mits men niet door de vastgestelde 10 M. komt? Antwoord. Ontwerper is hierin vrij.

Vraag 49. Kan van art. 79 der Bouwverordening ook door B. en W. ontheffing

worden verleend door het lichtoppervl. $\frac{1}{4}$ van de vloeroppervlakte te maken? Antwoord. Ja.

Vraag 50. Wordt bij een groepeerings van huisjes dit met het oog op de 10 M. rooilijnafstand tot den weg berekend als één perceel of meerdere? Antwoord. Een groep wordt als een perceel beschouwd.

Vraag 51. Zijn de op situatie aangegeven wegen geprojecteerde of bestaande wegen? Antwoord. Bestaande wegen.

Vraag 52. Mag op de terreinen op een centraal punt één groote garage worden gebouwd? Antwoord. Tegen gezamenlijke garage is bezwaar.

Vraag 53. Hoe hoog liggen de bouwterreinen gemiddeld ten opzichte der wegen? Antwoord. Te rekenen op gemiddeld gelijk met kruin v. d. wegen.

Vraag 54. Moet de perspectieftekening gekleurd zijn, of is zwart op wit ook toegestaan? Antwoord. Gekleurd, niet in zwart op wit.

Vraag 55. Moet in den keuken een stoekplaats zijn, of kan op gas worden gerekend? Antwoord. Ja, ook gas.

Vraag 56. Moeten de villa's beslist van een verdieping worden voorzien, of mogen ook alle vertrekken beganegrond liggen? Antwoord. Ontwerper is hierin vrij.

Vraag 57. Wat is het minimum aantal huizen, dat op de gezamenlijke terreinen wordt verlangd? Antwoord. Niet bepaald.

Vraag 58. Worden ook dubbele villa's *gewenscht*, of worden deze in sommige gevallen als een noodzakelijkheid beschouwd? Antwoord. Ontwerper is hierin vrij.

Vraag 59. Is bij groepeerings maximum aantal huisjes bepaald? Antwoord. Neen.

Vraag 60. Is met 10 M. afstand bedoeld: minstens 10 M., ook bij groepeerings? Antwoord. Minstens 10 M., verder is ontwerper vrij.

Vraag 61. Volgens art. 7 kunnen niet meer dan drie bekroningen aan één ontwerper worden toegekend. Volgens mijn berekening moeten, daar elk perceel niet grooter mag zijn dan 500 M², de verkavelingen zóó zijn, dat ruim 240 woningen kunnen worden gebouwd. Hoogstens worden 15 ontwerpen bekroond. Bij het inzenden van drie ontwerpen zou elk dezer plattegronden dus minstens tachtig maal op de verkavelings-teekening moeten worden herhaald. Indien dit niet de bedoeling is, zal de ontwerper meer plattegronden moeten ontwerpen tot 15 stuks toe, en die op de verkaveling der terreinen verdeelen, zoodat elk dezer plattegronden minstens zestien maal zal moeten worden herhaald, doch zal dit plan dan, volgens art. 6, als niet gevraagd stuk (nml. 15 ontwerpen) moeten worden terzijde gelegd? Wat is hier dus de bedoeling? Antwoord. De bedoeling is een verkavelingsplan met een groepeerings van huisjes, waarvan een of meerdere gelijk kunnen zijn, of, bij elkaar tot groepen vereenigd, maar bovendien moet bij elke inzending één uitgewerkt ontwerp schaal 1 à 100 zijn.

Vraag 62. Terwijl hoogstens drie ontwerpen van één inzender kunnen bekroond worden, wordt verkaveling met plaatsing der gebouwen op de perceelen gevraagd voor minstens 240 woningen. Op welke wijze wordt deze arbeid van het bekroonde verkavelingsplan, welke volgens de honorariumtabel valt onder art. 49 C, (bl. 26) gehonoreerd? Antwoord. Wanneer een ontworpen verkavelingsplan in zijn geheel wordt uitgevoerd, zal ook honoreering worden betaald volgens de tabel.

Vraag 63. Wanneer een project voor meer dan een woning wordt gebruikt, waardoor de totale bouwsom der woningen dus aanmerkelijk wordt verhoogd, welk honorarium wordt dan nithetaald? Antwoord. Elke te bouwen woning wordt gehonoreerd volgens programma.

Vraag 64. Mag de niet opgegeven te begrooten afrastering en tuinaanleg worden aangegeven en tevens begroot? Antwoord. Mag wel worden aangegeven, doch niet begroot.

Vraag 65. Welke bedragen zullen ongeveer berekend moeten worden voor aansluiting electrisch licht, gas- en waterleiding? Antwoord. f 20.— van grens bouwterrein tot de leidingen in den weg.

Vraag 66. Moeten alle woningen eengezinswoningen zijn, of mag men rekenen op bovenwoningen? Antwoord. Geen bovenwoningen.

Vraag 67. Bij plat-dak-combinatie met schuin dak, mag dan deze verdieping ook 2.60 M. zijn? Antwoord. Zie art. 28 sub 3.

Den vrager „Anonimus” te Amsterdam raden wij aan ernstig van het programma en de beantwoorde vragen kennis te nemen.

Enkele vragen getuigen van niet voldoende kennisname van het programma.

De Jury:

S. DE CLERCQ, Architect te 's-Gravenhage.
H. VAN DER KLOET MEYBURG, Architect te Voorburg.
CORN. DE GRAAF, Architect te Utrecht, *Secretaris*.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Mededeelingen. — Nieuwe Boekwerken. — Raad tot behoud en bevordering van Natuur- en Kunstmonumenten in Stockholm.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

ONTSLAG COMMISSIE VAN REDACTIE Aangezien over een bepaalde aangelegenheid tusschen enkele leden van de redactie-commissie een diepgaand verschil van meening is ontstaan, meenden zij hun mandaat collectief ter beschikking te moeten stellen van het Bestuur. Het Bestuur heeft het ontslag aanvaard en den heeren Dr. Slothouwer en Meischke verzocht voorloopig nog de leiding der redactie te blijven voeren, hetgeen door hen is ingewilligd.

LEDENVERGADERING. Het Bestuur heeft de eerstvolgende ledenvergadering bepaald op Zaterdag 17 April a.s. en te houden te 's-Gravenhage. Behandeld zal worden o.m. de nieuwe honorariumtabel voor woningbouw.

GEWESTELIJKE KRING „ROTTERDAM”. In de samenstelling van het Bureau van den Gewestelijken Kring „Rotterdam” is, door periodieke aftrading van den heer C. N. van Goor, verandering gekomen.

Als nieuw lid van het Bureau is gekozen de heer J. P. Logemann. Hierna zijn de functies verdeeld als volgt: P. G. Buskens, Voorzitter; P. Schmidt, Secretaris, J. P. Logemann, Derde Lid.

ADRES INZAKE DE KONINGINNEBRUG. Met machtiging van het Bestuur van den B.N.A. heeft de kring „Rotterdam” op 11 Februari j.l. een adres verzonden aan den Gemeenteraad inzake de Koninginnebrug. Alhoewel dit adres zijn effect heeft gemist, meenen wij toch, de zienswijze van den Kring „Rotterdam” ten opzichte van deze aangelegenheid bekend te moeten maken en laten hieronder den tekst volgen:

De Gewestelijke Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten te Rotterdam, nam met groote belangstelling kennis van het voorstel tot vernieuwing van de Koninginnebrug, dat het Dagelijksch Bestuur onzer Gemeente aan het oordeel van Uw College wenscht te onderwerpen.

Uit het voorstel blijkt, dat Burgemeester en Wethouders, met de Commissie voor de Plaatselijke Werken, zich hebben vereenigd met het rapport, dat de Directeur van Gemeentewerken te dezer zake heeft uitgebracht.

Het zal Uw College duidelijk zijn, dat hoezeer de technische en de economische zijden van het vraagstuk van groote beteekenis zijn te achten, de aandacht van den Kring zich toch in het bijzonder richtte op de aesthetische zijde ervan, en dit te meer omdat dit punt, blijkens het rapport van den Directeur, van zoo overwegende beteekenis was bij de keuze, die hij tusschen het bekroonde ontwerp „Op hoop van Zegen” en het aangekochte ontwerp „Pentagram in Cirkel” ten slotte heeft gedaan.

Indien deze aesthetische zijde van het vraagstuk in het juryrapport van de Prijsvraag, tot eene positieve oplossing ware gebracht in den zin als door den Directeur in zijn rapport wordt aangenomen, dan zou de Kring er niet aan denken te reageeren op een uitspraak van een volkomen bevoegde jury en zou hij dat oordeel respectceeren.

Doch niets is, in het juryrapport, minder positief, met meer reserve, voorzichtiger en meer vragenderwijze behandeld als juist dit punt, waardoor, in de bekroning van het ontwerp „Op hoop van Zegen”, onuitsproken bleef, wat het karakter van eene bekroning in zich sluit, n.l. dat in het bekroonde ontwerp de beste oplossing van het onderwerp der prijsvraag is gevonden.

In de omwerking, die zoowel het bekroonde als het, om zijn buitengewone waarde op voorstel van de Jury aangekochte ontwerp Pentagram, hebben ondergaan en in de keuze door den Directeur ten slotte gedaan, ligt de bevestiging van het feitelijk ontbreken van een beslissing in het Juryrapport.

Met deze keuze kan de Kring zich niet zonder meer vereenigen.

Wat door de Jury en in de eerste plaats door het aesthetisch meer bevoegde lid daarvan, zoo subtiel in een vraag werd gezet, wordt door den Directeur als vaststaand naar voren gebracht niet alleen, maar in den breede uitgemeten en onderstreept.

Het verschil in schaal tusschen de nieuwe brug en de omgeving wordt te eenzijdig bezien met het oog op den huizenbouw ter plaatse. Alle groote elementen, als de Koningshaven zelve, de beide Maasbruggen, de rivier met haar groote stoomers, blijven buiten beschouwing en schijnen geen gewicht in de schaal te leggen.

De kring is van meening dat hierbij juist de verkeerde keuze voor de vergelijking wordt gemaakt. De huizenbouw met haar tijdelijk karakter, die uiteraard, met het toenemen van het verkeer ter plaatse zal worden vervangen door een andere, die geen woninkjes, winkeltjes, kantoortjes of pakhuysjes zal bergen, maar zich zal richten naar de behoeften van de toekomst, mag hier geen maatstaf zijn.

De Kring acht deze wijze van oordeelen al te voorzichtig, al te zeer bevangen door de vrees voor het ongewone, en te weinig doordrongen van het begrip dat de brug, ook aesthetisch, moet dienen tot voorziening in de behoeften van een verre toekomst, waarbij overeenstemming in schaal met een bestaande bebouwing, die vroeg of laat bestemd is om te verdwijnen, van geen betekenis is en in ieder geval niet als maatstaf voor het meten van haar waarde in het stadsbeeld, mag dienen.

Waar de technische en economische factoren, volgens het juryrapport en dat van den Directeur van Gemeentewerken, bij beide ontwerpen niet zoozeer uiteenloopen, dat een voorkeur voor het eene of voor het andere ontwerp op deze factoren zou zijn te gronden, en waar de jury, zelf het ontwerp Pentagram aesthetisch veel hooger aanslaat dan het ontwerp „Op hoop van Zegen”, doch zich ten aanzien van de werking in het stadsbeeld van eerstgenoemd ontwerp te onbestemd uitlaat, moet de Kring er ten ernstige bij Uw college op aandringen het daarheen te willen leiden, dat de beide ontwerpen, na de omwerking die ze hebben ondergaan, opnieuw aan het oordeel der geheele jury worden onderworpen en dat van haar een *positieve* uitspraak over dit laatste punt en omtrent het voor uitvoering te kiezen ontwerp worde gevraagd.

Namens den Kring Rotterdam
van den Bond van Nederlandsche Architecten.

P. G. BUSKENS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

ROTTERDAM, Februari 1926.

ADRES AAN HET GEMEENTEBESTUUR VAN ARNHEM. Het Bestuur van den B.N.A., heeft in overleg met het Bureau van den Gewestelijken Kring „Arnhem”, onderstaand adres gezonden aan het Gemeentebestuur aldaar, betrekking hebbende op een voorgenomen reorganisatie van de schoonheidscommissie.

Aan het Gemeentebestuur van Arnhem.

Edelachtbare Heeren,

„Nu ons Bestuur mocht blijken, dat er bij Uw College ernstige plannen bestaan om de huidige schoonheidscommissie Uwer Gemeente te reorganiseeren, nemen wij de vrijheid U onze meening over de wijze, waarop in Arnhem de aesthetische verzorging van het uiterlijk van nieuw op te richten gebouwen kan worden gecontroleerd, kenbaar te maken.

Hoewel de omstandigheid, dat te Arnhem reeds een Schoonheidscommissie als plaatselijk instituut bestaat, zou kunnen pleiten voor het handhaven der commissie onder een gewijzigd reglement wat hare samenstelling en wat hare werkwijze en bevoegdheid betreft, meent ons Bestuur dat daaraan niet de voorkeur moet worden gegeven, nu een andere mogelijkheid openstaat, om, met behoud van dezelfde bevoegdheden van Uw College met betrekking tot de architectonische verzorging van de nieuw op te richten gebouwen in

Uwer Gemeente, tegelijk de stuwkracht te zijn van de propaganda, die het bevorderen van de schoonheid van stad en land in Gelderland, behoeft.

Het is ons namelijk gebleken dat, nu Arnhem nog niet is aangesloten bij het U bekende Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de Schoonheid van Stad en Land, dit Genootschap juist daardoor zijn propagandistische kracht mist om zijn schoon doel krachtig te kunnen nastreven, terwijl tevens bleek dat in de aansluiting van Uwer Gemeente aan de door dit Genootschap ingestelde schoonheidscommissie, geenerlei verlies van bevoegdheid ten aanzien van de behartiging van de belangen Uwer eigen Gemeente is gelegen.

Waar het hier de aansluiting zou zijn van de grootste stad in Gelderland, met een bouwbedrijvigheid die reeds eenige jaren de instelling van een plaatselijke schoonheidscommissie wettigde, zou, naar onze meening, uwerzijds aan deze aansluiting eenige voorwaarden kunnen worden verbonden, ten aanzien van de samenstelling en de werkwijze der commissie die in het bijzonder de bouwplannen van Arnhem zal beoordeelen, mede in verband met de ambtelijke bevoegdheid van den Directeur en van den Dienst der Openbare Werken en van het Bouw- en Woningtoezicht bij die beoordeeling.

Naar onze overtuiging zal op deze wijze bereikt kunnen worden, dat Arnhem ten aanzien van de controle op de architectonische waarde van de ingekomen bouwplannen de voordracht geniet van een instituut, waarvan samenstelling en werkwijze zoodanig is, als met een reorganisatie van de bestaande eigencommissie zou zijn te bereiken, terwijl dan tevens haar werkzaamheid ten aanzien van de bevordering van het stadschoon en krachtige stimulaas zal zijn voor vele kleinere gemeenten, om ook in deze richting werkzaam te zijn.

Op grond van het bovenstaande neemt ons Bestuur de vrijheid u beledigd in overweging te geven een voordracht tot aansluiting van Arnhem bij de z.g. Provinciale Schoonheidscommissie, dat is die ingesteld door het Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de Schoonheid van Stad en Land, bij den Raad in te dienen.

Met de meeste gevoelens van Hoogachting

Het Bestuur van den B. N. A.

BONDESTAGUNG VAN DE B. D. A. TE DÜSSELDORF. Het Bestuur van den B.N.A. ontving bericht van den Voorzitter van den Bund Deutscher Architekten dat deze Bond zijn z.g. Bundestagung zal houden te Düsseldorf van 26 tot 29 Juni a.s. Met eenige vriendelijke woorden jegens de hollandsche bouwkunst, die in Duitschland zulk een bijzondere waardeering geniet, noodigt Dr. Cornelius Gurlitt ons uit aan de Bundestagung deel te nemen. „Het zal de B. D. A. een groote eer zijn, de vertegenwoordigers van den B. N. A. in talrijke mate te kunnen begroeten”.

De leden, die er in beginsel iets voor zouden voelen, van deze sympathieke uitnodiging gebruik te maken, en de sinds de Werkbund tentoonstelling te Keulen, van 1914 eigenlijk verbroken banden met hun Duitsche collega's weer eens aan te knopen, worden verzocht hiervan mededeeling te doen aan het Bestuur van den B. N. A.

MEDEDEELINGEN.

TENTOONSTELLING, GEORGANISEERD DOOR DE VEREENIGING VAN GEMEENTELIJKE BOUWTECHNISCHE HOOFDAMBTENAREN TE UTRECHT. Hierbij vestigen wij de aandacht op deze tentoonstelling, die van 9—18 Maart in het Jaarbeursgebouw te Utrecht wordt gehouden. Op de tentoonstelling zijn o. a. de uitbreidingsplannen aanwezig van de Gemeenten Aalsmeer, Almelo, Eindhoven, Enschede, 's Gravenhage, Gouda, Haarlem, Maarssen, Middelburg, Oldenzaal, en Tilburg.

RECTIFICATIE. De heer A. C. Stoffels maakt er ons op opmerkzaam dat de heer Berlage niet benoemd kan zijn tot doctor van het Technikum te Zürich zoals wij mededeelden in ons vorig nummer. Een technikum verleent geen doctorsgraad, wel naast de universiteiten sinds de wijziging der Hoogeronderwijs wetten een „technische Hoogeschool” zoals in casu de „Eedgenootschappelijke”

INGANG.

LESLOKAAL MET NATUURKUNDE KAST.
CHRISTELIJKE SCHOOL AAN DEN OUDEN DIJK TE ROTTERDAM.
ARCHITECT: IR. M. C. A. MEISCHKE B.N.A.

WANDSCHILDERING.

NISJE MET BOEKENKAST IN EEN DER GANGEN.
CHRISTELIJKE SCHOOL AAN DEN OUDEN DIJK TE
ROTTERDAM.
ARCHITECT: IR. M. C. A. MEISCHKE B.N.A.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Gaetano Minucci. *L'abitazione moderna popolare nell'architettura contemporanea olandese*. Roma 1926. (50 Lire).

Dit is een boekje, waar wij in ieder geval zeer erkentelijk voor kunnen zijn. Of het zijn doel bereikt, of het zal bijdragen tot de verbetering van de volkshuisvesting in Italië is moeilijk te beoordeelen; er gebeuren nu in dat land zooveel wonderbaarlijke dingen, dat het wellicht ook mogelijk is de Italianen tot een gezonde moderne kunst te brengen. Wie de tentoonstelling in Parijs zag zal misschien voorgoed pessimist zijn te dien opzichte. Maar vergeten wij niet dat het een volk is van idealen en van ideeën, een volk, dat zich uitverkoren acht, waar het de schoonheid geldt en dat naast het besef van de waarde van die schoonheid in het dagelijksch leven ook een warme liefde daartoe bezit en het enthousiasme, dat tot daden voert.

Bovendien blijkt uit dit boekje een zoo oprechte bewondering voor wat hier in Holland gebeurd is en nog dagelijks gebeurt, terwijl de schrijver zelfkennis genoeg toont te bezitten door te erkennen, dat het helaas zeker niet Italië geweest is, waar de gezonde moderne kunst geboren werd. Oprecht is de bewondering voor ons land, waar hij gezien heeft dat zoowel de eenvoudige arbeiderswoning als de groote monumentale gebouwen der gemeenten een architectuur doen zien opgebouwd volgens groote en eenvoudige stelregels. En wanneer men hem als een dier stelregels hoort noemen, *abolizione di una decorazione superficiale*, dan kan men niet nalaten te denken aan dat Italië van voor den oorlog, waar de artistieke beteekenis van eenig bouwsel welhaast uitsluitend bepaald werd door de hoeveelheid opgeplakte zoogenaamde ornamenten.

Eenige bladzijden over het vroegere woonhuis in ons land zijn treffend door de jaloesche blikken, waarmee de schrijver in onze binnenhuizen heeft gekeken, waar hij veelal het gezellige familieleven vond met bloemen en boeken. En hoe beminnelijk is het wanneer hij zegt: wanneer wij ons volk ertoe gebracht hebben om ook zoo het eigen huis en de boeken lief te hebben, dan zal Italië het grootste volk ter wereld zijn!

In een hoofdstuk over de moderne architectuur en aesthetiek, dat niteraard slechts een aanduiding genoemd kan worden, noemt hij na Berlage en de Bazel, de Klerk van wien verscheidene afbeeldingen zijn opgenomen. Hij noemt hem, *finissimo anima d'artista*, allerfijnste kunstenaarsziel. Maar des schrijvers gevoel gaat meer nit naar wat hij noemt de internationale architectuur van Oud en van Dudok. Naar aanleiding daarvan zegt hij steeds den indruk gehad te hebben dat de Hollanders, wat hun artistieke kwaliteiten betreft het beste der Duitschers vereenigen met het beste der Latijnen. Mij dunkt wij kunnen daar tevreden mee wezen. En tegenover de angstige vertooningen van een Mendelssohn stelt hij de voortreffelijke scholen van onzen Dudok. Hij is ook vol bewondering voor de inderdaad meesterlijke wijze, waarop deze zijne gebouwen groepeerde, zoodat men het verlangen krijgt in zulk een omgeving te willen wonen. En als culminatie van zijn lof zegt hij, dat de werken zijn als hun schepper: van een gezuiverd socialisme onder een aspect vol vriendelijkheid en aristocratie.

Men voelt uit een dergelijke aanhaling de stemming van dit boekje. Het is inderdaad een genoegen het te lezen en men vergeeft den schrijver gaarne zijn onvolledigheid. Naast talrijke statistische gegevens, ook over de financiële zijde van het vraagstuk, vindt men alle mogelijke constructieve details, vanaf de heipalen tot de dakbedekking.

S.

Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome. Vijfde deel. Nijhoff 1925.

Het is bij uitzondering dat in dit blad de aandacht wordt gevraagd voor publicaties van bovengenoemd Instituut. Hoewel dit toch zeker onze volle belangstelling verdient. Wanneer men als Hollandsch kunstenaar of kunsthistoricus of zelfs in kunst belangstellende leek naar de Via Savoia 31 gaat zal de directeur Dr. Hoogewerff zijn onvolprezen gastvrijheid toonen. Maar dan moet men niet tusschen 1 Juli en 1 October komen, want dan vindt men de deur dicht. Men moet veel gereisd hebben om de waarde van een dergelijk milieu ten volle te begrijpen, vooral in een land als Italië, waar men wel steeds behulpzaam is, maar waar het steeds zeer moeilijk is de juiste en snelle hulp te vinden. Een Hollander, die in Italië reist heeft gewoonlijk niet den tijd om van de eene naar de andere bibliotheek te gaan zoeken wat hij noodig heeft, waarbij komt dat men daarvoor altijd moet weten welke dagen men terecht kan.

Wanneer wij dus hier nog eens de aandacht vestigen op het bestaan van dit Instituut, dat weliswaar geen Villa Medicea is, maar zeker veel beter dan niets, dan is dit zeker niet overbodig, want in dit jaarverslag vindt men bedroevend weinig vermeld omtrent samenwerking met Hollandsche architecten. Nu is het zeker waar, dat het weinigen van ons gegeven is studies in het land van den Duce te maken, maar het Instituut helpt ook gaarne dengene, die vanuit Holland iets over Italiaansche kunst wil weten, terwijl er dan toch ten slotte de Prix-de-Rome zijn, die zoozeer goede hulp behoeven. En het is voor deze laatste speciaal, dat ik de aandacht voor dit jaarverslag vraag.

Men heeft niet lang geleden wel gedacht dat de studie der historische monumenten wel tot het verleden zou behooren, maar het is onmiskenbaar dat de laatste jaren de beteekenis daarvan weer meer op den voorgrond komt. Kort geleden lasen wij in de krant een bericht over de mogelijke Stichting voor kunstenaars op het Isola Bella en van een Villa Frans Hals der Fransche regeering hier in Holland. Plannen, niets dan plannen zal men zeggen. Maar werkelijkheid is dan toch, dat dank zij de zorgen van Prof. Vollgraff in Utrecht Hollanders kunnen worden opgenomen als *Membre étranger* van de Ecole française d'Athènes. Intusschen is het in Rome nog droevig gesteld. Voor onze Hollandsche kunstenaars is daar niets te vinden, d.w.z. groenerlei milieu om te werken. En het is daarom, dat het alvast tot erkentelijkheid stemt wanneer wij de volgende opmerking in dit jaarverslag lezen. „Middelen worden beraamd om in dezen noodtoestand eindelijk en liefst op afdoende wijze te voorzien. Een plan werd uitgewerkt, waaraan, naar wij hopen, weldra een begin van uitvoering zal kunnen worden gegeven.” Wat dit plan is, daarover hooren wij voorloopig niets. Een reden voor den B.N.A. om dit te vragen is er ook niet, wanneer men meent, dat wij toch geen financiële steun zonden kunnen bieden. Maar dit behoeft nog geen reden te zijn om het belang ervan niet te willen erkennen. Moreele steun is ook iets en niet zoo heel weinig in deze wereld.

S.

Onze Bouwmaterialen, door J. A. v. d. Kloes. Deel V. Metalen. Uitgever L. J. Veen. Derde druk.

Zooals de schrijver in zijn voorbericht aanstipt, hebben de op de metalen betrekking hebbende wetenschappen en ambachten zich in de laatste twintig jaren aanzienlijk uitgebreid, zoodat het moeilijk was om aan den eenen kant een niet te groote uitgebreidheid, aan den anderen kant niet een te weinig te geven.

Zeer begrijpelijk is de eerste en grootste plaats ingeruimd aan ijzer en staal, waarin achtereenvolgens de samenstelling, ertsen, ijzergewinning en bereiding behandeld worden, alles toegelicht met vele goede en duidelijke teekeningen en foto's van hoogovenbedrijven, walswerken, enz. Daarna volgt een uitvoerig en uitstekend hoofdstuk over gebreken en keuring van ijzer en staal en tenslotte het roesten van

ijzer met de oorzaken en middelen ter bestrijding van dit groote euvel, waarbij het bekende roestvrije Armeo-ijzer ook niet onvermeld blijft. Intusschen blijkt in de praktijk dit ijzer toch ook nog eenigermate te roesten. De schoopeer methode die toch werkelijk een prachtige methode tegen roesten is, wordt alleen maar genoemd, hier ware eenige uitgebreidheid wel op haar plaats geweest.

Na het ijzer wordt het koper, daarna het lood, wel wat zeer stiefmoederlijk behandeld, wat meer uitgebreidheid over de bereiding, met foto's, en de toepassing, ware voor dit prachtige materiaal wel op haar plaats geweest, temeer daar voor het zink wel vele, welhaast historisch geworden constructies zijn aangegeven.

Het laatste hoofdstuk handelt over legeringen. Behalve de enkele door mij genoemde hiaten is en blijft toch Bouwmaterialen van v. d. Kloes, (i.e. deel V), een standaardwerk.
E. P. M.

L'ILLUSTRATION. Wij vestigen hierbij de aandacht der lezers op de 2 laatste nummers van l'Illustration. Het nummer van 27 Februari bevat n.l. fraaie illustraties van de woning van Cécile Sorel, aan de Quai Voltaire te Parijs, die een intieme kijk geven op de geraffineerde charme, waarmede deze Mile zich omgeeft. Voorts in dit nummer een beschrijving met uitstekende afbeelding van het Musée Plantin. Het nummer van 6 Maart geeft fraaie platen van interieur in het Musée Carnavalet, het oude Hotel van de Markiezin de Sévigné, aan wier hart bovendien een lange tekst wordt gewijd.

RAAD TOT BEHOUD EN BEVORDERING VAN NATUUR- EN KUNSTMONUMENTEN IN STOCKHOLM.

In het jaar 1918 werd door den Gemeenteraad van Stockholm besloten tot het instellen van een „Raad tot Behoud en Bevordering van Natuur- en Kunstmonumenten in Stockholm“.

Het Gemeentebestuur heeft de hulp van deskundigen niet uitsluitend ingeroepen om het reeds bestaande natuurschoon te beschermen, doch ook om in verband hiermede richtlijnen aan te geven bij de veelzijdige ontwikkeling der Kunsten. De leden, die in dien Raad benoemd werden, teneinde het vraagstuk dieper te bezien, waren zoowel afkomstig uit kringen van geschiedkundigen en Natuurbeschermers als wel uit die van architecten en van welwillende leken.

De taak van den Raad omvat vraagstukken betreffende:

1. het karakteristieke natuurschoon van Stockholm en het Parkschoon;
2. kunstwerken, welke het eigendom der gemeente zijn;
3. het uiterlijk schoon der straten, pleinen, enz. alsmede dat van de gebouwen, welke het eigendom der Gemeente zijn;
4. de reclames, voor zoover de Gemeente het recht van ingrijpen heeft;
5. het plaatsen van kiosken en andere gebouwtjes op grond aan de Gemeente toebehoorende;
6. namen van straten, pleinen e.d. alsmede die van op zichzelf staande gebouwen;
7. onderricht op scholen e.a. betreffende de beteekenis van het streven van den Raad;
8. de verzamelingen der gemeente, welke betrekking hebben op kunstvoorwerpen, kunstnijverheid en soortgelijke vraagstukken, welke geschikt zijn om aan het oordeel van den Raad onderworpen te worden.

De Raad is gemachtigd den betrokken tak van dienst voorstellen te doen omtrent werkzaamheden, waarvan de uitvoering bij dien dienst berust.

De onder den Gemeenteraad van Stockholm gestelde comités, commissies e.d. moeten aan het oordeel van den Schoonheidsraad onderwerpen alle vraagstukken, welke tot den werkring van dezen Raad behooren.

Deze Raad is dus slechts een adviseerend lichaam voor de onder den Gemeenteraad gestelde Commissies en kan aan de bevoegdheid van deze geen afbreuk doen.

De Raad bestaat uit zeven leden, welke voor den tijd van 2 jaar gekozen zijn en twee plaatsvervangende leden.

Voordat kandidaten voorgesteld worden, moeten de Raadsleden, architectenverenigingen e.a. en de Academie van Kunsten geraadpleegd worden. Minstens twee der leden moeten Gemeenteraadsleden zijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

De plaquette van den B. N. A. — Aan Dr. Hendrik Petrus Berlage. — Adres aan den Gemeenteraad van Maastricht inzake de Maasbrug. — Mededeelingen. — Berichten. — De werkring van den Gemeente-Architect. — De dijken langs onze rivieren, door Pl. van den Berg, Architect. — De mijlpaal, door J. P. M.

DE PLAQUETTE VAN DEN B. N. A.
VOOR DEN EERSTEN MAAL AANGEBODEN AAN
DR. H. P. BERLAGE.

Hierboven is de door den beeldhouwer Hildo Krop vervaardigde plaquette op ware grootte afgebeeld. Het is een zoogenaamde giet-plaquette waarvan het model door den Heer Krop gesneden is in lei. Het eerste afgietsel dat Dr. Berlage is aangeboden, is vervaardigd in brons. Aan de achterzijde is gegraveerd:

Aan
Dr. HENDRIK PETRUS BERLAGE,
Architect
1856 — 21 Februari — 1926.

Om dit exemplaar is een palmhouten doosje vervaardigd, waarvan het deksel het in ebbenhout gesneden bekende monogram van Dr. Berlage bevat. De plaquette is Dr. Berlage te zijnen huize in tegenwoordigheid van enkele zijner familieleden en het voltallige bestuur van den B.N.A. door den Voorzitter, den Heer P. G. Buskens, op Woensdag 17 Maart j.l. overhandigd. De Heer Buskens sprak daarbij als volgt:

„Hooggeachte Heer Berlage,

Ge zult het begrijpelijk vinden en ge hebt verwacht dat Uw collega's niet zouden wegblijven van het koor dat U op Uw zeventigsten verjaardag groote waardeering en lof toezong voor alles wat gij in Uw welbestede leven deed voor de bouwkunst en aanverwante vakken. Maar ge zult ook begrijpen en verwachten, dat ik hier, Uwe bescheidenheid kennende, geen hooggestemde tot alles uitweidende redevoering zal houden, omdat dit dan allicht een dissonant zou vormen in dit koor, daar ik niets anders zou kunnen doen dan herhalen wat reeds zoo dikwijls herhaald is. Daarom, Dr. Berlage, eenvoudig maar van harte dit: dat Uw collega's zich hoogelijk verheugen in de groote waardeering U van alle zijden te beurt gevallen, niet het minst in de waardeering U van Overheidswege betoond, waarbij in Uw eigen gedachte moet culmineeren de groote waardeering welke gelegen is in het besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam, om Uw beeltenis als gedenksteen te plaatsen in de veel omstreden Beurs, waardoor Uwe toenmalige principalen er van blijk geven dat zij niet alleen volkomen tevreden zijn met het gebouwde werk, maar zoodanig den bouwmeester waardeeren dat zij voor het nageslacht zijn beeltenis in het gebouw willen plaatsen.

Uwe collega's verheugen zich om die waardeering in hooge mate en de Bond van Nederlandsche Architecten overwoog hoe bij het Eerlid Berlage het beste zou kunnen eeren. Het kwam ons bestuur voor, U niet beter blijk van waardeering te kunnen geven dan door het eerste exemplaar van de door Hilde Krop ontworpen plaquette van den Bond U ter hand te stellen, vertrouwend dat U deze hulding wel zoudt willen accepteren.

Ik spreek daarbij den wensch uit dat gij U bij het aanschouwen dezer plaquette steeds gelukkig moge gevoelen in de wetenschap dat dit het symbool is van de waardeering en hoogachting die Uwe collega's U toedragen, en voeg daarbij de hoop, dat de aanschouwing in dien geest U nog vele jaren gegeven moge zijn.

Dr. Berlage beantwoordde deze woorden en gaf te kennen zeer vereerd te zijn met deze onderscheiding en daar steeds met dankbaarheid aan te zullen blijven denken.

UITVOERING VAN SCHILDERWERK.

Het Bestuur ontving onderstaand verzoek van de Rijkscommissie werkverruiming, welk verzoek het onder de aandacht van de leden van den B.N.A. brengt en in ernstige overweging geeft.

„Het is Uw bestuur uiteraard niet onbekend, dat in het schildersbedrijf iederen winter in vrij omvangrijke mate werkloosheid pleegt op te treden. Dit verschijnsel moet ongetwijfeld ten deele worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat ons klimaat in het bijzonder aan het schilderen van buitenwerk gedurende de wintermaanden groote moeilijkheden in den weg legt. Daarnaast zullen zich ook de malaise, welke nog in vele bedrijven heerscht en de daarmee samenhangenden wensch tot bezuiniging, zich doen gelden. Als factor van groote beteekenis dient echter ook te worden genoemd de van oudsher dateerende gewoonte om het schilderwerk bij voorkeur in het voorjaar te laten uitvoeren. Dit leidt tot een groote opeenhooping van werk in het z. g. seizoen, veelal zelfs dermate, dat in den drukken tijd schilders te kort komen om alle opdrachten binnen den gestelden termijn te kunnen afmaken.

Waar nu anderszijds de wintermaanden zich kenmerken door groote slaptes, zou het van veel belang zijn, indien kon worden bereikt, dat een gedeelte van het werk dat thans in voorjaar en/of zomer wordt uitgegeven, naar de wintermaanden kon worden verschoven.

De Commissie meent, dat zulks zeer wel mogelijk is; met name voor wat betreft het binnenschilderwerk. Bij het buitenschilderwerk bestaat grotere afhankelijkheid van de weersgesteldheid; evenwel leenen, naar het oordeel der Commissie zich bij de maanden September, October en November nog zeer goed voor het uitvoeren van buitenschilderwerk.

Door een betere verdeling van het schilderwerk over den loop van het geheele jaar zou de werkloosheid onder de schilders ongetwijfeld op de meest doeltreffende wijze worden

bestreden. Voor de schildersgezellen zou dat grotere bestaanszekerheid, voor de Overheid een niet onbelangrijke besparing op de uitgaven voor werkloosheidszorg beteekenen.

De Commissie meent op grond hiervan een beroep te moeten doen op de medewerking van allen, die een regularisatie van het schildersbedrijf in den hier aangegeven zin kunnen helpen bevorderen en zou daartoe ook gaarne op den steun van Uw bond rekenen.

Wellicht dat Uw bestuur in dit schrijven aanleiding vindt, te overwegen op welke wijze deze medewerking ware te verleen.

De Secretaris,
w. g. J. GERRITS.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD VAN MAASTRICHT INZAKE DE MAASBRUG.

Het Bestuur heeft zich in het volgende adres tot den Raad van Maastricht gewend:

„Het Bestuur van den B.N.A., met levendige belangstelling de voorstellen volgend, die in verband met de verbetering van de Maas, met het oog op het scheepvaart-verkeer, ten aanzien van de Oude Maasbrug te Maastricht, achtereenvolgens naar voren zijn gebracht neemt beleeft de vrijheid, omdat ook naar zijn meening geen enkel dier verschilvoorstellen een inderdaad overtuigend bewijs heeft geleverd, dat het behoud der Maasbrug absoluut onverenigbaar is met de eischen van het hedendaagsche en toekomstige scheepvaartverkeer, Uw bijzondere aandacht te vestigen op het adres van 17 Februari j.l., door het Bestuur van het provinciaal Geschied- en Oudheidkundig Genootschap aan Uwen Raad gezonden, en U te verzoeken het daarin gedane voorstel om alsnog voor het nemen van een onherroepelijke beslissing, een eindrapport te doen samenstellen door een Commissie van eerste-rangs-deskundigen in den lande, te willen overnemen en dienovereenkomstig te besluiten.

't Welk doende, enz.

15 Maart 1926.

MEDEDEELINGEN.

STEDEBOUWKUNDIGE VOORDRACHTEN TE DELFT.

De Stedebouwkundige Raad uit het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw heeft zich voor eenigen tijd in verbinding gesteld met de Afdeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool ter bespreking van de vraag of van de zijde der T.H. kon worden medegewerkt om, door het organiseren van voordrachten, door vooraanstaande personen op stedebouwkundig gebied, de belangrijkste vraagstukken in hun samenhang te belichten. De Raad werd bij het stellen van de vraag geleid door de verwachting dat daarmee kon worden tegemoet gekomen aan een behoefte door velen gevoeld, die dagelijks met deze vraagstukken rechtstreeks of zijdelings in aanraking zijn, maar niet altijd de gelegenheid hebben om uit den doolhof van inzichten den juiststen weg te vinden. Ook meende hij, dat voor a.s. stedebouwers, als b.v. studenten der T.H. de behandeling van zulke vraagstukken van blijvende beteekenis zou kunnen zijn. Bij de Afdeling der Bouwkunde heeft deze gedachte onmiddellijk instemming gevonden en zij heeft de gelegenheid aangegrepen om in deze richting werkzaam te zijn, daartoe in staat gesteld door den niet genoeg te waardeeren steun van het pas opgerichte Delftsche Hoogeschoolfonds, zonder welken steun de Afdeling zeker niet in staat zou geweest zijn aan het zoo sympathieke denkbeeld uitvoering te geven. Na breedvoerig overleg heeft zij besloten in 1926 een serie voordrachten te doen houden op stedebouwkundig gebied waarin een samenhangende reeks onderwerpen, die thans in het middelpunt der belangstelling staan, door verschillende sprekers zal worden behandeld. Zij hoopt dat velen, die door hun werkring met deze vraagstukken in aanraking komen de gelegenheid zullen aangrijpen deze voordrachten te volgen.

Door de Afdeling der Bouwkunde is een commissie ingesteld bestaande uit de volgende personen:

Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, Voorzitter der afdeling; Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, Hoogleraar in de afdeling der Bouwkunde; Prof. Ir. G. H. de Vries Broekman, Hoogleraar in de afd. der Weg- en Waterbouwkunde; Prof. Dr. J. H. Valckenier Kips, Hoogleraar in de afdeling der Algemeene Wetenschappen; Mr. D. Hudig, Secretaris van het Instituut voor Volkshuisvesting; J. Leupen, student aan de T.H.; W. B. Kloos, student aan de T.H.; welke beide laatste heeren respectievelijk als eerste en tweede secretaris zullen optreden.

De commissie is belast met de samenstelling van een programma en met de verdere regelingen, die voor de uitvoering noodig zullen zijn. Het adres dezer commissie is: Afdeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool, Oude Delft 89, Delft.

Bij de samenstelling van dit programma hebben de volgende denkbeelden voorgezet: In de eerste plaats is overwogen, dat, wil men velen in de gelegenheid stellen deze voordrachten bij te wonen, het noodig zal zijn ze in een onafgebroken reeks, op enkele achtereenvolgende dagen dus, te doen houden. Het aantal dagen kan uit den aard der zaak, niet groot zijn en daardoor moet dus ook het aantal onderwerpen en het aantal sprekers betrekkelijk beperkt blijven, zoodat slechts de hoofdzaken naar voren zullen kunnen komen en onderdeelen slechts kunnen worden aangestipt en niet in den breede worden behandeld.

Het karakter dezer voordrachten zal van dien aard zijn dat debat zal zijn uitgesloten. Wel zal de gelegenheid bestaan in de avondsamenkomsten zich met de sprekers in verbinding te stellen om op deze wijze allerlei gerezen vragen tot oplossing te brengen.

Met het oog op een mogelijk groot aantal deelnemers moest het tijdstip waarop de voordrachten zullen worden gehouden zoodanig worden gekozen dat geschikt zoude kunnen worden over groote lokalen zonder dat dit stoornis in het onderricht zoude geven. Hiervoor was dus de vacantietyd aangewezen, terwijl de overweging dat het ook voor vele studenten van belang zoude zijn de voordrachten bij te wonen, de keuze deden vallen op de laatste twee dagen van den cursus en den eersten dag der Paaschvacantie.

Bij het gering aantal bruikbare hotels in Delft was het onderdak brengen der deelnemers een eenigszins moeilijk punt, vooral ook omdat de gelegenheid voor logies in Den Haag of Rotterdam betrekkelijk gemakkelijk is te vinden, doch dat daarmede het bezwaar gepaard gaat, dat de deelnemers spoedig het zoo gewenschte contact, zoo gemakkelijk tot vruchtbare gedachtenwisseling leidende, zouden verliezen. Getracht zal worden, voor zoover de Delftsche hotels de deelnemers niet zullen kunnen opnemen, de Delftsche ingezetenen te bewegen hun logeerkamers beschikbaar te stellen. Ook is te verwachten dat verschillende studentenkamers in deze dagen kunnen worden beschikbaar gesteld. Bij tijdige aanmelding zal het dus waarschijnlijk mogelijk zijn een gedeelte der deelnemers in Delft zelf te logeeren. De bedoeling is, bij de beschikbaarstelling van logeerkamers de volgorde van aanmelding in acht te nemen.

Voor het bijwonen der voordrachten is uitsluitend inschrijving op bijgaand formulier en tijdige toezending daarvan, vereischt. Geldelijke bijdragen worden van de inschrijvers niet gevraagd. Getracht zal worden tijdig voor den aanvang aan elk der deelnemers een opgave der in elke voordracht te behandelen punten ter hand te stellen.

De commissie voornemens heeft het genoegen U tot het bijwonen dezer voordrachten uit te noodigen.

Exemplaren van het programma met bijbehorende bescheiden zijn op aanvraag te verkrijgen bij het Secretariaat der Commissie.

De tijd van inzending der intekenformulieren loopt tot 25 Maart.

Namens de Commissie van voorbereiding voor de stedenbouwkundige voordrachten,

J. A. G. VAN DER STEUR, Voorzitter.
J. LEUFEN, Secretaris.

PROGRAMMA VAN DE VOORDRACHTEN OP STEDEBOUWKUNDIG
GEBIED, TE HOUDEN VAN DINSDAG 30 MAART TOT EN
MET DONDERDAG 1 APRIL 1926 TE DELFT.

DINSDAG 30 MAART.

- 11.15 v.m. Ontvangst van de deelnemers door den Rector Magnificus der Technische Hoogeschool Prof. Dr. Ir. G. van Iterson Jr. in de Senaatszaal (Oude Delft No. 118 hoek Nieuwstraat).
11.30 v.m. Inleidende voordracht door den voorzitter van de afdeling der Bouwkunde Prof. Ir. J. A. G. van der Steur.
12.30 v.m. Gemeenschappelijke koffiemaaltijd in de Studenten-Societeit „Phoenix” in de Phoenixstraat.

Voordrachten over „de menschelijke agglomeratie, ook in verband met de economische ontwikkeling” in zaal 120 van het Gebouw voor Weg- en Waterbouwkunde, Oostplantsoen 25.
1.30 n.m. * Het onderwerp in het algemeen beschouwd, door Dr. Ir. Heiligenthal.

3.30 n.m. Thee.

4. — n.m. Het onderwerp behandeld voor Nederland, door Ir. Th. K. van Lohuizen.

9. — n.m. Samenkomst der deelnemers in de Studenten-Societeit „Phoenix”.

124

WOENSDAG 31 MAART.

Voordrachten over „het gewestelijk en het landelijk plan” in zaal 120 van het Gebouw voor Weg- en Waterbouwkunde aan het Oostplantsoen 25.

9.30 v.m. ** De groote steden en de decentralisatie, door Dr. Raymond Unwin.

12.30 n.m. Gemeenschappelijke koffiemaaltijd in de Studenten-Societeit „Phoenix”.

2. — n.m. Gewestelijk plan, door Mr. D. Hudig.

4. — n.m. Thee.

8.30 n.m. Receptie door den Senaat der T. H. in de Senaatszaal.

DONDERDAG 1 APRIL.

Voordrachten over „de stad en de dorpsgemeente” in zaal 120 van het Gebouw voor Weg- en Waterbouwkunde aan het Oostplantsoen.

9.30 v.m. Verkeer, door H. W. O. de Bruin.

10.30 v.m. Landontginning en bevolkingsaanwas, door J. P. van Lonkhuyzen.

12.30 n.m. Gemeenschappelijke koffiemaaltijd in de Studenten-Societeit „Phoenix”.

2. — n.m. Middelbare gemeenten, door Prof. Ir. M. J. Granpré Molière.

* Deze voordracht wordt in de Duitse taal uitgesproken.

** Deze voordracht wordt in de Engelsche taal uitgesproken.

BERICHTEN.

DE UFFIZI-GALERIJ (zie ons bericht pag. 59 in No. 7).

Bij mijn bezoek aan Florence in Febr. j.l. waren mijn eerste schreden naar de Galleria degli Uffizi. Niet om haar uitwendig architectonisch schoon, er zijn daar fraaie dingen, maar vooral om de geruchtmakende berichten, als zou dit gebouw, met zijn heerlijken inhoud van waarachtige kunst en minder belangrijke dingen, in gevaar verkeerden, ja met ondergang worden bedreigd.

Zoo ongeveer heette het in de dagbladen.

In de langgerekte binnenplaats, het Piazza degli Uffizi, trof ik een licht steigertje van vier gewone paaltjes tot den hoog van den verdiepingsvloer en constateerde ik een onbelangrijke breuk van een steenen latei terwijl daarboven verder geen zetting of andere sporen waren te vinden. Ik betwijfel zeer, dat de rivier de Arno, die ongeveer 60 M. van dezen hoog gelegen en tusschen steenen wallen en den rijweg langs de Ponte Vecchio gescheiden is van de Galleria degli Uffizi, hier nog een gevaarlijke ondermijning zou kunnen veroorzaken en ben van meening dat een funderingonderzoek en een geringe plaatselijke reparatie het geheele geval tot het stille verleden zal terug brengen.

Florence, 22 Febr. '26.

PH. J. H.

TWEEDE BEANTWOORDING DER VRAGEN, INGEKOMEN NAAR
AANLEIDING VAN DE DOOR DE GEMEENTE UTRECHT UIT-
GESCHREVEN PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET.

Vragen:

13a. Wat maakt Utrecht aantrekkelijk als woonstad.

b. Als industriestad?

Antwoorden:

Ruime park- en plantsoenaanleg, schoone omstreken, flinke winkelstand, gelegenheid voor beoefening van alle sporten, alle gelegenheid tot het volgen van verschillende soorten van onderwijs, ook Universitair onderwijs; een opgewekt muzikaal leven, enz. enz.

Tegen lage prijzen zijn industrieterreinen direct aan een zevental spoorlijnen en groot-scheepsvaarwater gelegen, te koop; Utrecht is in het centrum des lands gelegen.

125

- c. Welke zijn de belangrijkheden van Utrecht?
14. Mogen de teekeningen zijn gevouwen?
15. Is de witte rand rondom het ontwerp in de maat begrepen?
- 16a. Worden bij ten hoogste 3 kleuren het zwart en de kleur van het papier niet medegerekend?
- b. Moet één der kleuren in ieder geval zwart zijn, of is dit niet noodzakelijk?
17. Wordt inzenders naam met eventuele bekroning gepubliceerd?
18. Welke tekst moet op de plaat voorkomen?
- 19a. Wordt met verkleining op 1/5 bedoeld, dat de maat 120/80 op 1/5 verkleind en hetzelfde ontwerp wordt aangehouden?
- b. Is het de bedoeling op het briefkaartformaat en den sluitzegel 6/4 c.M het ontwerp 120/80 te handhaven, of mogen hierop varianten worden gemaakt?
- c. Mogen of moeten de verkleinde varianten ook foto's zijn?
- d. Worden met de in artikel 3 van het programma bedoelde verkleiningen of varianten bedoeld foto's of kleurschetsen?
20. In welke bladen worden de antwoorden opgenomen?
- Zie onder 13a en b. Oude schilderachtige stad en moderne uitbreiding.
- Niet toegelaten, zie artikel 12 van het programma.
- Art. 2 van het programma vermeldt de juiste afmetingen van de ontwerpen.
- Zie artikel 2 van het programma.
- Is niet noodzakelijk, zie art. 2 van het programma.
- Zie art. 10 van het programma.
- Daar volgens artikel I van het programma de reclameplaat bij de Nederlanders of vreemdelingen de aandacht moet vestigen op de voordeelen, die de Gemeente Utrecht biedt, is de plaatsaanduiding „Utrecht-Holland" noodzakelijk, terwijl vrijheid bestaat voor toevoeging van meerdere woorden, waarbij echter op beknoptheid wordt aangedrongen.
- Met verkleiningen, geschikt voor briefkaart en sluitzegel, worden niet bedoeld fotografische verkleiningen van het ontwerp-affiche, doch zoodanige verwerking van hetzelfde gegeven, dat het geschikt gemaakt wordt voor een kleiner formaat. Met andere woorden, de overeenkomst der voorstelling moet gehandhaafd blijven, maar zoo noodig mag het gegeven vereenvoudigd worden, opdat de duidelijkheid ook in het kleiner formaat bevestigd blijve.
- Bouwkundig Weekblad, V. A. N. K., De Reclame, Architectura, Handelsblad, Telegraaf, Standard, Utr. Prov. en Sted. Dagblad, Utrechtsch Nieuwsblad, Het Centrum en de Utrechtsche Courant, indien deze tot opname bereid zijn.

De Jury.

DE WERKKRING VAN DEN GEMEENTE-ARCHITECT.

De heer Ir. A. R. Hulshoff Stadsarchitect te Amsterdam heeft de vorige week Zaterdag te Utrecht een voordracht gehouden over bovengenoemd onderwerp voor de leden van de Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambtenaren.

Spreker begon met mede te deelen, dat het Bestuur van de Ver. van Gemeentelijke Bouw-Technische Hoofdambtenaren hem verzocht had te spreken over de moderne bouwkunst, doch dat hij hieraan geen gevolg had kunnen geven, omdat hij meende, dat het althans voor de architecten de tijd niet is hierover te spreken of te schrijven, doch om te doen.

Belangrijk is deze bouwkunst echter zeer zeker en eveneens de groote belangstelling hiervoor.

Dat enkelen goed, zuiver en eerlijk werk maken, is verheugend; belangrijk wordt 't eerst als de massa de enkelen volgt en één groot geheel ontstaat.

De mogelijkheid hiertoe bestaat thans, door het betere contact tusschen de architecten onderling en de groote belangstelling in de bouwkunst van overheid en publiek.

In verband met het doel der samenkomst der Vereeniging achtte spreker het wel juist iets van zijne gedachten mee te deelen over de moeilijkheden en 't mooie van de werkring van den Gemeente-architect.

Vooreerst weidde hij uit over de soort van het werk, waarbij gewezen werd op de vele gebouwen met zeer speciale eischen, die voor de verschillende diensten en bedrijven opgericht moeten worden, waarbij hij in 't licht stelde, dat een Gemeente-architect de meest uiteenlopende vraagstukken tot een goede oplossing moet brengen.

Daar zoowel de quantiteit van het werk als de verscheidenheid groot is, is hiervan het noodzakelijke gevolg van een groot bureau. Hierdoor behoort de Gemeente-architect voor alles organisator te zijn.

Gewezen werd op de, in tegenstelling tot den particulieren architect, grooteren invloed op het programma voor den bouw, waarvan voordeelen van terreinkeuze en programmawijziging het gevolg kunnen zijn.

Als nadeel werd gevoeld, het niet steeds in alle instantiën kunnen verdedigen van een project en de soms vele administratieve arbeid en rapporten.

Betoogd werd, dat de particulier architect en de gemeente-architect steeds hebben samen te werken. De gemeente-architect behoort het vertrouwen van zijn collega's te hebben.

Over de aesthetische beoordeeling werd gezegd, dat het in grootere gemeenten noodig was, dat een Raadcommissie het recht van den bouwheer tot kritiek uitoefende, omdat hier de mogelijkheid is van contact tusschen bouwheer en architect.

Van den Raad, die tot bevordering en behoud van het Stadsschoon een welstandsbepaling in zijn verordening opneemt en dus van het publiek bouwkunst eischt, mag verwacht worden, dat hij ook aan de gebouwen voor de gemeenschap opgericht, dezelfde eischen stelt.

Een fout is het, als de gemeente-architect zich zelve monumenten wil stichten.

Vrijheid moet er echter zijn, om degelijk, eerlijk werk tot stand te kunnen brengen, dat steeds den stempel moet dragen:

ten gebuik van en betaald door de gemeenschap.

Na gewezen te hebben op de noodzaak de onderhoudskosten der gebouwen zoo klein mogelijk te doen zijn, waardoor het gebruik van goede materialen in behoorlijke afmetingen een noodzakelijke eisch is, werd aan de hand van een serie lichtbeelden gedemonstreerd de omvang van het gemeentelijk werk, waarbij vooral de nadruk werd gelegd op de verscheidenheid in het werk.

Spreker besloot zijn rede met een verzoek aan de leden der Vereeniging, waarvan de meesten wel steeds met architecten zullen moeten samenwerken, de kritiek niet te sparen, doch deze een opbouwende te doen zijn en te trachten een sfeer van belangstelling en vertrouwen in hun werk te scheppen.

DE DIJKEN LANGS ONZE RIVIEREN.

Wie onzer architecten bij bezoeken aan steenfabrieken meermalen in de gelegenheid was, des zomers een blik te slaan over de welvarende en schoone Betuwe, zal tijdens den watersnood in dezen winter met bezorgdheid den buitengewoon hoogen waterstand tegen de dijken hebben gadeslagen. Nimmer heb ik zelf zoo sterk gevoeld, aan welk een ontzettend gevaar de bewoners van de Betuwe blootstaan bij buitengewoon hoogen waterstand.

Wanneer een hevige Noordwester storm was samengevallen met den buitengewonen watertoevoer uit Duitschland en België, zou de Betuwe geheel zijn ondergelopen en zouden vele menschen hun leven niet hebben kunnen redden, omdat over alle dijken het water gestroomd zou hebben. Vanaf de Veluwe tot het hooge gedeelte van Noord-Brabant zou alles water geweest zijn.

Het behoeft geen betoog, dat dit een nationale ramp zou zijn geweest en evenmin, dat het verzwaren en verhoogen der dijken dan ook een nationaal belang is.

Waar miljoenen worden uitgegeven voor het droogmaken der Zuiderzee, mogen ook geen miljoenen worden gespaard om de vruchtbare en welvarende landen langs onze rivieren droog te houden.

De ingelanden van deze polders zijn ongetwijfeld in de eerste plaats verplicht, de miljoenen daarvoor te leenen, desnoods onder waarborg van het Rijk, en mocht de voldoening van rente en aflossing de draagkracht der ingelanden te boven gaan, dan kon het Rijk bijspringen.

Wanneer we echter in aanmerking nemen, dat op vele polders in Zuid-Holland tien of meer gulden polderlasten per H.A. rusten en op die in de Betawe dikwijls niet meer dan 3 gulden, dan kunnen de ingelanden zelve veel doen.

Om echter een algemeene verzekering en verhooging der dijken te verwezenlijken, zal aan de Kroon meer dwingende macht gegeven moeten worden; want is het gevaar geweken, dan is men zoo spoedig geneigd, iets te laten zooals het is.

Voor de dijkgraven en technici, die wellen hebben bedwongen, hebben we zeer veel respect. Wie wel eens wellen heeft moeten bedwingen, weet, welk een krachtsinspanning, goed inzicht en stalen zenuwen er noodig zijn in oogenblikken van ernstig gevaar; maar nu moet er ingegrepen worden om dergelijke bedreiging der dijken te voorkomen.

Velen met mij zullen met belangstelling de artikelen van terzake kundige ingenieurs hebben gelezen. Ir. Ver Loren van Themaat slaat in de N. R. C. van 3 Febr. den spijker wel juist op den kop door te zeggen, dat te geringe hoogte in 90 pCt. van de gevallen wellicht oorzaak is van de doorbraken en bovendien een te zwak profiel, dus een te geringe breedte aan den voet en aan de kruin der dijken.

In een der artikelen werd een vergelijking gemaakt met het bezwijken van den spoorwegdijk te Weesp, waar het indringen van water in het dijklichaam de afschuiving veroorzaakt moet hebben.

Kort na het ontzettende ongeval is echter in „De Ingenieur” ook geschreven over het zuinige profiel van het dijklichaam; doch door de vele theorieën over het indringen van water is dit meer en meer op den achtergrond geraakt.

Bij mijn bezoek ter plaatse kort na het ongeval was ik ook van meening, dat het zuinige profiel mede de ramp had veroorzaakt. De breedte buiten de rails, iets verder van het bruggenhoofd, scheen mij gering toe en het talud steil. Vlak bij het bruggenhoofd is dat natuurlijk het gevaarlijkst, omdat uitzetting van het zand de rails nog meer dan normaal doet zakken en een helling geeft tegen het vaste bruggenhoofd op tijdens den druk van de zware locomotief.

Toen de spoordijk pas gemaakt was, kon zij voldoende breedte gehad hebben; maar door het zakken van den dijk moest er voortdurend zand op gebracht worden, waardoor de kruin steeds smaller werd, indien het dijklichaam tevens niet werd verzwaaard.

Dit is met onze rivierdijken eveneens het geval. Deze zijn in den loop der eeuwen steeds hooger gemaakt; doch meestal niet zwaarder, zoodat de verhouding van de breedte tot de hoogte ongunstiger werd.

Deze verhouding moet weer goed gemaakt worden. Wij hebben met liefde onze gaven geofferd voor de noodlijdenden. Nu is het de taak van de ingelanden, de dijken te verhoogen en te verzwaren. Daarmede scheppen zij tevens een goede werkgelegenheid in dezen tijd van werkloosheid.

Vlaardingem.

Nadruk vrij.

PL. VAN DEN BERG,
Architect.

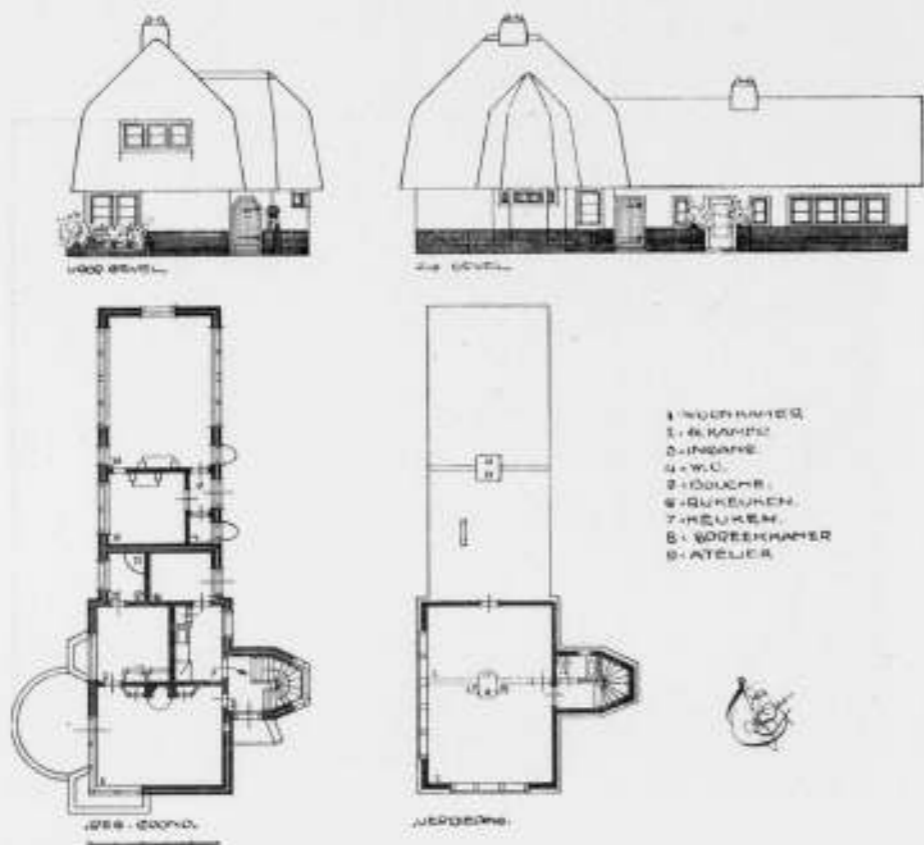
DE MIJLPAAL.

Landhuisje van Architect J. C. van Epen.

Het is heusch geen primitieve negerhut, achter het geboomte in een of ander oerwoud verscholen. Dit huisje staat aan de Bremlaan te Hilversum, en is gebouwd

LANDHUIS „DE MIJLPAAL” TE HILVERSUM.
ARCHITECT J. C. VAN EPEN. B.N.A.

LANDHUISJE „DE MIJLPAAL” TE HILVERSUM, J. C. VAN EPEN, ARCHITECT B.N.A.

door den Architect J. C. van Epen, die het zelf bewoont. Maar met het hooge dikke rieten dak, dat over de weinig doorbroken muren heenhangt, doet het wel denken aan die prachtige primitieve bouwsels van volksstammen, die tot op heden van de zegeningen van onze Westerse beschavingszin zijn gespaard gebleven.

Van dit huisje valt ook als eerste krachtige indruk dat zelfde karakter op van veilige bescherming tegen bedreigingen van de natuur en medemens, zooals negerhutten, batakschuren, Afrikaansche rondavels dat vertoonen. In zulke bouwwerken uit zich een instinct, dat alle menschen eigen is en ook in alle tijden de mensch eigen is gebleven en blijven zal.

Dnaardoor zijn zulke bouwwerken van een tijdeloos karakter. Men kan niet zeggen dat dit huisje van Architect van Epen specifiek modern is, en men kan ook niet zeggen dat het uit de oude doos is. Vrij zeker is te voorspellen dat over vijftig jaar ook bouwwerkjes van soortgelijk karakter zullen worden gebouwd en dat ze dan ook den beschouwer voor zich zullen innemen.

De bewoner heeft het huisje den naam gegeven van „de Mijlpaal”. Hij heeft deze naam niet in sierlijk schriftuur op een bordje boven de deur geschreven, noch doen hakken in den gebruikelijken gevelsteen, maar haar gesymboliseerd, door een beeld bij den ingang, in een figuur, strak en scherp turend naar het Oosten, waar het licht, dat in het toekomstig leven schijnen zal, gloort. Gerard Hoppen was de beeldhouwer, die deze gedachte in het goed geslaagde beeld tot uitdrukking bracht.

Zoals uit de plattegrond-teekening is te zien, is het huis wel zeer naar de speciale eischen van den bewoner ingedeeld en het is daardoor zeker geen gangbare type geworden. Laten we daarom hopen dat de eigenaar het nog jaren lang zal bewonen, dan blijft het zeker in dezen oorspronkelijken vorm bewaard. De praktijk leert dat nieuwe bewoners vaak weinig piëteit aan den dag leggen en maar al te vaak door veranderingen het karakteristieke van zulke bouwwerkjes verloren laten gaan.

De moderne bouwkunst laat op het gebied van landhuisbouw wonderen zien van knapheid en belangrijkheid, waarbij dit huisje in het niet verzuikt. Het is daarom misschien te meer noodig op dit pretentielooze goede bouwwerkje, dat bovendien wat afgelegen ligt, hier de aandacht te vestigen.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Mededeelingen. — Permanente Prijsvraag-commissie Jaarverslag 1925. — Berichten. — Reisschetsen uit Italië door J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING. Zoals reeds is medegedeeld, zal de eerstvolgende ledenvergadering worden gehouden op Zaterdag 17 April a.s. te 's-Gravenhage. De agenda met toelichting zal in het volgende nummer worden opgenomen.

BUNDESTAGUNG TE DÜSSELDORF. Wij herinneren hierbij nog eens aan de uitnodiging van den B. D. A., om deel te nemen aan zijn Bundestagung te Düsseldorf in Juni a.s. (Zie pag. 115 in No. 11).

MEDEDEELINGEN.

VOORDRACHT VAN Dr. Ir. D. F. SLOTHOUWER TE KOPENHAGEN. Voor de Deensche architectenvereniging Akademisk Architectforening te Kopenhagen zal Dr. Ir. D. F. Slothouwer op 6 April een lezing houden over Det gamle Amsterdam.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE JAARVERSLAG 1925.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft bij dezen de eer U haar Jaarverslag over het jaar 1925 aan te bieden.

In geen der voorafgaande jaren waren de bemoeiingen onzer Commissie van zoo omvangrijk aard als dit jaar. Niet alleen dat het aantal prijsvraagangelegenheden belangrijk was, maar, bij meerderen daarvan, werden uitgebreide onderhandelingen, met daaraan verbonden correspondentie gevorderd, om tot een programma te geraken, dat geacht kon worden aan de Algemeene Regelen te voldoen.

Niet in alle gevallen mocht dit gelukken: noch genoot de P. P. C. daarbij altijd den steun van de leden der Constitueerende Vereenigingen, die de prijsvraaguitschrijver bij de voorbereiding der prijsvragen hadden geadviseerd. Nog al te vaak wordt door deze leden, de hen in Art. 42 opgelegde verplichting, om vóór de publicatie van het programma de P. P. C. te raadplegen, vergeten, en komt zij eerst op de hoogte van het uitschrijven der prijsvraag, door de publicatie's in de couranten.

Zeer moeilijk is het dan om ongerechtigden in de programma's verbeterd te krijgen en vaak is het slot dat dan de P. P. C. de medewerking aan de prijsvraag moet ontraden.

In andere gevallen wendt zich de prijsvraaguitschrijver uit onbekendheid met den gang van zaken bij een prijsvraag, tot het verkeerde adres om voorlichting, met als regel een programma, dat onaannemelijke voorwaarden bevat, en dan is herstel nog veel moeilijker te bereiken en zijn zelfs de meest uitgebreide onderhandelingen en de meest tegemoetkomende houding der P. P. C. in de toepassing der Algemeene Regelen niet in staat om de zaak tot een goed einde te brengen.

Maar naast deze gevallen, mag de P. P. C. wijzen op een aantal andere, waarbij, door hen die den prijsvraag-uitschrijver adviseerden, direct de juiste weg bewandeld werd, waardoor, zonder uitzondering een volkomen resultaat werd bereikt, wat de samenstelling van het programma betreft, en daarvan in het resultaat per prijsvraag de weerslag werd ondervonden.

De Permanente Prijsvraagcommissie moet voor deze medewerking hare groote waardeering uitspreken, niet alleen omdat haar taak daardoor wordt vergemakkelijkt maar in de eerste plaats omdat die medewerking aan het instituut „prijsvragen” ten goede komt.

En hoe noodig de medewerking van de leden der Constitueerende Vereenigen is om het instituut op peil te houden, wordt wel bewezen door de aankondigingen van prijsvragen die vaak in de couranten worden aangetroffen, waarvan de voorwaarden herinneren aan den tijd van 30—40 jaren terug toen in een prijsvraag het middel werd gezien en helaas ook dikwijls werd gevonden om ten koste van den arbeid der mededingers, een hoeveelheid materiaal te verkrijgen, waaruit voor niets of bijna voor niets een keuze kon worden gedaan.

De Prijsvragen waarbij de P.P.C. hare medewerking aan de samenstelling van het programma verleende, of hare diensten bij reeds uitgeschreven prijsvragen aanbood, waren de navolgende:

1. *Medaille voor de Olympische Spelen 1928*, uitgeschreven door het Nederlandsch Olympisch Comité te Amsterdam.

Deze prijsvraag vormde het nationale deel voor eene internationale prijskamp welke was uitgeschreven door het Internationaal Olympisch Comité te Parijs.

Het programma bevatte een aantal bepalingen, die als in strijd met de Algemeene prijsvraagregelingen niet konden worden aanvaard, doch waaromtrent, ondanks uitvoerige mondelinge en schriftelijke gedachtenwisseling met den prijsvraaguitschrijver en de jury, geen overeenstemming kon worden verkregen, zoodat ten slotte de P.P.C. per perscommuniqué den Nederlandschen Kunstenaars de mededinging in de prijsvraag moest ontraden.

Door bemiddeling van Dr. Brinkgreve te Bunnik en de daarbij door de N.V. Kon. Edelmetaalbedrijven van Kempen, Begeer, Vos toegezegde opdrachten aan de bekroonden te verlenen, kon, na nadere onderhandelingen met het N.O. Comité, althans voor wat het nationale gedeelte der prijsvraag betrof eene aannemelijke regeling getroffen worden, waardoor de P.P.C. in staat werd gesteld terug te komen op hare ontrading tot medewerking onder voorbehoud echter van eene nadere regeling ten aanzien van de jury voor het internationale gedeelte der Prijsvraag, als hoedanig het Internationaal Comité zelve zou optreden, welke jury als te eenen male incompetent moet worden beschouwd.

De onderhandelingen van het N.O.C. met het Internationaal O.C. mochten echter niet slagen, en de P.P.C. zag zich genoodzaakt andermaal bij perscommuniqué den kunstenaars op haar voorbehoud ten aanzien van dit punt, te wijzen.

Daarna heeft de in den loop van 1925 opgerichte Vereeniging voor Penningkunst, van welke Dr. Brinkgreve Voorzitter en het jurylid voor het nationale deel der prijsvraag de Heer van Kerckwijk, directeur van het Kon. Penning Kabinet Secretaris is, deze zaak ter hand genomen ten einde alsnog te trachten ook voor de buitenlandsche jury eene samenstelling te verkrijgen waarbij een competente beoordeling der nationale inzendingen gewaarborgd wordt.

Tot nu toe mocht de P.P.C. niet vernemen of deze pogingen geslaagd zijn, doch waar de termijn van inzending tot het einde van 1926 is verschoven, is de mogelijkheid niet uitgesloten te achten dat nog vóór dat tijdstip het beoogde doel bereikt kan worden.

Alle onderhandelingen, besprekingen en correspondentie in deze prijsvraag werd door de P.P.C. gevoerd in overleg met den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers vertegenwoordigd door zijn voorzitter, den Heer L. Bolle.

2. *Reclamebiljet voor „de Ligue des Sociétés de la Croix Rouge te Parijs”*.

Na kennisgeving uit de couranten van het uitschrijven van deze prijsvraag wendde de P.P.C. zich tot het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Rode Kruis met het verzoek om nadere gegevens betreffende de prijsvraag. Na ontvangst van het programma bleek dat dit in geen enkel opzicht voldeed aan de bepalingen van de A.N.P.

Een verzoek, dat het Hoofdbestuur van het Ned. Rode Kruis, op instigatie van de P.P.C. aan het Bestuur der Fransche Ligue overbracht, om wijzigingen in het programma aan te brengen, zoodat het ook voor de Nederlandsche Kunstenaars aannemelijk zou zijn, mocht niet tot het gewenschte gevolg leiden, zoodat per perscommuniqué de medewerking aan de prijsvraag moest worden ontraden.

3. *Medaille voor de Fédération Aéronautique Internationale*. Ook het programma voor deze prijsvraag was van begin tot eind in strijd met de A.N.P. De Koninklijke Vereeniging voor de Luchtvaart, die aan onze Commissie het programma, op haar verzoek verschaft, was echter niet bereid stappen bij de Fransche Vereeniging te doen om wijzigingen in het programma te verkrijgen zoodat ook aan deze prijsvraag de deelneming moest worden ontraden.

4. *Hoogere Burgerschool en Gymnasium op gereformeerden grondslag te Rotterdam*.

Bedoeling van den prijsvraaguitschrijver was eene besloten prijsvraag voor voornoemde gebouwen, waarvoor na herhaalde besprekingen een programma werd samengesteld.

Bij de aanwijzing echter der architecten die tot de prijsvraag zouden worden uitgenoodigd bleek, de moeielijkheid weder die in de prijsvraaguitschrijvende collega's voor dergelijke gevallen bestaat, dat bij die keuze, allerlei namen worden genoemd van personen, die ongeschikt geacht moeten worden om als architect zulk een opdracht naar behooren uit te voeren, doch die niet „gepasseerd” kunnen worden.

De P.P.C. was van oordeel dat op deze wijze een belangrijke sou aan honoraria, volkomen doelloos zou moeten worden uitbetaald, meende het uitschrijven van de prijsvraag op dien grond te moeten ontraden en deed het voorstel een architect te doen aanwijzen, door de betreffende Commissie van advies van den Bond van Nederlandsche Architecten, welk voorstel werd geaccepteerd en uitgevoerd.

5. *Reclameplaat voor de Zilveren Voelbal Commissie te Rotterdam*, uitgeschreven door bemiddeling van het Nederlandsche Kunstverbond, abd. Rotterdam.

Het programma voor deze prijsvraag werd opgesteld in overleg met de P.P.C. en zij heeft, blijkens de groote deelname, de belangstelling der Kunstenaars in ruime mate onderzocht.

6. *Monument ter nagedachtenis van den musicus Koolhoven*. Het programma voor deze prijsvraag werd opgemaakt in samenwerking met den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers, doch door bijzondere omstandigheden is het niet tot het uitschrijven van een prijsvraag gekomen.

7. *Reclamefiguur voor Hecks' Lunchrooms*. Het programma voor deze prijsvraag voldeed niet, met name wat de samenstelling der jury betrof, aan de A.N.P. uitvoerige briefwisseling met prijsvraaguitschrijver en jury mocht niet leiden tot verbetering in het programma, zoodat de P.P.C. de medewerking aan de prijsvraag moest ontraden.

8. *Behangselpapier*, uitgeschreven door den Heer L. Goudsmit te Amsterdam onder auspiciën van de Vereeniging Sint Lucas aldaar.

Het bleek dat het programma der prijsvraag op verschillende punten niet aan de A.N.P. voldeed, blijkbaar gevolg van het feit dat de hier adviseerende Vereeniging niet over de ervaring beschikte, die voor het ineenzetten van een programma op dat gebied, vereischt wordt; ook hadden de juryleden, die alle lid waren van een of meer Constitueerende Vereenigen verzuimd de P.P.C. te raadplegen vóórdat het programma werd gepubliceerd.

Zij vond daarin aanleiding om zich tot de Constitueerende Vereenigen te wenden met het verzoek, haar leden nadrukkelijk onder het oog te brengen dat door deze handelwijze, het gezag der A.N.P. wordt ondermijnd en de arbeid van de P.P.C. noodeloos wordt verzwaaard.

De V.A.N.K. gaf aan dit verzoek gevolg en wendde zich tot de jury-leden met een desbetreffend schrijven, met het gevolg, dat deze Heeren aan den Prijsvraaguitschrijver berichtten, niet in de jury zitting te kunnen nemen indien niet zou worden tegemoet gekomen aan de door de P.P.C. eventueel verlangde wijzigingen in het programma.

Daarna hadden besprekingen plaats met den prijsvraaguitschrijver en diens adviseur, de afgevaardigde van Sint Lucas, waarbij volledige overeenstemming werd bereikt over een aantal in het programma aan te brengen verbeteringen, welke daarna als appendix op het programma werden gepubliceerd.

Het resultaat van de prijsvraag was, in elk opzicht, een succes, zoowel wat het aantal inzendingen, als het gehalte van een belangrijk deel daarvan betrof.

9. *Reclamebiljet voor Jong Nederland*. Deze prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van het tijdelijk verblijf van Kinderen in gezonde streken, was eveneens en ongeveer gelijktijdig met de vorige voorbereid door de Vereeniging Sint Lucas te Amsterdam.

In dit programma kwamen belangrijke inbreuken op de A.N.P. voor, welke aanleiding gaven tot correspondentie en besprekingen met den prijsvraaguitschrijver en diens adviseur van Sint Lucas.

De prijsvraaguitschrijver bleek echter niet bereid om de door de P.P.C. gewenschte wijzigingen in het programma aan te brengen en zijn adviseur schaarde zich aan zijne zijde zoodat de P.P.C. zich genoodzaakt zag per perscommuniqué de medewerking aan de prijsvraag te ontraden.

Ook ten aanzien van deze prijsvraag wendde de V.A.N.K. zich tot de juryleden met het gevolg dat de Heeren Prof. Roland Holst en G. Rueter als zoodanig bedankten.

Het is de P.P.C. niet bekend of de andere Constitueerende Vereenigen eenigen stap in deze richting deden.

10. *Ontwerp van een Brug in Baksteen*, uitgeschreven door het tijdschrift „Klet”. Dit was een studieprijsvraag waarop de A.N.P. niet van toepassing waren, doch waarvan het programma, voor zoover doelmogelijk in overeenstemming daarmee was gebracht.

Het resultaat is nog niet bekend daar de inzendingstermijn nog niet is verstreken.

11. *Ontwerp voor een Heerenhofstad*, uitgeschreven door den Heer Dr. J. H. Verloop te Wassenaar, met medewerking van de *Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam*.

Het programma voor deze, zoowel om het onderwerp als om den opzet, zeer eigenaardige prijsvraag werd geheel in overleg met de P.P.C. opgesteld.

Aan de zeer uitvoerige omschrijving van de onderdelen van het plan, die door den prijsvraaguitschrijver waren opgesteld, werd door de P.P.C. het eigenlijke programma waarin de eischen van het plan werden gecondenseerd, toegevoegd.

De royale opzet van de prijsvraag en het bijzondere gegeven dat tot interessante oplossingen aanleiding geeft doet een ruime medewerking aan de prijsvraag verwachten.

12. *Gevel ontwerp Breuninkweijer*, te 's-Gravenhage, uitgeschreven door de firma van dien naam.

Hoewel een bedrag van f 1000,— aan prijzen werd uitgelooft, waren de bepalingen van het programma van dien aard, dat het eene hopelooze taak moest geacht worden daarin zoodanige wijzigingen te verkrijgen dat aan de A.N.P. zou worden voldaan.

Niettemin zou de P.P.C. deze poging gedaan hebben, ware het niet dat van de zijde van het Genootschap „Architectura et Amicitia” met een ietwat voorbarigen spoed werd ingegrepen om een protest tegen de medewerking aan de prijsvraag te publiceeren.

Waar, zooals boven gezegd, verbetering in het programma waarschijnlijk niet verkregen zou kunnen worden, en spoed, met het oog op den korten termijn voor de inzending wel geboden was heeft de P.P.C. gemeend zich niet tegen de actie van A. et A. te moeten verzetten, ofschoon zij het niet juist acht dat de Constitueerende Vereenigen incidenteel zelve het terrein der P.P.C. betreden.

Zij heeft daarna de medewerking aan de prijsvraag ontraden.

Het resultaat der prijsvraag is de P.P.C. onbekend gebleven.

13. *Monument voor Dr. Schaepman te Tubbergen*, uitgeschreven door het daarvoor werkzame Comité te Nijmegen—Denekamp—Oldenzaal.

De medewerking aan deze prijsvraag was alleen opengesteld voor R. K. Kunstenaars. Waar het programma verschillende bepalingen bevatte die niet in overeenstemming te achten waren met de A.N.P. wendde de P.P.C. zich tot het Comité bovengenoemd en tot de afdeling Beeldhouwers van de Algemeene R. K. Kunstenaarsvereniging.

Het Comité voornoemd, beantwoordde het schrijven van de P.P.C. niet, de Voorzitter van de afdeling Beeldhouwers van de Algemeene R. K. Kunstenaarsvereniging, niet in diër voege dat van die afdeling eenige steun te verwachten zou zijn in de actie van de P.P.C. om verbetering in het programma te verkrijgen.

Zij zag zich dan ook genoodzaakt, om in een perscommuniqué de medewerking aan de prijsvraag te ontraden.

Daarna ontving de P.P.C. nog wel een schrijven van het Hoofdbestuur der Algemeene R. K. Kunstenaarsvereniging waarin medewerking in een bepaalde richting werd toegezegd, doch hoewel de P.P.C. zich daarmee accoord verklaarde, werd daaraan geen gevolg gegeven en was ondertusschen de termijn van inzending verlopen.

Blijkens couranten-berichten zijn op de prijsvraag 11 inzendingen ingekomen.

14. *Monument van den H. Canisius te Nijmegen*, uitgeschreven door het desbetreffende Comité aldaar.

Deze prijsvraag van gelijken aard als de voormelde, werd eveneens uitgeschreven op een programma dat op zeer belangrijke punten afweek van de A.N.P.

Ook over dit programma werd met den prijsvraaguitschrijver gecorrespondeerd, doch het mocht niet gelukken deze tot eenige wijziging in het programma te krijgen. Een poging bij een der juryleden den Heer Baard, Directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam, aangewend met gelijke bedoeling, werd niet beantwoord, zoodat de P.P.C. in een perscommuniqué de medewerking aan de prijsvraag moest ontraden.

15. *Reclamebiljet voor de gemeente Utrecht*.

Het programma voor deze prijsvraag werd door de P.P.C. opgesteld, naar conceptvoorwaarden, die door het Gemeentebestuur werden aangegeven en na eene bespreking daarvan met den afgevaardigde der Gemeente, den Heer Directeur der Gemeentewerken te Utrecht, vastgesteld.

16. *Bebouwing van het voormalig Pekingpark te Bauru*, uitgeschreven door de Exploitatie van het voormalig Pekingbosch, aldaar.

Deze prijsvraag was van een type dat principiëel afweek van den normalen vorm, zooals die in de A.N.P. werd verondersteld.

In den grond van de zaak komt de prijsvraag hierop neer dat langs dien weg medewerkers werden gezocht om in samenwerking met den adviseerenden architect van den prijsvraaguitschrijver, een aantal landhuizen voor bescheiden beurzen te bouwen.

De P. P. C. wie het denkbeeld, om zoo doende aan een aantal jongeren de gelegenheid te openen als architect te kunnen optreden sympathiek was, meende hare medewerking te moeten verleenen om dit, met eerbiediging van de beginselen der A. N. P. mogelijk te maken en na eenige besprekingen met den vertegenwoordiger van den prijsvraaguitschrijver werd dit doel ook bereikt en werd het programma opgesteld.

Is in een normale prijsvraag slechts aan den eerst bekroonde het voorrecht beschoren, ook met de uitvoering van het ontwerp belast te worden, in deze prijsvraag kunnen een 15-tal bekroonden, een opdracht verkrijgen, en de daaraan verbonden voordeelen, zij het materieel niet in vollen omvang, deelachtig worden.

(Wordt vervolgd).

BERICHTEN.

EEN KUNST- EN VEREENIGINGS-GEBOUW TE HILVERSUM. Reeds jaren wordt in Hilversum de behoefte gevoeld aan een flink schouwburg- en concertgebouw en bijna evenlang zijn er pogingen in het werk gesteld om tot de stichting daarvan te geraken. Op dit punt toch is deze gemeente van 46.000 zielen al heel stiefmoederlijk bedeed: het „Hof van Holland” heeft een kleine schouwburgzaal en een foyer, die voor vergaderingen van niet te grooten omvang kan worden gebruikt, verder zijn er de ongezellige, niet ruime zaal van de „Harmonie”, de kerkzaal van „de Vereeniging” en nog wat kleinere vergaderzalen, doch geen van alle is geschikt voor groote vocale- en instrumentale concerten. Voor groote vergaderingen behelpt men zich wel met de cabaretzaal van „Trianon”, een gebouw zonder eenige accommodatie; voor het houden van flinke tentoonstellingen ontbreekt elke gelegenheid.

Een voor een tiental jaren opgericht comité tot stichting van een gebouw heeft weinig van zich laten hooren. Daarna is eind 1924 een nieuw comité opgericht, dat de mogelijkheid der stichting van een ruim kunst- en vereenigingsgebouw heeft onder de oogen gezien. Het heeft rapporten verzameld over de exploitatie en inrichting van een dergelijk gebouw en aan de hand daarvan een plan ontworpen en een plattegrond van de gewenschte indeeling samengesteld. De bedoeling is, dat een prijsvraag onder uitsluitend Hilversumse architecten zal worden uitgeschreven en een door den Bond van Ned. Architecten aan te wijzen jury uitspraak zal doen. Verder heeft het comité reeds een zeer geschikt terrein aan den 's-Gravelandseweg in handen en zijn reeds flinke toezeggingen voor deelneming in het kapitaal.

Er is thans een vereeniging opgericht om het denkbeeld te verwezenlijken. Hldd.

RIJKSACADEMIE VOOR BEELDDE KUNSTEN. In de Memorie van Antwoord op de Onderwijsbegroting wordt er aan herinnerd, dat, in verband met de toezegging van de gemeente Amsterdam om het voor de stichting van een nieuw gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten bestemde terrein in de uitbreiding-Zuid tot uiterlijk 1 Januari 1927 voor het Rijk in reserve te houden, nog in den loop van dit jaar definitief moet worden beslist of de bouw al dan niet zal doorgaan.

Aangezien de toestand van 's lands financiën zich nog steeds verzet tegen uitvoering van het plan, waarmee eenige miljoenen gemoeid zouden zijn en inmiddels gebleken is, dat het bestaande gebouw aan de Stadhouderskade voor verbouwing en uitbreiding nog voldoende bruikbaar kan worden gemaakt, is met de gemeente Amsterdam, eigenaresse van dit gebouw over deze goedkoopere oplossing overleg geopend. Dit overleg is nog niet geheel beëindigd, maar aangenomen mag worden, dat de gemeente bereid zal zijn de verbouwing en uitbreiding (globaal geraamd op f 100.000) voor haar rekening te doen uitvoeren, wanneer daartegenover het Rijk de tot dusver betaalde jaarlijksche huursom met een matig bedrag van plus minus f 4500 verhoogt.

Aanmemende, dat de uitvoering nu met spoed ter hand zal worden genomen, nog tegen den aanvang van den nieuwen cursus haar beslag kan gekregen hebben en de huurverhooging dan nog voor de laatste maanden van het loopende jaar noodig zal zijn, is artikel 249 van de Onderwijsbegroting alsnog met f 1500 verhoogd. (Tel.)

PONTE S. TRINITA TE FLORENCE. REISSCHETS DOOR PH. J. HAMERS.

REISSCHETSEN UIT ITALIË.

De drang om achter de Alpen het land te willen zien van eeuwige schoonheid blijft steeds aanwezig bij ieder mensch die belangstelling heeft in de kunst. Welke aantrekkingskracht moet dit land dan wel hebben op de kunstenaars zelve. Inmiddels zou men het toegeven aan den drang om een Italiaansche reis te maken door de moderne architecten als een apart — en steeds verblijvend teeken — kunnen beschouwen van den aard van hun scheppend gevoel.

De Heer Hamers maakte voor enkele weken een korte reis door Noordelijk Italië waarbij hij Milaan, Venetië, Ravenna en Florence bezocht. Hij maakte een vrij groot aantal reisschetsen en was zoo vriendelijk het voorbeeld te volgen van hen die reeds eerder hun reisschetsen aan ons ter reproductie afstonden. De schetsen zijn gemaakt op Cornell-Wood-Board-platen dat als schetscarton makkelijk te hanteeren is en dat zich bovendien naar het oordeel van den heer Hamers buitengewoon goed leent voor schetsen in potlood, krijt en kleur.

De reisschetsen zijn opgezet in waterverf, zoodat helaas in de eenkleurige reproductie het sprekende ervan niet geheel tot zijn recht kon komen. Inmiddels valt nog wel te constateeren dat de heer Hamers hoofdzakelijk getroffen is geweest door het picturale effect. Vlot zet hij met enkele kleuren de donkere schaduwen tegen de felverlichte zonzijden onder de blauwe lucht en laat daarbij de details vervagen. Het zijn onscherp ingestelde kicken, deze schetsen. Ze zijn levendig door het effect. Hierbij rijst de vraag of wellicht de schetsen voor den maker, die immers architect is, nog niet iets meer beteekenis zouden hebben als enkele architectonische details die in deze opzet daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen, wat karakteristieker waren aangeduid.

Inmiddels zal deze verzameling schetsen zeker den heer Hamers de herinnering levendig houden aan zijn reis.

J. P. M.

BEHOUWING AAN DE ARNO TE FLORENCE MET
GEZICHT OP DE S. JACOPO.
REISSCHETS DOOR PH. J. HAMERS.

BRUG DER ZUCHTEN TE VENETIË.
REISSCHETS DOOR PH. J. HAMERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Ledenvergadering van den B.N.A. op Zaterdag 17 April a. s. des v.m. 11 uur te 's Gravenhage in Café Restaurant „de Kroon” aan het Spui. — Mededeelingen. — Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag 1925. (slot). Internationale Tentoonstelling van toegepaste kunst te Zürich. — Berichten. — De Bijenkorf te 's-Gravenhage. — De Pier Pander tempel, te Leeuwarden. — Het Volkenbondspaleis te Genève. — Nieuw Tramhuisje te Amsterdam.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 17 APRIL A.S. DES V.M. 11 UUR TE 'S-GRAVENHAGE IN CAFÉ RESTAURANT „DE KROON” AAN HET SPUI.

Agenda.

1. Notulen van de vergadering van 16 October 1925.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Vaststelling van de handleiding voor Schoonheidscommissies.
5. Tweede bespreking van het voorstel van het Bestuur tot het nemen van een bindend besluit ter zake van de stelposten in de bestekken.
6. Honorariumtabel voor Woningbouw.
7. Benoemingen.
8. Het borgstelsel bij aanneming van bouwwerken.
Dit onderwerp zal worden ingeleid door den Heer P. G. Buskens, Voorzitter van den B.N.A., waarna gelegenheid zal worden gegeven tot een algemeene gedachtenwisseling.
9. Rondvraag.

Toelichtingen.

Ten aanzien van punt 4.

Op de jaarvergadering op 27 Juni 1925 deed het Bestuur het voorstel tot het aannemen van een „Handleiding voor Schoonheidscommissies”, gebaseerd op de aangenomen conclusies van de September-vergadering van 1924. De voorgestelde handleiding is afgedrukt op pag. 328 B.W. Jaargang 1925.

Bij de bespreking maakt de heer Gratama echter 2 opmerkingen, die het Bestuur deden besluiten, de stemming over het voorstel aan te houden. De opmerkingen betroffen, 1e het hooger beroep, en wel de vraag of de B. N. A. afgevaardigden voor hooger beroep-advies commissies moet benoemen, waar hij reeds zijn vertrouwensmannen in de gewone schoonheids commissies heeft benoemd. 2e de term „bevoegden” die de heer Gratama niet juist achtte.

Het Bestuur moge hierover het volgende opmerken.

Bij nader inzien blijkt de eerste vraag van den heer Gratama eigenlijk geen vraag te zijn. Immers in den zin, zooals de heer Gratama het voorstelde, treedt een hooger beroep commissie nooit op. Zij geeft geen nadere uitspraak over het oordeel van een schoonheids-commissie, maar over het betrokken ontwerp. Zij geeft geen uitspraak die hogere waarde heeft, dan de eerste, zij geeft een tweede en andere uitspraak. Het vertrouwen dat de B. N. A. zijn vertegenwoordigers in S. C.'s schenkt, is bovendien niet gegrondvest op de onfeilbaarheid van het aesthetisch oordeel, maar op hun geschiktheid als lid eener zoodanige commissie. Om deze reden is er geen aanleiding op grond van het door den heer Gratama voorgestelde het eenmaal ingenomen standpunt van den B. N. A. ten opzichte van het Hooger Beroep bij S. C.'s te wijzigen.

Ten tweede de term: „Bevoegden”. Moet de term „bevoegden” in de handleiding voor

S. C.'s gehandhaafd blijven? Op de Jaarvergadering bleken verschillende leden deze term „bevoegden” in de 4e conclusie: „het is gewenscht dat de S. C. bestaat uitsluitend uit bevoegden”, minder juist, sommige zelfs onjuist te vinden.

Het naslaan van de discussie over deze conclusie in de notulen brengt aan het licht, dat alle synoniemen van het woord „bevoegde” in het debat zijn ter sprake gebracht, en dat deze term ten slotte is gekozen, nadat de bezwaren tegen andere termen waren gebleken. Er is dus geen reden hierop terug te komen.

Punt 5 der agenda. Ten opzichte van dit onderwerp meent het Bestuur te moeten verwijzen naar de uiteenzetting, op pag. 444 Jaargang 1925, B. W. Toen dit onderwerp op de ledenvergadering te Middelburg ter sprake kwam, bleken verschillende leden bezwaren te hebben tegen het voornemen om tot een bindend besluit in den voorgestelden geest te geraken.

Nadien heeft het Bestuur, de bedenkingen overwegende, niettemin besloten, zijn voorstel te handhaven, en nogmaals ter sprake te brengen in een vergadering, die hopelijk drukker bezocht zal zijn dan de Middelburgsche.

Punt 7 van de agenda. Preadvies van het Bestuur op het ontwerp voor een nieuwe honariumregeling voor Woningbouw (zie B. W. No. 50, 1925).

In de eerste plaats neemt het Bestuur deze gelegenheid te baat om hulde te brengen aan de heeren Ir. J. Gratama, J. Herman de Roos en Ir. W. K. de Wijs, die met de heeren aangewezen door den Nat. Woningraad, het ontwerp hebben opgesteld voor een nieuwe honorariumtabel voor Volkshuisvesting. Dat daarbij tal van moeilijkheden te overwinnen waren, blijkt o.m. wel uit het feit dat de Commissie de jarenlang overwogen methode van een honoreering gebaseerd op het aantal typen, ten slotte geheel moest laten varen, omdat de daaraan verbonden moeilijkheden bij de praktische en financiële uitwerking te groot bleken. De honoreering is in het aangeboden ontwerp gebaseerd op het aantal woningen.

In het algemeen heeft de commissie den geest van de Algemeene Regelen van den B. N. A. aangehouden. De bijzondere omstandigheid dat de woningbouwverenigingen financieel geheel afhankelijk zijn van de regeering, vereischte een wijziging van verschillende bepalingen der A. R.

Hoewel de rechtskracht van de A. R. het meest gebaat zou zijn met gelijkkluidendheid der administratieve en juridische bepalingen in de beide tabellen, is eenig tekstverschil hier en daar onvermijdelijk gebleken. Het Bestuur heeft nagezien dat deze verschillen, (behoudens de enkele hierna te noemen uitzonderingen) inderdaad voortvloeien uit het specifieke karakter van de tabel voor woningbouwverenigingen en dus geen verschil in beginsel inhouden.

Als gevolg daarvan kan het Bestuur zich dan ook met het voorgestelde ontwerp in zijn geheel vereenigen (behalve de na te noemen excepties) en wenscht ten aanzien van enkele artikelen het volgende op te merken.

Art. 3. Dit artikel verschilt van dat van de A. R., met name is in het geconcipieerde weggelaten, *door wie* het exemplaar van de regelen moet worden overgelegd.

Alhoewel het wellicht zijn praktisch belang kan medebrengen dat de vraag, wie de tabel moet overleggen, — men houde er rekening mede dat, in tegenstelling met de gewone A. R., hier beide partijen van de regelen op de hoogte zijn! — een vraagstuk wordt van zuiver rechtsgeleerden aard, meent ons Bestuur, vooral ook, om de bedoeling van de A. R. door te voeren, te moeten voorstellen, in dit artikel geen punt van dubieusen aard open te laten. Het Bestuur stelt daarom voor, de eerste alinea van art. 3 als volgt te redigieren: „Een opdracht aan een architect moet schriftelijk worden gegeven en aanvaard, waarbij een exemplaar van deze Regelen door hem wordt overgelegd.”

Art. 4. De term „globale doorsnede” genoemd sub 4 ware te vervangen door het betere: „schetsmatige doorsnede”.

Art. 13 en 14. Deze artikelen wijken af van de overeenkomstige in Hoofdstuk 4 van de A. R., waarin de aansprakelijkheid van den architect wordt geregeld.

Mondelinge toelichting van den Secretaris van de Commissie de heer Ir. de Wijs, heeft het Bestuur duidelijk gemaakt dat het bepaalde in art. 14, de mogelijke omvang van de te vergoeden schade, waartoe art. 13 den architect kan verplichten, zóó inperkt, dat er — praktisch — in deze regeling minder gevaar schuilt voor den architect als in het bepaalde in het complex artikelen van hoofdstuk 4 van de A. R.

Hoewel dit inderdaad kan worden toegegeven, meent het Bestuur dat de voorgestelde regeling der aansprakelijkheid in het nieuwe ontwerp niet mag worden aanvaard, omdat het karakter ervan geheel afwijkend is van dat der aansprakelijkheids-regeling in de A. R. Deze regeling toch legt er den nadruk op dat de architect, als adviseur van den opdrachtgever, nooit aansprakelijk kan zijn voor eenig vermogensnadeel van den opdrachtgever,

in dien zin, dat in hoogste instantie, nooit een geleden schade op den architect kan worden verhaald.

Al zij het in een theoretisch geval — immers de praktijk zal met de inachtneming van alle in art. 14 genoemde factoren de schadeberekening doorgaans tot een minimum bedrag terugbrengen —, volgens de ontworpen bepalingen zou in hoogste instantie een geleden schade tot het werkelijk bedrag, door den architect kunnen betaald moeten worden hetgeen in strijd is te achten met den geest van de bepalingen van den A. R.

Uit dien hoofde moet het Bestuur de aanneming van de beide artikelen ten sterkste ontraden en het stelt voor hoofdstuk IV gelijkkluidend te maken aan hoofdstuk IV der A. R.

Ten slotte zal in Art. 40 voor „de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid” dienen te worden gelezen: „de Minister van Arbeid”.

MEDEDEELINGEN.

PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE. JAARVERSLAG 1925.

(Slot van pag. 135).

Naast de bemoeïngen in de voornoemde prijsvragen hadden nog besprekingen of correspondentie plaats tot voorbereiding aan de navolgende prijsvragen als:

- a. De overbrugging van den IJssel te Deventer voor de Gemeente Deventer.
- b. Een societeitsgebouw te Veendam.
- c. Eene Synagoge te Amsterdam.
- d. Een provinciaal Ziekenhuis te Assen.

En eenige andere onderwerpen, die nog niet in zoodanig stadium verkeerden dat daarentrent mededeelingen kunnen worden gedaan.

Verder werden in overleg met de P. P. C. de programma's voor de volgende, meer-voudige opdrachten voorbereid, respectievelijk aan haar oordeel onderworpen, als:

1. Uitbreiding van het Kerkgebouw der Ger. Gemeente te Sassenheim.
2. Monument voor Generaal van Heutz te Amsterdam.
3. Operagebouw e.a. voor de Wagnervereeniging te Amsterdam.

met een bevredigend resultaat in al deze gevallen.

Ten slotte wendde de P.P.C. zich tot de Heeren Dr. Berlage en Prof. van Eysinga met de bedoeling om bij het uitschrijven van de prijsvraag voor een Volkenbondgebouw te Genève de aandacht op de beginselen in de Nederlandsche A.N.P. neergelegd, te vestigen, en deze zoo mogelijk in toepassing te doen brengen.

Het in het vorig jaarverslag genoemd conflict dat tusschen een mededinger en den prijsvraaguitschrijver van de prijsvraag voor een Winkelgalerie te 's-Gravenhage ontstond, werd, nadat partijen zich verbonden hadden, om zich bij de uitspraak van de P.P.C. daarover neer te leggen door haar berecht. Van het daarover opgemaakte rapport werd U destijds een afschrift toegezonden.

Ook in het afgelopen jaar werden bij de P.P.C. over de afwikkeling van eenige prijsvragen, opmerkingen van mededingers bij de P.P.C. ingediend, zij het niet in den vorm van een bepaalde klacht, welke behandeling in de Commissie echter nog niet tot een einde is kunnen gebracht worden.

Zoals reeds is opgemerkt werd bij verschillende prijsvragen op het gebied der Beeldhouwkunst overleg gepleegd met het Bestuur van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers.

Door dit contact is bij dien Kring en evenzeer bij de P.P.C. de wenschelijkheid gebleken dat de A.N.P. ook door dien Kring en zoo mogelijk ook door andere vakorganisaties van Beeldhouwers als bindend voor hunne leden zouden worden aanvaard en dat de Kring als Constitueerende Vereeniging met vertegenwoordiging in de P.P.C. toetreedt.

In verband daarmee zouden dan sommige bepalingen der A.N.P. mogelijk wijzigingen of aanvullingen behoeven.

Zoowel dit punt als het reeds in het vorig jaarverslag genoemde de wenschelijkheid om de beslechting van geschillen, betreffende prijsvragen te regelen, zullen door de P.P.C. in studie worden genomen, waarvan U de resultaten te zijner tijd zullen worden aangeboden.

De P. P. C. was over het jaar 1925 samengesteld als volgt:

H. v. d. Kloot Meyburg, Voorzitter	Afr. 1 Januari 1928.
C. N. van Goor, Secretaris-Penningmeester	" " " 1927.
W. F. Gouwe, Lid	" " " 1926.

Het rooster volgens art. 8 van het Huishoudelijk Reglement voor het nazien der jaarrekening van de P. P. C. luidt:

Voor de rekening 1925. Bond van Nederl. Architecten.
 " " " 1926. Architectura et Amicitia.
 " " " 1927. Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.
 " " " 1928. Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

De Permanente Prijsvraagcommissie:

H. V. D. KLOOT MEYBURG, Voorzitter.
 C. N. VAN GOOR, Secretaris-Penningmeester.
 W. F. GOUWE, Lid.

ROTTERDAM, 31 December 1925.

De Jaarrekening over 1925 van de P.P.C. sluit met een totaal bedrag aan uitgaven van f 163.71. Hiervan moet f 151.11 door de constitueerende vereenigingen worden bijgedragen.

De verificatie zal dit jaar geschieden door een commissie uit den B.N.A.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN TOEGEPASTE KUNST
 TE ZÜRICH.

In het Kunstgewerbemuseum van de stad Zürich zal van 11 April tot 20 Mei a.s. een niet-groote maar interessante tentoonstelling van toegepaste kunst worden gehouden. Door den directeur van dit museum, den heer Altherr, zal daar worden bijeengebracht hetgeen naar zijne meening op de Parijsche tentoonstelling van verleden jaar als het belangrijkste in de afdelingen van de verschillende vreemde landen was te beschouwen. Een tiental landen noodigde hij daartoe uit, waarvan Rusland, in verband met de politieke verhoudingen moest afvallen. Denemarken zal deelnemen met eene inzending grafische kunst en ceramiek, Engeland met boekkunst, ceramiek en eenige meubels, Frankrijk met glas en verlichtingsornamenten, Italië met rietvechtwerk, Oostenrijk met architectuurmodellen, kantwerk en eene inzending van de kunstnijverheidsschool te Weenen, Polen met handweefwerk, Zweden met bewerkt metaal en textielkunst, Tsjecho-Slowakije met glaswerk, kantwerk en boekkunst.

De Nederlandsche inzending werd bijeengebracht door den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten en zal bestaan uit een groot aantal fotografieën van architectuur en interieurkunst benevens een collectie klein plastic. Uit de Parijsche inzending werd een keurcollectie samengesteld door eene Commissie van Toelating, welke voor de architectuur gevormd werd door H.H. J. F. Staal, Ir. J. Duiker en H. van der Kloot Meyburg, voor de interieurkunst door H.H. W. F. Gouwe en Ir. S. van Ravesteijn, en voor de beeldhouwkunst door H.H. L. Bolle, John Raedecker en Joh. Polet.

Waar het op de tentoonstelling in de Fransche hoofdstad door de groote uitgestrektheid niet gemakkelijk was de beste inzendingen met elkander te vergelijken, zal de tentoonstelling te Zürich door haar beknopte vorm een zuiverder oordeel over de daar aanwezige werken van verscheidene kunstuitingen mogelijk maken.

BERICHTEN.

RAGNAR ÖSTBERG. Aan den architect van het Raadhuis van Stockholm den heer Ragnar Östberg is door het Royal Institute of British Architects de gouden medaille voor 1926, uitgereikt.

EEN VERZAKKENDE STAD. De Saksische stad Ölsnitz in het Ertzgebergte is aan het verzakken. Men beweert dat in de heele stad eigenlijk geen enkel huis meer recht staat.

UNTER DEN LINDEN. Het ontwerp-Van Eesteren wordt niet uitgevoerd.

De bouwcommissie van den Berlijnschen magistrat heeft een aantal ontwerpen voor verbetering van het aspect van Unter den Linden bestudeerd en haar rapport aan den magistrat overhandigd. In dit rapport komt de commissie, naar het Hbl. verneemt, tot de conclusie, dat het met den eersten prijs bekroonde ontwerp van den heer C. van Eesteren te 's-Gravenhage niet voor verwezenlijking in aanmerking komt en adviseert zij den magistrat in dezen geest. De commissie erkende, dat het ontwerp-Van Eesteren blijk gaf van originaliteit en een juiste trait d'union was tusschen traditie en modernisme. Volgens de opvatting van de commissie is het echter onder de tegenwoordige omstandigheden niet te verwezenlijken, onder anderen met het oog op de hooge kosten, waarmee de uitvoering van dit ontwerp gepaard zou gaan.

DE ROYAARDSSCHOUWBURG TE AMSTERDAM. De Gemeenteraad te Amsterdam heeft de erfpachtsuitgifte goedgekeurd van het terrein aan het Kleine Gartman plantsoen, waarop men zich voorstelt de Royardsschouwburg te bouwen. Zooals bekend is, is de heer P. Vorkink met den bouw belast.

DE BIJENKORF TE 's-GRAVENHAGE.

Het nieuwe gebouw van „de Bijenkorf“ te 's-Gravenhage is de vorige week Donderdag geopend. Zooals men weet is dit gebouw ontworpen door den architect Piet Kramer. We geven hierbij een foto van het bouwwerk, waarop wij nit den aard der zaak te zijner tijd uitvoerig zullen terugkomen.

GEZICHT OP DEN PIER PANDER TEMPEL, TE LEEUWARDEN.

DE PIER PANDER TEMPEL, TE LEEUWARDEN.

Pander, de te vroeg ontslapen beeldhouwer, die in 1864 te Drachten (Friesland) geboren was, schijnt tot zijn dood een bijzondere liefde tot zijn „geboortegrond” te hebben gehad. En dit is niet te verwonderen. Bedrieg ik mij niet dan was Pander 'n bevoorrecht lid van een schippersgezin, en heeft hij als kind het prachtige Friesche landschap met zijn helderkleurige luchten en glanzig groene greiden leeren kennen. Voor wie de schoonheid van dat land eenmaal gezien heeft is het duidelijk, dat het op een ontvankelijk gemoed als dat van Pander een blijvenden indruk gemaakt moet hebben en dat hij, hetzij in Parijs, hetzij in 't laatst van zijn leven (althans na 1890) in Rome werkzaam, meermalen met weemoed aan de kinderjaren terugdacht.

Hoe dit zij, Pander heeft hij zijn uitersten wil bepaald dat, zoo mogelijk, het werk waarin hij zijn hoogste gevoel en kunnen had gelegd, in blijvenden vorm in de hoofdstad van Friesland zou worden opgericht.

Dit werk bestaat uit een vijftal beelden, tezamen de kracht voorstellende die volgens dezen kunstenaar noodig is bij 't totstandbrengen van elk werk dat de belichaming van eenig ideaal, eenig afgerond geheel mag heeten.

De kunstenaar schiep deze vijf figuren achtereenvolgens als: *Ochtend*, *Gevoel*, *Gedachte*, *Moed*, en *Kracht*. In 't midden ontwierp hij als jong-mangdelijke gestalte, waarin onbewust „het willen” sluimert, de *Ochtend*. Links ervan, eveneens in 'n meisjesfiguur, het ontwakend *Gevoel*. Zij schijnt aangeruikt, even bekoord als door iets verhevens, iets schoons. Aan de andere zijde van de „Ochtend” is in de figuur van 'n jongeling de *Gedachte* verbeeld. Hier komt 't bewustzijn tot uiting — het nadenken over de daad. En in 2 krachtige mannenfiguren, de *Moed* die voor niets terug zal deinken en de *Kracht* die 't aangevangen werk tot 'n goed eind zal brengen, is de conceptie voltooid.

Pander moet zich langen tijd met de gedachte aan dit werk hebben bezig gehouden. En zoo heeft hij ook de *opstelling* der 5 figuren tot in onderdeelen doordacht. Zijn gevoel voor eenheid, voor monumentaliteit komt in die wijze van opstelling der

„GEVOEL”.

MAQUETTE VAN DEN TEMPEL
DOOR PIER PANDER.

„GEDACHTE”.

figuren prachtig uit. Zij zouden centraal, met de fronten naar één middenpunt gesteld worden, en zóó, dat men, de ruimte waarin zij staan betredend, bij de bezichtiging geleid wordt door de gedachten van den kunstenaar. Hij ontwierp daartoe zelf een „tempel”, een sterk door sommige vroeg-Christelijke Kapellen beïnvloed plan van een ronde, vrij hoog opgaande ruimte, waarin, door hoog geplaatste ramen spaarzaam en toch voldoende licht valt; en waar, tusschen de pijlers die 't hooger opgaand middengebouw dragen, de beelden geplaatst konden worden. Zelfs maakte hij van zijn „tempeltje” een maquette en gaf ook aan, wáár hij dit gebouwtje ongeveer zou willen bouwen.

Men mag de Gemeente Leeuwarden gelukkig prijzen, die door de goede vóór-zorg van dezen Frieschen beeldhouwer, thans in 't bezit is van de in marmere gehouwen beelden en van den intiemem, wijding suggereerenden tempel. Bij uitersten wil toch werd als executeur van Pander's voornemens aangewezen diens vriend N. P. de Koo, en deze heeft, aanvankelijk met Arch. van der Mey en later in samenwerking met den dienst der Gemeentewerken van Leeuwarden, op een hoog punt in 't plantsoen, in de onmiddellijke omgeving van de „Oldenhove” de tempelbouw geleid en de beelden doen opstellen. Ook mag men Leeuwarden gelukwenschen met 't feit dat er een kern is van personen die de uitvoering van dergelijke werken in financieel opzicht, mogelijk maakt. Niet alleen is er de Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingen-verkeer, met haar eminenten leider, den voorzitter, den Heer R. Buisman, die voor dit werk een belangrijk bedrag beschikbaar stelde, maar ook hebben zich eenige anderen, met name de Heer Th. van Welderen Baron Rengers en de Heer N. Ottema,

„DE DAG". FIGUUR IN DE BOOGVULLING VAN DEN PIER PANDER TEMPEL.

de bekende Conservator van de Indonesische verzameling, in het „PrinCESSHOF" te Leeuwarden, veel opofferingen aan tijd en moeite getroost om deze „Pandertempel" zoo veel mogelijk volgens den wensch van den overleden kunstenaar te bouwen en in te richten. Alléén het gebouw zelf is door de Gemeente Leeuwarden bekostigd, en ook de grond ervoor heeft de Gemeenteraad afgestaan.

Als men de maquette met de afbeelding van het gereedgekomen gebouw vergeelijkt zal men zien met welk een piéteit de Hr. de Koo zich zoo veel als maar kon aan het ontwerp gehouden heeft. De kleuren van de roode friesche steen, met 't zacht bruin van het rieten dak, waaronder een diep blauw geverfde houten band de schaduw nog versterkt, en de teakhouten ingang, maken reeds uitwendig dat men even blijft stilstaan. Hier in 't groen door velerlei geboomte, maar in den zomer vooral in de omljsting van een rij bruinbladerige beuken, doet dit gebouwtje 't even rustig als natuurlijk. Het is alsof 't er steeds geweest is. Naderbij ziet men boven den ingang, het subtiel gemodelleerd en met toewijding in marmer gehouwen relief van 'n ontwakend, zich van den nachtsluier ontdoend, meisjesfiguurtje, *de Dag!* Boven den ringmuur, den kunstschat veilig omsluitende, verheft zich de lichtkap, waarin 6 dubbelramen het in lood gevatte, gekleurde glas bevatten.

Binnenkomend in de flauw verlichte ingang ondergaat ge 'n geheimzinnigen invloed — als een wijding — een voorbereiding tot wat een kunstenaar, 'n *mensch* U te zeggen heeft. Vlak tegenover U dat teere, als uit andere, hoogere sfeer gekomen, vrouwelijke wezen, waarin alle mogelijkheden besloten liggen, en dan rechts en links de symbolen van Gedachte, Gevoel, Moed en Kracht, reeds hierboven genoemd.

Fijn, harmonieus, contrasteert het marmer met de donkerblauw gekleurde rondgaande wand van den ringmuur. En rustig, krachtig, zonder grofheid, is het rood van het houtwerk der bekapping, en de eenvoudige naakte onderkant van de rietbedekking; terwijl de vloer, in gepolijst marmer, mooi evenwichtig „bleu Belge" en „Jaune Escalette", met de pedestaux waarop de beelden staan, in dezelfde kleuren, een rustigen basis vormen voor de er om en er tusschen oprijzende pijlers die, geelgrijs gekleurd, den opgaanden binnenmuur op halfeirkelvormige bogen dragen.

Het was niet gemakkelijk de *des* geplaatste figuren gunstig te verlichten. Elk beeld ontvangt hoofdzakelijk licht van de voorzijde, en dan van vrij hooge bron, (men zie de afbeelding van 't uitwendige, elk paar ramen correspondeert met 'n daartegenover, tusschen de pijlers geplaatste figuur). Toch ontgaat U niets van de bekoring — gevolg waarschijnlijk van de gunstige kleuren van 't glas in lood, dat in hoofdzaak gedekt geel en bruin bevat, en op 't zuiden, waar ook in de toekomst belemmering door boomgroei nitgesloten is, zoo blank mogelijk gehouden is.

Wie in Leeuwarden komt verzuime niet deze aanwinst op het gebied der beel-

dende kunst te bezichtigen. Maandags voorm. is 't gebouw gesloten. Tot 31 Maart is er van 2—4 ure, daarna tot 1 Oct. van 10—12 en van 2—5 ure gelegenheid tot bezichtiging.

L., 14 Mrt. 1926.

HET VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE.

De correspondent van „De Telegraaf" deelde in zijn brief van 19 Maart in dat blad een en ander mede over de plannen ten aanzien van bovengenoemd gebouw. Het is aan de Jury te danken, schrijft hij, dat thans de mogelijkheid is geschapen om de beide benoemde bouwwerken tot één harmonisch geheel te maken. We lezen:

„Zoowel het stuk grond, dat de Assemblée in September op het oog had als datgene, dat de architecten-jury in Januari van dit jaar geschikter oordeelde, ligt niet in de onmiddellijke nabijheid van het Hotel National en het laatste is er door een afstand van niet minder dan 800 M. van verwijderd. Dit bezwaar heeft de adviescommissie voor het gebouwen-vraagstuk er toe gebracht nogmaals de mogelijkheid te overwegen zoowel een nieuw secretariaat als een vergaderzaal te bouwen.

Men vond in de buurt van het nieuwe Arbeidspaleis een viertal buitenplaatsen, die een bij uitstek geschikt terrein hiervoor opleverden. Maar hoe verleidelijk die terreinen ook leken, de adviescommissie zag daarbij niet over het hoofd, dat nog tal van bezwaren overwonnen moesten worden. De Volkenbond zou in dat geval ongeveer tweemaal zooveel grond moeten koopen als in het door de Assemblée in September goedgekeurde plan en daarbij zat men dan nog steeds met het kort geleden nog onverkoopbaar gebleken Hotel National.

Wat de kosten aangaat kwam het ongeveer hierop neer, dat het oorspronkelijke plan (bouw van een Assembléezaal en uitbreiding van het Hotel National) den Volkenbond totaal frs. 12,500,000 zou kosten, terwijl plan no. 2, het groote plan geheeten, den Bond op frs. 14,938,000 zou komen te staan, veronderstellende, dat het Hotel National t.z.t. voor 5,000,000 frs. kon worden verkocht.

Dit was in het kort het dilemma, waarvoor de tweede commissie der Assemblée zich geplaatst zag. Zij vond het verschil van bijna twee en een half miljoen wel wat groot. Bij nader onderzoek bleek, dat er wel het een en ander geschrapt kon worden. Zoo meende de commissie, dat de toekomst van den Bond niet geschaad zou zijn, wanneer men zich momenteel bepaalde tot den aankoop van drie der vier buitenplaatsen en de vierde, die in handen is van een nobele dame, die den Bond een zeer warm hart toedraagt, eerst te koopen als de noodzakelijkheid van uitbreiding zich doet gevoelen.

De Bondsregering had den secretaris-generaal de verzekering gegeven, dat desgewenscht de bedoelde panden ten algemeenen nutte konden worden onteigend.

Door deze bezuinigingen kon de Volkenbond zich op dit oogenblik een uitgave van niet minder dan francs 2,030,000 besparen. Anderzijds moest evenwel rekening worden gehouden met een onmisbaar noodgebouw op het terrein, dat de Bond van de stad en het kanton Genève ten geschenke heeft ontvangen, waarin tijdens de bouwperiode een gedeelte van het secretariaat moet worden ondergebracht. Gezien het tijdelijk karakter van dat gebouw, zal daarvoor niet meer dan frs. 300,000 uitgetrokken behoeven te worden.

Men rekent, dat op zijn vroegst in 1927 met den bouw van het nieuwe secretariaat en de vergaderzaal kan worden aangevangen, zulks in verband met den duur der prijsvraag, en dat de verhuizing op zijn vroegst begin 1930 zal kunnen plaats hebben.

De eenige moeilijkheid, die toen nog overbleef was de verkoop van het Hotel National.

Wij vernemen nu, dat dank zij de hulp van den heer Motta, de Zwitsersche regering zich garant stelt, voor het eventueel nadeelig saldo bij verkoop van dit Hotel beneden fr. 4,000,000.

Alles te zamen nemende kwam de begrooting van het nieuwe bouwplan, na aftrek

TRAMHUISJE TE AMSTERDAM. ONTWERP AFDELING GEBOUWEN,
DIENST PUBLIEKE WERKEN.

van de zoo juist genoemde frs. 4.000.000, op frs. 12.968.000 d.w.z. nog geen half miljoen hooger dan die welke de Assemblée in September 1925 had goedgekeurd.

Dank zij de interventie van de architecten-jury is dus de Volkenbond gespaard gebleven voor een oplossing van het gebouwenvraagstuk, die op den duur ongetwijfeld nog tal van moeilijkheden met zich zou hebben gebracht en zal thans over ruim vier jaar aan den oever van het meer in de onmiddellijke nabijheid van de stad een gebouwencomplex zijn verzezen, dat den groei van het werk van Genève op waardige wijze zal symboliseeren.

Bovendien zal, wanneer de noodzakelijkheid van uitbreiding zich doet gevoelen, de Bond steeds nog eigenaar kunnen worden van de buitenplaats, waardoor het van het Internationaal Arbeidsbureau gescheiden zal zijn.

Met de boven omschreven oplossing is men niet alleen in Volkenbondskringen, maar ook in Genève ten zeerste ingenomen. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat in 1930 het Hotel National weer zijn plaats in de hotelindustrie kan gaan innemen. Velen, die voor den Volkenbond en het Internationaal Arbeidsbureau naar Genève komen, zullen er zeker de voorkeur aan geven dicht bij de Bondsgebouwen gehuisvest te zijn om ook in hun vrijen tijd te kunnen genieten van het onvergetelijke alpenpanorama, dat men nergens beter dan aan den Quai Wilson kan aanschouwen."

In verband met de voorgenomen prijsvraag leek het ons van belang het bovenstaande uit den brief van den Telegraaf-correspondent over te nemen.

Zooals men weet is Dr. H. P. Berlage lid van de Internationale Jury, die metertijd de plannen zal beoordeelen.

NIEUW TRAMHUISJE TE AMSTERDAM.

Het bijgaande gebouwtje, dat pas is voltooid, staat op het Weesperplein, vlak bij het Weesperpoortstation. Het omvat o.m. een wachtklokaal voor de tram, een kiosk, een telefooncel, een openbaar privaat en een urinoir. Een dergelijke combinatie van verschillende kleine ruimten, zooals die in de straten van een groote stad noodig is, is al meer toegepast, o.a. op de kruising van de Weteringsechans en Vijzelgracht, maar niet zoo gelukkig van vinding als in dit gebouwtje. Het is werk van de afdeling Gebouwen van den dienst van Publieke Werken, waarbij de architect P. L. Marnette een belangrijk aandeel heeft in het aesthetisch bereikte resultaat. Beton, glas en ijzer zijn de hoofdmaterialen, waaruit het gebouwtje is samengesteld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Ledenvergadering van den B.N.A. op Zaterdag 17 April a. s. des vm. 11 uur te 's-Gravenhage in Café Restaurant „de Kroon” aan het Spui. — Verslag van de Vergadering van het Bestuur met de afgevaardigden der Gewestelijke Kringen op 21 December 1925. — Berichten. — Winkelgalerij en Café-Restaurant te 's-Gravenhage, door A. J. Westerman, Arch. B.N.A. — De bouwkunst bij den dienst der Zuiderzeewerken, door J. P. M. — De nieuwe Koninginnebrug te Rotterdam, door A. H. van Rood.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 17 APRIL A.S. DES V.M. 11 UUR TE 'S-GRAVENHAGE IN CAFÉ RESTAURANT „DE KROON” AAN HET SPUI.

Agenda.

1. Notulen van de vergadering van 16 October 1925.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Vaststelling van de handleiding voor Schoonheidscommissies.
5. Tweede bespreking van het voorstel van het Bestuur tot het nemen van een bindend besluit ter zake van de stelposten in de bestekken.
6. Honorariumtabel voor Woningbouw.
7. Benoemingen.
8. Het borgstelsel bij aanneming van bouwwerken.
Dit onderwerp zal worden ingeleid door den Heer P. G. Buskens, Voorzitter van den B.N.A., waarna gelegenheid zal worden gegeven tot een algemeene gedachtenwisseling.
9. Rondvraag.
Voor de toelichting op deze agenda verwijzen wij naar het vorig nummer, No. 14.

VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN HET BESTUUR MET DE AFGEVAARDIGDEN DER GEWESTELIJKE KRINGEN OP 21 DECEMBER 1925.

De vergadering van het Bestuur met de afgevaardigden van de Kringbureaux had plaats op Maandag 31 December 1925.

Aanwezig waren van het Bestuur van den B.N.A. de heeren P. G. Buskens, Voorzitter, E. J. Kuipers, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Ir. W. P. C. Knuttel en J. C. Meischke. Van de Kringen waren de volgende heeren ter vergadering: van den Kring „Den Haag”, de heer H. Theunissen, van den Kring „Rotterdam” de heeren C. N. v. Goor en P. Schmidt, van den Kring „Haarlem”, de heeren A. P. Smits en A. M. J. Sevenhuyzen, van den Kring „Amsterdam” de heer G. Versteeg, van den Kring „Hilversum” de heeren E. Verschuyf en Jac. Wormser, van den Kring „Maastricht”, de heeren A. J. van de Sand en W. Sandhövel, van den Kring „Arnhem” de heeren G. Feenstra en G. A. M. Heineman, van den Kring „Utrecht” de heer A. Kool. De heer P. Houtzagers zond een telegram met bericht van verhindering.

De Voorzitter, de heer P. G. Buskens, opende de bijeenkomst en stelde de behandeling der jaarverslagen aan de orde, die de secretaris achterenvolgens voorlas. Na elk jaarverslag kregen de vertegenwoordigers der betreffende kringen gelegenheid op het verslag

een mondelinge toelichting te geven. De heer Thumissen deed dat het eerst op het verslag van den Kring Den Haag, dat hij wat te pessimistisch noemde. De Kring heeft goede voornemens en het bureau zal door boeken, platen, ontwerpen en teekeningen mede te nemen naar de vergaderingen, voor deze grootere belangstelling trachten te krijgen.

De heer Verschuyl deelde na voorlezing van het jaarverslag van den Kring „Hilversum” mede, dat in het verslagjaar verschillende betreuwenswaardige gebeurtenissen hadden plaats gevonden, zooals de zaak Rueter en de zaak Hamdorf, waarin spreker de behandeling door het Bestuur becritiseerde.

Het nittreden van den heer Hamdorf had voorkomen kunnen worden, als het Bestuur zich gehouden had aan de afspraak, een jaar te voren gemaakt, dat voor een definitieve beslissing tot roeyement als gevolg van financiële nalatigheid, het Bestuur den Voorzitter van den Kring zal waarschuwen, opdat deze alsnog een laatste poging zal kunnen aanwenden om de zaak nog te schikken. Dit is niet gebeurd.

De heer v. Goor, als secretaris van de commissie van onderzoek, protesteert tegen de verdediging van iemand, terwijl men van de zaak zelve niet op de hoogte is. Inmiddels wordt besloten in het huishoudelijk reglement de bepaling op te nemen dat vóór roeyement het Bestuur eerst bericht zendt aan den Voorzitter van den Kring.

Hierna komt ter sprake het in het verslag van „Hilversum” gelanceerde denkbeeld tot oprichting van een Kringblad, dat de Voorzitter, mede namens het Bestuur sterk ontbrandt te verwezenlijken, omdat daarvan zeker geen heil voor den B.N.A. is te verwachten.

De door den Kring „Hilversum” georganiseerde Tentoonstellingen hebben ook in andere kringen belangstelling gewekt. De heer Thumissen deelt mede dat in den Haag ook ambitie bestaat tot het houden van een Kringtentoonstelling. Er is sprake geweest in den Haag een tentoonstelling te organiseren van het werk van B.L.'s en C.L.'s in den Haag gevestigd. De heer Thumissen heeft toen al het houden van een tentoonstelling door den Kring als beter bepleit.

De Voorzitter deelt mede dat het Bestuur met veel belangstelling deze tentoonstellingen volgt. Enkele bijzonderheden over de kosten worden hierna nog over en weer besproken.

Het korte verslag van den kring „Leeuwarden” was den heer v. Hylekama Vlieg aanleiding, daaraan nog mondeling toe te voegen, dat de Kring het betreunde dat het Bouwkundig Weekblad geen artikel had gewijd aan Prof. Henri Evers met diens 70en verjaardag, voorts dat de houding jegens den heer Rueter niet juist is geweest, omdat de vrijheid van uiting door de leden er in aan banden werd gelegd, terwijl hij ten slotte activiteit vroeg van de Commissie van de Wettelijke Bescherming van den architectentitel.

De Voorzitter antwoordt hierop dat Prof. Evers door het Bestuur een telegram met gelukwensch is gezonden en dat het B. W. een kort verslag van de hulding opnam. Wat betreft de zaak Rueter moet de Voorzitter zich refereren aan het rapport van de Commissie van Onderzoek, dat het Bestuur heeft aanvaard. Gelukkig kan voorts worden medegedeeld dat de Commissie voor de Wettelijke Bescherming van den architectentitel zeer diligent is.

Naar aanleiding van het jaarverslag van den Kring „Maastricht” bespreekt de heer Sandhövel de geruchtmakende zaak tegen een der leden in dien Kring, die den Kring eenigszins in opspraak brengt.

De middelen worden besproken om vanwege den B.N.A. te kunnen ingrijpen.

De heer Sandhövel deelt hierna mede dat er plannen bestaan tot het oprichten van een provinciale schoonheidscommissie in Limburg, waarbij men die in Friesland tot voorbeeld wil nemen.

De heer v. Hylekama Vlieg heeft echter bedenkingen tegen de samenstelling van deze commissie.

Inmiddels deelt de heer Knuttel de totstandkoming van de Prov. S. C. in Overijssel in groote trekken mede. De Kring nam het initiatief.

Het verslag van den Kring Utrecht wordt toegelicht door den heer Kool, die in het bijzonder de vraag aanroert in welke klasse van de honorariumtabel sommige bouwwerken moeten worden ingedeeld. De Voorzitter deelt mede dat deze zaak uitvoerig besproken is bij de totstandkoming van de tabel.

Het jaarverslag van den Kring „Eindhoven” gaf geen aanleiding tot opmerkingen, dan alleen dat de aan de in dit verslag uitgedrukte wensch tot het benoemen van enkele architecten uit het Zuiden des lands in den Raad van Arbitrage, reeds voldaan was door de benoeming der heeren Sandhövel en Kooiken tot lid van den Raad v. Arbitrage.

Het verslag van den Kring „Amsterdam” gaf aanleiding tot een bespreking over de honorariumtabel voor bouwwerken voor bouwers, die het plan in zijn geheel door architecten laten behandelen, opgesteld door den heer Lammers. De heer Versteeg deelde mede, dat z.i. het nieuwe ontwerp honorarium-tabel voor woningbouw dient voor te gaan. Voorts

vroeg spreker het Bestuur te overwegen, studieprijsvragen uit te schrijven en het werk der nieuwe leden op de ledenvergaderingen te exposeeren.

De heer Feenstra gaf een mondelinge toelichting op het verslag van den Kring „Arnhem”, waar het Kringbestuur allereerst het accent heeft gelegd op de positie van den architect, door deze in verschillende adressen o.a. aan notarissen, uiteen te zetten. Hij diende het voorstel in om de wenschelijkheid te overwegen om advertenties voor aanbestedingen ook in het B. W. te plaatsen, terwijl hij voorts de aansluiting bepleitte van de aansluiting van Apeldoorn bij den Kring Arnhem.

De Voorzitter zegde overweging der beide voorstellen in het Bestuur toe.

Hierna gaf hij gelegenheid tot het algemeen stellen van vragen en het behandelen van verschillende onderwerpen.

Aan de orde kwam de vraag waarom er bij verschillende jonge B.L.'s bezwaren zijn zich aan te sluiten bij den B.N.A.

De heer Thumissen meende in de soms zoo felle critiek in het B.W. een oorzaak te zien. De heer Versteeg meende dat sommige hoogleraren in de laatste studie jaren op de studenten een invloed uitoefenden, die wellicht niet gunstig is om hen op te wekken zich bij den B.N.A. aan te sluiten.

Besloten wordt een propaganda-geschrift te doen opstellen en dat als brochure te verspreiden bij dezen en genen.

De heer Wormser had bezwaren tegen de redactionele leiding van het Bouwkundig Weekblad en roemt „het Bouwbedrijf”, hetgeen van verschillende kanten wordt beaamd.

De heer Smits daarentegen haakt een houding van vele leden van den B.N.A. die zich abonneren op andere tijdschriften en deze ook redactioneel steunen. Velen gaven te kennen het oordeel van den heer Smits te deelen.

De heer Kool uitte zijn bezwaren tegen het vele particuliere werk van ambtenaren-bouwkundigen in Utrecht. De Voorzitter zegde toe dit punt te onderzoeken.

Tenslotte uitte de heer Postma zijn verwondering en tevens die van den Kring „Deventer”, dat de heer Mieras, als Directeur van den B.N.A., een boekwerk over werken van Ned. architecten had uitgegeven, terwijl er geen verband is en kan zijn tusschen dit boek en den B.N.A.

De heer Smits gaf onder instemming van de vergadering te kennen dat deze opmerking niet van breede opvatting getuigt, en dat de naam van den B.N.A. door deze uitgave, in het buitenland zeer zeker gunstig zal klinken.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

BERICHTEN.

Mej. J. F. VELDHUIZEN. Met 15 April a.s. zal Mej. J. F. Veldhuizen, in verband met haar voorgenomen huwelijk, het Bureau van den B.N.A., waar zij als beambte 6 volle jaren is werkzaam geweest, verlaten.

Het Bureau van den B.N.A. verliest in Mej. Veldhuizen een ijverige werkkraacht, die zich met groote toewijding aan haar taak gaf en zich daardoor geheel ingewerkt had in het werk van het Bureau. Ook het Bestuur en de Redactie zullen Mej. Veldhuizen, die zoo bescheiden en rustig haar taak verrichtte, missen. Wij wenschen haar een voorspoedige toekomst.

VERGADERING GEWESTELIJKE KRING „AMSTERDAM”. De kring zal vergaderen op Donderdag 15 April 1926 des avonds 8 uur in het Bureau van den B. N. A. Op de agenda staat de behandeling van de agenda der ledenvergadering en de verkiezing van een geheel nieuw kringbureau.

Mr. J. WESSELIUS †. Op 3 April is te Amsterdam overleden in den ouderdom van 47 jaar de heer Mr. Wesselius, die van 1915—1917 Algemeen Secretaris was van de toenmalige M. B. V. A.

PRIJSVRAAG BRENNINKMEYER. De prijsvraag waarover de P. P. C. de banvloek heeft uitgesproken! Op de prijsvraag zijn 67 inzendingen ingekomen, waarvan de 1ste prijs is toegekend aan het motto „Coupe”, de 2de prijs aan het motto „Judex”, de 3de prijs aan het motto „L. O. G. O.”, de 4de prijs aan het motto „36”, de 5de prijs aan het motto „H. N. T. R. K.”.

Bij opening van de naambrieven bleek de eerste prijs te zijn toegekend aan den architect H. Russeher te Rotterdam, lid van de Vereniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WINKELGALERIJ EN CAFÉ-RESTAURANT TE 's-GRAVENHAGE.

De hier opgenomen afbeeldingen geven een indruk van de onlangs voltooide winkelgalerij en café-restaurant aan de Laan van Meerdervoort te Den Haag.

Het ontwerp is het resultaat van een prijsvraag, waarvoor zeer veel belangstelling bestond en waaruit het hier afgebeelde gebouw den 1en prijs verkreeg en tot uitvoering gekozen werd.

Deze prijsvraag werd uitgeschreven door het Bouwbureau Joh. Schippers te den Haag, welke tevens voor een keurige uitvoering zorg droeg.

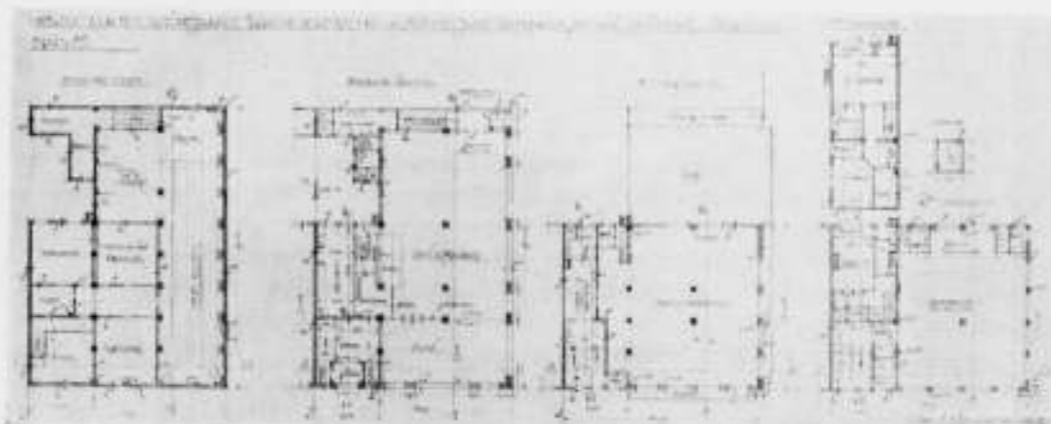
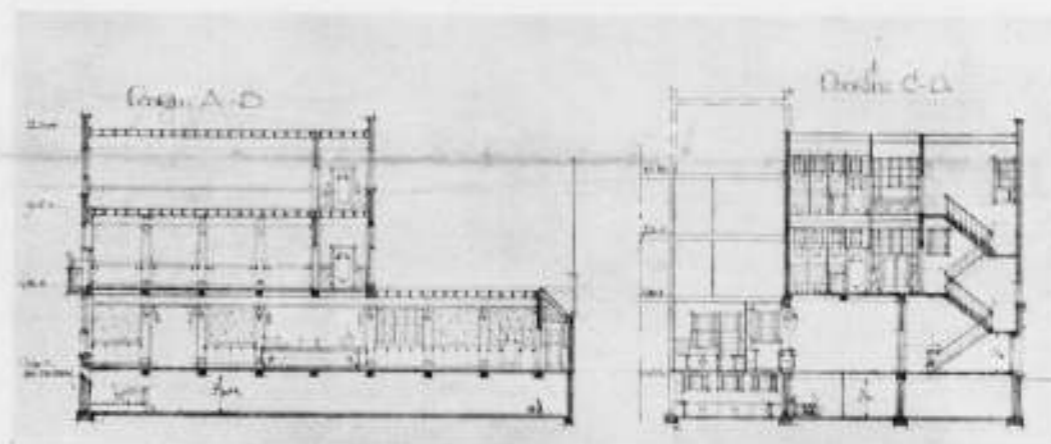
De gevels werden uitgevoerd in gele vorblendsteen, met een gepolijst syeniet plint en kolomvoetingen; de winkelpuizen in teakhout.

De eerst gering lijkende breedte van 1 M. achter de kolommen blijkt in de praktijk uitstekend te voldoen, terwijl ook van de zijde van de winkelhouders geen bezwaar bestaat tegen terugliggende étalages, daar alle pceecelen zeer spoedig verkocht werden.

De plattgronden en gevels van het café-restaurant werden in verband met het maken van een open serre, belangrijk gewijzigd.

Om economische redenen moesten de interieurs hiervan uiterst eenvoudig worden uitgevoerd.

A. J. WESTERMAN, Architect B.N.A.

WINKELGALERIJ EN CAFÉ-RESTAURANT TE 's-GRAVENHAGE.
ARCHITECT A. J. WESTERMAN B.N.A.

DE NIEUWE KONINGINNEBRUG TE ROTTERDAM.

Vrijdag, 19 Februari 1926, des nachts om kwart vóór twaalf heeft de Rotterdamse Gemeenteraad besloten, met 26 tegen 17 stemmen, dat het ontwerp „Op hoop van zegen”, en niet „Pentagram in cirkel”, zou worden uitgevoerd.

Op 31 Maart 1925 richtte de jury zich in haar rapport tot het Gemeentebestuur. „Op hoop van zegen” was bekroond geworden, maar over „Pentagram in cirkel” was zoo waardeerd geschreven, dat een nadere bestudeering van beide ontwerpen volkomen verantwoord bleek.

Ir. Emmen en schrijver dezes werkten hun respectievelijke plannen om, na bespreking met den directeur van Gemeentewerken der stad Rotterdam; en in het Ochtendblad der *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 21 Januari 1926 kan men lezen dat B. en W. den Gemeenteraad voorstellen „Op hoop van zegen” na eenige wijziging te doen uitvoeren.

Onmiddellijk hierna verschenen artikelen in de dagbladen, waarin tegen dit voorstel werd opgekomen; adressen van dezelfde strekking werden tot den Gemeenteraad gericht; in vergaderingen van architecten kwam tot uitdrukking dat lang niet iedereen accoord ging met het rapport van den directeur van Gemeentewerken, welk rapport B. en W. tot basis van hun voorstel hadden aangenomen.

De voorstanders van „Pentagram in cirkel” hebben in het algemeen den ontwerper van dit plan voorgesteld als een miskend genie, miskend door den Spiessbürger-geest, die zijn verheven gedachten niet begreep, het nieuwe niet aandorst, en tevresen was met „een dood-gewone brug”, „waar niks bijzonders an was”.

Ik voel dit als een tragische vergissing, en wil mijn meening hier tegenover stellen.

De opgave was het ontwerpen van een brug, voldoende aan de eischen vervat in het programma van de desbetreffende prijsvraag.

In art. 4 van dit programma lezen we o.a.:

„Algemeene en architectonische beginselen”.

..... Onmiddellijk naast de toekomstige hooggelegen spoorweghefbrug, met de hooge ijzeren heftorens, komt de nieuwe brug laag te liggen; zij vormt met de beide oevers een aansluitend geheel, waarbij de boven het rijvlak uitstekende hoofdliggers zoo weinig mogelijk het doorzicht moeten belemmeren.

Zonder overigens bij voorbaat andere opvattingen te verwerpen, wordt in het algemeen de voorkeur kenbaar gemaakt voor een ontwerp, dat niet door afmetingen of algemeene werking de toekomstige spoorweghefbrug zal nabijkomen of overtreffen. Veeleer wordt de meest bevredigende oplossing geacht te liggen in een nieuwe brug, die zich aanpast niet alleen aan de omgeving van haven, loskade, pakhuizen en kantoren, maar waarvan bovendien het geheele aspect met de nieuwe spoorwegbrug architectonisch zooveel mogelijk een harmonisch geheel vormt.”

Deze beginselen komen mij volkomen juist voor.

En niet alleen mij, maar ook mijn medewerkers voor dit ontwerp: de Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg, kortweg genoemd M. A. N., en de firma Grün & Bilfinger.

Het is dus duidelijk dat „Op hoop van zegen” van deze beginselen uitging.

Merkwaardig moet genoemd worden dat „Pentagram in cirkel” uiting gaf aan een tegenovergesteld inzicht, en dat het desnietteenstaande met groote waardeering door de jury besproken werd.

De architect, die zitting had in de jury, en dus zonder twijfel bovenbedoeld art. 4 had geschreven, was Dr. Berlage.

Niemand kan ontkennen dat Ir. Emmen moed heeft getoond in dergelijke mate af te wijken van hetgeen „de meest bevredigende oplossing” genoemd wordt door onzen grootsten stedenbouwkundige; maar dat wil volstrekt niet zeggen dat Ir. Emmen gelijk had, en Dr. Berlage zich vergiste.

Het ontwerp „Op hoop van zegen” dat bekroond werd, is voorgesteld in fig. 1. Ik wil hierbij opmerken dat het onjuist ware aan te nemen dat de M. A. N. zich beperkt heeft tot het maken van de brug-technische plannen, Grün & Bilfinger tot het maken van de waterbouwkundige teekeningen, en schrijver dezes tot het teekenen van brugwachters-huisjes, leuning en lantaarn.

Dit is volstrekt niet het geval.

Het ontwerp is het resultaat van vele langdurige besprekingen, waarbij schrijver dezes óók het gebied van zijn medewerkers betrad.

Getracht werd een oplossing te geven die zoo bescheiden en natuurlijk mogelijk haar functie zou verrullen, zóó natuurlijk, dat inderdaad de ongevoelige leek „er niks bijzonders an” zou vinden, evenmin als deze dat opmerkt aan een motorboot of aan een gloeilampje.

In de toelichting van het ontwerp voor de prijsvraag staat o.a.:

„De eenvoudige vorm van de hoofdliggers brengt het wezen van de constructie, de console-werking der beide armen, duidelijk tot uitdrukking, terwijl de kwadranten ook den leek de werking der krachten en de bewegingsrichting begrijpelijk maken.

De bascule-bridgen liggen als het ware sprongbereid over het water.

Ook in verband met den onrustigen achtergrond trachtten wij een duidelijke geleiding der massa's en een eenvoudige begrenzing der omtrekken te bereiken. Wij meenen dat dit, zoowel voor de bascule-brug als voor de vaste zij-overspanningen, bij welke laatste de hoofdliggers, die geconstrueerd zijn als volwandige plaatijzeren liggers, slechts tot op borstweringshoogte boven den rijvloer uitkomen, geslaagd is.

De horizontale lijnen van rijvloer en borstwering loopen ononderbroken door en brengen de verbinding der oevers krachtig tot uitdrukking.

Natuurlijk hebben wij ons ervan onthouden louter architectonische op- of aanbouwen aan te brengen. Wij hebben integendeel een aesthetisch-verzorgd *ingenieurs-werk* willen geven.”

Ik meende dat dit duidelijk was, maar het jury-rapport zoowel als couranten-artikels geven mij den indruk dat mijn bedoeling niet is begrepen, tenminste niet geheel.

De jury uit verschillende aesthetische bezwaren: omtreklijn der hoofdliggers wordt niet fraai, die van het variant harmonischer genoemd; de wijze waarop de scharnieren in het bruggedek grüpen, wordt te „machinaal” gevonden; en ten slotte is zeer hinderlijk geacht „dat juist het typisch constructieve element, het eigenlijke draaipunt, op den pijler geheel willekeurig is opgelegd, in plaats van daarin juist karakteristiek architectonisch tot uitdrukking te zijn gekomen”.

De twee eerste bezwaren kan ik niet onderschrijven: mijns inziens is de pittige rechte bovenrand van het hoofdontwerp vol karakter, en juist de holle lijn van het variant, voorgesteld in fig. 1, wat slap en bedenkelijk herinnerend aan een hangbrug; verder voel ik geen *leelijk* machinalisme in het ingrüpen van kwadrant in bruggedek.

Het derde bezwaar zie ik ook als volkomen juist.

Toen ik, na lezing van het jury-rapport, in de gelegenheid werd gesteld het ontwerp te herzien, heb ik mij gehaast hiervoor een betere oplossing te zoeken.

Fig. 2 en 3 stellen het resultaat voor.

Hierbij is tegelijkertijd rekening gehouden met den wensch van Gemeentewerken om de bediening bovendecks te houden.

Zoowel in plattegrond als in opstand werd duidelijk uitgedrukt waar de quintessence van de beweegbare bruggen is gelegen; de vier ronde bedieningsruimten hebben onbelemmerd uitzicht over water en brugdek.

De voorstanders van ontwerp „Pentagram in cirkel” zijn in hun kritiek op mijn plan niet malsch geweest: mijn brug zou „doodgewoon” zijn, resultaat van klein-geestige „voorzichtigheid”, een soort „eendenbruggetje”, „banaal”, „weinig zeggend”,

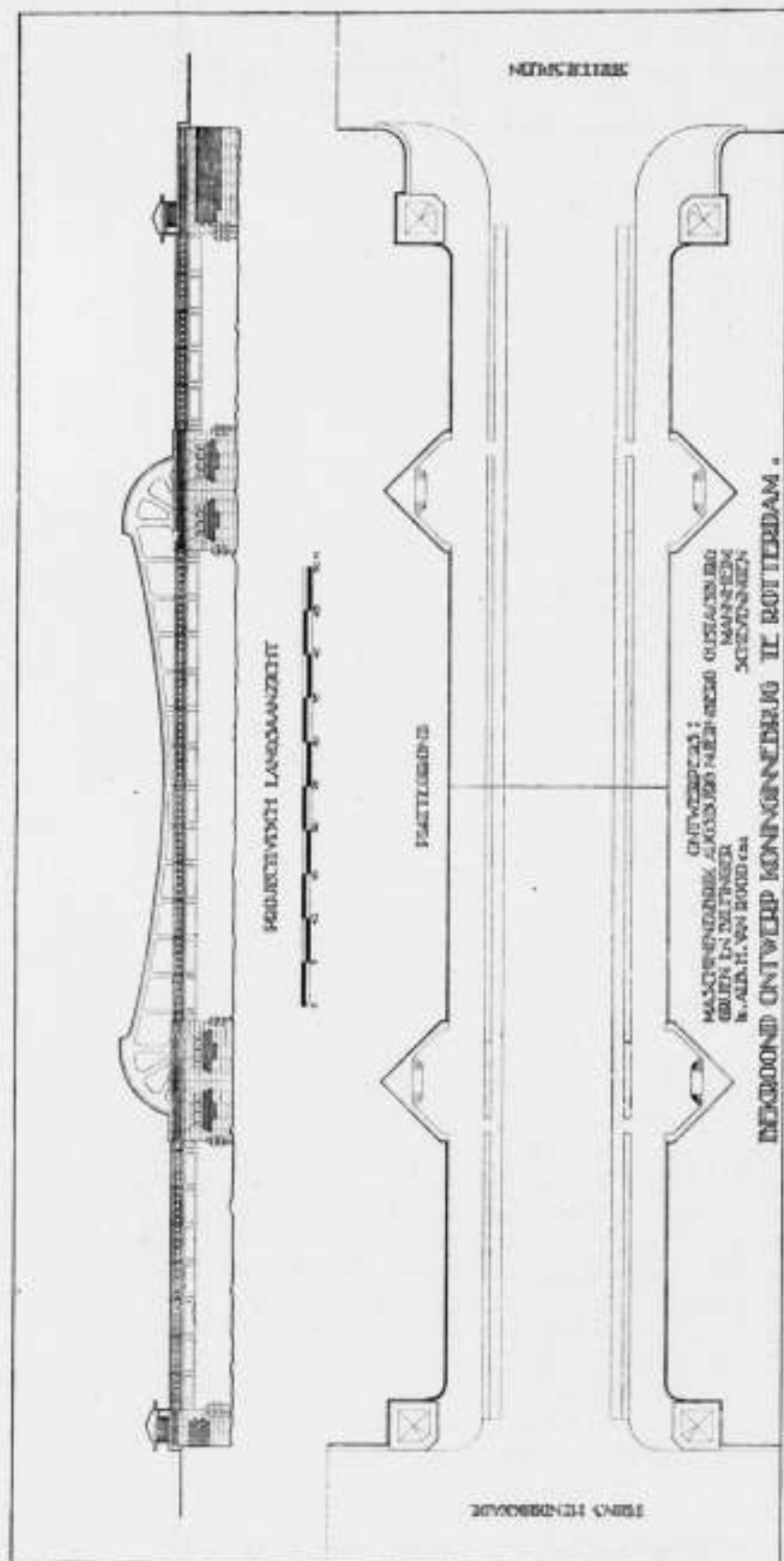
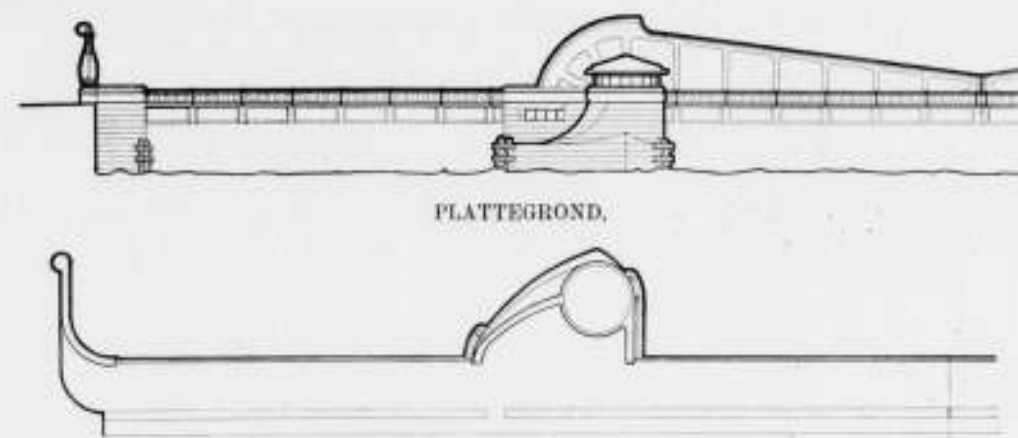

FIG. 1. BEKROOND ONTWERP KONINGINNEBRUG TE ROTTERDAM.

SCHAAL ± 1:600. FIG. 2.
GEWLIJZIGD ONTWERP VAN IR. A. H. VAN ROOD. PROJECTIVISCH LANGSAANZICHT.

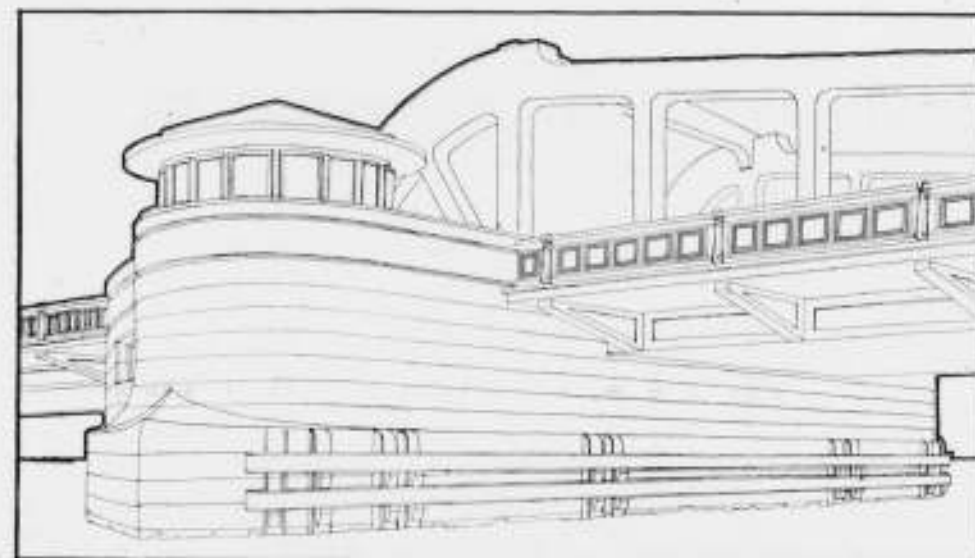

FIG. 3.

GEWLIJZIGD ONTWERP VAN IR. A. H. VAN ROOD. PERSPECTIVISCH AANZICHT PIJLER enz. Daartegenover stelden ze de bewondering voor „Pentagram in cirkel”: een ontwerp van „ongemeene grootheid”, „het onvermijdelijke resultaat van de meest rationeele en de meest logische opvatting”, die „de meest grootsche architectonische werken der gansche wereld nabij komt”.

Verder brachten deze heeren naast de aesthetische nog de volgende voordeelen van „Pentagram in cirkel” hoven mijn ontwerp in het geding:

- 1°. „Pentagram in cirkel” had geen hulpbrug noodig, en „Op hoop van zegen” wel;
- 2°. „Pentagram in cirkel” kon door Nederlanders gemaakt worden, mijn ontwerp niet, en
- 3°. Eventueele aanvaringen waren voor „Pentagram in cirkel” minder gevaarlijk dan voor „Op hoop van zegen”.

Ten opzichte van deze drie meeningen kan ik het volgende stellen:

- 1°. Het is juist dat de ontwerper van „Pentagram in cirkel” niet gerekend heeft op een hulpbrug, en die van „Op hoop van zegen” wel; dit is echter niet het gevolg van het feit dat ons ontwerp slechts met behulp van een tijdelijke brug zou zijn uit te voeren, doch van ernstige overweging der te dragen verantwoordelijkheid.

2°. Er bestaat geen enkele reden om aan te nemen dat een hefbrug met minder bezwaren in Nederland zou kunnen worden uitgevoerd dan een basculebrug; en

3°. Aanvaringen zijn voor beide types m.i. volkomen gelijk bedenkelijk.

Over den financieelen kant van het vraagstuk is weinig gesproken; m.i. ten onrechte. Volgens de, zonder twijfel voorzichtige, ramingen van den directeur der Gemeentewerken H. S. de Roode, zou „Op hoop van zegen”, als de mindere bedieningskosten gekapitaliseerd werden, bijna een half miljoen gulden minder kosten dan de hefbrug; dat verschil is, dunkt mij, zeer belangrijk.

Ten opzichte van aesthetische zijde zullen betoogen niet veel licht brengen.

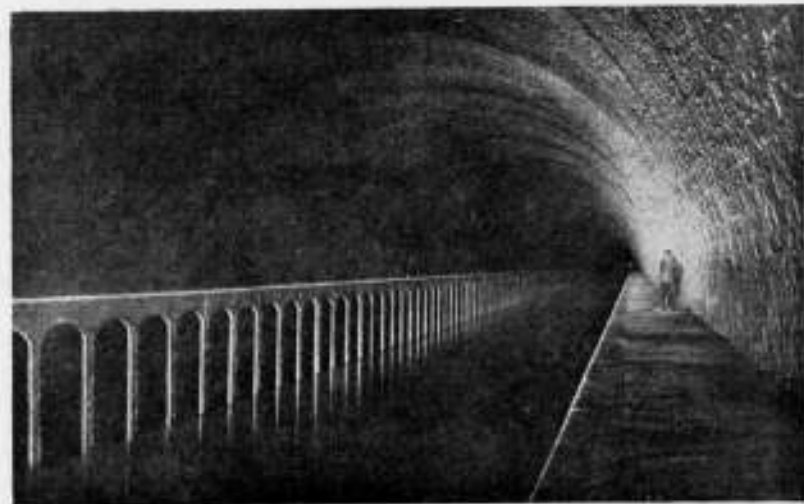
Ik begrijp dat de meeste menschen het verschil niet kennen tusschen groot en grootsch; tot mijn diepe teleurstelling blijken ook veel architecten zoo weinig beschaafd te zijn.

Ik begrijp dat de meeste menschen geen onderscheid weten te maken tusschen de voorstelling en het voorgestelde; tot mijn spijt hebben ook meerdere architecten zich niet weten te onttrekken aan de bekoring van meesterlijke aquarellen.

Ik begrijp dat de meeste menschen niet in staat zijn het aesthetisch effect te beoordeelen van een ontwerp dat op bescheiden wijze is voorgesteld; helaas blijkt het lezen van teekeningen ook voor vele architecten te moeilijk geweest te zijn.

Scheveningen.

Ir. A. H. VAN ROOD.

De Cloaca Maxima gerestaureerd! Dit geval is niet in Rome, maar een voorbeeld van Fransch waterbouwkundig ingenieurswerk. Het is de tunnel van de Rove bij Marseille, 200 M. lang. Later, bij de opening in Juni a.s. komt de waterspiegel veel hoger en zal dus het machtige effect verdwenen zijn.

Wij ontleenendeze foto's aan de Illustration, waarin vaak zoo los weg merkwaardige foto's van bouw- en ingenieurswerken staan, die de aandacht verdienen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — De verhouding tusschen de Architecten onderling. — Groot Amsterdam, door A. W. Bos, Directeur van den Dienst der Publieke Werken. — Naar aanleiding van de Parijsche Tentoonstelling, door Ir. S. van Ravesteyn.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

DE VERHOUDING TUSSCHEN DE ARCHITECTEN ONDERLING.

In een rapport van recenten datum, door de Commissie van Onderzoek uitgebracht aan het Bestuur, naar aanleiding van tusschen een tweetal leden van den B.N.A. gerezen geschil, heeft de Commissie in verband met den aard van het geschil, een algemeene beschouwing gehouden over collegialiteit en het gebrek aan collegialiteit.

Het Bestuur acht deze beschouwing een zoo waardevolle aanvulling van den Eerecode van den B.N.A., dat het besloot haar te publiceeren, als 't ware als een semi-officiële toelichting op den Eerecode.

De beschouwing luidt als volgt:

Collegialiteit en het gebrek daaraan, is er een van zeer delicaat aard, waarbij gevoels-overwegingen een belangrijke en, voor ieder geval anders liggende, rol spelen, en waarvoor een voor ieder geval toepasselijke gedragslijn voor den architect, niet is vast te stellen.

Alles wat ten dezen kan worden gedeclareerd komt ten slotte hierop neer dat de architect zich als fatsoenlijk man en collega zal hebben te gedragen, overeenkomstig den „geest” der Eerecode.

Hierbij dient niet uit het oog verloren te worden dat een lastgever, welke relatien hij ook ooit met een architect moge hebben gehad, volkomen vrij blijft en behoort te blijven om voor de diensten, die hij verlangt dengene te kiezen die hij daarvoor op het gegeven moment het geschiktst acht, en dat geen onderlinge overeenkomst tusschen architecten ooit zoover zou mogen gaan of verkort zou worden, of dat hij zou kunnen worden gedwongen zich te bedienen van een architect met wien hij, om welke reden ook, niet wenscht samen te werken.

Evenmin mag een lastgever bekort worden in zijn recht om eene reeds begonnen relatie met een architect, ten behoeve van eenig werk, af te breken, mits de hieruit voortgevloeide wederzijdsche verplichtingen volgens de gesloten overeenkomst, i.e. de A.R. zijn of zullen worden afgewikkeld.

De redenen waarom een lastgever de relatie met een architect niet vernieuwt, respectievelijk afbreekt, kunnen natuurlijk geheel van subjectieven aard zijn, doch hij is daarvan aan niemand verantwoording schuldig en het blijft dan ook voor een architect, tot wien de lastgever zich wendt, na zulk een relatiebreuk, eene zeer delicate zaak om zijne houding, zoowel tegenover den lastgever als tegenover den gecongedieerden collega te bepalen, aangenomen dat hem de vroegere relatie bekend is.

De architect zal zich in zulk een geval moeten beperken tot de vraag aan den lastgever, waarom deze de relatie met den collega, die hem vroeger bediende, heeft verbroken, doch de lastgever is niet gehouden deze vraag te beantwoorden en er kan geen dwang op hem worden uitgeoefend om, tegen zijn zin de afgebroken relatie te herstellen.

Wanneer dus den architect niet, uit bijomstandigheden, zeer duidelijk blijkt dat het „in zijn eigen belang, raadzaam is voor de opdracht te bedanken, dan kan hij niet geacht worden verplicht te zijn, dit, uit deferentie voor den gecongedieerden collega, te doen.

De bepaling van den Eerecode (laatste alinea) betrekking hebbende op de eerlijke beroepsuitoefening, het respecteeren van den arbeid van den collega en het zich onthouden van elke handeling die hem financieel of in zijn goeden naam kan schaden, welke bepaling vaak door de architecten in verband met gevallen, als het onderhavige, wordt aangehaald, doelt op welbewuste handelingen van den architect om een collega uit eene relatie te

verdringen, maar het gaat te ver om daaruit eene verplichting af te leiden om, met terzijdestelling van eigen belangen als pleitbezorger op te treden voor die van den collega, tegen de uitgesproken bedoeling van den lastgever in.

Er zijn voor den slinkschen collega natuurlijk tal van wegen om den lastgever te bewerken of te doen bewerken, met de bedoeling om hem te bewegen eene bestaande relatie met een collega niet te vernieuwen, doch eene zoodanige handeling zal altijd zeer moeilijk te bewijzen zijn zonder medewerking van den lastgever zelven en deze zal alleen dan te verkrijgen zijn wanneer deze reden heeft of meent te hebben om zich over zijn architect te beklagen, doch het zal in de meeste gevallen dan wel te laat zijn om de verbroken relatie met den vroegeren architect weder te herstellen.

Naast deze Eerecodebepaling staat echter de ongeschreven wet der collegialiteit, die niet toelaat dat een architect „mir nichts dir nichts" in de relatie van een collega treedt en het is deze collegialiteit die hem in elk geval verplicht den collega op de hoogte te brengen van de relatie die hij met diens vorigen lastgever heeft aangeknoopt.

Dit geldt in het algemeen, doch in het bijzonder voor de leden van den Bond onderling.

Het is niet geoorloofd hierbij onderscheid te maken tusschen de leden naarmate men ze, om hun architectonische bekwaamheden of andere eigenschappen hooger of lager meent te moeten schatten; het feit dat de collega collega is, is hier het enig toelaatbare criterium.

GROOT AMSTERDAM. *)

Voorbereiding.

Op 1 Januari 1921, toen de sinds 1896 verbeide gebiedsuitbreiding werd verkregen, was de tijd rijp om over te gaan tot het maken van een schema-plan voor wat men noemt Groot-Amsterdam.

Burgemeester en Wethouders benoemden daarvoor een commissie, bestaande uit de Directeuren van het Bouw- en Woningtoezicht, van den Woningdienst en van de Gemeentetram, den Hoofdcommissaris van Politie, den Commandant van de Brandweer en den Directeur van Publieke Werken, laatstgenoemde als Voorzitter.

Reeds gedurende eenige jaren te voren had een uitvoerige gedachtenwisseling plaats gevonden tusschen de diensten van Publieke Werken en Tram over de toekomstige verwachte nieuwe tramlijnen, ten einde overeenstemming te verkrijgen omtrent de belangrijke punten, waar de nieuwe wegen in de stadsuitbreiding aan de bestaande bebouwing zullen aansluiten.

Positieve waarde heeft deze studie niet opgeleverd, omdat ten slotte bleek dat die punten reeds voldoende gemarkeerd zijn in het bestaande wegennet, terwijl een spoedig tot stand brengen van belangrijke radiale doorbraken, met het oog op de groote kosten, vooreerst niet te verwachten was.

Niettemin blijft het een huiverig denkbeeld een nieuwe stad te ontwerpen, waarin de moderne denkbeelden omtrent het verkeer worden verwerkt, zonder rekening te houden met de verkeersverbeteringen, welke noodzakelijk zullen worden, wanneer eenmaal de stadsuitbreiding tot stand gekomen is.

Dit gaf B. en W. aanleiding aan den dienst van Publieke Werken op te dragen het vraagstuk der toekomstige verkeersverbeteringen in zijn geheel onder de oogen te zien, terwijl reeds voor mogelijke ondergrondse spoorwegen en voor de IJ-oeververbindingen door dien Dienst plannen waren uitgewerkt, welke, wat de laatste betreft, tot concrete voorstellen hadden geleid.

Met de plannen dier verkeersverbeteringen en kostenramingen is het thans mogelijk als één geheel te overzien, wat in de toekomst voor Amsterdam bereikbaar zal zijn; op de stadsuitbreiding hebben zij weinig invloed, daar men op die verbeteringen niet mag rekenen en dus op het bestaande moet aansluiten.

Bedoeling van het plan.

Met het schema-plan wordt niet anders beoogd dan een basis te verkrijgen voor de te maken uitbreidingsplannen.

*) Dit artikel mochten wij, mede met toestemming van den heer Ir. A. W. Bos, overnemen uit het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw. (Februari-nummer.)

Het is dus geen exploitatie-plan, dat de Gemeente zelve in handen neemt om er de uitvoering van te verzekeren. Was dit het geval, dan zou het geheele gebied moeten worden onteigend, waaraan zóó groote financiële gevolgen verbonden zijn, dat daaraan niet te denken valt. Doch ook al bestond dit financiële bezwaar niet, dan nog zou er geen plaats zijn voor gedetailleerde uitbreidingsplannen, voor de gedeelten waarvan de uitvoering binnen afzienbaren tijd niet te verwachten is. De omstandigheden wisselen immers dagelijks, zoodat zelfs de in uitvoering zijnde plannen nog voortdurend gewijzigd worden naar gelang zich nieuwe mogelijkheden of moeilijkheden voordoen.

Het schema-plan kan niet anders zijn dan een in tekening gebracht denkbeeld van de toekomstige ontwikkeling, waaruit voor belanghebbenden te zien is binnen welke perken de Gemeente bereid zal zijn medewerking tot exploitatie te verleenen.

De toekomstige verkeerswegen te water en te land, zooals men zich die denkt, de plaats voor de havens en industrieën, de voor natuurgenoet, ontspanning en sport buiten bebouwing te laten gronden, de toe te laten maximum-hoogte van bebouwing, dat zijn in hoofdzaak de elementen, welke ten slotte met elkaar de verbodskracht van het plan bepalen, welke kracht noodig is om de wenschelijkheden, welke men bij het maken van het plan voor oogen had, mogelijk te maken.

Omvang.

Het geheele gemeentelijk gebied, voorzover het in afzienbaren tijd in exploitatie kan komen, werd in het plan betrokken.

Daarbij stuit men echter aan de overzijde van het IJ op de moeilijkheid, dat er nog geen beslissing is genomen in zake het vraagstuk der IJ-oeververbindingen.

De geweldige kosten, welke deze medebrengen, maakt het noodig de stadsuitbreiding in Noordelijke richting te beperken tot binnen het ontworpen boogkanaal, dat mettertijd het Oostelijk met het Westelijk havengebied zal verbinden, zulks tot ontlasting van de scheepvaart op het IJ.

Zal hier dus een groot gedeelte van de gemeente binnen afzienbaren tijd voor een bebouwing los van het landbouwbedrijf, niet in aanmerking komen, in het Oosten daarentegen zal de stedelijke bebouwing zich weldra over de grenzen van Amsterdam uitstrekken. Een ruimere annexatie had aan die zijde behooren te geschieden en was dan ook ontworpen, doch werd prijs gegeven om het onmiddellijk bereikbare niet in gevaar te brengen.

Daar de gemeenten over het algemeen niet zóó scherp geografisch begrensd zijn, dat haar belangen los van elkaar staan, als waren het eilanden, behoorden de uitbreidingsplannen van de burea's in overleg met elkaar te worden samengesteld, zulks over het geheele land en weer in aansluiting met de naburige landen. Het wegvraagstuk heeft deze behoefte, welke reeds voor lang bestond, in een scherper licht gesteld.

De tijd schijnt dan ook niet ver meer dat van Rijks- en Provinciewege orde geschapen wordt in het vastleggen der hoofdlijnen van het veelsoortig verkeer, waarnaar ten slotte de gemeenten zich hebben te richten.

Voor een dicht bewoond land als het onze, met zijn ingewikkelde waterschapstoestanden, is dit, wegens den snellen groei der bevolking, meer noodig dan waar ook ter wereld.

Gelukkig is het bij den opzet der plannen gebleken dat Amsterdam, dat op de regeling van boven af niet kan wachten, daaraan voorloopig geen dringende behoefte heeft, voor zoover namelijk de vastlegging der hoofdwegen betreft.

Er bestaat echter gevaar dat in de naburige gemeenten stedelijke complexen zullen ontstaan, welke esthetisch en technisch kwalijk passen in een Groot-Amsterdam. Mogen Gedeputeerde Staten, die reeds getoond hebben de zaak der gewestelijke plannen in goede banen te willen sturen, tijdig ingrijpen om toestanden te voorkomen, die ook de besturen der aangrenzende plattelandsgemeenten wellicht niet begeeren, maar die hun, door overvloeiing van de Amsterdamsche bevolking, als het ware worden opgedrongen.

Opzet van het plan.

Bij het aanwijzen van bestemmingen meest in de eerste plaats gezorgd worden dat de welvaartsbronnen het grootste rendement zouden geven. In de koopstad Amsterdam is dit het havenbedrijf met de industrieën, welke daaraan verbonden zijn. Omtrent de wijze, waarop de haven in de toekomst zich zal kunnen ontwikkelen, bestonden reeds vaste plannen. Hoofdzakelijk zal de uitbreiding in het Westen moeten plaats vinden, waar, tot in een verre toekomst, in den Grootte-IJpolder ruimschoots gelegenheid bestaat.

Voor de oplossing van het vraagstuk der spoorwegverbindingen zijn de plannen reeds in uitvoering.

Voorts kan worden aangenomen dat mettertijd de Hembrug voor het spoorwegverkeer vervalt, doch, van Zaandam uit, een Noordelijke Ceintuurbaan over Durgerdam naar het emplacement Watergraafsmeer wordt geleid. De Schellingwouder IJ-afsluiting zal Oostwaarts worden verplaatst naar de lijn Uitdam-Muiderberg tot vorming van een IJ-meer, zooals bij de Zuiderzeeplannen thans is aangenomen. Het Oostelijk havengebied zal zich dan tot aan den spoordijk in het IJ-meer vrijelijk kunnen ontwikkelen, waarvoor het ontworpen boogkanaal, zoowel ten behoeve van de groote vaart als de Rijnvaart, de belangrijkste verbinding met het Noordzeekanaal en de Havens-West zal vormen.

Angezien het de bedoeling is van de Havens-West (voorbij de Hembrug), alleen de eerste door te trekken tot de stad en de verdere te maken havens over een veel kortere lengte van het kanaal uit in te steken, blijft er achter deze havens in den Grootte-IJpolder een zeer groot terrein over, dat onmiddellijk geschikt is te maken voor aan water en spoor gelegen industrie-terreinen.

Met de onteigening van den Noorder-IJpolder zou de Gemeente voor haast onbepaalde tijd de beschikking hebben over voortreffelijk gelegen haven- en industrie-terrein.

Door het vorenstaande zijn de hoofdlijnen logisch vastgelegd; daar valt nauwelijks aan te tornen.

Binnen den ringspoorweg bezuiden en het ontworpen boogkanaal benoorden het IJ, kan een stad van ruim een millioen inwoners zich ontwikkelen met een haven- en industriegebied, zóó gunstig als er geen tweede valt aan te wijzen.

Hierbij mag worden verondersteld dat binnen afzienbaren tijd Amsterdam de kortere kanaalverbinding met de Waal verkrijgt van een capaciteit, als onze havenstad toekomt.

Verkeerswegen.

Was tot zoover de opzet een logisch gevolg van het eens geworden, ook de verkeerswegen lieten weinig spel aan de fantasie.

Aan de nieuwe spoorlijnen en kanalen bestaat binnen het behandelde gebied geen behoefte. Een verruiming van de Noorder-Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder met aansluiting aan het zijkanaal bij Halfweg, zal in de verre toekomst een betere verbinding kunnen geven van Rotterdam met de Havens-West, als namelijk het stadsverkeer over de Kostverlorenvaart te hinderlijk wordt voor het waterverkeer Amsterdam-Rotterdam.

De bestaande verbindingen te land met Haarlem, Leiden, het Gooi en Utrecht behoren tot 's Rijks zorg. De Zaanstreek blijft in hoofdzaak aangewezen op een weg door het Westelijk havencomplex en op 's Rijks pontvoer, althans totdat er een beslissing zal zijn genomen omtrent de IJ-oeververbindingen en het boogkanaal. Het verdient aanbeveling in de toekomst den Zaanweg en het personen-spoorwegverkeer door een tunnel nabij de Hembrug onder het Noordzeekanaal door te voeren.

Er bleef nu niet anders te doen dan de punten, waar de overige intercommunale wegen de gemeente binnenkomen, te verbinden met de gekozen doorgangspoorten in den spoorweggordel.

In de veronderstelling dat deze spoorweg, als Amsterdam het karakter van een wereldstad mocht verkrijgen, mede de rol van personenringbaan zal vervullen, lag het voor de hand daarnaast een ringweg te ontwerpen, waarlangs een groene zoom met sportvelden, enz.

Tusschen dezen weg en de gemeentegrens bevat het plan nog een tweeden ringweg, welke de Havens-West, het vliegveld en het gebied bezuiden den spoorweg verbindt.

Men zal wellicht opmerken dat aan het typisch Amsterdamsch karakter een grachten- en kanalenstelsel verbonden is, terwijl daarvan op het plan niets blijkt. Grachten zullen echter in de te maken detailplannen op ruime schaal voorkomen; zij vormen echter geen zoodanige hoofdverkeerswegen, dat een schema-plan ze behoort aan te geven.

Woonkwartieren.

Overal, waar geen bestemming is aangeduid, als voor havens en industrie, voor parken, begraafplaats (in v.m. Sloten) en sportterreinen (in Watergraafsmeer), zal de gelegenheid bestaan woonkwartieren te stichten.

Hoedanig het karakter daarvan zal zijn, valt niet vooruit te zeggen, doch wel dient ernede gerekend te worden dat tusschen den Haarlemmerweg en het haven- en industrie-complex een arbeiderskwartier zal ontstaan, dat door een groenen gordel daarvan behoort te worden gescheiden, en voorts goede verbindingen met de stad moet verkrijgen.

Het is van belang de bewoning van een dergelijk kwartier aantrekkelijk te maken, omdat dit aan het havenbedrijf ten goede zal komen en de vestiging van industrie zal bevorderen.

Evenzeer zal men bijzondere maatregelen nemen om voor de gegoede bevolking een woonkwartier te stichten voor één-gezinshuizen met tuinen. Het gebied tusschen den spoorweg en de Kalfjeslaan biedt daartoe een goede gelegenheid.

Vooruitzichten.

Zooals uit het vorenstaande moge blijken, geeft het plan niets verrassends. De basis was te voren vastgelegd, zooals de havens en spoorwegverbindingen, terwijl het belangrijkste reeds door den Raad werd aangenomen, namelijk het aantal woonlagen volgens de Bouwverordening en de bebouwingsdichtheid in de z.g. concessievoorwaarden.

Ook mag niet onvermeld blijven dat door den Dienst der Publieke Werken een voorstel tot het stichten van een bosch in de nabijheid van de stad aanhangig is gemaakt en dat de stichting van één of meer tuindorpen commissoriaal in studie is genomen.

Het valt niet te ontkennen dat er met dat al geen bepaald vooruitzicht bestaat op verwezenlijking van het voorgestelde. Als men een rooilijn trekt met het doel om een straat te verbreden, dan is men er, blijkens ondervinding, nog lang niet. Met verbieden alleen kan men met een krachtig gezag veel slechts vermijden, maar ook veel energie dooden en iets positiefs in geen geval bereiken.

Verblijvend acht ik het dat van onze stad nog veel goeds te maken en het verkeerd gedane zelfs nog goeddeels te herstellen valt, maar daarvoor is meer nodig dan schrijf- en teekpapier; er moet geldswaardig papier zijn.

De zaak staat naar mijn gevoelen zóó, dat Amsterdam aan het einde dezer eeuw de mooiste en doelmatigst gebouwde stad der wereld kan zijn, wanneer men jaarlijks ten minste twee millioen beschikbaar stelt voor de uitvoering van de plannen voor de aanhangige verkeersverbeteringen, het boschplan, de saneeringen en de bevordering van hetgeen in het plan voor Groot-Amsterdam is neergelegd.

Doet men dat niet, of in een te schriete mate, dan is het beter zich geen illusien te maken en bij de eindeloze debatten over deze zaken in het oog te houden dat zij slechts academische waarde hebben.

A. W. BOS,

Amsterdam, Januari 1926. *Directeur van den Dienst der Publieke Werken.*

NAAR AANLEIDING VAN DE PARIJSCHÉ TENTOONSTELLING.

Een dergelijke periodieke wereldtentoonstelling constateert, het meest misschien door de golf van kritiek, wat gedeedeerd voorbij is, toont in gering aantal dat, wat zuiver de levende kiemen en kernen van het heden weerspiegelt en geeft verder natuurlijk in overvloed de producten der afgeleefde mandarijnen. Vooral nu, nu die levende kiemen en kernen over de geheele wereld dezelfde zijn, nu overal gevochten wordt tegen het picturaal-romantisch-monumentale-vloeiend atmosferische tengunste van datgene, dat het wezen van het ding tracht te geven met een minimum aan middelen, in koele strakheid, grooten ernst, eenvoud en drang naar universele orde, is zulk een tentoonstelling leerzaam, ook door wat zij niet toont, hoewel dat ontbreken misleidend kan zijn.

Het wezen der dingen verandert mede met de gesteldheid van den geest der menschheid; de kunst drukt een idee uit in vorm, klank of kleur, de toegepaste kunst evengoed als de vrije kunst, maar de toegepaste kunst voorziet bovendien nog in een stoffelijke behoefte; wanneer de idee door den kunstenaar, voor hem wat de essentie betreft altijd onbewust, uitgesproken, op dat oogenblik levend is in de menschheid, dat is dus het bijzondere, de karakteristiek van de menschheid van dat oogenblik begrijpt en dat altijd de schakel is waaraan het toekomstig karakteristieke zal aansluiten, ontstaat het kunstwerk, dat men modern noemt en dat representatief is. De bloesem of vrucht dus, maar nooit de onvruchtbare, bestaande takken.

Nemen wij als voorbeeld een stoel: door alle eeuwen heen moest hij het menschelek gewicht kunnen dragen en het menschelek lichaam kunnen stemmen; dit schept eischen, maar geen absoluut seker bepaalde eischen; zoo kan b.v. zonder dat dit invloed heeft op het gemakkelijk zitten, de zitting vierkant, of rond, of gedeeltelijk rond zijn, er bestaat een begrensdde speling in de verhouding tusschen lengte en breedte, in de hoogte, het gebogen zijn, in de schuinite van de rugleuning, kortom er bestaat een zekere *begrensdde vrijheid*. Het materiaal en de bewerkingswijze, die dit eischt beheerschen verder den vorm, maar ook alweer onder toelating van een begrensdde vrijheid, zelfs als men den eisch stelt der grootst mogelijke economie; bovendien ontstaat vrijheid bij het kleuren (of niet kleuren) en afwerken.

Van die vrijheid, zelfs dus aanwezig bij den eisch der strengste economie, maakt de kunstenaar, bespelend het ondefinieerbaar instrument van onze intuïtie voor verhoudingen, gebruik om de verhouding van de stoel tot de gesteldheid van de menschheid te beelden; hij past haar dus aan aan hun sfeer, die verschilt van vorige perioden en interne verschillen bezit naar gelang de gebruiker, dus inhoudt het algemeene, zoowel als het bijzondere. En hierbij treedt binnen, of juist gezegd, die vrijheid *nodzaak* om den vorm een idee te doen dragen; elk scheppen, elk vormen uit een idee. Want als een smakeloos meubelmaker, die evengoed die vrijheid moet gebruiken, maar dit niet kan, en dus of tot zinloze overvloed of tot armoede, maar in ieder geval door afwezigheid van een levende idee tot een geestelijke chaos of een leegte komt, manifesteert zich het geestelijke door het ontbreken. De derde mogelijkheid, dat een goede stoel door een meubelmaker gemaakt wordt, bewijst slechts dit, dat die meubelmaker een fijnzinnig man, een onbewust kunstenaar is en de sfeer, waarvoor dit meubel bestemd was, heeft kunnen beelden. Een „*genoue*” stoel bestaat dus niet.

Die vrijheid, en dit is alleen verwonderlijk voor die *minimum* vrijheid, bestaat voor alles, ook voor de voorwerpen, die wij samenvatten onder den naam techniek. Het is langzamerhand een gemeenplaats geworden, die nadrukkelijk weerlegging verdient, dat de machine een *absolute* vorm heeft, volledig dus bepaald door formules en dat die vorm daardoor een zekere aantrekkelijke, pretentielooze schoonheid bezit. Ook hier bestaat wel degelijk vrijheid, altijd de *minimum* vrijheid, en indien sommige van deze voorwerpen schoon zijn, is dit bijna altijd het gevolg van een langdurig

groeiproces, waarbij telkens door een intuïtieve selectie, de schoone exemplaren worden gekozen om als uitgangspunt te dienen voor de vervolmaking met de recente technische verbeteringen. Die constructeurs, die onbewust kunstenaar zijn, kunnen, met de hun ter beschikking staande geringe vrijheid van dimensionering en groepeerling der onderdeelen, het schoone werktuig in het leven roepen, dat het meest volmaakt het wezen geeft in de sfeer der heerschende mentaliteit. Bij een Ford b.v. is de potentie tot snel voortglijden, met daarin onbewogen, er vanzelfsprekend uit groeiende, stille, strakke, moderne menschen-silhouetten, in de vormgeving niet uitgedrukt en daarom vinden wij een Ford leelijk; bij een Citroën, waarbij wij dat wel voelen, is de schoonheid wel bereikt; blijkbaar is Citroën gelukkiger geweest met de keuze van zijn chef constructeur dan Ford. Daardoor bestaan er ook leelijke en mooie locomotieven, spoorwagens, elektrische trams en zeeschepen; bij al deze technische dingen moet de constructeur argeloos vormen; zodra dit te bewust wordt, wordt te opzettelijk geforceerd, dwaalt men af, dat is, wordt men romantisch en jaagt vormen na van dingen, die met het te vormen ding niets te maken hebben; de Duitschers b.v. lijden aan dit euvel; in een Duitse mailboot zit altijd te veel de elegantie van de zwaan uit Lohengrin; in hun Diesel motoren de monumentaliteit van Bismarck.

Dat Fransche, Engelsche, Hollandsche technische voorwerpen van gelijke soort, capaciteit, doelmatigheid en waarde, bij eenige oefening met één oogopslag naar hunne nationaliteit zijn te herkennen, wijst duidelijk op de onmogelijkheid, dat slechts formules den vorm bepalen; wie zelf construeert is trouwens van het bestaan der vrijheid doordrongen; altijd wordt één afmeting aangenomen, waardoor de beide andere bepaald zijn; er komt dan steeds nog de eisch der meest economische constructie, maar deze geeft, mede door de gecompliceerdheid van andere, steeds in de praktijk optredende eischen, weliswaar een beperkt en begrensd gebied, doch dat toch altijd een dusdanige uitgebreidheid bezit, dat een keuze moet worden gedaan, die over schoon en leelijk beslist en ons dus kan doen beelden.

Die vrijheid, die zelfs voor het eierdopje en het gloeilampje bestaat, bestaat niet alleen voor het werktuig en voor het meubel, maar natuurlijk ook voor het gebouw, dus voor de architectuur. Maar omdat zij hier aan een minder seker aanwijsbaar doel, aan een minder seker omschreven eischenprogramma of wel beurtelings aan uiteenlopende eischen heeft te beantwoorden, is hier, voortdurend, een grootere *minimum* vrijheid dan bij meubel of machine; het bewegen van den mensch in zijn woning en in de stad, heeft meer dan één mogelijkheid. Het oppervlak en de plaats der ramen in de menscheleke woning laten meer speling in oppervlak en groepeerling dan de ramen van een automobiel; de onderlinge ligging der vertrekken en der woningen is op meerdere wijzen mogelijk, die even doelmatig zijn voor het menschelek verkeer en even economisch. Deze meerdere vrijheid kan leiden tot gevaarlijke afdwalingen, die, zeer begrijpelijk, doet roepen om de woonmachine op de wijze van het absolute. De openbare gebouwen bieden, méér dan de woning, duidelijk gedefinieerde eischen; denk aan een operagebouw; maar hun ideel belang voor ons ontstaat niet door de wijze waarop aan die technische eischen van te kunnen spelen en te kunnen zien werd voldaan, maar hoe de kunstenaar zijn vrijheid besteedde om de sfeer voor en van de bezoekers te beelden; in het ontwerp van Wijdeveld zien wij andere menschen zich bewegen dan in dat van Slothouwer; in geen van beide zie ik volledig het type van den modernen mensch.

Omdat de *minimum* vrijheid, die elk voorwerp naar zijn aard bezit en die de drager zal worden van de idee, uiteenloopt, zal de geladenheid met geestelijke waarden uiteenloopen, zoodat, wanneer de stoffelijke behoeften waaraan zij voldoen, zich handhaven, maar de menscheleke geest zich wijzigt — natuurlijk niet door een gril, maar door den invloed van stoffelijke en geestelijke factoren — en er dus een *dis-harmonie* ontstaat, die wij ondervinden als het *verouderen*, dit verouderen zich bij het eene sterker zal manifesteeren dan bij het andere. Een schouwburg, die door zijn

geestelijke functie een meer voelbaar gemanifesteerde sfeer zal bezitten, zal heviger ondragelijk worden dan het eierdopje; omgekeerd zal in beider bloeitijd daardoor ook juist de schouwburg als kunstwerk een veel grooter geestelijk genot hebben kunnen schenken, toen wij daarin onze toenmaals levende geestelijke waarden herkennen. Ons bad en onze schakelaar zijn daardoor ook minder gevoelig, maar daarom volstrekt nog niet ongevoelig. En onze kleeding evenmin; de mode verandert zeker niet uitsluitend door verandering van behoeften en uitvindingen van nieuwe materialen; onze Burburrey van tien jaar geleden zou ons anders niet als belachelijk voorkomen.

Het vraagstuk der moderne kunst is, zoals dat voor elken tijd zoo was, de sfeer van het heden, de geestelijke gesteldheid der menschheid, d.w.z. het karakteristiek ideële en vruchtbare daarin, te kunnen en te mogen beelden. Het karakteristieke voelen de kunstenaars bij intuïtie en zij kunnen bovendien dit beelden, terwijl de menigte, die deze sfeer zelve vormt en daarin handelt, onbewust is. Vandaar het gezegde dat de kunstenaar niet zijn tijd vooruit is, maar het publiek bij zijn tijd ten achter is. Die zelfkennis, die het kunstwerk brengt, is eigenlijk alleen welkom aan de op dat oogenblik sterk levende, sterk staande menschen en menschengroepen, die erin hun kracht en de toekomstbelofte van die kracht aflezen; de niet door hun tijd bezielde, de zwakstaanden, zijn daardoor altijd vijandig jegens dit nieuwe en vluchten naar het verleden, waarvan zij in de apotheek der kunstgeschiedenis, met zijn ongelooflijk groot reproductiemateriaal, bedwelmende middelen in overvloed kunnen koopen. Dit zal een blijvende handicap zijn voor alle zich haanbrekende vormen, die in vroeger tijden onbekend was; daardoor is de vijand voortreffelijk verschanst.

Wij moeten nu nagaan, welke de idee is, die in de hedendaagsche kunst tot uiting komt afschoon beter het omgekeerde: een subjectieve meening over het heden in kunstwerken bevestigd te vinden.

Cocteau heeft dit eigenlijk grootendeels zoo beknopt mogelijk gekarakteriseerd in zijn „le Coq et l'Arlequin”, waar hij zegt dat „een schaduw niet paars maar zwart moet zijn”; dit behoeft geen nader uitleg, ook niet, dat voor ons schilderachtig, romantisch, burgerlijk, atmosferisch en eenigszins sensueel broeierig nangelegd volk, deze eisch wreed is. Zoo wreed, dat wij de geest van het cubisme, die belijdenis van structuur en van het universele, en wat daaruit is voortgekomen, tot dusver, op enkele uitzonderingen na, grootendeels buiten onze grenzen hebben gehouden.

Die zwarte schaduw is er in vroeger eeuwen ook geweest, maar natuurlijk met geheel andere gevolgen; het is slechts een basis, waarop de karakteristiek van het fel, geraffineerd technisch, in razend tempo en wreede gespannenheid levende heden wordt opgebouwd.

Een tweede kenmerk, daarmede in verbandstaande, is te noemen als de *drang naar het minimum*. Een vrijwillig beperken dus van de reeds besproken vrijheid en interpreteren in die beperkte vrijheid bij den eisch van maximum economie; in de vrije kunsten, die onstoffelijk zijn, vindt men die analogie in de ijelheid en eenvoud van klank en kleur. Die drang naar het minimum beteekent: behoefte aan de rustige atmosfeer der soberheid, die klaarheid schenkt; verplaatsing van de emotioneele spanning van de oppervlakte naar het inwendige, aan zekerheid door het universele der mathematische vormen, de afwezigheid van het detail, aan de ernst van het primaire.

Een onderscheid is hier te maken tusschen soberheid en armoede, evenals dat bestaat tusschen koel en koud; eisch blijft: hauteering door den kunstenaar, in den verruimden zin van het woord, dus ook den fijnzinnigen constructeur begrijpend. Zoo niet, dan ontstaat koude (paviljoen van l'Esprit nouveau). Maar dit zegt niets ertegen; de antipode eischt ook kwaliteit en het is tenslotte minder onaangenaam om te verkleumen dan om te roosteren.

De weldaden van het minimum beloonen dus een idealisme; de tijd, die hierom vraagt, of liever gezegd, die dit geeft, is dus wel verre van chaotisch of gedegene-

reerd, zooals voornamelijk, de dan ook werkelijk in het nauw gedreven burger hem kwalificeert. Men zoekt juist naar orde en stabiliteit, dus naar een klassicisme, maar natuurlijk op een heel andere wijze dan vroegere klassicisten; er is, sedert het Empire niet weinig veranderd in onze wijze van samenleven. Ook uit het, teveelgebruikte woord, rythme, blijkt de drang om orde te herkennen; ik herinner aan die gierende rythmestormen op het eind van het eerste deel van Strawinsky's Saere; wie zoo, in dien schijnbaren chaos van oerdriften, kernen en maat en diepten kan aanwijzen leeft zeker niet in een gedegeneerden tijd.

Vanwaar is die drang naar het minimum, die o.a. blijkt uit de aanbidding van het mechanische, gekomen?

In het begin dezer eeuw had het impressionisme, die orgie van visueel natuur genot, zich overleefd; overtuigingsloos en zonder geestdrift leefde een deel der menschheid, in een merkwaardig verzet en in een verscheurdheid, die daarin bestond dat het idool nog steeds was de natuur en de terugkeer tot het primitieve natuurleven (van Eeden's Walden, de natuurbeelden in de poezie, het landhuis als nabootsing van het boerenhuis, de Haagse koeienschilders enz.) terwijl diezelfde menschheid hoe langer hoe sterker gedwongen wordt door den dwang van hun dagelijksch werk in de stad, zich van de natuur te verwijderen.

De oorlog kwam, uitzinnig uiterste van techniek en verzaking van de nooden van het individu; daarna, evenwel korter dan men denkt, de chaos, die doet voelen, door de verstoring, het raffinement van ons samenlevingsorganisme en de beteekenis daarvan voor ons materieele leven. Het werd duidelijk, dat het artificieele, in tegenstelling van de natuur, de onontkoombare en tot dusver onzichtbare basis moest zijn; het verzet tegen deze basis werd opgegeven; hij werd aanvaard; in plaats van de stad te zien als een zoo spoedig mogelijk af te schaffen misstand, wordt hare waarde beseft en getracht haar met een ander inzicht te verbeteren.

Door de verarming en de verandering der maatschappelijke verhoudingen werd men gedwongen tot soberheid, er ontwaakte een scherpzinnige belangstelling voor de functie der dingen en als symbool van dat aanvaarden van het huidige levensbeeld kiest men de techniek; kan daardoor erin ook een visuele pracht ontdekken en in die vreemde overdrijft men en denkt daarin den absoluten vorm te hebben gevonden. Men wil niet meer, dat een stoel gevormd is als een overdadig sculpturaal, grillig wezen, een huis als een schip, een blok huizen als een torenachtig, burchachtig vestingorganisme; men wil, voor alles, dat een stoel met zoo weinig mogelijk middelen het voorwerp is dat gebruikt wordt om op te zitten, in de sfeer van onze naar orde en soberheid hunkerende menschheid; dat het huis op zoo eenvoudig mogelijke wijze uitdrukt, dat daarin wonen en verkeer, zoo hygienisch en doelmatig mogelijk, onze hedendaagsche „genormaliseerde” menschen; dat het woningblok uitsluitend is een aaneenrijging van die woningseenheden en juist dat monotone ondergaat men als het idealistische; het individu wordt het meest gezien als gemeenschaps-eenheid en een dergelijk blok drukt dat voortreffelijk uit; men bindt niet meer met plastischen zwier; men stapelt koel naast en op elkander. Zeker niet koud is deze gesteldheid; integendeel uiterst idealistisch en zich verheffende vanaf het platform der werkelijke omstandigheden.

Plastiek, die (onbewust) geen idee wil uitdrukken bestaat niet, omdat alle vorm door een idee is aangebracht. Maar wel bestaat een romantische zucht naar plastiek, die voorstellingen wil wekken, die niets uitstaande hebben met het doel van het voorwerp; het huis, dat een schip of een vesting wil zijn, het seinhuis dat een landhuis wil zijn of het meubel, dat een fantastisch, grillig dier wil suggereren; aan deze tweeslachtigheid wil de moderne kunst niet lijden. Hieruit volgt vanzelf het gevaar van samenwerking bij utiliteitsbouwwerken van constructeur en „kunstenaar”, welke laatste het karakter, wegens het gemis van het constructieve inzicht, niet zuiver kan voelen. Hier mag, onbewust, instinctmatig, alleen beelden de fijnzinnige constructeur. Bij millioenen producties als de auto e.d. komen deze vanzelf naar voren; maar bij

constructies, die zelden voorkomen, b.v. groote bruggen, ontbreekt het aan geoeffenden; bij de Rotterdamse prijsvraag b.v. bleek dit gemis op één uitzondering na, die het slachtoffer werd van de *veelvuldige tyranniseerende dwaling, dat er een neutrale maatstaf voor de plastiek is, buiten de idee van het ding staande om.*

Het niet conventionele, het vrije van de nieuwe orde, gepaard met de felheid waarmede zij wordt gevestigd, heeft de asymmetrie als uitdrukkingmiddel doen kiezen; zij heeft evengoed hare begrenzende wetten en zal het bizondere, de symmetrie, wanneer meer stabiliteit zal zijn verkregen, zeker weer meer (maar dan *levend*) naast zich zien.

De asymmetrie, die een zwaartepunt schept, geeft meer mogelijkheid om ruimten te ordenen en kan daardoor vóór alles de praktische eischen verbiedigen; de symmetrie, die assen schept, (de herhaling) doet dikwijls geweld aan het doelmatige en noodzakelijke.

De behoefte aan het ijle, aan het zwevende is karakteristiek voor de moderne kunst; vandaar ook de voorliefde voor de asymmetrie, omdat het zwaartepunt los is van den grond (de bol), de as der symmetrie daarentegen den grond snijdt (de kubus *kleeft* aan den grond); de visuele schoonheid van het vliegen, heeft die behoeften van de vrije kunst zeker beïnvloed; het is begrijpelijk dat het geestelijke, waarvoor deze schoonheid symbool kan zijn: de groote vrijheid van beweging en daardoor het meer overzien, een plotseling *gegroeide* derde dimensie, in de vrije kunst wordt gebeeld.

De moderne bouwkunst heeft als beschermer noodig de hardste en meest onvermurwbare eischen der praktijk; er is reeds bewezen, in ons land, dat de nieuwe geest, niet alleen door glas, beton en ijzer wordt geboren; de romantiek, in een ander kleed, staat op de loer.

Ir. S. VAN RAVESTEYN.

BRANCUSI.
TORSO VAN EEN JONG MENSCH.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Kort verslag Ledenvergadering B.N.A. op 17 April 1926. — Berichten. — Reisschetsen van W. v. d. Sluys. — Rotterdamse Post XII, door Periscopius. — Ontvangen Boekwerken, door D. F. S. en J. P. M. — De stadhuishouwen te 's-Gravenhage.

KORT VERSLAG LEDENVERGADERING B.N.A. OP 17 APRIL 1926.

De vergadering op 17 April was druk bezocht, 37 leden teekenden de presentielijst. De voorzitter, de heer P. G. Buskens, sprak er in zijn openingswoord zijn verheugenis over uit, dat het aantal architecten, dat tot den B.N.A. toetreedt, gestadig aangroeit. Hij deelde voorts mede dat de commissie ter bestudering van de vraagstukken op het gebied van de uitvoering van centrale verwarmingsinstallaties haar rapport bij het Bestuur heeft ingezonden, alsook dat de Commissie voor de Wettelijke bescherming van den architectentitel een nader rapport heeft uitgebracht over de opleiding van den architect.

Een punt van ernstige discussie werd de mededeeling over de oprichting van de Christelijke Vereniging van Architecten, die in Dec. j.l. plaats vond. Was de vergadering in het algemeen van gevoelen dat het sterke verband tusschen religie en aesthetiek, de aansluiting van de architecten in groepen van een bepaalde gezindheid verklaarbaar maakt, en dat deze groepeerings uit een cultureel oogpunt niet verwerpelijk moeten worden geacht, de tendens van deze groepen om zich ook op maatschappelijk terrein te bewegen, om vakbelangen te willen bevorderen, werd daarentegen als een gevaar voor het streven van den B.N.A. aangemerkt.

Na een uitvoerige bespreking werd voorts besloten in de handleiding betreffende Schoonheidscommissies op te nemen dat het wenschelijk is dat de leden van zulk een commissie bevoegden zijn, en dat de meerderheid daarvan zal moeten bestaan uit architecten, te benoemen in overleg met den B.N.A. Wat het hooger beroep betreft zal in de bedoelde handleiding alleen uitgedrukt worden, dat uit het karakter van adviescommissie, dat de S. C. draagt, tusschen deze commissie en het lichaam, waaraan zij haar adviezen uitbrengt, geen hooger beroepcommissie kan worden ingeschakeld.

Aan de orde was verder de bespreking over de afschaffing van provisie op de stelposten in de bestekken. Gehoord de discussie zal het Bestuur trachten een clause op te stellen, waarin de verschillende moeilijkheden aan dit punt in de praktijk verbonden, zijn te ondervangen.

Hierna werd behandeld de concept-regeling voor het Honorarium voor Volkswoningbouw, die op enkele uitzonderingen na, werd goedgekeurd. De opmerkingen zullen ter kennis worden gebracht van de commissie, die het concept opstelde.

Tot vertegenwoordiger van den B.N.A. in het Bestuur van de Vereniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht werd benoemd de heer N. Lausdorp, architect B.N.A. te Amsterdam, tot afgevaardigde van den B.N.A. op de in Juni a.s. te houden Bundestagung van den Bund Deutscher Architekten te Düsseldorf de heer Dr. Ir. D. F. Slothouwer.

BERICHTEN.

GROOT AMSTERDAM. Door den Stedebouwkundigen Raad van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw is aan Heeren Burgemeester en Wethouders der gemeente Amsterdam een schrijven gezonden, over het plan Groot Amsterdam. Met het oog op de belangrijkheid van dit schrijven, waarin het plan aan een algemeene, en gedeeltelijk ook critische beschouwing wordt onderworpen, meenen wij dit schrijven, als vervolg op de in ons vorig nummer gegeven toelichting op het plan van den ontwerper zelf, te moeten laten volgen. Het schrijven is een uitloesel van een vergadering, van den Stedebouwkundigen raad met de verschillende bij het plan betrokken autoriteiten.

I.

Wij lezen dan: „Algemeen bleek van instemming met den door het dagelijksch bestuur der gemeente ingeslagen weg om, alvorens een ontwerp voor een uitbreidingsplan volgens de Woningwet aan den gemeenteraad over te leggen, van dezen een uitspraak te vragen over de beginselen, de hoofdlijnen, welke daaraan ten grondslag zullen moeten liggen.

Twijfel werd evenwel uitgesproken aangaande juridische beteekenis der voordracht. Zal het ingediende plan, eenmaal aangenomen, de daarop aangegeven lijnen en begrenzingen onwrikbaar vastleggen, aldus dat het later in te dienen definitief ontwerp daarin geen wijziging kan brengen? Dit leek onwaarschijnlijk. De geheele opzet is daarvoor te globaal, te weinig tot in de consequenties overwogen. Had het plan deze strekking, dan zou het, ook wanneer het zich tot het volstrekt onmisbare beperkte, in zijn lijnen en indeeling de rijpe toekomst moeten zijn van een diepgaande, doorloefde studie. Want in die lijnen en indeeling wordt het karakter der toekomstige uitbreiding vastgelegd; de schoone orde van het toekomstige Amsterdam zal daarin haar fundament hebben te vinden. Aanspraak op zoodanige beteekenis zal het schema-ontwerp niet willen doen gelden.

Beteekent dit derhalve niet meer dan een „gedachten“-plan, een neerlegging van beginselen, bij verdere uitwerking in acht te nemen, dan zal bij die uitwerking op verschillende onderdeelen afwijking geboden blijken. Maar, zoo werd opgemerkt, waar deze wel, waar zij niet geoorloofd zal zijn, zal niet vaststaan; mist het plan derhalve niet de toch onmisbare stelligheid? Het laat ruimte voor zoodanige wijzigingen dat de beteekenis ervan en daarmee die van de door den gemeenteraad genomen beslissingen, vrijwel geheel tenietgaat. Dit is, zoo werd betoogd, alleen te ondervangen, zoo de Raad zich tevens uitsprekt over een aantal beginselen, welke bij opstelling van het nieuwe plan zijn in acht te nemen, beginselen, zoo stellig geformuleerd, dat ze aan den ontwerper van het nieuwe plan een inderdaad bindende aanwijzing geven.

Deze hoofdaangelegenheden, aangaande welke de gemeenteraad zich alsdan zou hebben uit te spreken, vonden in de vergadering van den Stedebouwkundigen Raad bespreking.

Zijn deze beginselen aanvaard, zoo was de gedachten gang, dan zoude aan B. en W. de opdracht zijn te geven een nieuw plan te doen vervaardigen, dat met inachtneming daarvan, overeenkomstig de desbetreffende voorschriften van de artikelen 10 en 11 van het Woningbesluit, voor het terrein binnen den Ceintuurspoorweg in detail ware uit te werken en daarbuiten als geraamteplan te ontwerpen.

Op de buitengewone eischen, aan welke de ontwerper daarvan zal hebben te voldoen, werd gewezen. De opvatting, als zou het ontwerpen van een plan niet anders zijn dan het trekken van eenige logische conclusies uit vaststaande feiten, werd als minder juist gekwalificeerd. Van de meest zakelijke aanvaarding der gegevens uitgaande, zal het integendeel alleen aan een man met groot scheppend vermogen gelukken om, de mogelijkheden van het toekomstig leven der stad voor zich ziende, daarvoor een nieuwen vorm te beelden, gelijkwaardig aan dien, welken Hendrik de Keyzer aan het Amsterdam der 17e eeuw schonk.

II.

De vraag werd gesteld of de gemeenteraad thans inderdaad in staat zal zijn zich uit te spreken over de beginselen. Immers zulk een uitspraak zal moeten steunen op een wel gefundeerd inzicht in alle aangelegenheden, welke in verband met het plan van belang zijn. Beschikt, zoo werd gevraagd, hij over de noodige gegevens daartoe? Nôch in de voordracht, nôch op de kaart zijn deze aan te treffen; nôch de een, nôch de ander geeft blijk van een zoo grondige voorbereiding, van een zoo abzijdige beschouwing van alle vraagstukken, als voor het scheppen van een nieuwen vorm voor het groeiend organisme van een stad als Amsterdam nog worden verlangd, en als in het buitenland herhaaldelijk wanneer het de uitbreiding eener belangrijke gemeente betrof, werd aangetroffen.

Er zijn thans in Amsterdam vele vraagstukken aan de orde, waarvan het ten deele dadelijk vaststaat dat zij met dit ontwerp onmiddellijk verband houden of waarvan althans

behoort te worden onderzocht of ze thans bij het formuleeren der hoofdbeginnselen der toekomstige uitbreiding buiten beschouwing kunnen worden gelaten, zonder dat daarvan in de toekomst bedenkelijke gevolgen zijn te vreezen. Zoo ooit, dan is het bij het nemen van beslissingen aangaande een uitbreidingsplan van belang het geheel te overzien; immers het wezen van zulk een plan is het voorzien en voorbereiden van een toekomstige orde in een veelheid, wier elementen in samenhang en evenwicht moeten worden gebracht. Wat over het hoofd wordt gezien, staat gereed om straks zijn aanwezigheid pijnlijk te doen gevoelen.

Van belang werden in dit verband geacht de vraag of de havens hun uitbreiding in hoofdzaak naar het Oosten of naar het Westen zullen hebben te vinden, de verkeersverbeteringen in de binnenstad, het oordeel der Tuinstadcommissie omtrent de toekomstige stadsuitbreiding, de oplossing voor de oeververbindingen en voor de verbinding der havens West en Oost (hoogkanaal), de aanleg van een bosch buiten de gemeentegrens, de voortzetting der ophooging of bouw op polderpeil.

Men erkende ondertusschen dat, hoezeer het in abstracto gewenscht zou zijn met het nemen van beslissingen te wachten, totdat het geheel kan worden overzien, de snel voortschrijdende uitbreiding der stad ertoe dwingt spoedig behouwing-plannen vast te stellen voor de terreinen, het naast aan de bestaande behouwing grenzende. Dit brengt mede eenzijdig de wenschelijkheid om thans alleen die beslissingen te nemen, welke volstrekt onmisbaar zijn ten einde die behouwing-plannen een organische plaats in de toekomstige ontwikkeling der stad te doen innemen, anderzijds de noodzakelijkheid om aan de onmiddellijk voor te bereiden plannen een beperkten omvang te geven, ten einde zoo veel mogelijk de gelegenheid open te houden om bij verdere uitwerking rekening te houden met thans uit te stellen, maar binnenkort te nemen beslissingen.

In verband hiermede zoude de onmiddellijke overlegging van alle beschikbare gegevens en rapporten, en voorbereiding zoo spoedig mogelijk van die, welke thans nog niet gereed zijn, noodzakelijk zijn.

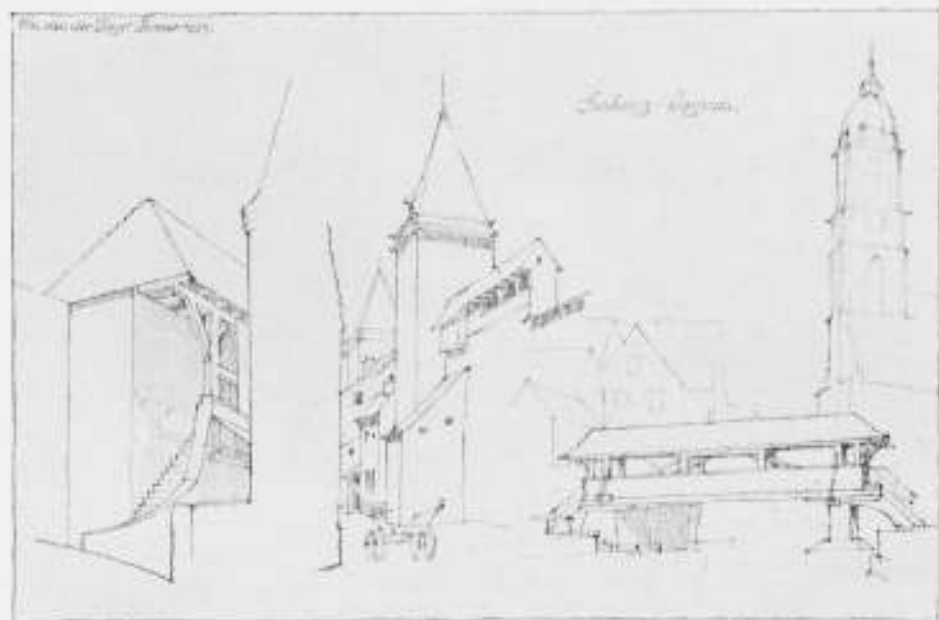
III.

Stelt aldus de Raad de beginselen der toekomstige uitbreiding van Amsterdam vast, in wel geformuleerde conclusies, dan zullen B. en W., zoo werd gemeend, niet kunnen volstaan met voorbereiding van een op deze steunend uitbreidingsplan, maar zullen reeds dadelijk maatregelen moeten worden genomen, opdat voorkomen worde dat gedurende den tijd van voorbereiding zich toestanden ontwikkelen, welke bij de uitwerking en uitvoering van het plan aan het vasthouden der aanvaarde beginselen in den weg zouden staan.

Hierbij werd in het bijzonder gedacht aan het handhaven van het landelijk karakter van die gedeelten binnen de gemeente en daarbuiten, waar men dit wenscht te behouden door voorschriften in de bouwverordening, door Hinderwet-verordeningen, zoo noodig door verwerving door de gemeente, enz. Ook zou, wanneer tot aanleg van parken wordt besloten, met de verwerving van de daarvoor benodigde gronden, eventueel door onteigening, behooren te worden begonnen.

Het bestuur van den Stedebouwkundigen Raad van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw

w.g. J. P. FOCKEMA ANDREAE, Voorzitter.
w.g. D. HUDIG, Secretaris.

REISSCHETSEN VAN DEN HEER W. VAN DER SLUYS.

REISSCHETSEN VAN W. v. d. SLUYS.

Wij nemen hierbij nog een drietal reisschetsen op van den heer W. van der Sluys te Rotterdam, die gezamenlijk met den heer Hendriks het vorig jaar een reis door Zuid Duitschland maakte. (Zie ook pag. 36 en 37).

ROTTERDAMSCH E POST XII.

Zoals reeds door Ir. A. H. van Rood in No. 15 van dit blad is medegedeeld, hebben niet minder dan zeventien Rotterdamsche raadsleden (en onder welke lang niet de minsten) de „tragische vergissing” begaan tegen diens brugontwerp te stemmen.

Men weet uit ons vorig schrijven dat ook wij aan het andere ontwerp de voorkeur hebben gegeven en alzoo, althans naar het oordeel van Ir. van R., geacht kunnen worden te behooren tot hen, die te weinig beschaafd zijn om te onderscheiden tussehen „groot en grootsch” en tot hen, voor wie het lezen van „op bescheiden wijze” voorgestelde teekeningen te moeilijk is.

Achteraf willen wij wel verklappen dat, op deze weinig objectieve wijze doorredeneerende, voor het overgrote deel der tot den B.N.A. behorende Rotterdamse architecten zelfs het zien van maquettes blijkbaar een onbegonnen werk is, want ook na het gezamenlijk en „en conferencie” passeeren van dit ezelsbruggetje blijkt men niet in staat geweest te zijn het „aesthetisch effect” van Ir. van R.'s ontwerp ook zelfs maar te „beoordeelen”.

Men was namelijk, op een enkele bekende uitzondering na, bij deze gelegenheid geenszins van de superioriteit van dit ontwerp te overtuigen.

Gelukkig hebben wij nog geen enkel collega ontmoet, die zich de tamelijk eenzijdige terechtwijzingen van den ontwerper heeft aangetrokken, daarentegen was men eer geneigd uit zijn artikel de conclusie te trekken dat de heer van Rood roekeloos genoeg geweest is zóóveel bescheidenheid in zijn prijsvraagteekeningen neer te leggen, dat hij thans laboreert aan een opvallend tekort aan deze toch zoo heminnelijke eigenschap.

Mogelijk dat, wanneer de brug voltooid is, eenmaal de schrijver, op een regenachtigen dag geduldig wachtend voor de huizenhooge en van mest en modder druipende kleppen van zijn brug, de gunstige gelegenheid zal vinden terug te keeren tot een meer juiste mate van bescheidenheid, althans in zooverre, dat hij zijn collega's in den B.N.A. wederom zal toestaan een eigen meening erop na te houden.

Zoo de Rotterdamse Raad, inplaats van uit politieke groepen, uit vertegenwoordigers van de plaatselijke pers en uit architecten zou hebben bestaan, zou zonder twijfel het kloeke ontwerp van Ir. Emmen's hefbrug voor uitvoering zijn aangewezen.

Dat het havenbeeld op de plaats des onheils veel kan verdragen, blijkt wel reeds nu de op zichzelf niet fraaie ijzeren spoorweghefbrug in groote lijnen de voltooiing nadert.

Ook hier blijkt weer dat Rotterdam een eigen grootsch karakter heeft en niet zonder meer met andere steden moet worden vergeleken. PERISCOPIUS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst, door Frans Vermeulen. Afl. 3, Den Haag, Martinus Nijhoff.

De reden, dat de tweede aflevering hier niet werd besproken is de volgende: de eerste aflevering werd in November 1923 uitvoerig aangekondigd, doch bij het verschijnen van de tweede aflevering werd de bespreking zeer bemoeielijkt omdat de verhoudingen van het geheele werk niet waren te beoordeelen. Men kreeg het gevoel over een beeldhouwwerk te moeten spreken, waarvan slechts een gedeelte zichtbaar was. Het werk dat hier door den heer Vermeulen verriicht wordt is te belangrijk dan dat men met een enkele aankondiging zou kunnen volstaan.

Dat nu eindelijk toch iets over de derde aflevering gezegd wordt komt voort uit geheel andere oorzaken. In de eerste plaats is het noodig met erkentelijkheid te constateeren dat de grootsche opzet in geenen deele verslapt. Nadat in de tweede aflevering de vroeg-romaansche periode is behandeld en een zeer belangwekkend overzicht is gegeven van stroomingen in de romaansche bouwkunst is de derde aflevering gewijd aan de romaansche bouwstelsels in ons land. Ook nu weer treft de degelijke behandeling der materie en de breede beschouwingwijze, hetgeen ook tot uiting komt in de uitvoerige literatuuropgave.

Het is reeds geruimen tijd geleden dat deze derde aflevering kwam en voor een deel is deze bespreking tot nog toe achterwege gebleven omdat het zoo moeilijk is bezwaren te doen hooren wanneer men toch zooveel ontvangt. De hoop dat door een spoedig verschijnen der vierde aflevering deze bezwaren opgeheven zouden blijken is niet verwezenlijkt en daarom worden deze alsnog hier te berde gebracht.

De verschijning geschiedt zeer langzaam, in 1923 kwam de eerste aflevering en nu liggen er nog slechts drie met een totaal van 240 bladzijden tekst. Terwijl bij de tweede aflevering geen oordeel gevormd kon worden over de verhoudingen der

verschillende onderdeelen van het heele werk krijgt men nu een onrustig gevoel dat men deze verhoudingen niet meer begrijpt. Het geheele werk zal bestaan uit 640 bladz. en nu er 240 zijn verschenen bevinden wij ons nog in de romaansche periode.

Nu is het onloochenbaar dat juist over de renaissance veel verschenen is waarnaar verwezen kan worden, terwijl over de vroegere tijdperken pionierswerk verricht is moeten worden, maar dit neemt niet weg dat het te betreuren zou zijn als daardoor in het geheele werk de juiste verhoudingen verloren zouden gaan. Over de 18de eeuw dient ook nog meer uitvoerig geschreven te worden, zoodat men het onangenaam gevoel krijgt dat de schrijver in deze eerste 2 afleveringen te uitvoerig is geweest of dat de opzet van het geheele werk alsnog verandering moet ondergaan.

Laat ons intusschen hopen dat de schrijver ons spoedig overtuigt van de onjuistheid dezer bezwaren, in ieder geval zijn we zeer erkentelijk voor den grooten arbeid die nu door hem wordt verricht. D. F. S.

L'Architecture Religieuse du Brabant au XVIIe Siècle par Dr. Ir. J. H. Plantenga, Den Haag, Martinus Nijhoff. Prijs f 21.—

L'Architecture Religieuse dans L'Ancien duché de Brabant depuis le Règne des Archiducs jusqu'au Gouvernement Autrichien (1598—1713) is de tweede, meer preciseerende titel van dit omvangrijke werk, welks verschijning alleen al gerechtvaardigd zou zijn doordat het ons op zulk een opvallende wijze het gebrek aan belangstelling laat zien dat wij — ook in onze geschiedvorschening — getoond hebben in een periode van de bouwkunst van een zoo nabij-land, die blijkt toch zeker aanspraak op betere kennis en waardloering te hebben mogen maken. Want het is wel zeker dat onze oppervlakkige studie van dit tijdperk der kunst in de Zuidelijke Nederlanden, oorzaak is geweest van de overschatting van Rubens' invloed.

Het geringschatten en het negeren van de eigenlijke schoonheid van de 17e eeuwse architectuur van België vindt niet onmogelijk mede zijn oorzaak daarin dat het glorieus tijdperk van onze Noord-Nederlandsche bouwkunst ter zeffder tijd aan ons nageslacht een gevoel gaf van superioriteit boven onze Zuidelijke bureu. Hoe dit zij, onze kennis en onze belangstelling voor de Belgische architectuur der 17e eeuw mag niet groot genoemd worden. Als wij in het werk van Prof. Henri Evers een halve pagina gewijd vinden aan de bouwwerken der Belgische barok met de veelzeggende notitie „dat Francart, Cobergher en Anguillon de voornaamste bouwmeesters waren”, dan zijn wij zelfs verontschuldigd de namen van deze architecten spoedig te vergeten, met hun nietgenoemde werken erbij.

Maar het is niet hierom dat den heer Dr. Plantenga lof toekomt als schrijver van dit werk, want zijn werk wijst niet alleen op een leemte in onze kunsthistorische litteratuur, het vult die leemte aan op een buitengewoon volledige en wetenschappelijk waardevolle wijze. Achtereenvolgens worden door hem in dit boek het leven en de werken besproken van de architecten Cobergher en Francart, Aguilon en Huysens, Fayd'Herbe en Hesius, waarbij, steunende op diepgaande en omvangrijke archiefstudie op de kleinste en fijnste details wordt ingegaan. Daartusschendoor wordt de aandacht gevestigd op verschillende onbekende meesters en hun werken in twee gelijke perioden over de 17e eeuw verdeeld, terwijl afzonderlijk een viertal Norbertijner kloosters worden besproken waarvan de vrijwel onbekende Abbatie de Parc architectonisch zeker de fraaiste en geschiedkundig de merkwaardigste is.

Vermelden wij voorts dat er een hoofdstuk is gewijd aan bouwfragmenten en aan de bouwwerken die gerekend kunnen worden tot den overgangstijd naar de 18e eeuw, dan heeft men hiermede een beknopt overzicht van den rijken inhoud van dit werk.

Immiddels is dit boek geen documentenverzameling over architecten en hun werken alleen. Dr. Plantenga heeft zijn historische studie laten voorafgaan door een beschouwing over het wezen van de Barok en de beteekenis van den term Barokstijl. Deze beschouwing gaat er van uit, dat de bouwkunst drie-dimensionaal is, doch

buiten en behalve dat, deze dubbel eigenschap (un double attribut) heeft dat men aan de bouwkunst kan onderkennen een ruimtevorm (l'intrastructure) en een plastischen vorm (l'extrastructure) wier onderlinge verhouding de stijl-vormen, beter nog het wezen der verschillende stijlen heeft bepaald. Was in de Griekse bouwkunst de plastische vorm alles, in de Gothische kathedralen is de ruimtevorm aan het woord. De herlevingsperiode, de Renaissance, streefde in den koepelbouw wederom naar de uiterste mogelijkheden van plastische schoonheid, in de Barok zien wij, parallel aan de Gothiek, den plastischen vorm weer verwaarloosd, (kenmerkend is de façade-architectuur der kerken) en den ruimte-vorm weer domineerend worden.

In de beschouwingen van den schrijver over de verschillende bouwwerken wordt de verhouding tusschen l'intrastructure en l'extrastructure voortdurend nagegaan, op grond waarvan hij zijn diepgaand onderzoek als volgt kan samenvatten: „La paternité du baroque brabançon peut être revendiquée par l'oeuvre des architectes romains de la fin du XVIe siècle, mais ce fut la tradition gothique du Brabant qui l'enfant et lui donna une existence réelle. Enfant né de leur fusion, il présentait les traits de l'un et de l'autre, mais il possédait, en outre, une physionomie propre, une marque individuelle, une personnalité indéniable. Nous y reconnaissons un mélange et pourtant une unité qui ne se laisse point définir: telle une personne vivante, avec tout le charme inattendu de son être, dans son épanouissement insoupçonné”.

In dit belangrijke en fraai uitgevoerde boekwerk zijn 261 afbeeldingen opgenomen behalve de 26 mooie lichtdrukplaten buiten den tekst waarvan vooral de interieur-opnamen der kerken te roemen zijn om de scherpe en toch gevoelige detaillering.

Wij herinneren er ten slotte aan dat de heer Plantenga het documenteele gedeelte over de architecten en hun werken als dissertatie heeft gebezigd bij zijn promotie tot Doctor in de Techn. Wetenschappen in November van het vorig jaar. J. P. M.

DE STADHUISBOUW TE 's-GRAVENHAGE.

Met betrekking tot het vraagstuk van den stadhuisbouw hebben B. en W. zich opnieuw met een voorstel tot den Raad gewend. B. en W. zetten daarin uitvoerig uiteen, dat het nu gewenscht is, dat gelegenheid wordt gegeven een keuze te doen tusschen de plannen welke thans de aandacht vragen, het bouwen van het stadhuis aan het Spui op het daarvoor aangewezen terrein of op een ander terrein ter plaatse, en het bouwen van het stadhuis door verbouwen en uitbreiden van het tegenwoordige gebouw. Voor het doen van een keuze zal het noodig zijn tevens een denkbeeld te krijgen van de oplossing van de verkeersvraagstukken in de omgeving van het stadhuis en ten slotte van de kosten, welke de plannen medebrengen.

Met het denkbeeld van de Stadhuiscommissie, een opdracht te geven voor de bestudeering van dit vraagstuk aan de architecten Dr. H. P. Berlage en J. Limburg, kunnen B. en W. zich geheel vereenigen.

De bedoeling is, dat thans een programma van eischen wordt opgesteld en dat gegeven zal worden een omschrijving van de eischen bij het bouwen van een Stadhuis aan de omgeving te stellen. De beide architecten zullen gezamenlijk twee vóór-ontwerpen maken, waarbij het stedenbouwkundig vraagstuk, door den bouw gesteld, onder de oogen wordt gezien, één voor den bouw van een Stadhuis aan het Spui, het ander voor den bouw van een Stadhuis Groenmarkt-Kerkplein. De architecten zullen over de beide plannen ten slotte een gemeenschappelijk advies uitbrengen. Met de heeren Berlage en Limburg is deze opdracht besproken en in beginsel kunnen beide architecten zich daarmee vereenigen. De studie en uitwerking van de plannen zullen ongeveer een jaar tijd kosten. De te maken kosten zullen bedragen f 50.000.—.

Met betrekking tot dit, ook naar de meening van B. en W. hooge bedrag, vestigen B. en W. er de aandacht op, dat een voorloopige uitwerking van het plan-Spui toch zou moeten plaats vinden. Het groote belang, dat er voor de gemeente bij betrokken is om, gelet op alle consequenties, te kunnen beslissen, waar en hoe het nieuwe Stadhuis zal tot stand komen, rechtvaardigt ook de uitgave. Ten slotte zal thans, in afwachting van het ander te nemen besluit, geen uitvoering worden gegeven aan het plan om op de plaats van het tegenwoordige gebouw van de „Vette Hen” een nieuw hulpgebouw te zetten, hetgeen voorloopig een belangrijke besparing beteekent.

Door deze opdracht zal — dit is uitdrukkelijk de bedoeling — niet worden vooruitgelopen op de keuze van den architect, aan wien t. z. l. de bouw van het Stadhuis zal worden opgedragen. B. en W. stellen den Gemeenteraad voor, hen te machtigen de voren aangegeven opdracht te geven en voor dit doel een crediet toe te staan groot f 50.000, te betalen uit de gelden van het fonds voor den stadhuisbouw.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Berichten. — Over ruimtevorm en plastische vorm en over het wezen der barok, door Dr. Ir. J. H. Plantenga. — Paviljoen in het Wilhelminapark te Utrecht. — Politiebureau aan de Tolsteegbrug te Utrecht. — De bebouwing in Zuid.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

Adres van den kring „Hilversum” aan B. en W. van Hilversum.

Aan

Burgemeester en Wethouders van Hilversum.

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen:

Het bestuur van den kring Hilversum, Bond van Nederlandsche Architecten, dat op de laatstgehouden vergadering van den kring, door verschillende leden de aandacht werd gevestigd op de aankondiging, in groote letters, die door de gemeente geplaatst is op den zijmuur van het te sloopen bouwblok Koningstraat, hoek Nieuweg, die aldus luidt:

Te koop: Bouwterrein aan een door de gemeente aan te leggen plein. Prachtig geschikt voor den bouw van 4 winkelhuisen. Vraagt tekening en prijs bij Publieke Werken.

Waaruit blijkt dat door den directeur van P.W., volgens uw opdracht, plannen zijn ontworpen voor particulieren bouw en deze plannen, als lokmiddel mede te koop worden geboden.

De kring Hilversum heeft de eer U er met nadruk op te wijzen, dat hierdoor een oerlijke concurrentie wordt aangedaan:

ten eerste:

Aan eigenaren van anderen bouwgrond, omdat — kosteloos of tegen lagen prijs — bouwplannen worden aangeboden, die door ambtenaren in dienst Uwer gemeente zijn vervaardigd;

ten tweede:

Aan de particuliere architecten, aan wie de kans, om voor die terreinen opdracht tot den bouw te ontvangen, wordt ontnomen.

Dit geval staat niet op zichzelf. In de laatste jaren is aan de taak van den Directeur van P.W. en zijn staf steeds grooter uitbreiding gegeven.

ten eerste:

Omdat het leeuwendeel der plannen voor volkshuisvesting, ten deele met voorbijgaan van bestaande vereenigingen, door het bureau van P.W. werd ontworpen;

ten tweede:

omdat gebouwen, gesubsidieerd door Rijk en Gemeente, als daar zijn:

Het verkeershuis.

Openbare Leeszaal aan den Nieuweg.

Verschillende gebouwen voor bijzonder onderwijs,

naar ontwerpen van den directeur van P.W. werden uitgevoerd,

terwijl scholen voor openbaar onderwijs reeds zoodanig worden ontworpen, dat scholen voor bijzonder onderwijs daaraan kunnen worden aangebouwd en dit vóór dat nog eenige aanvraag in dien geest bij het gemeentebestuur is ingekomen.

Bovendien ondervinden particuliere architecten reeds ernstig nadeel van ter zake totaal onbevoegden, waarvan het grootste deel der in de laatste jaren verzezen gebouwen de onmiskenbare sporen draagt. In plaats van de opdrachtgevers te verwijzen naar bekwame

architecten worden door het bureau van P.W. op verzoek van de schoonheidscommissie, bovendien somtijds kosteloos gevelontwerpen gemaakt (b.v. Café naast het Verkeershuis e.a.).

Het komt den kring Hilversum voor, dat aan het bureau van P.W. een uitbreiding wordt gegeven, die met het belang der gemeente in strijd is en dat een dergelijke gemeentebemoeiing, de krachtige ontplooiing van het particulier initiatief belet;

terwijl het toch bekend is dat de meerderheid der burgerij, dus ook de meerderheid van den gemeenteraad in principe tegen een dergelijke uitbreiding der gemeentebemoeiing gekant is.

Waarom de kring Hilversum Uw college verzoekt te willen besluiten:

- a. Aan de ambtenaren van P.W. uitsluitend opdracht te verleen, voor het ontwerpen van gemeentelijke bouwwerken.
- b. Te bevorderen, dat alle particuliere bouwwerken, ook die gesubsidieerd worden door Rijk en gemeente, door de bekwaame particuliere bouwmeesters, die Hilversum bezit, worden ontworpen, opdat voor hen voldoende gelegenheid zij, hun krachten te geven aan de belangrijke gebouwen, die Hilversum noodig heeft.

Hetwelk doende, enz.

Het Bestuur van den Kring:

(w.g.) E. VERSCHUYL, Voorzitter.

(w.g.) JAC. PH. WORMSER, Secretaris.

Hilversum, 20 April 1926.

VOOGDIJ VAN DEN B.N.A. Eenigen tijd geleden werd door het Dag. Bestuur van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw een vergadering gehouden met vertegenwoordigers van verschillende gewestelijke schoonheidscommissies, zooals de Adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland, het Geldersch Genootschap tot bevordering en instandhouding van de schoonheid van stad en land, het Oversticht, Genootschap tot bevordering en instandhouding van het Landelijk en Stedelijk Schoon in de provincie Overijssel, den Bond Heemschut, en verschillende belangstellenden uit eenige provincies, met de bedoeling een band te leggen tusschen de bestaande organisaties en tevens te bevorderen dat in provincies, waar deze werkzaamheid nog niet ter hand is genomen soortgelijke organisaties zouden tot stand komen.

Op de bewuste vergadering bracht de heer Mr. Van Lanschot verslag uit over Noord-Brabant en over de pogingen in die provincie te werk gesteld om een provinciale schoonheidscommissie in te stellen. In het uitvoerige verslag dezer vergadering lezen wij nu: „Men stelt zich de organisatie aldus voor dat de Commissie zal worden gevormd door den voorzitter en eenige leden van de afdeling Noord-Brabant der Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten. Dit bestuur zal dan de leden der Schoonheidscommissie aanwijzen. Hierbij is het uitdrukkelijk de bedoeling, de voogdij van den B.N.A. te ontgaan...”

Over deze eenigszins bevreemdende uitdrukking, immers de heer van Lanschot is burgemeester van 's-Hertogenbosch, waar de leden van de schoonheidscommissie steeds in welwillend overleg met het gemeentebestuur door den B.N.A. zijn voorgedragen, heeft de Voorzitter van den B.N.A. een nadere opheldering gevraagd. Mr. v. Lanschot heeft hierop verklaard dat „de B.N.A. door de benoeming der leden der Bossche Schoonheidscommissie over die commissie voogdij uitoefent en ik kan niet anders verklaren, dan dat we daaraan een goeden en zorgzamen voogd hebben. Ik verklaar zeer gaarne, dat ik voor die voogdij over de Bossche Schoonheidscommissie tot nu toe niet anders dan mijn volle waardeering heb. Zij, die de bewuste opmerking in het verslag hebben gelezen, weten dus dat daarmede geen kleineering is bedoeld geweest.

BERICHTEN.

DE KERK TE BORCULO. De herbouw der Ned. Herv. Kerk te Boreulo zal onder architectuur van de Rijksmonumentenzorg, afd. B. op kosten van het Provinciaal Steuncomité in den vroegeren vorm geschieden.

DE TUNNEL VAN DE ROVE. Een scherpzinnig lezer maakt er ons op attent, dat naar de perspectieven te oordeelen, de tunnel van de Rove bij Marseille, zie de afbeeldingen op pag. 160, langer zal moeten zijn dan 200 M. Dit is inderdaad zoo. De tunnel is 7200 M. lang.

OVER RUIMTEVORM EN PLASTISCHE VORM EN OVER HET WEZEN DER BAROK ¹⁾.

door Dr. Ir. J. H. PLANTENGA.

Bouwkunst is een kunst van schoone verhoudingen. Doch daarmede is allerminst het essentiële reeds gezegd. Wie de bouwkunst in haar diepte benaderen wil, doet dat mogelijk het best, door de drie kunsten: schilderkunst, beeldhouwkunst en bouwkunst in hare uitgebreidheid te vergelijken. Op te merken valt dan, dat de schilderkunst zich in twee dimensies beweegt, terwijl bij haar de derde dimensie, de diepte, illusoir wordt weergegeven; de beeldhouwkunst daarentegen beweegt zich werkelijk in drie dimensies. Ook de bouwkunst is drie-dimensionaal, doch zij heeft buiten en behalve dat, een dubbel-eigenschap — een dubbel attribuut — en wel deze, dat men aan de bouwkunst kan onderkennen een *ruimte-vorm* en een *plastische-vorm*. Eerst wanneer deze twee attributen met hun eigenschappen en verhoudingen en in hun onderlinge verhouding zijn doordacht, kan men zeggen de bouwkunst tot op den grond te hebben gepeild.

Niet altijd in den loop der tijden hebben *ruimte-vorm* en *plastische-vorm* een gelijke rol gespeeld, en zulks laat zich geredelijk verklaren. Te veel heeft steeds de architectuur samengehangen met cultuur, klimaat, voorhanden materiaal enz., enz., om niet voortdurend wisselend en van al deze factoren afhankelijk te zijn, waardoor dan weer het ééne, dan weer het andere attribuut op den voorgrond trad.

In de klassieke Griekse cultuur was de *plastische-vorm* alles. De *ruimte-vorm* van den tempel onderging niet of nauwelijks eenige wijziging in den loop der eeuwen. De Grieken voelden plastisch bij uitstek ²⁾ en het is dan ook allerminst een toevalligheid, dat de beeldhouwkunst bij hen tot zoo grooten bloei gekomen is. Waar in den Griekseken tijd de Panatheneën gevierd werden, daar was de goddelijke dienst buiten, vóór den ingang van den tempel. Deze zelve was de relikwiekast, waarin zich het goddelijk beeld bevond, doch waarin noch de prediking werd aangehoord, noch gebeden werden opgezonden door de verzamelde menigte.

Cultuur en zeden, klimaat en materiaal gingen hand aan hand; groot behoefte de ruimte niet te zijn, en zoo hield men zich aan de architraafbouw.

De gewelfbouw met de grootere ruimte-ontwikkeling komt eerst door de West- en Oost-Romeinse cultuur — deze laatste vond haar bereids bij de Sassaniden in Perzië — in Europa. Andere zeden, andere cultuur vroegen andere bouwwerken; de groote thermen en basilieken ontstonden, met hun ton-, hun kruis- en hun koepelgewelven.

De Christenen, na de periode der catacomben, bouwden om te beginnen in directe aansluiting met deze constructiewijzen, tenminste in zooverre zij zich van de houten overdekking losmaakten. Zoo ontstonden in West-Europa onder invloed van Rome, van Byzantium, van Syrië, de Romaansche kerken met hun koepels op pendentiefs, hun tongewelven en hun primitieve kruisgewelven.

Andere factoren — een ander klimaat, ander materiaal en andere godsdienstvormen — zijn nu in het spel. Een groote menigte is nu steeds binnen bijeen, om aandachtig de prediking en de heilige sacramenten bij te wonen. Zoo stelt zich het ruimte-probleem vanzelf vóóran in de belangstelling van den bouwmeester, die de overwielingsmethoden der oudheid opnemend, deze in de Gothiek tot een ongekennde hoogte opvoert.

Voor alles is dus nu de *ruimte-vorm* aan het woord; geen Gothische Kathedraal laat zich à priori van buitenaf begrijpen en het fijne stabiliteitssysteem van ribben-gewelf, luchthoog en contrafort kan alleen doorvoeld worden, wanneer men het beschouwt als een noodwendigheid *van binnen uit*. De *plastische-vorm* komt hierbij

¹⁾ Dit artikel is, behoudens enkele wijzigingen, de oorspronkelijke tekst van de „Introduction” van ons werk „L'architecture religieuse du Brabant au XVIIe siècle”, dat 11. Januari bij Martinus Nijhoff is verschenen.

²⁾ Zie o.a. Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes* 1 p.p. 241 e.v.

op het tweede plan, slechts aan één der begrenzende vlakken ervan, den voorgevel, wordt de volle aandacht geschonken; en hoe schoon deze gevel ook veelal moge zijn, geen middeleeuwsche kerkbouw heeft ooit maar bij benadering van buiten den indruk kunnen of willen maken, die binnen wordt bereikt.

Dat was het, wat de Renaissance aan de Gothiek verweet, zonder mogelijk zelve goed te begrijpen, waar het om ging. Een aesthetisch bevredigende *plastische vorm* hadden de kathedraalen niet, en van die zijde genomen laat het zich begrijpen, dat men op een bepaald tijdstip de middeleeuwsche kunst met minder vleierende epitheta bedacht. Met dat tijdstip is dan de zoogenaamde „Herlevingsperiode” ingeluid. Met haar komt een reactie, die in haar uitgebreidheid hier onbesproken moet blijven, doch waarvan in dit verband alleen gezegd moet worden, dat ze met zich mede bracht, om te beginnen, een sterk verlangen naar het plastisch volmaakte, waarmede onmiddellijk de belangstelling voor een lang onderdrukte vorm in de architectuur, de centraalbouw, naar boven kwam. Geen vorm toch, waarvan plastisch beschouwd, gezegd kan worden, dat ze in zoo hooge mate aan de uiterste eischen van schoonheid vermag te voldoen als de centrale koepelbouw, die, van alle kanten, onder alle hoeken gezien, een zoo zuiver en gelijkwaardig beeld oplevert. Bij den centraalbouw heerscht niet een gedeelte te veel of te weinig, geen onderdeel wordt teveel of te weinig zichtbaar in verhouding tot de rest, wanneer men zich om het gebouw heen beweegt, geen onaangename versnijdingen komen voor. Ook het inwendige geeft een groote eenheid en een groote overzichtelijkheid.

Brunelleschi en Bramante zijn hier de voormannen geweest, Michel Angelo de groote voltooiër. Milaan en Florence, Toili en Rome kregen hun centraalplannen en hun koepels, waarin de idealen der Italiaansche Renaissance-meesters benaderd of bereikt werden. Doch ook deze periode gaat voorbij en wanneer de tijd van Humanisme en Renaissance in Italië ten einde loopt, ontstaat er die wijziging in de bouwkunst (en in de andere beeldende kunsten) die leidt tot den stijl, welke men als Barok bestempelt. Wat de vorm betreft, laat zich *in den beginne* de Barok wel voortzetting der Renaissance noemen zonder meer, doch daarmee is zeer zeker nog niet een definitie van „Barok” gegeven, die het begrip uitput. Ook de etymologische verklaring van het woord helpt ons slechts ten deele op weg, is ten deele zeer misleidend ¹⁾, terwijl verschillende definities uit de boeken der voorgaande eeuwen vrijwel allen mank gaan aan het subjectivisme der critici en kunstschrjvers. ²⁾

Laat ons trachten, langs indirecten weg het begrip te benaderen, door de periode aan het einde der Renaissance historisch te bezien.

In October 1517 sloeg Luther zijn thesen tegen den aflat aan de poort der Wittenbergsche Slotkapel. Tien jaar later volgde „il Saeco di Roma” en werd Clemens VII door de troepen van Karel V in de Engelenburch belegerd. De latente ontevredenheid brak zich baan tegen de methoden, die de Kerk zich had eigen gemaakt en tegen den persoon, die die Kerk als opvolger van Petrus heette te vertegenwoordigen. Het verkapt paganisme der Humanisten, dat tenslotte feitelijk alleen door een kleine coterie werd beleden, was binnengedrongen in dat gedeelte der aristocratie, dat als geestelijke leiders daartegen juist een bolwerk had moeten zijn: het Pauselijke hof was verwereldlijkt en onchristend. Doch het volk, in zijn diepste wezen, bleef vroom en wankelde slechts in zijn geloof en zijn godsvertrouwen door het tragisch spel in het Vaticaan, ten tijde van een Alexander VI; een spel, waarvan de ontknooping zich begon af te tekenen onder Leo X.

Doch de Kerk doorstond al die stormen. Wel had zij zich eerst in het defensief terug te trekken, wel moest zij eerst haar strijkrachten verzamelen en haar strijd-

¹⁾ Littre geeft: *Baroque*: *barroco*, *barroco*, perle qui n'est pas parfaitement ronde; port: *barroco*, même sens. Ces mots viennent sans doute de *baroco*, ancien terme de la scolastique, qui a souvent frappé par sa bizarrerie. Verder als verklaring: d'un bizarrerie choquante, en als voorbeeld van 't gebruik een citaat uit de *mémoires* van de St-Simon: „il était bien baroque de faire succéder l'abbé Bignon à Mr. de Tonnerre”. Diderot en d'Alembert (ed 1760) wijzen alleen op den zin v. h. woord t. t. v. de scolastiek. Een latere editie v. d. Enc. geeft: *Baroque*, *adjectif* en architecture, est une nuance du bizarre.

²⁾ Als zelfstandig naamwoord wordt het woord dan dus nog niet gebruikt.

³⁾ Zie Dr. Paul Schumann: *Barock und Rococo*, Kap. I.

wijzen herzien, doch niettemin, zij overwon, en een groot deel van Europa, dat reeds voor haar verloren was gegaan, wist zij terug te veroveren. Het Tridentinum (1545—1563) en daarnaast figuren als Ignatius van Loyola, met zijn machtig leger der Jezuïtenorde, Philips II van Spanje en Pausen als Paul IV, Pius V, Gregorius XIII en Sixtus V gaven achtereenvolgens aan de Kerk haar oude kracht en haar ouden luister weer terug.

Dat dit niet kon geschieden zonder een strenge discipline en een groote eenheid in handelen laat zich denken, en men verwondert zich dan ook geenszins (wanneer men diep van de behoeften en de noodwendige eischen van den tijd doordrongen is) dat men in Italië een nieuwe kerkbouwstijl ziet ontstaan, waarin om te beginnen een groote eenheid is waar te nemen, een eenheid, die onder meer haar oorsprong vond in het gemeen overleg der geestelijken, wier ideeën wij b.v. terugvinden in de *Acta Milanensis* van Carlo Borromeo, met name in het hoofdstuk „*Instructionum fabricae et suppellectilis*”.

Doch voorschriften werken reguleerend en bindend, nooit scheppend. De scheidende kracht moeten wij zoeken bij hen, die in die dagen meeleeften den strijd om het bestaan der Kerk, die meeleden met de gezonkenheid, die medejubelden bij de heropleving. Onder hen neemt de grjze Michel Angelo een eerste plaats in. Bij hem vinden wij het leed, en dat leed vertolkt in de materie, bij hem is er strijd in de schoonheid, bij hem het „*douloureux sublime*” gelijk Taine het zoo treffend zegt.

Echter, feitelijk eerst na den dood van Michel Angelo, onder Vignola, della Porta, Maderna e.a., heeft de groote opleving plaats der Katholieke kerkbouw. Omstreeks 1565 is de zwaarste tijd voorbij en een bouw-ijver ontwikkelt zich dan, als eens in de dertiende eeuw. Wat nu in deze gebouwen tot niting komt is, cultureel gesproken: de geest der Contra-Reformatie; formeel gesproken noemt men die werken: Barok.

Een waarlijk religieus gevoel, doch pralender, meer berekend om de menigte te pakken, minder innig dan in de middeleeuwen, ligt er aan ten grondslag ¹⁾. De behoeften van de eeredienst zijn wederom het uitgangspunt geworden voor de opbouw; ethische, niet aesthetische factoren zijn het, die domineeren ²⁾.

En daarmee is vanzelf de *plastische vorm* op het tweede plan gekomen ten opzichte van de *ruimte-vorm*, die nu weer vóór alles gaat. Overzichtelijk, ruim moet het schip der kerk zijn, voor allen moet de handeling van het heilig altaarsacrament duidelijk te zien wezen. Het altaar moet een concentratiepunt zijn; vlak daarbij de priesters, veraf de leeken. Deze laatsten in veel grooter getale dan de eersten; daarom: een klein koor, een groot schip; m.a.w. in de plattegrond-opzet verdwijnt het Grieksche kruis voor het Latijnsche ³⁾, de centraalbouw gaat weer verloren. Toch wilde men van den koepelbouw niet geheel afstand doen, en zij bleef dan ook veelal aanwezig, rustend op de pendentiefs bij de snijding van schip en transept.

Parallel aan de Gothiek zien wij de *plastische vorm* nu ook weer verwaarloosd, en dan tegelijk daarmee het ééne begrenzende vlak, de voorgevel, als voornaamste moment, met de grootste aandacht behandeld ⁴⁾. De zijgevels worden dikwijls geheel verwaarloosd. De voorgevel wordt hoe langer hoe plastischer doorwerkt, waarbij het accentueeren van de middenas steeds sterker wordt. Concentratie is het parool geworden.

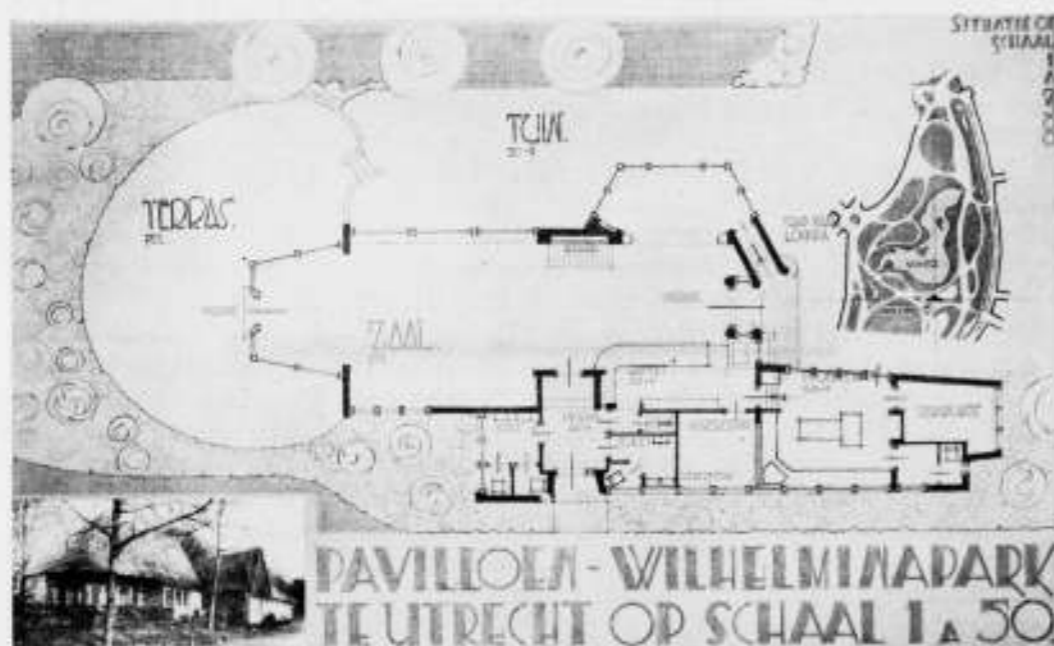
Aldus, in korte aanduiding, het begin der barokke kerkarchitectuur in Italië. Op haar ontwikkeling en op de grondslagen der Barok in de andere landen van Europa hopen wij binnenkort terug te komen.

¹⁾ Zie ook in het onlangs verschenen werk van Prof. Paul Parent: *L'Architecture des Pays-Bas méridionaux, aux XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles* pag. 70: les Pères. . . . savaient que le peuple du XVIe siècle, en qui le réalisme et le positivisme de la Renaissance avaient tué la foi naïve de ses ancêtres, n'était plus touché par la mystique des âges antérieurs.

²⁾ Het zijn ook religieuze en niet aesthetische overwegingen geweest, waardoor het centraalplan van den St. Pieter tot een lang-plan werd omgewerkt. Maderna schrijft aan den Paus 30 Mei 1613: „. dat de constructie van het nieuwe kerkgebouw het geheele terrein van de oude basiliek moet bedekken. En opdat dit juist geschiede, heeft zijne heiligheid een commissie van Kardinalen benoemd. . . . enz. enz.”

³⁾ Zie hiervoor ook de bovenvermelde „*Instructionum*” van Carlo Borromeo.

⁴⁾

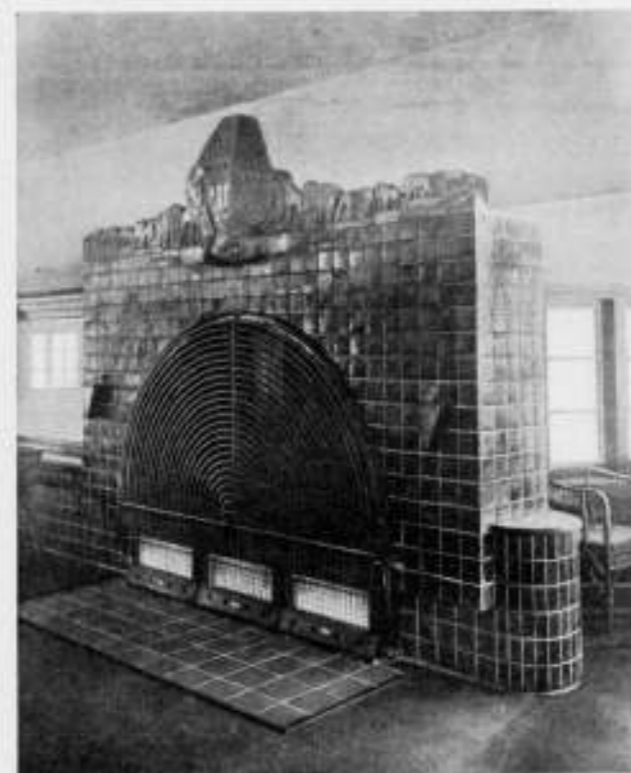

PAVILJOEN IN HET WILHELMINAPARK TE UTRECHT.

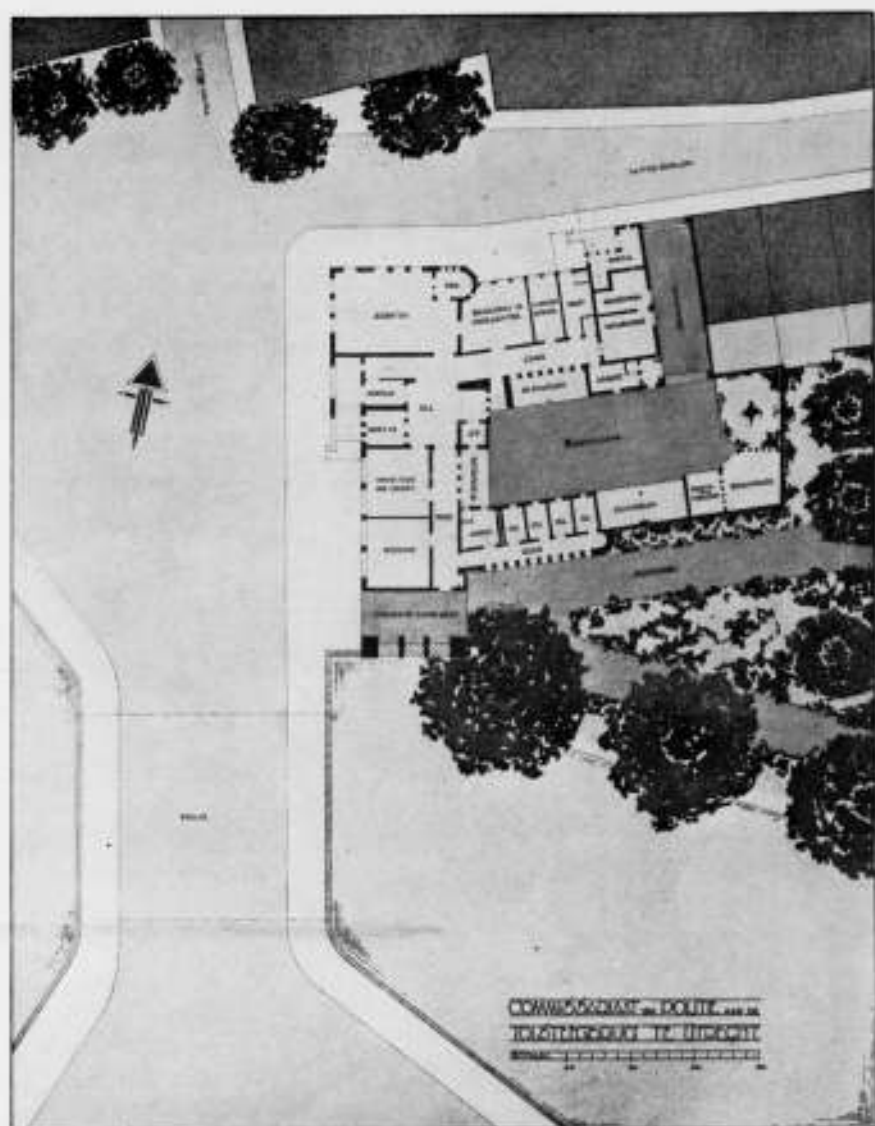
(Ontwerp van den Architect der Gemeentewerken G. van der Gaast).

In het Wilhelminapark is in den winter van 1924—'25, in opdracht van het Gemeentebestuur, een nieuwe theeschenkerij gebouwd, aangezien het bestaande gebouwtje reeds lang te klein was geworden.

Het paviljoen is gelegen op een bij uitstek gunstig gelegen punt, aan het wandelpad, dat de beide stadgedeelten waartusschen het park ligt verbindt en anderzijds met het uitzicht over den grooten vijver. Dit uitzicht ligt op het Noorden, zoodat de bezoeker niet in het licht kijkt en toch alles van de zonzijde ziet. Het gebouwtje ligt verhoogd, de vloer een halven meter boven het voorterras en een meter boven het pad, dat langs den vijver loopt. Een loggia geeft bovendien een vergezicht. Het karakter is landelijk. Tot onderkant ramen baksteen, verder ten deele bekleed met ongeschaafde delen en alles afgedekt met riet. De wanden binnen zijn afgewerkt in de schuurspeie en beneden bezet met handvormtegels uit Limburg, terwijl Bronwer voor een haardbekroning zorgde. De verwarming geschiedt met gas.

PAVILJOEN IN HET WILHELMINAPARK TE UTRECHT.
ONTW. G. VAN DER GAAST. ARCHITECT GEMEENTEWERKEN.

POLITIEBUREAU AAN DE TOLSTEEGBRUG TE UTRECHT.

(Ontwerp van den Architect der Gemeentewerken J. I. Planjer).

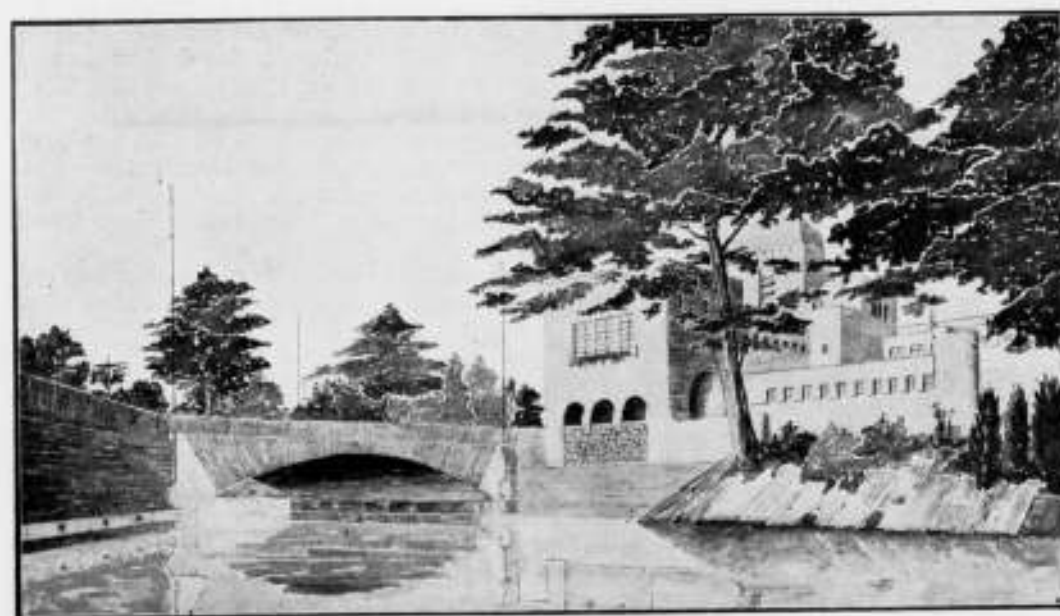
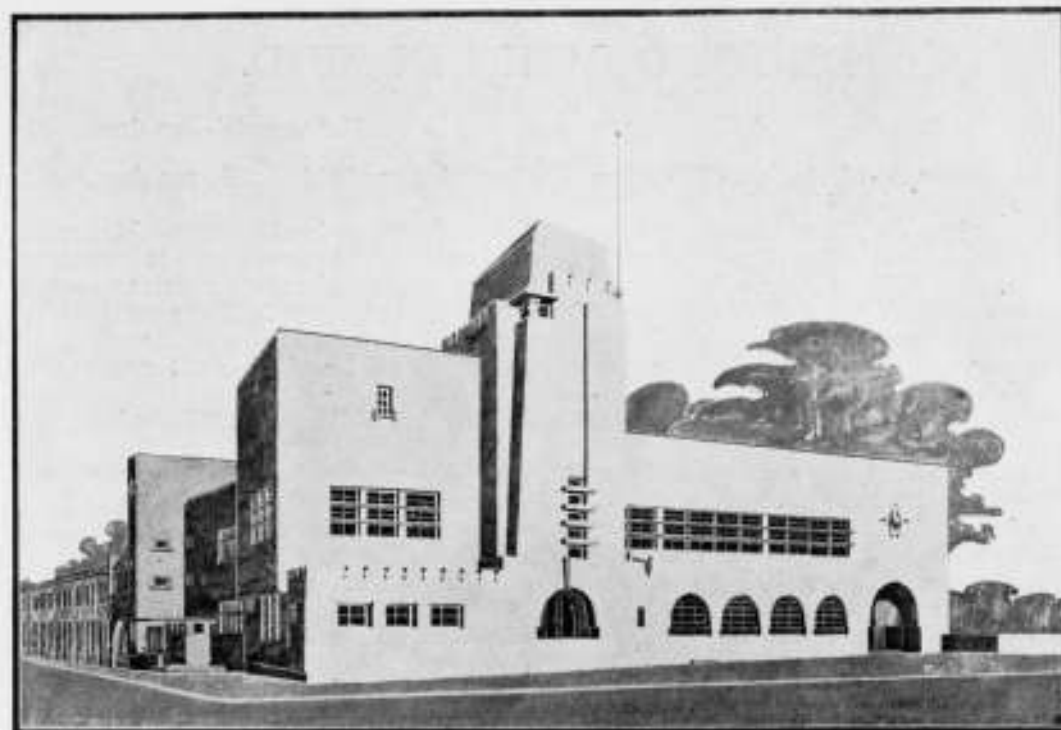
Bij de reorganisatie van den Politiedienst bleek het noodzakelijk de twee Commissariaten, welke thans onder den Hoofde commissaris in één gebouw waren gecentraliseerd, meer in het middelpunt van de aan elk toegewezen wijk (afdeeling) onder te brengen.

Voor het bureau van de 2e afdeeling werd een terrein gekozen in het Zuiden van de oude stad, ongeveer ter plaatse waar oudtijds de Tolsteegpoort toegang naar de stad verleende uit de richtingen Vreeswijk en Wijk bij Duurstede.

De bouw van een nieuwe 20 M. breede Tolsteegbrug, gaf de gelegenheid brug en bureau als één aaneensluitend geheel te ontwerpen.

De indeeling van het gebouw is voldoende uit de plattegronden af te lezen. Getracht is, in de architectuur de belangrijke functie uit te drukken, welke een Politiebureau inneemt in de Gemeenteorganisatie.

Bovendien sluit het gebouw aldaar een belangrijk verkeersknooppunt bij één der groote toegangswegen tot de stad af, terwijl anderzijds aansluiting is gezocht met de

POLITIEBUREAU TE UTRECHT. ONTW. J. I. PLANJER. ARCHITECT DER GEMEENTEWERKEN.

singelgracht en het achter het bureau gelegen park met zijn fraaie oude boomen, welke gespaard moesten blijven.

De uitvoering van de gevels is gedocht in miskleurige klinkers voor het plint, in aansluiting met het metselwerk van de brug; in kleurige Utrechtsche steen voor den verderen opbouw.

Dorpels, afdekkingen en eenige siersteenen worden uitgevoerd in groen diorietporfier.

DE BEBOUWING IN ZUID.

Het voorstel-Van den Bergh.

In de raadsvergadering van 7 October 1925 heeft het raadslid Mr. G. van den Bergh, het volgende voorstel ingediend:

„De raad noodigt B. en W. uit; Alvorens eenige verdere voordracht tot erpachtsuitgifte van grond in Amsterdam-Zuid bij den raad in te dienen, aan den raad over te leggen zoo volledig mogelijke gegevens omtrent de bebouwing welke aldaar zal ontstaan, zoowel wat den aard en den onderlingen samenhang dier bebouwing betreft als omtrent het silhouet van straten en pleinen, en de ligging der te stichten openbare gebouwen”.

Dit voorstel werd in handen gesteld van B. en W. tot het daarop uitbrengen van praeadvies.

Dit praeadvies, herhaaldelijk gewijzigd, zal, naar het Hdbl. meldt, binnenkort verschijnen.

In dit zeer uitvoerige stuk, geven B. en W. eerst uitvoerig een historisch overzicht van het ontstaan van het plan-Zuid en van de wijzigingen, die het in den loop der jaren heeft ondergaan; wijzigingen die het gevolg zijn van de snel veranderende denkbeelden inzake het schoonheidstoezicht en ten opzichte van het stadsgehoon.

Na een en ander uitvoerig te hebben nagegaan, deelen B. en W. mede, welke maatregelen h.l. dienen genomen, om een in elk opzicht bevredigende bebouwing der in de uitbreiding-Zuid gelegen gemeenteterreinen, te verkrijgen. Zij zijn de volgende.

1o. Een oordeelkundige verdeling der te bebouwen terreinen, zoodanig, dat tot stand kan worden gebracht een bebouwing in drie principieel onderscheiden hoofdtypen, te weten blokbouw van étagewoningen, aaneengesloten gedifferentieerde bebouwing en villabouw, ten aanzien waarvan, voor elke soort afzonderlijke, regelen voor de beoordeeling der schoonheid zouden moeten gelden;

2o. het in acht nemen van silhouetplannen bij het beoordeelen van de gevelontwerpen der bebouwingen;

3o. het nemen van een preventieven maatregel, welke verhoedt, dat de bouwers het maken van gevelontwerpen opdragen aan daarvoor onbevoegden;

4o. wijziging van het toezicht op de gevelontwerpen;

5o. instelling van een uit hoofdamttenaren der gemeente en uit architecten bestaande commissie, ten behoeve van de uitvoering der boven aangegeven maatregelen.

Elk dezer punten is van een vrij uitvoerige toelichting voorzien.

Inzake het punt 3o. stellen B. en W. zich, als het meest gewenscht voor, de volgende regeling:

Gegadigden zullen, nadat zij met de aan bepaalde bebouwing te stellen eischen, zijn op de hoogte gesteld een voorloopig gevelschets-ontwerp moeten indienen. Dit plan wordt ter beoordeeling in handen gesteld van de commissie onder 5o. en bestaande uit hoofdamttenaren en architecten. Blijkt uit het plan dat de ontwerper niet voor zijn taak is berekend, dan volgt afkeuring ervan, zonder nadere motiveering, de onderhandelingen over het gemeenteterrein worden dan afgebroken.

B. en W. achten het voorts onwenschelijk, aan de bouwers gebiedend voor te schrijven, dat dezelfde architect moet verzorgen, en den gevel, en de binnenarchitectuur. De gevelontwerpen behooren, meenen zij te worden beoordeeld door de architectonische commissie die van de eerstgenoemde commissie, een onderdeel uitmaakt.

Als het zóó gaat zou, oordeelen B. en W., een nadere beoordeeling der gevelplannen door de schoonheidscommissie achterwege kunnen blijven.

De technisch, aesthetische commissie, onder 5o. genoemd, zal bestaan uit den directeur van P. W., voorzitter; de directeurs van bouw- en woningtoezicht; woningdienst; den stadsarchitect; Dr. H. P. Berlage, ontwerper van plan-Zuid. De drie laatstgenoemde leden zullen, onder voorzitterschap van den stadsarchitect een gehonoreerde architectonische commissie vormen. Deze leden zullen geen particuliere bouwplannen in „Zuid” mogen ontwerpen.

De commissie zal worden bijgestaan door een bureau voor het administratieve werk. De commissie zal B. en W. adviseeren inzake de herziening van het plan-Zuid; over stratenplannen in hetzelfde stadsdeel; in de aanwijzing van terreinen voor gedifferentieerde aangesloten bebouwing en voor den villabouw; inzake de gevelbreedte der perceelen; de silhouetplannen voor de „Zuid”-bebouwingen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Hoofdelijke omslag 1926. — Berichten. — Verbouw van het Gymnasium te Haarlem. — De verhouding tusschen de architecten onderling, door H. M. Zoetmulder. — Keuringsvoorschriften voor hout als Bouwmateriaal en voorschriften van Houtbereiding.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

HOOFDELIJKE OMSLAG 1926.

Voor eenige weken werd aan de leden het verzoek gericht om mij vóór 1 Mei eene mededeeling te willen doen betreffende hunne beroepsinkomsten over het jaar 1925. Aangezien verschillende leden hiernaar nog niet hebben voldaan, wordt het desbetreffende schrijven in herinnering gebracht onder mededeeling, dat indien alsnog vóór 15 Mei a.s. de opgave niet in mijn bezit is, het Bestuur tot ambtshalve aanslag zal moeten overgaan.

De Penningmeester van den B.N.A.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

BEAMBTEN BUREAU B.N.A. Met ingang van 1 Mei j.l. is als beambte op het Bureau van den B.N.A. benoemd Mejuffrouw C. Kleine.

Adres van het Bestuur van den B. N. A. aan den Minister van Waterstaat met verzoek inzage van de nieuwe voorstellen betreffende de A.V.

Onderstaand adres verzond het Bestuur op 28 April 1926 aan den Minister van Waterstaat.

Excellentie,

Het Bestuur van den B.N.A. heeft de eer Uwe Excellentie, naar aanleiding van de nieuwe voorstellen betreffende de „Algemeene Voorschriften voor de uitvoering van bouwwerken ten behoeve van het Departement van Waterstaat” zooals deze door de ministerieele commissie van advies zijn ontworpen, als zijn meening te kennen te geven, dat met de vaststelling van deze Algemeene Voorschriften, naast de behartiging van de belangen van het Departement van Waterstaat, ook die van de particuliere bouwpraktijk in ons land, te bevorderen zoude zijn.

Mocht namelijk de nieuwe tekst van de „Algemeene Voorschriften” zoodanige bepalingen bevatten, dat deze ook in de particuliere bouwpraktijk, bij de uitvoering van werken gevolgd zouden kunnen worden, dan zou daarmee een eenheid verkregen zijn op bouwtechnisch administratief en juridisch gebied, die zeker de bevordering van betere verhoudingen in de bouwpraktijk mogelijk zal maken.

Het is met het oog hierop, dat ons Bestuur, vernomen hebbende dat door Uwe Excellentie aan het Bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond de toezegging is gedaan gehoord te zullen worden over de bovengenoemde voorstellen, dat wij Uwe Excellentie beleefd verzoeken ook ons Bestuur vertrouwelijk gelegenheid te geven voor de vaststelling van de tekst der „Algemeene Voorschriften” kennis daarvan te nemen, opdat door ons Bestuur overwogen zal kunnen worden, of en zoo ja op welke wijze, het bereiken van de gewenschte eenheid in deze materie bevorderd zal kunnen worden.

Met verschuldigde gevoelens van hoogachting.

Het Bestuur van den B.N.A.

Adres van het Bestuur van den B. N. A. aan den Minister van Arbeid verzoekende uitbreiding commissie voor de gewestelijke uitbreidingsplannen.

Op 29 April j.l. verzond het Bestuur van den B. N. A. onderstaand adres.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A.,

kennis genomen hebbende van de instelling van een commissie voor de bestudeering van het vraagstuk van gewestelijke uitbreidingsplannen, bij beschikking van Uwe Excellentie, van den Minister van Binnenlandse zaken en landbouw en van den Minister van Waterstaat, van oordeel dat bij de verschillende vraagstukken welke een onderzoek zullen uitmaken van de bedoelde commissie, ook zal behooren het architectonisch-stedebouwkundig vraagstuk, dat tenslotte in hoogste instantie de ten uitvoer legging van de gewestelijke plannen zal beheerschen,

hierbij overwegende dat in de commissie geen architect stedebouwkundige is opgenomen, die het verband, dat tusschen de verschillende factoren welke zulk een gewestelijk uitbreidingsplan beheerschen en het architectonisch element moet worden gelegd, van te voren zal kunnen overzien en beoordeelen, verzoekt Uwe Excellentie dringend te willen bevorderen dat aan de bovengenoemde commissie alsnog een architect-stedebouwkundige worde toegevoegd.

Welk doende

Het Bestuur voornoemd

DE ARCHITECTONISCHE COMMISSIE VOOR DE BEBOUWING VAN AMSTERDAM ZUID. Wij hebben in een vorige editie het voornaamste gedeelte gepubliceerd van een binnenkort te verschijnen praec-advies op het voorstel van Mr. G. van den Bergh inzake de bebouwing van Amsterdam-Zuid. Ter nadere verduidelijking zij hieromtrent nog het volgende medegedeeld:

Met de aesthetische leiding van deze beschouwing zal worden belast eene speciale commissie, bestaande uit den Directeur van P. W., voorzitter; de directeurs van Bouwen Woningtoezicht en van den Woningdienst, den Stadsarchitect, den ontwerper van het plan-Zuid en uit een anderen door B. en W. te benoemen bouwkundige van erkende bekwaamheid.

De door ons gecursiveerde woorden zijn in onze vorige publicatie uitgevallen.

De drie laatstgenoemde leden zullen, onder voorzitterschap van den stadsarchitect, de architectonische commissie vormen.

DE OPLOSSING VAN HET ROKIN-VRAAGSTUK TE AMSTERDAM. Naar men zich herinneren zal, heeft het raadslid mr. G. van den Bergh, destijds een voorstel ingediend, om een nieuwe prijsvraag uit te schrijven, betreffende de oplossing van het Rokin-vraagstuk, waarbij rekening wordt gehouden met het behoud van het water. Dit voorstel is door B. en W. in praec-advies genomen.

Naar wij vernemen, wordt door B. en W. niet veel gevoeld voor een nieuwe prijsvraag, zoodat niets anders overblijft, dan het door P. W. reeds uitgewerkte plan, om, overeenkomstig den uitslag van de eerste prijsvraag, het Rokin te dempen. Tel.

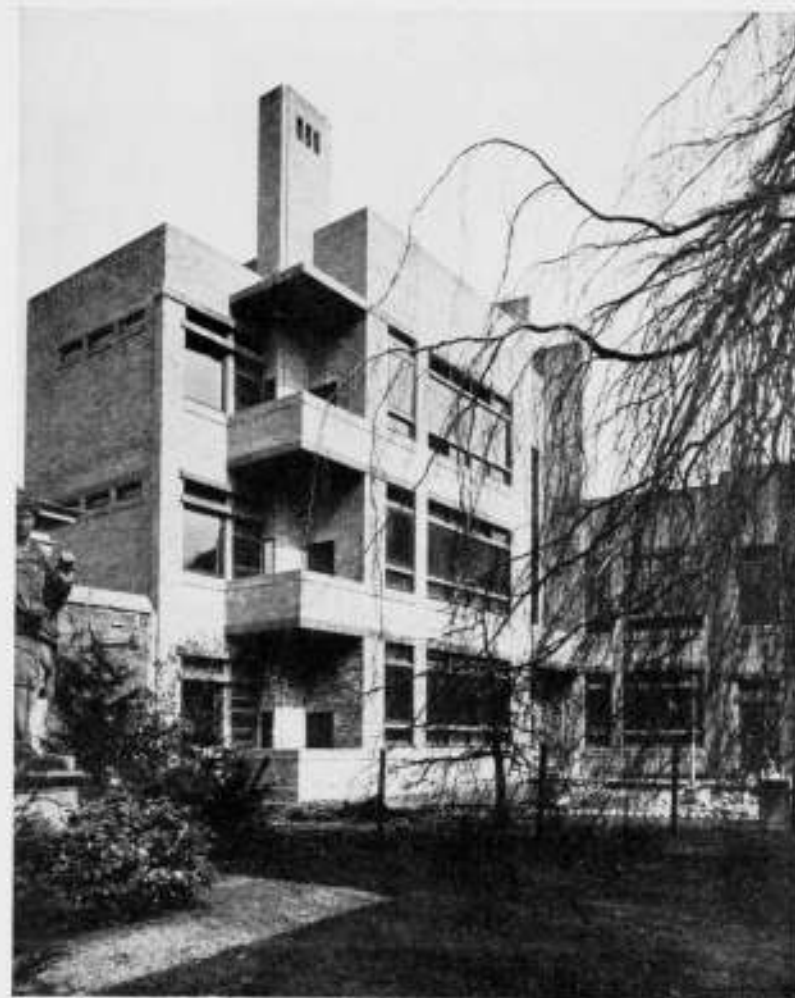
Adres aan Ged. Staten tot niet goedkeuring van het Raadsbesluit tot uitgifte van grond aan het Kleine Gartman plantsoen aan de N. V. Dr. Willem Royaards' Schouwburg.

Wij ontvingen een adres, van een comité van belanghebbenden, die zich met het besluit niet kunnen vereenigen, omdat de Zienenskade door de te bouwen Schouwburg wordt afgesloten. In het stadium, waarin deze zaak thans verkeert, vinden wij geen aanleiding op het adres nader in te gaan.

STUDIE-PRIJSVRAAG „KLEI". De ingekomen ontwerpen op de door het tijdschrift „Klei" uitgeschreven prijsvraag „Brug in Baksteen" zullen worden geexposeerd: te 's-Gravenhage, Academie van Beeldende Kunsten tot 9 Mei e.k.; te Amsterdam, Gebouw Heystee, Heerenracht 545 van 19 tot 29 Mei e.k.

De tentoonstelling is voor belangstellenden kosteloos te bezichtigen.

(Het Jury-rapport is opgenomen in „Klei" van 1 Mei, hetwelk op aanvraag gratis wordt toegezonden.)

GYMNASIUM TE HAARLEM. ONTW. IR. J. W. E. BUYS. ARCHITECT B.N.A.

VERBOUW VAN HET GYMNASIUM TE HAARLEM.

In verband met noodzakelijke uitbreiding van het aantal leslokalen van het Gymnasium te Haarlem, werd door B. en W. aan den Directeur van Openbare Werken aldaar in 1923 opgedragen een plan in te dienen voor uitbreiding van genoemd gebouw.

Met het ontwerpen hiervan werd door den Directeur van Openbare Werken belast de Heer Ir. Buys, toentertijd werkzaam als architect in tijdelijken dienst aan het bureau van Openbare Werken.

Doordat het bestaande gebouw slechts aan één zijde uitgebreid kon worden, en hiervoor een smalle strook terrein, grenzende aan den tuin van het Prinsenhof, na afbraak van de daarop aanwezige opstallen, beschikbaar was, bracht het maken van dit plan eigenaardige moeilijkheden met zich mede.

Ondanks deze moeilijkheden werd in aanpassing met — en door verbouwing van het reeds bestaande gebouw — een goed overzichtelijk plan verkregen, dat ook niterlijk in zijn groote massagroeping een mooie afsluiting van den zoo rustig gelegen Prinsentuin vormt.

Het oude gebouw binnenkomende, bevindt men zich in de Aula, waar het oog direct valt op het podium met spreekgestoelte, waarachter zich de buitengewoon goed gelegen hoofdtrap, naar de verdieping voerende, ontwikkelt.

GYMNASIUM TE HAARLEM. ONTW. IR. J. W. E. BUYS. ARCHITECT B.N.A.
VOORHAL MET PODIUM.

Hiertoe is de vroegere vestibule met trappenhuis geheel omgebouwd.

De Aula is in sprekende kleuren gehouden en is de ontwerper van het plan erin geslaagd, hiernaan zoowel door vorm- als door kleurgeving een beschaafd, harmonisch geheel te geven.

De dagelijkse toegang voor leeraren en leerlingen bevindt zich in den nieuw aangebouwen vleugel, zoodat de buitendeuren, toegang gevende tot de Aula, als regel gesloten kunnen blijven. Hier zij aan toegevoegd, dat ook de fietsen door dezen nieuwen toegang regelrecht naar de achter het gebouw gelegen binnenplaats kunnen worden gebracht, waar onder de overbouwde handteekenzaal in den daar verkregen doorgang gelegenheid tot berging van rijwielen is gemaakt.

Vanuit de Aula komt men, de hoofdtrap opgaande, op het 2e bordes van den toegang naar de nieuw aangebouwde handteekenzaal met bergruimten, die door een glasvelum van bovenlicht wordt voorzien, terwijl de traphal zelf door gekleurd glas in lood, de benoedigde lichttoetreding ontvangt.

In het bestaande gebouw zijn verder verschillende veranderingen aangebracht, waardoor o.m. een goede verbinding vanuit het centrum met de omliggende leslokalen is verkregen.

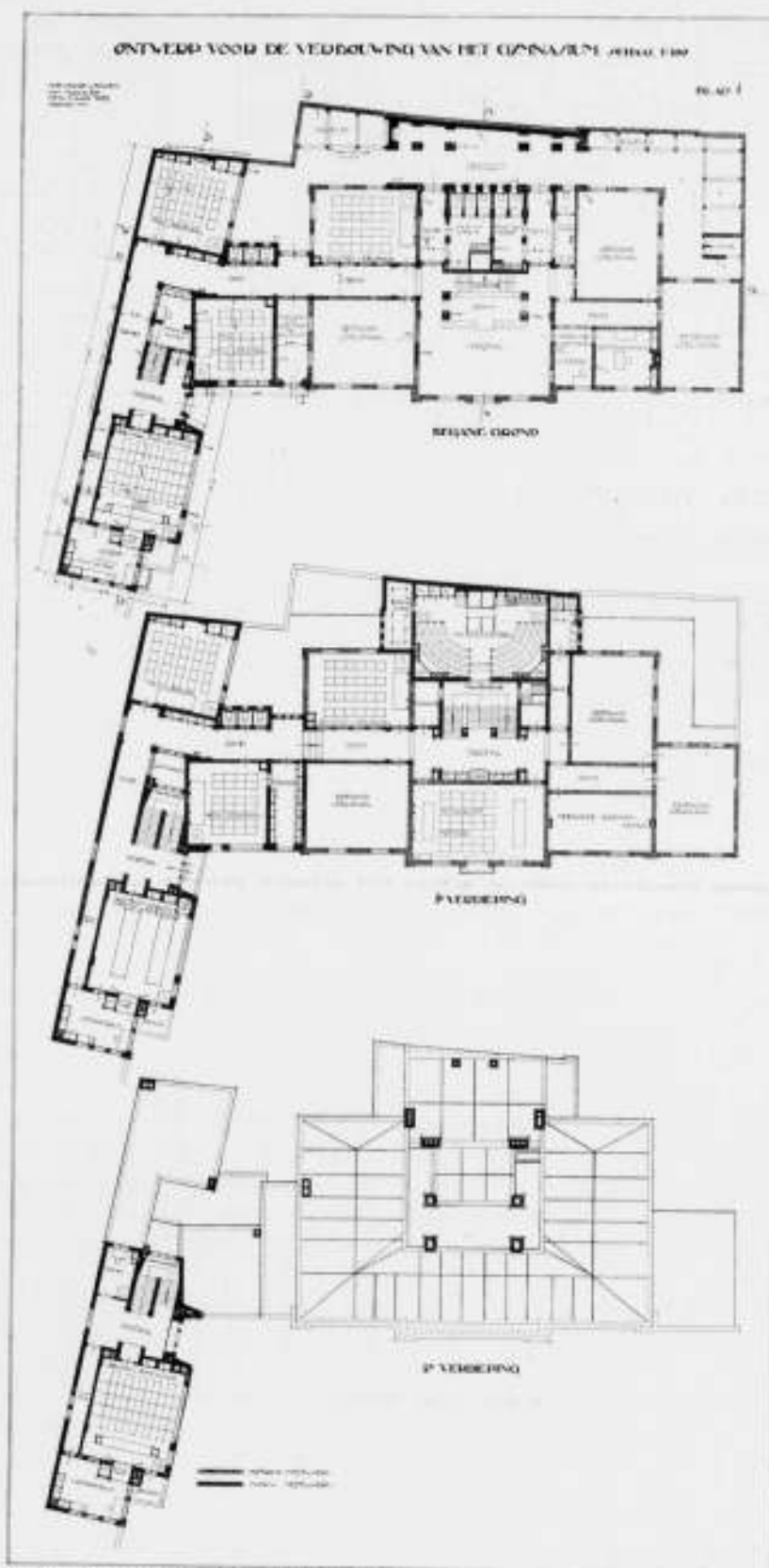
De kamer van den Rector, vanuit de Aula bereikbaar, is, niettegenstaande de oude, minder mooie verhoudingen, door den ontwerper van het plan omgewerkt in een frisch modern interieur, dat door zijne warme kleurschakeringen en zijne in krachtige lijnen sprekende meubilering, een fijn, intiem karakter heeft verkregen.

Wat den nieuwen aanbouw betreft, wijzen de plattegrondteekeningen voldoende de ligging der verschillende lokaliteiten aan.

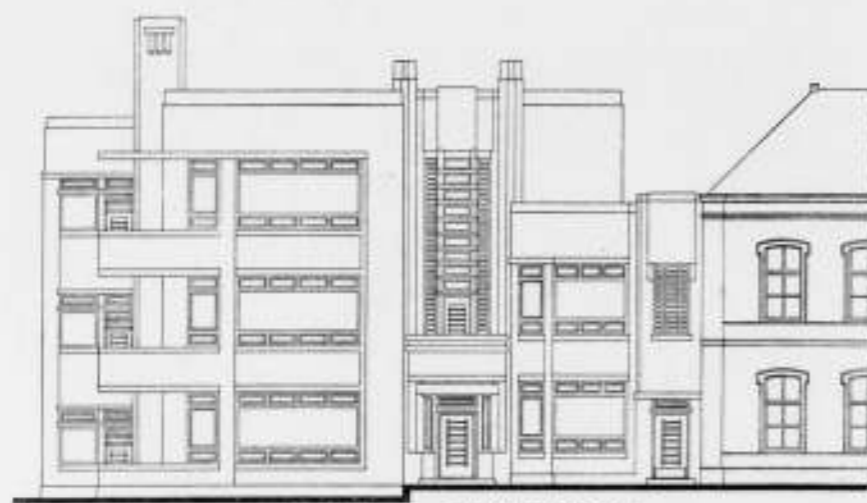
Vanuit de Aula en het trappenhuis op de verdieping voeren de gangen naar de nieuw aangebouwde lokalen, welke door de smalle strook terrein, voor den bouw beschikbaar, gedeeltelijk op 2, gedeeltelijk op 3 verdiepingen boven elkaar zijn geprojecteerd. Deze verdiepingen zijn onderling nog door een tweede trap, in het centrum van den nieuwbouw gelegen, verbonden.

Aan de kopeinden der gangen bevinden zich de schei- en natuurkundelokalen met praktisch werken en kamers ammannensis, terwijl bovendien ieder lokaal een afzonderlijken uitgang heeft, respectievelijk op de drie boven elkaar gelegen balkons.

Bijgaande foto's geven ten slotte een duidelijk beeld van het geheel weer.

PLATTEGRONDEN VAN DE VERBOUWING VAN HET GYMNASIUM TE HAARLEM.
ONTW. IR. J. W. E. BUYS. ARCHITECT B.N.A.

GEVEL AAN HET PRINZENHOF

VERBOUWING GYMNASIUM TE HAARLEM. ONTW. IR. J. W. E. BUYS, ARCHITECT B.N.A.

DE VERHOUDING TUSSCHEN DE ARCHITECTEN ONDERLING.

Naar aanleiding der „beschouwing” in het voorlaatste nummer van het Bwk. Wbl. officieel geïntroduceerd onder bovenstaand hoofd, wenscht ondergeteekende gaarne eenige opmerkingen te maken.

Ofschoon het Bestuur van den B.N.A. niet met zooveel woorden de beschouwing tot de zijne maakt — hetgeen wellicht ietwat verwarrend werken zal — mag hier toch wel worden uitgegaan van de veronderstelling dat het Bestuur er mede accoord gaat.

Welke nu zijn de opmerkingen? In het algemeen deze.

Op de eerste plaats wel dat het stuk gezien de zaak waar het om gaat weinig positiefs bevat, en zeker niet voldoende. Tweedens dat we immers reeds sedert lang weten dat de principaal „zoo vrij” kan zijn iets te doen of te laten; maar ook dat dit alweer weinig te maken heeft met de zaak waar het om gaat.

Het valt niet te ontkennen dat uiteraard, ik zal het maar noemen „misverstanden” niet steeds te vermijden zijn. De omschrijving echter hoe gering ook van hetgeen eene behoorlijke collegialiteit medebrengt in het betreffende stuk, heeft deze verdienste dat ze wél duidelijk is — en dus nader bezien kan worden.

Zeker is niet vast te stellen een voor ieder geval toepasselijke gedragslijn — dat is in confesso — maar is er ook niets te poneeren en ook vast te stellen een duidelijk „beginself”, nadat men het eerst wel eens zal zijn geworden over den „geest” der Eerecode. Wat men ook moge aanvoeren omtrent lastgevers en derzelve vrijheid, zal men het toch ook hier over eens moeten worden welke nu eigenlijk is de kern der collegialiteit volgens dien „geest”!

Op dit punt biedt de beschouwing naar mijne opvatting weinig of geen houvast, althans is ze te beperkt.

Na zal wel niet worden aangevochten de stelling dat een architect, wil hij als collega worden behandeld, moet werken volgens de A. R. annex de Eerecode; zonniet dan is de verhouding van den beginne af onzuiver. Maar staat dit eenmaal vast, dan dient er naar het overtuigd gevoelen van ondergeteekende iets meer te geschieden dan uit de passiviteit van het in de „beschouwing” neergelegde stelsel volgen kan.

Want hier nu moet „blijken” de collegialiteit, waar het immers om gaat. Hier ligt de kern der zaak, maar ook het keerpunt. Hier moet blijken of hij lid is van eene vakvereniging welke leden meer dan die veler andere bonden het toonbeeld moeten en kunnen zijn van wat een „nobile officium” vraagt. In een woord, hier moet blijken

of de „collega” bevoorrechte „in spe”, desnoods door het brengen van een offer of het loopen der kans daartoe, — zegel der oprechte collegialiteit — blijken zal geven dat de „collegialiteit” in werkelijke betekenis voor hem vleesch en bloed is geworden.

Het zou dan ook naar mijn wellicht onbescheiden meening aanbeveling hebben verdiend indien het Bestuur in aansluiting met het slot der 4de alinea der beschouwing den nadruk hadde gelegd op een of meer voorbeelden als noot. Niet uit onderschatting van het distinctief vermogen der collega's doch als vingerwijzing voor de praktijk, waar het er hier juist zoozeer op aankomt.

Het moge worden aanvaard dat hier niet bij voorbaat wordt gevraagd dat een collega optreedt als pleitbezorger van diens gecongedieerden collega, zooals het in de beschouwing wel wat al te simplistisch is geformuleerd, wel echter — en in zoover in deze beschouwing wellicht eene aanvulling van die van het officieele stuk — dat hij doet wat een collega past en zulks in vervolg op de (2de alinea pag. 162) beschouwing. Hier komen we dus weer tot de vraag wat moet die architect nu doen en meer doen dan de „beschouwing” bevat. Het kwam mij dan ook voor dat van eenig belang kon zijn hier ter meerdere kennis te brengen eene redactie-bepaling over dezelfde zaak welke de Vakgroep Bouwkunst der Alg. R. K. Kunstenaarsvereniging (Mededeelingen 1923—'24 bldz. 19) op voorstel van den onvergetelijken Paul de Jongh, in die jaren Voorzitter van den B.N.A., in de vergadering van 22-2-22 in American-Hotel te Amsterdam heeft vastgesteld en welke luidt:

Wanneer een architect wordt uitgenoodigd tot het maken van plannen voor eenigen bouw, en het hem bekend is, dat vóór hem de principaal met een anderen architect in onderhandeling is geweest, hij slechts dan een opdracht mag aanvaarden als hem, zoowel door den principaal als door zijn collega, de verzekering is gegeven dat de zaak tusschen deze partijen naar behooren is afgewikkeld.

Ziet eens, Mijnheer de Redacteur, deze bepaling laat minder gelegenheid tot onduidelijkheden, subjectieve oordeelvellingen en dier consequenties, zal allicht eens wat moeilijker zijn voor den betreffenden collega, doch heeft de verdienste nog helderder te zijn, en ietwat meer het cement der collegialiteit te schutten dan hetgeen ons nu aan de hand der bovengenoemde beschouwing als richtlijn wordt voorgelegd. Men moge ze dan ook eens in dien geest overwegen.

Hoe het verder zijn moge, eene zaak staat voor mij wel vast, de B.N.A. bevordert wat wenschelijk is, zaken van grooter of minder belang, van aesthetische en technische waarde; wanneer de collegialiteit niet bloeit in welbewuste reciprociteit in bovenbedoelden of eenigen anderen vorm van vakuitoefening — desnoods niet bloeit door offers — dan is er altijd nog iets te herzien en aan te vullen, dat voorrang heeft boven vele andere zaken, en het ook moge verkrijgen.

Zeër zeker van deze materie kan worden gezegd, welk cachet het lidmaatschap B.N.A. overigens in vele gevallen moge schenken:

Was du von deinen Vätern ererbt hast
Erwirb es um es zu besitzen.

En zonder aan het bovenstaande afbreuk te doen wil het ondergeteekende voorkomen dat niet genoeg kan worden gewezen op en gewerkt aan het bevorderen van den „goeden geest” tusschen alle leden B.N.A., ter bereiking en handhaving eener noodzakelijke collegialiteit op den grondslag van de laatste alinea der officieele beschouwing, met zooveel mogelijk verheldering omtrent den „geest” die de verhouding moet bezielen; in het bewustzijn en met de overtuiging dat de geheele zaak der vakvereniging B.N.A. — niet het minst door de overtuiging van een man als wijlen Paul de Jongh op goeden leest geschoeid — moet groeien en bloeien, zeer zeker ook door den overtuigingsmoed der leden. Zonder deze en zonder de noodzakelijke en werkelijke collegialiteit in zijn consequenties, is op den duur nog niet eene organisatie van dezen aard er gekomen, of ook maar in stand gebleven.

Nijmegen, 24 April 1926.

H. M. ZOETMULDER.

KEURINGSVOORSCHRIFTEN VOOR HOUT ALS BOUWMATERIAAL EN VOORSCHRIFTEN VOOR HOUTBEREIDING.

Ontwerp-Norm van de Hoofdde commissie voor de Normalisatie in Nederland.

Critiek op dit ontwerp (of aankondiging hiervan) in te zenden aan het Centraal Normalisatie-Bureau, Koningskade 23, 's-Gravenhage, vóór 1 September 1926.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP:

V 1004. Keuringsvoorschriften voor hout als bouw materiaal en voorschriften voor houtbereiding.

Deze voorschriften zijn ontworpen door de Centrale Commissie T voor de normalisatie van keuringsvoorschriften voor bouwmaterialen, waarin zitting hebben:

ir. B. M. Gratama (Voorzitter), luit.-kol. G. C. Beltman, ir. G. C. Bremer, P. G. Buskens, J. J. Cos, ir. D. A. van Heyst, dr. ir. G. W. van Heukelom, ir. J. E. Inckel, O. Jelsma, ir. H. van der Kaa, ir. F. C. J. van den Steen van Ommeren, ir. M. E. H. Tjaden, ir. B. A. Verhey, prof. ir. Chr. K. Visser, S. L. Wijnbergen, ir. W. H. Tromp, (directeur C.N.B.), secretaris.

De voorschriften werden voorbereid door de Commissie T I, voor de normalisatie van keuringsvoorschriften voor hout, waarin zitting hebben:

ir. M. E. H. Tjaden (voorzitter), luit.-kol. G. C. Beltman, J. J. Cos, ir. A. W. C. Dwars, F. B. J. Gips, ir. H. Hoekstra, W. C. Hulsman Jr., ir. H. van der Kaai, ir. N. M. de Kanter, L. C. van der Meulen, B. J. Ouëndag, dr. ir. J. Ph. Pfeiffer, ir. J. E. van der Ploeg, prof. ir. Chr. K. Visser, S. L. Wijnbergen, ir. W. H. Tromp (directeur C.N.B.), secretaris.

MEDEDEELING OMTRENT DE BEHANDLING VAN V 1004 IN COMMISSIE T I.

De voorgestelde ontwerp-voorschriften hebben slechts betrekking op hout als bouw materiaal voor blijvende constructies in den burger- en waterbouw. Zij zijn dus niet bedoeld voor hout voor de meubelindustrie, scheepsbouw, kistenfabricage, emballage, kuipersbedrijf, wagenmakerij, enz., evenmin als voor de industrieën van houten gebruiksvoorwerpen als borstels, bezems, hamerstenen, huishoudelijke artikelen, enz.

Daar hout een natuurproduct is en dus vaak naar herkomst en groei verschillende afwijkingen van een gemiddelde vertoont, bleek het opstellen van algemeen geldende voorschriften voor de keuring van hout als bouw materiaal niet eenvoudig.

In hoofdzaak is voortgebouwd op het ontwerp vóór „Commissie 1913“ (zie: Ing. 1913, blz. 402 e.v.).

Het ontwerp bepaalt, dat hout in het algemeen gaaf en gezond moet zijn. Echter zal zeer vaak het toelaten van kleine ondergeschikte gebreken en van wan, den prijs aanmerkelijk drukken. Er is geen algemeene regel op te stellen, welke gebreken men in ieder bijzonder geval nog zal kunnen toelaten. Hierbij zal telkens de keurmeester met gezond verstand te werk moeten gaan, in aanmerking nemende, dat het eventueel toelaten van kleine gebreken afhankelijk moet worden gesteld van het doel en de plaats, die ieder stuk op zich zelf in den bouw inneemt.

Betreffende kwaliteitseischen, wan, grootsche afmetingen enz. zijn de ontwerp-eischen nimmerkelijk soepeler dan de bestaande A.V.'s, hetgeen ook geboden is, eendeels door een streven naar

tegenaan van onnoodige verkwisting, anderdeels doordat men gedwongen is zich te richten naar wat de houthandel levert.

Ter zake van den droogtoestand echter zijn de eischen zoal niet verzwakt, dan toch beter vastgelegd dan vroeger. Het kwam de Commissie voor, dat speciaal in den burgerbouw, veel meer slecht werk wordt geleverd, doordat het hout den gewenschten droogtoestand niet bezit, dan doordat het hout de gewenschte kwaliteit niet zou bezitten.

Voor de soort van het te leveren hout is geen algemeene regel te stellen; het bestek zal dit voor ieder onderdeel moeten voorschrijven.

Waar het opstellen van keuringsvoorschriften, gedifferentieerd naar het doeleinde, voor de gewone bouw houtsoorten reeds een onbegonnen werk is, dan geldt dit à fortiori voor de hardhoutsoorten.

Het gebruik van meskant bezaagd en van hartvrij hout dient om redenen van efficiency, te worden beperkt tot de gevallen, waarin zulks strikt noodig is.

Het vaststellen van normale handelsmaten is van urgent belang, zoodat reeds in deze keuringsvoorschriften een gedeeltelijk voorstel daartoe is gedaan. De Commissie vertrouwt, dat daarmee althans de in de practijk meest voorkomende moeilijkheden kunnen worden overwonnen.

Uit normalisatie-nogpunt zal naar geleidelijke beperking van het tegenwoordig groot aantal handelsmaten moeten worden gestreefd.

Bij de voorschriften voor creosoteeren zij opgemerkt, dat de grootst mogelijke meerderheid der Commissie aan de oude wijze van beoordeelen volgens literpersen de voorkeur bleef geven boven keuren volgens urenpersen.

Ook de spaarbereiding volgens het Rüpings-proces is genormaliseerd, daar deze bereidingswijze voor het verduurzamen van dwarsliggers steeds meer wordt toegepast.

De voorschriften voor kyaniseeren sluiten nauw aan bij die van den Techn. Dienst der Rijkstelegrafie en van de Genie.

Naar het oordeel der Commissie komen andere bereidingswijzen niet voor normalisatie in aanmerking.

De Commissie acht haar werkzaamheden in het belang der normalisatie met de indiening van dit ontwerp nog niet beëindigd, maar stelt zich voor nog ter hand te nemen de normalisatie van keuringsvoorschriften voor sommige speciale artikelen (dwarsliggers, leidingpalen e.d.), terwijl voorts nog moet worden beslist over de vraag of voorschriften dienen te worden opgesteld voor: hout voor bestrating, parketvloeren, triplex en multiplex, stellinghout, mijnhout, enz.

Met deze bepalingen alleen is de houtkeuring nog niet volledig omschreven. Met name ontbreken nog bepalingen over de plaats, waar de keuring zal geschieden, over gebreken, welke tijdens de bewerking aan het licht treden, over het van het werkterrein verwijderen van afgekeurd hout, over de verplichting tot betaling van kosten inzake de keuring, over beslechting van geschillen enz.

Deze bepalingen dragen een algemeen karakter in zooverre zij niet uitsluitend voor hout gelden, maar voor alle bouwstoffen.

Het ligt in de bedoeling deze Algemeene Bepalingen nader te formuleeren, zij kunnen dan aan de hier gegeven houtvoorschriften worden toegevoegd.

V 1004. KEURINGSVOORSCHRIFTEN VOOR HOUT ALS BOUWMATERIAAL EN VOORSCHRIFTEN VOOR HOUTBEREIDING.

I. I. B.: 691.1 : 620.1.

Inhoudsopgave.

- § 1. Kwaliteit van hout in het algemeen.
- „ 2. Droogtoestand.
- „ 3. Soort van het te leveren hout.
- „ 4. Rondhout en gekloofd hout.
- „ 5. Beslagen hout.
- „ 6. Wan aan bezaagd hout.
- „ 7. Hart in bezaagd hout.
- „ 8. Spint van bezaagd hout.
- „ 9. Afmetingen van bezaagd hout.
- „ 10. Het verduurzamen van hout.
- „ 11. Creosoteeren.
- „ 12. Kyaniseeren.

Opmerking. — Bij het opmaken van het bestek of de overeenkomst letten op:

§ 1 sub d	§ 7 sub j
„ 3 „ a en b	„ 9 „ c, g en h
„ 4 „ d en f	„ 11 „ f
„ 5 „ b en g II	Aanhangsel sub II

§ 1. KWALITEIT VAN HOUT IN HET ALGEMEEN.

a. Hout moet gaaf en gezond zijn, met dien verstande, dat eigenschappen of gebreken, welke, in verband met de bestemming van het hout, niet schadelijk of hinderlijk kunnen worden geacht, geen reden tot afkeuring zullen zijn.

b. In elk bijzonder geval zal, gelet op de bewerking, welke het hout zal ondergaan, gelet op de deugdelijkheid en gelet op de oeglijkheid van het werk, worden beoordeeld, of wardradigheid, noesten, windscheuren, runwassen, losse kwasten, kalkringen, roestvlekken, blauw spint of andere gebreken en afwijkingen al dan niet schadelijk of hinderlijk zijn in den zin van sub a.

Onder voornoemde „andere gebreken“ wordt, voor hout, dat op zijn bestemming voortdurend droog of wel blijvend onder water zal zijn, ook verstaan een beperkte mate van roodstrepgheid (mits het hout ter plaatse nog voldoende hardheid heeft behouden).

Toelichting. — Roodstrepgheid is een roode verkleuring in hoofdzaak langs lijnen loodrecht op de jaarringen. Roodstrepgheid moet niet worden verward met hard-rood, hetwelk een roode verkleuring is van de jaarringen.

c. Voor zoover wankant en gebreken bij de bewerking wegvallen, zullen zij geen reden tot afkeuring zijn. Indien vóór de bewerking omtrent het wegvallen geen zekerheid bestaat, kan de keuring voorwaardelijk geschieden.

d. Indien speciaal fijnjarig of speciaal grofjarig hout wordt verlangd, moet zulks in het bestek of de overeenkomst uitdrukkelijk worden vermeld.

§ 2. DROOGTETOESTAND.

a. Hout wordt, wat droogtoestand betreft, in vijf klassen onderscheiden, en wel naar het gemiddelde percentage vocht, berekend op drooggewicht.

Klasse 1. Kamerdroog hout, met minder dan gemiddeld 12 % vocht.

Klasse 2. Door en door droog hout en belegen

hout, met minder dan gemiddeld 15 % en meer dan 12 % vocht, waarbij het verschil in percentage vochtgehalte tusschen de buitenste laag en het binnenste gedeelte niet meer dan 4 mag bedragen.

Klasse 3. Luchtdroog hout, met minder dan gemiddeld 18 % vocht.

Klasse 4. Winddroog hout, met minder dan gemiddeld 35 % vocht.

Klasse 5. Nat hout, met meer dan gemiddeld 35 % vocht.

b. Hout van klasse 1 en 2 moet zijn vrij van inwendige droogscheuren en mag, voor wat betreft het kamerdroog en het door en door droog hout, slechts in geringen graad korstverharding vertoonen of overstoemd zijn.

c. Het bestek of de overeenkomst zal voor ieder doeleinde de verlangde klasse voorschrijven, met dien verstande, dat als het bestek of de overeenkomst daaromtrent niets voorschrijft, de hieronder volgende regel van kracht wordt.

Klasse 1 of 2 voor: Paneelwerk, parketvloeren, ramen, deuren, luiken, blinden, lijsten en fijne binnenbetimmeringen, trekknagels en wiggen.

Klasse 3 voor: in handelsmaat opgegeven hout voor kozijnen, ruwere binnenbetimmeringen, vloeren, trappen, behoudingen en beschietingen.

Klasse 4 voor: Balklagen, kaphout en in bestekmaat opgegeven kozijnhout.

Klasse 4 of 5 voor: Damwand, schoeiwerk, funderinghout.

In den regel is binnenlands gezaagd hout van droogteklasse 4.

d. Te verduurzamen hout, behalve heipalen, moet ten minste klasse 4 (winddroog) zijn.

§ 3. SOORT VAN HET TE LEVEREN HOUT.

a. De soort van het te leveren hout zal in het bestek of de overeenkomst worden voorgeschreven.

In vele gevallen levert het geen bezwaar op dennen en vuren door en voor elkaar te verwerken.

b. Indien, in afwijking van het bepaalde sub a, geen houtsoort is voorgeschreven, moet voor binnenwerk vuren- en (of) dennenhout, voor buitenwerk aan gebouwen grenenhout (Europeesch) worden geleverd.

§ 4. RONDHOUT EN GEKLOOFD HOUT.

a. Onder rondhout en gekloofd hout wordt hier verstaan hout, dat als zoodanig wordt verwerkt.

b. Rondhout moet zijn behoorlijk recht, goed gevuld en ontdaan van takstompen.

c. Heipalen moeten zijn dennen, vuren of grenen stammen en mogen met of zonder schors worden geleverd.

d. Indien bij gebruik van inlandse palen levering van stammen in de schors wordt verlangd, zal dit in het bestek of de overeenkomst worden omschreven.

e. De omtrek der palen wordt gemeten zonder de schors op 1 m uit het worteleinde en aan de punt.

f. Indien geen bepaalde houtsoort is voorgeschreven, moeten perkoenpalen zijn ronde of gekloofde eiken, grenen, dennen of vuren palen.

g. Perkoenpalen moeten 1,60 m. lang zijn; op 0,10 m afstand van het dikste einde moeten ronde perkoenpalen ten minste 0,30 m omtrek en gekloofde perkoenpalen ten minste 0,0075 m' doorsnede bezitten beide zonder de schors gemeten.

h. Treknagels en wiggen moeten zijn vervaardigd van taai, rechttradig eikenhout van droogteklasse 1 of 2 (zie § 2).

§ 5. BESLAGEN HOUT.

a. Beslagen paalhout moet zijn behoorlijk recht en goed gevuld.

b. De lengte, over welke het vierkant bewerkt moet zijn, zal in het bestek of de overeenkomst worden voorgeschreven.

c. Over de sub b voorgeschreven lengte mag de gezamenlijke breedte der wanvlakken in geen doorsnede meer dan $\frac{1}{2}$ en de breedte van elk wanvlak afzonderlijk in geen doorsnede meer dan $\frac{1}{4}$ van den omtrek der dwarsdoorsnede bedragen. Alle wan wordt zonder de schors gemeten.

d. Voor beslagen eiken palen moet de diameter aan de punt ten minste de helft bedragen van het gemiddelde der vereischte dikte- en breedtemaat aan het worteleinde.

In de punt ook nog beslagen, dan wordt als diameter de diagonaal van het vierkant gerekend.

Als normaal gelden de volgende afmetingen:

Lengte in m	Zwaarte a/h. worteleinde in cm	Minimum diameter a/d. punt in cm
15	36 x 36	18
12	30 x 30	15
10	25 x 25	12½
8	20 x 20	10

e. Voor beslagen palen van andere houtsoorten dan eiken, moet de diameter aan de punt ten minste twee derden bedragen van het gemiddelde der vereischte dikte- en breedtemaat aan het worteleinde.

In de punt ook nog beslagen, dan wordt als diameter de diagonaal van het vierkant gerekend.

Als normaal gelden de volgende afmetingen:

Lengte in m	Zwaarte a/h. worteleinde in cm	Minimum diameter a/d. punt in cm
18	42 x 42	28
15	36 x 36	24
12	30 x 30	20
10	28 x 28	19
8	25 x 25	17

f. Beslagen Amerikaansch grenen paalhout mag over de vierkant bewerkte lengte in geen doorsnede meer spint vertoonen dan $\frac{1}{4}$ van den omtrek der dwarsdoorsnede.

g. I. Beslagen paalhout van andere houtsoorten dan Amerikaansch grenen, moet over de sub b voorgeschreven lengte op elk der zijvlakken een doorgaande spintvrije strook vertoonen.

II. Voorzover een geheel spintvrij gedeelte wordt vereischt, moet de lengte hiervan in het bestek of de overeenkomst zijn voorgeschreven.

h. Voor eikenhout wordt boven en beneden de bepaalde breedte- en diktematen een speling toegelaten van ten hoogste 5 % onder beding, dat daardoor de doorsnede van een paal met ten hoogste 5 % worde verminderd en het gemiddelde der doorsnede van alle palen ten minste even groot zij als de voorgeschrevene.

i. Voor andere houtsoorten dan eiken wordt boven en beneden de bepaalde breedte- en diktematen een speling toegelaten van 10 %, onder beding, dat daardoor de doorsnede van een paal met ten minste 10 % worde verminderd en het gemiddelde der doorsneden van alle palen ten minste even groot zij als de voorgeschrevene.

k. De inhoud wordt berekend door de lengte te vermenigvuldigen met het oppervlak der dwarsdoorsnede op 1.— m van het worteleinde, den wantant volgemeten.

§ 6. WAN EN BEZAAAGD HOUT.

a. Onder meskant bezaagd hout wordt verstaan hout zonder wan.

b. Onder vierkant bezaagd hout wordt verstaan hout, waaraan eenig wan, in den zin van het onder f en g dezer paragraaf bepaalde, is toegelaten.

c. Behalve het rondhout en het hout, dat volgens het bestek of de overeenkomst gekloofd of beslagen moet zijn, moet al het te leveren hout bezaagd zijn.

d. Hout, bestemd voor buitenwerk, balklagen en kapconstructies, planken uitgezonderd, dat niet geveerd, gevornist of gebeitst moet worden, benevens kozijnhout, mag, voorzover de ooglijkheid zulks toelaat, vierkant bezaagd zijn.

e. Overigens moet meskant bezaagd hout worden geleverd, tenzij de wan bij de bewerking kan wegvallen.

f. Van een partij vierkant bezaagd hout met een doorsnede van 2,5 dm' of meer wordt aan ten hoogste 25 % der hoeveelheid wan toegelaten tot een hieronder nader bepaalde hoeveelheid, waarbij alle wan zonder de schors wordt gemeten.

g. Indien de wanvlakken niet in het gezicht komen, of het hout voor waterbouwkundige doeleinden wordt gebruikt, mag de gezamenlijke breedte der wanvlakken nergens meer dan $\frac{1}{2}$, en de breedte van elk wanvlak afzonderlijk nergens meer dan $\frac{1}{4}$ van den omtrek der dwarsdoorsnede bedragen.

h. Indien het hout voor den burgerbouw is bestemd en de wanvlakken in het gezicht komen, mag de breedte van elk wanvlak afzonderlijk nergens meer dan 2 cm bedragen.

i. Van een partij vierkant bezaagd hout, waarvan de dwarsdoorsnede kleiner is dan 2,5 dm' mag aan ten hoogste 25 % der hoeveelheid aan ten hoogste twee hoeken over ten hoogste $\frac{1}{2}$ der lengte wan voorkomen, terwijl bovendien elk wanvlak afzonderlijk nergens grooter breedte mag hebben dan $1\frac{1}{2}$ van den omtrek der dwarsdoorsnede. Alle wan wordt zonder schors gemeten.

§ 7. HART IN BEZAAAGD HOUT.

a. Onder hartvrij hout wordt verstaan hout, waarbij het hart over de geheele lengte afwezig is.

b. Onder hartgekloofd hout wordt verstaan hout, waarvan het hart over ten minste $\frac{1}{2}$ der lengte bloot is of afwezig is en zich overigens niet meer dan $\frac{1}{4}$ der dikte onder de hartsijde bevindt.

c. Onder hout met besloten hart wordt verstaan hout, dat niet valt onder a. of b.

d. Hout voor paneelwerk, parketvloeren, ramen, deuren, luiken, blinden, kozijn-, binnen- en buitenbimmeringen, lijsten, trekagels en wiggen, moet hartvrij zijn.

e. Hout bestemd voor kozijnen, mag, indien het hartvlak niet in het gezicht komt, hartgekloofd worden geleverd. In het tegenovergestelde geval moet het hartvrij zijn.

f. Met besloten hart mag worden geleverd:

1. Hout voor niet-dragende constructiedelen;
2. hout, dat onder water wordt toegepast;
3. hout voor niet in het gezicht komende constructiedelen; en
4. hout voor balklagen;

de beide laatste alleen voorzover de doorsnede grooter is dan 2,2 dm'.

g. Van een partij hout voor balklagen en dragende constructiedelen met een doorsnede van 2,2 dm' of minder, doch met een dikte van ten minste 7,5 cm, mag ten hoogste 25% met besloten hart, de overige 75% hartgekloofd worden geleverd.

h. Hout voor kapconstructies mag, indien het niet geveerd, gevornist of gebeitst moet worden, hartgekloofd worden geleverd. In het tegenovergestelde geval moet het hartvrij zijn, tenzij de doorsnede grooter dan 2,2 dm' is.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Düsseldorf in 1926, door Alb. Otten. — Keuringsvoorschriften voor hout en voorschriften voor houtbereiding, (slot van pag. 138). — De opheffing van de School voor Bouwkunst, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

BESTUURSVERKIEZING. Op de a.s. Jaarvergadering zijn volgens rooster aan de beurt van aftreden, de heeren Ir. W. P. C. Knuttel, te Deventer; Jan Wils, te Voorburg.

Deze aftredende heeren zijn niet herkiesbaar. De kringen worden hierbij verzocht, om overeenkomstig art. 4 par. 13 huish. regl. van den B. N. A. kandidaten te stellen en de namen der kandidaten schriftelijk ter kennis te brengen van het bestuur, vóór Woensdag 26 Mei e.k.

Art. 4 par. 13 Huish. Regl. van den B. N. A. bepaalt het volgende:

De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden.

Een Gewestelijke Kring of 10 leden van den B. N. A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien.

De namen van de kandidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht, tijdig genoeg om ze te doen opnemen in het orgaan van den B. N. A. 3 weken vóór de Jaarvergadering. De candidaat-gestelden, die binnen 3 dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve kandidatenlijst, welke 2 weken vóór de Jaarvergadering ter kennis van de leden wordt gebracht. De stemming geschiedt met inachtneming van het in Art. 11 par. 26 van de Statuten bepaalde.

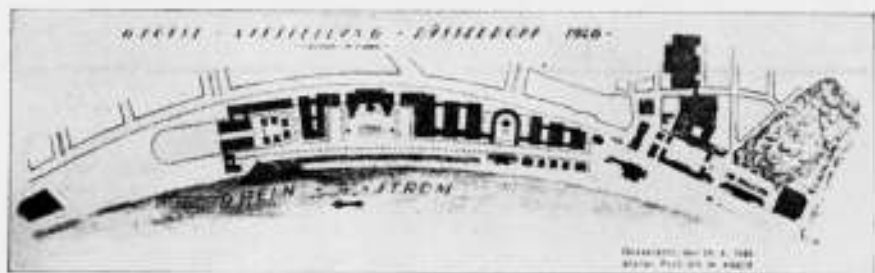
NIEUWE LEDEN VAN DE B.N.A. Met ingang van 1 Mei 1926 zijn als lid van den B.N.A. toegelaten de heeren architecten: C. J. Engelfriet te Utrecht, C. Hoogeveen te Rotterdam, Nic. Molenaar Jr. te Den Haag, L. C. van der Vlugt te Rotterdam, Ir. H. T. Zwier, b.i. te Heemstede, en J. Th. van Oyen te Samarang.

Het aspirantlid A. Nieuwpoort te Slidrecht werd lid van den B.N.A., terwijl de heeren A. C. Stoffels te Den Haag en H. W. van Boven te Kijkduin, als aspirant lid van den B.N.A. toetraden.

UITSLAG EXAMENS B.N.A. 1926. Voor het examen voor het diploma van Bouwkundig Opzichter B.N.A. slaagde één der 9 kandidaten, te weten de heer W. G. Lamers, wien het diploma werd uitgereikt.

Aan het voorbereidend examen namen 208 kandidaten deel.

Daarvan slaagden er 65, te weten de volgende heeren: J. G. A. Adank, M. W. van Alem, J. Bakker, A. Beck, M. J. J. van Beveren, C. Boer, U. Boonstra, K. Bouma, H. van Boven, D. J. J. Bruyne, Th. Dekker, L. Geldof Czn, A. A. Guikink, J. van Hasselt, N. Helle, J. Hettema, J. Honhof, W. van Hoorn, P. D. Houtkooper, G. D. Jansen, L. Kat Gzn, A. van Keulen, H. H. Klören, H. Kok, M. Kokje, D. van der Kolk, B. van der Kooij, R. Kooij, C. A. Koot, J. W. Kopper, A. A. Leenhouts, D. van Leeuwen, D. van der Lingen, J. W. van der Made, S. J. Meegdes, F. H. H. Meyer, J. M. Mentink, J. van der Molen Azn, L. G. H. Mulder, A. H. Nederkoorn, J. Th. Olthoff, J. F. Oosterkamp, H. W. Peijnenburg, G. Reus, S. van Riet, A. A. Rinkens, H. M. Rollman, P. J. Rombout, B. Schipper, K. A. Schipper, W. J. C. Schmitz, W. C. M. Schoonboom, J. Smets, W. F. Smits, J. H. Smit, W. P. J. Smitt, Th. J. Spaen, J. Spijksma, J. Steensma, J. L. A. van Veen, H. G. Vermeulen, A. Waalboer Jr, K. v. d. Wielen, T. Wilschut, C. van der Zwan.

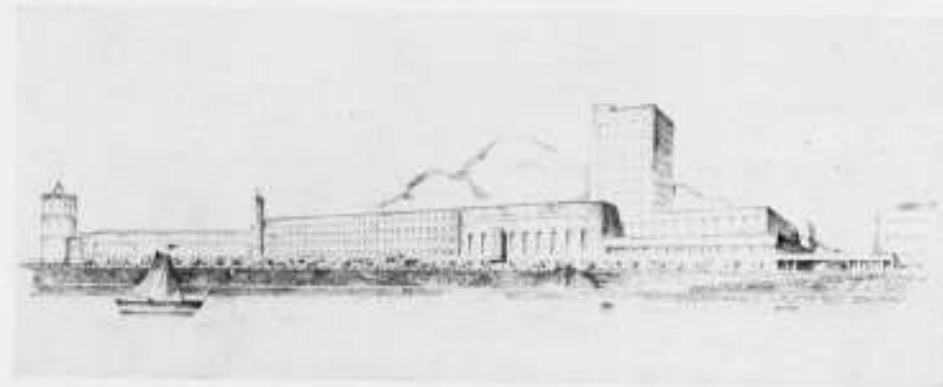
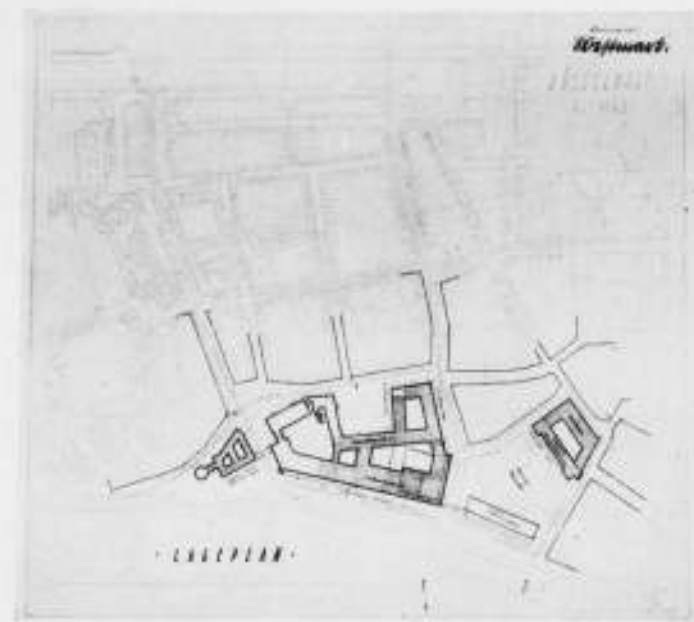
PLATTEGROND EN FRAGMENTEN IN DE GESOLEI-TENTOONSTELLING TE DÜSSELDORF.
ARCH. PROF. DR. W. KREIS.

DÜSSELDORF IN 1926.

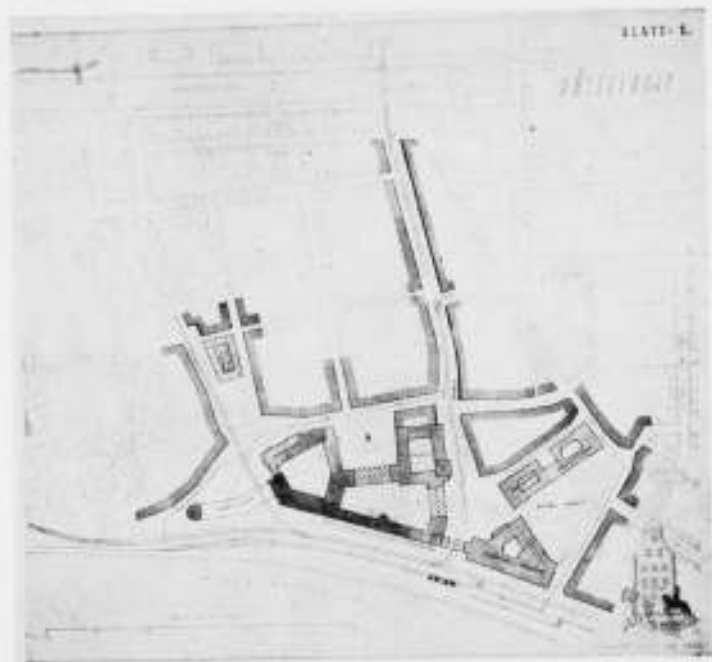
In een reeks van bochten kronkelt de Rijn zich door één der meest aantrekkelijke steden van het Rijnland, het in de vooroorlogsjaren zoo snel gegroeide Düsseldorf. Om die uitbreiding in vaste banen te leiden werd voor 1912 een prijsvraag uitgeschreven voor een grootsch opgezet uitbreidingsplan der stad waarvan de resultaten getoond werden op de in dat jaar gehouden steden-tentoonstelling waar het met den eersten prijs bekroonde plan van Prof. Bruno Schmitz zeer de aandacht trok, niet het minst die der vele Nederlandsche Congresbezoekers.

Een duidelijk perspectief van den Rijnouever toonde de bestaande brug met links een nieuwen ingang van het tentoonstellingsterrein en rechts den nieuwbouw van de Academie en het Raadhuis in aansluiting met den ouden Lambertustoren en het „Düssel Schlöszchen“. Acht nieuwe bruggen waren voor Groot-Düsseldorf door Bruno Schmitz in zijn plan opgenomen. Voorloopig zal het bij één brug blijven, die thans verbreed, het hart van de stad met het tegenovergelegen Ober-Kassel verbindt.

Toch zal in afzienbaren tijd het Rijnfront van het centrum van Düsseldorf groote

ONTWERP VOOR HET NIEUWE RAADHUIS TE DÜSSELDORF.
DOOR PROF. E. FAHRENKAMP.

ONTWERP VOOR HET NIEUWE RAADHUIS VAN DÜSSELDORF,
DOOR DEN STADTBAURAT H. FREESE.

ONTWERP VOOR HET NIEUWE RAADHUIS TE DÜSSELDORF,
DOOR DIPL. ING. MEHRTENS TE BOCHUM.

veranderingen ondergaan. In het vorig jaar is een prijsvraag voor een nieuw Raadhuis-complex ter lengte van ± 300 M. uitgeschreven onder alle architecten van het Rijnland; daarenboven waren vijf professoren speciaal uitgenoodigd aan de prijsvraag deel te nemen, waarvan echter geen tot de drie met eerste prijzen bekroonde ontwerpers behooren. Dit vraagstuk is van een omvang als slechts zelden in het bestaan van een stad aan de orde komen kan. Het programma vroeg een goede aansluiting aan de bestaande oude gebouwen en vestigde hierop de aandacht door een juiste verdeling der bouwmassa's te verlangen zonder in zuiver decoratieve en kostbare, voor het praktische gebruik niet te gebruiken bouwwerken te vervallen.

Het was den ontwerpers overgelaten welke gebouwen zij binnen de aangegeven bouwgrens zouden behouden of voor slooping zouden aanwijzen.

De ontwerpen van den Düsseldorf stadsbouwmeester Freese en van den te Düsseldorf woonachtigen Professor Fahrenkamp toonen in de oplossingen der hoofdgroepering overeenkomst. Beiden hebben het oude Marktplaats in zijn bestaande verhoudingen met het oudst gedeelte van het Raadhuis en de daarover gelegen oude apotheek behouden en daardoor getoond hun stadsschoon en de gevoelens der Düsseldorfers goed te kennen. Een tweede en grooter Marktplaats werd door beiden ontworpen waarvan dat van Prof. Fahrenkamp den zich het best aan het complex aansluitenden hoofdvorm verkreeg.

Op het oude Marktplaats bevindt zich het standbeeld van Hertog Johann Wilhelm den populaireren zeventienden eeuwseken Keurvorst die van Düsseldorf zijn residentie maakte en zeer veel tot de ontwikkeling van zijn stad bijdroeg.

Deze volksvriend, familiaar door iedereen Jean-Wellem genoemd, zetelt in zijn fraai geoxydeerde bronzen huid op zijn statig ros te midden der markt vrouwen die zeker even krachtig als allen die voor Oud-Düsseldorf gevoelen zouden protesteeren, indien men aan hem of aan het karakter van zijn omgeving veranderingen zou willen aanbrengeu.

Ing. Mehrtens verdubbelde de bestaande marktruimte en durfde voor een vleugel van het vergrootte plein in plaats van drie, negen verdiepingen te stellen.

Alle drie ontwerpen toonen een hoogen centralen bouw, die bij het ontwerp van stadsbouwmeester Freese het karakter van een toren heeft verkregen. Voor dat echter het Raadhuis-complex tot uitvoering zal komen heeft de Düsseldorf Rijn-oever reeds een groote wijziging ondergaan. Al een jaar is een tentoonstelling in wording van breedten opzet, gewijd aan hygiëne, sociale maatregelen en sport. Deze maand gaat zij haar poorten openen om opnieuw te getuigen van den levenslust en kracht der Rijnlanders.

De naam „Gesolei" is samengesteld uit de eerste lettergrepen van Gesundheitspflge, Soziale Fürsorge und Leibesübungen.

Prof. Dr. W. Kreis, de bouwmeester van den Düsseldorf Skyscraper is de indeeler van het van vorige tentoonstellingen bekende bijna drie kilometer lange tentoonstellingsterrein, dat zich langs den Rijn-oever uitstrekt. Hij is tevens de ontwerper van de hoofdgebouwen, terrassen en de in de as gelegen sporthaven, die in lange horizontale baksteenmassa's het geheel tot een indrukwekkende eenheid vormen zooals nog nimmer bij een tentoonstelling bereikt is. Een twintig-tal architecten hebben hier samengewerkt; het oude Kunstpaleis is van zijn koepel ontdaan, heeft een nieuwen voorbouw gekregen en sluit zich in den bovengenoemden geest bij het geheel aan. De afdeling Sociale Maatregelen zal omvatten: „bouwkunst, stedenbouw, gemeentebestrijven en gewestelijke uitbreidingsplannen".

Dicht bij onze grenzen is een hoeveelheid studiemateriaal verzameld die niet zal nalaten groote aantrekking uit te oefenen, waarover echter tot heden zeer weinig gepubliceerd is en waarvan de drie hierbij gevoegde reproducties de Schoonheid en Grootsochheid niet doen vermoeden die den Rijn-oever bij Düsseldorf thans verrijken.

ALB. OTTEN.

KEURINGSVOORSCHRIFTEN VOOR HOUT EN VOORSCHRIFTEN VOOR HOUTBEREIDING. (Slot van pag. 198).

j. Indien voor de sub d bedoelde doeleinden en voor vloeren en bebordingen planken van halve breedte moeten worden gebezigd, moet zulks in het bestek of de overeenkomst zijn vermeld.

§ 8. SPINT AAN BEZAAGD HOUT.

a. Bij plankhout mogen de spinthoeken elkaar slechts over ten hoogste 10% der lengte raken, terwijl de maximum lengte van aanraken slechts bij ten hoogste 10% der partij mag voorkomen.

b. Bij ribhout worden de sub a, genoemde cijfers beide verhoogd tot 25%.

c. Bij hartvrij of hartgekloofd hout mogen ten hoogste twee spinthoeken voorkomen.

d. Bij vloer- en dekdelen moet de bovenzijde vrij van spint zijn.

e. Aan te verduurzamen hout worden geen eischen omtrent spint gesteld.

§ 9. AFMETINGEN VAN BEZAAGD HOUT.

a. Zonder nadere aanduiding worden onder de zwaarte-afmetingen verstaan die van ongeschaafd hout. Indien men met een bepaalde maat die van blijvend hout bedoeld moet zulks uitdrukkelijk worden vermeld.

b. Onderstaande lijst geeft een overzicht van de normale handelsmaten. Daarbij zijn de courante maten cursief gedrukt. De maten met een * voorzien gelden uitsluitend voor binnenlands gezaagd hout; de overige moowel voor binnenlands als voor buitenlands gezaagd hout.

Normale handelsmaten voor ongeschaafd hout in mm.

Max. breedte van hart	78 × 283	39 × 283	26 × 283	20 × 230
*200 × 230	78 × 254	39 × 254	26 × 254	20 × 203
*200 × 200	78 × 239	39 × 239	26 × 239	20 × 180
*180 × 200	78 × 203	39 × 203	26 × 203	20 × 152
*180 × 180	78 × 180	39 × 180	26 × 180	20 × 130
*150 × 230	78 × 152	39 × 152	26 × 152	20 × 102
*150 × 200	78 × 100	39 × 100	26 × 100	
*150 × 180	78 × 78	39 × 109	26 × 139	18 × 78
*150 × 150	65 × 200	39 × 78	26 × 109	18 × 65
*120 × 280	65 × 230	39 × 65	26 × 78	18 × 52
*120 × 250	65 × 203	39 × 52	26 × 52	
*120 × 230	65 × 180	39 × 39	26 × 39	16 × 52
*120 × 200	65 × 153	32 × 283	26 × 32	16 × 26
*120 × 180	65 × 139	32 × 254	23 × 180	16 × 23
*120 × 150	65 × 109	32 × 230	23 × 153	
*120 × 120	65 × 78	32 × 203	23 × 130	
*100 × 300	65 × 65	32 × 152	23 × 100	
*100 × 280	52 × 30	32 × 130	23 × 78	
*100 × 250	52 × 203	32 × 110	23 × 65	
*100 × 230	52 × 180	32 × 100	23 × 52	
*100 × 200	52 × 152	32 × 78	23 × 39	
*100 × 180	52 × 130	32 × 65		
*100 × 150	52 × 115	32 × 39		
*100 × 120	52 × 102			
*100 × 100	52 × 78			
	52 × 65			
	52 × 52			

Voor alle afmetingen wordt een speling van 1 mm naar beneden en naar boven toegelaten. De maten zijn bedoeld voor de droogteklasse als is voorgeschreven.

Toelichting.

1. Opgemerkt worde, dat iedere gewenschte

maat, zoowel de maten uit de tabel alsook andere maten, op bestelling, in binnenlands gezaagd en in Midden-Europeesch hout, te leveren zijn.

II. In den regel is binnenlands gezaagd hout van droogteklasse 4.

III. Indien men in den vervoer hout van 100 × 100 mm bestelt, moet ook hout van 100 × 100 mm worden geleverd, behoudens de aan het einde van alinea b genoemde speling.

c. Indien plankhout geschaafd wordt gemeten, moeten de volgende diktematen worden aangehouden.

Plankhout.		
Ruig Dikte in mm	Eenzijdig geschaafd. Dikte in mm	Tweezijdig geschaafd. Dikte in mm
39	36—37	35
32	30	28—29
30	27—28	26—27
26	24—25	23
23	21—22	20—21
19	17—18	16—17
16	14—15	13—14
13	11	9—10

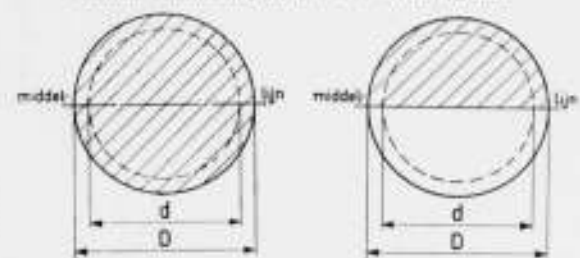
d. Bij hout van zwaardere afmetingen dan 39 mm wordt 2 mm maatverlies toegestaan voor ieder geschaafd vlak.

e. Indien de lengte van het te leveren hout niet uit het bestek of de overeenkomst blijkt, zal de gemiddelde lengte der te leveren stukken ten hoogste 4,50 m en de maximum lengte ten hoogste 7,30 bedragen. Voorzover genoegen wordt genomen met Midden-Europeesch dennen of vuren, kunnen deze maten worden opgevoerd tot onderscheidenlijk 6,50 m en 12,50 m.

f. De meest courante lengtematen voor varen en grenenhout, aangevoerd uit Rusland en de Oostzeehavens, zijn:

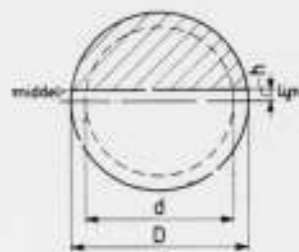
Lengte in m.				
2,44	3,35	4,27	5,80	6,70
2,75	3,65	4,90	6,10	7,00
3,05	3,95	5,20	6,40	7,30

g. Indien de dikte- en breedte maten van het te leveren hout niet nader in het bestek of de overeenkomst zijn omschreven, zullen geen grooter zwaarte-afmetingen worden verlangd dan die, welke met inachtneming der bepalingen omtrent wan, hart en spint van de §§ 6, 7 en 8, gezaagd kunnen worden uit stammen waarvan de dunste (of top-) doorsneden de in onderstaande tabel vermelde afmetingen niet te boven gaan.

Afb. 1. Besloten hart.

Afb. 2. Hartgekloofd.

Afb. 3. Hartvrij.

D = middellijn aan den top (dunste eind).
d = middellijn zonder spint.
h = halve dikte van de hartplank.

Houtsoort.	D in cm.	b in cm	h in cm
Eiken (Europ.)	50	42	3,0
Am. grenen . . .	47	35	2,5
Grenen (Europ.)	27	19	2,5
Vuren	30	met spint wordt geen	2,5
Dennen	35	rekening gehouden	2,5

h. De minimum breedte van ongekantrechte planken, gemeten aan slechts één zijde, zal in het bestek of de overeenkomst worden voorgeschreven.

j. Onder de breedte van ongekantrechte planken wordt verstaan de gemiddelde breedte van onder- en bovenvlak, gemeten op de helft der lengte.

k. Planken moeten, na te zijn afgewerkt, naar den eisch van het werk, onderling gelijk van breedte zijn.

l. Onder planken van halve breedte worden verstaan planken, waarbij één der smalle zijden ongeveer door het hart van den stam is gezaagd.

De breedte moet ten minste 10 cm en mag ten hoogste 16 cm bedragen.

§ 10. HET VERDUURZAMEN VAN HOUT.

a. Hout, dat met bederfwerende stof gedrenkt, of waarin zulke stof geperst moet worden, moet tevoren zijn gekeurd en zooveel mogelijk afgewerkt en pasklaar gemaakt; het hout, met inbegrip van rondhout, moet tevoren van de schors en den bast zijn ontdaan.

b. Te verduurzamen hout moet winddroog zijn, in den zin van § 2 sub a (vochtgehalte minder dan 35%).

c. Het hout moet onder a. bedoelde bereidingen ondergaan in een fabriek ten genoegen van den besteller.

d. Indien de besteller zulks verlangt, moeten die bereidingen geschieden onder controle van of vanwege den besteller en moet een verklaring van den fabrikant worden overgelegd, zooals nader omschreven in § 11 sub h en § 12 sub j.

e. Aan den besteller moet een kennisgeving van het tijdstip, waarop met de bereiding van het hout zal worden begonnen, ten minste vijf werkdagen tevoren worden verzonden.

f. De fabrikant moet ten behoeve van den besteller de noodige toestellen en reagentia voor het keuren der bederfwerende stof volgens de in § 11 en 12 omschreven keuringseischen beschikbaar stellen.

g. Bij het verwerken van gecreosoteerd hout, moeten alle verbindingen en alle plaatsen, die niet met creosootolie blijken doortrokken te zijn, driemaal rijkelijk met verwarmde carbolium of verwarmde creosootolie worden bestreken, voorzigtig de verbindingen worden opgesloten.

§ 11. CREOSOTEEREN.

a. De voor de bereidingen te bezigen olie moet zijn een destillaat van steenkoolgas- of cokesoven-teer. In afwijking van de op normaalblad N. . . . voor handelsolie gegeven eischen, moet zij aan de volgende eischen voldoen:

1. Het watergehalte mag ten hoogste 3 gewichtsprocenten bedragen.

2. Het s.g. bij 25° C. moet ten minste 1,035 bedragen, uitgedrukt ten opzichte van water van 4° C.

3. Het mag bij 25° C. slechts sporen vaste bestanddeelen bevatten.

4. Bij destillatie mogen, berekend op water-vrije olie, ten hoogste overgaan:

tot 210° C. 5 gewichtsprocent
" 235° " 25 "

Opmerking. — De destillatie zal geschieden in een glazen retort met tubus en luchtkoelbuis, met 100 g olie.

Afstand bol thermometer tot vloeistofspiegel: 15 mm.

Afstand thermometer tot einde koelbuis: 60 cm. Snelheid van destillatie: 2 druppels per seconde.

De retort wordt aan alle zijden beschermd door een asbestkap, welke den Hals tot 5 cm lengte omsluit.

De verhitting der retort geschiedt op metaalgas.

a. Bij sneldestillatie van 30 cm³ in een retort van 50 cm³ inhoud, zonder tubus, mag niet meer dan 6 volumeprocent pekresidu overblijven.

b. Het gehalte aan teerzuren moet ten minste 6% bedragen.

c. De besteller is bevoegd vóór het onderzoek der olie één of meer monsters der voor de bereiding te bezigen olie te doen nemen en deze monsters te doen onderzoeken.

d. De bereidingsketel moet zijn voorzien van de noodige appendages voor het aflezen van den overdruk, het vacuüm, de temperatuur, enz.; de reservoirs moeten zijn voorzien van een peilschaal met een afleesbaarheid van ten hoogste 100 liter.

e. Alvorens de creosootolie in den bereidingsketel wordt toegelaten, wordt zij ten minste 60° C. en ten hoogste 90° C. verwarmd; gedurende de persing moet zij in den ketel tusschen deze temperatuurgrenzen worden gehouden.

f. I. Nat hout in den zin van § 2 sub a, dat moet worden gecreosoteerd, moet gedurende ten minste een half uur in den bereidingsketel onder een luchtverdunning van een aanwijzing van ten minste 60 cm kwikdruk¹⁾ op den vacuummeter worden gehouden, waarna of terwijl de in den ketel aanwezige vloeistoffen moeten worden afgetapt.

II. Tenzij met goedvinden van den besteller, mogen geen twee of meer verschillende houtsoorten in één ketel worden bereid, met dien verstande echter, dat dennen en vuren als gelijksoortig worden beschouwd. Voorts zal iedere ketellading zooveel mogelijk hout van gelijke afmetingen en gelijke structuur moeten bevatten.

g. Men onderscheidt de volgende methoden van creosoteeren:

I. Volle bereiding.

De olie in den ketel wordt geleidelijk onder een overdruk van ten minste 8 kg/cm² gebracht, tenzij deze druk niet behoef te worden bereikt, omdat de voorgeschreven hoeveelheid reeds vóór het bereiken van den druk van 8 kg/cm² is ingeperst. De duur, tijdens welke de spanning van 8 kg/cm² moet worden onderhouden, wordt door den fabri-

kant geregeld, in verband met de voorgeschreven op te nemen hoeveelheid olie, met dien verstande dat, indien na 4 uur persen de vereischte hoeveelheid nog niet is bereikt, genoeg wordt genomen met de alsdan ingeperste hoeveelheid.

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in liters per m³ in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven.

Omtrent de controle der opgenomen hoeveelheid gelden onderstaande bepalingen:

1e. De controle zal, zoo mogelijk, door weging geschieden. Voorzover de inrichting der fabriek dit niet toelaat, mag ook door meting worden gecontroleerd.

2e. Bij de controle door weging wordt iedere wagen voor en na de bereiding bewogen. Uit het verschil in gewicht wordt de ingedrongen hoeveelheid berekend. De beoordeeling geschiedt per ketellading, mits de geheele ketellading uit dezelfde houtsoort bestaat. Anders geschiedt zij per wagenlading.

3e. Bij de controle door meting zal, met behulp van onderstaande tabel, uit den stand der peilschaal en de temperatuur der olie in het reservoir vóór en na de bereiding de verbruikte hoeveelheid worden bepaald, welke, herleid tot een volume van 15° C., als grondslag voor berekening zal dienen.

Creosootolie.
Gemiddelde uitzettingscoëfficiënt bij temperatuurgrenzen van 15°—45° C.

Soortelijk gewicht bij 15° C.

1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09
0,00085	0,00085	0,00080	0,00080	0,00077	0,00068

1) De resteerende druk is dus circa 1/3 atmosfeer.

lant geregeld, in verband met de voorgeschreven op te nemen hoeveelheid olie, met dien verstande dat, indien na 4 uur persen de vereischte hoeveelheid nog niet is bereikt, genoeg wordt genomen met de alsdan ingeperste hoeveelheid.

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in liters per m³ in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven.

Omtrent de controle der opgenomen hoeveelheid gelden onderstaande bepalingen:

1e. De controle zal, zoo mogelijk, door weging geschieden. Voorzover de inrichting der fabriek dit niet toelaat, mag ook door meting worden gecontroleerd.

2e. Bij de controle door weging wordt iedere wagen voor en na de bereiding bewogen. Uit het verschil in gewicht wordt de ingedrongen hoeveelheid berekend. De beoordeeling geschiedt per ketellading, mits de geheele ketellading uit dezelfde houtsoort bestaat. Anders geschiedt zij per wagenlading.

3e. Bij de controle door meting zal, met behulp van onderstaande tabel, uit den stand der peilschaal en de temperatuur der olie in het reservoir vóór en na de bereiding de verbruikte hoeveelheid worden bepaald, welke, herleid tot een volume van 15° C., als grondslag voor berekening zal dienen.

Creosootolie.
Gemiddelde uitzettingscoëfficiënt bij temperatuurgrenzen van 15°—45° C.

Soortelijk gewicht bij 15° C.

1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09
0,00085	0,00085	0,00080	0,00080	0,00077	0,00068

II. Spaarbereiding.

Enkel Rüpingsproces. Nadat het hout in den bereidingsketel is gebracht en deze is afgesloten, wordt daarin lucht geperst tot een overdruk van 2 à 4 kg/cm², afhankelijk van de gesteldheid van het hout. Daarna wordt de olie in den bereidingsketel toegelaten, waarbij de daarin aangebrachte druk behouden moet blijven.

Na de vulling wordt overgegaan tot het persen van de olie tot een overdruk van ten minste 8 kg/cm², tenzij deze druk niet behoef te worden bereikt, omdat de voorgeschreven hoeveelheid reeds vóór het bereiken van den overdruk van 8 kg/cm² is ingeperst. De duur, tijdens welke de spanning van 8 kg/cm² moet worden onderhouden, wordt door den fabrikant geregeld, in verband met de voorgeschreven op te nemen hoeveelheid olie. Daarna wordt de olie afgetapt en gedurende ten minste 15 minuten een luchtverdunning onderhouden tot een aanwijzing van ten minste 60 cm kwikdruk op den vacuummeter. Alsdan moet het hout een in het bestek voorgeschreven minimum hoeveelheid olie per m³ hebben opgenomen.

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven:

Eiken 45 liter per m³.
Grenen 63 liter per m³.

Dubbel Rüpingsproces. Dit is het enkel Rüpingsproces, tweemaal onmiddellijk na elkaar toegepast. Na de tweede toepassing moet het hout een in het bestek voorgeschreven minimum hoeveelheid olie per m³ hebben opgenomen.

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven:

Beuken 150 liter per m³.

g. Gecreosoteerd hout mag bij de verzending niet worden gevlot, tenzij het paalhout betreft.

h. De verklaring van creosoteering, als bedoeld in § 10 sub d, moet van onderstaand model zijn:

Verklaring van creosoteering.

Ondergeteekende verantwoordelijk bestuurder der gevestigd te verklaart, dat op 19. aan zijn fabriek is gecreosoteerd, volgens de voorschriften der Hoofdkommissie voor de Normalisatie in Nederland, normaalblad N. m³ hout.

Bovenbedoeld hout was, volgens verkregen inlichtingen, bestemd voor de werken te directie te geleverd door den houthandel te ingezonden door den aannemer te De voorgeschreven hoeveelheid creosootolie werd bereikt.

niet bereikt.
Het hout is gedurende uren aan een druk van kg/cm² onderworpen geweest.

§ 12. KYANISEEREN.

a. Het hout moet zoofnig in de bakken worden gestapeld, dat het naar het oordeel van den besteller, voldoende door de kwikchloride-oplossing wordt omgeven; de vloeistofspiegel moet ten minste 5 cm boven het hout staan.

b. De constructie der bakken moet zodanig zijn, dat nergens ijzer met de kwikchloride-oplossing in aanmerking kan komen. Pompen en andere bij de bereiding benodigde werktuigen mogen geen ijzeren deelen bevatten.

c. De oplossing moet, in gewichtsdeelen, 1 kwikchloride op 150 water bevatten.

Toelichting. — Voor de bereiding van de oplossing wordt het kwikchloride in een eikenhouten of steenen bak, bij hoeveelheden van ongeveer 4 kg, onder toevoeging van een weinig water, stukgestooten en daarna, onder voortdurend omroeren, met kokend water overgoten.

Toevoeging van keukenzout of andere stoffen om het oplossen van het kwikchloride te vergemakkelijken, is niet toegestaan.

De aldus verkregen verzadigde oplossing wordt vervolgens in een reservoir overgebracht en door toevoeging van water tot den hierboven genoemden graad verdund.

d. De oplossing moet gedurende de bereiding ten minste éénmaal daags flink worden omgevoerd of doorgelaten en door toevoeging van kwikchloride-oplossing, op sterkte worden gehouden.

e. De besteller is bevoegd, zoo dikwijls hij zulks noodig acht, één of meer monsters uit den kyaniseerbak te doen nemen en deze monsters te doen onderzoeken.

f. De sterkte van de oplossing zal in een „80-207

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven:

Eiken 45 liter per m³.
Grenen 63 liter per m³.

Dubbel Rüpingsproces. Dit is het enkel Rüpingsproces, tweemaal onmiddellijk na elkaar toegepast. Na de tweede toepassing moet het hout een in het bestek voorgeschreven minimum hoeveelheid olie per m³ hebben opgenomen.

Toelichting. — Aanbevolen wordt de volgende in te persen hoeveelheden in het bestek of de overeenkomst voor te schrijven:

Beuken 150 liter per m³.

g. Gecreosoteerd hout mag bij de verzending niet worden gevlot, tenzij het paalhout betreft.

h. De verklaring van creosoteering, als bedoeld in § 10 sub d, moet van onderstaand model zijn:

Verklaring van creosoteering.

Ondergeteekende verantwoordelijk bestuurder der gevestigd te verklaart, dat op 19. aan zijn fabriek is gecreosoteerd, volgens de voorschriften der Hoofdkommissie voor de Normalisatie in Nederland, normaalblad N. m³ hout.

Bovenbedoeld hout was, volgens verkregen inlichtingen, bestemd voor de werken te directie te geleverd door den houthandel te ingezonden door den aannemer te De voorgeschreven hoeveelheid creosootolie werd bereikt.

niet bereikt.
Het hout is gedurende uren aan een druk van kg/cm² onderworpen geweest.

§ 12. KYANISEEREN.

a. Het hout moet zoofnig in de bakken worden gestapeld, dat het naar het oordeel van den besteller, voldoende door de kwikchloride-oplossing wordt omgeven; de vloeistofspiegel moet ten minste 5 cm boven het hout staan.

b. De constructie der bakken moet zodanig zijn, dat nergens ijzer met de kwikchloride-oplossing in aanmerking kan komen. Pompen en andere bij de bereiding benodigde werktuigen mogen geen ijzeren deelen bevatten.

c. De oplossing moet, in gewichtsdeelen, 1 kwikchloride op 150 water bevatten.

Toelichting. — Voor de bereiding van de oplossing wordt het kwikchloride in een eikenhouten of steenen bak, bij hoeveelheden van ongeveer 4 kg, onder toevoeging van een weinig water, stukgestooten en daarna, onder voortdurend omroeren, met kokend water overgoten.

Toevoeging van keukenzout of andere stoffen om het oplossen van het kwikchloride te vergemakkelijken, is niet toegestaan.

De aldus verkregen verzadigde oplossing wordt vervolgens in een reservoir overgebracht en door toevoeging van water tot den hierboven genoemden graad verdund.

d. De oplossing moet gedurende de bereiding ten minste éénmaal daags flink worden omgevoerd of doorgelaten en door toevoeging van kwikchloride-oplossing, op sterkte worden gehouden.

e. De besteller is bevoegd, zoo dikwijls hij zulks noodig acht, één of meer monsters uit den kyaniseerbak te doen nemen en deze monsters te doen onderzoeken.

f. De sterkte van de oplossing zal in een „80-

207

ligkeitsmeter" worden onderzocht met behulp van een oplossing van kalmijodide in water, van bij den meter behoorende sterkte.

g. Het te kyaniseeren hout moet gedurende den hieronder voor de onderscheiden houtsoorten nader bepaalden tijd in de kwikchloride-oplossing ondergedompeld blijven.

Dennen- en vurenhout 10 achtereenvolgende etmalen.

Grenenhout 8 achtereenvolgende etmalen.

Lorkenhout 8 achtereenvolgende etmalen.

h. De neerslag van kwikchloride, welke zich tijdens de bereiding op het hout heeft gevormd, moet door afspoeling met water worden verwijderd; daarna moet het hout zoodanig ter droging worden opgestapeld, dat de lucht van alle kanten kan toetreden.

i. Het bereide hout mag niet worden gevlot.

j. De verklaring van kyanisering, als bedoeld in § 10 sub d, moet van onderstaand model zijn:

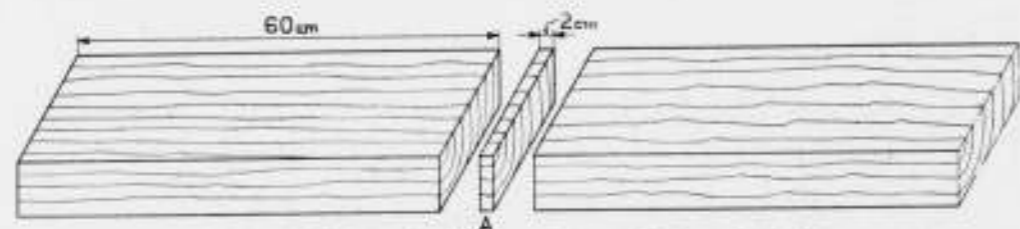
Verklaring van kyanisering.

Ondergeteekende verantwoordelijk bestuurder der gevestigd te , verklaart, dat van 19... tot 19... aan zijn fabriek is gekyaniseerd, volgens de voorschriften van de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland, normaalblad N..... m² hout.

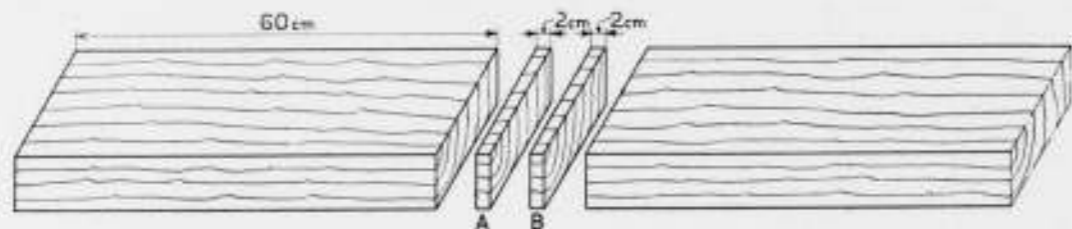
Bovenbedoeld hout was, volgens verkregen inlichtingen bestemd voor de werken te , directie te , geleverd door den houthandel te en ingezonden door den besteller te

AANHANGSEL.

I. Indien over den droogtoestand van het geleverde hout verschil van meening bestaat en besteller en leverancier niet op een andere wijze tot een vergelijk komen, zal de bepaling van het vochtgehalte geschieden als hieronder is vermeld.

Afb. 4. Schijf A ter bepaling van het gemiddelde vochtgehalte.

Afb. 5. Schijf B ter bepaling van de vochtverdeling.

Monstertrekken.

De monstertrekking kan in gemeen overleg door beide partijen of door een onpartijdig deskundige geschieden volgens de hieronder volgende bepalingen:

Van de ter keuring aangeboden partij zal van 3% van het aantal houtwaren een monster worden genomen, met dien verstande echter, dat ten hoogste 10 monsters zullen worden verzameld.

Dit monster zal bestaan uit een schijf kopshout van ongeveer 2 cm dikte, welke op ten minste 60 cm van één der beide uiteinden van het hout zal worden ontnomen. (Afb. 4).

Indien de houtwaren minder dan 1.20 m lang zijn, zal deze schijf uit het midden moeten worden genomen, terwijl bij zeer kleine houtwaren (die, welke minder dan 200 g wegen) het geheele stuk zal worden gebruikt.

De monsterschijven moeten onmiddellijk na de monsterneming ieder afzonderlijk in een overigens ledige droge goedsluitende stopflesch of blikken bus worden verpakt. Te dien einde mag zoo'n schijf eventueel in eenige stukken worden gebroken. De flesschen moeten daarna terstond goed worden gesloten en de bussen terstond worden dicht gesoldeerd. De verpakking mag eerst bij den aanvang van het onderzoek op het vochtgehalte worden geopend.

Onderzoek. Ieder monster wordt in een gesloten, getarreed vat tot op 0,1% van het gewicht nauwkeurig gewogen, vervolgens in een droogstoof gebracht en gedurende ten minste 2 en ten hoogste 3 etmalen onafgebroken bij 103—105° C. gedroogd.

Daarna laat men het monster in een exsiccator afkoelen en weegt het wederom alshoven. Noemt men het gewicht bij de eerste weging A en bij de tweede B, dan is het vochtpercentage

$\frac{A-B}{B} \times 100\%$.

Indien ook de vochtverdeling moet worden bepaald, wordt van een tweede schijf, welke naast de hierboven bedoelde is gelegen (B afb. 5) bij de monsterneming een buitenrand afgezaagd ter dikte van 1/3 der dikte van de schijf, volgens afb. 6, 7 en 8, dus 5 mm.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

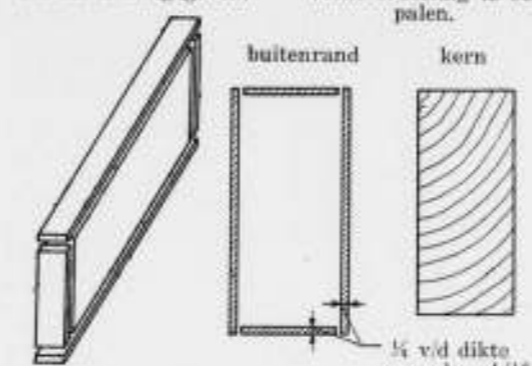
De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

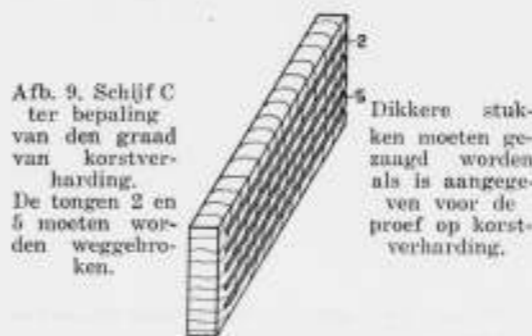
De uit vier stukken bestaande rand en het binnenste deel moeten afzonderlijk worden verpakt en behandeld, als hiervoor werd geschreven.

waarvan de buitenste rand moet worden afgezaagd of afgespleten als is aangegeven.

Afb. 6, 7 en 8. Schijf B.

als dik moeten zijn. Indien eenigszins mogelijk maakt men deze tongen 1 à 1 1/2 cm dik.

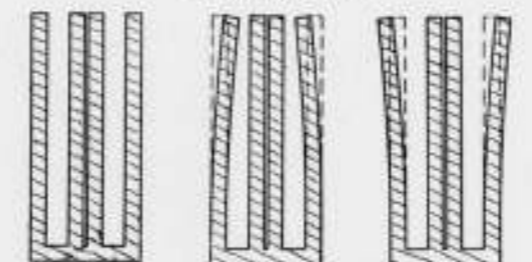

Afb. 9. Schijf C ter bepaling van den graad van korstverharding. De tongen 2 en 5 moeten worden weggebroken.

Van deze tongen worden er eenige zooveel mogelijk om de andere, uitgebroken, doch steeds zoo, dat de beide buitenste blijven staan.

Afb. 10, 11 en 12. Schijf C.

Deze schijf moet worden gedroogd vóór de conclusie aangaande korstverharding kan worden getrokken.

niet-korstverhard korstverhard overstoemd

De schijf wordt vervolgens zoodanig verpakt, dat breken uitgesloten is en bij het onderzoek gedurende ten minste 2 en ten hoogste 3 etmalen onafgebroken bij 103—105° C. gedroogd. Daarna zal worden bepaald of, en zoo ja, in hoeverre de buitenste tongen naar binnen of naar buiten zijn gebogen.

Buigen de tongen naar binnen, dan is korstverharding aanwezig; buigen zij naar buiten, dan is het hout te lang gestoomd (z.g. overstoemd).

De uiteinden der tongen mogen niet verder uit den rechten stand zijn uitgeweken dan overeenkomt met 5% der tonglengte.

II. Het verdient aanbeveling, ter zake der benamingen, het volgende als standaard aan te nemen:

Onder hout met een bepaalden naam wordt verstaan hout, afkomstig van de in onderstaande lijst, echter dezen naam vermelde boomsoort, of bij de met een teeken (*) gemerkte houtsoorten ook van naverwante botanische soorten, welker hout, wat eigenschappen betreft, naar het oordeel van den besteller practisch geheel met dat van de vermelde boomsoorten overeenkomt.

Handelsnaam.	Botanische benaming.
Ahorn (Eschdoorn, Maple)	<i>Acer pseudo-platanus</i> Linn.
*Amarnoten (Papierhart)	<i>Peltogyne confertiflora</i> Benth.
*Amerikaansch rood-eiken	<i>Quercus rubra</i> Linn.
*Amerikaansch wit-eiken	<i>Quercus alba</i> Linn.
Amerikaansch grenen	<i>Pinus palustris</i> Miller
Angélique (Basra-Locus)	<i>Pinus heterophylla</i> Sudw.
Azinhout	<i>Dicorynia paraensis</i> Benth.
*Bankirai (Borneo-teak)	<i>Quercus ilix</i> Linn.
Basra-locus (Angélique)	<i>Isoptera borneensis</i> Scheff.
Berken	<i>Hopex spec. div.</i>
Beuken	<i>Dicorynia paraensis</i> Benth.
Blackbutt	<i>Betula coriacea</i> Linn.
Blauwgon	<i>Fagus sylvatica</i> Linn.
*Bolletrie (Paardevelsch-hout)	<i>Eucalyptus patens</i> Benth.
*Borneo-teak (Bankirai)	<i>Eucalyptus globularis</i> Labill.
Bux (Palnhout)	<i>Mimusops balata</i> Gilrt.
Cederhout	<i>Mimusops surinamensis</i> Miq.
Demerara groenhart	<i>Isoptera borneensis</i> Scheff.
Dennen (alverden of alverspar)	<i>Hopex spec. div.</i>
Djati (Teak)	<i>Buxus sempervirens</i> Linn.
Douglas-spar (Oregon pine)	<i>Cedrela odorata</i> Linn.
*Eikenhout	<i>Nectandra Rodiei</i> Hook.
Eiken (Europeesch)	<i>Abies pectinata</i> D.C.
*Eiken (Wit Amerikaansch)	<i>Tectona grandis</i> Linn.
*Eiken (Rood Amerikaansch)	<i>Pseudotsuga taxifolia</i> Britton.
Elsenhout	<i>Pseudotsuga mucronata</i> Sud.
Eschdoorn (Ahorn, Maple)	<i>Diospyros ebenum</i> König.
Esschen	<i>Diospyros mespiliformis</i> Hochst.
Grenen (Amerikaansch)	<i>Diospyros Perrieri</i> Jumelle.
Grenen (Europeesch) (Pinboom, grove den of grove spar)	<i>Maba boxifolia</i> Pers.
Groenhart (Demerara)	<i>Quercus pedunculata</i> Ehrh.
Groenhart (Surinaamsch)	<i>Quercus sessiliflora</i> Sm.
Haagbeuken	<i>Quercus alba</i> Linn.
Hazelanrhout	<i>Quercus rubra</i> Linn.
*Hickory	<i>Alnus glutinosa</i> Linn.
Japon	<i>Aver pseudo-platanus</i> Linn.
Jarrah	<i>Fraxinus excelsior</i> Linn.
Karré	<i>Pinus palustris</i> Miller.
Linden	<i>Pinus heterophylla</i> Sudw.
Locus	<i>Pinus sylvestris</i> Linn.
Loeken	<i>Nectandra Rodiei</i> Hook.
Mahonie	<i>Tecoma leucoxyloides</i> Mart.
*Manbarklak	<i>Tecoma spec. div.</i>
Maple (Ahorn, Eschdoorn)	<i>Carpinus betulus</i> Linn.
*Morbau	<i>Corylus avellana</i> Linn.
Mora (Peto)	<i>Carya alba</i> Koch.
Noten	<i>Carya laciniata</i> Sarg.
Ouglen (Azerhout)	<i>Carya glabra</i> Spach.
	<i>Carya ovata</i> Koch.
	<i>Ulmus spec. div.</i>
	<i>Eucalyptus marginata</i> Don.
	<i>Eucalyptus diversicolor</i> F. v. M.
	<i>Tilia grandiflora</i> Ehrh.
	<i>Tilia parvifolia</i> Ehrh.
	<i>Armenian Combari</i> Linn.
	<i>Larix europae</i> D.C.
	<i>Swietenia mahagoni</i> Linn.
	<i>Swietenia macrophylla</i> King.
	<i>Eschweilera longipes</i> Mierr.
	<i>Eschweilera spec. div.</i>
	<i>Aver pseudo-platanus</i> Linn.
	<i>Intsia bijuga</i> Colebr.
	<i>Intsia palanbanica</i> Bak.
	<i>Dimorphandra excelsa</i> Baill.
	<i>Ingione regia</i> Linn.
	<i>Indolexyloides Zwageri</i> T. & B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Berichten. — Openbare school aan de Laan van Chartreuse te Utrecht. — Openbare scholen in de Ondiepwijk. — De verhouding tusschen de Architecten onderling. — Verval van een Kathedraal. N.R.C.I. 5 Mei 1926.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

ADRES AAN DEN RAAD VAN AMSTERDAM. Het Genootschap Architectura et Amicitia en de Gewestelijke Kring „Amsterdam” hebben zich ter zake van het praeadvies van B. en W. op de motie v. d. Bergh (aesthetische controle bebouwing Amsterdam-Zuid), op 15 Mei in het volgende adres tot den Raad der Gemeente Amsterdam gewend.

„Het Genootschap Architectura et Amicitia en de Kring Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van het praeadvies van B. en W. van Amsterdam, op het voorstel van het lid van den Raad, Mr. Dr. G. van den Bergh, dd. 5 October 1925, betreffende den aesthetischen opbouw van Amsterdam-Zuid, zoowel als in technisch opzicht, achten het dringend gewenscht op de volgende punten van genoemd praeadvies Uwe aandacht te vestigen.

1. De aanwijzing van architecten door de van wege de Gemeente in te stellen architectonische commissie voor de bebouwing van terreinen in Zuid.

Hoewel de goede resultaten van een dergelijke werkwijze in het praeadvies worden erkend, meenen toch B. en W. dit principe te moeten ontraden. Zulks wordt door de voornoemde verenigingen (A. et A. en B. N. A.) ten zeerste betreurd, daar een aan den bouwer overgelaten architectenkeuze groote bezwaren voor een aesthetischen opbouw kan medebrengen. Wordt inderdaad een harmonischen opbouw ernstig nagestreefd, dan blijft het dringend gewenscht aan de Architectonische Commissie de bevoegdheid te verleenen tot aanwijzing van architecten, *coöral waar het de belangrijke architectonische kernpunten der bebouwing betreft*. Geschiedt deze aanwijzing met beleid en overleg, dan zullen de bezwaren tegen deze regeling tot een minimum teruggebracht kunnen worden.

2. Het preventief optreden door beoordeling van een voorloopig schetsontwerp.

De in het praeadvies voorgestelde preventieve maatregel, waarbij een architectonische commissie op grond van een voorloopig schetsontwerp zal moeten oordeelen, zal en voor de opdrachtgevers en voor te bereiken resultaten, t. a. v. een voortreffelijke bebouwing groote moeilijkheden met zich brengen. Immers de bouwer zal van het voorloopig schetsontwerp zich niet het juiste beeld kunnen vormen van wat straks door hem zal moeten worden uitgevoerd, met alle economische en technische consequenties van dien, terwijl evenmin de architectonische commissie door een dergelijk voorloopig ontwerp, noch omtrent het karakter en de weloverwogenheid van het ontwerp, noch omtrent de technische en aesthetische bekwaamheid van den ontwerper voldoende ingelicht zal kunnen zijn, zoodat hieruit genoemde commissie de verstrekkende consequentie van wel of niet afbreken der onderhandelingen over het aangevraagde terrein zal kunnen aanvaarden.

Voor alle partijen zijn duidelijke en zoo noodig, uitvoerige en gedetailleerde architectonische teekeningen, vergezeld gaande van een schriftelijke toelichting ter zake van de toekomstige bebouwingen noodzakelijk voor het vormen van het juiste oordeel. De belang-

Handelsnaam.	Botanische benaming.
Oregon pine (Douglas spar)	<i>Pseudotsuga taxifolia</i> Britton.
*Paardevelschhout (Baltische)	<i>Pseudotsuga mucronata</i> Sud.
*Palissander	<i>Minusops balata</i> Gürtn. <i>Minusops surinamensis</i> Miq. <i>Dalbergia nigra</i> Allen.
Palmhout (Bux)	<i>Jacaranda brasiliensis</i> Benth.
Peto (Moro)	<i>Buxus sempervirens</i> Linn.
Pokhout	<i>Dimorphandra excelsa</i> Baill. <i>Guzajacum officinale</i> Linn. <i>Guzajacum sanctum</i> Linn.
Populieren	<i>Populus spec. div.</i>
*Papierhart (Amaranten)	<i>Peltogyne confertiflora</i> Benth. <i>Peltogyne paniculata</i> Benth.
*Bessak	<i>Shorea simalouensis</i> Smith. <i>Shorea glauca</i> King. <i>Shorea utilis</i> King.
*Surinaamsch groenhart	<i>Tecoma leucoxylon</i> Mart. <i>Tecoma spec. div.</i>
Tallowwood (Talkhout)	<i>Eucalyptus microcarpa</i> F. v. M.
Teak (Djat)	<i>Tectona grandis</i> Linn.
Vezelschorshout	<i>Eucalyptus obliqua</i> P.Hérin.
Vuren (Fijne spar of Fijne spar)	<i>Psora excelsa</i> Linn.
Walaba	<i>Eperma falcata</i> Aubl.
Wijgenhout	<i>Salix spec. div.</i>
Lizorhout (Oeglen)	<i>Endieryxylon Zwageri</i> T. & B.

Deze lijst is ten tijde van het opstellen (1925) met betrekking tot de in Nederland toegepaste houtsoorten zoo volledig mogelijk opgemaakt.

Daaruit moet echter vooral niet de conclusie worden getrokken, dat er niet nog andere houtsoorten voor levering of verwerking in aanmerking kunnen komen. Met name moet gewezen worden op het feit, dat het aantal aan de markt komende houtsoorten zich in de laatste jaren voortdurend uitbreidt.

Het verdient in sommige gevallen aantebeveling in het bestek of de overeenkomst een bepaling op te nemen als volgt:

„Ter identificatie van de houtsoort moeten één of meer monsters van ten minste 1 dm' inhoud worden ingezonden. Het te leveren hout mag, wat bouw betreft, niet meer van het standaardmonster afwijken dan de normale variaties bij de voorgescreven soort.”

Onder wagenschot wordt verstaan hout, afkomstig van over de volle lengte en door het hart gekloofde onderstammen van rechtgegroeide Europeesche eiken, zonder grootte en met slechts weinig kleine kwasten.

III. Onder hinten of balken, ribben, platen, baddings, richels, delen, schroten, tengels en latten wordt onderscheidenlijk verstaan hout van de hieronder in mm aangeduide afmetingen.

Binten of Balken	Ribben	Platen	Baddings	Richels	Delen	Schroten	Tengels	Latten
Dikte × br. in mm.	Dikte × br. in mm.	Dikte × breedte in mm.	Dikte × br. in mm.	Dikte × br. in mm.	Dikte × breedte in mm.	Dikte × breedte in mm.	Dikte × br. in mm.	Dikte × br. in mm.
150 × 200	78 × 78	78 × 153	65 × 130	39 × 65	20 × 180	20 × (100 tot 152)	18 × 65	(kleiner dan
150 × 250	78 × 100	78 × 180	65 × 140	39 × 78	20 × breder dan 180	24 × „	18 × 78	dan
180 × 180	100 × 100	78 × breder dan 180	65 × 153	52 × 65	23 × 180	24 × „	21 × 65	39 × 39
180 × 200	100 × 120	100 × 150	65 × 165	52 × 78	23 × 180	24 × „	23 × 78	39 × 39
200 × 200	100 × 150	100 × 200	65 × 180	65 × 65	23 × breder dan 180	24 × „	23 × 78	39 × 52
200 × 250	100 × 180	100 × 250	65 × 180	65 × 78	26 × 180	24 × „	32 × 65	52 × 52
200 × 250 en zwaarder	120 × 120	100 × breder dan 250	65 × 100	65 × 100	26 × 180	26 × breder dan 180	32 × 78	
	120 × 150	120 × 200			32 × 180	32 × breder dan 180		
	150 × 150	120 × 250			39 × 180	39 × breder dan 180		
	150 × 180	120 × breder dan 250			52 × 180	52 × breder dan 180		
		65 × 203						
		65 × 230						
		65 × breder dan 230						

DE OPHEFFING VAN DE SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM.

Het Bestuur van den B. A. N. kreeg de volgende brief van den Directeur dezer school: Het Bestuur van de school moet zeer tot zijn leedwezen mededeelen, van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en van den Minister van Financiën bericht te hebben ontvangen, dat zij zich voorstellen met ingang van 1 September a.s., dus op zeer korten termijn, het Rijkssubsidie der school in te trekken. De leerlingen worden verwezen naar het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam, de Middelbaar Technische School te Haarlem of die te Utrecht. Hoe een overplaatsing der leerlingen zal worden geregeld, is niet bekend. Het Bestuur der School behoeft na alle pogingen, die in het werk zijn gesteld tot behoud der School wel niet nader aan te duiden, dat het slechts noodgedwongen tot uitvoering van het Ministerieele voornemen zou overgaan en dat het ten zeerste betreurd, dat aan een meer dan veertigjarigen ernstigen arbeid aldus in enkele maanden een eind wordt gemaakt. Bij den Minister is dan ook tegen het voornemen tot intrekking der subsidie geprotesteerd en het Bestuur is thans met den Minister in onderhandeling.

rijkheid van deze voorbereiding, eenmaal erkend en bekend, zal niet weinig bijdragen tot weloverwogen en juiste architectenkeuze, op welke wijze deze dan ook geschieden moge. Indien uit deze breedvoerige architectonische voorlichting de onvoldoende aesthetische qualiteiten des ontwerpers blijken, dan dienen naar meening van adressanten de onderhandelingen over het uit te geven terrein afgebroken te worden. Zonder deze maatregel streng door te voeren wordt alles wat met het voorstel van Mr. Dr. G. van den Bergh werd beoogd, tot nul of geener waarde teruggebracht.

3. Voorschriften omtrent het ontwerpen van opstanden en plannen door den architect.

Dat B. en W. voorschriften in bovengenoemden zin *niet* wenschelijk achten, wordt door de vereenigingen ten zeerste betruurd. De eenheid van plan en opstand en de daaruit voortvloeiende wenschelijkheid, dat beide factoren in een hand berusten, is een gezond architectonisch beginsel, dat in het belang van de architectuur nimmer verlaten had mogen worden.

Waar het Gemeentebestuur een voortreffelijken opbouw van Zuid wil bevorderen, mag het verwondering baren, dat het groote belang van dit gezond architectonisch beginsel niet wordt ingezien. Reeds meermalen werd erop gewezen, dat het splitsen van het architectenvak in gevel- en planarchitectuur, tot ongezonde architectuur *moet* leiden.

Wil men in Amsterdam-Zuid tot bevredigende resultaten komen, dan zal dit gezonde architectuurbeginsel gehandhaafd en bevorderd moeten worden.

Bovendien zal bij een ernstige beoordeeling door een architectonische commissie een juiste doorwerking van de opstanden in verband met de plannen toch een onafwijsbaren eisch moeten zijn.

Wordt deze eisch niet gesteld, dan zoude deze architectonische commissie hare medewerking moeten verleen aan het tot stand komen van een ongezonde architectuur, wat niet verwacht mag worden.

4. De samenstelling van de technisch-aesthetische commissie.

De bij het praeadvies voorgestelde samenstelling van genoemde commissie, voor zoover betreft de z.g. architectonische commissie, bestaande uit den Stadsarchitect, de ontwerper van Uitbreidingsplan Zuid en *een door B. en W. te benoemen architect*, kan de vereenigingen geenszins bevredigen.

Zoals thans voorgesteld, zou de commissie een overwegend ambtelijk karakter verkrijgen, wat in zake schoonheidsbemoeiing niet gewenscht mag heeten, omdat de actieve medewerking van de particuliere architecten, die tot heden een belangrijke factor in deze bemoeiingen was, daarmede verloren dreigt te gaan. Juist door die medewerking verkreeg de zoo delicate taak der schoonheidsbemoeiing het zoo juiste karakter van een door de beoefenaars der bouwkunst gewenschte zelfcontrole. Gaat dit karakter verloren — en dit gebeurt, wanneer B. en W. zonder meer de aesthetische controle-commissie samenstellen — dan wordt de schoonheidsbemoeiing in geheel verkeerde banen geleid en zal ze een bron worden van moeilijkheden.

Het wekt dan ook verwondering en teleurstelling dat in het praeadvies voorgesteld wordt de historisch geworden samenwerking i.z. Amsterdamsche aesthetische bouwbelangen tusschen Gemeentebestuur en in de vereenigingen georganiseerde particuliere architecten te verbreken.

Zulks toch zoude het geval zijn, indien een aan de S. C. voornam gedeelte van haar taak werd onttrokken, zonder dat deze commissie, waarin de afgevaardigden van de bouwkundige vereenigingen zitting hebben, noch deze vereenigingen zelve, eenigen invloed op de benoeming van de leden der nieuw te benoemen commissie zou kunnen oefenen.

De vereenigingen moeten dan ook samenstelling van de architectonische commissie, zooals in het praeadvies voorgesteld, ten sterkste ontraden en moeten erop aandringen dat de vertegenwoordigers van de architecten in de commissie worden benoemd door B. en W. op enkelvoudige voordracht van de bouwkundige vereenigingen (A. et A. en B. N. A.) en wel ten getale van *drie*, zoodat de geheele architectonische commissie besta uit vijf leden.

5. Het toezicht op de goede technische uitvoering.

Adressanten achten het verder dringend gewenscht, dat door het Gemeentebestuur de noodige maatregelen worden getroffen ter bevordering van een zoo voortreffelijk mogelijke technische uitvoering van de bebouwing in Amsterdam-Zuid.

Zulks ware te bereiken door een streng toezicht op de goede technische uitvoering en preventief zoude hier opgetreden kunnen worden door het stellen van eischen t. a. v. de vakbekwaamheid der uitvoerende bouwers.

Ten slotte moeten de vereenigingen ten sterkste aandringen op een spoedige behandeling van de voorstellen i.z. bebouwing van Amsterdam-Zuid, daar de tegenwoordige regeling t. a. v. die bebouwing alleszins onbevredigend mag heeten, zulks zoowel voor de bouwers als voor de architecten.

Dringend gewenscht is het spoedig tot stand komen van een goede regeling, die een aesthetisch en technisch goed verzorgden opbouw van Amsterdam-Zuid verzekert.

Voor het Genootschap Architectura et Amicitia

(w.g.) C. J. BLAAUW, Voorzitter.

J. BOTERENBROOD, Secretaris.

Voor den Kring „Amsterdam” van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten.

(w.g.) G. VERSTEEG, Voorzitter.

E. J. KUIPERS, Secretaris.

BERICHTEN.

PRIJSVRAAG BEBOUWING VOORMALIG PEKINGBOSCH TE BAARN.

Totaal zijn ingekomen 127 Ontwerpen onder de volgende motto's:

F. Blier Herne, Rust, Park, Sparre, Mei, Joko, Waldheimat, Trio, Dubbel, Enkel, Paddestoel, Penatus, Rensle, B.M.A.S., Het Tentdak, Het Schuurken, Nooit, X.Y.Z., Fuckerfusu, Knus, Mei, De Huis, Maison de campagne, Johanna, Stemmig, K.L.M., H.I.J., Ribes, Arabis, Iris, Mooi Buiten, Lente, Studie, Houk, Mei, S., J., Eerste worp, Maxi-Mini, Rie, Zodiac, Cadre, Platdak, Combinatie, Eigen Haard, Baarn, Teerling, B., Suite-type, Peking, Ogu, Kolhoop, Zuid-Oost, Red leg, Toekkie-Takkie-Tao, N., M. Wending, Eenvoud, Eemland, 11-5-11, 6000 Gld., Baarn, Gebroeders, Massabouw, 12, Peking, Vierkant, Rival, Cactus, Boomen, Eigen Haard, Het Dak, Ons Huis, Buiten, S.A., Eenvoud, Rythme, Week End, Praktijk, Forens, Passe Partout, Mini Max, Entre deux, Moed, Zon is leven, Jewell, Vrijbuiters, Uitkiek, Variant, F zes D., Woeker, Buiten, Heilas, Tokio, Hidalgo, Lehe, Mei, Groepeerings, Gusta, Facta, Willy, Structuur, Junctie, Onder één dak, Huis en Tuin, Dryade, Licht en Lucht, Econome, 7., Buiten, Stretto, Jane, Anneke, De gustibus non est disputandum, M.S., Havana, Robert, Ekkie, China, Getij 1, Getij 2, Peking, Trio, Nieuw Peking, en een zonder motto.

De onderstaande 15 ontwerpen werden door de jury bekroond.

Motto Mei, ontw. S. J. Bouma, Teekenaar Gemeentewerken te Groningen. Motto S. en Motto J. ontw. D. Brouwer, Architect H.B.O., Amsterdam. Motto B. ontw. C. W. Baas en A. J. M. Buys, Rotterdam. Motto N. en Motto M. Jan J. Dummens, Architect, Brunssum. Motto 11-5-11, H. Sutherland, Architect, Rotterdam. Motto Mini max, J. W. de Groot en H. Russcher, Architecten, Rotterdam. Motto Moed en Motto Jewell ontw. J. C. van Epen, Architect, Hilversum. Motto Groepeerings J. Boterenbrood, Amsterdam. Motto Huis en Tuin H. T. Zwiers b. i., Haarlem. Motto Licht en Lucht dezelfde ontwerper. Motto M.S. ontw. J. B. Fels, Architect, den Haag. Motto Robert ontw. Ir. G. L. van Straaten b. i. Arnhem.

De jury bestond uit Heeren: S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage, Corn. de Graaf, architect te Utrecht, H. van der Kloot Meijburg, architect te Voorburg.

BOUW- EN WONINGTOEZICHT IN KLEINE GEMEENTEN. Samenwerking van gemeenten. Ged. Staten van Noord-Holland hebben onlangs aan de kleine gemeenten in deze provincie een vragenlijst gezonden over het bouw- en woningtoezicht in die gemeenten. De bedoeling is, te vernemen of in de gevraagde gemeenten enig toezicht geoefend wordt, door wie dat geschiedt en hoeveel aan dat toezicht wordt ten koste gelegd.

In de kleine gemeenten, die er een bouwtoezicht op nahouden, zal het waarschijnlijk zijn opgedragen aan een timmerman. Het antwoord op de gestelde vragen zal daarovertrent licht brengen.

Na ligt 't, naar wij vernemen, in de bedoeling van Ged. Staten om, wanneer het antwoord op de vragen daartoe aanleiding geeft — hetgeen te verwachten is — nader te bepalen groepen van gemeenten in overweging te geven gezamenlijk een ambtenaar voor den dienst van het bouw- en woningtoezicht in zulk een groep gemeenten aan te stellen.

Het voordeel van deze regeling is, dat de gemeenten, die thans geen deskundige bekostigen kunnen, zich gezamenlijk wel de benoeming kunnen veroorloven van een geschoold technicus.

(Hbd.).

OPENBARE SCHOOL AAN DE LAAN VAN CHARTROISE TE UTRECHT.

(Ontwerp van den Architect der Gemeentewerken J. I. Planjer).

De school, bestemd voor Lager en Uitgebreid Lager Onderwijs, bevat op den beganen grond 9 leslokalen met een gymnastieklokaal en op de verdieping, in de kap ingebouwd, een teekenzaal.

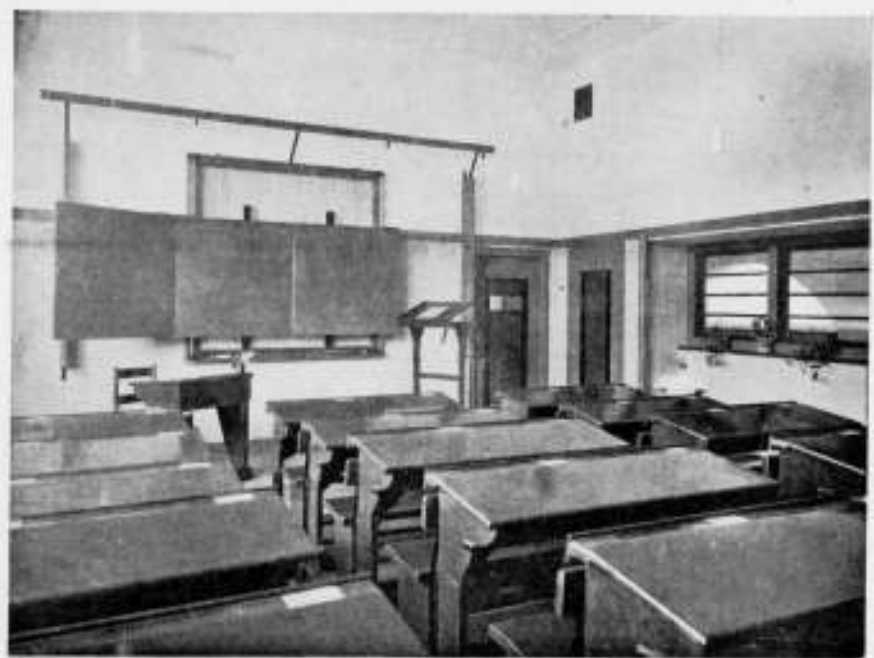
De school is gelegen in het Noorden van de Gemeente, temidden van een arbeiderswoonkwartier van ééngezinswoningen.

Onmiddellijk aan het schoolterrein grenst een ruim gemeentelijk sportterrein, terwijl tegenover de school de interessante overblijfselen van een oud klooster zijn gelegen, temidden van een fraai zwaar geboomte.

Waar het te verwachten is, dat deze omgeving ook in de toekomst gehandhaafd blijft, is de school aanpassend aan dit landelijk middelpunt van deze wijk ontworpen.

Het gevelwerk, in miskleurige klinkers uitgevoerd, wordt gedekt door een flink overstekend rieten dak, terwijl het houtwerk crème is geschilderd en de houtbekleding van de topgevels helder groen, nog verlevendigd met oranje en zwart.

De klasselokalen zijn in grijs gehouden, met paneelvullingen in sterke kleuren, afwisselend voor de verschillende lokalen, oranje, groen, blauw en geel.

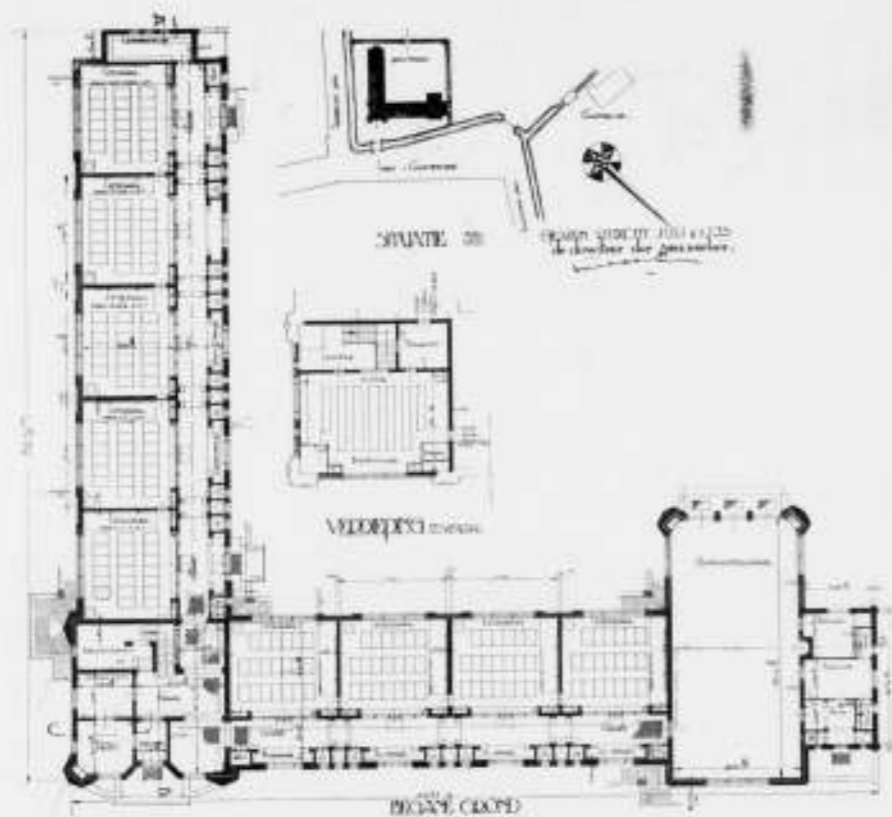

GANG EN LESLOKAAL VAN DE OPENBARE SCHOOL AAN DE LAAN VAN CHARTROISE TE UTRECHT. ONTW. J. I. PLANJER.

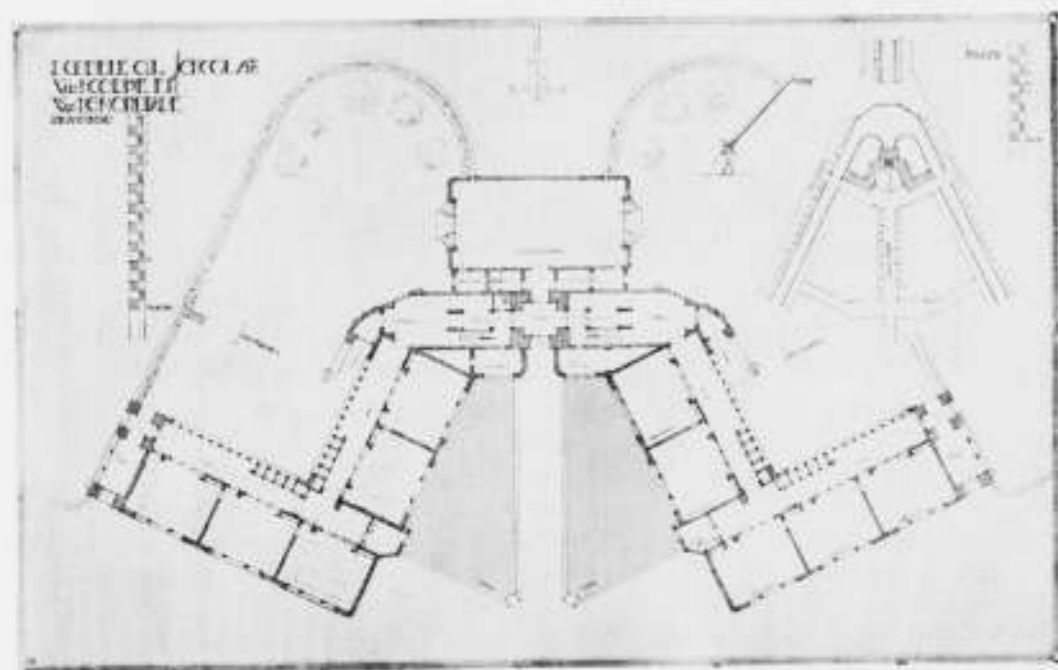
OPENBARE SCHOLEN IN DE ONDIEPWijk.

(Ontwerp van den Architect der Gemeentewerken J. I. PLANJER).

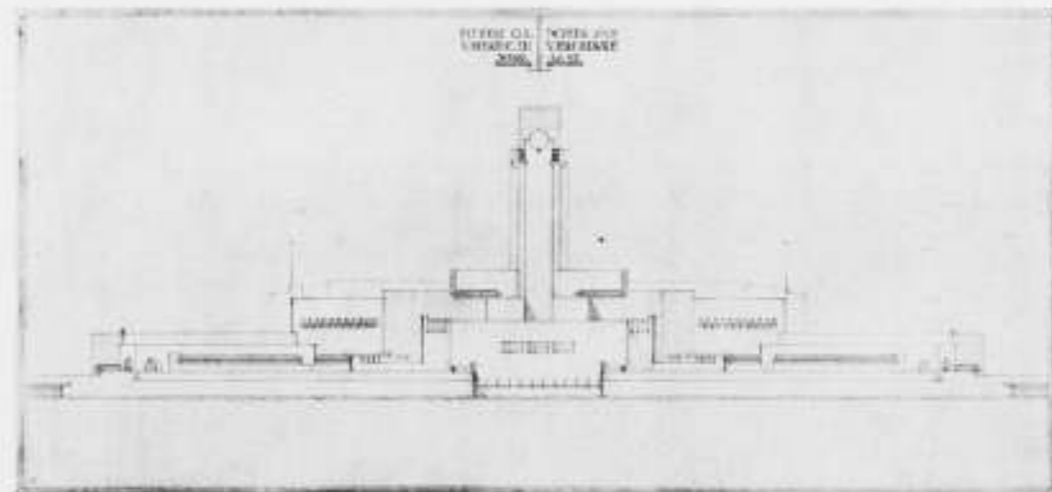
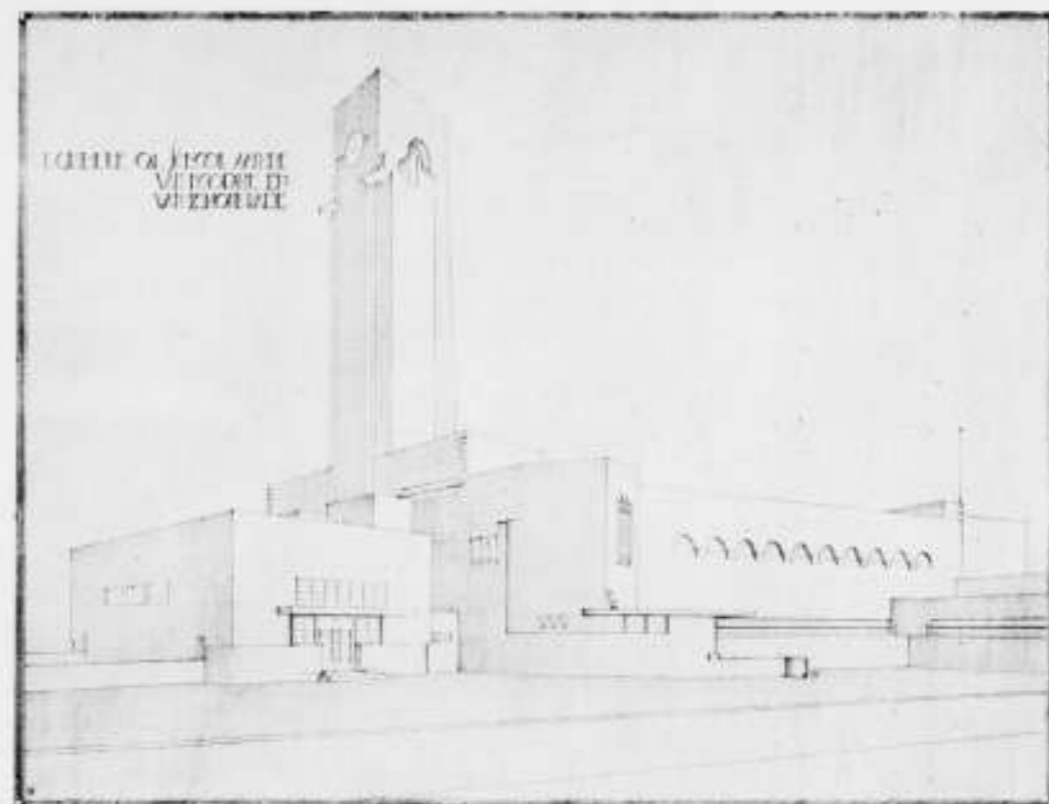
In deze snelgroeende arbeiderswoonwijk in het Noorden van de Gemeente Utrecht is nog de bouw van 2 scholen noodig. Bij de bepaling van de plaats, voor deze scholen bestemd, viel de aandacht op een belangrijk punt in het Uitbreidingsplan waar de nieuwgeprojecteerde groote verkeersweg Utrecht—Amsterdam, welke ontworpen is ter ontlasting van den Amsterdamschen straatweg, zich splitst, in twee andere belangrijke verkeerswegen, welke naar het centrum der stad leiden. Daar deze wegen alle als singels zijn ontworpen, met een gracht in het midden, ontstaat op de splitsing

PLATTEGROND VAN DE OPENBARE SCHOOL
AAN DE LAAN VAN CHARTROISE TE UTRECHT.

PLATTEGROND VAN DE DUBBELE SCHOOL IN DE ONDIEPWJK TE
UTRECHT. ONTW. J. I. PLANJER. ARCH. GEMEENTEWERKEN.

PERSPECTIEF EN GEVELTEEKENING VAN DE DUBBELE SCHOOL IN DE ONDIEP-
WIJK TE UTRECHT. ONTW. J. I. PLANJER. ARCH. GEMEENTEWERKEN.

een ruim wateroppervlak, waarin de te stichten gebouwengroep zich fraai zal weer-
spiegelen. De belangrijkheid van dit gedeelte van het stadsbeeld vereischt een gebouw
van behoorlijken omvang, zoodat de twee scholen tot één groep zijn vereenigd. In de
as van den verkeersweg is een toren ontworpen, welke ook een praktische beteekenis
heeft, daar reeds lang in deze nieuwe wijk het gemis van een overal zichtbare tijds-
aanwijzing werd gevoeld. De scholen zijn bestemd voor L. O. en bevatten elk 8 les-
lokalen, benevens een gemeenschappelijk gymnastieklokaal. De situatie en de
indeeling spreekt overigens duidelijk uit de plattegronden. Het ontwerp is nog als
een voorloopig te beschouwen, de situatie en het bouwprogramma zijn echter reeds
door den Gemeenteraad goedgekeurd.

DE VERHOUDING TUSSCHEN DE ARCHITECTEN ONDERLING.

Hoewel misschien niet bedoeld, spreekt uit het, onder bovenstaand opschrift in het Bouwkundig Weekblad van 8 Mei j.l. geplaatste stuk van den Heer Zoetmulder, een zekere teleurstelling over het ontbreken van preciese voorschriften, omtrent wat een architect te doen staat, als hij door een lastgever geroepen wordt om de plaats van een collega in te nemen.

De geachte schrijver ziet echter over het hoofd dat in de „beschouwingen” van de C. v. O. die het Bestuur in het Bouwkundig Weekblad publiceerde, slechts in het algemeen de grenzen der verplichtingen als collega werden aangegeven, omdat ten aanzien daarvan bij zoo vele leden twijfel schijnt te bestaan en opvattingen heerschen die het vaststellen van de houding tussehen collega's onderling en tegenover lastgevers, onnoodig bemoeilijken.

De Heer Zoetmulder zegt wel: „we weten nu allemaal wel dat een lastgever vrij kan zijn om iets te doen of te laten”, doch de opvattingen omtrent de verplichtingen die de collegialiteit naar het oordeel van sommigen, zou mede brengen, zouden die vrijheid toch, in strijd met wat de A. R. daaromtrent bepalen, bedenkelijk kunnen beperken.

Het zou zeker heel gemakkelijk zijn, indien, in deze materie, voor elk geval een vaste gedragslijn voor den architect kon worden afgebakend, doch waar zij in zoo hooge mate beheerscht wordt door gevoelsoverwegingen van, ten slotte, vrije wezens is dit niet mogelijk en kan eene organisatie als de B. N. A. niet anders als met inachtneming van die persoonlijke overwegingen, decreeteeren.

Eene bepaling als door den Heer Zoetmulder aangehaald, betreffende de „afwikkeling” van een zaak tussehen lastgever en collega, is heel mooi, als elk geval zoo „simplistisch” was als bij die bepaling is voorgesteld, doch dit is niet zoo.

Ten eerste is het een architect niet altijd bekend of een lastgever reeds in relatie was met een collega en ten tweede is het volstrekt niet altijd mogelijk om tot eene „afwikkeling” van een zaak te komen. Er kan zeer wel verschil van gevoelen tussehen lastgever en architect bestaan omtrent de wederzijdsche praestatie's zonder dat er sprake behoeft te zijn van eenig opzet, om de wederzijdsch aangegane verplichtingen niet na te komen.

De bepaling is dus alleen te handhaven in het bijzondere geval dat er omtrent deze beide factoren geen twijfel bestaat en is overigens gedoemd om een doode letter te blijven of een kapstok, waaraan van weerskanten kan worden opgehangen wat toevallig in de kraam te pas komt.

Geen Eerecode, geen bepalingen van ethisch karakter, geen preciese voorschriften van welken aard ook, kunnen den architect die niet intuïtief zijne collegiale verplichtingen gevoelt of deze niet gevoelen wil, verhinderen daartegen te zondigen.

Elk goed bondslid zal zeker instemmen met de peroratie aan het eind van het stuk van den Heer Zoetmulder, doch even zeker zal de tijd nog wel verre zijn dat de „geest” onder de collega's van dien aard zal zijn geworden dat, zoo nu en dan een repressief optreden tegen de zondaren, niet meer noodig zal zijn.

De C. v. O.

VERVAL VAN EEN KATHEDRAAL. N.R.Ct. 5 Mei 1926. De dezer dagen ingestelde commissie, wier opdracht was een onderzoek in te stellen naar den toestand waarin de Isajakiefski-kathedraal te Moskou verkeert, heeft, naar gemeld wordt, medegedeeld, dat het gebouw in een vervallen toestand verkeert. De ramen zijn in jaren niet schoongemaakt, de muren zijn uitgeslagen van het vocht, de marmeren pilasters zijn van de muren afgeweken en op verschillende plaatsen is het marmer afgevallen. Verder heeft het beroemde mozaïek ernstig geleden door het water dat jarenlang door het van onderdom poreuze dak is neergestroomd. Alles bij elkaar levert de eens zoo beroemde kerk thans een treurig beeld van verval op, waarvan volledig herstel heel wat tijd en geld zal vergen. N.R.Ct.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Rondavels, Volkshuisvesting in Afrika, door J. C. Meischke. — Ontvangen boekwerken, door J. P. M. en S.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

BESTUURSVERKIEZING 1926.

Het Bestuur deelt hierbij mede dat ter voorziening in de vacatures ontstaan door het aftreden van de heeren: Ir. W. P. C. Knuttel en Jan Wils, welke beiden niet herkiesbaar zijn, candidaat zijn gesteld de heeren: B. van Bilderbeek, Ir. J. Klijnen, door den Gewestelijken Kring Amsterdam, H. v. d. Kloot Meyburg, B. Hoogstraten, door den Gewestelijken Kring Leeuwarden, Ir. W. K. de Wijs, E. Verschuyt, door den Gewestelijken Kring Rotterdam, Ph. J. Hamers, E. Verschuyt, door den Gewestelijken Kring Hilversum, H. v. d. Kloot Meyburg, Ir. A. H. van Rood, door den Gewestelijken Kring den Haag.

De definitieve kandidatenlijst zal worden opgenomen in het volgende nummer van het Bouwkundig Weekblad.

ADRES INZAKE HET PLAN GROOT-AMSTERDAM.

Eenige Rotterdamse architecten hebben van hun belangstelling in het plan Groot-Amsterdam blijk gegeven door gezamenlijk als volgt aan den Raad te adresseeren:

Geven met verschuldigten eerbied te kennen:

ondergeteekenden, architecten te Rotterdam, dat zij zich, na kennisname van het plan GROOT-AMSTERDAM, althans van wat daarvan in dagbladen, tijdschriften en elders is gepubliceerd, ernstig gedrongen voelen zich tot Uwen Raad te wenden met het volgende:

Als vooropstelling constateeren wij, dat Amsterdam bij haar cultureele maatregelen gemeenlijk een belang dient, dat verder strekt dan haar eigen grenzen. Ons land is er eenmaal aan gewend van Amsterdam baanbrekend werk te zien uitgaan en het dus te verwachten. De ervaring heeft ons geleerd, dat in Amsterdam het eerst de samenlevingsvraagstukken zoo worden toegespitst, zoo brandend worden, dat er zich oplossingen uit afscheiden, oplossingen, die dan vaak nieuwe cultureele waarden blijken te scheppen, ook voor het overige land. Er is hier een traditie aan te wijzen volgens welke de hoofdstad, bij haar welverdiende voorrang, ook een zekere ongeschreven verantwoordelijkheid heeft gekregen.

Nu staat het stedenbouwkundig vraagstuk zeker midden in onze tegenwoordige samenleving en er is een sterken drang, het agglomeraat van inzichten tot één vastgerichten geest te doen uitvloeien. Zoodra dan ook berichten over het plan Groot-Amsterdam bekend werden, betekende dit voor velen, ook buiten de hoofdstad, bij voorbaat een groote stap vooruit.

Een plan voor GROOT-AMSTERDAM! Dat zou voor ons allen een blijde boodschap zijn. De teleurstelling kan moeilijk groter zijn; wij missen een plan, wij missen het groote of grootsche wat bij samenvoeging van „Groot” bij Amsterdam toch voorondersteld is; en eindelijk missen wij het verband met het Amsterdam, zooals dit zich buiten zijn gebied pleegt te doen gelden; de oude roerige stad met het jonge geestelijk leven.

Uiteraard staan wij vreemd tegenover de vele speciale vraagstukken die de Amsterdamsche ontwikkeling stelde; onze belangstelling strekt zich dan ook minder uit tot die gegevens zelve, als wel tot de wijze waarop ze verwerkt zijn. Hier is het zoover niet gekomen, wij krijgen eigenlijk niet meer dan een exposé van nagenoeg vastgestelde of bestaande toestanden in een los verband gebracht; voor een buitenstaander weinig zeggend. Een ingewijde kan billijke bewondering hebben voor de werkkraacht die achter deze gegevens schuilt, voor de technische inzet bij elk dezer verwerkt; wij vernemen vóór alles hoe hier die kraacht is gezocht in beperking tot strikte nuchterheid en hoe, wat zich niet snel genoeg als „gegeven” gedroeg, uit het plan werd losgemaakt en afzonderlijk behandeld (de binnenstad) of naar een commissie verwezen (de tuindorpen). Tot onze groote verrassing wil het plan van een verrassinglooze onvermijdelijkheid zijn en is het bijna een opluchting als wij hooren, dat het sterkste en krachtigste gegeven, de havenaanleg, weer wankelt.

Het betreft hier een diepgaand en reeds oud verschil van opvatting tusschen het mathematische stellen der directe nuttigheid en het scheppen der verbeelding. Misschien zou het overal vergeeflijk zijn deze woorden als holle klanken opzij te schuiven, behalve juist in Amsterdam, dat in zijn onvolprezen aanleg de verwerkelijking ervan dagelijks voor oogen heeft. Honderden jaren van bewondering en eerbied, van trots en zelfbewustzijn, van steun in moeilijke tijden zijn al van deze grootsche schepping uitgegaan. Toen dit oud Amsterdam ontstond, was er zoo goed als bij Groot-Amsterdam thans, een zeer reële dwang zich aan te passen bij klemmende gegevens — de vestingaanleg. — Maar toen was dit niet het laatste woord. De groote eenheid zoowel als de rijke geleiding komen voort uit de visioinaire geest die vaardig was toen de tijd daar was. Waar men het oude stadplan pakt, altijd wijst één deel naar de overige en naar het geheel; waar men uit „Groot-Amsterdam” een deel uitlicht, komt het losse, onsamenhangende, onbestemde van zijn aanleg bloot; het is een verbod. Oud-Amsterdam was een belofte. Er is zorgvuldig naar gestreefd alles wat tot het gemoed zou kunnen spreken buiten werking te stellen of als droomerij en fantasie af te maken; juist waar burgers en buitenstaanders met hunne belangstelling zouden kunnen aanknoopen, houdt het plan op; er wordt niets weerspiegeld van de wijze waarop Groot-Amsterdammers zullen leven in hun stad.

Geen ernstig man verlangt naar koortsige fantasie of vage droomerij, maar, zoekende naar een groote en ruime visie, zal geen ernstig man ze stelselmatig uit den weg gaan, wetende dat ze overgangstadia zijn bij de totstandkoming van elk vruchtbaar plan.

Onze steden, groot en klein, onze gewesten, ja ons land, is thans aan den stedsbouw toegekomen, overal ontwaken belangen en inzichten zonder richting.

Amsterdam doet een eerste stap, waarvan veel kan afhangen. Maar dan mogen wij er ook niet in berusten, dat dit een ontkenning zou zijn, dan moeten wij een beroep doen op Uwen Raad, bij het beslissen over dit plan het bovenstaande een oogenblik goede aandacht te geven, zoodat wij mogen hopen, dat Uwen Raad met ons overtuigd zal worden, dat met het eigenlijke plan Groot-Amsterdam nauwelijks is aangevangen en dat de tijd daar is, het in welvertrouwde en bevoegde handen te leggen. Zijn deze ineens niet te vinden, dan blijft het middel van ideeën-prijsvraag nog aan te bevelen.

Tegenover wat hier op spel staat, hebben wij allen schroom opzij moeten zetten. Moesten wij onze belangen pleiten, wij werden daarbij gesteund door het goede hart, dat wij onze hoofdstad toedragen.

Moge haar de beslissing van Uwen Raad ten zegen zijn.

† Welk doende, enz.

OTTEN & LOGEMANN,
DE RCOS & OVEREYNDER,
MEISCHKE & SCHMIDT,
P. G. BUSKENS,
GRANPRÉ MOLIERE, VERHAGEN & KOK.

DE GEWESTELIJKE UITBREIDINGSPLANNEN.

De Ned. Bond van Huis-Grondeigenaren en Bouwondernemers heeft, naar aanleiding van de instelling van de commissie tot bestudeering van vraagstukken voor gewestelijke uitbreidingsplannen, een adres aan de ministers van binnenlandsche zaken en arbeid gezonden. In dit adres wijst het bestuur van voornoemden bond de ministers erop, dat, hoewel het met groote belangstelling de instelling van deze commissie heeft vernomen, zich echter verwondert over het feit, dat in deze commissie wel benoemd waren personen, die uit den aard van hun betrekking op het gebied van de volkshuisvesting als deskundigen kunnen worden beschouwd, doch dat daar niet in opgenomen was een deskundige, op het gebied van den woningbouw zelf, als hoe lang voornoemd bestuur denkt een particulier bouwondernemer. Verder verzoekt het bestuur den ministers, of zij vorensbedoelde studiecommissie alsnog willen uitbreiden met een of meer practische deskundigen, terwijl het bestuur zich gaarae bereid verklaart de ministers desgewenscht over de eventueel nog nader te benoemen personen van voorlichting te dienen.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG ONTWERPEN VOOR BEBOUWING VOORMALIG PEKINGBOSCH TE BAARN.

De tentoonstelling zal worden gehouden in het Lyceum te Baarn, nabij het station, van 21 Mei tot en met 7 Juni 1926, dagelijks van 10 tot 4 uur, des Zondags van 12 tot 4 uur.

VERSLAG VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN OVER HET JAAR 1925.

In dit jaar werd de groote Internationale Tentoonstelling voor Moderne Decoratieve en Industriële Kunst te Parijs gehouden. De Tentoonstellingsraad heeft een leidend aandeel gehad bij de totstandkoming van de Nederlandsche Afdeling aldaar. De leden van den Raad werden door de Regeering in de Centrale Commissie voor deze tentoonstelling benoemd, terwijl een zestal door den T. R. uit zijn midden voorgedragen leden de Tentoonstellingcommissie vormde, bij welke de technische beslissing over de toelating berustte. Bij belangrijke beslissingen werd door deze Tentoonstellingcommissie eerst het oordeel van den Tentoonstellingsraad gevraagd, zooals bij het bepalen van den principiëlen grondslag van de Nederlandsche afdeling, het aanwijzen van den ontwerper voor het paviljoen en die voor de zalen, het vaststellen van de Voorwaarden van Deelneming, de benoeming van de Commissie van Toelating, de aanwijzing van de Nederlandsche leden in de Internationale Jury e.a. De uitvoering berustte bij de Tentoonstellingcommissie, wier verslag bij dit jaarverslag wordt gevoegd.

Toen de Parijsche tentoonstelling geëindigd was, is door den T.R. overwogen om de Nederlandsche Afdeling of een gedeelte daarvan ook nog in ons land tentoon te stellen.

Waar bij de samenstelling er naar gestreefd was zooveel mogelijk een geheel te vormen leek het niet gewenscht een gedeelte in eigen hand te laten zien, terwijl het praktisch niet mogelijk was de inrichting en opstelling, zooals die te Parijs was, hier nog eens uit te voeren.

Tegen het einde van dit verslagjaar werd door het bestuur van den B.N.A. aan den T.R. doorgezonden een schrijven van den Minister van C. K. & W. houdende verzoek Z.E. te willen adviseeren betreffende een eventuele Nederlandsche afdeling op een Bouwvaktentoonstelling te Turijn in Mei-Juni 1926. Er werd besloten allereerst nadere gegevens over het karakter van deze tentoonstelling te krijgen.

Als afgevaardigde van den B.N.A. werd de Heer Versteeg door den Heer Ir. D. Rosenberg vervangen; de Heeren B.T. Boeyinga (A. et A.) en L. C. van der Vliet (Opbouw) werden door hunne vereenigingen herbenoemd.

Aldus vastgesteld door den Tentoonstellingsraad in zijne vergadering van 26 Februari 1926.

De Tentoonstellingsraad:

J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter
B. T. BOEYINGA, Secretaris.

VERSLAG BETREFFENDE DE WERKZAAMHEDEN VAN DE TENTOONSTELLINGS-COMMISSIE VOOR DE NEDERLANDSCHE AFDEELING OP DE TENTOONSTELLING TE PARIJS 1925. ¹⁾

Voorbereiding. De plannen tot het houden van een groote internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriele kunst te Parijs dateeren van voor den oorlog. Na den vrede werden zij weer opgevat; aanvankelijk in 1924 gedacht, werd de tentoonstelling in 1925 gehouden.

De Tentoonstellingsraad heeft vanaf zijn oprichting de voorbereiding dezer tentoonstelling in de Franse hoofdstad met groote aandacht gevolgd, omdat zij zich geheel zou bewegen op het gebied, waarop volgens zijn reglement de taak van den Tentoonstellingsraad ligt.

In de eerste maanden van 1924 liet het zich nog aanzien dat de Nederlandsche Regeering in verband met den toestand van de Schatkist zich van elken financieelen steun zou onthouden, maar van verschillende zijden, in de eerste plaats door den Nederlandschen Gezant te Parijs, werd op deelneming aangedrongen. De Tentoonstellingsraad stelde zich ter plaatse op de hoogte van de voorwaarden, waaronder een inzending uit ons land zou kunnen plaats vinden en toen hem daarbij bleek, dat reeds een groot aantal vreemde landen tot een inrichting van eene afdeling besloten hadden, bepleitte hij bij Regeering een Nederlandsche deelneming, terwijl hij zich tevens wendde tot belangstellenden in de moderne bouwkunst en sier- en nijverheidskunst. Eene voorloopige commissie onder leiding van den Heer E. Heldring slaagde er in korten tijd in een bedrag van f 100.000.— van particulieren bijeen te krijgen, waarna de Staten-Generaal een subsidie van f 50.000.— voteerden.

Intusschen had tusschen het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de bovengenoemde voorloopige Commissie en den Tentoonstellingsraad eene gedachtenwisseling plaats gehad omtrent de beginselen, krachtens welke de Nederlandsche Afdeling moest worden ingericht.

Het feit, dat het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen hier te lande de uitnodiging van de Franse Regeering behandelde, gaf reeds in beginsel de richting voor de samenstelling van de Nederlandsche inzending aan. In de eerste plaats was een aesthetische demonstratie bedoeld. Ook in de door de Nederlandsche Regeering met Kamers gewisselde stukken werd in het bijzonder de nadruk op de *culturele* reputatie van Nederland in den vreemde gelegd.

Het Franse tentoonstellingsreglement, in verband met de door de Franse tentoonstellingsleiding gegeven toelichting liet geen twijfel, dat voor de tentoonstelling alleen die voorwerpen werden gevraagd, waarvan zoowel het ontwerp aan hooge aesthetische eischen als de uitvoering aan hooge technische eischen voldeden.

Het werk van den kunstenaar en het product van den industrieel moesten naar de meening van de Commissie niet afzonderlijk worden getoond; het doel der tentoonstelling was om te laten zien, hetgeen door de samenwerking van deze beiden was geworden tot een harmonisch geheel.

Men meende deze gedachte niet beter tot haar recht te kunnen laten komen, dan door de beslissing omtrent de samenstelling der Nederlandsche afdeling in handen te leggen van eene uitsluitend uit kunstenaars bestaande tentoonstellingscommissie, welke door den Tentoonstellingsraad uit zijn midden was voorgedragen. De algemeene gestie en het financieel beheer zouden liggen in handen van een Commissie van Uitvoering, grootendeels uit niet-kunstenaars bestaande.

Bij Kon. Besluit van 11 Augustus 1924 werden de verschillende commissies ingesteld, waarbij o.m. de leden van den Tentoonstellingsraad in de Centrale Commissie werden benoemd. De Commissie van Uitvoering werd gevormd door de H.H.: E. Heldring, voorzitter, Mr. P. Hofstede de Groot, vice-voorzitter, Mr. A. E. von Saher, secretaris, Mr. H. K. Westendorp, Mr. M. I. Duparc, Mr. D. Crema de Iongh, E. Kuipers, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk en Jhr. Jan Six, adjunct-secretaris. In de Tentoonstellingscommissie werden benoemd de leden van het dagelijksch bestuur van den Tentoonstellingsraad t.w. H.H.: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, voorzitter, Mr. J. F. van Royen, vice-voorzitter, B. T. Boeyinga, secretaris, E. Kuipers en Theo van Reyn, leden, aangevuld met den Heer C. J. Blaauw als lid. De voorzitter van den Tentoonstellingsraad Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, werd tot Commissaris-Generaal benoemd.

¹⁾ Door de Commissie van Uitvoering en den Commissaris-Generaal werd een verslag over de Nederlandsche Inzending opgesteld. Het hier volgende verslag betreffende de werkzaamheden van de Tentoonstellingscommissie, dat ter voltooiing aan het bepaalde in het Reglement van den Tentoonstellingsraad aan de Constitueerende Vereenigingen wordt uitgebracht, bevat in hoofdzaak die gedeelten uit het eerstgenoemde verslag, die op het werk van de Tentoonstellingscommissie betrekking hebben.

Onderbrenging. Door de Franse tentoonstellingsleiding werd een drietal emplacements ter beschikking gesteld, welk aantal op aandringen van de Commissie nog met een werd vermeerderd. Ook toen was de gezamenlijke oppervlakte niet groot; de door haar aangewende pogingen tot meerdere uitbreiding hadden echter geen resultaat.

Reeds aanstonds had zij den indruk, dat de verspreide ligging dezer 4 afdelingen niet aan de inzending als geheel ten goede zou komen, maar de Franse opzet was, in verband met de klassificering der inzendingen volgens het materiaal, uitgegaan van een afzonderlijke groepeerings der Paviljoens, der inzendingen op de Esplanade des Invalides en van die in het Grand Palais. Daardoor was aan deze verbroekeling niet te ontkomen.

Tijdens de tentoonstelling is zeer duidelijk gebleken, dat men een veel beteren indruk van de inzendingen der vreemde deelnemende landen had verkregen, wanneer zij niet over zooveel verschillende plaatsen verdeeld waren geweest. Deze opzet is dan ook door de vreemde Commissarissen-Generaal algemeen betreurd.

De verspreide ligging heeft bovendien tot groote moeilijkheden en onnodig hooge kosten, zoowel bij de inrichting als tijdens de tentoonstelling voor bewaking, inlichtingendienst, enz. aanleiding gegeven.

De vier afdelingen waren als volgt geplaatst:

1a. Het Paviljoen op de Cours la Reine, waarvoor een oppervlakte van 170 M². werd ter beschikking gesteld, waarbij later een zelfde oppervlakte werd gevoegd voor het aanleggen van een voorterrein.

2a. Een zaal op de Esplanade des Invalides ter grootte van ongeveer 300 M².

3a. Een zaal op den begane grond van het Grand Palais ter grootte van ruim 200 M².

4a. Een zaal op de eerste verdieping van het Grand Palais in de afdeling der schoolinzendingen ter grootte van ongeveer 125 M².

Samenstelling. Bij de samenstelling van de Nederlandsche inzending stond de Tentoonstellingscommissie voor de keuze om of enkele van de meest vooraanstaande kunstenaars uit te noodigen een min of meer volledig beeld van hun werk te geven, dan wel om door toelating van een groot aantal inzenders een meer algemeen beeld te geven van de ontwikkeling van de bouwkunst en de toegepaste kunsten in ons land in de laatste 15 à 20 jaar.

Hoewel de Tentoonstellingscommissie zich er rekenschap van gaf, dat het hierdoor voor het buitenland moeilijker zou worden zich een beeld te vormen van het werk van elk der inzendende kunstenaars, heeft zij toch de laatste oplossing gekozen, omdat zij deze meer in overeenstemming achtte met het karakter van de tentoonstelling, hetwelk naar hare meening meebracht aan een zoo ruim mogelijken kring van kunstenaars de gelegenheid tot inzending van hun werk te geven.

De Tentoonstellingscommissie, het voor de inzending verantwoordelijke lichaam, was overtuigd dat alleen dan op de volle medewerking van alle kunstenaars mocht worden gerekend, wanneer een Commissie van Toelating, gevormd door eenige van onze meest vooraanstaande kunstenaars, die geacht kunnen worden het volle vertrouwen van allen te hebben, haar bij de keuze zou adviseren. Zij vond Dr. H. P. Berlage, Ir. J. Gratama, W. M. Dudok, Dr. J. Mendes da Costa, Hildo Krop, Prof. R. N. Roland Holst, J. L. M. Lauweriks, en C. A. Lion Cachet bereid deze moeilijke functie op zich te nemen.

Te Parijs werd slechts werk geëxposeerd, dat naar het oordeel van deze commissie aan redelijke eischen van schoonheid voldeed.

Daar de Nederlandsche inzending, zonder eigen werk van de leden dezer commissie slechts een zeer onvolledig beeld zoude hebben gegeven, bepaalde de Tentoonstellingscommissie, dat het werk van deze kunstenaars ook zou worden toegelaten, evenwel zonder dat dit een overheerschende positie mocht innemen.

Volgens de Voorwaarden van Deelneming was ieder vrij zich voor inzending aan te melden. Aanvankelijk kon dit geschieden tot 15 October; echter bleek het, om de Nederlandsche inzending zoo goed mogelijk te maken, noodzakelijk, dezen termijn niet strikt aan te houden.

Ervaring had geleerd, dat over veel belangrijk werk alleen dan de beschikking zou zijn te krijgen, wanneer daartoe door de Commissie stappen werden gedaan. Daarbij kwam de noodzakelijkheid om zoo spoedig mogelijk eenigen indruk omtrent de vermoedelijke samenstelling der inzending te hebben. Dit leidde tot het maken van een lijst van kunstwerken, die naar de meening van de Commissie van Toelating onder meer in aanmerking zouden kunnen komen. Aan de kunstenaars werd een opwekking gezonden deze voor inzending te willen aanmelden. Van een uitnodiging was geen sprake en in den opwekkingsbrief was zeer duidelijk aangegeven, dat de Commissie van Toelating in verband met de verdere aanmeldingen nader zou moeten beslissen.

In enkele kunstenaarskringen is tegen dezen opzet eerst bezwaar gemaakt, maar waar

deze in gebreke bleven een betere regeling voor te stellen, heeft de commissie haar standpunt gehandhaafd. De korte tijd van voorbereiding liet ten eenenmale niet toe eerst de vrije aanmeldingen af te wachten. Het is de commissie een voldoening te kunnen constateren dat tenslotte slechts een zeer enkele kunstenaar zich om principiële redenen van aanmelding heeft onthouden.

Hoewel de Tentoonstellingcommissie zich veel moeite gegeven heeft aan de inzending een zoo algemeen mogelijk karakter te geven, zoo moesten toch verschillende belangrijke werken, die de Commissie gaarne op de tentoonstelling had gezien, worden gemist.

In de eerste plaats kwam dit naar voren bij de samenstelling van de inzending toegepaste kunst in algemeenen zin, als architectonisch beeldhouwwerk, wandchildering, glassechildering, enz., die een zeer belangrijke ontwikkeling te zien geven.

Behoudens enkele uitzonderingen (inzending van een glas in loodraam uit de Koopmansheers te Amsterdam en van architectonisch toegepast ijzerwerk uit het Scheepvaarthuis), was het niet mogelijk specimen van de aan bouwwerken toegepaste kunst tijdelijk weg te nemen en naar Parijs te doen vervoeren. De Tentoonstellingcommissie moest derhalve haar toevlucht nemen tot min of meer gebrekkige hulpmiddelen. Zoo werd het meest belangrijke architectonische beeldhouwwerk in gipsafgrietsel tentoongesteld.

Deze moeilijkheid deed zich uit den aard der zaak ook ten aanzien van de afdeling architectuur gevoelen. Hier was slechts mogelijk één staal van moderne bouwkunst „het Paviljoen” te Parijs te toonen.

Om een indruk te geven van den stand der moderne architectuur in ons land heeft de Tentoonstellingcommissie zich overigens moeten beperken tot het voor de beoordeeling dezer ruimekunst zoo gebrekkige hulpmiddel van de fotografische afbeelding. Eene met zorg gekozen verzameling van ongeveer 250 fotografieën, die alle zooveel mogelijk in één formaat, 36 × 48, waren gehouden, werd daartoe samengesteld.

Ook de beste interieurs uit openbare en particuliere gebouwen, uit woningen, schepen, enz. konden niet anders dan door fotografie worden getoond.

De kunstnijverheid in engeren zin is er in dit opzicht altijd het gunstigst aan toe. In den regel is het wel mogelijk over de voorwerpen de beschikking te krijgen, terwijl het vervoer niet al te groote bezwaren biedt.

De Voorwaarden van Deelneming werden door de Commissie van Uitvoering en de Tentoonstellingcommissie vastgesteld aan de hand van een door de laatste ontworpen concept. Behalve het reeds vermelde betreffende de toelating, bevatten zij als belangrijke bepalingen dat van ieder in te zenden voorwerp zowel de kunstenaar-ontwerper, als de uitvoerder zouden worden vermeld, terwijl alle kosten aan de deelneming verbonden, als het transport, de kosten van opstelling en bewaking, alsmede de assurantie door het comité zouden worden gedragen.

Het Paviljoen. Op voorstel van de Tentoonstellingcommissie werd de architect J. F. Staal aangezoekt het ontwerp voor het paviljoen te maken.

De bouw en de inrichting van het paviljoen stelden de commissie voor een aantal moeilijke problemen. De betrekkelijk geringe ter beschikking staande oppervlakte maakte het vrijwel onmogelijk om van het paviljoen een tentoonstellingsgebouw te maken. De Tentoonstellingcommissie zocht derhalve — evenals de meeste andere landen, die over beperkte ruimte en middelen beschikten — de oplossing meer in de richting van een bouwwerk, dat als ontvangthal bij verschillende officiële gelegenheden diensten zou kunnen bewijzen.

De Tentoonstellingcommissie achtte het van belang bij den bouw van het paviljoen het meest karakteristieke moment in de hedendaagsche kunst, de samenwerking tusschen den architect met verschillende kunstenaars, te demonstreeren.

Om tot een goed geheel te komen achtte de Tentoonstellingcommissie het noodzakelijk den architect vrij te laten in de keuze van zijn medewerkers. De architect Staal heeft zich voor het glas in lood gewend tot Prof. R. N. Roland Holst en Erich Wichmann; het buitenbeeldhouwwerk droeg hij op aan Hildo Krop en L. Zijl, het binnenbeeldhouwwerk werd van de hand van Dr. J. Mendes da Costa en John Raedecker, terwijl een groote wanddecoratie en wandbekleding het werk was van C. A. Lion Cachet en de gobelinbekleding van een bank door Jaap Gidding ontworpen werd.

Een drietal tapijten werd geteekend door Tom Poggenbeek, Mej. J. de Jong en Hildo Krop, terwijl Anton Kurvers de vloerbedekking in linoleum ontwierp. Een kleine bureauruimte werd door den binnenhuiskunstenaar Wouda ingericht.

Voor het paviljoen werd door den architect in overeenstemming met de Tentoonstellingcommissie het nationale materiaal, de baksteen, gekozen. Daar dit materiaal in verband met hetgeen de architect zich had gedacht door Nederlandsche metselaars

verwerkt moest worden, was men aangewezen den bouw van het paviljoen aan een Nederlandschen aannemer op te dragen.

Na onderhandse aanbesteding werd de bouw van het paviljoen en later ook de inrichting der zalen aan de firma O. Alberts & Zn. te Amsterdam gegund. Deze heeft de talrijke bezwaren, die zich bij zulk een bouw in den vreemde voordoen, overwonnen en het werk op uitnemende wijze uitgevoerd.

Zooveel mogelijk werden de onderdeelen hier te lande vervaardigd en daarna met de materialen per schip binnendoor naar Parijs vervoerd. Een 12-tal Nederlandsche werklieden waren gedurende ongeveer 3 maanden aldaar werkzaam. Overigens werden uit Parijs werkkrachten te werk gesteld.

Voor de totstandkoming van het paviljoen werd groote medewerking van verschillende industriëlen verkregen, waarvoor hier gaarne waardeering wordt uitgesproken. Het zijn: de firma's Bogtman en Moelwijn & van den Ent voor het glas in lood; de Porceleyne Fles te Delft voor de wapens der elf provinciën in den achtergevel; de Nederlandsche Kunstweefschool voor het gobelin; de Kon. Ver. Tapijtfabrieken, de Tapijtweverij Kinheim en de tapijtfabriek van de Firma L. van Wijngaarden voor de tapijten, de Nederlandsche Linoleumfabriek te Krommenie en de Fa. Volking voor de vloerbedekking, de Nederlandsche Fabriek voor Betimmeringen v/h Gebr. Reens voor de lambrisering; de firma D. Spaan en Zoon voor het ijzerwerk. De meubelen van de bureauruimte werden door de firma H. Pander & Zoon in bruikleen afgestaan.

Een interessante samenwerking tusschen kunstenaar en industrieel heeft plaats gehad bij de verlichting van het paviljoen. Hier werd de elektrische verlichting zoo geplaatst, dat eenzelfde lichtinval als overdag werd verkregen. De lampen werden daartoe buiten aangebracht en wel onder tegen het sterk vooruitspringende dak, waarbij zij een integreerend bestanddeel van de decoratie als geheel vormden.

Deze installatie en die van de tentoonstellingszalen, werden door de Philips Gloeilampenfabrieken belangeloos uitgevoerd.

Inrichting der zalen. Voor het tentoonstellen van de inzendingen, die volgens het advies van de Commissie van Beoordeeling waren toegelaten, stonden een tweetal zalen ter beschikking.

De architect Wijdeveld ontving de opdracht deze kunstwerken in hun verscheidenheid tot een zoo goed mogelijk geheel op te nemen. Uit den aard is een tentoonstelling van kunstnijverheid steeds een moeilijk probleem, omdat op een tentoonstelling nooit kan worden verkregen de sfeer, waarin de werken zijn gedacht, de sfeer, die ontstaat in een omgeving, waarin wordt geleefd.

Men tracht dikwijls door het inrichten van verschillende afgesloten kamers een dergelijke sfeer min of meer kunstmatig in het leven te roepen. De Tentoonstellingcommissie heeft er in overleg met de Commissie van Toelating de voorkeur aan gegeven de zalen als één geheel te houden. Het wil haar voorkomen, dat alleen dan aan wat men noemt „een interieur” kan worden gedacht, wanneer men in de gelegenheid is tot een zeer belangrijk geheel te komen. Zoo was het een prijzenswaardige gedachte van de Tsjecho-Slowakische Regeering, om door het geven van een opdracht voor de inrichting van een zaal in een van de paleizen van den President der Republiek, de inzending van een interieur van groote afmetingen mogelijk te maken, zonder dat de Commissie daarbij treedt in de beoordeeling van de zaal zelve.

Ook de inrichting van een Fransche Ambassade kan als gedachte worden geprezen.

De Tentoonstellingcommissie heeft de eenheid van inrichting en opstelling vooropgesteld; bij het binnentreden moesten de zalen als geheel den gewenschten indruk geven en zoo was er ook gelegenheid, zij het dan maar door het werk van één kunstenaar, een staal van interieurskunst in uitvoering te toonen. Er is daarbij zeer ernstig gestreefd om zooveel mogelijk alles, en niet het minst de meubelkunst, toch die sfeer te geven, die het heefde. Als het verst in deze richting gegaan beschouwt de commissie die gedeelten van de zaal, welke integreerend daarvan, meer een geheel vormende inzendingen bevatten.

Aangezien van den aanvang af voorop stond, dat de Nederlandsche inzending een krachtige, een eenheid vormende demonstratie van de nationale kunst moest zijn, meende de Tentoonstellingcommissie de opstelling der inzending geheel in eigen hand te moeten houden.

Zij verzag alleen de geheele inzending; zij derhalve alleen kon bepalen op welke wijze de inzending als geheel zoo goed mogelijk tot haar recht kon worden gebracht.

Zij was van oordeel, dat het geen aanbeveling verdiende om afzonderlijke afdelingen voor de groepen meubelkunst, glas in loodkunst, ceramiek, enz. in te richten. Een dandige opstelling, die wellicht meer den samenhang tusschen de samenleving en de moderne kunstbeweging zou hebben aangetoond, ware slechts te overwegen geweest.

(Wordt vervolgd).

VOLKSHUISVESTING IN AFRIKA.

RONDAVELS, VOLKSHUISVESTING IN AFRIKA.

De stopzetting van Rijkswegen van premieën of bijdragen voor den woningbouw heeft de activiteit op dit gebied hier te lande zeer verminderd. Het aandeel van den architect bij de totstandkoming van de thans nog gebouwd wordende woningen is zeer gering, omdat de voorziening in de woningbehoefte overgelaten wordt aan het particulier initiatief en dit de bemoeiingen van den architect in het gunstigste geval beperkt tot het vervaardigen van het gevelontwerp, al of niet met werkteekeningen.

De gevolgen van het overheidsbesluit ondergaat ook de geïllustreerde vakpers. Het veroorzaakt namelijk een schaarschte aan publicatiemateriaal. Nagenoeg al het tot heden gebouwde is in afbeeldingen verschenen en veel nieuws komt er niet bij, hetgeen de belangstelling in het onderwerp dreigt te doen verflauwen.

Om evenwel die belangstelling wakker te houden, zijn hier enkele afbeeldingen gegeven uit het buitenland. Dit mag gewaagd heeten voor een vakorgaan in een land als het onze, dat gezegd wordt, en wie hoort het niet gaarne, aan de spits te staan op dit speciale terrein. Zeker is dat in geen land de eischen van wonen en woningen hooger gesteld worden. Daarom kan hier niet de aandacht gevraagd worden voor landen, waar men onder min of meer gelijke verhoudingen, het niet zoo ver heeft weten te brengen als wij. Het heeft in dit verband geen doel te wijzen op b.v. Engeland, waar een huis van staal uiteraard niet tippen kan aan een huis van staal ten onzent, noch ook op Duitschland, waar zelfs het nieuwste huis niet in de schaduw kan staan van een, dat bij ons den stempel van Oud draagt.

Er is echter geen bezwaar eens te zien naar gene zijde van den evenaar, gedachtig ook aan de oud-Hollandsche waardeering omtrent „wat men ver haalt”. In die ver verwijderde gebieden toch, waar nog vrije opvattingen heerschen en geen dwingende bepalingen en voorschriften van woning- en stedenbouwexperts bestaan, is het wonen nog een eenvoudige zaak en niet zoo gecompliceerd, dat daarvoor de behoefte aan een „machine” gevoeld wordt.

De woningen zijn derhalve simpel, zij behoeven ook slechts aan bescheiden eischen te voldoen. De plattegrond is de eenvoudigste in zijn soort. Een hygiënisch voordeel is dat alle stof- en vuilverzamende hoeken vermeden zijn. De opbouw geeft Frank Lloyd Wright's ideaal: de ononderbroken wand. De sterk doorgevoerde normalisering biedt een economische factor, van niet te onderschatten waarde.

Dit alles kan mogelijk van het grootste belang zijn, nu het vraagstuk van de kleine, goedkope woning met minimum huurwaarde urgent wordt.

Reeds eerder in dit blad (No. 17 Jrg. 1923) is gewezen op dezen oervorm, als cel, waaruit verschillende mogelijkheden zich ontwikkelen kunnen. Waarom zou de navolging der negerrassen door westerlingen zich moeten beperken tot hun plastiek, dansen en muziek?

J. C. MEISCHKE, Rotterdam.

DE RIETDEKKER AAN HET WERK.

EEN „EENGEZINSWONING”.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

A History of English Brickwork, by Mr. Nathaniel Lloyd. Uitgave H. Greville Montgomery, London. Prijs f 29.25.

Er is een groot en kostbaar boekwerk verschenen over de geschiedenis van den Engelschen baksteen, een standaardwerk, zooals ons land, waar de baksteen toch ook een overwegend groote plaats in de bouwkunst inneemt, tot op heden niet bezit. Dit gemis maakt ons waarlijk even jaloersch op onze westelijke buren, die thans in Mr. Lloyd's boek een voortreffelijke documentatie vinden van alles wat de baksteen techniek, vanaf de oudste tijden, aangaat.

In deze documentatie ligt natuurlijk een waardevolle orientatie bij het nasporen van den oorsprong van bepaalde gebouwen of bouwfragmenten. En als wij de vele afbeeldingen van baksteen-architectuur in dit boek zien, dan gevoelen wij, dat ons land zeker zulk een standaardwerk waard zou zijn want, waarlijk zonder eenig chauvinisme, de baksteen vond hier te lande een veelzijdigere en rijkere toepassing (ook rijker aan fantasie) dan hij thans in Engeland blijkt te hebben gevonden. Wel kan Engeland bogen op fantastische ornamentaties van sommige details, men denke aan de schoorsteenbesëindigingen, aan de charmante deuringangen, e.d., maar in de baksteentechniek is het slechts zelden boven een te waardeeren knapheid uitgekomen. Baksteenwanden met sentiment, zooals die b.v. aan de geveltjes van het Groot-Heiligland te Haarlem, vinden wij in Lloyds keurverzameling der Engelsche baksteenbouw niet.

Maar in het kader van de Engelsche mogelijkheden en traditie, toch fijne staaltjes van baksteenbouw, zooals b.v. Barnham Court (van 1645) in Sussex, dat hierbij is afgebeeld.

Bij het doorkijken van dit boek valt het op dat de Wren-periode het hoogtepunt is geweest van den geheelen Engelschen baksteenbouw, zooals deze historisch in dit boek naar voren komt.

Het boek heeft 100 pag. tekst, die hoofdstukken bevat over de geschiedenis van den Engelschen baksteen, over de afmetingen, de fabricage, over terra-cotta, over de wettelijke bepalingen, die de fabricage en handel in baksteen in den loop der tijden hebben beheerscht en voorts over de metselverbanden, en de constructies, die met baksteen mogelijk zijn. Mr. Lloyd heeft chronologische tabellen opgesteld van de verschillende dikten van baksteen aan diverse gebouwen, van de 11e eeuw af, en van hun afmetingen.

Het geheel getuigt van diepgaande studie en van groote liefde tot het onderwerp.

Voorts bevat het boek 296 pagina's met foto's van werken in baksteen en hunne details en 42 bladen met opmetingen en teekeningen daarvan. Sir Edw. Lutgens schreef een kort voorwoord: „Mr. Lloyd has done real service to a great English Tradition.....”

BARNHAM COURT ILLUSTRATIE UIT:
MR. N. LLOYD: A HISTORY OF ENGLISH BRICKWORK.

De uitgever heeft het boek op fraaie wijze verzorgd. Summa summarum, een standaard werk, waarmee de Engelse bouwtechnische literatuur eer inlegt. J. P. M.

Het Openluchtschool-internaat. Studie voor de stichting, inrichting en exploitatie van een openluchtschool-internaat door Ph. J. Hamers, Architect B.N.A., Bussum.

Het feit, dat de bestaande openluchtscholen meestal externaten zijn, waarbij de ervaring heeft geleerd dat de kinderen door de toestanden in het gezin weer grotendeels de voordeelen van het openluchtonderwijs verliezen, heeft den heer Hamers, tot bovengenoemde studie gebracht, nadat hij als mede-architect van het Amsterdamsch Kindersanatorium aan het totstandkomen der Stichting „Hoog-Blaricum” had meegewerkt.

Als motto heeft hij gekozen: Day open-air schools are seriously handicapped by having to send scholars back into crowded and non hygienic homes every night and for week ends.

De plannen laten aan duidelijkheid weinig te wenschen over terwijl bovendien een zeer overzichtelijke foto van het geheel, naar een model, is bijgevoegd. Het is wellicht een bezwaar van het plan dat de overdekte leslokalen niet evenwijdige wanden vertoonen zoodat de banken niet goed parallel aan den werkwand zouden kunnen worden opgesteld. Het geheel is intusschen met veel zorg behandeld. De architectonisch-aesthetische vraagpunten zijn voorloopig niet behandeld. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Mededeelingen. — Verslag betreffende de werkzaamheden van de tentoonstellingscommissie voor de Nederlandsche afdeling op de Tentoonstelling te Parijs 1925. — Oranjehuis en Clubhuis „Jong Utrecht” te Utrecht, Architect D. Housinkveld B. N. A. — Ontvangen boekwerken, door S. en J. P. M.

MEDEDEELINGEN.

EXAMENS M. T. S. TE HAARLEM. Tot gecommiteerden bij de aanstaande eind-examens der Middelbare Technische School te Haarlem zijn door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen benoemd:

Voor de Afdeling Bouwkunde:

Ir. W. de Vrind Jr., architect te 's Gravenhage op voordracht van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, B. N. A.;

Voor de Afdeling Weg- en Waterbouwkunde:

C. Thomése, hoofdng. van den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, te Heemstede.

Voor de Afdeling Werktuigbouwkunde:

Ir. J. P. Boezaardt te Utrecht, Afd.-Chef b. d. dienst van Materiaal en Werkplaatsen en der electr. tractie der Nederlandsche Spoorwegen;

Voor de Afdeling Electro-techniek:

Ir. J. D. Tours, te 's Gravenhage, Ingenieur der Rijkstelegrafie;

Voor de Afdeling Scheepsbouwkunde:

Ir. A. van Driel te Voorburg, Scheepsbouwk. Ingenieur b. d. Scheepvaartinspectie. De vier laatstgenoemde Heeren zijn voorgedragen door het Koninklijk Instituut v. Ingenieurs.

PRIJSVRAAG DE HEERENHOFSTAD.

Voor deze prijsvraag werden zestien ontwerpen ontvangen, als volgt in volgorde.

1. Zonnenhoeve. 21 Mei. 5 Teekeningen waarvan drie op dun papier 2 brieven
2. Hof. 29 Mei. 14 Teekeningen. 2 brieven en 2 pag. toelichting.
3. De Jaargetijden. 29 Mei. 15 Teekeningen. 2 brieven en 6 pag. toelichting.
4. Sigma. 31 Mei. 19 Teekeningen. 2 brieven en 4 pag. toelichting.
5. Al zij de inslag nieuw de schering blijve bestaan. 31 Mei. 24 Teekeningen 2 brieven en 2 pagina's toelichting en een vel blanco.
6. Holland. 31 Mei. 20 Teekeningen. 2 brieven 4 pag. toelichting en 2 tabellen.
7. D. J. O. 1 Juni. 13 Teekeningen. 2 brieven en 3 pag. toelichting.
8. V. L. 1 Juni. 16 Teekeningen. 2 brieven en 4 pag. toelichting.
9. Huifkar. 1 Juni. 10 Teekeningen. 2 brieven en 2 pag. toelichting.
10. Energia 1 Juni. 20 Teekeningen. 2 brieven en 17 pag. toelichting.
11. Ceres. 1 Juni. 16 Teekeningen 2 brieven en 5 pag. toelichting en een schets.
12. F. A. F. 1 Juni. 12 Teekeningen 2 brieven en 3 pag. toelichting.
13. Campestra. 1 Juni. 10 Teekeningen. 2 brieven en 3 pag. toelichting.
14. Con amore. 1 Juni. 14 Teekeningen en een schets. 2 brieven en 15 pag. toelichting.
15. Gerard. 1 Juni. 12 Teekeningen Nos. 1-14, Nos. 9 en 11 ontbreken. 2 brieven en 6 pag. toelichting.
16. D. D. D. 1 Juni. 9 Teekeningen. 2 brieven en 5 pag. toelichting.

VERSLAG BETREFFENDE DE WERKZAAMHEDEN VAN DE TENTOONSTELLINGS-COMMISSIE VOOR DE NEDERLANDSCHE AFDEELING OP DE TENTOONSTELLING TE PARIJS 1925.

(Slot van pag. 225).

indien de inzendingen voldoende stof daarvoor gegeven hadden. Er is door samenwerking van deze verschillende kunstvakken getracht ze in het juiste verband te plaatsen en ze te laten zien in de functie, waarvoor zij zijn bestemd.

De Onderwijsafdeling. Voor een inzending in de afdeling van het Onderwijs, die op de eerste verdieping van het Grand Palais was geprojecteerd, was aan ons land een ronde zaal ter grootte van ongeveer 125 M². toegewezen. Waar het gelukt was om voor de zaal op de Esplanade des Invalides, bestemd voor de algemeene inzendingen, een uitbreiding te verkrijgen met een zaal op den begane grond van het Grand Palais, was het niet mogelijk voor het Onderwijs een grootere ruimte te krijgen, hoewel het natuurlijk, om een beeld te geven van wat in ons land gedaan wordt op Onderwijsgebied voor de verschillende vakken, die de tentoonstelling omvat, zeker gewenscht ware geweest een veel grootere oppervlakte te hebben.

Toen de indeeling van deze zalen gemaakt was en reeds alle teekeningen voor de uitvoering gereed lagen en daarop de goedkeuring van de Fransche tentoonstellingsleiding verkregen was, ontving de Commissie van deze onverwachts bericht, dat de autoriteiten, die belast waren met alles wat de veiligheid betreft, bezwaren hadden ingebracht en eischten, dat een derde toegang tot de zalen, met het oog op eventueel brandgevaar, moest worden vrijgehouden. Aangezien deze eisch tot gevolg had, dat van de toch reeds kleine ruimte slechts $\frac{2}{3}$ gedeelte gebruikt zou kunnen worden, werd alles in het werk gesteld om deze voorwaarde ongedaan te maken, maar de genoemde autoriteiten meenden op hun standpunt te moeten blijven staan. De tentoonstellingsleiding maakte haar verontschuldiging, dat dit punt niet eerder onder het oog was gezien. Daar inmiddels alle overige zalen op deze verdieping aan de verschillende landen waren toebedeeld, bleef er niet anders over dan zich hierbij neer te leggen.

Het was voor de Tentoonstellingscommissie een moeilijk punt om te bepalen, welke scholen tot inzending zouden worden uitgenoodigd. De Commissie had daartoe eenige besprekingen met den Inspecteur van het Kunstnijverheids-onderwijs, maar deze was van meening zich over de aanwijzing niet te moeten uitlaten, waar in het Koninklijk Besluit betreffende de instelling der verschillende commissiën was bepaald, dat de toelating in handen van de Tentoonstellingscommissie was. Deze moest dus ook de verantwoordelijkheid voor de inzending der scholen op zich nemen. Na rijp beraad werd overwogen, dat in de kleine ruimte inzendingen van de kunstnijverheidsscholen het meest in aanmerking kwamen en toen werd bepaald, dat het Instituut voor Kunstnijverheids-onderwijs te Amsterdam, de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem, benevens de afdeling Decoratieve Kunst van de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam een beeld van de ontwikkeling van het Onderwijs zouden geven. In de besprekingen met de leiders, die door de Schoolbesturen daartoe waren aangewezen, kwam de wensch van deze naar voren om aan iedere school een meer afgesloten gedeelte te geven en de scholen vrij te laten, wat zij in deze ruimte wilden exposeeren.

Niettegenstaande de scholen door de beperkte ruimte slechts op onvoldoende wijze een overzicht van hunne werkzaamheden konden geven, werd toch door de Internationale Jury aan de inzending der drie scholen gezamenlijk de hoogste onderscheiding: een Grand Prix toegekend, waaruit blijkt, dat hetgeen werd ingezonden, groote waardeering heeft gevonden.

De inzending. Het aantal inzenders in de verschillende afdelingen bedroeg: de afdeling Architectuur 71; de afdeling Intérieur- en Meubelkunst 47; de afdeling Beeldhouwkunst 35; de afdeling Wanddecoratie en Glas in lood 26; de afdeling Textielkunst 44; de afdeling Ceramiek en Glaswerk 22; de afdeling Bewerkt Metaal 28; de afdeling Boek- en Drukkunst en Toegepaste Grafiek 57 inzenders.

De Tentoonstellingscommissie is er tot haar leedwezen niet in geslaagd de Nederlandse industrie in grooten getale tot deelneming te bewegen. Zij heeft vele industriëlen, die daarvoor in aanmerking kwamen, tot inzending aangespoord, doch zij moest daarbij vasthouden aan den eisch, die reeds bij de allereerste besprekingen naar voren was gekomen, dat slechts die werken op de tentoonstelling zouden worden geëxposeerd, welke naar het oordeel der Commissie van Toelating daarvoor op grond van hunne aesthetische kwaliteiten in aanmerking kwamen. De Tentoonstellingscommissie had gehoopt, dat met het oog op deze groote internationale demonstratie verscheidene van onze fabrieken, die een technisch zeer hoogstaand product vervaardigen, zich tot bekwaame kunstenaars

zouden wenden om aesthetisch uitgevoerde gebruiksvoorwerpen voor de inzending te vervaardigen. In meer dan een geval is zij daarin teleurgesteld.

Na afloop der tentoonstelling zijn stemmen vernomen, die het deden voorkomen of Nederland het eenige land zoude zijn geweest, dat zich aan den oorspronkelijken opzet van de tentoonstelling: het voorop stellen van het aesthetisch element, gehouden heeft.

Niet ontkend kan worden, dat op de tentoonstelling veel is toegelaten wat er krachtens den opzet niet thuis hoorde. Als verzachtende omstandigheid mag worden aangevoerd, dat de Fransche tentoonstellingsleiding voor het welslagen der geheele expositie in de eerste plaats een „grootte” tentoonstelling noodzakelijk achtte. Zij heeft om de gewenschte kwantiteit te bereiken bij de toelating wel eens wat te veel de eischen der kwaliteit uit het oog verloren.

Toch zal elk objectief beschouwer der tentoonstelling moeten toegeven, dat het overwegende deel der inzendingen voldeed aan de oorspronkelijke vooropgestelde en door de Nederlandse inzending consequent toegepaste voorwaarde, dat alleen die voorwerpen voor inzending in aanmerking kwamen, die aan redelijke eischen van schoonheid in modernen zin voldeden. De inzendingen van Tsecheo-Slowakije, Zweden, Polen, Oostenrijk, Denemarken en een deel van de Fransche inzending mogen in dit verband zeker genoemd worden.

Zeer duidelijk is het door Nederland ingenomen standpunt ook bevestigd door de wijze, waarop de Internationale jury haar taak heeft opgevat. Deze jury heeft geen inzending voor bekroning in aanmerking gebracht, die niet op schoonheid aanspraak kon maken.

Niet onvermeld mag blijven, dat van de Nederlandse meubelindustrie veel samenwerking werd verkregen. Verschillende groote meubelfabrieken zijn er toe overgegaan, met het oog op deze tentoonstelling, aan kunstenaars bijzondere opdrachten te geven. De inzending van de Kon. Meubelfabriek H. F. Jansen & Zonen die aan drie verschillende kunstenaars ontworpen opdroeg, zij hier afzonderlijk vermeld.

Het is aan dezen steun te danken, dat de afdeling meubelkunst zeker goed voor den dag gekomen is. Deze industriëlen hebben evenals bv. de Deense aardewerkindustrie, de Zweedsche glasindustrie, de Fransche textielnijverheid en de Weense nijverheid van „objets d'art” het juiste inzicht gehad, dat zij door de samenwerking met bevoegde ontwerpers commerciële voordeelen kunnen verwachten.

Hoewel dus de Tentoonstellingscommissie in dit opzicht, wat de inzending van ons land betreft, teleurgesteld is, kan hier thans toch geconstateerd worden, dat ook in de inzendingen van de andere naties het aesthetisch goed uitgevoerde gebruiksvoorwerp en massa-product een zeer bescheiden plaats innam. Het „pièce unique” ook daar overheerschte.

De Gemeente Amsterdam gaf opdracht voor eene vitrine, die in het Stedelijk Museum zou worden geplaatst en welke werd ontworpen door den Heer J. L. M. Lanweriks en uitgevoerd door 't Woonhuys; de Gemeente Rotterdam stelde ter beschikking van de commissie een tweetal archiefkasten, welke voor het Museum Booymans waren bestemd en waarvan de Heer J. J. P. Oud ontwerper en de firma van Dort uitvoerder was; van de Gemeente 's Gravenhage kreeg de commissie een tapijt, ontwerp Colenbrander, dat door de Kon. Ver. Tapijtfabrieken werd uitgevoerd.

Ook het Nederlandsch Kunstverbond heeft in hooge mate gesteund door een achttal kunstenaars, op voorstel van de Tentoonstellingscommissie, opdrachten te geven tot het maken van een kunstwerk, dat als onderdeel van de zalen werd aangebracht. Het waren: een glas in loodraam van Joop Nicolas, eene wanddecoratie van H. van der Stok en eene van Leo Visser, een vijftal beeldhouwwerken van Jacobs van der Hof, Joh. Polet, A. Raedecker, A. Remiëns en J. B. Richters.

De Commissie brengt gaarne een bijzonder woord van dank aan hen, die door hunne opdrachten op zoo waardevolle wijze tot de Nederlandse inzending hebben bijgedragen.

De Bond voor Kunst en Industrie (B. K. I.) wendde zich, toen de plannen reeds vasteren vorm hadden aangenomen, tot de Commissie met een voorstel om een afzonderlijke afdeling in de Nederlandse zalen door haar te laten samenstellen en inrichten van alles wat door samenwerking van kunstenaar en industrie was ontstaan. De Commissie heeft gemeend hiertoe niet te moeten overgaan omdat, zooals reeds vermeld, zij voor de geheele inzending verantwoordelijk was en alleen dan een eenheid was te verkrijgen, wanneer alles in één hand bleef. Er was naar hare meening geen reden om de leden van dezen Bond op andere wijze te doen deelnemen dan de overige inzenders.

Op verzoeken van inzenders, voorgevende te zamen een groep te vormen, werd evenmin toegestaan groepsgewijze te exposeeren.

Catalogi. Van de Nederlandse afdeling werden een drietal uitgaven gemaakt.

1. *Catalogue des Oeuvres de la Section des Pays-Bas à l'Exposition à Paris 1925.*

De samenstelling en de aesthetische verzorging van dezen catalogus had de Heer J. F. van Royen op zich genomen; de houtsneden waren van Fokke Mees en gesneden door deze en A. van der Vossen.

2. *Section des Pays-Bas à l'Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes Paris 1925. L'Enseignement dans les écoles d'art décoratif à Rotterdam, Haarlem et Amsterdam.*

Deze catalogus bevatte een toelichting op het onderwijs van de hand van den Heer Jac. Jongert voor de Academie voor Beeldende Kunsten te Rotterdam, van de hand van den Heer H. C. Verkruijsen en C. J. Blaauw voor de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem en van de hand van den Heer J. L. M. Lauweriks voor het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam.

Deze catalogus werd verzorgd door den Heer Ant. Kurvers te Amsterdam en gedrukt door de „School voor de Grafische Vakken” te Utrecht; de groote moeite, welke directeur en leeraren zich daarvoor hebben willen getroosten, zij hier dankbaar vermeld.

3. *L'Art Hollandais, à l'Exposition internationale des Arts décoratifs et industriels modernes, Paris 1925.*

Dit werk gaf in een korte inleiding een overzicht van de ontwikkeling der bouwkunst en de sier- en nijverheidskunst sedert 1880, terwijl het verder door een 150-tal afbeeldingen een beeld trachtte te geven van den huidige stand der kunsten in ons land.

De aesthetische verzorging van dit werk lag in handen van den Heer J. van Krimpen, terwijl het als eerste boek werd gedrukt met diens voor de firma Joh. Enschedé & Zonen te Haarlem ontworpen letter „Lutetia”. Van dezen catalogus werd een beperkt aantal present-exemplaren uitgevoerd in prachtband, ontworpen door den Heer C. A. Lion Cachet.

De uitgave van deze 3 catalogi werd mogelijk gemaakt door de kosteloze medewerking van: de N.V. Vereenigde Koninklijke Papierfabrieken der firma Van Gelder Zonen, die het benodigde papier ter beschikking stelde, de Fa. Joh. Enschedé & Zn. te Haarlem, die den druk op zich nam, terwijl de firma's L. van Leer & Co. en J. Brandt & Zoon resp. de heliogravure en het bindwerk uitvoerden.

Internationale Jury. In het Fransche tentoonstellingsreglement was bepaald, dat door een Internationale Jury bekroningen zouden worden toegekend, evenals dat bij voorafgaande internationale tentoonstellingen regel was.

Toen tot de benoeming van de Nederlandsche leden van deze jury moest worden overgegaan, bleken er echter in kunstenaarskringen groote principiële bezwaren tegen het toekennen van de usantiële bekroningen te bestaan. Zonder nader in te gaan op de verschillende argumenten, die daarbij naar voren werden gebracht, waren de Commissie van Uitvoering en de Tentoonstellingscommissie van oordeel, dat het ten eenemale onmogelijk was op dat tijdstip nog aan deze principiële bezwaren tegemoet te komen. In het bijzonder omdat reeds in de Voorwaarden van Deelneming naar het Fransche reglement was verwezen en derhalve alle inzendingen op voorwaarde van onderwerping aan het oordeel van een internationale jury hadden plaats gevonden. Slechts zeer enkele inschrijvers hadden tijdig, bij de aanmelding hunner inzending, verzoekt buiten beoordeeling te blijven.

Ondanks de bezwaren tegen deelneming van Nederland aan de werkzaamheden der Internationale Jury door enkelen openbaar geuit, slaagde de Commissie er tot haar voldoening toch in de Heeren W. Kromhout Czn., Prof. W. van der Pluym, Dr. H. E. van Gelder en M. van Notten bereid te vinden de uiterst moeilijke en zeer ondankbare taak op zich te willen nemen. De beperkte middelen lieten niet toe een grooter aantal jury-leden uit te zenden, hoewel ons land volgens het reglement het recht had op een vijftiental leden. In verhouding tot de andere landen, zooals België met 35, Zweden met 16 en Zwitserland met 14 Juryleden, was ons land numeriek zeer zwak vertegenwoordigd. Onze landgenooten moesten hunne functies in verschillende klassen verrichten, hetgeen een uiterst ingespannen arbeid vereischte.

Nadat de zeven en dertig klasse-jury's afzonderlijk hun oordeel hadden uitgesproken, kwamen de vijf groepen-jury's bijeen om na te gaan of in de verschillende klassen zooveel mogelijk eenzelfde norm van beoordeeling was aangenomen; de heeren Kromhout en Prof. van der Pluym hadden daarin voor ons land zitting.

Tenslotte stelde de Jury-Supérieur, waarin ambtshalve de Commissaris-Generaal zitting had, de bekroningen definitief vast.

De taak van de verschillende jury's is een zeer uitgebreide geweest. Op 24 Juli werden de klasse-jury's door den Minister van Handel geïnstalleerd, terwijl op 13 October de laatste zitting van de Jury-Supérieur gehouden werd. Algemeen was men van oordeel, dat de jury's zeer consciëntieus hun taak hebben volbracht. Door de groote

uitgebreidheid van de tentoonstelling stonden zij voor een bijna te omvangrijk werk.

Bij volgende tentoonstellingen is het zeker gewenscht de kwestie van het jureeren vooraf ernstig onder het oog te zien.

Zoover is na te gaan zijn de in ons land genote bezwaren tegen elke Jury, in de andere landen niet voorgekomen. Dat zoovele vooraanstaande buitenlandse kunstenaars aan de werkzaamheden der jury's een belangrijk aandeel namen, toont dat over deze aangelegenheid zeer verschillend geoordeeld wordt. Wanneer slechts om enkel land zijn geheele inzending hors-concours zou stellen, zou dit zeker niet gunstig worden opgevat. In elk geval is het onjuist, dat, zooals op deze tentoonstelling is geschied, het reglement, waaronder de internationale jury zou werken, eerst enkele dagen voor de klasse-jury's hun werkzaamheden aanvingen, werd vastgesteld en dat vooraf over dit reglement met de vreemde deelnemende landen een geheel onvoldoend overleg werd gepleegd. Dat de Jury-Supérieur, bij Ministerieel besluit benoemd, was samengesteld uit 34 Fransche en 13 vreemde leden heeft geleid tot een protest van de vreemde Commissarissen-Generaal bij de Fransche tentoonstellingsleiding.

De Nederlandsche leden in de jury hebben het zeer betreurd, dat, hoewel zulks in het Fransche tentoonstellingsreglement op geenerlei wijze was aangegeven, op grond van toekomstige overwegingen besloten werd alle officiële paviljoens der vreemde landen buiten beoordeeling te houden.

De uitspraak der jury waarbij aan Nederland 24 Grand Prix werden toegekend, werd reeds in de dag- en vakbladpers bekend gemaakt.

Berichtgeving. De Nederlandsche pers en hare voortreffelijke vertegenwoordigers te Parijs hebben tot het bereikte succes, door de bijzondere aandacht, welke zij aan de tentoonstelling in het algemeen en de Nederlandsche inzending in het bijzonder, hebben geschonken, zeer veel bijgedragen. Ook de berichtgeving in het buitenland mag alleszins voldoende genoemd worden. De Nederlandsche inzending ondervond niet alleen in de dagbladpers, doch ook in verschillende buitenlandse tijdschriften veel belangstelling en waardeering. Dit moge uit een enkel citaat blijken.

Henri Asselin schreef een waardeerend, goed geïllustreerd, artikel „l'Intérieur Hollandais” in „l'Art et les Artistes”. Yvanhoé Rambosson, secretaris-generaal van de Fransche Commissie van Toelating gaf in zijn bijdragen in vele bekende kunstbladen als „l'Illustration”, „la Revue de l'Art” e.a. als zijn oordeel, dat het Nederlandse paviljoen als een der beste concepties der vreemde inzendingen was te beschouwen. Léandre Vaillat schreef in „l'Illustration” over de nationale stroomingen en motiveerde uitvoerig, dat ons paviljoen als een goede proeve van de moderne Nederlandsche bouwkunst beschouwd kon worden. In „l'Opinion” verheugde Henri Clouzot zich er over, dat Nederland het voorbeeld van Japan niet gevolgd had, niet gekomen was met een Marker woning, maar in tegenstelling met vele andere landen het programma van de tentoonstelling „au sérieux” genomen had. Wattelin in de „Revue Hebdomadaire”, verklaarde dat de moderne architectonische beweging zijn vollen opbloei in Nederland gevonden heeft en dat Frankrijk nog bij lange na dat meesterschap niet heeft bereikt.

Officiële belangstelling. Door den President der Fransche Republiek werd op 24 Mei een bezoek aan het Nederlandsch paviljoen gebracht.

Z.E. Mr. V. H. Rutgers, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft op 2 en 3 October de Nederlandsche afdeling en de verdere tentoonstelling met zeer veel belangstelling bezocht, waarbij hij vergezeld was van den Chef van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen van zijn Departement. Deze belangstelling van de zijde der Regeering in hetgeen de moderne kunstbeweging in het buitenland vermoedt te laten zien, meent de Tentoonstellingscommissie van groot belang te mogen achten voor de verdere ontwikkeling.

Ook de burgemeesters van Amsterdam, Rotterdam en den Haag en vele andere gemeenten en verschillende wethouders van groote steden bezichtigden onze afdeling. De Tentoonstellingscommissie spreekt de hoop uit, dat de hedendaagsche kunst bij allen den steun mogen vinden, waarop zij aanspraak maken kan.

Commerciële vertegenwoordiging. De Commerciële vertegenwoordiging van de belangen van de inzenders werd door de Nederlandsche Kamer van Koophandel te Parijs geheel op haar eigen kosten op zich genomen.

Een woord van waardeering en dank voor deze bereidwilligheid is zeker op zijne plaats.

Tot zaken van beteekenis heeft, voornamelijk in verband met den bijzonderen lagen frankenkoers, de Nederlandsche inzending niet kunnen leiden.

Afwikkeling. Zeer ernstig is overwogen wat na afloop der tentoonstelling met het Nederlandsche paviljoen geschieden moest; eene berekening werd gemaakt voor het wederopbouwen op eene andere plaats. Wel zouden verschillende onderdeelen weer

kunnen worden gebruikt, maar het hoofdmateriaal, de baksteen, zou opnieuw moeten worden aangekocht. Door de harde specie waarin gewerkt moest worden, bleef van het metselwerk slechts puin over. In aanmerking nemende de kosten van vervoer der overblijvende deelen zou de herbouw zoo'n groot bedrag gevorderd hebben, dat van de verwezenlijking van dit denkbeeld moest worden afgezien.

Alleen de kunstwerken, die, zonder gevaar voor beschadiging, konden worden weggenomen: de glas-in-loodramen, het beeldhouwwerk, de ijzeren hekken, werden teruggezonden. Er bestaat gegronde hoop, dat deze werken nog eens plaatsing in eene openbare verzameling zullen vinden.

Slotwoord. Toen de Tentoonstellingcommissie op verzoek van de Regeering de leiding van het bijeenbrengen der Nederlandsche afdeling op zich nam, begreep zij dat zij voor een moeilijke en verantwoordelijke taak stond, maar waar de Tentoonstellingsraad gevormd wordt uit de afgevaardigden, de vertrouwensmannen van de kunstenaarsverenigingen, daar meende de commissie in de eerste voorloopige besprekingen met de Regeering er op te kunnen wijzen, dat zij zich verzekerd hield van de loyale medewerking der kunstenaars. Bij het begin van hare werkzaamheden werd zij daarin eenigszins teleurgesteld. Het spreekt vanzelf dat voor een aangelegenheid als deze, geen regeling te maken is, die allen volkomen bevredigt, maar er was geen enkele reden om aan te nemen, dat de besturen der constituerende verenigingen van den T. R. en den Raad zelf, geen open oog zouden hebben voor redelijke bezwaren die naar voren zouden worden gebracht. Juist daarom is het ten eenemale verkeerd geweest, dat leden der kunstenaarsverenigingen, alvorens zich daarvan te vergewissen, zich rechtstreeks tot de pers en zelfs tot de Regeering hebben gewend.

Van de te Parijs vertegenwoordigd zijnde landen was Nederland een der zeer weinigen, waar voor de samenstelling der afdeling de kunstenaars een zoo uitgebreide zelfstandige taak gegeven werd; wat dat — ook voor de verdere ontwikkeling — zeggen wil, werd door de opposanten volkomen onderschat. Slechts aan den steun en medewerking die de Tentoonstellingcommissie ten slotte van bijna alle kunstenaars kreeg, is het te danken, dat de Nederlandsche inzending geworden is tot wat zij werd en waarover het niet past hier nader in een beschouwing te vervallen. Alleen zij vermeld, dat in andere landen ons land ten voorbeeld werd gesteld voor de wijze waarop de verschillende commissies werden samengesteld.

Het is, naar de commissie meent, de eerste keer, dat de beslissing betreffende de toelating voor een internationale tentoonstelling als deze, geheel in handen der kunstenaars werd gesteld. De toenmalige Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Dr. de Visser, heeft recht op groote erkentelijkheid, waarbij een woord van hulde wordt gebracht aan de nagedachtenis van Mr. Dupare, den Chef van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen, die te midden van zijn krachtdadige medewerking ook te Parijs, aldaar overleed. Zijn opvolger, de Heer P. Visser, heeft de commissie niet minder gestemd.

De Tentoonstellingcommissie meent te kunnen constateeren, dat de wijze waarop de verschillende bevoegdheden en werkzaamheden waren verdeeld tot een uitmuntende en aangename samenwerking heeft geleid. De scherpe scheiding tusschen de verantwoordelijkheid van de Commissie van Uitvoering en de Tentoonstellingcommissie, welke bij den aanvang nauwkeurig omschreven en vastgelegd was, meent zij uit ervaring ook voor de toekomst te mogen aanbevelen. Die scheiding is alleen mogelijk, wanneer wederzijds vertrouwen bestaat. De Tentoonstellingcommissie heeft het naar waarde geschat, dat de Centrale Commissie haar in zoo groote mate haar vertrouwen heeft willen schenken.

Een woord van groote waardeering zij hier gezegd tot de leden van de Commissie van Uitvoering, in het bijzonder tot den voorzitter, den Heer E. Heldring. Zonder zijn krachtig initiatief voor den financieelen grondslag en de voorbereiding in het algemeen, zonder zijn helder inzicht en grooten steun bij alles wat de algemeene gestie betrof, zou Nederland op deze belangrijke internationale demonstratie in het kunstcentrum bij uitnemendheid — Parijs — niet vertegenwoordigd zijn geweest op de wijze, zooals nu mogelijk was.

Amsterdam, 20 Februari 1926.

De Voorzitter van de Tentoonstellingscommissie,
J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Goedgekeurd door den Tentoonstellingsraad
in zijn vergadering van 26 Februari 1926.

ORANJEHUIS EN CLUBHUIS „JONG UTRECHT” TE UTRECHT.

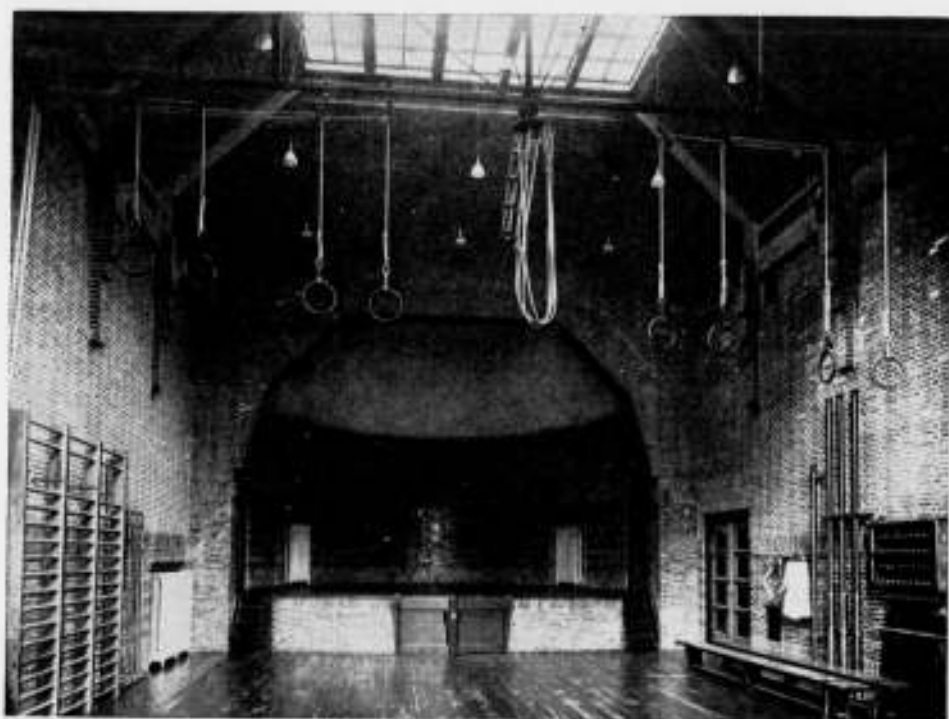
ARCHITECT D. HEUSINKVELD. B.N.A.

Oranjestraat en Clubhuis „Jong Utrecht” aan de Catharijnekade hoek Nieuwe kade te Utrecht.

Van het hierbij afgebeelde complex is het Oranjestraat bestemd voor verenigingsgebouw van de Buurt-Vereeniging „het Oranje park”, terwijl het Clubhuis „Jong Utrecht” tot doel heeft jongemannen en meisjes aangenaam en nuttig bezig te houden, zonder er een school van te maken.

Ter verduidelijking van den plattegrond diene het volgende: De groote zaal in het Oranjestraat moest worden ingericht voor lezingen, daartoe ook het podium, voor gymnastiekzaal, voor oefeningen van het muziekcorps, voor zangvereniging en voor uitvoeringen. Dit was geen gemakkelijke opgave, vooral voor het plaatsen der gymnastiektoestellen en het ontruimen der zaal. Onder het podium is daarvoor een ruime bergplaats gemaakt, vanuit de zaal toegankelijk. De zaal ontvangt behalve uit den voorgevel licht uit een lantaarn in het platte dak.

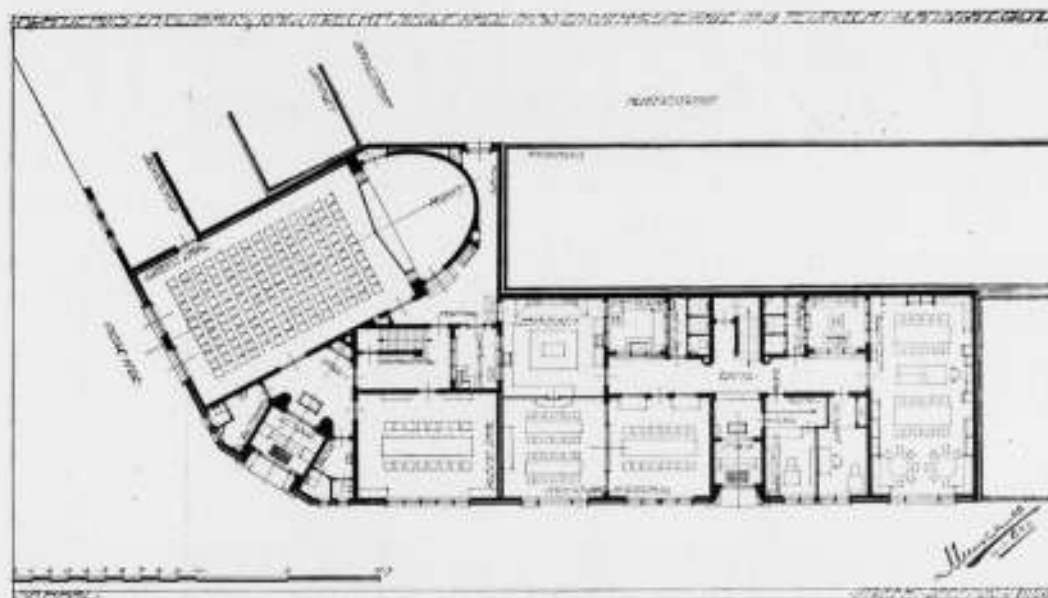
In den gelijkbovenigen veelhoek boven vestibule, toiletten en hall is op de eerste en tweede verdieping een woning voor den huishouder gebouwd. In het clubhuis is o.m. ondergebracht een leeszaal voor kinderen met nitleenbibliotheek en een leerkeuken om de vrouwelijke jeugd koken te leeren. Op de verdieping verder een club-

ORANJEHUIS EN CLUBHUIS „JONG UTRECHT” TE UTRECHT.
ARCHITECT D. HEUSINKVELD, B.N.A.

BOVEN: HOOPDINGANG

BENEDEN: GROOTE ZAAL.

ORANJEHUIS EN CLUBHUIS „JONG UTRECHT”. ARCHITECT D. HEUSINKVELD, B.N.A.

kamer, leerkamers, kamer voor lichte handenarbeid enz. Op het platte dak is een speelplaats gemaakt, voor de veiligheid ommuurd met een hooge borstwering.

De trappen zijn van graniet. De vestibules, portalen, gangen, leerkeuken en toiletten zijn bevoerd met hardgebakken tegels. De wanden van de groote zaal en van het podium in het Oranjestraal zijn als schoon werk behandeld en gemetseld van dunne handvormsteen van de fabriek „Ouderzorg” te Leiderdorp. Het ondergedeelte van blauw en goudbruine verglaasde handvormsteen. Plafond in de zaal is van hout, ijzeren en houten balken geschilderd, schotwerk blank geolied en gelakt. Vloeren in deze zaal en op het podium van Amerikaansch groen smalle delen, z.g. „riff”, verdekt genageld.

Het schilderwerk is in frissche sprekende kleuren nitgevoerd.

In het Oranjestraal is een stoomverwarming aangebracht en in het Clubhuis een warmwaterverwarming. Voor den aanleg van het electrisch licht was onze adviseur wijlen den Heer B. A. J. van der Hegge Zijnen. Hoofdaannemer van het bouwwerk was de Firma Erven H. J. Jurriëns te Utrecht. Onder het dagelijksch toezicht van den Heer G. C. van Bommel is het werk tot mijn volle tevredenheid nitgevoerd.

Utrecht, Mei 1926.

D. HEUSINKVELD,
Arch. B.N.A.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Ir. Daan Jansen. Ond-Utrecht, met een voorrede van Prof. Dr. W. Vogelsang. (f 140).

Wanneer men in een boekje van 27 bladzijden tekst de oude gebouwen van Utrecht wil bespreken dan is het duidelijc dat men slechts met enkele aanduidingen moet volstaan. De eenvoudige opsomming van de Monumenten der Voorloopige Lijst (Deel I) beslaat alleen 26 bladzijden en men moet dus het werkje van collega Jansen zeker meer opvatten als een gidsje dan als een poging om een volledige beschrijving te geven.

Als zoodanig heeft hij dan ook zeker een goed werk gedaan. Utrecht verdient, door haar belangrijke historie, ons aller belangstelling, hoewel het dikwijls moeielijk is die te bewaren terwijl er met zooveel onverstand wordt gehandeld.

oud paleis te cordova. illustratie uit
„LESSER KNOWN ARCHITECTURE OF SPAIN”.

Door den geringen prijs van dit boekje — zijn daarom de reproducties zoo middelmatig? — kan dit in vele handen komen, zoodat het mogelijk is dat men een beter begrip krijgt over de waarde en de beteekenis der, dikwijls toevallig, overgebleven oude monumenten.

Lesser known Architecture of Spain, by F. R. Yerbury. Uitgever Ernest Benn, te Londen.

De heer Yerbury ging met zijn camera naar Spanje en kiekte daar, alles wat geschikt was gekiekt te worden. Hij verzamelde de reproducties van zijn foto's in een album, dat Ernest Benn uitgaf. Uit dit album krijgt men den indruk dat alles in Spanje geschikt is om gekiekt te worden. Natuurlijk. Al die door de zon gestoofde oude cavaljes zien er van uit de diepe slagschaduw onder de fel blauwe hemel smakelijk en pittoresk uit. Maar het is misschien wat al te luchthartig, dit allemaal architectuur te noemen.

Een enkele maal een verrassend geval, zooals het „oude Paleis” te Cordova, dat volgens onze boven-Pyreneesche begrippen als bouwkundig gewrocht een samenraapsel is van zeer fijn en rijk geornamenteerde fragmenten en rommelige details. Toch zit in deze laatste een pikante charme, die wij bij geavanceerde moderne architecten óók meenen te moeten bewonderen.

De platen zijn in lichtdruk procédé vervaardigd. Het Album bevat er 45.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Berichten. — De Maasbrug te Maastricht, door W. J. Sandhövel.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

BUNDESTAGUNG DES BUNDES DEUTSCHER ARCHITEKTEN TE DÜSSELDORF.

De leden van den B.N.A. worden hierbij herinnerd aan de Bundestagung van den B.D.A. te Düsseldorf van 24-27 Juni a. s. Reeds is medegedeeld dat de B.N.A. voor zijn leden een in warme bewoordingen gestelde uitnodiging heeft ontvangen aan deze Bundestagung deel te nemen.

Het Bestuur van den B.N.A. wekt de leden op, van deze uitnodiging gebruik te maken. Opgave van deelname kan nog geschieden. Het comité van voorbereiding te Düsseldorf heeft een interessant programma opgesteld, waarop verschillende besprekingen, excursies, bezoeken aan tentoonstellingen, officiële en niet-officiële reünies en maaltijden elkaar afwisselen.

Bovendien is de belangrijke „Gesolei”, (zie B. W. No. 20) een aantrekkelijkheid te Düsseldorf te meer.

Opgave van deelname moet geschieden aan Baurat a. D. E. Schubert, Düsseldorf, Mauerstrasse, 21 die ons dezer dagen spoedige opgave verzocht met het oog op de te treffen maatregelen.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 3 JULI 1926 DES V.M. 10 UUR 30 IN DE INDUSTRIELE CLUB TE AMSTERDAM.

Voorloopige agenda.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vorige vergadering.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Jaarverslag over 1925.
6. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van den B.N.A. in 1925.
7. Rapport van de Commissie van Financiën over de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over 1925.
8. Begrooting voor het jaar 1926.
9. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B.N.A.
10. Benoeming van leden voor verschillende Commissies v. d. B.N.A.
11. Overige benoemingen.
12. Voorstellen van den heer Ph. J. Hamers inzake verandering v. h. Bouwkundig Weekblad.
13. Het uitvoeren van particuliere werken van overheidswege.
14. Bespreking van de afschaffing van het borgstelsel.
15. Bijzondere architectenverenigingen.
16. Clausule betreffende de provisie op stelposten in de bestekken.
17. Rondvraag.

Het Jaarverslag over 1925 is opgenomen in dit nummer, terwijl ook toelichtingen zijn gegeven op de punten 9, 10, 12 en 16.

Over de punten 6 en 8 wordt een afzonderlijke mededeeling aan de leden toegezonden. Punt 13 is op de agenda geplaatst op verzoek van den Kring „Hilversum”.

Zoo mogelijk zal het Bestuur over het onder punt 15 genoemde onderwerp nog vóór de Jaarvergadering een praeadvies publiceren.

JAARVERSLAG VAN DEN B.N.A. OVER 1925.

Ter voldoening aan het bepaalde in art. 10 § 25 van de Statuten van den B.N.A., brengt het Bestuur het volgende jaarverslag uit over het jaar 1925.

Evenals in het vorig jaar, zal ook dit keer het verslag in een samenvattend vorm worden geredigeerd, omdat in de beknoptheid een grooter waarborg ligt voor overzichtelijkheid dan in een uitvoerig relaas over alle gebeurtenissen en feiten.

Het aantal leden van den B.N.A. verminderde in den loop van 1925 met 2. Tot het lidmaatschap traden toe de heeren W. M. Dudok, G. Westerhout, B. Buurman, E. G. Middag, W. J. Gerretsen, H. P. J. de Vries, Piet Kramer, H. Bunders, J. P. Logemann, terwijl de heer P. A. J. Moven uit Indië zich in Nederland vestigde. Adspirant lid werd de heer Ir. J. H. Redelaer. Tegenover deze aanwinst van leden had de B.N.A. het verlies te betreuren van de heeren M. Brinkman, J. Ingenohl en H. van der Schaaf, die overleden, terwijl de heeren J. v. d. Valk, H. Bletz, Theo Rueter, Ir. H. Teeuwisse, H. H. van Zeggeren, Ir. J. B. van Loghem en H. J. Wigman, voor het lidmaatschap bedankten. Bovendien werden de heeren H. Feis en Wouter Handorff van het lidmaatschap van den B.N.A. vervallen verklaard.

Op den 10en November werd het oudste lid van den B.N.A. de heer H. H. Kramer te Leeuwarden 75 jaar. Het Bestuur zond aan den jubilaris een gelukwensch.

Het aantal leden, aspirant leden, buitenlandsche leden en eereleden, op 1 Jan. 1925 bedragen respectievelijk 249—6—4 en 18, bedroeg op 31 December d.a.v. 247—7—3 en 18.

In het Bestuur van den B.N.A. kwam verandering door het uittreden van de heeren Ir. A. R. Hulshoff en Jan van der Valk, in wier plaats op de Jaarvergadering werden gekozen de heeren Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk en Dr. Ir. D. F. Slothouwer.

De Bestuursfuncties waren als volgt verdeeld: P. G. Buskens, Voorzitter, Dr. Ir. D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter, E. J. Kuipers, Secretaris, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Penningmeester, Ir. W. P. C. Knuttel, J. C. Meischke en Jan Wils, leden.

Het Bestuur vergaderde in het verslagjaar, iedere maand, behalve in Augustus.

Blijkens het afzonderlijke, nog uit te brengen, verslag heeft de Commissie van Onderzoek in 1925 vele werkzaamheden verricht. Talrijk waren de aanvragen voor het lidmaatschap, voor den B.N.A., talrijk ook de geschillen, waarin van haar een onderzoek en adviezen werden verlangd. Het Bestuur acht het hier zeker op zijn plaats hulde te brengen aan de commissie voor haar nauwgezette arbeid, die zeker tot de meest ernstige, maar voor een deel ook tot de minst aantrekkelijke in den B.N.A. behoort.

In de plaats van het aftredende lid H. v. d. Kloot Meyburg werd op de Jaarvergadering gekozen de heer Ir. Jos Klijnen, zoodat de Commissie als volgt was samengesteld: G. Versteeg, Voorzitter, C. N. van Goor, Secretaris, B. v. Bilderbeek, Ir. Jos Klijnen en Maurits Plate, leden.

Het aantal leden van de Commissie van Redactie werd, bij wijze van proef, op de Jaarvergadering ingekrompen en teruggebracht van 5 leden op 3. Leden waren de heeren H. A. van Anrooy, J. C. Meischke en Dr. Ir. D. F. Slothouwer. Ten aanzien van het door de Commissie van Redactie geredigeerde Bouwkundig Weekblad, kan vermeld worden dat dit bla¹ kwantitief en kwalitief vooruit is gegaan. Niettemin meent het Bestuur als zijn gevoelen te mogen uiten dat de aspiraties van de leden van den B. N. A. met deze verbeteringen nog niet geheel zijn verwezenlijkt.

In de maanden Februari en Maart werd voor de laatste maal volgens het oude programma het examen voor het diploma van Bouwkundig Opzichter afgenomen. Van de 103 candidaten, die zich opgaven, slaagden er 35, aan wie het diploma werd uitgereikt.

De wijziging van het examenprogramma, waarvan in het vorige jaarverslag melding werd gemaakt, werd van kracht op 14 Maart 1925. Het was het Bestuur een groote voldoening te ervaren dat de wijziging een gunstig effect heeft gehad. Niet minder dan 209 candidaten meldden zich in December voor de in 1926 te houden examen aan, een aantal dat zeker de verwachtingen verre overtrof. De leiding van deze examens berustte bij de Commissie van Onderwijs, bestaande uit de heeren P. Vorkink, Voorzitter, Ir. G. J. Meyers, Vice-Voorzitter, J. P. Mieras, Secretaris, N. C. H. M. v. d. Drift, H. v. d. Kloot Meyburg, Jan Wils, H. B. van Broekhuizen en C. v. d. Linde (de laatste 2 als vertegenwoordigers van de Federatie van Samenwerkende Vakbonden van Technici). Het is hier de plaats hulde te brengen aan den oud-Voorzitter der Commissie den Heer Jan v. d. Valk, die op de Jaarvergadering aftrad, in verband met zijn, zoo betreurd, besluit, den B. N. A. te verlaten. Zijn succesvolle arbeid bij de reorganisatie der examens zal het Bestuur steeds met erkentelijkheid gedenken.

De verschillende commissies waren voorts na de Jaarvergadering als volgt samengesteld: De Commissie van Voorlichting uit de heeren: Ir. W. P. C. Knuttel, Maurits Plate en

J. F. Staal, leden, W. M. Dudok, Ir. Jan Gratama en Jac. Wormser, plaatsvervangende leden. De Commissie van Geschillen voor de Tabel van 1915 uit de heeren: P. G. Buskens, S. de Clercq, H. G. Jansen, B. J. Ouëndag, Ir. H. Thunnissen en J. Verheul Dzn. De Commissie van geschillen, genoemd in de Algemeene Regelen van 1922 uit de heeren: B. J. Ouëndag, voorzitter, P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, H. G. Jansen, M. Meyerinck, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap, Ir. H. Thunnissen, J. Verheul Dzn., G. Versteeg en Ir. W. K. de Wijs, leden, mr. E. H. P. Rosenboom, secretaris.

De Commissie voor het ondersteuningsfonds bestond uit de heeren C. N. van Goor en H. G. Jansen, de Commissie van Financiën uit de heeren Ir. A. Broese van Groenou, Tjeerd Kuipers en Jac. Wormser.

In de geschillen Commissie voor Woningbouw bleven de heeren B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos en Foeke Kuipers, als aangewezenen van den B.N.A. zitting houden.

Van de Commissie der Voordrachten, waren lid de heeren: H. v. d. Kloot Meyburg, A. P. Smits en J. F. Staal, plaatsvervangend lid de heeren J. W. Hanrath, Ir. Jan Gratama en Prof. Ir. M. J. Granpré Molière. Het Bestuur ontving van deze commissie in den loop van het verslagjaar verschillende adviezen betreffende de voordrachten voor te benoemen leden van schoonheidscommissies. Het Bestuur heeft zich met alle deze adviezen geheel vereenigd. In de Bestuursvergadering van 3 Maart 1925 werd het Huishoudelijk Reglement van de C. d. V. vastgesteld.

Van de Commissies ad hoc, en hunne werkzaamheid, kan het Bestuur het navolgende vermelden: De Commissie tot Herziening van de Honorariumtabel voor Woningbouw, kwam in de tweede helft van September met haar taak gereed. Zij diende een volledig concept Algemeene Regelen in met Honorariumtabel, ten behoeve van opdrachten voor volkswoningbouw. Dit ontwerp werd door het Bestuur direct in studie genomen. Op zijn vergadering van 1 December werd het concept met den secretaris der commissie, den heer Ir. W. K. de Wijs, behandeld en werd het praeadvies, aan de ledenvergadering uit te brengen, vastgesteld.

Het reeds in het vorige jaarverslag vermelde rapport over de Wettelijke Bescherming van den architectentitel, uitgebracht door de heeren Prof. Ir. G. Diehl, Prof. Ir. M. J. Granpré Molière en J. C. Meischke, werd behandeld op de ledenvergadering van 18 April te 's Gravenhage. De commissie werd daarbij uitgenoodigd nadere voorstellen over de opleiding van den architect, in te dienen door de gewestelijke kringen, te bestudeeren. Van de kringen kwamen echter geen voorstellen in, zoodat de Commissie aan het Bestuur berichtte, zelf de materie nader uit te werken. Op de ledenvergadering van 16 October 1925 werd bovendien een commissie benoemd, bestaande uit de heeren C. J. Blaauw, Prof. Ir. G. Diehl, E. J. Kuipers, H. v. d. Kloot Meyburg en Prof. W. A. E. van der Pluym, om na te gaan, hoe de B.N.A. zelf bij de opleiding van den architect kan werkzaam zijn. Op een gemeenschappelijke bijeenkomst op 26 Nov. werd de te volgen wijze van werken der beide commissies vastgesteld.

Op de Jaarvergadering werd een commissie benoemd bestaande uit de heeren: Dr. Slothouwer, E. J. Kuipers, Ir. A. R. Hulshoff, Mr. Rosenboom en den Directeur van den B.N.A., ter voorbereiding van een herziening der statuten, speciaal met betrekking tot de bevoegdheden van de Commissie van Onderzoek, de Commissie van Voorlichting en de Commissie der Voordrachten. De Commissie heeft enkele malen een oproep geplaatst in het B.W. aan de leden, met het verzoek hun gedachten over de statuten en hare eventuele wijzigingen te mogen tegemoet zien. Deze oproepen hebben tot geen resultaat geleid. Inmiddels heeft de Commissie van Onderzoek medegedeeld de materie sericus te bestudeeren en voorstellen bij de commissie te zullen indienen. Aangezien deze voorstellen voor de commissie van fundamentele beteekenis zijn werd besloten deze voorstellen allereerst af te wachten.

Op de Jaarvergadering werden voorts de heeren C. B. Posthumus Meyjes en Pierre Cuypers, benoemd tot lid van een gemengde commissie, in te stellen door den B.N.A., de Ned. Vereeniging voor Verwarmingsindustrie en de Orde van Ned. Raadgevende Ingenieurs, ter bestudeering van de uitvoering van centrale verwarmingsinstallaties. Tevens werd op de Jaarvergadering een werkprogramma commissie ingesteld ter bestudeering van de instelling van een architectuur-foto-centrale. Aangezien de behandeling van deze zaak niet urgent is, heeft het Bestuur de verlore uitwerking van dit besluit in 1925 laten rusten, met het oog op de begrooting, die financieel geen uitbreiding van het werkprogramma toeliet. In 1926 zal de commissie worden benoemd.

Voorts benoemde het Bestuur op verzoek van den heer Jan Wils een commissie die zich zal belasten met het opmaken van een model-bestek. In deze commissie hebben met den heer Jan Wils zitting de heeren R. C. Mauve en Ir. H. Thunnissen. Op 1 December werd door het Bestuur besloten gezamenlijk met het Genootschap Architectura et Amicitia een commissie in te stellen ter bestudeering van de oprichting van een Architectuur-museum.

Namens den B.N.A. hebben in deze commissie zitting de heeren Ir. Jos. Cuypers, Ir. A. R. Hulshoff en Dr. Ir. D. F. Slothouwer, namens A. et A. de heeren W. Kromhout Czn., Jan de Meyer en Prof. Jhr. Dr. Jan Six.

De B.N.A. had gedurende het verslagjaar vertegenwoordiging in de volgende lichamen, instellingen en commissies. Leden van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, aangewezen door den B.N.A., waren de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, S. de Clercq, L. J. P. Kooiken, C. J. Kruisweg, H. Mondt Jr., Ir. J. A. Mulock Houwer, Albert Otten, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos, W. J. Sandhövel, Ir. W. F. C. Schaap, J. Verheul, G. Versteeg en E. G. Wentink. De heer Ouëndag was lid van het Gewoon Bestuur, de heeren Schaap en Otten waren lid van het aangevuld Bestuur.

Afgevaardigde van den B.N.A. in de Permanente-Prijsvraag-Commissie was de heer C. N. van Goor; in het Bestuur van den Bond Heemschut de heer Dr. Ir. D. F. Slothouwer; in het Bestuur van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting de heer P. G. Buskens; in het Bestuur van de Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht de heeren Ir. Jos. Cuypers en Ir. J. B. v. Loghem; in den Tentoonstellingsraad de heeren Ir. J. de Bie Lenuveling Tjeenk, E. J. Kuipers en Ir. D. Roosenburg, die in de plaats kwam van het aftredende lid G. Versteeg; in de door den Betonbond ingestelde commissie tot het opstellen van een bestekbepaling voor de verantwoordelijkheid van gewapend betonconstructies, de heer B. J. Ouëndag. Bij de eindexamens afd. Bouwkunde van de Middelbaar Technische School te Leeuwarden trad als gedelegeerde van den B.N.A. op de heer L. H. E. van Hylckama Vlieg, die over deze examens een rapport uitbracht, dat in het B. W. gepubliceerd werd. Voorts werd de B.N.A. vertegenwoordigd op het Eerste Congres van de Orde van Nederlandsche Raadgevende Ingenieurs op 16 October gehouden door den heer C. B. Posthumus Meyjes, die een kort verslag aan het Bestuur uitbracht, op een door de Ned. Middenstandsbond belegde vergadering ter bespreking van het vraagstuk van afschaffing van de borgstelsel bij aanneming van bouwwerken door den heer Jan Wils.

De reeds in het vorige jaarverslag geconstateerde opleving der Gewestelijke Kringen bleef ook dit jaar te constateeren. Met name hield de Kring „Hilversum“ van 3-15 November wederom een expositie van het werk zijner leden, die druk werd bezocht. Deze tentoonstelling werd geopend door den Burgemeester van Hilversum. Op 8 November hield Prof. Ir. J. G. Wattjes in de tentoonstellingzaal een voordracht over Hedendaagsche Bouwkunst.

Aan de uitvoering van het denkbeeld het aantal vergaderingen van de afgevaardigden der Kringen met het Bestuur uit te breiden, is alsnog geen verder gevolg kunnen worden gegeven. Het is de bedoeling dit denkbeeld, wellicht in een anderen vorm, door de commissie voor de statutenwijziging te doen uitwerken.

Enkele Kringen maakten gebruik van het bepaalde in art. 32 van de Algemeene Regelen en vroegen en verkregen het recht gedurende een bepaalden tijd de minima der honoraria in de tabel te verlagen. Het zijn de Kringen Leeuwarden, Maastricht en Arnhem, waar de minima 10% verlaagd zijn.

Met goedkeuring van het Bestuur hebben enkele Kringen zich in den vorm van adressen tot de overheid gewend, in locale aangelegenheden.

Van het Bestuur zelve zijn talrijke adressen naar verschillende autoriteiten en overheidslichamen verzonden. Wij vermelden hier de voornaamste:

Een adres aan het gemeentebestuur van Utrecht, inzake de instelling van een schoonheidscommissie aldaar, waarin mededeeling werd gedaan van de conclusies betreffende S.C. van de vergadering van 26 Sept. 1924 en waarin advies bij de samenstelling van het reglement en de benoeming der leden wordt aangeboden; een adres aan het gemeentebestuur van Heemstede, met verzoek een commissie van bijstand te willen benoemen, die in samenwerking met Ir. Jos. Cuypers, de aesthetische controle heeft op de uitvoering van het uitbreidingsplan.

Het gemeentebestuur heeft aan dit verzoek voldaan en een commissie ingesteld, waarin zijn benoemd de heeren C. J. Blaauw, Maurits Plate en A. P. Smits. Aan het gemeentebestuur van Apeldoorn werd een adres van gelijksoortige strekking gezonden ter zake van de aesthetische controle op de uitvoering van het uitbreidingsplan „Berg en Daal“; een adres aan den Minister van Waterstaat, met verzoek inzage te mogen hebben van de door de ministeriële commissie van advies ontvangen nieuwe A. A. V.

De ledenvergaderingen werden gehouden op 14 Maart in het Jaarbeursgebouw te Utrecht, op 18 April in den Dierentuin te 's Gravenhage, op 27 Juni in de Industriele Club te Amsterdam en op 16 October in de Sociëteit St. Joris te Middelburg. Uitgezonderd deze laatste vergadering, was het bezoek op deze vergaderingen bevredigend.

Aan de vergadering van 14 Maart was een bezoek verbonden aan de speciale afdeling Bouwmaterialen op de Jaarbeurs, aan de vergadering van 16 October was een excursie verbonden, naar Middelburg, Veere en Goes.

TOELICHTING OP PUNT 9 EN 10 VAN DE AGENDA.

Verkiezing van 2 leden van het Bestuur.

De definitieve kandidatenlijst luidt: B. van Bilderbeek, Ph. J. Hamers, B. Hoogstraten, H. v. d. Kloot Meyburg, Ir. J. Klijnen, Ir. A. H. van Rood, E. Verschuyf, en Ir. W. K. de Wijs.

Benoeming leden van de Permanente Commissies.

Commissie van Onderzoek: Aftredend zijn de heeren: C. N. van Goor en B. van Bilderbeek, beide herkiesbaar.

Voorgedragen worden:

C. N. van Goor. B. van Bilderbeek.
P. Schmidt. J. Herman de Roos.

Commissie der voordrachten: voorgedragen worden:

Voor 3 plaatsvervangende leden:

3 tal voor de 1e vacature: A. J. Kropholler, A. Otten en Jan de Meyer.

3 " " " 2e " : P. Vorhink, C. J. Blaauw en B. T. Boeyinga.

3 " " " 3e " : W. M. Dudok, Ir. G. C. Bremer, Ir. Jos. Kleijnen.

Commissie van Redactie:

5 vacatures. Voorgedragen worden:

J. C. Meischke. C. B. Posthumus Meyjes. Prof. G. Diehl.
M. Plate. J. P. Logemann. A. Otten.

Commissie van Onderwijs.

Aftredend zijn de heeren Jan Wils, H. v. d. Kloot Meyburg (beide herkiesbaar). Bovendien is er een vacature.

Voorgedragen worden:

Jan Wils. H. v. d. Kloot Meyburg. Ir. W. de Vrind.
Ir. W. K. de Wijs. Ir. H. F. Mertens. J. van Wijngaarden.

Commissie van Financiën:

Aftredend en herkiesbaar is de heer Tjeerd Kuipers; Voorgedragen worden de heeren: Tjeerd Kuipers en B. J. Ouëndag.

Commissie van Voorlichting:

Voorgedragen worden voor 3 plaatsvervangende leden:

3 tal voor de 1e vacature: Ir. A. R. Hulshoff, S. de Clercq en Ir. G. C. Bremer.

3 " " " 2e " : J. W. Hanrath, C. N. v. Goor en Dr. D. F. Slothouwer.

3 " " " 3e " : B. J. Ouëndag, H. v. d. Kloot Meyburg en Jan Wils.

Commissie van Geschillen.

Aftredend zijn de heeren: S. de Clercq, H. G. Jansen, H. A. Reus, Ir. H. Thunnissen, Ir. W. P. C. Schaap en Ir. W. K. de Wijs, die alle herkiesbaar zijn, behalve de heer Jansen, die heeft medegedeeld niet meer voor een herbenoeming in aanmerking te willen komen. Het Bestuur stelt voor de aftredende heeren te herbenoemen. Het is bereid ter voorziening in de vacature Jansen eenige namen aan de vergadering op te geven.

VOORSTELLEN BETREFFENDE REORGANISATIE VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

De heer Ph. J. Hamers heeft het volgende schrijven gericht aan het Bestuur, inhoudende voorstellen tot verbetering van het „Bouwkundig Weekblad“.

Aan het Bestuur van den B.N.A.

WelEd. Heeren,

Betreffende pogingen tot verbetering „Bouwkundig Weekblad“ heb ik de eer U te verzoeken de navolgende uiteenzetting en voorstellen een punt van bespreking te doen uitmaken op de a.s. Algemeene vergadering van den B.N.A.

In de Statuten van den B.N.A. vinden wij onder art. 12 „Orgaan van den B.N.A. Een vakblad, tevens orgaan van den B.N.A. zal op geregelde tijden worden uitgegeven onder leiding van de Commissie van Redactie bijgestaan door een bezoldigde Redacteur.“

Hier wordt niet gesproken van een weekblad en het uitgeven „op geregelde tijden“ kan ook een andere tijdregeling betreffen. Eerst het Huish. Regl. spreekt in par. 44 over „het weekblad“. Beide punten kunnen mogelijk later in het debat komen.

Ik stel mij nu de volgende vragen:

1e. Is het een levenskwesitie voor den B.N.A. de beschikking te hebben over een eigen orgaan?

2e. Is het noodig dat dit orgaan wekelijks verschijnt?

3e. Is het niet vanzelfsprekend, dat elk lid het recht heeft zijn meening in het orgaan uit te spreken? (Par. 44 Huish. Regl.).

4e. Mag niet worden aangenomen, dat reeds in het lidmaatschap voldoende waarborgen zijn, dat elk lid in het uiten van zijn meening de behoorlijke vormen in acht zal nemen?

Aannemende, dat meerdere dergelijke vragen te stellen zouden zijn, is het noodig vast te stellen, in welk verband zij staan tot de belangrijkste vraag:

5e. Hoe verbeteren wij het orgaan van den B.N.A.?

Het „Bouwkundig weekblad”, orgaan van den B.N.A., geeft naar buiten niet het breede en hooge standpunt dat de B.N.A. behoort in te nemen.

Meent men, dat dit weekblad *eel* de plaats en waarde van den Bond demonstreert, dan neemt de Bond niet dat hooge standpunt in, dat hij in ons land en daarbuiten behoort in te nemen.

Alhoewel beide met elkander verband houden is dit laatste een andere kwestie.

Beantwoord ik vraag 1 bevestigend, dan behoort dit orgaan op breede wijze den B.N.A. naar buiten te vertegenwoordigen en in den ruimsten zin de leden gelegenheid te bieden zich daarin, het vak en beroep betreffende, te uiten.

Vraag 2. Is het noodig dat dit orgaan wekelijks verschijnt?

Neen, ook niet gewenscht en volgens de statuten ook niet verplicht.

Het dagblad geeft de sensatie en de leugen van het oogenblik, zonder tijd van overweging of bespreking. Het weekblad geeft gelegenheid tot overweging der sensatie en leugen, doch nochtans een niet beroepsredactie te weinig tijd voor verzamelen, behandeling en regeling der copy.

Bij een veertiendaagse uitgave worden de factoren gunstiger.

Vraag 3. We zouden hierop kunnen vragen: Waarvoor hebben we anders een eigen orgaan?

Immers art. 12 der Stat. spreekt allereerst van een vakblad; en alles wat de belangen van het vak (en het beroep) kan dienen, mag slechts in werkelijke noodzaak worden beperkt of geweigerd. De Redactie-commissies zijn daarin niet altijd gelukkig geweest. De medewerking van elk lid dat zich daartoe in staat acht, (en elk B.N.A.-lid moet geacht worden daartoe waardig en in staat te zijn) moet worden aangemoedigd.

De Redactie-commissies behooren alle medewerkers hoogelijk te waardeeren, dat eischt het Bendsbelang. Hun functie is niet die van den rechter maar van den medewerker.

Vraag 4. Zeer zeker. Van de tot nu toe geweigerde stukken, voorzover mij bekend, was van het niet in acht nemen van den behoorlijken vorm bij den inzender geen sprake. Het Bondsorgaan is de stem van den Bond, niet van een Redactie-commissie.

Er zijn betreffende bovenstaande vier vragen en de antwoorden daarop, meerdere kwesties die min of meer verband kunnen houden met het te stellen doel en welke nader bekeken kunnen worden.

Rest vraag 5. Hoe verbeteren we het orgaan van den B.N.A.? Ik stel daartoe het volgende voor.

1e. de B.N.A. behoudt een eigen orgaan.

2e. het verschijnt om de twee weken en zal ongeveer het dubbele aantal pagina's van het weekblad bevatten.

3e. dit orgaan wordt geredigeerd in een eerlijk collegialen geest door de Redactie-commissie bijgestaan door den tegenwoordigen Redacteur.

4e. de leden der Redactie-commissie worden voor hun zittingen gehonoreerd.

5e. om het andere nummer, wordt een nummer geheel ter beschikking gesteld van één (of meerdere) leden welke daarin vrijelijk hun arbeid en studies kunnen plaatsen, binnen het kader van de geldende overeenkomsten. Zij regelen dit in overleg met den Redacteur, doch met uitschakeling der Redactie-commissie. De geplaatste arbeid wordt gehonoreerd als van de andere inzenders en minstens gelijk aan het tarief van gelijkwaardige periodieken, ter beoordeeling van het Bestuur (par. 44 Huish. Regl.).

6e. De volgorde van medewerking voor in 5e bedoelde nummers, wordt door loting bepaald en nader geregeld.

7e. De algemeene ledenvergadering benoemt een commissie van drie leden welke met den tegenwoordigen Redacteur,

A. de al of niet noodzakelijkheid eener verbetering van het tegenwoordige orgaan vaststelt.

B. de kans van slagen der gedane voorstellen onderzoekt, mede in verband met de geldende verplichtingen, (Drukker, uitgever, adverteerders enz.).

C. een omlidend plan vaststelt en binnen één maand na benoeming aan het Bestuur met voorstellen indient.

Bussum, 3 Mei 1926.

PH. J. HAMERS.

PRAEADVIES VAN HET BESTUUR OVER DE VOORSTELLEN HIERBOVEN AFGEDRUKT.

Omdat de gedane voorstellen geheel gebaseerd zijn op de voorafgegeven beschouwingen, meent het Bestuur met het doen kennen van zijn oordeel over de eerste te kunnen volstaan.

Voorstel 1. De B.N.A. behoudt een eigen orgaan.

Het bestuur gaat hiermede accoord.

Voorstel 2. Het orgaan verschijnt om de twee weken en zal ongeveer het dubbele aantal pagina's bevatten van het weekblad.

Het Bestuur verklaart zich nadrukkelijk tegen dit voorstel. Voor een orgaan van een vereeniging als de B.N.A., wier belangen zóó nauw verband houden met de directe gebeurtenissen in het maatschappelijk leven is het een noodzakelijkheid dat het wekelijks verschijnt. Een wezenlijke verbetering van het Bouwk. Weekblad als orgaan van den B.N.A. moet juist liggen in een meer nauwkeuriger reageeren op de gebeurtenissen en omstandigheden die de taak van den B.N.A. beïnvloeden of kunnen beïnvloeden. Het veranderen van het weekblad in een om de twee weken verschijnend blad is geheel tegengesteld aan het verbeteren van het B.W. in *dien zin*.

Bovendien zal een tweewekelijks verschijnend blad moeilijkheden geven aan het tijdig en gemakkelijk doen van mededeelingen aan de leden.

Ten slotte wil het Bestuur in verband met de passage van den heer Hamers genoemd in het antwoord op vraag 2, dat zij als niet beroepsredactie te weinig tijd heeft voor het verzamelen, behandelen en het regelen der copy, erop wijzen dat vele leden dienaangaande een verkeerd denkbeeld hebben. Al kan natuurlijk worden toegegeven dat bij een veertiendaagse uitgave de factoren gunstiger worden, daaruit volgt niet dat zij bij het Bouwk. Weekblad ongunstig zijn.

Voorstel 3. Het orgaan wordt geredigeerd in een eerlijk collegialen geest door de Redactie Commissie bijgestaan door den tegenwoordigen redacteur.

Aan dit voorstel moet implicite de gedachte ten grondslag liggen, dat het Bouwk. Weekblad tegenwoordig *niet* of niet genoeg in een eerlijk collegialen geest geredigeerd wordt. Het Bestuur is van het tegendeel overtuigd, maar zich bewust dat enkele leden, afgaande op onjuiste indrukken, andere gedachten daaromtrent kunnen hebben.

Voorstel 4. De leden der Redactie Commissie worden voor hun zittingen gehonoreerd.

Het Bestuur acht zulks niet noodig en ook niet gewenscht. Waarom de Redactie Commissie te honoreeren en de Commissie van Onderzoek niet. Voor het orgaan van den B.N.A. mag toch zeker verwacht worden dat de leden daartoe uitgenoodigd en benoemd, gaarne met ambitie eenigen tijd afstaan. De vervulling van het lidmaatschap van de Redactie Commissie kan, door zijn bijzondere werkzaamheden, menige voldoening schenken. Honoreering van de werkzaamheden is daarom zeker overbodig.

Voorstel 5. Om het andere nummer wordt een nummer geheel ter beschikking gesteld van één (of meerdere) leden welke daarin vrijelijk hun arbeid en studies kunnen plaatsen, binnen het kader van den Redacteur, doch met uitschakeling der Redactie-Commissie. De geplaatste arbeid wordt gehonoreerd als van de andere inzenders en minstens gelijk aan het tarief van gelijkwaardige periodieken, ter beoordeeling van het Bestuur (par. 44 Huish. Regl.).

Voorstel 6. De volgorde van medewerking voor in 5e bedoelde nummers, wordt door loting bepaald en nader geregeld.

Voorstel 5. Dit voorstel is gebaseerd op het gevoelen dat aan punt 3 ten grondslag ligt. De voorgestelde methode is bedoeld als een correctief van de tekortkomingen van het Bouwk. Weekblad onder zijne huidige redactionele leiding en den geest daarvan.

Aangezien het Bestuur de juistheid van dat gevoelen ontkent, acht het ook het voorgestelde correctief, dat bovendien op zich zelf onmogelijk in toepassing zou kunnen worden gebracht, gezien de moeilijke verhoudingen waarin de Redacteur en de Redactie-Commissie zouden worden geplaatst, overbodig.

Voorstel 6, vervalt met voorstel 5.

Voorstel 7. Het Bestuur heeft geen bezwaar tegen de benoeming van de voorgestelde commissie en geeft de ledenvergadering in overweging daarin te benoemen de heeren: C. N. van Goor, Ph. J. Hamers en Ir. A. H. van Rood.

HET BESTUUR.

CLAUSULE BETREFFENDE STELPOSTEN. Naar aanleiding van het besprokene op de vorige ledenvergadering heeft het Bestuur onderstaande clausule opgesteld.

Alle in het bestek genoemde stelposten, zoowel die per eenheid als in totaal vastgelegd, zijn nettoprijzen, zoodat daarin dus alleen begrepen zijn eventuele transportkosten en invoerrechten, doch geen provisie noch voor aannemers, noch voor onderaannemers.

De kosten voor het stellen en verwerken van in de stelposten bedoelde materialen worden alleen dan uit die stelposten bestreden, wanneer het gebruik dit medebrengt en zulks uitdrukkelijk bij elke post is bepaald. De Directie heeft de vrije beschikking over de sommen in de stelposten genoemd, zonder eenige korting al of niet tot aankoop van de daarbij genoemde materialen of voor opdracht aan derden, desgewenscht ten name en voor rekening van den aannemer.

Wanneer de ledenvergadering zich met den tekst van deze clausule vereenigt, zal zij ter opname in de bestekken bij de leden worden aanbevolen.

SAMENSTELLING KRING BUREAU GEWESTELIJKEN KRING „AMSTERDAM“.
Het nieuwe kringbureau voor den gewestelijken kring Amsterdam is als volgt samengesteld: H. Th. Wijdeveld, Voorzitter, Pierre Cuypers, Secretaris, J. M. van Hardeveld, Lid.

KRING HILVERSUM B.N.A. Excursie op Zaterdag 19 Juni naar Bussum van leden van den Kring met hunne dames en verdere genoodigden.

Het zal op prijs worden gesteld wanneer andere leden van den Bond met hunne introducees zich bij de excursie willen aansluiten.

2 uur Café Roozenboom - Brink - Bussum.

(de Hilversumsche leden gaan per fiets, kwart over eenen vanal den Brink te Hilversum).
Bezichtiging R.K. kerk, Architect Ir. Jos. Cuypers; Bezichtiging Geref. kerk, Architect Tj. Kuipers; Bezichtiging Kerk Prot. Bond, Architect Theo. Rueter.

We zijn de H.H. Architecten erkentelijk, dat zij zich hebben bereid verklaard ons rond te leiden, vooral den heer Joseph Cuypers, die daarvoor uit Roermond moet komen.

We rekenen daarom erop dat *vele leden* van deze gelegenheid gebruik zullen maken om de drie kerken in Bussum, van verschillende richting, te komen bezichtigen.

JAC. WORMSER, Secretaris Kring Hilversum.

BERICHTEN.

DE COMMISSIE VOOR DE BEBOUWING VAN AMSTERDAM-ZUID. Op Woensdag 9 Juni heeft de Gemeenteraad van Amsterdam het voorstel van B. en W. aangenomen, gedaan in verband met de aangenomen motie-Van den Bergh, inzake de aesthetische controle op de bebouwing van Amsterdam-Zuid. B. en W. hebben eenige dagen voor de behandeling hun voorstel eenigszins gewijzigd en de commissie zal nu bestaan uit 9 personen, te weten, de Directeuren van P. W., van het Bouw- en Woningtoezicht, van den Woningdienst, de Hoofdingenieur der Afd. Grondexploitatie, de Stadsarchitect, de ontwerper van plan-Zuid, twee nader door B. en W. aan te wijzen architecten en een bouwondernemer. De gevekkommissie zal worden gevormd door den stadsarchitect, Ir. A. R. Hulshoff, dr. Berlage en één der architecten. De andere nog te benoemen architect wordt plaatsvervangend lid van zijn collega.

Al is de wijziging van het oorspronkelijk voorstel (uitbreiding van het aantal commissieleden met 2) vermoedelijk wel geschied onder invloed van het aan den Raad gezonden adres van het Genootschap A. et A. te zamen met den kring Amsterdam van den B.N.A., toch zullen de Amsterdamsche architecten in het aangenomen voorstel moeilijk een regeling kunnen zien, die hun denkbeelden betreffende deze materie in voldoende mate belichaamt.

UITBREIDING PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. De Raad van den Volkenbond nam een besluit om de prijsvraag voor een Volkenbondspaleis, behalve voor leden van den Bond, ook open te stellen voor architecten in Duitschland, Dantzig en in het Saargebied. De Raad ging daardoor ten deele in op het voorstel door prof. Van Eysinga in de Assemblée gedaan om de prijsvraag zoo universeel mogelijk te maken. (Hbl.)

DE MAASBRUG TE MAASTRICHT.

door W. J. SANDHÖVEL.

Maandag 10 Mei 1926 is door den Gemeenteraad van Maastricht met 18 tegen 10 stemmen het besluit genomen, den Rijkswaterstaat vrij te laten om de Maasbrug af te breken.

Het heeft geen zin om uitvoerige beschouwingen te wijden aan de wijdoopige debatten waarmede het bij uitstek onbevoegd en ondeskundig college eenige vergaderingen, te zamen tientallen uren, volgepraat heeft. 't Spreekt wel vanzelf, dat de grootste enormiteiten verkondigd zijn.

Wel heeft het misschien documentaire waarde de namen van de vóór- en tegenstemmers vast te leggen:

Vóór de afbraak stemden:

Quaden, Joosten, Paris, Beerenborg, Michon, du Cellié, Grossier, Beks, Houx, Kersten, Schöpping, Dolmans, Mevr. Wynandts, Ubachs, Vernans, Rochette, Deussen, en Klauwen.

Tegen afbreken waren:

Jansen, Schaepekens, Nelissen, Gregoire, van Oppen, Castermans, Grobbe, Vrijens, Niesten en Hagdorn.

Te voren was nog een voorstel gedaan om de zaak opnieuw naar een Commissie van Onderzoek te verwijzen. Dit voorstel werd verworpen met dezelfde stemverhouding.

Men moet bij deze stemming wel onderscheiden, dat zij die tegen het voorstel stemden, om de brug over te leveren aan den rijkswaterstaat, volstrekt niet bedoelden, de Maasbrug ten koste van alles te behouden, doch dat deze Raadsleden slechts het m.i. zeer juiste standpunt innamen, dat de brug slechts mag worden geofferd, indien zij voor de toekomstige ontwikkeling van Maastricht een sta in den weg zou zijn en indien afdoende zou zijn aangetoond, dat geen oplossing mogelijk zou zijn, waarbij

de brug zou kunnen gespaard worden. En het bewijs, dat de eenige oplossing het offer van de Maasbrug zou eischen, is inderdaad niet geleverd.

Veel is er over de kwestie geschreven, pro en contra, door deskundigen, en ondeskundigen, door technici en aesthetici, van economisch zoowel als van verkeers-technisch standpunt uit.

De deskundigen: waterstaatstechnici en aesthetici, die het behoud van de brug mogelijk achten zijn vele, de sloopers, wanneer men de gelegenheidsspecialiteiten, waaronder eerzame winkeliers, die in allerlei ingezonden stukken in de plaatselijke pers hun wijsheid meenden te moeten luchten uitzondert, zijn slechts enkele. 't Komt er niet op aan, Barbertje scheen te moeten hangen, zonder dat wettig en overtuigend schuld is aangetoond.

't Is niet voor het eerst, dat de Maasbrug met afbraak wordt bedreigd.

In 1896 vroeg de toenmalige Burgemeester van Maastricht aan den Minister van Waterstaat, onder welke voorwaarden, de Regeering bereid zou zijn de bestaande Maasbrug te vervangen door een ijzeren. Hij kreeg ten antwoord, dat als de Gemeente f 80.000.— bijdroeg, het Rijk den bouw voor een nieuwe Brug, welke op pl.m. f 640.000.— begroot werd, op zich zou nemen.

De redenen welke men voor het afbreken der bestaande en het vervangen door een nieuwe, toen aanvoerde waren:

1e. de te geringe breedte, 2e. te steile helling aan de Maastrichtse zijde, 3e. het gevaar voor overstrooming.

Het is vooral te danken geweest aan de actie van Victor de Stuers en de bestrijding van het voorstel in den Gemeenteraad door het Raadslid wijlen Schaepkens van Riepst, dat de brug toen gespaard is gebleven.

Victor de Stuers bestreed de argumenten voor afbraak o.a. in de Maasgouw van 15 en 30 Juni 1896. Ten opzichte van de geringe breedte voerde hij ongeveer hetzelfde aan, dat Dr. Berlagé dezer dagen in zijn brief aan den Limb. Kunstkring schreef:

„De te geringe breedte — zeide Victor de Stuers — is een niets betekenend argument, want vooreerst zijn er tal van hoofdstraten in Maastricht die nog smaller zijn en vervolgens is de brug zeer gemakkelijk voldoende te verbreed; en dat de helling te steil is moet geweten worden aan den Burgemeester (Pijls). Toen de Brugstraat verbreed werd is er bij hem op aangedrongen, dat hij de kruin dier straat langs een klimmende lijn met de brug in verbinding zou brengen, doch om particuliere belangen van eenige nabijgelegen eigenaren te ontzien, liet hij de Brugstraat in de richting der Brug dalen.

Als de straat eenvoudig waterpas gelegd was, zou reeds zeer veel gewonnen zijn. En dit is nog te doen”. (Maasgouw 15 & 30 Juni 1896).

Indien Burgemeester Pijls in 1896 zijn zin had gekregen ('t is eigenaardig, dat juist Maastr. Burgemeesters zoo 't land aan die Brug hebben) dan had Maastricht een vlakke, lage, vaste brug gekregen. Toen gevraagd werd naar een mogelijk toekomstig Scheepvaartverkeer, verklaarde de Minister van Waterstaat, dat aan scheepvaart-verkeer nooit kon worden gedacht. Dat zou op de Maas steeds onmogelijk zijn. Bijna had men dus 30 jaar geleden een brug gemaakt en op precies tegenovergestelde gronden zou men die nu weer hebben moeten afbreken.

't Is maar goed, dat dank zij vooral de actie van Victor de Stuers de brug toen behouden gebleven is. Nu hebben wij ze tenminste nog gekend en hebben het genoeg ons er ook eens warm over te kunnen maken en een vraagteeken te zetten achter de onfeilbaarheid van onzen Rijkswaterstaat ons afvragende, of men nu wel zoo absoluut zeker is, van de eischen die de toekomst stellen zal. Het telkens veranderen van vaarpeil en stuwpeil en van de eischen van duizend ton of twee duizend ton, wettigen wel eenigszins deze vraag.

Aangenomen, dat werkelijk welvaart voor Maastricht het gevolg zal zijn, van de goede vaargelegenheid op de Maas, dat werkelijk in de toekomst een vloot van Handelsvaartuigen de Maas zal bevaren en Maastricht daarvan de voordeelen zal

genieten, dan is het nog de vraag of voor dit alles, opruiming van de tegenwoordige Maasbrug noodig is. Het bewijs van deze noodzakelijkheid is nog steeds niet geleverd. Inderdaad voldoet de brug in haar tegenwoordige gedaante niet aan de eischen van het toekomstige scheepvaartverkeer.

De doorvaarthoogte is te gering.

De doorvaartopeningen zijn te smal.

De opstuwning is een gevaar.

Dit zijn vaststaande feiten, die door niemand worden ontkend.

Nog andere bezwaren worden genoemd, die evenwel door anderen niet worden erkend. De brug zou te steil en te smal zijn voor het landverkeer en zij is bouwvallig. Dit laatste is inderdaad bewezen, ik kom daar nog op terug.

Nadat in 1896 was beweerd, dat scheepvaartverkeer op de Maas nooit mogelijk zou zijn, werd in 1906, dus tien jaar later, een Commissie ingesteld, om een plan te maken, tot Kanalisatie van de Maas voor het Scheepvaartverkeer. Daar de Maas, zooals men weet, gedeeltelijk grensrivier is, werd deze Commissie samengesteld uit 4 Nederlandse en 4 Belgische Ingenieurs, onder presidium van van Konijnenburg, Ned. Waterstaats-Ingenieur.

In 1912 bracht deze Commissie rapport uit en stelde, om aan de eischen van het verkeer te voldoen voor: „een doorvaartopening van 40 Meter zal den laatsten boog op de rechterzijde moeten vervangen”.

Deze Commissie achtte dus het voortbestaan der brug, zij het dan ook met eenige wijziging mogelijk. Nadat van Belgische zijde de medewerking aan het plan was opgezegd, werd een Ned. Commissie onder presidium van Ir. Ramaer, destijds Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat, belast met het maken van een kanalisatieplan. Deze Commissie vereenigde zich, wat de Maasbrug betreft, met de voorstellen der Nederlandsch-Belgische Commissie en achtte dus eveneens het aanpassen van de brug aan de nieuwe eischen mogelijk. Toen door het Wetsontwerp, ingezonden aan de Tweede Kamer bij Koninklijke boodschap van 7 Febr. 1921 gevolgd door de Wet van 28 Juli 1921, het bestaan der brug werd bedreigd, hebben verschillende groepen van belangstellenden, in 1921 adressen bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, om het behoud der brug in haar bestaanden vorm te bepleiten.

Het Regeeringsplan n.l. wilde destijds één boog toevoegen aan den Oostelijken kant en in het midden der brug een pijler afbreken en de beide bogen vervangen door één van gewapend beton, terwijl in een studieontwerp van Jos. Cuypers werd voorgesteld, 4 pijlers af te breken, de acht bogen twee aan twee te vervangen door

ellipsbogen, de bestaande ellipsboog aan den Oostelijken kant te laten bestaan en Oostelijk daarvan nog een dito boog toe te voegen. Deze veranderingen zouden in hoofdzaak moeten dienen om de voor de veilige doorvaart noodzakelijke vergrooiting van het doorstroombingsprofiel te verkrijgen.

Zoowel het Regeeringsontwerp als het ontwerp Cuypers, zouden aan de Brug haar tegenwoordig karakter geheel ontnomen hebben.

De voorgenoemde adressen kwamen in hoofdzaak tot de volgende conclusies:

1e. De Vereeniging van Ingenieurs in Zuid Limburg voerde aan, dat de Maasbrug als architectonisch werk in haar geheel moet worden bewaard en in overweging moet worden gegeven bij de Regeering aan te dringen op eene zoodanige wijziging van het ingezonden Wetsontwerp, dat een verbouwing van de Maasbrug niet noodig is.

2e. De Gemeentelijke Commissie voor de bewaring van geschiedkundige Gedenkstukken te Maastricht stelde voor om aan het voorstel der Regeering in den vorm waarin het is vervat, instemming te weigeren.

3e. Het Provinciaal Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in Limburg protesteerde tegen het voorgestelde plan en verzocht dringend, het desbetreffend wetsontwerp slechts aan te nemen met een gewijzigd plan, waarbij de Maasbrug ongedeerd behouden blijft.

4e. De Haagsche Kunstkring beval aan eene oplossing te zoeken, waardoor de Maasbrug in ongerepten toestand kan behouden blijven.

5e. De Nederlandsche Oudheidkundige Bond nam gaarne aan, dat er gewichtige belangen van het verkeer te water en te land, ook van den Waterafvoer, bij deze zaak zijn betrokken, maar achtte de mogelijkheid niet uitgesloten dat deze belangen tot hun recht worden gebracht, zonder de schoonheid der Maasbrug gewelddadig te verstoren, terwijl.

6e. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten overwoog, dat andere oplossingen dan de voorgestelde, blijkens de M. v. T. op niet geheel aanneembare gronden zijn afgekeurd en drong aan op een zoodanige wijziging van het Wetsontwerp, dat het ongeschonden behoud van de vermaarde Maasbrug verzekerd is.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. - Mededeelingen. - Eenige indrukken van de G. E. S. O. L. E. I. te Düsseldorf, d. C. B. Posthumus Meyjes. - De Maasbrug te Maastricht, II, d. W. J. Sandhóvel.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 3 JULI 1926
DES V.M. 10 UUR 30 IN DE INDUSTRIEEL CLUB TE AMSTERDAM.

Agenda.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vorige vergadering.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Jaarverslag over 1925.
6. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van den B.N.A. in 1925.
7. Rapport van de Commissie van Financiën over de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over 1925.
8. Begrooting voor het jaar 1926.
9. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B.N.A.
10. Benoeming van leden voor verschillende Commissies v. d. B.N.A.
11. Overige benoemingen.
12. Voorstellen van den heer Ph. J. Hamers inzake verandering v. h. Bouwkundig Weekblad.
13. Het uitvoeren van particuliere werken van overheidswege.
14. Bespreking van de afschaffing van het borgstelsel.
15. Bijzondere architectenvereeningen.
16. Clausule betreffende de provisie op stelposten in de bestekken.
17. Rondvraag.

Voor de toelichtingen zie het vorige nummer, voor de voordracht van leden van de Commissie van Redactie, zie hieronder.

VOORDRACHT LEDEN-COMMISSIE VAN REDACTIE.

Deze voordracht is in het vorige nummer onjuist afgedrukt: zij luidt voor de 5 vacatures:

J. C. MEISCHKE.	C. B. POSTHUMUS MEYJES.	PROF. IR. G. DIEHL.
MAURITS PLATE.	J. P. LOGEMANN.	A. OTTEN.
IR. G. J. MEIJERS.	A. P. SMITS.	
IR. A. H. VAN ROOD.	L. v. d. VLUGT.	

AFVOERING VAN DE LEDENLIJST. Het Bestuur van den B.N.A. deelt hierbij mede dat de heer N. C. H. M. v. d. Drift, in verband met zijn houding als lid van de Commissie van Onderwijs, opgehouden heeft lid te zijn van den B.N.A.

AFSCHAFFING DER BORGSTELLING. De Ned. Aannemersbond heeft op zijn te Zandvoort gehouden Algemeene Vergadering op 16 Juni j.l. een bindend besluit genomen, inhoudende dat de leden van den Bond met ingang van 1 Jan. 1927 verplicht zijn zich te onthouden van inschrijving naar en/of zich als borg te verbinden voor werken, indien voor dat werk het stellen van persoonlijken of zakelijken borgtocht wordt geëischt.

Naar aanleiding hiervan zal het Bestuur van den B.N.A. nog vóór de ledenvergadering, onderzoeken welke gevolgen dit besluit heeft voor de architecten, om daarover een mededeeling te doen op de jaarvergadering.

VOORSTELLEN VAN DEN HEER PH. J. HAMERS. De heer Hamers schrijft ons: In het No. van 12 Juni j.l., is in het praec-advies van het Bestuur op mijn voorstellen, de navolgende kapitale vergissing gemaakt (bladzijde 245) n.l. betreffende voorstel 5.

Ik schrijf (blz. 244) „om het andere nummer, wordt een nummer, geheel ter beschikking gesteld van één (of meerdere) leden welke daarin vrijelijk hun arbeid en studies kunnen plaatsen, binnen het kader van de geldende overeenkomsten”, terwijl in het praeadvies van het Bestuur staat (blz. 245) „binnen het kader van den Redacteur”.

Ik verzoek U deze vergissing in het eerstvolgende nummer te herstellen. Verder mag ik U opmerken, dat het Bestuur geheel onjuist mijn bedoeling weergeeft, waar het schrijft (blz. 245): „De voorgestelde methode is bedoeld als een correctief van de tekortkomingen van het Bouwk. Weekblad onder zijne huidige redactionele leiding en den geest daarvan.”

Ik vraag hierbij of het Bestuur grond heeft, zulk een veronderstelling bij mij (en anderen?) te vermoeden. Verder ben ik het er volstrekt niet mede eens, dat „de Redacteur en de Redactie Commissie in moeilijke verhoudingen zouden worden geplaatst”, en het is mij niet aannemelijk zonder nadere verklaring: waarom en waardoor.

Het is slechts doel, de Redactie Commissie voor het „vrije nummer” vrij te geven. Overigens meen ik, dat waar het Bestuur gesproken heeft, het woord thans is aan de leden en verzoek ik U beleefd bovenstaande regelen in het nummer van 19 Juni in zijn geheel te doen plaatsen.

Underschrift.

De vergissing, waar de heer Hamers op wijst, is het wegvallen van een enkelen regel, zooals blijkt uit vergelijking van den tekst van hetzelfde artikel op pag. 244 en pag. 245. De juiste tekst luidt aldus: „om het andere nummer, wordt een nummer geheel ter beschikking gesteld van één (of meerdere) leden welke daarin vrijelijk hun arbeid en studies kunnen plaatsen, binnen het kader van de geldende overeenkomsten. Zij regelen dit in overleg met den Redacteur, doch met uitschakeling der Redactie-Commissie. De geplaatste arbeid wordt gehonoreerd als van de andere inzenders en minstens gelijk aan het tarief van gelijkwaardige periodieken, ter beoordeeling van het Bestuur (par. 44 Huish. Regl.). Op het overige zal het Bestuur op de ledenvergadering antwoorden.”

RECTIFICATIE: In het nummer van 15 Mei is de naam en het adres van het nieuwe lid Ir. H. T. Zwiers verkeerd opgenomen. Het moet zijn Ir. H. T. Zwiers, h. i. te Haarlem.

MEDEDEELINGEN.

PRIJSVRAAG VOOR DEN BOUW VAN EEN PALEIS VOOR DEN VOLKENBOND.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter algemeene kennis, dat hij van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond te Genève de volgende mededeeling heeft ontvangen betreffende een prijsvraag voor den bouw van een paleis voor den Volkenbond:

„SOCIÉTÉ DES NATIONS”.

„Le concours pour le choix d'un projet en vue de la construction d'un Palais de la Société des Nations à Genève, s'ouvrira le 25 juillet 1926.

„Le Jury international, composé de neuf architectes réputés, qui est chargé de l'étude et du classement des projets, adresse aux architectes l'appel suivant:

„Un appel des plus larges est adressé aux architectes afin que cet édifice soit non seulement conçu avec le souci de grouper d'une manière pratique et moderne tous les organismes essentiels qui seront indispensables au fonctionnement de la Société des Nations, mais encore pour que cette conception traduise la haute destination d'un monument qui, par la pureté de son style, l'harmonie de ses lignes, est appelé à symboliser la gloire pacifique du XXème siècle.

„Le terrain sur lequel ce bâtiment doit être édifié est magnifiquement situé; il comporte, vers la route de Lausanne, une partie culminante d'où il s'étend et s'avance en pente douce par des pelouses et des allées ombragées jusqu'au bord même du lac. A cet endroit, le terrain se développe en une longueur de rives de plus de 400 mètres par un chemin faisant partie de la propriété, chemin qui peut être élargi et qui constitue une admirable promenade en bordure, d'où la vue s'étend jusqu'au Mont-Blanc sur un merveilleux panorama.

„C'est dans ces conditions de grandeur et de beauté qu'il s'agit d'établir le projet du Palais, siège de la Société des Nations.

„Une somme de 165.000 frs. suisses est mise à la disposition du Jury, pour être répartie entre les meilleurs projets présentés.

„Le montant total des frais de construction ne devra pas dépasser le chiffre maximum de 13.000.000 francs suisses.

„Afin de ne pas favoriser les concurrents des pays rapprochés de Genève, les programmes seront expédiés de manière qu'ils arrivent dans tous les pays à peu près à la même date, quelques jours avant le 25 juillet 1926.

„Le Gouvernement néerlandais recevra, à titre gracieux, 125 exemplaires du programme. Un exemplaire du programme sera expédié directement à toute personne qui fera la demande, accompagnée de l'envoi de 20 frs. suisses (coût du programme et des documents annexes), au Secrétariat Général de la Société des Nations, à Genève”.

Belanghebbenden, die een der bovenbedoelde gratis-exemplaren van het programma der prijsvraag wenschen te ontvangen, gelieven hunne desbetreffende aanvragen schriftelijk te richten tot het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (Kamer no. 56).

Zij, die zich hiervoor vroeger reeds opgaven, behoeven hunne aanvragen thans te herhalen.

's Gravenhage, 12 Juni 1926.

Voor den Minister

De Secretaris-Generaal,
(get.) C. FEITH.

Overeenkomstig het oorspronkelijke

De Secretaris-Generaal van
Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen
(w. g.) C. FEITH.

ARMCO-IJZER. In ons nummer van 13 Maart pag. 120, wordt in de bespreking van het boek „Onze Bouwmaterialen” deel V „Metalen” van Prof. v. d. Kloes het Armco-ijzer roestvrij genoemd. De firma A. N. de Lin's Industrie en Handel Mij. te Delft, maakt er ons op attent dat het Armco-ijzer niet roestvrij is en nimmer als zoodanig door haar wordt aanbevolen, doch dat het Armco-ijzer, zijnde zuiver ijzer zeer langzaam en uiterst gelijkmatig roest, waardoor de levensduur van dit materiaal 3-4 maal grooter is dan die van S.M. vloeistofstaal.

In de brochure over het Armco-ijzer wordt het „rust-resisting” genoemd, hetwelk in het Engelsch een duidelijk begrip is en niet vertaald dient te worden met roestvrij, aangezien dit laatste overeenkomt met het Engelsche „rustproof” of „non-rusting”.

NACHTSTROOM DEMONSTRATIES TE AMSTERDAM.

Te houden op 28, 29 en 30 Juni en 1, 2 en 3 Juli a.s. van 2 uur n.m. tot 5 uur n.m. en 7.30 tot 10 uur n.m. en op Zondagmorgen 4 Juli van 10 uur v.m. tot 1 uur n.m. in het gebouw Rokin No. 116 naast het „Jagershuis”.

Op deze demonstratie worden zoo uitvoerig mogelijk het gebruik en de toepassingsmogelijkheden getoond van het goedkoope nachtstroombetrouwen, d.w.z. van 11 uur n.m. tot 7.30 v.m. Er zal o.a. worden gedemonstreerd en door lantaarnplaten en films worden verduidelijkt:

- Electrische warmwatervoorziening voor woonhuizen, villa's en hotels.
 - „ zoetwaterbereiding (koude distillatie).
 - „ lichtverwarming door „Allergeen cellen” systeem Prof. Storm van Leeuwen.
 - „ brood- en banketovens.
 - „ ijsmachines voor huishoudelijk gebruik
 - „ automatische nachtverlichting voor kippenhokken, systeem Dr. te Hennepe.
 - „ kerkverwarming
 - „ haarden
 - „ sigarendrooginrichtingen
 - „ veevoeder- en waschketels
- } accumulatie systeem.

Voor nadere inlichtingen stelle men zich in verbinding met de afdeling „Technische Acquisitie” der Gem. Elec. Werken Amsterdam, toestel No. 35.

ONDERSCHIEDINGEN. Bij Kon. besluit zijn: bevorderd tot commandeur in de Orde van Oranje-Nassau: E. Heldring, te Amsterdam, lid en voorzitter van de centrale commissie van uitvoering voor de Nederlandsche deelneming aan de in 1925 te Parijs gehouden internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriële kunst; benoemd tot ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk te Amsterdam, lid van de commissie van uitvoering voor de Nederlandsche deelneming aan de in 1925 te Parijs gehouden internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriële kunst, lid en voorzitter van de tentoonstellingcommissie en commissaris-generaal; Mr. H. K. Westendorp te Amsterdam, lid van de centrale commissie en van de commissie van uitvoering voor de Nederlandsche deelneming aan de in 1925 te Parijs gehouden internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriële kunst; benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau: Mr. A. E. von Saher te Amsterdam, lid en secretaris van de centrale commissie van uitvoering voor de Nederlandsche deelneming aan de in 1925 te Parijs gehouden internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriële kunst; J. F. Staal en Th. Wijdeveld, architecten te Amsterdam.

AFBEELDING 1.

AFBEELDING 2.
DE G. E. S. O. L. E. I. TE DÜSSELDORF.

EENIGE INDRUKKEN VAN DE G.E.S.O.L.E.I. TE DÜSSELDORF.

„Alle tentoonstellingen zijn toch zoowat hetzelfde”, voegde iemand mij onlangs toe, die er niet voor gevoelde, om de G.E.S.O.L.E.I. te gaan zien.

In zekeren zin is dat juist, maar als men een tentoonstelling bezoekt, om de trap der cultureel-aesthetische ontwikkeling van een volk op een gegeven oogenblik na te gaan, dan zijn er zeer zeker geen twee tentoonstellingen aan elkaar gelijk.

Trekt men b.v. een vergelijking tusschen Wemby, Parijs en Düsseldorf, dan laat eerstgenoemde den indruk achter van conventieel, conservatief, doch grootsch, maar beslist on-modern.

Parijs, dat zijn aard getrouw, ook in de tentoonstelling internationaal was, mag

AFBEELDING 3.

AFBEELDING 4.
DE G. E. S. O. L. E. I. TE DÜSSELDORF.

in dit verband slechts beschouwd worden, voorzover het specifiek Fransche gedeelte betreft en dan blijft uit dien geweldigen chaos van indrukken de herinnering hangen, meer modern dan kunstzinnig, met enkele fijne en élatante kunstvolle uitingen.

De G.E.S.O.L.E.I. geeft zeer rijk en bestudeerd werk te zien, waarin zoowel Scandinavische (planetarium, en paviljoen der stad Düsseldorf) als Hollandsche (Kunstpalaast) invloed te bespeuren valt.

De groepeerling langs den rechter Rijn-oever is overzichtelijk en redegevend, terwijl ook aan de inwendige vormgeving van verschillende gebouwen (Hauptfestsaal; Rheinterrassen-Gebäude) zeer veel aandacht is besteed.

De G.E.S.O.L.E.I. mooi, modern, maar intens Duitsch. Wat is het toch, dat ons bij het beschouwen van zooveel Duitsch werk dikwerf den ietwat depreciërenden

uitroep doet slaken: „mooi, maar, Duitsch”. Is het dat ietwat zwaarwichtige in de architectuur, het haast te voldragene, na diep-doorwerkte studie, waardoor een zekere leegte ontstaat wegens gemis aan spontaniteit en levensblijheid?

Of is het die onderbewuste geestverwantschap der Deutsche kunstenaars, waarnit een fundamenteele gelijkgesteldheid in opvatting tot ons spreekt?

Zijn de gebouwen ook op de G.E.S.O.L.E.I., voorzoover de permanente betreft, soms ietwat „heavy”, het ornament en vooral het glas in lood en het siersmeedwerk, getuigt meestal van een pittige geraffineerdheid, waarin een „note gaye” ons oog boeit. Ook hierin is een onderlinge geestverwantschap te bespeuren, sterk gebaseerd op Münchener invloed.

Rustig, ietwat strak, rijen zich de verschillende gebouwen langs den rechter Rijn-oever en het gezicht vanaf de fraaie „Rheinbrücke”, waarvan men de geweldige belastingen, uit de strakke spanning der beide machtige hoofdbogen aanvoelt, is mooi-evenwichtig. (Afbeelding 1).

Hoe geheel anders dan het rommelige, elkander overtroevende aspect van de kernistinten en ligschepen aan den linker Seine-oever. Wegens het internationale karakter der Parijse tentoonstelling dáár te veel variatie, te weinig door één krachtige hand binnen het kader van een groot geheel gehouden.

Hier alles „gründlich”, bestudeerd, ja overzwoegd om het goed te krijgen, doch misschien juist daardoor hier en daar even wat nuchter en bot, waardoor het bovengenoemde gevoel van leegte door gemis aan frivoliteit en joyeuse accenten zich telkens weer opdringt. (Afbeelding 3 en 4).

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat verschillende gebouwen zoals het Planetarium, het „Kunstpalaat” en het „Rheinterrassen-Gebäude” van permanenten aard zijn, waardoor natuurlijk het zoo begeerde tijdelijke karakter van tentoonstellings-architectuur komt te ontbreken.

De voornamelijk bekrachtigende Zweedsche architectuur, culmineerend in Ragnar Östberg's geniale Raadhuisbouw te Stockholm, weerspiegelt zich ook hier, o.a. in Prof. Kreis' Planetarium, dat met zijn forse, schragende beeren en fraaien, met koper bekleeden koepel, een beheersching in vormgeving toont, die dit werk onder de beste „Specialwerke” der laatste decennien rangschikt. (Afbeelding 2).

Een bezoek aan de overweldigende inwendige gehoorzaal met circa 3800 plaatsen, waarin thans een schat van cosmographische belangwekkendheden te zien is, zij een ieder aanbevolen.

Het is niet de bedoeling van deze korte samenvatting, om de verschillende paviljoens of de inzendingen allen de revue te laten passeren, integendeel, slechts een enkele opmerking nog over het „Rheinterrassen-Gebäude”, met zijn doelbewusten gevel aan de „esplanade” eveneens getuigenis afleggende van Prof. Kreis' talent als ontwerper.

Deze architect heeft in de z.g. „Rheingoldsaal” een ruimte-werking neergelegd, van even zuiver feestelijk-, als hoogstaand aesthetisch karakter.

De mooie, door zijn driedeelig plafond, duidelijk richting gevende entree, met indirecte kooflicht, is met de voorruimten door een zeer fraaie en groot gehouden lambrizeering tot één geheel met de eigenlijke zaal verbonden. Deze zaal, op ellips-vormig plan gebouwd, geeft met de suggestieve massieve spantbehandeling eenerzijds een uitnemende gelegenheid tot het inrichten van regelmatig om het centrum verdeelde zithoeken, en anderzijds richten die spanten de aandacht op den kleineren koepel, vanwaar een zeer decoratieve enorme lichtkroon de ruimte beheerscht. Deze kroon met zijn matgeslepen glasschijven, waar binnen kunstlicht in verschillende kleuren roteert, is met even groot lichttechnisch raffinement als aesthetische virtuositeit ontworpen. De reflexen op het in dof-gouden toon gehouden gewelf, zijn bij uitstek geschikt, om die ietwat tooverachtige, feestelijke stemming teweeg te brengen, die men in een dergelijke ruimte zoo gaarne aantreft. De wijze, waarop de overige verlichtings-ornamenten tot een geheel zijn verwerkt met de groot gehouden betimmering is bewonderenswaardig.

DE MAASBRUG IN VOGELVLUCHT.
GEZIEN UIT HET NOORDOOSTEN.

MAASBRUGPLIEK, DIE OP 17 APRIL
GEDEELTELIJK INSTORTTE.

In het algemeen blijkt, hoe men te Düsseldorf met vrucht partij heeft getrokken van de ervaringen inzake artistieke be- en verlichtingswijzen, welke Parijs in zulk een bonte verscheidenheid bood. Ze zijn hier echter met smaak verwerkt en in verschillende gevallen zeer mooi benut tot nadere accentuering van de architectonische vormgeving.

Zoo wordt b.v. het overdag vrij nuchtere gebouw van de „Konditoren-inning” bij avond een zeer suggestieve luister bijgezet door de indirecte verlichting der schijnwerpers, die in trompet-vormige lisenen zijn weggewerkt. Hierdoor komt des avonds de vorm van het groote overstek der kroonlijst goed tot zijn recht, terwijl de ietwat weë roze kleur van het ruwe pleisterwerk door deze kunstverlichting in een warm oranje-rooden gloed getransformeerd wordt.

Tenslotte zij nog vermeld de groote congres-zaal in het Hauptrestaurant. De architecten Tietman en Haake hebben met eenvoudige middelen aan deze ruimte een krachtige werking gegeven, waartoe de parabolische spanten-vorm en de veel-kleurige gedeekte wandbeschildering zeker het hunne bijdragen.

Alles in alles is de G.E.S.O.L.E.I. een bezoek overwaard.

Amsterdam, 8 Juni 1926.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

DE MAASBRUG TE MAASTRICHT.

door W. J. SANDHÖVEL.

II.

De in dit laatste adres bedoelde andere oplossing was o.a. het Scheepvaartverkeer vrij van de brug te houden, door het af te leiden, langs een Kanaal, dat een punt stroomopwaarts van de brug zou verbinden aan een punt stroomafwaarts, hetzij ten Oosten van de Rivier, om de voorstad Wijk heen, hetzij ten Westen van de Rivier kortelijk aan te duiden als een verruiming van het bestaande kanaal, dat Luik verbindt met de Zuid-Willemsvaart.

Reeds op 9 April 1921 nam de Afdeling B. der Rijksc commissie voor de Monumentenzorg het besluit tot instelling van een Commissie, welke zich in het bijzonder zou hebben bezig te houden met het bestudeeren van de mogelijkheid van behoud der Maasbrug, welk behoud bedreigd werd door bovengenoemd wetsontwerp van 7 Februari 1921.

In deze Commissie namen zitting:

Ir. C. A. Jolles, Oud-Inspecteur-Generaal-Titulair van den Rijkswaterstaat te Arnhem, die door de leden tot Voorzitter werd gekozen, doch in 1924 overleed.

Ir. J. C. Ramaer, Oud-Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, die reeds in eene vroegere Commissie het vraagstuk had bestudeerd en die na het overlijden van den heer Jolles tot Voorzitter werd gekozen.

Ir. J. W. H. Bauduin, toen directeur der Gemeentebedrijven van Maastricht.

Ir. J. G. H. Schoth, toen directeur der Gemeentewerken te Maastricht.

J. H. A. Mialaret, architect B. N. A. lid der Afd. A. van de Rijksc commissie voor de Monumentenzorg, te Maastricht, secretaris, uitsluitend belast met de notulen.

Ir. L. A. J. Keuller, lid der Afd. A. te Maastricht.

Dr. H. P. Berlage, architect lid der Afd. B. te 's-Gravenhage.

Ir. Jos. Cuypers, architect B. N. A. te Roermond.

Dr. Jan Kalf, directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg te 's-Gravenhage, secretaris, belast met de zorg voor het verslag.

Op 15 April 1921 richtte de Minister van Waterstaat aan zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een schrijven waarin voorkwam:

„Onder wederaanbieding van de bijlage, gevoegd geweest bij nevenvermeld „schrijven, heb ik de eer Uwe Excellentie te berichten, dat omtrent eventueele „wijziging van de Maasbrug te Maastricht in verband met den aanleg van een „Scheepvaartweg o.a. voor Zuid-Limburg, nog geenszins vaste plannen bestaan”.

„Het ter zake in de Memorie van Toelichting van het betreffende Wetsont- „werp vermelde moet dan ook slechts worden beschouwd, als eene mededeeling, „waarbij van eene oplossing wordt gewag gemaakt, welke wellicht zou kunnen „worden gevolgd. Het ligt niet in de bedoeling die oplossing als de eenige „mogelijke voor te stellen en zeer zeker bestaat het voornemen t.z.t. over deze „belangrijke aangelegenheid het oordeel van bevoegde deskundigen op schoon- „heidsgebied in te winnen.

„Bij mij bestaat geen bezwaar, dat alsdan door Uwe tussenkomst de meening „van de Afd. B. der Rijksc commissie voor de Monumentenzorg wordt gevraagd „over de hierbedoelde plannen voor zoover de uitvoering daarvan wijziging van „de Maasbrug ten gevolge zou kunnen hebben.”

In de vergadering der Tweede Kamer van 1 Juni 1921 zeide de Minister van Waterstaat, dat deze zaak eerst over een jaar of zes, dus omstreeks 1927 aan de orde zou komen. Dit is blijkbaar oorzaak geweest, dat bovengenoemde Commissie meende geen haast te hebben en pas 16 October 1925 haar rapport indiende en toen nog, omdat zij het, nadat in Juli 1925 het rapport eener door de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het district Maastricht en Omstreken ingestelde Commissie, onder presidium van Oud Minister Dr. Lely ter bestudeering van het vraagstuk van den

Havenaanleg aldaar, in verband met den scheepvaartweg van Born naar de Maas te Maastricht en de verbinding van dezen Scheepvaartweg met het Kanaal Luik—Maastricht verscheen, gewenscht achtte haar rapport niet langer te verdagen, ten einde de Afd. B. tijdig in de gelegenheid te stellen hare meening aan de autoriteiten mede te deelen (Verslag Commissie blz. 5).

Het rapport komt tot de conclusie, dat de brug, voor wat de scheepvaart betreft, niet onveranderd zal kunnen blijven. Het denkbeeld van een kanaal ten Oosten van de rivier om Wijk heen, moest wegens het gekozen peil van het Julianakanaal, geheel verlaten worden, in verband met de overgangen van de spoorwegen en van de gewone wegen.

Het plan van de verruiming van het bestaande kanaal, dat Luik verbindt met de Zuid-Willemsvaart past niet bij het streven om in den waterweg tusschen Luik en Antwerpen op Nederlandsch gebied, zoo weinig mogelijk sluizen te laten bestaan. (Aldus het verslag der Commissie blz. 14).

Het verslag verwijst in verband met het tweede denkbeeld, naar het rapport der Commissie Lely bovengenoemd. Ik kom op dit tweede denkbeeld en op het rapport der Commissie Lely nog nader terug.

Er wordt dus in het verslag der Commissie, ingesteld door Monumentenzorg, evenals bij het Regeeringsontwerp uitgegaan van scheepvaart op de Maas en onder de brug door. De Commissie ging hierbij uit van de volgende officiële gegevens:

Middelbare rivierstand (M. R.)	42.27 + N.A.P.
Stuwpeil (Stuw Borgharen)	43.25 + „
Hoogste vaarpeil = 3 M. + M. B.	45.27 + „
Hoogste Waterstand 1888	46.85 + „
„ „ 1920	46.63 + „

en concludeert daaruit voor de bovenkant van het profiel van vrije ruimte

voor schepen van 2000 ton:

bij leegvlot en hoogste vaarpeil $45.27 + 7 = 52.27 + \text{N.A.P.}$

„ „ en stuwpeil $43.25 + 7 = 50.25 + \text{„}$

voor schepen van 1000 ton:

bij leegvlot en hoogste vaarpeil $45.27 + 5.50 = 50.77 + \text{N.A.P.}$

„ „ en stuwpeil $43.25 + 5.50 = 48.75 + \text{„}$

De maten 7 Meter en 5.50 M. zijn de vereischte hoogten voor doorvaart van schepen van resp. 2000 en 1000 ton bij leegvlot.

Immiddels werd door den Minister van Waterstaat het stuwpeil op 44 Meter N.A.P. gesteld.

De Commissie geeft vervolgens in haar rapport 9 verschillende oplossingen, waarvan zijzelve er ten slotte 8 verwerpt en komt tot een tweetal voorstellen:

Ten eerste

De bestaande brug te verbreden tot 13 Meter door:

a. steenen bogen tusschen de ijsbrekers;

b. ijzereconstructies, steunend op de ijsbrekers;

c. nithouw in gewapend beton;

en haar te verlengen door den laatste in 1827 toegevoegden ellipsboog plus een boog der oorspronkelijke brug af te breken (er blijven dan nog 7 onde bogen over), en een vaste brug te slaan met een scheepvaartopening van 52.50 M., welke desnoods 56 Meter kan worden en waarvan de onderkant op $50.77 + \text{N.A.P.}$ en de bovenkant brugdek $52.07 \text{ M.} + \text{N.A.P.}$

Bovenkant brugdek $52.07 \text{ M.} + \text{N.A.P.}$

Bovenkant straat $49.80 \text{ M.} + \text{„}$

2.27 M.

welke hoogte te overwinnen door een oprit (de bestaande helling der straat moet ook in rekening gebracht worden) van ongeveer 120 M. lengte, reikend tot een eind over de kruising der Rechtstraat (in Wijk). Die oprit eischt een ontegening niet alleen in de Wijkerbrugstraat, doch ook in de Rechtstraat.

Mocht men in overeenstemming met de uitgesproken meening van de Ned. Belg. Commissie genoegen nemen met een vrije opening van 40 M. dan zou het plan dienovereenkomstig kunnen worden vereenvoudigd. Wij ontveinzen ons niet — zegt de Commissie — dat de hier bedoelde oplossing — althans voorzoover de verandering der bestaande brug betreft — duurder is dan de andere plannen, wegens de ermede samenhangende werken en onteigeningen aan de Wijker zijde. Daardoor wordt echter tevens gelegenheid geboden om de toegangen tot de brug, die niet te ruim zijn, te verbeteren, den trochterloop vanaf de Stationsstraat naar de brug te verruimen, en zoo het stadsbeeld ter plaatse te verfraaien.

Het tweede voorstel is:

Het achteruit brengen van het rechter landhoofd van de oude brug, zoodanig, dat een vrije doorvaartwijdte ontstaat van 40 M. het overspannen van deze opening met een *hefbrug*, waarvan de bovenkant vloer, gelijk ligt met den bestaanden rijvloer der brug, of de straatoppervlakte; het zoodanig verrichten der heffing, dat het voetgangersverkeer steeds kan plaats hebben. Deze beweegbare brug zou in gesloten toestand, een vrije hoogte moeten hebben van 7 M. boven stuwpeil. Ter weerszijde van de beweegbare brug, zou een verhoogde vaste voetbrug zijn te maken met toegangstrappen en een vrije hoogte van 7 M. boven hoogste vaarpeil.

Dat is dus: een hefbrug voor rijverkeer en twee vaste voetbruggen.

De hoogte der hefbrug in gesloten stand eischt een oprit die bij een helling van 3 e.M. per M. een lengte heeft van 42 M. en zich uitstrekt tot over de helft van de Wijkerbrugstraat. De noodzakelijkheid van 2 rijwegen en 2 trottoirs eischt een verbredening dier straat tot 21 M. en derhalve eene onteigening over de geheele straatlengte. De vaste voetbruggen zouden 0,39 M. moeten komen boven het hoogste punt der brug (in het midden) en brugtrottoirs zouden dus vanaf het midden der brug tot aan het begin der voetbrug d.i. over een afstand van 62 M., 39 e.M. stijgen, terwijl zij 3,07 M. zouden liggen boven het straatoppervlak aan de rechterzijde, welke hoogte door toegangstrappen zou moeten worden overwonnen. Verder de oude brug waar noodig te herstellen en het herstellen daarop van de oorspronkelijke steenen borstweringen.

Ook bij dit laatste voorstel zou de hefbrug over een grootere opening (52,30 à 56 M.) kunnen gelegd worden overeenkomstig het eerste voorstel.

Het tweede voorstel acht de Commissie echter slechts aannemelijk indien een *tweede brug*, op korten afstand wordt bijgebouwd, die het rijverkeer bij geopenden stand der eerste brug kan opnemen. Deze tweede brug betoogt de Commissie, kan men zoo hoog, zoo wijd en zoo breed maken als men wil. De plaats voor de nieuwe brug is volgens de Commissie stroomafwaarts te zoeken, waar aan den Wijkschen kant, de breede Wilhelminasingel ruimschoots gelegenheid geeft, tot een langen, langzaam stijgenden oprit, terwijl op den Maastrichtschen oever door afbraak van het huizenblok Gubbel- en Drie-Emmerstraat (twee inferieure straatjes met meeren-deels krotwoningen, S.) eveneens een ruime weg met niet te steile helling kan worden verkregen, die, na dwarsverbindingen naar de Kesselskade, van de brug zou voeren naar de Markt, waar het verkeer gelegenheid vindt voor zijne natuurlijke distributie zonder de Marktruimte al te zeer te beperken, daar de oprit aan een hoek zou beginnen.

Voor de Scheepvaart zal de nieuwe Brug geen hinder zijn, al zal zij kort (± 300 M.) bij de oude brug de rivier overspannen, omdat men ze immers met slechts een enkelen pijler in het midden, en desnoods zonder pijler in de rivier uitvoeren kan. Voor het gewone verkeer kan zij elke gewenschte capaciteit verkrijgen. De bouw der nieuwe brug mag echter in geen geval gepaard gaan met de afbraak der oude.

Tot zoover de Commissie van de Rijksc Commissie voor de Monumentenzorg. Op de plaats eener tweede brug kom ik nader terug.

Ik zal in het vervolg bovengenoemde Commissie aanduiden als „Monumentencommissie” (M.C.).

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Mededeelingen. — Flatbouw aan het Tournooiveld, hoek Lange Vijverberg-Hooge Nieuwstraat te 's-Gravenhage, door A. P. Smits, Arch. B.N.A. — De Maasbrug te Maastricht, III (slot), door W. J. Sandhóvel. — Ontvangen boekwerken, door J. P. M., S. en J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 3 JULI 1926
DES V.M. 10 UUR 30 IN DE INDUSTRIELE CLUB TE AMSTERDAM.

Agenda.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vorige vergadering.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Jaarverslag over 1925.
6. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van den B.N.A. in 1925.
7. Rapport van de Commissie van Financiën over de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over 1925.
8. Begroting voor het jaar 1926.
9. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B.N.A.
10. Benoeming van leden voor verschillende Commissies v. d. B.N.A.
11. Overige benoemingen.
12. Voorstellen van den heer Ph. J. Hamers inzake verandering v. h. Bouwkundig Weekblad.
13. Het uitvoeren van particuliere werken van overheidswege.
14. Bespreking van de afschaffing van het borgstelsel.
15. Bijzondere architectenverenigingen.
16. Clausule betreffende de provisie op stelposten in de bestekken.
17. Toelating van den Kring van Beeldhouwers tot de Constitueerende Vereenigingen, genoemd in de Algemeene Regelen voor Nationale Prijsvragen.
18. Rondvraag.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK. JAARVERSLAG OVER 1925. Bij de Commissie kwamen dit jaar in, 27 aanvragen voor het lidmaatschap van den Bond, één voor het aspirant-lidmaatschap, en één tot bevordering van aspirant-lid tot lid.

Na onderzoek der desbetreffende stukken konden tot lid worden aangenomen de Heeren: H. Bunders te Hilversum, B. Baerman te Leiden, W. M. Dudok te Hilversum, W. J. Gerretsen te Oosterbeek, P. Kramer te Amsterdam, J. P. Logemann te Rotterdam, Ir. M. C. A. Meischke te Rotterdam, E. G. Middag te Hilversum, M. Roebers te Deventer, H. P. J. de Vries te Rotterdam, G. Westerhout te 's-Gravenhage.

Als aspirant-lid de Heer: Ir. J. H. Redelaar te 's-Gravenhage en bevorderd van aspirant-lid tot lid de Heer: G. J. Siccamo te Wildervank.

Afgewezen moesten worden 14 kandidaten terwijl nog twee candidaturen in behandeling zijn.

Evenals vorige jaren won de Commissie, alvorens haar advies aan het Bestuur uit te brengen, inlichtingen omtrent de beroepsuitoefening der kandidaten in bij de Voorzitters der Kringen, waarbij de kandidaten, na eventuele toetreding, geacht konden worden, te zullen worden ingedeeld.

In verschillende gevallen moest echter de Commissie zich langs anderen weg deze inlichtingen verschaffen, wanneer die van de Kring-voorzitters niet voldoende waren of geheel uitbleven, of kon de Commissie uit eigen ervaring een besluit ten aanzien der beroepsuitoefening van den candidaat nemen.

In een enkel geval werd na het advies der Commissie tot toelating van een lid, — nadat dit advies door het Bestuur overgenomen en ter kennis van de leden werd gebracht, — door een lid bezwaar gemaakt tegen de toelating van den voorgestelden candidaat, waarna de Commissie door het Bestuur verzocht werd, dit bezwaar te onderzoeken en opnieuw advies uit te brengen.

Het trof dit jaar de Commissie in het bijzonder dat zulk een belangrijk aantal kandidaten voor het lidmaatschap moest worden afgewezen, terwijl het haar bekend is dat nog zulk een groot aantal architecten, dat de rangen der bondsleden zou kunnen versterken, zich afzijdig houdt en daardoor afbreuk doet aan den invloed, dien de Bond zou kunnen ontwikkelen om de positie van „den architect” in de samenleving op een hooger peil te brengen.

Toch profiteeren deze buitenstaanders wel van al wat het betrekkelijk kleine aantal Bondsleden, in maatschappelijk opzicht, door zijn vereenigingsarbeid, aan verbetering weet te bereiken.

De Commissie erkent de moeilijkheid die er in gelegen is om een collega niet-lid te bewegen zich als candidaat voor het lidmaatschap op te geven, wegens het onderzoek dat de candidaat zich moet laten welgevallen en dat dikwijls een grond tot afwijzing is, doch zij meent dat er tal van collega's zijn, wier aanneming als lid vrijwel als vaststaande kan worden beschouwd, en die daartoe van de zijde der leden wel aangemoedigd zouden kunnen worden.

Een toename van het ledental dat, na aftrek van hen die den Bond wegens allerlei redenen ontvallen, niet hooger dan 10 te stellen is, is te gering, om op den duur den Bond in staat te stellen zijn taak naar behooren te vervullen.

Voorts werd door het Bestuur in den loop van het jaar een groot aantal zaken behandeld, betreffende klachten tusschen de architecten B.N.A. onderling en tusschen de architecten en principalen *).

De commissie hield 7 vergaderingen, waarvan 6 in het gebouw van den Bond te Amsterdam en eene ten kantore van den heer S. de Clercq te 's-Gravenhage. In de laatst genoemde vergadering werd een klacht behandeld, waarbij de voorzitter der Commissie werd vervangen door den heer S. de Clercq.

De samenstelling der commissie onderging verandering door de periodieke afroeding van den heer H. van der Kloot Meyburg die vervangen werd door den heer Ir. J. Klijnen te 's-Gravenhage.

Aan het afgetreden lid zij in dit verslag een woord van dank gebracht voor de wijze, waarop het zijn deel in de werkzaamheden der commissie volbracht.

Na de wijziging van de samenstelling der commissie, constitueerde zij zich als volgt:

B. van Bilderbeek, lid.	G. Versteeg, Voorzitter.
Ir. J. Klijnen, „	C. N. van Goor, Secretaris.
Maurits Plate, „	„

Amsterdam, 12 April 1926.

* In het officieele document van het verslag worden deze gevallen afzonderlijk behandeld. Wegens het particuliere karakter van het meereendeel dier gevallen, acht het Bestuur publicatie minder gewenscht. Wanneer in een bepaald geval een gemotiveerde uitspraak wordt gegeven, waarvan kennisname voor de leden van belang is, ter bepaling hunner houding in gelijksortige omstandigheden, kan publicatie plaats vinden, zooals bij de onlangs gegeven beschouwing over de collegialiteit tusschen architecten.

MEDEDEELINGEN.

PRIJSVRAAG „DE HEERENHOFSTAD.” Geen der ontwerpen kwam voor een eersten prijs in aanmerking.

De Jury heeft de prijzen toegekend als volgt:

2e prijs Ceres. Prijs f 800 en f 400, als waardeering van bijzondere verdienste van het teekenwerk, met de zilveren medaille der vereeniging.

3e prijs Energia. Prijs f 600, met de bronzen medaille der vereeniging.

4e prijs Sigma. Prijs f 300.

5e prijs Al zij de inslag nieuw de schering blijft bestaan. Prijs f 300 en f 200, als waardeering van bijzondere verdienste van het teekenwerk.

6e prijs Campestra. Prijs f 250

Voor aankoop werden aangewezen Con-Amore, D. J. O., Huifkar en V. L. elk voor 200 gulden per ontwerp.

FLATBOUW AAN HET TOURNOOIVELD, HOEK LANGE VIJVERBERG-HOOGE NIEUWSTRAAT TE 'S-GRAVENHAGE.

Het oude gebouw, dat voor korten tijd op deze plaats stond, is thans onder den moker gevallen.

Dit groote huis, aanvankelijk door samenvoeging van meerdere panden ontstaan, diende eertijds tot logement van de afgevaardigden van de steden Dordrecht en den Briel. In 1780 in andere handen overgegaan, werd het daarna wederom tot meerdere woningen ingericht. In 1810 kwamen deze in het bezit van Mr. Hendrik Adriaan Caan, in wiens familie zij tot voor korten tijd gebleven zijn en verschillende verbouwingen hebben ondergaan. Inwendig droeg het gebouw van al deze veranderingen de sporen en het was vrijwel onbruikbaar geworden, uit een oogpunt van meer moderne eischen.

Lang heeft de deftige patricieersbehuizinge dan ook leeg gestaan en kreeg daardoor ook van buiten, op den duur een verwaarloosd uiterlijk.

Architectonisch op zich zelf beschouwd wellicht niet zoo belangrijk, ging er eene bekoring vanuit door de eenvoudige rustige gevelverdeling en zij paste geheel in de deftige omgeving.

Het was voornamelijk ook de beteekenis van dit gebouw als afsluiting van het stadsbeeld daar ter plaatse, waardoor het op de Monumentenlijst geplaatst werd.

Want vooral de ligging in de as, vanaf het Korte Voorhout gezien, evenals vanaf het Voorhout en het Mauritshuis langs Korte Vijverberg gezien, maakt dit punt zeer belangrijk en stelt hoge eischen ten opzichte van de wijze waarop het stadsbeeld zich hier zal wijzigen.

Als beleggings-objekt van de Oude Haagsche Levensverzekering Mij. van 1836, welke het pand aankocht met de bedoeling hier een flatbouw te stichten, was een loonende exploitatie op deze plaats alléén mogelijk, wanneer een gebouw met meerdere woonlagen gesticht werd, met op den beganen grond showrooms. Alzoo een gebouw van veel grotere hoogte, dan het bestaande oude huis.

In dit opzicht voerde deze dwingende eisch tevens tot een gewenschte verhooging van het bouwblok, want dit was in zekeren zin een gebrek van het oude gebouw, dat het ten opzichte van de belendingen te laag was en daardoor den hoek onvoldoende afsloot.

Dezelfde behoeften, waaraan de 3 boven elkander gelegen woningen ter weerszijden van een centraal geplaatst gemeenschappelijk trappenhuis moesten voldoen, gaf aanleiding tot gelijkvormige indeeling. Dit maakte het mogelijk de rhythmische werking van de ramen in de bestaande huizen aan de Lange Vijverbergzijde voort te zetten in de groote gevelvlakken van het nieuwe gebouw. Er is naar gestreefd dit rythme zooveel mogelijk door te voeren met het oog op het aansluiten van het nieuwe werk in het bestaande aspect van het stadsbeeld. Tot zoover is er geen wezenlijk verschil.

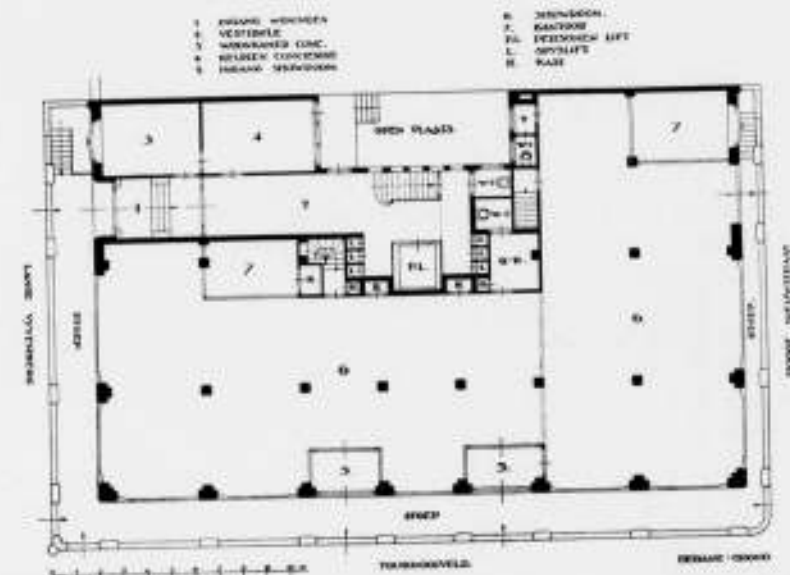
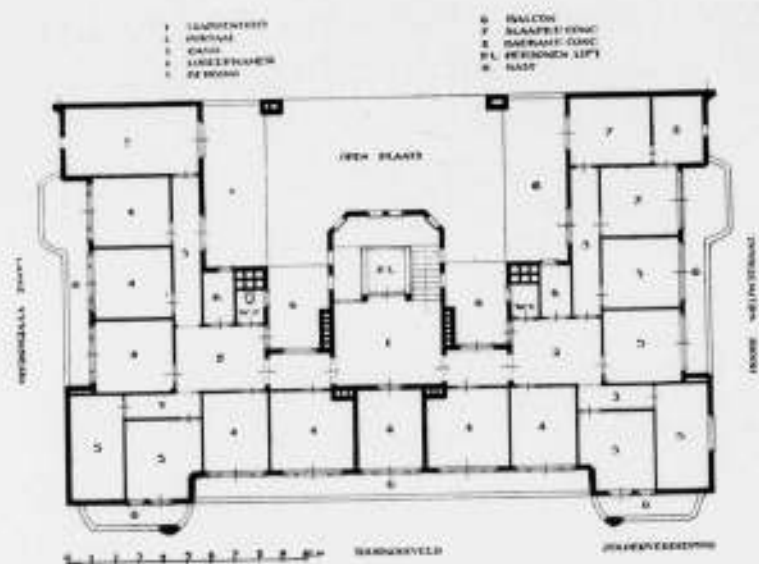
Anders is dit echter gesteld ten opzichte van de eischen waaraan de beide showrooms, welke eventueel in één ruimte zijn samen te voegen, moeten beantwoorden. Hierdoor is de ingang van de woningen aan de Lange Vijverberg gekomen, overigens ook de aangewezen plaats.

De geslotenheid van den deftigen Vijverbergwand en de Tournooiveldzijde moet hier plaatselijk zooveel mogelijk open zijn, om aan de behoeften van de showrooms te voldoen. Dergelijke tegenstellingen zijn niet met elkander te verzoenen en moeten aanvaard worden. Het brengt op den duur de verandering van het aspect van een geheele wijk met zich.

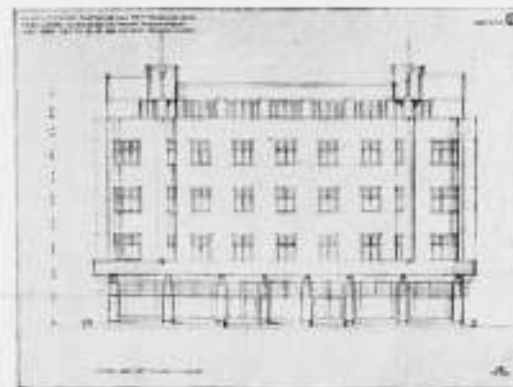
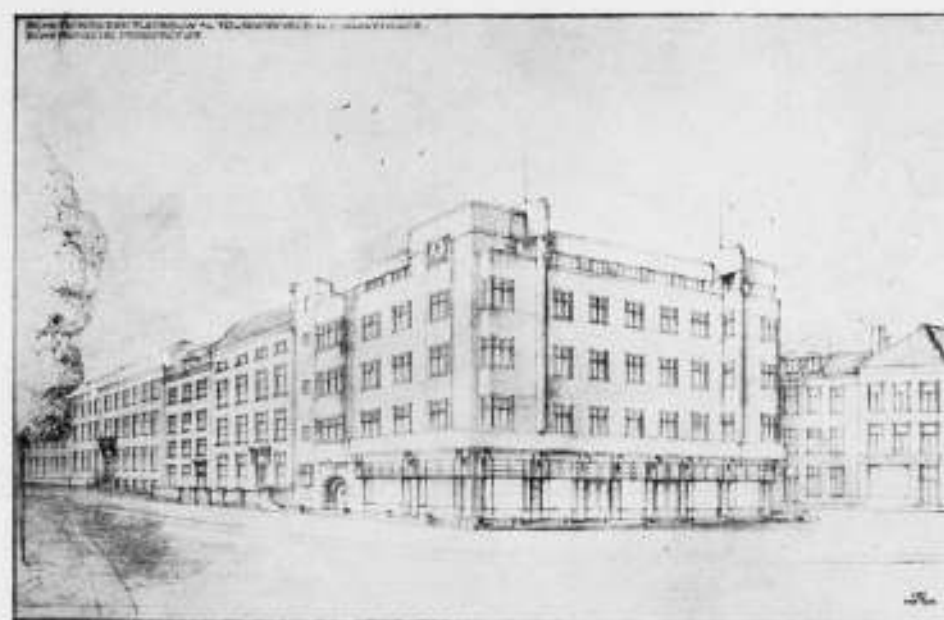
In de materiaalkeuze en behandeling kan de overgang gezocht worden. Om aan de in dit opzicht te stellen eischen te beantwoorden, worden de gevels opgetrokken in dun, lang formaat steen van de Opjijnsche Steenfabriek, op een voet van Travertien zandsteen, waardoor een lichtkleurig geheel wordt verkregen.

De bouw wordt uitgevoerd door den Heer J. R. van der Veer, Aannemer, den Haag.

A. P. SMITS, Arch. B.N.A.

FLATBOUW AAN HET TOURNOOIVELD HOEK LANGE VIJVERBERG EN HOOGHE NIEUWSTRAAT TE 'S GRAVENHAGE. ARCHITECT A. P. SMITS, B.N.A.

PERSPECTIEF EN GEVELTEKENINGEN VAN DEN FLATBOUW AAN HET TOURNOOIVELD, HOEK LANGE VIJVERBERG EN HOOGHE NIEUWSTRAAT TE 'S GRAVENHAGE. ARCHITECT A. P. SMITS, B.N.A.

DE MAASBRUG TE MAASTRICHT.

door W. J. SANDHÖVEL.

III (Slot).

Op welke wijze heeft de Minister van Waterstaat nu gereageerd, op den, — in ieder geval zeer belangrijken — arbeid dezer Commissie.

Nadat Minister Bongaerts nog kort te voren had verklaard, eene gemengde Commissie van deskundigen, technici en aesthetici, bestaande uit vóór- en tegenstanders van het behoud te willen benoemen, gewerd den Raad der Gemeente Maastricht, een schrijven van den Hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat Ir. Baucke, waarin deze eenvoudigweg zegt:

„dat met het oog op de belangen van den Waterafvoer en de Scheepvaart alleen „dan een bevredigende oplossing zal zijn te verkrijgen, wanneer de bestaande „Maasbrug door een geheel nieuwe wordt vervangen”.

Verder verwijst Ir. Baucke naar een begeleidend rapport van den Ingenieur van Rijkswaterstaat, Ir. Klink (belast met de leiding der Maaswerken te Maastricht). In dit rapport wordt het verslag der M.C. op technische gronden bestreden en als eenige mogelijkheid het afbreken van de oude, en het bouwen van een nieuwe brug

voorgesteld. In een bijgevoegde teekening, wordt de nieuwe brug schematisch aangegeven.

Ir. Klink begint met te betoogen, dat aan de brug aan haar tegenwoordigen vorm de volgende bezwaren zijn verbonden:

1e. scheepvaart met schepen van 1000 ton door de brug is niet mogelijk.

2e. ten gevolge van het grootte aantal breedte pijlers is het doorstroombingsprofiel in de brug belangrijk kleiner, dan het bovenstroomsche dwarsprofiel van de rivier en zelfs nog veel kleiner dan het normale rivierprofiel en wordt daardoor eene belangrijke opstuwung en dus een stroomversnelling veroorzaakt.

3e. in verband met de aanwezigheid dezer pijlers zijn de onmiddellijk boven en beneden de brug aansluitende riviervakken veel breeder dan het normale rivierprofiel waardoor verondiepingen en groote grintbanken ontstaan, welke tijdens hoogwaterperioden zich snel verplaatsen en die daardoor eene belemmering zijn voor de scheepvaart.

4e. ten gevolge van de onder 2 genoemde stroomversnellingen ontstaan onmiddellijk beneden de brug uitkolkungen, welke een diepte hebben tot M. 7.50 onder den middelbaren rivierstand. De brugpijlers staan op heuveltjes met een beloop tot 1½ op 1 afgaande tot in bovengenoemde uitkolkungen in den bodem en leveren een doorlopend gevaar op voor instorting van het bouwwerk tijdens of na een hoogwaterperiode.

5e. De pijlers staan niet in de richting van den stroom waardoor de geboden weerstand aan het doorstroomende water nog wordt vergroot en tevens eene schommeling in de hoogte van den waterstand boven en beneden de brug wordt veroorzaakt, waardoor op het bouwwerk een steeds wisselende druk wordt uitgeoefend en waardoor de aansluiting van den bodem, tusschen de pijlers en vlak beneden de brug nog wordt vergroot.

6e. Er is mede in verband met de onder 5 genoemde omstandigheid, vanaf een schip op de Maas geen voldoende uitzicht voor de schippers. Bij een ooghoogte van ongeveer 47 M. + N.A.P. is het doorzicht door de brug ongeveer ½.

7e. er is onzekerheid omtrent de soliditeit van het bouwwerk.

8e. afsluiting der Heugemsehe overlaat is niet mogelijk met het oog op de onder 2, 4, 5, en 7 genoemde omstandigheden, omdat hierdoor de opstuwung en de stroomversnellingen in de brug nog zouden worden vergroot en het gevaar voor instorting nog grooter zou worden.

De Heer Klink meent, dat de voorstellen van de M.C. geen voor de scheepvaart en den waterafvoer aannemelijke verbeterungen brengen in dezen toestand en concludeert, dat slechts vervanging door eene nieuwe brug, de eenige mogelijkheid is.

Op uitnoodiging van de Kamer van Koophandel te Maastricht, hield de reeds genoemde Heer Ir. Ramaer een voordracht over de Maasbrug, waarbij deze deskundige spreker de bezwaren bestreed, die in het rapport Klink tegen de voorstellen van de M.C. waren aangevoerd.

Een uitnoodiging van den Limburgsehe Kunstkring aan de Heeren Dr. Kalf en Dr. Berlage om een voordracht te komen houden had geen gevolg, de Regeering stond aan hare Ambtenaren niet toe in openbare vergadering elkaar te bestrijden (Klink — Kalf).

Het Gemeentebestuur achtte het noodig het gevoelen in te winnen van de Vereniging van den Maastr. Middenstand, hoofdzakelijk in verband met de economische zijde van het vraagstuk, omtrent plaats, verbreding, noodbrug etc.

Deze Vereniging noodigde den Heer Ir. Banduin, lid der M. C. uit haar in eene openbare vergadering voor te lichten. Ook deze bestreed het rapport Klink en kondigde de verschijning van een tweede rapport der M. C. aan, als memorie van antwoord op het rapport Klink in welk tweede rapport, dat inmiddels is verschenen, de door Ir. Klink aangevoerde bezwaren uitvoerig worden bestreden. Wij behoeven op deze bezwaren, en hunne bestrijding, niet verder in te gaan, omdat hierin de meeningen van deskundigen, lijnrecht tegenover elkaar staan, zonder dat het voor den

niet deskundige mogelijk is, een juiste conclusie te trekken. Aan de eene zijde, de auteur van het officieele rapport Ir. Klink, aan de andere zijde Ir. Ramaer, deze laatste bovendien gesteund, door de meening van deskundigen als de leden der Nederl. Belgische Commissie, met Ir. van Konijnenburg aan het hoofd, benevens de medeleden van Ramaer in de M. C. en ten slotte oud-minister Dr. Ir. Lely, die als Voorzitter der havencommissie, behoud der Maasbrug mogelijk achtte.

Inmiddels begonnen de besprekingen in den Gemeenteraad, die als eigenaar de beslissing had. Het scheen aanvankelijk, dat de Raadsmeerderheid een afwachende houding wilde aannemen, vooral in verband met de ratificatie van het Ned. Belg. tractaat.

Immers art. 7 par. 3 van dit verdrag luidt:

„Evenzoo zal Nederland op een desbetreffend verzoek van België er in toestemmen, dat het *Kanaal* van Luik naar Maastricht en de *Zuid-Willemsvaart* „van het Bassin van Maastricht af, tot Smeermaes zal worden verbeterd, dat „zij zullen geschikt zijn voor het verkeer met vaartuigen van meer dan 1000 ton.”

Na de verwickelingen, die dat tractaat op zijde geschoven hebben — ik wies hierop reeds in een artikel in den Limb. Koerier en in een artikel in „Heemschut” van Maart 1926 — is door Nederland tot het Julianakanaal en de Maaskanalisatie besloten, die bovenstaande verbeterungen aan Zuid-Willemsvaart en Luikerkanaal, althans voor Nederland overbodig maakten. Daarna is door beide Regeeringen het tractaat toch weer ongewijzigd ondertekend, en wacht nu nog op de bekrachtiging der Staten Generaal. Indien België aan de hand van dit tractaat vasthoudt aan bovenvermeld artikel 7 par. 3, in het belang van Antwerpen, in verband met de verbinding: Kempensche kanaal-Zuid-Willemsvaart-Luikerkanaal, waardoor dus Antwerpen in verbinding gebracht wordt met het Luiker industriebekken, dan is de Maaskanalisatie mischien een secundair belang geworden (althans ten Zuiden van de Maasbrug) en komt de noodzakelijkheid van verandering der Maasbrug in een geheel ander licht te staan.

Verschillende adressen tot het instellen van een definitieve beslissing, en het instellen van een competente commissie, uit voor en tegenstanders, zijn bij den Raad ingekomen. In verschillende ingezonden stukken in de plaatselijke pers werd hetzelfde bepleit, o.a. deed de Heer A. v. d. Sandt architect B.N.A. een voorstel, dat de nadeelen, verbonden aan de door de M. C. voorgestelde hefbrug ophief en de tweede brug op korten afstand overbodig maakte.

In plaats van die hefbrug, stelt v. d. Sandt voor overeenkomstig het eerste voorstel der M. C. een vaste brug op de vereischte doorvaarthoogte, daarvoor zou deze vaste brug, op de hoogte moeten komen van de door de M. C. voorgestelde vaste voetbruggen.

De kruin der oude brug zou dus naar Wijk toe niet moeten dalen, doch waarschijnlijk een weinig (30 c.M.) klimmen. Vanaf het Oostelijk landhoofd, zou dan de oprit natuurlijk veel langer moeten worden, en meer onteigening noodig zijn. Daarbij ontstaat bovendien gelegenheid, om de Wijkerbrugstraat, op dit gedeelte te verbreden en te normaliseeren, waardoor na flinke herbouwing, deze hoofdtoegangsweg naar Maastricht, veel in aanzien kan verbeteren.

Jos. Cuypers hield den 28sten April een voordracht voor het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht, waarbij hij het monument beschouwde speciaal uit aesthetisch oogpunt en aan het eind den wensch uitte, dat zij nog eenwenlang de trotsch en de liefde van stad en land zoude mogen blijven.

Op verzoek van den Limburgsehe Kunstkring, gaf Dr. Berlage schriftelijk zijn oordeel over de Brug.

Berlage acht zich niet bevoegd, de Waterstaatstechnische kwestie te beoordeelen, maar merkt terecht op, dat tegenover het oordeel van den auteur van het Waterstaatsrapport, de meening staat van zeker niet minder deskundige en zeer zeker meer ervaren Waterstaatsingenieurs. Ten aanzien van het verkeer over de brug, constateert Berlage, dat een bredere brug niet noodig is, omdat de hoofdstraten der stad nog

smaller zijn. Wel acht Berlage een tweede brug gewenscht om het zware verkeer op te nemen, hetgeen volgens Berlage in tegenstelling met de meening van enkele Raadsleden, juist de winkelstraten in het verlengde der oude Brug ten goede komt. Berlage toont dit aan met het voorbeeld Kalverstraat-Rokin te Amsterdam.

Al deze adressen, voordrachten, artikelen, enz. hebben niet mogen baten, tenslotte heeft de Raad, zich incompetent verklarend tot oordeelen, zich in volkomen vertrouwen op de onfeilbaarheid van den Waterstaat aan diens beslissing onderworpen. Geheel objectief is het publiek niet voorgelicht, het is b.v. jammer geweest, dat de Redactie van den Limburger Koerier, die zelf evenmin ter zake kundig is, niet volstaan heeft met de verschillende inzenders aan het woord te laten, en zich van commentaar te onthouden. De Redactie was nu eenmaal van den beginne af de meening toegedaan dat de brug niet zou kunnen blijven. Het was een meening als een andere. Zij had bevoegde deskundigen kunnen uitnoodigen, een pro en contra over de kwestie te schrijven en zoo het publiek voor te lichten; dit was beter geweest dan onder de artikelen kleine commentaren te leveren, die, al waren zij inderdaad niet anders dan leekenpraat, voor het groote publiek de waarde hadden, die nu eenmaal het oordeel van „de Krant” heeft. Nog al sterk kwam het tendenziense te voorschijn, na instorting van een gedeelte van den derden pijler op Zaterdag 17 April 1926 ten gevolge van de uitschuring bij den hoogen waterstand van 1 Januari. Zonder het oordeel af te wachten van deskundigen, over den aard en den omvang van het geval, dat er voor den leek heel anders en veel heviger uitziet, dan voor den bouwkundige, evenals een wond anders beoordeeld wordt, door den leek, dan door den chirurg, verscheen een redactioneel artikel, onder het in vette letters gedrukte hoofd:

HET MAASBRUGVRAAGSTUK OPGELOST DOOR DE BRUG ZELVE. GEDEELTELIJKE INSTORTING.

En het artikel begint met een bewerken van de publieke opinie als volgt:

„De Maastrichtenaar houdt nu eenmaal van zijn brug en alhoewel zij nog wel eens verhapstukt is — alleen de onderbouw is nog 13e eeuwsch, de bovenbouw dateert van einde 17e eeuw, de meest Oostelijke hoog van begin 18e eeuw, de meest Westelijke is afgebroken en de steenen borstwering, die de monumentale verhoudingen, accentueerde, grootendeels verdwenen, — dit neemt niet weg, dat de Maastrichtenaar, slechts met weerzin erkent, dat voor het moderne landverkeer, de brug onvoldoende is, de bevaarbaarmaking der Maas in den weg staat en door opstuwing van het hoog water een mede-oorzaak is, van het overstromingspeil, dat de tegenwoordige buitenwijk Henghem, bijna elken winter teistert enz.”

Dit werd gevolgd door afbeeldingen van de afbrokkeling waarop deze in verhouding tot de afmeting van den pijler $2 \times$ te groot was geteekend. (Het gat is 4.50, de pijler is 14 M.).

Niettegenstaande die z.g. gedeeltelijke instorting, bleek het geheele verkeer, ook met de zware vrachtauto's ongehinderd te kunnen doorgaan. Het spreekt vanzelf, dat gedeeltelijke bouwvalligheid van een monument, geen reden tot afbraak is, maar herstel, restauratie vordert, getuige de Mainzer Dom, de St. Paul's kerk te Londen, de Kathedraal te Burgos enz., die veel grootere gebreken vertoonen dan de Maasbrug, en waar men er toch niet aan denkt ze nu maar te sloopen. Indien men de brug niet had laten vervallen, maar regelmatig had onderhouden, zooals ieder bouwwerk, maar zeer zeker een brug eischt, zou deze instorting niet zijn geschied, de z.g. voorziening van den pijler in 1920 is half werk geweest. Toen had een grondig onderzoek, de diagnose der kwaal en de oorzaken ervan moeten en kunnen stellen en had op afdoende wijze, door dieperen aanleg der pijlerfundamenten, het onderloops worden ervan kunnen worden voorkomen. Wat toen gebeurd is, het verbreden der stroombrekers, door betonstorting, zonder dieperen aanleg heeft de uitspoeling eerder bevorderd.

Voor het volledig herstel der tegenwoordige brug na deze instorting, is door den

Directeur van Gemeentewerken eene begrooting opgemaakt, die natuurlijk voor den buitenstaander onecontroleerbaar is.

't Is bovendien een begrooting van ruwe schattingen naar den veiligen kant:

550 ton stalen damwand met inheien	f	110,000.—
Werkput bemaling, waterdichtmaken gedurende $3 \times \frac{1}{2}$ jaar	90,000.—
Ontgraving om en tusschen de pijlers met betonstorting 6000 cM ³	180,000.—
Bewapening bodem tusschen de pijlers, 25 ton ijzer.	5,000.—
Metselwerk 660 cM ³	27,000.—
Sloopen en vernieuwen fundeering 3000 cM ³ , beton	150,000.—
Nieuwe natuursteen aansluiting	50,000.—
Herstelling fundeering 2 landhoofden	63,000.—
Ondervangen der pijlers 50 ton ijzer	125,000.—
		totaal. f 800,000.—

Men zou natuurlijk ook op 2 miljoen hebben kunnen uitkomen.

Deze begrooting was nog tijdig gereed, om gedurende de Raadsdebatten als schrikbeeld te kunnen dienen voor de twijfelaars tusschen behouden of afbreken. Hoe het zij, de Gemeenteraad heeft beslist en slechts Gedeputeerde Staten van Limburg, resp. de Staten Generaal of de Regeering, kunnen nog bewerkt worden.

Reeds zijn door het Kamerlid Dr. Müller hierover vragen gesteld aan den Minister van Waterstaat. Intusschen komt een bericht in den Limburger Koerier ons vertellen:

„Wij vernemen, dat de hulpbrug, die over de Maas geslagen zal worden, geprojecteerd is vanuit de Brugstraat over de brug over het Kanaal, schuin over de Maas naar de St. Martinuskerk van Wijk in aansluiting op de St. Maartenslaan en den „weg naar het station”.

't Wordt hierin dus voorgesteld als een „fait accompli”.

Uit een objectieve beschouwing volgen deze conclusies:

1e. dat het voorbarig is over het lot der Maasbrug te beslissen, voor eene beslissing is gevallen over het Ned.-Belg. tractaat.

2e. dat, ook wanneer scheepvaart op de Maas verzekerd is, het niet onomstootelijk vaststaat, dat de Maasbrug niet zoo zou zijn te veranderen, dat zij met behoud van haar aesthetische en historische waarde, voor deze scheepvaart geen belemmering zou zijn, zolang erkende deskundigen niet van het tegendeel overtuigd zijn.

3e. dat het gewenscht is, deze kwestie te doen uitmaken, door eene Commissie van erkende deskundigen uit voor- en tegenstanders samengesteld.

Mocht het resultaat tenslotte een nieuwe brug zijn, dan mag toch zeker de opdracht voor het ontwerp daarvan, niet het gevolg zijn van een toevallige relatie, maar zal het gevolg moeten zijn van een Nationale Prijsvraag.

Het ontwerp voor een nieuwe brug, die aan aesthetische eischen zoowel op zichzelf als met betrekking tot het stadsbeeld moet voldoen, is het werk van den architect, die zich de hulp kan assumeeren van een civielingenieur. De eischen waaraan de brug, in verband met scheepvaart en oeververbinding heeft te voldoen, zijn heel gemakkelijk in een prijsvraag-programma vast te leggen. Een Nationale prijsvraag dus, met een competente jury en met zoodanige prijzen, dat de beste krachten tot mededinging worden geprikkeld. Het object is wel een offer waard en wat er zal komen staat er voor iedereen en voor langen tijd en zal ook voor het nageslacht getuigenis afleggen of het Maastricht van nu de hooge beteekenis en de groote verantwoordelijkheid van zijn cultureele erfenis heeft begrepen en deze erfenis waard is.

Hetzij met behoud der oude of met hare vervanging door een nieuwe, in ieder geval zal een tweede brug wenschelijk en binnen korten tijd noodzakelijk zijn. Echter naar mijn meening niet om dezelfde redenen als ontwikkeld in het rapport der M.C. en ook niet op de door haar aangegeven plaats.

Met den Heer v. d. Sandt ben ik van oordeel, dat een hefbrug moet worden ver-

meden en zou ik bij behoud van de brug het meest voelen voor een oplossing met vaste brug in den geest als door v. d. Sandt gedacht.

Een tweede brug op korten afstand, is dan onnoodig en ongewenscht om de volgende redenen:

De voorstad Wijk is omgeven door een ondoordringbaren muur van fabrieken, Station en Spoorwegemplacements, met slechts twee doorgangen, den voor een groot gedeelte van den dag in gesloten toestand verkeerenden overweg bij den Scharnderweg, waardoor zich alle verkeer in de richtingen Luik, Aken, Valkenburg en naar het Noorden, Sittard enz. perst en de kade langs de Maas, (Franciscus Romanusweg) in de richting Limmel.

Alle verkeer naar het Oosten en Noorden moet zich door de nauwe binnenstad van Maastricht naar de brug begeven en vervolgens door Wijk naar een der bekrompen uitgangen naar buiten.

Door de Commissie Lely, waarvan ondergeteekende de eer had deel uit te maken, werden de nieuwe havens geprojecteerd aan het Julianakanaal ten Noorden van Maastricht waar ruime terreinen, voor te vestigen industrieën en Spoorwegemplacements te vinden zijn, terwijl Westelijk daarvan, tusschen Julianakanaal en Maas de dorpen Borgharen en Itteren, tot ruime woonsteden zijn te ontwikkelen, afgekeerd van de heerschende windrichtingen en te midden van mooie natuur. Langs deze industrieterreinen werd een groote verbindingsweg gedacht, ten Noorden van den Rijksweg Maastricht-Sittard en verderop, ten Zuiden naar Maastricht. Naar mijn meening moet deze weg in verbinding gebracht worden met de Noordpunt van Maastricht, waar groote Maastrichtse industriën zijn gevestigd en waar zoowel de groote singel om Maastricht, als de breede Boschstraat vanaf de markt op uit loopen.

Voor dezen weg is ten Zuiden van Limmel een brug over de Maas nodig, langs dezen weg en over deze brug kan al het vrachtverkeer, zoowel uit Maastricht zelf als uit de omgeving Zuidelijk en Westelijk en bestemd voor haven of industrieterrein en spoorwegemplacement of naar de groote wegen naar het Noorden of Oosten, om de stad heen geleid worden. Hierdoor zal de oude Maasbrug zoodanig worden ontlast, dat verbrediging ervan overbodig is omdat zij dan slechts de verbinding vormt met het niet meer uit te breiden Wijk of met het personenstation. Vervolgens kan de bestaande Spoorbrug op betere wijze voor voetgangersverkeer ingericht worden en eindelijk zal in meer verwijderde toekomst nog een brug ten Zuiden van Maastricht bij het villapark noodig zijn. Een brug op 300 Meter van de bestaande decentraliseert niet voldoende en zal gemaakt volgens het idee der M. C. nl. met opritten beginnende aan de Markt en in de Wilhelminasingel zoo een dominerende massa worden (3 maal de lengte en $1\frac{1}{2}$ maal de hoogte van de oude Maasbrug), dat deze laatste daardoor haar monumentaal karakter geheel verliest.

De Maasbrug-kwestie staat naar mijne meening niet alleen maar is onderdeel van een belangrijk Stedenbouwkundig vraagstuk, dat, en dit is mijn slotconclusie in zijn geheel moet worden bekeken alvorens eene definitieve beslissing over de brug valle.

Maastricht, 19 Mei 1926.

W. J. SANDHÖVEL.

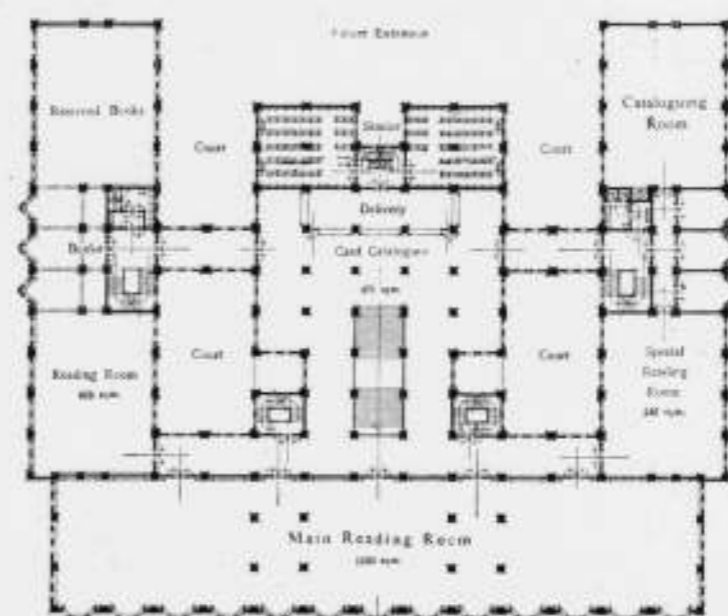
De bij dit artikel op de pag. 247-249 en 250 gereproduceerde foto's zijn welwillend afgestaan door den fotograaf L. Sohl te Maastricht.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

„Sprokkelingen in Nederland”. Reeks B. Serie 5/6. Uitgave Scheltema en Holkema's Boekhandel.

Van het plaatwerk „Sprokkelingen in Nederland”, waarvan reeds verscheidene afleveringen hier zijn besproken of aangekondigd, is de 5e en 6e serie van Reeks B. verschenen, bevattende 214 afbeeldingen van stadsgezichten en woonhuizen in Zuid-Holland. In groote verscheidenheid trekken, bij het doorbladeren van dit boek, de

270

III. The Plan of the Main Floor
Scale 1:500

BIBLIOTHEEKGEBOUW VAN DE UNIVERSITEIT TE TOKIO.

straten, en pleinen en grachten met heel den schat van bouwwerken die de vorige eeuwen daaraan en daaromheen en daarlangs hebben gesticht, aan ons oog voorbij. Bijkans in een te groote verscheidenheid, want twee afbeeldingen van het Spinola Roobrug aan de Spaansche kade (1627), van een deur van een huis aan het Haringvliet (1710), van een deur aan een huis aan de Nieuwe Haven (1750), van de Maas bij de Oude Plantage en van de Rijksschool voor Vroedvrouwen, alles bijeen op één opengeslagen pagina, is wel wat bont. Deze combinatie is natuurlijk uitzonderingsgeval, maar zij is toch ook wel typeerend voor den algemeenen indruk dien dit boekwerk geeft. Mr. A. Loosjes schreef wederom een inleiding met historische notities. Intusschen de samenstellers hebben „Sprokkelingen” willen geven, voor den architect blijft zulk een goedkope (prijs van deze dubbele aflevering is f 4.50) verzameling fraaie en goede foto's uit allerlei steden, een nuttig en praktisch bezit.

J. P. M.

First Report on the Reconstruction of the Tokyo Imperial University Library, Febr. 1926.

Het is niet alleen omdat onze Vereeniging hare belangstelling in het lot van deze,

271

door de verschrikkelijke aardbeving van 1923, vernielde bibliotheek heeft getoond door het zenden van boeken, dat wij de aandacht vestigen op dit Rapport.

Wat in Japan op architectonisch gebied gebeurt kan ons niet geheel onverschillig laten. Weliswaar was op de tentoonstelling tijdens The first International Congress on architectural education in 1924 geen inzending van Japan te vinden, doch in het verslag van het Congres komt een bijdrage voor van de Society of Architects of Japan. Hieruit blijkt dat er architectuur-afdeelingen zijn aan de Universiteiten van Tokyo, Kyoto en Waseda, en aan de Technische Hoogescholen te Tokyo, Nagoya, Kyoto, Kobe en Fukui.

Bijgaande reproducties kunnen een denkbeeld geven van het nieuwe bibliotheekgebouw volgens het ontwerp van den Hoofd-architect, Prof. Uchida. De directeur der bibliotheek maakte, om gegevens voor de indeeling te verzamelen, een studiereis in Amerika. Over de nitwendige architectuur wordt het volgende gezegd: The external feature of the building is modernized Gothic keeping harmony with the adjacent buildings already built or under construction.

Het is wel ver weg, maar waarom zouden we niet trachten iets verder te kijken dan onze neus lang is?

JAARVERSLAG 1925 VEREENIGING „HENDRICK DE KEYSER“.

In het bekende, keurig verzorgde, grijze boekwerkje, brengt de vereeniging „Hendrick de Keyser“, tot behoud van architectonische- of historische-belangrijke gebouwen, haar 8e Jaarverslag uit, loopende over 1925.

In het verslag van den secretaris lezen wij, dat nadat in 1922 en 1923 geen huizen waren aangekocht, en in 1924 het huizenbezit slechts met drie perceelen was uitgebreid, in 1925 niet minder dan 9 perceelen zijn aangekocht.

De Vereeniging heeft thans 46 gebouwen in eigendom.

De aankopen in 1925 zijn de volgende:

1. Voormalig Raadhuis te Elburg, anno 1300.
2. Huis Maarland 24, Brielle (huis van Witte Cornelisz, de With).
3. Voormalig Veerhuis, Sloterkade 21/22, Amsterdam.
4. Voormalig graanpakhuisje aan de Burgwalstraat 6 te Kampen.
5. Huis Zuiderspui, Wijk IV No. 453 (gelegen naast het perceel, reeds in ons bezit).
6. Huis Jodenstraat 30-32, Venlo.
7. Twee Huizen Mient 25 en 27, Alkmaar.
8. Huis Wijnhaven 16, Delft.

Van elk dezer bevat het verslag een afbeelding en mededeelingen over den aankoop. Dat in dit verslag de overleden bestuursleden Prof. Dr. Jan Veth en Mr. P. E. Posthumus Meyjes in warme bewoordingen worden herdacht, is begrijpelijk.

Op een los blaadje wordt medegedeeld, hoe men de Vereeniging kan steunen. In de eerste plaats door Beschermer-Donateur of lid te worden, voorts door een 5% obligatie te nemen, en verder door den secretaris (Mr. H. Westermann, Sarphatistraat 12, Amsterdam) mededeeling te doen over perceelen, welke architectonisch of historisch belangrijk zijn of medewerken tot het vormen van een fraai stadsbeeld. Het interesseert hen steeds te weten of deze gevaar lopen verbouwd of afgebroken te worden en voorts of de eigenaar misschien tot verkoop bereid is.

Het is dit laatste punt dat wij onzen leden speciaal in hun aandacht aanbevelen, omdat zij zoo vaak in de gelegenheid zijn te waarschuwen.... vóór het te laat is.

J. P. M.

3 JULI

1926

NUMMER 27

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Notities bij de afbeeldingen van het Gebouw der 4e Ambachtschool te Amsterdam, door J. P. M. — Rotterdamsche Post XIII, door Periscopius. — Verslag Excursie Kring Hilversum, door E. V. — Ontvangen boekwerken, door J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

DE BEELDHOUWER L. ZIJL. Op 13 Juni werd de beeldhouwer Zijl 60 jaar. Bij zijn portret schreef Dr. H. P. Berlage in „Architectura“ de volgende waardeering.

De groote beeldhouwer, de nu ook zestigjarige, wiens talent ons volledig zal worden geopenbaard. Want de kring organiseert een eere-tentoonstelling van het werk van Zijl, van den kunstenaar, die aan het begin stond van de moderne Nederlandsche beeldhouwkunst.

Een echte Hollander, ook als mensch, wiens plastiek zelfs het karakter vertoont van het nationale schilderstemperament.

Elke Hollandsche kunstenaar heeft immers twee geliefden: zijn eigen kunst en die van den schilder. En Zijl in het bijzonder is er een, die met de spontane natuurlijkheid van een 17den eeuw, uit geen andere overweging dan om „een mooi ding te maken“, met duim en wijsvinger toetst en drukt, zooals gene met zijn penseel.

Een vriend, met wien samen te werken, zooals ik het geluk had vele jaren te doen, een genot is, omdat wederzijdsche waardeering daarbij was voorondersteld.

Hij, die nu ook plaats zal moeten maken voor jongeren, maar die, zelf jong gebleven, tusschen hen nog niet kan worden gemist.

INTERNATIONAAL STEDEBOUWCONGRES TE WEENEN. Het Internationaal Stedebouwcongres zal van 14—19 September te Weenen worden gehouden. Twee onderwerpen zijn aan de orde, te weten het grondbezit en den stedebouw en de rationeele verdeling van het één- en meergezinshuis. Over het eerste onderwerp zijn 13 praeadvies uitgebracht, welke een overzicht geven van de toestanden in de verschillende landen. Mr. P. Drooglever Fortuyn behandelt Nederland. Het tweede onderwerp heeft aanleiding gegeven tot 14 praeadvies; voor Nederland is er een praeadvies van de hand van Ir. H. van der Kaa. De praeadvies zullen aan de leden vóór het congres worden toegezonden.

Aan het congres is een tentoonstelling verbonden. Deze zal o.a. een beeld geven van de ontwikkeling van Weenen.

14, 15 en 16 September zullen aan het eigenlijke congres zijn gewijd, op 17 September zal Weenen worden bezichtigd, een excursie op 18 September zal de congressisten over Krems, Stein, Dürnstein en Melk naar Salzburg leiden, dat op den 19en zal worden bezichtigd.

Voor deelneming aan het congres kan men zich opgeven bij H. Chapman, 3 Gray's Inn Place, London W.C. 1.

De kosten zijn £ 1 en voor begeleidende dames 10 sh. Voor hotels kan door bemiddeling van het Internationaal secretariaat worden gezorgd. Ze zijn verdeeld in drie klassen: de prijzen bedragen voor één kamer met één bed 12—30 Oostenrijksche schellingen, 8 en hooger en 6 en hooger, voor een kamer met twee bedden 22—35—15 en 10 en hooger.

Het Oostenrijksch visum wordt kosteloos verstrekt op vertoon van lidmaatschapskaart.

Het voornemen bestaat bij de Duitschers voor hen, die aan het Congres hebben deelgenomen, een gezamenlijke terugreis te organiseeren van 9 dagen, welke van Salzburg over München, Angsburg, Neurenberg, Rothenberg, Stuttgart, Karlsruhe, Heidelberg, Frankfurt, Keulen, Essen, naar Dusseldorp leidt. Men komt daar 28 September aan. Deze tocht zal ongeveer 300 M. kosten.

(Ontleend aan het Tijdschrift voor Volkshuisvesting)

273

NOTITIES BIJ DE AFBEELDINGEN VAN HET GEBOUW DER 4^E AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM.

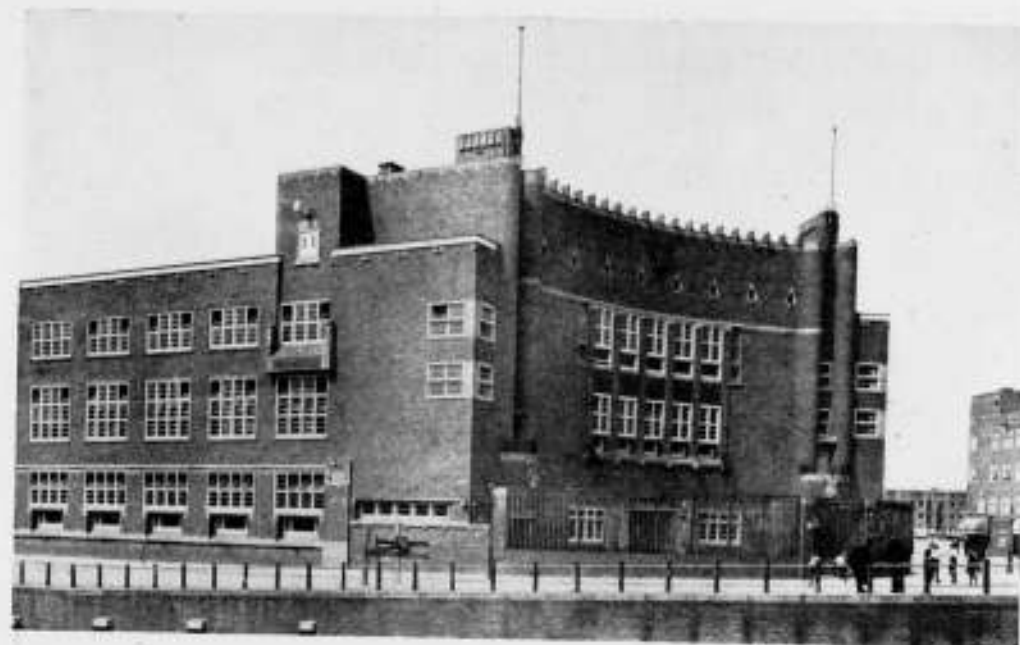
BUREAU VAN DEN STADSARCHITECT VAN AMSTERDAM.

Juist op de grens tusschen een stadsbuurt, die in zijn afstootelijk leelijke nuchterheid, den aan haar verbonden naam van den dichtelijken filosoof Kinker weinig eer aandoet, en het van nieuwe schoonheidszin getuigende z.g. Plan West, als een dorpelwachter aan de toegangspoort ligt de 4e Ambachtsschool. Dit bouwwerk dat in 1924 voltooid was en in September van dit jaar in gebruik is genomen maakt door zijn groote afmetingen, door zijn stoeren opzet en de opvallende degelijkheid van uitvoering een imponeerenden indruk. Ook de massiviteit van het geheel en de gesloten vormen der gevelvlakken, werken daaraan mede, maar het is vooral de naar binnen gebogen gevel met den hoofdingang die een verrassenden indruk maakt, vooral, als men uit de rommelige Kinkerbuurt een hoek omkomend dezen gevel plots voor zich ziet oprijzen.

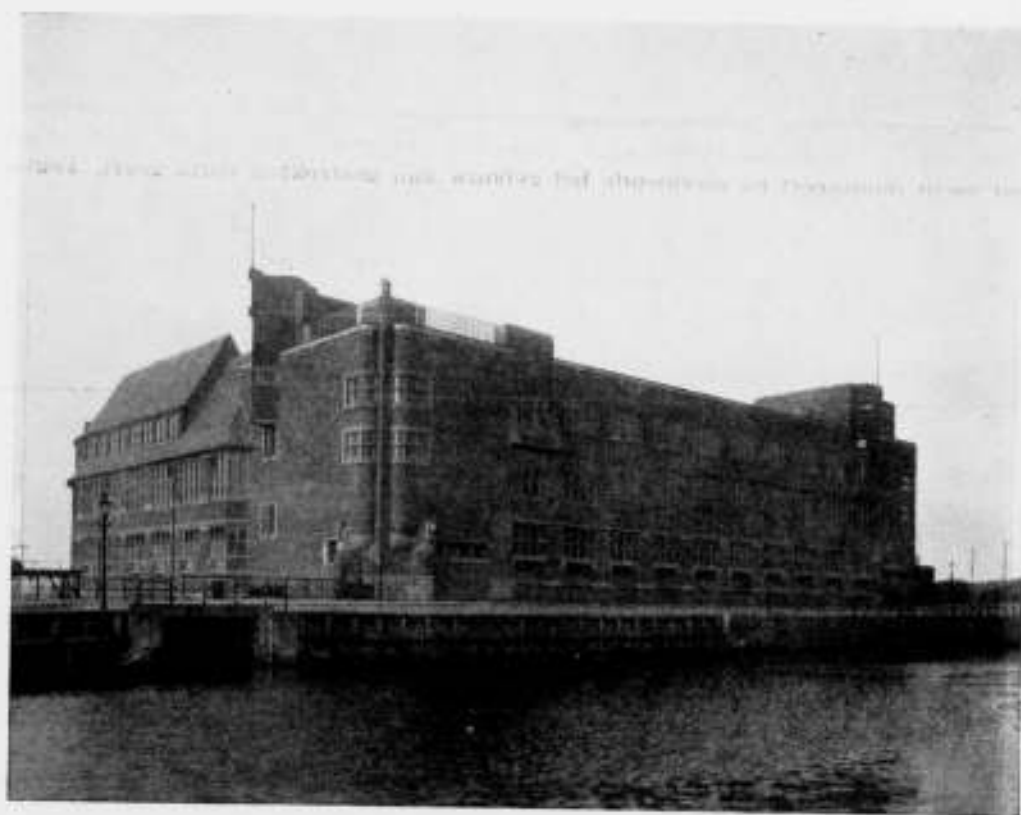
Met den teruggebogen vorm is het moeilijke probleem om het bouwwerk aan dezen scherpen hoek van het terrein een monumentaal front te geven, op voortreffelijke wijze opgelost. Door den gevel terug te buigen, maakte men hem bovendien langer wat juist op den hoek van dit gebouw met zulke groote afmetingen in de zijgevels voor de algemeene verhoudingen een wezenlijk voordeel bood om het geheel groot te kunnen houden. De voorgevel op zich zelf met zijn groote raampartij boven den ingang, de brede muurvlakken daaromheen, alles gevat tusschen de dubbele voorspringende rondingen boven de balkons, is een weloverwogen compositie. Inmiddels staat deze gevelecompositie op zich zelf: zij vertoont weinig rationeele samenhang met ruimten die achter deze gevels zijn gelegen.

De zijgevels langs de Kostverlorenvaart en den Postjesweg vormen in aansluiting met den voorgevel de voornaamste elementen van het uiterlijk van dit gebouw. De zijgevels zijn in streng rythmische verdeling gehouden, waarbij een horizontaal accent zacht domineert en zodoende het gebouw zijn gestreken vorm geeft. Tegenover de levendige en door de kanteelvormige versiering verrijkte bovenste afsluiting van den hoofdgevel doet de strakke lijn van het simpele boeiboord langs de zijgevels wat armoedig aan. Zij geeft zelfs den indruk van provisorisch zoo behandeld te zijn, hetgeen intusschen niet de bedoeling was.

De geknikte achtergevel is als één geheel beschouwd zonder bijzondere accentuering van de middenas van het gebouw waartoe, zooals men uit den plattegrond kan zien, misschien wel eenige aanleiding bestond. Inmiddels lijkt ons de gekozen oplossing, om den door veel glas doorbroken achtergevel als één geheel tusschen de massieve sluitmuren der zijgevels te klemmen zeer geslaagd. Zij ligt ook geheel in den zoo duidelijk geprononceerden opzet om dit omvangrijke bouwwerk op te bouwen als één geheel uit enkele groot gehouden, goed met elkaar harmonieerende fragmenten. In dit streven is men, naar onze meening echter niet geheel bevredigend geslaagd. Het gedeelte van den achtergevel met het hooge leien dak harmonieert niet goed met de aansluitende deelen van het gebouw. Het samengaan van een dakafsluiting en een afsluiting door een plat aan eenzelfde gebouw, is een opgaaf die maar zelden tot een volkomen bevredigende oplossing komt. Er is tusschen een huis met een dak en een huis zonder dak niet alleen verschil in vorm maar verschil in karakter. Dat verschil is fundamenteel. Ruskin vond in dat verschil het karakteronderscheid tusschen de bouwkunst van het Noorden en de bouwkunst van het Zuiden. En al kunnen tegengestelde karakters elkaar tot een harmonische eenheid aanvullen, veelvuldiger zien we in hun samenwerken conflicten ontstaan. Dat geldt ook in de bouwkunst. Het is verstandig zich niet onnoodig aan het verwerken van dergelijke ingewikkelde problemen te wagen. De doorsnede tekening A-B, van het bouwwerk welke

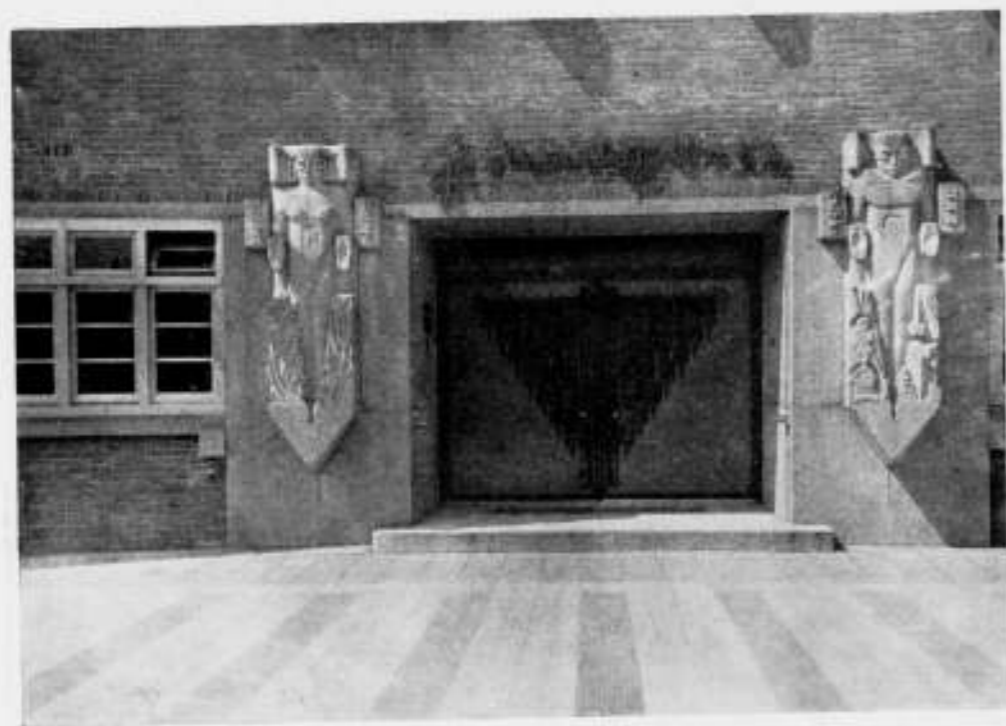
HOOFDGEVEL.

ZIJ- EN ACHTERGEVEL.
4^e AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM. (BUREAU STADSARCHITECT AMSTERDAM).

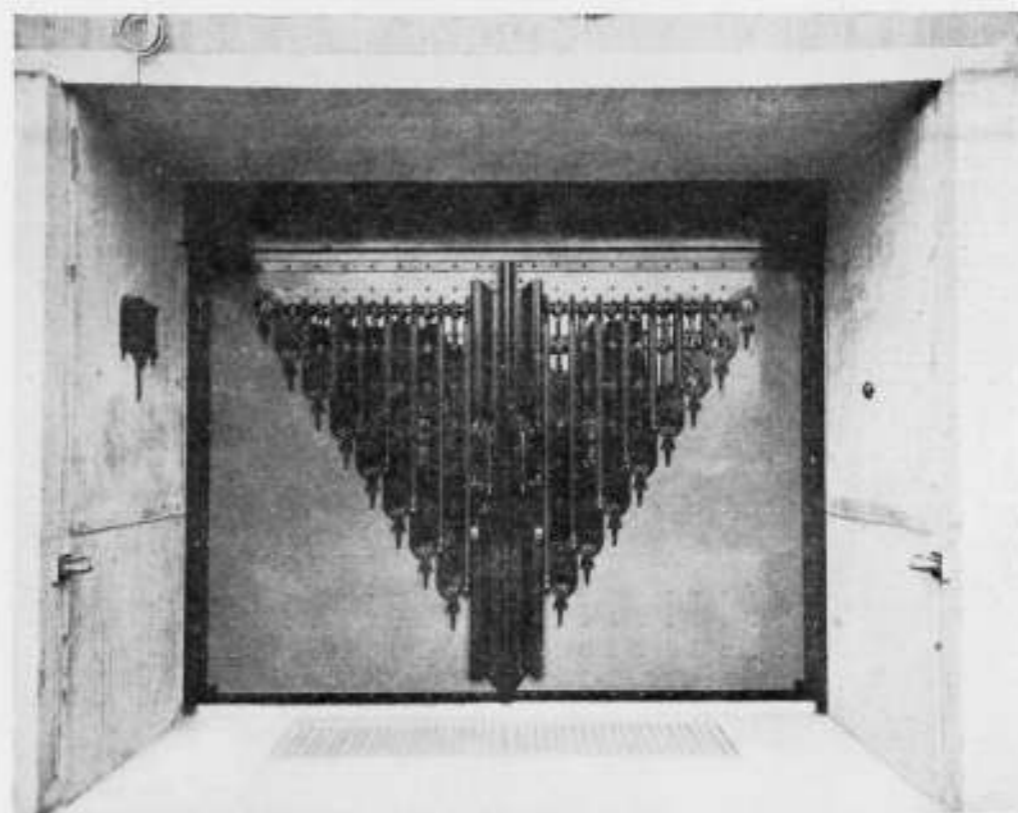
ACHTERGEVEL EN ZIJGEVEL.

FRAGMENT VAN DEN HOOFDGEVEL.
4e AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM. (BUREAU STADSARCHITECT AMSTERDAM).

HOOFDTRAP.

HOOFDDEUR.
4e AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM. (BUREAU STADSARCHITECT TE AMSTERDAM).

wij hierbij reproduceren heeft den indruk dat ook hier bij dit bouwwerk het conflict ontgaan had kunnen worden.

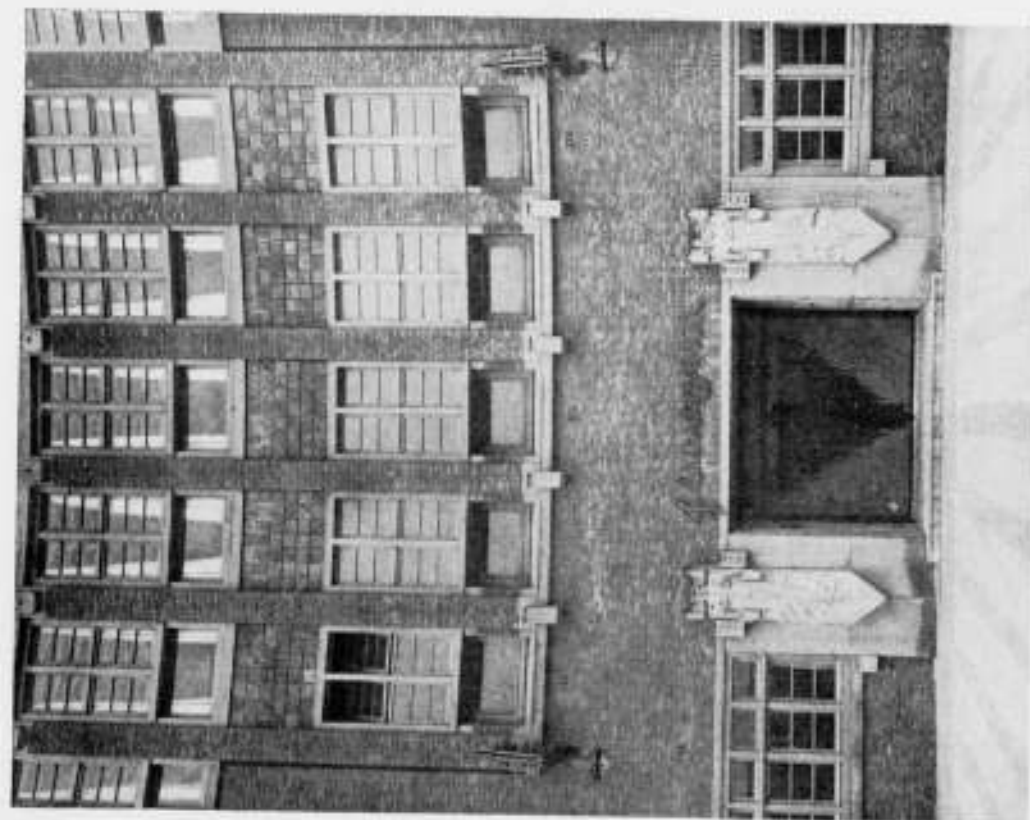
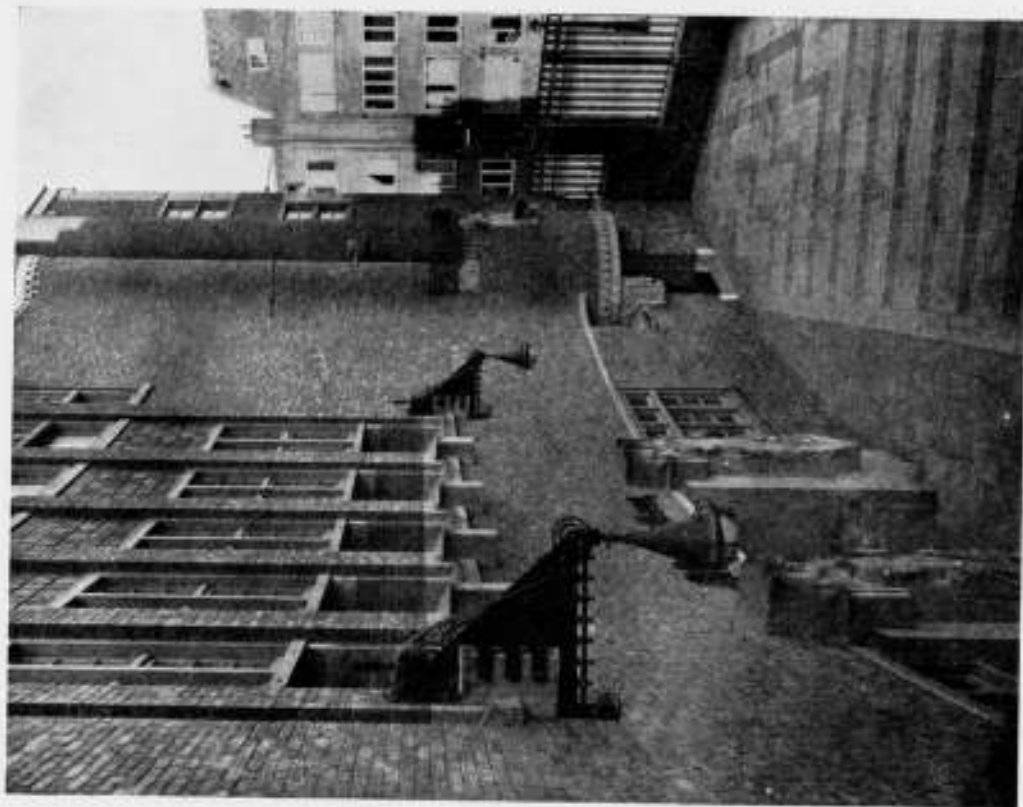
Behalve door zijn imponerende eigenschappen is dit bouwwerk nog aantrekkelijk door zijn vormverfijning. Wij bedoelen hiermede niet de versiering in het detail in engeren zin, die, wij kunnen dit terloops constateeren, fraai verzorgd is, en wij wijzen daarbij in het bijzonder op het mooie smeedwerk aan de hoofddeur en aan de lantaarns die ook op de hierbijgaande afbeeldingen zichtbaar zijn. De beteekenis van de bedoelde vormverfijning is alleen begrijpelijk voor de deskundigen, voor de architecten die zelf haak en driehoek hanteerend, bij ervaring weten hoe moeilijk het is en hoe moeizaam tevens, bouwkunstige vormen, ontstaan door bouwkunstig denken en voelen en gelonden aan technische eischen, zoodanig te maken dat alle ruwheid, alle nietszeggendheid, alle banale onbeduidendheid zonder opzet of moedwil, daaruit is verdwenen; en deze vormverfijning door te voeren aan alle deelen van het bouwwerk, niet alleen aan ramen, deuren, trappen, maar ook aan de gemetselde vlakke muren zelf en hare verticale en horizontale beëindigingen. Het is deze eigenschap die het architectonische kunstwerk verheft boven de bouwkundige makelij, die uit handen van niet-bevoegden komt, ook al zijn zij architect.

Deze eigenschap is voor het bouwwerk doorgaans van meer beteekenis dan originaliteit in vormgeving, waarnaar zoo vaak, meer dan naar vormverfijning wordt gestreefd.

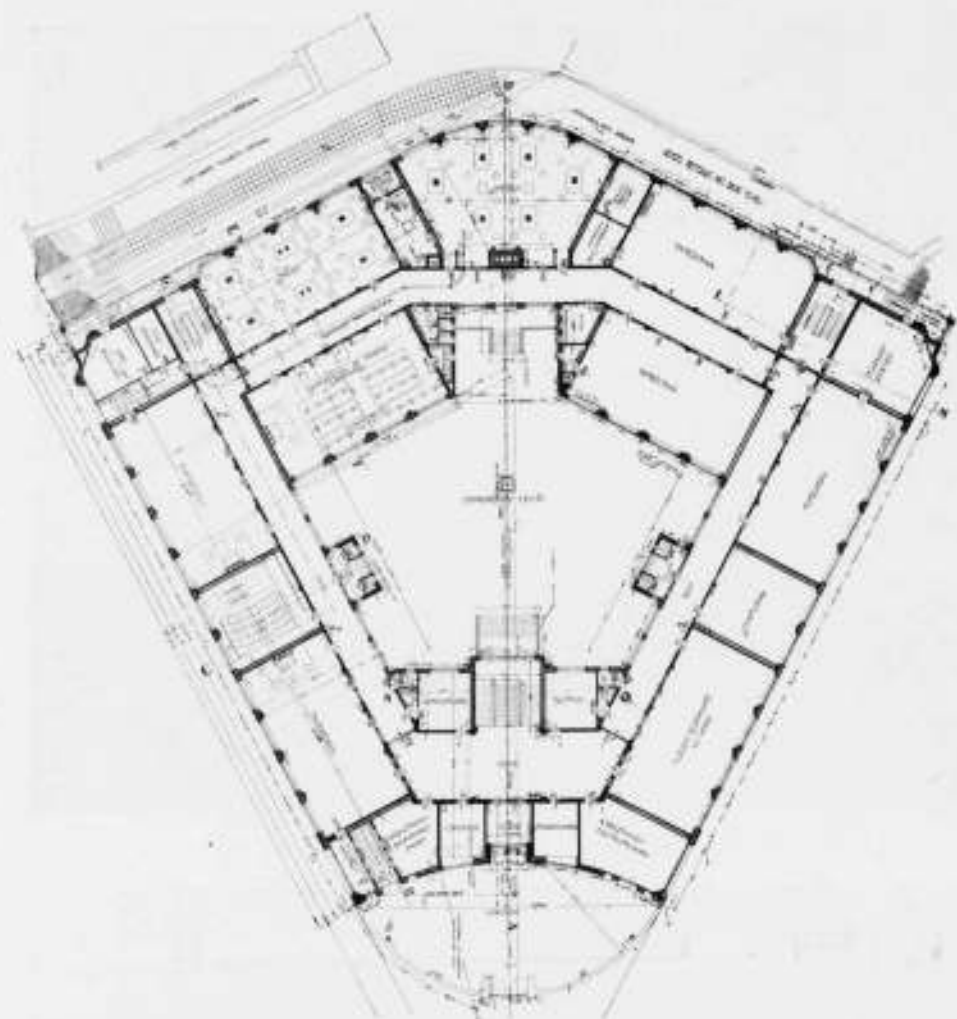
Het gebouw van de 4e Ambachtschool bevat zoowel in opzet als in detaillering niets origineels. Dit is geheel begrijpelijk als men aan het origineele in hooge mate het persoonlijke toekent. Inmiddels vervalt gelukkig met het gemis aan originaliteit aan een bouwwerk niet tegelijkertijd het eigen karakter dat ontstaan kan door zich toe te leggen op de vormverfijning. Het zich hierop toeleggen is voor een bureau als dat van den Stadsarchitect van Amsterdam aangewezen. En het voortdurende streven sinds een tiental jaren van dit bureau naar een weloverwogen vormverfijning heeft geleid tot bouwwerken van een gave architectuur, die veel vergoedt van het gemis wat persoonlijke scheppingskracht in kunstwerken kan geven.

Te voren is reeds de degelijkheid genoemd die het bouwwerk toont. Het lijkt ons gewenscht aan dit punt onze aandacht te wijden, omdat het voor het beoordeelen van dit bouwwerk van beteekenis is. Het zijn niet alleen leken maar zelfs architecten geweest die hun bevreemding hebben uitgesproken over de, vermeende, overdrevenheid van ruimtverdeeling in dit gebouw en de keuze der materialen. Intuschen denke men zich in in de bevolking van deze school. Een elfhonderd jonge klantjes wien de niet bepaald zachtzinnige ambachten van timmeren, smeden en bankwerken moeten worden bijgebracht, gaan dagelijks door de gangen, door de deuren, langs de trappen, door de lokalen van dit gebouw. Dat bij zulk een schoolbevolking de keuze valt op de duurzame soorten steen en hout is begrijpelijk en geheel evenredig aan de gestelde eischen. En dat men in zulk een gebouw gangen projecteert van 3 Meter breedte en portalen van 6 Meter breedte is even logisch als weldoordacht. Het is het welbegrepen belang de indeeling van zulk een school zoo ruim en royaal te maken en de materialen zoo duurzaam mogelijk te kiezen, om daar tegenover de bewerking dier materialen zoo eenvoudige en zoo karakteristiek mogelijk te doen zijn. Dit is een moderne bouwkundige opgaaf in wezen modern oplossen. De eenvoud van materiaalbehandeling is door het geheele inwendige van het gebouw doorgevoerd, als goed specimen daarvan wijzen wij op de hoofdtrap die hierbij is afgebeeld waarbij echter de zeer fraaie kleuren van de verf — in het geheele gebouw zijn deze van een verrassende werking — niet mede spreken.

Dat aan dit gebouw, waar voor den arbeid wordt opgeleid, het handwerk op zinnelijke wijze in den sculpturalen tooi werd opgenomen, ligt voor de hand. Het werk is van den beeldhouwer Hildo Krop; vooral de beelden naast den hoofdingang zijn fraai van styleering.

FRAGMENTEN VAN DEN HOOFDGEVEL.
(BUREAU VAN DEN STADSARCHITECT TE AMSTERDAM).
4e AMBACHTSSCHOOL, TE AMSTERDAM.

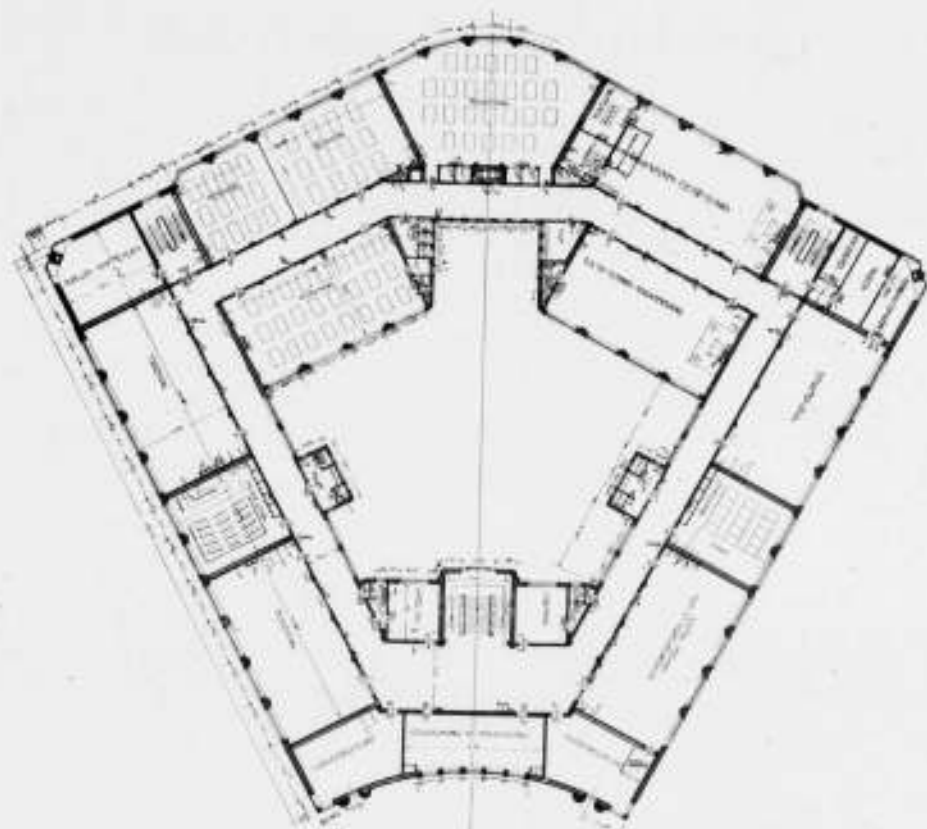

PLAN VAN DEN BEGANEN GROND VAN DE 4e AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM.

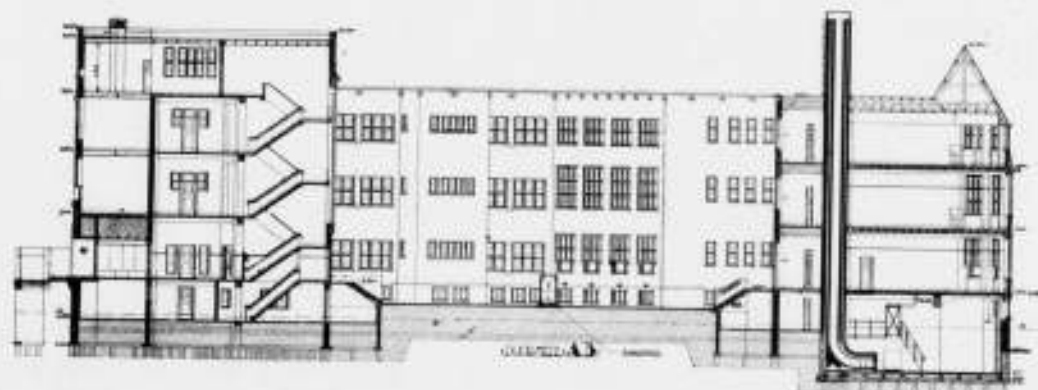
De indeeling van het gebouw is uit de hierbij afgebeelde plattegronden gemakkelijk te overzien. Zij is streng symmetrisch en is geheel voortgevoerd uit het programma van eischen die het onderwijs van dergelijke scholen stelt. Naar de definitie van Ostendorf van het ontwerpen: „Für ein gegebenes Bauprogramm die den Wesen nach einfachste Erscheinungsform finden“, is dit plan waarbij alle lokalen rond den ringgang zijn geprojecteerd, de „einfachste Erscheinungsform“.

We noteeren ten slotte dat het bouwwerk tot stand is gekomen onder leiding van het bureau van den stadsarchitect van Amsterdam, den heer Ir. A. J. Hulshoff en dat de heer A. J. Westerman, destijds als architect aan dit bureau verbonden, het ontwerp maakte voor de gevels.

J. P. M.

PLAN VAN DE 1e VERDIEPING.

DOORSNEDR. TEEKENING.

GEVELTEKENING.
4e AMBACHTSSCHOOL TE AMSTERDAM.

ROTTERDAMSCH E POST XIII.

Nu van onze kostelijke twintigste eeuw meer dan een vierde gedeelte verstreken is, zal dan toch eindelijk ook Rotterdam een „welstandsbeplating” rijk worden, althans wanneer, en hiernaan valt nauwelijks te twijfelen, het daartoe strekkend voorstel van Burgemeester en Wethouders door den gemeenteraad zal worden aangenomen.

Zal door deze aanvulling van onze Bouw- en Woonverordening veel ten goede veranderen?

Ziehier een vraag waarop slechts de toekomst antwoord zal kunnen geven.

In onze stad, waar de Gemeente een vrijwel onbedreigd monopolie voert op de grondmarkt en waar men alzoo bij het bouwen in de nieuwere wijken reeds lang en bijna zonder uitzondering was aangewezen op de in de grondverkoopvoorwaarden opgenomen welstandselansule, kan de thans voorgestelde algemeene welstandsbeplating slechts voor veranderingen in de reeds bestaande stadsgedeelten haren invloed doen gevoelen.

Toch is er, ook met deze niet geringe beperking voor oogen, alleszins voldoende reden het nieuwe voorstel van groot belang voor onze stad te achten.

De erkenning van de moeilijke taak der Overheid, om evengoed als b.v. nachtrumoer en overdag kleedjes kloppen ook het verknoeien van het stadsaspect tegen te gaan, is blijkbaar aan ons veelgeplagd stadsbestuur niet al te licht gevallen. Het voorstel is een antwoord, na ruim vijf en een half jaar, op een door den gemeenteraad aangenomen motie van Dr. van Ravesteyn.

Op markante punten van de stad zijn, ook na die motie, gebouwen verzezen, die, zacht gezegd, onzen tijd noch onze stad passen, nieuwe illustraties alzoo van het recht der gemeenschap om te eischen dat kapitaal, aan het uiterlijk van gebouwen besteed, zoo goed mogelijk worde besteed, het recht althans om te verbieden dat gebouwen, zooals de voorgestelde beplating het uitdrukt: „uit een oogpunt van welstand aanstoot geven”.

Deze laatste woorden zijn overgenomen uit de Hilversumse bouwverordening en moeten gebleken zijn uit een juridisch oogpunt onaanvechtbaar te zijn.

Uit een aesthetisch oogpunt lijken zij vrij zwak, doch ook met dit halve ei kan men o.i. tevreden zijn.

Een welstandsbeplating, hoe ook geredigeerd, is nu eenmaal niet veel meer dan een wiesmes om onkruid te weren, orchydeën der bouwkunst zijn geenszins bij verordening in het leven te roepen.

Veel meer dan in de bewoordingen, ligt de kracht eener welstandsbeplating in de toepassing.

Juist omtrent de toepassing echter zijn wij niet geheel gerust. Slaan wij het oog op het vele onkruid dat in de nieuwere wijken van Rotterdam is blijven staan onder vigeur van de ambtenaren, die met de toepassing der welstandsvoorwaarden voor gemeentegrond waren belast, dan vreezen wij, dat wij de vraag of een algemeene welstandsbeplating veel ten goede veranderen zal, wellicht ook in de toekomst slechts in negatieven zin zullen kunnen beantwoorden. Want, volgens de plannen van Burgemeester en Wethouders zal de toepassing op dezelfde wijze blijven geschieden als tot heden bij de bouwgrondverkoopelansule het geval was. Uitsluitend ambtenaren van de betrokken diensten zullen omtrent de plannen adviseeren.

Een bij het voorstel aangekondigde, nieuw te benoemen „adviescommissie” is, wat de basis van het stadsschoon betreft, niet veel meer dan een wassen neus, die den verkeerden kant uitwijst, deze commissie zal namelijk alleen in hooger beroep nog kunnen toelaten, hetgeen eventueel door de ambtenaren der betrokken diensten geweigerd is, zij kan echter nooit afkeuren wat eenmaal door dezen gepasseerd is.

De volle zorg voor het stadsbeeld blijft alzoo berusten op het verantwoordelijkheidsgevoel van enkele ambtenaar-architecten.

Nu is het allerminst onze bedoeling in dit verband ook maar iets te zeggen ten nadeele van de tegenwoordige functionarissen, hetzij wat karakter, bekwaamheid of werkkraft betreft. Onze ongerustheid, die blijkens de feiten reden van bestaan heeft, betreft het systeem.

„Het is gemakkelijker”, zegt het gevlengeld woord van een oud-wethouder, „een verkeerd geslagen heipaal, dan een verkeerd geplaatst ambtenaar te verwijderen.”

Hoeveel schade, ergernis en misverstand kan niet een enkel moegevochten, gesedillioneerd of vreesachtig ambtenaar berokkenen! Deze mogelijkheid moest voorkomen kunnen worden. De hoofden van dienst missen nu eenmaal de aesthetische bevoegdheid tot ingrijpen.

Een schoonheidscommissie heeft hiertegen een natuurlijk correctief. Zijn de leden niet actief genoeg of toonen zij gebrek aan gezond verstand, dan worden ze niet herbenoemd. Het moet mogelijk zijn ook ten opzichte der ambtenaren een dergelijk correctief te treffen.

Eén ding verheugt ons, er is in het voorstel gelukkig geen sprake van „Bauberatung”.

„Bauberatung” steunt het onkruid en ontnemt de levenskracht aan de planten die bloemen kunnen voortbrengen.

Dezelfde commissie voor de volkshuisvesting, die blijkens de toelichting tot het voorstel, van het instellen eener schoonheidscommissie het ontstaan van „een soort uniformiteit” vreesst, verwacht de beste resultaten door „onderhands eenige hulp te verschaffen ten aanzien van de gevel-architectuur.”

Dit is wederom Rotterdam op z'n smalst; of de volkshuisvesting door een dergelijk advies gediend wordt, betwijfelen wij, doch de z.g. gevelarchitectuur” wordt langs den aangegeven weg zonder eenigen twijfel ten grave gedragen.

Gelukkig hebben Burgemeester en Wethouders dit verderfelijk advies dan ook terzijde gelegd.

PERISCOPIUS.

VERSLAG EXCURSIE KRING HILVERSUM.

Op Zaterdag 19 Juni werd door den Kring Hilversum een excursie gehouden naar Bussum, om aldaar vier nieuwe kerken te bezichtigen. Op de plaats van bijeenkomst bleken ongeveer 20 personen aanwezig te zijn, waaronder eenige introducees, en begaf men zich gezamenlijk allereerst naar de R. K. Kerk aan de Brinklaan.

De architect dier kerk, de Heer Jos. Cuypers was persoonlijk aanwezig en gaf ons op de zoo bekende joviale wijze een omschrijving van deze kerk die in zeer moeilijken tijd gebouwd werd.

De aanwezigen waren het er allen over eens dat het interieur een prachtig stuk baksteen metselwerk te zien gaf, en dat van dit interieur zeer zeker een mystieken invloed op den bezoeker uitgaat. Deze stemming zal nog verhoogd worden, indien de verschillende kapellen worden voltooid, met glas in lood en schilderwerk, zooals reeds nu bij een der kapellen, die onder samenwerking met Jean Collette werd afgemaakt, zeer duidelijk bleek.

Nadat door den voorzitter dank was betuigd aan den Heer Cuypers voor zijne welwillende leiding, en de gevoelens van eerbied voor het geziene aan hem waren vertolkt, trok men naar de Gereformeerde kerk, gebouwd door den architect Tjeerd Kuipers te Bussum, die schuin tegenover de vorige kerk gelegen is.

De Heer Tjeerd Kuipers, die ons ook persoonlijk had willen rondleiden, maar ter elfder ure verhinderd was, liet zich vervangen door zijn zoon, die ons alle gewenschte inlichtingen gaf.

Alhoewel het verschil in opvatting tusschen dit gebouw en het vorige, een verschil dat ten nauwste met den dienst samenhangt, zeer in het oog loopend was, en de Protestantse Kerk allereerst een weinig kil aandeel, werd ook hier de stemming toch terug gevonden, en was dan ook de voorzitter de tolk der aanwezigen, toen hij

den zoon van den architect dank bracht voor zijne welwillendheid, en hoopte dat nog vele kerken door den Heer Tj. K. zouden worden gebouwd met zoo goed resultaat.

Men begaf zich nu op pad naar de kerk der Vereeniging tot Evangelisatie gebouwd door den architect Rueter te Blaricum. De Heer Rueter was zelf aanwezig en sloot het kerkgebouw voor ons open. Door het voorportaal de kerk binnentredend, voelt men direct dat hier iemand aan het woord is geweest met een geheel zelfstandige opvatting, en krijgt men bij nadere bezichtiging eerbied voor dit met weinig middelen tot stand gebrachte bouwwerk. Uit alle details spreekt een groote verzorgdheid, en bemerkt men dat de bouwmeester zich geheel gegeven heeft om een dergelijk resultaat te bereiken. In aanmerking nemende, het zeer moeilijke bouwterrein, mag hier wel gesproken worden van een bijzonder geslaagd geheel.

Op het programma stond nu nog de bezichtiging van het Jengdkerkje waar architect Rueter ons laat zien hoe van een zeer eenvoudig schoollokaal een aantrekkelijk geheel verkregen kan worden, door toepassing van goede verhoudingen en vormen.

Toen dan ook de voorzitter den Heer Rueter eenige woorden van dank toesprak en hem er op wees, dat al was zijn arbeid moeilijk geweest, al had men hem ook (hier voorn. de Schoonheidscommissie) groote moeilijkheden in den weg gelegd, het resultaat hem in het gelijk had gesteld, en dat de appreciatie van zijn collega's hier aanwezig voor hem toch zeker een aansporing moest zijn om op den ingeslagen weg voort te gaan, en zich niet te laten ontmoedigen, toen bleek uit het applaus dat hij aller tolk was geweest.

De Heer Hamers mede-bestuurslid van den kring, nam toen nog even het woord. Hij herinnerde er aan dat de kerk in elk dorps- en stadsbeeld een zeer voorname plaats inneemt, en voor hem in de aanpassing aan dat beeld een zeer groote bekoring lag.

Hij had van het uitwendige der bezichtigde kerken schetsen gemaakt en bood aan ieder der betrokken architecten als herinnering aan dezen middag een der schetsen aan.

Nadat de Heeren Cuypers en Rueter eenige woorden van dank hadden gesproken, bleef men nog genoegelijk eenigen tijd bijeen, en bleek dat dergelijke excursies zeer op prijs werden gesteld, en niet alleen de gezelligheid onder de leden van een kring ten beste komen, maar tevens zeer nuttig zijn, daar men op die wijze elkanders werk leert kennen en leert apprecieeren.

E. V.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

The Society of Architects.

Wij ontvingen een eenvoudig, echt op 'n Engelsch verzorgd, vriendelijk boekje, dat in korte trekken de geschiedenis weergeeft van de Society of Architects, die, in 1884 gesticht door een 200-tal Associates van de R. I. B. A., die tevergeefs een poging hadden gedaan om stemrecht te krijgen voor hun groep, in 1925 in de R. I. B. A. werd opgenomen.

Na 41 jaar zijn dus de afgedwaalde lammetjes weer bij de groote kudde teruggekomen. Inmiddels blijkt uit dit boekje dat de Society een kort maar een werkzaam en voor de vakbeoefening van den architect nuttig besteed leven heeft gehad. Zij had een eigen gebouw op Bedford Square, een typisch Londensch huis, met deftige plafonds en schoorsteen. Het is opvallend, dat wij, de geschiedenis van deze Engelsche Architecten vereeniging lezend, bij menige passage denken aan gebeurtenissen en toestanden in den B. N. A. Tout comme chez nous. Niet alles ging altijd op rolletjes, maar de Secretaris Mr. Butler, die van 1918 tot 1925 in functie was, roert deze moeilijkheden slechts aan met een zacht en beminlijk oordeel.

Als bestuurders van den B. N. A. in later jaren de decepties in hun zittingsjaren overdenken zullen, dan is het wellicht louterend in stille uren het levensbericht te lezen van deze verdwenen architectenorganisatie, waarvan alle golvingen van den levensstrijd thans tot rust zijn vergleden.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Reisherinneringen uit Frankrijk, door Ir. J. Van der Linden. — De afschaffing van den Bouwborgtocht, door E. Rosenboom. — Riool-bemaling en het droogleggen van houten Fundeeringen, door Pl. van den Berg. — Prof. R. N. Roland Holst, Hoogleraar-Directeur van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

BESTUURSVERGADERING. De eerstvolgende bestuursvergadering van den B. N. A. zal plaats vinden op Dinsdag 20 Juli a. s. in het Bureau van den B. N. A.

KORT VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP 3 JULI 1926. De vergadering werd bezocht door 39 leden. Van het Bestuur waren aanwezig de heeren P. G. Baskens, Dr. D. F. Slothouwer, E. J. Kuipers, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, J. C. Meischke. De Voorzitter belichtte in zijn openingsrede het groote belang van een eendrachtig samenwerken van de leden van den B.N.A. De verschillende gezichtspunten van waaruit men de verhoudingen, waarin een architect bij de uitoefening van zijn beroep tegenover andere groepen in de samenleving, kan zien, maken een intensief onderling overleg ten zeerste noodig.

De notulen van de vorige vergadering worden voorgelezen, goedgekeurd en gearresteerd. De Voorzitter deelt mede dat sinds de vorige vergadering als lid van den B.N.A. zijn toegelaten de heeren: C. G. Engelfriet te Utrecht, Nic. Molenaar Jr. te Den Haag, L. C. v. d. Vlugt te Rotterdam, A. Nieuwpoort te Slidrecht, Ir. H. T. Zwiers te Haarlem en J. C. van Oyen te Semarang; Aspirant-lid zijn geworden de heeren H. W. van Boven te Kijkduin en A. C. Stoffels te Den Haag.

De heeren Engelfriet, Molenaar en Zwiers zijn ter vergadering aanwezig en worden door den Voorzitter met een vriendelijk woord welkom geheeten.

Het Jaarverslag over 1925 wordt goedgekeurd, evenals het finantieele verslag van den Penningmeester. Het rapport door de Commissie van Financien over het beheer der gelden, concludeert tot het verleenen van décharge aan den Penningmeester, onder bijzondere dank voor zijn werk. Den Penningmeester wordt hierna door de vergadering décharge verleend.

De begroting voor 1926 wordt zonder discussie aangenomen, met uitzondering van den post voor het Bouwkundig Weekblad, waarover bij punt 12 van de agenda nader werd gesproken.

Tot lid van het Bestuur werden gekozen de heeren:

E. Verschuyt te Hilversum en H. v. d. Kloot Meyburg te Voorburg, die beide ter vergadering aanwezig, verklaarden hunne benoeming te aanvaarden. Tot leden van de Commissie van Onderzoek werden herkozen, de heeren C. N. v. Goor en B. v. Bilderbeek; tot lid van de Commissie van Onderwijs de heeren H. v. d. Kloot Meyburg, terwijl de heeren Ir. W. K. de Wijs en Ir. W. de Vrind daarvan tot lid werden gekozen. De heer Tjeerd Kuipers werd herkozen als lid van de Commissie van Financien. Tot plaatsvervangende leden van de Commissie der Voordrachten werden gekozen de heeren: A. J. Kropholler, P. Vorkink en Ir. G. C. Bremer, van de Commissie van Voorlichting de heeren: Ir. A. R. Hulshoff, J. W. Hanrath en B. J. Ouëndag. Als lid van de Commissie van Geschillen werden herkozen de heeren: S. de Clercq, H. A. Reus, Ir. H. Thumissen, W. J. Sandhövel en Ir. W. K. de Wijs; in de commissie werd voorts gekozen de heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk.

Tot lid van de Commissie van het Ondersteuningsfonds, in de plaats van den heer H. G. Jansen, die bedankt heeft, werd gekozen de heer J. Herman de Roos.

Aan de orde was de concept-honorarium regeling voor woningbouw. Gebleken is, dat de regeling, zooals deze door de gemeende commissie is ingediend, een resultaat was, na velerlei concessies, door beide partijen gedaan. De commissie zelve acht het onvruchtbaar de besprekingen, naar aanleiding van de bemerkingsen door de ledenvergadering op 17 April gemaakt, te heropenen. Als gevolg hiervan was de aanneming van het concept de eenige oplossing om althans een gereglemeeteerde rechtsverhouding te scheppen tusschen de architecten en woningbouwbesturen.

De regeling werd door de vergadering aangenomen.

De bespreking over de voorstellen van den heer Hamers inzake verandering van het Bouwkundig Weekblad, leidde tot het benoemen van een commissie bestaande uit de heeren Ph. J. Hamers, J. v. Laren, Dr. D. F. Slothouwer, Jac. Wormser en H. Th. Wijdeveld, die zoo spoedig mogelijk voorstellen bij het Bestuur zal indienen.

In verband met de hangende reorganisatie werd besloten geen nieuwe leden in de redactiecommissie te benoemen.

De heeren Dr. Slothouwer en Meischke waren bereid voorloopig aan te blijven.

Het uitgetrokken bedrag voor het Bouwkundig Weekblad, werd met f 500 verhoogd, hetgeen als gevolg heeft dat de Hoofdellijke Omslag per hoofd ongeveer hetzelfde bedrag zal zijn als in 1925.

Over het uitvoeren van particuliere werken van overheidswege vond een uitvoerige discussie plaats. Verschillende sprekers waren van oordeel dat het hier een algemeene zaak gold, die door het Bestuur ernstig en spoedig onder de oogen moest worden gezien. De heer Posthumus Meyjes diende een desbetreffende motie in. Nadat de tekst van deze motie eenige veranderingen had ondergaan en ten slotte door de heeren Posthumus Meyjes, Wijdeveld en Blaauw, zoo juist mogelijk de stemming der vergadering weergevende, was opgesteld, werd zij met algemeene stemmen aangenomen.

Zij luidt als volgt:

„De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A., bijeen in algemeene ledenvergadering te Amsterdam, op 3 Juli 1926, gehoord de discussie over het toenemende streven dat zowel van Rijks-, Provincie- als van Gemeente-wege merkbaar is om het arbeidsveld van den particulieren architect meer en meer te verkleinen, keurt zulks ten sterkste af, acht het noodzakelijk dat de beste krachten onder de particuliere architecten bij den overheidsbouw of door de overheid gefinancierden of gesubsidieerden bouw worden betrokken, meer dan zulks tot heden toe het geval is en gaat over tot de orde van den dag.”

Inzake de bijzondere architectenverenigingen, vereenigde de vergadering zich met de conclusie van het praeadvies van het Bestuur, waarin wordt geconstateerd dat de nieuw opgerichte Christelijke Vereeniging van Architecten volgens hare Statuten als een vak-vereeniging van architecten is te beschouwen, zoodat het lidmaatschap ervan krachtens de statuten van den B. N. A., onverenigbaar is met dat van den B. N. A.

Over de gevolgen van de afschaffing van het borgstelsel, bij bindend besluit van den Ned. Aannemersbond besloten, zal een beschouwing van Mr. E. H. P. Rosenboom, welke deze op verzoek van het Bestuur heeft geschreven, in het B. W. worden opgenomen.

De vergadering besloot den Kring van Beeldhouwers tot de Constitueerende Vereenigingen, genoemd in de Algemeene Regelen voor Nationale Prijsvragen, toe te laten.

Tot lid en afgevaardigde van den B. N. A. in den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en aanverwante Kunsten werd herkozen de heer E. J. Kuipers.

Bij de rondvraag kwam de prijsvraag van het gebouw van den Volkenbond ter sprake.

De vergadering was van oordeel, dat de reputatie, die onze hedendaagsche bouwkunst in het buitenland geniet, meebrengt, te zorgen dat ons land in deze prijsvraag zeer goed voor den dag zal komen. Daarom werd het Bestuur opgedragen in overleg met het Genootschap „Architectura et Amicitia” de noodige stappen te doen om te verzekeren, dat de beste krachten onder de Ned. Architecten aan deze prijsvraag zullen meedoen. De vergadering vond het wenschelijk, als het Bestuur zich in deze tot de regeering zou wenden.

VITRÉ

REISSCHETS DOOR Mr. J. v. d. LINDEN.

KASTEEL.

REISHERINNERINGEN UIT FRANKRIJK.

De groote, algemeene indruk na een reis, die bouwwerken uit verschillende tijdperken te aanschouwen gaf, is zeer zeker wel het alles omvattende begrip: bouwen.

Steeds was het uitgangspunt het scheppen van een ruimte, hetzij een woonruimte, hetzij een kerk of paleis. De bestemming moge verschillend zijn en daardoor haar stempel op het bouwwerk drukken, maar het begrip bouwen komt toch in alle tijden op zijne eigene wijze tot uitdrukking.

De vroege middeleeuwen met hare groote burchten en poorten vormden een zuivere verdedigingskunst, een tijdperk van de macht van ridders en landheeren over hunne onderhoorigen. Als men dan ook zoo'n burcht aanschouwt, zooals b.v. te Vitré, hoewel niet geheel van zoo vroegen datum, dan komt men onder den indruk van de macht die van zoo'n bouwwerk uitgaat en welke macht het als 't ware mededeelt aan geheel de omgeving. Men behoeft slechts de kleine woningen te zien, die zich bescheiden tegen een onder beschutting der hooge vestingwallen vleien, om ook het groote verschil der bewoners te gevoelen. Maar ook buiten dit machtsgevoel boeit de romantiek, die in dit alles nog voortleeft, ook al staat onze eigen tijd verre van wat als romantiek in die dagen kon gelden. Als men het stadje Vitré doorwandelt tusschen huizen, grijs van den ouderdom, met altijd als een bedreiging en tevens een beschutting, het slot van den landheer daarboven, dan kan men zich wederom verplaatsen in tijden van strijdknechten en ridders met vederbossen getooid, die met al hun ongebreidelde macht en heerschzucht hun medemenschen terroriseerden.

Maar vooral in de avondschemering als de vormen vervagen en alleen de geweldige massa nog spreekt is dit beeld er een van een zeldzame bekoring.

In staat gesteld door de bescherming die de versterkte stad bood aan zijn bewoners, kon men zich toelagen op de stichting van gebouwen van meer blijvende

waarde. Zoo ontstonden de groote kathedralen, de roem van Frankrijk, waarin de Fransche kunst der middeleeuwen haar hoogtepunt bereikt. De kerken getuigen niet alleen van buitengewonen geloofsijver en diepen godsdienstzin, doch ook van grooten burgerzin. Hier dan besteedden allen hunne beste krachten, door dit ideaal werd een ieder geleid. Vandaar dan ook de geweldige afmetingen en de buitengewone rijkdom, die de scheppingen uit den bloeitijd der Gothiek kenmerken, maar welke rijkdom in den laattijd der Gothiek ten koste gaat van het zuivere stijlbegrip.

Een der steden, die naast Chartres een buitengewone aantrekkelijkheid heeft behouden als gothische stad, is zeer zeker Rouaan, waar, naast de verschillende groote kerken, nog vele oud-gothische huizen bewaard zijn gebleven.

Van dit alles vormt de Kathedraal het middelpunt. Prachtig zijn hierbij de nauwe straatjes, op geestige wijze zoo hier en daar tot een pleintje verruimd, die zich rondom de Kathedraal heen scharen. Misschien is het aan deze omstandigheid te danken, dat deze kerk die, wat zuiverheid van stijl betreft, verre ten achter staat bij Chartres of Amiens toch zoo'n zeldzame bekoring heeft.

De opzet is Romaansch uit de 13e eeuw, maar zij werd in 't begin der 16e eeuw pas voltooid. Het plan is het normale type, die driebeukige aanleg met kapellenkruis en op de kruising van schip en transept een kruistoren, wat herinnert aan de Normandische burchten.

Deze kruistoren is zelfs tot een hoogte van 150 Meter uitgegroeid. In het midden der 19e eeuw heeft men n.m.l. hierop ter vervanging van den steenen kruistoren een spits van gegoten ijzer gezet, wat m.i. nu niet zoo gelukkig aandoet.

Toont deze kerk het volontwikkelde gothische plan, in Normandië zelf treft men haast uitsluitend den basilikalen vorm aan, waarbij transept en kooromgang of geheel zijn vervallen of veel bescheidener van afmetingen zijn geworden. Al ontbreken hier ook de groote uitingen zooals elders, toch bekoren hier de fijne school en de fijnheid van het detail. Zoo is de Ancien St. Gilles te Caen een kerkje van zeer bescheiden afmetingen. Het portaal is hier niet van die imponerende grootsheid, maar de zuiverheid van de verhouding en de fijne schaal der versiering maken het toch buitengewoon aantrekkelijk.

Merkwaardig is wel dat de renaissance, hoewel een meer profane kunst, zich het eerst uit in de kerkelijke kunst. Opmerkelijk is het pogen om zich aan te passen bij de bestaande traditie, met name de gothiek. In Caen, aan het koor der St. Pierre vindt men de pinakels vervangen door renaissance balusters, die zich in vorm en uitdrukking volkomen bij den gothischen stijl hebben aangepast.

Een goed bewijs dat twee verschillende bouwtyperen niet met elkaar in strijd behoeven te zijn, levert het portaal van den St. Malo te Dinan. Dit kerkje is in hoofdzaak gothisch van opvatting, maar het portaal verraaft een zuiveren romeinse arcadebouw met pilasterstellingen; zoo ziet men de verschillende bouwstijlen broederlijk naast elkaar en men heeft er vrede mee.

Als men dan na dit alles gezien te hebben, in ons modern Amsterdam is teruggekeerd, dan begint men te twijfelen aan de voortreffelijkheid van eigen tijd en vraagt men zich af, of in vergelijking met den tijd waarin bovengenoemde bouwwerken verrezen, de eeuw waarin wij leven niet armer is geworden aan idealen. En men denkt zich den tijd terug zonder arbeidersbonden, collectieve arbeidsovereenkomsten en stakingen, toen in de gilden de schoonste eigenschappen van meester en leerling samenwerkten, toen een ieder zich gaf aan de schoone plicht; het bouwen ter eere van een groote idee, of ten tijde der renaissance toen men de kunst liefhad ter wille van het schoone, waar ieder zich inleefde in zijn taak en waardoor deze kunstwerken konden ontstaan, die in hun veelheid en verscheidenheid toch zoo'n groote eenheid in zich verbonden hielden.

Ir. J. VAN DER LINDEN.

ROUAAN

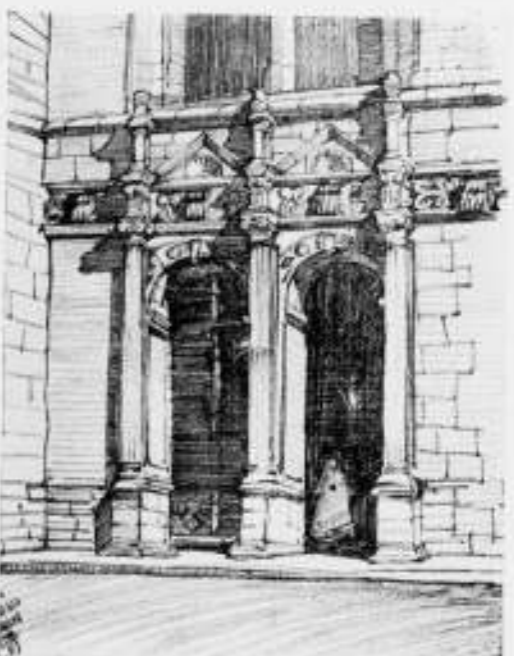
ROUAAN

KATHEDRAAL

KATHEDRAAL

CAEN

DINAN

ST. MALO.

ANCIEN ST. GILLES

REISSCHETSEN DOOR Ir. J. v. d. LINDEN.

DE AFSCHAFFING VAN DEN BOUWBORGTOCHT.

Op 16 Juni j.l. heeft de Nederlandsche Aannemersbond een voorstel van bij het bouwen betrokken partijen gewichtig besluit genomen, door vast te stellen, dat het na 31 December a.s. zijnen leden verboden zal zijn, in te schrijven op werken, waarbij de aanbesteder het stellen van zakelijken of persoonlijken borgtocht eischt.

De Aannemersbond verwacht van dezen maatregel eene verbetering van den tegenwoordigen misstand, dat, mede ingevolge het borgtochtstelsel, vele werken worden opgedragen aan de laagste inschrijvers, zonder rekening te houden met hun vak-kennis en financiële draagkracht, dan wel met de vraag, of het werk behoorlijk voor de inschrijvingsom kan worden uitgevoerd, als gevolg van welken misstand juist de betere elementen onder de aannemers veelal van werk verstoken blijven.

Men kan tegenover deze verwachting enigszins sceptisch gestemd zijn, zoolang tal van leveranciers en geldschietters bereid blijken, den niet over noemenswaard kapitaal beschikkenden aannemer tegen cessie of verpanding van de termijnen der aaneensom in staat te stellen, werken aan te nemen, verre boven zijne financiële en andere capaciteiten.

Ook is te vreezen, dat, niettegenstaande afschaffing van den borgtocht, het laagste inschrijvingscijfer op vele aanbesteders nog zulk een aantrekkingskracht zal blijven oefenen, dat zij niettemin bereid zullen zijn, over de onmiskenbare bezwaren heen te stappen, te eerder, wanneer het werk wordt uitgevoerd onder directie van een architect, wiens taak het volgens den opdrachtgever juist is, te zorgen, dat de aannemer prima werk levert, ook al is zijn inschrijvingscijfer kennelijk belangrijk te laag.

Dat echter ook het meest nauwgezette toezicht van den architect onder dergelijke omstandigheden geknoei niet vermag te voorkomen, behoeft hier ter plaatse zeker niet nader te worden betoogd.

Wanneer dus de verwachting, door den Aannemersbond aan zijn voormeld besluit geknoopt, wordt verwezenlijkt, en de betere aannemers daardoor weder meer tot hun recht zullen komen, dan kan zulks door de architecten slechts worden toegejuicht. Ook den aanbesteders, die geneigd zijn, de zuinigheid boven de wijsheid te stellen, kan dit resultaat slechts ten goede komen.

Niettemin bestaat er aanleiding, nategaan, of tegenover deze lichtzijde ook schaduwzijden staan, die haar wellicht overtreffen. Daarbij dient onderscheid te worden gemaakt, of in het bestek de AV dan wel de AAV, de twee in de praktijk meest voorkomende gevallen, van toepassing zijn verklaard.

De borgtocht der AV heeft eene dubbele functie. Eenerzijds dient hij, om den aanbesteder zooveel mogelijk zekerheid te verschaffen, dat hij de van den aannemer bedongen praestatie ook voor het overeengekomen bedrag zal ontvangen, anderzijds echter, om bij het ingebreke blijven of overlijden van den aannemer de voltooiing van het werk met zoo min mogelijk tijdverlies gepaard te doen gaan, door den aanbesteder van den aanvang af een of twee reserve aannemers ter beschikking te stellen, die gehouden zijn, op eerste aanmaning de opengevallen aannemersplaats te bezetten.

De borgtocht der AAV heeft deze dubbele functie niet, doch is zuiver borgtocht, zekerheid voor de nakoming der door den aannemer tegenover den aanbesteder aangegane verplichtingen.

Bovendien heeft laatstgemelde borgtocht in hoofdzaak alleen belang voor het eerste stadium van het werk, — zulks in verband met § 2 sub 3 der AAV — in welk stadium aan den borgtocht gewoonlijk minder behoefte wordt gevoeld.

Voor zoover de borgtocht zuiver zekerheid is, brengt het vervallen van dit instituut geen overwegend nadeel voor den aanbesteder met zich, mits de betalings-termijnen behoorlijk geregeld zijn, zoodat ten allen tijde het niet-opeisbare bedrag der aaneensom voldoende is, om de kosten van voltooiing, met eene zekere veiligheidsmarge voor bijkomende kosten en schade, daaruit te bestrijden.

Aan deze regeling zullen de architecten derhalve, nog meer dan tot dusver, hunne bijzondere aandacht moeten schenken. Voor de aannemers behoeft dit geen bezwaar te zijn, nu, dank zij de afschaffing van den borgtocht, eene stijging van het gehalte der inschrijvers, in het bijzonder bezien vanuit financieel oogpunt, wordt verwacht.

Het verdwijnen van de persoonlijke borgen in hunne functie van reserve aannemers zal in vele gevallen aanleiding kunnen geven tot eene verzwaring van de taak van den architect, immers, kon hij tot dusver bij ingebreke blijven van den aannemer volstaan met het oproepen der borgen tot overneming van het werk, in de toekomst zal hij maatregelen moeten treffen tot herbesteding of verdere uitvoering in eigen beheer. Het is billijk, dat hij voor dien extra arbeid eene verhooging van zijn honorarium ontvangt, welke verhooging dus een schade-factor voor den aanbesteder vormt. Indien echter, als hierboven aangeduid, bij de vaststelling der betalings-termijnen eene behoorlijke veiligheidsmarge in acht is genomen, behoeft de opdrachtgever uit dezen hoofde geen schade te duchten.

Nu de borgtocht vervalt, zal het noodig zijn, in de bestekken, die de AV of AAV van toepassing verklaren, eene clausule op te nemen, waarbij de eis van borgstelling van die toepasselijkverklaring wordt uitgezonderd. Hierdoor zullen de bepalingen der AV of AAV, betrekking hebbende op den borgtocht, of waarin van borgtocht sprake is, automatisch wegvallen, resp. wijziging ondergaan. Overigens is de rechtsverhouding tusschen aanbesteder en aannemer in de AV — en in mindere mate ook in de AAV — ook na de verdwijning van den borgtocht nog zoodanig geregeld, dat de belangen van den opdrachtgever als voldoende gewaarborgd mogen worden beschouwd. Mocht bij de aanstaande herziening der AV hierin wijziging komen, dan zal alsnog overwogen moeten worden, of die belangen langs anderen weg beveiligd kunnen worden.

Alles bijeen genomen bestaat er voor de architecten dan ook aanleiding, om met belangstelling de resultaten van den nieuwen koers gade te slaan, en, voor zoover vereischt, hunne medewerking tot het wegslagen van deze poging tot verbetering van misstanden op aannemingsgebied te verleenen.

E. ROSENBOOM.

RIOOL-BEMALING EN HET DROOGLEGGEN VAN HOUTEN FUNDEERINGEN.

In het gemeenteraadsverslag van Gouda, voorkomende in de N. R. C. van 19 Mei, lezen we, dat Burg. en Weth. in verband met de geruchten, dat tengevolge van riool-bemaling het grondwater was weggepompt en de fundamenteen van verschillende gebouwen droog lagen, reeds een onderzoek hebben doen instellen.

In hetzelfde verslag lezen we, dat een der Raadsleden meende, dat het dalen van het grondwater veroorzaakt werd, doordat de riolen 20 c.M. hooger waren gelegd dan oorspronkelijk de bedoeling was. De aansluitingen van zij-riolen moesten daardoor door de zijwanden inplaats van door de kruin van het riool worden aangebracht.

De Weth. van publieke werken verklaarde daartegenover, dat het hoofdriool hooger ligt dan geprojecteerd werd, is een gunstige omstandigheid, omdat het afmalen van het grondwater daardoor tegengegaan wordt.

Daar dit vraagstuk voor architecten van groot belang is, is het m.i. nuttig, dat het in het orgaan van den B.N.A. besproken wordt.

Verschillende omstandigheden brachten mij er toe een speciale studie van het riooleering-vraagstuk te maken. Het ligt m.i. dan ook op mijn weg in het orgaan van den B.N.A., mijn opvattingen in deze tenbeste te geven, echter met de wetenschap, dat er vele voetangels en klemmen liggen op dit terrein.

De Weth. van publieke werken van Gouda zegt m.i. terecht: „*Dat het hoofdriool hooger ligt dan geprojecteerd werd, is een gunstige omstandigheid, omdat het afmalen van het grondwater daardoor tegengegaan wordt.*”

Was het riool nog hooger gelegd, dan waren er misschien in 't geheel geen klachten over het wegmaken van het grondwater.

Of de aansluitingen door de kruin of door de zijwanden van het riool plaats hebben, maakt geen verschil, omdat niet eene verbinding aan beton-riolen waterdicht is of blijft. Zelfs de onderlinge verbindingen van de rioolbuizen zijn niet waterdicht te houden, omdat de riolen altijd ongelijkmatig zakken. Over het algemeen is dit geen bezwaar, indien er maar geen fijn zand in de riolen kan komen, doordat zij omgeven zijn met een klei- of veenachtige laag grond.

Door het niet waterdicht zijn van de verbindingen der rioolbuizen, zal het grondwater den stand innemen van den waterstand in de riolen. Het spreekt dus vanzelf, dat wanneer de gebouwen op houten funderingen rusten de waterstand in de riolen niet lager mag zijn, dan de bovenkant van de houten funderingen.

Ontwerpers van rioleeringen worden daardoor dikwijls voor moeilijke vraagstukken geplaatst, vooral, omdat onder wetenschappelijk gevormde technici de meening veelal voorzit, dat door een groote stroomsnelheid in de riolen vervuiling van de riolen kan voorkomen worden.

Ontegengesteld zal bij groote stroomsnelheid veel vuil worden medegevoerd, maar om een groote stroomsnelheid te bereiken bij droogweerafvoer, moet de helling groot en het riool niet wijd zijn en beide hebben hun bezwaren.

Sterke helling van de riolen heeft juist in gevallen, waar de gebouwen op ondiepe paalfunderingen staan groote bezwaren, omdat de riolen waar ze diep moeten liggen om de gewenschte helling te verkrijgen, lager komen te liggen dan de houten funderingen.

In dergelijke gevallen kan men m.i. beter de riolen met een zeer geringe helling leggen, maar dan moeten ze zeer wijd zijn om bij stortbuizen voldoende te kunnen afvoeren. De riolen moeten dan als het ware een overdekt kanaal vormen, waardoor met een zeer gering verhang een groote hoeveelheid water kan worden afgevoerd.

Wijde riolen hebben bovendien het voordeel, dat zij bij buitengewone stortbuizen veel water kunnen bergen.

Het bezwaar, dat in dergelijke riolen geen vuil wordt medegevoerd, omdat de stroomsnelheid te gering is, is niet zoo groot, omdat wijde riolen veel vaste stoffen kunnen bergen, voordat zij schoongemaakt behoeven te worden, terwijl in nauwe riolen bij droogweerafvoer, en die komt het meeste voor, ook niet alle vaste stoffen worden medegevoerd en dan is het gevaar voor spoedige verstopping zeer groot.

Met groote belangstelling kunnen we het rapport van het onderzoek te Gouda tegemoet zien, te meer daar dit vraagstuk voor vele gemeenten van groot belang is. Het droogleggen van houten funderingen kan ongetwijfeld instorting van gebouwen tengevolge hebben.

Vlaardingen.

PL. VAN DEN BERG,
Architect B.N.A.

Bij overname wordt verzocht het desbetreffende blad den schrijver te zenden.

PROF. R. N. ROLAND HOLST, HOOGLEERAAR-DIRECTEUR VAN DE RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN. Tot Hoogleraar-Directeur van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam is benoemd Prof. R. N. Roland Holst.

Deze benoeming beteekent aan de Rijksacademie zoo geen overwicht, dan toch een aanmerkelijke versterking van het onderwijs in de z.g. gebonden kunsten. Er komt een nieuwe afdeling voor decoratieve en monumentale schilderkunst (o.m. glasschilderkunst en mozaiek) die onder de directe leiding van Prof. Roland Holst zal staan.

Het gebouw aan de Stadhouderskade wacht binnenkort een groote verbouwing, waardoor de lokaliteiten, voor de uitbreiding van het onderwijs noodig, verkregen zullen worden.

Deze verbouwing geschiedt onder leiding van den Stadsarchitect van Amsterdam. (Het gebouw der R. A. is gemeente-eigendom).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Berichten. — Aanbieding Huldeblijk aan Dr. H. P. Berlage. — Normalisatie van kleuren. — Ontvangen boekwerken, door S. en J. P. M. — Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap” 1926.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET PALEIS VOOR DEN VOLKENBOND TE GENEVE. Naar aanleiding van hetgeen betreffende deze prijsvraag besloten werd in de algemeene ledenvergadering van den B. N. A. van 3 Juli j.l. hebben afgevaardigden van den Bond en van het Genootschap Architectura et Amicitia, een bespreking op het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gehad. Daarin werd overeengekomen dat het besprokene nog eens schriftelijk zou worden uiteengezet.

De beide organisaties hebben zich naar aanleiding daarvan tot den Minister gewend met het volgend request:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage.

De Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. en het Genootschap Architectura et Amicitia, kennis genomen hebbende van de mededeeling van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond betreffende de prijsvraag voor den bouw van een paleis voor den Volkenbond, nemen de vrijheid het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen:

Hoewel de gedachte het gebouw voor den Volkenbond tot onderwerp van eene algemeene internationale architectonische prijsvraag te maken alleszins sympathiek en de breede gedachte van den Volkenbond waardig moet heeten, betwijfelen wij of de opzet van deze prijsvraag wel het gewenschte resultaat, n.l. het beste denkbare architectonisch ontwerp zal opleveren.

Het is n.l. uit de ervaring met groote algemeene prijsvragen bekend, dat de meest bekwame architecten aan dergelijke prijsvragen niet deelnemen. Dit is toe te schrijven aan het feit, dat de bekwame architecten, die hun taak in de particuliere bouwpraktijk hebben te vervullen, zich meestal niet kunnen veroorloven voor een belangrijk bouwkundig project de daaraan benodigde energie en tijd te gebruiken, daar zulks gepaard gaat met groote onkosten, welke zeker een Nederlandsch architect zich niet kan veroorloven. Het gevolg van deze omstandigheid is dat juist de architecten, wier deelname voor het welslagen van een dergelijke prijsvraag noodzakelijk is, zich daarvan moeten onthouden.

Onze Besturen betreuren het, dat in de organisatie van deze prijsvraag deze omstandigheid niet is voorzien en zijn van oordeel, dat naast de algemeene deelname in elk land een aantal tot deelname uitgenoodigde bekwame architecten de kans op het welslagen van deze prijsvraag waarbij een kern van bekwame deelnemers in alle landen het beoogde resultaat meer nabij zou brengen, bovendien de vrije deelname sterk zou stimuleren, doordat de geheele prijsvraag hierdoor op hooger peil zou worden gebracht. Zij vinden hierin aanleiding tot Uwe Excellentie het dringend verzoek te richten het alsnog daarheen te willen leiden, dat door de Nederlandsche Regeering inzake de organisatie van deze wereldprijsvraag met het Bestuur van den Volkenbond in overleg wordt getreden, opdat een bevredigende regeling alsnog tot stand zoude kunnen komen. Mocht een dergelijk overleg in verband met het vergevorderd stadium, waarin de uitschrijving van deze prijsvraag verkeert, onmogelijk blijken, dan zouden wij toch het op hoogen prijs stellen, zoo Uwe Excellentie bereid zoude worden gevonden eene regeling, welke beoogt de Neder-

landsche deelname aan deze prijsvraag zoo doeltreffend mogelijk te maken, te willen bevorderen en steunen.

Onze Besturen stellen zich voor gezamenlijk over te gaan tot de stichting van een „Comité tot aanmoediging van de Nederlandsche deelname aan den prijsvraag voor een paleis voor den Volkenbond” en zij verzoeken Uwe Excellentie dringend het daarheen te willen leiden, dat aan dit Comité een Regeeringssubsidie worde verstrekt, waardoor het aan dit Comité mogelijk zal zijn zich de deelname van enkele van de meest bekwame Nederlandsche architecten te verzekeren en de vrije Nederlandsche deelname daardoor aan te moedigen en te stimuleeren. Zij ontleenen de vrijheid dit verzoek tot Uwe Excellentie te richten aan het feit, dat de Nederlandsche Bouwkunst ook in het buitenland in de laatste jaren zich een goede reputatie heeft verworven en zij achten het zonder eenig voorbehoud een nationaal belang, dat de Nederlandsche Bouwkunst in den vreedzamen architectonischen wedkamp, waartoe deze internationale prijsvraag aanleiding geeft, hare reputatie handhave en zoo mogelijk nog versterke. Het behoeft geen betoog dat ter bereiking van dit doel nevens een zoo groot mogelijke, een zoo superieur mogelijke deelname noodzakelijk is.

Onze Besturen verzoeken Uwe Excellentie het bovenstaande wel in gunstige overweging te willen nemen en zij verklaren zich gaarne bereid Uwe Excellentie een en ander alsnog mondeling nader toe te lichten.

Amsterdam, 12 Juli 1926.

BERICHTEN.

ADRES VAN DE GROEP GROOT-AMSTERDAM INZAKE HET UITBREIDINGSPLAN AMSTERDAM. De Groep Groot-Amsterdam heeft de eer U hierbij een afschrift te zenden van eenen brief, door haar gericht aan den Raad der Gemeente Amsterdam, waarin twee punten worden besproken, die wellicht overweging verdienen bij de beschouwing en de uitvoering van het door Burgemeester en Wethouders bij den Raad ingediende plan van uitbreiding der stad.

De leden der Groep meenen, dat dit plan is openbaar gemaakt met de bedoeling om getoetst te worden aan de inzichten die daarvoor in verschillende kringen der burgerij bestaan, en met den wensch dat die inzichten tegenover den Raad ook worden uitgesproken.

Bij dit adres zijn gevoegd een viertal artikelen over hetzelfde onderwerp in verschillende bladen verschenen, hier in een drukwerkje vereenigd, die anders wellicht op den duur niet algemeen bereikbaar zouden zijn.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Ondergeteekenden, vertegenwoordigend de groep Groot Amsterdam, nemen de vrijheid, in verband met de a.s. behandeling van het dd. 22 Januari 1926 door B. & W. ingediende „plan van uitbreiding van de Gemeente”, het volgende onder de aandacht van Uwen Raad te brengen.

Zij stellen op den voorgrond, dat zij met groote ingenomenheid kennis namen, dat de vaststelling van een algemeen plan van uitbreiding thans wordt ter hand genomen; zij achten de totstandkoming hiervan zeer belangrijk voor de toekomstige ontwikkeling van deze stad en meenen, dat de zoo schoone en zelfs in dezen tijd nog in vele opzichten zoo doelmatige oude stadsaanleg aan het thans levende geslacht den plicht oplegt, de allerhoogste eischen te stellen aan de plannen tot verdere ontwikkeling der stad.

Het feit dat eendeels dergelijke plannen voor een verre toekomst zullen moeten gelden, anderdeels aan thans nog niet te voorziene omstandigheden zich zullen moeten aanpassen, beteekent, dat een taak gesteld wordt, die in volle bewustheid van die beteekenis moet worden uitgewerkt; slechts indien dit geschiedt kan het heden zich het recht toeëigenen de toekomst aan banden te leggen.

In dien gedachtengang zullen in de eerste plaats de beginselen ontwikkeld en vastgelegd moeten worden, waarop verder kan worden voortgebouwd.

Het deed ondergeteekenden dan ook leed te moeten ontwaren, dat de bij de kaart gevoegde toelichtingen over verschillende belangrijke en principiële vraagstukken geenerlei beslissing brengen en dat, waar zij die wel brengen, deze beslissing dikwerf niet het gevolg blijkt te zijn en ook niet vergezeld gaat van overwegingen, die noodzakelijk tot de vermelde „hoofdlijnen” leiden.

Dat aldus aan die plannen slechts een betrekkelijke waarde kan worden toegekend, wordt duidelijk wanneer men bedenkt, dat principiële beslissingen, wanneer deze later genomen worden, kunnen blijken met het in kaart gebrachte uitbreidingsplan geheel in strijd te zijn, zoodat dat principiële overwegingen, waren zij vermeld, zouden kunnen blijken tot geheel andere beslissingen te voeren dan thans worden gepubliceerd. Een leidraad, geldend voor een toekomst die in een ver verschiet ligt, bieden de plannen

niet, kunnen ze ook niet bieden omdat zij niet op algemeene overwegingen en beginselen zijn gebaseerd.

O.m. wordt gemist:

1. een positieve houding nopens de vraag, of uitbreiding der havens in het algemeen in oostelijke dan wel in westelijke richting wenschelijk is;

2. een oplossing van het verkeersprobleem in de binnenstad, zonder welke de juistheid van den loop der wegen, leidende naar buiten, niet te beoordeelen is;

3. denkbeelden omtrent aansluiting aan het gebied gelegen buiten Amsterdam, hetwelk met deze stad nauw samenhangt;

4. een voorstel omtrent het peil waarop gebouwd zal worden, hetwelk immers op het karakter van bebouwing van grooten invloed is;

5. in verband met het vorige punt voorstellen over hoogen en lagen bouw;

6. voorstellen omtrent het karakter van Amsteloevers en andere landelijke terreinen. Dat het gemis aan verschillende principiële lijnen zich dadelijk reeds doet gevoelen, blijkt o.m. daaruit dat:

a. verschillende wegen nummer, naar thans reeds vaststaat, uitgevoerd kunnen worden zooals op de kaart aangegeven;

b. de begrenzing van enkele bebouwde terreinen aangegeven is langs wegen, welke naar de kaart aangeeft, een landelijk karakter moeten dragen;

c. de voordracht verklaart, dat terreinen aan Amsteloevers en Nieuwe Meer voorshands hunne tegenwoordige bestemming zullen behouden, terwijl de kaart ze als toekomstig park aanwijst;

d. B. en W. kort geleden een plan indienden voor bebouwing bij den Sloterweg, hetgeen in strijd is met het nu voorgestelde algemeene uitbreidingsplan.

Ondergeteekenden meenen dan ook, dat zonder nadere principiële beslissingen, de ingediende plannen zullen blijken voor de toekomst geen krachtige leiding te kunnen geven.

Onder aanbieding van een viertal artikelen van de hand der Heeren H. Cleynert Azn., Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, Mr. D. Hudig en Ir. Th. K. van Lohuizen, welke naar ondergeteekenden meenen, voldoende aantoonen welke vraagstukken door Uwen Raad dienen te worden behandeld en beslist alvorens van hem een opdracht tot uitwerking van een uitbreidingsplan kan uitgaan, geven zij Uwen Raad in zeer ernstige overweging B. en W. uit te noodigen een beginsel-programma op te stellen, waarover Uw Raad zich dan hebbe uit te spreken. Eerst dan zal het thans ingediende plan, dat voorzeker goede eigenschappen heeft, als leidraad voor nadere ontwikkeling van een meer uitgewerkt uitbreidingsplan, waarde erlangen. Werd het plan aangenomen zonder vaststelling dier algemeene beginselen en zonder uitvoerige uiteenzettingen der daaraan ten grondslag liggende motieven, dan zoude deze beslissing van Uwen Raad slechts in schijn een beslissing vormen en zoude in werkelijkheid de huidige ongewenschte toestand zijn voortgezet. Feitelijk zoude Amsterdam, evenals tot dusverre, niet over een algemeen uitbreidingsplan, dat leiding geeft aan de toekomstige stadsontwikkeling, beschikken. Te verwachten is, dat evenals zoo vaak geschiedt, ook in de toekomst incidenteele beslissingen van verstrekkende beteekenis zullen worden toegelaten, welke van het plan weinig zullen overlaten, juist omdat dit te weinig op goed overwogen beginselen is gebaseerd. Van een gebrek aan leiding in deze belangrijke materie kan men bezwaarlijk de bedenkelijke gevolgen overschatten. Nalatigheid of fouten inzake stadsuitbreiding wreken zich tot in een zeer verre toekomst, daar zij vaak onherstelbaar en van grooten invloed zijn op het leven van honderdduizenden na ons.

Doch ook wanneer Uw Raad mocht besluiten tot het doen maken van een uitbreidingsplan, waarbij met een aantal beginselen, door hem vast te stellen, zal zijn rekening gehouden, ook dan zullen deze beginselen slechts goed kunnen worden uitgewerkt en verwezenlijkt, indien de leiding inzake alle vraagstukken van stadsontwikkeling en stadsuitbreiding in handen worde gesteld van eenen man, staande buiten de thans bestaande diensten, van iemand dus, die tot taak heeft aan het College van Burgemeester en Wethouders de voorstellen voor te leggen, volgens welke in groote lijnen de toekomstige ontwikkeling der stad zal dienen te worden vastgelegd, doch die bovendien de leiding in handen zal moeten hebben van alles wat er in de stad op stedenbouwkundig gebied geschiedt of geschieden moet.

Deze leider zal dus zeer nauw met de directeuren der bestaande diensten moeten samenwerken, zal met hen dienen overleg te plegen, doch zal daar, waar deze diensten zijn gebied betreden, eene beslissende stem hebben. Het zal natuurlijk wenschelijk zijn, dat dezen leider de noodige hulp ter uitvoering van zijn taak ter beschikking worde gesteld, doch bovendien zal hij naast de samenwerking met de bedrijfsdirecteuren nauw voeling moeten houden met de opvattingen en wenschen, die onder de burgerij leven; een vaste commissie, die geacht kan worden door hare samenstelling de burgerij ten deze te repre-

senteeren, zal hem daarom ter zijde moeten staan en door die samenwerking zullen de ideeën dier stadgenooten, wier inzichten door hun beroep, ervaring of belangstelling voor den leider onzer stadsontwikkeling van waarde kunnen zijn, tot hem kunnen doordringen en hem voorlichting geven bij het ontwerpen van zijn algemeene plannen en richtlijnen en bij de uitwerking daarvan.

De ondervinding in andere steden in binnen- en buitenland opgedaan wijst er op, dat het hoog noodig is, dat ook te Amsterdam de stadsontwikkeling stelselmatiger dan tot dusverre geschiedde, dient te worden aangevat en dat krachtige leiding noodig is door de veelzijdigheid van de taak.

Grondbedrijf, stratenplannen, waterwegen, havens, plantsoenen, volkshuisvesting, verkeersstelsels, tramplannen, dit alles en nog veel meer raakt het terrein der stadsontwikkeling. De centrale leiding daarvan behoort den samenhang dier verschillende gebieden te overzien en den diensten, die deze onderdeelen beheeren, stedeboorkundige leiding te geven. Alleen zulk een centrale leiding immers kan op grond van de aan haar te verstrekken gegevens, de definitieve beslissingen geven ter oplossing van de daartoe behorende vraagstukken op een wijze, die met de belangen van de stad *in haar geheel* rekening houdt, hetgeen de afzonderlijke diensten, welke elk hun eigen gebied beheeren, uit den aard der zaak niet kunnen doen. Aan een vaste lijn, aan een vaste hand, is behoefte, opdat al zulke onderwerpen, speciaal met het oog op de stadsontwikkeling, worden bestudeerd en daarnaar wordt gehandeld. Een eisch van organisatie, die uit een oogpunt van „bedrijfstechiek” van stadsbeheer gesteld moet worden, de eisch van stelselmatigheid, die juist in deze materie met niet genoeg klem kan worden gesteld.

Het is daarom, dat ondergeteekenden Uwen Raad met aandrang verzoeken het daaraan te leiden, dat de beginselen van een uitbreidingsplan zooveel mogelijk worden vastgelegd en dat de behartiging van de belangen der stadsontwikkeling en stadsuitbreiding van Amsterdam, een nieuw te benoemen, met zeer ruime bevoegdheden te bekleeden leider, in handen worde gesteld.

AMSTERDAM, 21 Juni 1926.

F. KRANENBURG.
J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

OPVALLENDE KLEUREN VOOR RECLAME. Een Engelsche firma heeft proeven genomen om te weten, welke kleurencombinaties vooral voor reclame-doelinden het duidelijkste leesbaar bleven op een afstand.

De resultaten daarvan volgen in onderstaand tabelletje, gerangschikt in de volgorde dat het beste resultaat bovenaan staat en de daarop volgende steeds iets minder duidelijk zijn.

1.	Zwarte letters op gele ondergrond.
2.	Groene „ „ witten „
3.	Roode „ „ „ „
4.	Blauwe „ „ „ „
5.	Witte „ „ blauwen „
6.	Zwarte „ „ witten „
7.	Gele „ „ zwarten „
8.	Witte „ „ rooden „
9.	„ „ „ groenen „
10.	„ „ „ zwarten „
11.	Roode „ „ gelen „
12.	Groene „ „ rooden „
13.	Roode „ „ groenen „

Deze waardebepalingen gelden uit den aard der zaak alleen bij vol daglicht. (Bouwen).

BELANGRIJKE PRIJSVERLAGING. HAAST U. In het Noordbrabantsch Dagblad „Het Huisgezin” lezen wij de volgende advertentie:

„Bouwen. Architect levert tekening met bestek à 2½%, met toezicht à 3½% der aanneemsom.

Deze goedkoopste aanbieding geldt slechts voor opdrachten gedurende de maand Juli.

Brieven onder No. 8169 aan het Bureau dezer Courant”.

Hij is goedgecoed.

VORMEND DENKEN.

Dr. J. Mendes da Costa. Beeldhouwwerk door de Nederlandsche Kunstenaars aangeboden aan Dr. H. P. Berlage, Architect, ter gelegenheid van diens 70sten verjaardag.

AANBIEDING HULDEBLIJK AAN D^r. H. P. BERLAGE.

Jongstleden Maandagmiddag hebben de heeren De Bie Leuveling Tjeenk, Blaauw, Bolle, Buskens, Dr. Mendes da Costa, Mieras, van Reyn, Mr. van Royen, Dr. Slot-houwer en Wijdeveld, als vertegenwoordigers van de vereenigingen Architectura et Amicitia, Bond van Nederlandsche Architecten, Kring van Beeldhouwers, en de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunsten, Dr. H. P. Berlage het huldeblijk aangeboden, waarmede de in die vereenigingen verbonden kunstenaars hem met zijn 70en verjaardag op 21 Februari van dit jaar hebben willen eeren. Het geschenk bestaat uit een door Dr. Mendes da Costa vervaardigd eikenhouten beeld op een bronzen voetstuk, het „Vormend denken” voorstellende.

De plechtigheid, in de woning van den meester, had zulk een intiem karakter, dat zij de rustige sfeer van zijn werkkamer nauwelijks verstoorde. Architect Blaauw, die voor de commissie het woord voerde, herdecht Dr. Berlage's groote taak voor de moderne architectuur en noemde hem den verbreker der kluisters, waarin de bouwkunst aan het eind van de negentiende eeuw geslagen was. Hij deed uitkomen dat Berlage's levenstaak — aan het Vormend Denken gewijd — méér heeft omvat dan het zichtbare resultaat ervan in zijne uitgevoerde werken en hij schetste hem als kunstenaar, denker en filosoof, — maar met een filosofie die niet naast, maar temidden van het leven staat. „Uw gedachten, zijn de grondslag ook voor die werken der laatste jaren, die in schijn afwijken van uw voorbeeldig streven.”

Zoo sprak Blaauw den diep ontroerden Nestor onzer architecten toe.

„Wij leven in dankbare overtuiging van Uw grootheid en aldus wilden de Nederlandsche beeldende kunstenaars U op Uw zeventigsten verjaardag feestelijk huldigen. Dr. Berlage, wij hadden een groot program opgesteld, en wilden tegelijk met onze feesten een gedenksteen onthullen in Uw Beursgebouw te Amsterdam. Gemeente en Overheid stemden ons gaarne, maar door Uw weigering om deel te nemen aan openbaar huldebetoon werden deze plannen onmogelijk, . . . echter niet alle! Heden in de rustige sfeer van Uwe woning, te midden van Uw geestelijken arbeid, wordt het ons duidelijk hoe juist U zag, toen U een luide hulde weigerdet. Uw arbeid is altijd diep en stil geweest; ook op Uw zeventigsten verjaardag zoudt U daarvan niet afwijken. Maar de gemeente Amsterdam nam onze gedachte over en te Uwer eer komt de gedenksteen in de Beurs en wij zijn hier ter aanbidding van dit beeld voorstellende het „Vormend Denken”. Wij danken Dr. Mendes da Costa voor dit kunstwerk waarin hij met zijn fijnvoelenden geest Uw levensarbeid zoo juist symboliseerde.”

Met den wensch dat Dr. Berlage het beeld zal mogen aanschouwen bij zijn nog komenden arbeid later ook in zijn welverdiende rust, tot in lengte van dagen, eindigde de heer Blaauw zijn toespraak.

Dr. Berlage antwoordend en dankend, noemde het geschenk de schoonst denkbare hulde, omdat hij wist dat het van alle Nederlandsche kunstenaars kwam.

Tijdens de aanbidding van de thee bleef de commissie nog eenigen tijd genoegelijk bijeen en vond gelegenheid Mevr. Berlage als onafscheidelijke medearbeidster van haar echtgenoot te danken voor haar steun.

NORMALISATIE VAN KLEUREN.

Nadat van verschillende zijden gebleken was van een groote belangstelling voor de normalisatie van kleuren en eveneens van verschillende zijden aan de Hoofddecommissie voor de Normalisatie in Nederland het verzoek was gericht een dergelijke normalisatie in studie te willen nemen, heeft de Hoofddecommissie enkele personen, welke belang bij deze normalisatie hebben, en een paar vooraanstaande physici en chemici, uitgenoodigd tot een bespreking omtrent de mogelijkheid van een dergelijke normalisatie.

Bij deze bespreking bleek, dat de Hoofddecommissie het juist ingezien had zich met deze normalisatie te bemoeien gezien de voordeelen, welke daarin gelegen zijn voor allen, die met kleuren te maken hebben.

Wat de normalisatie zelve betreft meende men, dat in de eerste plaats getracht moet worden een goede aanduiding of definitie van iedere kleur vast te leggen. Een dergelijke aanduiding is slechts dan goed, wanneer de daarvoor te bezigen letters, cijfers of teekens zonder meer aangeven de kleur zelve en de hoeveelheden wit en zwart, welke ter verkrijging van de tint aan te wenden zijn.

Tevens moet tussehen de aanduidingen een zoodanig onderling verband bestaan, dat daaruit een harmonische opeenvolging van hetgeen men wenscht te verkrijgen, blijkt.

In de tweede plaats is de aandacht te vestigen op een wetenschappelijke basis der normen, d.w.z. die normen moeten steeds weder teruggevonden kunnen worden.

In de derde plaats moeten in de bij de normalisatie aan te geven voorschriften bepalingen worden vastgesteld, waardoor de lichteheid der kleur verzekerd is.

In de vierde plaats moeten in die voorschriften worden aangegeven de toleranties, welke in de tinten t.o.v. de aanduiding toe te laten zijn.

Ieder verbruiker, d.w.z. ieder die kleur noodig heeft voor zijn werk, heeft dan het voordeel, dat hij die kleur op eenvoudige wijze schriftelijk kan aangeven. Hij zal daarbij natuurlijk rekening moeten houden met de grondstof, waarop hij de kleur aanwendt, zoomede met de belichting, waaraan zijn kleur blootstaat.

Voor de verf- en inktfabrikanten is het groote voordeel daarin gelegen, dat zij voor iedere kleur door probeeren kunnen vaststellen, welke grondstoffen zij daarvoor moeten mengen en in welke hoeveelheden. Wordt hun een kleur voorgelegd, dan kunnen zij daaraan direct zonder zoeken of probeeren voldoen; wanneer hun een kleurmonster wordt opgezonden, kunnen zij de aanduiding bepalen en dus ook dadelijk weten, welke mengverhoudingen voor die kleur noodig zijn.

Aangezien verder de aanduiding ook duidelijk de tint moet aangeven, zullen de hoeveelheden wit en zwart, welke aanwezig moeten zijn, eenvoudig uit bijvoeging van bepaalde hoeveelheden wit of zwart verkregen kunnen worden.

De vrije concurrentie in prijsberekening en in betere kwaliteit van het product blijft te allen tijde bestaan, want iedere fabrikant heeft de mogelijkheid een bepaalde kleur samen te stellen uit andere grondstoffen, waardoor dus niet alleen de prijs, maar ook de kleurechtheid, dus de kwaliteit anders kan zijn.

De fabrikant kan alle voordeelen der normalisatie genieten en toch door toepassing van eigen fabrieksgeheimen en mengverhoudingen goedkooper en beter leveren dan zijn concurrent.

De grondstoffen en de mengverhoudingen zullen telkenmale moeten verschillen naar gelang van het doel, waarvoor de verfstoffen gebruikt worden. Voor het beschilderen, verven of bedrukken van houtwerk, steen, textielgoederen, papier, linoleum, enz. zullen andere grondstoffen en mengverhoudingen gebruikt moeten worden om te komen tot een kleur, welke als eindresultaat de gevraagde nuance weergeeft.

Zooals reeds op den voorgrond is gesteld, moet men, om een dergelijke normalisatie ter hand te kunnen nemen een wetenschappelijke basis hebben om op voort te kunnen bouwen. Reeds van verschillende zijden is getracht — en met meer of minder succes bereikt —, een dergelijke basis vast te stellen. Het eenvoudigste zou wel zijn daarbij uit te gaan van de spectraalkleuren van het zonlicht. Practisch doet zich hiertegenover het bezwaar voor, dat het uiterst moeilijk is een zuivere spectraalkleur uit het zonlicht te schiften. Bijna alle kleuren, welke op het oogenblik gemaakt worden, bestrijken en zeker gebied van het spectrum en bevatten niet alleen kleuren van één bepaalde golflengte, maar steeds van een kortere of langere reeks, waarbij dan wel de golflengte van de hoofdkleur het meest intensief is, maar ook de naast daarbij liggende golflengten een belangrijke rol spelen.

Als men dus van een basis van zuivere kleur zou willen uitgaan voor het maken

van de aanduiding, dan zou men op het groote bezwaar stuiten, dat het practisch niet mogelijk is deze basis op eenvoudige wijze en volledig te maken. Men moet dus van een andere basis uitgaan. Het is nu nog maar de vraag van welke basis.

Verschillende onderzoekers, van wie in ons land Prof. Ostwald wel de meest bekende is, hebben verschillende grondrijen van kleuren aangegeven, zoodat het nu de vraag is, of onder deze grondrijen er een te vinden zou zijn, welke wetenschappelijk en practisch als voldoende juist beoordeeld wordt om te dienen als basis voor de normalisatie.

In Duitschland, waar deze normalisatie reeds jaren geleden in studie genomen werd, heeft men, althans voor drukinkt, aanbevolen den kleurenkring van Ostwald als basis te gebruiken. De besprekingen echter, welke namens de Hoofde commissie gehouden werden, toonden, dat wetenschappelijk nog niet vaststaat, dat deze basis de juiste is.

Voor het gebruik der normen met de bijbehorende voorschriften in de practijk zal men zich waarschijnlijk op de basis van het spectrum moeten richten op bij elke aanduiding aan te geven verhoudingen van bepaalde zuivere verfstoffen, waarbij dan weder rekening te houden zal zijn met den aard der grondstoffen, waarop de door haar aanduiding bepaalde kleur verwerkt moet worden.

Op het oogenblik worden deze kwesties door de leden van het voorbereidend comité nader bestudeerd, zoodat men hoopt binnen eenigen tijd in een uitgebreider comité verdere gegevens te kunnen voorleggen. In afwachting daarvan blijft het instellen van een commissie, welke zich met het eigenlijk normalisatie-werk zal hebben bezig te houden, nog achterwege. Toch hoopt men, dat over niet al te langen tijd een desbetreffende commissie aan den arbeid zal kunnen gaan.

Aan ongeduldige belanghebbenden wordt dus verzoekt nog eenig geduld te willen oefenen, daar het succes, dat met een dergelijke normalisatie bereikt kan worden, alleen zal kunnen worden verkregen, als men overtuigd is, dat de basis, waarop het werk moet worden opgebouwd, de juiste basis is.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Stedebouw, door J. M. de Casseres, uitgave S. L. van Looy (f 7.50).

Er is zonder twijfel veel te waardeeren in dit lijvige boekdeel van onzen landgenoot, Associate member of the Town planning Institute, al was het alleen om zijne oprechte belangstelling voor alles wat in Engeland op dit gebied is geschied.

Maar wanneer Prof. Abercrombie in Liverpool in de voorrede zegt dat de schrijver getracht heeft meer synthese dan details te geven, dan heeft hij de vergissing begaan onze verwachtingen te hoog gespannen te hebben. De schrijver lijdt aan de fout van vele jonge menschen om teveel ineens te willen, terwijl bovendien het zakelijke of wetenschappelijke hier op zonderlinge wijze gemengd is met romantische vrijheden. Waarom begonnen moet worden met een litho „La Tour” en een gedicht van Emile Verhaeren, is niet duidelijk. De compositie van dit boek is in alle opzichten rammelend. En er worden hier pogingen gewaagd die niet van bescheidenheid getuigen. Men moet waarlijk een Taine zijn om te trachten in 6 bladzijden (tweede hoofdstuk) een karakteristiek te geven van Engeland. Teekenend is de aanhef van dit hoofdstuk met: Brittanje is een eiland.

Nu komt er nog bij dat het lezen bijzonder bemoeijkt wordt door slechten stijl en germaniseeren. In vrijwel alle bijzinnen is de plaats van het werkwoord verkeerd, terwijl den schrijver het verschil tusschen als en dan niet duidelijk is. Bovendien is het herhaaldelijk gebruik van woorden als: probleemstelling, instelling, opstelling, constatering, beachting, benutting, ruimtelijk, planmatig en dergelijke meer zeer hinderlijk. Ook wordt gesproken van een zuiverder straatvoering en wat te zeggen van den volgenden zin: De moderne techniek heeft een vervlakkenden invloed op de

ruimtelijke manifestatie van het leven. Ook vindt men in Engelsehe citaten fouten als live, hetgeen op een ontoelbare slordigheid wijst.

De schrijver is intusschen goed op de hoogte van hetgeen in Engeland op het gebied van den stedebouw gedaan is en als zoodanig geeft zijn boek menige waardevolle informatie. Men zal het ook kunnen nashaan om eens te weten welke rapporten door de verschillende Engelsehe steden en commissies zijn opgemaakt.

Men kan dan intusschen verschillende beschouwingen van den schrijver laten voor wat ze zijn. Want wat hebben wij er nu bij, aan wanneer aan het eind van het hoofdstuk over Regionalen Stedebouw betoogd wordt dat men door inter-regionale coöperatie zal moeten komen tot een nationaal lichaam voor een nationaal „Survey”, dat op zijn beurt gevolgd kan worden door internationale stedebouwkundige samenwerking.

„Woninginrichting” is de naam van een brochure door den Nationalen Woningraad verspreid. Het is een geschriftje om de Woningbouwverenigingen op te wekken mede te werken aan de verbreiding van het goede nieuwe meubel, en zich in contact te stellen met de Centrale Coöperatie voor Woninginrichting, een vereniging die gevormd wordt door den Amsterdamschen Coöperatieven Raad, de Vereniging Adviesbureau voor woninginrichting, de N.V. Oosterboeksche Meubelfabriek L.O.V., den Algemeenen Nederlandschen Meubelmakersbond en den Nationalen Woningraad. Ir. A. Siebers heeft den tekst geschreven, maar hij lijkt ons er niet in geslaagd niet-overtuigden te hebben overtuigd van de leelijkheid en onwaarsachtigheid van het bazar-meubel en van de behaaglijkheid en de charme van het waarlijk goede meubel. Merkwaardig dat de argumenten tegen het leelijke meubel en interieur precies dezelfde zijn gebleven als die, welke op de beroemde en beruchte Tentoonstelling van Smaakmisleiding van 15 jaar terug, naar voren werden gebracht.

Is de „massa” nu zoo traag en blijft zij zoo halsstarrig in haar begrippen vastzitten, of luipert er wat aan de argumenten? Inderdaad krijgt men neiging het laatste te gaan gelooven, als nog steeds verkondigd wordt: „Wanneer ge in Uw leven overigen eerdigheid en waarsachtigheid hoog houdt, zult ge dit ook in Uw woning moeten doen, opdat de inrichting daarvan Uw persoon en karakter weergeve.”

Het boekwerkje bevat 16 plaatjes van meubelen verkrijgbaar bij de Centrale Coöp. v. Woninginrichting, die echter niet alle aan hun groote eerdigheid en waarsachtigheid even groote schoonheid paren. Maar men kan idealen koesteren, ook bij meubels.

„De ideale dienstbode (schrijft Ir. Siebers) zal de haar toekomende plaats in huis weten in te nemen, zonder dat ze haar persoonlijkheid prijs geeft en zoo zal het ideale meubel karakteristiek, maar sober, moeten zijn.”

Heeft Ir. Siebers niet deze vergelijking bedoeld, dat tegenwoordig het ideale meubel even ver te zoeken is als de ideale dienstbode....? J. P. M.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” 1926.

De eerste prijsvraag betreft het ontwerp van een brandweerpost voor een sectie van een groote gemeente, ter bediening van een stadsdeel van 50 à 60 duizend inwoners, te projecteeren op een terrein van 50 M. diep en 40 M. breed.

De teekeningen moeten een uitwendige maat hebben van 0.55 x 0.65 M. en binnen het kader van 0.50 x 0.60 M.

Zij moeten op carton worden opgezet van 2 mm. dikte en volkomen vlak worden ingezonden. Voor het ophangen bij de expositie moeten in den rand gaatjes (geen uitstekende oogen, ringen of andere metalen ophangers), worden aangebracht.

De behandeling der tekening is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Lichtdrukteekeningen mogen niet worden ingezonden en zullen van beoordeeling worden uitgesloten.

Uitgelooft worden:

Een eerste prijs: Zilveren medaille der Vereniging met f 100.—

Een tweede prijs: Bronzen medaille der Vereniging en f 50.—

Een derde prijs: Eervolle vermelding en f 25.—

De tweede prijsvraag betreft een station voor Autobussen, gedacht op een plein in een groote stad, en bedoeld om den reizigers een afgesloten wachtlokaal te bieden, geheel of gedeeltelijk omgeven door een overdekt trottoir, dat een gemakkelijke gelegenheid geeft tot het instappen in de autobussen.

Uitgelooft worden:

Een eerste prijs: Bronzen medaille met f 50.—.

Een tweede prijs: Eervolle vermelding en f 25.—.

Een derde prijs: Eervolle vermelding.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelname aan deze prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkundigen. De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde, respectievelijk de woorden „naambrief” en „correspondentie-adres” voorkomen en tevens het motto van het ontwerp, welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: 1. H. van der Kloot Meyburg, Architect B.N.A., Voorburg; 2. J. P. Logemann, Architect B.N.A., Rotterdam; 3. Ir. M. C. A. Meischke, Architect B.N.A., Rotterdam; 4. A. Stahlie, Architect B.N.A., Schiedam; 5. C. N. van Goor, Architect B.N.A., Rotterdam.

De heer F. van 't Sant, Hoofd-Commissaris van Politie te 's-Gravenhage, zal in zijn kwaliteit van chef van de brandweer in Den Haag, de jury bij de beoordeeling der ontwerpen van de brandweerpost ter zijde staan.

Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap” voor te stellen de uitgelooftde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap” door middel van drie Rotterdamse dagbladen en het „Bouwkundig Weekblad” bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in het „Bouwkundig Weekblad” zal zijn gepubliceerd.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging die in Januari of Februari 1927 zal worden gehouden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den November 1926 vrachtfrij ingewacht aan het adres van den heer J. P. Logemann, Baan 31 te Rotterdam.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap”.

De Vereeniging heeft echter het recht de be kroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, tijdschrift of vakblad, zonder dat zij gehouden zal zijn den be kroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ingezonden ontwerpen worden niet van wege de Vereeniging tegen brand, diefstal of anderszins verzekerd en blijven dus geheel voor risico van de inzenders.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, met de ongeopende naambrieven, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd tot 5 Augustus 1926 aan het adres van het onder 5 genoemde jury-lid, 's-Gravendijkwal 71 en zullen door de jury beantwoord worden in het „Bouwkundig Weekblad”.

Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris, Hondinsstraat 14.

Namens het Bestuur,

J. HEYINK, Voorzitter.

A. H. VAN KOOT, Secretaris.

Rotterdam, 15 Juli 1926.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Berichten. — Silo-Gebouw van de Heinekens Bierbrouwerij te Amsterdam, door J. P. M. — Afvoerkanalen voor Gaskachels, door P. J. G. Nell.

BERICHTEN.

DE ROYAARDS-SCHOUWBURG. Gedeputeerde Staten van Noord-Holland hebben op Woensdag 14 Juli een beslissing genomen inzake de bezwaarschriften ingebracht tegen het raadsbesluit van 31 Maart j.l., waarbij aan de N.V. Dr. Willem Royaards-schouwburg grond in erfpacht wordt uitgegeven aan het Kleine Gartnerplantsoen. Gedeputeerde Staten hebben geen redenen hun goedkeuring aan het raadsbesluit te onthouden, zoover die goedkeuring noodig is.

DE RIJXSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN. Op de Raadszitting van 22 Juli j.l. is de voordracht aangenomen tot verbouwing van het Gebouw van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten aan de Stadhouderskade te Amsterdam. Bij de bespreking deelde de wethouder mede, dat het in de bedoeling ligt van B. en W. het kostbare August Allebéplein, dat voor de bebouwing van het nieuwe Academie gebouw was aangewezen, niet langer voor dezen bouw te reserveeren. Straks zal het Raadsbesluit hierover moeten vallen. En dan zullen velen nog een wijle denken aan de sympathieke daden van Minister Cort van der Linden, die de prijsvraag deed uitschrijven en van Burgemeester Tellegen, die het terrein beschikbaar deed stellen, . . . alreeds weer bijna 10 jaar geleden. Dit alles is nu van de baan en we krijgen nu toch nog een behoorlijk Academiegebouw. Wat een troost is.

HET ROKIN TE AMSTERDAM. Het Dag. Bestuur van den Bond Heemschut heeft aan den gemeenteraad een adres gericht, waaraan wij ontleenen:

Alhoewel thans het Rokinwater en de Rokinkaden in minder aantrekkelijken staat verkeeren is ons Bestuur van meening dat verdwijnen van een deel der oude Amstelbedding een belangrijk verlies aan schoonheid en geschiedenis voor Amsterdam zal betekenen. Tot voor weinig jaren bestond een waterloop van het Rokin naar het Damrak. Deze waterloop is thans grootendeels of geheel afgesloten, hetgeen tengevolge heeft gehad dat niet alleen het Rokin doch ook het Damrak bij de Oudebrugsteeg vervuild is. Het Bestuur dringt er bij Uw College ten sterkste op aan niets ongedaan te laten opdat onderzocht worde, of een behoorlijke oplossing van het Rokinvraagstuk verkregen kan worden met behoud van het Rokinwater en met herstel van den waterloop van het Rokin naar het Damrak. (Hbd.)

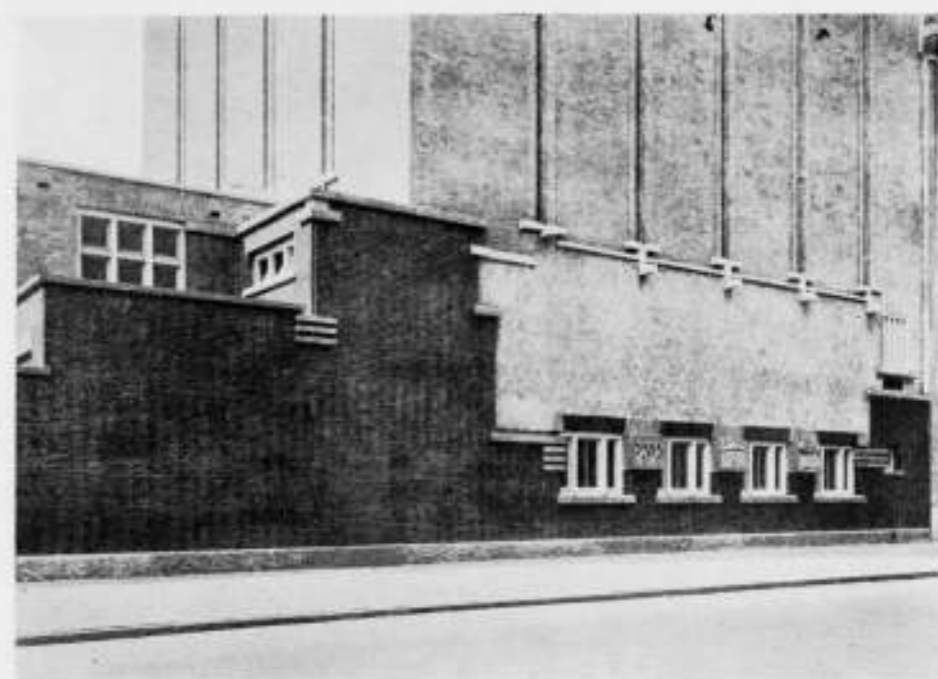

SILO-GEBOUW HEINEKENS BIERBROUWERIJ MAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM.
ARCHITECT B. J. OUËNDAG. B.N.A.

SILO-GEBOUW VAN DE HEINEKENS BIERBROUWERIJ TE AMSTERDAM.

Het gebouwencomplex van de Heinekens Bierbrouwerij wordt door zijn ligging aan den hoofdtoegangsweg tot de Buurt YY wel sterk getroffen door de blaam, die rust op dit stadsdeel. Het ligt ook wel voor de hand, het verwijt aan Buurt YY van haar leelijkheid rechtstreeks naar te richten tot de Brouwerij, die aan het front staat en . . . tot voor kort zulk een verwijt als geheel onverdiend moeilijk van zich kon afwerpen. Want het was een vrij onordelijke massa hooge sombere muren, spaarzaam doorbroken door wat ramen, die de bevallige architectuur van de oude Brouwerij „de Hooiberg”, en haar kantoor, in 1866 door Gosschalk aan den hoek van de Ferdinand Bolstraat gebouwd, langzamerhand geheel had overvleugeld.

Intusschen is daarin de laatste jaren een verandering ten goede gekomen. Werd vóór enkele jaren de dorheid van de gevelvlakken aan de zijde van de Ferdinand Bolstraat wat verlevendigd door de verbouwing onder leiding van den Architect

DETAIL VAN HET SILO-GEBOUW VAN DE HEINEKENS BIERBROUWERIJ TE AMSTERDAM.
ARCHITECT B. J. OUËNDAG. B.N.A.

B. J. Ouëndag, aan de zijde van de Stadhouderskade is thans het aspect aanzienlijk verbeterd door het pas-voltooid Silo-gebouw, naar het ontwerp en onder de leiding van denzelfden architect uitgevoerd.

Dit groote massieve bouwwerk beheerscht thans een heel stuk van de Stadhouderskade, zooals deze, vanuit de stad komend, zichtbaar is, volkomen door zijn rustigen stoeren hoofdvorm. Deze hoofdvorm, geheel uit het voldoen aan de eischen, die het bouwprogramma stelde, ontstaan, is vooral boeiend door zijn opbouw uit zuivere geometrische vormen: de groote kubus van den romp van het gebouw zelf, met daarboven de pyramide van de bekroning. In dezen hoofdvorm zit de aantrekkelijkheid van dit zoo simpele bouwwerk en ook zijn innerlijke waarde, want deze hoofdvorm nadert voor soortgelijke bouwwerken het type. Omdat in zulk een benadering van het type het begrip tot uiting wordt gebracht, is zulk een bouwwerk altijd, zeg, goed van „opzet”. Fritz Schumacher zegt: „Wer den Typus verschmáht, weil er glaubt, innerhalb seiner Grenzen nichts Neues schaffen zu können, offerbart damit seine Schwäche; wer ihn verschmáht, weil er glaubt, innerhalb seiner Grenzen nicht genug zur Geltung zu kommen, offenbart damit seinen Egoismus. Alle starke Architektur sucht den Typus”.

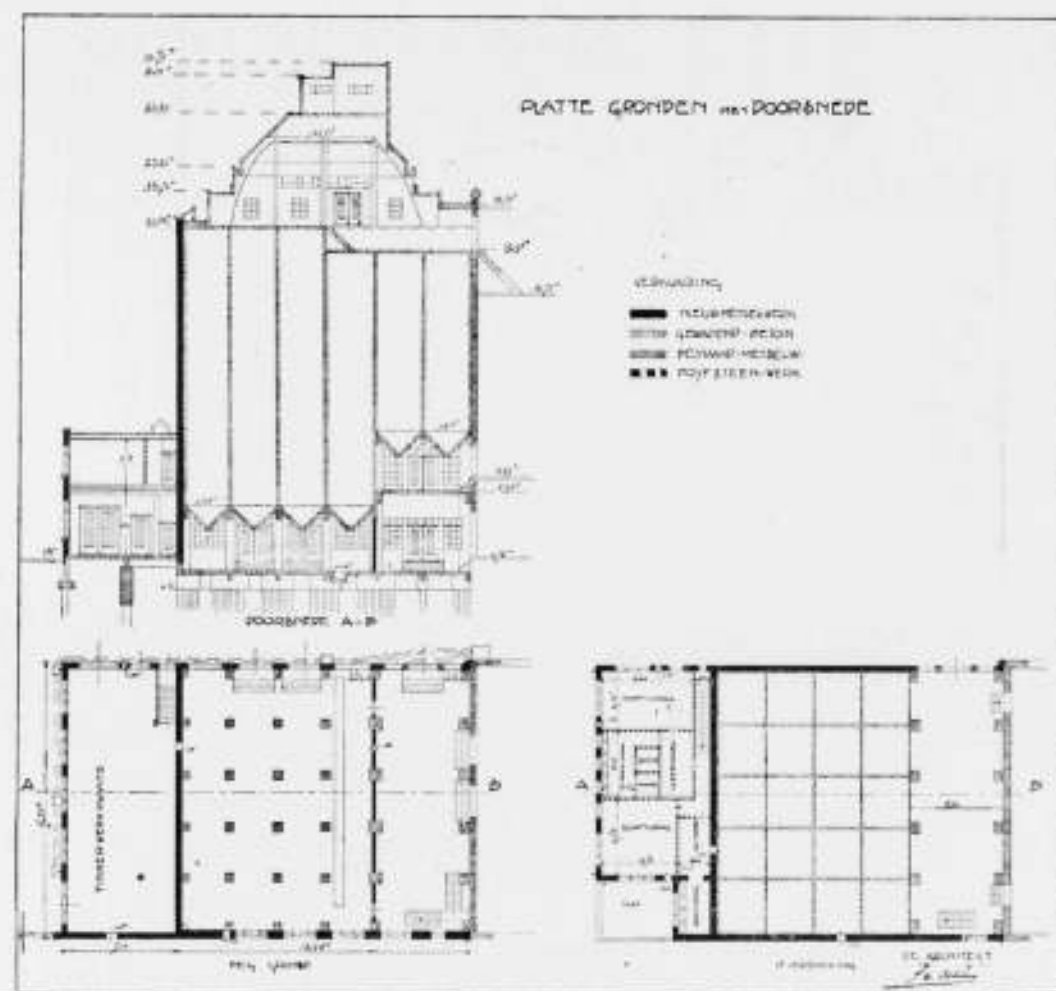
De afwerking van dezen hoofdvorm, is geheel secundair, zij is een kleed, een gewaad, waardoorheen het lichaam spreekt.

Toch was deze aankleeding noodig.

Onwillekeurig vergelijken wij dit silogebouw met de bekende silo's in gewapend beton langs de Maas, in Duitschland, in Amerika, die hun grauw-grijze kokers hemel-hoog de lucht insteken, aldus mijlen ver in het rond den triomf verkondigen van den „Geist der Sachlichkeit und Zweckmässigkeit”.

In deze werken, karakterbeelden van het zwaarste zwoegen van de menschen in hun dorst naar macht en rijkdommen, in de grimmigheid van hun grauwe scherpe vormen, voelen wij iets van Mephisto.

Tegenover hun effect, waardoor ons het begrip van „technische schoonheid” ge-

PLATTEGRONDEN EN DOORSNEDEN SILO-GEBOUW DER H.B.M.
 ARCHITECT B. J. OUDAG. B.N.A.

openbaar wordt, in al haar aangrijpendheid, doet dit angekleede silogebouw, met zijn verzorgde details aan banden en lijsten, met zijn sculpturalen tooi, wel vriendelijk aan. Met dezen Mephisto is ten slotte eigenlijk nog wel wat te praten.

Maar vergeten we niet dat Gropius de silo's van Montreal en elders opnam in zijn „Internationale Architektur“ en dat het Hollandse karakter van het werk van Architect Oudag op deze plek in Amsterdam, ook te waardeeren valt.

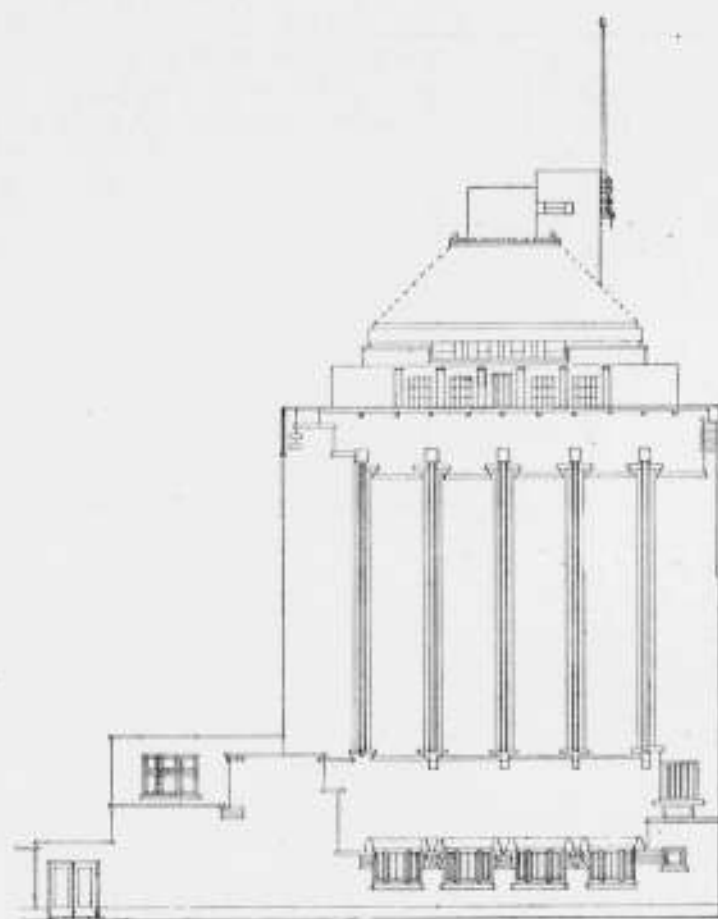
De indeeling en samenstelling van het bouwwerk is gemakkelijk na te gaan uit de hierbijgaande technische teekeningen.

De koren worden pneumatisch gevuld, waarvoor een verdeelinrichting in het bovengedeelte is aangebracht. In verband met de machinale inrichting van het naastgelegen gebouw moesten eenige koren lager worden. Van de 30 koren zijn 5 aan de zijde van het schaftlokaal berekend voor een vulling van 850 Kg. per M³, de overige voor een vulling van 550 Kg. per M³. De eerstgenoemde koren hebben elk een inhoud van plm. 150 M³, terwijl de overige varieren van 100—157 M³.

Van de betonkoren zijn de trechters bekleed met een laag van staalbeton, terwijl de buitenwanden, waar die tegen het metselwerk aansluiten, zijn geasphalteerd.

Dit gewapend beton is uitgevoerd door de Kon. Rotterdamsche Beton IJzer Maatschappij, voorheen Van Waning te Rotterdam.

J. P. M.

AFVOERKANALEN VOOR GASKACHELS.

DOOR P. J. G. NELLE.

Voor den insider nadert duidelijk en met rasche schreden de tijd, dat verwarming met gas meer algemeen wordt. Moge dit voor den buitenstaander niet zoo duidelijk zijn, het feit, dat gas de meest veredelde brandstof is, welke bovendien een warmte-opbrengst uit onze steenkolen mogelijk maakt hooger dan op eenige andere wijze te verkrijgen en met behoud van een serie voor de maatschappij belangrijke nevenproducten, moet op den duur een veel ruimere toepassing bewerken.

Op welke andere wijze kan men een thermisch rendement van 68% uit de brandstof, die als grondstof dient, halen zooals Prof. Brender à Brandis ons in „Het Gas“ van 5 Mei 1923 voorreken!

Zoolang de toepassing van gas als brandstof nog met gebrekkige hulpmiddelen (slechts gaskachels enz.) geschiedde en niet voldoende aandacht werd geschonken aan de wetenschappelijke gronden van het vraagstuk, werd de algemeene invoering zeer belemmerd.

Daar de tijd gekomen is, dat het gebruik van gaskachels in woon- en bedrijfslokalen en van industrietoestellen in fabrieken enz. toepassing gaat vinden, komt ook de tijd om te overwegen wat aan bouwkundigen arbeid moet worden gedaan om deze toepassing mogelijk te maken.

De beide hoofdpunten, die voor beschouwing in aanmerking komen, zijn de afvoer van de verbrandingsproducten en de aanvoer van het gas zelve.

Wat het eerste punt betreft heeft tot nu toe de meening gegolden, dat de gas-

technicus zich heeft aan te passen aan de rookkanalen, die voor gewone kachels naar een vasten regel worden aangebracht, en inderdaad heeft hij getracht dit te doen.

Een iets dieper gaande beschouwing leert intusschen spoedig, dat de aard en de hoeveelheid van de verbrandingsproducten van gaskachels verschillen met die van gewone kachels en dat rookkanalen voor gaskachels andere eischen stellen.

In de eerste plaats moet genoemd worden de kans op vorming van condensatiewater, daar de verbrandingsproducten van gaskachels daaraan veel rijker zijn dan die van kachels met brandstoffen als anthraciet en eokes en daar de temperatuur van de afgassen van een gaskachel veelal lager is.

Bij schoorstenen van niet voor gaskachels passende afmeting kan het verschijnsel van condensatie sterk storend optreden, terwijl het bij een naar den eisch gemaakt en gebruikt rookkanaal geheel kan wegblijven.

De speling in wijdte van een afvoerkanaal voor gaskachels van verschillende grootte is meer beperkt dan voor kachels met vaste brandstoffen en daarom behoort de wijdte van het afvoerkanaal bepaald te worden in verband met de lokaalgrootte, of beter gezegd in verband met de warmtebehoefte van het lokaal.

De betrekkelijk lage temperatuur van de afgassen van een gaskachel stelt den eisch, dat warmteverliezen in het afvoerkanaal zooveel mogelijk beperkt worden en dat de constructie daarnaar wordt behandeld. Hoe minder warmtegeleidend de bouwstoffen voor het kanaal zijn hoe beter.

De afgastemperaturen van goede gasramen leiden in den regel geen sterke schoorsteentrek in en zijn daarom groote weerstanden niet toegelaten. De afgaskanalen moeten dus zonder scherpe bochten verlopen, niet gehinderd worden door nauwe of ongunstig gevormde windkappen en vooral mogen zij niet zooslang ten opzichte van de dakbedekking of van belendende muren geplaatst worden, dat bij sterken wind de stroomlijneusichtheid sterke veranderingen in den trek kan meebrengen.

Hier zijn nu eenige eischen opgesteld welke op zichzelf genomen den bouw van de afgaskanalen voor gasvuren schijnen te bemoeilijken, doch die bij uitvoering geen noemenswaardige moeilijkheden behoeven mede te brengen. Met de tegenwoordig voorhanden bouwmaterialen is het mogelijk om aan vele eischen te voldoen en toch de schoonheid van het bouwwerk intact te laten.

Zoo staat ons b.v. eene oplossing voor den geest waarin naast een voor gewone kachel gebouwd rookkanaal wordt aangelegd een afvoergaskanaal van ronde buizen in doorsnede aangepast aan de gaskachel welke zal moeten worden gebruikt en van zoodanig materiaal, dat de even hooger genoemde eischen worden vervuld.

Een andere oplossing zou kunnen zijn, dat een voor gewone kachel bestemd rookkanaal door dunnen goed isoleerenden wand gescheiden werd van het naast liggende gaskachelkanaal, dat inwendig glad en recht zou worden afgewerkt.

In ieder geval zou afstand gedaan moeten worden van de afhankelijkheid van steenmaten, omdat kanalen voor gaskachels nauwkeuriger moeten worden afgemeten, dan de steenmaat toelaat. Het wil mij voorkomen, dat hierin voor den architect, die beschikt over de vele nieuwe bouwstoffen geen bezwaar behoeft te liggen.

Met evenveel ernst behooren behandeld te worden de gasleidingen die zullen moeten dienen om meer vertrekken gelijktijdig van gas voor verwarming te voorzien.

De keus van de plaats voor deze leidingen, latere bereikbaarheid bij eventuele veranderingen, mogelijkheid van uitbreiding en genoegzame wijdte zijn eischen die vervuld moeten worden en waaraan meer zorg behoort te worden besteed, dan thans in den regel daaraan gegeven wordt.

Het ontwerpen van een installatie voor verwarming met gas van een gebouw, vooral van een groot gebouw, eischt meer zorg en meer kennis dan daaraan tegenwoordig besteed wordt en zeer zeker zal men vele bezwaren vooraf kunnen weg nemen, wanneer men vóór den bouw raadpleegt met een onpartijdig deskundige, evenals dit met reden reeds voor ander installatiewerk wordt gedaan.

's Gravenhage, Juli 1926.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Mededeelingen. — Schoolcomplex te Haarlem, door Ir. P. F. de Bordes.

MEDEDEELINGEN.

MONUMENT DR. CUYPERS. Te Roermond heeft zich een comité gevormd met het doel op den 100sten geboortedag van Dr. Cuypers in Mei 1927 een monument ter eere van den grooten bouwmeester op te richten. Eere-voorzitter van het comité is de heer J. L. Th. Sanders, Burgemeester van Roermond, voorzitter de heer Jhr. Mr. G. Michiels van Kessenich, lid van de Eerste Kamer.

Op uitnodiging van het Comité is de heer P. G. Buskens, Voorzitter van den B.N.A., namens den B.N.A., als lid tot het comité toegetreden.

HANDEL IN ERFPACHTSGRONDEN. Hierover lezen wij in het Handelsblad: Naar aanleiding van de door den heer Wijnkoop aangevraagde interpellatie inzake den handel in erfpachtsgronden waarbij ook een raadslid zou zijn betrokken, vernemen wij dat inderdaad nog altijd handel in erfpachtsgronden wordt gedreven en naamlooze vennootschappen waarvoor een R. K. raadslid optreedt, vrij veel terreinen in handen hebben.

Van menig perceel zijn, tegen vergoeding van de zijde der daarop reflecteerende bouwondernemers, de erfpachtsrechten overgedragen. In „De Roode Leeuw” aan het Danrak, hebben vrij veel kleine bouwondernemers van die naamlooze vennootschappjes waarvoor het bedoelde raadslid als vertegenwoordiger optreedt, tegen hooge vergoeding het erfpachtsrecht op een terreintje verkregen.

Wij vernemen dat door B. en W. deze transacties, waardoor de huren voor een aantal woningen op die aldus verkregen gronden niternaard te hoog worden, ernstig worden nagegaan. Thans wordt gezocht naar een middel om, door wijziging van de bij het Gemeentelijk Grondbedrijf voor erfpachtsuitgifte gevolgde regelen, het geschacher in erfpachtsgronden voor goed onmogelijk te maken.

Zonder daarin den Raad te kennen, zal het echter niet gaan, zoodat waarschijnlijk binnenkort daaromtrent een nota van B. en W. in het „Gemeenteblad” zal verschijnen.

LEIPZIGER MESSE. Van 29 Augustus tot 4 September zal, vanwege den Bond van Deutsche architecten, op de Leipziger Messe in de groep voor het bouwbedrijf een tentoonstelling van Amerikaansche Architectuur plaats hebben. Hiervoor bestaat reeds nu groote belangstelling, alsook voor een terzelfder tijd te houden tentoonstelling op het gebied van de steenbakkerij.

MIDD. TECHN. SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT. Voor het eind-examen van de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht dat onder toezicht van geconmitteerden, de heeren Ir. N. M. de Kanter te Utrecht en B. J. Ouendag te Amsterdam, van 16 Juni tot 19 Juli is afgenomen, zijn geslaagd als Burgerbouwkundige: A. Kraayenhagen, Bussum, met lof; J. Hoogbruin, J. E. Jurrien en D. A. Vogelzang, Utrecht; G. Lotgering, H. van Putten en P. Verhave, Amsterdam; R. H. Diehl en A. J. v. d. Meijden, Arnhem; J. Bottema, R. v. d. Burg en J. A. Voorman, Apeldoorn; J. W. Blok, Loenen a. d. Vecht; J. B. van Gessel, Dieren; P. Gruschke, Hoogland bij (Amersfoort); J. Th. Schulten, Delft; J. van Steenderen, Holl. Rading (Maartensdijk) en G. Veldkamp, Veenendaal. Als Waterbouwkundige zijn geslaagd: J. Das, Woerden, met lof; D. C. Jansse, J. H. A. Rietveld, J. H. de Wijk, S. N. Zeilemaker, L. J. Hoeksma en W. de Wilt, Utrecht; J. Boltje, Heerenveen; B. v. Dorst, Barnveld; B. W. Ebbinge, Enschede; N. H. de Graaf, Zeist; H. Rottinghuis, Delfzijl; J. Schager, Venhuizen; J. Y. Slot, Soest; F. B. v. d. Straaten, Hansweert; B. Brennesse, Baarn en Y. E. Dijkstra, Amersfoort.

SCHOOLCOMPLEX TE HAARLEM.

Door B. en W. van Haarlem werd aan den dienst van Openbare Werken opgedragen een dubbele school L. O. met gemeenschappelijk gymnastieklokaal te projecteeren op een terrein, gelegen aan de Karolingen- en Noormannenstraat.

De eigenaardige vorm van het terrein, ontstaan door de samenkomst van meerdere wegen had een beslissenden invloed op de samenstelling van het plan. De twee scholen werden met het gymnastieklokaal tot één complex vereenigd. Een der benodigde speelplaatsen werd buiten, de andere binnen het complex geprojecteerd. Daardoor werd ook de in het plan moeilijk op te lossen scherpe hoek vermeden.

Teneinde dezen hoek, die aan een pleinvormig straatgedeelte komt te liggen, ook in de speelplaats te vermijden, zijn, in het omsluitende muur- en hekwerk, aan het kopeinde de beide hoofdtoegangen gemaakt. Deze toegangen liggen, zooals het begane grondplan aangeeft, aan beide zijden van het verhoogde, met bloemen beplante middenterras, dat afgesloten wordt door eene halfeirkelvormige drinkgelegenheid voor de kinderen. Ook is in het centrum der omsloten 2e binnenplaats een drinkgelegenheid aangebracht, die als bronoplossing, met planten en bloemen omzet, een aangenaam aspect biedt bij doorkijk door den op de foto van het voorfront zichtbaren poortdoorgang.

Deze poortdoorgang vormt het middenpunt van den voorgevel, afgesloten door een groot vlak van staand metselwerk, rustend op zware pijlers en aan weerszijden begrensd door twee hooger opgaande pylonen, waarachter de trappenhuisen der beide scholen zijn gelegen. Van uit deze pylonen ontwikkelen zich langs de beide aangrenzende straten de vleugels der schoolgebouwen, welke vleugels aan de achterzijde van het terrein te zamen komen in het gemeenschappelijk gymnastieklokaal.

Den poortdoorgang ingaande, bevinden zich hierin links en rechts de toegangen tot de beide scholen, waarvan de verdere planinndeeling voldoende uit de plattegrondteekeningen is af te leiden. Iedere school bevat behalve de kleinere vertrekken, zooals kamer hoofd, kleedkamer enz. 7 leslokalen, waarvan 2 leslokalen boven den poortdoorgang zijn gelegen.

De lokalen zijn afgeschilderd in blauw-groene kleur met zwarte onlijning, tegen een gele kleur van het benedengedeelte der wanden, terwijl, achter de radiatoren een lambriseering is gemaakt van goudbruine tegels. De kamers van de hoofden hebben als wandbekleding in rood met goud beschilderde celotexplaten in eene houten ontimpering in metaalgrijzen toon met zwarte afzetting, waartegen de paneelen der deuren in warm groen met zwarte af-onlijning.

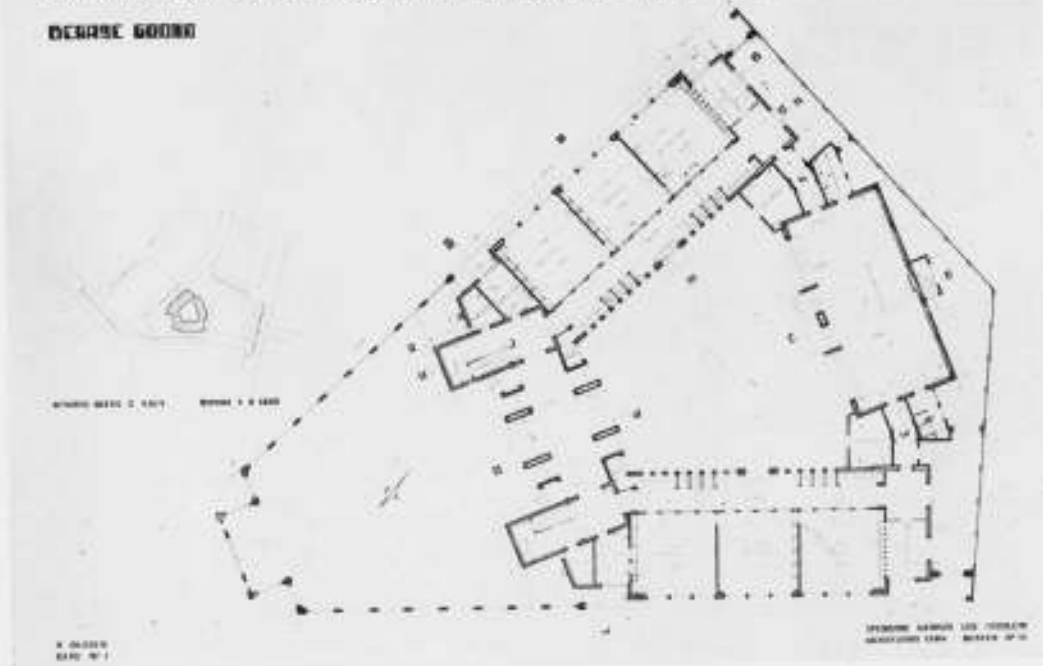
Als kleur voor het houtwerk in de gangen is gekozen eene warm oranje-bruine tint, terwijl in de gangen en portalen en in de traphal een grijsachtige granieten lambriseering is aangebracht. Deze bekleding zet zich ook voort in de balustraden en wanden der trappen. De met het beloop der trappen meegaande balustrade is verder afgedekt met blokken gepolijste hardsteen. De beton-traptraden zijn met eene zwarte lamabedekking afgewerkt, zoodat de trappenhuisen geheel in grijzen en zwarten toon zijn gehouden waarin een warme kleurschakeering wordt teweeggebracht door het licht, invallende door ramen, uitgevoerd in glas in lood. Dit glas in lood is behandeld in een eenvoudige vlakverdeling in verschillende kleuren.

Ten slotte zij nog meegedeeld, dat zich onder het gymnastieklokaal de kelder voor de centrale verwarming bevindt. Bij deze scholen wordt het stelsel toegepast van een centrale verwarming, met gas gestookt.

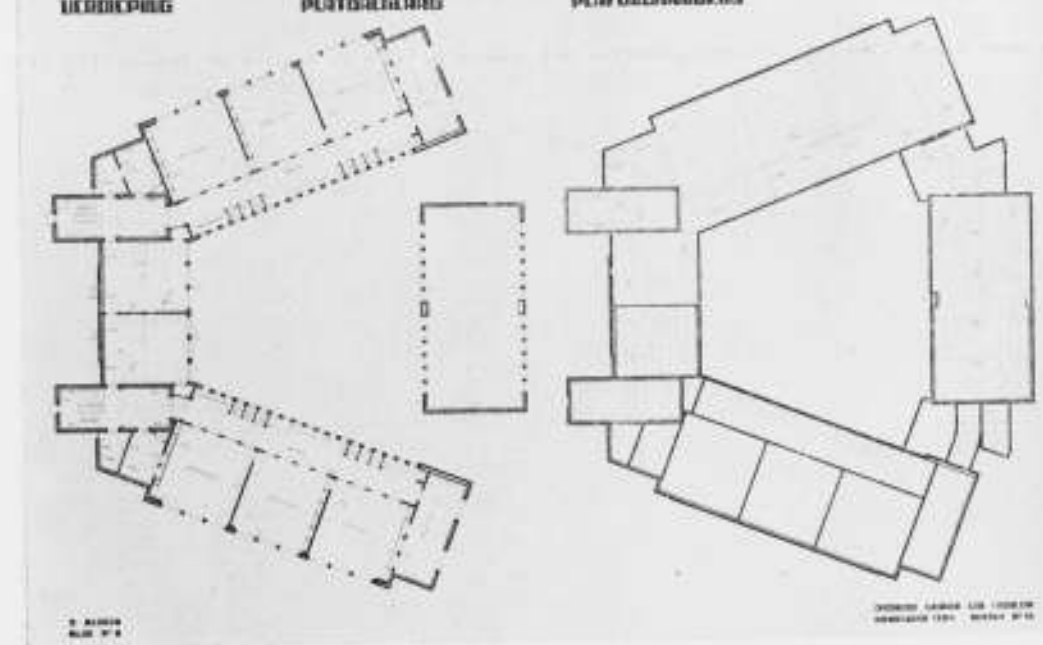
Door den dienst van Hout en Plantsoenen, werd in de daarvoor langs de gevels gemetselde bloembakken, eene beplanting aangebracht, welke, evenals die op de beide speelplaatsen en in de bakken aan den voorgevel onder de beide trapramen, eene levendige tinteling van kleuren geeft tegen den grijzen toon van het metselwerk.

Ir. P. F. DE BORDES.

DUBBELE SCHOOL VOOR L.O. AAN DE KAROLINGEN EN NOORMANNENSTRAAT
DEGANE GROND

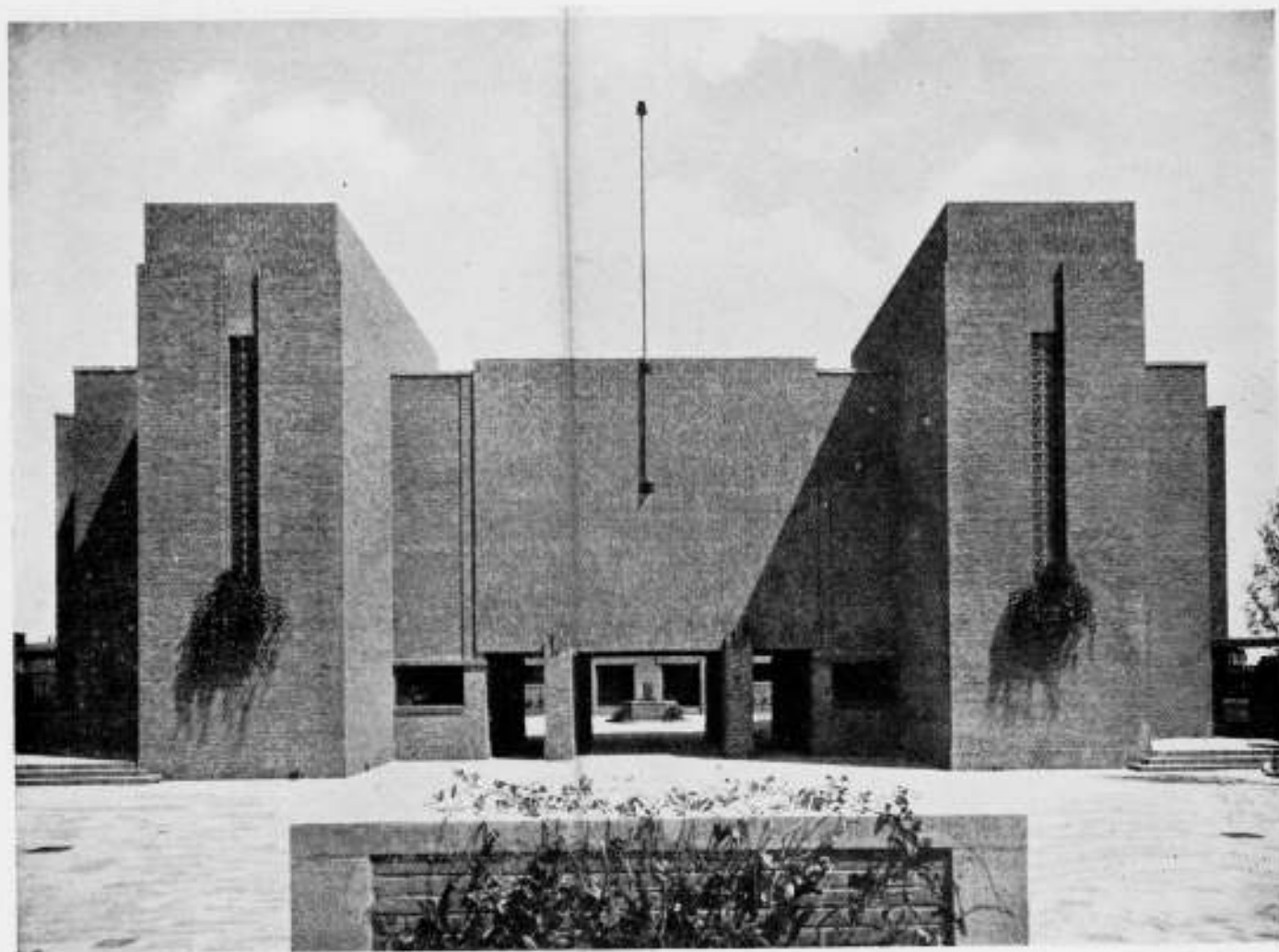
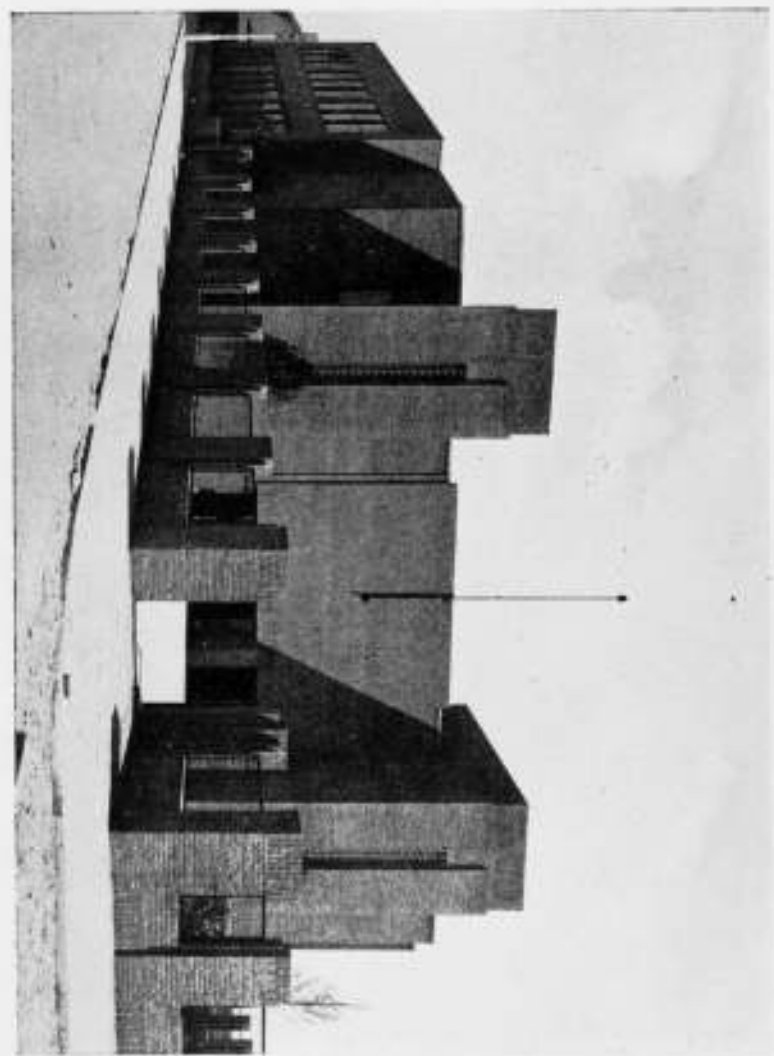
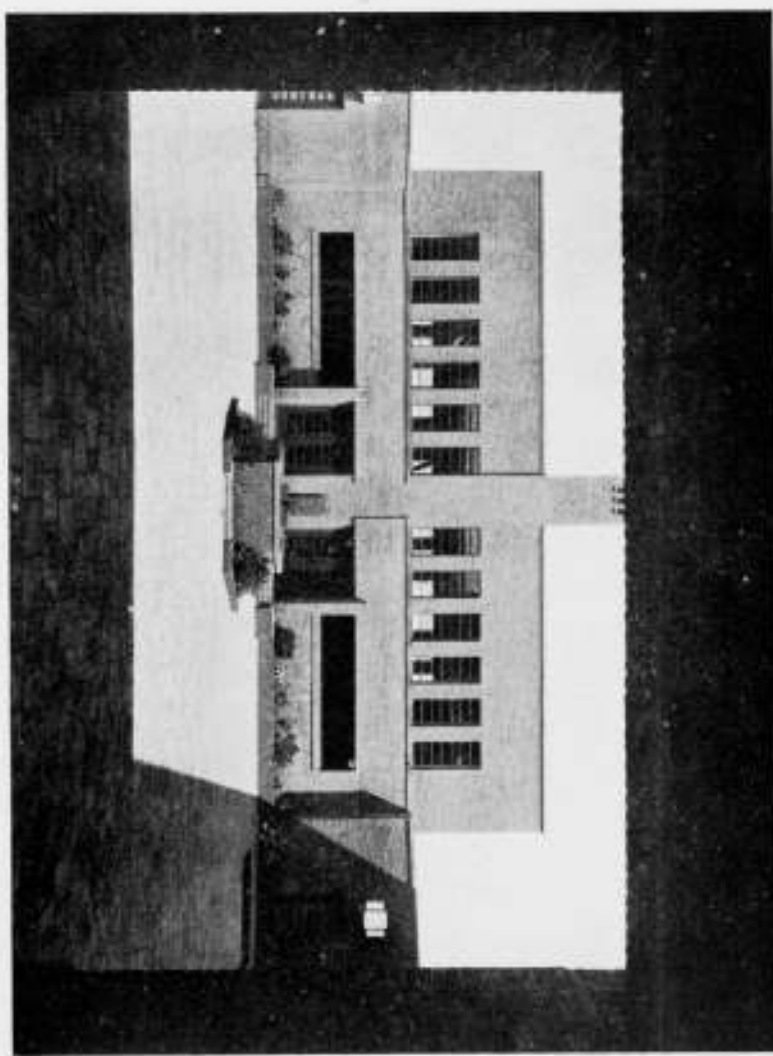
DUBBELE SCHOOL VOOR L.O. AAN DE KAROLINGEN EN NOORMANNENSTRAAT
LEERKAMER PLATTEGRONDEN

DUBBELE SCHOOL TE HAARLEM.

ONTWERP I. P. F. DE BORDES, ARCHITECT B.N.A.

212
DUBBELE SCHOOL TE HAARLEM.
ONTWERP door P. F. DE BORDES, ARCHITECT B.N.A.

213

VOORGEVEL DUBBELE SCHOOL TE HAARLEM.

ONTWERP door P. F. DE BORDES, ARCHITECT B.N.A.

GEZICHT UIT PUNT K.

WONINGBOUW IN VOORMALIG NIEUWENDAM.

Architect: J. BOTERENBROOD.

Aan de Noordzijde van den zoo pittoresk bebouwen dijk, die in het voormalige Nieuwendam door het polderland heen kronkelt, is thans een uitgestrekt complex gemeentewoningen in aanbouw. Een vijftal architecten zijn bij dit groote werk betrokken. Hun taak is, in het kader van het door den heer B. T. Boeyinga, tot voor kort architect bij den Gemeentelijken Woningdienst, ontworpen stratenplan en op de door dezen Dienst zelf verschaftte plattegronden der woningtypen, een architectonisch goed en aantrekkelijk geheel te maken. De heeren B. T. Boeyinga, J. Boterenbrood, J. Mulder, J. Roodenburg en J. Zietsma, hebben daartoe ieder een gedeelte toegewezen gekregen, met het verzoek, in de architectuur niet alleen zich zelven, maar ook eens anders werk, ten hoogste te respecteren.

De heer Boterenbrood, van wiens werk in dit complex, wij hierbij eenige illustraties geven, zag zich het Noord-Westelijk deel van het complex toebedeeld, een, van het in Pompeaanschen stijl opgezette groote plan wat overschietend stukje. Een, wat de plechtstatigheid der verkavelingen betreft, wat misdeeld hoekje. Architect Boterenbrood kreeg dus een heel mooi stuk en hij vond gelegenheid zoowel verkaveling als plattegrondjes in dezen uithoek wat naar eigen inzichten te wijzigen; een gelegenheid waarvan hij gebruik meende te kunnen maken, zonder het eenheids karakter, dat den grooten opzet van dit plan kenmerkt, in het minst te verstoren.

Een en ander heeft tot resultaat gehad, dat hier enkele groepen van woningen zijn gebouwd, van waarlijk voortreffelijke architectuur, wat uiterlijk als wat aanleg betreft. Over deze architectuur is eigenlijk niet veel te zeggen, omdat alles erbij zoo „vanzelfsprekend” is. Maar het „vanzelfsprekende” is heden ten dage in de bouwkunst iets zoo zeldzaam geworden, dat het in zijn schijnbare karakterloosheid, van karaktersterkte getuigt. Kijk rond U heen, alle architectuur wil van individualiteiten, van persoonlijkheden spreken. En met meewarigheid ontdekken wij dikwijls schijnpersoonlijkheid, worden wij herinnerd aan den Laskedichter, die tevergeefs zeide: Wees U zelf. . . . Dit werk van Architect Boterenbrood is zoo karaktersterk, omdat het in al zijn objectiviteit, in al zijn neutraliteit, toch de persoonlijkheid van den ontwerper tot uiting brengt.

GEZICHT UIT PUNT A.

GEZICHT UIT PUNT B.
GEMEENTELIJKE WONINGBOUW IN VOORMALIG NIEUWENDAM.
ARCH. J. BOTERENBROOD.

GEZICHT UIT PUNT C.

GEZICHT UIT PUNT D.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW IN VOORMALIG NIEUWENDAM.
ARCH. J. BOTERENBROOD.

GEZICHT UIT PUNT E.

GEZICHT UIT PUNT F.

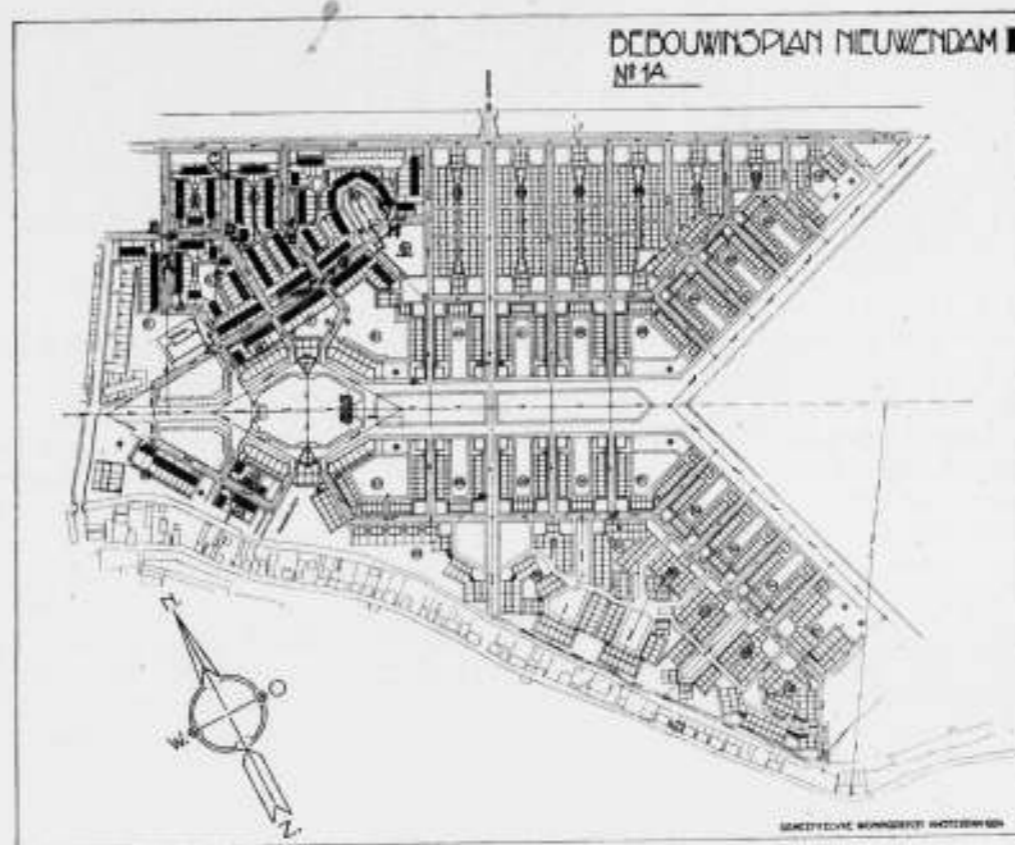
GEMEENTELIJKE WONINGBOUW IN VOORMALIG NIEUWENDAM.
ARCH. J. BOTERENBROOD.

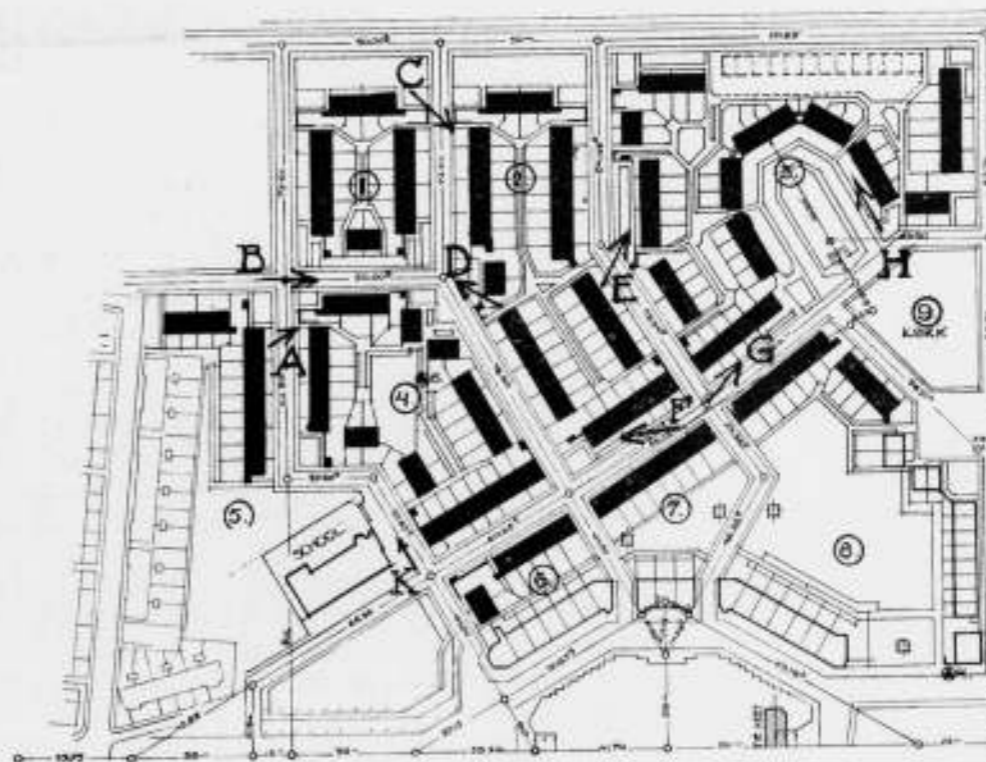
GEZICHT UIT PUNT G.

GEZICHT UIT PUNT H. (WONINGEN VOOR OUDEN VAN DAGEN).
GEMEENTELIJKE WONINGBOUW IN VOORMALIG NIEUWENDAM.
ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

BEOUWINGSPLAN NIEUWENDAM.

GEDEELTELIJK BEOUWINGSPLAN NIEUWENDAM. ARCH. J. BOTERENBROOD.

Dit werk is zoo goed, omdat men nergens den architect ervan ziet, maar toch diens geestelijke aanwezigheid overal voelt. In zijn vanzelfsprekendheid, in zijn bevallige natuurlijkheid is dit werk tóch vol geestelijke spanning. Hoe anders is zulk werk dan dat, waarbij wij in ieder latje, in ieder steentje, den architect zien, — wat is zoo'n man knap en knap vervelend op het laatst — maar waarin wij hem nergens „voelen”. Hoe waarlijk beschaafd is zulk werk, met al zijn ingetogenheid en reserve, vergeleken bij die daverende dingen dezer dagen, die de volkswoningbouw ons maar al te vaak „daarstelt”.

Dit complex is van een fijn gehalte, de stemming, die ervan uitgaat, is heel teer. Dit is bereikt kunnen worden door een uiterst nauwkeurige bestudeering van de schaal en van de motieven. Want niet het woningtype met zijn variaties, maar veel meer zijn hier de architectonische motieven, als daar zijn, het ramenrijtje met het balkon-naar 't eind, het steile zadeldak, het laag doorschietende gebroken dak, het lessenaarsdakje met het ronde deurtje daaronder, de scherpe topgeveltjes met hun houten beschieting, de elementen, waarmede door combinaties de verschillende bouwblokjes werden samengesteld.

Het aantal dezer motieven, niet alle zijn genoemd, is volstrekt niet minimaal. Boterenbrood's werk, zoals bijv. dat in Amsterdam-Zuid, heeft steeds veel motieven; deze architect kijkt niet op een motief. Maar dat zijn werk die mooie afwisseling vertoont, die rijke schakeeringen, in zijn rustigen eenvoud, ligt in de vernuftige wijze, waarop uit die talrijke motieven in ieder bepaald geval een keuze wordt gedaan en waarop de gekozen tot eenvoudige, en architectonisch goede gebouwtjes zijn gecombineerd. Het gelukkige resultaat is dus zeker ook te danken aan een andere, een meer „künstlerische” werkmethode bij het ontwerpen.

Dit complex van Arch. Boterenbrood behoort zeker tot de meest aantrekkelijke, die in de laatste jaren te Amsterdam zijn gebouwd, en zijn collega's bij het groote plan, die nog druk aan den arbeid zijn, zullen moeite hebben, dit superieure werk te overtreffen. Ongetwijfeld zullen zij het allen evenaren! Als het effect ervan te zien is, hopen wij nog eens op dit complex terug te kunnen komen. Zal alsdan ook de toegangsweg tot dit uitgestrekte tuindorp van uit de hoofdstad aangelegd zijn? De weg is thans wel bekoorlijk, maar heelemaal niet behoorlijk. Assurnazirpal pakte dat in zijn tijd heel anders aan.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De oogen open. Wordt Rotterdam een goed gebouwde stad, door Ir. Alph. Siebers. Uitgegeven door de Vereen. voor Stadsverbetering Nieuw Rotterdam.

In dit vlot en duidelijk geschreven opstel wijst de heer Siebers op de dringende noodzakelijkheid voor Rotterdam een welstandsbepaling in zijn bouwverordening op te nemen, een wensch, die, het naschrift van de brochure kon er nog juist op wijzen, inmiddels in vervulling is gegaan. Dit maakt het geschriftje echter zeker niet nutteloos. De heer Siebers haalt tal van voorbeelden aan, uit de praktijk van het bebouwen van Rotterdam, die voor de stedenbouwkundige schoonheid funest zijn geweest, en die zeker afschrikwekkend blijven, ook onder de vigneer van de nieuwe verordening en hare toepassing.

Bovendien wijst de schrijver op vele factoren, economische vooral, die indirect met de bebouwingsvraagstukken te maken hebben. De lezer ontkomt niet aan den indruk, dat in Rotterdam vele van die factoren verwaarloosd schijnen te zijn, al zegt de schrijver vaak vergoelijkend, na als voorbeeld een fout te hebben aangewezen: Genoeg van dit alles. Een groot aantal goed gekozen afbeeldingen van goede en slechte bebouwingen zijn in de brochure opgenomen, ook van bebouwingen te Amsterdam. De vergelijking valt wel in 't voordeel van de hoofdstad uit!

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Mededeelingen. — Een Amerikaansch oordeel over wolkenkrabbers. — Concertgebouw te Stockholm. — Het Hotel Rohan te Parijs. — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

EXAMENOPGAVEN 1926. Verschenen zijn:

1. De Examenopgaven voor het voorbereidend examen Bouwkundig Opzichter 1926.
 2. De Examenopgaven voor het examen Bouwkundig Opzichter 1926.
- De boekjes zijn uitsluitend verkrijgbaar aan het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam. De prijs ervan is f 1.— per stuk. Toezending geschiedt franco na ontvangst postwissel.

PRIJSVRAAGPROGRAMMA GEBOUW VAN DEN VOLKENBOND. Dit programma ligt voor belangstellenden, die alsnog geen exemplaar mochten hebben ontvangen, op het bureau van den B. N. A. ter inzage.

MEDEDEELINGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. PRIJSVRAGEN 1926. Beantwoording der vragen.

Om de beantwoording van de gestelde vragen zoo beknopt mogelijk te maken, is niet elke vraag op zich zelf behandeld, doch zijn, in onderstaande mededeelingen de antwoorden op de vragen van gelijke of verwante strekking te zamen gevat.

BRANDWEERPOST.

1. De naam van de straten waar het terrein ligt kan uit den aard der zaak niet worden aangegeven, daar noch een bepaalde stad, noch een stadsdeel voor het gebouw is bedoeld, de ligging ten opzichte van de windstreken is niet bepaald.
2. De bebouwing naast het terrein, staat aan beide straten met de voorzijde in de rooijing, en zij is aan beide straten, op eene diepte van een vierde gedeelte van de totale diepte van het terrein aan te nemen. De hoogte der bebouwing kan op 12 M. tot de gootlijst worden gesteld.
3. De diepte van het voorterrein moet op ten minste 10 M. worden aangenomen, de breedte behoeft niet grooter te zijn dan noodig is om elken wagen gelegenheid te geven om recht vooruit de remise uit en de straat op te rijden, de overblijvende breedte van het terrein kan tot aan de rooijing bebouwd worden en deze bebouwing kan aan het remisegebouw aansluiten mits het gebruik van den verbindingsgang of gangen, tusschen voor- en achterterrein, niet te zeer belemmerd wordt.
Een breedte van 3 Meter voor dezen gang of gangen is voldoende en er is geen bezwaar ze op verdiepinghoogte te overbouwen.
De bedoeling der afsluiting van het achterterrein is dat in de rooijing van de straat vijf hekken worden aangebracht tegenover de vijf uitgangen der remise.
4. Het rookhok is een ruimte waarin rook wordt ontwikkeld, ten behoeve van de oefeningen der brandwachten, met of zonder rookmasker.
De hoogte van het rookhok behoeft niet grooter dan 3 Meter te zijn.

5. De plaats van het klimhuis e.a. op het achterterrein is vrij, het kan met de andere dienstgebouwen verbonden worden mits dit geen belemmering in het gebruik van het klimhuis teweegbrengt.
Bij de genoemde vijf verdiepingen is die van den beganegrond inbegrepen. In den droogtoren moet alleen bovenin gelegenheid zijn voor afvoer van de door het drogen der slangen met waterdamp verzadigde lucht.
6. Hoewel het wel de bedoeling is dat de verschillende lokaliteiten van het gebouw worden verwarmd, is het niet noodig hiervoor eene afzonderlijke ruimte voor eene verwarmingsinstallatie te projecteeren.
7. De bedoeling der marquise of „luifel” is, dat, indien de, naar buiten openslaande deuren van de remise openstaan, wat in den regel het geval zal zijn, deze gedekt zijn en tevens de remise tegen inregenen wordt beschermd.
8. Er moeten voor de brigadiers en chauffeurs, te zamen, zes woningen worden ge-projecteerd; wanneer de woningen boven elkander worden gebouwd, is het geoorloofd dat de twee bovenwoningen tezamen een opgang hebben, doch dan moet de woning der eerste verdieping een afzonderlijk portaal hebben dat op het gemeenschappelijk trapportaal der eerste verdieping uitkomt.
9. De bedoeling van de ligging der onder 3 en 4 van het programma genoemde lokalen is dat de remise aan de eene zijde door het sub 2 genoemde lokaal en aan de andere zijde door de sub 3 en 4 genoemde lokalen begrensd wordt, zoodat de remise vanuit deze lokalen bereikt kan worden.
De bij deze vertrekken behorende kloerenbergplaatsen enz. mogen niet met de remise in verbinding staan.
10. De werkplaatsen mogen niet in verbinding staan met de remise.
11. Het staat den ontwerper vrij een of meer trappenhuisen voor de lokalen op de verdieping te maken mits alle vertrekken gemakkelijk bereikbaar zijn. Het aantal slaapplekken in de slaapzaal behoeft niet te worden aangegeven.
12. Er is geen sprake van „uitvoering” van den bouw, waarvoor de prijsvraag wordt uitgeschreven.

STATION VOOR AUTOBUSSEN.

1. De ligging van het plein voor het station, kan niet worden aangegeven daar het niet voor een bepaalde stad bedoeld is.
2. Het is de bedoeling dat de autobussen door de achterdeur worden betreden. Het is voldoende dat zij over eene diepte van een Meter gedekt worden door het buiten het trottoir uitstekende dak, waarbij op eene hoogte van 2.75 M. onder dit dak moet gerekend worden.
De bedoeling van de scheidingen tusschen de standplaatsen is niet dat deze alleen in het straatvlak worden aangegeven doch eene, door den ontwerper zelve aan te geven dikte, vorm en hoogte verkrijgen.
Vorm en afmeting van het trottoir kunnen door den ontwerper zelve worden vastgesteld.
3. Het openbaar toilet behoeft niet meer dan een privaat voor mannen en een voor vrouwen te bevatten. Het staat met de beide telefooncellen onder beheer van eene bewaakster, voor wie een klein vertrekje moet worden geprojecteerd. De toegang tot dit complex kan zoowel vanuit het wachtlokaal als van buiten of van beide zijden plaats hebben.
De courantenkiosk wordt afzonderlijk bediend en de verkoop geschiedt naar buiten. Hoewel deze vertrekken verwarmd moeten worden behoeft geen afzonderlijke ruimte voor eene verwarmingsinstallatie te worden geprojecteerd.
De bergplaats dient voor het bergen van schoonmaakkereedschap en dergelijke en behoeft geen grooter grondvlak dan 2 M². te hebben.
4. In het wachtlokaal moet geen buffet aanwezig zijn en het is niet de bedoeling dat het verwarmd wordt.
5. Het materiaal of de materialen waarin het station wordt gebouwd zijn ter keuze van den ontwerper.
6. De maat der teekeningen is niet vast te stellen bij de groote vrijheid die den ontwerpers gelaten is in den te kiezen vorm van den plattegrond van het gebouw.

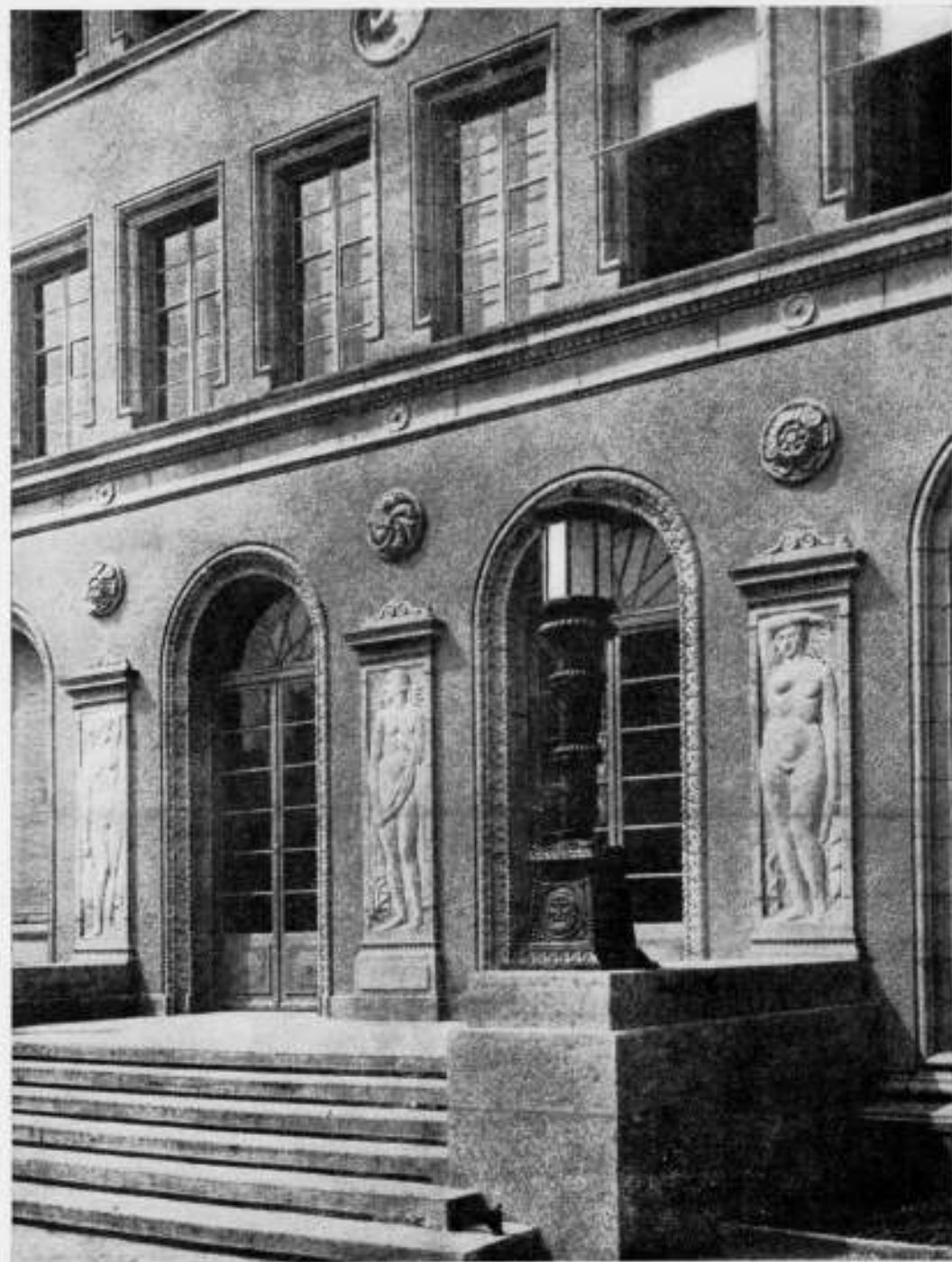
Voor de jury

C. N. VAN GOOR, Secretaris.

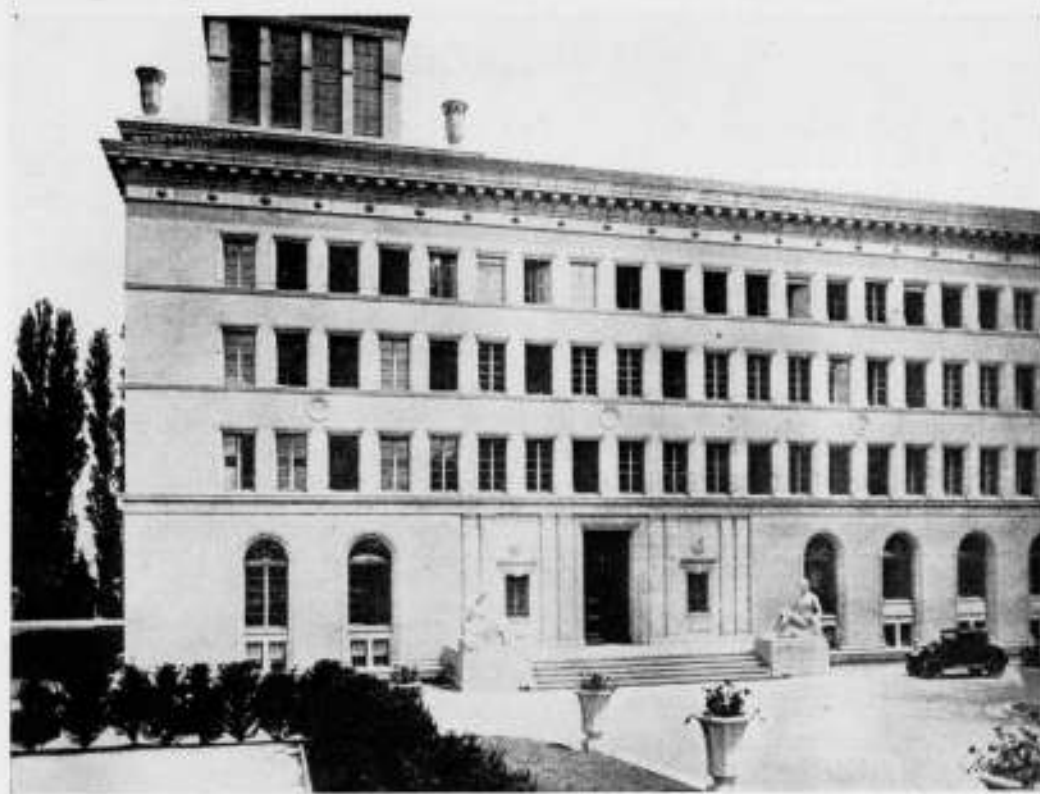
BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL TE GENÈVE.

Bijgaande afbeeldingen geven het gebouw weer van het Bureau international du Travail te Genève, waarvan de ligging is aangegeven op de kaarten, behorende bij het programma voor het Palais van den Volkenbond, op het terrein ten noorden van de terreinen A en B. Op pag. 7 van Annexe IV. De architect van dit gebouw is de heer George Epitoux.

BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL TE GENÈVE.

Van het programma ontwaart men het gebouw sterk verkort in vogelvlucht. Andere afbeeldingen van dit, voor de organisatie van den Volkenbond (zie pag. 6 en 7; Aunese IX van het prijzeraag-programma) zoo belangrijke gebouw zijn niet gegeven. Later, wanneer de Volkenbond de beschikking over het terrein B zal hebben verkregen, zal dit gebouw met het Paleis het domein vormen van de organisatie van den Volkenbond.

BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL TE GENÈVE.

EEN AMERIKAANSCH OORDEEL OVER WOLKENKRABBERS. *)

Friedrich A. Delano, voorzitter van de commissie voor het voorbereidend bouwontwerp van de omgeving van New-York (gewestelijk plan) heeft in het Januari-nummer 1926 van het „American City Magazine” onder den titel „Skyscrapers”, een uitvoerig verslag gepubliceerd, dat weliswaar niet zeer rijk is aan nieuws, doch dat de in Amerika opgedane ervaringen en de daar te lande heerschende beschouwingen en pogingen, zoo duidelijk en bevattelijk weergeeft, dat het wel de moeite waard is, ook in Duitschland, waar in alle groote steden, de moderne wolkenkrabber veld tracht te winnen, van de Delanosche uiteenzettingen kennis te nemen.

De huidige wijze van constructie der Amerikaanse wolkenkrabbers, één uit kolommen, balken en raamwerk in elkaar gezet stalen geraamte, is niet ouder dan 40 jaar. Het algemeen gebruik maken van deze metaal-constructie, die alle buiten- en binnemuren, en vloerbelastingen te dragen heeft, geschiedt sedert ongeveer 25 jaar.

De veel verdiepingen hooge wolkenkrabber beperkt zich niet alleen tot de miljoenensteden, zooals New-York en Chicago, maar elke stad, die aanspraak maakt op een zekere beteekenis, moet op z'n minst één wolkenkrabber bezitten, wiens beeld op groetkaarten als het teken van vooruitstrevendheid, in de wereld kan worden gezonden. In de steden van meer dan 100.000 inwoners, doen deze gebouwen verkeers- en andere moeilijkheden ontstaan, waarvan ook de kleinere steden zich op de hoogte moeten stellen, om diezelfde ongunstige verhoudingen te vermijden.

De ten gunste van den hoogbouw geldende beweegredenen zijn de volgende:

1. de verhoogde rentabiliteit van den zeer in waarde gestegen grond;
2. het bereiken van grootsche stadsbeelden, voornamelijk gezien vanuit het omliggend landschap;
3. het gebruik van een maximum licht en lucht door de bewoners of gebruikers van de bovenste verdiepingen;
4. het vergemakkelijken van het verkeer door verandering van ruimere horizontale wegen in de snelle verticale beweging der liften;
5. een handelsgebouw van 40 verdiepingen veroorzaakt geen grootere uiterlijke verkeersmoeilijkheden dan 4 gebouwen van elk 10 verdiepingen hoog (waarbij verondersteld moet worden dat naast den 40 verdiepingen hoogen wolkenkrabber, de bouw van drie 10 verdiepingen hooge huizen achterwege blijft);
6. de eenonige hoogte der gebouwen of de conforme kroonlijsten, geeft een veeleend totaalindruk, terwijl de wisselende hoogten boeiende silhouetten en een fraai stadsbeeld doen ontstaan.

Aan deze werkelijke of vermeende voordeelen staan de volgende bedenkingen tegenover:

1. Het is een twijfelachtige vraag, of hooge grondprijzen, hooge huizen eischen, of dat hooge huizen de grondprijzen doen stijgen.
In hoofdzaak gaat het om een kringloop van oorzaak en gevolg.
2. 3. De aesthetische werking van een wolkenkrabber hangt samen met zijn alleenstaan; in groepen storen zij zich anders wederkeerig. Bovendien echter benadeelt het hooge huis de minder hoogen.
4. De vergemakkelijking van het verkeer in verticale richting geeft aanleiding tot een vergroting van het horizontale straatverkeer, zooals het in Amerikaanse steden met 30, 40 en zelfs 50 verdiepingen hooge huizen, op bedenkelijke wijze blijkt.
5. De toelating van een enkel 40 verdiepingen hoog gebouw heeft tengevolge, dat het bouwen van meerdere wolkenkrabbers niet verhinderd kan worden. Een huis van 40 verdiepingen heeft in den regel maar één ingang tot de straat, terwijl het

*) Overgenomen uit het Zentralblatt der Bauverwaltung.

verkeer van en naar de 4 tienverdiepingen hooge huizen, waarschijnlijk door meerdere straten kan plaats vinden.

6. Afwisselende hoogten van gebouwen mogen van tijd tot tijd mooi zijn, een wilde chaos is nooit mooi. Dat aan een gelijkmatige of rhythmische hoogteontwikkeling de voorkeur is te geven, toonen vele oudere stadsgebouwen van Europa (zooals de Place Vendôme in Parijs).

De gang van zaken is gewoonlijk zoo, dat zoodra een grondeigenaar, wegens verhooging van zijn grondrente den bouw van een „Skyscraper” ten uitvoer heeft gebracht, de markt en belastingswaarde der naburige stukken grond in de hoogte gaan en aanleiding geeft tot het ontstaan van meerdere wolkenkrabbers, die nu wederkeerig beslag leggen op lucht en licht, de straten verduisteren, en het verkeer overbelasten. Dikwijls dient het bouwen van deze hooge huizen als reclame, ook als lichtreclame, ten gunste van de in het huis gevestigde zaak en andere zaken. De gevolgen van het verrijzen van talrijke wolkenkrabbers in een wijk, zijn in den regel deze:

a. het zeer toegenomen aanbod van kantoorlokalen drukt de huurwaarde daarvan en vermindert den winst van de eigenaars, of

b. de wijk der nieuwe wolkenkrabbers vermindert de waarden in de buitenwijken, welke verouderen en vervallen, en zooals in New-York, de zetel worden van economisch zwakke bedrijven, wien de betaling van normale huurprijzen niet mogelijk is. Zulke in waarde gedaalde stadsdeelen belemmeren de gewenschte verspreiding der kleine handels- en industriebedrijven naar de buitenwijken en voorsteden, en worden nieuwe oorden van overvolheid en overbevolking.

Vroeger in de tijden van Leonardo da Vinci en van Christopher Wren, gold de regel, dat de hoogte der gebouwen niet grooter mocht zijn, dan de halve breedte der straat, zoodat dus de zonnestralen een huis in zijn geheele lengte moesten beschijnen, zoodra de zon zich op 30° boven den horizon verheft. In lateren tijd werd de hoogte van een gebouw gelijk aan de breedte der straat als geldig en normaal aangegeven, dus een lichtinvalhoek van 45° geëischt. Maar ten opzichte van den bouw der wolkenkrabbers is ook deze eisch vervallen of in gevaar gebracht.

De twee grootste aangevoerde bezwaren van den bouw der wolkenkrabbers zijn eensdeels de benadeeling van de belendenden, door haar te kort te doen of ontnemen van licht en lucht, anderzijds het benadeelen van het algemeen belang door den dwang van uiterst kostbare vergroting van de straatoppervlakte, hetzij door verbredening of door den bouw van meerdere verdieping straten, zooals tegenwoordig in New-York, Philadelphia en Boston ontworpen en teneedele uitgevoerd. Den bouwers van de wolkenkrabbers kan echter niet het voorrecht toegekend worden, gezondheid en welvaart van hunne medeburgers te benadeelen en hen te noodzaken tot het opbrengen van hooge kosten voor de, op de voorgestelde wijze, ontwerpen.

Deze kosten overtreffen verre de belastingontvangsten uit de vermeerderde waarden van grond en gebouwen.

Nu is in het jaar 1916 volgens de ondervindingen en instellingen in Duitschland ook in den Amerikaanschen stedenbouw het principe van de trappen- of zonnepolitieverordening, het z.g. „zoning” ingevoerd geworden, waardoor ook de tot zover niet bestaande beperking der geoorloofde hoogte der gebouwen mogelijk werd gemaakt en wel in trappen verdeeld volgens plaatselijke districten. De New-Yorkse 5 hoogtezones, in welke, het voorhanden zijnde in aanmerking genomen, de bouwhoogte op de eenvoudige, de 1¼voudige, de 1½voudige, de tweevoudige en 2½voudige breedte der straat is gemeten, kan echter in geen geval als een voorbeeld voor andere steden beschouwd worden, des te minder als de zich hieruit gebleken hoogtelijn bij trapsgewijze terugzetting van het bovenste bouwlichaam nog veel hogere wolkenkrabbers van trapsgewijzen torenvorm zijn gebouwd.

Bovendien zijn de grenzen van het recht der bouwpolitie, de „police power” in de Ver. Staten zeer betwist en de bevoegde rechtbanken hebben menige verregaande

„zoning” maatregelen voor ongeldig verklaard. Intusschen zijn de voordeelen be-
duidend en steeds meer wordt erkend, dat tusschen het voorrecht op zich zelf,
om eenige zeer hooge gebouwen te mogen bouwen en de onaangename benarde toe-
stand van de gemeenschap, om de gevolgen van het maken van ontzettende kosten
te dragen, een intense drukkende verhouding heerscht — een bezwaar, dat ook door
verhoogde belastingprestaties van de wolkenkrabbers slechts gedeeltelijk kan wor-
den afgeschreven. Wanneer het stratennet van een stad gebaseerd is op het ver-
keer van vier of vijf verdiepingen hooge huizen, dan kan het de dubbele, drie of
viervoudige verkeerslast niet overmeesteren zonder krachtige verbredening van de
hoofdstraten of haar vervorming tot boven elkaar gelegen verkeersstraten. Daarbij
komt dat honderden en duizenden in een wolkenkrabber werkzame menschen voor
het aan- en afrijden en het opstellen van vervoermiddelen, meestal motorwagens,
op onvoorziene ruimte aanspraak maken, zoodat het duidelijk is, hoe zeer de rang-
schikking van de toelaatbare hoogten der gebouwen hand in hand gaan moet met
de verkeersregeling in de straten. Op de hieruit voortvloeiende vragen is het vol-
gende te antwoorden:

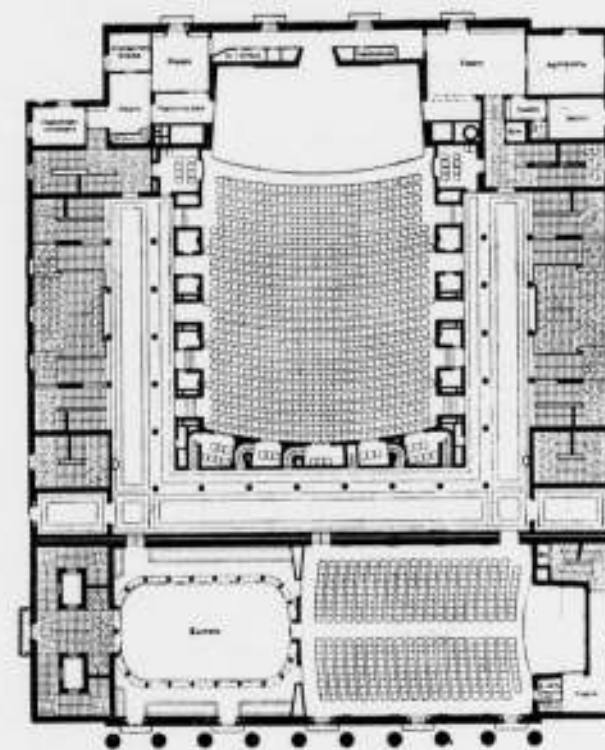
a. Elke stad en stadszone moet voor een bepaald maximumcijfer van de bevol-
king op een hectare stadsoppervlakte ontworpen en bestemd worden.

b. de normale bouwhoogte moet vastgesteld worden, die noodig en dus geoor-
loofd is, om deze bevolkingsmassa zonder benadeeling der openbare belangen te her-
bergen. Den enkeling kan in de bebouwing van zijn stuk grond vrijheid worden
verleend, zoolang de gemiddelde hoogte van zijn gebouwen deze normale bou-
whoogte niet overschrijdt. Wil bijv. iemand 10 verdiepingen bouwen, ofschoon de nor-
male grens 5 verdiepingen is, dan mag hij slechts de helft van het oppervlakte boven
bouwen, die voor 5 verdiepingen als uiterste grens is vastgesteld.

c. wil een gemeente „hoogbouw” zonder zulk een normaalgrens toestaan, dan zal
ze de grenzen van gebruik zoodanig met de belasting in verband moeten brengen,
dat om overschrijdingen te voorkomen, aan die overschrijding een verhoogde aan-
sprak van de gemeenschap verbonden is. Een voorbeeld van die verhoogde aan-
sprak is het feit, dat een voor 10 jaar geleden aan den onder Broadway te New-York
opgericht handelsgebouw een dagelijksche bevolking bevat van meer dan 10 duizend
personen, wier aankomst en vertrek de capaciteit van het naastbijliggend station
van den ondergrondschen spoorweg voor 45 minuten uitput; sedert dien tijd werden
er nog 10 wolkenkrabbers bijgebouwd, en zijn er twee nieuwe ondergrondse lijnen
geopend, zonder aan de behoefte geheel tegemoet te komen.

Delano vat het bovenstaande in de volgende slotzinnen:

1. Wolkenkrabbers beperken of onttrekken hun belendenden zonnelicht en fris-
sche lucht.
2. Zij verhoogen het straatverkeer op zoodanige wijze, dat uiterst kostbare straat-
verbredingen of verdiepingstraten noodzakelijk worden.
3. Wanneer de grond volgens Amerikaanse wijze, niet slechts volgens zijn
werkelijke, maar naar zijn maximum gebruikmaking wordt belast, dan doet elke
wolkenkrabber nieuwe wolkenkrabbers ontstaan.
4. Wolkenkrabbers, wanneer niet te talrijk, en wanneer zij omringd zijn met de noo-
dige, licht-, lucht- en verkeersruimte, en wanneer ze verder op een geschikte zorgvuldig
te onderzoeken plaats worden gebouwd, zijn niet alleen zonder bezwaar, maar kunnen
het karakteristieke van de stad verhoogen en het stadsbeeld werkelijk verfraaien.
5. In 't algemeen moeten de hoogte en de capaciteit der gebouwen beperkt worden
tot de verkeersmogelijkheden van het rondliggende stratennet.

HET NIEUWE CONCERTGEBOUW TE STOCKHOLM.
ARCHITECT PROF. IVAR TENGBOM.

De Europeesche landen, zoo besluit Delano zijn uiteenzettingen, hebben een veel grootere gemiddelde bevolking dan Amerika en daarom nog sterkere beweegreden, het „skyscrapers” vraagstuk, en de hiermede verbonden gezondheids- en verkeersmoeilijkheden volle aandacht te wijden. Zij zijn van het amerikaansche streven naar torenhooge huizen nog weinig op de hoogte, en doen verstandig, te wachten, te kijken en te luisteren voordat het te laat is. Geen vraag in den hedendaagschen stedenbouw is volgens Delano's meening belangrijker dan deze.

CONCERTGEBOUW TE STOCKHOLM.

Kort geleden is te Stockholm het nieuwe Concertgebouw geopend, dat gebouwd is naar het ontwerp van Prof. Ivar Tengbom. Voor het ontwerp is indertijd een prijsvraag uitgeschreven. Bijgaande foto geeft een beeld van den voorgevel van dit bouwwerk, dat in de belangstelling voor de moderne Zweedsche architectuur van Östberg's Raadhuis zeker een rivaal zal zijn. Het vraagstuk van de acoustiek is in dit gebouw uit den aard der zaak zeer nauwkeurig bestudeerd. De architect had daarbij de voorlichting van den beroemden physicus Svante Arrhenius.

HET HOTEL ROHAN TE PARIJS.

In de Rue Vieille du Temple ligt het hotel Rohan, waarin de Imprimerie Nationale is gevestigd.

Het hotel Rohan vormt architectonisch één geheel met het hotel Soubise (Archives Nationales), dat helaas te weinig bekende, sublime staaltje van Fransche bouwkunst uit de 18e eeuw.

Het hotel Rohan bevat de beroemde „Salon des Singes”, uit den tijd der rococo, toen een dwaze modegril de inspiratie op exotische voorbeelden voorschreef. Behalve deze salon bevat het anderen, die alle monuments historiques zijn. Dit hotel Rohan moet bij wet van 6 April 1902 worden verkocht, om uit de opbrengst de kosten van de nieuwe landsdrukkerij te Javel te dekken.

Gelukkig, vernemen wij thans uit „Le Matin”, zijn die kosten zóó hoog geworden, en de opbrengst van den verkoop zóó laag geschat, dat in den verkoop van het gebouw geen financieel voordeel is te behalen, dat het verlies van een dergelijk historisch gebouw als staats eigendom, en dus beschermd door den Staat, zou rechtvaardigen.

De Kamer is nu teruggekomen op het besluit van 1902 en de Senaatcommissie voor de financiën is thans ook tegen verkoop.

Zoo zal dus het tweelinggebouw Soubise-Rohan behouden blijven en zal het laatste door opname van de verzamelingen van de „Archives Nationales”, een betere bestemming krijgen.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Nederlandsche Burgerlijke Bouwkunst uit vroeger Tijd. Uitgave: de Waelburgh te Blicum.

Een verzameling van 65 afbeeldingen van oude bouwwerken „waarin zich bijzonderlijk en zeer sterk de geest van ieder gewest manifesteert”, zegt de anonieme schrijver van de korte inleiding. Het boekje is het eerste van een serie plaatwerkjes, met bouwwerken, te bekijken door Jan en Alleman, den kunstenaar en schoonheidsminnaar, den historicus, den folklorist en den aardrijkskundige.

De afbeeldingen, meest foto's van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, zijn meerendeels zeer goed en met smaak gekozen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Houtgranietvloeren. — De Heerenhofstad, door J. C. Meischke. — Juryrapport. — Rotterdamse Post XIV, door Periscopius.

HOUTGRANIETVLOEREN. In verband met het thans geëindigde onderzoek in Duitschland inzake de praktische toepassing van houtgraniet worden in „Bauwelt” de bekende gebreken van houtgranietvloeren gereleveerd en de middelen aangegeven, die het optreden van deze gebreken moeten beletten. Voor hen, die belang hebben bij deze vloerbedekkingen zijn ze van veel belang.

Een gescheurde houtgranietvloer baart zoowel den bouwheer als den architect veel onaangenaamheden. Ligt de vloer hol dan is de ondervloer niet voldoende ruw gemaakt. Alle houten, baksteen en betonnen ondervloeren moeten voor het aanbrengen van houtgranieten dekvloueren grondig ruw worden gemaakt, zoodat een verankering en innige verbinding tusschen houtgraniet en ondervloer mogelijk is. Op gladde ondervloeren vindt het verhardende houtgraniet geen voldoende houvast en built op. Bij houten ondervloeren past men vertinde nagels toe met breede koppen of gaas. Kalk-gips en sintelbetonvloeren zijn evenmin geschikt om daarop houtgraniet als vloeren van hoogovenement aan te brengen. Zijn dergelijke stoffen mede toegepast voor den ondervloer dan werkt het chloor-magnesium van het houtgraniet daarop als vrij zoutzuur en maakt koolzuur en zwavelwaterstof vrij. Hierdoor built het houtgraniet op en worden scheuren veroorzaakt. Alle betonnen ondervloeren moeten neutraal zijn d. w. z. slechts bestaan uit Portland-cement, zuiver scherp zand en grint. Op poreus tras- en binsbeton en op ondervloeren van holle baksteen mag niet direct houtgraniet worden aangebracht, daar zulke ondervloeren als een spons het mortelvocht opzuigen, zoodat aan het houtgraniet het voor het binden noodige vocht onttrokken wordt en de vloer zacht wordt. Men behelpt zich in zulke gevallen met een ten minste 5 cm. dikke betonnen deklaag. Er zijn een groot aantal gevallen, waarin mislukkingen met houtgranietvloeren veroorzaakt zijn door niet zaakkundig voorbereide ondervloeren. Op zichzelf vormt houtgraniet geen zelfstandige constructie, doch slechts een afwerklaag. De ondervloeren moeten daarom zoo zijn samengesteld dat zij aan alle trekkende en drukkende krachten weerstand kunnen bieden. De trek- en drukvastheid van houtgraniet is als een volgens de voorschriften in verhouding van 1:3 samengesteld betonmengsel.

Is tegen latere zware belastingen van een vloer de constructie niet bestand en ontstaat doorbuiging dan kunnen tengevolge der daardoor in het leven geroepen spanningen in den houtgranietvloer scheuren ontstaan. Men dwaalt dus als men meent op zwakke ondervloeren houtgraniet te kunnen aanbrengen.

Meermalen werden vroeger ook de onderlagen voor houtgraniet te schraal genomen. De sterkere bovenlaag vond dan in het poreuze zaagselmengsel geen houvast en verbond zich niet daarmede. De thans door de vereeniging van houtgranietfabrikanten vastgestelde mengverhoudingen bepalen voor de onderlagen een verhouding van 1:4 en voor de bovenlagen een verhouding 1:2. Alleen kleinere afwijkingen zijn toelaatbaar die op verscheidenheid van het magnesiet moeten berusten. Ook bij houten ondervloeren neemt men niet te sterke verhoudingen teneinde het houtgraniet ten opzichte van zijn uitzettingsmogelijkheid niet te veel van de onderlaag te laten verschillen. Doordat men de menging zoo aanhoudt, dat de uitzettingcoëfficiënten nagenoeg gelijk zijn, vermindert of vermijdt men het gevaar voor scheuren. Ook in dit opzicht hebben de in den aanhef genoemde

proefnemingen klaarheid gebracht. Om de houtgranietmassa goed te kunnen uitstrijken, wordt ze dikwijls te nat aangemaakt. Daardoor krijgt men overtollig loog in den vloer, dat water uit de lucht opzuigt en den vloer permanent vochtig houdt, zoodat hij zacht blijft en spoedig afslijt. Bovendien kristalliseert het in de muren opgetrokken loog uit en vormt vochtige plekken. Ook kan loog, dat den weg vindt tot ijzer dit tot roesten brengen. De tegenwoordige houtgraniettechniek heeft aan dit euvel echter zeer bijzondere aandacht gewijd en hiertegen afdoende voorzorgen genomen.

Toen men wist dat niet alleen te veel loog, doch te sterk loog dat niet werd gebonden, schade veroorzaken kon, veranderde men de bepalingen omtrent toevoeging van loog. Voor alle mengsels neemt men thans voor de onderlagen 18 graden en voor de bovenlagen 20 graden Bè.

In den winter kan men tot bespoediging van het binden, loog van 1 graad sterker toepassen. Hiervan maakt men echter spaarzaam gebruik en men zorgt liever voor een temperatuur in de betreffende vertrekken van 15 °C. Verder wordt de houtgranietmassa slechts aardvochtig aangemaakt zoodat ze geen overtollig loog bevat. Ondervloer en wanden moeten vooraf met een isoleerende stof worden bestreken zoodat het indringen van loog verhinderd wordt. Door deze maatregelen blijft de loog door de houtgranietmortel vastgehouden.

Zooals bekend is wordt dikwijls gevreesd voor aantasting door de loog van de in den ondervloer aanwezige ijzerdeelen als ijzeren binten en wapening. De hierboven genoemde bestrijking met een isoleerend middel zal deze bedenkingen opheffen. Alle houtgranietvloeren moeten grondig worden gestampt waardoor de houdbaarheid, trek- en drukvastheid sterk wordt verhoogd. Als een verderfelijke gewoonte moet worden beschouwd het gereed maken van de voor de dekvloeren benodigde massa op de bestaande ondervloeren. Door toepassing van ongeschikte verfstoffen ontstaan vlekkerige vloeren. Thans worden reeds door verschillende firma's houtgranietkleuren geleverd die zich goed houden. Boven verwarmingskelders mag houtgraniet alleen dan worden gelegd wanneer b.v. door middel van turf- of kurkplaten voor voldoende isolatie gezorgd is. Voor vochtige bedrijven komt houtgraniet niet in aanmerking. Er zijn lange jaren van studie en moeite noodig geweest om alle werkingen en hoedanigheden van het materiaal te leeren kennen en door goede ondervloeren, meng- en werkvoorschriften een succesrijke houtgranietproductie te verkrijgen.

De kernmethoden van beton inzake binding, volumebestendigheid en trek- en drukvastheid past men thans ook toe op houtgraniet. De magnesiten hebben niet evenals cement hydraulische eigenschappen doch verhardden alleen in verbinding met chloormagnesiumloog. Houtgraniet is daarom in den grond als een chemisch product te beschouwen waarvan de toepassing eerst na vele moeilijkheden mogelijk was.

Talrijke machinefabrieken hebben in plaats van steenachtige vloeren houtgranieten genomen en daarmee gunstige ervaringen opgedaan. De houtgranietvloer wordt terdikte van 15 tot 20 m.M. in een laag zonder voegen gelegd. De taaie stof is bestand tegen stooten en druk. De afslijting is zeer gering. Volgens proefnemingen is vastgesteld dat houtgraniet in het algemeen een trekvastheid heeft van 40 tot 50 K.G. en een drukvastheid van 275 tot 350 K.G. per cM². Het volumegewicht is 1.17. In natten toestand weegt 1 M² houtgraniet ongeveer 20, in drogen ongeveer 19 K.G. Van belang is dat houtgranietvloeren bestand zijn tegen olie, vet en zeepwater dat druip van werkbanken, machines en automaten. In papierfabrieken en spinnerijen bespaart de niet licht stuwende vloer, die tegen het berijden met zware karren bestand is en bovendien brandvrij is.

De geluiddempende eigenschappen, bestandheid tegen zwam, de elasticiteit enz. zijn verder voordeelen die niet uit het oog mogen worden verloren. In woonhuizen legt men houtgraniet in 2 lagen en voorziet men de rd. 10 m.M. dikke bovenlaag met kleuren en asbest, terwijl de eveneens 10 m.M. dikke onderlaag uit kurk, turf, zaagsel enz. bestaat en wel om het geluid beter te dempen en den vloer voetwarm te maken. Oude uitgesleten vloeren en trappen kan men door een houtgranietbedekking gemakkelijk en snel vernieuwen.

Het spreekt vanzelf dat houtgraniet in woonvertrekken met evenveel zorg moet worden behandeld als linoleum en parket.

Aan het slot van zijn loflied op houtgraniet wijst de steller van het artikel op een stellig zeer belangrijk ding, hij waarschuwt n.l. er tegen, opdracht te geven voor het leveren van houtgranietvloeren aan firma's die niet kunnen wijzen op langdurige praktijk. Nauwkeurige materialenkennis en kennis van de werkwijzen is in het algemeen een factor van groote beteekenis doch voor houtgranietvloeren in het bijzonder.

(N. R. CL.)

2e PRIJS. „CERES“. ONTWERPER J. LUTHMAN, DEN HAAG. ARCH. B.N.A.

DE HEERENHOFSTAD.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam heeft in 1925 behalve haar gewone jaarlijksche prijsvragen, die ditmaal vanwege haar 40-jarig jubileum een bijzonder karakter droegen, nog een buitengewone prijsvraag uitgeschreven.

Deze betrefte het ontwerp voor een „Heerenhofstad“, een onderwerp, waarvoor haar belangstelling gewekt was door den Heer Dr. H. J. Verloop, Geoloog te Wassenaar, die daaraan een uitgebreide studie gewijd had en in een prijsvraag het aangewezen middel meende te zien om het resultaat van zijn studie in een architectonischen vorm tot uitdrukking te brengen. Mede in samenwerking met de Permanente Prijsvraag Commissie werd een uitvoerig programma opgesteld, waarna de deelneming opengesteld werd.

„De Heerenhofstad“, zegt het programma o.m., „is de vestiging van een vermogend persoon, die belang stelt in het land zijner inwoning en deze belangstelling gericht heeft op de productiviteit van den grond.“

Zoo groot was het getal dergenen, die zich aangetrokken gevoelden tot de oplossing van het vraagstuk van de Heerenhofstad, dat de oplaag der programma's spoedig ontoereikend bleek en een herdruk noodzakelijk was.

Op dit aanvankelijk enthousiasme volgde een merkwaardig lange vragenlijst en daarna kwam de sluiting met als eindresultaat de inlevering van 16 ontwerpen. Dit betrekkelijk bescheiden getal is eenigszins teleurstellend. Om evenwel een oordeel over het al of niet slagen van deze prijsvraag te kunnen vormen is een grondige bestudeering van het onderwerp en de samenwerkende factoren vereischt. Oppervlakkig treft het den belangstellenden vakgenoot, die als buitenstaander de zaak van de Heerenhofstad meer van verre gevolgd heeft, dat in dezen opzet, die toch uit de aanvaarding van nieuwere denkbeelden geboren is, aan de ontwerpers niet de volle vrijheid gelaten is in de keuze van hun vormgeving, juist daar, waar het de moderne elementen in het bedrijf betreft. Het wil mij voorkomen dat, wanneer voor de silo voor groenvoer, watertank, windmolen e.d. niet van de ontwerpers verlangd ware dezelfde schoonheid in het landschappelijk beeld als die van den Ond-Hollandschen molen, met behoud zelfs van het model der wiken, doch de eigen schoonheid van deze gegevens erkend ware, ongetwijfeld een geheel verkregen zou zijn van sterke expressie. Men mist nu bij de inzendingen een eenheid van gezond, modernen oorsprong omdat bij het streven naar één gaaf complex bij voorbaat aansluiting gezocht moest worden aan niet met het doel volkomen harmonieerende motieven. Wellicht ligt hierin ook de oorzaak dat de jury niet den eersten prijs heeft kunnen toekennen.

Rotterdam.

J. C. MEISCHKE.

2e PRIJS „CERES“. ONTWERPER J. LUTTMAN, DEN HAAG. ARCH. B.N.A.

JURYRAPPORT.

De ontvangen ontwerpen stonden permanent ter beschikking der juryleden in de groote tuinkamer van het kleine Loo te Den Haag. Algemeene opmerkingen.

Er werden 16 ontwerpen ontvangen, met de motto's:

Al zij de inslag nieuw, de schering blijve bestaan — *Campestra* — *Ceres* — *Con Amore* — *D. D. D.* — *De Jaargetijden* — *D. J. O.* — *Energia* — *F. A. F.* — *Gerard* — *Hof* — *Holland* — *Huifkar* — *Sigma* — *V. L.* — *Zonnenhoeve*.

Bijna geen der inzenders is erin geslaagd het profiel der Heerenhofstad tot een architectonische eenheid op te voeren.

Bij de meeste inzendingen werd het ontwerp tot een conglomeraat van gebouwen die alle meer of minder onafhankelijk van elkaar staan, bij sommige zelfs in die mate dat een vrij willekeurig dorpsbeeld ontstond.

De oorzaak ligt gedeeltelijk in het probleem zelf: namelijk de moeilijkheid van een aaneengesloten bouw van naast elkaar gegroepeerde gebouwen van diverse beteekenis.

De geheele opzet werd door allen te royaal ontworpen. Voor den molen, de krachtcentrale van de Hofstad economie, werd door velen een vorm gezocht, welke als hoekoplossing kon gelden. De eenvoudigste ontwerpen bleken in het algemeen de meest bevredigende aspecten op te leveren.

Bijna allen verzuimden op de juiste plaats in den molenkop de zoo noodzakelijke opening te construeeren. De kop is immers de machinekamer van den molen, licht en lucht aan de van den wind afgekeerde zijde zijn praktisch onmisbaar. Zeer vele bestaande molens hebben daar ramen met of zonder balkon (voor dakbuitenwerk); waar vroeger de dorpsstimmerman of de molenmaker hier soms zeer pittoreske details aanbracht, had de architect thans een artistiek detail kunnen scheppen.

De arbeiderswoning, een platgelopen terrein, viel over het algemeen niet mede. Velen ontwierpen deze bovendien opvallend te ruim. Ook het landbouwkundig gedeelte werd nog te veel verwaarloosd, maar vond hier en daar toch waardeerbare resultaten die van studie getuigden.

In de type ring van de verschillende gebouwen naar hun aard, waren slechts enkelen met hun pogingen op den goeden weg.

De inzending *Zonnenhoeve* viel buiten beoordeeling, aangezien dit werk aan geen enkelen eisch voor een inzending voldeed!

Bij de eerste schifting vielen af de werken onder de motto's *D. D. D.* — *F. A. F.* — *Gerard* en de *Jaargetijden*. Deze inzendingen hadden architectonisch te weinig kwaliteiten terwijl het geheel in diverse opzichten te onbeduidend was.

Bij de tweede schifting vielen de inzendingen af, die wel kwaliteiten hadden, doch architecturaal weinig beteekenden. Ook de plattegronden waren niet bevredigend. Deze inzendingen waren *Con Amore* — *D. J. O.* — *Hof* en *Holland*. Er bleven over: Al zij de inslag nieuw, enz. — *Campestra* — *Energia* — *Ceres* — *Huifkar* — *Sigma* — *V. L.*, die voor bekroning in aanmerking konden komen. In de eerste plaats heeft de jury in een langdurige discussie de vraag beantwoord of tot dit overgebleven werk een plan behoorde waaraan een eerste prijs kon worden toegekend. Het resultaat was dat in het daarvoor in aanmerking komend ontwerp nog zooveel gebreken bleken te zitten dat men niet tot een bekroning met den eersten prijs kon besluiten.

Nadat dit besluit gevallen was bood de verdeeling der prijzen nog een ernstige doch niet langdurige gedachtenwisseling omtrent de toekenning van den tweeën en derden prijs.

De overwegingen leidden tot de toekenning der volgende onderscheidingen:

Motto Ceres. De 2e prijs zijnde f 800.— en een zilveren medaille der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, benevens een toelage van f 400.— voor ongewoon fraai teekenwerk.

Motto Energia. De 3e prijs, zijnde f 600.— en een bronzen medaille.

Motto Sigma. De 4e prijs zijnde f 300.—

Motto. Al zij de inslag nieuw, de schering blijve bestaan, de 5e prijs, zijnde f 300.— met een toelage van f 200.— voor ongewoon fraai teekenwerk.

Motto Campestra. De 6e prijs, zijnde f 250.— Verder werden voor aankoop bestemd de ontwerpen met de motto's *Con Amore*, *D. J. O.*, *Huifkar* en *V. L.*, elk tegen een vergoeding van f 200.—

GEDETAILEERDE BEOORDEELING DER ONTWERPEN.

Motto Ceres. (16 vel T: + schets, werk in potlood).

Deze inzending is van groote beteekenis. De plattegrond is bondig en van een behoorlijke indeeling. Een verschuiving van de eigenaarswoning ten opzichte van de droogschuur bracht een fraai onderdeel in het totaalbeeld. Alle gebouwen werden met grooten eenvoud in elkander opgelost en hier en daar vond de ontwerper een sierlijk detail voor de overgangen. De molen is sober gehouden en staat goed gevat in den hoek doch zonder iets emotioneels uit de beteekenis van het bouwwerk op te wekken.

De pachterswoning is fraai en de tuinhoek in den warmen tuin bevat een aantrekkelijk detail.

Een behoorlijke hoofdingang sluit aan bij een fraaie muromheining, welke de intieme beslotenheid van den warmen tuin bevordert, waartoe voorts sober doch juist geplaatst schermgewas medewerkt.

Evenwel bevat dit ontwerp ernstige gebreken in den plattegrond. De indeeling werd niet voldoende uitgewerkt in verband met het klimaat van ons land (art. 2 van hoofdstuk III). Bij het gastenkamp werd de eenige woonkamer geplaatst in den langen westgevel van den westvleugel van het bouwwerk en vlak bij de bedieningsplaats der eigenaars wagenschuur en droogschuur met den stal. De warme tuinzijde bevat slaapvertrekken, uitzijnde op den sier- en proeftuin.

De droogschuur raakt voor haar doel wat in de verdrukking. De molentop, machinekamer volgens program, bevatte geen opening voor licht en lucht. De arbeiderswoning zijn niet juist ingedeeld. De paardenstal heeft precies verkeerd licht en toegang ten opzichte van de wagenschuur. Ook het arbeidsverkeer in den grooten stal is onpractisch ontworpen.

De geheele architectuur toont een gave eenheid van buitengewone bekoring en echt landelijk karakter.

Dit is inderdaad één mogelijkheid, één beeld van een Heerenhofstad. Voor een uitvoering van dit ontwerp zouden evenwel een groot aantal vrij ingrijpende wijzigingen in den opzet noodzakelijk zijn om een object van praktische beteekenis te verkrijgen.

De eigenaarswoning heeft een dak van riet, toelaatbaar wegens de aanwezigheid van een pannendak in den verschoven uitbouw. (Zie de vragenbeantwoording.) Het houtwerk in den gevel kan geconserveerd hout in duurzame kleur zijn.

Het teekenwerk getuigt van een buitengewoon bekwaame hand, en wekt bijzondere stemming, vooral het winteraspect. Er werden echter verscheidene details op de perspectieven verwaarloosd.

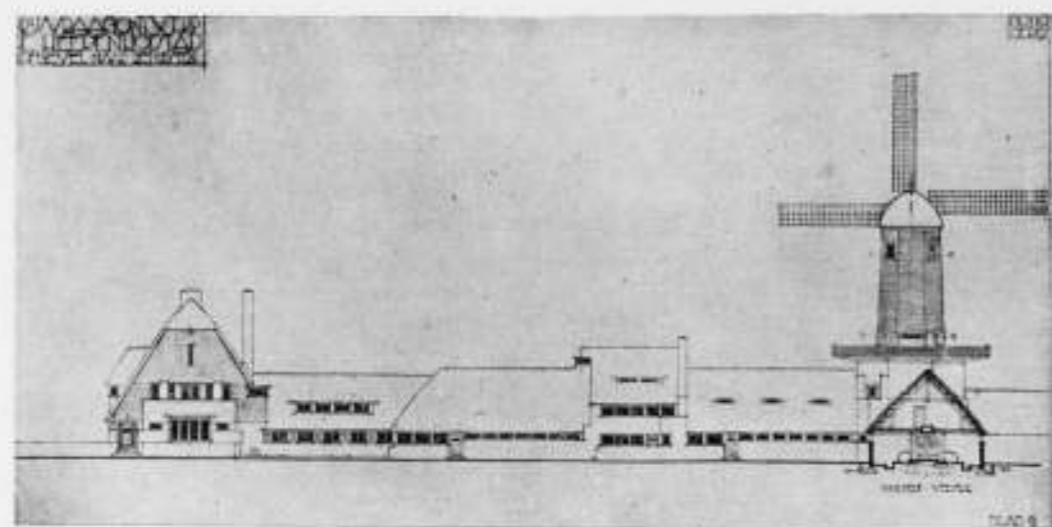
In een sierlijke variantenschets gaf de inzender als zijn meening te kennen, dat het plaatsen van den molen op een buitenhoek, namelijk bij de arbeiderswoning tot een fraaier beeld zou leiden.

In de Jury waren de meeningen hieromtrent gedeeld, doch die plaats is in het plan van een Heerenhofstad praktisch volkomen ongeschikt, omdat de molen een verantwoordelijke en in zekere mate intellectueele belangstelling of toezicht (bediening) vereischt, welke nergens aan arbeiders wordt overgelaten.

De plaats op den binnenhoek van het bouwwerk ligt tusschen de woningen van den pachter en den eigenaar — dicht bij het warenhuis enz., terwijl voor den eenvoudigen molenarbeid de krachten in de nabijheid aanwezig zijn.

Bovendien staat op bovenbedoelde wijze de molen direct in front van de eigenaarswoning, wat voor velen een onaangenaam uitzicht zou zijn.

Een betere variant zou gelegen kunnen zijn in een ontwerp waarin de molen boven en in de eigenaarswoning werd geconstrueerd. Bij Hamburg heeft een landhuiseigenaar zulks reeds verwezenlijkt, voor zijn behoeften en bouw-economie. In een Heerenhofstad schijnt een combinatie van gastenkamp en molen, in den arbeidshoek, als bedoeld in het demonstratieontwerp, de meest belovende variant.

26. PRIJS. „CERES“. ONTWERPER J. LUTTMAN, DEN HAAG. ARCH. B.N.A.

Het ontwerp uit de variantschets herinnerde eenigermate aan een dergelijk ontwerp uit vroeger tijd gebouwd aan de Zaan. Het gold toen een houtwerf binnen een schurenreeks welke den u-vorm had; de molen die hout uit het water direct verwerkte, en een reeks overdekte houtzilo's met aan het andere einde van den u-boog een woning. Dit ontwerp was o.a. tentoongesteld te Koog a. d. Zaan (zie programma onder literatuur).

Motto Energia. (20 vel T.; werk in inkt en waterverf). De plattegrond geeft een krachtig ontwikkelde eigen opvatting welke evenwel geheel blijft binnen de bedoelingen van de prijsvraag. De hofbouw wordt omgezet in een vijfhovenplan waarin vier secundaire hoven den warmen tuin omgordelen op een wijze waarin intieme oplossingen de woonbaarheid der nederzetting niet schaden. De meestgeslaagde detaillering van den warmen tuin is zeker wel gelegen in den gastenhof, en ontstaan door een toelaatbare verschuiving van de droogschuur. De passage van de Eigenaarswoning naar het gastenkamp, door een open gang (loggia) in rechte lijn naar de bedrijfsgebouwen is aantrekkelijk.

Ook de wagenhof kenmerkt zich door een eigen karakter met praktische groepeerings der omliggende gebouwen.

De plattegrond getuigt in alle opzichten van een seriens bestudeerd werk waarin verscheidene praktisch wel doordachte details voorkomen.

De architecturale verhoudingen staan evenwel op lang niet dezelfde hoogte. Er zijn bewaarde partijen te vinden doch het geheel is te massaal van compositie en veel te royaal. De perspectieven toonen een hoogst onbevredigend beeld; het gebouwencomplex is absoluut niet tot plastische eenheid opgelost.

De molenopvatting getuigt van zoeken naar een moderne herschepping, doch kan niet als geslaagd gelden. De steunbeeren maken het beeld achter de draaiende wicken te druk. Daklicht ontbreekt ook hier.

Het landbouwkundig gedeelte van het ontwerp bevredigt niet geheel maar de plattegrond getuigt van een gezonden praktischen geest.

Het tekenwerk is vlot en van goede kwaliteit, evenwel zijn de perspectieven niet gelukkig opgezet.

Motto Sigma. (19 vel T.; werk in inkt en waterverf).

De plattegrond heeft lang niet de bekoring van die van Energia, de arbeiderswoningen zijn zelfs zeer onpractisch en veel te ruim. De ontvanghal van de eigenaarswoning wordt omgeven door slaap- en badkamers! Tusschen den molen en de pachterswoning wordt een ongemotiveerde poging gedaan om symmetrie te verkrijgen, hetgeen tot zonderlinge oplossingen aanleiding gaf. Het geheel is door de massawerking van diverse gebouwen niet tot harmonische eenheid gekomen. De landelijke Hollandsche molen staat in dit ontwerp eenigszins vreemd tusschen de monumentale zwaartepunten van het plan.

De arbeiderswoningen zijn slecht ingedeeld en te duur; een ballast welke zoowel voor bewoners als voor eigenaar een voortdurende handicap is. Beknopenheid is beter en van groote betekenis; de artistieke kwaliteiten worden gelukkig niet met den kubieken meter of met den prijs afgemeten.

De landbouwdetails geven geen aanleiding tot eenige bijzondere opmerking. Het program eischt ten deze geen absolute correctheid, dit ontwerp geeft geen aparten kijk op dit gebied.

De perspectieven toonen duidelijk den minder gelukkigen invloed van overzeesche motieven.

Het tekenwerk is verdienstelijk.

Motto Campestra. (10 vel T.; in inkt en sepia).

Het ontwerp bevat hier en daar zeer aantrekkelijke aspecten, die evenwel worden geschaad door weinig gelukkige hoofdmotieven. De situatie wijkt zoo goed als niet af van de programmatische voorstelling.

De plattegronden zijn matig, hier en daar zelfs zwak.

Een streven naar eenheid in de architectuur valt te waardeeren met hier en daar een bekoorlijken landelijken eenvoud en romantische accenten, maar ook met verschillende rammelende details. In den molen is een streven naar vernieuwing kenbaar, doch dat streven heeft den ontwerper parten gespeeld. In de perspectieven is hier en daar stemming bereikt met eenvoudige middelen.

De landbouwkundige afdeeling is weinig gedetailleerd. De plaats van den paardenstal ten opzichte van de wagenschuur is onvoldoende bekeken. De woningen zijn ondoelmatig. De eigenaarswoning is saai van opzet.

Het tekenwerk is zwak.

Motto Al zij de inslag nieuw, de schering blijve bestaan. (24 vel T.; werk in potlood).

De situatie is op een hoog architectonisch peil gebracht. De plattegronden zijn veel te royaal maar hebben goede kwaliteiten. De pachterswoning heeft gezellige hoekjes met terras.

Het totaalbeeld geeft een verzameling van op zichzelf eenigermate geslaagde eenheden. Een eigen streven naar een molenoplossing is merkbaar.

Het landbouwkundig gedeelte is goed bekeken, de huisvesting van den pachter en van de landarbeiders is minder geslaagd. Deze categorie van bewoners hebben hun eigen, typische eischen.

Het zeer bekwaam tekenwerk is met veel liefde behandeld.

Motto Con Amore. (14 vel T.; in potlood en waterverf).

De situatie toont geen veranderingen. Het ontwerp bezit wel kwaliteit doch is druk van indeeling met weinig overtuigende verbrokkelde silhouetwerking. De plattegronden zijn onpractisch van indeeling. Bij het molenontwerp werd getracht een hoekoplossing te vinden, maar het resultaat is niet bevredigend. Onder de details valt o.m. een apart resultaat op te merken, van de wijze waarop het laboratorium van den eigenaar werd gegroepeerd met den stillen hoek in top.

Con Amore is het eenige werk waarin getracht werd den molenkop in de juiste zijde op artistieke wijze van licht en lucht te voorzien. Het molenbouwwerk bevat goede beginselen die evenwel onbevredigend werden uitgewerkt.

Het landbouwkundig gedeelte is onvoldoende bestudeerd, zoo passeert bijvoorbeeld de mest per smalspoor de voeder gang. De ziekenstal is niet van het andere vee gescheiden.

In een bijgevoegde aquarel, voorstellende Hollandsche molens, en in de perspectieven toont de ontwerper verdienstelijk aquarelwerk.

Motto Huifkar. (10 vel T.; in potlood en waterverf).

Hier is een streven naar originaliteit met als resultaat een meer typisch dan fraai beeld van een Heerenhofstad. In het algemeen zijn de plattegronden (eigenaarswoning) onbevredigend, in sommige opzichten is het werk zeer inconstruetief; landbouwkundig is het plan weinig verzorgd. In de perspectieftekening is wel stemming bereikt.

Motto D. J. O. (13 vel T.; in inkt en waterverf).

De situatie is weinig seriens ontwikkeld, en verbrokkeld. Er is geen rustig geheel ontstaan. De molen is over het algemeen goed gevat. De studie in landbouwkundig opzicht is te waardeeren, doch van geen bijzondere betekenis. De arbeiderswoning is het minst geslaagd.

Motto V. J. (16 vel T.; in inkt en waterverf).

De plattegronden zijn wel ordelijk, maar wijlloepig, de werkkamer van de eigenaarswoning is goed begrepen en de verhouding van die woning tot het gastenkamp is juist; ook de ruimteindeeling van dat bouwwerk is sympathiek.

De geheele ombouwing is echter tot een rammelend geheel geworden, waarin sommige details op zichzelf te waardeeren zijn. Men kan hier van een dorpsbeeld gewagen, dat toevallig is ontstaan.

Wellicht lag de bedoeling voor zooveel mogelijk van het zuiden te profiteren.

De poging om den molen een moderne oplossing te geven is mislukt.

Motto D. D. D. (9 vel T.; in inkt en potlood).

Dit ontwerp is aan alle kanten zwak.

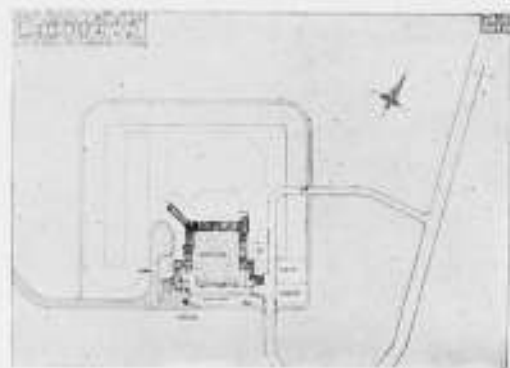
Motto De Jaargetijden. (15 vel T.; in inkt en waterverf).

Een werk, dat totaal buiten het karakter van de prijsvraag valt.

Motto F.A.F. (12 vel T.; in inkt en waterverf).

In dit project valt een geheel onvoldoende architectuur te constateeren.

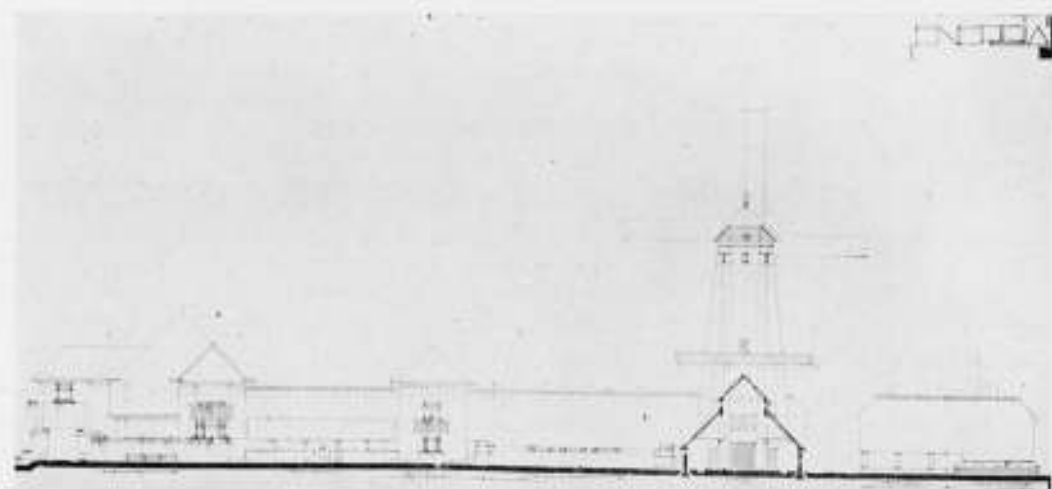
Motto Gerard. (12 vel T.; in inkt en waterverf).

2e PRIJS „CERES”.
ONTWERPER J. LUTHMAN, DEN HAAG.
ARCH. B.N.A.

3e PRIJS „ENERGIA”.

3e PRIJS „ENERGIA”. ONTWERPERS J. W. DE GROOT EN H. RUSSCHER, ROTTERDAM.

Het plan wijkt sterk af van de opgave, alle gebouwen werden nl. in een zeshoek ontworpen; noch de afwijking op zichzelf, noch de architectuur is gelukkig te achten.

Motto Hof. (14 vel T; in inkt en waterverf).

Een ontwerp zonder leidende gedachte en zonder eenheid, hier en daar echter wel beschaafd. De plattegronden zijn onvoldoende. In landbouwkundig opzicht vallen haast alle denkbare gebreken te constateeren.

Motto Holland. (20 vel T; in inkt en potlood).

Het veel te royale ontwerp mist onderlingen samenhang. De architectuur is eenvoudig doch verbreekt en zonder rythme in het bouwwerk.

Het bronhuis is goed bekeken doch overigens is de landbouwkundige indeeling zwak.

Jury: Dr. H. P. Berlage, den Haag; Arch. J. P. Logemann, R'dam; Arch. H. v. d. Kloot Meijburg, Voorburg; Arch. W. M. Dudok, Hilversum; Ir. A. M. Kuyjsten, Arnhem; Dr. J. H. Verloop, Wassenaar.

De vervaardiger van het met den 2den prijs bekroonde werk was de heer J. M. Luthman, den Haag, van het met den 3den prijs bekroonde werk J. W. de Groot en H. Russcher te Rotterdam, met den 4den prijs bekroonde werk J. P. A. Bos, den Haag, met den 5den prijs bekroonde werk Ir. H. T. Zwiers, b. i. Haarlem, met den 6den prijs bekroonde werk A. van der Weele, Groningen.

Door de Vereeniging werden de volgende ontwerpen aangekocht:

motto *Con Amore*, van den heer N. Ch. Dekker Jr. Amsterdam, motto *D. J. O.* en motto *V. L.*, zonder naamsvermelding en motto *Huifkar*, van den heer L. Andrela, Amsterdam.

ROTTERDAMSCH E POST XIV.

Het kan, meenen wij, zonder kans op tegenspraak gezegd worden dat in het algemeen de onderlinge verhouding onder de Rotterdamsche architecten goed is, dat conflicten van importantie zich niet voordoen en dat, onder de beproefde voorlichting van een toegewijd vereenigingsman als b.v. van Goor, het optreden naar buiten gematigd en correct is.

Indien bij belangrijke vraagstukken van algemeenen aard noodig blijkt dat de meening der architecten naar buiten wordt uitgesproken, dan kost het in den regel, mede door de goede onderlinge verstandhouding, weinig moeite tot een gemeenschappelijke formulering der inzichten te komen.

Meermalen ook is het ons opgevallen dat bij behandeling in den B.N.A. van landelijke vakaangelegenheden een voorstel van den Kring Rotterdam de sleutel van de oplossing bleek te bevatten.

Evenals in het maatschappelijk optreden, gaat het ook in het kunstleven gematigd toe.

Felle behoefte om in de kunst een eerste viool te spelen, kent men in onzen Kring niet, het zich „uitleven" als kunstenaar acht men eenigszins in strijd met het ernstig karakter van ons kunstvak.

Voor een en ander leenen zich trouwens de stad noch de omstandigheden. Men gunde de hoofdstad een uithoudig kunstenaar als de Klerk, men bewaardt diens speelsche geestigheden doch is verstandig genoeg ze niet te willen nabootsen.

In Rotterdam toont trouwens noch de overheid, noch de algemeene opinie, noch de pers een sterke behoefte aan bouwkunst in eenigen anderen vorm dan in dien van een alcoofwoning.

Zelfs het nog steeds hangende voorstel tot het instellen van een algemeene welstandsbeplating heeft vijf à zes jaren noodig gehad om het licht te zien en heeft na zijn uiteindelijk verschijnen nog geen goed woord in de pers gevonden.

Bijna alles wat in den woningbouw-tijd tot stand kwam stond onder sterke financiële tucht en een oogenblik leek het alsof de leer van uitgeteerde soberheid en doodelijke strakheid gedoemd was een Rotterdamsche (tucht) School te vormen.

Toch zaten de architecten niet stil, al waren de opdrachten schaars.

Bij elke prijsvraag, die in stad of land, soms zelfs in het buitenland werd uitgeschreven, kon men Rotterdamsche deelnemers en prijswinnaars zien. De Prix-de-Rome voor bouwkunst valt bijna zonder uitzondering aan in Rotterdam opgeleide jongeren toe. De vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" tracht jaar op jaar bij studeerenden den moed erin te houden door aantrekkelijke en steeds succesvolle prijsvragen uit te schrijven.

Kortom, niettegenstaande het arbeidsveld ondankbaar en onvruchtbaar is, bestaat er in Rotterdam een opgewekt, zij het eenvoudig, bouwkunstleven.

Hetgeen de Rotterdamsche architectuur noodig heeft, is gezond en krachtig voedsel, en kan het zijn, eenige aanmoediging.

Het noodlot wil echter dat de meest belangrijke opdrachten aan buitenstaanders toevallen; het raadhuis, het postkantoor, de Koninginnebrug, het Hofplein en thans de nieuwe beurs.

Zes Nederlandsche architecten zijn uitgenoodigd een ontwerp voor onze nieuwe beurs te maken, doch van de 23 Rotterdamsche leden van den B.N.A. heeft geen enkele een uitnoodiging ontvangen, noch voor het ontwerpen, noch voor de beoordeeling.

De uitgenoodigden zijn:

Prof. M. J. Granpré Molière, te Delft; Ir. F. Mertens, te Bilthoven; J. F. Staal, te Amsterdam; W. C. Kromhout, te Renkum; W. M. Dudok, Dir. Gem. Werken te Hilversum; J. J. P. Oud, Arch. Afd. Chef Gem. Woningdienst te Rotterdam.

De beoordeeling zal geschieden door:

Dr. H. P. Berlage; Prof. J. A. G. van der Steur; Ir. W. G. Witteveen.

Geen enkele naam van den Kring Rotterdam van den B.N.A. zal men in deze lijst aantreffen.

Het idee om den Rotterdammers in dezen komkommertijd een zóó zware kool te stoven is zoo opvallend en de algeheele uitsluiting van onzen Kring is zóó demonstratief dat men moeilijk kan veronderstellen dat het initiatief daartoe zou zijn opgekomen bij een leeken-college als het Rotterdamsch Beurs-Comité. De meer voor de hand liggende veronderstelling dat een architect-intrigant de hand in het spel heeft gehad wordt nog ondersteund door het gerucht als zouden de uitgenoodigde architecten bij voorbaat de zeldzame voorwaarde hebben gesteld dat verdere uitnodigingen zouden moeten achterwege blijven.

Een en ander lijkt veel op een camarilla om met geweld de Rotterdamsche architecten buiten de deur te houden.

Hoe het Rotterdamsch Beurs Comité, wanneer inderdaad daarin mannen van karakter zitting hebben, een zoo opvallend anti-Rotterdamsche beslissing heeft kunnen nemen en zich op den koop toe een zóó rigoureuze voorwaarde zou hebben laten opleggen is ons vooralsnog een raadsel.

Blijkens uitingen in de plaatselijke pers vraagt het publiek zich af wat bekende architecten firma's den handel hebben misdreven om een dergelijke opzettelijke krenking te moeten ondergaan.

Om welke reden zouden de mannen van de beurs geen prijs stellen op de denkbeelden van de plaatselijke architecten omtrent een voltooiing van de monumentale zijde van den Coolsingel?

Waarom is de eenige Rotterdammer die op de lijst voorkomt een gemeente-ambtenaar?

Hebben de enkele personen die in het Comité namens de beurswereld de beslissing namen dan een zóó groote voorliefde opgevat voor het oeuvre van den heer Oud, toen deze verleden jaar aan den Coolsingel een proeve gegeven heeft van zijn bouwkunstig streven in het vermiljoen-roode, kanariegele café „de Unie”. Naar de meening van 99.9% van de Rotterdammers was echter deze uiting een ernstige misgreep. Bedoeld als een reclame voor den café-exploitant bleek de gevel slechts een negatieve werking uit te oefenen, geen sterveling ging het café binnen. In een eerste opwelling schreven wij een jaar geleden in dit blad omtrent dezen opzichtigen gevel een al te fel epistel, toch heeft niemand ons deswege een verwijt gemaakt, noch heeft iemand het voor Oud's opvattingen opgenomen.

Hoe komt het nu dat in deze groote stad op dit oogenblik niemand anders in aanmerking komt om — in het groot — het verder aspect van den Coolsingel te bestudeeren, dan juist de man, die kortgeleden getoond heeft — in het klein — zoo sterk mogelijk mis te tasten.

Zoolang wij op deze vragen geen aannemelijk antwoord hebben gehad, blijven wij het ervoor houden dat bij het opmaken van de uitnodigingslijst een sterke persoonlijke intrige in het spel is geweest.

Wij willen echter dezen brief niet besluiten alvorens nadrukkelijk uit te schakelen elk verband tusschen dit ons duister vermoeden en het in het bijzonder bespreken van het werk van Oud. Het spijt ons reeds genoeg dat wij den heer Oud — die als persoon een beminnelijk man is — als architect en als wereld-publicist zoo weinig kunnen waardeeren en wij willen uitsluiten de mogelijkheid dat een oppervlakkig lezer omtrent zijn persoonlijk karakter allerminst door ons bedoelde gevolgtrekkingen zou maken.

Ons bezwaart in dit geval uitsluitend zijn werk en zijn ambtenaarschap.

Dit laatste geldt trouwens evenzeer ten opzichte van de uitnodiging van den heer Dudok.

PERISCOPIUS.

28 AUGUSTUS

1926

NUMMER 35

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen.—Berichten.—Over den bouw van het „Wilhelminahuis” te stichten door de Vereniging „Gemeenschappelijk Wonen voor Vrouwen”, door Architect Ir. J.W. E. Buys, B.N.A. — Ontwerp-norm der Hoofdkommissie voor de Normalisatie in Nederland. — Het Rokin, door Ir. A. J. van der Steur. — Technische Wonderwerken.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

HET ROTTERDAMSCH BEURSPAN. In de vergadering van den Gewestelijken Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten, op 16 dezer gehouden, is ter sprake gebracht de wijze waarop een te Rotterdam gevormd Comité heeft gemoend een wedstrijd onder architecten te moeten uitschrijven voor een plan voor een eerlang te Rotterdam te stichten Beursgebouw, tot welken wedstrijd geen enkel Rotterdamsch particulier architect werd uitgenoodigd.

Volkomen onbekend met de motieven en adviezen die het Comité tot de gevolgd gedraglijn hebben geleid, moest de Kring zich van een oordeel daarover onthouden, doch meende het mettemin aan de eer van de Rotterdamsche architecten verplicht te zijn, tegen deze uitsluiting, die naar zijne meening door niets wordt gerechtvaardigd, openlijk protest aan te teekenen.

Na uitvoerige gedachtenwisseling over de wijze, waarop hieraan gevolg diende te worden gegeven, werd met algemeene stemmen een motie aangenomen van den navolgenden inhoud: „De Gewestelijke Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten, in vergadering bijeen op 16 Augustus j.l.,

gezien de door een Comité tot Stichting van een Beursgebouw te Rotterdam tot een aantal architecten gerichte uitnodiging tot het maken van een plan voor dien bouw,

betreurende dat onder dit aantal geen enkel Rotterdamsch particulier architect voorkomt, ziet hierin eene grievende en onverdiende achterstelling van het werk der Rotterdamsche architecten bij dat van anderen,

spreekt hierover openlijk zijne afkeuring uit en gaat over tot de orde van den dag”. Besloten werd verder deze motie ter kennis te brengen waar dit noodig werd geoordeeld en in de pers te publiceeren.

De Voorzitter: P. G. BUSKENS.
De Secretaris: P. SCHMIDT.

Rotterdam, 18 Augustus 1926.

BERICHTEN.

DE R.-K. KERK AAN DE ROZENGRACHT TE AMSTERDAM. Indertijd hebben wij medegedeeld, schrijft het Hbd., dat de Gevel-commissie van de Schoonheidscommissie, waarvan de architecten Slothouwer, Staal en Vorkink deel uitmaken, de plannen van architect Valk uit 's-Hertogenbosch voor de nieuwe kerk „De Zaaier” aan de Rozengracht, niet heeft goedgekeurd.

Pastoor Van Rut van „De Zaaier”, heeft zich daarop tot het college van B. en W. gewend met het verzoek, niet overeenkomstig het advies der Schoonheidscommissie te beslissen, doch alsnog het ontwerp goed te keuren. In dien geest heeft het dagelijksch gemeentebestuur gehandeld, doch in de kennisgeving ervan aan genoemden geestelijke werd de voorwaarde gesteld, dat de geprojecteerde winkels van R.-K. religieuse-artikelen, uit het plan zouden verdwijnen.

Wij vernemen nu dat het parochiaal kerkbestuur tegen deze oplossing ernstige bezwaren heeft, wijl voor rente en aflossing van de voor het stichten van het nieuwe kerkgebouw aan te gane leening, op de huur van die winkels wordt gerekend. Er zullen pogingen in het werk worden gesteld om alsnog die bezwaren uit den weg te ruimen. Hbd.

DE ROYAARDS-SCHOUWBURG. Wij vernemen dat het met de voornemens tot het stichten van den Royaards-schouwburg op het Kleine-Gartman-plantsoen, aldus staat:

343

Voor de uitvoering van de door de gemeente te verrichten werken: demping van een gedeelte van de Lijnbaansgracht, verandering van het straatprofiel, en den definitieven aankoop van gebouwen, is namens de N.V. „Royaards-schouwburg” een waarborgsom gestort van f 450.000.—

Tot de uitvoering van al deze plannen zal echter van gemeentewege eerst dan worden overgegaan, als het bebouwings-ontwerp van architect Vorkink is goedgekeurd.

Is dit geschied, dan zullen onmiddellijk de perceelen worden aangekocht en met het dempen van het Lijnbaansgrachtgedeelte worden begonnen.

Zóóver is het echter nog lang niet, het bebouwingsplan werd tot heden niet ingediend. Naar ons ter oore kwam tengevolge van de omstandigheid dat dr. Royaards, na bestudeering der voorloopig ontworpen schetsplannen, daarin nog enkele niet onbelangrijke wijzigingen wenscht te zien aangebracht. Hbd.

DE BEBOUWING VAN ZUID. Zooals men weet is het detailplan vastgesteld van de bebouwing van het gedeelte van Amsterdam-Zuid tusschen den Amstelvoenscheweg en de Boerenwetering, het deel, omsloten door de kanalen Noord en Zuid. Nu het plan is gekomen in dit stadium, zal de Grootte Commissie, voor deze bebouwing benoemd, nagaan, of zij zich ermee kan vereenigen.

Daarna komt de dusgenaamde Architecten-commissie, bestaande uit den stadsarchitect Hulshoff, voorzitter, en de bouwmeesters Berlage, Staal en Vorkink, leden, aan bod.

Zij stelt zich voor tusschen 6 en 10 September a.s. hare werkzaamheden aan te vangden. Dan zullen de verschillende bouwvoorstellen worden beoordeeld en er weder „stuwing” komen in deze bebouwing, met het doel, te komen tot het „blijve einde” van deze stadsuitbreiding. Hbd.

EEN CENTRALE WARM-WATERVEROORZIENING IN EEN WONINGBOUW TE AMSTERDAM. In „Het Volk” lezen wij: Aan het einde van den Hoofdweg in plan-West, is een complex van 45 perceelen met totaal 180 arbeiderswoningen in aanbouw. Zij worden gebouwd door de maatschappij „Rijndal”, directeur de heer J. Reyn. De bouwplannen zijn van het architectenbureau Gulden en Geldmaker, de gevels zijn ontworpen door den architect Van der Mey.

Dit complex arbeiderswoningen zal het eerste in onze stad en in ons land zijn, dat van een centrale warmwatervoorziening wordt voorzien.

Deze woningen, waarvan er zijn met twee en met drie slaapkamers, zullen allen worden voorzien van een vertrek, dat als badkamer wordt ingericht, die een bij de woning behoorende geëmailleerde badkuip zal bevatten.

De aanleg en de exploitatie van de centrale warmwatervoorziening geschiedt door de „Naaml. Vennootschap Stedenverwarming”, waarvan de heer W. Benker directeur is.

Door een tegelijk met den bouw tot stand gebrachte installatie zullen de bewoners dezer woningen gedurende zes dagen per week van 's morgens 8 tot 's avonds 9 uur de voortdurende beschikking hebben over water, dat tot een temperatuur van 70 graden verwarmd is en waarover beschikt kan worden zoowel voor huishoudelijke doeleinden, als voor wasch- en badgelegenheden. Het waterverbruik is geraamd op rond 9000 M³ per jaar, d. i. een verbruik per woning per week van bijna 1000 liter.

De kosten van een en ander zijn in de huur berekend, maar deze moderne voorziening heeft niet noodzakelijk gemaakt, dat voor deze arbeiderswoningen een hogere dan de normale huur werd vastgesteld.

De Centrale wordt aangelegd in het midden van het plm. 300 M. lange blok, waarvoor de benedenverdieping van een der perceelen wordt ingericht. Hierin wordt opgesteld een groote lagedruk-stoomketel, die de voor de verwarming van het water benodigde stoom levert. Het warme water wordt bereid in 2 boilers van flinke afmetingen, waarin stoomspiralen gemonteerd zijn. Eén van de boilers is bij normaal verbruik reeds in staat, voldoende warm water te leveren, terwijl de tweede dan voor reserve dient bij volle belasting, of bij een eventueel defect van een der twee boilers.

De warmwater-voedingleiding voor de perceelen wordt op de zolderverdieping tegen de balklaag gemonteerd. Deze leiding is geprojecteerd als z. g. ringleiding, waarin het water steeds circuleert. Het blok is gesplitst in 2 groepen, één voor de linker- en één voor de rechterhelft, die in de Centrale bij behoefte elk afzonderlijk uitgeschakeld kunnen worden. De resp. uiteinden van de twee ringleidingen liggen ongeveer 170 M. van de Centrale verwijderd.

De bedrijfskontrolé zal op de meest moderne wijze geschieden. Het totaal-verbruik van water wordt gemeten door een watermeter van de bekende konstruktie. Voor het meten van het verbruik per tijds-eenheid echter, zullen in de uitgaande leidingen Venturi-watermeters worden gemonteerd, voorzien van elektrische registreerriichtingen, die het verbruik doorlopend in den vorm van diagrammen opteekenen.

OVER DEN BOUW VAN HET „WILHELMINAHUIS” TE STICHTEN DOOR DE VEREENIGING „GEMEENSCHAPPELIJK WONEN VOOR VROUWEN”.

Architect Ir. J. W. E. BUYS, B.N.A.

Bovengenoemde vereeniging, naar buitenlandsch voorbeeld opgericht, stelt zich ten doel: de stichting van een groot Flatgebouw voor zelfstandige vrouwen. (In de toekomst wellicht door meerdere te volgen).

Het eerste huis zal naar wijlen Mevrouw Drucker „Wilhelminahuis” heeten. Het is in opdracht van bovengenoemde vereeniging ontworpen door Ir. Jan W. E. Buys, b.i. architect te 's-Gravenhage.

Het gebouw is ontworpen gedacht aan een terrein aan den Benoordenhoutschen weg bij de verlengde Laan van N.O. Indië.

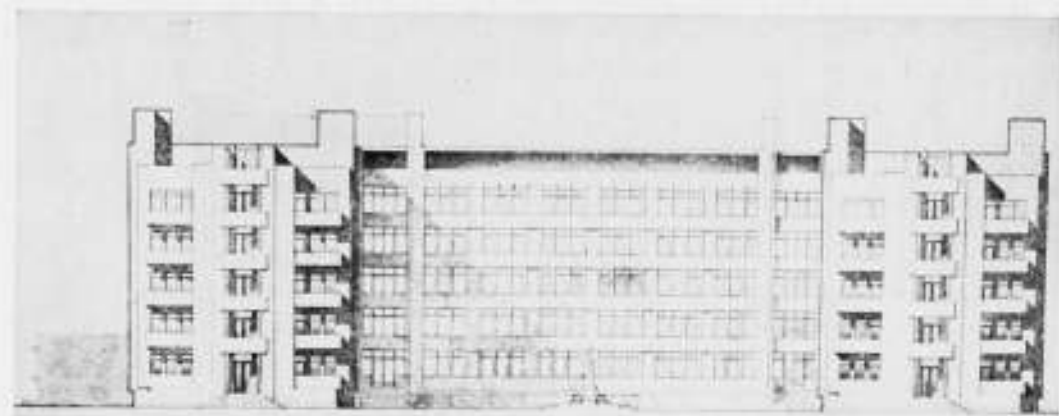
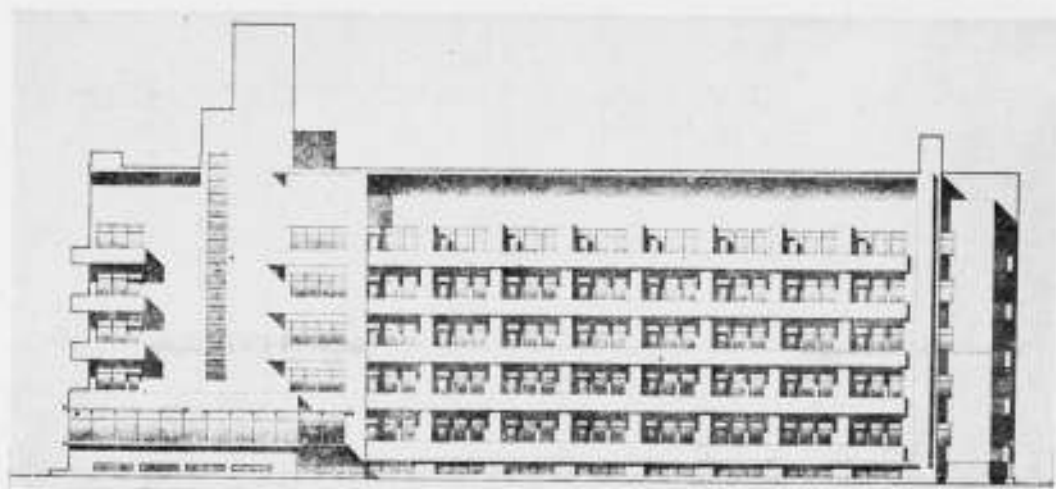
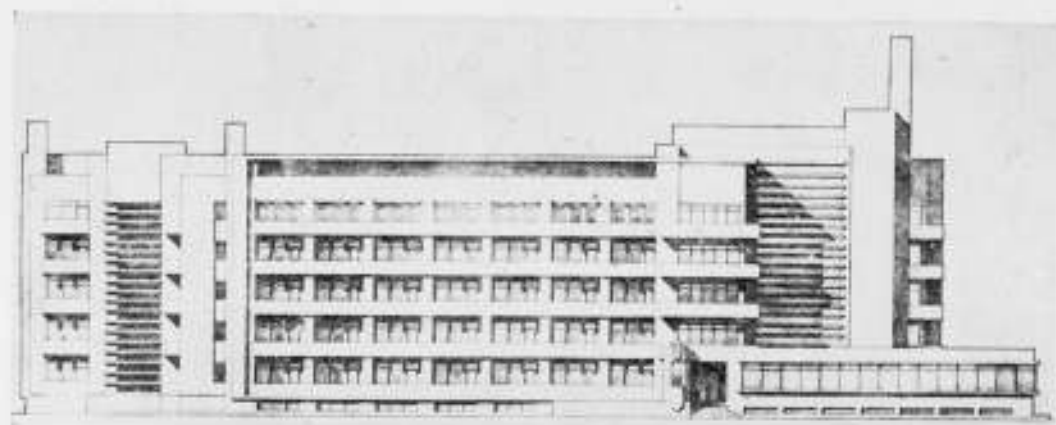
Het doel van de stichting is: coöperatief woongelegenheden te verschaffen aan vrouwen bij minimale kosten van bewoning en maximum van comfort.

In afwijking met een gelijksoortig project voor een tehuis voor mannen en meer in overeenstemming met den aard der vrouw zijn de verschillende typen van compartimenten zóódanig ruim ontworpen dat iedere bewoonster in hare vertrekken zich een eigen sfeer kan scheppen. Zij zullen dan ook geheel vrij zijn in de inwendige aankleeding daarvan.

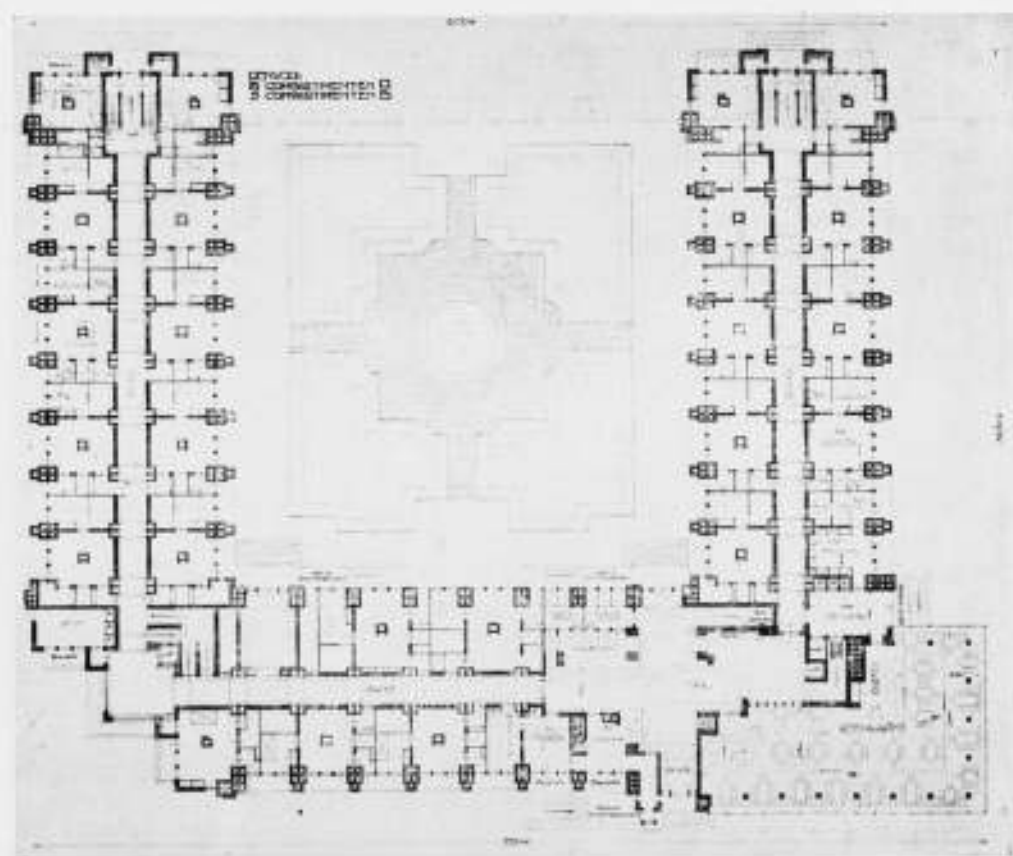
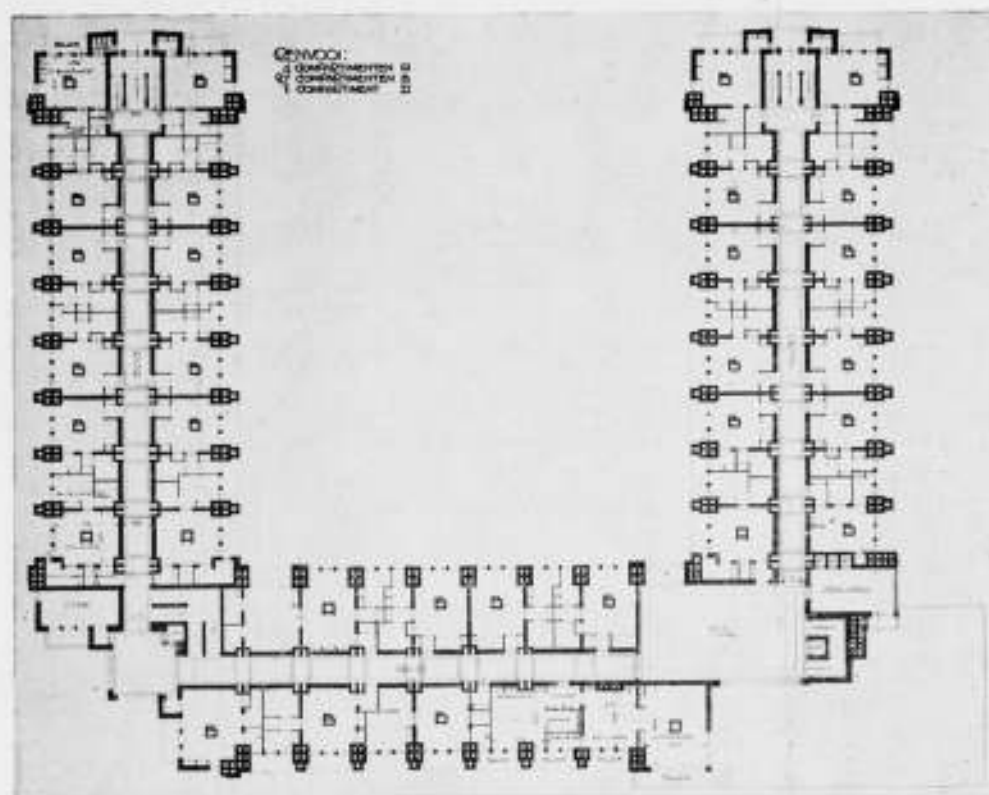
Dit heeft tot gevolg dat, behalve het Restaurant waar in het algemeen de maaltijden gebruikt zullen worden en dat tevens voor het publiek toegankelijk zal zijn, geen groote recreatiezalen in dit gebouw zijn ontworpen.

De bewoonsters zijn echter alweer geheel vrij de maaltijden naar eigen voorkeur zelf te bereiden in de daartoe bestemde theekukentjes of zich die maaltijden op de kamer te doen bezorgen uit de centrale keuken. Daartoe bevindt zich op iedere verdieping een speciale dienkamer, door liften direct verbonden met de zich daaronder bevindende keukens in het sousterrain.

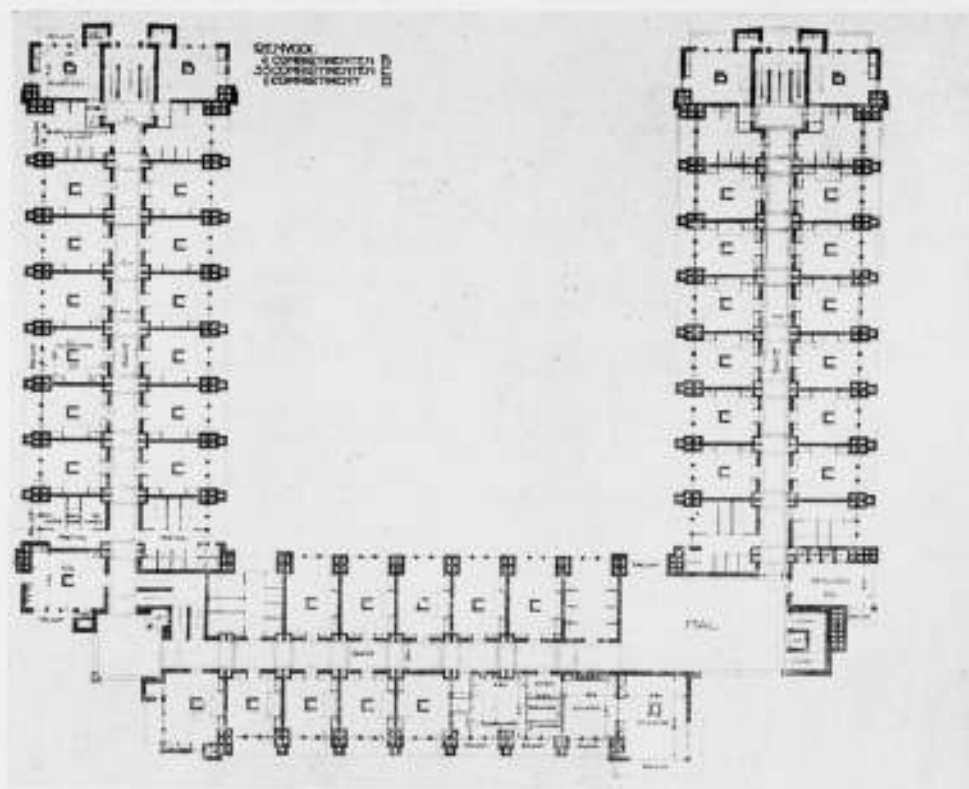
De grootere compartimenten bevatten elk een z.g. Theekuken voorzien van gas, waterleiding en electriciteit, benevens een aanrecht met gootsteen met boven en onderkastjes en een koker voor het verwijderen van vuil en afval. De kamers van het kleinste type krijgen „gemeenschappelijke keukens” voor zes bewoonsters.

ONTWERP „WILHELMINAHUIS“ TE 'S-GRAVENHAGE.
ARCHITECT I^r. J. W. E. BUYS, B.N.A.

ONTWERP „WILHELMINAHUIS“ TE 'S-GRAVENHAGE.
ARCHITECT I^r. J. W. E. BUYS, B.N.A.

ONTWERP „WILHELMINAHUIS“ TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT I^r. J. W. E. BUYS, R.N.A.

Deze gemeenschappelijke keukens zijn zóódanig ontworpen dat iedere vrouw hare bezigheden geheel vrij zal kunnen uitoefenen.

De vakken worden voor één bepaald persoon gereserveerd. Zij zijn ruim en diep en onderling door ondoorzichtige glazen wanden gescheiden. Om geheel vrij te kunnen zijn bestaat nog gelegenheid zoo'n vak door een gordijn af te sluiten.

Weer heeft hier iedere vrouw een breed aanrecht met gootsteen, gas, waterleiding en electriciteit ter hare beschikking en zijn hier ook weer onder en boven de aanrechten bergkasten ontworpen.

De grootste typen beschikken over een apart vertrek, in directe verbinding met de slaapkamers, waarin zich bevindt, een kuipbad of douche, een waterloset en een vaste waschtafel.

De kamers van het kleinste type krijgen gemeenschappelijke douche-kamers en W.C.'s en wel per zes bewoonsters twee douche-kamers en twee W.C.'s. Alle kamers hebben verbinding met een of meer balkons, behalve die van het middengedeelte welke uitzicht hebben op den tuin. Bij deze vertrekken is de breedte van het balkon bij de kamers getrokken waardoor deze een grotere diepte krijgen.

De tussenwanden tusschen de verschillende vertrekken zullen zorgvuldig geïsoleerd worden tegen doordringen van geluiden van buiten en van binnen, zoodat een rustige bewoning verzekerd is.

In drie vleugels zijn de compartimenten, in totaal ongeveer een honderdvijftigtal, over vijf verdiepingen U-vormig om een ruime cour van 35 bij 40 M. (de groote gemeenschappelijke tuin) geprojecteerd.

Behalve door de ruime brandvrije trappen, die naar de hogere verdiepingen voeren, zal ook de communicatie met deze verdiepingen onderhouden worden door middel van twee personenliften.

Overwogen wordt alle vertrekken te voorzien van huistelefoon met aansluiting op het stedelijk net, terwijl ten dienste van het publiek een telefooncel zich in de benedenhal bevindt.

De zich in het sousterrain bevindende keukens en verdere dienstruimten zijn door gangen met dubbele deuren van de overige lokaliteiten afgescheiden, zoodat het doordringen van onaangename geuren tot het gebouw uitgesloten zal zijn.

Op de bovenste- (zolder) verdieping zijn ten behoeve van de bewoonsters een aantal cabines geprojecteerd voor het opbergen van koffers e.d. terwijl overwogen wordt in het sousterrain ruimten te verhuren ter opberging van geheele of gedeelten van inboedels.

Het geheele gebouw wordt centraal verwarmd en evenals dit het geval zal zijn bij het verbruik van gas en electriciteit wordt door de oprichters overwogen ook voor het warmteverbruik volgens een nieuw systeem afzonderlijke meters in elk vertrek aan te brengen. De condities voor het gebruik van warm water staan hiermede in verband.

Het ligt in de bedoeling kond water in den huurprijs inbegrepen te doen zijn.

Indien zonder ingrijpende wijzigingen kleine veranderingen in de indeeling der compartimenten door meerdere bewoonsters verlangd wordt, kan hiermede bij den bouw rekening worden gehouden.

Een aantal vertrekken van het kleinste type zullen permanent voor logeerkamers ten behoeve van de bewoonsters gereserveerd blijven, die dan tegen een vastgestelde vergoeding hiervan gebruik kunnen maken.

ONTWERP-NORM DER HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND.

Critiek op dit ontwerp (of aankondiging daarvan) wordt ingewacht bij het Centraal Normalisatie Bureau, Koningskade 23, 's-Gravenhage, tot 1 Jan. 1927.

TOELICHTING BIJ BLAD:

V 270. *Hang- en sluitwerk*. Bepaling voor het begrip rechts en links van deuren.

Dit blad is oorspronkelijk ontworpen door commissie H, voor de normalisatie van uitrustingsstukken (fittings) voor den scheepsbouw en werd in den door deze commissie vastgestelden vorm door de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland goedgekeurd in haar vergadering van April 1925, (zie de publicaties in „P.W.“, No. 19, dd. 7 Mei 1925, „Het Schip“, No. 11, dd. 29 Mei 1925 en „Binnenvaart“ dd. 7 Juli 1925, „Vakblad voor den Smid“, No. 48 dd. 29 Mei 1925, „Vakblad voor de Bouwambachten“, No. 22, dd. 1 Juni 1925, „Centraalblad der bouwbedrijven“, No. 51 dd. 20 Juni 1925, „Bouwen“, No. 8 dd. 11 Juli 1925).

De op dit blad ingekomen critiek werd behandeld in verschillende vergaderingen der sub-commissies van commissie B, voor de normalisatie van technische teekeningen.

In een van deze vergaderingen (van sub-commissie B I, bouwkundige teekeningen) waren als genodigden aanwezig de heeren *Eras* (Lips' Slotenfabriek), *de Vries* en *de Wild* (IJzerhandelaren) en *Röder* (afgevaardigd door de Nederlandse Vereeniging van IJzerhandelaren). Uitgenoodigd, doch niet aanwezig waren, een meubelfabrikant, een fabrikant van spoorwagens en de heer *C. J. v. d. Oord* te Noord-Beemster.

Mededeeling omtrent de behandeling van dit ontwerpblad in de commissies.

Gedurende den critiektermijn bleek, dat in het algemeen meubelmakers en scheepsbeschieters zich met de bepalingen volgens V 270, uitgave April 1925, welke in overeenstemming waren met de door de Normenausschuss der deutschen Industrie (Dinorm 107) en door de Handelschiff Normenausschuss (blad Bt 1) aangenomen

MIJ VAN NIJVERHEID KON. INST. v. ING.
HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND

DRAAI-DEUREN

Rechtsdraaiende deur (Fig. 1) Linksdraaiende deur (Fig. 2)

Linksdraaiende deur (Fig. 3) Rechtsdraaiende deur (Fig. 4)

Fig. 5

Linke deurslot Rechte deurslot

Deurslot van rechts draaiende

Draai- en schuifdeuren.

Voor het bepalen van de draairichting van een deur plaatst men zich in de draairichting met den rug tegen den kozijnstijl, waaraan de deur is aangesloten.

Draait de deur naar rechts, dan is de deur een rechts draaiende deur (Fig. 1-4) draait de deur naar links, dan is de deur een links draaiende deur. (Fig. 1-2)

Bij bestelling van sloten (en van beelag indien nodig) voor draai- en schuifdeuren op te geven:

1) Of de beelag zijde voor een rechte- of voor een links draaiende deur is.

2) Of die deur naar binnen of naar buiten opendraait.

Als buitenzijde wordt aangehouden:

a. voor draai- en schuifdeuren de zijde buitenszijde of buiten een oekroep of aan schijf.

b. voor deuren, die een gang of hal met een kamer, verken toilet of kelder verbinden de gang- of halzijde.

c. voor verbindingsdeuren tusschen twee vertrekken, waarbij het niet is uit te maken, wat binnen of buiten is, die zijde van waar men de deur naar binnen opent.

Schuif- en draai- en schuifdeuren.

Aan een schuifdeur wordt een rechte- en een linksdraaiende onderscheiden. Ter bepaling hiervan plaatst men zich in de draairichting met den rug tegen den stijl, waaraan de deur is aangesloten.

1) De draairichting is het

rechtsdraaiende aan de zijde van de rechterhand en het links draaiende aan de zijde van de linkerhand. (Fig. 5.)

Bij bestelling van sloten (en van beelag indien nodig) voor schuifdeuren op te geven "of zij rechte- of links draaiende zijn".

(Voor onsymmetrische insteeksloten of voor beelag, de omschrijving van de plaatsing op de schuifdeur, eveneens te betrekken op het rechte- of linker deurslot.)

OPMERKING.

De boven gegeven bepalingen voor deuren, kunnen waar nodig ook op ramen worden toegepast.

1) De opening achterzijde - zie ook teekening achterzijde.

HANG- EN SLUITWERK

BEPALING VAN HET BEGRIIP RECHTS EN LINKS VAN DEUREN

V270

LIB 621 725 696 64

regels, konden vereenigen. Deze bepalingen bleken echter niet in overeenstemming te zijn met de opvattingen van de Nederlandsche slotenindustrie, den ijzerhandel en den woningbouw. Deze laatstgenoemde groepen houden in het algemeen de onderstaande definities van de Lips' Slotenfabriek aan.

Definities volgens Lips' Slotenfabriek:

„Voor het opnemen der draairichting eener deur plaatst men zich: bij een buitendeur aan de straatzijde, bij een kamerdeur buiten de kamer, bij een kastdeur vóór de kast.

Het woord rechts en links wordt bepaald door de zijde waar de scharnieren zich bevinden”.

Opgemerkt wordt, dat voor de beoordeeling van de draairichting volgens deze definities eerst een betrekkelijk willekeurige afspraak noodig is omtrent de zijde vanwaar men de deur zal opnemen. Bovendien wordt voor een verbindingsdeur tusschen 2 kamers niet uitgemaakt, aan welke zijde men „buiten de kamer” is.

Het zwakke punt van deze definities is, dat de qualificatie „rechts” en „links” wisselt, indien men zijn stand t.a.v. de deur anders neemt, terwijl bovendien vele gevallen bestaan, waardoor de noodzakelijke omschrijving van den stand, dien men

ter beoordeeling van de deur moet innemen, door den term „binnen”- of „buitenzijde” niet bepaald kan worden.

Nu komt het er voor de zeer groote menigte sloten b.v. voor alle kastsloten en voor alle binnendeursloten die ter weerszijden van de deur dezelfde sluitinrichting hebben, alleen maar op aan, of zij voor een rechte of voor een linksche deur bestemd zijn.

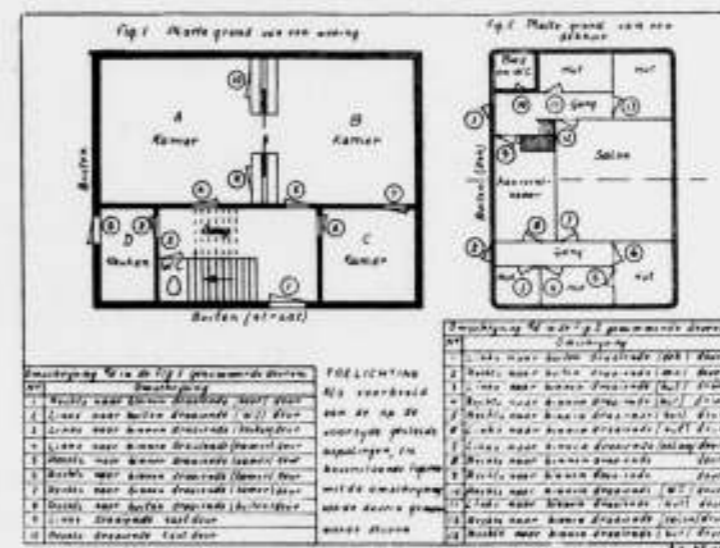
Voor deze sloten worden bij toepassing van de bepalingen volgens V 270 — 2e editie, waarvan de grondgedachte afkomstig is van den heer C. J. v. d. Oord te Noord-Beemster, alle vergissingen, die men in de aanname omtrent „binnen- of buitenzijde” kan maken, buitengesloten, aangezien men alleen de deur op zichzelf te beschouwen heeft, zonder zich te bekommeren om de vraag wat buiten of binnen de kamer is. Alleen voor sloten, die aan beide zijden van de deur verschillende sluitinrichtingen hebben, is een nadere omschrijving noodig, welke bij nadere beschouwing blijkt niet door een paar woorden gegeven te kunnen worden.

Het voorstel is gedaan om de bepalingen „binnen” of „buiten” het huis of de kamer geheel niet te gebruiken en in de plaats daarvan te spreken over de aansluitzijde en de spanningszijde van de deur. Of wel men zou kunnen onderscheiden een rechter en een linker vlak van de deur, waarvoor men dan, in aansluiting met de definitie van de draairichting, kan aannemen, dat men gaat staan in de deuropening met den rug tegen den kozijnstijl, waaraan de deur is afgehangen en daarbij als rechter vlak aanneemt, dat vlak dat zich aan de zijde van de rechter hand bevindt, terwijl het andere deurvlak met linker deurvlak wordt betiteld. Men kan dan altijd, zonder gevaar voor misverstand, een slot bestellen, b.v. „een slot voor rechts draaiende deur met kruksluiting aan de linkerzijde en kruksluiting met sleutelslot aan de rechterzijde”.

De commissie was echter van meening, dat bepalingen als „straatzijde”, „buiten de kamer” enz. meer tot den timmerman zullen doordringen en dat deze plaatsbepalingwijzen bovendien te sterk ingeburgerd zijn om ze ineens te kunnen vervangen. Zij nam daarom in principe de sub 2e, a, b en c genoemde bepalingen aan. (Zie figuur op achterzijde van V 270).

Daar in alle gevallen voorzien moet worden, kan men bij sub 2e a niet eenvoudig spreken van straatzijde, zooals de catalogus van Lips dit doet. Ontegenzeggelijk wordt daardoor het aantal noodige woorden niet gering. Bovendien is de aanname sub 2e en c in zekeren zin willekeurig, zoodat automatische toepassing daarvan niet altijd te verwachten is. Voor het gevoel van iederen meubelmaker b.v. zal de buitenzijde juist die zijde zijn, vanwaar men de deur opentrekt.

Voor schuifdeuren wordt de vraag wat „binnen” of „buiten” is in vele gevallen

geheel onoplosbaar. Voor de hand liggend is ze h.v. alleen in D-treinwagens, waar men de gang als buiten- en het compartiment als binnenzijde heeft.

In den woningbouw echter, waar schuifdeuren als suideuren voorkomen, is van een binnen- en buitenzijde niet te spreken. Voor de bestelling van het slot van een dubbele schuifdeur komt het er echter niet op aan, of men een der beide deuren rechts en de andere links noemt. Waar het *wel* op aankomt is, of het slot bevestigd is op het rechter- of linker vlak van een der beide deuren.

Het zou interessant zijn te vernemen, of men zich in den woningbouw met de op V 270 gestelde bepalingen voor schuifdeuren kan vereenigen. Indien dit het geval is, zou het ook niet zoo'n groote stap zijn om dezelfde bepalingen van toepassing te maken op draaideuren.

Het is gedurende den critiektermijn van blad V 270, eerste editie, gebleken, dat van vele zijden belangstelling voor deze kwestie bestond.

Het C.N.B. doet een dringend verzoek aan alle belangstellenden om ook deze tweede uitgave zoo scherp mogelijk te willen beoordeelen, omdat het overtuigd is, dat de oplossing omtrent de bepaling van binnen- en buitenzijde nog niet in alle opzichten bevredigend is.

Hij, die zich bij de critiek stelt op het standpunt van den meest onwelwillenden beoordeeler, is voor de normalisatie de beste vriend en het C.N.B. houdt zich voor alle op- en aanmerkingen gaarne aanbevolen.

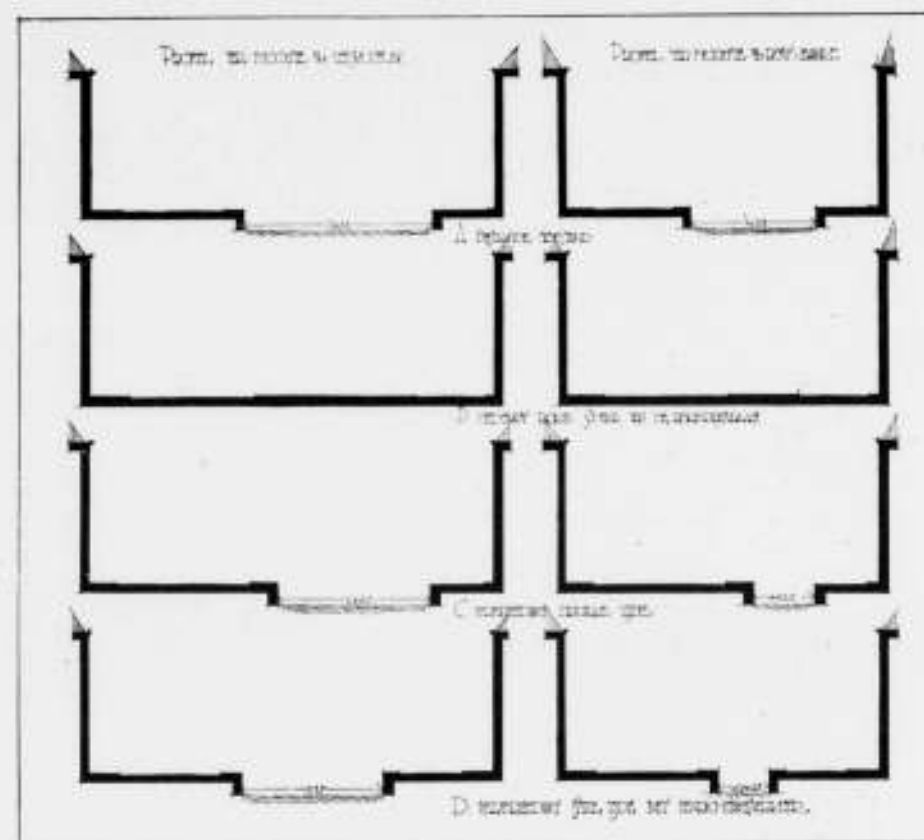
HET ROKIN.

Sinds het Raadsvoorstel van Mr. G. van den Bergh, om alvorens verdere stappen te doen tot demping van het Rokin tusschen Dam en Spui, eerst de mogelijkheid te onderzoeken van verbetering in den bestaanden toestand met behoud van het water, is het Rokin-vraagstuk gekomen in het stadium der ingezonden stukken. Voor- en tegenstanders van de demping laten in verschillende toonaarden hun stem hooren, de toon der debatten wordt allengs ietwat hooger, en gaandeweg schijnt zich in de beschouwing van den stand van zaken iets te mengen van min of meer opgewonden partijchap. Het schijnt mij dan ook in dit stadium gansch niet overbodig, aan de hand van een paar heel nuchtere en heel eenvoudige gegevens, de zaak, waarom het hier gaat, terug te brengen tot zijn ware proporties.

Ik moet hier één axioma vooropstellen, dat ik persoonlijk als omantastbaar beschouw, n.l. dit, dat verkeersverbetering van het Rokin inderdaad noodzakelijk is. Wie dit ontkent (en dit zijn er niet zoo weinig!) vergeet ten eenenmale, dat, principieel gesproken, aan het eene uiteinde van het Rokin het Centraal Station is gelegen en aan de andere zijde het grootste gedeelte van Amsterdam. Hij verliest bovendien uit het oog, dat het nalaten van verkeersverbetering op dit gedeelte een hiaat zou doen blijven bestaan in een geheel van samenhangende verkeersverbeteringen, waarvan de verbredening van de Vijzelstraat een der voornaamste onderdeelen uitmaakt. En, om het nu eens huiselijker te zeggen: wie zich slechts éénmaal omstreeks het middaguur heeft verstout om zich per fiets te bewegen langs de drukke zijde van het Rokin van de Munt naar den Dam, weet, dat de toestand reeds nu, in onzen tijd van snel toenemend, maar nog lang zijn hoogtepunt niet bereikt hebbend aantal automobielen, aan het levensgevaarlijke grenst.

Het is nutteloos, hier veel over te theoretiseeren. Wij hebben in diverse ingezonden stukken er al het een en ander over vernomen, dat de moderne inzichten op stedenbouwkundig gebied het trekken van primaire verkeerswegen door het oude stadscentrum verwerpen, dat de verkeersstroom om de oude stad moet worden heen geleid. . . . accoord, maar nog geen van deze theoretici heeft voor Amsterdam daartoe den weg gewezen, nog niemand het feit kunnen wegredeneeren, dat een gestadige verkeersstroom zich beweegt van het Centraal Station naar de Vijzelstraat, en van de Vijzelstraat naar het Centraal Station, en dat deze verkeersstroom ruimte behoeft.

Ik geloof dus als vaststaand te moeten aannemen, dat aan verbredening van de

verkeerswegen langs het Rokin niet te ontkomen valt. Blijft over de kardinale vraag: kan dit geschieden zonder demping van het Rokin tusschen Dam en Spui?

Ter beantwoording van deze vraag heb ik, aan de hand van de kaarten, welke indertijd deel uitmaakten van het programma van de Rokin-prijsvraag, een aantal profielen geteekend, betrekking hebbend op het onderhavige Rokingedeelte, en wel één stel over het breedste gedeelte daarvan, vlak bij de Langebrugsteeg, ongeveer ter hoogte van het Laesmuseum, en een daarmee corresponderend stel, genomen op het smalste gedeelte, ongeveer halverwege het gebouwencomplex van de Rotterdamse Bankvereeniging.

De beide profielen sub A, geven den bestaanden toestand weer, sub B, geeft het gedempte Rokin weer volgens het programma van de Rokin-prijsvraag. Ik wijs er in het voorbijgaan op, dat ik niet anders aangeef dan het naakte schema, dus zonder mij verder in te laten met al- of niet bebouwing of beplanting.

Deze beide schema's spreken voor zichzelf.

Sub C, nu is een poging tot verbetering van het bestaande, door n.l. de drukke zijde geschikt te maken voor groot verkeer in beide richtingen en de stille zijde onveranderd te laten. Om van het water zooveel mogelijk te behouden, bepaalde ik het straatprofiel van de drukke zijde wat nauwer dan in het programma van de Rokin-prijsvraag was aangegeven, maar heb mij gehouden aan het aanwezige straatprofiel tusschen Industria en Peek & Cloppenburg. Er bestaan hiertegen n.l. geen overwegende bezwaren, daar de rijwegen breed genoeg kunnen worden genomen, desnoods ten koste van de trottoirs. Immers voetgangersverkeer is op het Rokin van ondergeschikt belang door de aanwezigheid van een uitstekende parallelverbinding in den vorm van de Kalverstraat.

Wat zien wij nu! Ons arme water, nu op het smalste gedeelte nog 16 Meter breed, schrompelt samen tot een armzalig slootje van niet meer dan 8 Meter breedte. Het is niet vrolijk!

Sub D, is een andere poging tot behoud van het water. In verschillende ingezonden

stukken is het denkbeeld bepleit, dat de verkeerswegen op het Rokin nagenoeg niet zonden behoeven te worden verbreed, wanneer maar éénrichtingsverkeer zou worden ingevoerd. Ik heb dan ook gepoogd, een profiel te ontwerpen, waarbij dit mogelijk is. De drukke zijde zou dan geheel ongewijzigd kunnen blijven en moeten dienen voor het verkeer in de richting Dam-Spui, terwijl daarnaast, evenals nu, de transporen voor beide richtingen gehandhaafd blijven met een zeer smal trottoir (1½ à 2 M.) langs het water. De stille zijde zou dan dienen voor het verkeer naar den Dam toe. Het ligt voor de hand, ook hier te zoeken naar minimum maten, en ik heb gemeend, deze te moeten bepalen geheel overeenkomstig het bestaande profiel van de drukke zijde, doch zonder de transporen. Het resultaat is nog droeviger dan bij C.: het watertje wordt inplaats van 8 Meter, niet meer dan 6½ M. breed! Het slootje nadert nu bedenkelijk tot een open riool. Ik begeef mij nu nog niet eens in het vraagstuk, hoe die stille zijde dan wel voor het rijverkeer bereikbaar zou moeten worden gemaakt. Een zeer breede brug zou voor het Spui moeten worden gelegd, en een zeer breed gedeelte zou bovendien vóór Industria nog moeten worden gedempt teneinde scherpe knikken in de verkeerslijnen te kunnen vermijden. Behalve in de breedte, zou het water dus ook in de lengte aanmerkelijk moeten worden beknot.

Het is niet aangenaam, een beweging, waarvan de drijfveeren zoo alleszins sympathiek zijn, op zoo hartgrondige wijze te moeten bestrijden. Maar ik kan de zaak helaas niet anders zien. En het feit, dat b.v. gezaghebbende lichamen als de Ned. Oudheidkundige Bond, als Heemschut hun stem hebben verheven in het koor der niet-dempers, maakt voor mij de zaak ernstig. Het gevaar bestaat voor het ontstaan van een publieke opinie, die met de boven uiteengezette eenvoudige feiten geen rekening houdt. Als wij zien, dat de Redactie van het Algemeen Handelsblad zich reeds tot tolk maakt van deze stemming, en gebrek aan gevoel voor verhoudingen verwijt aan een inzender, die demping bepleitte, als wij niemand minder dan Henri Polak in datzelfde blad de stelling hooren verkondigen, dat deze demping slechts het voorspel is van de demping van het heele Rokin, van Grimburgwal, van Oudezijds Voor- en Achterburgwal ineluis, dan moeten wij de conclusie trekken, dat hier het gevoel voor verhoudingen wel eenigszins is zoek geraakt. Ik acht het mijn duren plicht, tegen het ontstaan van een zoo weinig gefundeerd algemeen gevoelen te waarschuwen. De groei van een stad als Amsterdam brengt nu eenmaal mede, dat offers moeten worden gebracht. En laat ons eerlijk zijn: is er hier niet zelfs eenige reden tot verheuging, dat het offer niet grooter behoeft te zijn?

Ir. A. J. VAN DER STEUR.

TECHNISCHE WONDERWERKEN.

Daartoe behoort zeker de op 1 Juli opengestelde nieuwe hangbrug over de Delaware-rivier te Philadelphia. Vrije spanning 533 M.! Hoogte boven den waterspiegel 41 M. Bouwtijd 4½ jaar. Kosten 7.500.000 Pond Sterling. Enz. enz.

Een en ander den gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam, Nijmegen, Maastricht, in vriendelijke aandacht aanbevolen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Berichten. — Landhuis Kari Sari te Haarlem, door J. P. M. — Monument te Chalons sur Saône. — Het Rokin-vraagstuk, door Arch. C. B. Posthumus Meyjes. — Titanwit, door C. P. van Hoek. — Ontvangen boekwerken, door E. P. M. en J. P. M. — Grüne Architectur.

BERICHTEN.

RAADHUISBOUW TE HILVERSUM. B. en W. van Hilversum stellen, gezien de moeilijkheid dit jaar een sluitende begroeting te krijgen, voor, de beslissing over den Raadhuisbouw uit te stellen tot 1928.

HET TIELSCHE STADHUIS. B. en W. van Tiel geven aan den raad een beschrijving van den onhoudbaren toestand, waarin het gemeentehuis verkeert. Thans is het dus zoover, dat de onhoudbare toestand van het Tielsche gemeentehuis buiten de grenzen der gemeente wordt gehoord, zeggen B. en W. En zij geven dan een minutieuze beschrijving van de situatie.

Reeds zijn ijzeren stutbalken aangebracht in een lokaal, waarvan de zolder dreigde in te storten op de in dat lokaal werkende ambtenaren. Van technische zijde wordt gewaarschuwd, dat binnen afzienbaren tijd de gevelmuur aan de tuinzijde zijn taak zal opgeven. Binnenshuis zijn er op zolder steenen muren en houten gebinten, die men met vinger en nagel verpulveren kan. Aan de buitenzijde draagt het gebouw de onwidersprekelijke bewijzen van veronachtzaming. De archieftruimte is zoodanig en op zulk een plaats gelegen, dat de rijks-archivaris, belast met het toezicht op het archief der gemeente, zijn afkeuring uitsprak en op verbetering aandrang. De brandblusch-gelegenheid, bij de bovenbedoelde ligging van het archief van zeer bijzondere betekenis, is absoluut onverzorgd. De kunstverlichting in het gebouw is hoogst gebrekkig.

Eenige der vereischte voorzieningen zijn ontworpen en geraamd op f 8550, behalve twee memorieposten, voor welke zeker, als het er op aan komt, nog eenige duizenden kunnen worden neergeteld. B. en W. meenen den raad geen voorstel te moeten doen om tot uitvoering dezer werken te doen overgaan. Naar hun meening is het daaraan bestede geld weggegooid.

Zij vinden vrijheid den raad voor te stellen te besluiten: B. en W. op te dragen om, in overleg met de commissie voor gemeentewerken en eigendommen, ten spoedigste plannen te ontwerpen voor de stichting en inrichting van een gemeentehuis of voor aankoop van een gebouw, waarvan een behoorlijk gemeentehuis ware te maken.

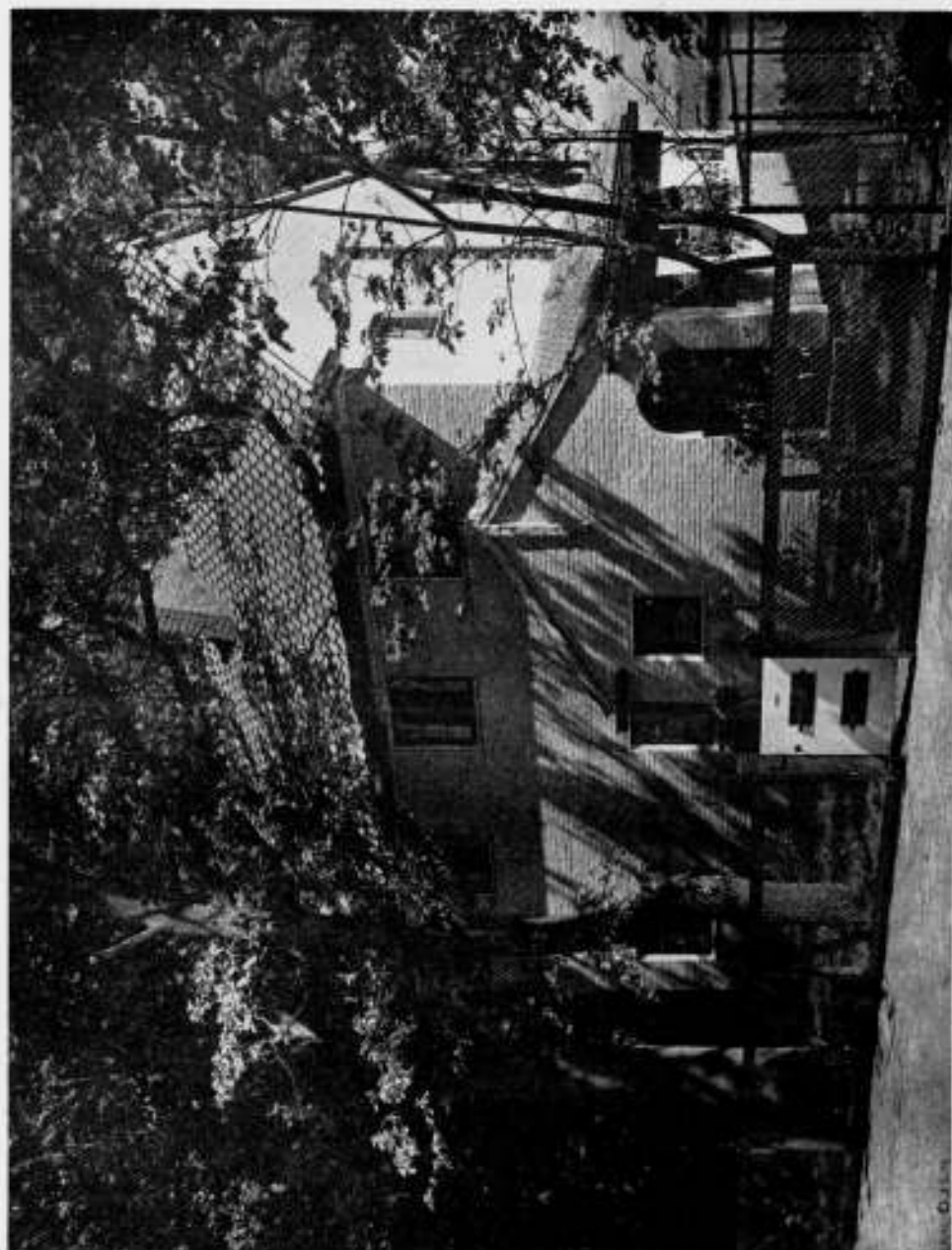
B. en W. vragen ten slotte een blanco krediet ter voorbereiding van de plannen, die bij het nader te verwachten voorstel zullen worden aangeboden. Hbd.

DE HOEK SPUI—N.Z. VOORBURGWAL TE AMSTERDAM. — In opdracht van de Mij „Westduin“ hebben de Vereenigde Architectenbureaux Jan Wils en F. L. J. Lourijzen plannen in voorbereiding voor den bouw van een groot pand op den hoek van het Spui, Spuistraat en N.Z. Voorburgwal, waarvoor t.z.t. een 7-tal perceelen zullen worden geamoveerd.

Het sousterrain zal tot hierhall, de beganengrond en eerste verdieping tot restaurant worden ingericht.

De overige verdiepingen zullen voor vergader- en kantoorlokalen worden bestemd, terwijl het in de bedoeling ligt het platdak tot daktuin in te richten.

Het gebouw zal vanaf Spui—Spuistraat en N.Z. Voorburgwal toegankelijk zijn. H.bl.

ARCH. I. G. FRIEDHOFF b. l.

LANDHUIS KARI SARI TE HAARLEM.

LANDHUIS KARI SARI TE HAARLEM.

De architect van een kleine villa ziet zich altijd tegenover een opgaaf met een serie „constante factoren” geplaatst. Is het niet altijd, begane grond: kleine hal met trap, woonkamer met serre, eetkamer met dienluikje, 3e kamer met stilte voor de studie of met drukte voor de kinderen, en keuken met bijkeuken. En op de verdieping slaapkamers Mevrouw en Mijnheer, voor de kinderen naar achteren gescheiden, badkamer vooral met W.C. Ten slotte onder de kap bergzolder en dienstbodenkamertje.

Een puzzel-tje, als boter, kaas en eieren. Het zal wel hetzelfde puzzel-tje blijven, zoolang als een totale verandering van levenswijze, de constant-heid van factoren niet ingrijpend wijzigt. Want wij moeten niet denken, dat er wat wezenlijk nieuws onder de zon is, dat de puzzel een schijn van een nieuwe oplossing van een „kunstlerisch Problem” krijgt, wanneer de architect zijn subjectiviteit op geweldige en gewelddadige manier naar voren brengt.

Dat heeft Ir. Friedhoff in dit landhuis „Kari Sari” niet gedaan. Als architectonische uiting is het niet opdringerig persoonlijk, maar wel voelen wij hier en daar, bijv. in den typischen hoofdvorm van dit huis, die net niet te kort en net niet te lang is, en in de kritisch overlegde plaatsing van de ramen, een bewuste kracht die dit eenvoudige huisje zijn karakter heeft gegeven.

De oplossing van het plan-puzzel is goed geslaagd.

Baillie Scott zou over het aangebreide uitbouw-tje de opmerking maken dat dit huis hem denken doet aan een te volle koffer, waar nog een los pakje aan moet bengelen. Maar hij maakt geen opmerkingen meer, evenmin als zijn mooie cottages; de uitbouw zit er knus aan, hoewel uitbouwen wel rationeeler aan een huis kunnen vastzitten.

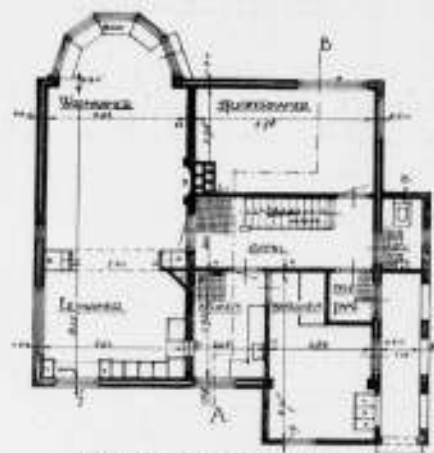
Overigens alles palmt in, en trekt direct onze aandacht, of zijn er tegenwoordig ook al Schwesternoters die van die zoo sympathiek smerige gekalkte baksteennuren al afkeer hebben?

En voor de verhooging van de charme der portiekboogjes is waarlijk geen dochtertje des huizes noodig, al zijn wij er nu extra dankbaar voor dat ze er staat.

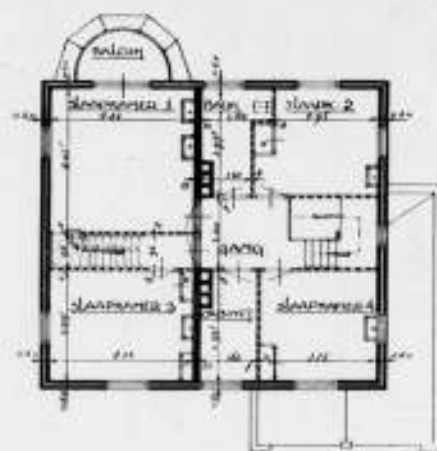
J. P. M.

LANDHUIS KARI SARI TE HAARLEM.
ARCHITECT I. G. FRIEDHOFF b. l.

PLAN BEGANE GROND.

PLAN VERDIEPING.

WESTGEVEL.

ZUIDGEVEL.

OOSTGEVEL.

LANDHUIS KARI SARI TE HAARLEM.

NOORDGEVEL.

ARCHITECT Dr. G. FRIEDHOFF b. i.

LANDHUIS KARI SARI TE HAARLEM. ARCHITECT Dr. G. FRIEDHOFF b. i.
EETKAMER.

MONUMENT TE CHALON SUR SAÔNE.

In een Fransch Tijdschrift vonden wij een beschrijving van het nieuwe Monument aux Morts te Chalon sur Saône, een kunstwerk dat „se recommande d'abord par la simplicité et la grandeur de la silhouette”. Dit laatste is niet tegen te spreken, maar wij vragen ons af met welke gevoelens je bezielt bent jegens de beeldhouwkunst in 't algemeen en die van den heer Alfred Rochelle in 't bijzonder, als je zoo'n monument voor je deur geplaatst krijgt. Men moet daar niet licht over denken. En dan verwijten sommigen het Comité, dat deze vastgekleefde magere „Victoire” als symbool van de Vrede van Versailles heeft durven aanvaarden, de oprichting van dit monument en bagatelle te hebben behandeld.

HET ROKIN-VRAAGSTUK.

De Gemeenteraad van Amsterdam staat binnenkort voor een zéér belangrijke beslissing, een beslissing, die jarenlang haar stempel zal drukken op den voornaamsten verkeersweg van onze binnenstad, het Rokin.

De belangrijkheid van dit onderwerp bleek reeds uit de vele ingezonden stukken, welke, ook in dit blad, bewezen, dat de meeningen, inzake al of niet dempen van het troebele water, scherp tegenover elkander staan.

Indien er echter één punt is, waarbij de antagonistten elkander de hand reiken, dan is het zeer zeker dit, dat over deze aangelegenheid niet kan en, in het belang van Amsterdam's specifiek stads-schoon, niet mag worden beslist, dan nadat deze zaak, *van beide zijden*, grondig onder de oogen is gezien.

Vooralsnog is dit niet geschied. De voorstanders van demping hebben, in het, door talrijke teekeningen verluichte resultaat der Rokin-prijsvraag, een krachtigen steun gekregen. Wat men aanvankelijk echter niet wist, was, het feit, dat het programma dezer prijsvraag een oplossing met eventueel behoud van het water, door de gestelde eischen, coupeerde. Dit valt zéér te betreuren, daar de publieke opinie, na het bekend worden van het resultaat der prijsvraag, zich onwillekeurig éenzijdig heeft georiënteerd, terwijl de voorstanders van het behoud van eenig water, zij het in noodzakelijk gewijzigden vorm, slechts als contramine-uitingen hunne stem hebben doen hooren.

Dat de toestand op het Rokin verandering behoeft en ingrijpende verandering zelfs, ook daarover zullen vóór en tegenstanders van demping het eens zijn. Dat die verkeersverbetering echter zóó urgent zoude zijn, dat het voorstel van het Gemeenteraadslid, Mr. van den Bergh, tot het uitschrijven van een tweede en ditmaal vrije prijsvraag, wegens tijdsgebrek, achterwege zoude moeten blijven, meen ik ten sterkste te moeten betwijfelen.

Zonder partij te willen kiezen, inzake al of niet behoud van het water, in welken vorm dan ook, wil het mij voorkomen, dat dit belangrijke vraagstuk niet „an und für sich” bekeken mag worden, zonder in grooter verband bestudeerd te zijn. Immers zal het Rokin ongetwijfeld de, of althans, één der belangrijkste hoofd-verkeers-aders der binnenstad blijven uitmaken. Is het daarom niet te meer noodzakelijk, dat dit vraagstuk slechts worde bezien, in verband met het toekomstige verkeers-probleem der geheele binnenstad?

Er doen zich bij het bezien van dit uiterst ingewikkelde probleem, zoovele vraagstukken voor, die slechts in grooter verband een *bevreedigende* oplossing zullen vinden, dan wanneer de blik zich verstart, op het begrip Industria-Muut en Muut-Industria.

Om een enkel voorbeeld te noemen, zal het toch zéér de vraag zijn, of een dubbel-sporige trambaan, aan één zijde van dezen over-drukken verkeersweg, in de toekomst wel gehandhaafd zal kunnen worden en of, alléén b.v. reeds uit hoofde van de geweldige congestie van trammaterieel die men, iederen dag, haast periodiek kan waarnemen, geen ingrijpendere maatregelen betreffende het verkeer in de geheele binnenstad noodzakelijk zullen maken.

Is verder de snelheid van de tram op dit traject veelal niet reeds zóódanig, dat men, te voet gaande, de bestemming eerder bereikt?

Gesteld voorts, dat men het bewuste deel van het Rokin zoude dempen, zal de trechtervormige en *plotselinge* vernauwing van den verkeersweg tusschen de gebouwen van de fa. Peck & Cloppenburg en Industria, niet binnen afzienbaren tijd b.v. zoo bezwaarlijk kunnen worden, dat als consequentie het fraaie gebouw der Industriele Club geamoveerd zoude moeten worden? En zoo voorts.

Concludeerende, wil het mij voorkomen, dat het voorstel — van den Bergh — tot het uitschrijven van een nieuwe en *vooral zoo vrij mogelijke* prijsvraag, voor deze

materie inderdaad een algemeen Amsterdamsch belang is te achten, echter niet, dan *nadat* de hoofdlijnen van het verkeersprobleem der binnenstad, waaraan reeds met kracht gearbeid wordt, zullen zijn vastgelegd. Er zal toch binnenkort een tijd aanbreeken, dat het resultaat dezer studie's gepubliceerd zal moeten worden. Eerst dan is het Rokin-vraagstuk o.i. rijp, om *in verband daarmee* ook door particuliere architecten en stedeboouwkundigen bestudeerd te worden, waartoe een prijsvraag in dit geval wel wenschelijk zal wezen, omdat:

a. Het Gemeentebestuur van Amsterdam hiermede met der daad blijk kan geven, geen oud stadsschoon aan verkeers-eischen te willen opofferen, zoolang de noodzakelijkheid daarvan niet is aangetoond en algemeen erkend is.

b. De gezaghebbende stem van vele terzake kundige College's en personen, gelijk uit de diverse publicatie's reeds gebleken is, de meening wettigt, dat een oplossing, die de verkeers-eischen met het behoud van eenig water vereenigt, niet onmogelijk zoude zijn.

c. Hierdoor, zoo bij demping, als bij niet demping, aan de hand van teekeningen zal kunnen worden aangetoond, wat in *beide* richtingen mogelijk is.

De om hare schoonheid vermaarde Amstelstad vraagt piëteit voor het oude en tactvolle aanpassing aan het nieuwe.

Amsterdam, 31 Augustus 1926.

Arch. C. B. POSTHUMUS MEYJES.

TITANWIT.

door C. P. VAN HOEK.

De min of meer politieke strijd tegen het loodwitverbruik heeft in de laatste tientallen jaren het aanzijn aan menig zoogenaamd loodwitvervangingsmiddel gegeven. Dikwijls deden de fabrikanten dezer vervangingsmiddelen het voorkomen, alsof er van een geheel nieuwe verfstof, een gloednieuwe uitvinding sprake was. In vrijwel alle gevallen bleken het evenwel mengsels van reeds lang bekende verfstoffen te zijn, welke eigenlijk het karakter van vervalschingen droegen. Zoo heeft men den Nederlandschen schilder gelukkig willen maken met „Antilood”, dat eerst uit lithopone en later uit vervalscht zinkwit bestond. Slechts in enkele gevallen was er werkelijk sprake van een nieuwe verfstof, zooals bijv. met antimoniumwit, basisloodsulfaat, tinwit e.d. Deze verfstoffen voldeden in technisch opzicht niet of waren te duur, waarom zij nimmer goed ingevoerd zijn. Het titaanwit — een chemische verbinding van het metaal titanium met zuurstof, doorgaans vermengd met blane fixe — is mede een van deze laatstbedoelde verfstoffen. Het is reeds meerdere jaren bekend, doch was aanvankelijk veel te duur voor technische toepassing. Sedert enkele jaren is men echter er in geslaagd, het dusdanig goedkoop te fabriceren, dat in dit opzicht aan het gebruik niet veel meer in den weg staat.

Alhoewel men nog wel zuiver, onvermengd titaandioxyde kan bekomen, zoo is toch het gewone titaanwit uit den handel een mengsel van 25 à 30% titaandioxyde en 75 à 65% blane fixe (kunstmatig zwaarspaat). Dit laatstgenoemde bestanddeel heeft het titaanwit reeds bij voorbaat in discrediet gebracht. Zoo wil b.v. Meere, de bewerker van: P. H. Bartels Handboek voor schilders, om deze reden niets van titaanwit weten. Inderdaad is ook tegen het gebruik in olieverven van blane fixe, alsmede van gewoon gemalen zwaarspaat, veel in het midden te brengen, wat echter in een volgend artikel nader zal worden uiteengezet.

De verreweg voornaamste eigenschap van het titaanwit is zijn buitengewoon groot dekvermogen. In dit opzicht overtreft het nog het om zijn aanzienlijk dekvermogen bekende loodwit in niet geringe mate. Dit wordt in de eerste plaats veroorzaakt door den hoogen brekingsindex van het titaandioxyde en verder doordat het titaanwit een mengsel is van twee verfstoffen met verschillende brekingsindices. Bovendien

is het titaanwit zeer fijnkorrelig. Dit groote dekvermogen maakt het voordelig in het gebruik en voor velerlei doeleinden geschikt. Zoo kan men bijv. door toevoeging van kleine hoeveelheden titaanwit aan grond- en dekverven het dekvermogen aanzienlijk verhoogen. Gewoon cement met 10 à 20% titaanwit geeft een voortreffelijk wit cement, waar niet onvermeld mag blijven, dat titaanwit absoluut kalkecht is. Ook voor het gronden en afschilderen van binnenwerk kan gerust van verven gebruik gemaakt worden, enkel of grootendeels van titaanwit bereid. Bij buitenschilderwerk zij voorzichtigheid echter aan te bevelen. Titaanwit verflagen neigen tot snelle uitering en poederen dan geheel af. Laatstgenoemd verschijnsel is o.m. waargenomen door Heaton, de secretaris der Engelse verffabrikantenvereniging, bij bezichtiging der proefobjecten der „Titan Co. A.S.” te Frederiksstad. Deze verkalking tredt soms reeds na 3 jaren op. Daarom wordt toevoeging van zinkwit aanbevolen, alhoewel men misschien beter deed hiervoor loodwit te kiezen. Het zinkwit moet echter nog een andere rol in de titaanwitverf vervullen. Titaanwitverflagen blijven n.l. zeer week, waarom het zinkwit dienst doet als verhardingsmiddel.

Het week blijven der titaanwitverflagen wordt allereerst veroorzaakt door het aanzienlijke oliegehalte, dat b.v. veel grooter is dan dat van loodwitverven. In de tweede plaats oefent het titaanwit niet den minsten invloed uit op het drogen, waarbij nog komt, dat het de ontwikkeling van de vluchtige oxydatieproducten der lijnolie sterk tegengaat. Terwijl bij lijnolie zonder verfstof na 200 uur ca. 24% vluchtige verbindingen ontwijken, bleek dit bij titaanwitverf ca. 16% en bij loodwitverf ca. 28% te zijn.

Het wateraantrekkend vermogen van titaanwitverflagen is eveneens niet zonder betekenis, daar dit van rechtstreekschen invloed is op het beschuttend vermogen. Bij blootstelling aan een vochtige atmosfeer nam een titaanwitverflaag 3,6%, een loodwitverflaag 1,3%, een zinkwitverflaag 5,0% en een lithophoneverflaag 5,5% water op. Dit, gevoegd bij de neiging tot snelle uitering, maken het titaanwit voor buitenschilderwerk vrijwel waardeloos. In ieder geval kan het in dit opzicht het loodwit nog geenszins vervangen, zooals van geïnteresseerde zijde voorgegeven wordt. Dit valt enerzijds wel te betreuren, daar het titaanwit een volstrekt onschadelijk verfstof is. Het loodwit is daarentegen een sterk vergiftige stof, zoodat het in ieder geval gevaar oplevert, al moet erkend worden, dat bij voldoende zindelijkheid en voorzichtigheid dit gevaar niet zoo bijster groot is.

Het titaanwit is overigens een tamelijk helder witte verfstof, die niet door zwavelhoudende gassen of andere chemische invloeden aangetast wordt. Ook de lichtechtheid schijnt voortreffelijk te zijn; geel worden e.d. is tot heden nog niet waargenomen.

Alhoewel het titaanwit volgens eigen en anderer ervaring niet geheel aan de gestelde verwachtingen voldoet — althans niet wat betreft de vervanging van het loodwit voor buitenschilderwerk — zoo is het niettemin een schildermateriaal, dat een ruime toepassing verdient. Zooals reeds werd opgemerkt, kan het binnenschilderwerk (vermoedelijk geheel) met titaanwitverven behandeld worden. „Vermoedelijk geheel”, want in hoeverre of het titaanwit zich tot het bereiden van glasverven leent is nog niet bekend. Het geringe soortelijk gewicht wijst wel er op, dat deze verfstof zeer goed als zoodanig kan dienst doen. Overigens zal een combinatie van andere verven met titaanwit in hooge mate bijdragen tot verbetering van het dekvermogen, en dus besparing aan materiaal en arbeid in de hand werken. Ook in de nieuwere nitrocelluloselakken kan titaanwit met succes gebruikt worden.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Constructie van gebouwen, door prof. J. G. Wattjes, Deel III 2e en 3e stuk. Prijs f 5.— per st. Uitg. „Kosmos”.

Verschenen zijn van deel III het 2e en 3e stuk, behandelend resp. vloeren, pla-

fonds, gewelven en trappen. In het begin van het tweede stuk worden nog gegoten en gesmeed ijzeren kolommen besproken en gewezen op het practisch-constructieve nadeel van het angstvallig doorvoeren van centriscne opleggingen, waar in Engeland en Amerika, (vooral in het laatstgenoemde land) in veel mindere mate waarde aan wordt gehecht; en wie zal ontkennen dat de Amerikanen met hun steel-frame building constructies, geen schitterende practische resultaten bereiken?

Daarna zijn de gewapend-betonvloeren en kolommen aan de beurt, ook weer toegelicht met tal van teekeningen en foto's aan de praktijk ontleend.

Het vijfde hoofdstuk, steenen gewelven, doorbladerend en lezend zou ons doen verlangen, dat in den tegenwoordigen tijd, behalve dan in kerkbouw, weer wat meer met gewelfbouw gewerkt kon worden, wat een prachtige constructies, wat een echt, wel-overwogen bouwen brengt dat met zich mee. De gewelfbouw wordt in dit deel dan ook zeer uitvoerig en met een schat van voorbeelden en nitslagen besproken en toegelicht, ook de schitterende koepeleconstructies van St. Pauls Cathedral en de Dom te Florence, (spanwijdte ruim 40 M.) zijn natuurlijk niet vergeten in de historische afdeling.

Tenslotte vangt in het zesde hoofdstuk de bespreking aan van de gewapend beton- en houten gewelven en wordt er ook zeer terecht (al zijn steenen gemetselde gewelven buitengewoon mooi) in den aanvang op gewezen, dat gewapend-beton in zeer veel gevallen een zeer doelmatig materiaal is voor gewelven, maar dat de vorm zich dan ook geheel vrij moet maken van *die* historische gewelfvormen die van bak- of natuursteen ontstaan zijn. Met eenige foto's van toepassing van deze moderne gewelfconstructies eindigt het derde stuk. Voorwaar weer een goede aanwinst voor de studie der bouwconstructies van ons zoo uitgebreid vak.

E. P. M.

Zakboekje voor landmeten en waterpassen, door prof. Ir. Hk. J. Heuvelink, prijs f 1.75. Uitg. L. J. Veen.

Dit boekje bespreekt in het kort allerlei onderdelen van hoekmeet- en waterpasinstrumenten, uitzetten van cirkelbogen, waterpassen, enz. en lijkt mij, al is het blijkbaar meer bedoeld voor hen die landmeten en waterpassen als hun hoofdvak hebben, ook zeer geschikt voor bouwkundigen. Misschien was het dan wel gewenscht wat illustraties of teekeningen tussehen den tekst te plaatsen, terwijl het als zakboekje toch ook zeer beknopt moet blijven.

E. P. M.

Sprokkelingen in Nederland, Reeks C. Serie 5/6a. (Kerken en Godshuizen in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg).

Op regelmatige wijze wordt de publicatie van dit groote werk voortgezet. Het laatste nummer bevat een groot aantal afbeeldingen uit den rijkdom van kerken die ons land bezit. De tekst is als in de andere nummers van de hand van Mr. Loosjes, die allerlei bijzonderheden over de steden vermeldt.

GRÜNE ARCHITECTUR.

Kunstvormen in de natuur. Ze zijn niet onbekend meer. Maar zeldzame voorbeelden gaf het Juni-nummer van „Uhu”, waarvan wij hier achter er een tweetal plaatsen. De heer Breuer, die een kleine toelichting bij de afbeeldingen geeft, stelt de vraag, of de architectonische schaal, naar het heet naar den vorm en de proportie van den mensch aangenomen, niet in een veel diepere oorzaak wortelt; voor kort ontdekte levende wezens in kalk en kiezelschelpen vertoonen n.l. proportie systemen, die veel zuiverder als uitgangspunt zijn dan die van den mensch.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, door J. P. M. — Landhuis te Wassenar door de R. d. M. — Open brief aan de Jury van de Prijsvraag voor het Paleis van den Volkenbond te Genève, door Bruno Taut. — Formeelconstructie voor bogen, door Hooykaas & Lockhorst. — Ontvangen boekwerken, door Ir. G. J. Meijers en J. P. M. — Treffende Gelijkens door J. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

ANTWOORD VAN DEN MINISTER OP ADRES INZAKE PRIJSVRAAG VOLKENBOND. De Vereenigingen B. N. A. en Architectura hebben, in antwoord op hun adres inzake de prijsvraag voor het Paleis van den Volkenbond te Genève, van Juli 1926, het onderstaande antwoord ontvangen van den Minister van O. K. W.:

In antwoord op nevenvermeld adres heb ik de eer U te berichten, dat het mij niet mogelijk is, U een Rijkssubsidie voor het daarin genoemde doeleinde te verleenen.

De bedenkingen tegen den opzet van de prijsvraag, die Gij in Uw schrijven hebt uiteengezet, breng ik aan mijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken over

(w.g.) De Minister van O. K. W. WASZINK.

AMERIKAANSCH BOUWSYSTEEM. „Am de orde komt „Peelbelang”. Weekblad voor Asten en Omstreken, No. 36, Zaterdag 4 Sept. 1926, toegezonden door het lid W., bevattende de volgende, met rood aangestreepte advertentie: Amerikaansch Bouwsysteem. Indien U ongebruikt hebt liggen een perceel, eigen bouwgrond, land of heide, bouwen wij daarop Uw woonhuis, winkelhuis, landhuis, boerderij of onverschillig voor welk doel op de volgende voorwaarden: U betaalt bij den aanvang in mindering der bouwkosten f 500, minimum, vervolgens iedere maand f 40, minimum. Wij berekenen geen kosten, geen renten. Eigen bouwureau, minimum bouwtijd, waardoor Uw bezit direct rendabel verhuurbaar of verkoopbaar is. Aanvragen aan Bouwureau der Firma Noé & Stellingwerf Beintema te Ede. Kantoor Grootestraat 121. Tel. 152”.

De Voorzitter geeft gelegenheid tot discussie.

De heer A. vraagt zich af waarom, als de Geschiedenis van de Bouwkunst, in prachtband in maandelijksche termijnen kan worden afbetaald, ook de bouwkunst zelve niet op deze wijze kan worden afbetaald. . . .

De heer K. vindt f 40 per maand toch waarachtig niet te veel. . . .

De heer M. acht een bouwwerk geen stofzuiger.

De heer C. meent dat een bouwwerk niet buiten een stofzuiger, zelfs al is deze maandelijks afbetaald, kan.

De Voorzitter merkt op dat we het hebben over bouwwerken en niet over stofzuigers.

De heer K. kent het systeem: bij nalatigheid in de maandelijksche betaling, vervalt iedere aanspraak op eigendomsrecht en is men het gestorte geld kwijt.

De heer M. waardeert het Afrikaansche systeem, waarbij na storting van de helft der koopsom, het gekochte in eigendom overgaat.

De heer C. meent, als hij zich ten minste niet vergist, dat wij het hebben over het Amerikaansche systeem, en niet over het Afrikaansche, hoewel. . . .

De heer K.: dit beter is, omdat je dan met de halve betaling het geheele bouwwerk in kan pikken.

De heer A. vraagt hoever Ede van de Peel af ligt.

De Voorzitter: Even ver als de Peel van Ede.

De heer A.: Dank U, M. d. V.

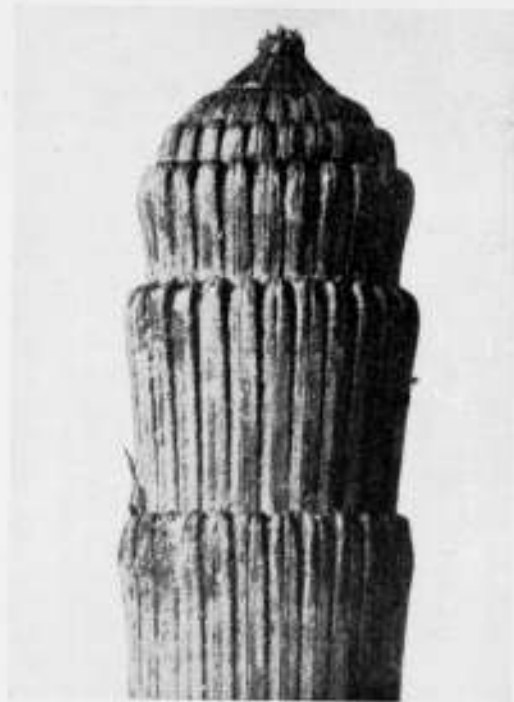
De Voorzitter stelt voor de redactie te verzoeken de advertentie met eenig commentaar op te nemen.

De heer C. vraagt of f 500 voor een stofzuiger. . . .

De Voorzitter: Niemand tegen? Aangenomen. Volgende punt.

Uit de notulen Bestuursvergadering.

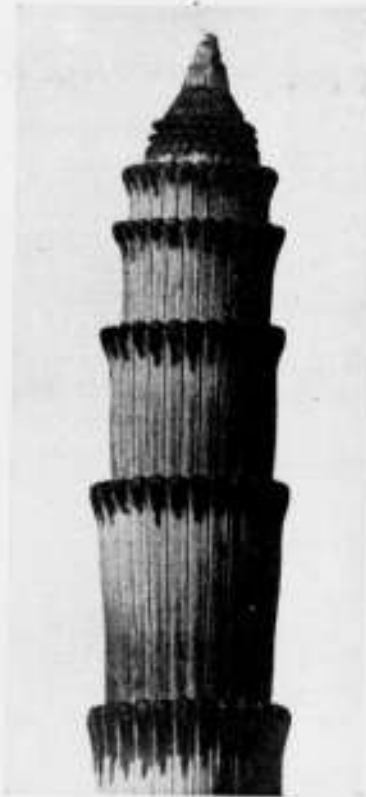
365

PAARDESTAART HALM 5 × vergroot.

MAMELICHENGRAF TE KAIRO

ONKRUID (4 × vergroot).

MINARET MOSKEE TE DELHI.

Prof. Dr. Ir. D. F. SLOTHOUWER.

De Staatsecurant van 3 Sept. j.l. vermeldde de benoeming van den heer Dr. Ir. D. F. Slothouwer tot Hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft voor het geven van onderwijs in de architectonische vormleer en de geschiedenis der bouwkunst.

Bij de benoeming van Prof. Granpré Molière in 1924 heeft de heer Ir. Alph. Siebers in „Bouwen” een artikel over dezen nieuwbenoemden Hoogleraar geschreven, waarin werd uiteengezet hoe de eigenaardige kwaliteiten van dezen architect hem in het bijzonder geschikt maakten voor docent in de bouwkunst aan de Hoogeschool, een betoog, dat in karakter-analyse van den persoon even sterk uitmaakte als in de omschrijving en detaillering van het ambt van docent in de bouwkunst. Alles klopte zóó precies dat men zich moeilijk meer een goed hoogleraar in de bouwkunst kon denken dan alleen in het kader: karakter en functie, zooals Ir. Siebers dat aangaf.

En terugdenkende aan dit artikel, kan de benoeming van Dr. Slothouwer tot Hoogleraar geen bemoedigende vooruitzichten geven. . . . Een vergelijkende analyse van de karakters kan zelfs bij voorbaat wel overbodig geacht worden, om dit in te zien. En er zou ons weinig hoop overblijven zelfs in de mogelijkheid van een vruchtdragend professoraat van den nieuwbenoemde te gelooven, als niet ten slotte de wiskundige betoogtraant van Ir. Siebers ons zou durven doen hopen op één kleine fout in de zooveelste en zooveelste decimaal van zijn Spinozistische logica.

Een minimale fout. Maar die het mogelijk zou maken een *nieuwe* kader te vormen van karakter en functie, waarin de nieuwe Hoogleraar — de Hemel zij gedankt — nog wél zou passen.

Het zou een gansch ander kader zijn. Welk? Wij kunnen het zelfs niet gissen. Maar in de plaats van den contemplatieven man van toen, met Oostersehe psyché, die in zijn intreerede niet-nalaten kon, nl was het met één zinnetje, tóch Spengler's Untergang des Abendlandes aan te halen, zien wij thans den naar den geest, volbloed Westling, den man van de daad, den man, niet van het levensbegrip, maar van het leven zelf, zooals het zich aan hem opdringt, zooals het hem omspoelt, den man, die eerder aan een restauratie van onze cultuur, met het krachtement van den ouden Helleenschen-geest geloofde dan aan den val, waarin de golvingen van het wereldgebeuren het Westen naar de diepte zal sleuren.

In plaats van den beschouwenden, de diepten naspeurende geest van de figuur die Ir. Siebers analyseerde, zien wij thans den snel, meedoogenloos scherp zienden geest, die jong nog en overmoedig, den grooten Bruno Schmitz op zijn doodsbod seeteerde en in enkele rake sneden de stoornissen toonde waaraan de kunst van dezen gevierden bouwmeester, waarop half Duitschland steunde, moest sterven; die, voor kort, in de beeltenisschetsen van Lutyens en Newton, den adel van de Engelsche bouwkunst belichtte. En in de plaats van de functie van Hoogleraar-architect zou misschien in dit kader, die van architect-Hoogleraar, passen, een functie waarvan in het buitenland allerwegen reeds de vruchtdragende gevolgen zijn ondervonden, en waarvan aan de verwezenlijking in ons land thans wellicht niet meer zooals tot nu toe, gewanhoopt behoeft te worden.

Een ander kader dus, waarvan wij met vertrouwen en belangstelling in de toekomst de vormen zullen gadeslaan en waarvan ons de aanstaande inaugurale rede wellicht een inzicht zal geven.

Prof. Slothouwer heeft zich genoodzaakt gezien wegens zijn drukke werkzaamheden — voorloopig althans — het lidmaatschap van de Commissie van Redactie neer te leggen. Het Bestuur heeft zijn bedanken voor deze functie aanvaard. De Redactie dankt hem hierbij voor de gedurende vele jaren verleende medewerking, aan het Bouwkundig Weekblad verleend.

J. P. M.

LANDHUIS TE WASSENAAR.

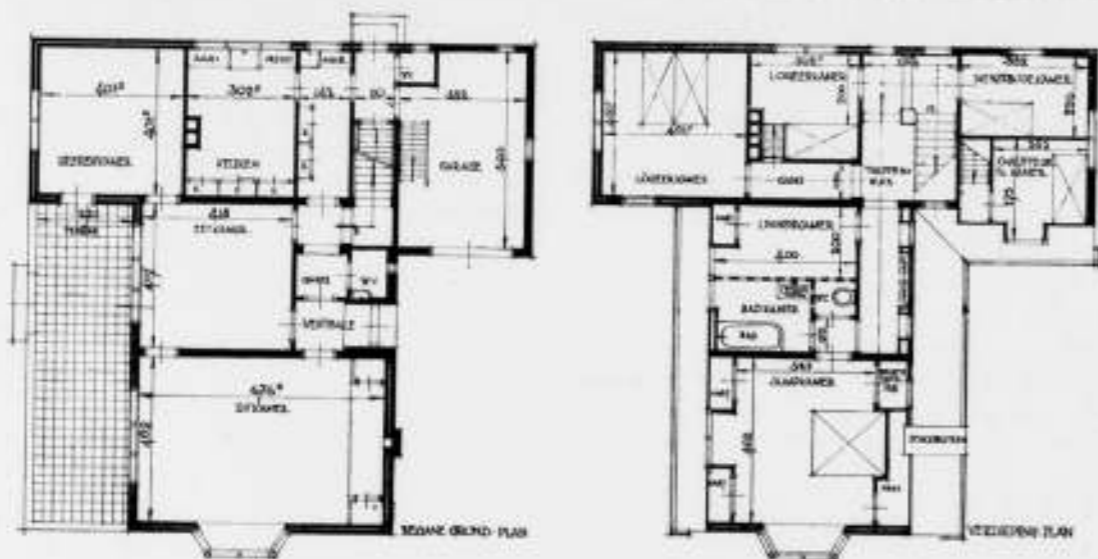
ARCHITECT: G. A. M. DE ROUVILLE DE NEUX.

LANDHUIS TE WASSENAAR.

Dit kleine landhuis werd ontworpen voor een familie, die door langdurig verblijf in het zuiden van Engeland, zoozeer den bekorenden invloed van de landelijke bouwkunst ondergaan had, dat de opdracht wel moest luiden: „bouw u een cottage voor ons, maar vooral niet modern”.

Met de opdrachtgevers bekeek ik toen eenige landhuizen, die in zogenaamd „Engelsche” stijl waren gebouwd, om daaruit hun voorkeur te leeren kennen. Datgene, waarin de beste diër voorbeelden overeenstemden, bleek een gesloten karakter, dat zoowel door muren als dak werd uitgedrukt, verder een zekere levendigheid van massawerking en silhouet bij een grooten eenvoud van detaillering, waardoor het spontane en haast onopzettelijke behouden blijft. De keuze van terrein viel op een smal en diep perceel, dat van Zuid-Oost naar Noord-West loopt. Het eikenhakhout langs den weg werd slechts daar gekapt, waar dit noodzakelijk was om een oprijweg door te laten; hierdoor ligt het huis tamelijk geïsoleerd in den Noord-Westhoek. Deze oprijweg loopt langs de Noord-Oostzijde van het terrein, een uitgestrekt gazon voor het huis vrij latend en eindigt na een kleine verbredening voor de garagedeuren. De ingang werd dan ook, eenvoudshalve, in den N. O. zijgevel geplaatst, waardoor de eigenaar, die zelf chauffeert, als hij den auto laat stilhouden voor de huisdeur, slechts eenige stappen behoeft te doen om de garagedeuren te openen.

De woonkamers hebben alle drie middagzon, terwijl bovendien de heerenkamer en de zitkamer morgenzon hebben evenals de groote slaapkamer. In den kelder is de elektrische waterpompinstallatie ondergebracht en het „Holland” keukenfornuis zorgt voor de centrale verwarming en de warmtevoorziening. Het interieur is eenvoudig behandeld; alleen de zitkamer heeft een eiken boekenkastbetimmering rond den mar-

LANDHUIS TE WASSENAAR.
ARCHITECT I. A. M. DE ROUVILLE DE MEUX.

meren schoorsteen. Het trappenhuis is wat comfortabeler en ruimer dan in ons land te doen gebruikelijk is.

De muren zijn gemetseld van ongevoegde, zeer platte handvormbaksteen, van helder rood tot paars-grijs. Het kozijnhout staat bijna met den voorkant van het muurvlak gelijk en is, evenals al het houtwerk, zoowel binnen als buiten, gebroken wit geschilderd. Het dak is met roode leipannen gedekt en aan de N. O. zijde doorbroken met een lang serie-dakvenster en een topgevel bekleding, beide van ongeschaafde, donker gebeitste, gepotdekselde delen. Om het dakvlak zooveel mogelijk als één dek, een geheel te doen uitkomen, zijn de killen overal rond doorgedekt, zoodat nòch op de doorsnijding der hoofddaken nòch bij de dakjes of wangen der dakvensters een scherpe lijn te zien is. Hierdoor vloeien deze dakvlakken eenigszins in elkaar over, zooals in riet nog veel gemakkelijker te bereiken is. Dit is een typisch Engelsch détail van bouwconstructie, dat ik tot nu nog niet op deze wijze in Holland zag toegepast.

R. d. M.

OPEN BRIEF AAN DE JURY VAN DE PRIJSVRAAG VOOR HET PALEIS VAN DEN VOLKENBOND TE GENÈVE.

Het grootsche van de opgave, de schoonheid van het bouwterrein, de verlangde zuiverheid van de oplossing, en niet ten laatste de klank van den naam, verlokken alle architecten, in dit eervolle arena te treden. Bijzonder verleidelijk is het grondige en zorgvuldige programma, dat reeds op zichzelf een betekenisvollen arbeid van de jury vertegenwoordigt.

Dit alles verplicht ons ons te verdiepen in de opgave en haar programma, doch het verplicht ons ook tot volle openbaarheid, wanneer het bestudeeren van het programma tot een negatief inzicht leidt, tot de conclusie, niet in dit strijdperk te treden. Er schijnt een niet te loochenen tegenstelling tussehen het doel van de prijsvraag en de daarbij toegepaste methode te bestaan, een tegenstelling tussehen doel en vorm, die bij het doorvoeren van deze methode tenslotte tot een gelijke tegenstelling in het bouwwerk zelve zou kunnen leiden.

Het doel is de keuze te doen van één architect uit de gezamenlijke architecten van 58 Staten uit alle werelddeelen. Het programma eischt van ieder van dit ongehoord groot aantal architecten een ontwerp, dat, zij het voor de hoofdteekeningen op schaal 1 à 200, met den eisch van detailteekeningen, nauwkeurige omschrijvingen van de fundering, verwarming, e.d. en met een gespecificeerde begrooiting van 20 pagina's, ongeveer een arbeidsprestatie voor het definitieve project vertegenwoordigt, en dus volgens de Zwitserse honorariumregeling met 1,2% gehonoreerd zou moeten worden, d.i. bij een bouwsom van 13 miljoen francs met 156.000 francs, waarbij de totale som der prijzen slechts 165.000 francs bedraagt. De gelukkige winnaar van den eersten prijs zal, wanneer er geen overeenstemming tussehen hem en den Volkenbond volgt, hoewel zijn project ter uitvoering aanbevolen en op voorstel van den Volkenbond omgewerkt zal zijn, als eenige en definitieve schadeloosstelling 50.000 fr. ontvangen, dus nog niet het derde van het bedrag dat volgens het programma overeenkomt met de Zwitserse honorariumregeling. Daar bovendien de bekroonde werken het eigendom worden van den prijsvraaguitschrijver, en het begrip „eigendom” niet uitdrukkelijk vastgelegd is, zoo bestaat er geen zekerheid voor de bescherming van het auteursrecht.

Tot de verplichtingen van de deelnemers behoort de overlegging van een „bewijskrachtig” bewijs van bekwaamheid als uitvoerend architect. Wat geschiedt echter, wanneer een geniaal ontwerp den eersten prijs mocht ontvangen, en na opening van den naambrief blijkt, dat deze architect nog in 't geheel niet op een zelfstandige of slechts op een kleine praktijk kan wijzen? Het protest van een enkel jurylid, zou de andere tot het vasthouden aan het programma en daarmee tot de conclusie kunnen dwingen, aan dezen op den voorgrond tredenden architect heelemaal geen prijs,

zelfs niet een premie van 2500 francs toe te kennen, want het bewuste bewijs van bekwaamheid is een onderdeel van de prestatie. („Door de deelneming aan de prijsvraag onderwerpen de deelnemers zich automatisch aan alle bepalingen van het programma. . . . De jury regelt naar goeddunken den gang van haar werkzaamheden. Een beroep op haar beslissingen is onmogelijk”).

Bovendien is het geheel in tegenspraak met het steeds zoo sterk mogelijk doorgevoerde streven om de anonimiteit zoowel van den naam als van de nationaliteit ten strengste te bewaren, wanneer de inhoud van den gesloten naambrief tot een onderdeel van het ingezonden ontwerp wordt gemaakt. Ik veronderstel echter, dat al deze bezwaren door een loyaal en taktvol optreden van de Jury, zoowel van den Volkenbond zullen kunnen worden overwonnen.

Dan blijft het volgende echter bestaan: Het is aan te nemen dat uit de 58 Staten minstens 1000 ontwerpen zullen binnenkomen. Bij de strenge bepalingen van het programma en de hoop op de opdracht, zal ieder zooveel mogelijk trachten te presteeren en zonder zijn eigen arbeid in rekening te brengen, 5—10.000 francs contant geld uitgeven moeten. Dit beteekent: voor het kiezen van één enkelen architect een geheel nutteloos, onproductief bedrag van 5—10 miljoen francs, zonder betaling van den arbeid zelf; dezen echter medegerokend, wordt een veelvoud van het bedrag, wat het gebouw ten slotte zelf mag kosten, eenvoudig in het water gesmeten.

Dan beteekent deze toedracht van zaken een voorrang van de kapitaalkrachtige en goed-gesitueerde architecten, dus een groot onrecht tegen de idee, in dit geval de beste idee uit 58 Staten, want jammer genoeg heeft de idee zich nog nooit in een gouden gewaad gekleed.

Dus, mijne heeren Juryleden, heeft U afstand gedaan van het werk van die begaafden die nog niet den weg in „die Welt des Profits” gevonden hebben. Maar welke vooruitzichten lachen U zelf toe bij het inkomen van 1000 projecten. Voor het eerste onderzoek zult U op z'n minst, het situatieplan, de plattegronden van de hoofdverdieping en een perspectief van ieder project moeten ophangen; dat is voor ieder project rond 6 Meter, alzoo in totaal 6 K.M. wandlengte. Vervolgens moet het onderzoek, al zal voor ieder ontwerp bij het eerste onderzoek slechts 5 minuten worden genomen, bij een 8-urigen, ingespannen arbeidsdag, totdat de engere, en daarna meest engere schifting, de prijsverdeeling, de vraag omtrent de uitvoering en het maken van het rapport afgedaan zijn, de jury minstens 4 volle weken bezig houden.

Al zal bij dit punt niet op geld gekeken worden, toch vormt de geldkwestie en de kapitaalkrachtigheid een zoo intrinsiek deel van het programma, dat zij voor de eenheid met zijn mooie druk en zijn prijs van 16 M. samengaat, zoodanig dat de stijl en de aankleeding van het programma reeds zelf aan een architectuur met Grieksche zuilen, friezen, guirlandes en beelden doet denken, zooals die internationale stijl, die de tegenstelling en de vijand is van ernstig, doch nog zeer verspreiden en toch bij alle volken aanwezigen strijd om „die Reinheit des Charakters und die Harmonie der Formen” in het bouwen, zooals U het zoo mooi in Uwe algemeene inleiding uitgedrukt hebt.

Ik geloof in den geest van vele collega's te spreken, wanneer ik twijfel dat op deze wijze een gebouw tot stand kan komen, dat geroepen is, de vredelievende idealen van de 20e eeuw te symboliseeren. En juist deze Uwe schoone woorden zijn het, die verwachtingen wekken, die tot een niet- of zooals hier wél uitgesproken antwoord uitdagen, zij zijn het, die aan velen het onderscheid tusschen de vredelievende idealen van de 20e eeuw en het gebrek aan geldmiddelen tot het bevredigen van hun verlangens zullen doen voelen.

Zou hier niet de geldkwestie van de deelnemers geheel kunnen wegvallen. Waarom geen gratis programma, waarom niet alleen plattegrondscheetsen op 1 à 500, waarom niet alleen maar één eenvoudige architectuurteekening in enkele lijnen. U vreest dan niet miljoenen projecten te worden overstroemd, met recht! Toch is iedere soortgelijke prijsvraag onmogelijk, waarbij de opvatting van de meerderheid van de Jury onbekend is.

Men kieze op een of andere manier een bepaald aantal architecten en verlange

niet meer dan het hierboven genoemde. Dan behoeven de prijzen niet verdeeld te worden, dan moeten alleen ereprijzen worden uitgereikt en de opdracht is de eerste prijs. Waarop komt het dan aan? Niet daarop, het „mooiste” ontwerp te krijgen, maar den besten architect te vinden. „Reinheit des Charakters, Harmonie der Formen friedliche Ideale des 20 Jahrhunderts” zijn woorden, die verplichtingen opleggen en ook mij tot dezen brief hebben genoodzaakt. De zaak is aan den gang en kan niet tegengehouden worden. Mogen daarom mijne woorden alleen er toe bijdragen, dat op het gedeeltelijk ontstemde instrument slechts de zuivere tonen zullen klinken.

BRUNO TAUT

Van bevriende zijde werd ons verzocht dezen brief, dien Bruno Taut in de „Bauwelt” publiceerde, op te nemen. Het onbevredigende in den opzet van deze prijsvraag, waaraan de minder bemiddelde architect moeilijk kan deelnemen, op grond van de daaraan noodzakelijk verbonden kosten, is hier te lande ook direct gevoeld en heeft geleid tot het adres van de bouwkundige vereenigingen aan den Minister van Onderwijs K. en W.

FORMEELCONSTRUCTIE VOOR BOGEN.

Het is een verblijdend teeken dat het begrip „bouwconstructie” evolueert en zich los maakt van conservatieve opvattingen, welke als „alleen zaligmakend” werden beschouwd en overgingen van vader op zoon, gelijk Van Nelle's No. 9.

De studieboeken van heden verkondigen nieuwe denkwijzen omtrent de praktische toepassing van het materiaal en geven nieuwe oplossingen aan. Toch kunnen we niet beweren dat al het nieuwe goed is, integendeel, de moderne bouwkunst biedt vaak puzzles ter oplossing en maar al te vaak zien we dat de door den „architect-ontwerper” bij inspiratie gevoelde vorm den „architect-constructeur” parten speelt. Vandaar de kozijnen met houtzwaarten van 20 c.M. en meer hangend metselwerk en in hout uitgevoerde betoneconstructies, om van de aan de gevels opgehangen erkers in „vogelzaadbakvorm” maar niet te spreken.

Toch stemt het tot dankbaarheid als gevolg van de nieuwe gedachte vrij gemaakt te zijn van de als „Wet van Meden en Perzen” voorgehouden leetuur van eertijds, waaraan elk volgende schrijver zijn gegevens ontleende.

Het is te waardeeren dat ijverige, ter zake kundige mannen de hand aan den ploeg slaan en in studieboeken nieuwe methoden aangeven tot leering van anderen.

't Valt niet te ontkennen dat vele „oude” constructies hun eenmaal verkregen „burgerrecht” niet zullen verliezen daar zij gemakkelijk aanpassen aan de nieuwe methoden, zoodat zich ten slotte uit deze samenvloeiing van oud en nieuw een bruikbaren vorm zal ontwikkelen.

Een nieuwe constructie of methode heeft daarom alleen waarde wanneer zij gelijk of beter is dan de oude. Ter toelichting van bijgaande foto's diene het volgende: Bij het metselen van groote bogen is het gebruikelijk de stijlen van de formeelen zoodanig te stellen dat zij, door los slaan van wiggen e.d. gelijktijdig onlaag kunnen zakken, waardoor het formeel zich „lost”, fig. 1. Dit „lossen” gaat echter nooit zoo gelijkmatig voor alle stijlen als gewenscht (fig. 2), hetgeen zich gemakkelijk laat begrijpen. Immers moet op één moment het geheele formeel zakken en wel zoo, dat de gemetselde boog zich „zet” en daarna op het formeel kan blijven steunen tot volledige versteening heeft plaats gehad. De grootte der zakking is echter gewoonlijk voor elke stijl verschillend. Wel heeft men verschillende methoden uitgedacht om regelmatige zakking te verzekeren, zooals het stellen op zandkisten (fig. 4) of op later door te zagen onderregel (fig. 1a). De onzekerheid is echter niet verdwenen. Op bijgaande afbeeldingen (fig. 5 en 6) is aangegeven op welke wijze een regelmatige „lossing” van het formeel kan worden verkregen. Twee halve formeelen ontworpen als vakwerkligger zijn aan de bovenzijde met voldoende tusschenruimte op een stempel

gelegd (fig. 7) welke laatste door een vijzel aan de onderzijde op en neer bewogen kan worden. Bij daling van het formeel komen aan den top de beide helften naar elkander toe, hetgeen mogelijk wordt gemaakt door de vrije tusschenruimte. Door de stijfheid van elk halve formeel is een regelmatige zakking gewaarborgd. Bovendien neemt de grootte der zakking naar de steunpunten af, evenredig met de versteening van de boog. Bij toepassing bleek de constructie nitnemend te voldoen.

Na het plaatsen van den sluitsteen in den gemetselden boog werd de vijzel los gedraaid en bleek de boog 1 c.M. mede te zakken om vervolgens op zich zelf te blijven staan. Het doel was bereikt; de vijzel werd weer zoover omhoog gedraaid tot het formeel den boog weer „aanraakte” waarna de verdere opmetseling op den boog kon plaats vinden.

Bij praktische toepassing biedt bovenomschreven methode bovendien het voordeel dat hetzelfde formeel voor meerdere hogen (ook van anderen vorm) kan dienst doen, door op het formeel een z.g. „zadel” te bevestigen (fig. 5).

De op de foto voorkomende onderregel diende voor tijdelijk verband en werd vóór de lossing verwijderd. De zijdelingsche schoren waren zoodanig geplaatst, dat bij het zakken van het formeel geen wringing kon ontstaan. De open ruimte tusschen de formeelhelften is op de eerste foto zichtbaar en bij de detail verdwenen.

HOOYKAAS & LOCKHORST.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

„Het ontwerpen van gewapend beton gemakkelijk gemaakt” door P. J. Vermaas, Architect te Rotterdam. Uitgegeven door W. Zwagers, Rotterdam. Prijs geb. f 12.50.

Dit werk heeft ongetwijfeld zijne verdiensten, maar op een belangrijk hoofdpunt moeten wij hier toch wijzen. De titel van het boek toch kan aanleiding geven tot veel misverstaan, en daartegen meenen wij te moeten waarschuwen. Men zou de conclusie kunnen trekken, dat iedere architect of bouwkundige, met dit boek gewapend, in staat is gewapend beton-constructies te ontwerpen. Te meer, naar het boek wordt ingeleid door Ir. F. J. Vaes, die ervan getuigt, „dat het geschikt is voor den praktischen bouwer, die een hulpmiddel moet hebben, dat hij gebruiken kan zonder „bijzondere studie”. Dit lijkt mij een gevaarlijke bewering. Om gewapend beton goed en economisch te ontwerpen is wel degelijk bijzondere studie en ervaring noodzakelijk. Dit boek kan o.i. dus alleen ten voordeele zijn van de weinige architecten, die die studie en ervaring achter zich hebben, en van den beton-deskundige. Indien echter elke „praktische bouwer” meent voortaan met dit wonderboek gewapend beton-constructies te kunnen ontwerpen, zoo zijn wij op den verkeerden weg geraakt en kunnen er gevaarlijke toestanden ontstaan.

Het boek bevat niet minder dan 137 grafieken, waarmede in sommige gevallen op waarlijk eenvoudige en vlotte wijze de onbekende afmetingen en bewapeningen van gewapend beton-onderdeelen zijn te bepalen. De schrijver heeft geen gebruik gemaakt van de gangbare grafieken, maar hij is uitgegaan van rekenplaten, zogenaamde „nomogrammen”; hierbij staan eenige van een schaal voorziene verticale en verschillende afstanden van elkaar. Legt men nu een lineaal dwars over die verticale schalen, dan kan men de bij elkaar behorende waarden voor overspanningen, momenten, afmetingen, bewapeningen, enz. aflezen. Als er 2 grootheden bekend zijn, zoo kan men de andere op het snijpunt van de lineaal en de betreffende schaal aflezen; soms zal men die bewerking, voor het verkrijgen van het verlangde, moeten herhalen door op dezelfde grafiek de lineaal een anderen stand te geven.

Zoals het thans is, heeft iedere beton-constructeur zijn eigen hulpmiddeltjes om bij gegeven waarde van het buigend moment en afschuivende kracht (die te bepalen is meestal de kunst) de afmetingen en bewapening te vinden. Ieder acht zijne methode daarvoor de beste en vlugste. Persoonlijke opvattingen en gewoonten spelen

daarbij een rol. Dat alle constructeurs nu ineens deze nomogrammen zullen gebruiken, verwacht ik niet; maar het lijkt mij toch gewenscht, dat zij er kennis van nemen, om daarna hunne keuze te doen. Het principe der nomogrammen, dat overigens niet nieuw is, te benutten voor het bepalen der onbekenden bij sommige onderdeelen van gewapend beton-constructies, lijkt ons een goede gedachte.

Men vindt in het boek rekenplaten voor vloeren en rechthoekige balken met enkele en dubbele bewapening, T-balken, schuifspanningen, kolommen en funderstrooken onder muren. Daarvan lijken ons die voor gelijkmatig belaste platen en rechthoekige balken met enkele en dubbele bewapening het meest praktisch. In de andere gevallen lijken ons de gebruikelijke berekeningen met hulp van de alom bekende rekenstok met minder kans op vergissingen en vlugger tot het doel te voeren. Al erkennen wij de mogelijkheid, dat iemand, die de routine van het gebruik dezer rekenplaten heeft, er anders over denkt. Men onderzoekte voor zichzelf.

Om als constructeur profijt te hebben van deze rekenplaten, zullen de diverse Diensten van Gemeentelijk Bouwtoezicht het gebruik ervan moeten toestaan. Darentegen zal geen bezwaar kunnen bestaan, indien alle rekenplaten tot in details juist zijn bevonden. Zulks na te gaan is een heel werk; maar vergeleken met de hoeveelheid arbeid, die de auteur zich heeft getroost, is het nog bescheiden.

Enkele detail-opmerkingen betreffende de de rekenplaten begeleidende tekst, mogen hier nog vermeld worden.

Voorop had wel gesteld mogen worden, dat als grondslag van alle berekeningen zijn gevolgd de G (wapend) B (eton) V (oorschriften) 1918 van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Bij de berekening van een balconplaat wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid van het onbelast zijn van den vloer tusschen de muren terwijl de balconplaat volbelast is. De eerste heeft daardoor een onvoldoende bovenwapening.

Bij rechthoekige balken had vermeld kunnen worden, dat boven de steunpunten van T-balken de betonspanningen grooter dan 50 kg/cm² mogen worden en dat aldaar geprofileerd kan worden van dubbele bewapening. Wij begrijpen best, dat de schrijver niet alle dergelijke details kan vermelden, maar dit bewijst juist, dat zulk een boek slechts bruikbaar is voor hem, die er meer van weet.

Bij den op metselwerk door betonbalken uitgeoefenden druk wordt geen rekening gehouden met de verhoogde randspanningen in het metselwerk.

Ten slotte een raad aan hen, die deze rekenplaten willen gebruiken. Men neme daarbij een doorzichtige celluloid lineaal of driehoek; daarmede zal men niet zoo gemakkelijk een vergissing in de aflezingen maken als met een ondoorzichtige.

Ir. G. J. MEIJERS.

Nederlandse Bouwmeesters. Een reeks studies onder leiding van W. Retera Wzn. Uitgave van Van Munster's Uitgevers Mij. A'dam.

No. 1. W. Kromhout Czn. door W. Retera, prijs f 1.50.

Een Serie monographiën over Ned. Architecten.

Aangekondigd zijn W. Kromhout, Piet Kramer, M. de Klerk, door W. Retera, W. M. Dudok en A. J. Kropholler door Ir. D. E. C. Knuttel en Dr. H. P. Berlage door Just. Havelaar. Verschenen is als No. 1, W. Kromhout door W. Retera, die in een woord vooraf, mededeelt „dat zijn beschouwingen meer van verklarend dan van ontledend karakter zullen zijn”. Of dit altijd tot het gewenschte resultaat zal leiden is wel een vraag, die vooral door de behandeling van een figuur als Kromhout sterk wordt onderstreept. Kromhout is als architect zeer gecompliceerd, en zijn werk heeft ons steeds voor onverklaarbare verrassingen gesteld. De tegenstelling tusschen zijn groote visioinaire kracht en zijn vaak zoo gebrekkige uitingen in de materie, vinden in dit boekje geen verklaring. Wel is het een voortreffelijk overzicht van zijn leven en van zijn werk, en wat daar zoo over gezegd is, 24 afbeeldingen zijn opgenomen. Zeer belangrijk is het nog onbekende ontwerp van „de Bisschop” te Amsterdam. Het boekje is goed verzorgd. Onder de afbeelding op pag. 42 staat een verkeerd onderschrift!

J. P. M.

LANDHUISJE TE UITHOORN.

ARCHITECT M. DE KLERK.

LANDHUISJE TE STEENWIJKERWOLD.

TREFFENDE GELIJKENIS.

Wanneer men van Frederiksoord over Steenwijkerwold naar Steenwijk gaat, ziet men, ver van de bewoonde wereld, 3 nieuw gebouwde huisjes, rechts van den weg. Dit laatste is betrekkelijk jammer, want als ze links van den weg hadden gestaan, zou het middelste een nóg vollkomener overeenkomst hebben vertoont, dan het in spiegelbeeld geeft, met het landhuisje op de teekening van wijlen architect de Klerk. Moet men laken of loven? Loffelijk is in ieder geval de daar op de uitgestrekte Friese heide zeker niet direct verwachte bouwkunstige smaak, die uitgaat naar een voorbeeld als het onderhavige.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — De Architect en de huidige Bouwnijverheid, door Ir. Jan Gratama, Architect B.N.A. — Hoe Erich Mendelsohn Amerika ziet, door J. M. v. Hardeveld.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP VRIJDAG 15 OCTOBER A.S. EN EXCURSIE OP 16 OCTOBER TE AMSTERDAM.

Het Bestuur deelt mede dat op Vrijdag 15 October a.s. des n.m. 2 uur te Amsterdam een ledenvergadering zal worden gehouden ter behandeling van:

- 1o. De voorstellen van de Reorganisatie-Commissie voor het Bouwkundig Weekblad, welke nog nader zullen worden bekend gemaakt.
- 2o. Een in het volgend nummer op te nemen praecadvies van het Bestuur van den B.N.A. over de positie van den heer Gratama, lid van den B.N.A. bij de Bouwmaatschappij H.A.G.A. te Amsterdam. De heer Gratama geeft in dit nummer over deze positie uitvoerige inlichtingen en beschouwingen in zijn artikel „De architect en de huidige bouwnijverheid.”

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke maaltijd worden gehouden. In aansluiting op deze — gezien de agendapunten — belangrijke vergadering zal op Zaterdag 16 October, een

EXCURSIE WORDEN GEHOUDEN, ONDER LEIDING VAN DEN HEER Ir. A. R. HULSHOFF, STADSARCHITECT VAN AMSTERDAM,

naar de door de Gemeente Amsterdam uitgevoerde bouwwerken.

Over het programma van deze excursie, welke een geheel dag in beslag zal nemen, zullen in het volgende nummer van het Weekblad nadere mededeelingen worden verstrekt, evenals over de avondbijeenkomst na het diner op Vrijdag 15 October.

Het Bestuur spreekt de verwachting uit dat een zeer groot aantal leden ter vergadering zullen komen en aan de excursie zullen deelnemen.

En nu de data tijdig vooruit zijn bekend gemaakt, hoopt het Bestuur dat vele leden hunne werkzaamheden zoo zullen regelen, dat zij op 15 en 16 October a.s. te Amsterdam aanwezig zullen kunnen zijn.

Het Bestuur.

HOOFDELLIJKE OMSLAG 1926. De Penningmeester deelt hierbij mede dat in den loop van de volgende week den leden een biljet zal worden toegezonden, waarin mededeeling wordt gedaan van het door hen te betalen bedrag aan Hoofdelijken Omslag, en opgaf van de wijze van betalen.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE, SAMENGESTELD DOOR DEN B.N.A., DE ORDE VAN RAADGEVENDE INGENIEURS EN DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR CENTRALE VERWARMINGS-INDUSTRIE. TENEINDE EEN ONDERZOEK IN TE STELLEN NAAR DE VRAAGSTUKKEN DER SAMENWERKING OP HET GEBIED VAN DE UITVOERING VAN PROJECTEN VOOR CENTRALE VERWARMING.

Samenstelling der Commissie. De Commissie was als volgt samengesteld:

Namens den B.N.A. namen zitting de heeren: C. B. Posthumus Meyjes en Pierre Cuypers; namens de orde van Raadgevende Ingenieurs de heeren: Ir. F. G. Unger en Ir. B. A. Verhey, en namens de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-industrie, de heeren: Ir. G. J. Braat en Ir. C. M. Slotboom.

Op verzoek van den B.N.A. belastte de Directeur van de Ned. Vereeniging voor C.V.I. zich met de oproeping voor de eerste bijeenkomsten en leidde deze verder de vergaderingen.

Ontstaan en Doel der Commissie. Op verzoek van de Ned. Vereeniging hield haar Directeur in de Algemeene Verg. van den B.N.A., gehouden te Amsterdam op 29 Nov. 1924, een lezing over de werkwijze der Vereeniging. Dit verzoek was gedaan, op grond van de overtuiging, dat omtrent die werkwijze verkeerde meeningen hadden post gevat. En ook — en wellicht daarom niet in de laatste plaats — omdat de Vereeniging van oordeel was, dat ontwikkeling van de verwarmingsindustrie hier te lande, het wenschelijk maakt, dat meer samenwerking tot stand komt tusschen de architecten en de installatie-firma's.

Naar aanleiding van deze lezing, werd tusschen den B.N.A. en de Vereeniging onderhandeld over de vraag, of men een commissie, die een en ander zou bestudeeren, wenschelijk kon achten.

Hierover verkreeg men overeenstemming op deze basis, dat de mogelijkheid van samenwerking in het belang van het vak zou worden onderzocht, waarbij als leidraad de volgende punten op het programma zouden worden geplaatst:

1. Het aantal uit te noodigen inschrijvers voor eenig werk.
2. Het al of niet toekennen van vergoeding voor projecten.
3. De inhoud waaraan uitnodigingen moeten voldoen.
4. De beoordeling van projecten.
5. De gunning.

Tijdens de onderhandelingen werd de wenschelijkheid gevoeld, dat ook de Orde van Raadgevende Ingenieurs zitting zou gaan nemen in de Commissie, omdat ook de adviseerende ingenieur partij bij het onderwerp is. De Orde vereenigde zich met deze gedachte, en benoemde, zooals boven bleek, hare afgevaardigden.

Hoe de Commissie haar taak opvatte. Ten einde alle misverstand te voren uit te sluiten over de bedoeling van de instelling der commissie, stelt zij er prijs op mede te deelen, hoe zij haar taak heeft meenen te moeten opvatten.

Zooals ook misschien nog wel nader zal worden besproken, staat vast, dat het verwarmingsvraagstuk een niet gemakkelijk op te lossen probleem is, dat bovendien hier te lande nog maar betrekkelijk weinig is beoefend, en dat, naar de omstandigheden aanwijzen, een nieuwe periode is ingegaan.

Als maatschappelijk vraagstuk heeft het nog maar weinig aandacht gevonden, al schijnt het dat ook hiern den laatsten tijd verandering komt.

Vast staat evenzeer, dat noch alleen de installatie-firma's, noch alleen de architecten of raadgevende ingenieurs het verwarmingsvraagstuk kunnen oplossen.

Zal dit in vele opzichten belangrijke vraagstuk nader tot oplossing worden gebracht, en de toepassing van centrale verwarming blijvend plaats vinden in overeenstemming met wetenschap en architectuur en met inachtneming van goede economische beginselen, dan zal het vóór alles noodig zijn, dat de verschillende vakgroepen samenwerken.

Die samenwerking zal dan allereerst moeten bestaan in een onderzoek naar de thans bestaande, uit de praktijk opgekomen werkwijze; naar de verhoudingen die er nu bestaan tusschen opdrachtgevers en uitvoerders; in het algemeen naar den huidige toestand in de industrie.

Uit dat onderzoek zal dan moeten blijken welke veranderingen gewenscht en in hoeverre meerdere samenwerking aan te bevelen zal zijn. Zoo ja, waarin die zal dienen te bestaan, en de voorwaarden waarop zij kan worden verkregen.

Dat daarbij behoud van ieders zelfstandigheid eerste voorwaarde moet zijn, mag als vanzelfsprekend worden aangenomen.

De huidige toestand. De verwarmingsindustrie is nog een betrekkelijk jonge, opkomende industrie. Wel maakt men sedert jaren verwarmingsinstallaties, maar meestal voor groote gebouwen en dan nog vaak met een bijzondere bestemming.

De aanleg van installaties voor particuliere woonhuizen is pas de laatste jaren meer naar voren gekomen, terwijl het maken van afstands- en blokverwarmingen zich tot enkele gevallen bepaalde.

Ofschoon de industrie dus van betrekkelijk bescheiden omvang was, vielen toch reeds minder gewenschte toestanden te constateeren.

De werkwijze laat zich in hoofdtrekken aldus schetsen:

In de meeste gevallen, waarin men een installatie verlangt, noodigt men voor de levering daarvan enkele firma's uit. In den regel zijn de grondslagen, waarop die uitnodigingen zijn gebaseerd, niet opgesteld zooals dit wel wenschelijk zoude zijn. De oorzaak hiervan moet men zoeken in de omstandigheid, dat de aanvragers niet voldoende deskundig zijn. De firma's maken dan zelfstandig plannen voor de installatie, zoodat de aanvrager voor het feit komt te staan, daaruit eene keus te moeten doen.

Ontstaat er nu tusschen aanvrager en firma een goede verhouding, op vertrouwen gebaseerd, dan kan deze werkwijze wel leiden tot het krijgen van goed werk, maar veelal is de toestand anders en wordt de keuze niet bepaald door een nauwgezet onderzoek naar het beste project, maar geschiedt de gunning op grond van het laagste inschrijvingscijfer.

Deze omstandigheid geeft er vaak aanleiding toe, dat de firma's er noodgedwongen naar gaan streven, zoo laag mogelijk in te schrijven, d.w.z. zij zoeken niet allereerst naar de beste oplossing, maar naar eene, die zoo goedkoop mogelijk is.

Ook komt het voor, dat de aanvrager, van zijn niet volledige deskundigheid bewust, zich wendt tot een firma, die zijn vertrouwen heeft en aan deze het werk zonder concurrentie opdragt.

Bij grootere werken is het vrijwel regel, dat de inschrijving plaats vindt op een bestek, maar ook dit is lang niet altijd deskundig opgesteld. Een enkele maal komt het hierbij voor, dat dit bestek tot in details aangeeft hoe de installatie moet worden gemaakt en welke materialen geleverd moeten worden.

In deze gevallen hebben de installatie-firma's slechts den prijs te berekenen, anders maken zij ook de projecten.

Onder alle omstandigheden echter valt het verschijnsel te constateeren, dat vaak een zeer groot aantal firma's wordt uitgenoodigd.

Mist men bij het direct opdragen aan een firma en het laten inschrijven op een uitgewerkt bestek het voordeel een keuze te kunnen doen uit meerdere plannen, het aanvragen van veel offertes verhoogt noodeloos den prijs.

Bijzonderlijk verdient bij dit alles nog te worden opgemerkt, dat in de meeste gevallen bij den bouw niet of te weinig met het verwarmingsvraagstuk wordt rekening gehouden. Wel dat vaak technische maatregelen worden getroffen, als het maken van den kelder, het sparen van gaten enz., maar niet in dien zin, dat bij den geheelen bouw met de verwarming is rekening gehouden.

Ook verdient het aanbeveling hierbij nog te wijzen op de kwestie van de verantwoordelijkheid.

Veelal is het regel, dat de installatie-firma's geacht worden die verantwoordelijkheid te dragen, ook dan zelfs, wanneer zij niet den minsten invloed hebben uitgeoefend op het project, indien moest worden ingeschreven op een absoluut uitgewerkt bestek.

Dat overigens de strijd om het laagste bedrag, zonder dat steeds wordt gelet op het beste project, het dragen van verantwoordelijkheid bemoeilijkt, spreekt van zelf.

Ook spreekt het van zelf, dat indien het werk openbaar wordt uitbesteed, hetgeen gelukkig zeer weinig voorkomt, de verantwoordelijkheid zich niet kan uitstrekken tot eene garantie voor het krijgen eener goede verwarming, maar slechts tot het garandeeren van de levering, die is gevraagd.

De meening van de commissie hierover. De commissie gaat uit van het standpunt, dat het belang van den principaal voorop moet staan. Deze mag verlangen — indien hij werkelijk deskundige hulp heeft gevraagd — dat het te bouwen pand aan alle redelijke eischen voldoet, ook dus, dat het op zich zelf goed verwarmbaar is, en dat daarin een deugdelijke en doelmatige installatie voor die verwarming wordt aangebracht tegen redelijken prijs. Dit doende erkent de commissie, dat de geschetste werkwijze niet den meesten waarborg biedt, dat aan dat verlangen zal worden voldaan. Zoowel in technischen, als economischen zin, vertoonen de werkmethoden gebreken, die schade kunnen doen aan de belangen van den principaal en den uitvoerder, terwijl zij in het algemeen niet bevorderlijk zijn voor het vak.

Men zal er dus naar moeten streven, in een en ander verbetering te brengen.

Het komt de commissie echter voor, dat men hiertoe alleen dan zal kunnen komen, wanneer algemeen wordt ingezien en begrepen, waarom het eigenlijk gaat, wat de warmte-

techniek inhoudt, in welke verhouding zij staat tot het geheele bouwwerk, en hoe de toepassing moet zijn.

De commissie beseft echter ten volle, dat dit inzicht, dit begripen niet door een rapport kan worden bijgebracht, en dat het onjuist zoude zijn dadelijk het ideale te willen benaderen.

Daarom heeft zij zich na langdurige gedachtenwisseling over elkanders inzichten, op het standpunt geplaatst, dat men moet trachten de grondslagen aan te geven voor de werkwijze, die na toepassing van zelf tot verdere verbeteringen aanleiding zal geven.

Die grondslagen zullen zelfs niet dadelijk als bindende voorwaarden kunnen worden opgelegd. Men zal ze slechts moeten aanbevelen in het vertrouwen, dat zij door de erkenning van hun juistheid meer en meer zullen worden opgevolgd, en langs dezen weg „wet” worden.

Zijn alle werken voor gelijke behandeling vatbaar? De eerste vraag, die na dit alles aan de orde kwam, was: moeten voor alle werken dezelfde bepalingen gelden?

Hierbij werd overwogen, dat de werken van zeer uiteenlopenden aard zijn. Bijv. komen naast het maken van installaties in nieuwe gebouwen, met verschillende bestemmingen, veelvuldig gevallen voor waarbij het gaat om de verwarming van bestaande gebouwen van allerlei aard, grootte en hoedanigheid.

Deze verscheidenheid van werken moet er van zelf toe leiden, dat ook verschillend wordt gehandeld bij de uitvoering, zoodat aan het geven van voorschriften, bij die uitvoering in acht te nemen, moet voorafgaan een rubricering der werken.

Hoe zijn de werken in te deelen. Dit rubriceren stuit echter op groote moeilijkheden, maar schijnt vooralsnog ook niet ten volle nodig, wanneer men maar weer op doelmatige wijze uittrekking kan geven aan wat de commissie meent dat moet worden nagestreefd. Zij meent dit te kunnen bereiken, door de werken aldus te splitsen:

a. werken van zoodanigen aard, dat zij kunnen worden uitgeschreven enkel met inachtneming van eenige algemeene bepalingen; zij zijn als normale gevallen aan te merken, waaromtrent in de praktijk voldoende ervaring is opgedaan.

b. werken van zoodanigen aard, dat niet volstaan kan worden met algemeen geldende bepalingen, omdat in verband met het gebouw verschillende voorbereidende maatregelen moeten worden genomen ten behoeve van de verwarming.

Uit deze omschrijving valt af te leiden, dat de commissie enerzijds wil streven naar een zoo eenvoudig mogelijke behandeling, ook om den prijs van het product niet hooger te maken dan noodig is, maar anderzijds de noodzakelijkheid van een deugdelijke wetenschappelijke voorbereiding scherp naar voren wil brengen, overtuigd als zij is, dat de kosten daaraan verbonden volkomen verantwoord zijn. Een en ander kan een scherper formulering vinden door het beantwoorden van de volgende vraag:

Uitgaande van de meening, dat architectuur, warmte-techniek en economie de samenwerkende krachten moeten zijn, welke plaats komt dan bij de bovenvermelde splitsing van de werken toe aan den architect, den adviseur en de installatiefirma?

Alvorens deze vraag te beantwoorden, zij er de aandacht op gevestigd, dat ook in het verwarmingsvak — en wellicht in meerdere mate dan bij andere vakken — vaak de beste oplossingen worden verkregen, zowol technisch als economisch, door niet eenzijdig voor elk voorkomend geval een beslissing te nemen, maar door het inzicht van meerderen tegen elkander te laten opwegen.

Waarbij het dan vooral weer aankomt op de voorbereiding, zowol van het bouwwerk als van de eischen, waaraan de verwarmings-installatie moet voldoen.

Een en ander zou er wel toe moeten leiden, dat steeds de drie vermelde krachten samenwerken, zij het dan ook, dat die samenwerking verschillend zal moeten zijn.

Ook hier echter zal — zooals eerder opgemerkt — voorloopig met minder dan het wensche lijke moeten worden volstaan, waarom de commissie tot de volgende formulering kwam.

A. voor de gevallen onder a hierboven bedoeld:

Vrije inschrijving door de installatie-firma's op systeem, materialen en constructie.

De gunning geschiedt door den architect. Wanneer hierbij de medewerking van den adviseerenden ingenieur wordt gewenscht, dan behoeft als regel zijn werkzaamheid niet verder te gaan, dan tot het beoordeelen van de projecten en het doen van keuringen.

B. voor de gevallen onder b hierboven bedoeld:

Inschrijving door installatie-firma's op een programma, opgemaakt door den architect al of niet in samenwerking met den adv. ingenieur. Dit programma zal, behoudens in bijzondere gevallen, waarin een tot in details uitgewerkt bestek noodig moet worden geacht, niet verder gaan dan noodig is, om zooveel mogelijk ruimte te laten voor een uitschrijving als onder A bedoeld.

De gunning geschiedt door den architect.

De voorgestelde splitsingen hebben ten doel, aan te geven, hoe de commissie de gang van zaken gaarne in de praktijk geregeld zoude zien. Zij acht echter het geven van bindende voorschriften daarvoor vooralsnog niet mogelijk. Voorloopig althans wil zij alleen trachten het in die richting te sturen, door op een en ander de aandacht te vestigen en aan te geven welke de taak van elk der partijen eventueel zal moeten zijn.

Met opzet zij hierbij nog aangetoekend, dat de commissie het wenschelijk oordeelt, dat vaststaat, wie met de leiding van het geheele werk zal zijn belast, zoo meerderen daarbij zijn of worden betrokken.

De commissie is van meening, dat deze leiding vanzelfsprekend bij den architect behoort.

Algemeene en Bijzondere bepalingen. De thans geldende werkwijze doet zien, dat veelal door architecten een programma wordt ontworpen voor eene te houden inschrijving. Ook wordt wel op eenvoudiger wijze gehandeld, wanneer de architect zich wendt tot een installatie-firma. Deze geeft dan eenige aanwijzingen voor de inschrijving.

Er naar willende streven, dat de gemaakte kosten, zoo efficiënt mogelijk zijn, komt het de commissie voor, dat men vooral hier verbetering, die tevens zuiverend zal werken, in den bestaanden toestand kan verkrijgen.

Vasthoudende aan de splitsing onder a en b aangebracht, schijnt het voldoende, dat voor de a-werken een zeer eenvoudig programma wordt opgemaakt. De bedoeling daarvan is dan, dat bij het aanvragen van offertes dit programma, na invulling van enkele gegevens, kan worden de voorwaarde voor de inschrijving.

Een bestek, of hoe men het stuk ook wil noemen, is dan niet meer noodig.

Dit programma biedt bovendien het groote voordeel, dat de inschrijvers nu van eenzelfde basis moeten uitgaan, terwijl de ontwerpers van de projecten toch naar eigen inzicht kunnen werken. Ook dwingt dit programma als van zelf er toe, dat bij de beoordeeling van de projecten allereerst zal worden gelet op de technische hoedanigheden daarvan.

Met zoodanige bepalingen kan men evenwel niet alles bereiken. Bij de grootere werken — die onder b vermeld — behoeven zij zeker aanvulling en uitbreiding. Maar bovendien zal men zich nog niet kunnen richten naar algemeene aanwijzingen en bepalingen in den geest der bekende A. V. van het Departement van Waterstaat.

Toch mag men de vraag stellen, of dergelijke algemeene voorschriften niet bevorderlijk zouden kunnen zijn aan de vereenvoudiging van de werkwijze en tegelijk aan de kwaliteit van het werk, alsook aan een zoo laag mogelijken prijs.

Bij het overwegen van deze vraag, is de commissie tot de overtuiging gekomen, dat zij bevestigend moet worden beantwoord. En niet alleen op grond van de reeds vermelde overwegingen, maar ook omdat men in het samenstellen van die A. V. een doelmatige omstandigheid kan vinden, voor verdere samenwerking in het belang van het vak, aangezien die voorschriften geregeld aanvulling en wijziging zullen behoeven.

Aantal uitnodigingen. Indien nu, op bovenvermelde wijze, goede grondslagen, waarop de aanbiedingen moeten steunen, worden gegeven, en waarborgen zijn gevonden voor de beoordeeling der ingekomen offertes, op kwaliteit en prijs, moet men het dan niet raadzaam achten het aantal offertes te beperken?

De commissie beantwoordt de vraag bevestigend. De oorzaken, waarom men nu vaak zooveel aanbiedingen vraagt, en ook verkrijgt, zijn reeds in den aanvang gememoreerd. Vast is komen te staan, dat daardoor de kosten niet onbelangrijk worden beïnvloed, en dat veel onnoodig werk wordt verricht.

Wijziging hierin zal het vak dus ten goede komen.

Nu bovendien de inschrijvingen veel meer dan tot nu toe aan bepaalde regelen onderworpen zullen zijn, komt het de commissie voor, dat men het aantal uit te noodigen firma's belangrijk behoort te verminderen.

Zij meent, dat men voor de a (normale) werken kan volstaan met hoogstens drie, voor de b (grootte en grootere werken) met hoogstens vijf.

(Wordt vervolgd).

DE ARCHITECT EN DE HUIDIGE BOUW- NIJVERHEID

door Ir. JAN GRATAMA, Architect B.N.A.

De woningbouw is een der belangrijkste onderdelen van de huidige bouwnijverheid. De architect, die zijn lust en werkkraacht aan dezen woningbouw wijdt, is verplicht na te gaan, hoe de verhoudingen op zijn arbeidsveld in den laatsten tijd zijn veranderd en welk aandeel hij in het bouwen nog kan nemen.

Gedurende eenige jaren werd de woningbouw op belangrijke wijze gesubsidieerd door de overheid, waardoor de gangbare methode van architect en aannemer de juiste was. Toen echter deze steun steeds verminderde en de regering de hulp van de particuliere bouwers inriep om den woningnood mee te helpen lenigen, kwam en komt het bouwen meer en meer in handen van eigenbouwers en bouw-maatschappijen.

De overheid heeft eischen van degelijkheid en welstand gesteld, waardoor, praktisch gesproken, het wel noodzakelijk was een architect met ontwerp en leiding van den bouw te belasten. De particuliere bouwer is in dit opzicht veel vrijer; voor de straatgevels heeft hij alleen den architect noodig en dat nog maar alleen in die plaatsen, waar een z.g. Schoonheidscommissie of een aesthetisch-voelend Inspecteur van de Volksgezondheid een waakzaam oog houdt op de gevel-ontwerpen. Het gevolg is, dat de architecten-functie van de volle leiding tijdens den overheids-steun teruggebracht is tot de niet-belangrijke, ja zelfs min- of meer onwaardige positie van „gevel-schortjes” maker. Er zijn wel enkele uitzonderingen, waarbij de architect belast wordt met het geheele ontwerp, waarbij hij dus ook de plattegronden, den achtergevel en de detaillering verzorgt; maar het komt nog niet voor, naar ik meen, dat hij daarbij ook leiding en macht kan laten gelden bij de uitvoering. In het algemeen kan men zeggen, dat de juist sociaal zoo belangrijke elementen: plattegronden en kwaliteit van den bouw, benevens de detaillering van trappen, betimmeringen enz. in de laatste paar jaar achteruit zijn gegaan.

De oorzaak van een en ander is, dat de eigenbouwer geheel baas wil blijven op zijn terrein; dat hij, al is hij niet meer zoo bang voor een architect als vroeger het geval was, toch maar liever zijn eigen gang gaat, al zijn ook hier weer enkele uitzonderingen; en dat de architect ten slotte in de kwaliteit van het werk geen positieven invloed kan laten gelden, en omdat hij meestal alleen den gevel ontwerpt, en omdat de bouwer tevens zijn „opdrachtgever” is.

Dat deze toestand ongewenscht is, ten opzichte van sociale en architectonische belangen, behoeft geen betoog.

Ik seh, dat de woningbouw zeker wel 80% is van alle bouwerij tezamen; als er dus één onderwerp is, waarbij de architect moet zorgen dat zijn taak en intelligentie vruchtbaar zal blijven, dan is het toch zeker wel de woningbouw! De vraag stellend, hoe dit te bereiken zou zijn, meen ik, dat het antwoord alleen kan luiden: de architect moet opgenomen worden als mede-bouwer in het groote bouwbedrijf. Waar de bouw in het algemeen nog te duur is in verhouding tot de inkomsten der bouwers, maakt alleen een zooveel mogelijk genormaliseerde, scherp-economische bouw het mogelijk, dat self-supporting huizen ontstaan. Dit kan alleen het groot-bedrijf, want alleen het groot-bedrijf is in staat zoo economisch mogelijk te bouwen en toch de hooge algemeene onkosten te betalen, die aan een dergelijk scherp uitwerken en uitvoeren der plannen door goede krachten verbonden zijn.

Het groot-bedrijf in den bouw wordt beheerscht door drie krachten: de architectonische, de uitvoerings- en de financiële kracht. Daar het bedrijf te groot is, kunnen niet alle krachten in een persoon vereenigd zijn; dus heeft men drie specialiteiten noodig. Deze moeten een drie-eenheid vormen, en alle drie moeten zij onderling van vrijwel dezelfde macht zijn. M.a.w. niet de financiële man moet de baas spelen over

GEMEENTEWONINGEN VAN AMSTERDAM, GEBOUWD DOOR H.A.G.A.
DOOR ARCHITECT Ir. JAN GRATAMA.

de beide andere; evenmin moet de architect de heerscher willen zijn. Alle drie moeten tot grond-principe hebben: goed en economisch werk te maken, hetgeen alleen bereikt kan worden door het uitnuttigen van elk der drie krachten, in onderlinge samenwerking.

Sedert twee jaar ben ik opgenomen in een dergelijke combinatie: de N.V. Bouwen Exploitatie Mij. H.A.G.A. Mijn positie hierin is volledig die van een architect. Niets wordt geëntameerd en gebouwd, of ik word daarin gekend; ik heb de volle architectonische verantwoordelijkheid, terwijl ik tevens hoofdtoezicht houd tijdens den bouw. De honoreering is geregeld op een wijze, die gelijk staat met de volle honoreering volgens de tabel van den B.N.A.; terwijl mij tevens als belooning voor de medewerking in de oprichting, dus voor de z.g. goodwill, aandelen in de N.V. zijn gegeven.

Voert de H.A.G.A. werken van anderen uit, dan gaat dit, wat de praktische samenwerking betreft, buiten mijn bemoeiingen om. Door H.A.G.A. zijn gebouwd 572 arbeiderswoningen met winkels voor de Gemeente Amsterdam, gelegen tusschen de Olympia kade en den Olympia weg bij het Stadion. Het Gemeentebestuur van Amsterdam en diens adviseur, de Woningdienst, wenschten met deze nieuwe methode, waarbij dus de gewone aannemerij vermeden was, proeven te nemen, ook al, omdat het met de gewone werkwijze: Woningbouw bestuur, architect, opzichter, aannemer, niet in alle opzichten tevreden was. De Gemeente-woningen zijn gereed en bijgaande afbeeldingen vertoonen enkele aspecten ervan. Deze 572 woningen en winkels zijn in ongeveer 18 maanden gebouwd. Onder handen is een complex van 34 eengezins-middenstandswoningen, waarvan de bouwtijd een kleine 7 maand zal bedragen. Hieronder zijn 7 stuks, direct voor particulieren gebouwd. Deze 7 particulieren, en evenzo de gemeente Amsterdam, hadden de bepaling gemaakt dat architect Gratama een verklaring voor oplevering der woningen moest geven. Hierdoor was mijn positie in den H.A.G.A. bijzonder versterkt en was tevens een goede gelegenheid geschapen, te controleren of de nieuwe bouwmethode levensvatbaar en vruchtbaar kan zijn. Na twee jaar van ondervinding kan ik verklaren tevreden te zijn en op den ingeslagen weg verder te willen gaan.

De voordeelen aan deze bouwmethode verbonden, zijn duidelijk:

Ten eerste wordt de bouw zoo economisch mogelijk. Enkele architecten meenen, dat zij de economie van het bouwen evengoed onder de knie hebben als de aannemers en bouwers, maar ik heb het zoover nog niet gebracht en ik geloof dat de meerderheid der collega's net zoo ver is als ik. Deze economie betreft niet alleen de prijzen der materialen en de loonen, maar ook de economie der constructies. Om precies te weten, waarom een voordeur duur is, en een ander, die bijna precies dezelfde is, veel goedkoper, moet men doorkneel zijn in de geheimen van een timmerfabriek, wat een goed-onderlegde praktische uitvoerder wel kan zijn, maar dat men niet van een architect volledig mag verwachten. Juist een uitvoerig bespreken van de door den architect gemaakte schets met de uitvoerings-specialiteit, teneinde een goede en economische oplossing te verkrijgen, en eerst daarna definitief te gaan ontwerpen, maakt een goedkoopere bouw mogelijk. Deze methode is echter bij de gewone aanbesteding uitgesloten. Men kan niet eerst met den aannemer gaan overleggen, en daarna de zaak gaan uitwerken. Het gevolg is, dat de architect iets ontwerpt, dat zeer vermoedelijk meer-economisch zou kunnen zijn bij eenige omwerking, zonder in kwaliteit te dalen; de aannemer rekent echter naar het bestek en de teekeningen, waardoor de bouw dus duurder wordt dan strikt noodig is. Daarenboven moet de aannemer een belangrijke post risico opnemen, omdat hij niet weet of de directie erg lastig is en heeft ten slotte niet hij, maar de directie de kwaliteit van werk en materialen te beoordeelen.

Ongetwijfeld is daarom deze bouwmethode duurder dan de door mij met de H.A.G.A. gevolgd. Men kan zeggen, dat de architect tijdens den bouw vereenvoudigingen met den aannemer kan bespreken. Dit gebeurt dan ook, maar het resultaat

komt dan meestal te staan op den post: „minder werk” en daarom maken en de architect en de aannemer er zich niet druk over.

Het is in de methode-H.A.G.A. een zeer aangenaam gevoel, min of meer baas op eigen terrein te zijn. Kleine en zelfs grootere wijzigingen kunnen gemakkelijk en vlot onderling besproken worden; men behoeft niet steeds zijn belanghebbenden opdrachtgever te raadplegen. De onwillekeurig-onaangename verhouding: architect en opzichter enerzijds, en de aannemer, die iets komt verzoeken, anderzijds, met het wederzijdsch idee vaak of men „genomen” wordt, is natuurlijk geheel afwezig. Gemaakte fouten worden hersteld, zonder drukte naar buiten; de vervelende verrekening met een aannemer vindt niet plaats.

De verhouding bij den bouw is duidelijk: de architect is de leider voor het architectonische; de uitvoerder is de leider voor de uitvoering, met een algemeen hoofdtoezicht van den architect.

Strafrechterlijk gesproken is de architect aansprakelijk voor verkeerd aangegeven constructies, de uitvoerder aansprakelijk voor eventuele verkeerde uitvoering van een goede constructie.

Een zeer groot voordeel is verder, dat de architect de macht van initiatief heeft. Zooals gezegd, alleen groot-bedrijf kan de nieuwe methode toepassen. Dit wil dus zeggen, dat er flink „werk aan den winkel” moet zijn. Is er geen werk, dan moet er gezocht worden. De kaart moet bestudeerd worden om na te gaan, waar en hoe een nieuwe bouw gezonde kansen van slagen heeft. De architect verlaat hier zijn lijdzame positie, waarbij hij afwacht of er ook een opdracht binnenkomt; zijn intelligentie en zijn praktisch en sociaal inzicht worden benut voor de keuze van nieuwe bouw-mogelijkheden. De werkkring van den architect, die niet slechts bouwer maar ook een kenner der samenleving moet zijn, wordt hiermede zeer verruimd.

Ongetwijfeld zijn enkele bezwaren aan de nieuwe werkwijze verbonden, al overwegen m.i. de voordeelen zeer zeker. De bezwaren lijken bij nader beschouwen kleiner te zijn dan zij aanvankelijk schenen. Als een bezwaar is genoemd, dat de bouwheer gedwongen is, al zijn belangen geheel toe te vertrouwen aan de bouw-mij. Dit is niet juist. De bouwheer kan een deskundige benoemen, die namens hem controleert, zoals dan ook de Gemeente Amsterdam heeft gedaan bij den bouw der 572 woningen, door 3 inspecteurs van den Woningdienst op het bouwwerk te plaatsen. Men begrijpe echter wel, dat deze controleurs wel kritiek op, maar geen leiding in den bouw mogen hebben. Bij de 7 middenstandswoningen, voor particulieren gebouwd, hebben deze geen controle geëischt, maar het volle vertrouwen gegeven aan den architect van de H.A.G.A. Dit was een reden te meer voor de H.A.G.A. haar beste beentje vóór te zetten. Ik vraag mij af, of een bouwheer zich minder overgeeft, wanneer hij de oude methode: de architect enerzijds en de aannemer anderzijds, volgt. Hierbij hangt het mede van de kwaliteit van den architect af, of het resultaat goed zal zijn. Evenzo geeft de kwaliteit van de bouw-mij. de waarde aan het gebouwde. Deugt de architect niet, dan is hij „ernit”; hetzelfde geldt voor de bouw-mij.; en voor beide bestaat dezelfde prikkel goed werk te maken.

Ten slotte kan de bouwheer behoorlijke waarborgen krijgen door de teekeningen, het bestek en een verwijzing naar de kwaliteit van bestaand werk, en tevens door een arbitrage-bepaling bij geschil van meening.

Neemt men het geval, dat de bouw-mij. op eigen risico bouwt, dan wordt de positie van den architect iets minder sterk; maar ten eerste beseft iedere goede bouwer wel, dat minderwaardig werk ten slotte duur is, daar het zijn waarde niet houdt, en dat behoorlijk bouwen niet duur behoort te zijn; en ten slotte kan de architect de combinatie verlaten, als hij haar niet voldoende in de goede richting kan leiden.

Het komt er dus op aan, de goede en bonafide krachten te vinden. Dit is inderdaad het zwaartepunt. Niet iedere bouwer, niet ieder financieer en niet elk architect is hiervoor geschikt. De architect moet beseffen, dat voor het werkelijke bouwen vóór alles een economische bouw-mogelijkheid moet zijn. Hij moet dus niet halsstarrig vast-

GEMEENTEWONINGEN VAN AMSTERDAM, DOOR H.A.G.A.
ARCHITECT Ir. JAN GRATAMA.

GEMEENTEWONINGEN VAN AMSTERDAM, DOOR H.A.G.A.
ARCHITECT Ir. JAN GRATAMA.

houden aan zijn vormgeving, als het redelijk blijkt, dat deze te duur is. Hoever hij hierin moet gaan, hangt af van zijn eigen karakter, maar nooit moet hij iets toestaan waaraan hij zijn naam niet zou willen verbinden. De wensch: goed werk, moet bij allen voorzitten. De financier moet de architectonische belangen, de architect de financiële belangen begrijpen.

Ten slotte is als een ernstig bezwaar genoemd het feit, dat ik aandeelen heb in de N.V. H.A.G.A. Men achtte dit te zijn in strijd met de Eere code van den B.N.A. De bepaling, die hierop betrekking heeft, luidt: „Zij (de architecten) ontvangen als belooning voor hun arbeid een honorarium, waarvan het minimum is vastgesteld in de door den B.N.A. erkende honorariumregelingen. Zij ontvangen geenerlei provisiën, percentages of andere belooningen of voordeelen, direct of indirect in betrekking tot de onder hen directe in uitvoering zijnde werken. Zij belasten zich niet met bestellingen en betalingen, tenzij zij een bijzondere opdracht daartoe ontvangen van hun lastgever”.

Men heeft m.i. hierbij te onderscheiden, dat dit alles terecht geldt voor den architect-adviseur, maar niet voor den architect-bouwer. In de eerste functie, dus als uitsluitend behartiger van de belangen van den bouwheer tegenover aannemer en leveranciers, is het aannemen van provisie of percentage natuurlijk onkoopelijk, en dus in alle opzichten verwerpelijk. Is de architect een onderdeel van de bouw-mij., dan weet de bouwheer dit van te voren; hoe deze mij. en de architect financieel reilen en zeilen gaat den bouwheer niets aan; de laatste verlangt zijn bouwwerk van bepaalde kwaliteit en tegen den vooraf vastgestelden prijs, waarbij hij niets te maken heeft met architecten honorarium en kosten van uitvoering.

Hierbij is dus van onkoopelijkheid geen sprake; ja het mag een voordeel genoemd worden, dat onkoopelijkheid van den architect hierbij uitgesloten is, omdat het geen zin heeft. Men kan de mogelijkheid opperen, dat de architect, met het oog op grootere winst, zijn werk minder-waardig maakt. Inderdaad is dit mogelijk, maar dan is daarmee tevens de naam van de bouw-mij. en daarmee haar bestaansmogelijkheid, ernstig bedreigd. Mocht het op de een of andere manier toch mogelijk zijn, dat de architect slecht werk toelaat, dan moet de B.N.A. hem royceren.

De architect zou van zijn aandeelen in de bouw-mij. kunnen afzien, en dan in de gewone positie van architect-adviseur komen. M.i. is dit niet wenschelijk. Immers, dan vervalt de grondgedachte van drie gelijkwaardige, maar ook gelijk-machtige krachten. De architect zou dan in de positie van loondienst komen, en dus niet vol-op meedoen in de leiding. Het is juist bijzonder goed, dat de architect desnoodig een positieve aandeelen-macht kan laten gelden, bijv. tegenover een financieel overwicht in de bouw-leiding. Ook de bouw-mij. zou het niet toejuichen, wanneer de architect de aandeelen weigerde. Zij zou, misschien ten onrechte, meenen, dat de architect dan minder verantwoordelijkheid voelt om de uiterste grenzen van architectuur en economie te willen bereiken. In iedere bouw-mij. is de aandeelhoudersvergadering zeer belangrijk. Daarin moet de meening van den architect met volle kracht gelden.

M.i. is de eerecode niet in strijd met de functie van den architect-bouwer. Wanneer, naar ik hoop de B.N.A. den architect-bouwer als lid toelaat, zou de Eerecode als volgt moeten worden aangevuld:

Ten eerste moet een bepaling gemaakt worden, dat de functie van den architect kan zijn die van adviseur, optredend voor de belangen van den bouwheer, en die van architect-bouwer. Voor beide gevallen gelden de volgende bepalingen. Volgt de bestaande Eerecode. Aan de bepaling betreffende het niet ontvangen van provisie of percentage gaat vooraf de zin: Wanneer de architect optreedt als adviseur, ontvangt hij geenerlei provisie, percentage enz.

Ten slotte moet een bepaling gemaakt worden, dat, wanneer de architect-bouwer werk maakt van onvoldoende kwaliteit, hij door den B.N.A. geroyeerd kan worden. De wijze waarop valt later te bespreken.

Ik geloof, dat wanneer de evolutie in de samenleving de functie van den architect wijzigt of verruimt, het de plicht van den B.N.A. is, niet halsstarrig aan een verouderd eenzijdig inzicht vast te houden, maar zich moet aanpassen bij de nieuwe mogelijkheden, opdat de architect vóóraan blijve staan in het bouwbedrijf. En waar de woningbouw als gespecialiseerde bouw een zoo belangrijke plaats inneemt in ons vak en nog grootendeels beheerscht wordt door niet-volkomen bevoegden, meen ik, dat de architecten zich niet moeten neerleggen bij het z.g. „schortjes” maken. Integendeel. De B.N.A. moet meewerken tot het verkrijgen van krachtige organisaties in den zin als boven omschreven, zoodat de architect als leider niet een onderdeel, maar het geheele bouwwerk mee beheerscht. Men bedenke, dat in korten tijd onze steden groote uitbreidingen verkrijgen. Hierbij moet de architect niet achteraan, maar vóóraan staan. Het is zijn plicht te zorgen, dat hij hierbij een belangrijke rol speelt. Het grootbedrijf heeft hierbij het heft in handen; welnu laat hij zorgen, dat hij een der medeleiders van dit grootbedrijf wordt.

Terecht heeft het Bestuur van den B.N.A. besloten het onderwerp: Kan een architect-bouwer lid blijven van den B.N.A. ? te doen behandelen op een Algem. Ledenvergadering. Vandaar bovenstaande, misschien te uitvoerige, uiteenzetting van mijn meening.

HOE ERICH MENDELSON AMERIKA ZIET.

Erich Mendelsohn heeft een bezoek gebracht aan Amerika en zijn indrukken neergelegd in een rijk geïllustreerd en typografisch goed verzorgd boekwerk, hetwelk hij genoemd heeft „Amerika” Bilderbuch eines Architekten, uitgegeven door Rudolph Mosse te Berlijn.

Het boek bestaat eigenlijk hoofdzakelijk uit photo's met kernachtige onderschriften. Alleen in een kort voorwoord heeft de Heer Mendelsohn zijn meening, in den hem eigen merkwaardigen schrijffrant, neergelegd.

De eerste indruk van Amerika, zegt hij, is verbijsterend, doch na korten tijd komt de bezinning en ziet men, dat veel, waar men eerst tegen op gezien heeft, zonder waarde is.

Voor den onbevangen beschouwer is het duidelijk, dat Amerika een cultuur mist. Wat Amerika tot stand bracht op architectonisch gebied, is het gevolg van de dwingende macht van het geld en de op de spits gedreven materiele behoefte.

Amerika is een land zonder verhoudingen, omdat de mogelijkheden zich onbegrensd uitleven.

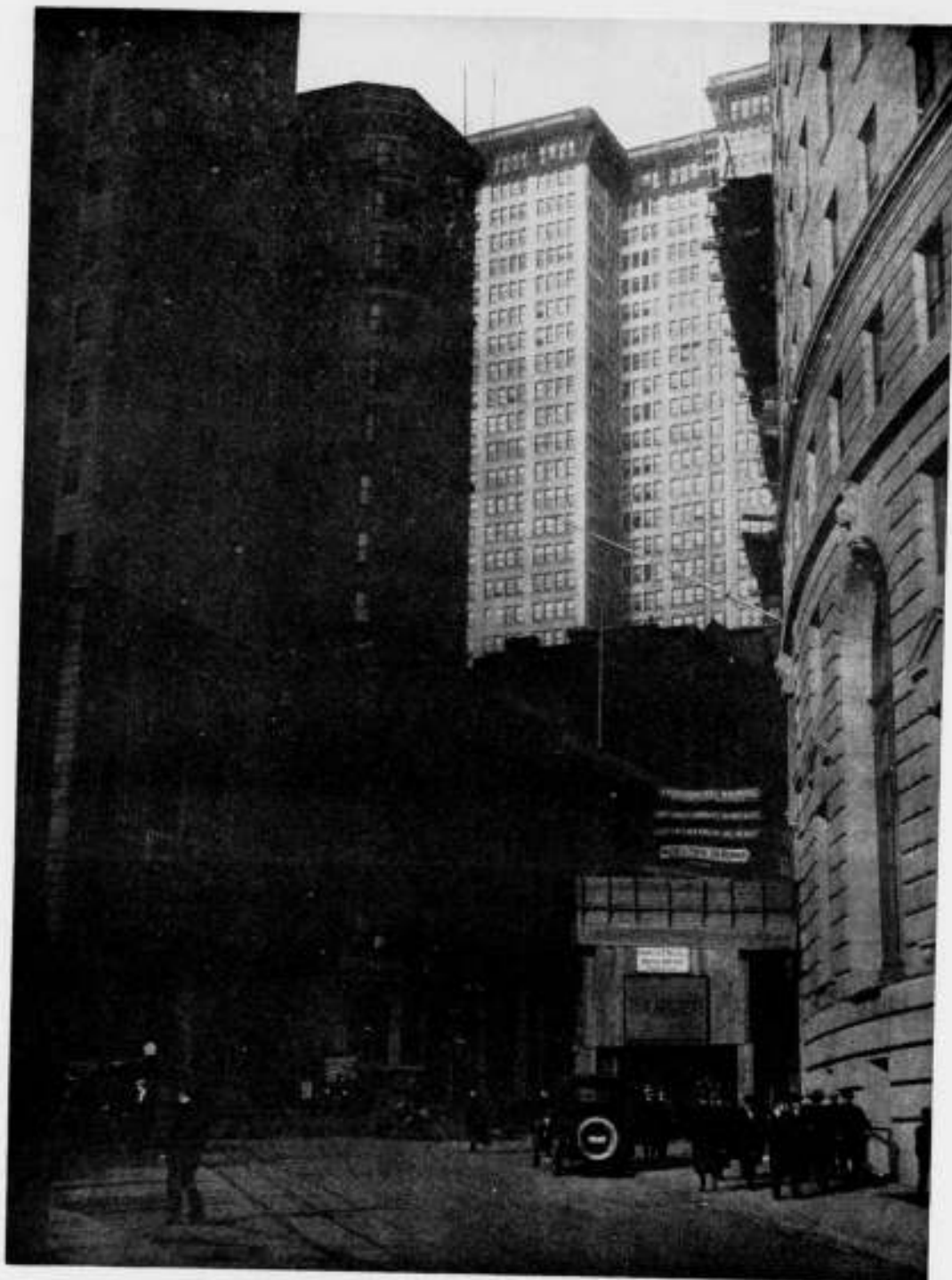
In Amerika hebben de primitieve krachten nog vrij spel en worden nog door geen dieper leven beheerscht. Wel constateert men hier en daar nog den invloed van de erfenis van de Europeesche cultuur, doch deze is dan geheel uit elkaar gerukt.

Toch zijn ook in de uitingen van deze ontwrichte levensverhoudingen de merktekenen van een nieuwen tijd aan te wijzen.

Om deze tot ontwikkeling te brengen zullen zeer zeker de Westersche beschaving en Oostersch fatalisme hun opbouwenden invloed moeten uitoefenen.

Zijn slotsom is dus „Dieses Land gibt alles, schlechteste Ablagerungen Europas, Zivilisations Ausgeburten, aber auch Hoffnungen einer neuen Welt.

J. M. v. HARDEVELD.

NEW-YORK. BROADWAY EINGANG.

Bewunderer auf kleinstem Raum die grösste Dimension — als Menschenwerk — aber sie nimmt Dir zugleich den Glauben an Menschenwert.
 Denn nicht mehr in der Gewalt des schöpferischen Geistes treibt Dich das ungezügelte Leben, der Trieb nach der Menschenhaltung in den Trichter der Zentrifugalkraft Geld. 5—15000 Menschen durchschnittlich in jedem Haus — 600.000 Menschen auf 150.000 qm.

Vit Erich Mendelsohn: Amerika.

NEW-YORK. NEBENSTRASSE 1.

Die Bodenspekulation hat die kleinen Bürgerhäuser getressen. Aus dem individuellen Gesicht sind unpersönliche Fassaden geworden. Breitspurig, weltmännisch und blasirt.
 Typisches Bild der sprunghaften, spekulativen Entwicklung. Mitten durchs Haus geht der Schnitt, wenn die Berechnung das Halt gemacht wird.
 Stadtteil auf Stadtteil wechselt sein Gesicht.
 Selbst Wallstreet bleibt nicht ewig Manhattan down town.

Vit Erich Mendelsohn: Amerika.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Verbouwing Postkantoorhal te Semarang, door Ir. G. J. P. M. Bolsius, Ingenieur voor de Landsgebouwen. — De Architect en de huidige bouwnijverheid, door C. N. van Goor. — Winkelhuis te Hilversum, architect J. van Laren. — Uit buitenlandse tijdschriften, door G. F. — Willem C. Brouwer 1901, 1 October 1926, door L. H. E. v. H. V.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP VRIJDAG 15 OCTOBER A.S. EN EXCURSIE OP 16 OCTOBER TE AMSTERDAM.

Zooals reeds in het vorig nummer is medegedeeld zal op Vrijdag 15 October a.s. des n.m. 2 uur te Amsterdam een ledenvergadering worden gehouden.

Op de agenda staan de volgende hoofdpunten:

- 1o. De voorstellen van de Reorganisatie-Commissie voor het Bouwkundig Weekblad
- 2o. De bespreking van de vraag of de positie van den heer Ir. Jan Gratama, als architectonisch leider van de Bouw Maatschappij „H.A.G.A.“, verenigbaar is met het lidmaatschap van den B.N.A.

Zoowel de voorstellen van de sub 1 genoemde Commissie als de praeadvies van het Bestuur over punt 1 en 2, zullen in het begin van de volgende week in een afzonderlijke mededeeling aan de leden worden toegezonden.

Na de vergadering zal — van half acht tot zeg 12 uur, half één — een diner worden gehouden.

In aansluiting op deze vergadering zal op Zaterdag 16 October plaats hebben:

EXCURSIE, ONDER LEIDING VAN DEN HEER Ir. A. R. HULSHOFF, STADSARCHITECT VAN AMSTERDAM,

naar de door de Gemeente Amsterdam uitgevoerde bouwwerken.

Over het programma van deze excursie, welke een geheel dag in beslag zal nemen, zullen in het volgende nummer van het Weekblad nadere mededeelingen worden verstrekt, evenals over de avondbijeenkomst na het diner op Vrijdag 15 October.

Het Bestuur spreekt hier nogmaals zijn verwachting uit dat een zeer groot aantal leden ter vergadering zullen komen en aan de excursie zullen deelnemen.

En nu de data tijdig voornit zijn bekend gemaakt, hoopt het Bestuur dat vele leden hunne werkzaamheden zoo zullen regelen, dat zij op 15 en 16 October a.s. te Amsterdam aanwezig zullen kunnen zijn.

Het Bestuur.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE, SAMENGESTELD DOOR DEN B.N.A., DE ORDE VAN RAADGEVENDE INGENIEURS EN DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR CENTRALE VERWARMINGS-INDUSTRIE, TENEINDE EEN ONDERZOEK IN TE STELLEN NAAR DE VRAAGSTUKKEN DER SAMENWERKING OP HET GEBIED VAN DE UITVOERING VAN PROJECTEN VOOR CENTRALE VERWARMING.

(Slot van pag. 381).

Geen nu-aanvragen als regel. Verschillende omstandigheden geven thans aanleiding, dat men nog offertes vraagt nadat voor de eerste maal uitnodigingen daarvoor werden verzonden.

De oorzaak hiervan ligt voor een groot deel bij de firma's, die door hun vertegenwoordigers den architect doen bezoeken en dan moeite doen alsnog een offerte te mogen maken, ook al zijn die van de concurrenten reeds ontvangen.

393

NEW-YORK. SHELTON-HOTEL.

Das Ornament führt nur noch ein Scheinleben. Entscheidend allein die Gegenbewegung der Baumassen, die den Schluss trakt mit grandioser Wucht aus sich herausprechen.

Vit Erich Mendelsohn: Amerika.
Bilderbuch eines Architekten.

NEW-YORK. 6 AVENUE.

Gelingt es dem Einzelbau, sich solche Nachbarn anzugliedern, die alle mehr oder weniger seinem struktiven Aufbau folgen, wächst er aus verwandten Keimzellen zu mächtigen Eigenleben dann erhält die gleichwertige Reihe ihren organischen Gipfel. So stark wird die Wirkung seiner geordneten Massen, dass sie mit der Herrschaft über sich selbst vorbereitet die Herrschaft über Stadtteil und Stadt. Kühn und neu genug, um einmal selbständiger Ausdruck dieses neuen Lebens zu werden.

Deze omstandigheid misbruikt men dan zelfs wel door mededeelingen te doen omtrent de cijfers, in de verwachting dat daardoor nóg lager zal worden geoffreerd.

Het behoeft wel geen betoog, dat deze toestand is te veroordeelen, omdat hij ten slotte toch prijsverhoogend werkt, de kwaliteit van het werk vaak benadeelt, maar bovenal omdat hij verhoudingen en handelingen in de hand werkt die, ook uit algemeen oogpunt bekeken, niet verdedigd kunnen worden.

Een afdoend middel tegen dat alles meent de commissie te zien in den regel, dat de architecten, wanneer zij een werk gaan uitschrijven, dadelijk het aantal deelnemers vaststellen en geen naï-offertes vragen noch ontvangen.

Alleen wanneer de omstandigheden meebrengen, dat men bij het wijzigen van het project, met de ingekomen offertes geen genoegen kan nemen, zal men nieuwe andere uitnodigingen kunnen verzenden.

Project-vergoedingen. Een belangrijke vraag is ook, of, indien deze regelingen worden aanvaard en ook zelfs bij behoud van den huidige toestand, de projecten geldelijk moeten worden vergoed.

Naar het bleek, heeft deze vraag destijds aanleiding gegeven tot het in het leven roepen der Vereeniging.

Moeten nu, zoo werd overwogen, de projecten op zich zelf worden betaald, of wel verdient het aanbeveling dat men deze kosten in de algemeene onkosten opneemt, in welk geval zij dus over het geheele bedrijf worden omgeslagen.

Eenerzijds werd betoogd, dat afzonderlijke betaling de zuiverste verhouding zal scheppen waarbij men er nog op wees, dat in die betaling een zelfwerkende rem kan zijn gelegen voor het aanvragen bij vele firma's. Anderzijds vestigde men er de aandacht op, dat de opdrachtgevers, uit onwetendheid met den werkelijk aan het maken van projecten verbonden arbeid, de betaling onredelijk zullen vinden, terwijl men in die betaling ook een belemmering kan zien voor den architect om zelfstandig te beslissen hoeveel offertes hij zal vragen.

Bovendien kan men niet ontkennen, dat in de regeling, zooals die thans door de Vereeniging wordt toegepast n.l. dat met een constant percentage voor de projectenvergoeding wordt rekening gehouden, iets goeds is gelegen. De totale kosten worden over alle werken omgeslagen, zoodat zij het product regelmatig belasten.

Na ampele overweging meende de commissie dan ook, al vreesden een paar harer leden dat men de bezwaren daarmee niet geheel zal wegnemen, dat eene regeling als hierboven geschetst, handhaving verdient.

Werkwijze der Vereeniging. Ten slotte heeft de Commissie de thans geldende werkwijze van de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings Industrie behandeld. Een schets van die regeling is als bijlage aan dit rapport toegevoegd.

Speciaal de leden, die niet door genoemde Vereeniging werden afgevaardigd, hebben deze werkwijze met ernst nagegaan.

Erkend wordt, dat haar grondslagen er op zijn gericht de belangen van het vak, den principaal en den uitvoerder te behartigen; erkend wordt ook, dat trouwe opvolging goede verhoudingen in het vak zullen bevorderen; eveneens dat zij ten doel hebben een billijke vergoeding voor gedane arbeid te waarborgen. Echter zal alles afhangen van de toepassing der voorschriften, zoodat eene deugdelijke controle op de naleving niet kan worden gemist. In het bestaande bureau achtte men thans die waarborg wel aanwezig, maar toch meende men, dat daaraan in zooverre uitbreiding moet worden gegeven, dat ook de architecten gelegenheid kunnen krijgen zich van eene juiste toepassing der voorschriften te overtuigen, terwijl men het eveneens raadzaam zou vinden, dat de verschillende percentages gemeenschappelijk worden vastgesteld.

Een en ander, zoo concludeerde men, zal verwezenlijkt kunnen worden, indien wordt besloten tot de instelling eener kleine permanente commissie.

De leden van den B.N.A. kunnen zich dan tot haar wenden om inlichtingen, en kunnen eventuele klachten of vermoedens aan haar overbrengen, terwijl de commissie het recht bekomt bij den Directeur van het Bureau de noodige inlichtingen te vragen, zoonoodig onder overlegging van de bewijzen hunner juistheid.

Aan deze commissie zou men dan tevens opdracht kunnen geven, zich regelmatig met de andere partij te verstaan over eventuele wijzigingen in de regeling, terwijl het aanbeveling verdient, dat ook de Orde van Raadgevende Ingenieurs tot de samenstelling van die commissie medewerkt. Dit zou ook daarom wenschelijk zijn, omdat deze Orde zich heeft bezighouden met het vaststellen van tarieven en verdere tariefregeling beoogt. Wellicht kan de samenwerking er toe leiden en zal het bevorderlijk zijn voor het vak, wanneer ook omtrent die tarieven overleg wordt gepleegd. Waarbij dan ook ter sprake kan komen in hoeverre andere tarieven wijziging behoeven.

Resumtie. Resumeerende, heeft de commissie als vrucht van hare verhandelingen, de volgende punten met algemeen goedvinden aanvaard:

1e. Gezien de thans heerschende toestanden in de verwarmings-industrie, in aanmerking nemende de snelle ontwikkeling van die industrie en rekening houdende met het maatschappelijk belang, dat daarbij is betrokken, moet het wenschelijk worden geacht, dat men waarborgen zoekt voor een werkwijze, die het vak beschermt en de beoefenaars daarvan steunt.

2e. Het vraagstuk der lokaal-verwarming beperkt zich niet tot de daarvoor benodigde installatie, maar strekt zich althans in vele gevallen ook uit tot het gebouw. Bij haar oplossing zal rekening zijn te houden met deze drie factoren:

architectuur, warmte-techniek en economie. Op deze overwegingen steunt de meening dat — in het algemeen gesproken — de zooeven bedoelde waarborgen alleen zijn te verkrijgen bij eene doelmattige samenwerking tusschen architecten, adviseerende ingenieurs en installatie-firma's.

3e. Die samenwerking kan er niet op zijn gericht, althans nog niet, bindende voorschriften te formuleeren en deze langs organisatorischen weg als dwingende bepalingen toe te passen en te handhaven.

Veeleer zal zij ten doel moeten hebben een werkwijze te formuleeren en deze als wenschelijk aan te bevelen, daarbij vertrouwend, dat zij, door het verbreiden van betere inzichten omtrent het vraagstuk der verwarming, meer en meer zal worden gevolgd.

4e. Die werkwijze zal moeten uitgaan van de overwegingen: dat het vak zich vrij kan ontwikkelen, dat de voor de objecten meest passende installaties worden uitgevoerd, dat de kosten redelijk zijn.

5e. Daarom komen de volgende maatregelen in aanmerking:

a. splitsing der werken.

b. aanwijzing hoe in het algemeen de werken dienen te worden voorbereid, uitgeschreven, gegund en uitgevoerd.

c. Ontwerpen van bepalingen welke in het algemeen en altijd in acht moeten worden genomen, met gelegenheid voor aanvulling in daarvan afwijkende gevallen.

6e. Bij aanvaarding van zoodanige werkwijze, kan het aantal uitnodigingen voor eene inschrijving worden verminderd, maar dient dit ook te gebeuren ter wille van de gewenschte bezuiniging op algemeene kosten. Na-aanvragen — reeds altijd ongewenscht — zijn te veroordeelen.

7e. Doorvoering van het beginsel, dat geleverde arbeid in den vorm van het maken van projecten direct door den opdrachtgever moet worden betaald, is ten aanzien van door installatie-firma's gemaakte ontwerpen practisch gesproken, in het algemeen niet mogelijk, noch in het belang van het vak vereischt.

Wel moet het noodig worden geacht, dat voor de delging dezer onkosten eene controleerbare regeling wordt ontworpen.

8e. Bescherming van deze projecten — als zijnde het geestelijk eigendom van de ontwerpers — verdient aanbeveling.

Voorstellen van de commissie. Eenparig stelt de commissie voor:

1e. dat de drie organisaties de wenschelijkheid zullen uitspreken van het tot stand komen eener samenwerking tusschen partijen als hierboven is aangegeven.

2e. Als uitvoering van dat besluit in het openbaar eene gemeenschappelijk opgestelde circulaire, onder toevoeging van een enkele bijlage te verspreiden.

Deze bijlagen kunnen zijn:

a. Algemeene voorwaarden welke zullen gelden bij de aanbesteding en uitvoering van Centrale Verwarmings-Installaties.

b. Algemeene bepalingen, te verwerken in aanvragen en offertes voor Centrale Verwarmings-Installaties.

c. Wenken, waarvan opvolging in overweging wordt gegeven, zooals het aantal uit te noodigen firma's, het onderzoek der ingekomen offertes, de gunning enz.

3e. Voorts in deze circulaire te bespreken de werkwijze der Vereeniging, met bijvoeging van zoodanige mededeelingen, als nader gemeenschappelijk worden vastgesteld.

4e. De drie organisaties uit te noodigen, mede te willen werken tot het samenstellen eener permanente commissie, aan welke zal zijn opgedragen:

a. de ontwikkeling van het vak te volgen en zoodanige voorstellen te doen, als zij in verband daarmee wenschelijk zal achten.

b. na te gaan in hoeverre de aanbevolen regels in de praktijk worden opgevolgd, en tot welke wijzigingen daarvan die praktijk aanleiding geeft.

c. klachten te onderzoeken over niet juiste toepassing van overeengekomen tarieven, regelingen enz.

Het is vanzelfsprekend, dat deze commissie dan ook het recht van onderzoek bij de Vereeniging zal moeten worden toegekend. Een en ander valt nader te regelen.

OMSCHRIJVING VAN DE WIJZE WAAROP DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR CENTRALE VERWARMINGS-INDUSTRIE THANS WERKT.

De vereeniging werkt door middel van een door haar geschapen orgaan: het bureau van aanneming. Aan het hoofd hiervan staat een Directeur, die overeenkomstig de Statuten de vereeniging bestuurt, onder toezicht van een Bestuurscollege.

Het doel van de vereeniging is in die Statuten aldus omschreven:

Doel. Zij heeft ten doel de behartiging van de economische belangen van de Centrale Verwarmings-Industrie in het algemeen, en van haar leden in het bijzonder.

Middelen. Zij tracht dit doel langs wettigen weg te bereiken door:

a. het bevorderen van de verheffing van het vak in technischen zin en het tegengaan van verkeerde handelingen door de beoefenaars van het vak;

b. het bevorderen van goed vakonderwijs voor allen die in de Centrale Verwarmings-Industrie werkzaam zijn;

c. het doen behandelen van wetenschappelijke vraagstukken met betrekking tot de Verwarmings-Industrie;

d. het vaststellen van leveringsvoorwaarden;

e. het geven van bepaalde voorschriften omtrent onkosten- en winstberekening enz. bij het doen van prijsopgaven;

f. het opleggen van verplichtingen aan de leden in verband met het onderhouden van getroffen regelen;

g. het voeren van rechtspraak met toepassing disciplinaire maatregelen in de gevallen, waarin verplichtingen aan de leden opgelegd, niet worden nageleefd, of waarin handelingen door leden zijn verricht, die schade kunnen doen aan de vereeniging, of aan de belangen die zij voorstaat;

h. alle andere wettige middelen, die aan het doel bevorderlijk kunnen zijn.

Hieruit blijkt, dat niet enkel wordt gestreefd naar behartiging der materiele belangen harer leden.

In het bevorderen van het vak, en al wat daarmee verband houdt, wordt allereerst de voorwaarde gezien van het bestaansrecht der vereeniging.

De prijs van het product wordt gevormd door:

a. de waarde van de materialen.

b. de kosten van de montage.

c. de algemeene onkosten van het bedrijf.

d. de winst.

Voor de materialen geldt een prijslijst, die de normale marktwaarde aangeeft.

Voor de montage (de arbeidsloonen zijn bij collectief contract geregeld) zijn schalen ontworpen, gegrond op de praktijk, en waarbij rekening wordt gehouden met den aard van het werk (villa's, scholen, fabriek-gebouwen, kerken, schouwburgen enz.).

Voor de algemeene onkosten (waartoe gerekend worden te behooren alle administratieve en bureaunkosten, teekenkamer, reizigers, magazijn, bankkapitaal enz. enz.) is een percentage vastgesteld, dat als gemiddelde is gevonden na bestudeering van de onkosten eener groote, middelmatige en kleine zaak; (ter voorkoming van misverstand zij hierbij opgemerkt, dat de hoegrootheid van de kosten niet uitsluitend wordt beheerscht door den omzet).

Voor de winst is een minimum en een maximum vastgesteld, waar binnen de leden vrij kunnen bepalen, welke winst zij wenschen te rekenen.

Elke offerte, die wordt gedaan, moet volledig worden uitgewerkt in een begroeting, waarvan het formulier door het bureau wordt verstrekt.

De „wedstrijd” wordt derhalve beheerscht door drie punten:

a. den opzet van het werk, en daarbij de keuze en hoeveelheid van materialen;

b. de wijze van werken bij de uitvoering, welke immers van invloed is op de montageschaal;

c. de winstmarge, die mede afhankelijk is van de economische wijze van werken der verschillende firma's.

Alle verzonden offertes worden gecontroleerd vanwege het bureau, dat het recht van volledige inzage heeft van alles, wat daarop betrekking kan hebben, en zelfs die stukken kan opvragen voor vergelijking met die van anderen.

Van de aannemingsom van elk opgedragen werk, wordt een percentage afgedragen aan het bureau. (Dit percentage vormt een deel van dat, vastgesteld voor de algemeene onkosten; het wordt dus niet extra berekend, maar zit in de boven omschreven calculatie.)

Deze afdracht wordt verdeeld in drieën: een deel dient tot dekking van de kosten van het bureau (contributie wordt niet betaald), een deel dient tot vorming eener reserve, welke

wordt aangewend voor doeleinden, bevorderlijk voor het vak en de vereeniging, een deel (verreweg het voornaamste) wordt gestort in de projectenkas. Deze kas wordt per kwartaal onder de leden verdeeld in verhouding tot het bedrag, waarvoor offertes zijn afgegeven. Dit is dus die middellijke vergoeding voor de projecten, welke vergoeding is gefixeerd in de algemeene onkosten.

De prijslijst, de vergoeding voor de algemeene onkosten, de winstmarges worden regelmatig op hunne juistheid gecontroleerd en zoo noodig herzien.

Het geheel is te kenschetsen als een gereguleerde concurrentie.

Aan het bureau is een technische afdeling verbonden, waar zooveel mogelijk de transmissieberekeningen worden uitgevoerd en de lichtdrukken worden vervaardigd, alsook heel vaak de revisieteekeningen.

Doel hiervan is te bevorderen, dat dezelfde arbeid éénmaal wordt verricht.

INSTALLATIES VOOR LOKAALVERWARMING.

Aanvraag. Algemeen schema der op te nemen gegevens en aanwijzingen.

Voor zoover deze (kunnen) berusten op algemeene voorschriften, zij daarnaar verwezen met de aanduiding A.V.

Bouwtekeningen A.V.

Type van de installatie.

Te verwarmen lokale A.V.

Verlangde binnentemperaturen A.V.

Omschrijving der bouwmaterialen en constructies en bouwkundige details ¹⁾ A.V.

Omschrijving der verwarmingstijden A.V.

Aanwijzing der plaatsruimte beschikbaar voor diverse onderdeelen zooals toestellen en leidingen A.V.

Omschrijvingen der werkzaamheden te verrichten door derden ²⁾ A.V.

Aanwijzingen voor de opstelling der onderdeelen ³⁾ A.V.

Voorschriften voor installatie-onderdeelen ⁴⁾ A.V.

Voorschriften voor de uitvoering A.V.

Voorschriften voor de oplevering A.V.

Termijn voor inleveren der aanbieding.

Termijn voor de montage.

Termijn voor het onderhoud.

Revisieteekeningen.

INSTALLATIES VOOR LOKAALVERWARMING.

Aanbieding. Algemeen schema der te verstrekken opgaven en toelichting.

Voor zoover deze (kunnen) berusten op algemeene voorschriften, zij daarnaar verwezen met de aanduiding A.V.

Omschrijving van den aangenomen weerstoestand A.V.

Omschrijving der inbegrepen werkzaamheden A.V.

Omschrijving der inbegrepen leveringen A.V.

Aanduiding der berekende warmtehoeveelheden A.V.

Omschrijving van het verwarmingsbedrijf A.V.

Aanduiding van de plaatsing der onderdeelen.

Hoeveelheden, kwaliteit, fabrikaat, capaciteit en afmetingen der onderdeelen A.V.

Teekeningen en afbeeldingen der onderdeelen.

Omschrijving van de algemeene uitgangspunten van het project.

Aanduiding der veiligheidsinrichtingen A.V.

Omschrijving der uitvoering A.V.

Termijn van geldigheid der aanbieding.

Begin der montage.

Duur der montage.

Omschrijving der oplevering.

Garantiebepalingen A.V.

Onvoorzien A.V.

Betalingsvoorwaarden A.V.

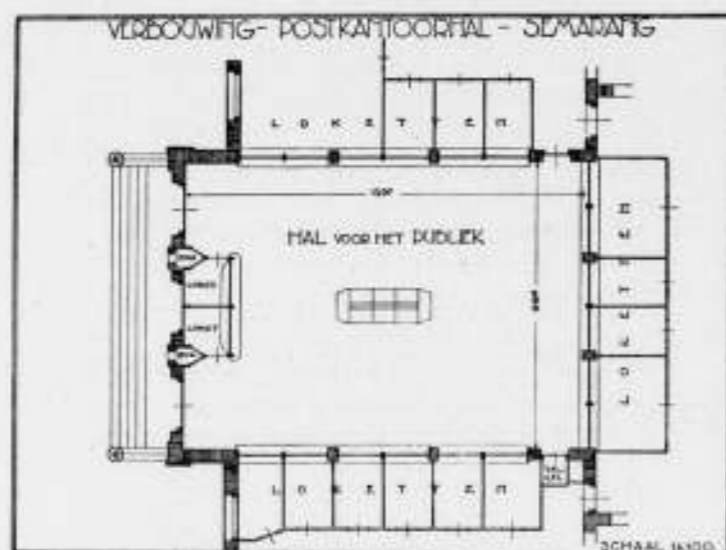
Aanduiding van afwijkingen der A.V.

¹⁾ Bijv. peilen der afgewerkte vloeren, schoorsteenmaten, dekstukhoogten;

²⁾ Bijv. Verfwerk;

³⁾ Bijv. Verwarmings toestellen met omkleedingen;

⁴⁾ Bijv. Regelalutiers met verkapingskap.

VERBOUWING POSTKANTOORHAL TE SEMARANG.

door Ir. G. J. P. M. BOLSIUS, Ingenieur voor de Landsgebouwen.

Het was een naar alle zijden gesloten hal. Het contact met het publiek gebeurde door wat deuren, ramen en kleine vierkante gaatjes. Er was een gezamenlijk tochtportaal voor de 3 toegangsdeuren, dat erg veel plaats innam; ergens in de hal stond een losse telefooncel, een onoogelijke schrijftafel en nog een paar tafeltjes, om aan te plakken en zoo, in ieder geval waren er niet genoeg loketten of wat daar voor doorging, het personeel achter de loketten kreeg te weinig licht en verder hadden de chefs onvoldoende overzicht. Om vooral aan de laatste drie euvels afdoende een einde te maken werd van posterijzijde voorgesteld om de drie binnennuren der hal eenvoudigweg over de volle hoogte af te breken; de daarop rustende spanten zouden dan worden opgevangen door ijzeren binten, hier en daar ondersteund door geconstrueerd ijzeren kolommen, die 7.50 M. lang zouden worden. De inspiratie tot dit voorstel werd geleverd door het telegraafkantoor, 't geen indertijd een dergelijke behandeling onderging. De betreffende autoriteiten konden er van worden overtuigd, dat het op die manier heelemaal niks zou worden, aangezien de architectonische kwaliteiten van de omringende ruimten niet van den aard waren om aan de blikken van het Schönheitsbedürftige Publikum prijs te kunnen geven. Er werd hun voorgesteld om de zaak wat minder doortastend aan te pakken, de halruimte als zoodanig intact te laten en ze een geheel eigen aanzien te geven. Zoo gebeurde het, dat de ondervangende balken op 3 M. hoogte boven de vloer werden aangebracht, deze werden ondersteund door kolommen op dubbele loket afstand en door eenige overgebleven muurgedeelten. Jammer genoeg werden er buiten de 18 loketbreedten, die aldus ontstonden, nog 2 loketten gevraagd voor postzegels enz. die in de hal een plaats moesten vinden, waar zij vrij primitief tegen de middelste toegangsdeur en in verbinding met de beide houten brievenbussen werden opgesteld omdat er voor verbouwing van den voorgevel geen geld beschikbaar was.

Er werd druk gewerkt met terrazzo producten uit de fabriek Gembong ter plaatse; alle metselwerk onder de 3 M. werd bekleed met groene tegels in dit materiaal, zoo de vloer met crémekleurige en zwarte; ook de loketplaten zelfs de kolombekroningen werden er in gemaakt; de kleuren der beide laatste zijn resp. crème en zwart. Alle houtwerk is roodachtig bruin gepolitoerd; het natuurlijke zilvergrijs van het gegalvaniseerde loketgaas contrasteert hier heel fijn mede. In den bovenmuur werden beton-

POSTKANTOORHAL TE SEMARANG.

ARCH. Ir. G. J. P. M. BOLSIUS.

roosters geplaatst, elk opgebouwd uit 16 kleinere eenheden. Het bestaande ijzeren plafond werd vervangen door een van eterniet in houten lijstwerk. In dit plafond is een bovenlicht opgenomen in den vorm van een bak, die doorhangt en die daaronder de proportioneel te groote hoogte der ruimte schijnbaar vermindert. Zoals uit bovenstaande blijkt is er zooveel mogelijk gewerkt met materialen, die ter plaatse konden worden aangemaakt. Het meubilair bestaande uit lessenaar, klokken en lampen kon tegelijkertijd worden vernieuwd. Jammer dat de fotograaf er niet aan dacht om dat storende plakkaat even van den lessenaar af te nemen.

DE ARCHITECT EN DE HUIDIGE BOUWNIJVERHEID.

Ongetwijfeld zullen vele leden van den B.N.A. evenals ondergeteekende, met belangstelling kennis hebben genomen van de verhandeling, die de Heer Gratama onder bovenstaanden titel in het vorig nummer van het B. W. publiceerde.

Wij worden hiermede, in eens, geplaatst middenin een architectonisch sociaal-economisch probleem van ongemeen belang van den architect en zijn vakvereniging den B.N.A. Het is niet mijne bedoeling om op alle punten van het uitgebreide stuk van den Heer Gratama in te gaan, doch slechts enkele opmerkingen, waartoe eene eerste lezing van het stuk mij noopte te maken.

Op de verdediging van het standpunt dat de Heer Gratama eenmaal heeft ingenomen, zou wel het een en ander zijn aan te merken; daarin wordt veel goed gepraat van wat, tot nu toe, als *niet goed* van uit een *bona fide* architectenstandpunt gezien, werd aangenomen.

Dit neemt echter niet weg dat het verkeerd zou zijn indien de architecten, in hunne denkbeelden en in hun verhouding tot de samenleving, niet bereid en zoo verstandig zouden zijn, om in hun eigen belang hun bakens te verzetten wanneer het verloop van het getij dit onvermijdelijk maakt.

De vastheid van de overtuiging van den schrijver, dat dit al zoo ver is, blijkt uit zijne waarschuwing dat de architecten niet *halsstarrig aan een verouderd en eenzijdig inzicht* moeten vasthouden, doch ik waag het te betwijfelen of die overtuiging van den Heer Gratama wel zoo algemeen gedeeld wordt en of dit alleen zou voortkomen uit halsstarrigheid en hang aan het verouderde.

Het moge waar zijn, (bewezen is dit nog niet) dat een goede woningbouw alleen in een grootbedrijf zou zijn tot stand te brengen en het moge wenschelijk zijn (dit behoeft niet bewezen te worden) dat de architect daarbij de architectonische leiding heeft, het zal toch wel duidelijk zijn dat het voorrecht van eene positie als die door den Heer Gratama wordt ingenomen, slechts aan een uiterst klein aantal architecten kan te beurt vallen. De bouwmaatschappijen als H.A.G.A. groeien niet als gras uit den grond en kunnen voorloopig, uit den aard der zaak alleen in een grootestads-milieu bestaan.

Aan het gros der architecten zal het wel beschoren zijn in afzienbaren tijd, hun beroep op de tot nu toe gebruikelijke wijze uit te oefenen.

Maar een andere vraag is of een collega als Gratama uit den Bond zou moeten worden gezet als hij op een andere wijze zijn beroep uitoefent als voor de leden van den Bond is voorgeschreven wanneer die andere wijze niet in eenig opzicht het aanzien van het beroep zou schaden en architectonisch aan een zoo gewichtig doel als een welverzorgden woningbouw, zou ten goede komen.

Het komt mij voor dat daarover valt te praten en, dat, indien daarvoor een goede regeling zou kunnen worden gevonden, zonder schade voor het aanzien van den Bond en het beroep, daarnaar gezocht behoort te worden. (Werk voor de Statuten-commissie). Dit zal echter *niet* moeten geschieden door wijziging van de Eeresode of eigenlijk van § 5 der Statuten en Art. 1 der A. R., doch door de mogelijkheid te scheppen voor uitzonderingsgevallen, die elk voor zich onderzocht en behandeld dienen te worden opdat de deur niet worde geopend voor eene invasie in den Bond van werkelijk niet gewenschte elementen.

Waar het beroep voor het overgrootste deel der architecten, voorloopig nog wel op de huidige wijze zal moeten worden uitgeoefend, moeten de regelen waarnaar dit geschiedt, zich daaraan blijven aanpassen en *in principe* niet gewijzigd worden.

Voorloopig wil ik het bij deze opmerkingen die het principe van de zaak betreffen, laten, mogelijk, dat er later aanleiding bestaat op de details van het stuk van den Heer Gratama terug te komen.

Rotterdam, 21 September 1926.

C. N. VAN GOOR.

WINKELHUIS TE HILVERSUM.

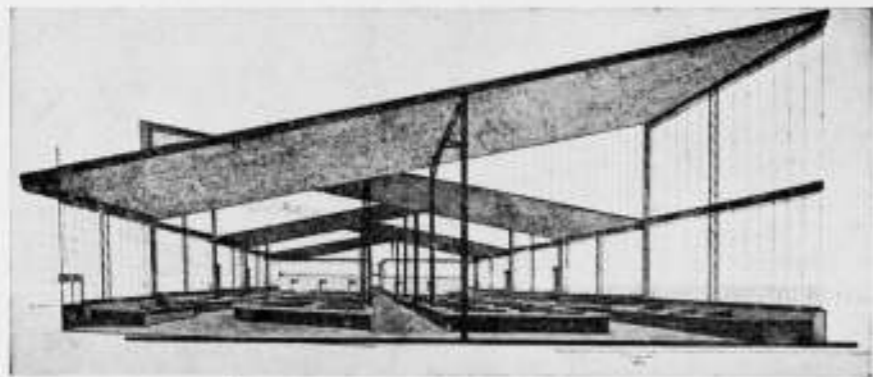
ARCHITECT J. VAN LAREN.

De opdracht hield in het bouwen van een Winkelbouw met afzonderlijke ruime werkplaatsen en een geriefelijke bovenwoning. De bouwsom mocht het totaalbedrag van f 12.000, niet te boven gaan, alles inbegrepen.

J. v. L.

GOLOSSOF EN OULINITZ. ONTWERP VOOR EEN TEXTIEL-CENTRALE.

ÉCOLE SUPÉRIEURE D'ART ET D'INDUSTRIE TE MOSKOU.
ONTWERP VOOR EEN FABRIEKSGEBOUW.
AFBEELDINGEN UIT L'ARCHITECTURE VIVANTE.

UIT BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

L'architecture Vivante, Printemps 1926.

Een nummer gewijd aan de moderne internationale kunst met een uitvoeriger beschouwing van de Russische door Jean Badovici. Hieruit nemen we 't volgende over:

Wat de Russen onder regelmaat van de ruimte (discipline de l'espace) verstaan is een wetenschap, die architectonische motieven speciaal met betrekking op hun werking in de ruimte tot studie-objekt neemt, ze zoowel tegen elkaar afweegt als tegen de ruimte waarin ze zich ontwikkelen en waarvan ze afhankelijk zijn. Ze tracht den bezoeker een evenwichtigen makkelijk ontleedbaren indruk te geven, van een geheel van uiterste zakelijkheid, waardoor de architectonische vorm karakter krijgt.

Deze wetenschap en zijn toepassingen zijn door den architect Prof. Ladovsky in samenwerking met de hoogleraren Docoutchaeff en Krimsky ingevoerd op de afdeling voor architectuur aan de school voor schoone- en toegepaste kunsten te Moskou.

402

Na de organisatie van de „afdeeling der grondbeginselen”, waarvan 't programma de elementaire kunstbeginselen bevat volgens dezelfde methoden die in de tweede sectie van de architecturaalafdeeling gevolgd worden, ware in 1924 hiernaan de „discipline de l'espace” toegevoegd. Het eerste semester behandelt de abstracte problemen die verplicht zijn voor alle 8 faculteiten. Het 2e semester behandelt de zuivere architectonische problemen speciaal voor de architecten.

De revolutie wierp niet alleen het economische en politieke leven omver doch eveneens de ideale waarden en deed de nieuwe classicistische richting bruist eindigen. Toen werd de „constructieve logica” geboren. Een arbeidsverdeling zooals men nog nooit gekend had deed een nieuwe kunst ontstaan. De analyseerende geest trachtte de wetenschappelijke basis van deze kunst te vinden. Men daalde af tot de eerste begrippen. Men zag een wetenschap groeien der massa's, van de volumens, rythmen, verhoudingen en men trachtte te scheppen naar de eischen van de nieuwe materialen en de moderne behoeften. Fabrieken, werkplaatsen, elevatoren: men aanvaardde zonder eenige reserve de vormen ontstaan uit de moderne beschaving en men probeerde dit langs zuiver mechanischen weg te verkrijgen. De periode van onderzoek in analyse is nog niet geëindigd, maar reeds zijn werken ontstaan, waarvan de kracht bewijst dat ze uit hun tijd gegroeid zijn.

De scheppers van deze nieuwe beweging hebben begrepen, dat iedere groote architectuur met opzet alle geleerdheid en iedere zorg voor traditie verwerpt; dat het werk alleen door de zuiver abstracte idee en door de technische voorwaarden kan en moet ontstaan. Zij wilden dat de kunst zij levensorganisatie en geen simpele speelsche franje; en met bewonderenswaardige energie hebben ze hun techniek in dienst van de nieuwe ontwikkeling gesteld.

Men onderscheidt in Rusland drie richtingen.

1e. De symbolisten die het oude academisme in den nieuwen geest hebben omgewerkt; ze onderzoekt de schematische vormen, de oppervlakten, zooals de Amerikaanse wolkenkrabbers, maar ze houden zich op en in hun werk vindt men herinneringen aan de decadente kunst.

2e. De constructionisten, romantische en gloedvolle technici die een mystiek enthousiasme in hun werk brengen, geïnspireerd op de ingenieursconstructies. De zuiversten in de leer ontkennen dat de aesthetica buiten de zakelijkheid ook maar één ander sentiment mag bezitten.

3e. De rationalisten eindelijk hebben de wetenschappelijke kant gekozen en houden zich slechts met de werkelijkheid bezig. Ze wijzen alles wat niet met pure intellect verband houdt af.

Het is een gemeenplaats om te zeggen dat het verstand alleen niet voldoende is om een kunstwerk tot stand te brengen. Dit wordt met een meestal instinctief gebaar geboren en de rol van het intellect is slechts die van de criticus. Maar er is een diep onderscheid tussehen den Russischen en den Westerschen geest; de Russische geest is doortrokken van zinnelijkheid en de onderzoekingen op het gebied der zuivere abstractie belet niemand om krachtig aan te pakken en de omringende werkelijkheid hartstochtelijk te heminnen.

Zooals alle instinctieve reacties tegen een te lange dienstbaarheid schieten ze eerst hun doel voorbij. We moeten de tegenwoordige werken als schema's voor de toekomst beschouwen, als een grootsche basis waarop misschien de komende kunst gebouwd zal worden, met zijn eigenaardigheden, als een wetenschappelijk plan, binnen wier grenzen zich de vreugde van het hervonden fijne gevoel zullen ontwikkelen. G. F.

WILLEM C. BROUWER 1901, 1 OCTOBER 1926.

Inderdaad, 'n kwart eeuw geleden begon hij, de sierkunstenaar. Het was verglaasd aardewerk aanvankelijk, — pullen, vazen, schotels. Velen herinneren zich nog zijne van geest en leven bruisende voordrachten — in Architectura en elders. Hoe hij, zich

403

maar houdende aan de techniek, „het handwerk”, maar dan zóó, als 'n door „de schoonheid” aangeraakte, dat beoefent, ons zijn eerste voortbrengselen toonde. En al dra was het „aardewerk”, gebakken klei ook voor andere doeleinden. Maar altijd was het *sieraad*, sieraad voor den tuin, voor het trappenhuis, — voor de buiten- en binnenzijde van eenig *gebouw*, en maar weinige architecten zijn er die niet voor één of meerdere hunner belangrijker scheppingen de medewerking van den diepvoelenden, goed kennenden artiest-Brouwer hebben genoten.

Het tijdstip waarop zijn werk volledig kan worden beschreven en gewaardeerd, schijnt mij nog niet aangebroken. Hij die over nogmaals 25 jaren een „geschiedenis der Nederlandse Bouwkunst over de laatste 100 jaren zou schrijven, zal er echter niet nan kunnen ontkomen aan het werk van Brouwer, speciaal aan zijn „Bouwaardewerk” een belangrijke plaats in te ruimen. Reeds het feit dat ons land géén natuursteen oplevert, en dat 't door dit bouw-aardewerk mogelijk geworden is onze, in de nithemische *gebakken steen* gebouwde werken, te verrijken met ornament, eveneens in 't inheemsche materiaal, — dit feit is voor m.i. verstrekkende beteekenis.

Ik voel en denk absoluut internationaal. Voor mij is een Fransman, Duitscher, Engelsman, Noor, of wie ook — mits hij is 'n „fatsoenlijk man” van even groote of kleine waarde als een Nederlander. De wijze waarop de gezinnen, de besturen van handels- of industrie ondernemingen, de organen van gewestelijk en ander bestuur enz. zullen wonen, „gehuisvest” worden, zal vermoedelijk een allengs grootere overeenkomst vertoonen. Het interieur van een hotel, kantoor of woning in Amsterdam, verschilt allengs minder van dat in Londen, Parijs, Berlijn, Hamburg, enz. Het verkeer maakt, dat ook de meest conservatieve nationalist, kosmopolitisch gaat leven, en — ondanks zich zelve — gaat denken.

Maar er zijn factoren die door den aard en de producten van den bodem bepaald worden. In een land of landstreek waar de „gehonwen steen” voor 't grijpen ligt, zal de architectuur zich *onwillekeurig* anders ontwikkelen als in de omgeving van aan timmerhout rijke bosschen. En zoo zal ook in een land waar overvloedig *klei* gevonden wordt en waar kunstenaars aan deze klei vorm „gestalte” weten te geven, haar tot Bouwaardewerk kunnen bakken, — dit is in de bouwkunst tot uitdrukking komen.

Hoe grooter nu des kunstenaars „kunde” hoe dieper zijn denken — des te meer zal zijn plastisch beeldend vermogen zich bedienen van wat in vorm en materiaal in de planten, de dieren, de menschenwereld gegeven is.

Brouwer nu weet van dat „gegevene” in hooge mate gebruik te maken. Voor zijn tuinsieraden studeert hij op geheel individueele wijze allerlei planten en dieren. Voor den volkswoningbouw past hij verscheidene motieven toe als symbool van wat daar binnen, in die omsloten ruimten leeft — of geleefd worden kan. Voor scheepvaart-, of handelsgebouwen, scholen en kerken, en overal dáár, waar ten behoeve van de uitbeelding eener *idee* de vormen van plant of dier niet volstaan, neemt hij den mensch in velerlei gestalte, en naast dezen de symbolen die als gewrochten van menschengeest-en-hand de uitbeelding eener idee versterken.

Nu is 't best mogelijk dat in vroeger werk Brouwer's kennis van de anatomie soms even den schijn heeft van niet voldoende tot zijn recht te komen. Maar nog nimmer bleef de indruk dien hij met een of andere voorstelling bedoelde te geven, achterwege. Altijd gaat er *iets uit* van zijn werk. Altijd is in zijn figuren het *type* met raakheid gegeven. En dan mag men er al even kritisch tegenover staan... er voorbij loopen zonder dat 't U even ontroerde, doet men niet licht.

Als Brouwer straks, nadat hij in rustiger — ook schooner omgeving dan zijn atelier en zijn woonplaats hem geven, herstel van geschokte gezondheid en vernieuwing van arbeidskracht gevonden heeft — met frissen moed herbegint, dan verdient hij opnieuw onze belangstelling. Als één die met zijn geest onmiddellijk de kern, de bijzondere en algemeene beteekenis van een bouwwerk te vatten weet. En als één wiens rijke fantasie en scherp speurend verstand vele onzer openbare of bijzondere gebouwen, met zijn Bouwaardewerk moge sieren.

L. H. E. v. H. V.
September 1926.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Twee Landhuizen, door C. M. van Moorsel Pzn. — Rioolbemaling en het droogleggen van houten fundeeringen, door Ir. A. Meijers. — Café-Restaurant „Bordelaise” te Amsterdam, door G. A. Roobol. — Nieuwe Bouwsystemen. — Ingezonden, door Boeijsing. — Aan Arch. Ir. G. J. P. M. Bolsius, door C. B. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP VRIJDAG 15 OCTOBER A.S. EN EXCURSIE OP 16 OCTOBER TE AMSTERDAM.

Zooals reeds in de vorige nummers is medegedeeld zal op Vrijdag 15 October a.s. des n.m. 2 uur te Amsterdam een ledenvergadering worden gehouden.

AGENDA.

1. Notulen van de vorige vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. De voorstellen van de Reorganisatie-Commissie voor het Bouwkundig Weekblad.
5. (Fac.) Benoeming van 3 leden in de Commissie van Redactie.
6. De bespreking van de vraag of de positie van den heer Ir. Jan Gratama, als architectonisch leider van de Bouw Maatschappij „H.A.G.A.”, vereenigbaar is met het lidmaatschap van den B.N.A.
7. Rondvraag.

De toelichtingen op de punten 4 en 6 zijn aan de leden in een afzonderlijke mededeeling toegezonden. In het volgend nummer zal het praecadvies van het Bestuur op punt 6 gepubliceerd worden in het Weekblad.

Na de vergadering zal — van half acht tot zeg 12 uur, half één — een diner worden gehouden.

In aansluiting op deze vergadering zal op Zaterdag 16 October plaats hebben:

EXCURSIE, ONDER LEIDING VAN DEN HEER Ir. A. R. HULSHOFF, STADSARCHITECT VAN AMSTERDAM,

naar de door de Gemeente Amsterdam uitgevoerde bouwwerken.

Over het programma van deze excursie, welke een geheel dag in beslag zal nemen, zullen in het volgende nummer van het Weekblad alle mededeelingen worden verstrekt, evenals over de avondbijeenkomen na het diner op Vrijdag 15 October.

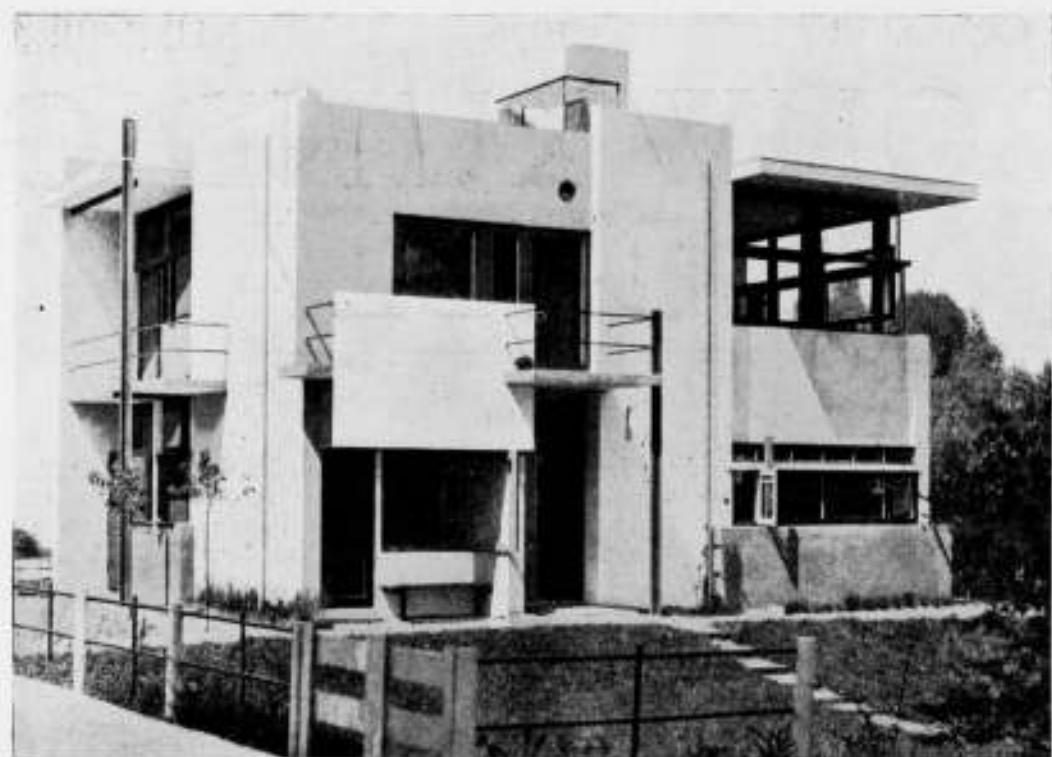
Het Bestuur spreekt hier nogmaals zijn verwachting uit dat een zeer groot aantal leden ter vergadering zullen komen en aan de excursie zullen deelnemen.

En nu de data tijdig vooruit zijn bekend gemaakt, hoopt het Bestuur dat vele leden hunne werkzaamheden zoo zullen regelen, dat zij op 15 en 16 October a.s. te Amsterdam aanwezig zullen kunnen zijn.

Het Bestuur.

OPHEFFING VAN HET LIDMAATSCHAP B. N. A.

De heer Jaap Molenaar heeft het Bestuur bericht dat hij de aannemerszaak van zijn vader heeft overgenomen en dus niet langer meer lid kan zijn van den B.N.A. Het Bestuur heeft den heer Molenaar van de ledenlijst afgevoerd.

A. LANDHUIS TE UTRECHT.

ARCH. G. RIETVELD.

TWEE LANDHUIZEN.

Bij de landhuizen van Arch. Kropholler, schreef Dr. Berlage eens: „Zoolang er toch waarde wordt gehecht aan een volkomen pretentielooze verwerkelijking der bouwkunstige idee, zal ook het werk van Kropholler van waarde blijken te zijn. Want Kropholler versmaadt elke bijzondere vorm; het meest algemeene middel is hem voldoende ter bereiking van zijn doel. En dat doel is de klare omgrenzing der bouwmasa binnen de uiterste beperking der practische noodzakelijkheid; een venster-doorbreking zonder rythmische gebondenheid, maar die op plaats en in vorm wordt aangebracht, daar waar deze wordt vereischt”. Wordt er door sommigen waarde gehecht aan een dergelijke volkomen pretentielooze verwerkelijking der bouwkunstige idee, het andere uiterste heeft wellicht meer aanhangers! Wat daar tussen is, kunnen we rustig laten rusten!

Ik moet eerlijk bekennen, dat ik het werk van architect Rietveld steeds een belangrijk verschijnsel heb gevonden in onze hollandsche architectuur. Rietveld neemt geen allure aan, wat veel van de zogenaamde „Internationaal-architectuur”-architecten *wel* doen.

In no. 1 van de Bauhausbücher is behalve dat van Rietveld, werk van hollandsche (en ook buitenlandsche) architecten opgenomen, wat niets meer of minder is dan een allure! Modern *willen* zijn!

Rietveld *wil* niet modern zijn, maar hij *is* het. Maar hij is het niettegenstaande zijn werk.

Wat is modern? Alb. Verwey zei, dat het eigenlijk moderne in onze tijd „de bezonnenheid” is. En Marie Dormoy kwam door bezinning tot dit te zeggen: „Avant d'être une question d'esthétique, l'architecture est une question de technique, et les deux seuls facteurs du problème posés sont le climat et les matériaux.”

Voor Rietveld is architectuur op de eerste plaats een kwestie van estetik, en hij verwaarloost de techniek geheel en al. — Ik voorzie wel, dat Rietveld zelf en velen met hem mij dit betwisten, maar ik kan het niet anders zien. — Wie zich heeft geoefend in het smaken van kunstwerken, ervaart plotseling de estetik van het landhuis

B. LANDHUIS TE WASSENAAR.

ARCH. B. J. KOLDEWEY.

A. Niet, dat elk onderdeel esteties verzorgd is, zoals de Bazel dit zocht te doen. Het onderdeel is hier niet, wat men noemt „verzorgd”, maar voor-de-hand-weggenomen uit hetgeen er op dit ogenblik geproduceerd wordt. Zelfs dit nog: in de loggia's in de balkons, in al die verschillende delen welke een huis uitmaken, is niet een zekere manier of wijze uitgezegd. Rietveld heeft algemeene dingen willen geven; maar *willen* geven, en zelfs in dit „willen”, wat altijd persoonlijk is, is het estetiese te herkennen.

Een onderdeel is dan ook niet aangebracht, of het moest van de moderne produktiewijze getuigen, ten eerste. *) Ten tweede werden zeer veel onderdelen *zo* gemaakt, om estetiese redenen: het te brede draairaam op de eerste verdieping; het bedekken van het regelwerk van een deur door een overdekkende plaat; het verplaatsen van een hoekpenant; het dicht-laten van de betonnen voor-plaat (die een gedeelte van het huis verborgen houdt); het los naast of tegen elkaar stellen van de dingen, alleen om een bepaalde estetiese werking; de kleur.

Want, om een paar dingen te noemen, een balkon is *mèer* dan een horizontaal vlak op zekere hoogte boven de grond, waar men dan op kan gaan zitten of staan; een gesloten muur is *mèer* dan dat, want tegelijk een afsluiting van het binnenmuur! Zodra men verlangt achter een muur te zien, om het huis te bekijken, is het mis! De muur moet niet alleen muur, of muurvlak maar niet in het minst huis-deel zijn.

Feitelijk zijn alle onderdelen hier, niet als delen-van-een-huis, maar niettegenstaande het huis, in een esteties wel overwogen verhouding tégen elkaar.

Bouwen is, in eerste aanleg, het voldoen aan een nuttigheidseis. Omdat het leven gebouwen nodig maakt, worden ze gebouwd. Niet uit luxe dus, maar uit noodzaak.

Bouwen is dus, op een technies juiste wijze, voldoen aan die nuttigheidseis, die het leven zelf stelt. Bouwkunst is dan, het op de wijze der schoonheid voldoen aan die eis. Maar het blijft een voldoen aan nuttigheidseisen en wie los dáárvan bouwen wil, maakt architectuur van de tekenplank!

De eerste oto was lelik, omdat vorm en bestemming niet in evenwicht tot elkaar

*) Niet dus, zoals bij Kropholler, versmaadt hij elke bijzondere vorm, en is het meest algemeene middel hem voldoende, maar hij *zoekt* de algemeene middelen van moderne produktie, en *wil niets dan dat*. Hierbij valt op te merken, dat Rietveld die „algemeene middelen” niet eens behoeft, om modern-esteties te zijn! Hij zou het ook zonder zijn!

stonden. De race-wagen van nu is goed, omdat de vorm er van onomstotelijk bepaalt, wat er met dat ding gedaan kan worden, waartoe het gemaakt is en dient. Het dramatis element, menere! Maar daar wil de „Internationaal-architectuur” vooropgezet niet van weten!

(Baroc is eveneens vooropgezet! Staan tenslotte, in wezen hoe ook verschillend, internationaal-architectuur en Amsterdamse-school dan niet zo heel ver van elkaar?)

Vincent van Gogh heeft het in een van zijn brieven over iets, dat zo vanzelfsprekend is als „een turf (die) van de ene plek naar de andere rolt. Eventjes en hij ligt weer doodstil, en geen mens kijkt er meer naar om”. Zo is het landhuis B niet. Een oude boerenwoning zou dat kunnen zijn, maar bij Koldewey zijn de raamopeningen wél rythmies geplaatst, is de dakhelling meetkundig bepaald, het niets en het iets (de massa en de ruimte) in verhouding gemeten. Toch wordt bij Koldewey's landhuizen dat alles bepaald door eisen van gebruik. **)

Een groot element is hier de uitdrukking van dienstbaarheid, en dit mist men bij het landhuis A, geheel.

En hier treffen we de grote scheiding tussen beide landhuizen, maar tegelijk tussen deze twee opvattingen van kunst: „kunst is doel” en „kunst is middel!” Bij A is het kunstwerk doel van de handeling bij de maker, bij B is het kunstwerk een middel tot dienstbaarheid.

Naar het mij toeschijnt is het voor iedere bouwmens nuttig, zich eens klaar en duidelijk voor ogen te stellen, naar welke van deze twee polen hij zich richt, willen wij niet in een geharrewar van cottages-beminnelijkheid, of aan-bouwen-oneigene-vormen-adoratie, decoratieve-opvroliking-van-de-bouwkundige-noodzakelijkheid, rechte-lijn-dweperij, of wat dies meer is, vergaan. Pier-dood gaan zou je moeten zeggen!

Voorburg.

C. M. VAN MOORSEL Pzn.

RIOOLBEMALING EN HET DROOGLEGGEN VAN HOUTEN FUNDEERINGEN.

In het nummer van 10 Juli j.l., dat mij eerst dezer dagen onder de oogen kwam, verscheen van de hand van den heer v. d. Berg een artikel onder bovenstaanden titel.

Het komt mij niet ongewenscht voor, daarop thans nog terug te komen, omdat in dat artikel eenige opmerkingen over rioleeringen voorkomen, die in hun algemeenheid onjuist zijn. Doordat ze bijna als axioma medegedeeld worden, zouden daardoor bij leeken op rioleeringsgebied al zeer gemakkelijk foutieve denkbeelden over dit onderwerp ontstaan.

In dit artikel wordt toch o.a. vermeld:

„Of de aansluitingen door de kruin of door de zijwanden van het riool plaats hebben, maakt geen verschil, omdat niet eene verbinding aan betonriolen waterdicht is of blijft. Zelfs de onderlinge verbindingen van de rioolbuizen zijn niet waterdicht te houden, omdat de riolen altijd ongelijkmatig zakken. Over het algemeen is „dat geen bezwaar, indien er maar geen fijn zand in de riolen kan komen, doordat „zij omgeven zijn met een klei- of veenachtigen laag grond”.

Aan een ongeveer 6-jarige ervaring op rioleeringsgebied meen ik het recht te mogen ontleenen, tegen deze mededeelingen op te komen. Bij een goed gelegd en zoo noodig (afhankelijk van den grondslag) behoorlijk gefundeerde rioleering mag, evenmin als bij een goed gefundeerd huis, verzakking voorkomen, en zijn de onderlinge verbindingen waterdicht te houden. Uit de praktijk van de Haagsche rioleering blijkt dan ook dat lekken van de verbindingen tot de uitzonderingen behoort, niet-tegenstaande in tegenstelling met hetgeen de heer v. d. Berg mededeelt, de aanvulling van de riolen hier *nooit* met klei- of veenachtige grond, doch altijd met zand (uit den aard der zaak vrijwel uitsluitend fijn duinzand) plaats heeft. Zelfs als de rioolsleuf in klei- of veengrond ontgraven wordt, heeft de aanvulling niet met de

***) Als grond-gedachte vinden we dus hier de wijze van bouwen van Kropholler terug, ofschoon anders uitgezegd.

uitgegraven grond plaats, doch met zand, om het nazakken van de rioolsleuven zooveel mogelijk te beperken. Van verzanding van de riolen door lekkende verbindingen is nimmer sprake. Als een enkele maal bij contrôle van voltooide rioleeringen (tot 3 en 4 M. onder grondwater liggende) een lek gevonden wordt beperkt zich dat meestal tot een paar druppeltjes of een heel fijn straaltje. Het maken van de aansluitingen in de kruin of in de zijwanden van het riool maakt wel degelijk verschil. Aanbeveling verdient het de aansluitingen te maken in de kruin van het riool via een speciaal rioolstuk met inlaat. Op deze inlaten kan dadelijk bij het leggen van het riool, dus in den droge, zoo nauwkeurig mogelijk een potbuis met spruitstuk gesteld worden, tot boven het grondwater reikende, waarop dan later de huisaansluiting in den droge kan plaats hebben. De aansluitingen in de zijwanden daarentegen zullen in het algemeen ingehakt worden (kans op beschadiging) terwijl dan veelal de aansluiting onder grondwater moet plaats hebben, waardoor al weer de kans op een onvoldoende uitvoering en dus lekkage, vergroot.

De verdere regels die de heer v. d. Berg over het ontwerpen van rioleeringen geeft zijn al evenzeer sterk aanvechtbaar; inderdaad op dit terrein liggen „vele voetangels en klemmen” en ik vrees ernstig dat de heer v. d. Berg daarin is vastgeraakt.

Wanneer de gebouwen op houten fundeeringen rusten, vindt hij het zelfs vanzelfsprekend, dat de waterstand in de riolen niet lager mag zijn dan de bovenkant van die fundeeringen. Een dergelijke regel zou in de praktijk bijna nooit aan te houden zijn. De riolen zouden dan met hun bodem op of hoogstens een weinig beneden het grondwaterpeil ontworpen moeten worden.

Waar in vele steden de straten zeker niet veel hoger dan 1 à 1,5 M. boven grondwater gelegen zijn, wordt door de eischen van den heer v. d. Berg, gecombineerd met een behoorlijke gronddekking, slechts het gebruik van kleine profielen met praktisch geen helling van den rioolbodem, mogelijk. Zelfs bij een geringe helling van 1 : 1000 van den rioolbodem zou, indien het riool bij het begin op ongeveer grondwaterpeil lag, na 1 K.M. de rioolbodem alweer 1 M. onder het grondwater komen.

Het gebruik van wijde profielen (de heer v. d. Berg spreekt zelfs van *overdekte kanalen*) zou tot zeer groote kosten leiden en bovendien veel onderhoud eischen. Het eenvoudige eiprofiel blijft nog steeds het meest aan te bevelen profiel, dat zoewel bij geringe als bij grootere afvoeren een goede doorsnede biedt.

Verder uitvoerig op het artikel van den heer v. d. Berg in te gaan komt mij voor te vallen buiten het kader van dit tijdschrift.

Doel van dit artikel blijft slechts de aandacht van de lezers er op te vestigen, dat een goed ontworpen en met zorg uitgevoerde rioleering, ook al ligt die diep onder het grondwater, geen verlaging van den grondwaterstand met de daaraan verbonden gevaren voor houten fundeeringen, behoeft te veroorzaken.

Den Haag, September 1926.

Ir. A. MEIJERS.

CAFÉ-RESTAURANT „BORDELAISE” TE AMSTERDAM.

Het café-restaurant „Maison Bordelaise” is door de firma Z. Deenik & Zu. in eigen beheer uitgevoerd. Alleen het exterieur, waarvoor overeenstemming met de schoonheidscommissie noodig was, is door ondergeteekende ontworpen. De begane-grond en 2 bovenverdiepingen zijn voor café-restaurant ingericht, terwijl hierboven zich de woning van den gérant bevindt, en de benodigde droogzolders.

Het verticale accent aan den gevel is benut voor ventilatie, de kleine ramen hiernaast, geven uitdrukking aan kleine ruimten grenzend aan de groote zalen. De gevel is gelijkstrants in blauwe müsschelkalk uitgevoerd, de groote schuiframen, die geheel in den kelder kunnen schuiven, zijn gemaakt van een stalen kern met bronsbekleding. Links boven den ingang is een lantaarn aangebracht die 's avonds den firmanaam verlicht. Verder is aan dit ondergedeelte een stukje beeldhouwwerk van A. M. Stolz opgenomen. De gevelsteen is een kleurig hardgraauw van Opjine. Het dak is met zwarte romaansche pannen gedekt. Op bepaalde plaatsen is een stukje smeedwerk als versiering aangebracht.

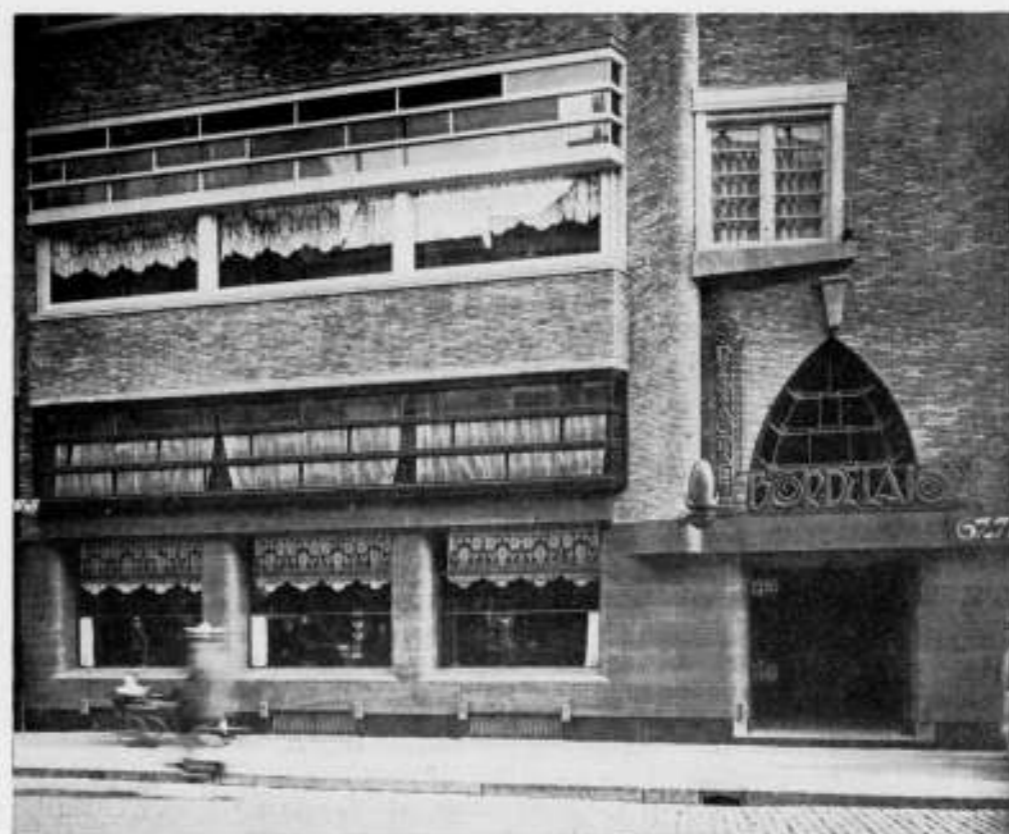
G. A. ROOBOL.

ARCHITECT G. A. ROOBOL

CAFÉ-RESTAURANT „MAISON BORDELAISE“ TE AMSTERDAM

CAFÉ-RESTAURANT „MAISON BORDELAISE“ TE AMSTERDAM. ARCHITECT G. A. ROOBOL.

NIEUWE BOUWSYSTEMEN.

Uit het over 1925 uitgebrachte verslag van het Bouw- en Woningtoezicht lichten wij hier het hoofdstuk uit over:

Nieuwe bouwsystemen en bouwmaterialen. Systeem Handl. Door den heer E. Handl werd een nieuw bouwsysteem uitgedacht, bestaande uit een samenstel van ijeren balken en kolommen, waarbij de binnemuren niet worden gemetseld, doch gestort van zeer lichte beton (bereid met z.g. droog gegranuleerde hoogovenslakken). Het systeem verwierf de goedkeuring van de Commissie bedoeld in art. 54 der Bouwverordening en kwam in uitvoering bij den bouw van woningen aan de John Franklinstraat (West).

Sincerijf. De naamf. venn. „Sinvermijf” introduceerde haar betonbouwsteen bestaande uit gemalen locomotiefsintels met cement.

Op een excursie, waaraan o.a. het hoofd der Afdeling Bouwtoezicht deelnam, werden tal van uitgevoerde werken in Frankfurt a.M. en omgeving bezocht. De verkregen indruk was gunstig.

Tot uitvoering in Amsterdam kwam het nog niet. Mede in verband met een rapport van den Commandant der Brandweer, die constateerde, dat het verhitte materiaal bij blussching geheel uiteenvalt, kon nog slechts toestemming worden verleend voor het verwerken van den steen in niet-balkdragende binnenafcheidingen.

Bimsplaten voor dakbedekking. Een proefbelasting van gewapende bimsceementplaten op het terrein der Kromhout Motorenfabriek aan de noordzijde van het IJ had gunstig resultaat, zoodat het gebruik van dakeconstructie kon worden toegestaan.

Vloeren van hollen steen. Twee systemen van vloerconstructies bestaande uit hollen baksteen, versterkt met ijzer, werden beproefd. Eén systeem bleek daarbij volkomen ontoelaatbaar, het andere voldeed ruimschoots aan de te stellen eischen. Tot de uitgebreide uitvoering die oorspronkelijk in het voornemen lag, is men echter niet overgegaan.

Hoogovensteen. Het gebruik van hoogovensteen (samengesteld met hoogovenslakken) werd toegestaan voor binnenmuren en funderingswerk mits een vastheid van 150 KG./CM². wordt gegarandeerd.

Bovendien worden de hoogovenslakken verwerkt in steenen en platen analoog met drijfsteen en bimsplaten, voor binnenwanden, en in lichte beton (zie systeem-Handl), hetgeen toelaatbaar is.

Celotex. Door belanghebbenden werden pogingen gedaan om het materiaal Celotex, bestaande uit geperste suikerrietvezels, in te voeren, o.a. voor plafondconstructies. Door zijn zeer groote brandbaarheid mag dit materiaal echter niet tot constructies worden verwerkt, maar uitsluitend als bekleding van een reeds op zichzelf brandvrije constructie, ten behoeve van geluid- of warmte-isolatie.

Houtweefselplafonds. Eveneens kwamen de houtweefselplafonds weer ter sprake. Een gemaakt proefplafond gaf geen al te beste ervaring en dit gecombineerd met de weinig aantrekkelijke resultaten van een bij bestaande constructie ingesteld onderzoek, was aanleiding het materiaal te weren.

Materiaalbeproevingen. In twijfelachtige gevallen werden monsters van bouwmaterialen getrokken en beproefd en wel: vijfmaal van cement, waarvan één monster werd afgekeurd; vijfmaal van baksteen, waarbij alle uitslagen gunstig waren; éénmaal van beton, met gunstigen uitslag; éénmaal van kalkzandsteen met ongunstigen uitslag.

Beproeving beton plan West. Bovendien werden vierentwintig maal betonblokken of betonsteenen beproefd, te bezigen bij den bouw in plan-West.

Slechts één monster betonsteen gaf onvoldoende resultaat.

Een monster van een andere partij, dat eveneens onvoldoende was, bleek veertien dagen later voldoende naverhard.

INGEZONDEN.

Geachte Heer Redacteur.

In uw korte inleiding tot de bespreking van het werk van den architect Boterenbrood in het tuindorp Nieuwendam, in No. 32 v. h. B. W., zijn enkele feiten onjuist weergegeven en het gereproduceerde totaalplan geeft niet het juiste beeld van het ontworpen. Een en ander leidt tot conclusie's en beschouwingen, die deels ook onjuist, deels wellicht bij nadere kennisname van de juiste gegevens niet gehandhaafd kunnen worden. In plaats van hierop nader in te gaan, lijkt het mij beter om over het ontstaan van dit „Tuindorp-plan” iets te schrijven.

Om een harmonische eenheid te verkrijgen in een nieuw te bouwen stadsdeel, worden tegenwoordig allerlei „methodes” beproefd. Als zoodanig is voor het ontwerp „tuindorp Nieuwendam”, op initiatief en in opdracht van den Heer Ir. A. Keppler, als Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst de volgende werkwijze toegepast.

Nadat een compleet bebouwingsplan was vastgesteld, zie fig. 1 en 2, waarbij de grootte der blokken, onderlinge afstand, type van woningen met aantal van elk was bepaald, werden een viertal architecten uitgenoodigd om architectuur schetsen te geven voor een bepaald bouwblok (voor allen hetzelfde). Hierbij werd getracht voor enkele onderdeelen genormaliseerde typen te verwerken. Aan de hand van de ingekomen schetsen werd naar een karakteristieke verdeling gezocht, die in dit geval gemakkelijk werd gevonden. Er waren duidelijk sprekende factoren voor toewijzing aan elk der architecten, van een speciaal gedeelte van het bebouwingsplan. Zoo kreeg Boterenbrood de Noord-West hoek, met de kronkelende straatjes, Roodenburg de rechtlijnige blokken aan de Noordzijde, Zietsma het Zuidelijk gedeelte tegen den dijk, Mulder de open blokken die als een krans de hoofdwegen omgeven, terwijl het

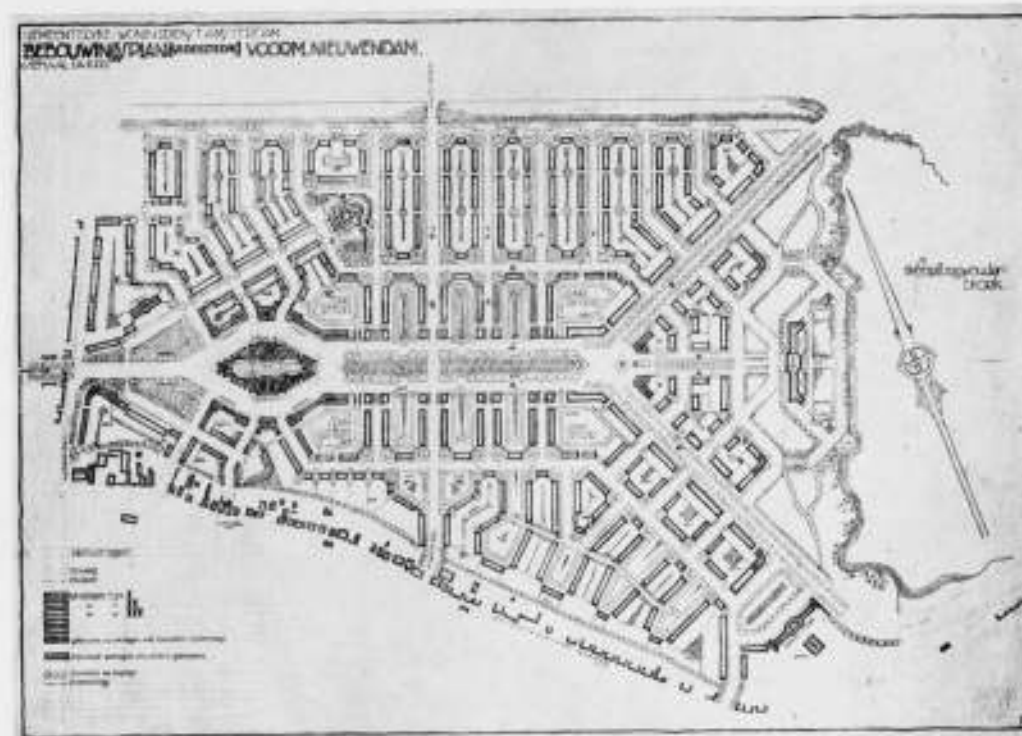

FIG. 1. TUINDORP NIEUWENDAM.

1e ONTWERP.

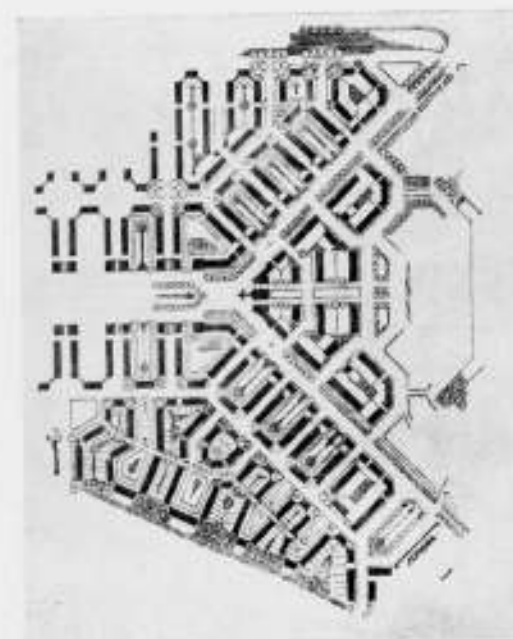

FIG. 2. WIJZIGING OOSTELIJK GEDEELTE.

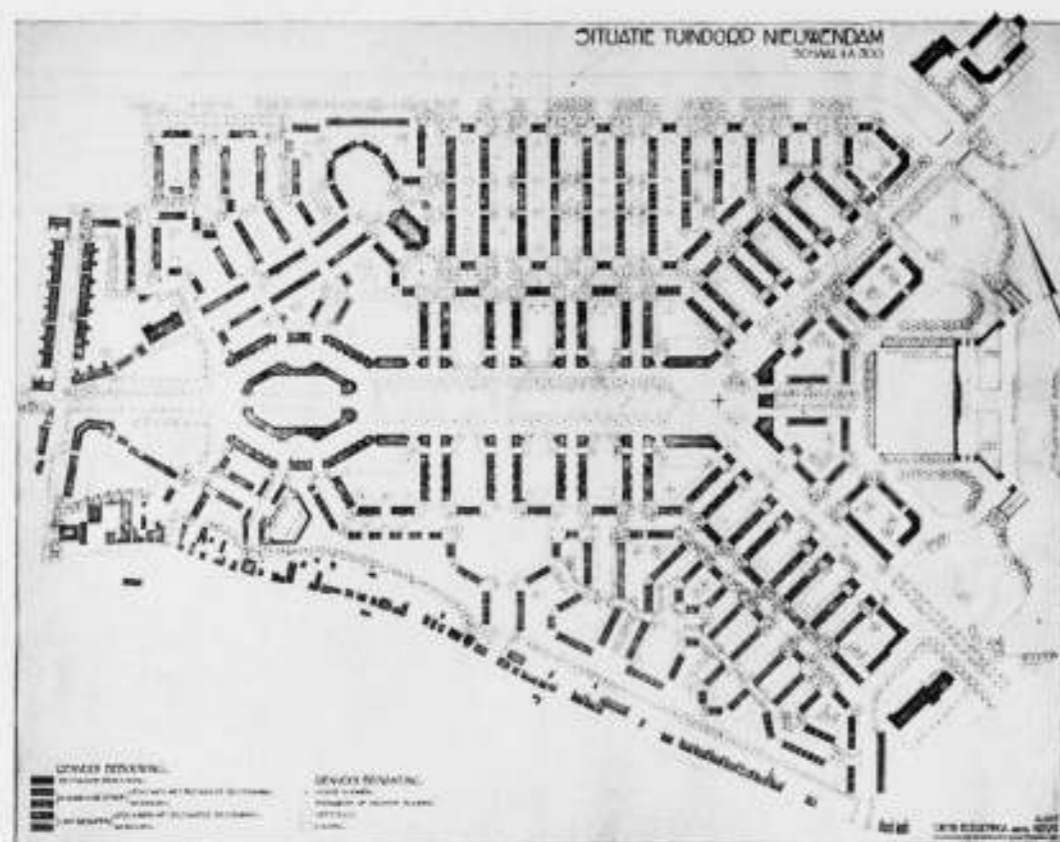

FIG. 3. SITUATIE VAN HET IN AANBOUW ZIJNDE TUINDORP NIEUWENDAM.

hart van het plan (winkels en poortwoningen) door mij werd ontworpen. Het Oostelijk gedeelte en enkele hoekterreinen bleven gereserveerd.

Aan den Heer Boterenbrood werden nadere gegevens verstrekt voor een „hof voor ouden van dagen” (tegenover de geprojecteerde kerk), waardoor hij het bebouwingsplan ter plaatse moest wijzigen; op zijn voorstel was de straat die daarheen leidt in plaats van recht, flauw geknikt (zie fig. 3). Ook werd zijn voorstel voor een ander, door hem ontworpen woningtype geaccepteerd.

Op de voornaamste knooppunten zijn nog terreinen gereserveerd. Voornamelijk werd dit gedaan om, als het nu ontworpen gereed is, de juiste vormgeving dezer punten beter te kunnen beoordeelen. Hiermede wordt tevens verkregen, dat voor allerlei doeleinden, die echter niet vooraf kunnen worden vastgesteld, nog behoorlijke terreinen in het dorp te vinden zijn.

In fig. 3 is het aldus verkregen plan afgebeeld.

Het ontwerpen van het bebouwingsplan en de architectonische leiding bij inderding, enz. was aan mij opgedragen. Ik deed dit in samenwerking met den Heer Flipse, architect, hoofd van de technische afdeling aan den Woningdienst, die ook verder de uitvoering der plannen leidt.

BOELJINGA.

AAN ARCH. IR. G. J. P. M. BOLSUIS.

Zie B.W. 1926 nr. 39 bladzijde 309, laatste regel.

„Jammer, dat de fotograaf er niet aan dacht om dat storende plakkaat van den lessenaar af te nemen”.

Lees:

Jammer, dat de architect er niet aan gedacht heeft, om voor storende plakkaaten, een passende gelegenheid te maken, teneinde dergelijke plakkaaten op niet storende wijze in de vormgeving van het geheel op te nemen.

C. B. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Dubbel Landhuisje in het Park „De Kievit” te Wassenaar, door Dr. Ir. J. H. Plantenga. — Het Rokin te Amsterdam, door G. van der Gaast. — De steenen brug te Maastricht, door Ir. F. P. J. Pentz. — Gietijzeren Stalramen, door Ir. P. H. Eadt.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP VRIJDAG 15 OCTOBER A.S. DES N.M. 2 UUR PRECIES IN DE INDUSTRIELE CLUB TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening van de vergadering.
 2. Notulen van de vorige vergadering.
 3. Mededeelingen.
 4. Ingekomen stukken.
 5. De voorstellen van de Reorganisatie-Commissie voor het Bouwkundig Weekblad.
 6. (Fac.) Benoeming van 3 leden in de Commissie van Redactie.
 7. De bespreking van de vraag of de positie van den heer Ir. Jan Gratama, als architectonisch leider van de Bouw Maatschappij „H.A.G.A.”, verenigbaar is met het lidmaatschap van den B.N.A.
 8. Rondvraag.
- De toelichtingen op de punten 4 en 7 zijn aan de leden in een afzonderlijke mededeeling toegezonden.

DINER IN HET Y-PAVILJOEN OP VRIJDAG 15 OCTOBER DES N.M. 7.30 UUR.

De Kring „Amsterdam”, die de leiding van het diner op zich heeft genomen, heeft dienaangaande een afzonderlijke circulaire aan alle leden toegezonden. Het Bestuur hoopt dat de verwachtingen van den Kring op een zeer groote opkomst (er is plaats voor 250 personen) niet zullen worden teleurgesteld.

De biljetten van opgaaf van deelname, zoowel voor het diner als voor de excursie, worden zoo spoedig mogelijk ingewacht Bureau B.N.A.

EXCURSIE, ONDER LEIDING VAN DEN HEER Ir. A. R. HULSHOFF, STADSARCHITECT VAN AMSTERDAM, OP ZATERDAG 16 OCTOBER A.S.

Zoals reeds is medegedeeld zullen op Zaterdag 16 October 1926 de leden van den B.N.A. in de gelegenheid worden gesteld verschillende nieuwe Bouwwerken, door de Gemeente Amsterdam in de laatste jaren gesticht, gezamenlijk te bezoeken, onder leiding van den Stadsarchitect, den heer Ir. A. R. Hulshoff. De rondrit in autocars wordt aangeboden door het Bestuur van den B.N.A. De rondrit vangt aan des morgens 9.30 uur vóór het American Hotel aan het Leidscheplein. Het biljet van opgaaf van deelname is bij de afzonderlijke circulaire van het Kringbestuur ingesloten.

De rondrit duurt tot 's middags 1 uur.

Om 1 uur, Ontvangst op het Raadhuis door den Burgemeester van Amsterdam.

Daarna eenvoudige lunch op het Raadhuis in de koffiekamer van de ambtenaren, welke hiervoor door het Gemeentebestuur bereidwillig ter beschikking is gesteld.

Rondgang door het nieuw-gebouwde deel van het Raadhuis.

3.30 uur. Gezamenlijk theedrinken in de koffiekamer van de ambtenaren, waarbij afscheidswoord van den Voorzitter.

Het Bestuur van den B.N.A.

PRAE-ADVIES VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. BETREFFENDE DE VRAAG
OF DE POSITIE VAN DEN HEER Dr. JAN GRATAMA, ALS ARCHITECTONISCH
LEIDER BIJ DE BOUWMAATSCHAPPIJ „H.A.G.A.” TE AMSTERDAM.
VEREENIGBAAR IS MET HET LIDMAATSCHAP VAN DEN B.N.A.

Reeds in het begin van het vorig jaar heeft het Bestuur eene bespreking gehouden met den heer Gratama over zijn positie bij de Bouwmaatschappij „H.A.G.A.”

Het Bestuur was toen reeds van gevoelen dat deze positie niet geheel in overeenstemming was met de beginselen der vakbeoefening van architecten B.N.A., zooals die in de Statuten van den B.N.A. zijn vastgelegd.

Op grond echter van de omstandigheid dat de werkzaamheid van den heer Gratama bij „H.A.G.A.” nog in een ontwikkelingsstadium was, waarin hij zelf nog niet geheel de juiste verhoudingen, en de gevolgen daarvan kon overzien, werd den heer Gratama, op zijn verzoek, gelegenheid gegeven, voorloopig als lid van den B.N.A. in de door hem gekozen richting werkzaam te blijven, om na verloop van een jaar de al- of niet-mogelijkheid van zijn lidmaatschap van den B.N.A. nader onder de oogen te zien.

In Mei en Juni van dit jaar hadden wederom besprekingen plaats met den heer Gratama. Het Bestuur, dat het persoonlijk streven van den heer Gratama, om zich zoo intensief mogelijk aan het architectonisch belangrijke vraagstuk van den woningbouw te willen wijden, zeer zeker waardeert, acht niettemin de huidige positie van den heer Gratama niet vereenigbaar met het lidmaatschap van den B.N.A.

Volgens de Statuten van den B.N.A. is de architect B.N.A., de adviseur van zijn principaal. De opdrachten, die hij uitvoert, worden hem door zijn principalen verleend. Zijn financiële positie is er dus een, die uitsluitend van buiten af wordt bepaald. Onder de vele factoren, die den omvang van zijn werkkring bepalen, is het slechts zijn bekwaamheid als architect, die *zijn* invloed daarop is.

In de positie, die de heer Gratama bekleedt bij de Bouwmaatschappij „H.A.G.A.” heeft het werk dat hij uitvoert, hem (als lid van de leiding der combinatie) niet uitsluitend als opdracht verleend te zijn. Hij heeft de gelegenheid uit eigen initiatief werk te scheppen en uit te voeren. (zie pag. 385, 4e alinea v.b.).

Zijn financiële positie is er dus een, die *niet* uitsluitend van buiten af wordt bepaald. Zijn invloed op den omvang van zijn werkkring, is dus niet alleen zijn bekwaamheid als architect, maar kan ook — vooral onder drang van zijn mede-leiders — het gevolg zijn van financiële overwegingen.

Dit nu, acht het Bestuur van den B.N.A., in strijd met de bedoelingen van de Statuten van den B.N.A., en op grond daarvan de positie van den heer Gratama bij de Bouwmaatschappij „H.A.G.A.” onvereenigbaar met het lidmaatschap van den B.N.A.

Het Bestuur van den B.N.A.

HOOFDELIJKE OMSLAG. De Penningmeester brengt ter kennis dat nog niet alle leden hun H.O. door storting op postrekening 71518 hebben voldaan, en verzoekt hen dit alsnog omgaand te willen doen. Na 15 October e.k. zal over de niet-betaalde posten worden gedisponeerd met een verhooging van incasso-kosten ad f 0.50.

NIEUWE LEDEN VAN DEN B.N.A.

Met ingang van 6 October 1926 zijn als lid van den B.N.A. toetreden de heeren: Jan Mol Jr., Architect te 's Gravenhage en J. A. Visser, Architect te Vught.

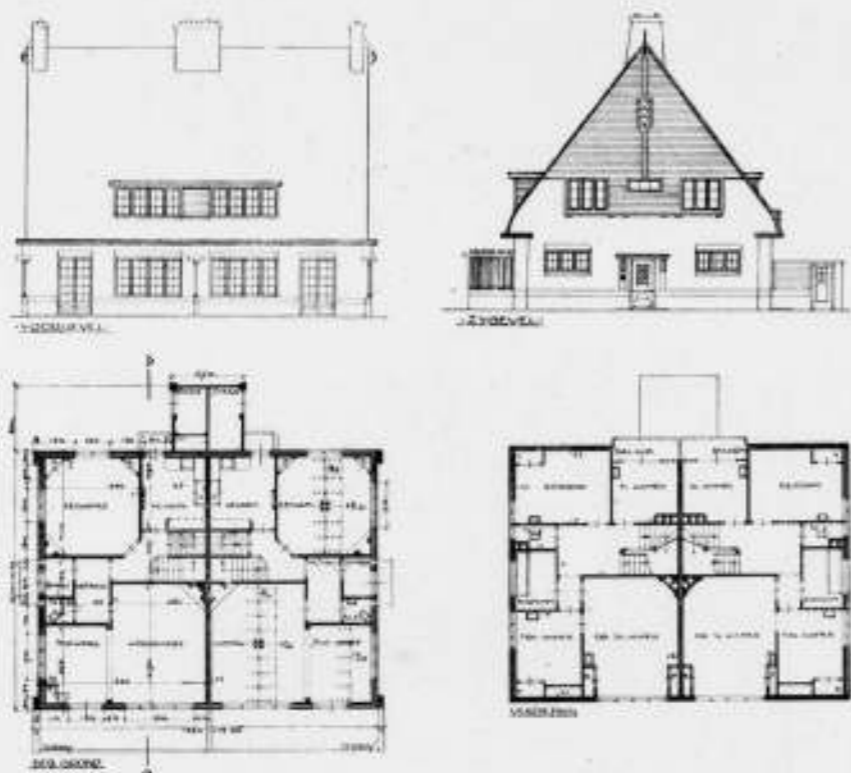
DUBBEL LANDHUISJE IN HET PARK „DE KIEVIT”
TE WASSENAAR.

Het dubbele landhuisje, waarvan hierbij de afbeeldingen gaan, is in den winter 1925—1926 gebouwd in het Park „de Kievit”. Door de geringe breedte van het terrein en het gebonden zijn aan de minimum-afstand uit de zijscheidingen, moesten ook de maten van het huis tot een minimum teruggebracht worden.

Over de plattegronden is niets bijzonders te zeggen. Een eisch was, dat de beide huizen ook voor grootere gezinnen dan twee personen en één dienstbode zouden gebruikt kunnen worden. Daarom is van de grootste slaapkamer met een kleinere (eventueel kinder-) slaapkamer en de badkamer (met vaste washtafel) één groep gemaakt. De zolder is zoo ruim, dat daarvan gemakkelijk een kamer kan worden afgeschoten.

De kleuren zijn als volgt: het plint is zwart geteerd, de muren wit, de beschieting van de toppen is blauw-groen gebeitst. Kozijn en raambout zijn geel. Het houtwerk langs de toppen is geel, oranje en zwart. Luifel en goten zijn blauw-grijs geschilderd.

Dr. Ir. J. H. PLANTENGA.

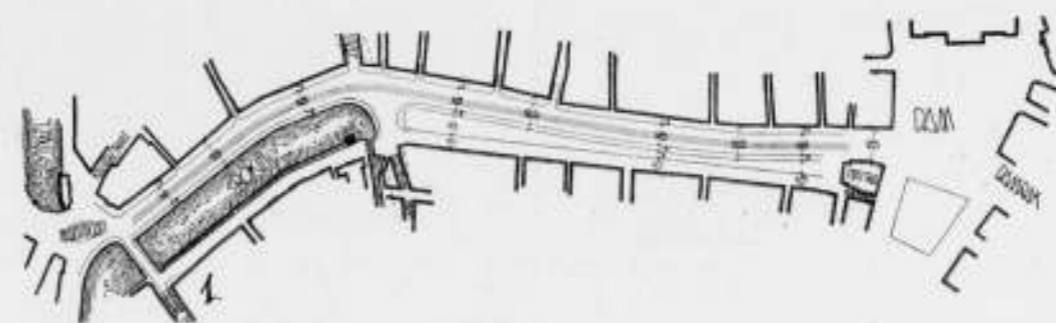
DUBBEL LANDHUISJE TE WASSENAAR. ARCHITECT DR. Ir. J. H. PLANTENGA.

HET ROKIN TE AMSTERDAM.

Als deelnemer aan de Rokin-prijsvraag zou ik de Redactie graag eenige ruimte vragen, naar aanleiding van verschillende opmerkingen, welke zoo voor en na over de verbetering van den verkeersweg langs het Rokin gemaakt zijn.

In het programma voor bovengenoemde prijsvraag was de breedte voor dezen weg vastgelegd. De deelnemers hadden dus geen vrijheid van een andere opvatting blijk te geven, wilden ze niet gevaar lopen, dat hunne ontwerpen terzijde gelegd zouden worden. De voorgeschreven breedte bedroeg 25 M., met een trottoir langs de huizenrij, breed 5 M., en een trottoir langs de waterzijde breed 4 M. (Fig. 1). Demping was dan wel de eenige goede oplossing.

Moet deze weg echter zoo breed worden? Is om te beginnen, een dubbel trottoir wel noodzakelijk? Het voetgangersverkeer bijv. langs het Damrak—Rokin is uit den aard der zaak eenzijdig. Dat heeft tweeërlei redenen; ten eerste ontbreekt bij het Damrak grootendeels, en bij het Rokin geheel, aan de eene zijde een aaneengesloten (winkel)behouwing, wat de voetgangers kan trekken, en ten tweede ligt de hoofdader van het voetgangersverkeer, de Nieuwendijk—Kalverstraat, onmiddellijk achter het Damrak—Rokin, en evenwijdig daaraan. En juist aan die zijde van laatstgenoemden weg, die ook nu reeds den voetganger de meeste afwisseling biedt, de winkelzijde. Die invloed is zoo sterk, dat de Kalverstraat op het oogenblik nog zoo goed als niet door het Rokin ontlast wordt. Aan een tweede trottoir op het Rokin zal dus binnen afzienbaren tijd nog geen behoefte zijn. Na aftrek hiervan zou er volgens Fig. 1 een weg, breed 21 M. overblijven. Nu is de breedte van de opening tusschen Peek en Cloppenburg en Industria, gemeten op de teekening, ongeveer 23 M. Na aftrek van een trottoir langs de huizenrij, breed 5 M., en langs Industria, breed ± 4 M. blijft daar ter plaatse voor rijbaan ± 14 M. beschikbaar. Vergeleken met het

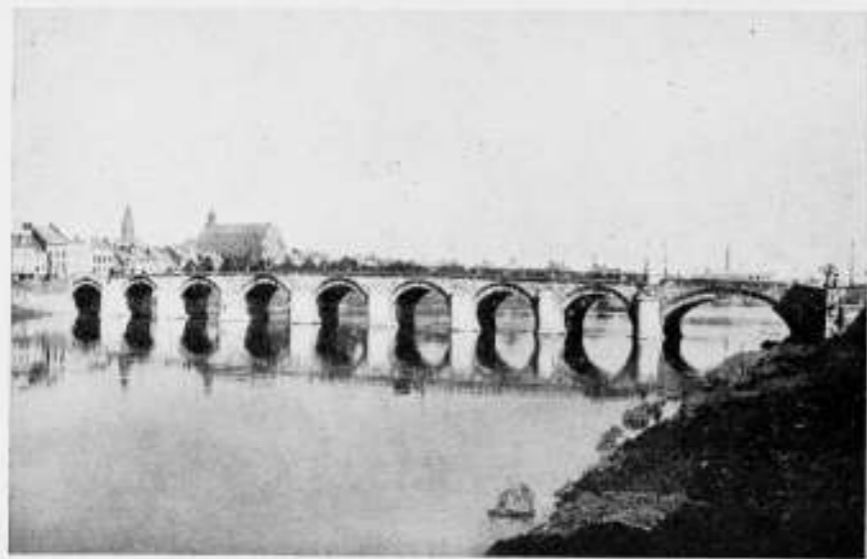

Damrak, dat na aftrek van twee trottoirs van 5 M. nog ongeveer 17 M. rijwegbreedte overhoudt, geeft dit een verschil in rijwegbreedte van ± 3 M. Nu ligt het Damrak wel in het verlengde van het Rokin, maar moet bovendien het verkeer, komende langs het Paleis en uit de Damstraat, opnemen, zoodat eenige meerdere breedte hier wel gemotiveerd is.

De weg langs het Rokin zou dus een breedte kunnen krijgen van $5 + 14 = 19$ M., zonder dat er ter plaatse van Industria sprake behoeft te zijn van insnoering. Van het Rokin (water) wordt dan aan de eene zijde een strook afgenomen, ongeveer zooda dat in Fig. 2 in zwart is aangegeven. De ingeschreven breedten zijn die van den bestaanden weg. Wat er dus bij moet om op 19 M. te komen, gaat er van het water af. Fig. 3 laat den nieuwen toestand zien, en geeft een duidelijker beeld van de verhouding tusschen water en weg.

Bovenstaande bleef bij de beantwoording van de prijsvraag in de pen, om reeds in den aanhef van dit artikel genoemde redenen. Misschien kan het nu nog bijdragen tot een voor alle meeningen meer bevredigende oplossing.

G. VAN DER GAAST.

DE STEENEN BRUG TE MAASTRICHT.

IR. F. P. J. PEUTZ.

Het verschijnen in het Bouwkundig Weekblad van een artikel van W. J. Sandhövel over de Maastrichtse Maasbrugkwesie is mij aanleiding ook enkele regels over het onderwerp te schrijven.

Ik schrijf niet zonder eenige aarzeling. Immers men verwacht allicht een enthousiaste verdediging van het oude monument, wat, vóór ik voor goed kennis maakte met stad en gouw der Maas, me misschien gemakkelijk was gevallen en me nu niet zonder meer af wil.

De brug is vermaard buiten Limburg. Op de scholen in de uithoekjes van ons land leert men het ongeziene bouwwerk vooral om de reden van eenigste en mooiste, oude steenen brug van ons vaderland bewonderen en liefhebben. Maar hier, waar we de kleine lasten dagelijks, de groote jaarlijks voelen, krimpt onze aanbidding in. En daarbij komt, dat de schoonheid van het monument, bij de eerste en na de herhaalde aanschouwing in sterke mate teleurstelt. De beuzelarij van een correspondent der Maasbode, den dichter Kemp, die op weg naar Monaco Avignon aandeed, verleidde een zoo'n serieuzen vakman als Ir. Joseph Cuypers (ik veronderstel in het felste van zijn verdediging der brug-Voorzucht voor het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht op 28 April 1926) tot de tirade van: mooiste brug van Europa, mooier dan de Pont St. Bénézet (Avignon), mooier dan al die Romeinsche en Romaansche bruggen, waarvan toch geen het gracieuse van de Maastrichtse heeft.

Voor wie de feiten nuchter beschouwt klinkt zoo iets als een lyrische nonsens. Toegegeven, de brug is mooi, is heel mooi, maar ik acht haar waardevol meer om het zijn van de *eenigste* dan om het daarom ook zeer betrekkelijke *mooiste* oude steenen brug van Nederland. En ik poneer tegen Cuypers beweringen in, dat er Romeinsche zoowel als Romaansche en Gothische steenen bruggen bestaan van grootere, architectonische schoonheid dan de Maastrichtse.

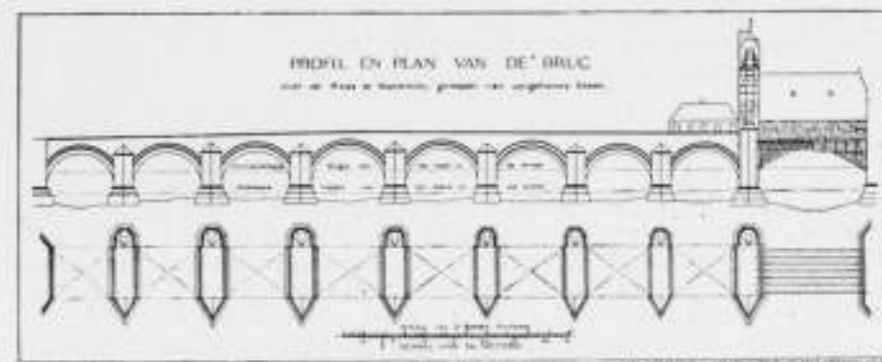
Maar over het schoon nader hierna en terzake.

Het op het oogenblik zeer ernstig bedreigde monument is naar het verslag „Eener commissie ingesteld door de Afdeling B der Rijkscmissie voor de Monumentenzorg”: **Het vraagstuk van de Maasbrug te Maastricht**, verschenen bij de Gebrs. van Aalst te Maastricht in 1925, gebouwd van 1280 tot 1296 (in het vervolg aangeduid door M. C.).

Waarschijnlijk bestond het **ook oorspronkelijk** uit een steenen (pier) en een houten deel; het steenen deel aan den kant der stad.

De houten brug (aan Wijk's zijde) is in 1827 vervangen door een elliptische steenen boog. Aan het steenen deel is in den loop der tijden zooveel hersteld en allerwaarschijnlijkst gewijzigd, dat men hoogstens in den hoofdvorm der brug het oude Romaansche bouwwerk mag terugzoeken.

Een der oorspronkelijk in aantal negen halfronde steenen bogen, van Maastricht uit de eerste, is toegemetseld kort na 1640. Finaal ruimde men hem op, toen de Zuid-Willemsvaart werd aangelegd tusschen stad en Maas. Het was de volkomen vernieling

De Maasbrug vóór de verbouwing in 1827.

van het ludhoofd, aesthetisch de knak van den aanloop der wellijn, het element der schoonheid, door de Monumentencommissie zoo gewaardeerd. Het was de breuk in den aanzet van den pier, de Maas in naar Wijk. De opvolgende boog werd in 1683 hersteld door den beroemden Dominikaanschen kloosterbroeder Franciscus Romanus, die zooveel eer van zijn werk haalde, dat hem de Zonnekoning naar Parijs riep voor de voltooiing van den Pont Royal. En geleidelijk werden alle bogen hersteld. In den Franschen tijd veranderde men de ijsbrekers, die stroomopwaarts de pijlers beschermen. De steenen borstwering is in 1836 vanaf den 3en tot en met den 8en boog vervangen door een ijzeren hek met lantaarns! (M. C.) zie afb. pag. 250 B.W.).

Met de totale verwoesting, met een afbraak, als nu weer is voorgesteld, werd de brug bedreigd voor het eerst naar bekend is in 1896, toen de Maastrichtse burgemeester Pyls den Minister van Waterstaat vroeg onder welke voorwaarden de Regeering bereid zou zijn de Maasbrug te vervangen door een nieuwe ijzeren. Pyls' aanslag mislukte door de actie vooral van Victor de Stuers en de bestrijding in den Maastrichtschcn Gemeenteraad van wijlen het raadslid Schaepkens van Riemst.

De naam van den laatste verplaatst ons direct in den huidige oorlogsfeer. Want ook het huidig raadslid Schaepkens van Riemst is een felle tegenstander van afbraak en een die weet zijn contre attaque te organiseren.

Na een kwarteeuw rusten kwam de kwestie weer aan de orde. De plannen belichaamd in het wetsontwerp tot verbinding van Born met Maastricht (Julianakanaal) aan de Tweede Kamer ingezonden bij Koninklijke Boodschap van 7 Februari 1921 (wet geworden 28 Juli 1921) hielden, inzonderheid door de eischen van het scheepvaartverkeer en de daarvoor noodige verhooging van den waterstand in gewone gevallen, tengevolge van den aanleg eener stuw bij Borgharen, een bedreiging in, waarachter 't vertoon van macht niet alleen stond maar de macht zelve met de knots der noodzakelijkheid. De pers werd gealarmeerd, diverse kunstlievende en oudheidkundige genootschappen en een zee van protesten kwam af op Rijkswaterstaat, over 't gansche van zoo'n toon alsof een barbaarsche vernieling alleen en niet een, zij dan niterst zakelijke behartiging van land- en stadsbelangen achter den toelag lag op het hinderlijk gesitueerde monument. De afdeeling B der Rijkscmissie voor de Monumentenzorg kwam tot de instelling der commissie bovengenoemd, Zette ze in den beginne geen haast achter haar werk, het verschijnen in Juli 1925 van het Rapport eener door de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het district Maastricht en Omstreken ingestelde commissie ter bestudeering van het vraagstuk van den havenaanleg aldaar, in verband met den scheepvaartweg van Born naar de Maas te Maastricht en de verbinding van dezen scheepvaartweg met het kanaal Luik-Maastricht deed haar verslag verschijnen eerder dan eigenlijk haar bedoeling was. Bij Boosten en Stols te Maastricht verscheen onmiddellijk op het hare, „Het Maasbrug-Vraagstuk te Maastricht”, de studie van de Heeren P. Regout Jr., Ir. H. A. H. de Ronde en A. Th. Bloem in opdracht van het Departement Maastricht der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, door mij verder kortweg genoemd D. R. (Departementsrapport) De M. C. komt tot de conclusie, dat, terwijl alle belangen kunnen worden behartigd, het behoud van de bestaande brug, zij het met enkele veranderingen, zeer wel mogelijk is. Het D.R. besluit: „De bestaande Maasbrug zal . . . moeten worden vervangen door een nieuwe”.

Vergaderingen volgden. De strijd om de brug ontbrandde met een buitengewone heftigheid.

Ik kan al het geschrevene niet memoreeren noch vermelden, zelfs geen tiende van al de verzoekschriften, protesten, redevoeringen pro en contra afbraak of zegge behoud.

Het is trouwens genoegzaam bekend. Men is nu voor of men is tegen afbraak of behoud, en door het op de spits drijven is men gedwongen (weifelt het hart ook wel eens) bij zijn eens aangenomen standpunt te verblijven.

In den winter kwam de vreeselijke watervloed af, die, we zullen zien waarom, de brug voorgoed vele sympathieën verliezen deed.

Ir. Baucke, hoofdgenieur van Waterstaat, stuurde aan de stad, als gelukkige eigenaresse van de brug, zijn schrijven met zooveel als een eisch tot afbraak. Verontwaardiging felle protesten van de zijde der bruggeverdedigers, merkwaardig genoeg gericht vooral op Ir. Klink, den ingenieur belast met de leiding der Maaswerken, den opsteller van het Baucke's schrijven begeleidend rapport, dat met zooveel feiten, noch om, noch scheef gepraat, het funeste van den oogenblikkelijken bruggetoestand aantoont.

Het droevige was men insinuerde, wat, toen op 17 April 11 een gedeelte van een bruggepijler instortte en daardoor een van Klinks veronderstellingen bewaarheid werd, zeer velen, alle Klink's conclusies, waaronder misschien ook wel aanvechtbare aannemen deed.

De raad besloot dan op Maandag 10 Mei den Rijkswaterstaat vrij te laten het monument sieraad, kroon, trots en nog al wat van de stad der sterre af te breken.

II.

Dus zou over de brug definitief beslist zijn, als niet de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zich het lot der veroordeelde had aangetrokken. Zijne Excellentie verklaarde pertinent zich tegen afbraak te verzetten als niet onomstootelijk kon worden aangetoond, dat het offer der Maasbrug gebracht moest worden.

Zoo houdt hij de zaak nog een weinig sleepende; maar elk sleepen, elk talmen brengt ons nader tot het ingrijpen van een andere dan menselijke kracht.

Onomstootelijk staat vast, dat de brug bouwvallig is en zonder grondige, dure reparaties, waarvoor de stad Maastricht hartelijk zal moeten bedanken¹⁾, binnen afzienbare tijden te gronde gaat. Of nu het een, of het andere: afbreken of aanstonds volledig en uit ruimere beurs dan de Maastrichtse restaureren. Niet wachten, als men meent dat de noodzakelijkheid van offeren niet bewezen is, op wat, bij dezen stand van den strijd, toch nooit door elke autoriteit voor bewijs zal worden aangezien.

Ieder trouwens deelt 's ministers standpunt, ook wie morgen voor den dag de koevoet in de bogen wil zetten. Maar deze apprecieert de feiten nu eenmaal anders dan zijn tegenstander. Ze zijn:

A. Vroeger liep een vertakking van de Maas om Wijk. Op de „kopere plaat van B. Picart" uit „Het Leven van Frederik Henrik, Prins van Oranje, Graaf van Nassau enz. enz. enz. beschreven door (In 's Gravenhage, Bij Ottho en Pieter van Thol 1737), gestoken 1732: „Maastricht belegerd 10 Juny genomen den 22 August: 1632.", is de situatie aangegeven. Bij was van het water ontlaste de vertakking zeer sterk de huidig alleenige Maas.

Het in 1640 toemetselen van een boog (zie boven) verminderde het waterdoorlaatvermogen niet onbelangrijk, zoodat het begrijpelijk is, zoodat het haast misdadig lijkt dat men naderhand den Wijkschen tak, het natuurlijk loozingskanaal van het te overvloedig Maaswater, dempte. Oogenblikkelijk is de brug de oorzaak van de jaarlijkse ellende in Henghem, Limmel en Iteren. Ze moet al het water, wat vroeger verdeeld afstroomde, lozen. Haar doorstromingsprofiel is belangrijk kleiner dan het bovenstroomsche dwarsprofiel, is zelfs veel kleiner dan het normale rivierprofiel. Gevolg opstuwung en de voor haar fundament gevaarlijke stroomversnellingen.

B. De verkeerscapaciteit van het monument als brug, de verbinding van stad en enclave met het achterland is onvoldoende. Al zegt dan ook Berlage het tegendeel en heeft inder tijd Victor de Stuers in zijn strijd voor het behoud een argument als Berlage nu gebruikt, waar is: *sommige* hoofdstraten van Maastricht zijn smaller dan de brug, maar geen der hoofdstraten hoeft alle verkeer op te nemen, wat de brug de als eenigste middel voor over den gang der rivier (de voetbrug bij de spoorbrug mag ik gevoegelijk voor de ontlastung nitschakelen) wel degelijk moet doen. Wie dagelijks de passage mankt, weet, hoe uiterst gewrongen de doorgang zijn kan.

C. De brug staat zoo goed als geen scheepvaartverkeer op de Maas toe. De doorvaartopeningen zijn te klein terwijl de toegangen door de zich na elken was der rivier zich afzettende kiezel- en zandbanken ook voor schepen van een kleine tonnage heel gevaarlijk zijn.

Repareert men zonder belangrijk te wijzigen aan de brug en *veemt men ook geen andere maatregelen*, (ik kom er op terug) dan laat men niet alleen de feiten onder A, B en C zooals ze in al hun funestheid zijn, maar legt men meteen weer de oorzaak vast voor een hernieuwd snel verval. Klink constateert „tengevolge van de . . . stroomver-

¹⁾ Waar dit meer dan een Maastrichtsch belang is zullen de financiële middelen zeker niet alleen van Maastricht moeten komen. (Red.)

snellingen (het opstuwung voor de brug van het afkomend water) ontstaan onmiddellijk beneden de brug uitkolkingen, welke een diepte hebben tot M. 7,50 onder den middelbaren rivierstand. De brugpijlers staan op heuveltjes met een beloop tot 1½ op 1 afgaande tot in bovengenoemde uitkolkingen in den bodem en leveren een doorlopend gevaar op voor instorting van het bouwwerk tijdens of na een hoogwaterperiode.

Het zonder meer herstellen is door den Directeur van Gemeentewerken geraamd op globaal f 800.000,—. Het bedrag is heel respectabel als men weet voordat dat het laatste niet zijn zal.

Blijft over dus of A. Afbraak en vervanging door een nieuwe op dezelfde plaats of B. Wijziging met of alleen C. andere maatregelen.

A. Afbraak en vervanging door een nieuwe brug zou, wanneer niet het feit van monument zijn bestond de minst geforeerde oplossing der kwestie zijn. De M. C. voert weliswaar aan dat een nieuwe brug op de oude plaats om de vereischte hoogte, die op plm. 30 M. uit het midden (der doorvaartopening) bereikt moet worden door haar opritten dergelijke onteigeningen vereischt, dat er finantieel niet aan te denken is, ook, dat ze een groot deel stadsschoon vernielt. Echter een harer eigen plannen verwoest of neen, onteigent evenveel en zij spreekt van „het stadsbeeld ter plaatse te verfraaien." Waarbij ze niet afkeerig is van het bijbouwen eener nieuwe brug op een plaats meer stroomafwaarts, waar de Wilhelminasingel op de Maas uitloopt.

Finantieel zal een totaal nieuwe brug op de oude plaats, een brug, die aan alle eischen kan voldoen, die van land-, die van scheepvaart, die van afvoer van water zeker zoo goed te dragen zijn als de instandhouding van de oude, gewijzigd, zoo goed mogelijk, naar diezelfde eischen.

B. en C. Wijziging met of alleen andere maatregelen.

Bij wijzigen is het moeilijke: Wijzig je veel, dan verander te zeer je het monument en kon je beter breken; wijzig je weinig dan ligt er geen haat in.

Er is een regeeringsplan geweest en er is een plan van Ir. Jos. Cuypers. Het eerste havent zoo geweldig de brug, het tweede verandert zoo het karakter dat op het oogenblik geen meer de verdediging van een van beiden op wil nemen.

De M. C. stelt nu dezen voor:

I. De bestaande brug te verbreden tot 13 M. haar te verlengen (door het uitspringende Wijksche landhoofd te bekorten). Aan de ontstane opening ± 40 M. aan den rechteroever toe te voegen een boog (plus de tusschenstaande pijler).

Een scheepvaartopening ontstaat van 52,3 O.M., desnoods 56 M. met een vrije hoogte onder vast dek 50,77 + N.A.P. voldoende, zegt ze, als de vaart door de brug voor twee tons schepen bij leegvlot gesloten wordt bij hoogste vaarpeil, wat practisch neerkomt op een sluiting van het scheepvaartverkeer gedurende gemiddeld 6 dagen per jaar, wanneer door de stroomsnellheid de scheepvaart van zoo groote schepen toch haast onmogelijk is.

De hoogte (maximaal dus aan den rechteroever) eischt een oprit van ongeveer 120 M. lengte, reikend tot een eind over de kruising der Rechtstraat, (een straat in Wijk, parallel aan de rivier), waarvoor niet alleen in de Wijker Brugstraat, doch ook in de Rechtstraat moet worden onteigend.

„Wij onteignen ons niet", (zegt de M. C.) „dat de hierbedoelde oplossing althans voor zoover de verandering der bestaande brug betreft — duurder is dan de andere plannen, wegens de ermee samenhangende werken en onteigeningen aan de Wijkerzijde. Daardoor wordt echter tevens gelegenheid geboden om de toegangen tot de brug, die niet te ruim zijn, te verbeteren, den trechterloop vanaf de Stationstraat naar de brug te verruimen en zoo het stadsbeeld ter plaatse te verfraaien."

II. Het bouwen van een nieuwe brug, als boven omschreven, maar in plaats van een vast bruggedek over de nieuwe opening een hefbrug ter plaatse. Vaste voetbruggen.

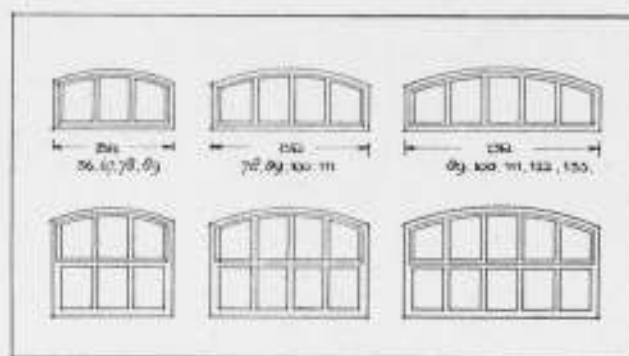
De maximale hoogte der opritten, dus de lengten kunnen worden gereduceerd, waardoor het plan, althans van aanleg, finantieel gunstiger is. Het maken van een bewegelijk deel, een barrière dus voor sommige tijden is van zoo'n groot bezwaar op dit punt, dat er daarom al niet aan gedacht mag worden.

Het alleen door andere maatregelen de kwestie oplossen bestaat in wat door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche architecten is voorgesteld:

Het scheepvaartverkeer vrij houden van de brug door het te leiden door een kanaal, dat een punt stroomopwaarts van de brug zou verbinden aan een punt stroomafwaarts.

Men zou bijvoorbeeld een kanaal om de voorstad Wijk heen kunnen voeren, of het Julianakanaal kunnen laten beginnen inplaats van Noordelijk, Zuidelijk van de brug. Met het oog op den waterafvoer zou een (gunstige) toestand als vroeger worden verkregen, *zoo de kanalen ook mochten lozen*. Maar al om het gekozen Peil van het Julianakanaal moet dit (eerste) denkbeeld verlaten worden. De traversen van sporen en voornamelijk landwegen vormen in verband daarmee het bezwaar.

(Wordt vervolgd).

GIETIJZEREN STALRAMEN.

Een van de meest verwaarloosde stielkinderen der architectuur is wel het gegoten ijzeren raam. Geboren in een tijd van overschatting van het toenmaals nieuwe materiaal gietijzer, is het opgegroeid te midden van de verwildering en stijloosheid der midden-negentiende eeuw, en zijne vormgeving toont hiervan nog steeds de duidelijkste bewijzen. Niettemin heeft het artikel zich, vooral ten plattelande, tot den huidigen dag kunnen handhaven, dank zij zijn goedkoopte en zijne speciaal voor stalramen eigenaardige voordeelen. Het gietijzeren raam is een catalogus-artikel geworden, dat de dorps-timmerman tegelijk met hang- en sluitwerk bij zijn ijzerhandelaar bestelt, en dus ziet men in deze catalogi nog steeds dezelfde beroerde modellen van vóór 50 jaar.

Een schoonheidscommissie die ten plattelande werkt, kan wel het gebruik van gietijzeren ramen voor woonhuizen zooveel mogelijk tegengaan, maar voor stallen kan zij dit niet verbieden, omdat houten ramen op deze plaats niet geheel gelijkwaardig zijn. Om hier verbetering te kunnen brengen, moest dit in verbetering der bestaande modellen gezocht worden. Ik heb daarom namens de Provinciale Geldersche Schoonheidscommissie het initiatief genomen en een serie stalramen ontworpen volgens nevensgaande afbeelding, die thans door de IJzergieterij Vulcaansoord te Terborg in den handel gebracht worden.

Ik heb in de eerste plaats gemeend, bij het ontwerpen hiervan te moeten vasthouden aan den karakteristieken getoogden bovendorpel. De landman is behoudend van aard en gewend aan zijn ontlastingsboogje. Zou men den bovendorpel recht maken, dan zou men er als gebruiksaanwijzing wel bij mogen zeggen, dat het raam door een betonlateitje of iets dergelijks ontlast moet worden; maar dan loopt men het veel grooter gevaar, dat de beton in het gezicht gelaten wordt. Men komt het verste, wanneer de boer niet in de gelegenheid komt om ongerechtigheden te begaan!

Verder is de breedte van het raam steeds koppenmaat, de straal van den bovendorpel staat in eene vaste verhouding tot de breedte van het raam, en lengte en breedte der ruiten verhouden zich als 4 : 3. Daardoor kunnen de ramen van deze serie naast elkaar gebruikt worden, al is de absolute ruitgrootte der verschillende overeenkomende raamttypen niet volkomen gelijk. De ramen kunnen met tocht-schermen geleverd worden, op de wijze zooals de Landbouwhoogeschool dit al vele jaren propageert. We bezitten nu ten minste modellen, waarvan het gebruik zonder voorbehoud kan worden aanbevolen en die in handen van onbekwame ontwerpers geen kwaad kunnen.

Voor een bijzonder markante en individueele architectuur zal men ze te „gewoon” vinden, maar dit is een voordeel. Landelijke architectuur kan niet onopvallend genoeg zijn; wee het landschap als de boeren-timmerman origineel gaat worden! En voor de dood-enkele maal, dat een *architect* stalramen noodig heeft, zijn de modelkosten voor eigen modellen waarlijk zoo hoog niet!

Ir. P. H. ENDT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

De Nieuwe Vleugel van het Raadhuis te Amsterdam. Afdeeling Gebouwen Publieke Werken, door J. P. M.

DE NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

AFDEELING GEBOUWEN PUBLIEKE WERKEN.

Het nieuw gebouwde gedeelte van het Raadhuis te Amsterdam, gelegen aan de Oude Zijds Voorburgwal is thans voltooid en in gebruik genomen. Bij de beschouwing en de beoordeeling van dit werk moet zeer sterk rekening gehouden worden met een factor, die bij het ontwerpen van dit gebouw leidinggevend was. Het is bekend, dat deze nieuwe vleugel van het raadhuis een offer vroeg, de verdwijning van enkele fraaie steenen uit de schitterende juweelenkroon, die Amsterdam in zijn grachten nog steeds siert.

Er moest een stukje Oud-Amsterdam verdwijnen, thans niet voor het verkeer voor de hoofdstad, maar voor haar beheer. En waren de huizen die hier verdwenen al afzonderlijk niet alle van groote waarde, tezamen gaven zij een brokje architectuur van dat fijne sentiment, dat Oud-Amsterdam alleen eigen is.

Het besef in de nieuwe architectuur althans te trachten dit sentiment voor het geheele stadsbeeld zooveel mogelijk te behouden, is voor de architecten leidinggevend geweest. En hoewel het feitelijk niet meer dan natuurlijk mag worden genoemd, dezen factor in de conceptie voor elk nieuw werk in de oude stad te betrekken, brengt zij zooveel moeilijkheid mee, dat in de qualificatie van dezen factor als tegennatuurlijk dikwijls — misschien te dikwijls — een excuus wordt gevonden om de moeilijkheid te ontgaan. Het gaat erom de sfeer van het oude te behouden in het licht van het heden. Het bouwen van een enkel nieuw huis in Oud-Amsterdam is daarom wellicht moeilijker dan het volbouwen van geheel Zuid en West te zamen.

Zonder nu op details in te gaan kan gezegd worden dat het nieuwe gedeelte van het Raadhuis waardeering verdient voor de wijze waarop rekening is gehouden met de schoonheid van de oude gracht, en uit het geheele werk blijkt nadrukkelijk dat de ontwerpers niet voor de moeilijkheden van het vraagstuk uit den weg zijn gegaan. Het vraagstuk draagt — in dezen tijd — een dualisme in zich. Dit spiegelt zich ook af van dit gebouw. Maar dit dualisme tussehen de horizontale dominant van de raam-reeksen, die in een gebouwenstructuur als die van de onderhavige, onvermijdelijk is en het verticale accent dat in een grachtenhuis-gevel moet spreken, is hier weggemolten in een bevredigend harmonisch geheel; een geheel dat in zijn hoogte juist een karakteristieke eigenschap der oude huizen heeft behouden, op moderne sfaal. Oud-Amsterdam is immers een stad van hoogbouw!

In het behouden van den ouden grachtwand ligt de voornaamste algemeene apprecie-

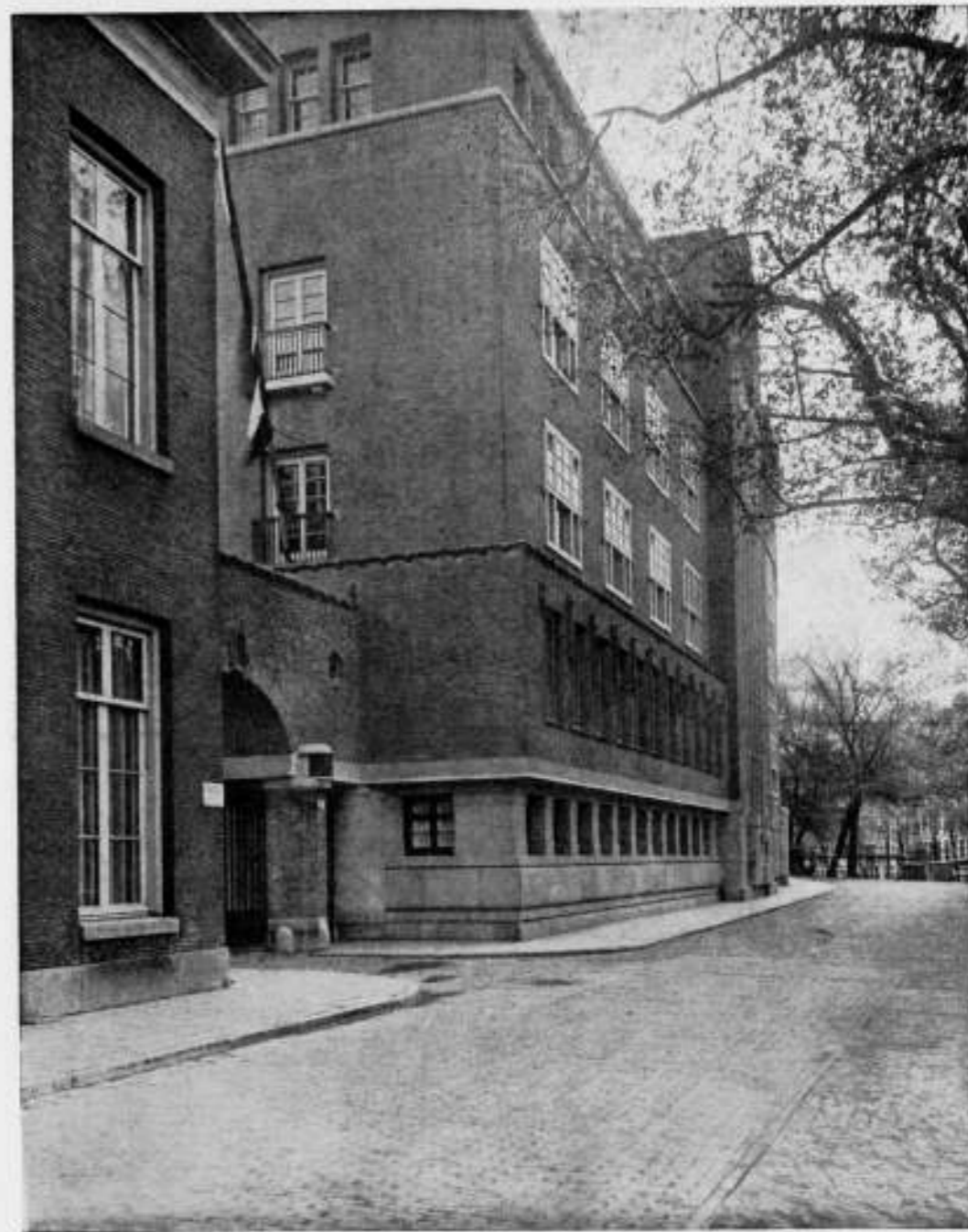

NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.
HOEKBEBOUWING AAN DE AGNIETENSTRAAT.

ciatie van dit bouwwerk. Dat er voor het overige in dit gebouw, dat naast zijn utilitair karakter ook eenigszins representatief moest zijn, vele details opmerksaamheid verdienen ligt voor de hand. De hierachter volgende afbeeldingen mogen daarvan eenig denkbeeld geven.

Al is Amsterdam met dit gebouw nog geen nieuw raadhuis, harer waardig, rijker, op een comfortabel en architectonisch verzorgd huis harer administratie kan zij thans met eere bogen.

J. P. M.

NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.
GEVEL AAN DE OUDE ZIJDS VOORBURGWAL.

NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM

HOOFDINGANG NAAR HET PRINSENHOV.

HOOFDTRAP.
NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

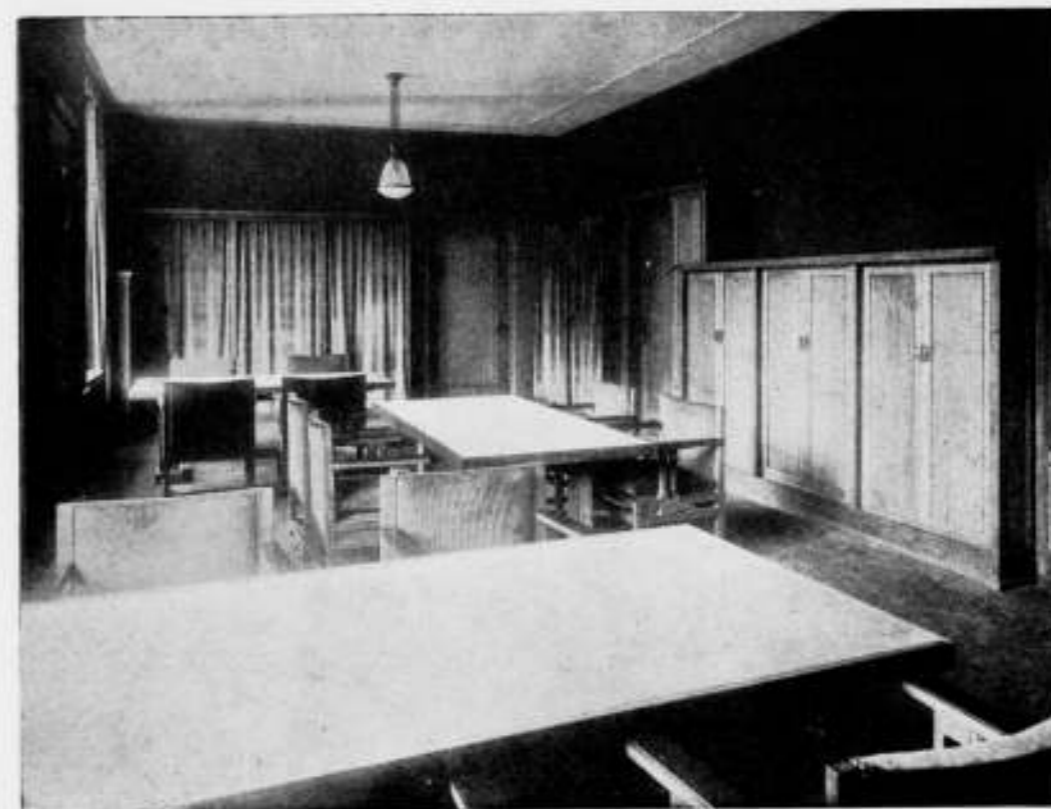
KAMER VAN DEN BURGEMEESTER.

VERGADERZAAL VAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS.
NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

VERGADERZAAL OP DE 2^e VERDIEPING.

LEESZAAL RAADSLEDEN.
NIEUWE VLEUGEL RAADHUIS TE AMSTERDAM.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — De drie koepels der „Gesolei”, door Alb. Otten. — De steenen brug te Maastricht, II (slot), door Ir. F. P. J. Pentz. — De Volkenbond-prijsvraag, door een Mededinger. — Nog een opmerking over de prijsvraag Volkenbondspaleis. — Prijsvragen. — Riool-bemaling en het droogleggen van houten funderingen, door Pl. van den Berg. — Rectificatie.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING OP VRIJDAG 15 OCTOBER 1926.
De vergadering was zeer druk bezocht. Het Bestuur was voltallig aanwezig; 72 leden teekenden de presentielijst. De Voorzitter, de heer P. G. Buskens, verwelkomde het nieuwe lid Jan Mol Jr. en feliciteerde Prof. Slothouwer met zijn benoeming. De notulen van de Jaarvergadering werden voorgelezen, goedgekeurd en gearresteerd. Daarna deelde hij mede dat de P. P. C. aan het Bestuur verzocht heeft een afgevaardigde van het Bestuur te benoemen in een commissie, die met de P. P. C. de organisatie van de actie tot het bereiken van een internationale prijsvraag-regeling zal overwegen. Benoemd werd de heer P. G. Buskens. Op voorstel van den Voorzitter benoemde de vergadering den heer C. N. van Goor tot lid van de Commissie voor de statutenwijziging, in de plaats van prof. Slothouwer, die wegens drukke werkzaamheden heeft moeten bedanken.

Daarna stelde de Voorzitter de behandeling van het rapport tot reorganisatie van het Bouwkundig Weekblad aan de orde.

Het debat over dit onderwerp was kort. Enige leden drongen aan het nieuwe blad één naam te geven en wenschten daarover een beginsluitpraak. De vergadering heeft zulks niet gedaan, omdat de Voorzitter deed uitkomen dat de naam-kwestie nauw verbonden is aan het contract met den uitgever, en dus een uitspraak ten opzichte van den naam later bij het sluiten van een contract belemmerend zal kunnen werken. Immiddels stipuleerde de Voorzitter de wenschelijkheid om tot één naam te komen. Enkele leden koppelden aan de naam-kwestie ook de schade-regeling bij opheffing der fusie vast, in dien zin, dat wanneer het blad één naam krijgt, die schaderegeling zal kunnen vervallen. Van deze opmerkingen werd nota genomen. De voorstellen in het rapport werden met algemeene stemmen aangenomen. De Voorzitter dankte de Commissie voor haar vluggen en zorgvuldigen arbeid.

Hierna was aan de orde de benoeming van 3 leden der redactiecommissie, voor het nieuwe weekblad.

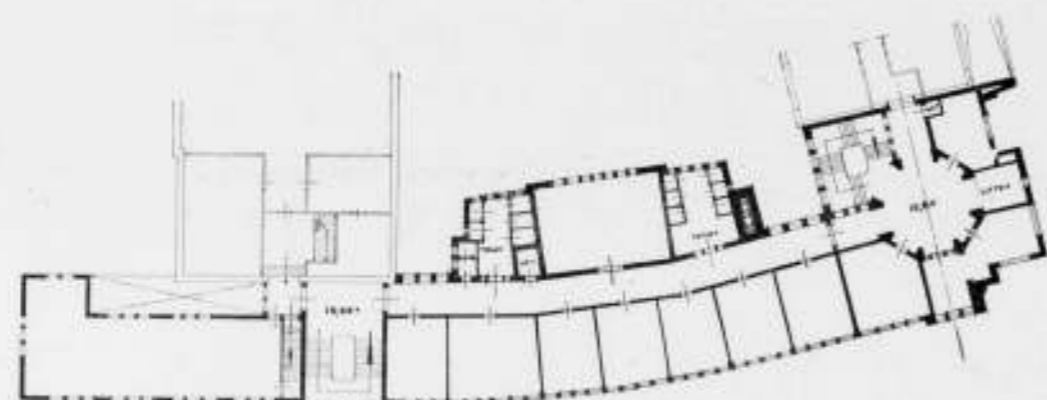
Het Bestuur diende de volgende voordracht in:

1. J. C. Meischke, A. Otten; 2. Ir. A. J. v. d. Steur, M. Plate; 3. C. B. Posthumus Meyjes, J. v. Hardeveld.

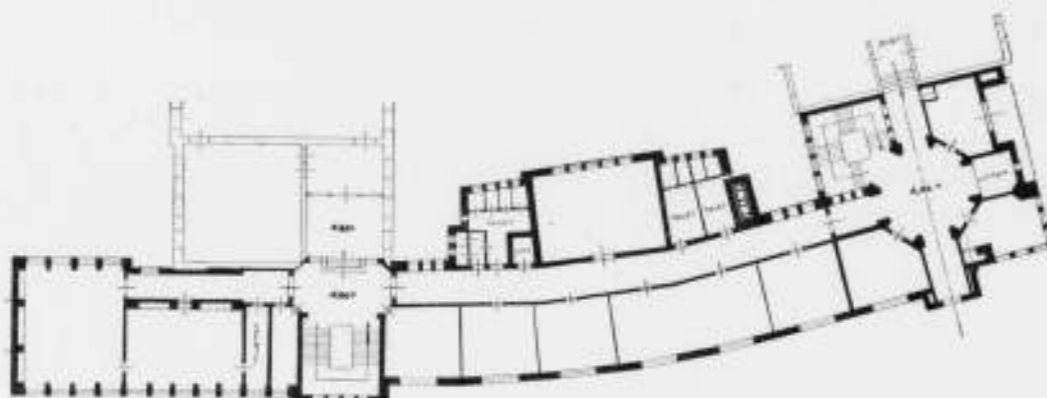
Bij de eerste stemming werden gekozen de heeren: J. C. Meischke, Ir. A. J. v. d. Steur en C. B. Posthumus Meyjes, die allen hun benoeming aanvaardden.

Aan de orde kwam thans punt 6 van de agenda, de „kwestie H.A.G.A.” In het nitvoorige debat kwamen eenige nieuwe gezichtspunten naar voren. Ten eerste bleek dat de heer Gratama in zijn positie van architect-bouwer niet alleen staat. Andere architecten hebben een soortgelijke positie als de heer Gratama bij Haga. Ten tweede bleek dat de overgrote meerderheid der aanwezigen niet de opvatting van den heer Gratama deelde, als zouden de statuten van den B. N. A. aan de leden naast hun positie van architect-adviseur, ook die van architect-bouwer openlaten.

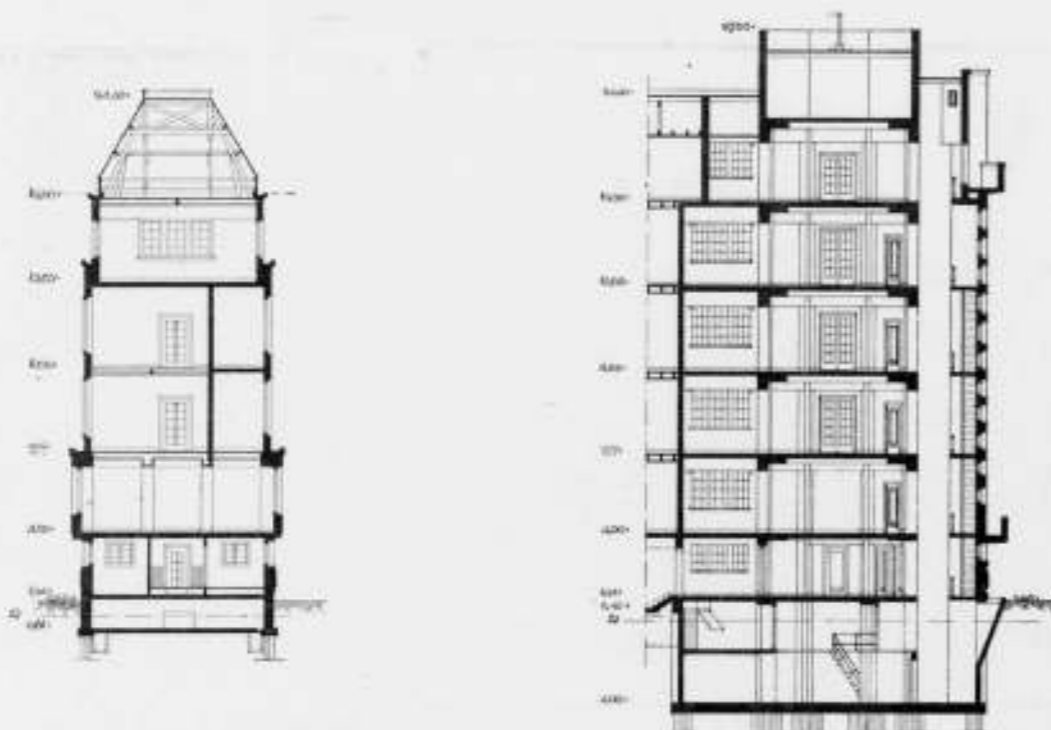
De vergadering stond voor een dilemma. Het eerste gezichtspunt deed de neiging versterken, in dit stadium van ontwikkeling van nieuwe mogelijkheden voor den architect, een afwachtende houding aan te nemen en in te gaan op het in het Bouwkundig Weekblad gelanceerde voorstel van den heer v. Goor om door een statutenwijziging den heer

PLAN VAN EEN DER BOVENVERDIEPINGEN.

PLAN VAN DE HOOFDVERDIEPING.

DWARS DOORSNEDE OVER HET GEDEELTE AAN HET PRINSENHOF EN DOORSNEDE OVER DE GROOTE HAL.
NIEUWE VLEUGEL VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

Gratama (thans de groep Gratama) in den B.N.A. te behouden. Het tweede gezichtspunt maakte het moeilijk, vooral onder den drang van enkele die hard, met de statuten en de eerecode te gaan transigieren, zelfs al zou een statutenwijziging daar een correcten vorm aan geven. Daarnaast stond nog de heer Gratama zelf, die met klem betoogde, dat het karakter van de eerecode naar zijn principe moet worden gewijzigd, wil de architect binnen eenige jaren niet geheel uit de bouwwereld uitgeschakeld zijn.

Tenslotte werd in de richting v. Goor een oplossing gevonden. Het Bestuur werd gemachtigd in dezen tijdelijk van de statuten te kunnen afwijken, om de zaak te onderzoeken.

Nadrukkelijk werd hierbij gestipuleerd dat hierin niet besloten ligt, dat de statuten in elk geval zullen worden gewijzigd.

Ten slotte stelde de Voorzitter namens het Bestuur voor, onder bepaalde door het Bestuur aan te geven voorwaarden o.a. het goedkeuren van de begroting door het Bestuur van den B.N.A., een voorschot van f 3000 ter beschikking te stellen van het Comité Permanent des Architectes, ter bestrijding van de kosten van voorbereiding van het Internationale Architectencongres in 1927 in Haag, Amsterdam. Dit voorstel wordt met algemeene stemmen aangenomen.

De vergadering wordt hierna gesloten.

HET DINER IN HET Y-PAVILJOEN. Het heeft geen zin den 80 deelnemers aan dit diner in pijnlijke nauwkeurigheid een relaas te geven over wat zij in heerlijk gloeiende nevelstemming hebben doorleefd. Die nauwkeurigheid zou zelfs geen pas geven. Ik richt mij daarom tot de afwezigen met het volgende:

Het Y-paviljoen ligt 5 uur varend aan de andere zijde van het Grootte Meer. Daar, rijst uit de wazige verte de statige pagode op. De zaal zelf, is louter lak met zilver. De tafel zweeft aan draden van kwarts. Zij was bedekt met orchideeën, die in 't duister phosphoreeeren.

Het orkest is meer fluoresceerend dan musicieerend.

De borden zijn er alle van zuiver doublé. De tafelpresident drinkt uit een bokaal van malachiet, en sprak schoone taal in sanskriet.

Naast hem zit de Emir zelf. Op het zacht geurende tafeldamast teekenen zich de van goud versierde blaadjes der ivoorkleurige spijskaarten af. Aan dezen disch scharen zich de 800 coripheeen der vaderlandsche bouwkunst met hunne dames. Oogverblindend is de pracht harer bekoorlijke gewaden. Koninklijk is de klank van hun stemmen, rein is de hartelijkheid van hun lach. Kostelijk zijn de spijzen, geestrijk de dranken. Rythmisch is het rythme. De tafelbel is zoo zuiver als goud en van goud. Zij kondigt den dans aan van Eudodidodoctia, den zang van Kasjhamazo, het duivelsspel van Diddy. Diddy, verdoemde Diddy! Zeg waar je blijft!! Hij is weg.

En als allen opgaan in den dans, als alles ruischt en suist en springt en draait, verschijnt het Doek. Hoog, zij juichen! En verder gaat dit festijn. Serpentine van Lyonsche zijde dwarrelen door de zaal. Twee keer. Poularde rôtie au force majeure servi au ju, gement dernier et garni à la compote sans arbitrage. Drie uur in den morgen. Une image gelée à la manière d'école de Zwolle. Vijf uur. Het festijn verloopt in grootschen stijl. Er was een lociende zweving, op de cadans der muziek rookten hoofden, wervelden de armen, enz.

J. P. M.

DE EXCURSIE OP ZATERDAG 26 OCTOBER 1926. Vijf groote auto-cars waren nauwelijks voldoende om den talrijken deelnemers, die voor het American Hotel waren verzameld, een plaats te bieden. Begunstigd door goed weer — een wonder! — ving de tocht om kwart voor tien aan. Algemeene richting: Amsterdam West. Eerste halte was de 4e Ambachtsschool, die geheel werd bezichtigd en, men mag wel zeggen, werd bewonderd. Toen door West, langs de eindeloze bouwblokken, waaraan de naam van eerste rangs-architecten verbonden is. Mercatorplein! Hoofdweg! In snel tempo verder langs de zuidelijke grens, van Goyenkade, met de bouwblokken van H.A.G.A. in de verte, langs Vinkeleskade, Meisjeslyceum, Coenenstraat, naar de reeds zoo bekende buurt Amsterdam-Zuid, met de blokken van Amstels Bouwvereniging. Bezichtigd werd het juist te openen Badhuis aan de Diamantstraat, vernuftig van inrichting en uitstekend van uitvoering. Voort weer, langs de boorden van de Amstel en de ringvaart naar het Betondorp, waar afgestapt werd bij de Huismansschool, een kleine G.L.O. school, van voortreffelijke architectuur. Nog zagen we een stoongemaal in den polder, in tegenstelling met de rustige vormen van de school, grillig en hout. Verder niets dan woningblokken, in eindeloos getal, en als alle anderen, onder leiding van een commissie van drie of vijf, tot standgekomen.

Amsterdam is de stad der „Commissies“. Men zal daar op kunnen schimpen, maar geen andere stad vertoont in zijn nieuwbouw zulk een eenheitlich karakter als Amsterdam en zeker ontquam geen der deelnemers aan den rondrit, wat zijn appreciatie van de architectuur op zichzelf ook moge zijn, aan het gevoel iets sterks van stroven en iets imposants van kunnen te hebben aanschouwd.

458

Langs een kronkelenden weg door de binnenstad, — even trok de Bazel's schepping der Handel-Maatschappij aller blik naar ééne richting — bereikte de stoet om 1 uur het Stadhuis.

De Burgemeester van Amsterdam, de heer W. de Vlugt, was zoo vriendelijk het gezelschap in een der trouwkamers te begroeten. In een korte toespraak deed hij uitkomen, hoe het gemeentebestuur voor zijn bouwwerken een voortreffelijke organisatie vindt in de Afdeling Gebouwen, onder leiding van den Stadsarchitect Hulshoff. Spreker herinnerde aan het befaamde woord van Thorbecke, dat kunst geen regeeringszaak is, een woord dat volkomen juist is. De overheid moet de kunst vrijlaten en geen richting voor haar willen voorschrijven.

In dien geest is ook de houding van het Gemeentebestuur van Amsterdam ten opzichte van de Afdeling Gebouwen.

De Voorzitter, de heer P. G. Buskens, dankte den Burgemeester voor zijn ontvangst, hij prees het Gemeentebestuur gelukkig met zijn stadsarchitect en bracht hulde aan den Burgemeester, wiens vroegere werkring hem nader bracht tot dit gezelschap van bouwkunstbeoefenaars, dan anders het geval zou zijn geweest.

De heer de Vlugt herinnerde hierna nog even op geestige wijze aan bepaalde maatregelen van de architectenverenigingen, jegens hem, maar hij voelde zich sans rancune en zal na de vriendelijke woorden van den Voorzitter van den B.N.A. in harmonie met de architectenverenigingen samen leven.

Hierna werden ververschingen rondgedeeld en begaf men zich naar de koffiekamer van de ambtenaren voor de lunch, die, smaken kunnen wel eens verschillen, voortreffelijk en goedkoop was.

Ten slotte volgde groepswijze de bezichtiging van den nieuwen vleugel van het raadhuis.

Om half vier bestoot de heer Buskens de excursie met een korte toespraak waarin hij, namens de deelnemers, den heer Hulshoff ten zeerste dankte voor de uitstekende organisatie van deze excursie en hem hulde bracht voor hetgeen hij als Stadsarchitect voor Amsterdam had tot stand gebracht. Spreker wenschte den heer Hulshoff nog vele jaren van gelukkige werkzaamheid toe.

De heer Hulshoff stelde er prijs op te verklaren, dat hij bij zijn werk voortreffelijk gesteund wordt door zijn staf van medewerkers, de heeren Lansdorp, Messer, Grimmon en anderen, en dat hij de hem gebrachte hulde dankbaar met zijn medewerkers deelen zal.

J. P. M.

BOUWKUNDE AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL. Een nieuwe verdeling der gedoedeerde vakken.

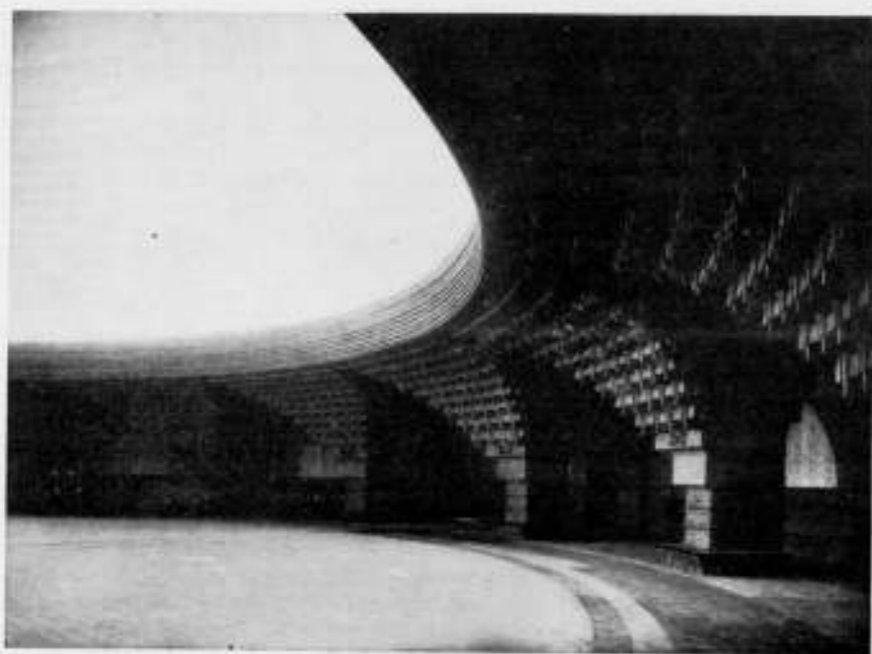
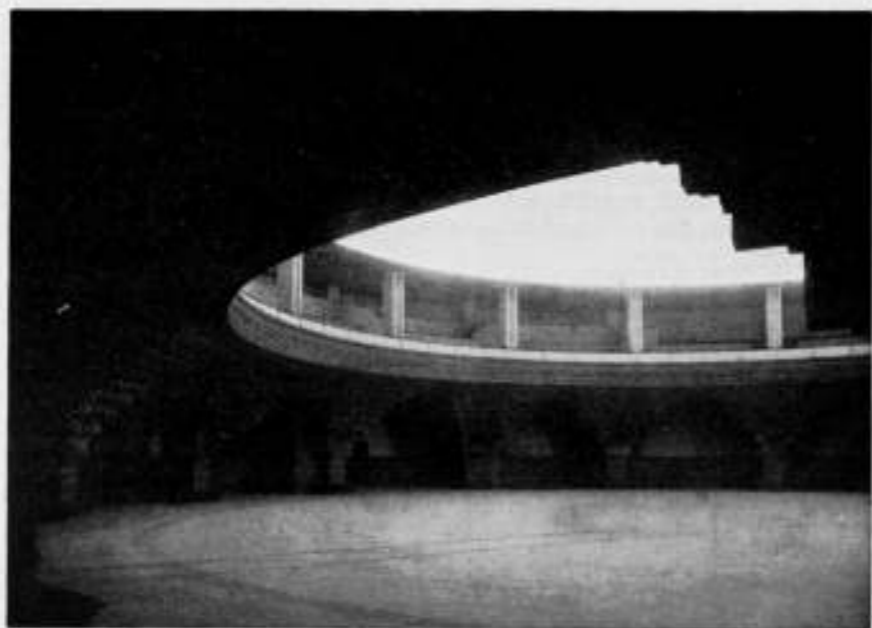
De afgetreden Rector Magnificus prof. dr. ir. G. v. Iterson, heeft ter gelegenheid van de overdracht van het rectoraat der T. H., reeds met een enkel woord melding gemaakt van een nieuwe regeling in de afdeling der bouwkunde op grond waarvan de onlangs benoemde hoogleeraar prof. dr. ir. D. F. Slothouwer niet kan worden beschouwd als opvolger van prof. H. Evers. Betreffende de ingevoerde reorganisatie vernemen we, dat inderdaad het aftreden van prof. H. Evers aan de afdeling der Bouwkunde aanleiding heeft gegeven te overwegen of de door de leden dezer afdeling gedoedeerde en beoefende vakken niet rationeeler onderling konden worden verdeeld, in dien zin, dat de verschillende leerkrachten meer dan tot nu toe zouden worden belast met het onderwijs in die vakken, die meer speciaal tot het gebied hunner voorafgegane studien en praktische werkzaamheden mochten worden gerekend, waardoor dus tevens de gelegenheid zoude bestaan de verschillende vakken meer dan tot heden het geval was, samen te voegen tot groepen van elkander verwante onderdeelen. Vanzelfsprekend was dit ook tot nu toe voor het meerendeel der leden wel reeds het geval, doch voor enkele anderen was in den loop der tijden, meest om opportunititsredenen ten tijde van tekort aan leerkrachten in deze afdeling, een min of meer stelselloos, tot blijvend toestand verstarde tijdelijke waarneming van functies ontstaan, die niet wel paste in de lijn hunner bijzondere studiën of vakbeoefening of in een stelselmatige indeeling van de leerstof. Dit gold meer in het bijzonder voor de hoogleeraren prof. ir. J. A. G. van der Steur en prof. ir. M. J. Granpré Molière.

Waar met de benoeming van een nieuwen hoogleeraar nu met een betere regeling in bovengenoemden zin kon worden rekening gehouden (en ook deze niet opnieuw zou moeten worden belast met onderwijsvakken van uiteenlopenden aard), heeft de afdeling het voorstel gedaan hem te doen benoemen in de vakken Geschiedenis der Bouwkunst en Architectonische Vormleer, waardoor tevens den benoemden hoogleeraren Van der Steur en Granpré Molière in hun meer aangewezen vakken, resp. Ontwerpen en Stadsaanleg, konden worden toegewezen.

De benoeming van prof. Slothouwer in de vakken Geschiedenis der Bouwkunst en Arch. Vormleer moet dan ook worden opgevat als een bewijs, dat door Curatoren der Techn. Hoogeschool en door den minister van Onderwijs de gegrondheid van de nieuwe regeling en het belang van het hooger onderwijs is erkend.

(Hbl.)

439

AFBEELDING 1 EN 2.

DE DRIE KOEPELS DER „GESOLEI“.

De snelle voorbereiding van het grootsche complex der hoofdgebouwen van de „Gesolei“ is ongetwijfeld oorzaak dat Prof. Kreis zijn arbeid eerder heeft moeten loslaten dan hij zelf gewenscht zal hebben; daardoor mist het uitwendige van zijn scheppingen te Dusseldorf die verfijning waardoor bouwwerken zich bij de menschelijke schaal aanpassen.

Aan de interieurs is zichtbaar meer tijd en zorg besteed — zij imponeren niet alleen door hun afmetingen, doch tevens door hun voor ieder doel geëigende detailleering.

De geheel verschillende bestemmingen van drie koepels heeft Prof. Dr. Kreis op meesterlijke wijze tot niting weten te brengen.

AFBEELDING 3 EN 4.

De „Rhein Halle“, thans in gebruik voor „Planetarium“, bestaat uit een gewapende beton koepel van ruim 40 M. diameter, waarin een linnen projectieveld hangt in den vorm van een halve bol met een diameter van 30 M., hetwelk vier of vijf meter op en neer bewogen kan worden.

De eerste afbeelding toont de zaal met de balustrade en de boven- en benedengalerijen. De tweede afbeelding geeft de zaal te zien met het neergelaten projectiedoek aansluitende op de balustrade waardoor de bovengalerij schuil gaat en alleen de benedengalerij zichtbaar blijft.

In dezen toestand is de zaal na afsluiting van het daglicht gereed om met het volgens Dr. Ing. W. Banersfeld ontworpen en door de firma Zeiss te Jena gebouwde projectieapparaat zon en vervolgens maan en ongeveer 4500 vaste en beweegbare sterren te projecteeren.

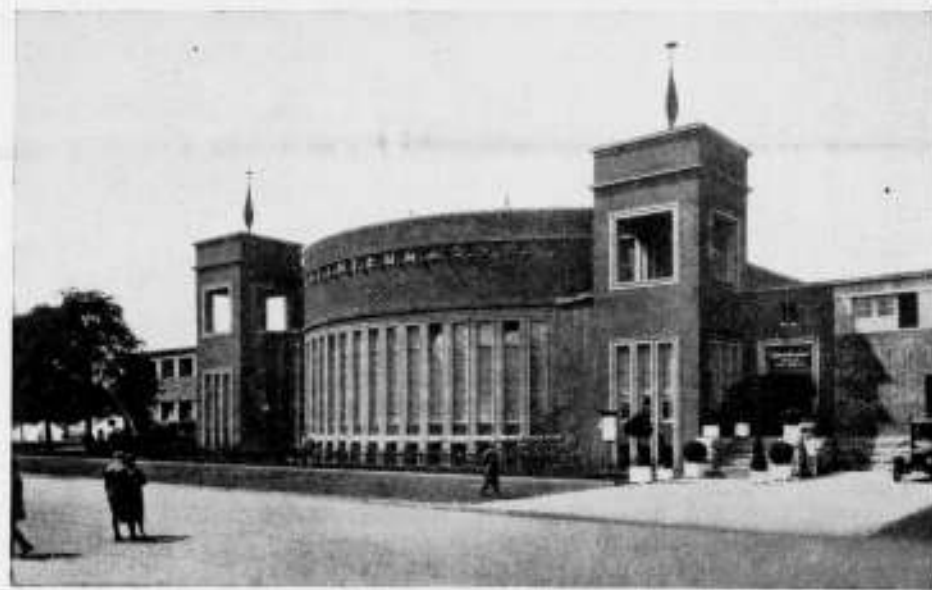
De zaal is bestemd voor congressen en groote vergaderingen en kan naar schatting 3000 tot 4000 menschen bevatten. De lambriseringen en balustraden zijn in baksteen opgetrokken, de benedengalerij is een samenstel van spitsbooggewelven, consolevormig uitgebouwd voor de bovengalerij. De eveneens in spitsboogvormige paneelen der wanden der benedengalerij worden met muurschilderingen voorzien, die kleur en afwisseling gaan brengen in de stemmige materialen waaruit het geheel is samengesteld.

De afbeeldingen drie en vier geven gedeelten van de benedengalerij te zien met de toegangen naar de bovengalerij. De schaal der onderdeelen past zich bij de menschelijke afmetingen aan en is oorzaak dat men zich behagelijk gevoelt in deze grootsche weidsche ruimte.

De koepel boven de ingangshal van het Kunstpaleis (afbeelding No. 5) behoort bij den nieuwen voorbouw van het oude hoofdgebouw en was zooals het beeld toont moeilijk te fotografeeren, wegens den te korten afstand die te nemen was. Met behulp van een groothoek objectief is een vrij duidelijk beeld verkregen, waardoor echter de daglicht lantaarn zich niet horizontaal teekent en dus geen zuiver architectonisch beeld vertoont. De merkwaardige vormen van deze lantaarn met zijn

AFBEELDING 5

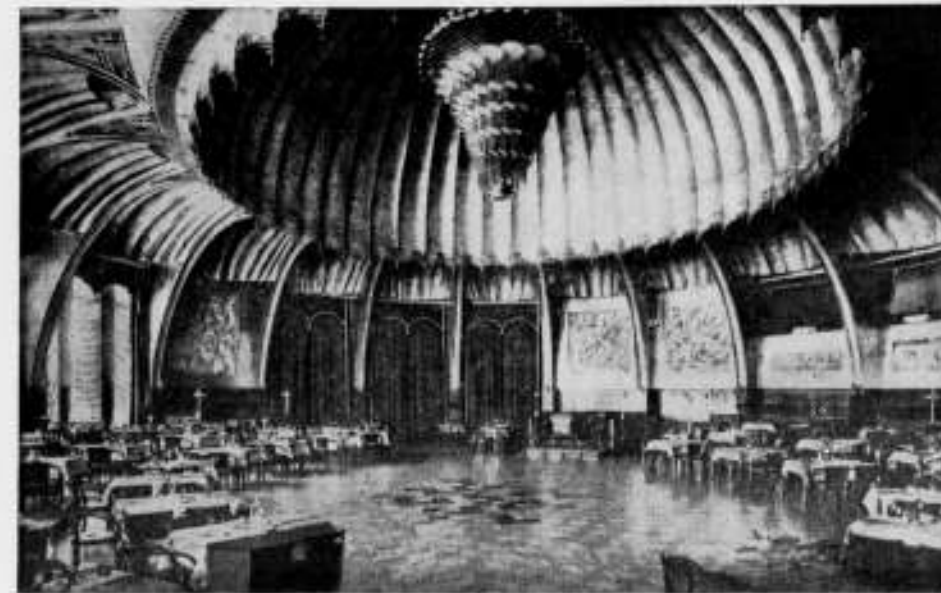

AFBEELDING 6

doorzakkende gedeelten, waardoor vertikale zaagvormen ontstaan is nu echter goed waarneembaar.

Het geheel is sober van opzet, het gewelf is met een kleine chablone mat verguld en vormt een rustige waardige overgang tot de groote ruimten van het oude Kunstpaleis.

Het samenstel van restaurants „Rheinterrasse” genaamd is gegroepeerd om een koepelzaal „Rheingoldsaal” genaamd, die men bij aanschouwing van de gevelafbeelding No. 6 niet direct zou vermoeden wegens de hoog opgetrokken borstwering en het daardoor op korten afstand onzichtbaar blijven van den koepel.

AFBEELDING 7 EN 8.

In een vlak koepelgewelf van gewapend beton is een reusachtige schelp gelangen waartegen 28 halve schelpen in kleine schelpen onderverdeeld tussehen ribben aanleunen, waardoor een zelfde aantal afdeelingen gevormd worden, die afwisselend worden ingenomen door een groep ramen, een stel deuren of een wandschildering.

In deze dansaal is door samenwerking van architect en decorateur een vormen- en kleuren-eenheid verkregen die tot een inderdaad beschaafd geheel van duurzame waarde heeft geleid. De gewelven zijn mat verguld, de verlichting daarvan is indirect. Sparzaam aangebrachte directe verlichting als eindigingsvormen van het groote doorhangende gewelf doen aan als paalen. De groote middenkroon en de tafellampen die door half indirect licht het volle doch zachte licht gelijkmatig verspreiden zijn ook door Prof. Kreis ontworpen en doen hem zien als een zeer gevoelig kunstenaar die door zijn schepping bij voorbaat een feestelijke stemming weet te verwekken, waarvan de afbeeldingen 7, 8, 9 en 10 een beeld geven.

De drie koepels van de „Gesolei” behooren tot de permanente gebouwen.

ALB. OTTEN.

AFBEELDING 9.

AFBEELDING 10.

DE STEENEN BRUG TE MAASTRICHT.

Ir. F. P. J. PEUTZ.

II. (Slot).

Of men verruimde het kanaal tusschen Maastricht en de Maas „wat niet past bij het streven om in den waterweg tusschen Luik en Antwerpen op Nederlandsch gebied zoo weinig mogelijk sluisen te laten bestaan" (M.C.), wat geen oplossing brengt in het vraagstuk van den waterafvoer en een ander groot deel van Maastrichts schoon onherroepelijk verwoest.

Historisch zeker van belang, schoon in dier mate, dat we, die door den te enthousiasten lof misschien zijn „stutzig" gemaakt, toch haar grootheid moeten erkennen, is de bedreigde brug waard oogenblikkelijke belangstelling en alle redelijke pogingen tot redding.

Het (eerste) voorstel der M.C., het voor den practicus van alle „behoudsvoorstellen" aannemelijkste, houdt helaas echter in een van daliseering, die je haast stemt tot „wanneer zoo, dan maar liever breken".

Het zal een oogenblikkelijke (aesthetische) fout in de brug verbeteren: De Wijksche ellipsboog die caesure niet is of halt op het rythme der halfronden van Maastricht uit, maar een lam willen en niet kunnen voortzetten, verdwijnt. Een vornelement, als vroeger kernachtig afsluit, komt in de plaats, de rechthoek onder vlak dek. Maar alweer een der oude halfronden wordt opgeruimd en de verbredening of in gewapend beton, of in ijzer, of in steen door bogen van ijsbreker op ijsbreker, verandert totaal het karakter van de resteeren. De brug wordt ommanteld als het ware.

In zoo'n oplossing ligt het heil niet. Gelukkig geeft zelf de commissie de betere aan in de tusschen de regelen van haar rapport door te lezen bewoordingen.

A. Een kanaal om Wijk heen, geschikt voor scheepvaart is niet wel mogelijk; een kanaal alleen voor loozing van te overvloedig Maaswater dat geen hooge traversen eischt wel. De Groene Overlaat is een genl die den Heerderweg en de spoorwegen onder door traverseert, den Scharnerweg en den Meersenerweg boven over in uitdiepingen; zakken. Vroeg of laat dient hij toch gekanaliseerd te worden en overbrugd op Scharnder en Meersenerweg. Het loozingskanaal zou het afbreken van bogen om de afvoercapaciteit te vergrooten onnoodig maken.

B. Door onze onderhandelingen met België zijn we aan een scheepvaartopening gebonden van plm. 60 M. De N.B.C. acht in het algemeen in de vrije rivier een doorvaartwijdte van 60 M. gewenscht, doch neemt voor de steenen Maasbrug met 40 M. genoegen. (M. C.) Dus men zou kunnen volstaan met het afbreken alleen van Wijks vooruitspringend landhoofd. De achtste boog kan worden gespaard ook van het standpunt van den scheepvaarder.

C. De verbredening is alleen daarom eisch omdat alle verkeer gecentreerd wordt op deze eenigste overrit der Maas. Een tweede nieuwe brug zou kunnen en zal ontlasten. Bouw van tweede nieuwe brug, voldoende aan alle eischen, is zeer wel mogelijk en zal, zelfs wanneer de oude wordt vervangen, in de toekomst noodig blijken. Men moet blind zijn om niet te beseffen dat niet eens Maastrichts uitbreiding meer rivierovergangen eischt in het Noorden. Oogenblikkelijk, heet het, verzet zich 'stads middelstand tegen nieuwe Maastraversen, wijl het verkeer afgeleid zou worden; de winkelstraten buiten het verkeer kwamen te liggen en winkelstraat af werden. Berlage heeft het zijne gezegd over deze heel denkbeeldige vrees. Hij acht integendeel: dat een tweede brug juist de winkelstraten in het verlengde der oude brug ten goede komt.

C. De mogelijkheid bestaat, dat de Zuid Willemsvaart binnen de stad verdwijnt. Dan is de gelegenheid daar om het oude Maastrichts landhoofd te herstellen.

De strijd ondertusschen woedt voort. En de voorstanders van behoud zien met elken dag hun hoop op behoud verminderen. Het behoud kost offers finantieel zoo groot, dat wie weet, dat de Pietersberg behouden had kunnen worden, wanneer zooveel guldens als protesten waren verzameld en nochtans de Pietersberg niet is gered, voorgoed wanhoopt.

Rare klanten zijn we Nederlanders; we gaan prat op kennis, prat op smaak, prat op ons kunstenaarschap en we verwoesten elken dag opnieuw van wat schoon om ons is.

DE VOLKENBOND-PRIJSVRAAG.

Hoe dieper men doordringt in een project als hier wordt gevraagd des te menigvuldiger vraagt men zich af wat de Jury bewogen kan hebben om een kleine zes maanden tijd te geven.

Heeft ze zich wel volkomen rekenschap gegeven wat van de mededingers zoowel aan denkerheid als aan teken- en cijferwerk wordt geëischt? Men zou het gaan betwijfelen. Of is hier alleen een beroep gedaan op de routine-menschen, op de groote snelproducerende architecten-„firma's"? Moet op dergelijke wijze een monument tot stand komen hetwelk — om de woorden uit het programma aan te halen — „par la pureté de son style, l'harmonie de ses lignes, est appelé à symboliser la gloire pacifique du XXme siècle”.

Men kan over die „gloire pacifique” onzer eeuw denken wat men wil maar dat het een bijzonder bouwwerk betreft en dat een middelmatig resultaat hier eene mislukking beteekent zal wel niemand tegenspreken. Maar ook al zet men iedere gedachte aan eenig practisch resultaat opzij en al geldt het hoofdzakelijk een demonstratie, dan nog zal men de groote kosten die het uitwerken medebrengt niet maken, indien men er tenminste voor zichzelf niet van overtuigd is iets doorwrochts, men kan gerust zeggen, iets subliems te hebben.

Maar kan zoiets ontstaan in een koortsige jacht, in een opgejaagd brein waarin voortdurend de gedachte rondspookt aan de kilometers inktlijnen die noodig zijn om dit project voor te dragen?

Waarom dit jagen?

Is een dergelijk monument een kapitaalbelegging waarbij het er op aankomt zoo spoedig mogelijk reute van den grond te trekken?

Indien een leek met eischen aankwam als in dit programma vervat dan zou men het nauwelijks de moeite waard vinden om den man aan z'n verstand te brengen dat men op die wijze niet tot een rijp en waardevol project van die strekking en omvang komt. Men kan in den toegemeten tijd de idee vastleggen, meer niet.

Zooveel te ondoorgrondelijker wordt deze geste van een deskundige jury, een geste waarmede ze groote kans loopt een streep te halen door haar schitterenden voorarbeid. Misschien was nimmer een prijsvraag zoo perfect georganiseerd en gedocumenteerd. Maar misschien bevatte ook nimmer, door den fatalen inleveringsdatum, een programma zoo de kiem voor een mislukking.

Want op deze wijze werken, dat kunnen alleen de oppervlakkigen, de routineurs, de scablonneurs.

Met deze onzalige tijdsbepaling verlaagt de jury, mogelijk ook al aangegrepen door het tempo van dezen tijd, de mededinging aan deze prijsvraag tot een „wedstrijd om het wereldkampioenschap snelontwerpen”.

Temeer springt de onzinnigheid van deze tijdsbepaling in het oog als men bedenkt dat voor het Vredespaleis acht maanden, voor het Rotterdamsche raadhuis tien maanden was gegeven. En deze werken waren peulschilletjes vergeleken bij dit reuzen project. Maar dat is dan ook een 20, 15 jaar geleden. We leven nu weer zooveel sneller en de productiemethoden zijn in dien tijd weer zoo geweldig gepertectionneerd!

Intusschen is hier de eng toegemeten tijd, in verband met de wijze waarop het project moet worden voorgedragen, iets ongehoords en eene beleedigende miskenning van den scheppenden arbeid.

Doel van dit schrijven is om ernstige mededingers, die deze regelen onderschrijven bijeen te krijgen, teneinde gezamenlijk te overwegen hoe het beste eene actie kan worden gevoerd om den tijd verlengd te krijgen.

Men zegge niet: „dat is een onbegonnen werk”. Het kan worden geprobeerd. Er kan, mits er voldoende belangstelling is, voeling worden gezocht met het buitenland. Het is wel waarschijnlijk dat alvast in Duitschland, door den „open brief” welken Bruno Taut aan de Jury heeft gericht, de bodem voor eene actie is bereid.

Belangstellenden gelieven hun naam en adres op te geven aan het bureau van den B.N.A., Weteringschans 102, Amsterdam.

Een mededinger.

NOG EEN OPMERKING OVER DE PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS.

Betreffende het programma voor de prijsvraag van het Volkenbondspaleis schrijft ons de heer Ph. J. Hamers het volgende:

„Het beschikbare terrein A, eigendom van den Volkenbond, is *veel te klein* voor de in het programma gevraagde oplossing van het vraagstuk en moet tot mislukking leiden.”

PRIJSVRAGEN.

STUDIE-PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGINGEN:

„Friesche Bouwkring”, gevestigd te Leeuwarden;

„Techniek en Kunst”, gevestigd te Assen;

„Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst”, gevestigd te Groningen, voor het ontwerpen van een autobusstation.

De plannen moeten vrachtvrij ingeleverd worden aan het adres van den Secretaris der Jury, den heer Egb. Reitsma, Noorderstationstraat 46, Groningen.

Programma en inlichtingen worden op aanvraag gratis verstrekt door den Secretaris der Jury.

RIOOL-BEMALING EN HET DROOGLEGGEN VAN HOUTEN FUNDEERINGEN.

Het deed mij genoegen, dat Ir. A. Meijers in het „Bouwkundig Weekblad” terug komt op mijn artikel in het B. W. van 10 Juli over bovengenoemd onderwerp. Een welwillende gedachteswisseling over technische onderwerpen is in dit architectenblad ongetwijfeld van belang.

Het spreekt vanzelf, dat ik ernstig nota neem van wat de Heer Meijers uit zijn 6-jarige ervaring op rioolgebied mededeelt en ik neem gaarne aan, dat de riolen in den Haag, waar ze op een vasten grondslag rusten en waar de onderlinge verbindingen met de grootste zorg zullen zijn dichtgemaakt het lekken der verbindingen tot de uitzonderingen behoort, en waar geen water door kan, dringt ook geen zand door.

In Groningen, waar de riolen in de nieuwe wijken in opgespoten zeczand liggen heeft men wel last van het doordringen van zand door de verbindingen.

Het doordringen van zand ware misschien te voorkomen geweest door de riolen met klei te omgeven of de verbindingen extra te beveiligen.

Dit zeg ik niet om te kritiseeren, want nehteraf is het altijd gemakkelijk te zeggen hoe men het had moeten doen en de beste breister laat wel eens een steek vallen. Ik vestig er alleen de aandacht op om anderen voor teleurstellingen te behoeden.

De Heer Meijers raakt met de woorden „Bij een goed gelegd en zoo noodig (afhankelijk van den grondslag) behoorlijk gefundeerde rioleering mag, evenmin als bij een goed gefundeerd huis, verzakking voorkomen” de kern der kwestie aan.

Goed gefundeerde rioleeringen komen echter weinig voor. Liggen de riolen in een vasten zandgrond, dan zijn ze vanzelf goed gefundeerd, maar al liggen ze in tamelijk vaste aarde, dan kunnen we nog niet zeggen, dat ze goed gefundeerd zijn, ten minste niet in den zin, dat ongelijke zakking is uitgesloten, ook niet, wanneer zij op een houten vloer liggen.

Onder goed gefundeerd zouden we moeten verstaan een paalfundeering met palen van voldoende lengte. Zijn de palen niet in staat weerstand te bieden aan het gewicht van de riolen en de daarop liggende en daarlangs schuivende gronden, dan zal de ongelijke zakking nog erger zijn dan wanneer de riolen onmiddellijk in den grond rusten. Dat dit niet overdreven is, bewijzen wel de verzakkingen van huizen, die op paalfundeeringen zijn gebouwd. Onlangs werd ik nog geroepen bij een complex Gemeentewoningen, die ernstig aan het verzakken zijn, en het spoorwegstation te Schiedam, dat ongeveer een halven meter is opgevoerd, bewijst wel, dat palen

dikwijls met de inklinkende grondlagen medegesleept worden, want het station is geen zwaar gebouw.

Wil men werkelijk verzekerd zijn, dat de riolen niet zakken, dan zullen de palen in vele gevallen een groote lengte moeten hebben, hetgeen de kosten van de riolering zoodanig zal verhoogen, dat het menigmaal boven de draagkracht van de Gemeente zal gaan.

Is men echter wél in de gelegenheid een goede paalfundeering te maken, dan ben ik het met Ir. Meijers eens, dat de riolen diep onder het grondwater mogen liggen, niettegenstaande de huizen op houten fundeeringen rusten. De aansluitingen kunnen dan ook gemakkelijker op de kruin van het riool plaats hebben, hetgeen dan ongetwijfeld beter is.

Wat ik schreef over het droogleggen van houten fundeeringen had betrekking op Gouda. Na een onderzoek, dat daar terplaatse heeft plaats gehad is men het er wel over eens, dat er grondwater in de riolen komt, maar eenerzijds schrijft men dit toe aan de Gemeenteriolen en anderzijds aan de partieliere aansluitingen.

In Rotterdam hoort men ook steeds klagen over het verlagen van den grondwaterstand door het laag wegmalen van het rioolwater.

De grondwaterstand, die beheerscht wordt door het natuurlijk niveau van het water in den grond en het regenwater dat door den grond zakt, moet hooger zijn dan de houten fundeeringen, wil niet de houten fundeering in korten tijd vergaan.

Ik raadde aan de riolen niet dieper te leggen dan de houten fundeeringen, wanneer de riolen kunnen verzakken en om door hoog liggende riolen toch voldoende water te kunnen afvoeren bij een geringe helling (desnoods nog geringer dan 1 : 1000) raadde ik wijde riolen aan.

Om aan te toonen, dat wijde riolen met geringe helling toch veel water kunnen afvoeren vergeleek ik ze bij overdekte kanalen, maar mijn bedoeling was toch betonriolen zooals die in den handel voorkomen, doch van groote afmeting.

De kosten daarvan zijn vanzelf hooger dan van nauwere riolen, maar het maken van de sleuven en van de houten vloer worden maar weinig hooger.

Is het riool steeds voor een groot gedeelte gevuld, dan kan men evengoed cirkelvormige als eivormige riolen nemen, omdat het nuttig effect van het smalle ondergedeelte van het eivormig riool, dat dient om het water bij droogweerafvoer voldoende snelheid te geven, toch verloren gaat.

De eirkelvorm heeft bij niet diepliggende riolen voor, dat de hoogte geringer is, waardoor de gronddekking hooger kan worden. De meerdere stabiliteit van eivormige riolen met het oog op den gronddruk laten we buiten beschouwing.

Of door dezen raad te geven, de vrees van den Heer Meijers, dat ik in de „voetangels en klemmen" vastraak, gewettigd is, laat ik aan den welwillenden lezer over. Wanneer men schrijft in het algemeen belang moet men tegen een stootje kunnen, maar dat neemt niet weg, dat ik het zakelijke in het schrijven van den Heer Meijers op hoogen prijs stel.

PL. VAN DEN BERG.

RECTIFICATIE

Bij artikel „Twee landhuizen" in het B.W. van 2 October No. 40, werd abusievelijk van het landhuis van Arch. Rietveld een verkeerde foto gegeven. Wij geven hierbij de door den schrijver aangegeven afbeelding alsmede het landhuis van arch. Koldewey.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Overmoedige bouwplannen. — Niet een landhuis, maar een gewoon huis, door Rietveld. — Rindhuisbouw te Den Haag.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

DE SAMENSMELTING VAN HET „BOUWKUNDIG WEEKBLAD" EN „ARCHITECTURA".

Op zijn ledenvergadering van 22 October j.l. heeft het Genootschap „Architectura et Amicitia" met algemeene stemmen de voorstellen aangenomen betreffende de fusie van het Bouwkundig Weekblad en Architectura.

De fusie is alzoo een feit. Met ingang van 1 Januari 1927 verschijnt als gemeenschappelijk orgaan van den B.N.A. en A. et A. het blad:

Bouwkundig Weekblad
en
Architectura.

Leden van de Commissie van Redactie zijn:

Benoemd door den B.N.A.: J. C. Meischke, C. B. Posthumus Meyjes en Ir. A. J. van der Steur.

Benoemd door A. et A.: C. J. Blaauw, W. Bruin en H. Th. Wijdeveld.

Redacteuren zijn: J. P. Mieras en H. C. Verkruijsen.

Bureau van Redactie: Amsterdam, Weteringschans 102.

Uitgever: Mouton en Co., Den Haag, Herderstraat 5.

EVERT BREMAN. † Te Amsterdam is overleden, 67 jaren oud, de heer Evert Breman, Architect B.N.A.

De heer Breman heeft in zijne jarenlange architectenloopbaan in Amsterdam veel gebouwd. Hij was de hoofdarchitect van de hier in 1895 gehouden Internationale tentoonstelling voor Hotel- en Reiswezen, waarvoor hem een koninklijke onderscheiding te beurt viel; de bouwmeester van het variété „Flora", van eenige bekende bioscopen, en van de gebouwen, voor rekening van den Kon. Hollandschen Lloyd opgetrokken, o.m. van het emigrantenhotel aan de Lloydkade en het groote kantoor hoek Prins Hendrikkade en Martelaarsgracht.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET PALEIS VAN DEN VOLKENBOND TE GENEVE. Naar aanleiding van het artikel in het vorig nummer van het B.W. betreffende den te korten inleveringstermijn zijn een aantal adhesie-betuigingen op het bureau van den B. N. A. ontvangen. In eenige daarvan wordt de opmerking gemaakt dat in verband met de gewenschte anonimiteit van de inzenders, geen actie van dezen zal kunnen uitgaan en wordt verzocht dat het Bestuur van den B. N. A. zich hiermede zal belasten.

Het Bestuur heeft een concept request aan de Jury voor een termijnsverlenging van vier maanden opgesteld en zich gewend tot de architectenverenigingen in de verschillende landen, die tot de prijsvraag zijn toegelaten, met verzoek hunne instemming met dat request te willen betuigen.

Met deze adhesie-betuigingen zal het verzoekschrift dan aan de Jury worden toegezonden.

OVERMOEDIGE BOUWPLANNEN.

I. S. Petronio in Bologna.

De middeleeuwen zijn een tijd geweest van grootsch-opgezette bouwplannen. Wanneer men een kerk begon, dan wist men zeker, dat er tientallen, zoo niet honderdtallen van jaren met de voltooiing gemoeid zouden zijn. En hoe grooter de opzet, hoe meer kans, dat men nooit tot voltooiing zou geraken. Dat moeten praktische geesten wel hebben beseft, doch hunne stemmen waren in de minderheid; voor burgerij en clerus was dikwijls het grootste niet groot genoeg. Lang niet uitsluitend ideeële drijfveeren waren het, die een stad bewogen, om een enorm bouwplan op te zetten; wel speelde de godsdienstzin een belangrijke rol, doch naast het religieuze gevoel was de burgerij trots een welhaast nog belangrijker factor.

Toch duurde de bouwrijver dikwijls aanmerkelijk korter, dan noodig was; denken wij aan Chartres, waar slechts twee van de negen geprojecteerde torens gereedkwamen, aan Antwerpen en Straatsburg, die ieder slechts één van de twee bedoelde torens hebben. Zulke onvoltooide gebouwen moet men overigens gelukkig prijzen, wanneer men ze vergelijkt met die, welke in de 19e eeuw werden afgemaakt: men zie den Dom van Keulen en van Milaan of de S. Maria del Fiore en de St. Croce te Florence.

In Italië zagen wij twee zulke typische voorbeelden van de wanverhouding tusschen plan en uitvoerings-mogelijkheid, dat men daarbij, gelijk ook gedaan is, gerust inplaats van van groothedzinn, van groothedswaanzin kan spreken; in Bologna zoowel als in Siena kwamen dan ook slechts schamele deelen van de projecten tot uitvoering.

Was in Frankrijk de rivaliteit al groot tusschen de steden onderling, in het Italië der middeleeuwen waren die gevoelens nog veel sterker. Al die stadsstaatjes, die een eigen rijkje voor zich vormden, leefden in vinnige concurrentie en afgunst op elkaar. Pisa, Genua en Venetië bevochten elkaar eenwenlang. Pisa tegen Florence, Florence tegen Bologna of tegen Siena, Bologna tegen Milaan, dat ging steeds door. In de middeleeuwen werd die strijd gestreden, veelal onder het mom van Guelfen tegen Ghibellijnen, later in den Renaissanceetijd: partij van de Habsburgers tegen de partij van Frankrijk. In 't eene zoowel als in 't andere geval waren materieele voordelen de hoofddrijfveeren. De kleine Republieken wilden elkaar overtroeven, daarom bevochten zij elkaar, daarom ook wilde de een met een kerk van honderd meter lengte voor den dag komen, als de ander er een van tachtig had gebouwd. Nu hadden Bologna en Siena beiden een zwaren concurrent aan den Dom van Florence, die met zijn enorme lengte, niet gemakkelijk te overtroeven zou zijn. Toch hebben beiden zich daartoe opgemaakt; wij laten hier van beide, in 't kort, de bouwgeschiedenis volgen; uit de afbeeldingen kan men den opzet en het resultaat vergelijken.

Bologna.

In 1388 werd in Bologna het plan opgezet een enorme kerk te bouwen, die den naam van S. Petronio, den schutpatroon der stad zou krijgen. Een ontwerp werd gemaakt door Antonio di Vincenzo en Fra Andrea Manfredi. Een model van hout en gips, ter lengte van niet minder dan 12 Meter, deed de Bolognesen in fanatiek bouwenthouasme ontvlammen en rijkelijk stroomde geld en gaven toe; den 20sten Juni 1390 werd de eerste steen gelegd, in 1401 kon de eerste dienst in een voltooide kapel gehouden worden. Onze fig. 2 geeft den plattegrond, waarin zwart het voltooide gedeelte. Fig. 1 toont een model uit het jaar 1514; in groote trekken komt het overeen met het eerste plan, alleen de torens, oorspronkelijk onmiddellijk bij de viering, zijn naar de dwarsschipgevels verplaatst.

450

FIG. 1.

S. PETRONIO TE BOLOGNA.
MODEL EN PLATTEGROND.

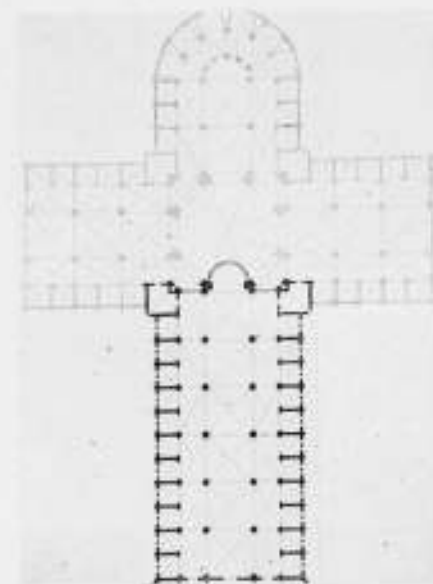

FIG. 2.

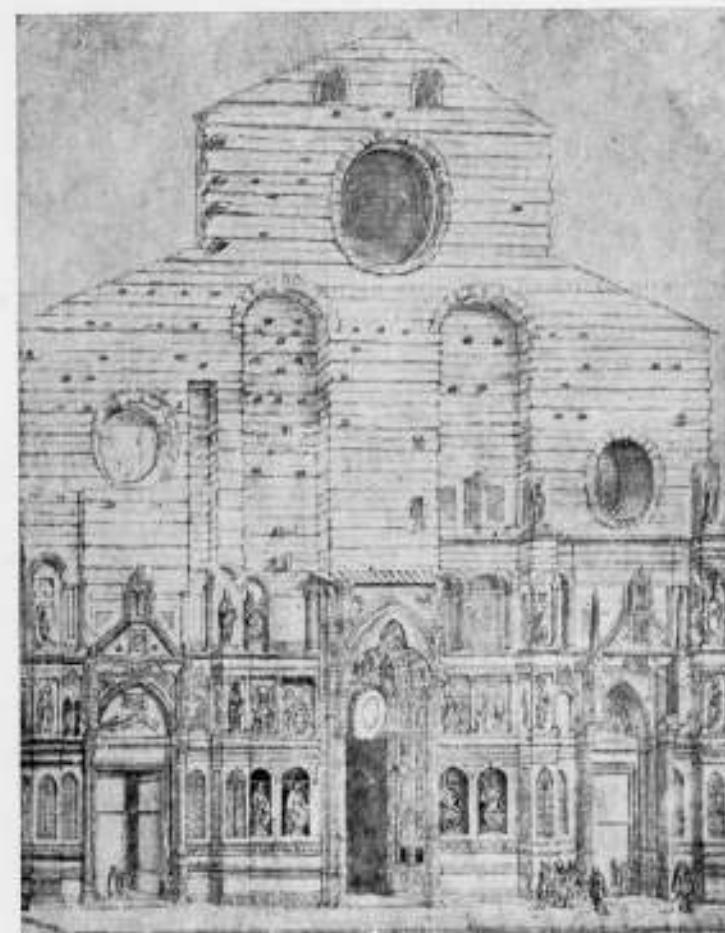

FIG. 3. FAÇADETEKENING v. d. DOM TE FLORENCE.

FIG. 4.

FIG. 5.

FIG. 6.

Waar Florence's dom vier vierkante traveeën had, daar moest Bologna er zes hebben, dan een koepel, en tenslotte nog dwarsarmen en een koor van 2 traveeën en kapellenkrans; de lengte zou 200 M. bedragen, de lengte van het dwarsschip 140 M. De koepel was bedoeld 80 M. hoog. Het bebouwde oppervlak zou het dubbele worden van dat der Florentijnsche hoofdkerk. Wie Florence kent weet wat dat zeggen wil.

Precies een halve eeuw ging het goed, doch toen begon de ellende met meeningsverschillen over de inkuizing der gewelven en over het voltooiën der voorgevel. Ook van Florence's dom bleef de voorgevel eenwenlang onvoltooid. (fig. 3). Wel werden, in den Baroktijd verschillende plannen gemaakt, waarvan een geheele serie modellen in het Dommuseum nog getuigt, doch tot voltooiing kwam men eerst in de vorige eeuw. Helaas!! Bologna kreeg nooit haar voorgevel, (fig. 4) laten wij hopen, dat geen neo-Gothische opwinding de kerk zal verknoeien.

Dezelfde pogingen als te Florence zijn ook te Bologna gedaan, van Peruzzi en

Guilio Romano, van Vignola en Palladio zijn gevelontwerpen voor de St. Petronio bekend; geen kwam er tot uitvoering. Door de moeilijkheden en twisten over den gevel, vergat men de rest van het werk en zoo duurde het tot 1589 voor de eerste travee gewelfd werd; meer dan anderhalve eeuw had men met een houten afdekking genoeg genomen. Deze houten afdekking strekte zich uit over het schip, dat in 1440 gereed was; verder was en is men nooit gekomen.

Na het slaan van het eerste gewelf stond het werk weer stil. Eindelijk in 1646 deed Girolama Rinaldi dit gewelf, dat gevaarlijk slecht geconstrueerd was, weer afbreken, en daarna werd, met lager kruinhoogte en zwaardere ribben het geheele schip gekluisd. Ten slotte volgde de sluiting door een koornis in 1669; meer dan honderd jaar na den dood van Michel-Angelo. Gothiek ten tijde van Bernini! (fig. 5).

Van de geïmproviseerde beëindiging spreekt wel 't meest karakteristiek de achterkant, waar men de binneneconstructie, de pijlers, uit het muurwerk ziet komen. (fig. 6).

II. De Kathedraal van Siena.

In Siena is de situatie geheel anders dan in Bologna; gedeeltelijk kwam men er veel verder, gedeeltelijk veel minder ver. De geheele en de nog niet voor een kwart voltooide dom staan er zoo vreemdsoortig tegen elkaar aan, dat men eerst niet weet wat men ziet. Men gaat in een nauw straatje een trap op en dan een kerkdeur binnen (fig. 1 vanuit P) om aan den anderen kant van de deur weer buiten te zijn.

Het is niet eenvoudig, en het is dan ook nooit heelemaal gelukt, het mysterie der Sieneesche bouwgeschiedenis te ontsluiten. Met zekerheid laat zich echter wel uit de plattegronden aflezen, dat er niet regelmatig en niet volgens één vast plan gewerkt is, de ongelijke afstand der pijlers en de geweldige onregelmatigheden in de koepel tonen dat duidelijk aan.

Omstreeks 1230 is men begonnen met den nu voltooide dom, in 1259 was het schip gereed, ook gewelfd, in 1264 de koepel bij de viering voltooid. Later heeft men dan aan het koor gewerkt. Daar de heuvel, waarop de kerk staat ter plantse van het koor sterk naar beneden loopt, werd hier eerst een onderkerk gebouwd, de nu tot doopkerk ingerichte S. Giovanni en daar bovenop werd het koor opgetrokken, (begin 14e eeuw).

De dom van Siena vertoont een compromis van Noordelijke en Zuidelijke Gothische denkbeelden. De Zuidelijke Gothiek zoekt naar klare, simpele ruimtewerking, niet naar mystieke effecten. Het middenschip bestaat uit vierkante traveeën, (zie Florence en Bologna) de zijbeuken uit langgerekte.

De Fransche Gothiek daarentegen heeft in 't midden rechthoekige traveeën en vierkante in de zijbeuken. Dat heeft Siena uit het Noorden overgenomen. Een typisch Italiaansche trek is weer de behoefte aan een koepel op de viering, welke Siena, in navolging van Pisa, wilde hebben. De veronderstelling is geuit, dat in Siena het construeeren van een koepel niet in het oorspronkelijke plan was opgenomen, en dat uit latere wijzigingen de geweldige onregelmatigheden zijn voortgekomen. (Men zie op de pl.grond de zijden links en rechts van punt A). De zeshoekige grondvorm gaat in een alleronegelmattigste 12-hoek over, die van buiten den indruk van zoo-ongeveer-rond maakt. Een jong streven dus naar de idealen der Renaissance-koepel.

Ten slotte frappeert de rechte afsluiting van het koor, Cisterciënzer-invloeden behoeft men hier niet te veronderstellen, een practische reden gebiedt hier een rechten achterkant, want de achterwand van 't koor is tegelijk het bovenste gedeelte van den voorgevel der onderliggende doopkerk.

Van 1283—1298 was de beroemde Giovanni Pisano dombouwmeester, van hem is waarschijnlijk het onderste gedeelte van den gevel. In 1318 was de kerk voltooid op voorgevel en campanile na. Toen doken de plannen voor een nieuwe kerk op; de Sieneezen waren met hun prachtig Godshuis niet tevreden. Nog grootser, nog geweldiger moest alles zijn, en zoo werden dan plannen gemaakt even overmoedig

FIG. 1.
GEZIEN UIT PUNT P

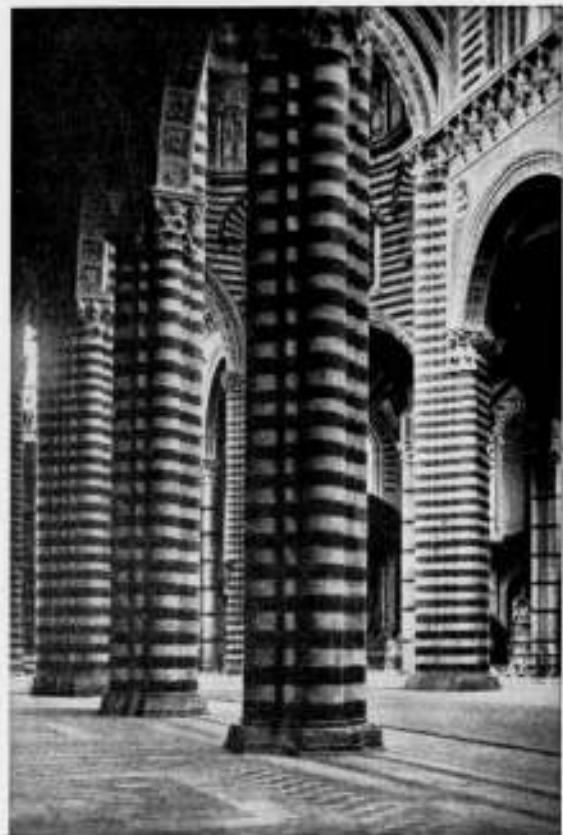
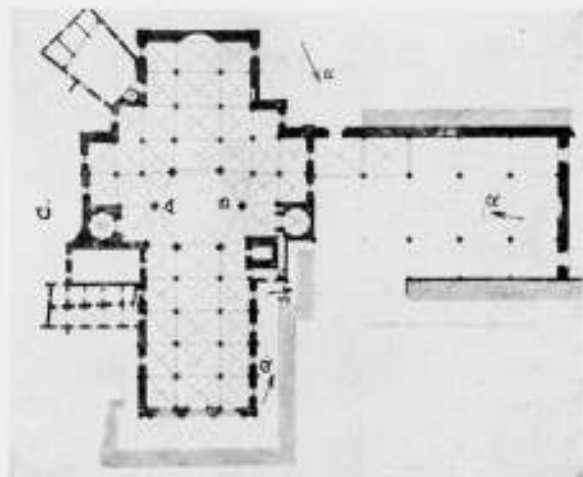

FIG. 3.
INTERIEUR.

PLATTEGROND.
DOM TE SIENA.

FIG. 2.

FIG. 6. RICHTING S.

FIG. 5. RICHTING R.

FIG. 4. RICHTING Q.
DOM TE SIENA.

als een halve eeuw later te Bologna, zinlozen, omdat men al zoo'n prachtige kerk had. Eerst werd de idee voorgestaan een geheel nieuwe kerk te bouwen, doch ten slotte wilde men de oplossing aldus vinden, dat de tegenwoordige dom, die 90 M. lang is, als dwarschip zou worden beschouwd, een nieuw hoofdschip tegen de flank gebouwd, en een nieuw polygonaal koor (ter plaatse waar C staat) worden uitgebouwd. In de Opera del Duomo, het dommuseum, dat nu in de onvoltooide nieuwe zijbeuk is ingebouwd (zie fig. 4, 5 en 6) bevinden zich een aantal teekeningen uit den tijd der grootsche plannen. Daaronder zijn twee plattegronden (van 1339) vermoedelijk van Landvo di Pietro, die het plan in vollen omvang weergeven.

Tot de grootste moeilijkheden behoorde het, dat de koepelpijlers A en B in de as van het nieuwe schip kwamen te staan. Dat de ontwerper deze punten wilde verwijderen is duidelijk uit de teekeningen te lezen: zij zijn daarin aangegeven en weer weggeveegd. Hoe precies de bouwmeester zich de nieuwe constructie dacht, is niet recht duidelijk; aan den plattegrond alléén kan men het niet zien.

Men begon, doch tien jaar na den aanvang was het reeds met den grooten bouw-ijver gedaan. In 1348 teisterde, na een hongersnood, een pest-epidemie de stad dusdanig, dat de helft der bewoners slechts overbleven. Geldgebrek deed het werk toen stilstaan; pijlers scheurden en moesten worden omvergehaald en nooit kwam Siena weer zoodanig tot macht en bloei, dat het de plannen kon hervatten.

Van de afmetingen der plannen krijgt men een indruk, wanneer met op fig. 4, de pijlers vergelekt met paard en rijtuig ernaast.

Met pijltjes op fig. 3 hebben wij aangegeven, vanuit welk standpunt de foto's zijn gemaakt. Meer nog in Siena dan in Bologna spreekt door het ongewone der gedeeltelijk toch geheel voltooide bouwfragmenten, de wanverhouding tusschen plan en uitvoering. Twee duidelijke voorbeelden zijn beide gevallen van bouwtragedies, ontstaan door het groeien van burger trots tot hoogmoedswaanzin.

NIET EEN LANDHUIS, MAAR EEN GEWOON HUIS.

Naar aanleiding van het artikel „Twee landhuizen” van C. M. van Moorsel, in het Bouwk. Weekbl. (2 en 16 Oct.), vind ik noodig op te merken, dat het huis Prins Hendriklaan 50, Utrecht, niet een landhuis, maar eenvoudig, tot nu toe, het laatste huis van de stad is. Het woningblok waartegen het huis is aangebouwd, is op de door den Heer van M. gebruikte reproductie weggewerkt. RIETVELD.

DE RAADHUISBOUW TE DEN HAAG.

In het verslag over de gemeentebegroting lezen wij het volgende:

Eenige leden zouden het betreuren, indien de voortgang van de voorbereiding van den Raadhuisbouw zou stagneeren door de laatstgenomen beslissing inzake het voorstel, om door twee architecten gezamenlijk twee situatieplannen te doen ontwerpen. Deze leden waren van oordeel, dat, indien het door de architecten bedongen honorarium lager was geweest, het voorstel niet zou zijn afgewezen en betreurden dit des te meer, omdat aan het voorstel van de Stadhuiscommissie een eerlijke gedachte ten grondslag lag en voorkeur voor een der plannen uitgesloten was. Van deze zijde werd aangedrongen op een beslissing inzake den Raadhuisbouw.

Verscheidene leden spraken den wensch uit, dat de beslissing over den Raadhuisbouw, welke in een impasse is gekomen, nader aan de orde worde gesteld en de ernstige behandeling dezer belangrijke kwestie worde hervat. De hier aan het woord zijnde leden waren van oordeel, dat deze zaak niet in het stadium, waarin zij thans verkeert, kan en mag blijven. De omgeving van het Spui behoort te weten, waar zij aan toe is. De gemeente is daarnaast in hooge mate belanghebbend door het bezit van dure gemeenteterreinen aan de verkeerswegen. De geschapen onzekerheid werkt belemmerend voor den afzet van bedoelde gemeentegronden en oefent nadeeligen invloed uit op de financiën der gemeente.

Eenige leden vroegen hoe het staat met de onderhandelingen met het departement van oorlog over het Alexanderveld en andere terreinen.

Deze leden waren van oordeel, dat, wanneer de gemeente het Alexanderveld op redelijke voorwaarden kon krijgen, in den raad een meerderheid te vinden zou zijn om daar het raadhuis te bouwen, ten einde uit de impasse, waarin de raad verkeert, te komen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Wijkgebouw „Westerwijk” te Amsterdam, door Ferd. B. Jantzen F. Gzn., Architect B.N.A. — Rotterdamsche Post, XV, door Periscopus. — Ontvangen boekwerken, door E. P. M.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

RECTIFICATIE. Door een ongelukkigen samenloop van omstandigheden is de naam van den schrijver van het in ons vorig nummer opgenomen artikel Overmoedige Bouwplannen uitgevallen. De schrijver van dit artikel is de heer Dr. Ir. J. H. Plantenga b.i.

INTREEREDE Prof. Dr. Ir. D. F. SLOTHOUWER. Prof. Slothouwer zal zijn ambt als Hoogleraar in de architectonische vormleer en de geschiedenis der bouwkunst aan de Technische Hoogeschool aanvaarden met eene rede op Woensdag 10 November 1926, des n.m. 3 ure in de vergaderzaal van den Senaat der Technische Hoogeschool, Oude Delft No. 118.

Voor zoover de plaatsruimte zulks toelaat, bestaat voor belangstellenden gelegenheid tot het bijwonen dezer rede.

Na afloop van de plechtigheid zal de gebruikelijke ontvangst door den hoogleraar eveneens in de vergaderzaal plaats vinden.

TENTOONSTELLING TE BERLIJN IN 1930. De eerste burgemeester van Berlijn, dr. Böss, heeft vanmorgen in een persconferentie medegedeeld, dat de groote tentoonstelling, die in 1930 te Berlijn zal worden gehouden, geen werelttentoonstelling in den eigenlijken zin des woords zal zijn, maar een internationale tentoonstelling, welke de bouwkunst, de kunstnijverheid en aanverwante takken van bedrijf zal omvatten. Men verwacht ook, dat vele tienduizenden belangstellenden uit het buitenland naar Berlijn zullen komen om de expositie, welke „Die Neue Zeit” zal heeten, te bezoeken. (Hbd.)

OORLOGSMONUMENTEN. Te Luik is een groot monument onthuld ter nagedachtenis van de gesneuvelden in den wereldoorlog. Het is even leelijk als dat het lang is, en de lengte is maar 60 M. Het is zielig dat sinds 1918 west-Europa is bezaaid met monumenten. (ons uit de afbeeldingen ervan in l'illustration, le Monde Illustré, The Graphic, enz. enz. in grooten getale bekend) waarvan er niet één is, dat de hoogte bereikt van de lagere middelmatigheid. In deze monumenten kunnen zich blijkbaar alleen gevoelens openbaren, die geen behoefte hebben aan een vertolking in symbolischen zin, maar bevrediging vinden in een soort allegorie, wier banale leelijkheid ons nageslacht misschien nog meer zal treffen dan het beste van de hedendaagsche beeldhouwkunst.

WIJKGEBOUW „WESTERWIJK” TE AMSTERDAM.

Waar reeds lang de behoefte werd gevoeld aan een Gebouw voor Christelijk sociale arbeid, zoo was het voor de Commissie voor Geestelijke en Stoffelijke belangen der Ned. Herv. Gem. te Sloterdijk een groote voldoening op 11 September j.l. haar Wijkgebouw „Westerwijk” te kunnen openen.

Gelegen aan den Adm. de Ruijterweg als hartader van het zich steeds uitbreidende Amsterdam (West), voorziet dit gebouw in een lang gevoelde noodzakelijkheid.

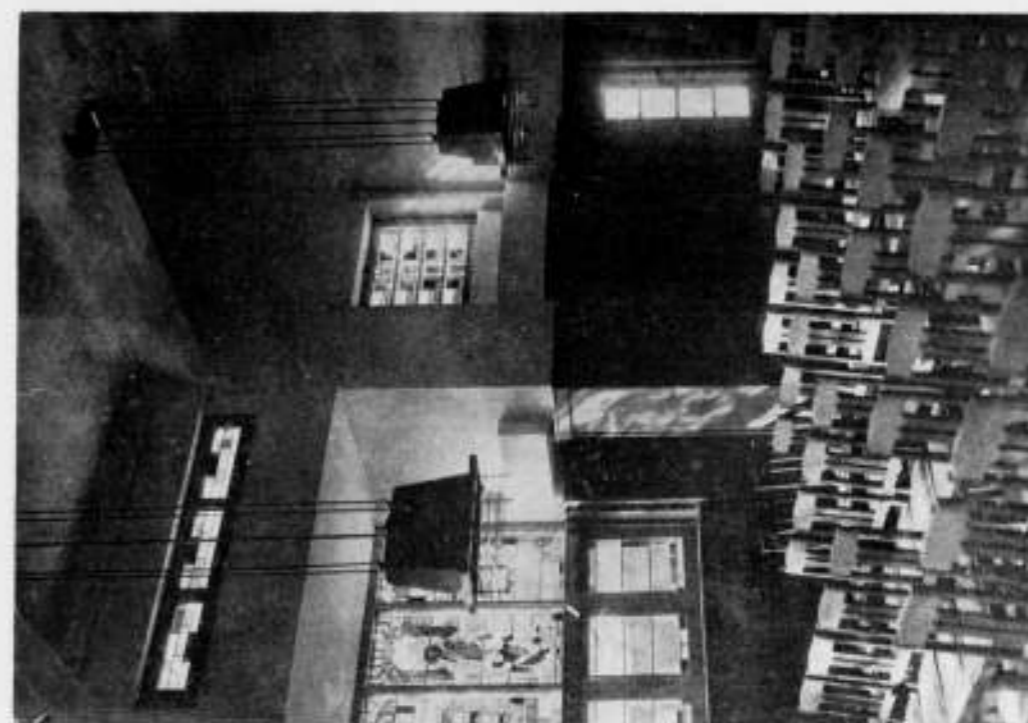
Gelijkstraats bevinden zich verschillende vertrekken voor jengdwerk enz., in den tuin uitgebouwd de groote gehoorzaal voor muziek, voordracht en andere bijeenkomsten.

Ter voldoening aan de voorschriften van hoogtebehouwing werd deze zaal dieper aangelegd, waartoe in het Hall complex een breede trapaanleg van combanchien en zwart marmer werd projecteerd. De wanden der gehoorzaal werden beldeed met een hoogen multiplex lambris, paarskleurig gebeits met antiek goud en grijs lijstwerk.

Plafonds en wanden schuurwerk. In de zaal gebronsd koperen lampen met schijven van spiegelglas. De ramen met symbolische voorstellingen in gekleurd glas in lood.

Onder den voorbouw een gewapend-beton kelder voor fietsenberging. Midden boven den hoofdingang bevindt zich een Bestuurskamer waarnaast rechts de conciergewoning. Aan de linkerzijde een vrij bovenhuis, terwijl als 2e en 3e verdieping aan weerszijden eveneens als woning zijn ingericht. Iedere woning bevat een zitkamer, eetkamer met serre, een slaapkamer en kleinere kamer in te richten als badkamer, hal met garderobe en toilet, voorts boven 2 slaapkamers met een bergruimte en in den kelder een fietsenbox.

458

ARCHITECT F. B. JANTZEN, B.N.A.

WIJKGEBOUW „WESTERWIJK” TE AMSTERDAM.

459

het aantal ontwerpers geen bezwaar hebben gemaakt, moge speciaal voor de Rotterdamse architecten het laatste gevoel van min of meer gewelddadig in de kou gezet te zijn, wegnemen.
PERISCOPIUS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Constructie van Gebouwen, door Prof. J. G. Wattjes, B. I. *Vierde stuk*. Vloeren, plafonds, gewelven en trappen. Uitgevers Mij. „Kosmos”, Amsterdam.

In dit vierde Stuk worden in aansluiting met het voorgaande nog eenige houten gewelven besproken met teekeningen en foto's toegelicht, terwijl ook de aandacht er op gevestigd wordt dat de houten gewelven een veel betere acoustiek geven dan de steenen- en vooral gewapend beton gewelven, wat voor deze laatste voor kerkbouw of gehoorzalen een niet te onderschatten nadeel is.

Vervolgens worden de moderne glasgewelven van prisma-glas besproken, waarbij de hal van het Postkantoor te Utrecht natuurlijk niet ontbreekt.

Rest tenslotte het hoofdstuk „Trappen”. Zeer terecht als laatste hoofdstuk, maar de oude traditie van de vroegere bouwkundige opleiding, waarbij het onderwerp „trappen”, je ook werkelijk op de hoogste trap van bouwkundige ontwikkeling bracht, en waar de beginnelingen met ontzag en eerbied naar opkeken.

Alle mogelijke houten trappen passeeren hier de revue, verdrijfmethodes, mooie en minder mooie toepassingen, alles met een enorme massa teekeningen en details, foto's van uitgevoerd werk. Na de houten, de ijzeren, gemetselde en natuursteen trappen, vooral ook van deze laatste zijn interessante voorbeelden en toepassingen gegeven, om tenslotte te eindigen met de trappen in het moderne materiaal, het gewapend-beton. Hoe goed zoo'n gewapend-betontrap het doen kan wordt door eenige foto's weergegeven, terwijl ook details van de meest recenten datum voor afwerking van treden en stootboorden niet ontbreken.

Met dit deel is het geheele werk over Constructie van Gebouwen nu voltooid, een standaardwerk dat zich kenmerkt vooral hierdoor dat het zich zoo mooi aansluit aan de levende praktijk der dingen, zonder verwaarloozing van beproefde oude constructies.
E. P. M.

Onze Bouwmaterialen, door J. A. van der Kloes, Deel VI. Verschillende materialen, beproevingsstoestellen. Uitgever L. J. Veen, Amsterdam. Prijs f 10.—.

Bij het doorbladeren van dit VIe deel van „Onze Bouwmaterialen”, beginnend met glas- en verfwaren, vond ik bij het hoofdstuk „fabrikatie” zegge anderhalve bladzijde gewijd aan gegoten glas, toegelicht met een bijkans vóórhistorisch prentje. Bij een derde, „geheel nieuw bewerkte druk” zou men toch verwachten dat er niet maar een verouderd hoofdstuk klakkeloos overgenomen wordt, en aan de fabrikatie van gegoten glas, brute-spiegelglas, draadglas, enz., meer aandacht ware besteed, om althans eenig begrip te hebben hoe de fabriecge wél is en wat men voor eischen aan dergelijk glas kan stellen. Ook het hoofdstuk daklichten is zeer stiefmoederlijk behandeld, evenmin als het voorgaande zich aansluitend op de levende praktijk.

Uitvoerig en grondig wordt het hoofdstuk verfwaren behandeld, alleen over de tegenwoordig veel toegepaste Keimsche mineraalverf vond ik niets vermeld, terwijl dit toch wel een verfstof is die de moeite der bespreking waard is.

Daarna volgen „Behangels” en Isoleer- en pakkingstoffen, terwijl tenslotte aan de Beproevingsstoestellen en het gebruik daarvan een groote plaats is ingeruimd. Men voelt dat dit wel een der lievelingsvakken van den schrijver is, dit hoofdstuk is met groote nauwgezetheid behandeld en voorzien van tal van foto's en teekeningen. Het ware te wenschen dat bij een volgenden druk de voorgaande hoofdstukken ook op een dergelijke wijze bedacht werden, hoe interessant al deze beproevingsstoestellen ook mogen zijn.
E. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Electriche Verwarming, door Ir. A. D. Mesritz. — Tentoonstelling van werk van de bouwkundige leden van „Practische Studie” in de expositiezaal der Bibliotheek te Delft, door Ir. M. C. A. Meischke. — Een Proefstad bij Bordeaux, door G. F.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

VERZENDING VAN HET WEEKBLAD. Van verschillende zijde is aangedrongen het blad ongevouwen onder carton te verzenden. Ongetwijfeld is het aanzien van het blad dan veel beter. De kosten aan deze verzending verbonden, bedragen echter meer dan f 2.50 per jaargang, zoodat deze extra-kosten noch door de vereenigingen, noch door den uitgever kunnen worden gedragen.

De firma Mouton is echter bereid met ingang van 1927 het weekblad, ongevouwen in carton toe te zenden aan die leden en die abonnees, die zulks wenschen en wel tegen betaling van f 2.50 per jaargang.

Wij maken er de lezers op opmerkzaam, dat de mogelijkheid van vertraging in de ontvangst bij verzending onder couvert niet is buiten te sluiten. De uitgever kan hiervan het risico niet op zich nemen.

HET AFFICHE DER IXe OLYMPIADE. De Permanente Prijsvraagcommissie schrijft ons: In Augustus van dit jaar werd ons bekend dat door de Propaganda-Commissie van het Nederlandsch Olympisch Comité, ter verkrijging van een Affiche voor de IXe Olympiade 1928, stappen waren gedaan die indruischen tegen de, onze kunstenaars beschermende Algemeene Nationale Prijsvraagregelen, hetgeen eenige vooraanstaande kunstenaars, uitgenoodigd tot deelnemen in de besloten prijsvraag, die uitgeschreven was, had genoopt op den voorgestelden grondslag, medewerking te weigeren.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft zich toen onverwijd in verbinding gesteld met de Propaganda-Commissie van het N. O. C. en zij kan thans tot hare voldoening mededeelen dat, blijkens inlichting van den Voorzitter der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, (V. A. N. K.) *de toenmaals verzonden uitnodigingen als cereellen en onjuist en de datum van 1 November als termijn van inzending, niet als geldig zijn te beschouwen.*

ELECTRISCHE VERWARMING

door Ir. A. D. MESRITZ.

De constructie van electriche verwarmingstoestellen heeft de laatste jaren groote vorderingen gemaakt. Daardoor, en ook tengevolge van de door de groote electriciteitsbedrijven gevoerde tarievenpolitiek, vindt deze warmtebron meer en meer toepassing.

Voor gewone kamerverwarming kunnen eenvoudige verwarmingsspiralen gebruikt worden, die dikwijls opgenomen zijn in meer of minder sierlijke kachels en haarden (fig. 1). Daarnaast is de straalkachel met zijn parabolischen reflector zeer geschikt voor plaatselijke verwarming in vóór- en najaar (fig. 2).

Voor openbare gebouwen echter, vooral scholen en kerken, worden speciale toestellen op doelmatige plaatsen ondergebracht.

FIGUUR 1.

In deze gevallen is het niet noodzakelijk, de vertrekken geheel op een hooge temperatuur te brengen; allereerst dienen de voeten verwarmd te worden, terwijl een matige verwarming van de lucht tot b.v. twee meter hoogte voldoende is. Met succes is dit bereikt door het aanbrengen van de elektrische verwarmingslichamen onder voetplaten. Enkele uitvoeringsvoorbeelden geven fig. 3 en fig. 4 en wel toont fig. 3 hoe in een kerk een dergelijke verwarmingsinrichting is aangebracht.

Een eigenaardige uitvoeringsvorm is die van fig. 4. Onder de schoolbanken (die in opgeklapte stand zijn afgebeeld) zijn matten gespannen waarin de verwarmingsdraden zijn opgenomen. De warmteafgifte blijkt daarbij zeer gunstig te zijn.

Een voordeel van deze, betrekkelijk plaatselijke, verwarming is nog, dat de lucht vrij snel op temperatuur is zoodat de stroom niet lang van tevoren behoeft te worden ingeschakeld, en buiten de schooluren resp. diensttijden kan worden uitgeschakeld.

Het spreekt vanzelf dat aan een dergelijke installatie bezwaren kunnen zijn verbonden, echter heeft deze verwarmingsmethode reeds in meerdere gevallen zeer goed voldaan. Voor de hand ligt, dat de meest doelmatige aanleg te bereiken is wanneer reeds bij het bouwplan ook de verwarmingskwestie onder de oogen wordt gezien. De wijze van aanleg der leidingen en de methode voor het onderbrengen der verwarmingstoestellen zoowel als aantal, grootte en indeeling ervan kunnen dan van te voren op de geschiktste (en meest economische) wijze geprojecteerd worden.

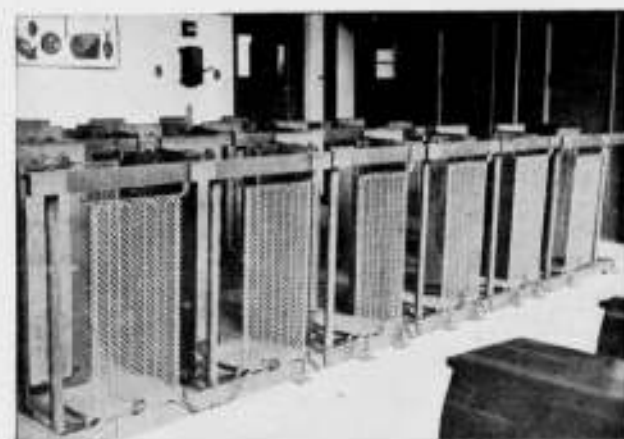
Om de elektrische verwarming goedkoop te kunnen maken is o.a. in Amsterdam een speciaal laag tarief voor de nachturen ingevoerd (z.g. nachtstroom). Des nachts waren de elektrische centrales steeds in bedrijf voor een zeer geringe stroomafname. Zonder veel onkosten kan dan echter meerdere energie geleverd worden door de anders sterk onderbelaste machines.

Voor de verbruikstoestellen moet daarbij een of andere vorm van accumulatie worden toegepast. Er zijn dan ook kerkinstallaties ingericht (in 't bijzonder voor Katholieke kerken, die den geheelen dag verwarmd moeten zijn), waarbij de spiralen van de voetplaten zijn ondergebracht in een steenmassa, die des nachts de ontwikkelde warmte opneemt, en overdag, als de stroom geheel of gedeeltelijk is afgeschakeld, voor verwarming van de zitplaatsen zorgt. De warmte, die bij de voetplaten blijft hangen, en in den loop van den dag de omgeving ervan op temperatuur brengt, maakt, dat ook des avonds de langzamerhand ouderwetsch wordende stoven gemist kunnen worden.

Ook voor huisverwarming kan van het accumulatieprincipe in combinatie met nachtstroom een nuttig en economisch gebruik worden gemaakt. Er zijn kachels in den handel, hoofdzakelijk bestaande uit een groote steenmassa, waarin zich de elec-

FIGUUR 2.

FIGUUR 4.

FIGUUR 3.

FIGUUR 5.

trische elementen bevinden. De buitenkant is b.v. met tegels bekleed (fig. 5). Natuurlijk kan aan het toestel elke gewenschte vorm en een meer of minder artistiek uiterlijk worden gegeven.

Hier zorgt eveneens des nachts de stroom voor toevoer van de op te hoopen warmte, welke overdag weer wordt afgegeven. Om de warmteafgifte te kunnen regelen en eventueel als het ware voor de avonden te kunnen bewaren, zijn bij deze accumuleerende kachels inwendige kanalen aanwezig, afgesloten door naar buiten openende kleppen. 's Nachts worden de kleppen gesloten gehouden, overdag worden ze naar behoefte meer of minder geopend. De lucht circuleert dan door de kanalen en neemt de warmte mee in het vertrek. De afgebeelde kachel van dit type heeft bij een energieopname van 2 kilo Watt (c.a. 1700 calorieën per uur) een hoogte van ruim 1 meter.

Voor het controleeren van de verbruikte hoeveelheid nachtstroom wordt vanwege het electriciteitsbedrijf een meter beschikbaar gesteld, die twee telwerken heeft

(evenals de „dubbel-tarief-meter“ welke in vele plaatsen wordt toegepast). Overdag drijft de meter het normale telwerk aan; tegen den nacht wordt door een, bij den meter gemonteerd, schakelklok contact gemaakt voor een electromagneet, die het loopwerk van den meter koppelt met het tweede telwerk. Dit laatste wijst dus de gedurende den nacht verbruikte energie aan, welke tegen een aanmerkelijk lager bedrag in rekening wordt gebracht.

TENTOONSTELLING VAN WERK VAN DE BOUWKUNDIGE LEDEN VAN „PRACTISCHE STUDIE“ IN DE EXPOSITIE-ZAAL DER BIBLIOTHEEK TE DELFT.

Een zuiver beeld van het onderwijs was ditmaal deze tentoonstelling niet. 't Waren maar de vruchten van snipperuurtjes, maar de inspiratie kwam van de T. H. ofschoon er toch nog wel zaalprojecten waren opgehangen.

De architectuurstudie integreert dan ook niet: naast enkele groote projecten als een Beurs- en een Congresgebouw hingen er ook kleinere ontwerpen, aantrekkelijk en goed geteekend, toegelicht door foto's, die de werking van de uitgevoerde plannen illustreerden. Ik noem hier de Bollenloods „Zwanenburg“ van Dingemans: juist wat zoo'n opgaaf zijn moet: goed modern. Een project voor een Theehuis met gelegenheid tot watersport aan het Boschmeer te Oostborne van Kraayenhagen, was charmant van ontwikkeling en had daardoor veel bekorends.

Veel animo blijkt er te bestaan voor het schetsen naar de natuur: dit schetsen vormt tegenwoordig een verplichte vulling van de portefeuille — een gezonde gedachte, met frisse resultaten. Heel veel schetsen hingen er, en bijna zonder uitzondering boven het middelmatige. Een paar noem ik er: de Delftsche Toren van Kloos; het Raadhuis in den Haag van Dijkstra; stevig geteekend, doch ietwat gelijkwaardig in al zijn partijen. Van Leupen de Kathedraal St. Etienne van Bourgos, en een schets van San Bernardino, waar de teekenaar zoo fijn in heeft gevoeld de speelse ligging der menschenhuisjes tegen de onnavolgbare planindeeling der bergen. Want in al die schetsen is het niet meestal in de eerste plaats de architectuur, die impressionistisch of analyseerend spreekt tot de jonge studeerenden. Vaker nog en intenser om zijn spontaniteit voelt hij het in de natuur: en dan komt in die schetsen de schilder naar voren; de kille verlatenheid van het wijde sneeuwkleed onder een triesten hemel is door Vegter gevolgd met een minimum lijnen maar juist daardoor is in het armzalige het massale bereikt.

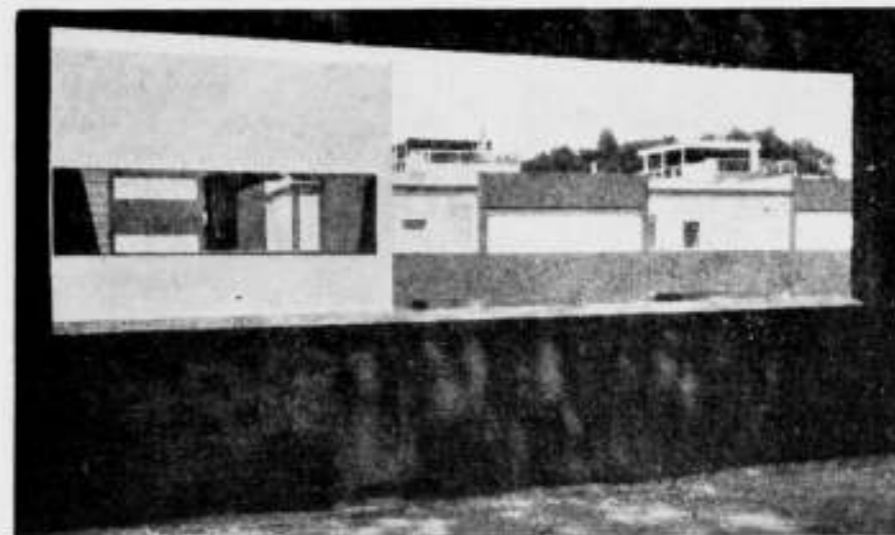
Op interieurgebied was er niet zoo veel te zien: goed van kleur en indeeling — althans op tekening — was het interieur van Kraayenhagen; is evenwel niet het geschermd vlakverdeling een der grootste slavenbezitters uit onze verlichte eeuw? Bereikt men doorgaans veel meer er mee, dan dat men er de dupe van wordt?

Uitgevoerde meubels en lampen kleedden de boxen aan: sommige meubeltjes waren eenvoudig en goed — ik noem hier de theetafel van Hadinegoro, maar de lange tafel in de laatste box leed aan te veel architectuur in de beenen.

Glas-in-lood-ontwerpen — rijk terrein voor het ontbottend palet — ontbraken ook ditmaal niet, terwijl de reclameplakkaten — kinderen van onzen tijd — ook ruimschoots waren vertegenwoordigd. Vooral Job Denys had hier voor een belangrijke collectie gezorgd; leuk gevonden was de affiche voor Utrecht — de oude bisschopsstad, met haar hemelhoogen toren, gelegen op het kruispunt van spoor- en waterweg. De wijze van opzet was „schon meermalen dagewesen“ en had ondanks zijn typeerende vondst weinig persoonlijk; maar we zitten nu eenmaal tusschen twee goede reclame-landen in.

Interessant was deze tentoonstelling zeker: het blijft echter jammer, dat de Bibliotheek nog altijd even onjuist ligt als een twaalf jaar geleden. Want, beslist — toen zag je er ook al tegen op, om vooral in het najaar, je gezondheid te verpanden aan geestelijk voedsel.

Ir. M. C. A. MEISCHKE.

EEN PROEFSTAD BIJ BORDEAUX.

Steen Eiler Rasmussen schrijft in „Architekten“ dd. 28 Oct. 1926 een scherp geteekend opstel over de stad Pessac van le Corbusier, dat we hierbij overnemen.

Te Bordeaux heeft iemand die zich voor de bouwkunst interesseert, de heer Frugès, een soort studie-dorp laten bouwen dat uit een vijftigtal huizen bestaat en Pessac heet. (Zooals het park Meerwijk bij ons op initiatief van den heer Heysier ontstaan, vert.). Hij wilde den bekenden architect en schrijver le Corbusier gelegenheid geven enkele van zijn ideeën te verwezenlijken, die hij zoo sierlijk in zijn veelgelezen boeken heeft weergegeven. Het resultaat is een interessante en merkwaardige woningwijk geworden, die natuurlijk beter weergeeft wat de architect bedoelt dan al zijn boeken bij elkaar.

Le Corbusier wordt dikwijls als een soort apostel voor de utiliteitsarchitectuur beschouwd, als een man die een uitsluitend formeel bouwkunst wenscht, een architect die met alle kunstzinnige middelen heeft afgedaan. In werkelijkheid is hij een bij uitstek kunstenaar, en al zijn architectonische ideeën zijn nadrukkelijk kunstzinnig gedacht. Alleen denkt hij niet in de traditionele architectonische vormen; men zoekt vergeefs bij zijn huizen naar lijsten, banden en omlijstingen om niet te spreken van zuilen en dergelijk soort typische Europeesche bouwkunstvormen. En hij heeft niet, — zooals de Amerikaan Frank Lloyd Wright en de moderne Hollanders en Duitschers na hem — de traditionele architectonische vormgeving vervangen door nieuwe in den vorm van sterk overstekende platten, breede banden muurwerk of lijnen. Hij zegt: alles wat we van het huis weg kunnen nemen is overbodig. De zuivere vlakken, afmetingen, kleuren van het huis blijven over en dat zijn zijn middelen waarmee hij werkt. Zijn gebouwen zijn niet als zware lichamen gedacht, en ze dienen niet om ruimten te omsluiten, maar hij vat ze op als een samenstelling van kleine vlakken, die alleen de ruimten begrenzen. Op de hierbij geplaatste afbeelding 1 krijgt men een indruk van deze, van de moderne schilderkunst afgeleide architectuur.

Het is genomen van een open daktuin vanaf één der huizen te Pessac. Men zit onder een luchtig loofdak van een ahorn, de zon bespat den bruinen muur met lichte ronde plekken. Deze muur, met zijn groote vierkante opening heeft maar één bestemming: om als omlijsting te dienen van het schilderij dat de huizen daarachter vormen. Links een huis waar we op uitzien, ook met een breede vierkante opening, die hemelsblauw is geschilderd, daarachter een lange rij koffiebruine huizen met witte rolluiken voor de ramen en lichtgele daktuinen en daarboven de scheepsachtige opbouw van de achterste woningen: die zijn zeegroen en donkerbruin. Alle gebouwen zijn van gewapend beton voor de dragende deelen, de buitenmuren

EENIGE HUIZEN UIT HET STUDIEDORP PESSAC BIJ BORDEAUX.

van een soort warmteïsoleerende slakkenbeton. Alle onderdeelen zoals deuren en ramen zijn gestandariseerd. Ieder huis heeft een voortuin aan den weg, een kleine ingebouwde binnenplaats voor de kenken (met voorraadschuurtje) en een daktuin, die afwisselend naar Oost en naar West gelegen is. Achter de huizen is de moestuin en daarachter de kippenhokken. Iedere woning heeft haar aardigen daktuin hoog boven de andere tuinen en huizen, met een heel open en een overdekt gedeelte. De trappen liggen buiten.

Men zal begrijpen, dat het nog ver van een rationeele bouwerij is en dat men het als capricieus kan typeeren. Le Corbusier lijkt een Japanner; tegen de lichte kleurvlakken der huizen wil hij graag teer maaldhout plaatsen of mooie bloemen, dan wilde hij alle huizen op palen zetten, zoodat er geen begane grond meer bleef en het groen heelemaal onder de huizen doorliep en opkroop tegen de huizen tot op de platte daken met hun hangende tuinen. Maar hierbij stuitte hij op tegenstand bij de autoriteiten. Doch met alle sterke neigingen om zich te bevrijden van de zware en remmende conventionele vormen is het geheel toch geenszins chaotisch geworden. De huizen staan in het gelid, met duidelijke richting en aslijnen, zoodat de caleidoscopisch geplaatste beelden der huizen toch steeds een ordelijken indruk maken en een eenheid geven. Het voordeel van deze soort architectuur is dat alle technische inrichtingen, radiatoren e.d. die bij 't moderne huis hooren net zoo natuurlijk in 't geheel passen als de davids en masten en kaapstanders op een schip, terwijl ze als een kat in een vreemd pakhuis staan in de min of meer historisch opgebouwde huizen. Als antwoord op een dieper gaande kritiek, die ik in Wasmuths Monatsheft für Baukunst schreef, schreef hij dat de huizen gebouwd zijn voor hen, die ze willen koopen. Dat is de beslissende fout ervan. Ze zijn niet voor een bepaalde plaats gedacht, als woningen voor een bepaald soort menschen: Ze lossen geen probleem op. Ze zijn door een kunstenaar op zijn atelier als schilderijen voortgebracht, gebouwd en te koop aangeboden aan hem die er lust in heeft.

Maar hoewel ik deze lichtvaardige wijze om het woningprobleem te behandelen niet kan waardeeren, mag men toch le Corbusier als kunstenaar bewonderen. Men moet niet vergeten, dat er slechts weinig menschen zijn, die überhaupt in staat zijn boven de bekende vormen uit te komen, om iets nieuws te scheppen. En tusschen de andere hedendaagse strijders met de tegenwoordige stof, die een nieuwe bouwkunst willen scheppen en slechts zware en zeer groteske resultaten bereiken, speelt le Corbusier licht en elegant met zijn persoonlijke middelen, die hij zich voortdurend meer bewust wordt, steeds zuiverder en consequenter toepast.

G. F.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Electricische Warmwatervoorziening, door Ir. A. D. Mesritz. — Ingezonden, door H. P. J. de Vries. — De Weteringschaus of de Stad der Droomen, door J. P. M. — De aanstaande ambtswoning van den burgemeester van Amsterdam.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

ADRES AAN DE JURY VOOR DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDS-PALEIS INZAKE VERLENGING VAN DEN INZENDINGSTERMIJN. Onderstaand adres werd door de Besturen van den B.N.A. en van A. et A. gezonden aan de Jury van de Volkenbondsprijsvraag: De Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A. en het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, kennis genomen hebbende van de voorwaarden tot deelneming aan de prijsvraag voor den bouw van een Paleis voor den Volkenbond, nemen de vrijheid het volgende onder de aandacht van Uwe Jury te brengen.

Uit den aard der zaak is de gestelde tijd van inlevering der projecten een van de zeer belangrijke bepalingen van het programma. Het aannemen van dien termijn op zes maanden zal ongetwijfeld door Uwe Jury zijn geschied na rijp beraad en gebaseerd zijn op het algemeen inzicht, in den omvang van het project, zooveel als zulks zonder nadere uitwerking voor de Jury mogelijk was.

Inmiddels blijkt thans bij de nadere bestudeering van het vraagstuk en de uitwerking van de talloze onderdeelen, die naast de groote conceptie van het geheel, minutieuse architectonische en technische verzorging vraagt, dat de toegestane tijd zeker als te kort moet worden beschouwd. Stemmen van deelnemers zijn opgegaan, die vreezen dat het niet mogelijk zal blijken hun projecten tijdig voltooid te krijgen.

Waar het hier gaat, zoodat Uwe Jury terecht zegt om een bouwwerk dat „par la pureté de son style, l'harmonie de ses lignes, est appelé à symboliser la gloire pacifique du XXme siècle” daar zou het wel zeer te betreuren zijn, wanneer de tijdsbepaling oorzaak werd dat het resultaat der prijsvraag niet aan Uwe hooggespannen verwachtingen zou beantwoorden.

Om deze reden meenen ondergeteekenden er met klem op te moeten aandringen, den tijd van inlevering met vier maanden te verlengen en alzoo den inleveringsdatum te bepalen op uiterlijk 25 Mei 1927.

AMSTERDAM, 10 Nov. 1926.

Uit Duitschland, België, Frankrijk en Zweden zijn adhaesiebetuigingen aan dit adres ontvangen, die aan de Jury zijn toegezonden.

Aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken en aan den Secretaris-Generaal van den Volkenbond is verzocht of zij in dezen hunne medewerking zouden willen verlenen.

VRAGEN EN ANTWOORDEN PRIJSVRAAG FRIESCHE BOUWKRING.

- Vraag 1. Moet er voor de autobuschauffeurs geen toilet met waschgelegenheid gemaakt worden, afzonderlijk van die, behoorende bij de wachtkamer.
- Antw. Het programma vraagt de noodige toiletten. Zie artikel 2.
- Vraag 2. Moet er voor de tijdens het stationneeren wachtende chauffeurs, geen verblijfplaats worden gemaakt, afgescheiden van de wachtkamer voor het publiek. Deze ruimte wordt niet gevraagd. Inzenders zijn echter vrij hiervoor een beperkte ruimte te reserveren.
- Antw. Deze ruimte wordt niet gevraagd. Inzenders zijn echter vrij hiervoor een beperkte ruimte te reserveren.
- Vraag 3. Zijn de omringende en aansluitende terreinen bestemd voor bebouwing of voor plantsoen.

- Antw. De ontwerper is volgens het programma (zie art. 3) hierin vrij. De door hem gedachte oplossing zal op de algehele situatie moeten worden aangegeven.
- Vraag 4. Wordt onder stationneeren bedoeld, de bussen geplaatst in geheel afgesloten ruimten of slechts onder overdekte ruimten.
- Antw. Geheel afgesloten ruimten worden niet noodzakelijk geacht, de ontwerper is is hierin echter geheel vrij.
- Vraag 5. Worden onder de noodige toiletten, ook openbare toiletten begrepen ten dienste van niet reizigers.
- Antw. Neen.
- Vraag 6. Moet er een bureau gemaakt worden voor kaarten verkoop.
- Antw. Neen.
- Vraag 7. Wat is de gemiddelde hoogte en het karakter der omringende bebouwing.
- Antw. Zie antwoord op vraag 3.
- Vraag 8. Is het station aan de vierde zijde aangebouwd gedacht.
- Antw. Zie antwoord op vraag 3.
- Vraag 9. Op hoeveel autobuslijnen of staanplaatsen moet worden gerekend.
- Antw. Een bepaald aantal is niet aan te geven. Wijziging in de diensten moet steeds mogelijk zijn. Overigens wordt voor de wijze van plaatsing verwezen naar artikel 2 van het programma.
- Vraag 10. Moet er gerekend worden op centrale verwarming.
- Antw. Mag worden toegepast.
- Vraag 11. Op de situatie tekening komt geen noordpijl voor, behoeft hiernaar geen rekening worden gehouden.
- Antw. De bovenkant van de situatie tekening is noord.
- Vraag 12. Is de diepte van het bouwplan onbepaald.
- Antw. De ontwerper mag terreindiepte gebruiken als noodig is.
- Vraag 13. Mag de bebouwing der omgeving naar eigen inzicht worden gekozen, of moet rekening met bestaande bebouwing worden gehouden.
- Antw. Zie antwoord op vraag 3.
- Vraag 14. Is men gehouden aan het beloop der tracés, zooals die op de schets zijn aangegeven, of mag men deze wijzigen, desnoods voor indirecte doeleinden.
- Antw. Terugsprongen bij de aangegeven rooilijnen zijn geoorloofd.
- Vraag 15. Moet er in de situatie nog aangegeven worden hoe het complex gelegen is ten opzichte der windstreken.
- Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Voor de Jury

De Secretaris:
EGB. REITSMA.

WAT KUNNEN WIJ VAN DE OUDE MONUMENTEN LEEREN? Prof. dr. ir. D. F. Slothouwer, benoemd tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in de architectonische vormleer en de geschiedenis der bouwkunst, aanvaardde op 10 November jl. zijn ambt met een rede over het hierboven genoemde onderwerp.

Spr. zeide het een belangwekkende taak te achten, den jongelieden, die te Delft komen studeeren, iets bij te brengen van de groote en eeuwige begrippen, omtrent de moeder aller kunsten, die eindelijk weer een belangrijke plaats in onze samenleving schijnt te zullen gaan innemen en vervolgt:

„Ik druk mij voorzichtig uit; dikwijls toch is die herleeft belangstelling voor de bouwkunst slechts schijn. Wanneer toch de economische belangen geheel de overhand krijgen of wanneer zelfs de politiek er bij te pas komt, dan blijkt die liefde voor de bouwkunst niet altijd even standvastig te zijn. En toch mag van deze plaats met vreugde en dankbaarheid tevens worden getuigd van het groeiende besef bij particulieren en overheid van de waarde eener goede bouwkunst.

„Wij zijn in den laatsten tijd zoo geheel los van alle traditie, dat het meer naar den tijdgeest lijkt, de vraag iets anders te formuleeren, n.l.: *Kunnen wij iets van oude monumenten leeren?*”

„Ik ben overtuigd, dat vele der hier aankomende studenten deze vraag zeer natuurlijk zouden vinden. Het zijn niet de slechtsten, die in hun jeugd meenen dat de eigen schepingsdrang het eenige is, dat waarde heeft en dat, wat onze voorouders hebben gedaan, moeilijk onze eigen handelingen zou kunnen bepalen.

„Wanneer men ouder wordt dan gaat men echter begrijpen dat die banden met het verleden onverbrekelijk zijn en dat men die niet altijd als ketenen behoeft te gevoelen”.

„Spr. voert zijn gehoor naar het Palazzo Farnese te Rome en zegt: „En ieder, die

het leven heeft voelen trillen in die doode materie, moet beseffen, dat de grootmeesters dezer Italiaansche Renaissance, die zoozeer de oude monumenten hebben bestudeerd, ons kunnen helpen met het beantwoorden van de door mij gestelde vraag.

„Zij hebben die vraag zelf bij voortdoring gesteld, al was het dan in een iets meer begrensden vorm, n.l. alleen ten opzichte van de antieke, dat waren voor hen de Romeinsche monumenten. Van Bramante is bekend dat door zijn zorg de meeste antieke monumenten zijn opgemeten en geteekend. Van Giuliano da Sa Gallo is de beroemde collectie teekeningen bewaard gebleven, waaruit duidelijk blijkt, dat hij de antieken nauwkeurig heeft opgemeten met de bedoeling ze na te volgen.

„Rafaël, de schilder der madonna's, gaf reeds in zijn Spozalizio en ook in de Annunciatie blijc de architectuur lief te hebben.

„Het oude Rome herleeft. Na den chaos der overige eeuwen werden de kunstschaten der antieken gretig verzameld.

„De schilder der madonna's ging zijn onderwerpen ontleenen aan de klassieke oudheid: de school van Athene, de Parnassus enz.

„Het is duidelijk, dat de antieken Rafaël hadden veroverd en daaraan danken wij zijn „Rapport over de Romeinsche Monumenten”.

Dit Rapport begint met een lofzang op de kunst der oudheid en met een treurzang op de wandaden van Gothen en Wandalen. Hoe scherp zijn oordeel over architectuur was, blijkt uit zijn kernachtige uitspraak over de Romeinsche monumenten, waarbij hij wijst op de merkwaardige omstandigheid, dat de architectuur langer heeft gebloeid dan de andere kunsten.

Zijn uitspraak over den gothischen bouwstijl, „architectura tedesca”, was niet zeer gunstig:

— Het was toen dat de Duitsche bouwkunst opkwam, zoover verwijderd van de kunst der Romeinen. Dezen muntten uit door het maken van kroonlijsten, friezen enz. van de grootste schoonheid. De Duitschers daarentegen, wier manier nog op verschillende plaatsen wordt nagevolgd, gebruiken dikwijls als consoles kleine, verwrongen en slecht uitgevoerde gedrochten, vreemde beesten, menschfiguren of bladornament zonder eenigen smaak uitgevoerd, men zou moeilijk iets kunnen bedenken zoozeer tegenovergesteld aan den goeden smaak. Toch heeft deze bouwkunst eenige redenen van bestaan gehad: zij stelt voor een imitatie van ruwe boomen, waarbij de takken, naar elkaar gebogen, een spitsboog vormen. En hoewel een dergelijk denkbeeld niet geheel te veroordeelen is, geeft het toch veel aanleiding tot critiek —.

„De bewondering voor de antieken was van dien aard, dat andere kunstuitingen daarnaast als barbaarsch werden beschouwd en het algemeene ideaal was, de monumenten der antieken nauwkeurig te bestudeeren en ze zoo getrouw mogelijk na te volgen. Of zou men hebben bedoeld hun schoonheid zoo dicht mogelijk te benaderen?”

Spr. behandelde dan Brunelleschi's Ospedale degli Innocenti te Florence en zegt ervan:

„Al zijn hier eenige vormen toegepast, die overeenkomst vertoonen met die der antieke kunst en al is ongetwijfeld gestreefd, in geestelijken zin gesproken, naar de rust en het evenwicht der klassieken, zuiver architectonisch kan men hier eerder een voortzetting zien van Romaansche dan van Romeinsche denkbeelden.”

Voorts, sprekende over werk van Bramante, zegt de hoogleeraar:

„Het geheel moge een jubel zijn over het wedervinden van de schoone vormen der antieke oudheid, van een navolging is hier geen sprake, integendeel, architectonisch constructief zetten zich hier de middeleeuwen voort.

„Het genie van Bramante heeft hiermede de hand gereikt over het antieke Rome heen aan Hellas, dat hij waarschijnlijk nauwelijks gekend heeft.

„Deze enkele opmerkingen mogen u duidelijk maken wat een kunstenaar bedoelt wanneer hij zijn voorbeelden kiest uit de monumenten van vroeger tijden.

„Denken wij slechts aan het wonder hoe daar waar Azië en een volkomen barbaarsch Europa elkaar raakten de parel werd gevormd, die wij Acropolis noemen. De oostersche grondslag der kunstgeschiedenis is tot nog toe slechts in voorloopige schetsen neergelegd: de wonderlijke samenhang met het Oosten is, speciaal wat de bouwkunst betreft, een onderzoekingsgebied, dat haast als onontgonnen terrein moet worden beschouwd.

Overgaande tot de 19e eeuw meent spr. te mogen zeggen, dat hoewel de afstand nog te klein is om zuiver te kunnen beoordeelen, de bouwkunst weinig winst heeft weten te boeken. Spr. is overtuigd, dat de chaotische maatschappelijke toestanden daarvan de oorzaak zijn geweest.

„Intusschen meen ik dat onze oogen nu wel open zijn gegaan en dat wij duidelijk zien, hoe deze zogenaamde stijlnavolgingen, deze neo stijlen, met de architectuur der oorspronkelijke erkers, de hoektorens en de talloze onnoembare afzietelijkenheden gemaakt, die tot een benauwenis voerden, waaruit schier geen ontkomen meer mogelijk leek. (Wordt vervolgd).

Fig. 1. ELECTRISE WARMWATERKRAAN
(Inventum).

Fig. 2. ZES-LITER-WARMWATERRESERVOIR
(Inventum).

ELECTRISCHE WARMWATERVOORZIENING

door Ir. A. D. MESRITZ.

Het is reeds op zeer eenvoudige wijze mogelijk steeds de beschikking over warm water te hebben. Fig. 1 toont een kraan met ingebouwd verwarmingselement. Het toestel is zoo berekend, dat het water bij het verlaten van de kraan de juiste temperatuur heeft. Deze eindtemperatuur is bovendien in te stellen op verschillende waarden, met behulp van een op de kraan aangebrachten knop, die de doorstromingsnelheid van het water regelt.

De inrichting is verder zoodanig, dat bij het openen van de kraan eerst water wordt doorgelaten en daarna pas de verwarmingselementen worden ingeschakeld; vernieling hiervan door droogkoken is dus niet mogelijk.

De kranen worden geleverd voor wisselstroom en voor draaistroom; in het laatste geval is de stroomsterkte bij eenzelfde energiehoeveelheid geringer.

Voor het beschikbaarstellen van grootere hoeveelheden warm water bestaan reservoirs met ingebouwd verwarmingselement.

Dit toestel (fig. 2) heeft twee belangrijke bijzonderheden. Eerstens bevindt zich het element in het midden, zoodat de warmte aan alle kanten nuttig kan worden afgegeven. Verder is een zelfwerkende z.g. thermoschakelaar aanwezig. Deze bestaat eenvoudig uit twee strooken metaal met verschillende uitzettingscoëfficiënt. Is het water op de gewenschte temperatuur gekomen, dan is de „thermoreep” zoover omgebogen, dat de stroom wordt afgeschakeld.

De buitenkant van het reservoir is goed geïsoleerd tegen warmteafgifte.

Wordt warm water afgetapt, dan stroomt automatisch koud toe, de thermoschakelaar schakelt den stroom in, en als het water weer op temperatuur is, wordt de stroomketen opnieuw verbroken.

Dergelijke reservoirs worden geleverd met verschillende inhouden, zoodat ze ook als elektrische geysers in badkamers toepassing vinden (fig. 3). Tegelijkertijd is zo'n automatisch werkende geysers dan te gebruiken voor warmwatertoevoer naar wastafels en naar de keuken.

Fig. 3. HONDERD-LITER-WARMWATERRESERVOIR
(Inventum).

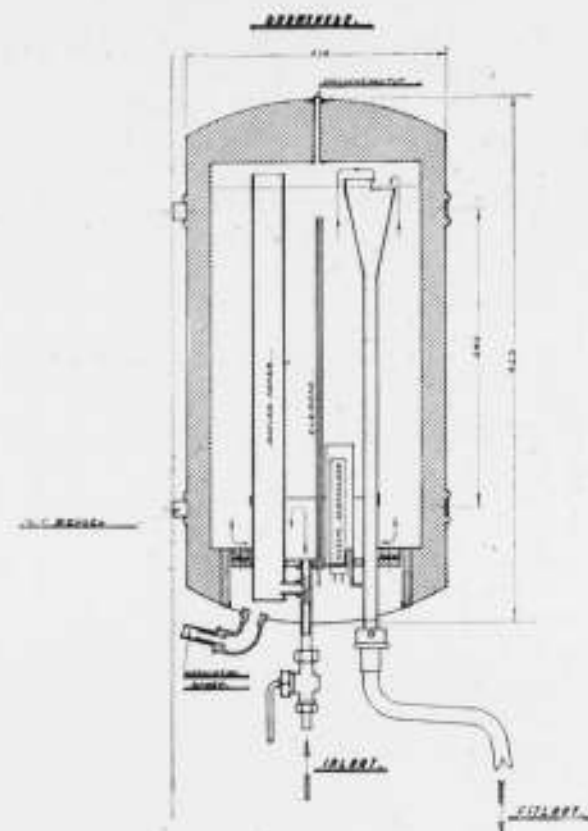

Fig. 4. DOORSNEDE ZES-LITER-RESERVOIR
(Inventum).

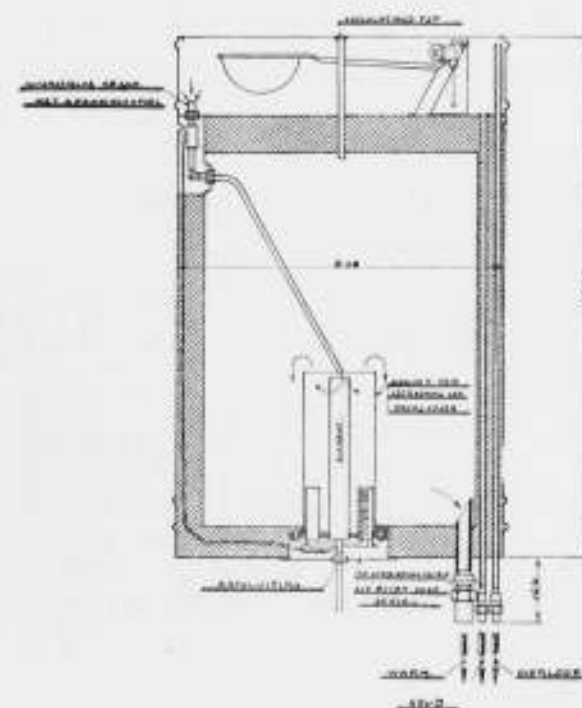

Fig. 5. DOORSNEDE HONDERD-LITER RESERVOIR
(Inventum).

De werking is na te gaan aan de hand van de in fig. 4 gegeven doorsnedeteekening van het 6 Liter-reservoir.

Het verwarmingselement bevindt zich onderin; de uitlaat mondt boven; het element is dus steeds omgeven door water van de laagste temperatuur terwijl alleen warm water kan afvloeien. Om nadruppelen te voorkomen (de uitlaat kan niet worden afgesloten) is een speciale inrichting aangebracht. Naast de inlaat bevindt zich een z.g. injectiekoker, die met een zijbuisje in de inlaatpijp uitkomt. Het binnenstroomende water zuigt reeds direct bij het in bedrijfstellen de koker leeg. Wordt later de kraan gesloten, dan stroomt door het zijbuisje water uit het reservoir terug in de injectiekoker. Het niveau daalt daardoor snel beneden de trechter van de uitlaat en het afstromen van warm water houdt op.

De injectiekoker heeft een zoodanigen inhoud, dat, zelfs bij de uitzetting door het verwarmen van het water, de vloeistofspiegel niet tot de uitlaat kan stijgen.

Door zorgvuldige isolatie zijn de reservoirs ook geschikt voor bedrijf met nachtstroom (zie No. 46). Er wordt dan alleen des nachts stroom toegevoerd, de temperatuursdaling in den loop van den dag belooft slechts enkele graden.

Met het oog op deze speciale toepassing wordt het warmwaterreservoir voorzien van een electrisch bediende kraan, die door de schakelklok van den electriciteitsmeter des nachts wordt geopend. De inrichting van het reservoir volgt uit fig. 5. Als de automatische kraan door de schakelklok wordt geopend, worden tegelijkertijd de elementen ingeschakeld. Het reservoir vult zich nu langzaam, zoodat ook het water geleidelijk wordt aangewarmd. Voor het vullen is 5 uur noodig, het verwarmen duurt totaal e.a. 8 uur. Daarna schakelt de thermoschakelaar den stroom af.

De vlotter regelt de koudwatertoevoer en sluit de inlaat af zoodra het reservoir vol is. Wordt gedurende de nachturen warm water afgetapt, dan werkt het reservoir automatisch, evenals het reeds besproken type, omdat de automatische kraan open is. Des morgens sluit de schakelklok deze kraan, zoodat overdag alleen het beschikbare warme water kan worden gebruikt.

Een om de elementen aangebrachte manchete blijft steeds vol water staan, om droogkoken tegen te gaan.

Weliswaar kan overdag electrische energie worden toegelaten, doch dan natuurlijk tegen het hoogere dagtarief.

INGEZONDEN.

Geachte Collega Periscopijs,

Gij sluit Uw Rotterdamsche post XV met de woorden „moge speciaal voor de Rotterdamsche Architecten het laatste gevoel van min of meer gewelddadig in de kou gezet te zijn wegnemen”.

Hierover Periscopijs deel ik U het volgende mede:

Het gevoel van in de kou te zijn gezet, gewelddadig of niet, is door het uitnoodigen van de twee architectenfirma's in het geheel nog niet weggenomen. Indien ik goed ben ingelicht dan behoort gij, geachte Periscopijs, tot een dezer firma's. Dacht gij waarlijk, nu ge Uzelf bij het vuur kunt warmen de deur achter U te kunnen sluiten en Uw overige collega's in de koude laten staan. Dit getuigt niet van een nobel karakter, maar van een verregaand egoïsme, van een misbruiken van de goede trouw Uwer collega's, die U de pen ter hand hebben gesteld om het algemeen, maar niet Uw eigen belang te behartigen.

Onder den kring van de Rotterdamsche Architecten van den B.N.A. zijn er altijd nog die evenals U tot de genoodigden dienden te behooren. Ge behoeft slechts te denken aan hen, die de hoogste onderscheidingen in de schoone bouwkunst tot eer hunner vaderstad behaalden.

Zoudt gij het niet pikant vinden eens met deze jonge mannen het strijdperk van eer te betreden?

Meent ge, nu gij binnen zijt, dat wij de zaak maar zullen doodzwijgen. Neen.

Ik protesteer tegen het eind van Uw schrijven; de gemoederen zijn onder de Rotterdamsche Architecten nog lang niet gekalmeerd.

De Beurscommissie heeft door het uitnoodigen van de beide architectenfirma's haar fout nog niet hersteld. Zij hebben door de passeering van enkele jonge kunstenaars „de Prix de Rome's" openlijk hun ongevoeligheid te kennen gegeven. Zij hebben openlijk deze jonge mannen gekrenkt.

En gij, geachte Periscopijs, helpt nu mede Uw jonge collega's te laten achterstellen, te laten verdoezelen, doodzwijgen in de Maatschappij.

Nu weet ik wel het Beurscomité kan niet iedereen uitnoodigen, maar de Prix de Rome kunstenaar behoort krachtens zijn erkenning door den Staat tot de kunstenaars die het eerst geroepen zijn tot het maken van een dergelijk project.

Onze Rotterdamsche beursheeren hebben het zeer druk met hun graan en cargadoorszaken, maar dienen, al was het dan maar uit welsprekendheid, zich eens op de hoogte te stellen, om niet hotweg erkende jonge kunstenaars door passeering te krenken of te grieven om niet van beledigen te gaan spreken.

H. P. J. DE VRIES, Architect,
Grand Prix de Rome.

De heer de Vries neemt het vurig voor zichzelf op, doch is daarbij ietwat onbillijk tegenover ons.

Het ligt niet op onzen weg namen te noemen of nota te nemen van persoonlijke gekrenktheden.

Overigens blijkt uit zijn schrijven dat hij den verkeerde voorheeft, hij houdt te weinig rekening met de mogelijkheid dat zijn inlichtingen omtrent den persoon van „Periscopijs" weleens niet juist konden zijn.

Hij overschat de betekenis van den G. P. d. R. Inplaats van als een aanmoediging om zich verder te bekwamen, vat hij den G. P. d. R. op als een Staatsbevel tot alle mogelijke, ook particuliere, opdrachten.

PERISCOPIJS.

DE WETERINGSCHANS OF DE STAD DER DROOMEN.

Ik weet niet of, en of eigenlijk „of" niet „en" moet zijn, het doet er niet veel toe, maar eigenlijk doet het er wel veel toe, je komt langzamerhand in een stadium van ietwat onverschillig te worden of iets er al of niet toedoet.

Het begon bij de kiosken. Het was toch een feit dat al de kiosken, geïnspireerd op een of ander Oostersch, laten wij meer gespecificeerd zeggen, Turksch gevalletje, opgeruimd moeten worden, wegens hygiënische tekortkomingen. De vraag doet zich voor, of, als zulks werkelijk de reden was, de kiosk niet volledig sanitair verzorgd in gezegde Turksche verschijning had kunnen blijven voortbestaan. Zij vormde een der essentialia van onze dierbare stad. Met de lantaarnpalen.

Om nu op de Weteringschans te komen.

Vijf jaar lang dreef een noodzakelijke behoefte mij naar dezen dwarsader van Amsterdam's verkeer, en dat maakte dat ik aan hem gewend was. Niet alleen dat ik in staat zou zijn geweest in pikkedonker de plek te vinden ter bevrediging mijner meest noodzakelijkste dagelijksche behoefte, niet alleen dat ik bij eersten oogopslag zijn stemming, zeg maar zijn gezondheid zag, hij was een vriend van mij geworden, en iedereen morgen bij het omslaan van den hoek der huizenrij die mij voeren zou tot nummer 102, zeiden wij elkaar als oude bekenden even goeden morgen. Totdat ik op een fatalen dag den bewusten hoek omsloeg en op mijn alleramicaalst goeden morgen, hoe noch bah ten antwoord kreeg.

Mijn vriend was verdwenen, de Weteringschans, in essentie, was er vandoor. Zijn

aangezicht was nog aanwezig maar zijn ziel was verdwenen, verhuisd. Zielsverhuizing.

Ik heb langen tijd noodig gehad om te ontdekken waardoor mijn vriend veranderd was, totdat op een goeden avond een gewoontebeweging mij het raadsel oploste. De gewoontebeweging nl. om bij den lantaarnpaal voor No. 98 aan mijn sleutelring mij te vergewissen van de yalesleutel die paste in het slot der deur des bureaus van den B.N.A. De lantaarnpaal was weg. Alle lantaarnpalen bleken weg.

De Weteringsehans, mijn vriend, was beroofd van zijn lantaarnpalenziel, zooals mijn geliefd Amsterdam eerst beroofd was van zijn Turksche kioskenziel.

Zoo ontroofd te zijn van je ziel is zielig.

De Weteringsehans is thans clean-shaven. Boomen weg, lantaarnpalen weg, alles weg. Hoog in de lucht zweven booglampen die de glimmende, gepolijste straat unheimisch verlichten. Amsterdam zal heelemaal clean-shaven worden. Na de Pl. Middenlaan, de Voorburgwal, etc. Wij krijgen een stad zonder palen, behoudens die onder den grond en in het Leidse Boschje. Al de overbodigheden gaan weg. Wij krijgen de „nene sachlichkeits” stad. In zoo'n stad zijn ook de huizen overbodig. Het wonen in een stad is menscheijk minderwaardig, heb ik eens gelezen van architect van Loghem, die daarom naar Siberië is gegaan.

En nu, de geïdealiseerde toekomststad zie ik mij thans zoó voor mij.

De stad, 4 K.M. in het vierkant, is één doorgaand vlak geasphalteerd plateau. Vanuit de andere planeten van ons zonnestelsel, ziet zoo'n stad er uit als een glinsterend facet, als een glinsterende platte kant op den knikker die Aarde heet. 8 Meter boven die geasphalteerde vlakte is een stuk kippengas gespannen van 4 K.M. in het vierkant, geleverd door Moens & Beek. Daaraan hangen, regelmatig verdeeld de booglampen. Op één plek steekt een lange mast 5 Meter boven het kippengas uit. Aan den top van den mast draait een molentje met 4 wicken. Deze mast geeft de plants nan van Weteringsehans 102.

Dit is de stad der droomen.

J. P. M.

DE AANSTAANDE AMBTS- WONING VAN DEN BURGE- MEESTER VAN AMSTERDAM.

Zooals wel bekend mag worden verondersteld, heeft de heer C. J. K. van Aalst, het hem toebehoorende perceel aan de Heerengracht No. 502, gelegen bij de Vijzelstraat, aan de Gemeente geschonken, voor Ambtswoning van den Burgemeester. Dit huis is een van de fraaist geconserveerde laat 17e-eeuwse gracht paleizen, die Amsterdam bezit. Van enkele zijden is het betreurd dat door de bestemming aan dit huis gegeven, de moderne architecten verstoken zijn geworden van de gelegenheid hunne krachten eens te wijden aan een bouwwerk, dat op den duur toch noodzakelijk zou zijn geworden. Wij gelooven echter dat, waar dit bouwwerk niet alleen door zijn onderdom, maar vooral door zijn voortreffelijk en nobel karakter uitgegroeid is boven alles wat naar tijdelijk gevoel-van-opvatting zweemt, de schenking ten volle te waardeeren valt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiele Mededeelingen. — Mededeelingen. — Over Volkshuisvesting te Leeuwarden, door L. H. E. van Hylekana Vlieg. Arch. B.N.A. — Wat kunnen we van de oude Monumenten leeren (Slot van pag. 471) — De Inaugureele rede van Prof. Slothouwer, een nabetrachting, door Ir. A. J. van der Steur. — Ontvangen boekwerken, door A. A. Kok.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

VERGADERINGEN. De Bestuursvergadering met de afgevaardigden van de kringen zal plaats vinden op Vrijdag 17 Dec. a.s. Op 18 Dec. d.a.v. wordt een ledenvergadering gehouden, waaraan zoo mogelijk een excursie naar het gebouw van de Ned. Handel Mij. verbonden zal zijn.

EXAMENS BOUWKUNDIG OPZICHTER 1927. De aangifte tot deze examens is opengesteld tot 31 Dec. 1926. De aangifte moet geschieden op een daarvoor bestemd formulier, met het programma en de voorwaarden, kosteloos verkrijgbaar aan het Bureau van den B.N.A., Weteringsehans 102, Amsterdam. De examens worden afgenomen te Amsterdam en vangen aan Maandag 4 April 1927.

MEDEDEELINGEN.

WEDERRECHTELIJK GEBRUIK VAN DEN NAAM DER PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE. De Firma Talens heeft in het Maandblad „Voor Teekenaar” het program van een prijsvraag gepubliceerd, met de mededeeling dat dit program door de P.P.C. zou zijn goedgekeurd. In werkelijkheid is die goedkeuring nooit gevraagd; het program kwam eerst lang na de uitschrijving toevalligervijze, ter kennis van de P.P.C., — een te ernstiger feit, omdat het bepalingen bevatte die indruischen tegen de Algemeene Nationale prijsvraagregelen, en welke de commissie derhalve nooit zou hebben aanvaard. De Permanente Prijsvraagcommissie is verplicht, (nu de Firma Talens, hierop gewezen, zich niet geroepen blijkt te voelen dit te doen), in het openbaar op dit verzuim te wijzen, opdat niet de gewekte indruk, als zou de P.P.C. dit program hebben goedgekeurd, blijve bestaan.

Reeds hebben anderen zich, bij het uitschrijven van een prijsvraag, beroepen op deze (onrechtmatig gepubliceerde) goedkeuring. Deze bekendmaking dient mede om herhaling van dit laatste te voorkomen.

Aan de Firma Talens is inmiddels medegedeeld welke wijzigingen in haar program noodig zijn, om het te doen overeenstemmen met de genoemde prijsvraagregelen.

INGEKOMEN ANTWOORDEN PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” 1926. Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen A. voor een Brandweerpost, B. voor een Station voor Autobussen, zijn tezamen ingekomen 77 antwoorden, onder de motto's:

Bakerstreet 211 B; Waterscherm; Modern Vervoer; Vlam I; Dunk; Studie 1; Sonja; Mine; Fire; Luc; Jetteo; Station; Bab; Nelly 1; Piryachos; Tijd; Cirkel; Jos; Vlam II; Mercedes; Bus 1; Oto; Nelly II; Herfst; Storz; Corry; Elro; Astra; B. S.; Entweder-Oder; Alarm I; Drie; Centrum; Studie II; Vorm; Binnenbest; Straalpijp; Last; Buslijn; K 1; Wil; Alarm II; B. B.; O. N. V.; Beidt Uw Tijd; Ras; Benzina; Bus II; Energie; Nash; Sorry; Durf; Modern; Halt; Maas; Vooruit; Alarm III; Driehoek; (geteekend) N. H. E. E.; Polen; Shell; Herfst '26; Crescendo; Lex; Vuur; K II; 63; Ignus; T; A; Alarm IV; Abuss; Rubico; Fie; X; Polygone; 12.

AFB. 1.

OVER VOLKSHUISVESTING TE LEEUWARDEN.

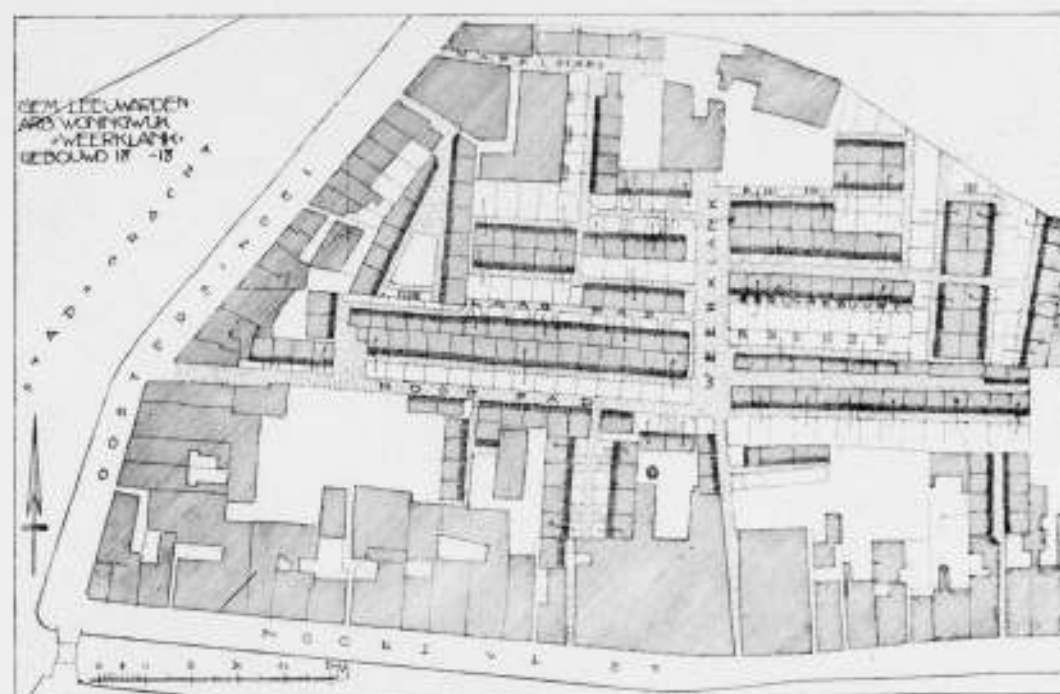
Door L. H. E. VAN HYLCKAMA Vlieg, Arch. B.N.A.

(Bijdrage tot de geschiedenis van den woningbouw).

Wie de oude, doch nog niet verouderde stad Leeuwarden binnenkomt, zal getroffen worden door de mate waarin gedurende het laatste tiental jaren in de behoefte aan *woningen* is voorzien. De drie à vier grootte toegangswegen: de Groninger-, de Zwolsche-, de Harlinger- en de Stiensers-straatweg, die van Noord-Oost, Zuid, West, en Noord-West dagelijks belanghebbende en belangstellende burgers en kooplieden, veehouders en landbouwers naar het stadscentrum voeren, zijn evenzovele hoofdtakken aan den boom langs welken regelmatig de bouw van die woningen in allerlei afmetingen plaats had, en waaraan zich dwars- en parallelstraten op organische wijze aansluiten. (Afb. 1).

Deze sterke uitbreiding van bebouwd oppervlak der Gemeente is volkomen duidelijk als men den groei van handel en bedrijf, en de daarmee samengaande toeneming der bevolking nagaat. Al is uit den aard der zaak, immers door de bodemgesteldheid der Provincie, het hoofdproduct dat in de stad verwerkt of verhandeld wordt of vee, of zuivel, toch bevinden er zich naast de uitgebreide veemarkt en de omvangrijke zuivelfabrieken en stapelplaatsen, ook vrij belangrijke andere bedrijven, als: meel-, papier-, schoenen-, metaalfabrieken, groothandelondernemingen in manufacturen, furnituren, krameries, muziekinstrumenten en dergelijke die, waar ze hoe langer hoe meer in het centrum eener bloeiende Provincie gevestigd zijn, groote levensvatbaarheid hebben en aan velerlei tusschenhandel en nevenbedrijf een bestaan geven. Een en ander spiegelt zich ook af in den loop der bevolking. Het aantal zielen, op 31 December 1914 nog 39130 bedragende, klom regelmatig zoodat het op 31 December 1925 gesteld kon worden op 46437, en nog steeds vooruitgaande is.

Gevolg van deze toeneming is, dat er sedert tal van jaren een groot tekort aan woonruimte was, — en is. Schijnbaar ziet het er, bij eene wandeling door de oudere stadsgedeelten buiten de singelgracht niet zoo slecht uit. Overal vindt men de zoogen. ééngezinswoning met het „voortuintje“ dat, ook aan de eenvoudigste typen althans in den zomer een vriendelijk aanzien geeft. Het is echter in vele gevallen een schijn

AFB. 2.

die bedriegt, en die geen deugdelijk onderzoek kan verdragen. Achter die vriendelijke voortuintjes toch vindt men in honderden gevallen slechts eene „éénkamerwoning“, rug-aan-rug gebouwd tegen rijen andere dergelijke woningen die evenals eerstgenoemde slechts door een steenen pad van 1,20 à 1,50 M. toegankelijk zijn. Afb. 2 geeft een stadsgedeelte onmiddellijk buiten de singelgracht, in het Noord-Oosten van de Gemeente gelegen, en gebouwd in de jaren 1850—1860 door „ondernemers“ die toen in dergelijke woningbouw nog een winstgevend bedrijf vonden.

Tengevolge van de invoering der woningwet 1901, met de daarop steunende bouwverordening, is echter langzamerhand in het woningtype een groote verbetering ontstaan. Wel had in de jaren 1870—1880 een woningvereniging getracht het oude geijkte type rugwoningen te verbeteren, doch dat type als zoodanig bleef en het is, door het volslagen gebrek aan grond, licht, en lucht aan de achterzijde, ook voor geen afdoende verbetering vatbaar. Het eenige dat men heeft kunnen bereiken is een *grotere* woonruimte (door middel van een 2e kleiner vertrek, als keukentje ingericht), en een betere verzorging der ruimte onder de pannen. Door afslimmering met dakbeschut, en verlichting met dakramen, ontstond inderdaad ook een *beter* woonruimte.

Van dergelijk type waren in de jaren 1872—75, ten Noordwesten van den Groningerstraatweg, onder de idealistische benaming „Werkmanslust“ eenige, naar 't rechte lijnig parallelsysteem aangelegde straatjes bebouwd met niet minder dan 150 woningen, (afb. 3). Op de zolders die oorspronkelijk geen dakramen, — alléén daklichten — hadden, waren geen slaapgelegenheden. Langzamerhand zijn die huisjes in velerlei particuliere handen overgegaan, zijn sommige van pompenze hooge dakvensters voorzien en hebben de bewoners-eigenaars die zolderruimte doen veranderen in soms niet ondoelmatige slaapvertrekken. Dit, thans gelukkig tot het verleden behoorend systeem der zoogen. *rug-aan-rug* woningen met geen andere open grond dan de stukjes „voortuin“ aan de, ook hier nog smalle, 1,20 M. brede, klinkerpadjes, waar geen melkwagen, geen bakkerskar, geen lijkwagen en ook geen dokterskoetsje verkeerden kan (om van de voortuinen der Gemeentereiniging niet te spreken), dit systeem is toch wel een teeken van het gebrek aan nadenken en aan vooruitzien.

AFB. 3.

AFB. 4.

42

AFB. 5.

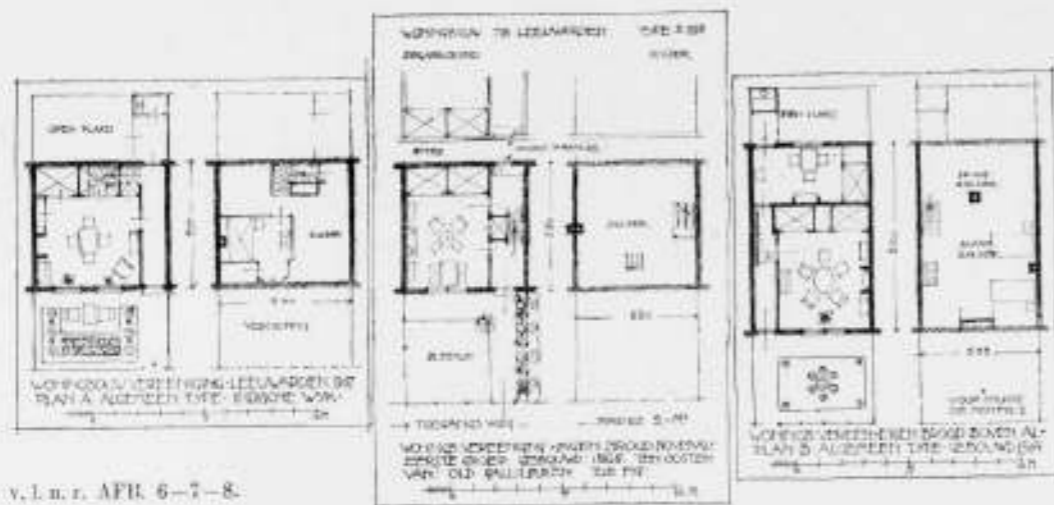
waaraan die tijd leed. Een photogram van een der stegjes, op een der eerste dagen eener week genomen, geeft afb. 4 te zien. Er blijkt o.m. uit dat 't den bewoners niet mogelijk is hun vuile wasch „en familie” te reinigen.

Had dit bouwplan echter nog *doorgaande* straatjes, zoodat hier van sloppen, d.i. doodlopende stegen, nog geen sprake is, de, geheel door particulieren gebouwde wijken zooals o.a. die in 1880 tot 1885 ten Zuidoosten van de „Spanjaardslaan” geven nog ongunstiger beeld. Want het *uiterlijke* aanzien moge, afgezien van 't feit dat het van alle architectonisch schoon gespeend is, dit oordeel al niet rechtvaardigen, de inrichting dezer woningen met hunne 2 bedsteden, nitkomende op het eenige woon-, eet-, werk-, en... ook speelvertrek (als er kinderen zijn en weer en wind maken 't verkeer „in de straat” onmogelijk), die inrichting heeft tengevolge dat velerlei ziekten en ongemak er vruchtbaren bodem vinden. Fig. 5 geeft een afbeelding van de algemeene situatie.

Hoezeer men als 't ware verknocht was aan deze éénkamer-, deze „rug”-woning moge uit 't volgende blijken:

In 1868 bouwde de Vereeniging „Eigen brood bovenal” haar eerste groep arbeiderswoningen ter plaatse, op de situatie, fig. 3, aangegeven, onmiddellijk ten Oosten van Old Gallileën. Die woningen zijn, zooals fig. 7 aangeeft, ruggelings door een *steeg* van ± 1 M. breedte, gescheiden. Die steeg dient noch voor verlichting of ventilatie der bedsteden, noch voor uitgang, doch alléén... tot verlichting door één, boven oogshoogte geplaatst venster, van het keukentje. Eerst in 1904 (de Woningwet was tot stand gekomen) werden door dezelfde vereeniging 60 woningen gebouwd die ook aan de achterzijde een stukje open grond hebben. Het is het complex ten Westen van de Willem Sprengerstraat. Hoe bezwaarlijk men er toe te bewegen was de zolderruimte voor slaapgelegenheid te benutten blijkt wel uit 't feit dat in deze woningen, zooals uit fig. 8 blijkt, zowel in de woonkamer-keuken, als in het woonvertrek aan de straatzijde, *bedsteden* gebouwd zijn. Den zolder bereikt men slechts door een laddertrap....

Nog in 1907 bouwde de Woningbouwvereeniging „Leeuwarden” in de zoogen.

v. l. n. r. AFR. 6-7-8.

„Indische“ buurt, een 80-tal woningen, met handhaving van de thans zoo algemeen veroordeelde bedsteden (fig. 6). Eerst in 1910 en later in 1914 ging zij er toe over de slaapvertrekken afzonderlijk te maken en van *direct licht en lucht* te voorzien, (fig. 7 geeft van die latere indeeling den plattegrond). Het privaat, tot nog toe op het zoldertje geplaatst, is naar buiten gebracht en op het zoldertje is een slaapvertrek afgeschoten. Zijn dit dus eenige verbeteringen, wat de slaapgelegenheden betreft van belang, de woningen blijven, voor gezinnen waar kinderen van beide sexen zijn, toch naar den maatstaf van de *woningwet* gemeten, onvoldoende. Voor kleinere gezinnen zijn zij echter zeer gewild en het is niet te verwonderen dat deze Vereeniging ook met hare 177 dergelijke woningen aan den Hollanderdijk, in het Zuidwesten der Gemeente zeer gunstige ervaringen heeft. (Wordt vervolgd).

WAT KUNNEN WE VAN DE OUDE MONUMENTEN LEEREN.

(Slot van pag. 471).

En het zal de eeuwige roem zijn der Germaansche volkeren, dat zij losgebroken zijn uit deze ketenen, de Vlamingen, de Duitschers en wij Hollanders kwamen met de moderne architectuur.

Het is volkomen begrijpelijk, dat dit in het begin meebracht een zich afkeeren van de historische stijlen. Grootsoch en edel was deze beweging. En vooral Duitschland kan menig bouwwerk van een nieuwe, al is het vage, schoonheid aanwijzen. Maar zooals bij elke revolutie, want een revolutie was het, barstten ook hier de lagere hartstochten los, de leiders konden de massa niet meer beheerschen. Die leiders hebben in hun hart nooit hun liefde voor de oude schoonheden verzaakt. Maar al spoedig werden hunne edelste bedoelingen misverstaan en de drang naar de nieuwe kunst deed vergeten, dat het niet om het nieuwe maar om het schoone ging. En weldra werd haast elk nieuw gebouw een experiment, waarbij men zich wel zou schamen niet tot elken prijs origineel te willen zijn.

Is het wonder, dat juist door deze minderwaardige uitingen — eenige groote gebouwen van den allerlaatsten tijd, zoowel in Den Haag als Amsterdam kunnen dit helaas getuigen, — een reactie is ontstaan, omdat men dan maar liever weer genoeg nam met die geheel misbegrepen neo-stijlen, inplaats van zich aan verdere experimenten bloot te stellen. Was dit conflict dan niet te vermijden geweest? Bij ons misschien niet. Hier waren zeker de uitersten onverzoenlijk. De groote rijkdom van de oorlogsjaren heeft ook in dit opzicht ongunstig gewerkt. Tegenover de ongebreidelde wildheid der op-sensatie-belusten staat een stugge behoudzucht, die zelfs niet weet wat zij behouden wil. Ik overdrijf omdat men onder een scherpe belichting de tegenstellingen duidelijker ziet.

Spr. gelooft aan de mogelijkheid van oplossing der moeilijkheid, door wat Denemarken en Zweden te zien geven.

In Denemarken was het Herholdt, die het eerst stelling nam tegenover de klassicistische

pleisterarchitectuur en die zich baseerde op de baksteenvormen van zijn eigen land en van Noord-Italië. In 1886 reeds komt Storck met zijn Abel Cathrines Stifelse, waarbij de bovengenoemde invloeden tot een geheel vrije, zeer eenvoudige, maar toch zelfstandige architectuur hebben gevoerd.

En toen in 1894 Martin Nyrop met zijn Raadhuis van Kopenhagen begon was zijn richting vrijwel aangewezen.

Dit gebouw nu geeft het eerste antwoord van onzen eigen tijd op de door mij gestelde vraag.

Hier heeft een groot bouwmeester een werk geschapen, met zijn diepe en waarachtige kennis van de oude monumenten, dat niet is gekomen als een schok, maar als een rijpe vrucht na een langzame evolutie. Het karakter van dit gebouw is zoo sterk, dat ontleeningen, als men ze zoo wil noemen, daaraan niet de minste afbreuk doen, integendeel.

De Denen kunnen velen tot voorbeeld strekken door het respecteeren van de atmosfeer van een goed gebouw of een goede groepeerings daarvan in een bepaald stadsdeel, zoodat het nieuwe gebouw steeds gevormd wordt tot een deel van een schoon geheel, hetgeen belangrijker is dan het scheppen van op zichzelf belangwekkende doch slecht in het geheel jassende gebouwen.

Den blik naar Zweden richtende, zegt spr:

Daar voelt men meer de groote beweging, de eenheid van het geheel. Geweldig is de indruk als men in het najaar naar Stockholm komt en men ziet daar in het midden van de stad het enorme 18de eeuwse slot van Tessin liggen, omspoeld door het woest stroomende water.

Toen Clason in 1895 het Nordiska Museum ging bouwen, koos hij als voorbeeld die Nederlandsche Renaissance, die in Denemarken zulke grootsche uitingen heeft doen zien. Hoe kort is dat nog geleden en hoe enorm is de afstand tusschen zijn werk en dat van den slechts 10 jaar jongeren Ragnar Östberg, den schepper van het nieuwe Stadhuis van Stockholm, deze laatste even oud als Carl Westman, die het nieuwe Gerechtsgebouw aldaar maakte.

Clason heeft niet het warme leven aan zijn, in technischen zin toch zoo nobel uitgevoerde, gebouw weten in te blazen. De onschatbare verdienste van Clason is geweest om de kunst van het eigen land en dan vooral ook het kunsthandwerk te doen kennen en te doen herleven.

En ziet, nu hoe Westman en Östberg, de twee even oude architecten van onzen tijd, zijn gegroeid, twee verschillende loten aan dienzelfden ouden stam, zoo na verwant en toch zoo verschillend.

Westman heeft gedacht aan de grootheid der Wasa-Kasteelen, zooals Gripsholm, Vadstena, Kalmar. Hoe juist laat zich de geest van deze zware en ernstige burechten vereenigen met het begrip Gerechtshof.

Östberg heeft de oplossing gebracht, die het meest is naar den geest van dezen tijd. Zoodat elk goed gebouw is ook dit alleen denkbaar op de plaats waar het staat en daardoor heeft het reeds een individualiteit, waarmee elk begrip van navolging onverenigbaar is. Er zijn pilasters, die zoo uit den baksteenwand ontstaan zijn, alsof het de eerste pilasters waren, die de architect ooit gezien had. En in welk een verscheidenheid. Hij heeft begrepen, dat een onzer duidelijkste eigenschappen is, dat wij gecompliceerd zijn, dat onze liefde meer omvat, naarmate wij meer begrijpen.

In deze tijden, nadat Ernest Renan zijn *Vie de Jésus* schreef en zijn *Prière sur l'Acropole*, kunnen wij den geest der Gothiek in het Genie van het Paganisme tegelijk liefhebben. Is het dan ook niet verklaarbaar hoe Östberg onweerstaanbaar aangetrokken werd door dat onsterfelijke Venetië, waarin de hartstochten van zooveel eeuwen, van zooveel landen en wij mogen haast wel zeggen van zooveel werelddelen tot een zoo wonderlijk verwarrend en schoon geheel hebben geleid? Waar een gebouw ontstond, het Dogepaleis, dat elk kunstenaar in vervoering zal brengen, niet omdat het een stijleheid zou zijn, maar juist door het tegendeel, omdat er de rijkdom en de wisselvalligheid van onze eigen onverklaarbare menselijkheid in wordt teruggevonden.

Voor ons is het een van die verrukkelijke bouwwerken, die men niet begrijpt en nooit begrijpen zal en die toch zoozeer bij ons hooren, bij onze verwarring, bij onze vertwijfeling en bij onze extazes.

Veelvuldig is de schoonheid, die wij in ons dragen; waarom zouden wij treuren over een gebrek aan eenheid, waarom ons niet verheugen over zoovele vreugden. Want alle schoonheid, van welken tijd ook, is een vreugde op zichzelf en het zijn die vreugden, die de oude monumenten ons leeren kennen en in die vreugden moeten wij onszelf vergeten en terugvinden, om in den chaos, waarin wij leven, de nieuwe schoonheid van dezen tijd te kunnen voortbrengen.

Met de gebruikelijke toespraak besloot de spreker zijn rede.

DE INAUGUREELE REDE VAN PROF. SLOTHOUWER. EEN NABETRACHTING.

Met betrekking tot de waarde en het wezen van historische studie voor de opleiding van den architect heeft Prof. Dr. Ir. Slothouwer in zijn inaugureele rede dingen gezegd, die aandacht verdienen. In onzen tijd is er een zekere moed voor nodig, in ons land in het openbaar de stelling te foneeren, dat de historische studie voor den jongen architect van fundamenteele betekenis is. Het gaat hier om een principieele zaak, zaak van stelling nemen in een van de groote strijdpunten van de huidige architectenwereld, zaak van des te sterker uitgesproken fundamenteelen aard, omdat de geest, waarin aan onze Technische Hoogeschool de wetenschappelijke en artistieke opleiding van een belangrijk deel der komende architectengeneratie wordt gezien, een sterk doorwerkenden invloed moet gaan uitoefenen op het ontwikkelingsproces onzer nieuwe bouwkunst. En zonder mij te begeven in een kritische analyse van prof. Slothouwer's inaugureele rede, welke analyse ik aan bevoegder krachten meen te mogen overlaten, wil ik mijn voldoening uitspreken over het feit, dat een zoo onomwonden uitspraak van een man, die de opleiding, juist van de allerjongste tech. H-studenten, op zijn schouders krijgt, is mogelijk geweest en dat deze man niet geschroomd heeft, zijn eenigszins oppositioneële zienswijze te doen kennen en daarvan te getuigen.

Wat onze nieuwe bouwkunst in haar jongen groei nodig heeft, is in de eerste plaats bezinning. De ongehoord snelle doorwerking van de nieuwere denkbeelden, die in verschillende uitingen van onze jonge bouwkunst reeds resultaten heeft doen zien, welke een werkelijke getuigenis zijn van frissche vormkracht, mag ons niet doen vergeten, hoezeer wij nog aan het begin staan. Het feit, dat de nieuwe uitlog van onze hoofdstad een eenheid vertoont, welke een twintig jaar geleden nog als onmogelijk, misschien zelfs als ongewenscht zou zijn beschouwd, en die door onze generatie reeds iets vanzelfsprekends wordt, is ongetwijfeld een praestatie, die belangrijk mag heeten. Maar wij mogen, nu deze resultaten zijn bereikt, voor de feiten niet blind zijn. Wij mogen niet uit het oog verliezen, dat in de diepte nog veel, en heel veel, moet worden gewonnen. Dat, wil deze ontwikkeling ook voor de toekomst vruchten afwerpen, men zich vrijer dan tot dusverre tegenover de eerste resultaten van het nieuwe streven zal moeten stellen en den uiterlijken vorm zal moeten doorboren om het ware wezen der toekomstige architectuur te vinden.

Tweeledig wordt dan het aspect, wanneer wij den dieperen grond der architectonische ontwikkeling van onzen tijd zoeken te peilen. Eensdeels de vollediger beheersching van het werkelijk nieuwe, dat in de specifieke moderniteit van de meeste der moderne bouwpogingen ligt in hun veelheid van bestemming en differentiëring, en de straffer karakteriseering, die van die beheersching het gevolg moet zijn, en daarmee samenhangend de kennis en de zuiverheid van toepassing van moderne materialen in zuivere, redelijke vormgeving — andersdeels de bezinning op den oergrond der architectonische schepping, op de eeuwige wetten van vorm en compositie, welke in alle architectuur, 't zij oud of nieuw, moeten zijn te vinden. Het schijnt mij van prof. Slothouwer's rede de groote betekenis, dat hij op deze bezinning, en op de klaarblijkelijke verwaarloozing ervan als actueel verschijnsel in onze moderne architectuur heeft gewezen.

Ik vind het zoo'n teekenend verschijnsel, dat een man als le Corbusier een huis kon kenschetsen als „une machine à habiter", en dat de flagrante eenzijdigheid van deze definitie klaarblijkelijk slechts door enkelen werd gevoeld. Teekenend, omdat hieruit scherp blijkt de algemeene onverschilligheid ten aanzien van de banden, welke alle architectuur met het verleden binden, banden, die men niet straffeloos verbreekt of negeert. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat onze architectuur door gebrek aan een vastere basis dan de ongetwijfeld geniale uitingen van eenige harer voorgangers zich

te veel vastklampt aan de uiterlijke verschijningsvormen van die uitingen alleen, wegens gebrek aan breeder fundament het gevoel voor hare verhoudingswijze nog slechts primitieve volkomenheid uit het oog verliest en zoodoende zichzelf verteert. Naast verblijvende voorbeelden van verdieping zien wij in onze architectuur de tekenen van dezen vernauwden kijk nog maar al te vaak. Men vergelijkte eens in het nieuwe boek van prof. Wattjes de afbeeldingen No. 3 en 4 met de Nos. 5 t/m 8. Zij zijn frappant als tegenstelling. Het sterkst vinden wij dezen vernauwden kijk wel daar, waar in een vrijwel blinde verheerlijking van de nieuwe en nieuwste constructiewijzen het uitsluitend heil in die nieuwste constructiewijzen wordt gezien als waren die in wezen architectuurvormend. Alsof het feit alleen, dat iets als een bijzonder groote overspanning, een naadloos vlak, of iets dergelijks, nu kan worden gemaakt, automatisch zou meebrengen, dat dit nu ook altijd móet gebeuren, en geen architectuur meer mogelijk zou zijn zonder dat. Ik vrees, dat wij hier bedenkelijk afglijden naar het gevaarlijke grensgebied tusschen kunst en snobisme. Er is natuurlijk geen enkele reden, om beproefde moderne materialen en constructies, het gewapend beton, het spiegelglas en het getrokken metaal af te wijzen, maar vooralsnog bestaan er toch ook nog baksteen en natuursteen, dakpannen en hout. Hebben deze oude materialen ook niet hun rechten?

Ik wil de waarde van het experiment geenszins betwisten, maar laten wij ons hoeden voor de overschatting ervan. Laten wij wel weten, dat hiermee slechts één kant der moderne bouwkunst wordt geraakt. Het is een heel typisch verschijnsel van onze twintigste eeuw: zijn nihilistische ontkenning van heel den cultuurarbeid van honderden geslachten vóór ons. Wij kunnen het alleen..... maar, wát kunnen wij eigenlijk?

Bezinning is nodig. Zuiver besef van het eenvoudige feit, dat het aspect der nieuwe bouwkunst de bovenaangehaalde tweeledigheid bezit. En, dat na de eerste overwinningsroes der jonge gedachte in haar jonge eenzijdigheid de andere zijde haar recht opeischt. Niet in den zin van detailvergodende stijltjesnaamaak..... in trouwe, is er in ons land nog iemand, die van de historische studie dit gevaar in ernst verwacht? Laat een beginnend student in vrede zijn klassieke orden teekenen en zijn vormstudies van Gothiek, Romaansch en Renaissance. Laat hij zijn opmetingen en zijn reisschetsen maken in volle toewijding. De kans is groot, dat hij daarbij onder het hulsel van den ouden vorm onverhoeds den geest der ware bouwkunst ontdekt, en dan zijn de historische vormen hem geen hindernis, maar middelaars geweest waarvan hij dan tegelijkertijd de betrekkelijkheid ziet. Slechts door het kennen van de taal kan men komen tot de schoonheid der verhevenste gedachten, in die taal vertolkt. Is de kwestie der historische architectuurvormen eigenlijk wel iets anders dan een soort taalstudie?

Voor mijn gevoel ligt het gevaar van stijlnaamaak in onze dagen niet hier, maar in de geesteloze na-aperij van grootere voorgangers van dezen tijd. En dit is ernstiger en oneindig veel schadelijker. Omdat het in weten niet anders is dan zelfvergoding van onze eigen, nog zoo beperkte kracht.

Ir. A. J. VAN DER STEUR.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

VORMCOMPOSITIE-CONTRAPUNT DOOR J. H. DE GROOT.

Oude bouwwerken hebben een zekere schoonheid in zich. Zoek een niet-verprutst oud bouwwerk dat leelijk is. Zoek een oud nijverheidsvoorwerp dat slecht van vorm is. Het zal U niet gemakkelijk gelukken. Hoe komt dat!

Geen goede architectuur zonder geometrischen grondslag, schreef Owen Jones in zijn „Gramatic of Ornaments". Wij zouden willen schrijven: geen goede kunst zonder wiskundigen grondslag.

De bestudeering — de operatie ter gelegenheid der restauratie — van menig oud bouwwerk leerde dat aan vorm en constructie zekere regelen ten grondslag lagen. De vensters van een achttiendeuwsch huis, de kozijnen van den 17e eeuwsechen Mili-

tiezaalgevel, de vensters van de 15e eeuwse Agnietenkapel, die van 't 13 eeuwse kerkje te Kloosterzande, zij allen liggen vast in een systeem, veelal een heel eenvoudig geometrisch figuurtje. Hun vorm en hun plaats in 't vlak ligt vast. *Dat is nu alles weg.* Hoe 't kwam? De dragers der cultuur — in Nederland althans — ondertijd de leekbroeders, later de gildemeesters zijn naar 't geschiedenisboek verwezen. De gildebroeders hebben 't geheim mede in 't graf genomen. Wat er overbleef was 't laatste klassiek restantje, in 't Ordeboek vastgelegd, de tot vervelens vertaalde Vignola of Scamozzi. De bouwkunst van 't midden der negentiende eeuw, werd door dit laatste restantje gered. Bouwwerken als de Commiezenhuisjes te Haarlem, de R. K. Kerk naast de Militiezaal, de vroegere Beurs van Zocher, de afgebrante Academie te Groningen zijn of waren zuiver van proportie en droog, zonder fantasie maar hebben toch nog iets in zich. Wat daarna kwam had noch proportie noch fantasie. Het grootste deel onzer moderne kunstvoortbrengselen heeft fantasie zonder proportie. Slechts door de samenvoeging van proportie en fantasie kan weder iets goeds komen.

Schrijver dezes woont in een huisje van de Bazel, een jeugdwerk, ruim 20 jaar oud. De plattegrond is een zuiver kwadraat, de deuren, de stookplaatsen, de balkenplafonds liggen vast in een onzichtbaar weefsel. Het dak heeft de helling van de zijde tot de diagonaal van 't kwadraat. Daardoor is de helling overhoeks — de hoekkepers — juist weer 45° en zijn de dakvlakken bij verrassing zuivere gelijkzijdige driehoeken; uit 't een volgt 't ander. Het Amsterdamse Pesthuis staat in plattegrond en opstand op een proportiestelsel en dat is 't geheim van zijn ziele-adel. Van de Burgemeesterswoning in het nummer van 20 Nov. 1926 afgebeeld zijn de vensters door het later aanbrenge van groote ruiten geschaad. Ondanks dit en ondanks het feit dat wat er overblijft niets is dan een muurvlak met rechthoeken spreekt uit dit gevelvlak een voornaamheid waarvan de gehele uitbreiding Zuid afblijft. Dat is alles 't geheim der proportie. Dit als een aanlooper op de aankondiging van een boekje.

Een van de merkwaardigste typen onder de architecten is J. H. de Groot. Hij zoekt en vorschert naar 't grootste geheim. Een twintig jaar geleden verschenen in Architectura — achtste jaargang — een serie figuren, voor den oningewijde knipsels uit een schoolvlakkemeetkundeboek, voor den ingewijde de sleutel voor de proportieleer. Na verschillende publicatiën verscheen nu een allermerkwaardigst boekje dat heel geheimzinnig heet *Contrapunt*. Wat dit voor een punt is verklappen we niet, want als ge 't weet, dan weet ge 't en als ge 't niet weet dan niet. Als troost voor hen die verachtelijk het „teekenen op ruitjes“ verwerpen zij verklapt dat boven 't eerste hoofdstuk in kleine lettertjes staat „Ware kunst wordt niet door regels alleen verkregen maar eischt vóór alles kennis van doelmatige regels.“ Dan staan er in dit boekje heelemaal geen kwadraatjes maar wel ellipsen, kerktorens, nijverheidsvoorwerpen en gelaatsprofielen. En de tekst: voor wie 't weet te vatten een krachtige ruggesteun, voor wie 't niet vat ijle lucht, om niet te zeggen paalen voor de zwijnen.

Het boekje is direct of via den Boekhandel verkrijgbaar bij den uitgever W. N. Dinger te Bussum en kost een rijksdaalder, met 'n bandje ruim een gulden meer; wie 't koopt moet er feitelijk het niet zoolang geleden verschenen boekje *Formcompositie en Centraliteit* bijnemen, van denzelfden schrijver en bij denzelfden uitgever verkrijgbaar. Dan zal of althans kan hem een puntje worden opgelicht van den sluier die hing voor 't geheim der schoonheid.

A. A. KOK.

Aankondiging. Bij Van Mantgem en Van der Does zal een werkje verschijnen van den heer Jos. Herman, architect B.N.A. te Amsterdam. De schrijver stelt zich niet voor, een nieuw constructieboek samen te stellen, maar alleen aan te toonen, op grond van zijn veeljarige praktijk, hoe door betere techniek dan de veelal gevolgde vele euvelen — vooral inwatering en tocht — kunnen worden geweerd, vaak zonder hooge kosten. Het boekje zal worden geïllustreerd met teekeningen van slechte en goede constructies.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Over Volkshuisvesting te Leeuwarden, door L. H. E. van Hylekama Vlieg, Arch. B.N.A. (vervolg van pag. 482). — Is opheffing van den bouwborgtocht mogelijk? door Mr. W. A. M. Cremers.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

BERICHT AAN ABONNE'S. De uitgevers hebben de gelegenheid opengesteld het nieuwe weekblad „Bouwkundig Weekblad en Architectura“ ongevouwen in couvert met cartoumen achterzijde te verzenden tegen betaling van f 2.50 per jaar.

Abonne's die hiervan gebruik wenschen te maken worden verzocht hiervan kennis te geven vóór 25 December a.s. onder toezending van postwissel ad f 2.50 of overschrijving op Postrekening No. 9710 ten name van de uitgevers Mouton & Co. te 's-Gravenhage.

LEDENVERGADERING TE AMSTERDAM.

Op Zaterdag 18 December a.s. zal een ledenvergadering van den B.N.A. worden gehouden in de Industriële Club te Amsterdam, des v.m. 11 uur.

De agenda bevat de volgende punten:

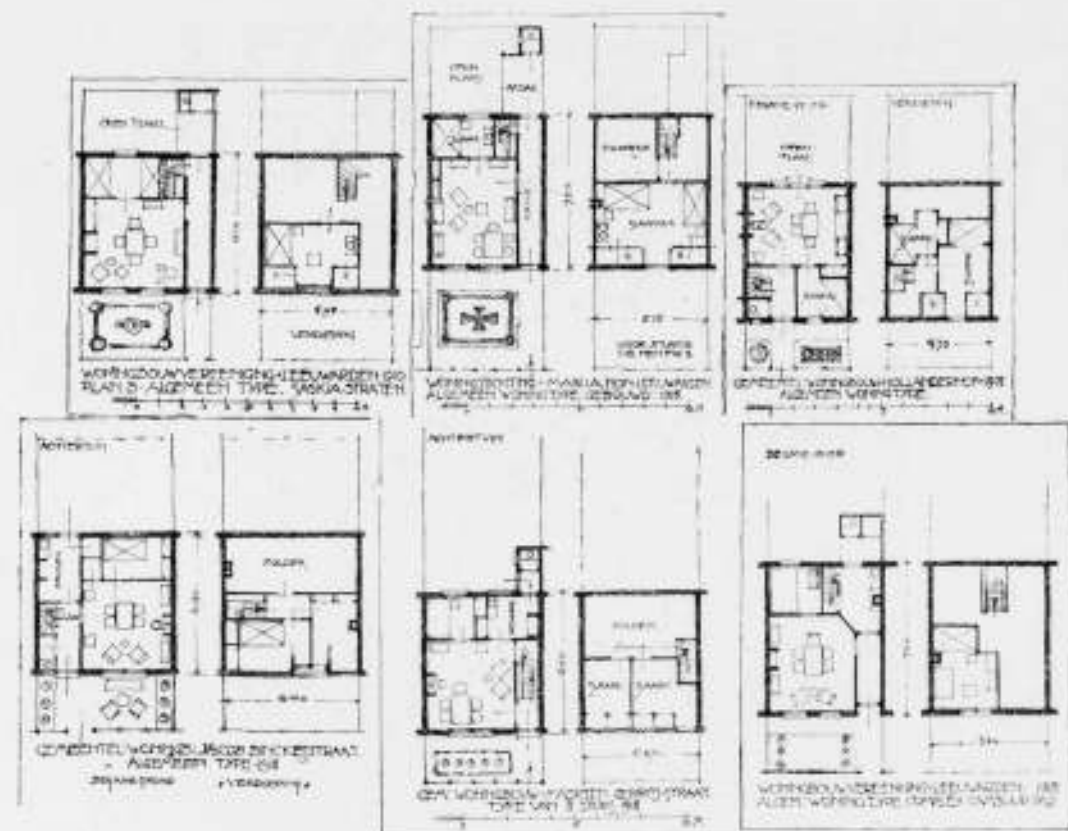
1. Notulen van de vorige vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen Stukken.
4. Begroting 1927.
5. Behandeling van het rapport van de commissie ter bestudeering van de vraagstukken der samenwerking op het gebied van de uitvoering van projecten voor centrale verwarming (zie B.W. No. 38 en 39, 1926).
6. Foto collectie van den B.N.A.
7. Rondvraag.

Tot zijn spijt moet het Bestuur mededeelen dat de voorgenomen excursie naar het Gebouw van de Nederlandsche Handel Mij. op den dag van deze vergadering niet kan doorgaan.

In het begin van de volgende week zal aan de leden een Mededeeling worden toegezonden, bevattende toelichtingen op punt 4 en 6 van de agenda.

NIEUWE LEDEN. Sedert de vorige opgaaf zijn als lid van den B.N.A. toegetreden de heeren:

- Ir. G. Friedhoff, Haarlem, Kleverparkweg 105.
Ir. J. H. Plantenga, Wassenaar, Huize Duinweide Park de Kievit.
Overgeschreven van aspirant-lid tot lid:
Ir. A. J. van der Steur, Amsterdam, Harmoniehof 34.

AFB. 9, 10, 11 boven, 12, 12bis en 13 beneden.

OVER VOLKSHUISVESTING TE LEEUWARDEN.

(Bijdrage tot de geschiedenis van den woningbouw).

Door L. H. E. VAN HYLCKAMA Vlieg, Arch. B.N.A.

Vervolg van pag. 482.

Het inmiddels voortdurend stijgend woningtekort noopte in 1914-'15 het Gemeentebestuur zelf de hand aan den ploeg te slaan, en, zij het aanvankelijk op bescheiden schaal, in den woningnood te voorzien. Het eerste complex, de zoogen. „Mariahof”, omvattende 56 woningen, werd in 1915 gebouwd. De situatie is in fig. 3 aangegeven. De woningen bevatten een woonkamer-keuken, met daarachter, *niet* onmiddellijk van de gang uit bereikbaar, een kleiner vertrek. Op den zolder zijn 2 slaapvertrekken, waarvan het kleinste echter geen venster, slechts een daklicht heeft. (Fig. 10). De oppervlakte beslaat 5,15 M. breedte bij 7,20 M. diepte en het privaat bevindt zich op het achtererf. Deze woningen betekenden destijds een groote verbetering van het type kleinste arb.woning; al ontbrak nog veel, vooral aan de uitrusting van woon- en slaapvertrek of keuken-vertrekken.

Aangezien echter de huur dezer woningen (de loonen bedroegen destijds voor geschoolde arbeiders nog f 0,18 à f 0,24 per uur) voor het meerendeel te hoog was, bedacht men op welke wijze nog goedkooper te bouwen ware. En toen is, in 1917, de wijk „Hollanderhof” gebouwd. Afb. 11 geeft van dit woningtype de plattegronden. Men ziet dat de geheele oppervlakte 4,72 M. \times 6,44 M. beslaat. De woningen worden slechts matig gewaardeerd en slecht bewoond, zoodat ze een „voorwerp van aanhoudende zorg” zijn voor den, met de administratie belasten ambtenaar.

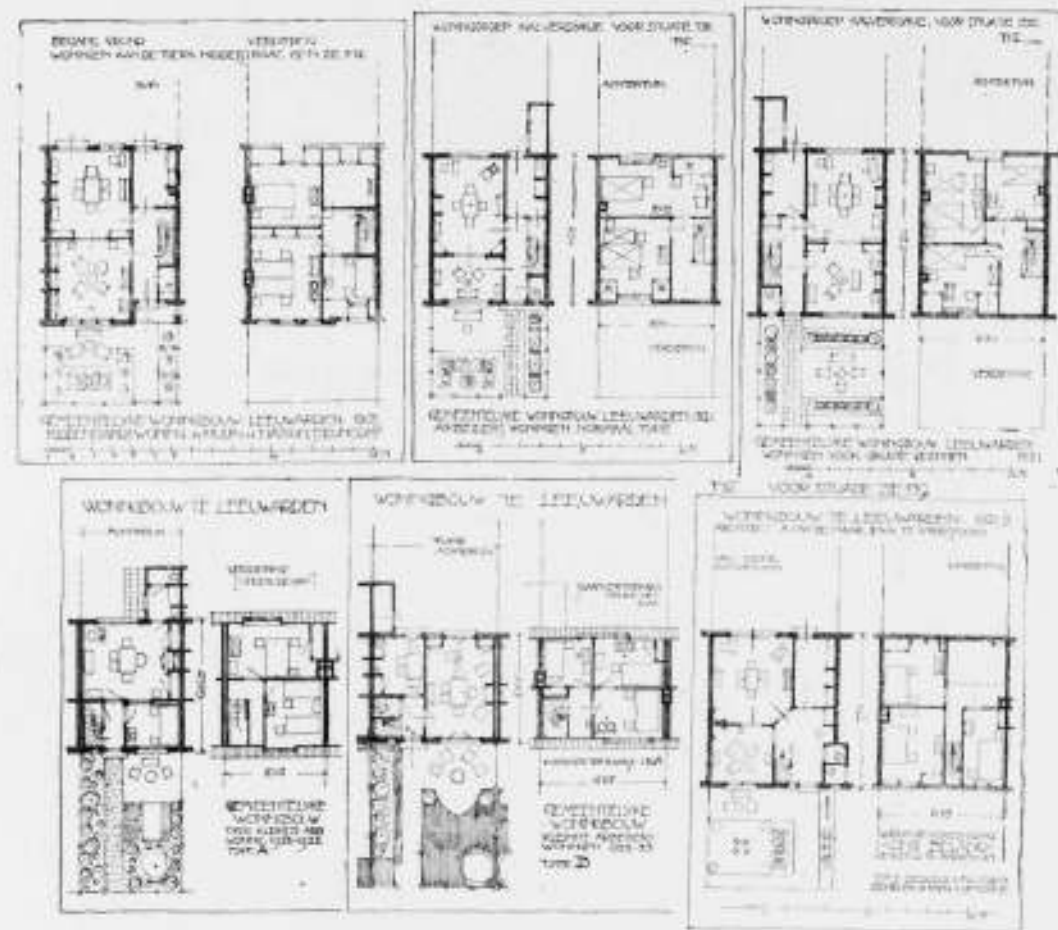
Een belangrijk beter type ontstond toen men niet alleen de slaapvertrekken, maar ook het keukentje, dat is hier die kleine lokaliteit waarin het „vuile” werk geschie-

AFB. 14.

den moet, van het woonvertrek afzonderde. Het was in 1918 dat de Gemeente aan de Maerten Gerritsstraat en de Jacob Binckesstraat, ten Noorden van „Het Vliet” 39 woningen van dergelijk type bouwde, waarvan fig. 12 en 12bis een afbeelding geeft. Al zijn de slaapvertrekjes zeer klein (dat op den beg. grond kan nauwelijks een ledikant voor de, dikwijls meer dan 1,80 lange Friezen bevatten) toch voldoen deze woningen in 't algemeen zeer goed. Aan het ideaal echter van eene „fatsoenlijke” arbeidersvrouw, dat ze althans één vertrek, een kamertje als „mooie” kamer zou kunnen houden, voldoen ook deze woningen nog niet. De situatie van de kook- en spoelruimte die, voor 'n gedeelte van het complex, nog alléén door de kamer heen te bereiken is, en het, bij deze woningen nog gehuldigde *tonnenstelsel*, voldoen nog niet aan eenigszins hogere aesthetische en hygiënische eischen.

Een beter plan werd in datzelfde jaar 1918 voor de woningbouwvereniging „Leeuwarden”, gebouwd. De architect H. H. Kramer geassisteerd door zijn jongeren collega Stapensea, ontwierp op de, door de Gemeente gereed gemaakte terreinen ten Zuiden van het Cambursterpad een complex van 190 woningen, bevattende op den beg. grond: woonvertrek, keukentje en klein woon- of slaapvertrekje en op den zolder één slaapkamertje. Het bebouwd oppervlak van deze woningen is normaal 5,25 \times 7,00 M. en dus even grooter dan de straks genoemde (5,27 \times 6,40 M). De indeeling echter die afzonderlijke toegangen heeft tot woonvertrek en spoelkeukentje, is zeer praktisch en de woningen worden zeer geprezen. Fig. 13 geeft de indeeling ervan te zien, fig. 14 de algemeene situatie, en fig. 15, zie pag. 491, een aanzicht van een gedeelte van 't complex, ter plaatse waar een hoogst eenvoudig plantsoentje is aangelegd, dat door de omwonenden zeer wordt gewaardeerd en dat den gemeentelijken plantsoenopzichter weinig zorg geeft. Onmiddellijk aan dat plantsoen grenzend, slechts gescheiden

AFB. 16, 17, 18 boven, 19, 20, 21 beneden.

door een pad, is een groote, met houten borstwering omgeven zandbak gemaakt die tot gerief van de kleinere kinderen bijdraagt.

Was er, zooals in het voorafgaande gezegd, een steeds blijvend tekort aan arbeiderswoningen, ook voor de gezinnen met enigszins hogere inkomens, de kleine ambtenaren, techn. en andere opzichters, onderwijzers enz., kwam er een stijgende behoefte aan doelmatige en niet te dure woningen. De Gemeente zag dat in, en zij besloot met hulp van het destijds opgerichte nationaal „Steuncomité”, aan één der, in Noordelijke richting aangelegde straten, de Tjerk Hiddesstraat, een tiental woningen te bouwen. Het is een straat, die reeds thans een druk verkeer in de richting Groningen heeft, en, waar zij een verbinding geeft tusschen Bleeklaan (Oostersingel) en Cambuursterpad, in fig. 14 opgenomen. In fig. 16 is de indeeling van beganegrond en verdieping te zien. De woningen zijn zeer doeltreffend ingericht, alle vertrekken, ook die van de verdieping hebben behoorlijk licht en lucht, er is een stukje voortuin en voldoende open grond aan de achterzijde, zoodat het niet te verwonderen is dat zij geen moment onbewoond zijn.

In 1920/21, toen de particuliere bouw nog steeds in gebreke bleef zelfs voor dergelijke „burgerlijke” woningen in de klimmende behoefte te voorzien, nam de Gemeente andermaal het werk in handen en bouwde aan de Anke Stellingwerfstraat en de Schapestraat een 40-tal woningen van bijna geheel gelijke indeeling. Alleen de verdieping is anders en de samenstelling der kamers *onder het dak* is minder doeltreffend doordat niet, zooals bij de groep Tjerk Hiddesstraat de voorgevel ook voor de verdieping is opgetrokken, maar die kamers alle onder de „gebroken kap”

AFB. 15.

zijn getimmerd. Het bebouwde oppervlak van al deze middenstandswoningen bedraagt $6,40 \times 8,20$ M.

Nogmaals een jaar later, 1921/22, werden 84 woningen gebouwd, ten Zuiden van het Kalverdijkje (de tegenwoordige, 1926, Ramstraat) waarvan ± 24 stuks weer tot de grotere, zoogen. middenstandswoningen geteld kunnen worden, terwijl de andere een kleiner type vertoonen dat wel aangeeft wat *toen als minimum eisch* (ook door de regeering) aan een arbeiderswoning gesteld werd. Wat de vroegere woningen voor den „werkman” ontbrak, n.l. een, zij het ook kleine z.g. mooie kamer, is hier bereikt, terwijl de woon- of huiskamer door haar groote diepte uitermate geschikt gebleken is voor gezinnen met kinderen. Overigens konden, door het geringere bebouwd oppervlak dat $5,77 \times 7,58$ bedraagt, hier slechts 2 slaapkamers onder het dak aangebracht worden, die echter van flinke afmeting zijn. Het verdient wel opmerking dat deze woningen, die, zooals gezegd aan de eischen ten tijde eener „hoogconjunctuur” voldeden, slechts 4,1 M². groter in oppervlak zijn, en niet meerdere kamers bevatten, dan de arb.woning zooals die reeds in 1908, tengevolge eener prijsvraag, door de Maatschappij v. Bouwkunst uitgeschreven, door den eerstbekroonde, den arch. D. Meintema, *volgens 't gegeven programma* was ontworpen. ¹⁾ Fig. 17 geeft de indeelingen aan, waaruit blijkt dat elke woning nog een loodsje met brandstofberging achter het keukentje heeft. Fig. 18 geeft een der grotere typen.

(Wordt vervolgd).

IS OPHEFFING VAN DEN BOUWBORGTOCHT MOGELIJK?

door Mr. W. A. M. CREMERS.

Den 16 Juni 1926 is door den Nederlandschen Aannemersbond het gewichtige besluit genomen, dat hare leden in den vervolge niet meer zouden inschrijven op werken, waarbij het stellen van een borg of een zakelijke zekerheid is voorgeschreven. De Bond heeft zich met één ruk losgemaakt van een band, die hare leden vaak te zeer knelde en een instituut, dat haar leden verafschuwden, afgeschaft. Ik wil mij hier niet verdiepen in het pro en contra van den bouwborgtocht in 't algemeen, maar acht het gewenscht dit vraagstuk door den juridischen bril te bezien.

¹⁾ *Koningszinswerkmanwoningen, Mouton & Co. 's Gravenhage 1908.*

Bij een aanneming van een belangrijk werk is het voor den bouwheer vaak van het grootste belang, dat het werk binnen den termijn, die voor de oplevering is gesteld, wordt opgeleverd, en wel overeenkomstig het bestek en de teekening. Men denke aan het maken van een jaarbeursgebouw, aan het herstellen van een doorgebroken dijk, aan een viaduct, welks aanleg groote verkeersstoring medebrengt, en aan vele andere voorbeelden uit de praktijk. Indien de aannemer zijn belofte niet gestand doet, lijdt de besteder of het publiek groote schade en hinder. Het werk moet en zal tijdig klaar komen.

De principaal zal als wijs man rekening houden met de mogelijkheid, dat de aannemer in gebreke blijft. Als regel kent hij den aannemer niet voldoende, hij verneemt alleen van zijn architect, dat de aannemer een soliede firma is en het inschrijvingscijfer lijkt hem wel aannemelijk. Maar al is de inschrijver nóg zoo soliede en al heeft hij nóg zoo'n goede reputatie, als goed zakenman moet de principaal rekening houden met de mogelijkheid dat er moeilijkheden ontstaan. Er staat immers te veel voor hem op het spel. De wet geeft hem een middel aan de hand door den aannemer aansprakelijk te stellen voor de schade, die de aanbesteder lijdt tengevolge van ondegdelijk werk of te late oplevering. Maar dit is een lapmiddel, dat veel kostbaren tijd doet verliezen, en... een zakenman loopt den rechter liefst uit den weg.

Evenals de groothandelaar van zijn afnemer het stellen van een accredietief vordert en/of „betaling tegen overgave van documenten” zoo heeft de bouwheer behoefte aan een eenvoudig en afdoend middel, dat hem een richtige oplevering waarborgt.

Ongetwijfeld voldoet het stellen van een bouwborg aan dezen eisch; de bouwheer krijgt naast den aannemer een reserve-aannemer, die het werk dadelijk overneemt als de eerste het laat liggen. Is de schade, die de bouwheer zal lijden door het verzuim van den aannemer niet zoo geweldig groot als in de genoemde voorbeelden, zoo kan hij volstaan met een behoorlijke boete te bedingen en den aannemer een geldelijken borg tot zekerheid in den vorm van effecten bij zijn bankier te doen deponeren.

Nu redeneert de Aannemersbond aldus: Indien het werk aan een solieden aannemer gegund wordt, heeft de bouwheer geen groote kans, dat het werk zal worden neergelegd. Indien de architect nu maar zorgt, dat de betalingstermijnen aldus verdeeld worden, dat het werk spoedig een flinke overwaarde geeft, zoo vindt de bouwheer daarin een waarborg voor de meerdere kosten van een eventuele herbesteding en voor de boete, die de aannemer wegens vertraging in de oplevering kan verschuldigd worden. Deze redeneering is schijnbaar juist, want de aannemer moet het werk geheel afmaken, voordat hij de laatste termijnen ontvangt. Legt hij dus het werk eerder neer, zoo lijdt hij een belangrijk verlies. Indien men het verschil stelt op de gebruikelijke 10%, zoo is het duidelijk, dat de bouwheer den aannemer tot dit bedrag in zijn macht heeft.

Dit betoog moge volkomen opgaan; zoolang de principaal alleen met den aannemer te doen heeft; het faalt indien er nog een derde in het spel komt. Dan zal het vaak gebeuren, dat de bouwheer de boete wegens vertraging of anderszins niet op de aannemingssom kan korten, dus geenerlei garantie vindt in de overwaarde van het werk. Hij moet dan zien, dat hij op den aannemer zelve verhaal vindt. Maar dat zal onder die omstandigheden bezwaren kunnen opleveren. In ieder geval is het doel van de juiste verdeling der termijnen — het verschaffen van een waarborg in het werk zelve — verijdeld.

Nemen wij aan, dat er slechts één opleveringstermijn is bepaald n.l. voor het geheele werk en dat dan een betalingstermijn van 10 of 20% der aannemingssom vervalt, terwijl na den onderhoudstermijn de laatste 5% betaald wordt. De aanbesteder verwacht, dat hij, indien de oplevering te laat geschiedt, dan de boete kan korten op de 15 of 25% waarop de aannemer recht zal krijgen. Ware zulks onder alle omstandigheden juist, zoo zoude hij steeds voldoende verhaal hebben.

Nu is dit niet steeds het geval. Kortening van boeten op de aannemingssom is niets

anders dan wat de Wet schuldvergelijking noemt of — wil men een geleerd woord — compensatie. Ook indien daaronder niets uitdrukkelijk bedongen is, kan iemand die geld te vorderen heeft van zijn crediteur, dit afhouden van hetgeen hij dezen betalen moet. § 478, 1e lid der A. V. is derhalve overbodig.

Echter kan deze compensatie nooit plaats hebben ten nadeele der verkregen rechten van een derde. Art. 1470 van het Burgerlijk Wetboek zegt zulks uitdrukkelijk.

Nu denk ik aan drie gevallen, die herhaaldelijk plaats hebben: cessie der aannemingssom, verpanding daarvan en beslag daarop. Ik denk niet aan de mogelijkheid van een faillissement van den aannemer, want ik spreek over werken, die door soliede aannemers worden uitgevoerd. Indien de aannemer van een groot werk niet over voldoende eigen gelden beschikt om zijn leveranciers, zijn personeel en verdere kosten te betalen, totdat hij een termijn heeft ontvangen — en dit zal vaak het geval zijn, indien de termijnen op de bovengenoemde wijze verdeeld zijn — zal hij zijn bankier verzoeken het werk te financieren. Deze is hiertoe volgaarne bereid, maar hij eischt cessie of verpanding der aannemingssom. Het gevolg is, dat de bank eigenares hiervan wordt of daarop een pandrecht krijgt. De principaal kan dus niet meer aan den aannemer betalen, maar moet de termijnen aan de Bank voldoen. Indien een schuldenaar van den aannemer beslag op de termijnen legt, mag de principaal den aannemer geen cent meer afdragen, maar moet dit doen aan den beslaglegger, zoodra het beslag „van waarde is verklaard” d.w.z. zijne vordering deugdelijk is bevonden door den rechter.

Nu zegt het aangehaalde artikel dat compensatie niet kan worden toegepast, derhalve boete niet op de termijnen kan gekort worden, indien een derde daardoor zoude benadeeld worden. Practisch komt dit hierop neer, dat een korting onmogelijk gemaakt is in een der drie genoemde gevallen. Dit is ook duidelijk indien men de zaak van het standpunt van den derde bekijkt.

Zoodra het werk gegund is, bestaat er een vordering van den aannemer op den bouwheer tot het volle bedrag der aannemingssom. Weliswaar is daaraan een tijdsbepaling of een opschortende voorwaarde verbonden, die het bedrag pas opeischbaar maakt, zoodra het werk is opgeleverd; maar dit neemt niet weg dat de vordering bestaat en dat op dat oogenblik nog geen cent boete daarop is gekort. Tengevolge der cessie wordt de Bank eigenares der aannemingssom en schuldeischeres van den aanbesteder onder dezelfde voorwaarde. De principaal is derhalve — na de oplevering — de termijnen aan de Bank schuldig, maar heeft de boete e.g. van den aannemer te vorderen. Er staat voor hem thans niet meer een vordering op den aannemer tegenover een schuld aan dezen, maar zijn schuldeischer en zijn debiteur zijn twee totaal verschillende personen: aannemer en Bank. Compensatie of korting is dus niet meer mogelijk.

Ingeval van verpanding der vordering aan een Bank geldt precies hetzelfde: Zij heeft een pandrecht verkregen op de volle aannemingssom voordat deze door kortingen verminderd was. Dit is een onaantastbaar recht. Dit kan zij executeeren onafhankelijk van den aannemer. Weliswaar is de aannemer nog de schuldeischer van den bouwheer gebleven, maar door korting der boete zoude het pandrecht in het gedrang komen. Dus verbiedt de Wet compensatie.

Dit is ten overvloede nog beslist door den Hoogen Raad in zijn arrest van 30 October 1919. Daar ging de Hooge Raad nog verder dan ik in het bovenstaande. De aannemer had aan zijn bankier een pandrecht op de termijnen gegeven met het recht deze op eigen naam te innen. Nu had de aanbesteder die door de Bank werd aangesproken twee pijlen op zijn boog: Voorerst wenschte hij de aannemingssom te korten met boete wegens te late oplevering; zoons gezegd, verwierp de Hooge Raad dit verweer. Maar vervolgens ontkende de besteder het pandrecht, want — zoo beweerde hij — de aannemer is niets aan de Bank schuldig, zijn rekening-courant wijst een creditsaldo aan, dus had de Bank geen vordering en daarom ook geen pandrecht. Ook

dit verweer had geen kans: behalve het pandrecht had de Bank geen zelfstandig inningsrecht, dat is wel verbonden aan het pandrecht, maar maakt er geen deel van uit. Dus zelfs indien des aanbesteders bewering juist ware, zoude hij aan de Bank krachtens zijn inningsrecht moeten betalen. En ook dit verkregen recht verhindert korting ten nadeele der Bank.

Tenslotte is er de mogelijkheid van een beslag, dat door een crediteur van den aannemer op de aannemingssom wordt gelegd. Art. 1470 B.W. zegt uitdrukkelijk, dat de schuldenaar die tevens schuldeischer is, zich niet ten nadeele van den beslaglegger kan beroepen op compensatie, indien de tegenvordering na het leggen van het beslag is ontstaan. Dit is gezegd voor ieder beslag, dus ook voor het z.g. conservatoir beslag, dat iedereen kan leggen al is zijn vordering nog zoo gek. Weliswaar kan de beslaglegger zijn vordering pas executeeren, nadat hij het beslag en de gegrondheid van zijn vordering door de Rechtbank heeft laten vaststellen, maar dit neemt niet weg, dat ook hangende deze procedure het tevoren gelegd beslag blijft liggen en dat geen korting te zijnen nadeele kan geschieden.

Om dergelijke moeilijkheden te vermijden ziet men vaak in bestekken de bepaling: „Cessien worden niet erkend”. Ik merk al dadelijk op, dat hierop slechts ingeval van cessie een beroep kan gedaan worden, niet bij verpanding der aannemingssom of beslag daarop. Maar of dit beroep ingeval van cessie zal baten, is nog een tweede vraag. Vooreerst kan dan beweerd worden, dat de aannemer door deze clause niet beperkt kan worden in zijn wettelijk recht om naar hartelust over de aannemingssom te beschikken. Maar in ieder geval zal hierop geen beroep gedaan kunnen worden ten nadeele van den cessionaris, die deze bepaling niet kende en te goeder trouw eigenaar van de vordering is geworden. De rechten van derden die te goeder trouw zijn, plegen steeds beschermd te worden.

Nog een opmerking in dit verband. Stel nu eens, dat een werk gegund wordt aan een aannemer die minder soliede is en failliet verklaard wordt. Nu wordt de zaak geheel anders en wel ten voordeele van den principaal. Het gelegde beslag komt vanzelf te vervallen en de curator treedt in de plaats van den schuldeischer van den aannemer. Thans wordt art. 53 der Faillissementswet van toepassing, dat ingeval van faillissement compensatie op veel grootere schaal toelaat en geen anderen eisch stelt dan dat de beide vorderingen over en weer ontstaan zijn vóór de faillietverklaring of voortvloeien uit handelingen, die voor dien tijd met den gefailleerde verriicht zijn. Dus zelfs indien de boete tijdens de faillietverklaring nog niet opeischbaar was, maar hiervan een gevolg is — b.v. omdat de aannemer door zijn faillissement niet kon doorwerken en het werk te laat werd opgeleverd — is korting in ieder geval mogelijk.

Hieruit volgt dat de architect indien er op de aannemingssom beslag gelegd is en hij dientengevolge de boete niet kan korten, niet beter kan doen dan het faillissement van den aannemer aan te vragen. Het spreekt echter vanzelf, dat dit middel hem niet kan baten ingeval de aannemingssom geveerd of verpand is, want cessionaris en pandhouder oefenen hun recht uit buiten het faillissement om. Deze regel geldt voor hen niet.

Ik kom dus tot de conclusie dat de besteder een waarborg in een of anderen vorm niet kan missen en een borgstelling of onderpand zelfs van den soliedsten aannemer behoort te vorderen, indien het een belangrijk werk betreft. Onjuist is dan ook de bepaling van § 92 der A. A. V. en van § 295 der A. V. van der Kloes, houdende dat de borg ontslagen is en dat het zakelijke onderpand wordt teruggegeven, zoodra de overwaarde van het werk gelijk is aan het bedrag van den waarborg.

Mr. W. A. M. CREMERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officieele Mededeelingen. — Berichten. — Over Volkshuisvesting te Leeuwarden, door L. H. E. van Hylekaana Vlieg. Arch. B.N.A. (vervolg van pag. 491). — Opheffing van den bouwborgtocht, door Mr. E. Rosenboom. — Het Evangelistenraam in den Dom te Utrecht.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

LEDENVERGADERING TE AMSTERDAM.

Op Zaterdag 18 December a.s. zal een ledenvergadering van den B.N.A. worden gehouden in de Industriële Club te Amsterdam, des v.m. 11 uur.

De agenda bevat de volgende punten:

1. Notulen van de vorige vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen Stukken.
4. Begrooting 1927.
5. Behandeling van het rapport van de commissie ter bestudeering van de vraagstukken der samenwerking op het gebied van de uitvoering van projecten voor centrale verwarming (zie B.W. No. 38 en 39, 1926).
6. Foto collectie van den B.N.A.
7. Rondvraag.

De toelichtingen op punt 4 en 6 van de agenda zijn afzonderlijk per mededeeling aan de leden toegezonden.

INZENDING VAN DECLARATIES. Het Bestuur heeft het voornemen om de jaarrekening over 1926, zoo spoedig mogelijk in het nieuwe jaar aan de orde te stellen. Het is daarbij afhankelijk van het binnenkomen der gegevens, die daartoe benodigd zijn, en richt daarom tot de leden van den B.N.A., voor zoover zij declaraties hebben in te dienen, het *dringende* verzoek, deze vóór 20 December a.s. in te zenden aan het Bureau van den B.N.A.

Medewerking van de zijde van de leden, zal de administratie zeer vergemakkelijken, en er toe bijdragen dat reeds bij het begin van het jaar rekening zal kunnen worden gehouden met de financiële positie, zooals deze door de begrooting wordt bepaald.

In het bijzonder wordt voor het bovenstaande de aandacht gevraagd voor de leden van de Commissie van Onderzoek, de Commissie van Voorlichting, de Commissie der Voorzichten, de Commissies van het Werkprogramma van den B.N.A. enz.

BERICHTEN.

Ir. D. E. C. KNUTTEL. †. Op 19 Nov. j.l. is te 's-Gravenhage overleden op den leeftijd van 69 jaren de heer Ir. D. E. C. Knuttel, oud-Rijksbouwmeester. In zijn jarenlange ambtelijke loopbaan heeft de heer Knuttel vele Rijksgebouwen ontworpen en uitgevoerd. Het grootste en het meest bekende daarvan is het gebouw van de Rijkspostspaarbank te Amsterdam. Als bekwaam deskundige werd de heer Knuttel destijds algemeen erkend en daaraan had hij zijn benoeming te danken in commissies, die belangrijke bouwwerken hebben voorbereid, zooals de commissie van advies inzake de herstelling der Grafelijke

zalen, wier secretaris hij was en de bouwcommissie van het Vredespaleis. De oudere leden van de Mij. tot bev. der Bouwkunst zullen zich den heer Knuttel herinneren, als een hunner, wiens optreden, bescheiden maar vol toewijding, hem op posten plaatste, waar ruime vakkennis, algemeene ontwikkeling en rijp oordeel vereischten waren.

De heer Knuttel was Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Op Maandag 21 November had te Westerveld de crematie van het stoffelijk overschot plaats, een eenvoudige plechtigheid, waarbij de Rijksbouwmeester Ir. G. C. Bremer woorden van dank sprak voor het vele en goede dat de heer Knuttel als Rijksbouwmeester had gedaan.

PRIJSVRAAG VOLKENBOND. Naar wij vernemen uit een mededeeling in het Journal de Genève, heeft de Jury besloten den termijn van inzending der projecten *niet* te verlengen.

Immiddels heeft de Jury in deze niet de eindbeslissing. Een nader bericht, opgenomen in de N. R. Ct. meldt: Alle kans, dat de termijn voor de inzending der antwoorden op de prijsvraag voor den bouw van het nieuwe Volkenbondspaleis nog verlengd zal worden, ondanks het ongunstig praeadvies van de internationale jury van architecten, schijnt nog niet verkeken te zijn. Scialoja schijnt op inwilliging van het door zijn regeering gedane verzoek om op verlenging van den termijn te blijven aandringen en vindt steun voor dien aandrang in het feit, dat o. a. ook de Nederlandsche architecten dringend verlenging van den termijn wenschen. Evenals gisteren werd ook heden de behandeling van dit punt, ofschoon het op de agenda der vergadering geplaatst was, verlaagd, daar Titulesco, de rapporteur, mededeelde, dat hij met zijn rapport nog niet gereed was.

Als laatste bericht vernemen wij, dat de Volkenbondsråd de verlenging niet heeft toegestaan; de termijn tot 25 Januari 1927 blijft dus gehandhaafd.

PROF. DR. JAN SIX †. Na langdurig lijden is te Amsterdam overleden, 69 jaar oud, Prof. Jhr. Dr. Jan Six, hoogleraar in de aesthetiek en de kunstgeschiedenis aan de universiteit van Amsterdam en hoogleraar aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten alhier.

Prof. Six was geboren te Amsterdam op 2 Febr. 1857, als kind van de bekende Amsterdamse patriciersfamilie. Hij studeerde te Amsterdam en te Bonn, na o. a. het gymnasium te Amsterdam te hebben bezocht, en verwierf in zijn vaderstad op 13 Maart 1885 de doktersbul op proefschrift, getiteld: De Gorgone. In 1896 werd hij aan de universiteit alhier tot buitengewoon hoogleraar benoemd, welke titel eenige jaren geleden in dien van gewoon hoogleraar werd veranderd. Op 28 September van dat jaar aanvaardde hij zijn ambt met het uitspreken van een rede over: „De geschiedenis der kunst onder Grieken en Romeinen en haar plaats onder de academische wetenschap”. Sedert 1890 was hij ook hoogleraar aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Van zijn andere kwaliteiten noemen wij die van: secretaris van de commissie over de schilderijen der gemeente Amsterdam, lid van de Commissie van Toezicht op het museum Willet-Holthuysen, als vertegenwoordiger daarin van de Vereniging tot het vormen van een openbare verzameling van hedendaagsche Kunst, van welke vereniging hij voorzitter was, voorzitter van het Kon. Oudheidkundig Genootschap (juist dit jaar was hij, inmiddels afgetreden, weer tot voorzitter benoemd in verband met zijn naderenden 70sten verjaardag). Bovendien vormde hij met Jhr. J. W. Six het bestuur van de Sixstichting, ten doel hebbend het kostbare familiebezit van schilderijen, teekeningen, beelden enz. bijeen te houden.

Ter gelegenheid van het regeeringsjubileum van de Koningin, toen hij het voorzitterschap bekleedde van de commissie uit de burgerij te Amsterdam en een werkzaam aandeel nam, vooral in de inrichting van de tentoonstelling over bouwkunst in het toen pas voltooide tramgebouw, werd hij benoemd tot commandeur in de Orde van Oranje-Nassau.
N. R. Ct.

BERICHT AAN ABONNÉ'S. De uitgevers hebben de gelegenheid opengesteld het nieuwe weekblad „Bouwkundig Weekblad en Architectura” ongevouwen in couvert met cartoonen achterzijde te verzenden tegen betaling van f 2.50 per jaar.

Abonné's die hiervan gebruik wenschen te maken worden verzocht hiervan kennis te geven vóór 25 December a.s. onder toezending van postwissel ad f 2.50 of overschrijving op Postrekening No. 9710 ten name van de uitgevers Mouton & Co. te 's-Gravenhage.

OVER VOLKSHUISVESTING TE LEEUWARDEN.

(Bijdrage tot de geschiedenis van den woningbouw).

Door L. H. E. VAN HYLCKAMA Vlieg, Arch. B.N.A.

Vervolg van pag. 491.

De in 't voorafgaande beschreven woningbouw, waarbij ook te voegen zijn die welke volgens de plannen der Vereenigingen „Beter wonen”, „St. Joseph” en „Ons belang” zijn gebouwd, waarop ik straks terugkom, had met uitzondering der 177 aan den Holl. dijk, in zijn geheel omvang plaats in het Noord-Oosten der Gemeente. Ook in het Westen echter, waar zich langs de Smeekerkade en Harlingertrekweg verscheidene industrie- en handelsondernemingen hadden gevestigd, klom de woningnood en ook hier was in geheel onvoldoende mate in dien nood voorzien. Tevens drong allengs de noodzakelijkheid, maar zoo goedkoop mogelijke, dat was nu: naar goedkoopere, minder kostbare woningen te streven. Want de huren, ook voor de kleinste na 1920 gebouwde typen, waren, vooral toen de dreiging van loonsverlaging voor vele werklieden en anderen werkelijkheid begon te worden nog steeds te hoog. Stond men dus eenerzijds voor de vraag, de eischen voor een woning van den kundigen, validen arbeider op peil te houden, hem dus behalve woon- en slaapgelegenheid, speelkeukentje en 'n stukje open grond, zoo mogelijk nog een vrije „nette kamer” voor zijne vrouw te geven, anderzijds mocht naar de inzichten van velen toch niet worden voortgegaan met het systeem volgens 't welk „Gemeente” of „Rijk” jaar op jaar groote sommen bijdroegen voor een tekort op de exploitatie.

Deze overwegingen hebben geleid tot den bouw van 60 woningen waarvan 43 volgens een type A (fig. 19) en 17 stuks van het type B (fig. 20). In A staat de woonkamer-keuken, die men gemeend had te moeten verlaten om de bewoners te gewennen aan afzonderlijke keukentjes, weer in 't centrum, al is er een groote, zeer groote verbetering bij het vroegere „éenkamer” type in te zien. Thans toch kan al het ruwe schoonmaak- en kookwerk enz. geschieden in een uitgebouwd, doch met het woonvertrek onmiddellijk gemeenschap hebbend speelkeukentje, en... er wordt in het woonvertrek *niet geslapen*. Een voordeel kan ook zijn dat dit vertrek veel meer dan bij de woningen met grootere keukens, voortdurend bewoond en verzorgd wordt. Aan de voorzijde is naast den ingang, waaraan ook onmiddellijk de trap naar de zolderverdieping grenst, een klein vertrek, dat indien er in het gezin *niet* jongens en meisjes zijn, als zoogen. nette kamer benut kan worden. Boven zijn dan, zooals de figuur aangeeft, 2 slaapvertrekken. De bebouwde oppervlakte bedraagt nu 5,03 × 6,65 M. en het is interessant dit type te vergelijken met dat van 1915, in fig. 10 afgebeeld.

Het type B fig. 20, is even grooter. Hier is de keuken zóó ruim dat zij tevens als eetvertrek kan dienen en beslaat de vrije kamer een oppervlak van 3,40 M. × 4,60 M. Deze kamer, die van voor- en achterzijde licht ontvangt (openslaande ramen) en de, op de zolderverdieping aangebrachte 3 slaapvertrekken, maken de woningen zeer gezocht. Zij beslaan een oppervlak van 6,25 × 5,44 M., zijn dus slechts weinig grooter dan de A woningen doch door de grootere hoogte en aftimmering van 3 slaapkamers toch eenigszins duurder. Ook passen deze typen die *in de breedte* ontwikkeld zijn, op *andere* bouwterrein, terwijl voor de A-typen de percelen aanmerkelijk minder breed zijn en daarvoor dus weer terrein van grooter diepte beschikbaar gesteld kan worden. In alle geval speelt de terreinprijs een rol bij de vaststelling van de typen.

Tot de woningbouwverenigingen welke sedert 1916 medewerkten om in het woningtekort te voorzien, noem ik thans eerst „Patrimonium”. Deze vereniging heeft in 1916 ter weerszijden van de Eilartstraat (eene wijk ten Zuiden van „het Vliet”), 39 woningen gebouwd van niet onpractische indeeling. Zij hebben een ruime

AFB. 22.

AFB. 23.

AFB. 25. B-WONINGEN, FRANEKERSTRAAT.

AFB. 24. A-WONINGEN.

AFB. 26.

AFB. 27.

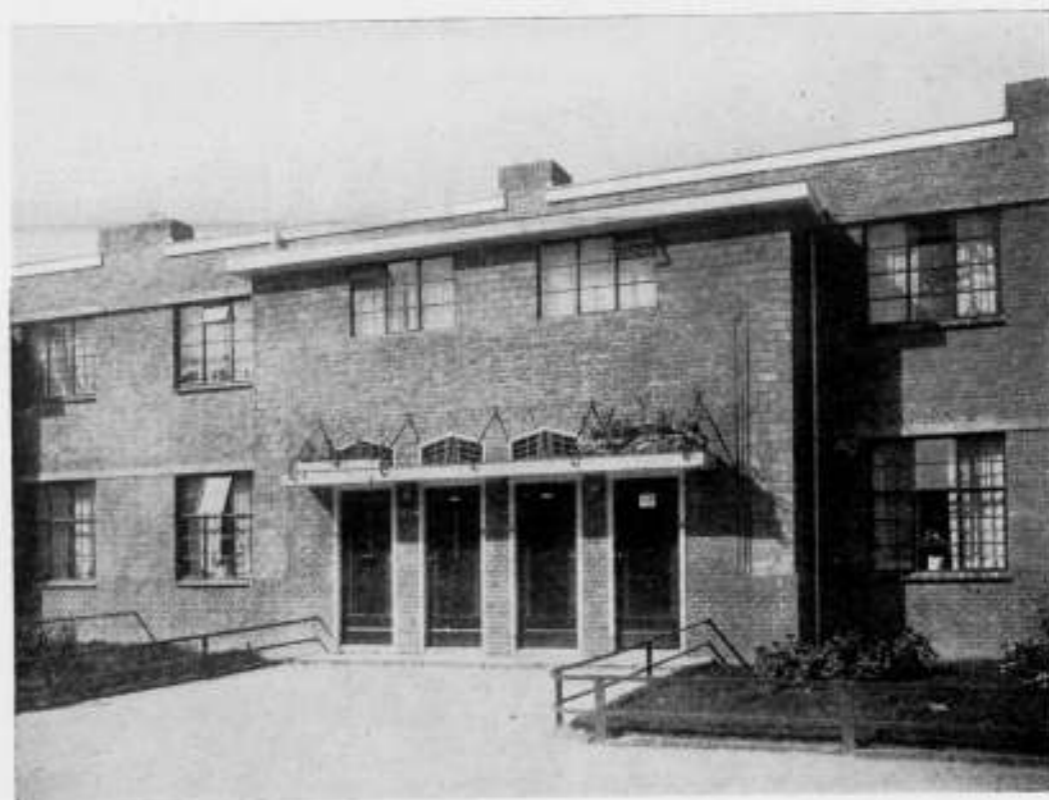
voorkamer, een keukentje en een klein voorkamertje, terwijl op de zolderverdieping nog 3 slaapvertrekken zijn. De geheele oppervlakte bestaat $4,80 \times 7,65$ M., zoodat daaruit wel de geringe afmetingen zijn af te leiden; toch schijnen de woningen goed te voldoen.

In 1918 volgde, van dezelfde vereeniging, een nieuw aangelegde wijk ten Zuiden van den Spoorweg naar Groningen, ten Oosten van „Achter de Hoven”. Zij omvat 108 woningen van ongeveer dezelfde indeeling doch van iets grooter afmetingen. Het oppervlak bestaat hier $4,85 \times 7,90$ M., het keukentje wordt wat ruimer en er komt een loodsje of berghokje op het achtererf bij. Ook deze woningen vinden, ofschoon aan den buitenkant van de stad gebouwd (± 18 min. van het centrum) goeden aftrek.

In de tweede plaats is de Vereeniging „Ons Belang” te noemen, een vereeniging die over 't heele land hare vertakkingen had, en ook te Leeuwarden, in 1921/22, volgens plannen van arch. van de Haar, B.N.A. te Amersfoort, 68 woningen deed

AFB. 28.

AFB. 29.

houwen. Het zijn feitelijk kleine „middenstands”typen, (fig. 21), zij hebben beneden een flinke woonkamer, 'n keuken en een klein voorvertrek. Er is een soort voorhuis of portaal waarin de trap en het privaat uitkomen en op de zolderverdieping vindt men drie slaapvertrekken met nog een bergzoldertje. Aanvankelijk bedoeld voor

militairen beneden den rang van officier, worden zij sedert de groote (of kleine!) inkrimping van het leger ook aan kleine renteniers, beamtten, onderwijzers en derg. verhuurd.

Verder kent men de Vereeniging „Beter wonen”, die, voor zoover ik kon nagaan het grootst aantal contribuerende leden telt. De vereeniging stelt hooge eischen aan hare huurders, — en aan de woningen — zóó hoog destijds dat zij die thans ook niet meer kan handhaven. Begonnen in 1922/23 met een 20-tal woningen van $5,95 \times 8,00$ M. oppervlakte, waarachter dan nog een loodsje, zijn de latere, in 1923/24 gebouwde typen niet meer dan $5,90 \times 7,50$ M. Alle woningen bevatten ruim woonvertrek, ruime keuken en kleiner vertrek en op de zolderverdieping 3 slaapvertrekken alle behoorlijk verlicht en geventileerd. Het aspect dezer bouwblokken, architectonisch van niet de minste verdienste, doet nochtans niet slecht, waarschijnlijk daardoor dat de voortuintjes steeds zeer goed onderhouden worden. Dit geschiedt op kosten van de vereeniging en is in den huurprijs begrepen. Successievelijk zijn door deze vereeniging nog 70 en 67 dus tezamen 137 woningen gebouwd en thans bernaamt zij opnieuw plannen.

Eene vereeniging die er mag zijn en, ofschoon niet uit „arbeiders” en daarmee gelijkgestelden bestaande, toch voor de meer nieuwe eischen van het werkmansgezin een open oog hebbende, is de Vereeniging „Volkshuisvesting”. Opgericht in de jaren waarin haar oudere zuster „Leeuwarden” min of meer in gebreke bleef, deed ze in 1919/20 in het Noorden van de stad, tussehen Groningerstraatweg, Tjerk Hiddesstraat en Cambuursterpad, een groep van 100 woningen bouwen naar de plannen van arch. B.N.A. A. Baart. Ook hier is de indeeling goed geslaagd te noemen. Men vindt op het beperkt oppervlak van $4,95 \times 7,00$ M. + uitgebouwd keukentje en loodsje, alles wat ook in die jaren van ministerieele en andere veeleischendheden, maar gewenscht kon worden.

Later, in 1922 werden ook in het Noordwesten der stad, aan de Merel- en Leeuwerikstraat, in totaal 145 woningen gebouwd, hetzij in hoofdzaak eender als de zooeven genoemden, doch op smaller perceelen ($4,29 \times 8,25$) hetzij als onder- en bovenwoningen die echter alle, met ijzeren trapjes bereikbaar, een stukje open grond ter beschikking hebben.

Ten slotte is nog te vermelden de Vereeniging „St. Joseph”, die in 1922 ten Noorden van Cambuursterpad en ten Oosten van de Tjerk Hiddesstraat een complex van 68 woningen heeft gebouwd. De distributie der ruimten in deze woningen gelijkt geheel op die van den Gemeentelijken bouw, zoo straks genoemd, doch de architectuur wijkt zeer af.

Een geheel zelfstandig staande vereeniging, geheel bestemd om te voorzien in het destijds nijpend tekort aan burger en betere ambtenaarswoningen is de „Coöperatieve woningbouwvereeniging”, in 1919/20 opgericht. Zij liet op gemeentelijk erfpachtsterrein aan, en ten Zuiden van den Harlingerstraatweg, naar de plannen van den architect D. Meintema, B.N.A. een complex woningen bouwen waarvan 17 stuks een huurwaarde hebben thans van f 700.—, 35 stuks van f 500.—, en 18 stuks van f 400.— p. jaar.

Ter illustratie zijn bij deze bijdrage tot de geschiedenis van den woningbouw een aantal photogrammen gevoegd. Fig. 22 geeft een gedeelte der woningen weer aan 't voormalig Kalverdijkje (thans Ramstraat) in fig. 18 bedoeld; het tweede, fig. 23, is een afbeelding van een der hoekperceelen van dat complex (welke als onder- en bovenwoningen voor kleine gezinnen ingericht zijn) en het derde, fig. 24, is een kijkje in 'n straatje der A-woningen in fig. 19 weergegeven. Het vierde, fig. 25, is genomen naar de Franekerstraat langs welke de B-woningen (fig. 20) gebouwd zijn. De woningen van welke de laatste twee afbeeldingen gegeven zijn, werden gemetseld in frieschen (gelen) steen, waarin grijze lagen, en gedekt met roode, verbeterde Hollandsche pannen. Die der beide eerste afbeeldingen, 22 en 23 zijn in groningersteen gebouwd, en gedekt met grijze holle pannen.

De fig. 26 en 27 geven een beeld van de woningen door de Coöp. Woningbouwvereeniging naar de plannen van Arch. Meintema gebouwd; fig. 28 en 29 ten slotte, zijn afbeeldingen van de complexen „Volkshuisvesting” volgens de plannen van Arch. Baart, en wel resp. naar de woningen Koeplein en Lijsterstraat.

Een nieuwe periode voor den volkswoningbouw is ingeluid nu de huurprijzen onlaag moesten en de eischen der werklieden door dalende loonen eveneens minder hoog kunnen zijn. De eerste 150 woningen waarbij getracht werd aan die lagere eischen het woningtype aan te passen, zijn in aanbouw. In het Bouwk. Weekblad No. 28 van 11 Juli 1925 werd van dat type een afbeelding gegeven. Zoodra het complex gereed is zal er waarschijnlijk gelegenheid zijn op de meerdere of mindere doeltreffendheid dezer woningen, en op de vraag, of het meer of minder wenschelijk is de eischen voor een werkmanswoning hooger of lager te stellen, terug te komen. Onwillekeurig denkt men dan weer onmiddellijk aan de poging van Koning Willem III en de door dezen in 1853 ingestelde enquête. Of we ook een cirkelgang gaan!

L., Juni 1926.

OPHEFFING VAN DEN BOUWBORGTOCHT.

In het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad wijdt Mr. W. A. M. Cremers eenige pessimistische beschouwingen aan de gevolgen der opheffing van den bouwborgtocht. Hij acht een waarborg in den een of anderen vorm onmisbaar voor den aanbesteder, speciaal met het oog op de gevaren, die voor dezen zouden voortspuiten uit eene cessie of verpanding van-, of een beslag op de aanneemsom.

Deze meening grondt hij op een tweetal stellingen, die mij echter niet juist voorkomen, evenmin als de daaruit door hem getrokken conclusies.

De eerste stelling is deze, dat korting van boeten op de aanneemsom niets anders is dan compensatie. Deze stelling wordt verder niet bewezen, en geldt dus blijkbaar voor Mr. Cremers als een axioma. Het komt mij echter voor, dat hiermede het wezen van de boete of korting volkomen wordt miskend. Immers, het recht op de *volledige aanneemsom* staat tegenover de plicht tot *volledige levering* der overeengekomen praestatie. Die plicht omvat niet alleen de uitvoering van het werk, gelijk dit in bestek en teekeningen is aangegeven, doch bovendien, als essentieel element, uitvoering *binnen den contractueel bedongen termijn*. Wordt een werk te laat opgeleverd, dan heeft de aannemer *ten volle* verriicht, hetgeen hij op zich had genomen, te zullen verriichten voor de aanneemsom, en kan hij dus ook geen aanspraak maken op de *volle* contra-paestatie. Teneinde nu later geschillen te voorkomen over de vraag, in hoeverre de contra-paestatie van den besteder mag verminderen, om evenredig te blijven aan de mindere praestatie van den aannemer, wordt vooraf in het contract van aanneming een bepaald bedrag vastgelegd, waarmede de aanneemsom vermindert bijv. voor iederen dag, waarmede de opleveringstermijn wordt overschreden en de aannemer dus zijnerzijds minder praesteert, dan hij had aangenomen, te zullen doen.

Deze vermindering der aanneemsom, als equivalent van de vermindering der praestatie van den aannemer, wordt in de AV en AAV dan ook terecht aangeduid als „korting”, in welke terminologie reeds ligt opgesloten, dat hier geen sprake is van eene tegenvordering van den aanbesteder op den aannemer, doch eene inkorting, eene vermindering der aanvankelijk bepaalde aanneemsom.

Hetzelfde geval kan zich voordoen, indien de eindafrekening een saldo-minderwerk aangeeft, als gevolg van de omstandigheid, dat niet al het werk is uitgevoerd, gelijk dit aanvankelijk in het bestek was omschreven. Ook een dergelijk saldo-minderwerk is niet eene tegenvordering van den besteder op den aannemer, doch eene reductie van de aanneemsom als equivalent van het minder door den aannemer geleverde werk.

Om deze redenen acht ik ook de tweede stelling van Mr. Cremers onjuist, welke stelling luidt, dat de aannemer onmiddellijk na de gunning van het werk eene vordering op den besteder heeft tot het *volle* bedrag der aanneemsom, zij het ook dat deze vordering verbonden is aan eene tijdsbepaling of opschortende voorwaarde in dier voege, dat het bedrag pas opeisbaar is, zoodra het werk is opgeleverd.

In het midden latende, of de aannemer inderdaad reeds terstond bij de gunning

eene vordering op den besteder krijgt, volgt uit het hierboven betoogde in ieder geval, dat van eene vordering tot het *volle* bedrag der aanneemsom nimmer sprake kan zijn, doch hoogstens van eene vordering tot een bedrag, gelijk dit bij de eindafrekening den aannemer zal blijken te competeeren, daarbij dus rekening houdende met de mate, waarin hij al-dan-niet de zijnerzijds toegezegde contra-paerstatie *ten volle* heeft verriecht, — derhalve van eene vordering ten bedrage van de aanvankelijk bepaalde aanneemsom, verminderd met een eventueel saldo-minderwerk en verminderd met eventuele kortingen terzake van termijnoverschrijdingen of andere in bestek, AV of AAV genoemde redenen.

Waar nu een der grondregelen van ons recht is, dat niemand meer rechten aan een ander kan overdragen, dan hij zelf bezit, kan dus ook een aannemer door cessie of verpanding van de aanneemsom niet meer overdragen, dan zijn recht op datgene, wat hij tenslotte bij de eindafrekening van den besteder zal blijken te vorderen te hebben. Mutatis mutandis geldt hetzelfde ook bij beslag, daar de aanbesteder nimmer verplicht is, meer aan den beslaglegger af te dragen, dan hij aan den aannemer schuldig is.

De rechten van derden komen bij deze opvatting geenszins in het gedrang. Immers zij nemen niet over eene vaststaande vordering, gelijk bijv. eene vordering uit geldleening, doch eene onzekere vordering, waarvan zij weten, althans moeten weten, dat deze bij de eindafrekening zal kunnen blijken, lager te zijn, dan het aanvankelijk bepaalde cijfer der aanneemsom. Dit is een risico, dat nu eenmaal onafscheidelijk verbonden is aan cessie of inpandneming van aannemersvorderingen, van welk risico de belanghebbenden zich vooraf behoorlijk rekenschap dienen te geven.

Wat tenslotte het beroep van Mr. Cremers op het arrest van den Hoogen Raad van 30 October 1919 betreft, komt het mij voor, dat deze beslissing voor het onderhavige geschilpunt van geen belang is. Bij dat arrest toch werd wel beslist, dat tegenvorderingen van den besteder op den aannemer, ontstaan na verpanding der aanneemsom, niet meer daarmee verrekend kunnen worden, doch over de *fundamentele vraag*, of de boete te beschouwen is als eene *tegenvordering* van den besteder op den aannemer, of als eene *vermindering* van de aanvankelijk bepaalde aanneemsom, geeft dat arrest geen uitsluitel, omdat *die* vraag niet aan den Hoogen Raad ter beslissing was voorgelegd.

Mr. E. ROSENBOOM.

HET EVANGELISTENRAAM IN DEN DOM TE UTRECHT.

Op j.l. Donderdag had, in tegenwoordigheid van vele autoriteiten, de plechtige overdracht plaats van het door Prof. R. H. Roland Holst vervaardigde raam, in den wand van het Zuidertransept van de Domkerk.

Het raam is 28 M. hoog en bestaat uit naar schatting 45.000 glasschijven. Prof. Roland Holst heeft de volgende toelichting op zijn werk gegeven:

Om het zuider transept-raam, ondanks zijn sterk uitgesproken verticale en horizontale middendeeling, ook bij de versiering met gebrand glas, tot één gebonden geheel te houden, kwam het mij gewenscht voor, het lichtkleurig midden van de geheele compositie zóó aan te brengen, dat het kruispunt der dubbele middendeeling de as werd van een lichtveld, dat zich gelijkmatig spreidde over het boven- en benedenraam en over de twee zijdeelen van het venster.

Binnen het veld van dit lichtkleurig midden, dat als het hart van het geheele glas-tapijt te beschouwen is, plaatste ik de belangrijkste verbeeldingen, de vier Evangelisten en daarboven kruis en doornkroon.

Alles daaromheen en daarboven is tapijt van glasmosaïek, en voorstellingloos, hier is het alleen de schikking der kleuren gesteund door de expressie voortkomend uit het grooter en kleiner stellen van het mosaïek, die het tot een éénheid met het belangrijker middengedeelte kunnen binden.

Alleen de basis draagt nog voorstelling. Het ornament onder in het raam is als het voetstuk te beschouwen van het lichtkleurig veld waarbinnen de Evangelisten zijn aangebracht. Dit ornament vertoont den cirkel geconstrueerd binnen een driemaal herhaalden kruisvorm.

Binnen dezen cirkel zijn de vier elementen, water, vuur, aarde en lucht, tot voorstelling gebracht.

Tusschen het psychologisch karakter der Evangelisten en den aard dezer elementen, zag ik een sterke overeenkomst, die naar de meening der theologen, die mij met hun raad bijstonden, het aanbrengen van dezen samenhang in de compositie geheel wettigde.

In de zes uithoeken van het ornament, dat de basis vormt van het geheel, zijn zes teekenen uit de catacomben opgenomen, als herinnering aan de oudste tijden van het Christendom.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Groot Amsterdam, door G. A. Roobol. — Bevolkingstoename en Stedebouw, door Ir. S. van Hoogstraten.

GROOT AMSTERDAM.

Om over het plan „Groot Amsterdam” eenige algemeene beschouwingen te houden is het m.i. niet ongeschikt, al is het in 't kort, uittegaan van haar ontwikkeling en diverse vergrooingen. Hierbij zijn dan drie groote tijdperken te onderscheiden.

Ten eerste: de dubbele Amstelstad der middeleeuwen.

Ten tweede: de renaissance IJ-stad.

Ten derde: de moderne Wereldstad.

In 1275 verkreeg A'dam haar eerste privilege en de verschillende vergrooingen in de eerste drie eeuwen hebben haar tenslotte het aanzien gegeven ons geteekend in de houtsnee van Cornelis Anthonisz. 1544. Hier vinden wij het type van de gesloten middeleeuwsche romaansche stad met haar muur, en poortgebouwen.

De twee uitleggingen die hier op volgden 1585 en 1593 daarvan gaf vooral de laatste aan de stad een ander karakter, er was overgang naar de IJ-stad, vooral door het opkomen der Oost-Indische Compagnie. Zooals bekend is zijn deze uitleggingen door Pieter Bast 1597 in gravure gebracht.

De renaissance IJ-stad wordt echter volkomen vastgelegd voor minstens twee eeuwen bij Raadsbesluit van 1612. De halve-maan-vorm in aanleg reeds aanwezig, nu de eerste twee uitleggingen, wordt krachtiger tot uiting gebracht in dit grootsch opgezet plan. De gestadige groei was ook toen, evenals thans, de drijfveer. Het verleggen der bolwerken, was een eerste eisch, voor een veilige stad, om dan daarbinnen, nieuwe grachtengordels en radiaalstraten te kunnen ontwerpen. Een en ander is in tekening gebracht door Balthazar Florisz, 1625 en Daniël Stalpaert, 1662.

Als ontwerper van dit geniale plan wordt genoemd Hendrick Jacobz. Sinets en zijn medewerker Lucas Jansz. Sinck.

De raad stelde toen, evenals nu de uitbreiding harer gemeente vast, met dit verschil echter, dat er toen was, een goed ontwerp in tekening vastgelegd, wat echter thans ontbreekt. In dezen gouden tijd vreesde men blijkbaar geen grondspeculatie, zooals nu. Maar voor alles werd er aan gedacht om van de stad iets moois te maken en te laten beantwoorden aan haar doel en karakter, dat is afgesloten stad, te bouwen aan 't IJ, het centrum van handel en koopvaardij.

Dit karakter heeft zij in de 19e eeuw niet kunnen behouden. Door 't opkomen van nieuwe inzichten en nieuwe technieken is de defensie totaal gewijzigd, zoodat de geslotenheid der stad niet meer noodig was. De spoorwegen en de buitengewoon slechte plaats van het centraalstation, waardoor het IJ voor de stad werd afgesloten maakte haar geheel karakterloos.

Deze karakterloosheid heeft haar een eeuw lang omkneld, en men behoeft maar naar de bekende uitbreidingen te zien, om direct te beamen dat er geen principe meer aan ten grondslag ligt. Het karakter der stad is dood gegaan en het nieuwe karakter,

VI. Eerbiediging en bevordering van het stedelijk en landelijk schoon.*

Met deze schoon gesproken algemeenheden, waarbij beide richtingen en alle vraagstukken, die hier aan vastzitten, kunnen zijn vertegenwoordigd, wordt echter zoo'n moeilijk vraagstuk niet bekeken. Er moet een gemeenschappelijk uitgangspunt worden gezocht voor beide richtingen opdat zij zich zoo mogelijk kunnen ontwikkelen, echter niet zonder plan maar wel degelijk na een teekening, waarin vastgesteld evenals in de 17de eeuw een grootsehe gedachte, dan zal er weer karakter komen.

Dit gemeenschappelijk uitgangspunt kan m.i. zijn: het verkeer. De oplossing hiervan echter bestaat niet in het aangeven van wegen die zeven en meer K.M. lang zijn en dan tegen de grens doodloopen of aansluiten op landwegen die niet op grootverkeer berekend zijn. Het verkeer eischt ruimtegelegenheid en open verbindingen zoowel te land als te water met andere plaatsen. Geen afbakening van grenzen die door landelijke gemeenten min of meer toevallig zijn aangegeven. Het verkeer gaat over de grenzen heen, en een eerste verplichting moet zijn, overeenstemming te vinden met omliggende gemeenten, opdat de steden, in de eerste plaats, om ons heen, een directe goede verbinding krijgen met de hoofdstad. Een net van wegen dus, harmonisch met de diverse vraagstukken daartusschen in beginsel verbonden, moet het uitgangspunt worden en dit zal niet moeten worden opgelost, door de publieke opinie, maar door het talent van een gewaardeerd artist, waarbij op de beste wijze overeenstemming zal moeten worden gezocht met de geslotenheid der oude stad.

Een open oog dient daarbij te worden gehouden voor de vraagstukken des tijds die geregeld kunnen gebieden de bakens te verzetten. Het leven der stad zelf moet de oplossing vergemakkelijken, en dit leven wijzigt zich onder diverse invloeden.

Een bespreking van het schema en detail heeft weinig zin, omdat 't niet voldoende vaste vormen biedt, toch is het m.i. gewenscht een paar onderdeelen nader te belichten. De grenzen zijn zoo aangegeven dat de grootste uitbreiding zal plaats hebben in Westelijke en Noord-Oostelijke richting, hoewel de laatste voorloopig in bestaande toestand zal blijven.

Een uitbreiding in Noordelijke richting (over het IJ) heeft niet plaats, behoudens de voltooiing van het reeds in aanbouw zijnde tuindorp Nieuwendam en de reservering van industrieterreinen.

Deze gang van zaken is enerzijds te waardeeren, omdat zij bij de oude ligging der stad zal aansluiten, anderzijds te laken, omdat het oeververbindingsvraagstuk hiermede op de lange baan wordt geschoven, en dit vooral van belang is voor de Noordelijke steden. Deze toch blijven voor de eerste jaren uitgesloten van een goede communicatie en zullen zich, evenals de over het IJ wonenden, met ponten moeten behelpen.

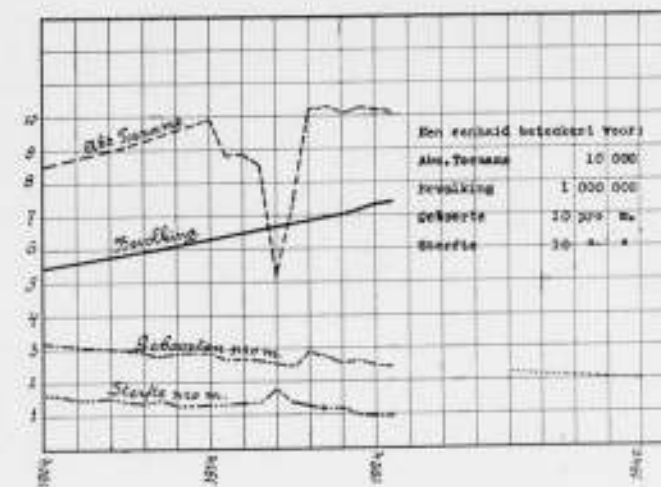
Hoewel de oude betekenis van het IJ, het centrum van handel en industrie geheel gewijzigd is, zoo zal toch Amsterdam blijven als voorheen, in hoofdzaak een handelsstad, en naast het nieuwere vervoer per spoor, vrachtauto en vliegtuig, zal op het IJ, zoodra de handel zich weer herstelt, de bedrijvigheid toenemen; mede door de verbetering der sluizen te IJmuiden. De kern van den handel op de groote vaart zal zich daarbij in Westelijke richting verplaatsen, en een eerste voorwaarde is onbelemmerde verbinding met de haven van IJmuiden.

Voor den handel met de achter ons liggende landen zal een groot kanaal aan moeten sluiten op de natuurlijke rivieren, terwijl voorts de omliggende groote plaatsen met behoorlijke kanalen moeten zijn verbonden op onze haven.

Een mede belangrijk onderdeel is, de reeds in aanleg aanwezig zijnde, ringspoor die op grillige wijze, door de uitbreiding loopt en het natuurschoon van Nieuwemeer en Amstel schandt en een logische uitbreiding in den weg staat.

Hier toch wordt een werk verricht geheel losstaande van de uitbreiding, terwijl juist naar één geheel moet worden gestreefd. Rijk, Gemeente en Provincie moeten samen werken, wil er iets goeds komen, maar voor alles *een plan met grootsehe gedachten* gemaakt door een gewaardeerd artist.

G. A. ROOBOL.

BEVOLKINGSTOENAME EN STEDEBOUW.*)

door Ir. S. VAN HOOGSTRATEN.

Bij beschouwingen over de vermoedelijke toename van de bevolking van ons land, vervalt men gewoonlijk in nusteren. Aan den éenen kant wordt dan de groote absolute toename die in de laatste jaren optredt, breed uitgemeten, als normaal verschijnsel beschouwd, en geextrapoleerd over de toekomst, die zich dan verliest in overbevolking, werkeloosheid, en voedselnood. Aan den anderen kant wordt de afname van het geboortecijfer die sinds lang is ingetreden, consequent doorgedacht totdat het uitsterven van de geheele bevolking ons duidelijk voor oogen staat. Dat er echter tusschen deze nusteren een gebied ligt, waarbinnen beide verschijnselen elkaar min of meer compenseeren, komt minder ter sprake, vermoedelijk omdat de interessante economische en sociale verschijnselen, die bij over- of onderbevolking behooren, binnen dat gebied niet optreden, zoodat het voor de extremisten geen waarde heeft.

Wanneer dit gebied, deze periode van betrekkelijk gelijkmatige toename, zich slechts over eenige jaren uitstrekt, zou men het met recht stilzwijgend kunnen voorbij gaan, en behoeft ook de stedebouwer er geen acht op te slaan, omdat zijn plannen verder reiken dan de naaste toekomst en hij tijdelijke verschijnselen zeker niet behoeft te vereeuwigen. Maar wanneer die periode langer duurt, en zij zich bijvoorbeeld uitstrekt over de jaren waarin de groote werken ontstaan, die in elke stad van betekenis uitgevoerd moeten worden, en aan deze stad een bepaald aanzien, een eigen karakter verleenen — dan dient de stedebouwer toch de numerieke grondslag van zijn plannen te kennen, en wil hij dus over de bevolkingcijfers voor die periode beschikken, al zouden de extremisten hem toch de uiteindelijke ontreding als schrikbeeld voorhouden.

Afgezien nu van alle mogelijkheden, die in een ver verschiep kunnen optreden, kunnen wij, aan de hand van de bevolkingcijfers, wel dadelijk zeggen, dat wij met een proces te doen hebben dat zich uiterst langzaam voltrekt, zoodat de veranderingen in de toename van jaar op jaar gering zijn. De toename neemt zeker af, onder den invloed van het dalende geboortecijfer, en zal nog meer afnemen als de te verwachten toenemende sterfte zich gaat doen gevoelen, maar die componenten van de toename zijn in hunne veranderingen zoo traag, dat de absolute cijfers nog gedurende lange jaren van dezelfde orde zullen blijven.

Met de wetenschap dat de absolute toename in ons land in de laatste jaren om en bij de 100,000 per jaar bedroeg, en de geboorten per duizend van 1904 tot 1924 afnamen van 31 op 24, terwijl de sterfte ongeveer haar laagste punt heeft bereikt, — kunnen wij ons reeds een beeld vormen van de voorloopige toename, en zien wij dat deze tot 1940 niet veel onder de 100,000 per jaar zal liggen. Mogelijk kan zij op het

* Voordracht gehouden voor het Departement den Haag van de Mij. van Nijverheid, door Ir. S. van Hoogstraten.

einde van die periode door een samenloop van omstandigheden tot 80.000 per jaar zijn gedaald, maar onder dat cijfer zal zij niet zijn gekomen, tenzij zich in die periode catastrophes voordoen. Evenmin hebben wij enig recht aan te nemen, dat na 1940 de toename nog boven de 100.000 zal liggen, al zou dat nu nog eenige jaren het geval kunnen zijn. Bij de beste hygienische verhoudingen zal het sterftecijfer toch altijd door de normale levensduur van een gezond mensch worden bepaald, en dus niet onder een bepaalde grens kunnen komen, terwijl de daling van het geboortecijfer zich sedert vele jaren zoo positief doet gelden, dat men niet mag aannemen dat plotseling een belangrijke toename van de geboorten is te verwachten. Aannemende dat het sterftecijfer ongeveer op de tegenwoordige hoogte gestabiliseerd blijft, en het geboortecijfer voorloopig in hetzelfde tempo blijft dalen, komt men tot een toename van minstens twee miljoen inwoners in de eerste 25 jaar. Op grond van zeer uitvoerige berekeningen komt Dr. G. Wiebols ¹⁾ tot de schatting dat Nederland in 1950 9,5 miljoen inwoners zal tellen, en 12,7 in 2000, dus eveneens een toename van twee miljoen in de komende vijf en twintig jaar. Wie tot lagere schattingen komt moet bijzondere verschijnselen invoeren, die wel mogelijk maar in het geheel niet waarschijnlijk zijn, en ook bij geen enkel werk van openbaar nut in rekening zouden worden gebracht. Kort gezegd, de sociale en economische factoren die de geboorte- en sterftecijfers beheerschen, doen hun invloed slechts geleidelijk gelden, zoodat de absolute toename, die uit deze cijfers is opgebouwd, en op het oogenblik 100.000 per jaar bedraagt, ook na lange jaren niet veel onder de honderd duizend zal liggen. Daar verder sterfte en geboorte toch slechts plaats hebben bij een klein gedeelte van de bevolking, dat nog geen 3% bedraagt, spreekt het wel vanzelf, dat de massa van de bevolking die aan de organische productie meewerkt praktisch gesproken voorloopig constant blijft, en dus ook een constante vermeerdering moet blijven opleveren. Omgekeerd hebben wij echter geen recht de tegenwoordige snelle toename over de toekomst te extrapolereen, daar die, zooals gezegd, hoofdzakelijk was toe te schrijven aan een tijdelijke sterke daling van het sterftecijfer, dat zijn natuurlijke grens vrijwel bereikt heeft. Afgezien van alle bespiegelingen, die op een verre toekomst betrekking hebben, en aanvechtbaar zijn, leert de loop der bevolkingcijfers ons dus dit: dat de toename langzaam zal afnemen, maar in de eerste jaren ongeveer 100.000 per jaar zal bedragen. En de stedeboower, die praktisch werk moet leveren, en zich niet aan den dwang van de cijfers kan onttrekken, staat voor deze zekerheid: dat de groei van de steden, wier aanbouw hij moet leiden, in die eerste vijf en twintig jaar vrijwel onverminderd zal doorzetten, zoodat hij zich nu reeds een voorstelling kan vormen van de afmetingen, die zijn stad na die periode zal hebben aangenomen. Op dit punt hebben bevolkingstoename en stedeboower elkaar gevonden; de numerieke grootte van den noodzakelijken aanbouw ligt vrijwel vast, en beteekent onder andere dit, dat de drie groote steden van ons land, in die periode — hetzij door het aantal hunner inwoners, hetzij door hun afmetingen — juist de critische grens overschrijden, die ligt tussehen de groote stad en de wereldstad, en waarbij zich een nieuw element in de stedeboouwkundige problemen voordoet: het stadssnelverkeer.

Met deze zekerheid voor oogen, dienen wij na te gaan, in hoeverre onze steden op die toekomstige verandering zijn voorbereid.

Wanneer men den stedeboouw opvat als zuiver constructie-werk, zou de stad niet meer worden dan het product van eenige miljoenen baksteen, en een paar bevolkingcijfers. Wanneer wij den stedeboouw als een kunst beschouwen, zou de kunstenaar die zich tot taak had gesteld een schoone stad te bouwen, iets tot stand brengen dat het wezenlijke van onze steden mist: de verandering. Evenmin als wij bij de opvoeding van een kind den natuurlijken groei trachten over te slaan, en van het kind onmiddellijk een mensch maken, mogen wij bij een groeiend organisme als een stad ons een toekomstbeeld voor oogen houden, en dat zoo veel mogelijk benaderen. Wij mogen nog zoo zeker zijn dat Rotterdam over dertig jaar een miljoen inwoners zal

¹⁾ Dr. G. Wiebols. De toekomstige bevolkingsgrootte van Nederland. Acad. Proefschrift.

tellen, of over vijftig jaar — toch zou het dwaasheid zijn die stad reeds nu uit te bouwen. De vorm, de aanblik, het karakter, de grootte, ja alle factoren die aan een stad het haar eigenaardige geven, zijn functies van den tijd. Juist aan die opeenvolging van opvattingen, van welvaart en armoede, van moed en van angst ontleent de stad haar monumentale beteekenis, en van die wisselende invloeden kunnen wij geen enkelen vooruit bepalen. De ingenieur-stedeboower, al is hij nog zoo geneigd de aanbouw als een constructieve opgave te beschouwen, waarvan hij de oplossing geheel in zijn hand heeft, is te veel kunstenaar, om niet te begrijpen, dat zijn taak verder gaat dan het bestraten van vele kilometers en het behuizen van eenige honderdduizenden. En de kunstenaar-stedeboower beseft te goed, dat de materie waarmede hij werkt, onder zijn handen verandert, om het aan te durven nu een miljoenenstad te scheppen, met de bouwstoffen, die daarvoor in onze dagen verwerkt worden. *) Zoo staan zij beiden huiverig tegenover het probleem van de nieuwe stad, die toch dringend om aanbouw vraagt. En wij toeschouwers, die toch van dag op dag het nieuwe zien ontstaan, vragen ons telkens af, of dát nu een wereldstad moet worden, en of dát nu overeenkomt met de voorstelling die wij van een stad hadden. Wij kunnen ons maar niet losmaken van de gedachte, dat een stad een in zich zelf besloten geheel is, een bouwwerk waaraan één leidende gedachte ten grondslag lag. Amsterdam, dat is voor ons het overzichtelijke complex van grachten en statige heerenhuizen, de stad die zich open doet aan het IJ, en poorten had naar Amstelland en Rijnland, zooals Utrecht voor ons de stille stad is zich schikkend om den machtigen Dom. Van die steden behouden wij in onze voorstelling alleen het historische, dat wij van oude afbeeldingen hebben leeren kennen, of als kind het eerst hebben aanschouwd. Maar de moderne steden, waar wij nu in leven, en die voortdurend om uitbreiding vragen, hebben niets van die machtige nederzettingen, waar de handel of de kerk regeerde, en op elk huis zijn stempel drukte — onze moderne steden missen juist het blijvende, het gezetene, en toonen naar alle kanten het veranderlijke, het bewegelijke. De stad, zooals die uit de historie tot ons gekomen is, bleef wat zij was: een centrum, bijna een centrum van rust. Maar de nieuwe stad, die al nimmer een centrum kan zijn, omdat zij zelf tal van centra heeft, kan nimmer volgens dezelfde lijnen, of naar dezelfde begrippen worden gebouwd, omdat de eenheden waaruit zij is samengesteld niet meer de huizen zijn, maar stadswijken, die zelf de afmetingen van een kleine stad hebben.

Als de bevolkingcijfers ons leeren dat een stad als den Haag binnen verloop van vijf en twintig jaar minstens honderdvijftig duizend nieuwe inwoners moet huisvesten, en wij zouden dezen inwoners iets moeten aanbieden dat eenigszins aan ons begrip van een stad beantwoordt, zouden wij in vijf en twintig jaar moeten tot stand brengen wat de eeuwen hebben gemaakt van Utrecht, een stad die nu hetzelfde aantal inwoners heeft, als die toekomstige aanwas van den Haag.

Nu de toename van de bevolking, en de concentratie naar de steden, er toe heeft geleid, dat de normale aangroei van onze drie groote steden in de eerste vijf en twintig jaar al den aanbouw zal vragen, van een stad, zoo groot als Amsterdam nu is, zoodat wij feitelijk voor dien aanbouw evengoed een wereldstad op zich zelf zouden kunnen stichten, in het centrum des lands — nu ontbreekt ons ten eenenmale de tijd, iets te stichten dat ook maar eenigszins het gedegene, het bezonkene heeft van de stad, zooals die in het verleden gevormd is, en blijft ons slechts de mogelijkheid eenige orde en eenige vaste lijn te leggen in de haastig gebouwde buitenwijken, die opdringerig en voorbarig van nit den stadsrand over het groene land uitschieten, en aan hun bewoners alles onthouden, wat de oude stad zijn burgers bood.

Er mogen in die stedelijke toenamen kleine schommelingen en verschuivingen optreden, door vermeerderden of verminderden trek naar de groote steden, of veranderingen in de economische structuur van ons land, maar het maakt niet zooveel uit

*) Als nieuwe elementen, die vijf en twintig jaar geleden niet bestonden, en nu onmisbaar zijn, kennen wij bijvoorbeeld de vliegterrinen, en de parkeerplaatsen voor auto's. Evenmin was te voorzien dat de bronbemaling of het gewapend beton onze bouwmethodes en mogelijkheden zoo zou veranderen.

of den Haag in 1950 550- of 600.000 inwoners zal tellen; in beide gevallen zal de stad als eenheid toch geheel van karakter moeten veranderen. En zoo is dit de zekerheid waarnaar wij in het begin van deze voordracht vroegen, de zekerheid die uit de gedachte-wisseling tusschen statistici en economen niet duidelijk naar voren kwam: dat de stedenbouwers van Amsterdam, Rotterdam en den Haag, elk voor de opgave staan, de stad die onder hun handen moet groeien, om te bouwen, of eigenlijk — voor hun stad, een nieuwe in de plaats te stellen. In het bewustzijn, dat de geldmiddelen waarover onze gemeenschap beschikt, in de eerste tientallen jaren zeker niet een ook maar voorloopige uitvoering van deze plannen zouden toelaten, en betwijfelend of ooit een stad in eenig tijdperk deze reconstructie zou kunnen bekostigen, zijn wij wel gedwongen onze verlangens te beperken, en de opgave terug te brengen tot deze: in een bestaande stad, zoodanige veranderingen aan te brengen, dat zij bij de toekomstige uitbreiding het ontwikkelingsproces niet tegenhoudt, en zich als kern van een grooter verband kan blijven handhaven. De opgave wordt dan tweeledig, want de oude stad zal het verkeer dat uit de nieuwe wijken tot haar komt, moeten op kunnen nemen, terwijl de nieuwe stad zoodanig moet worden uitgebouwd, dat zij het organisch verband met de oude kern niet verliest. Deze opgave opzichzelf, samengesteld dus uit internen en externen stedenbouw, is in geen onzer groote steden tot nog toe bevredigend opgelost. Op dit punt hebben bevolkingstoename en stedenbouw elkaar zeker nog niet gevonden!

Wanneer vreemdelingen onze moderne woningen in de nieuwe stadsdeelen bezoeken, valt het hun altijd weer op, dat men in ons land den moed heeft gehad, de begrippen, ja zelfs de idealen van onzen tijd te verwezenlijken. Wat in andere landen niet verder komt dan het betoog en de propaganda, is hier gematerialiseerd. In den uitleg van onze steden spreekt het verlangen naar de natuur, en naar de bevrijding. Maar wanneer wij zien dat over dertig jaar van die natuur en die vrijheid weinig zal zijn overgebleven, omdat diezelfde huisjes en woonwijken verstopt liggen achter de intensief bewoonde bouwblokken, die de volgende honderdduizend inwoners moesten opnemen — dan moeten wij ons toch afvragen, of hier bij alle idealen ook niet een soort naïveteit tot uiting is gekomen, en een miskennis van de realiteit, die ons toch de zekerheid voorhoudt dat onze steden, weer in veel grotere eenheden zullen opgaan. Wat nu gebouwd wordt aan den groenen zoom, in de weiden aan den rand van de stad, is over dertig jaar deel van de stadskern, of op zijn best de doorgangsweg voor de volgende honderdduizend randbewoners, die nu stelselmatig naar buiten worden gedreven. Met onze opvattingen omtrent open bebouwing, waardoor de nieuwe stadswijken veelal het karakter van een landelijke nederzetting krijgen, hebben wij de afstanden in de steden al tot de practisch toelaatbare grenzen opgevoerd, maar hoe groot zullen deze zijn wanneer op deze wijze dertig jaar wordt doorgebouwd! Of mogen wij alleen voor onzen tijd het recht op deze ruime bebouwing opeischen, en mag dan het nageslacht uit de vensters van hun kazernewoningen neerblikken op de hofjes die onze gemeenten uit liefde hebben gesticht? Uit eigenliefde dan toch!

Bij een bevolkingsdichtheid van 1 inwoner per 75 M², die bijvoorbeeld in het nieuwe den Haag nu al voorkomt, zal men een oppervlakte van 15 KM², noodig hebben om de nieuwe twee honderdduizend inwoners op te nemen. *) (Slot volgt).

*) In 1890 bedroeg de bebouwde oppervlakte van den Haag (vrijwel een vierkant) circa 5 KM², bij 160.000 inwoners. In 1923 was het aantal inwoners 382.000 en het oppervlak, na aftrek van woeste gronden, bouw- en weiland 27 KM². De 222.000 latere inwoners namen dus 22 KM², in beslag, dat is per hoofd bijna 100 M². Dit abnormaal hooge cijfer is natuurlijk in hoofdzaak toe te schrijven aan de annexatie van Scheveningen en Loosduinen, en de gebiedsuitbreiding over de tusschenliggende boschtereinen, maar het doet toch zien van welke orde de bevolkingsdichtheid van het moderne deel van den Haag is. Het is niet aan te nemen, dat bij latere gebiedsuitbreiding niet eveneens terreinen, voor den woningbouw ongeschikt maar voor de bevolking onmisbaar, tusschen het bebouwde oppervlak moeten worden opgenomen. Overigens is een gemiddelde van 75 M² per inwoner zeker niet te hoog gerekend, daar men bij de cijfers voor 1923 van het geheele grondgebied, per inwoner van den Haag ruim 100 M², ter beschikking had. Na aftrek van woestegronden, bouw- en weiland blijft nog een gemiddeld oppervlak van 70 M² per inw. over. Beseffen wij dat hierin de oude stadskern is opgesloten, dan is een cijfer van 75 M² per inw. zeker aan den lagen kant, en zal bij latere stadsuitbreiding met dit getal als minimum moeten worden gerekend. Waarbij dan nog niet eens gedacht is aan den aanleg van een vliegterrein met verbindingswegen, terreinen om auto's te parkeeren, uitvalstraten voor snelverkeer — in het kort de vele onbebouwbare gronden die een groote stad thans gaat vragen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

INHOUD.

Officiële Mededeelingen. — Vereniging: Bouwkunst en Vriendschap. — Bevolkingstoename en Stedenbouw, door Ir. S. van Hoogstraten. (Slot van pag. 512).

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.

PRIJSVRAGEN. Bouwkunst en Vriendschap 1926.

De Jury voor de Prijsvragen, in 1926 uitgeschreven door de Vereniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, bestaande uit de Heeren H. van der Kloot Meyburg, Architect B.N.A. te Voorburg, J. P. Logemann, Architect B.N.A. te Rotterdam, Ir. M. C. A. Meischke, Architect Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam, A. Stahlie, Architect B.N.A. te Schiedam en C. N. van Goor, Architect B.N.A. te Rotterdam, bijgestaan voor wat het ontwerp „Brandweerpost” betreft door den Heer F. van 't Sant, Hoofd-Commissaris van Politie te 's-Gravenhage, heeft de navolgende bekroningen toegekend.

A. Voor het ontwerp „Brandweerpost”, den Eersten prijs, *Zilveren Medaille* en f 100.—, aan het ontwerp motto „K (II)” van Mej. Ir. Ko Mulder, b. i. te Rotterdam; den Tweeden prijs, *Bronzen Medaille* en f 50.—, aan het ontwerp motto „Vooruit” van den Heer A. H. Kwantes, Architect te Amsterdam; den Derden prijs, *Eervolle Vermelding* en f 25.—, aan het ontwerp motto „Fuur” van den Heer S. C. de Boer, Bouwkundig teekenaar te Rotterdam.

B. Voor het ontwerp „Autobusstation”, den Eersten prijs, *Bronzen Medaille* en f 50.—, aan het ontwerp motto „Bas” van den Heer S. J. Bouma, Teekenaar bij de Gemeentewerken te Groningen; den Tweeden prijs, *Eervolle vermelding* en f 25.—, aan het ontwerp motto „Bus (I)” van den Heer J. de Vries, Bouwkundig ambtenaar bij de Gemeentewerken te Utrecht; den Derden prijs, *Eervolle Vermelding*, aan het ontwerp motto „Beidt Ue Tijd” van den Heer W. Smuytink, Architect te Hilversum; terwijl nog extra Eervolle vermeldingen zijn toegekend aan het ontwerp motto „Polygone” van den Heer Baoul Herman, Architect te Amsterdam en motto „12” van den Heer F. Burger, Architect te 's-Gravenhage.

BERICHT AAN ABONNÉS. De uitgevers hebben de gelegenheid opengesteld het nieuwe weekblad „Bouwkundig Weekblad en Architectura” ongevouwen in couvert met cartoonen achterzijde te verzenden tegen betaling van f 2.50 per jaar.

Abonnés die hiervan gebruik wenschen te maken worden verzocht hiervan kennis te geven vóór 25 December a.s. onder toezending van postwissel ad f 2.50 of overschrijving op Postrekening No. 9710 ten name van de uitgevers Mouton & Co. te 's-Gravenhage.

VEREENIGING: BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

PRIJSVRAGEN 1926. JURYRAPPORT.

Zooals dit reeds sedert jaren gebruikelijk is, was de oogst aan antwoorden op de door de Vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* uitgeschreven prijsvragen, ruim, en zonder twijfel mag daaruit worden afgeleid, dat deze prijsvragen nog niet de populariteit, waarin zij zich tot nu toe mochten verheugen, hebben ingeboet.

Jaarlijks worden zij als een welkome gelegenheid aangegrepen door de studeerenden en meergevorderden in de bouwkundige wereld, om een proef te nemen op hun kennen en kunnen op het gebied waarop hun studie en beroep hen voert en om door vergelijking met wat andere mededingers vermochten te bereiken, dat kennen en kunnen te ontwikkelen en zich voor den vervolge ten nutte te maken.

Moge deze groote belangstelling, die zich in zoo ruime inzending van antwoorden openbaarde, een heugelijk verschijnsel zijn dan kan toch de jury zich niet ontveinzen dat, over het algemeen, dit jaar het gehalte van de ingekomen ontwerpen op de hoofdprijsvraag, niet dat peil bereikte, waarop de inzendingen in voorgaande jaren soms stonden, en dat blijkbaar een kleiner aantal meergevorderden, aan den wedstrijd deelnam, dan gewoonlijk het geval was.

Zonder twijfel is er zeer respectabel werk onder de inzendingen, maar in verhouding minder dan andere jaren, en het gros verheft zich maar weinig boven het middelmatige.

Overigens vertoont deze verzameling ook weder als andere jaren allerlei soort architectonische vormenspraken van meer of minder uitgesproken modern karakter of meer of minder begrepen en geslaagde niterlijke navolgingen daarvan, tot de reminiscenciën aan reeds lang afgesloten perioden. Projecten waarbij soms een zeer uitgebreide en goed gefungeerde technische en constructieve kennis gepaard gaat met een geheel of een zoo goed als geheel gemis aan artistiek scheppingsvermogen, wisselen af met andere, waarbij deze verhoudingen zijn omgekeerd en de gloeiende fantasie van den ontwerper meent zich niet te moeten bekrennen over de vraag of wat hij als een visie ten papiere bracht, ook uitgevoerd zou kunnen worden en indien al, of het dan nog wel bouwkunst zou kunnen worden genoemd.

Daartusschen allerlei overgangsvormen waaronder, uit den aard der zaak, een klein aantal, waarbij het juiste evenwicht, tusschen het artistiek, technisch en constructief kunnen werd bereikt en het aanzijn werd geschonken aan een ontwerp, dat als een gave schepping, voor zoover daarvan bij nog in hunne eerste ontwikkeling zijnde jongere krachten sprake kan zijn, zou kunnen worden aanvaard.

En ten slotte ontbreken ook weder niet die ontwerpen die in hun opvatting en nitwerking, het bewijs leveren dat het onderwerp niet door den ontwerper werd begrepen en zijn krachten te boven ging.

Voor het ontwerp „*Brandweerpost*” kwamen in te zamen 32 ontwerpen onder de motto's:

1. Waterscherm. 2. Vlam I. 3. Dunk. 4. Fire. 5. Bab. 6. Pyrimachos. 7. Nov. '26. 8. Vlam II. 9. Nelly II. 10. Störz. 11. Elro. 12. B.S. 13. Alarm I. 14. Straalpijp. 15. K I. 16. Alarm II. 17. B.B. 18. O. N. V. 19. Sorry. 20. Durf. 21. Maas. 22. Vooruit. 23. Alarm IV. 24. N. H. F. F. 25. Polen. 26. Herfst '26. 27. Vuur. 28. K II. 29. Ignus. 30. Alarm III. 31. Rubico. 32. Fie.

Hoewel het onderwerp betrekkelijk eenvoudig schijnt, blijkt toch uit het kleine aantal ontwerpen, waarin het op redelijke wijze tot oplossing werd gebracht, dat het eigenaardige moeilijkheden bevat, en de velerlei eischen, waaraan het gebouw met zijne accessoires had te voldoen, niet zoo gemakkelijk met elkander overeen te brengen waren.

De betrekkelijke vrijheid, die het programma liet, ten aanzien van enkele onder-

deelen als b.v. die van de plaatsing van werkplaatsen, magazijn en woningen maakte dat er een groote variatie in de oplossingen van het geheel bestaat, en het zwaartepunt der compositie telkens in een ander element daarvan is gezocht.

Behoudens de eigenlijke remiseruimte, die door het programma in afmetingen, vorm en ligging vrijwel was gegeven zijn de overige onderdeelen van het complex, behalve in een paar plannen, die aan verwante herkomst doen denken, bijna in elk plan anders opgelost.

In 't algemeen is te weinig rekenschap gehouden met de ligging van het complex in een bouwblok, waarvan het als een onderdeel behoorde te worden beschouwd en waaraan het dus op rationeele wijze behoorde aan te sluiten. In enkele plannen is daarnaar gestreefd met meer of minder succes.

Sommigen echter hebben deze aansluiting volkomen verwaarloosd en er zijn plannen, welker ontwerpers de situatie in het geheel niet hebben begrepen en het complex alsof het op een rondom vrijliggend plein zou komen te staan, hebben ontworpen.

Bij meerdere plannen is het voorterrein met verwaarloozing van wat bij de beantwoording der gestelde vragen is medegedeeld, op minder dan 10 Meter diepte projecteerd.

Voor velen was het aanbrenge van den verbindingsgang tusschen voor- en achterplaats, een struikelblok, 't zij dat deze van te geringe afmeting werd genomen 't zij dat de verbinding niet direct, maar indirect over de openbare straat heen, tot stand werd gebracht, 't zij dat de gang tusschen de remise en de dienstlokalen die daaraan direct moesten aansluiten, werd aangebracht.

Ook de verlichting, vooral die van de lokalen langs de rechts en links liggende, onbebouwde gedeelten der naburige terreinen, zijn geprojecteerd, laat in vele plannen te wenschen over en is vaak niet in overeenstemming met de wettelijke voorschriften dienangaande.

In slechts weinige plannen is het vraagstuk der woningen goed opgelost, juist het element waarmede zoo ongezoekt de aansluiting aan de aangrenzende bebouwing zou kunnen zijn gevonden. Sommigen hebben voor die woningen een gedeelte van het achterterrein langs de straatzijde overbouwd, wat op zichzelf niet door het programma was uitgesloten, doch, waardoor de toegang tot die woningen die slechts aan de beide niterste einden van het blok kon worden aangebracht, gebrekkig moest worden. Overigens is ook in weinig plannen de juiste maat voor de grootte der woningen betracht en komen zoowel veel te groote als veel te kleine woningen voor.

De onderlinge verbinding van de remise met de daarbij behorende dienstvertrekken is in vele plannen niet direct genoeg en vooral die met de bovenliggende slaapzaal laat veel te wenschen over.

Het aanbrenge van gljpalen, waartoe sommige ontwerpers hebben gemeend te moeten overgaan, was opzettelijk in het programma niet voorgeschreven omdat omtrent de doelmatigheid van dit hulpmiddel, om tijdverlies bij het gebruik van trappen te ontgaan, de meeningen van hen, die daarover kunnen oordeelen, te veel zijn verdeeld.

Om tot een keuze van de te bekronen antwoorden te komen, heeft de jury verscheidene schiftingen verricht, waarbij achtereenvolgens de niet voor bekroning in aanmerking komende antwoorden werden terzijde gelegd.

Bij de eerste schifting vielen uit die antwoorden, welke door in 't oog vallende verwaarloozing der programmabepalingen of door een gebrek aan compositievermogen, of door beide te zamen, het bewijs leverden dat de ontwerper zich geen juist beeld heeft kunnen vormen van wat in het programma was gevraagd en ook niet was opgewassen tegen de taak om daarvoor een aannemelijke oplossing te vinden. Dit waren de antwoorden onder de motto's *Sorry, Alarm III, Durf, N. H. F. F., Vlam II, Maas, Polen, Alarm II, November 1926, Ignus en Elro.*

Bij de tweede schifting vielen uit die ontwerpen, waarvan de ontwerpers wel blijk

gaven, zich beter in het gevraagd te kunnen indenken, en daarvoor ook een, zij het ook met meer of minder groote tekortkomingen, oplossing te kunnen vinden, of waarin elementen aangetroffen werden die naar een zekere artistieke ontwikkeling van den ontwerper heen wezen, maar waarin toch te weinig eenheid in de compositie en te belangrijke gebreken of overtredingen van het programma aanwezig waren om voor eenige bekroning in aanmerking te kunnen komen.

Dit waren de ontwerpen met de motto's: *Störz, Waterscherm, Fie, O. N. V., Pyrimachos, Nelly, B.B., Alarm I, Alarm IV, B.S., Straalpijp, Duuk, Herfst, K I.* en *Rubico*.

Hierna bleven over de ontwerpen met de motto's: *Vlam I, Fire, Vooruit, K 2, Vuur* en *B. A. B.*, die allen genoegzaam verdienste bezaten om meer nauwgezet onderling te worden vergeleken, ten einde daaruit te kiezen de ontwerpen die voor bekrooning in aanmerking zouden komen.

Bij deze schifting vielen uit de ontwerpen met de motto's: *Vlam I, Fire,* en *B. A. B.* Van de drie overgebleven ontwerpen werden daarna bekroond met:

den eerste prijs: Motto „K 2”;

den tweede prijs: Motto: „Vooruit”;

den derde prijs: Motto „Vuur”.

„K 2”. De opzet van het geheele plan is eenvoudig en duidelijk. Het hoofdgebouw is geheel vrijgehouden van de bijgebouwen en de woningen, wat verdedigbaar is of schoon met weinig moeite een verbinding kon zijn tot stand gebracht die aan het aspect van het geheel nog ten goede zou zijn gekomen. Door de vrije ligging is de verbinding van voor- en achterterrein zeer goed.

De verbinding van de remise met de dienstlokalen is goed tot stand gebracht, de kleerenbergplaats is echter wat klein en de toiletruimte wat groot. De trap voor toegang tot de slaapzaal op de verdieping is goed gelegen, de trap voor den toegang tot de administratie-lokale eveneens, doch een afzonderlijke toegang van buiten daarvoor, ontbreekt. De klintoren, werkplaatsen, magazijnen en woningen zijn goed geplaatst en ingedeeld.

De architectuur is eenvoudig en van goede massawerking bij het hoofdgebouw, waarin het karakter van den bouw wel is getroffen. De woningen zijn minder geslaagd, de groote ramen in de privaatruimten beganegronds, zijn misplaatst. De hooge borstweringen boven het plattedak zijn niet gemotiveerd.

Het tekenwerk is wel correct doch wat eentonig.

„Vooruit”. De verbindingsgang tusschen voor- en achterplaats is goed aangebracht. De dienstvertrekken met aansluitende garderobe en toiletten zijn goed geprojecteerd en in verbinding gebracht met de remise.

De trap voor de slaapzaal op de verdieping is op zichzelf wel goed doch zou beganegronds in verbinding moeten staan met het lokaal voor de brandwachten. De trap naar de administratielokalen en de distributie daarvan is goed. De woningtrappen zijn wel wat ruim, en de verdeling van de achterwoningen wel wat royaal. De klintoren en werkplaatsen zijn goed geprojecteerd.

De architectuur heeft een eenvoudig karakter en vertoont verdienstelijke details ofschoon niet alle ruimten voldoende tot uitdrukking zijn gebracht. De achtergevel is als geheel beter geslaagd dan de voorgevel; de toren is goed van conceptie. Het tekenwerk is zeer verzorgd.

„Vuur”. Verbindingsgang tusschen voor- en achterplaats is goed aangebracht. De dienstlokale en de remise vormen te zamen een goed aansluitend geheel.

De trap naar de slaapzaal en de ligging daarvan zijn juist doch de gaten in den vloer voor de klimpalen, die niet gevraagd zijn, zouden de slaapkamer, door het contact met de zoo goed als altijd openstaande remise, onbruikbaar maken.

De indeeling der administratie lokalen is goed, evenals die van de woningen en de klintoren is juist geplaatst.

De architectuur geeft een goede massawerking te zien, doch heeft hier en daar minder goede details, als b.v. de zware beeren tusschen de deuropeningen der remise, die deze overheerschen. Het aanbrenge van bovenlicht in de bovenlokale, waar beter en gemakkelijk zijlicht is te krijgen, wijst op het zoeken naar een gewild effect in den gevel, dat op een verkeerden grondslag berust. Het tekenwerk is zeer aantrekkelijk.

„Fire”. De remise is goed met de dienstlokale verbonden en de trap naar de verdieping is wel juist geplaatst doch de slaapzaal op de verdieping is er wat ver van verwijderd. Overigens is deze dienstverdieping goed ingedeeld.

De architectuur heeft wel goede kwaliteiten en er is op de juiste wijze aansluiting gezocht bij de straatbebouwing, zooals die verwacht mag worden te zijn. Hierdoor heeft het hoofdgebouw wel wat in zijn karakter van utiliteitsgebouw ingeboet.

„B. A. B.”. De verbindingsgang is alleen vanaf de straat toegankelijk en de verbinding van de dienstlokale met de remise is niet bij allen direct genoeg, de verlichting van garderobe en toiletten is onvoldoende. De trappen liggen goed in verbinding met de administratievertrekken op de verdieping die goed zijn ingedeeld. De woningen zijn over het algemeen niet fraai van indeeling en sommigen zijn veel te ruim.

De architectuur is wel aantrekkelijk en vertoont interessante partijen en eenheid van schaal. De toren heeft een goed silhouet. Het detail is minder goed, het tekenwerk verdient lof.

„Vlam I”. Het voorplein is, in strijd met den programma-eisch, afgesloten, de verbindingsgang is goed aangebracht, dienstlokale en remise zijn goed verbonden, trappen zijn in goede aansluiting met de lokale op de verdieping geplaatst, waar een goede scheiding tusschen dienst en administratie is aangebracht. De woningbouw aan de voorzijde vormt geen organisch verband met het hoofdgebouw.

De architectuur van de remise ea. is wel aannemelijk behalve de toptorens die aan de bovenzijde niet behoorlijk zijn beëindigd en die niet een van schaal is met die voor de woningen; de klintoren is niet geslaagd. De variant gevels zijn beter dan het origineele ontwerp.

„B.S.”. De directe verbinding tusschen remise en dienstvertrekken ontbreekt, de garderobe is donker, de verbindingsgang ligt goed.

De woningen in de overbouw van de achterplaats zijn te ruim opgevat. De architectuur is gedacht als voor een vrijstaand gebouw, zonder eenige poging tot aansluiting aan de bestaande bebouwing doch kan niet als geslaagd worden beschouwd.

De buitengewone zorg die aan de uitwerking van het plan is besteed en het tekenwerk verdienen lof; alleen het detail is niet geslaagd.

„Rubico”. Het plan is opgezet als een aan drie zijden vrijliggend gebouw, terwijl de woningbouw aan de achterzijde weder eene, hoewel niet geslaagde verbinding met de bestaande bebouwing beoogt.

Remise en dienstlokale zijn goed in onderling verband gebracht. De trap naar de slaapzaal, op de verdieping is van uit de remise slechts door het lokaal van de brandwachts bereikbaar, wat niet juist is te achten. De trap naar de administratielokale en de indeeling van deze laatste is goed. De woningen zijn over het algemeen weinig gelukkig van indeeling.

De architectuur geeft wel een goede massaverdeeling te zien doch in de detailleering is weinig eenheid betracht; de klintoren heeft niet een juist karakter en is niet goed geplaatst.

„Pyrimachos”. De verbindingsgang tusschen voor- en achterterrein is goed aangebracht, remise en dienstvertrekken zijn juist met elkander in verbinding gebracht, de garderobe is te klein. De overmatig groote trap naar de verdieping ligt niet goed ten opzichte van de slaapzaal op de verdieping; de toiletinrichting hierbij is te klein, de indeeling der administratielokale is wel zeer nuchter.

De architectuur is eenvoudig doch wat droog en de verschillende deelen van den bouw zijn niet overal juist geaccentueerd.

„O. N. V.” Het bouwblok is dieper genomen dan het programma toelaat, zoodat in werkelijkheid het voorplein een weinig te ondiep is, de verbindinggang tusschen voor- en achterplein is te smal.

De indeeling, zoowel beganegronds als op de verdieping is goed; de klintoren is echter niet juist geplaatst. Bijlokalen en woningen zijn goed gegroepeerd. De inzending is onvolledig, achtergevel, klintoren en doorsneden ontbreken.

De architectuur heeft wel goede elementen doch is wat gemaniereerd.

„Herfst”. Het plan is in enkele onderdeelen goed, doch de directe verbinding van remise met dienstlokalen wordt gemist. De klintoren staat verkeerd, de galerijwoningbouw is in een bouw van dezen aard niet op zijn plaats. Op de verdieping liggen administratiekantoren en telefoonkamer te veel gescheiden, ook de trap ligt niet gunstig.

De architectuur, waaruit een opzettelijke monumentaliteit spreekt, heeft te weinig het karakter van een utiliteitsgebouw.

„Dank”. Dit ontwerp is opgevat als een vrijstaand gebouw, wat in strijd is met het programma. De verbinding van remise met dienstlokalen is gebrekkig. Het woningblok is slecht ingedeeld.

De architectuur heeft in de hoofd-groeping wel verdienste en de voorgevel geeft een interessante partijverdeling te zien. Het tekenwerk is zeer verdienstelijk en gevoelig uitgevoerd.

„Straalpijp”. De verbinding tusschen remise en dienstlokalen is goed, de trappen liggen goed maar zijn architectonisch niet gelukkig opgelost en in slechte verbinding met de toiletten, enz. De verbindinggang tusschen de open plaatsen is goed.

De planindeeling voor de tweede verdieping met de lange gang in het midden is slecht.

De architectuur mist eenheid in de vormenspraak en heeft weinig verdienste.

„B.B.” Remise en dienstlokalen zijn wel behoorlijk met elkander verbonden, doch het lokaal voor de brandwachten is slecht verlicht; de trap naar de verdieping en de indeeling hiervan zijn slecht. De aansluiting bij de naburige bebouwing is wel gezocht doch niet gevonden.

De architectuur geeft wel een zekere massawerking, maar vertoont weinig eenheid.

„Störz”. Het voorplein is te ondiep, de verbindinggang komt aan de straat uit. De verbinding tusschen remise en dienstlokalen is voldoende, doch de trap naar de dienstverdieping is slechts van buiten af te bereiken.

De woningen op de tweede verdieping zijn slecht ingedeeld en passen niet op het plan der eerste verdieping, ook de overige woningen vertoonen geen fraaie indeeling.

De architectuur is van weinig beteekenis en vertoont weinig eenheid.

„Alarm I”. Het plan is zeer zwak, de architectuur bezit wel verdienste en bevat aantrekkelijke elementen, doch er is weinig eenheid tusschen de remise en het overige van den bouw.

„Fie”. De verbindinggang is plaatselijk te veel versmald, de verbinding tusschen remise en dienstlokalen is niet juist, en het plan bevat vele niet gevraagde lokalen.

De trap met de breede treden en vele bordessen is voor het doel om snel naar beneden te komen wel vernuftig gevonden. De indeeling van de dienstverdieping is niet gelukkig.

De architectuur vertoont weinig eenheid en niet een voor het onderwerp geëigend karakter, alles is wel serieus behandeld, maar niet rijp.

„Waterscherm”. Het voorplein heeft te weinig diepte en er is geen voldoende verbinding tusschen voor- en achterplaats.

Er is geen directe verbinding tusschen remise en dienstlokalen. De administratielokalen op de verdieping zijn goed geprojecteerd, de woningen zijn wat ruim. De

architectuur heeft wel verdiensten, de hoofd-massawerking is goed, de middenpartij van den voorgevel is daarbij het zwakst, de achtergevel is wat verbrokkeld, het tekenwerk is niet zonder verdienste.

„K I”. Het voorplein is te ondiep. De verbindinggang niet overal breed genoeg en alleen over de openbare straat toegankelijk. De verbinding van remise met dienstvertrekken is niet direct, de groepeerings van de werkplaatsen en woningen niet fraai. De trappen zijn niet goed gelegen en de hallen op de verdieping veel te groot.

De architectuur is eenvoudig en heeft in haar hoofd-verhoudingen verdienste, de klintoren maakt hierop een uitzondering; het tekenwerk is zeer correct.

„Alarm IV”. De verbinding van remise met dienstvertrekken is slecht, de verbindinggang te smal; de trap is met de slaapzaal goed verbonden; de woningindeeling is gebrekkig; de architectuur is zeer zwak.

„Nelly”. De verbinding van de remise met de dienstlokalen is niet goed, en de vorm van de laatstgenoemden is gebrekkig. De architectuur heeft wel verdienste en vertoont interessante details, doch mist in sommige partijen samenhang.

„Sorry”. De algemeene opzet van dit plan is verward en er is geen verband tusschen de deelen van den bouw op de achterplaats. De ligging van de dienstlokalen bij de garage is goed doch het lokaal voor brandwachter en chauffeurs is te klein. Garderobe is te klein en toiletten zijn niet goed geprojecteerd, de verlichting is op vele plaatsen in het plan gebrekkig, de verbindinggang is goed.

De woningen op de verdieping zijn gebrekkig van indeeling en ook de administratielokalen en de slaapzaal zijn ongunstig gelegen.

In de niet fraaie en tuchtere architectuur weerspiegelen zich tevens de gebreken van den plattegrond.

„Alarm III”. Het denkbeeld van de cirkelvormige verbindinggangen is niet slecht doch is in zijn uitwerking niet tot zijn recht gekomen en heeft integendeel aanleiding gegeven tot versnippering van ruimte. De dienstlokalen sluiten goed aan de remise, doch de cirkelvorm heeft niet tot een aantrekkelijke oplossing geleid. De wenteltrapjes naar de verdieping zijn te bekrompen, de plaats van den klintoren aan de straat is niet juist.

De architectuur, waaruit een nabootsing van niet begrepen moderne vormen spreekt, is van zeer geringe waarde.

„Durf”. De verbinding tusschen de voor- en achterplaats kan slechts over de openbare straat geschieden.

Remise met dienstlokalen, trappen en administratielokalen zijn onderling in een goed doch uiterst nuchter complex ontworpen.

De woningen, de bijlokalen en de toren zijn echter slecht gegroepeerd en ingedeeld.

De architectuur vertoont een niet geslaagde poging tot massawerking.

„N. H. F. F.” De verbindinggang tusschen de dienstlokalen en de remise ligt verkeerd, daar hij de directe communicatie tusschen beide verhindert. Het plan met het overbouwde gedeelte van de achterplaats is slecht van indeeling en de architectuur is zeer zwak.

„Flam II”. Het plan (met de tuintjes op de open plaatsen) is zwak. De massawerking van het geheel, in een wel vreemde kleurteekening tot aiting gebracht, is niet van verdienste ontbloot, doch de driehoekige afsluiting van den klintoren is niet fraai, van eenige aansluiting aan de bestaande bebouwing is geen sprake.

„Maas”. De verbinding van de dienstlokalen met de remise is niet direct en de trappen naar de verdieping zijn slechts van buiten af toegankelijk, zoodat ook de noodzakelijke, zoo direct mogelijke verbinding van de slaapzaal met de remise ontbreekt. Ook overigens is het plan verward in zijn conceptie, de architectuur is uiterst nuchter in haar vormenspraak, het tekenwerk is goed.

„Polen”. De verbindinggangen tusschen voor- en achterplaats verhinderen de

directe verbinding van remise met dienstlokalen, het plan met de gedeeltelijke overbouwde achterplaats is gebrekkig, de architectuur mist elke verdienste.

„Alarm II”. De verbinding tusschen remise en dienstlokalen is goed, doch de laatste zijn gebrekkig van vorm.

De trap met de slaapzaal op de verdieping liggen goed, doch overigens is het plan met de woningen slecht.

De architectuur is van geen beteekenis, het detail zit technisch goed in elkaar.

„Elro”. De verbinding van de voor- en de achterplaats langs het uitspringende trappenhuis is onvoldoende, er is een overmaat aan trappen, en niettemin een slechte verbinding van de slaapzaal met den beganegrond. De verlichting van binnenwaarts gelegen vertrekken is slecht, de woningen zijn slecht ingedeeld en te ruim, de architectuur mist eenheid en rust.

„Iguus”. Het geheel is uiterst beknopt in plan, gevolg van de uitbreiding die de bouw in de hoogterichting verkreeg. De verbinding van de remise met de dienstvertrekken is goed, doch overigens is het plan verbrokken, de architectuur heeft weinig beteekenis, het tekenwerk is met zorg uitgevoerd.

„November '26”. Het voorterrein is te diep, de verbindinggang is goed, eveneens de verbinding van remise met dienstlokalen, ofschoon bij het brandwachtlokaal wat gewrongen.

De trap naar de slaapzaal is bekrompen, het verdiepingplan wat verbrokken. De architectuur is zwak.

STATION VOOR AUTOBUSSEN.

Voor dit onderwerp kwamen in 47 antwoorden onder de navolgende motto's:

Bakerstreet 221B, Modern vervoer, Studie I, Sonja, Mine, Luc, Jettea, Nelly I, Station, Tijd, Cirkel, Jos, Mercedes, Bus I, Oto, Herfst, Corry, Elro, Astra, Entweder-Oder, Drie, Centrum, Studie II, Vorm, Binnenbest, Lust, Buslijn, Wil, Beidt uw tijd, Ras, Benzinia, Bus II, Energie, Nash, Modern, Halt, Driehoek (geteekend), Shell, Crescendo, Lex, G3, T, A, Abuss, X, Polygone, 12.

De indruk, dien de Jury kreeg bij het bezichtigen van de inzendingen was, dat dit onderwerp meer enthousiasme gewekt heeft dan dat voor de Brandweerpost, en dat de inzending als geheel meer het gewone beeld vertoont met zeer goede oplossingen aan de eene zijde, minderwaardige en niet van buitenmissigheid vrij te pleiten oplossingen aan de andere zijde van de groep middelmatige projecten.

Bij de groote vrijheid die het programma toeliet, was een groot verschil van aard en omvang en van de wijze waarop het probleem werd opgelost te wachten en de uitkomst bleek met die verwachting in overeenstemming.

Tegenover projecten, waarin naar de grootst mogelijke beknoptheid is gestreefd om aan de eischen van het programma te voldoen, staan andere waarbij een overmaat van ruimte voor alle deelen der compositie aanwezig is, die niet in overeenstemming is te achten met den aard van het object, waar het om gaat.

Even zoo groot verschil is in de vormspraak op te merken, en naast ontwerpen waarin gestreefd is om door eene zoo licht mogelijke constructie, met veel glas een open aspect te scheppen overeenkomstig het karakter, dat soortgelijke bouwsels op stadspaleizen vertoont, staan andere waarbij een vormspraak is toegepast die voor bouwwerken van grooten omvang en van monumentalen aard meer op haar plaats zou zijn geweest.

Ook bij de beoordeeling van de ontwerpen van deze prijsvraag werd, door achter-eenvolgende schiftingen, waarbij de niet voor bekroning in aanmerking komende antwoorden werden terzijde gelegd, een kleine groep ontwerpen afgezonderd, waaruit de bekroonden konden worden gekozen.

Bij de eerste schifting vielen uit de ontwerpen waarbij in 't oog vallende afwij-

kingen van het programma, compositiegebreken of gebrek aan aesthetische waarde moesten worden geconstateerd.

Dit waren de ontwerpen met de motto's: Luc, Studie I, Lust, Mine, Jettea, Nash, Entweder-Oder, Oto, Mercedes, Elro, Vorm, Station, Bus II, Nelly, Cirkel, Lex, Benzinia, Studie II, T.

Bij de tweede schifting vielen uit de ontwerpen, die van meer vaardigheid hinner ontwerpers getuigden, doch niet voldoende kwaliteiten bezaten om voor eenige bekroning in aanmerking te kunnen komen. Dit waren de ontwerpen met de motto's: Energie, Abuss, Modern, Bakerstreet 221B, Binnenbest, Herfst, Astra, Drie, G3, Buslijn, Tijd, Jos, Wil, Modern vervoer, X, Shell, Crescendo, Sonja en A.

Daarna bleven over de ontwerpen met de motto's: Polygone, Beidt uw tijd, Bus I, 12, Corry, Ras, Driehoek (geteekend) en Centrum, waaruit gekozen werden:

voor den eersten prijs motto „Ras”;

voor den tweeden prijs motto „Bus I”;

voor den derden prijs motto „Beidt uw tijd”.

Terwijl extra eervolle vermeldingen werden toegekend aan de motto's: „12” en „Polygone”.

Daarna bleef over het ontwerp met het motto „Halt” dat niet als een antwoord op het programma is te beschouwen maar in andere opzichten kwaliteiten bezit.

„Polygone”. Het ontwerp heeft een origineele plattegrond, waarbij het wachtlokaal geheel gescheiden staat van de afdeeling met de verschillende in het programma gevraagde daaraan verbonden accessoires, beide deelen zijn door een gemeenschappelijk dak verbonden, waarboven de koepel van het wachtlokaal uitsteekt.

De verdeling van wachtlokaal en bijruimte is goed, al is het vertrek voor de bewaarster wat groot. De architectuur is goed van verhouding en detaillering, doch wat kolossaal voor het onderwerp. Het tekenwerk is zeer goed, doch de vele verloopende tinten op de geveltekening doen aan het effect van het geheel een weinig afbreuk.

„Beidt uw Tijd”. De plattegrond is beknopt en geeft al het gevraagde in een onderling goede ligging uitgezonderd de telefooncellen die niet onder de controle van de bewaarster staan; ook is het een bezwaar dat het wachtlokaal slechts aan eene zijde een toegang heeft.

De architectuur is wel geschikt voor een gebouwtje als het onderhavige, het middengedeelte van den zijgevel is echter minder gelukkig van conceptie en doet aan de eenheid van dien gevel afbreuk. De toren is wat hoog, doch het platte gedeelte daarop, met het uurwerk is wel aardig gevonden, met het oog op de buitenverlichting bij avond. Het tekenwerk is goed.

„Bus I”. De plattegrond zit zeer goed in elkaar doch is in de accessoires wel erg beknopt, vooral het vertrekje voor de bewaarster is wat klein.

De architectuur geeft een goede betonconstructie te zien, al is de eene zijwand van de Kiosk voor zulk een object door zijn geslotenheid niet zeer geëigend, en al is er een weinig disharmonie tusschen de overdekking van het wachtlokaal en het overige van het gebouwtje. De toren is wel wat laag en de klok wat klein. Het tekenwerk is zeer goed en vlot gedaan.

„12”. De plattegrond, met de schuin gerichte standplaatsen voor de auto's heeft een eigenaardigen vorm die, uit een verkeersoogpunt, voordeelen kan bezitten. De Kiosk is, in tegenstelling met de bedoeling van het programma, opgevat als een ruimte waarin, in plaats van waaruit verkocht wordt, een vertrekje voor de bewaarster ontbreekt.

De architectuur is voor het gebouwtje wel zeer geëigend, de lichte betonconstructie en de overvloedige glasramen geven een zekere openheid aan, die het den gebruikers van het wachtlokaal gemakkelijk maakt op het komen en gaan der bussen acht te geven. De platte vorm van den klokketoren die voor niets anders dient dan om het

nurwerk te bevatten is zeer goed gevonden en sluit zich aan het overige van het gebouwtje zeer goed aan.

„Corry”. Het plan is beknopt, de gang rondom het vertrekje van de bewaarster had vermeden moeten worden. De architectuur is niet evenwichtig, de afdekking van het perron harmonieert niet met het overige van den bouw, de toren is te zwaar en niet fraai van vorm, het tekenwerk is zeer goed.

„Bas”. De plattegrond van dit ontwerp is zeer goed in elkander gezet, alle onderdeelen hebben den juisten vorm en de juiste ligging ten opzichte van elkander; door de centrale ligging van het vertrekje voor de bewaarster is de controle over toiletten en telefooneellen gemakkelijk.

De architectuur drukt in een lichte beton- en glasconstructie, voortreffelijk den aard van het gebouw in zijn geheel en van elk der onderdeelen op zichzelf, in een goed geëvenredigde en aantrekkelijke vormgeving uit.

„Driehoek”. (geteekend). Dit ontwerp is niet op de in het programma aangegeven schaal geteekend, doch heeft een goede plattegrond, uitgezonderd wat betreft het vertrekje voor de bewaarster.

De architectuur drukt wel het karakter van het gebouwtje uit, de ijzeren tralie-ligger doet wat vreemd aan in de blijkbaar in beton gedachte constructie.

„Centrum”. De accessoires in dit plan beslaan eene te groote ruimte, de kiosk heeft den vorm van een boekenwinkel wat niet de bedoeling van het programma is. De architectuur is in hare verhoudingen en vormgeving verdienstelijk doch voor dit soort gebouw te monumentaal en door de kleine lichtopeningen te veel gesloten.

„Energie”. De betrekkelijk groote hal in het plan is niet op haar plaats, de bewaarster heeft niet voldoende toezicht op wat aan haar zorgen is toevertrouwd. De architectuur is te veel gesloten voor een gebouw als het onderhavige en in haar vormgeving niet van gezochtheid vrij te pleiten.

„Abus”. De groepeerings- en de vorm van de accessoires langs de betrekkelijk lange gang is onjuist, de verlichting van het wachtlokaal is onvoldoende. De architectuur is te zwaar en gesloten en niet geschikt voor een gebouw van deze soort.

„Modern”. De plattegrond is wel goed in elkander gezet, al is de bergplaats wat groot uitgevallen. De architectuur is wel wat gezocht, de toren komt niet uit het plan voort. De vierkante palen die het afdak dragen zijn wel zeer mechter van aspect en zijn dan ook op de tekening van den zijgevel wijselijk weggelaten, de „Spelerei” met kleurtjes op de tekening kunnen de zwakheden der conceptie niet redden.

„Bakerstreet 22B”. Het plan van dit ontwerp is beknopt en goed van samenstelling, doch de architectuur is niet aantrekkelijk noch in de massawerking, noch in de details.

De dakeconstructie ten behoeve van den steenen opbouw is wel wat gezocht al is zij uitvoerbaar.

„Binnencubus”. In dit plan is te veel ruimte gegeven aan de accessoires van het wachtlokaal. Dit laatste heeft een onnodig groot aantal deuren, waardoor het nimmer tochtvrij zal zijn te maken, de standplaatsen voor de bussen zijn ook voorbij het wachtlokaal voortgezet wat niet praktisch is te achten. De architectuur heeft niet het juiste karakter en is te zwaar en gesloten.

„Hevst”. In dit plan zijn wachtlokaal en bijbouw op twee haaks op elkander staande assen ontworpen, waartoe geen directe aanleiding bestaat. Hoewel zulk een schikking wel tot een goed resultaat kon leiden, is dit in dit plan niet bereikt. Het Kiosk-uitbouwtje is te klein en heeft het karakter van een toevallig aanhangsel. De architectuur is te massief en nochtans in de vormgeving verbrokkeld. Het tekenwerk is goed.

„Astra”. Het plan van den bijbouw is wat ruim, de combinatie van den toegang tot het wachtlokaal met dien tot de accessoires is niet goed. Het vertrekje voor de bewaarster is te klein. De architectuur is gewild monumentaal, zwak in de vorm-

geving en door een en ander niet geschikt voor een gebouwtje als het onderhavige.

„Drie”. De centraal gelegen groote vestibule heeft geen zin en de aansluiting van het rechthoekige deel van het plan aan het cirkelvormige wachtlokaal zonder eenigen overgangsvorm is niet fraai. De toegang tot de kiosk, die alleen door het vertrekje van de bewaarster heen kan geschieden, is gebrekkig. De architectuur is te gesloten en zwaar en vertoont niet voldoende eenheid in de vormgeving.

„63”. Het plan van dit ontwerp is te ruim opgevat wat betreft de accessoires en heeft een overvloed van overbodige portalen. De architectuur heeft wel verdienste doch is met de kleine lichtopeningen te gesloten en te monumentaal voor een gebouwtje van deze soort. Het in rood potlood uitgevoerde tekenwerk is zeer fraai en verraadt een vaste en vaardige hand.

„Buslijn”. Het plan is ingewikkeld, bevat een onnodig aantal portalen en de wachtkamer is te schaars verlicht. De architectuur is gezocht en vertoont weinig eenheid in de vormgeving.

„Tijd”. In dit plan zijn de accessoires in twee groepen verdeeld, ter weerszijde van het wachtlokaal, wat niet aan een goede oplossing van het geheel is ten goede gekomen. Het wachtlokaal heeft te veel deuren en zal nimmer tochtvrij zijn, het vertrekje voor de bewaarster ontbreekt.

De architectuur is eenvoudig en zonder pretentie en bezit goede kwaliteiten, al is daarin het karakter van het gebouwtje niet getroffen.

„Jos”. Ook in dit plan zijn de bijruimten in tweeën gescheiden geprojecteerd, en die met de toiletten, die bovendien onvolledig zijn, is te groot. De architectuur is eenvoudig, heeft goede verhoudingen doch is voor het gebouw niet geschikt.

„Wil”. De afdeling met de accessoires is in dit plan veel te uitgebreid en de standplaatsen voor de auto's zijn niet aangegeven, de architectuur is weinig belangrijk.

„Modern verkeer”. Het perron in dit ontwerp is te groot en in het plan van het gebouw zit geen behoorlijk verband. In de architectuur is geen evenwichtigheid, de hooge kap over het wachtlokaal is noch in harmonie, noch in een juist contrast met de platte overdekking van het perron.

„X”. De eigenaardige plattegrond van dit ontwerp met de schuine standplaatsen voor de auto's is niet zonder verdienste, doch de shed-dak constructie boven het wachtlokaal is noch gemotiveerd noch gelukkig van vorm, ook de vormgeving van het overige deel van het gebouw is zwak en gezocht.

„Shell”. De algemeene opzet van dit plan is niet juist, vanuit de wachtkamer hebben de wachtenden geen gezicht op de autostandplaatsen, de accessoires zijn ook wel zeer klein geprojecteerd, de toegang er toe kan alleen plaats hebben door het vertrekje van de bewaarster. De architectuur is zeer onevenwichtig, hier en daar uit de schaal, de toren is veel te zwaar.

„Crescendo”. Een eigenaardige vorm van plan. De afmetingen van de accessoires, met name van de kiosk zijn te klein, de portalen, tevens toiletten, zijn niet goed. De architectuur is in zijn geheel opzet te kolossal, de hooge toren misplaatst, de betonconstructie is te groot van schaal, wat vooral uitkomt in de overkapping van het perron.

„Sonja”. De wachtkamer ligt ongunstig ten opzichte van het perron voor de autobussen; de indeeling van de ruimte, die de accessoires bevat, is slecht. De architectonische opzet van het geheel geeft een aardig silhouet op de gekleurde teekeningetjes, doch op de geometrische teekeningen valt de vormgeving niet mee.

„A”. Dit ontwerp is gedacht in den hoek van een plein, wat waarschijnlijk een minder gewenschte plaats zou zijn voor de bewoners van dien hoek. Overigens schijnt de vorm van het plan voortgekomen te zijn uit verkeersoverwegingen, doch in den opstand heeft dit niet geleid tot een aesthetisch bevredigend resultaat, afgezien nog van de hoogopgaande, blijkbaar voor reclamesdoeleinden bestemde figuren.

Het plan van wachtkamer en accessoires is te weinig nauwkeurig uitgewerkt om over de waarde daarvan een oordeel te kunnen uitspreken.

„Lust”. De bijvertrekken zijn in twee groepen ter weerszijde van het wachtlokaal geprojecteerd, en daarbij zijn de telefooncellen bij de kiosk gevoegd, wat in strijd is met het programma, het vertrekje voor de bewaarster is onnoodig groot. De architectuur maakt een somberen indruk, is te gesloten en niet in overeenstemming met den aard van het gebouw.

„Minc”. Perron en wachtlokalen zijn te weinig geconcentreerd, de afstand van het lokaal tot de niterste standplaats van de bussen is te groot en dus ondoelmatig. Vertrek voor de bewaarster en closets ontbreken.

De architectuur heeft wel goede kwaliteiten maar is minder geschikt voor een gebouw van deze soort.

„Nash”. De toeloopeende vorm van het wachtlokaal wordt door niets gerechtvaardigd en maakt dat lokaal niet fraaier van vorm of niterlijk; de indeeling van de ruimte met de accessoires is gebrekkig, de ruimte voor de bewaarster te klein. De architectuur is zwak.

„Oto”. Ook bij dit plan is het wachtlokaal schuin toeloopeend geprojecteerd, doch waar dit meer geprononceerd is gedaan is een positieve vorm ontstaan die in tegenstelling met het weifelende vierkant van Nash, niet hinderlijk is.

De kiosk is in dit ontwerp veel te groot ontworpen, blijkbaar ten behoeve van de symmetrie met de ruimte voor de accessoires. De architectuur bevat wel goede elementen, maar als geheel is zij zwak.

„Entweder-Oder”. De cirkelvorm van het wachtlokaal met het ingebouwde trapportaal is niet fraai. Het aanbrenge van telefooncellen, toiletten enz. in een kelder is onnoodig omslachtig. De architectuur is buitengewoon zwak.

Luc, Studie I, Jetten, Mercedes, Elro, Vorm, Station, Bus 2, Nelly, Cirkel, Lex, Benzina, Studie II en T. Al deze ontwerpen hebben belangrijke gebreken van verschillenden aard in de indeeling van het plan en zijn ook in hunne architectonische uitwerking van zoodanig gering gehalte, dat een afzonderlijke bespreking slechts tot gedurige herhaling van dezelfde epitheta zou leiden.

„Halt”. Deze inzending is niet als een antwoord op de prijsvraag te beschouwen, doch, enerzijds als een betoog dat de programma-eisch, dat de bus aan de achterzijde moest worden betreden, onjuist was, anderzijds dat ook geen sprake behoorde te zijn van één wachtlokaal, maar van een aaneenschakeling van wachtplaatsen langs een lang gestrekt trottoir, waarbij, uit een verkeersoogpunt bezien, voor de bussen de minste ruimte beschikbaar behoeft gesteld te worden.

In 't midden latende of ontwerper technisch geslaagd is in zijne bedoeling, is dit zeker niet het geval in aesthetisch opzicht.

Niettemin verdient de inzender lof voor de wijze waarop hij van zijn standpunt uit het vraagstuk heeft bezien.

De Jury:

H. VAN DER KLOOT MEYBURG.
J. P. LOGEMANN.
Ir. M. C. A. MEISCHKE.
A. STAHLIE.
C. N. VAN GOOR.
F. VAN 'T SANT.

Rotterdam, 15 December 1926.

BEVOLKINGSTOENAME EN STEDEBOUW.

(Slot van pag. 512).

Deze komen dan buiten de tegenwoordige peripherie te wonen, en dan niet gelijkmatig over den geheelen omtrek verdeeld maar min of meer gecentraliseerd in nieuwe

stadswijken. Daargelaten dat elk van onze drie groote steden geographisch niet vrij is in haar uitbreiding — in den Haag doet zich dit zeer sterk voelen — zal de uitgesproken voorkeur voor bepaalde stadsdeelen een gelijkmatige verdeling over den omtrek tegenhouden, zoodat de nieuwe wijken die zullen ontstaan, een voortzetting van deze uitloopers vormen, met het gevolg dat de nieuwe bewoners reeds bij voorbaat op verkeer over den maximum afstand van de stadskern zijn aangewezen. Wanneer aan een stad als den Haag, die nu reeds zeer excentrisch is bebouwd, en afstanden van 10 KM. binnen het bebouwde gedeelte kent, honderdvijftig duizend inwoners moeten worden toegevoegd, zullen deze zich niet laten opbergen in de inspringende hoeken van het stadsplan, maar integendeel de excentrische bebouwing nog doen toenemen. Zij zoeken immers eveneens de natuur en de vrijheid, en vinden die ook, maar eerst ver buiten de stad die zij bewonen, zoodat de reis naar het zakencentrum of naar de werkplaats een deel van den arbeidsdag opeischt. Men gaat dan vragen om verkeersstraten, tramverbindingen met de binnenstad, en tenslotte snelverkeer, alles de buurten doorsnijdend die nu in den idyllischen geest van onze buitenwijken zijn opgezet, en waarvan de bewoners langzamerhand ontwaren, dat hun aardige tuinwijk toch niet zoo rustig is, als zij zich hadden voorgesteld. Hebben zij eenig stedenbouwkundig inzicht dan voelen zij zich binnenkort zelfs misplaatst, omdat hun landelijke nederzetting toch heelemaal niet thuis hoort in het groote-stadsleven, waarvan zij de stille getuigen dachten te zijn. En mochten zij zoo fijngevoelig niet zijn, dan zullen de grondeigenaren hun die gedachte wel bijbrengen, dat het toch niet gepermitteerd is zoo kostbaren grond met zoo schamele woningen, zoo oneconomisch te gebruiken. De kleine woningen worden dan zoo langzamerhand weer geamoveerd, en van de tuinwijk blijft niets over.

Wie onze steden in hun laatste ontwikkeling gadeslaat, en zich verheugt over de verbeterde woongelegenheid, maar daarbij denkt over het aspect van dezelfde stad over dertig jaar, ¹⁾ komt — al is hij heelemaal geen stedenbouwer, maar gewoon stadsgebruiker, vroeg of laat tot het inzicht dat niet alleen die toekomstige bewoners niet erg goed zijn bedacht, maar dat zelfs de tegenwoordige min of meer te kort komen, en dat het misschien wel beter zou zijn reeds nu een type van behuizing en bebouwing te kiezen, dat met den geest van een groote stad harmonieert, en aan de eischen van zoo een stad beantwoordt.

Het is zeer de vraag of de bewoners van de buitenwijken, die toch de illusie hadden iets meer contact met de natuur te krijgen, en die nu in eidelooze rijen van lage huisjes zijn ondergebracht, niet veel meer gebaat zouden zijn, bij een woningtype dat meer geconcentreerd is, dat desnoods veel heeft van een bouwblok, maar dan ook bij een zelfde dichtheid van bebouwing, daarbuiten veel meer groen overlaat. Het lijkt mij architectonisch niet onoplosbaar, het gemis aan tuintje-voor of tuintje-achter, dat de bovenwonenden moesten lijden, te vergoeden aan meer licht, meer gemak, en grootere toegankelijkheid. Ik kan mij voorstellen, dat die etagewoningen, opzichzelf in open bebouwing aangebracht, meer zouden beantwoorden aan de gedachte van buiten-wonen, dan de lage eengezinswoningen die bij honderden te gelijk worden uitgeschoten. Men moet maar eens in de buitenwijken van Londen rond hebben gedwaald, om te weten wat er overblijft van die tuintjeshuizen, als de stad er omheen is gegroeid. En dan hebben de Engelschen nog wel de gave met een handig geplaatst kerkje, of een pseudo-landelijk postkantoor aan zoo een wijk een eigen karakter te geven.

Wil men in de buitenwijken van onze steden, dus voor stadsbewoners — gewoonlijk met zeer beperkte middelen — een woningtype stichten dat hun als stadsbewoner

¹⁾ Wil men zich een oppervlakkige voorstelling vormen van de afmetingen van een stad als den Haag na dertig jaar, dan kan men daartoe zeer wel aan weerszijden van de kaart van den Haag den plattegrond van Utrecht aanpassen. Door bijzondere omstandigheden, komen voor den Haag slechts twee hoofdrichtingen van uitbreiding in aanmerking, terwijl voor de nieuwe stadsdeelen ongeveer de halve bevolkingsdichtheid van Utrecht mag worden aangenomen.

geeft wat de stad kan brengen, en toch van de natuur overlaat wat te redden is, dan moeten wij komen tot een soort flatbouw, tot een engere bewoning en een ruimere bebouwing, tot de meergezinswoningen, met alle gemakken van het moderne stadshuis, geïsoleerd geplaatst. Met centrale voorziening dus, en bovenal, met ruime rijwielberging.

Het is wel merkwaardig dat in ons land met zijn twee miljoen rijwielen, in onze steden waar de afstanden zoo een merkwaardig intensief rijwielverkeer in het leven riepen, en noodzakelijk maakten, noch de huizen, noch de straten op het gebruik van rijwielen zijn ingericht. Men wist er blijkbaar geen weg mee en is het heele probleem maar stilzwijgend voorbijgegaan. Terwijl heele stadswijken onbewoonbaar zouden zijn, indien geen rijwielverkeer naar de binnenstad mogelijk was, is er in die wijken geen enkele woning te vinden, boven- beneden- of heel huis, waar de rijwielberging ook maar eenigszins bevredigend is opgelost. Evenmin als de moderne woning op een gezin met kinderen is ingericht, zoodat deze als een onvermijdelijk obstakel in het familieleven moeten worden geduld, is er bij den bouw onzer stadswoningen op het- den stadsbewoner zoo onmisbare-rijwiel gerekend.

Wanneer onze steden niet meer groeien, zouden toch de eischen van het stadsverkeer zoowel den uitbouw der straten als inrichting van de woningen geheel van karakter doen veranderen, hoeveel te meer moeten wij dan onze aandacht wijden aan die straten, waar nog eens een toevloed van duizenden en tienduizenden een goed heenkomen moeten zoeken. Het lijkt dan wel onvermijdelijk dat de arcadenbouw aan de voetgangers eenige veiligheid moet verzekeren, dat er speciale verkeersroutes door

de stad moeten worden getrokken, langs nieuwe wegen, of desnoods binnen de huizenblokken door. En dit alles moet binnen vijf en twintig jaar in gereedheid zijn gebracht, want vóór dien tijd is de bevolking zeker niet gesteld.

Er bestaat een zekere overeenkomst tusschen den huizenbouw, en den vorm van de steden in onzen tijd. Deze overeenkomst ligt in een tekort aan aanpassingsvermogen, en een soort apathisch afwachten van de toekomst. Wij vergeten dat het woonhuis zijn oorspronkelijke bestemming ten deele heeft verloren, en aan nieuwe eischen van een nieuw soort bewoners moet voldoen — wij vergeten ook dat de stadsbewoners zich ten allen tijde dóór — en ook uit hun stad moeten kunnen begeven. Terwijl het interne stadsverkeer binnen niet al te langen tijd ondergronds zal moeten worden gevoerd, wil de stad bewoonbaar en de straten begaanbaar blijven — heeft ook het externe verkeer een verandering te ondergaan, die zijn terugslag op het stadsplan moet hebben. Bij de uitbreiding die onze steden in de volgende eeuw zullen ondergaan, en waarbij afstanden in de stad van 10 tot 15 K.M. zullen voorkomen (in den Haag is men daar nu reeds aan toe) kan alleen het ondergrondse snelverkeer het dagelijksche tijdverlies binnen redelijke grenzen houden, en zullen dus ongehoorde kosten moeten worden gemaakt, om de stad in het leven te houden. Met deze onvermijdelijkheid voor oogen, heeft het zin reeds nu bij nieuwbouw aan die latere verkeersroutes te denken, en anderzijds na te gaan, hoe bestaande ingravingen of kanalen reeds nu aan het snelverkeer dienstbaar kunnen worden gemaakt. Ik denk hierbij b.v. aan het Ververschingskanaal naar Scheveningen, dat voor de scheepvaart vrijwel geen betekenis heeft, als vuilwaterafvoer een dagelijksche ergernis vormt, maar voor een ingegraven verbindingsbaan vrijwel geschapen is.

Het externe stadsverkeer echter, dat door het vervoer naar de stations al zooveel invloed uitoefent op de verkeers toestanden in de stad, is bij de laatste stadsuitbreidingen totaal op den achtergrond gedrongen, en men moet zich afvragen of het in de toekomst niet alle stedeboouwkundige ontwikkeling zal belemmeren, tenzij het beheer van de spoorwegen en de uitbouw van de steden meer in samenwerking wordt uitgeoefend. Op het oogenblik is de toestand zoo, dat van een reis tusschen de groote steden van ons land, het verkeer *in* de steden, meer tijd vraagt, dan dat tusschen de steden. Of, dat een stad van vijftigduizend inwoners, als bijv. Duinoord of Scheveningen, *geen* station heeft. Terwijl gehuchten als Bunnik, of dorpen als Breukelen een eigen station hebben, en niemand erover zou denken b.v. het station Delft op te heffen, hebben de buitenwijken van den Haag of Amsterdam, met heel wat meer inwoners dan Delft, *geén* station binnen het half uur afstand. Misschien komt de eigenaardige ligging van de stations ten opzichte van de steden het beste uit, wanneer wij zien dat een deel van de inwoners van Delft dichter bij het Haagsche station wonen, dan tal van Hageuaars zelf, waarbij die van Delft dan nog een sneltram tot hun beschikking hebben, terwijl de Hageuaars in het tempo van het stadsverkeer hun weg naar dat station moeten afleggen.

In de eerste dertig jaar zullen wij komen tot afstanden van 8 K.M. tusschen bepaalde stadsdeelen (ik zeg niet wijken, maar deelen) en hun stations. Wat dit uit een verkeersoogpunt beschouwd, betekent, kunnen wij ons het beste voorstellen door te denken, dat voor een stad als Arnhem een nieuw station moet worden gebouwd, en men dit nu 8 K.M. buiten de stad op de hei zet. Met dit verschil, dat dan nog een snelverbinding met dat station te denken is, terwijl nu de stad zelf den weg naar het station blokkeert.

Vanuit Utrecht of Leiden kan men in één uur Rotterdam bereiken, de kleinste dorpjes in de provincie hebben hun verbinding met die stad, maar het nieuwe den Haag, dat slechts op 25 K.M. afstand ligt, heeft geen enkele doorgaande verbinding. En in de toekomstige ontwikkeling van de steden, zal het onderlinge verband sterk meespreken, zoodat nu al tusschen steden als Rotterdam en den Haag een sterke wisselwerking bestaat, die aan het interlocale verkeer weldra het karakter van stads-

verkeer zal geven. Het nieuwe Bezuidenhoutkwartier in den Haag ligt evenver van Rotterdam als van het centrum van den Haag, omdat het wél een station tot zijn beschikking heeft, zoo wordt de geheele ontwikkelingsmogelijkheid van een stadsdeel beheerscht door zijn ligging ten opzichte van een station. Wanneer wij niet de zekerheid hebben dat de beheerders van de spoorwegen zullen medewerken, kunnen wij onze plannen van stadsuitbreiding eigenlijk wel achterwege laten, daar bij de keuze van een woonplaats toch altijd de ligging ten opzichte van het spoorwegnet een groote rol speelt. Men kan geen stadsdeel van eenige beteekenis aanbouwen, indien daarin het onmisbare element van elke nederzetting ontbreekt: een bereikbaar station.

Evengoed als een stadsbestuur de verkeersmiddelen in de stad en naar buiten in handen moet hebben, en deze zoo moet kunnen leiden dat een doelmatige ombouwing van de stad mogelijk is, moet ook de overheid van het land de middelen van het groote verkeer zóó kunnen manipuleeren, dat de toenemende bevolking die in de steden huist, niet van elke verkeersmogelijkheid wordt afgesneden, en dat terreinen, die om hun gesteldheid en ligging voor bewoning bestemd zijn, ook toegankelijk worden gemaakt. Op het oogenblik bestaat die zoo noodige samenwerking tusschen spoorwegbeheer en stadsoverheid niet, en zien wij de steden zich steeds verder van de stations af bewegen. Bij de afmetingen die onze steden en hun buitenwijken, in de komende jaren gaan aannemen, kan aan rationeelen stedenbouw niet worden gedacht, indien de aansluitingen met het spoorwegnet niet aan den stedenbouwer worden overgedragen.

Wij spreken sinds lang over gewestelijke bebouwing en satellietsteden, maar inmiddels groeien de steden ongestoord regelmatig aan, en wordt het onderlinge verkeer steeds moeilijker — het verkeer dat de grondslag van alle bebouwingsplannen moet zijn. Wil men de gewestelijke bebouwing ter hand nemen, dan zal men nog het beste uitkomen indien wij maar ineens den geheelen vierhoek Amsterdam—den Haag—Rotterdam—Utrecht als één stadsgewest opvatten, en voor de velen die nu in die steden ondoelmatig behuist zijn, benevens de vijfhonderd-duizend die er in vijf en twintig jaar zeker bij zullen komen, een nieuwe stad bouwen, waarvan de wijken misschien wel wat ver uit elkaar liggen, maar tenminste onderling bereikbaar zijn.

De nederzetting die daaruit zou ontstaan, en evenveel van een land als van een stad zal hebben, mag misschien weinig beantwoorden aan de bij ons vastgegroeide voorstelling van een stad, zooals die vanaf de middeleeuwen tot op onze tijden heeft voortgeleefd: een uitgesproken stadskern, duidelijk zichtbaar van verre met zijn torens en transen, en daaromheen in compacte bebouwing de woonhuizen en werkplaatsen — maar het is toch niet de opgave van den stedenbouwer naar een bestaand model te werken, en hij zal de eerste zijn om toe te geven, dat bij het vele dat in den loop der tijden verandert, ook het begrip stad, een evolutie heeft te ondergaan.

En hiermede is eigenlijk ook in weinig woorden gezegd, wat als het verband tusschen bevolkingstoename en stedenbouw moet worden beschouwd: de verandering. Onder den drang van de toenemende bevolking, kan geen van de elementen waaruit onze steden zijn opgebouwd, aan de verandering ontkomen, en zullen de steden zelf in nieuwe eenheden opgaan. Onder die elementen zijn dan in de eerste plaats te rekenen de huizen, die nu als miniatuur villa's aan den buitenkant worden gebouwd, en die wat inrichting en afmetingen betreft à outrance als stadshuizen moeten worden uitgevoerd. De middelen van stadsverkeer zullen zich moeten voegen naar de belangen en de eischen van een harmonische stadsontwikkeling, die wel een stadsontbinding zal zijn. En tenslotte, zal het verkeer in ons land, zich moeten voorbereiden op de gevolgen van die ontbinding: de uiteindelijke deeling van de steden, waardoor zij zich voortplanten, over het geheele land.

Ir. S. v. HOOGSTRATEN.